# J. JABLONSKIS



# RINKTINIAI RAŠTAI

## DU TOMAI



VALSTYBINĖ POLITINĖS IR MOKSLINĖS LITERATŪROS LEIDYKLA
VILNIUS 1957

J. JABLONSKIS



# RINKTINIAI RAŠTAI

## I TOMAS



VALSTYBINĖ POLITINĖS IR MOKSLINĖS LITERATŪROS LEIDYKLA
VILNIUS 1957

*Sudarė J. PALIONIS*



## PRATARMĖ

Lietuvos TSR Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla ir Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto Lietuvių kalbos katedra, atsižvelgdamos į tai, kad J. Jablonskio kalbinis palikimas turi didelę reikšmę lietuvių kalbos, literatūros ir apskritai lietuvių tautos kultūros istorijai, kad kritiškas to palikimo panaudojimas gali prisidėti prie lietuvių nacionalinės kalbos kultūros pakėlimo ir kad kai kurie Jablonskio darbai, kaip, pvz., prof. J. Balčikonio 1932—1936 m. suredaguotas „Jablonskio raštų" leidimas, išėjęs iš spaudos 1932—1936 m., tapo retenybe, numatė 1957—1958 m. išleisti J. Jablonskio „Rinktinių raštų" du tomus.

Šio dvitomio struktūra ir bendrieji sudarymo principai yra tokie:

1. Į pirmąjį „Rinktinių raštų" tomą sudedami svarbesnieji mokslo ir praktikos atžvilgiu J. Jablonskio lietuvių kalbos vadovėliai: *„Lietuviškos kalbos gramatika"* (1901 m.), *„Lietuvių kalbos gramatika"* (1922 m.), *Lietuvių kalbos sintaksė"* (1911 m.) ir *„Linksniai ir prielinksniai"* (1928 m.); nededamas tik *„Lietuvių kalbos gramatikos"* 1919 m. leidimas ir *„Lietuvių kalbos vadovėlis"* (1925 m.), kurie iš esmės nedaug kuo skiriasi nuo 1922 m. išleistos „Lietuvių kalbos gramatikos".

2. Antrajame „Rinktinių raštų" tome surinkti svarbesnieji J. Jablonskio *straipsniai* bei *recenzijos* lietuvių kalbos žodyno, žodžių darybos, sintaksės, stilistikos ir kitais kalbos praktikos klausimais. Atrenkant straipsnius šiam tomui, naudotasi prof. Balčikonio suredaguotais „Jablonskio raštais", palyginant juos su išlikusiais rankraščiais bei pirmaisiais spausdintais šaltiniais.

3. Leidinys yra mokslinio pobūdžio, galintis atstoti originalą ir tenkinti besidominčiųjų lietuvių kalbos klausimais reikalavimus. „Rinktiniuose raštuose“ nekeičiama nei Jablonskio skyryba, nei rašyba. Ištaisomos čia tiktai aiškios (paties Jablonskio atitaisytos arba jo nepastebėtos) korektūros klaidos ir kai kurie dėl spaustuvių kaltės atsiradę nevienodumai.

4. Prie „Rinktinių raštų“ pirmojo tomo pridedamas straipsnis apie J. Jablonskio gyvenimą ir jo lietuvių kalbos vadovėlius, kur nušviečiamas tų vadovėlių vaidmuo lietuvių kalbos mokslo ir lietuvių literatūrinės kalbos istorijoje, o prie antrojo tomo — straipsnis apie Jablonskio kalbinius taisymus, kur mėginama vertinti tuos taisymus dabartinio kalbos mokslo požiūriu. Be to, kiekvieno tomo gale dar pridedamos pastabos.

5. Leidinys iliustruojamas fotografijomis iš J. Jablonskio gyvenimo ir iš jo vadovėlių bei straipsnių rankraščių, iš kurių matyti, kaip Jablonskis taisė savo ar kitų autorių kalbą.

Leidėjai tikisi, kad taip parengtas ir išleistas J. Jablonskio „Rinktinių raštų“ dvitomis supažindins tarybinę visuomenę su svarbiausiais šio įžymiojo lietuvių kalbininko darbais ir tuo būdu prisidės prie tolesnio Jablonskio kalbinio palikimo tyrinėjimo. Antra vertus, leidėjai taip pat galvoja, kad šis J. Jablonskio „Rinktinių raštų“ dvitomis bus praktiškai naudingas lietuvių kalbos mokytojams, aukštųjų mokyklų dėstytojams, studentams, spaudos darbuotojams ir visiems tiems, kurie domisi lietuvių kalbos dalykais.

*Lietuvos TSR Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla ir Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto Lietuvių kalbos katedra*





## J. JABLONSKIS IR JO LIETUVIŲ KALBOS VADOVĖLIAI

Gyvenime dažniausiai pasitaiko du kalbininkų tipai. Vieni jų nardo kalbos mokslo aukštybėse, t. y. sprendžia įvairias teorines lingvistikos problemas, o kiti, palikę bendruosius kalbos teorijos dalykus nuošalyje, rausiasi savo gimtosios kalbos faktuose, atsideda praktiniam tos kalbos ugdymo bei tobulinimo darbui. Prie pastarųjų priklauso ir įžymusis lietuvių kalbininkas, vienas lietuvių literatūrinės kalbos kūrėjų bei normintojų — Jonas Jablonskis.

* * *

J. Jablonskis gimė 1860 m. gruodžio 30 d. Kubilių kaime, netoli Kudirkos Naumiesčio, valstiečių šeimoje. Ligi 12 metų jis gyveno savo gimtajame kaime, o vėliau kartu su tėvais persikėlė į Meištus, prie pat Naumiesčio. Nuo 17-kos metų Jablonskis gyvendavo, daugiausia vasaros atostogų metu, Rygiškiuose, Griškabūdžio apylinkėje, kur iš Meištų buvo persikėlę gyventi jo tėvai. Nuo to Rygiškių kaimo pavadinimo yra kilęs ir slapyvardis — Rygiškių Jonas, kuriuo Jablonskis pasirašinėdavo savo kalbinius straipsnius ir vadovėlius.

Dar tėvų namuose Jonukas išmoko lietuviškai skaityti, o pradžios mokslą ėjo Naumiestyje. Jau iš mažens būdamas gabus ir darbštus, pradžios mokyklą baigė per trejus metus ir 1872 m. įstojo į Marijampolės (dabar — Kapsuko) gimnaziją. Kadangi pradžios mokykloje jis buvo blogai parengtas, silpnai mokėjo rusų kalbą, tai gimnazijoje mokslas iš pradžios sunkiai ėjosi — pirmojoje klasėje

gavo ir antrus metus pasėdėti[1]. Bet tas jam į naudą išėjo: daugiau pasimokęs pirmosiose klasėse, vėliau jau nesuklupdavo ir baigė gimnaziją aukso medaliu. Ypač Jablonskiui sekėsi senovės (graikų ir lotynų) kalbos, kurių rašomuosius darbus taip gerai parašydavęs, jog nekartą susilaukdavęs mokytojų pagyrimų.

Marijampolės gimnazijoje tuo metu, be kitų kalbų, buvo šiek tiek mokoma ir lietuvių kalbos. Bet lietuvių kalbos pamokų būdavo nedaug — tiktai viena valanda per savaitę. Todėl ne ką per tą valandą buvo galima išmokti, tuo labiau, kad mokiniai neturėdavo jokių gimtosios kalbos vadovėlių, mokytojai nedėstydavo gramatikos taisyklių, o tik retkarčiais paskaitydavo kokį senesnį lietuvišką tekstą ir paaiškindavo vieną kitą retesnį žodį. Jablonskis, kaip ir daugelis kitų mokinių, lietuvių kalbos pamokas lankė, norėdamas tiktai turėti atestate to dalyko pažymį, be kurio paskui Maskvos ar Petrapilio universitetuose nebuvo galima gauti lietuviams studentams skiriamos stipendijos.

1881 m. baigęs Marijampolės gimnaziją, Jablonskis nestojo į kunigų seminariją, kaip to norėjo jo tėvai ir giminės, bet nuvyko į Maskvos universitetą studijuoti klasikinės filologijos. Tuo metu universitete kalbotyros dalykus dėstė tokie įžymūs rusų kalbininkai, kaip akad. F. F. Fortunatovas, prof. T. Koršas ir kt. Jie, didžiai brangindami lietuvių kalbą mokslui, lyginamajai kalbotyrai, paskatino ir Jablonskį domėtis savo gimtąja kalba, tirti ją. Ypač daug įtakos Jablonskiui turėjo prof. Koršas, kuris, paties Jablonskio tvirtinimu, puikiausiai mokėjęs lietuvių kalbą ir neretai naudodavęsis lietuviškais pavyzdžiais graikų ar lotynų kalbos paskaitose. „Pastebėjęs, kad jo klauso auditorijoje lietuvis, latvis, lenkas, ukrainas, lyg tyčia stengdavos intraukti savo klausytoją in skelbiamojo mokslo sritį. Ir intraukdavo pirmiausia, rodosi, tuo, kad pats dėmėdavosi klausytojo gimtąja kalba, tos kalbos dėsniais, paties klausytojo jos mokėjimu. Ir žmogus nenoromis imdavai mokyties tos savosios kalbos, kuria taip dėmisi, kurią taip brangina mokslo reikalui mylimasis, galvotasis, talentingasis lektorius, pats tuo skatindamas — daugiaus mokyties, tirti, ieškoti“[2] — rašė Jablonskis, mirus prof. Koršui.

Kitas nemažiau svarbus akstinas, paskatinęs Jablonskį atsidėti gimtosios kalbos tyrinėjimui,— tai pažangi atmosfera, kuri tuo metu viešpatavo Maskvos universiteto profesorių ir studentų

---

[1] Apie mokslo pradžią plačiau žr. Jablonskio raštai (red. J. Balčikonis), I t., Kaunas, 1932, 287—298 psl.

[2] Jablonskio raštai, I t., Kaunas, 1933, 188 psl.

tarpe. Jeigu Marijampolės gimnazijoje dėl reakcingo auklėjimo daugelis lietuvių valstiečių vaikų išsižadėdavo gimtosios kalbos, imdavo tarp savęs kalbėtis lenkiškai, tai daugumas Maskvos universitete studijavusių lietuvių studentų, Rusijos tautų išsivaduojamojo judėjimo idėjų veikiami, greit atsipalaiduodavo nuo lenkiškumo, burdavosi į savo draugijas ir rūpindavosi lietuvių liaudies švietimo bei kultūros reikalais.

Tokiomis aplinkybėmis Jablonskis, dar būdamas studentas, pasiryžo visas savo jėgas ir sugebėjimus paskirti lietuvių liaudies gerovei, o baigęs studijas, svajojo dirbti savosios liaudies tarpe. Tačiau dėl caro valdžios vykdytos kitų tautų atžvilgiu nacionalinio engimo politikos Jablonskiui, 1885 m. baigusiam Maskvos universitetą, nepavyko gauti mokytojo vietos Lietuvoje. Todėl jis buvo priverstas kurį laiką privačiai mokyti turtingųjų vaikus, sekretoriauti Marijampolės teismo raštinėje ir kitais atsitiktiniais darbais užsidirbti duonos kąsnį. Ir tiktai 1889 m. per savo viršininko, Marijampolės teismo pirmininko, protekciją pavyko jam gauti lotynų ir graikų kalbų mokytojo vietą Mintaujos gimnazijoje (dabar Jelgavos, Latvijos TSR).

Mintaujoje Jablonskis vedė ir išgyveno apie septynetą metų. Čia apie jo šeimą spietėsi vietos lietuviai inteligentai, domėjęsi lietuvių kalbos klausimais ir platinę draudžiamąją lietuvišką spaudą, ir taip pat ten gyvenę lietuviai moksleiviai, kurių auklėjimu, švietimu ir buitinėmis sąlygomis rūpinosi Jablonskių šeima. Vasaros atostogų metu Jablonskis važiuodavo į Lietuvą tarmių tyrinėti ir rinkti kalbinės medžiagos. Visa tai, žinoma, nepatiko caro valdžiai, ir ši 1897 m. iškėlė Jablonskį į Taliną. Gyvendamas Taline, jis užmezgė glaudžius ryšius su įžymiaisiais rusų kalbininkais — akad. F. F. Fortunatovu ir akad. A. A. Šachmatovu. Šių akademikų pastangomis Rusų mokslo akademija pavedė Jablonskiui suredaguoti A. Juškos žodyną. Žodyno redagavimo klausimais jis dažnai susirašinėdavo su minėtaisiais akademikais, klausdavosi jų patarimų. Dirbdamas prie žodyno, Jablonskis taip pat dažnai atvykdavo į Lietuvą žodyno medžiagos patikrinti. „Su visu sąžiningumu,— rašė savo atsiminimuose J. Bulota,— Jablonskis ėmėsi to žodyno ir padėjo į jį galybę darbo. Tuomet su Jablonskiu sunku buvo apie bent ką kitą kalbėti, kadangi jis nuolat kvotė: kaip pas jus tatai tariama, kaip kita“ [1].

Taline Jablonskiui taip pat nebuvo lemta ilgiau pagyventi.

[1] „Lietuvos mokykla“, XII, Kaunas, 1921, 554 psl.

Mat, 1901 m. į caro žandarų rankas pakliuvo vienas laiškas, rašytas Lietuvos revoliucinio darbininkų judėjimo veikėjui V. Mickevičiui-Kapsukui. Tas laiškas, kuriame buvo rašoma apie lietuviškus laikraščius ir nurodytas Jablonskio adresas, buvo pakankamas pagrindas caro valdžiai iškrėsti Jablonskio butą ir atleisti jį iš tarnybos.

Netekęs mokytojo vietos Taline, Jablonskis su šeima prisiglaudė pas savo svainį Žeimelyje, o 1902 m. caro valdžios buvo ištremtas į Pskovą, kur buvo neviešoje policijos priežiūroje. Čia jis toliau redagavo A. Juškos žodyną, lankė bitininkų kursus, kol pagaliau 1903 m. jam buvo leista apsigyventi Šiauliuose. Gyvendamas Šiauliuose, Jablonskis mokė vietos inteligentus lietuvių kalbos ir rinko kalbinę medžiagą.

Kai 1904 m. visos Rusijos revoliucinio darbo žmonių judėjimo priversta caro valdžia panaikino draudimą spausdinti lietuviškas knygas lotyniškuoju raidynu, Jablonskis persikėlė į Vilnių, kur iš pradžios taisė pirmojo lietuvių dienraščio „Vilniaus žinių", o paskui kurį laiką —„Lietuvos ūkininko" kalbą. Bet netrukus jis nusivylė tuo darbu, nes buržuaziniai leidėjai, daugiausia rūpindamiesi tiktai savo pelno bei politinės propagandos reikalais ir dėl to dažnai ginčydamiesi tarp savęs, nenorėjo suprasti Jablonskio pastangų padaryti laikraščių kalbą aiškią ir taisyklingą.

Pasitraukęs iš tų laikraščių redakcijų, Jablonskis su visa širdimi atsidėjo kultūros ir švietimo darbui. Tuo tikslu jis 1905 m. subūrė „Aušros" draugiją pigioms, taisyklinga kalba parašytoms ir liaudžiai skiriamoms knygelėms leisti. Į tą draugiją jis dėjo daug vilčių, sakydamas, kad „čia mano arklas, čia mano akėčios". Bet, deja, tos draugijos darbo vaisiais Jablonskis neilgai tegalėjo džiaugtis: išėjus keletui jo paties gražiai suredaguotų knygelių, draugija iširo, nes stigo lėšų, o buržuazinė visuomenė jos neparėmė.

Apskritai, Jablonskio gyvenimas Vilniuje buvo sunkus: iš tų pajamų, kurias gaudavo leisdamas populiarias knygeles, negalėjo išmaitinti net savo šeimos. Tad jam teko ieškotis kitų pragyvenimo šaltinių. Kurį laiką jis mokė lietuvių kalbos Vilniaus gimnazijose. Bet lietuvių kalbos pamokos buvo neprivalomos, ir caro valdžia neskyrė už jas jokio atlyginimo. Todėl Jablonskis buvo priverstas tenkintis tiktai visuomenės surinktomis aukomis [1]. Jo materialinė būklė kiek pagerėjo tik tuomet, kai 1906 m. pavyko įsikurti Pane-

---

[1] Žr. „Vilniaus žinios", 1906 m., Nr. 40.

vėžyje, kur jis buvo paskirtas neetatiniu lietuvių kalbos dėstytoju mokytojų seminarijoje.

Dirbdamas Panevėžyje, Jablonskis, kaip ir anksčiau, rašydavo straipsnius bei recenzijas kalbos klausimais, su savo mokiniais versdavo iš rusų kalbos pedagoginio turinio knygeles, tuo pat metu dalyvaudamas Lietuvių mokslo draugijos veikloje. Tačiau Panevėžyje Jablonskis irgi neturėjo ramesnio gyvenimo: susirgo sunkia inkstų liga, be to, seminarijos direktorius ėmėsi prieš jį visokių intrigų. Reikėjo gydytis, bet stigo lėšų, nes neetatinio mokytojo atlyginimas buvo labai menkas. Todėl 1909 m. jis išsikėlė į Brestą, kur gavo etatinio lotynų kalbos mokytojo vietą. Po trejų metų, visiškai pašlijus sveikatai, Jablonskis persikėlė į Gardiną, arčiau savo gimtojo krašto. Čia jį užklupo ir pirmasis pasaulinis karas. Artėjant frontui, Jablonskis kartu su visa gimnazija evakuavosi į Veližą, o vėliau į Voronežą, kur buvo daugiausia susibūrę lietuvių pabėgėlių. Voroneže suorganizuotose lietuvių gimnazijose jis dėstė lietuvių ir lotynų kalbas. Dėl ligos negalėdamas vaikščioti, į pamokas atvažiuodavo račiukais. Bet, nepaisydamas tokios sunkios savo sveikatos būklės, Jablonskis ir čia įtemptai dirbo: drauge su kitais mokytojais parengė lietuvių kalbos chrestomatiją „Vargo mokyklai“ (dvi dalys, išsp. 1916 m.), sudarė tai chrestomatijai „Mūsų žodynėlį“ (1918 m.), parašė „Mūsų rašybą“ (1917 m.), išvertė aritmetikos vadovėlį ir kt.

Po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos, 1918 m. vasarą, Jablonskis sugrįžo į Lietuvą, į Vilnių, kur dar siautėjo kaizeriniai okupantai. Tačiau čia neilgai jam teko kęsti okupantų priespaudą: tų pat metų gruodžio mėn. Vilniuje buvo sudaryta Laikinoji revoliucinė Lietuvos darbininkų ir valstiečių vyriausybė su V. Mickevičium-Kapsuku priešakyje ir paskelbta Lietuvoje Tarybų valdžia.

Lietuvos Komunistų partija ir Laikinoji revoliucinė vyriausybė, įvertindamos Jablonskio nuopelnus mokslo ir švietimo srityje, specialiu nutarimu paskyrė jam ne tik didelę vienkartinę pašalpą, bet ir nuolatinį atlyginimą. Nutarime sakoma: „Turint galvoje, kad 1) lietuvių pedagogas ir leksikografas J. Jablonskis daug metų savo amžiuje buvo atsidavęs mokslo ir pedagogijos darbams; 2) einamuoju laiku, dėl ligos ir neturto, jis negali baigti darbo, kuris yra labai svarbus švietimo atžvilgiu... Liaudies Švietimo Komisariatas nutarė: kad J. Jablonskis galėtų varyti pradėtą darbą, paskirti jam 3 600 rublių metinės algos, pradėjus 1917 m. gegužės 1 d. ir išduoti jo šeimai vienu atveju 6 200 rublių pašalpos“ [1].

[1] „Švietimo reikalai“, Vilnius, 1919, Nr. 4, 3—4 psl.

Pirmaisiais Tarybų valdžios metais Jablonskis su didžiule energija ėmėsi mokslinio ir pedagoginio darbo, bet, deja, neilgai tegalėjo naudotis jam sudarytomis sąlygomis. 1919 m. lietuviškajai buržuazijai su užsienio imperialistų pagalba užgniaužus jaunutę Tarybų Lietuvos respubliką, jis ligi mirties turėjo vilkti sunkią ir vargingą gyvenimo naštą. Lietuviškoji buržuazija, paglemžusi į savo rankas valdžios aparatą, nesirūpino paliegusio, prie kėdės visiškai prirakinto įžymiojo kalbininko likimu. „Kas iš to, kad ketvirti metai šaukiasi Jonas Jablonskis sau patogesnių sąlygų darbui, kurio niekas be jo neatliks... Kas iš to, kad gyvenimas trumpinamas. Daro visuomenė ir vyriausybė ką gali: ketvirti metai ieško jam patogesnio buto ir surasti negali. Nesurado Būgai, nesuras ir Jonui Jablonskiui“ [1],— taip su ironija buvo rašoma net buržuazinėje spaudoje. Ir iš tikrųjų buržuazinė valdžia ilgą laiką neaprūpino Jablonskio ne tik žmoniškesniu butu, bet jau 1921 m. atėmė iš jo ir sekretorę, perrašinėjusią kalbinius straipsnius [2].

Kad ir sunkūs buvo paskutinieji Jablonskio gyvenimo metai buržuazinės santvarkos sąlygomis, tačiau ligi pat paskutinės savo gyvenimo minutės jis nesiliovė intensyviai dirbęs gimtosios kalbos kūrimo ir norminimo darbą: rašė lietuvių kalbos vadovėlius, recenzijas bei straipsnius kalbos praktikos klausimais, aktyviai dalyvavo terminologijos ir rašybos komisijose, vadovavo kursams aukštesniųjų ir vidurinių mokyklų lietuvių kalbos mokytojams parengti, profesoriavo universitete, vertė grožinės literatūros ir pedagoginio pobūdžio knygas ir t. t.

Nebegalėdamas pats valdyti plunksnos, Jablonskis paskutiniaisiais gyvenimo metais savo mintis diktuodavo kitiems, dažniausiai studentams, branginusiems savo mokytojo darbus ir savanoriškai jam padėdavusiems. Studentai, užrašydami Jablonskio diktuojamus raštus, mokėsi iš jo taisyklingos lietuvių kalbos ir sistemingai dirbti mokslinį darbą.

Į Jablonskį nuolatos kreipdavosi įvairių laikraščių redakcijos, atskiri asmenys (mokytojai, spaudos darbuotojai, rašytojai ir kt.), klausdami patarimų įvairiais kalbos klausimais, ir nebuvo nė vieno atsitikimo, kad jis būtų atsisakęs kam nors padėti. Net paskutinėmis savo gyvenimo dienomis, gulėdamas ligoninėje, buvo pasikvie-

---

[1] „Gaisai“, 1930, Nr. 2, 99 psl.

[2] Žr. L. Gira, Jablonskis ir literatūra. — „Lietuvos mokykla“, 1930, Nr. 3, 131 psl.

tęs vieno laikraščio bendradarbius to laikraščio kalbos taisyti. Tačiau sunki liga ir įtemptas darbas galutinai išsekino įžymiojo kalbininko jėgas — 1930 m. vasario 23 d. Jablonskis mirė.

* * *

J. Jablonskis — tai nepaprastai šviesi asmenybė lietuvių tautos kultūros istorijoje. Ilgus metus blaškomas iš vienos vietos į kitą, tremiamas ir persekiojamas, sunkios ligos kamuojamas, nuolatinio skurdo ir vargo lydimas, jis visą savo gyvenimą su didžiausiu atkaklumu ir pasišventimu dirbo kilnų lietuvių liaudies švietimo darbą, kovojo dėl liaudies teisių, dėl jos gražesnio rytojaus.

„Visą savo sunkų gyvenimą,— teisingai yra pažymėjęs K. Ulvydas,— Jablonskis nieko labiau nemylėjo, kaip tiesą moksle ir savo liaudį — visuomeniniame gyvenime“ [1]. Ir iš tikrųjų dėl begalinės meilės savo liaudžiai ir dėl nepaliaujamo tiesos troškimo jis net sunkiausiomis savo gyvenimo valandomis nenuleisdavo rankų, bet, priešingai, dar atkakliau dirbdavo „dėl duonos, laisvės ir šviesos“, dar atkakliau kovodavo dėl to, kad „jokie ponai nejodinėtų žmonių sprandais kaip tinkami“ [2].

Tiesa, būdamas ribotos pasaulėžiūros, Jablonskis dar nesuprato, ką reikia daryti, kad tie ponai „nejodinėtų žmonių sprandais“, nesuprato, kad iš kapitalistinės priespaudos gali išvaduoti tik revoliucinis darbo žmonių judėjimas. Todėl jis, kaip ir daugelis kitų ano meto inteligentijos atstovų, tikėjo, kad išvaduoti darbo žmones iš socialinės priespaudos esą galima tiktai keliant jų materialinę gerovę ir kultūrinį lygį, ypač švietimą. Visa tai ryškiai atsispindėjo jo visuomeninėmis temomis parašytuose straipsniuose, kur Jablonskis nuolatos pabrėždavo mokslo ir kultūros svarbumą liaudžiai, skatindavo mokytis tiek jaunus, tiek senus, tiek valstiečius, tiek darbininkus, reikalaudavo, kad mokslas būtų visiems prieinamas, nemokamas, visuotinis [3].

Iš visos širdies trokšdamas liaudžiai geresnio gyvenimo, Jablonskis neapkentė visų tų lietuviškosios buržuazijos vadeivų, kurie, dėdamiesi dideliais „patriotais“ ir „demokratais“, tesirūpino vien savo karjera ir gerove. Antai, nepritardamas ano meto buržuazinių partijų propagandai, jis pasitraukė iš „Vilniaus žinių“ ir „Lietuvos ūkininko“ redakcijų, vėliau kratėsi buržuazinės valdžios jam siū-

---

[1] K. Ulvydas, Jonas Jablonskis. — „Tarybinė mokykla“, 1955, Nr. 3, 12 psl.

[2] Jablonskio raštai, I t., Kaunas, 1933, 114 psl.

[3] Žr. ten pat, 119—120 psl.

lomų ordinų bei medalių, nes aiškiai matė, kad Lietuvos „valdovams“, anot jo, „dideliems ponams“, visiškai nerūpi liaudies reikalai, o rūpi tiktai krautis turtus ir misti liaudies prakaitu.

Jablonskis buvo didelis humanistas, tiesios ir atviros širdies žmogus. Tiems, kurių jis neapkentė, visų pirma buržuaziniams karjeristams ir biurokratams, nesirūpinusiems savo krašto liaudies gerove, jis nesigailėdavo aštrių žodžių, į akis išdėdavo savo nuomonę. Pavyzdžiui, 1906 m. aprašydamas be galo skurdų Bebrėnų apylinkių valstiečių gyvenimą, Jablonskis viešai pasmerkė lietuviškosios buržuazijos atstovus — caro valdžios pataikūnus: „Lietuvos ponai-atstovai kai-kurie yra sakę Dumoje, kad žmonėms žemės Lietuvoje nereikią, kad reikią jiems tik apšvietimo, išsiskirstymo į vienasėdijas... Gyvendamas Bebrėnuose atsiminiau ir tuos ponus-atstovus, ir kaip gi gailėjausi, kad jiems netenka nors pasižiūrėti į Bebrėniškių duoną, į išblyškusias besveikates jų moteris, į jų nykstančius vaikus, prisiklausyti, kaip ten žmonės skundžiasi neturį nė kur karvės arba arklio išsimaitinti!“ [1].

Dėl to savo tiesumo ir atvirumo Jablonskiui nekartą teko nukentėti tiek nuo caro valdininkų, tiek nuo lietuviškosios buržuazijos, o ypač nuo klerikalų. Mat, klerikalams nepatiko Jablonskio abejingumas religijos atžvilgiu, bendravimas su darbo žmonėmis bei pažangiaisiais lietuvių veikėjais, jo didelis autoritetas visuomenėje. Todėl jie neapkęsdavo Jablonskio ir visokiais būdais šmeiždavo jį. Antai, vos tik atvykęs į Mintaują, vietos kunigų Jablonskis buvo apšauktas bedieviu, baisiu žmogum, „su kuriuo geras katalikas nė kokio reikalo, nė kokios pažinties negali turėti savo doros nesusitepęs“ [2], nors jis, kaip žinoma, anaiptol nekovojo su religiniais prietarais bei jų skleidėjais. Paskui, kai Jablonskis, atleistas iš Talino gimnazijos, kurį laiką vargingai gyveno Vilniuje ir, ieškodamas darbo, užsuko į seminariją pas vysk. Ropą, tikėdamasis gauti lietuvių kalbos pamokų, tarp jų įvyko šitoks pasikalbėjimas: „— Bene ne buvai Tamsta Mintaujoje?“— paklausė Ropas. „— Aš esu apie Tamstą girdėjęs... Kaipgi Tamsta su savo įsitikinimais tariesi galėsiąs seminarijoje mokytojauti?“ Į šį klausimą Jablonskis atsakęs: „Viena, aš dėstyčiau seminarijoje ne savuosius įsitikinimus, bet lietuvių kalbą, o antra, iš kur gerbiamasis apie mano įsitikinimus žinai?“ Ir Ropas, pritrūkęs protingų argumentų, pagaliau pasakęs, kad Vilniaus seminarijoje lietuvių kalbą dėstyti

[1] Jablonskio raštai, I t., Kaunas, 1933, 127 psl.

[2] „Lietuvos mokykla“ XII, Kaunas, 1921, 591 psl.

teleisiąs tiktai kunigui. Tada Jablonskis — pareiškęs savo nusistebėjimą, kodėl tai jam iš karto nebuvę pasakyta, ir išėjęs [1]. Vėliau Joną Jablonskį ir jo didžiai reikšmingus darbus lietuvių kalbos srityje visaip niekino „Draugijoje" klerikalų veikėjas A. Jakštas ir jo bendrininkai. Bet tokiems demagogams Jablonskis niekuomet nenusileisdavo ir jų reakcingoms pastangoms duodavo griežtą atkirtį.

Jablonskis buvo taip pat didelis šovinizmo ir tautinės neapykantos priešas. Jis gerbė ir vertino kiekvieną teisingą ir sąžiningą žmogų, nežiūrėdamas, ar tas žmogus yra lietuvis, rusas, vokietis, lenkas ar kokios kitokios tautos atstovas. Savo straipsniuose švietimo, kultūros ir kalbos klausimais Jablonskis nekartą pliekė lietuvių buržuazinius nacionalistus, skleidusius neapykantą kitų tautybių žmonėms. Antai, 1905 m. jis parašė atvirą laišką „Vilniaus žinių" redakcijai, kuriame pasmerkė pastarąją, kam ši pasisakiusi prieš lenkų kalbos vartojimą Vilniuje ir kitose Lietuvos vietose. „Kas sako: „mųsų krašte *vieša* kalba gali buti tiktai *lietuviška*, o *lenkiškai* pakaks ir gyvavimo *pašaliniuose* namuose", tas, mano akise, yra lygus liudnojo atminimo veikėjams, kurie buvo uždraudę *viešose* vietose kalbėti lenkiškai" [2],— rašė Jonas Jablonskis tame laiške.

Ypač vertino ir brangino Jablonskis rusų tautos mokslą, literatūrą ir apskritai kultūrą, kurios įtakoje jis pats išaugo ir subrendo kaip mokslininkas. Antai, 1893 m. savo straipsnyje plačiai aprašydamas Rusijos archeologų IX kongresą, vykusį Vilniuje, su pagarba atsiliepė apie darbus tų rusų mokslininkų (prof. A. Kočiubinskio ir kt.), kuriems nerūpėjo šovinistinė carizmo politika, ir apgailestavo, kad tame kongrese nedalyvavę Lietuvos atstovai [3]. Ir vėliau Jablonskis nesivaržydavo iškelti įžymiųjų rusų mokslininkų, rašytojų ar visuomenės veikėjų nuopelnų lietuvių tautai, dažnai imdavo pavyzdžiu rusų tautos mokslininkų pasiekimus mokslo bei kultūros srityje.

Kalbant apie Jablonskio asmenį, paminėtina dar tai, kad jis buvo ne tik tiesus ir atviras žmogus, bet ir nuoširdus patarėjas bei pagalbininkas kitiems. Daugeliui neturtingųjų moksleivių jis yra padėjęs pasiekti šiokį ar tokį mokslą: vienus pas save priglausdamas, kitus veltui mokydamas, trečius — įsprausdamas į vienokias

[1] Žr. „Lietuvos mokykla" XII, Kaunas, 1921, 594 psl.
[2] Jablonskio raštai. I t., Kaunas, 1933, 103 psl.
[3] Žr. ten pat, 17—20 psl.

ar kitokias mokyklas [1]. Ypač daug kam Jablonskis yra padėjęs savo kalbiniais patarimais.

Kaip mokslininkas Jablonskis stebina mus taip pat savo nepaprastu darbštumu ir ištvermingumu. Nors pačiais brandžiaisiais savo amžiaus metais buvo paliegęs ir neturėjo normalesnių darbo sąlygų, tačiau dirbo labai daug ir atsidėjęs. Kaip matyti iš jo amžininkų ir mokinių atsiminimų, Jablonskis tiek savo vadovėlius, tiek straipsnius rašė kruopščiai, neskubėdamas, pirma prisirinkęs pakankamai faktinės medžiagos, paskui tą medžiagą patikrinęs ir surūšiavęs. Iš savo pagalbininkų ar sekretorių taip pat reikalavęs, kad viskas būtų aiškiai, gražiai, tiksliai ir tvarkingai atlikta [2]. Apskritai, Jablonskis buvo toks žmogus ir toks mokslininkas, iš kurio daug ko galima pasimokyti ir dabar.

* * *

Kalbinę veiklą Jablonskis pradėjo paskutiniaisiais XIX a. dešimtmečiais, t. y. tuo metu, kai, formuojantis lietuvių nacijai, sparčiai kūrėsi ir lietuvių nacionalinė literatūrinė kalba, kai lietuvių literatūrinės kalbos vartosenoje kaskart vis labiau ėmė iškilti aukštaičių vakariečių (pietiečių) tarmė. Dėl susidariusių istorinių sąlygų šios tarmės fonetikos, morfologijos, iš dalies ir žodyno bei sintaksės lytys ėmė įsigalėti literatūroje ir tarnauti bendriesiems lietuvių nacijos reikalams, o kitų tarmių lytys pamažėle traukėsi iš bendrosios vartosenos.

Tokiomis aplinkybėmis pradėjęs kalbinę veiklą, Jablonskis betarpiškai galėjo stebėti lietuvių nacionalinės literatūrinės kalbos formavimosi procesą ir pats prie to prisidėti. Ir reikia pasakyti, kad jis tame procese aktyviai dalyvavo: labai daug prisidėjo ir prie vieningesnių lietuvių nacionalinės literatūrinės kalbos normų nustatymo, ir jų įdiegimo literatūroje bei šiaip rašto praktikoje. Įžymiųjų rusų kalbininkų įtakoje teisingai supratęs objektyvų lietuvių nacionalinės literatūrinės kalbos formavimosi procesą ir susidaręs teisingas pažiūras į jos norminimą, Jablonskis jau XIX a. pabaigoje nužymėjo tokias lietuvių literatūrinės kalbos kūrimo bei norminimo gaires, kuriomis, apskritai imant, ėjo ir visa jos tolimesnė raida.

---

[1] Apie tai plačiau žr. A. Vireliūnas, Mokytojas Jonas Jablonskis. — „Švietimo darbas", Kaunas, 1920, Nr. 12, 58 psl.

[2] Apie tai plačiau pasiskaityti galima „Švietimo darbe", Kaunas, 1930, Nr. 2. 137—138 psl.

Jablonskis pradėjo rašyti „Aušroje", paskui rašė „Šviesoje", „Varpe" ir kituose lietuviškuose laikraščiuose bei žurnaluose [1]. Iš pradžios jis rašė korespondencijas ir šiaip straipsnelius visuomeninėmis bei mokslo populiarizacijos temomis, o vėliau, nuo 1890 m., „Varpe" pradėjo kelti aikštėn ir aktualius ano meto lietuvių literatūrinės kalbos praktikos klausimus, vadinamuosius „Kalbos dalykus". Taip pavadintuose straipsniuose, kuriuos Jablonskis rašė ligi pat mirties (lygiai 40 metų) ryškiai atsispindėjo ir jo pažiūros įvairiais kalbos klausimais, ir tie kriterijai bei principai, kuriais vadovaudamasis intensyviai dirbo reikšmingą lietuvių literatūrinės kalbos norminimo darbą [2].

Be daugybės straipsnių bei recenzijų, be minėtųjų chrestomatijų ir žodynėlių, ypač didelį vaidmenį lietuvių literatūrinės kalbos istorijoje, kaip ir apskritai lietuvių tautos kultūros istorijoje, suvaidino Jablonskio parašyti lietuvių kalbos vadovėliai. Bemaž pusę mūsų gyvenamojo šimtmečio jie buvo pagrindinė gimtosios kalbos mokymo priemonė ir pradžios, ir vidurinėse, ir iš dalies net aukštosiose mokyklose. Būdami labai populiarūs, plačiausiai vartojami, jie daugiausia iš visų Jablonskio raštų prisidėjo prie lietuvių literatūrinės kalbos fonetikos, morfologijos ir sintaksės normų įdiegimo bei paplitimo, taip pat prie lietuvių rašybos nusistojimo, tuo labiau, kad tais vadovėliais, juos daugiau ar mažiau perdirbinėdami, sekė beveik visi vėlesnieji mokyklinių lietuvių kalbos gramatikų autoriai.

Žinoma, kai kurie Jablonskio vadovėliai (pvz., 1901 m. „Lietuviškos kalbos gramatika") šiuo metu jau yra gerokai senstelėję ir teturi tiktai istorinę vertę. Bet kiti (pvz., 1922 m. gramatika, 1928 m. „Linksniai ir prielinksniai", iš dalies ir 1911 m. sintaksė) nenustojo savo teorinės ir praktinės reikšmės dar ir mūsų dienomis. Net ir dabar, praėjus kelioms dešimtims metų nuo tų vadovėlių pasirodymo, neturime nei platesnės mokyklinės lietuvių kalbos gramatikos, nei geresnės linksnių bei prielinksnių vartojimo studijos.

* * *

Rašyti lietuvių kalbos vadovėlius Jablonskį vertė daugiausia praktikos reikalas. Ligi jo kalbinės veiklos pradžios (1890 m.)

---

[1] Jablonskio raštų bibliografiją žr. „Archivum philologicum", II t., Kaunas, 1931, 17—37 psl.

[2] Apie Jablonskio norminamojo darbo principus bei metodą plačiau bus kalbama šių „Rinktinių raštų" II tome.

nebuvo nė vienos žmoniškesnės lietuvių kalba parašytos gramatikos, iš kurios būtų galėję pasimokyti lietuviškai rašantieji, kurioje būtų buvusios nustatytos bent kiek aiškesnės lietuvių literatūrinės kalbos normos. Tai rodo ir ši V. Kudirkos pastaba: „Sziandien kiekvienas raszējas dirba sau gramatiką ir kiekvienas savotiszkai raszo — kitaip ir buti ne gali, kollaik ne turēsime gramatikos trumpos, aiszkios, kuri ant svarbesniu kalbos klausymu atsakytu staczei, be jokios dvejonēs“ [1].

Tiesa, 1886 m. Tilžėje buvo išleista trumpa kun. M. Miežinio lietuvių kalbos gramatika [2]. Bet ši nepatyrusio kalbos dalykuose žmogaus parašyta gramatikėlė, kurioje buvo pripaistyta visokių nebūtų dalykų, pridaryta daugybė klaidų, žinoma, toli gražu negalėjo atstoti normatyvinio lietuvių kalbos vadovėlio. Ją jau 1890 m. smarkiai sukritikavo „Varpe“ Jablonskis, savo recenzijos gale pagrįstai nurodydamas, kad „žmoniškai atsišaukti apie kun. Miežinio darbą gali tiktai: tas, kuris jos neskaitė ir kurio nervų ji negadino“ [3].

Iš dalies tas pat pasakytina ir apie M. Akelaičio lenkiškai parašytą lietuvių kalbos gramatiką, išleistą 1890 m. Poznanėje [4]. Joje autorius mėgino istoriškai aiškinti lietuvių kalbos garsyną, bet, nebūdamas specialistas, irgi prirašė visokių nesąmonių, prikūrė naivių etimologijų, vartojo painią rašybą. Todėl, vos tik pasirodžius tai gramatikai, „Varpas“ pažymėjo, kad ji negalėsianti būti gera priemonė kalbos praktikai ir jeigu kas norėtų įsivesti Akelaičio gramatikos rašybą, „...tai tik padidįtu chaosą, ēsantį ir be to jau musų rašliavoje“ [5]. Kiek vėliau, 1893 m., tame pat laikraštyje Akelaičio gramatikos „teorijų“ nemoksliškumą atskleidė ir Jablonskis, nurodydamas, kad Akelaičio fonetikoje nė kiek nesą tikrojo mokslo, kad autorius neturėjęs jokio supratimo apie istorinę lyginamąją gramatiką ir nemokėjęs nei analizuoti žodžių, nei atskirti lietuviškųjų nuo tų, kurie yra paimti iš kitų kalbų [6].

Moksliniu atžvilgiu jau nepalyginti vertingesnės ir įtakingesnės XIX a. pabaigoje buvo rankraštinės A. Baranausko („Mokslas

---

[1] „Varpas“, 1889, Nr. 7, 105 psl.

[2] Lietuviszka gramatika, paraszyta Kunįgo Mikolo Miežinio. Tilžėje 1886.

[3] Jablonskio raštai (red. J. Balčikonis), IV t., Kaunas, 1935, 8 psl.

[4] Gramatyka języka litewskiego. Glosownia. Napisał Mikołaj Akielewicz, Poznań, 1890.

[5] „Varpas“, 1890, Nr. 5, 65 psl.

[6] Žr. Jablonskio raštai, IV t., Kaunas, 1935, 38 psl.

lietuviškos kalbos") ir K. Jauniaus („Lietuviškas kalbomokslis") gramatikos, anuo metu paplitusios ypač Kauno kunigų seminarijos auklėtinių tarpe [1]. Bet tos gramatikos, tiksliau tariant, seminarijoje skaitytų lietuvių kalbos paskaitų užrašai, irgi nebuvo kokie normatyviniai literatūrinės kalbos vadovėliai. Jų autoriams, pagarsėjusiems savamoksliams lietuvių kalbos tyrinėtojams, kalbos praktikos dalykai daugiausia rūpėjo tik tiek, kiek su jais reikėjo betarpiškai susidurti, dėstant klierikams lietuvių kalbos mokslo pagrindus.

XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais lietuvių inteligentų tarpe buvo paplitusios A. Šleicherio ir Fr. Kuršaičio gramatikos [2]. Tačiau jos taip pat negalėjo visiškai atstoti praktinės normatyvinės lietuvių kalbos gramatikos. Viena, dėl to, kad buvo skirtos daugiau mokslo, o ne praktikos reikalams, ir todėl jų autoriams bendrų visiems lietuviams literatūrinės kalbos normų nustatymas tiesiogiai nerūpėjo. Antra, jos buvo sunkiai gaunamos, be to, parašytos vokiečių kalba, todėl platesniosioms ano meto lietuvių skaitytojų masėms negalėjo būti ir prieinamos. Pagaliau trečia, jos rėmėsi, kad ir artima, bet vis dėlto kiek ir skirtinga prūsų lietuvių tarme (tiek Šleicheris, tiek Kuršaitis tik iš dalies teatsižvelgė į kitas lietuvių kalbos tarmes).

Labiau pritaikyta praktikos reikalams buvo J. Šykopo sudaryta Fr. Kuršaičio gramatikos santrauka [3], skirta Tilžės gimnazijos mokiniams lietuviams mokytis gimtosios kalbos. 1898 m. V. Kudirka „Tėvynės varpuose" ragino ją išsiversti, sutrumpinti, papildyti ir

[1] Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko v. universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje yra išlikę net 11 pilnesnių ar mažiau pilnų A. Baranausko „Mokslo lietuviškos kalbos" rankraščių-užrašų (1880, 1881, 1883, 1886, 1893 m. ir kt.). Vienas jų 1896—1899 m. buvo išleistas P. Sereikos, pavadinimu „Kalbomokslis lëtuviszkos kalbos". Universiteto ir Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštynuose yra išlikę po keletą ir K. Jauniaus „Lietuviško kalbomokslio" užrašų (1885—1886, 1889—1890, 1890, 1890—1892 m. ir kt.). 1897 m. „Lietuviškas kun. Jaunio kalbomokslis" buvo hektografu išspausdintas Dorpate (Tartu), o 1911 m. su mažais pakeitimais Mokslų akademijos spaustuvėje Peterburge, pavadinimu — „Kunigo Kazimiero Jauniaus Lietuvių kalbos gramatika (K. Яунисъ. Грамматика литовского языка".) Pastarąjį gramatikos leidimą parengė spaudai Jauniaus mokinys K. Būga.

[2] August Schleicher, Litauische Grammatik, Prag, 1856 ir Friedrich Kurschat, Grammatik der littauischen Sprache, Halle, 1876.

[3] Erdmann Julius Schiekopp, Litauische Elementar-Grammatik I d., Tilsit, 1879; II d., Tilsit, 1881; 1901 m. pasirodė ir antras tos gramatikos leidimas, o 1902 m. ji buvo išversta į lenkų kalbą ir išleista Krokuvoje.

tuo būdu pasidaryti „nors griaučius praktiškos gramatikos, kuri sulygintų mus formose, smulkmenose“ [1]. Bet į lietuvių kalbą J. Šykopo gramatika vis dėlto nebuvo išversta, todėl taip pat buvo sunkiai prieinama platesniems lietuvių sluoksniams.

Visiškai nebuvo populiarus lietuvių tarpe ir kiek perdirbtas tos gramatikos vertimas į rusų kalbą [2], kurį caro valdžios užsakymu atliko Pajevskis ir Gylius. Šis vertimas neturėjo pasisekimo ypač todėl, kad jame lietuviškieji pavyzdžiai buvo surašyti vadinamąja „graždanka“, t. y. lietuviški žodžiai buvo parašyti rusiškomis raidėmis.

Taigi, nesant geros normatyvinės lietuvių kalbos gramatikos, negalima buvo laukti nė vienodesnės literatūrinės kalbos vartosenos. Ir iš tikrųjų, nors XIX a. pabaigoje į lietuvių nacionalinės literatūrinės kalbos pagrindą kaskart vis labiau ėmė kilti aukštaičių vakariečių (pietiečių) tarmė, tačiau vartosenoje dar gana dažnai prasikišdavo ir kitų tarmių elementų. Tada ypač buvo apleista sintaksė ir žodynas, kur stipriai reiškėsi kitų kalbų įtaka. Pagaliau didžiausia painiava buvo rašybos srityje: vieni vartojo vienokius rašmenis, kiti kitokius, nebuvo laikomasi vieningesnių rašybos principų. „Šiandien kiek yra rašējų, tiek yra ir skirtingų statrašų (t. y. rašybų — *J. P.*), vartojamų tų rašējų... Dabar nēra nē dviejų laikraščių, kurie laikytusi vienokios statrašos...“ [3],— skundėsi 1890 m. „Varpo“ redaktorius. „Genys margas... o lietuviška rašyba dar margesnė“,— taip pavadino savo straipsnį K. Būga net 1900 m.[4]

Štai dėl tokių aplinkybių Jablonskis, jau iš mažens linkęs į kalbos mokslus, o vėliau gerai kalbiškai išsilavinęs universitete, nuo 1890 m. ėmė rašyti straipsnius bei recenzijas lietuvių kalbos klausimais [5], taip pat galvoti apie tinkamo lietuvių kalbos vadovė-

---

[1] „Varpas“, 1898, Nr. 1, 13 psl.

[2] Литовская грамматика составлена и издана по распоряженiю Варшавскаго Учебнаго Округа. Курсъ младшаго возраста, Варшава, 1891;... Курсъ старшаго возраста, Варшава, 1891; be to, 1896 m. buvo išspausdintas antras pirmosios knygos leidimas.

[3] „Varpas“, 1890, Nr. 5, 65 psl.

[4] „Tėvynės sargas“, 1900, Nr. 9, 16—18 psl.

[5] Kalbinius straipsnius Jablonskis pradėjo rašyti „Varpe“, pasirašydamas juos įvairiais pseudonimais bei kriptonimais (*G. A., K. Ob., K. Obelaitis, Kaz. Obelaitis, Kazim. Obelaitis, A. Gerulaitis, Ant. Žemaitis, P. Vaidilas, P. V.* ir kt.).

lio parengimą. Pirmuosius žingsnius šia kryptimi jis žengė jau 1897—1899 m., kartu su Petru Avižoniu sudarydamas nedidelę lietuvių kalbos gramatikėlę, šapirografu multiplikuotą Dorpate (Tartu) 1899 m. pavasarį [1].

Tos nedidelės (turinčios 64 sąsiuvinio lapo dydžio puslapius) gramatikėlės konspektą, pasinaudojęs daugiausia Kuršaičio gramatika, parašė P. Avižonis. Bet tą konspektą vėliau peržiūrėjo, pataisė bei papildė Jablonskis, kuris dar sudėjo kirčio ženklus lietuviškuose pavyzdžiuose ir davė „Lietuviškos gramatikėlės" pavadinimą. Gramatikėlė buvo skiriama mokiniams, studentams ir šiaip rašantiesiems mokytis lietuvių kalbos. Josios prakalboje buvo sakoma: „Nerà lietùviškos gramãtikos; mų́sų kalbõs žinõvai tỹli, miẽga; iš kũr-gi gal išmókti kalbõs tiẽ, kuriẽ nori lietúviškai rašýti?" — tokiẽ žõdžiai teñka labaĩ dažnaĩ girdẽti ir skaitýti. Taĩ-gi, ne-mokė́dami tuo tárpu pakãkinti kaip reĩkiant tų teisíngų nórų, išléidžiame šìtą lietuv. gramãtikos konspektą: tiẽ kuriẽ norė̃s rašýti teip, kaip rãšo „Ukininkas" ir „Varpas", galė̃s ràsti jamè tą̀s kalbõs móksló · žiniàs, kuriõs būtinaĩ jiẽms reikalíngos" [2].

„Lietuviškoje gramatikėlėje", be platesnių aiškinimų ar apibendrinimų, buvo surašytos aukštaitiškos vakarietiškos visų kaitomųjų kalbos dalių linksniavimo ir asmenavimo lytys. Kad kitų tarmių atstovai jas galėtų teisingai ištarti, gramatikėlė buvo ištisai sukirčiuota. „Rašome lietuv. žodžiùs su rãšto kalbõs akceñtais,— sakoma josios prakalboje,— nes daũgelis kitų̃ kraštų̃ lietùvių [žemaĩčiai ir rytų̃ aukštaĩčiai], kiẽk mùms žinoma, norė́tų dar žinóti kaip ìštariamos Užnemunėje įrašýtosios gramatikė̃lėje rãšto kalbõs fórmos" [3]. Taip pat pažymėtina, kad gramatikėlės paradigmose nemaža pasitaiko ir gretiminių lyčių; matyti, josios sudarytojai tuo metu dar nebuvo griežtai apsisprendę dėl kai kurių lyčių teikimo literatūrinei kalbai. Pavyzdžiui, šalia *geležìniame*

---

[1] Plačiau apie šios gramatikėlės istoriją žr. P. Avižonis, Petro Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatikos" istorija. — „Mokykla ir gyvenimas", Kaunas, 1921, Nr. 1, 30—33 psl.

Taip pat žr. jo „Žodis kitas apie Joną Jablonskį". — „Kalba", 1930, I t., 2 sąs., 52—54 psl.

[2] Liėtuviška gramatikėlė, 1 psl.; cituojama iš Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko v. universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje esančio egzemplioriaus LR 2520.

[3] Ten pat.

skliausteliuose nurodoma ir *geležìnyje* 13[1], o šalia *vagisè — vagysè* 18, *seserimi — sẽseria* (vnsk. į̇n.) 24, *mumisè — mūsyjè* 27, *esmì — ėsù* 36 ir t. t. Kai kur pateiktos net trejopos lytys, pvz.: *rūpesčiais (-stimis, -stims)* 18, *žmogujè (žmogūjè, -ōguje)* 22, *baltiė́jai (-jie, -ji) didiė́jai (-jie, -ji)* 30 ir t. t.

Gramatikėlėje vartojami lietuviški, aplietuvinti arba tiesiog lotyniški terminai (pastarieji dažnai rašomi skliausteliuose šalia atitinkamų lietuviškų terminų), pvz.: *balsės* 5, *dvibalsės* 7, *viė́nskaita (singularis), daũgskaita (pluralis), dvìskaita (dualis)* 11, *pirmas var̃tymas (deklinatio)* 12, *adjektỹvai* 25, *pronominai* 27, *verbai* 36, ir t. t.[2]. Prie kai kurių retesnių lietuviškų žodžių — pavyzdžių skliausteliuose taip pat buvo nurodyti dar ir vokiškieji atitikmenys, pvz.: *vinìs (der Nagel)* 6, *angà (Thüröffnung)* 16, *žynē̃ (Zauberin)* 17, *pāmotė (Stiefmutter)* 17, *tarės (dachte)* 55, *rajùs (gefrässig)* ir t. t. Tuo gramatikėlės sudarytojai norėjo palengvinti nelietuviams mokytis lietuvių kalbos[3].

„Liė́tuviška gramatikėlė“ buvo išsiuntinėta visoms ano meto lietuviškų laikraščių redakcijoms[4], o „Varpo“ redakcija ją, kaip „sustatytą specialisto ir ištikimą“, rekomendavo įsigyti kiekvienam lietuviui[5]. Buvo galvota ir net mėginta šią gramatikėlę išspausdinti ir spaustuvėje, bet to padaryti dėl įvairių priežasčių nepavyko[6]. Antra vertus, be „Varpo“ ir „Ūkininko“ bendradarbių, ja, rodos, niekas daugiau ir nesivadovavo. Netgi pati „Varpo“ redakcija, išgyrusi ją, taip pat kartais savo nuožiūra pasirinkdavo parankesnes normines lytis[7].

Taigi ir ši gramatikėlė, būdama labai konspektyvi ir platesniems sluoksniams neprieinama, negalėjo kaip reikiant tenkinti ano meto lietuviškai rašiusiųjų praktikos poreikių, negalėjo atstoti normatyvinės lietuvių kalbos gramatikos. Tačiau „Liė́tuviška gramatikėlė“ mums svarbi todėl, kad iš jos išaugo pirmoji normatyvinė

---

[1] Prie gramatikėlės pavyzdžių esantieji skaitmenys rodo jos puslapį.

[2] Dėl terminų gramatikėlės išnašoje, 10 puslapyje, įrašyta tokia pastaba: „Kadañgi ne visì ter̃minai lietuv. gramãtikos múms žinomi, ìmame čionaĩ tuo tárpu daugiáusiai lotỹniškus terminus“.

[3] Žr. „Kalba“, I t., 2 sąs., 52 psl.

[4] Žr. „Varpas“, 1899, Nr. 3, 37 psl.

[5] Ten pat.

[6] Žr. „Kalba“, I t., 2 sąs., 53 psl.

[7] Žr. „Varpas“, 1899, Nr. 3, 37 psl.

lietuvių kalbos gramatika — 1901 m. „Lietuviškos kalbos gramatika“ [1], turėjusi epochinę reikšmę lietuvių literatūrinės kalbos istorijoje.

* * *

1901 m. „Lietuviškos kalbos gramatika“ didžiai reikšminga dėl to, kad joje pirmą kartą lietuvių kalbos moksle buvo teisingai nušviestas literatūrinės kalbos ir tarmių santykis, įtvirtinta XIX a. pabaigoje iškilusi į lietuvių literatūrinės kalbos pagrindą aukštaičių vakariečių (pietiečių) tarmė, kad joje buvo padėti tvirti pamatai visai tolimesnei lietuvių literatūrinės kalbos kūrybai bei normalizacijai.

„Rašomosios kalbos tiesas visuomet įgija kokia-norint viena tarmė,— rašė Jablonskis 1901 m. gramatikos prakalboje; — kitos tarmės priduoda jai tiktai savo geriausius mažmožius, tuos grūdelius, kurie rašomoje tarmėje dėl kokios-norint priežasties yra išnykę, nebevartojami. Jei rašomoje tarmėje stinga kokio žodžio, kuris yra žinomas tiktai iš kitų tarmių, rašytojas turi vartoti tą žodį, vistiek kame jį razdamas...; jei rašytojui yra žinoma, kad jo vartojamas žodis beveik visur kitaip bus suprantamas, jis turi kiek galėdamas taikintis prie skaitytojų ir visada rūpintis, kad jį suprastų daugumas. Teip pasielgiant su kitomis tarmėmis ir rašant „viena“ tarme, galima bus tikėtis, juog raštų tarmė bus suprantama skaitytojams ir įgis visas „rašomosios kalbos“ tiesas. Taigi šitos gramatikos kalba bus „paprastoji suvalkiečių tarmė“, tik bus ji, kur reikiant, ir kitomis tarmėmis sustiprinama ir suremiama“ [2].

Tokia teisinga, net ir mūsų dienomis nereikalaujanti esminių patikslinimų literatūrinės kalbos kūrybos bei normalizacijos programa, nubrėžta dar tuo metu, kai raštuose gana ryškiai prasikišdavo įvairių tarmių elementai, suprantama, labai daug prisidėjo prie aukštaičių vakariečių (pietiečių) tarmės įtvirtinimo ir vieningesnių lietuvių literatūrinės kalbos normų nusistojimo. Nėra abejonės, kad susidaryti tokią programą Jablonskiui padėjo jo bendravimas su įžymiaisiais rusų kalbininkais — akad. F. F. Fortunatovu,

---

[1] Lietuviškos kalbos gramatika. Rašytojams ir skaitytojams vadovėlis. Parašė Petras Kriaušaitis. Tilžėje 1901. [Petras Kriaušaitis — gramatikos autoriaus pseudonimas. Norėdamas pažymėti savo bendradarbio Petro Avižonio nuopelnus gramatikos sudarymo darbe, Jablonskis prie savo pasirinktojo pseudonimo (Kriaušaitis) pridėjo dar Avižonio vardą (Petras)].

[2] P. Kriaušaitis, Lietuviškos kalbos gramatika. Tilžė, 1901, 1—2 psl.

akad. A. A. Šachmatovu, prof. K. Koršu ir kt., taip pat susipažinimas su rusų literatūrinės kalbos kūrimo bei norminimo darbu. Rusų nacionalinė literatūrinė kalba, susiformavusi jau XIX a. pradžioje[1] ir vėliau be paliovos įžymiųjų rusų rašytojų ir kalbininkų ugdoma bei tobulinama, Jablonskiui galėjo būti puikus pavyzdys. Be to, nemaža čia galėjo sverti ir jo pažintis su K. Miulenbachu, įžymiuoju latvių literatūrinės kalbos normintoju.

Kokią didelę reikšmę turėjo 1901 m. gramatika lietuvių literatūrinės kalbos vartosenai XX a. pradžioje, galima spręsti jau ir iš tuo metu pasirodžiusių atsiliepimų periodinėje spaudoje, o taip pat iš Jablonskio amžininkų prisiminimų. Antai, vos tik išspausdinus tą gramatiką, Nebylys (bene Jonas Mačys-Kėkštas) „Vienybėje lietuvninkų" štai kaip rašė: „Kriauszaiczio gramatika remiasi ant sznekamosios żmonių kalbos ir pilnai iszreiszkia lietuviszkos kalbos dvasę, ko truksta didelėj dalyj visoms kitoms gramatikoms. Greta to, savo mokslingumu Kriauszaiczio gramatika anaiptol neapsileidžia kitoms gramatikoms"[2]. Ir toliau jis pažymėjo, kad „vadovėlis sutaisytas praktiszkiems siekiams, butent, kad kiti turėtų isz ko mokintis. Isz kiekvienos eilutės, isz kożno — bemielo żodżio matyt, kad autorius yra pasiekęs, apcziuopęs ir iszdėstęs patį tautiszkos kalbos gyvuonį. Tuo toji gramatika augszta, tuo ji mums svarbi. Juo didesnė musų pareiga — naudotis jaja ir mokintis isz josios"[3].

Didelį 1901 m. gramatikos populiarumą anuo metu rodo ir Jablonskio amžininkų prisiminimai bei atsiliepimai. Pavyzdžiui, K. Stiklius pasakoja, kad, kai jį aplankę mokslo draugai — V. Mickevičius-Kapsukas ir kt.— ir atnešę „Lietuviškos kalbos gramatiką", jis dienų dienas buvęs paskendęs toje gramatikoje: „Skaičiau, mokiausi, daug sykių perėjau, dar ir dabar daugybę pavyzdžių iš jos atsimenu. Tai buvo mėgiamiausios mano knygos ir brangiausia dovana, kurią tik gali žmogus žmogui padovanoti. Dažnai manydavau apie tą žmogų, kuris „Gr-ką" parašė, ir geisdavau jį gyvą pamatyti, pasveikinti ir pasakyti šimtą sykių ačiū, ačiū!"[4] Prof. E. Volteris Jablonskio 60 metų sukakties proga taip rašė: „Ypatingas mūsų aukštai gerbiamo jubiliato nuopelnas yra tas, kad

---

[1] Žr. В. В. Виноградов, Очерки по истории русского литературного языка XVII—XIX вв, М., 1938, стр. 188.

[2] „Vienybė lietuvnikų", 1901, Nr. 32, 382 psl.

[3] Ten pat.

[4] „Švietimo darbas", 1920, Nr. 12, 63 psl.

jo pastangomis 1901 m. galėjo būt nustatyta lietuvių rašto kalba ir galėjo būt išdirbtos ir taikomos taisyklės naudotis lietuvių kalba mokykloje, rašto kalboj ir viešuose susirinkimuose... 1901 m. Tilžėje išėjusi „Lietuviškos kalbos gramatika" padarė epochą..." [1].

Bet, šalia tokių teigiamų atsiliepimų apie 1901 m. gramatiką, netrukus periodinėje spaudoje ėmė rodytis ir gana smarkios kritikos šios gramatikos adresu. Ypač toji kritika buvo nukreipta į gramatikoje išdėstytus lietuvių kalbos rašybos principus. Antai, J. Bagdonas (Ne Philologas) plačioje P. Kriaušaičio gramatikos recenzijoje, išspausdintoje 1901 m. „Varpe", priešinosi *ū* raidės įvedimui, kritikavo priebalsių rašybą (ypač *d, t,* išvirtusių prieš formantinį *d* į *z* tokiose lytyse, kaip *mesdamas, vesdamas...,* kurias Jablonskis rašė su *z*), nurodė kai kuriuos joje esančius svyravimus bei prieštaravimus (pvz., prieštaravimą tarp § 19 ir § 224 iškeltų rašybos dalykų) ir pagaliau visą gramatiką kvalifikavo tik kaip darbą, duodantį „gausią medegą gramatikai sustatyti" ir į priekį pastumiančią „musų rašybos reikalus" [2]. Dar smarkiau, bet visai nepagrįstai, reakcinės, klerikalinės ideologijos ir tuo metu jau atgyvenusios tarmių derinimo teorijos požiūriu 1901 m. gramatiką kritikavo A. Jakštas „Žinyčioje". Jis priekaištavo, kai P. Kriaušaitis be jokios atžvalgos savo gramatikoje reikalavęs prisilaikyti tiktai vienos aukštaičių („suvalkiečių") tarmės ir visai išleidęs iš akių kitas tarmes [3]. Bet tokie priekaištai buvo neteisingi, nes P. Kriaušaičio gramatikoje, kaip rodo anksčiau išrašytos tos gramatikos prakalbos ištraukos, anaiptol nebuvo ignoruojamos kitos tarmės, ypač žodyno srityje. J. Bagdono duotas 1901 m. gramatikos įvertinimas taip pat buvo per griežtas ir vienašališkas: kritikas, matyt, daugiau nutuokdamas tiktai rašybos dalykuose, visą gramatiką vertino daugiausia literatūrinės kalbos rašybos normalizacijos požiūriu [4].

Žinoma, palyginus 1901 m. gramatiką su vėlesnėmis Jablonskio gramatikomis, matomas didelis skirtumas: joje daug kas dar tik probėgšmais tepaliesta, bendrais bruožais tenusakyta, kiti dalykai

[1] „Lietuvos mokykla", XII, 1921, 582 psl.

[2] Žr. „Varpas", 1901, Nr. 10, 117—119 psl., Nr. 11, 125—126 psl. ir Nr. 12, 145—146 psl.

[3] Žr. „Žinyčia", 1901, Nr. 3, 86—88 psl.

[4] Plg. Jablonskio raštai (red. J. Balčikonis), III t., Kaunas, 1934, 23—24 psl.

visai išleisti arba neaiškiai, netvirtai suformuluoti, pagaliau nemaža joje yra svyravimų, nevienodybių ir spragų.

Nors gramatikos prakalboje teisingai buvo nušviestas literatūrinės kalbos ir tarmių santykis, tačiau jis nepakankamai buvo išryškintas: skaitytojui ne visai aišku, kas ir kada literatūrinei kalbai fonetikos ir morfologijos srityje imtina iš aukštaičių vakariečių („suvalkiečių") tarmės, o kas iš kitų tarmių, tuo labiau, kad šios gramatikos paradigmose, panašiai kaip ir jos prototipe — „Lietuviškoje gramatikėlėje", dar gana daug palikta įvairių gretiminių lyčių, pvz.: *nakčių (naktų)* 38[1], *manęs (mànęs)* 66, *manè (màne)* 68, *jąs (jàs)* 68, *mumisè (mūsyjè)* 68, *jumisè (jūsyjè)* 68, *esù (ėsù, esmì)* 105, *bútute (bútumėte)* 105 ir t. t. Antra vertus, kai kurios gramatikoje teiktosios norminės lytys autoriaus vadinamoje „paprastoje suvalkiečių tarmėje" (t. y. kapsų ir zanavykų patarmėse) tuo metu, rodos, nebuvo plačiai vartojamos. Pavyzdžiui, įvardžiuotinių būdvardžių lytys: *baltámjam, didžiámjam, gražiámjam* (vnsk. nd.) 58, *baltam̃jame, didžiam̃jame, gražiam̃jame* (vnsk. vt.) 58, *baltíemjiem, baltómjom, didíemjiem, didžiómjom* (dvsk. nd.) 58, *baltiẽmjiem, baltõmjom, didiẽmjem, didžiõmjom* (dvsk. įn.) 58, *baltíemsiems, baltómsioms, didíemsiems, didžiómsioms, gražíemsiems, gražiómsioms* (dgsk. nd.) 58, *baltõmsiomis, didžiõmsiomis, gražiõmsiomis* (dgsk. įn.) 58, kaip matyti iš Šleicherio ir Kuršaičio gramatikose randamų pastabų[2], ir dabar turimų duomenų[3], tada buvo labiau paplitusios tik raštuose, o suvalkiečių šnekamojoje kalboje buvo dažniau vartojamos trumpesnės formos (be *m* pirmajame komponente). Todėl pastarąsias ir pats Jablonskis vėlesnėse savo gramatikose (1919 ir 1922 m.) iškėlė į pirmąją vietą.

1901 m. gramatikoje yra ir daugiau tokių lyčių, kurios buvo siaurai vartojamos ir kurios ilgainiui neprigijo lietuvių literatūrinės kalbos normų sistemoje. Pavyzdžiui, *-u*-kamienių daiktavar-

---

[1] Skaitmenys, esantieji prie visų Jablonskio pavyzdžių, čia ir toliau žymi to ar kito vadovėlio paragrafą.

[2] Žr. A. Schleicher, Litauische Grammatik, Prag, 1856, S. 208. Fr. Kurschat, Grammatik der littauischen Sprache, Halle, 1876, S. 248.

[3] Įvardžiuotinės lytys su neiškritusiu m pirmajame komponente, turimais duomenimis, sutinkamos pietinėje žemaičių dalyje (apie Tauragę, Eržvilką, Pagramantį), aukštaičiuose vakariečiuose viduriečiuose bei šiauriečiuose (apie Jurbarką, Veliuoną, Šakyną, Šiaulius), taip pat kai kuriose rytinių dzūkų vietovėse (apie Daugėliškį, Ignaliną, Linkmenis, Rimšę).

džių paradigmoje, nusižiūrėjus į Kuršaičio gramatiką [1], į pirmąją vietą buvo iškeltos vnsk. vt. lytys: *sūnūjè, žmogūjè, vaĩsiūje, puõdžiūje* 40 (t. y. su ilguoju kamiengalio balsiu), priebalsinio kamieno daiktavardžių paradigmose — *sẽser, dùkter* (vnsk. šk.) 42, *šún* (vnsk. nd.) 42, įvardžių paradigmose — *mumisè, jumisè* (dgsk. vt.) 68, *tą́, šią́* (mot. g. vnsk. įn.) 70, *tą́s, šią́s* (mot. g. dgsk. gl.) 70, *patimè* (vyr. g. vnsk. vt.) 70 ir kt. Vietoje šių lyčių lietuvių literatūrinės kalbos vartosenoje ilgainiui labiau įsigalėjo *sūnujè, žmogujè, vaĩsiuje, puõdžiuje, seseriẽ, dukteriẽ, šùniui, mumysè, jumysè, tà, šià, tàs, šiàs, pačiamè...,* t. y. tos lytys, kurios 1901 m. gramatikoje prie paradigmų pridėtose pastabose buvo nurodytos kaip nepagrindinės.

1901 m. gramatika nuo vėlesniųjų Jablonskio gramatikų skiriasi ne tiktai kai kuriomis norminėmis lytimis, bet ir gramatinės medžiagos išdėstymu, o ypač jos aiškinimu. Jeigu vėlesniuose lietuvių kalbos gramatikos vadovėliuose Jablonskis, sukaupęs daug daugiau ir įvairesnių kalbos duomenų, taip pat susidaręs tvirtesnius teorinius pagrindus, galėjo duoti jau platesnius ir tikslesnius apibendrinimus, išsamiau apibūdinti gramatines kategorijas, tai 1901 m. gramatikoje ne retais atvejais pasitenkina vien paprastu faktų konstatavimu arba pluoštu pavyzdžių, iš kurių pats skaitytojas turįs išsivesti taisykles. Pavyzdžiui, jungtukų skyrelyje kiek plačiau aptariamas tiktai *ir, bei, o, bet, ar* ir *arba* vartojimas, o apie kitų jungtukų vartoseną paliekama spręsti pačiam skaitytojui iš surašytų pavyzdžių: „Kaip yra vartojamos kitos sąjungos, skaitytojas rasi suvoks kiek iš įrašomųjų čionai pavyzdžių; vienok visų išgalių ir smulkmenų tenesitikie skaitytojas juose rasti" [2]. Beveik vieni pavyzdžiai sudaro ir šios gramatikos sintaksės skyrių („Keli sintaksio įstatymai"), kuriame plačiau paaiškinami tik retesni kai kurių lietuvių kalbos sintaksinių konstrukcijų (kilmininko su bendratimi, vardininko su bendratimi ir kt.) vartojimo atvejai.

Apskritai dėl 1901 m. gramatikos sintaksės skyriaus reikia pastebėti, kad jame su nedideliais pakeitimais buvo pakartotas tiktai Jablonskio straipsnis „Medega sintaksiui", išspausdintas 1893 m. „Varpe" [3], ir pridėtas kiek išplėstas bei perdirbtas „Lietuviškos

---

[1] Plg. Fr. Kurschat, Grammatik der littauischen Sprache, Halle, 1876, s. 198.

[2] P. Kriaušaitis, Lietuviškos kalbos gramatika, Tilžė, 1901, 68 psl.

[3] Žr. 16 pastabą šio tomo gale.

Gramatikėlės" skyrelis apie veiksmažodžio formų vartojimą („Vartojimas verbo formų") [1]. Todėl tame skyriuje nekalbama nei apie sakinio dalis, nei apie sakinių rūšis, nei apie sakinių jungimo būdus, nei apie skyrybą, nei apie kitus sintaksės dalykus, kurie vėliau buvo aprašyti Jablonskio sintaksės vadovėlyje. Taip atsiliko greičiausiai dėl to, kad daugelis lietuvių kalbos sintaksės klausimų tuo metu dar nebuvo giliau išnagrinėti, o praktikos reikalas vertė supažindinti skaitytojus bent su tomis sintaksinėmis konstrukcijomis, kurias vartojant buvo daroma daug klaidų.

Kalbos dalys ir šiaip įvairios gramatinės kategorijos 1901 m. gramatikoje klasifikuojamos ir apibrėžiamos prisilaikant daugiausia semantinio principo. Pavyzdžiui, daiktavardis čia apibrėžiamas kaip kalbos dalis, reiškianti daikto vardą, būdvardis — kaip kalbos dalis, reiškianti daikto būdą, veiksmažodis — kaip kalbos dalis, reiškianti daikto veiksmą arba būvį („stovį") ir t. t. Bet semantinis principas šioje gramatikoje vis dėlto ne visuomet griežtai išlaikytas. Sakysim, įtraukdamas į skaitvardžių skyrių tokius skaitvardinius būdvardžius, kaip *vieneriópas, vienódas, vienókis, dvejópas, trejópas, šimteriópas*... 65 c, *vienlinkas, dvìlinkas, trìlinkas... dvìgubas, trìgubas*... 65 d, *dveigỹs, treigỹs*... 65 e, autorius žiūrėjo daugiau tų žodžių kilmės, o ne reikšmės; vėliau jų Jablonskis nelaikė skaitvardžiais [2].

Nuo vėliau įsigalėjusių gerokai skiriasi ir 1901 m. gramatikos terminai. Pavyzdžiui, šalia tokių dabar visuotinai vartojamų gramatinių terminų, kaip *garsas* 3, *raidė* 3, *skiemuo* 3, *daiktavardis* 24, *būdvardis* 24, *skaitvardis* 24, *veiksmažodis* 24, *prieveiksmis* 24, *prielinksnis* 24, *priešdėlis, linksnis* 29, *linksniuotė* 29, *vardininkas* 29, *naudininkas* 29, *vietininkas* 29, *šauksmininkas* 29, *veiksnys* 197, *tarinys* 197, *sakinys* 182, *kirtis* 1, *rašyba* 224 ir kt., gramatikoje sutinkami ir *išvardis* 24 „įvardis", *sąjunga* 24 „jungtukas", *gimtis* 28 „giminė", *kiltininkas* 29 „kilmininkas", *priekininkas* 29 „galininkas", *įrankininkas* 29 „įnagininkas", *pabaiga* 33 „galūnė", *dvilypuotas būdvardis* 46 „įvardžiuotinis būdvardis", *veiksmavardis* 59 „dalyvis", *sąjungoti* 81 „asmenuoti", *sąjungojimas* 79 „asmenavimas", *reiškiamasis sakymas* 80 „tiesioginė nuosaka", *nereiškiamasis sakymas* 80 „bendratis", *lankstyti* 79 „kaityti", *pereinamasis laikas* 83 „esamasis l.", *pereitas pasakojamasis laikas* 84 „būtasis

---

[1] Žr. Liėtuviška gramatikėlė, 55—60 psl.

[2] Žr. R y g i š k i ų J o n a s, Lietuvių kalbos gramatika, Etimologija, Kaunas—Vilnius, 1922, 42 psl.

kartinis l", *bendralaikis veiksmavardis* 93 „pusdalyvis", *neveikiamas būtinasis veiksmavardis* 96 „reikiamybės dalyvis", *beypatis sakinys* 198 „beasmenis sakinys", *apystovinis sakinys* 215 „aplinkybinis sakinys" ir kt.

Suminėtieji terminai (gramatikos autoriaus susidaryti ar iš kitų šaltinių paimti) ilgainiui pasirodė esą netinkami ir neprigijo vartosenoje. Neprigijo dažniausiai todėl, kad vieni jų buvo griozdiški, neaiškūs (neretai pažodiniai vertiniai iš lotynų kalbos, pvz., *pereitas pasakojamasis l.* iš lot. *praeteritum narrativum, pereitas mėgintasis l.* iš lot. *praeteritum de conatu* ir t. t.), o kiti — šiaip nevykę darybiniu ar semantiniu atžvilgiu (pvz., *dvilypuotas* neišreiškia nei įvardžiuotinio žodžio esmės, t. y. kad antrąjį tokio žodžio komponentą sudaro įvardis, nei darybiškai motyvuotas: lietuvių kalboje iš sudėtinių žodžių nelinkstama darytis būdvardžių su priesaga *-uota-*).

Kad tokių nevykėlių terminų 1901 m. gramatikoje pasitaiko vis dėlto nemaža, kaltos daugiausia ano meto aplinkybės. Kaip žinoma, tuomet lietuviškų gramatinių terminų buvo nedaug, be to, ir tie patys labai įvairavo. Pvz., galininko linksnis S. Daukanto buvo vadinamas *veiklinkiu* [1], J. Juškos — *ketvirtu linkiu* [2], A. Baranausko — *skundlankiu* [3], K. Jauniaus — *apskųstiniu* [4]; veiksmažodis K. Kasakauskio buvo vadinamas *žodžiu* [5], S. Daukanto — *veikrodžiu* [6], J. Juškos — *veikžodžiu* [7], K. Jauniaus — *veiksmažodžiu* [8] ir t. t. Tad gramatikos autoriui, norėjusiam visur ištisai duoti lietuviškus terminus, reikėjo arba pasirinkti tinkamesnius iš anksčiau sudarytųjų, arba pačiam kurtis naujų terminų. Tokiu keliu ir buvo einama: vieni gramatiniai terminai buvo paimti iš ankstyvesniųjų gramatikų, ypač iš K. Jauniaus „Lietuviško kalbomokslio" [9], o ki-

---

[1] Žr. „Prasma lotynû kalbôs", Petrapilie, 1837, 10 psl.

[2] Žr. „Kalbos lëtuviszko lëžuvo...", Peterburge, 1861, 17 psl.

[3] Žr. Kalbomokslis lëtuviszkos kalbos". Iszdûtas per LL., Tilžėje, 1896, 23 psl.

[4] Žr. „Lietuviškas kun. Jaunio Kalbomokslis. Baltiko padangėse". 1897 (hektogr.), 154 psl.

[5] Žr. „Kalbrieda ležuwio Žiamaytiszko...", Vilniuje, 1832, II psl.

[6] Žr. ten pat, 7 psl.

[7] Žr. jo rankraštinę gramatiką: „Учебная Грамматика Литовскаго языка. Lëtuviška Kalbrëdė" (1862), 6 psl.

[8] Žr. ten pat, 112 psl.

[9] Žr. P. Avižonis, Žodis kitas apie Joną Jablonskį. — „Kalba", 1930, I t. 2 sąs., 54 psl.

ti — kiek perdirbti arba pakeisti naujai susidarytais. Bet sudaryti naujus gerus terminus nėra lengvas daiktas, todėl nenuostabu, kad ir Jablonskiui, skubotai rašiusiam su savo talkininkais (P. Avižoniu, J. Šlapeliu ir kt.) gramatiką, tuo metu dar nepavyko galutinai nustatyti visų lietuviškų gramatinių terminų, nepavyko išvengti svyravimų terminų vartojime. Ne kuo kitu, o tik gramatinės terminologijos nenusistojimu ir autoriaus svyravimu, paaiškinamas ir tas faktas, kad 1901 m. gramatikoje kartais vienoje vietoje tam pačiam reikalui vartojamas vienoks terminas, o kitoje — kitoks. Pvz., jungtukas vienur vadinamas *sąjungininku* 80, o kitur — *sąjunga* 24, 182...; skardusis priebalsis vienur vadinamas *garsinga priebalse* 19, o kitur — *balsinga priebalse* 224 ir t. t. Be to, autoriaus svyravimą rodo dar tai, kad gramatikoje gana dažnai kuriai nors gramatinei kategorijai žymėti gretimais nurodomi du arba net ir keli terminai, pvz.: *daiktãvardis (dáiktininkas), bū̃dvardis (bū̃dininkas), ìšvardis (vardãvietė), veiksmãžodis* arba *véiksmininkas* 59, *skaitvardis (skaitininkas* arba *skaitlininkas)* 63, *grįžtamasis* arba *savyveiksmis* (= sangrąžinis.— *J. P.) veiksmažodis* 77, *tariamasis* arba *sukalbamasis sakymas* (= tariamoji nuosaka.— *J. P.*) 80, *prielinksnis* arba *prievardis* 137 ir kt.

1901 m. gramatika nuo vėlesniųjų Jablonskio vadovėlių šiek tiek skiriasi ir savo rašyba. Norėdamas susilaukti didesnio lietuvių rašybos vienodumo, Jablonskis stengėsi derintis prie vadinamosios „paprastosios" rašybos, t. y. tos, kuri anuo metu buvo vartojama „Varpe", „Ūkininke", socialdemokratinėje spaudoje ir kuri buvo kiek labiau paplitusi rašto praktikoje XIX a. pabaigoje. Pavyzdžiui, derindamasis prie tuomet daugiau nusistojusios šaknies galo skardžiųjų *b, g, z* etimologinės rašybos, Jablonskis rašė: *augštas, rūgštus, kibšas, migšas, džiaugsmas, užmigti, sujungtas, zįzti...*, nors pats buvo linkęs rašyti tuos priebalsius fonetiškai, t. y. *aukštas, rūkštus, kipšas, džiauksmas* ir t. t. (žr. § 224). Taip pat, vengdamas nutolti nuo tuo metu įprastinės rašybos, jis su brūkšneliais rašė proklitinius ir enklitinius žodžius, pvz.: *bet-kas, bet-koks, kitkas, šis-tas, šioks-toks, kaž-kur, teip-pat, ten-pat, kada-nors...* (žr. §§ 73 ir 134), fonetiškai rašė šaknies galo dantinius *d, t* prieš formantinį *d*, pvz.: *vezdamas* (iš *ved* + *damas*), *mezdamas* (iš *met* +*damas*) 224, *leizdavus* (iš *leid* + *davus*) 94 ir t. t. Bet pažymėtina, kad dėl tokio Jablonskio taikymosi, dėl „baimės" sukelti prieš save rašytojus, nemėgstančius kai kurių rašmenų, ir suardyti „rašybos vienybę", 1901 m. gramatikos rašyboje pasitaiko nemaža svyravimų bei nenuoseklumų. Pvz., šalia *akys, karlys,*

*vagys* 38, *pietūs, sūnūs* 224 (dgsk. vrd.)...gramatikoje rašoma *tris* 64, *jųs* 68, šalia *mūsų* 68 — *jųsų* 68, šalia *tokias, pačias* 70 (dgsk. gl.) — *tąs, šiąs* 70, šalia *ranka, troba* 36, *gera* 49, *tokia, pačia* 70 (vnsk. įn.) — *tą, šią* 70 (nors gramatikos gale buvo net pastebėta, jog „Rašyti du linksniu — įnagininką ir priekininką vienodai... kaip tat daro kurie-ne-kurie rašytojai, visai nenorime, nes beveik visoje Lietuvoje tuodu linksniu griežtai skiriasi nuo viens-antro; antra, rašomoje tarmėje priekininko linksnyje girdėti ilga balsė, o įnagininke — trumpa" (žr. § 224). Prie rašybos nenuoseklumų ar prieštaravimų priskirtini ir kiti panašūs atvejai, kada griežčiau nesilaikoma iš anksto nusistatytų principų. Pavyzdžiui, iš vienos pusės, buvo tvirtinama, kad gramatikos rašyba grindžiama tiktai viena „rašomąja tarme" ir nė kiek joje nesirūpinama suderinti visas tarmes, o iš kitos, atsižvelgiant į žemaičių tartį, buvo rašoma *męs, trįs,* nes žemaičiai vietomis tarią *męns, trįns* (žr. § 224). Vadinasi, čia teorija irgi kiek prasilenkė su praktika.

Bet, nepaisant kai kurių pasitaikiusių nenuoseklumų, 1901 m. gramatika vis dėlto daug prisidėjo prie tuo metu dar labai įvairavusios lietuvių rašybos nusistojimo, prie vieningesnių lietuvių literatūrinės kalbos rašybos normų nustatymo. Šioje gramatikoje buvo užfiksuota tokia rašmenų sistema (raidynas) ir nužymėti tokie rašybos dėsniai, kuriais, apskritai imant, paremta ir šiandieninė mūsų rašyba.

Dabartiniu požiūriu įvairių netikslumų, nenuoseklumų bei svyravimų 1901 m. gramatikoje būtų galima rasti ir daugiau (ir ne vien tik rašybos ar terminologijos srityje). Tačiau, turint galvoje ano meto aplinkybes, reikia dar kartą pabrėžti, kad šios gramatikos vaidmuo buvo labai didelis. Ja sekė bei naudojosi bemaž visi XX a. pradžioje pasirodžiusių mokyklinių ar šiaip praktikos reikalams skirtų lietuvių kalbos vadovėlių autoriai (pvz., J. Damijonaitis, I. Šopara ir kt.), joje iškeltų normų tada laikėsi tiek periodinė, tiek ir neperiodinė lietuvių spauda. Netgi „Varpo" redakcija, kuri iš pradžios gana nepalankiai atsiliepė apie tą gramatiką, vėliau vis dėlto rėmėsi ja ir rašybos srityje (nuo 1903 m. Nr. 8 įsivedė gramatikos teiktąjį *ū* ir kt.)[1]. Apskritai, 1901 m. P. Kriaušaičio „Lietuvos kalbos gramatika", sudaryta kūrybiškai panaudojus ankstyvesniąsias (ypač Kuršaičio ir Jauniaus) gramatikas ir

[1] Žr. „Varpas", 1903, Nr. 8, 177 psl., taip pat Nr. 11, 249—251 psl.

pagrįsta autentiškais liaudies gyvosios kalbos duomenimis, įstatė lietuvių literatūrinę kalbą į tokį kelią, kuriuo ji, plisdama, įvairėdama bei tobulėdama, ėjo ir ligi mūsų laikų.

* * *

Išleidus 1901 m. P. Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatiką", pirmą tinkamesnį normatyvinį lietuvių kalbos vadovėlį, skirtą „Rašytojų ir skaitytojų" praktikos poreikiams, kuriam laikui buvo užkišta spraga, susidariusi lietuvių kalbos gramatinėje literatūroje. Bet netrukus, pagerėjus lietuvių tautos kultūrinio gyvenimo sąlygoms (ypač po 1905 m. revoliucijos, plačiau atvėrusios duris lietuvių kalbai į pradžios ir iš dalies vidurines mokyklas), iškilo jau platesnės mokyklinės gramatikos reikalas, tuo labiau, kad P. Kriaušaičio gramatika buvo skubos darbas ir turėjo nemaža trūkumų, be to, išspausdinta nedideliu tiražu, ji buvo greit išpirkta ir tapo didele retenybe [1]. 1906 m. „Vilniaus žiniose" Jablonskis rašė, kad „gera gramatika, vėl sakau, butinai reikalinga... Kad jos dar nėra, kalti, žinoma, pirmiausia mųsų kalbininkai, bet dar kaltesnės, tur-but, visos mųsų dabartinio gyvenimo sąlygos, visas tas gyvenimo įsisiubavimas, kuris tuo tarpu nė „kalbos žinovams" neleidžia užsidaryti, neleidžia sukti galvą vien apie sunkiai suvaikomus kalbos įstatymus... Aprims kiek visas gyvenimas, ir kalbos vadovėlių turėsime užtektinai. Yra ir dabar žmonių, kurie gramatikas jau rašo, tik baigti vis dar negali... Reikia taigi turėti kantrybės... ir tuo tarpu mokyties kalbos iš tų pačių mųsų kalbos gramatikų, kurios jau parašytos, ir iš tų mųsų tautos raštų, kurie parašyti gana žmoniškai" [2].

Aiškus daiktas, kad čia, užsimindamas apie rašančiuosius gramatikas, Jablonskis visų pirma turėjo galvoje save patį, parengusį ar dar tik galvojusį parengti naują lietuvių kalbos gramatikos leidimą. O kad toks leidimas buvo projektuojamas, tai sužinome iš ką tik išnašoje nurodyto Jablonskio laiško „Lietuvių laikraščiui": „Rengiamas antras tos knygelės (t. y. 1901 m. „Lietuviškos kalbos gramatikos".— *J. P.*) spaudimas. Etimologija bus atskirta nuo sintaksio. Daug kas bus perdirbta ir ištaisyta. Naujasis leidimas

---

[1] 1905. III. 12. laiške „Lietuvių laikraščiui" net pats Jablonskis sakėsi neturįs atliekamo tos gramatikos egzemplioriaus (laiškas VVUR, E 362); plg. dar prof. J. Balčikonis, Keletas atsiminimų apie J. Jablonskį. — „Literatūra ir kalba", I, Vilnius, 1956, 20 psl.

[2] Jablonskio raštai (red. J. Balčikonis), II t., Kaunas, 1933, 17 psl.

turbūt bus nepanašus į senąjį". Vis dėlto žadėtosios gramatikos rašymas matyti užsitęsė ir, atrodo, pakrypo kita linkme, nes 1911 m. vasarą (birželio mėn. pradžioje) [1] tepasirodė tiktai Jablonskio „Lietuvjų kalbos sintaksė", o 1913 m. jis vėl galvojo grįžti prie „Etimologijos". Antai, 1913 m. sausio 9 d. laiške J. Tumui-Vaižgantui Jablonskis rašė: „Per Kalėdas mačiausi su Būga. Nutarėva vasarą vieną mėnesį pas Tamstą gyventi (Tamstos kviečiamas sutikau) ir rašyti du vadovėliu — rašybos (Būga) ir etimologijos (aš)" [2]. Bet tų pačių metų gegužės 13 d. laiške Tumui jis pranešė, kad dėl ligos jau nebegalėsiąs savo noro įvykdyti [3].

Nors 1913 m. Jablonskiui ir nepasisekė parašyti platesnio lietuvių kalbos vadovėlio, tačiau minties rašyti tokį vadovėlį niekuomet neatsisakė. Netgi pirmojo pasaulinio karo audros nublokštas į Voronežą ir sunkios ligos prirakintas prie račiukų, Jablonskis atkakliai rinko bei tvarkė medžiagą naujam vadovėliui, rašė jį ir pagaliau 1918 m., po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos, parsivežė į Vilnių naujos lietuvių kalbos gramatikos rankraštį [4]. Vilniuje susikūrusi Tarybų valdžia sudarė Jablonskiui palankiausias materialines sąlygas baigti tą gramatiką. 1919 m. vasarą [5] minimąją gramatiką išleido Lietuvių mokslo draugija, pavadinimu „P. Kriaušaičio ir Rygiškių Jono Lietuvių kalbos gramatika. Etimologija".

Ši gramatika buvo skirta aukštesniosioms Lietuvos mokslo įstaigoms, ypač lietuvių kalbos mokytojams praktikos reikalui. „Šią gramatiką skaitys, tikimės, pirmiausia patys kalbos mokytojai. Ją, tikimės, mokytojai, ką-ne-ką atmetę ar pridėję, vartos šiuo tarpu mokyklai arba savo reikalui" [6] — sakoma gramatikos prakalboje. Kadangi gramatiką rašant dar nebuvo išryškėjęs nei lietuviškos mokyklos tipas, nei gimtosios kalbos mokymo programa, tai Jablonskis ją taikė ne vienai kuriai nors mokyklai ar vienoms kitoms jos klasėms, bet apskritai aukštesniosioms mokykloms ir visiems tiems, kurie jau išėję tam tikrus gramatikos mokslo

---

[1] Žr. Jablonskio raštai, IV t., Kaunas, 1935, 64 psl.

[2] Laiškas VVUR, F 545.

[3] Žr. 1913. V. 13. laišką J. Tumui-Vaižgantui, VVUR, E 545.

[4] Žr. Jablonskio raštai (red. J. Balčikonis), III t., Kaunas, 1934, 112 psl.

[5] Žr. Jablonskio raštai, II t., Kaunas, 1933, 136 psl.

[6] P. Kriaušaičio ir Rygiškių Jono Lietuvių kalbos gramatika (etimologija), Vilnius, 1919, 3 psl.

pagrindus. Todėl jis per daug nesirūpino nė savo gramatikos metodine puse, sakydamas, kad pats mokytojas turįs spręsti, kaip, kada ir su kuo reikią eiti vieną ar kitą gramatikos dalyką mokykloje [1].

1919 m. gramatika, parašyta jau patyrusio kalbininko ranka, buvo didelis lietuvių kalbos mokslo laimėjimas. Tiek faktinės medžiagos gausumu bei įvairumu, tiek ir tos medžiagos aiškinimu bei sisteminimu ji toli prašoko 1901 m. P. Kriaušaičio vadovėlį, paties Jablonskio vėliau tepavadintą „etimologijos ir sintaksės mišiniu" [2]. Nors 1919 m. gramatika ir nebuvo specialiai skirta kurio nors tipo mokykloms, nors jos autorius sakėsi labai nesukęs galvos dėl metodikos dalykų, tačiau, vos tik pasirodžiusi, ji tapo pagrindine gimtosios kalbos mokymo priemone visose Lietuvos mokyklose. Mažiau ji tiko (buvo per plati) tiktai pradžios mokykloms ir pirmosioms vidurinių mokyklų klasėms. Todėl 1920 m. J. Damijonaitis ją sutrumpino ir pritaikė pradžios mokykloms [3].

Dar populiaresnis ir įtakingesnis buvo antrasis šios gramatikos leidimas, išspausdintas 1922 m., antrašte „Rygiškių Jono Lietuvių kalbos gramatika. Etimologija. Vidurinėms mokslo įstaigoms". Šis leidimas, kaip matyti iš antraštės, buvo skirtas daugiausia vidurinėms mokykloms, bet iš esmės jis nedaug kuo tesiskyrė nuo pirmojo leidimo. Skirtumas buvo toks, kad 1922 m. leidimo morfologijos dalyje pridėtas didelis pluoštas pavyzdžių (§§ 87—92) įvairių linksniuojamųjų kalbos dalių linksnių vartojimui ir reikšmei pailiustruoti, gramatikos gale duota daugiau sintaksės dalykų (pridėti nauji skyriai apie linksnių vartojimą §§ 375—421, apie skyrybos ženklus §§ 428—437, nauji poskyriai apie klausiamuosius, įterptinius sakinius, tiesioginę ir netiesioginę kalbą §§ 365—368, plačiau kalbama apie įvardžiuotinių būdvardžių reikšmę ir vartojimą ir kt.), pakeisti kai kurie pavyzdžiai ir patikslinti atskiri formulavimai, ypač sintaksės dalyje, be to, ištaisytos korektūros klaidos, kurių nemaža pasitaikė 1919 m. leidime [4].

Kadangi 1922 m. gramatika, kaip ir 1919 m., pirmiausia buvo skiriama mokyklai, tai ji yra aprašomojo, normatyvinio pobūdžio.

---

[1] P. Kriaušaičio ir Rygiškių Jono Lietuvių kalbos gramatika (etimologija), Vilnius, 1919, 3 psl.

[2] Jablonskio raštai, II t., Kaunas, 1933, 174 psl.

[3] Plačiau apie J. Damijonaičio vadovėlį žr. Jablonskio raštai, II t., 175—177 psl.

[4] Žr. „Lietuvos mokykla", 1 kn., Kaunas, 1919, 143—145 psl., kur paties Jablonskio atitaisyta 111 klaidų, ir „Švietimo darbas" Nr. 10, Kaunas, 1920, 48—49 psl., kur dar atitaisyta 12 klaidų.

Tiesa, aiškindamas vienokius ar kitokius gramatikos dalykus, Jablonskis dažnai iškeldavo aikštėn jam žinomus įvairių tarmių, taip pat senųjų raštų kalbos duomenis. Bet tarmės atžvilgiu jo aprašyta lietuvių kalbos gramatinė sandara vis dėlto yra vieninga. Jablonskis gana nuosekliai laikėsi aukštaičių vakariečių (pietiečių) tarmės, iškeldamas jos lytis į pirmąją vietą, o kitų tarmių faktus nurodydamas pastabose arba paaiškindamas, kad kartais esą rašoma sakoma ir kitaip negu „rašomojoje kalboje".

Rašydamas 1919 m. gramatiką, taip pat rengdamas jos antrąjį — 1922 m. leidimą, Jablonskis, kaip pats yra pažymėjęs [1], naudojosi 1901 m. P. Kriaušaičio ir 1911 m. K. Jauniaus gramatikomis, be to, populiariais tuo metu N. K. Kulmano ir D. N. Ovsianiko-Kulikovskio rusų kalbos vadovėliais. Iš pastarųjų ypač įtakinga Jablonskiui buvo Petrapilio Pedagoginio moterų instituto profesoriaus N. K. Kulmano gramatika „Элементарно-практическая грамматика русскаго языка. Этимология", kurios ketvirtasis leidimas išėjo 1916 m.

N. K. Kulmanas buvo vadinamosios formalinės gramatikos atstovas. Formalinės gramatikos šalininkai, atmetę loginės gramatikos principus (loginį, semantinį kalbos ir sakinio dalių traktavimą), į pirmą vietą iškeldavo morfologinius žodžio požymius, reikalaudavo, apibrėžiant kalbos ar sakinio dalis, atsižvelgti į jų kaitymo ypatybes. „Tirdami daiktavardį, būdvardį ir veiksmažodį, didžiausią dėmesį turime kreipti į tų kalbos dalių ypatybes, bet nesieti jų vien tik su daikto, kokybės ir veiksmo arba būsenos sąvokomis" [2],— rašė N. K. Kulmanas savo „Rusų kalbos metodikoje". Su tokiomis šioje metodikoje išdėstytomis mintimis tuo metu gerai buvo susipažinęs ir Jablonskis, kuris vieną tos metodikos skyrių („Грамматика") laisvai išvertė, pritaikė lietuviškajai mokyklai ir 1921 m. išleido atskira knygele („Gramatika ir mokykla") [3].

Remdamasis N. K. Kulmanu, Jablonskis minimajame vadovėlyje rašė, kad, mokant gramatikos mokykloje, esą reikalinga turėti

---

[1] Žr. Rygiškių Jono Lietuvių kalbos gramatika, Kaunas—Vilnius, 1922, 4 psl.

[2] Н. Кульманъ. Методика русскаго языка, изд. 7-е, Петроградъ, 1918, стр. 108.

[3] „Gramatika ir mokykla" vėliau buvo įdėta į Jablonskio raštų II tomą (248—264 psl.). Jablonskis šiam darbui naudojosi trečiuoju (1914 m.) Kulmano metodikos leidimu.

galvoje visus gramatikos reiškinius ir visą gramatikos medžiagą skirstyti tam tikrais koncentrais taip, jog kiekviename jų būtų ir etimologijos (t. y. fonetikos, morfologijos), ir sintaksės dalykų[1]. Bet, iš kitos pusės, jis nurodė, kad nesą jokio reikalo kalti į galvą mokiniams „tuščių taisyklių" ir „sausų loginių apibrėžimų", nes toks mokymas nepadedąs praktiškai įsisavinti gramatikos dalykų: „Apibrėždami tas kalbos dalis, kalbėkim tiktai apie jų kaitymo skirtumus; apie d a i k t o ir kitas tos rūšies sąvokas kalbėkim, jei kur matysim reikalo, tiktai tarp ko kita, ne apibrėžimui, ne tų sąvokų skirtumams nusakyti"[2]. Neneigė čia Jablonskis ir mokyklinės gramatikos mokslinės reikšmės, sakydamas, kad mokyklinė praktinė gramatika turinti skatinti analizuoti, suprasti kalbos reiškinius, supažindinti mokinius su kai kuriomis gramatikos sąvokomis ir duoti jiems „istorišką kalbos supratimą"[3].

Susidaręs tokias pažiūras į mokyklinę gramatiką, Jablonskis stengėsi jų laikytis, rašydamas savo lietuvių kalbos vadovėlius. Antai, tiek 1919 m., tiek 1922 m. gramatikose jis, kaip jau iš dalies buvo minėta, morfologijos dalyje neapsiribojo vien tik žodžių formų iškėlimu, bet daugiau ar mažiau paliesdavo ir sintaksės dalykus (jeigu ne apibendrindamas, tai bent duodamas pluoštą pavyzdžių tų ar kitų formų vartosenai pailiustruoti). Dėl to kartais galima pastebėti ir metodinio pobūdžio nenuoseklumų gramatinės medžiagos išdėstyme. Sakysim, 1922 m. gramatikos morfologijos dalyje, apžvelgęs linksniuojamąsias kalbos dalis, Jablonskis surašė tiktai tam tikra tvarka suskirstytus linksnių pavyzdžius, o apie tų linksnių vartojimą ir rūšis, nuolatos grįždamas prie čia surašytųjų pavyzdžių, kalbėjo jau sintaksės skyriuje. Atsisakęs grynai loginio kalbos ir sakinio dalių aiškinimo, vyravusio 1901 m. P. Kriaušaičio gramatikoje, ir sekdamas minėtuoju N. K. Kulmano rusų kalbos vadovėliu, Jablonskis čia daiktavardį apibrėžė kaip kalbos dalį, kaitomą linksniais, skaičiais ir esančią vienos kurios nors giminės[4], būdvardį — kaip kalbos dalį, kaitomą linksniais, skaičiais, giminėmis ir atsakančią į klausimus *koks, kurs,*

---

[1] Žr. Jablonskio raštai, II t. Kaunas, 1933, 262 psl.

[2] Ten pat, 263 psl.

[3] Ten pat, 260—261 psl.

[4] Žr. R y g i š k i ų  J o n o Lietuvių kalbos gramatika, 14 psl.; plg. Н. К. К у л ь м а н ъ. Элементарно-практическая грамматика русскаго языка. Этимологія, Петроградъ, 1916, стр. 11: «*Имя существительное* есть часть речи, которая изменяется по падежамъ и числамъ и принадлежитъ къ какому-нибудь роду: или мужескому, или женскому, или среднему».

*katras*[1], veiksmažodį — kaip kalbos dalį, kaitomą asmenimis, skaičiais ir laikais[2], veiksnį — kaip sakinio vardininką, kuriuo atsakoma į klausimą *kas?*[3] ir t. t. Bet po tokių apibrėžimų Jablonskis, kaip ir Kulmanas, paprastai dar pastebėdavo, kad daiktavardis reiškiąs daiktą, būdvardis — ypatumą, būdą, veiksmažodis — veiksmą ir pan. Tai rodo, kad vien tik formalinio (morfologinio) apibrėžimo vis dėlto nepakakdavo ir reikėdavo noroms nenoroms jį papildyti dar semantine charakteristika (nekalbant jau apie tokias kalbos dalis, kaip skaitvardis ir įvardis, kurių morfologinis apibrėžimas iš viso sunkiai įmanomas).

Jablonskio 1922 m. gramatikoje duoti daiktavardžio, būdvardžio, veiksmažodžio ir kitų kalbos dalių apibrėžimai labai nepatiko A. Vireliūnui, plačiau recenzavusiam tą gramatiką[4]. Jis, nedaug tenusivokdamas gramatikos dalykuose ir eklektiškai traktuodamas kalbos faktus, prikišo Jablonskiui, kam šis tokius žodžius, kaip *gražumas, dorybė, skalbimas, puvimas, šienautė, eisena, rašysena*..., priskyręs prie daiktavardžių, o ne prie būdvardžių ar veiksmažodžių, nes *gražumas, dorybė*... reiškiantieji daiktų savybes, o *skalbimas, puvimas*... — veiksmus[5].

Bet tokie Vireliūno priekaištai neturėjo rimtesnio pagrindo: recenzentas čia visiškai išleido iš akių morfologinę žodžio struktūrą ir suplakė žodį su jo reikšme. Todėl Jablonskis, atsakydamas į Vireliūno „kritiką", teisingai nurodė, kad žodis visuomet skirtinas „nuo to, kas juo reiškiama"[6]. Tarybiniai kalbininkai, apibrėždami kalbos dalis, paprastai taip pat neignoruoja nei morfologinio, nei semantinio principo, bet stengiasi tuodu principus suderinti (pvz., daiktavardžiai apibrėžiami kaip „savarankiški žodžiai, išreiškiantieji daiktiškumą ir pažymintieji jį giminės, skaičiaus ir linksnio formomis")[7].

---

[1] R y g i š k i ų J o n o Lietuvių kalbos gramatika, 26 psl.; pgl. H. K. К у л ь м а н ъ, Элементарно-практическая грамматика русскаго языка, 23 psl.: «*Имя прилагательное* есть часть речи, изменяющаяся по всемъ тремъ родамъ, по числамъ и подежамъ».

[2] Ten pat, 75 psl.; plg. ten pat, 39 psl.: «*Глаголомъ* называется часть речи, изменяющаяся по временамъ, лицамь и числамъ».

[3] Žr. R y g i š k i ų J o n o Lietuvių kalbos gramatika, Kaunas—Vilnius, 1922, 241 psl.

[4] Žr. „Lietuvos mokykla", Kaunas, 1925, Nr. 3, 136—144 psl. ir Nr. 4, 184—191 psl.

[5] Žr. ten pat, Nr. 3, 141—142 psl.

[6] Jablonskio raštai, II t., Kaunas, 1933, 354 psl.

[7] В. В. В и н о г р а д о в, Русский язык, Учпедгиз, М., 1947, стр. 48.

Gramatikos prakalboje Jablonskis pastebėjo, kad, be N. K. Kulmano, jis naudojęsis dar D. N. Ovsianiko-Kulikovskio vadovėliais. Iš 1904 m. spalio 2 d. Jablonskio laiško, rašyto P. Višinskiui, galima spręsti, kad su šio rusų kalbininko darbais jis buvo susipažinęs jau apie 1904 m.[1]. Prof. D. N. Ovsianikas-Kulikovskis priklausė A. A. Potebnios psichologinės krypties lingvistinei mokyklai, kurios svarbiausius principus išdėstė savo „Rusų kalbos sintaksės" įžangoje: „Dėstymo pamatu paimta Potebnios sistema. Autorius sutinka su šito mokslininko pažiūromis, moksliniais principais ir didesniąja išvadų dalimi. Pravartu čia paminėti tokią Potebnios taisyklę, kurios nuosekliai laikytasi šiame darbe: dabartinės kalbos sintaksinę formą reikia suprasti ir nustatyti iš šių dienų sintaksinės reikšmės, bet ne remiantis jos ankstesne reikšme arba jos morfologine kilme. Todėl bendratis laikoma veiksmažodžiu, o ne veikmažodiniu daiktavardžiu..." [2]

Kiek daugiau Ovsianiku-Kulikovskiu Jablonskis bus rėmęsis, aiškindamas kai kurias veiksmažodžio kategorijas (veikslo, rūšies, bendraties ir kt.) ir sintaksės dalykus. Bet tiksliai nustatyti, kur ir kiek jis sekė Ovsianiko-Kulikovskio teorija, yra sunku, nes tiesioginio sekimo gramatikoje nematyti (net ir sintaksės dalyje duoti sakinio dalių apibrėžimai labiau sutampa su Kulmano, o ne su Ovsianiko-Kulikovskio apibrėžimais). Viena galima konstatuoti, kad Jablonskis ne tik morfologijos, bet ir sintaksės srityje stengėsi atsisakyti nuo loginės gramatikos.

Kad Jablonskis vėlesniuose savo lietuvių kalbos vadovėliuose labiau pasuko formalinės gramatikos kryptimi, reikia manyti, bus nulėmusi ne vien tik N. K. Kulmano įtaka. Kaip žinoma, Jablonskis buvo įžymaus rusų lingvisto prof. F. F. Fortunatovo mokinys. O F. F. Fortunatovas dar XIX a. pabaigoje pradėjo žygį prieš senąją loginę gramatiką ir skelbė, kad gramatikos objektą sudarančios „atskirų žodžių ir žodžių junginių formos" [3]. Tad rusų formalinės gramatikos pagrindėjo F. F. Fortunatovo pažiūros čia irgi nemažai galėjo sverti: mokinys lengvai galėjo pasekti ypač tokio autoritetingo mokytojo pėdomis.

---

[1] Laiškas Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraščių skyriuje, In. R. — 748.

[2] Д. Н. Овсянико-Куликовский, Синтаксисъ русскаго языка, С. Петербургъ, изд. Д. Е. Жуковского (1902), стр. III.

[3] Žr. litografuotus 1883/84 m. m. jo paskaitų užrašus «Спряженіе глагола въ индоевропейскихъ языкахъ», стр. 1—2.

Tačiau, kalbant apie rusų gramatikų įtaką, negalima sakyti, kad Jablonskis jomis aklai sekęs. Rusų kalbos gramatikomis jis naudojosi labai atsargiai ir, tenka pripažinti, kūrybiškai, imdamas iš jų tik kai kuriuos bendresnio pobūdžio gramatikos teorijos dalykus, pvz., kai kurių gramatinių kategorijų apibrėžimus, kai kuriuos gramatinės medžiagos grupavimo bei išdėstymo principus ir kt. Tuo tarpu gausią faktinę medžiagą, jo paties surinktą iš gyvosios liaudies kalbos, tautosakos, žymesniųjų lietuvių rašytojų kūrinių ir ankstesniųjų lietuvių kalbos gramatikų (Šleicherio, Kuršaičio, Jauniaus ir kt.), Jablonskis aiškino visiškai savarankiškai.

Jablonskio savarankiškumą, taip pat jo kūrybiškumą lengva pastebėti daugeliu konkrečių atvejų 1922 m. gramatikoje. Pavyzdžiui, F. Kuršaitis, savo gramatikoje skirstydamas lietuvių kalbos veiksmažodžius į tam tikrus būrius, daugiausia žiūrėjo priegaidžių skirtumo[1]. K. Jaunius, grupuodamas veiksmažodžius į skyrius, atsižvelgė jau į veiksmažodžių kamienų skirtybes. Todėl jis išskyrė pirminius ir antrinius veiksmažodžius, pirminiais laikydamas tuos, kurie, atmetus esamojo laiko pirmojo asmens galūnę -u, turi vieną skiemenį (pvz., *dirb-u, kalb-u*...), o antriniais — tuos, kurių kamienas yra dviejų ar trijų skiemenų (pvz., *vagoj-u, degin-u* ir t. t.)[2]. Jablonskis, turėdamas po ranka tiek Kuršaitį, tiek Jaunių[3], pasirinko pastarojo priimtą veiksmažodžių skirstymo pagrindą — pagal kamienus. Bet, taip skirstydamas veiksmažodžius, Jablonskis žiūrėjo ne esamojo laiko pirmojo, o trečiojo asmens kamiengalių ir tuo būdu sudarė praktikos reikalui tinkamesnę veiksmažodžių klasifikaciją skyriais negu Jaunius. Todėl nenuostabu, kad lygiai tokie pat veiksmažodžių skyriai, kaip Jablonskio 1922 m. gramatikoje, išskiriami ir dabartinėse mokyklinėse lietuvių kalbos gramatikose[4].

Savarankiškai Jablonskis aiškino bei grupavo lietuvių kalbos veiksmažodžius ir reikšmės atžvilgiu. Antai, A. Šleicherio ir F. Kuršaičio gramatikose, kalbant apie veiksmažodžių darybos dalykus, buvo, galima sakyti, tik suminėti kai kurie semantiniai veiksmažodžių būriai[5]. K. Jauniaus gramatikoje kiek daugiau paliesti tiktai priežastiniai ir parūpinamieji („kentėtiniai priežastiniai") veiks-

---

[1] Žr. Fr. Kurschat, Grammatik der littauischen Sprache. S. 314—339.

[2] Žr. K. Jaunius, Lietuvių kalbos gramatika, Peterburgas, 1911, 129 psl.

[3] Žr. Jablonskio raštai, II t., Kaunas, 1933, 357 psl.

[4] Žr. J. Žiugžda, Lietuvių kalbos gramatika, I d., Kaunas, 1956, 159—170 psl.

[5] Žr. A. Schleicher, Litauische Grammatik. S. 156 ir t. t.; Fr. Kurschat, Grammatik der littauischen Sprache. S. 124—126.

mažodžiai[1]. Tuo tarpu Jablonskis ar ne pirmasis iš lietuvių kalbos gramatikų autorių plačiau nušvietė ir veiksmažodžių reikšmių skirtybes, ir detaliau suskirstė veiksmažodžius būriais pagal reikšmę (išskyrė darybinius ir nedarybinius, galiniuotinius ir negaliniuotinius, kartinius ir kartotinius, priežastinius ir savaiminius, parūpinamuosius ir padaromuosius, be to, kartotinius savo ruožtu dar smulkiau suskirstė į įstangos ir palengvos, mažybinius ir smulkminius veiksmažodžius). Nors toks veiksmažodžių suskirstymas kai kam gali kelti ir abejonių, bet ligi šiol geresnės klasifikacijos, rodos, niekas nėra pateikęs: per pastaruosius dešimtmečius pasirodžiusiose mokyklinėse lietuvių kalbos gramatikose paprastai remiamasi Jablonskio 1922 m. gramatikoje duotuoju semantiniu veiksmažodžių paskirstymu.

Originalus ir kūrybiškas Jablonskis taip pat išlieka, aiškindamas veiksmažodžių laikų (ypač sudurtinių) darybą bei vartoseną, prieveiksmių darybą bei reikšmes ir daugelį kitų lietuvių kalbos gramatinės sandaros faktų. Todėl ne be pagrindo įžymusis prancūzų lingvistas A. Mejė (Meillet) Jablonskį yra pavadinęs geriausiu lietuvių kalbos mokėtoju ir pažymėjęs, kad jo 1922 m. gramatikoje „smulkiausiai ir tiksliausiai aprašyta" dabartinė lietuvių kalba, nevengiant ir archaiškesnių duomenų[2].

1922 m. gramatikoje nustatytos lietuvių literatūrinės kalbos normos buvo priimtos tiek vėlesniųjų gramatikų autorių, tiek ir visuomenės. Tomis normomis rėmėsi lietuvių kalbos dėstymas mokyklose, jų daugiau ar mažiau prisilaikyta ir viešajame gyvenime buržuazijos valdymo metais. Gramatikoje nustatyta rašyba buvo net oficialiai patvirtinta tuometinės Švietimo ministerijos vartoti Lietuvos mokyklose bei kitose įstaigose[3]. Apskritai, 1922 m. Jablonskio gramatika ilgą laiką buvo ne tik pagrindinė mokymo priemonė, bet ir išsamiausias bei patikimiausias lietuvių kalbos vadovas. Todėl ja remiasi ir dabartinės, tarybiniais santvarkos metais išleistos mokyklinės lietuvių kalbos gramatikos.

Savaime suprantama, kad dabar, praslinkus 35 metams nuo 1922 m. Jablonskio gramatikos pasirodymo ir gerokai pažengus į priekį ne tik kalbos mokslui, bet ir lietuvių literatūrinės kalbos raidai, kai kurie toje gramatikoje duoti apibrėžimai ar apibendri-

[1] Žr. K. Jaunius, Lietuvjų kalbos gramatika, Peterburgas, 1911, 154—158 psl.

[2] Žr. Bulletin de la Société de Linguistique de Paris, XXIV t., Nr. 74, 1923, p. 154.

[3] Žr. Jablonskio raštai, III t., Kaunas, 1934, 107 psl.

nimai gali mūsų jau nebepatenkinti: atrodyti per siauri arba ir ne visai tikslūs. Pavyzdžiui, joje priesagai *-iškas* buvo priskiriama tik panašumo, priesagai *-inis* — tik daikto kilmės, o priesagai *-ingas* — tik „daikto vidaus ypatybės, išeinančios dažnai arba kartais ir aikštėn" reikšmė (§ 312). Tačiau, kaip parodė vėlesnieji priesaginės lietuvių kalbos žodžių darybos tyrinėjimai, priesaga *-iškas* visų pirma žymi „būdingąsias (charakteringąsias) daikto ypatybes, kuriomis jis į ką yra panašus arba kurios tik jam pačiam tėra esmingos" [1]. Dėl priesagos *-ingas* jau minėtasis gramatikos recenzentas A. Vireliūnas buvo teisingai pastebėjęs, kad ji „pirmučiausia reiškia ne vidaus ypatybę, bet savybės apstumą, daugumą, plačiausia tų žodžių reikšme" [2]. Pastaroji reikšmė tai priesagai iš tikrųjų ir yra būdingesnė [3]. Priesaga *-inis* taip pat reiškia ne tik daikto kilmę, bet ir medžiagą, iš kurios daiktas padarytas, ir priklausomybę, ir paviršutinį daikto panašumą, jo pavidalą ir t. t.[4]

Nepakankamai apibrėžtas bei diferencijuotas morfologiniu atžvilgiu 1922 m. gramatikoje ir prieveiksmis. Dėl to, sakysim, prie prieveiksmių čia buvo linkstama skirti ne tik dalelytes *ar, argi, be, bene, destis, it, lyg...*, bet ir bendratį, padalyvį, siekinį (žr. §§ 200. 204, 213, 216, 221, 230, 234—237).

Iš kitos pusės, kai kurių dalykų, reikalingų platesnio tipo mokyklinei gramatikai, čia nėra. Pavyzdžiui, Jablonskis 1922 m. gramatikoje visai nekalba apie atskirų lietuvių kalbos dalių kirčiavimą, neišryškina lietuvių kalbos priegaidžių, neduoda dalyvių, pusdalyvių, padalyvių ir kt. gramatinių kategorijų apibrėžimų ir t. t.

Kai kurios 1922 m. gramatikoje pateiktosios norminės lytys ilgainiui taip pat neįsigalėjo. Pavyzdžiui, dabartinėje lietuvių literatūrinės kalbos vartosenoje plačiau prigijo ne *sūnūse, pietūse, viršūse...*, bet *sūnuosè, pietuosè, viršuosè* (dgsk. vt.) ne *ākmens, píemens, rùdens, sēsers, šùnes...* bet *ākmenys, píemenys, rùdenys, sēserys, šùnys* (dgsk. vrd.), ne *breda, buda, kaba, bliuva,* bet *breñda, bùdi, kābo, bliū̃va* (es. l. 3 a.). Dažniau, rodosi, dabar sakome ir *bliáuna, džiáuna, griáuna, kráuna, máuna, piáuna, pláuna, ráuna, spiáuna, šáuna..*, negu *bliáuja, džiáuja, griáuja...*, nors čia dar nesutaria pastaraisiais metais pasirodę vadovėliai (pvz., 1948 m. iš-

---

[1] Pr. Skardžius, J. Jablonskis ir dabartinė lietuvių bendrinė kalba. — „Archivum philologicum", VI t., Kaunas, 1937, 27 psl.

[2] Žr. „Lietuvos mokykla", Nr. 4, Kaunas, 1925, 189 psl.

[3] Žr. Pr. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, Vilnius, 1941, 106 psl.

[4] Žr. ten pat, 246 psl.

leistame „Lietuvių kalbos rašybos žodyne“ pateikiamos pirmosios lytys, t. y. su priesaginiu *-n-*; panašiai elgiasi ir 1954 m. „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“, bet J. Žiugždos „Lietuvių kalbos gramatikoje“, net ir 1957 m. leidime, iš tradicijos duodamos „jablonskinės“ lytys su *-j-*).

Ypač didelį vaimenį 1922 m. gramatika atliko lietuvių gramatinės terminologijos stabilizacijoje. Jeigu ligi jos pasirodymo lietuviški gramatiniai terminai dar gerokai įvairavo (nebuvo jie nusistoję, kaip matėme, nė 1901 m. P. Kriaušaičio vadovėlyje), tai pasirodžius šiai gramatikai, daugumos terminų klausimas buvo laikomas jau išspręstu: beveik niekas nė nemėgino įvesti čia kokių radikalesnių pataisų. Tiktai vienas kitas gramatinis terminas ilgainiui, plečiantis lietuvių kalbos tyrinėjimams, buvo patikslintas ar pakeistas nauju. Pavyzdžiui, iš visų 1922 m. gramatikoje vartojamų terminų dabar nėra įsigalėję, rodos, tik *„sargieji“ (s, z)* ir *„žvarbieji“ (š, ž)* priebalsiai; pirmieji dažniausiai vadinami *švilpiamaisiais*, o pastarieji — *šnypščiamaisiais*.

Beveik niekuo nesiskiria nuo dabartinės ir 1922 m. gramatikos rašyba, kurią Jablonskis, kaip pats pastebėjo šios gramatikos prakalboje, buvo paėmęs iš pirmojo pasaulinio karo metais išleistų Vilniuje Lietuvių mokslo draugijos leidinių. Skirtumas čia tik toks, kad dabar daugiau žiūrime kilmės, rašydami tikrinius vardus (pvz., rašome *Pusdešris, Užpaliai...*, o ne *Puzdešris, Ušpaliai*), be to, keldami žodžius į kitą eilutę, skaidome priesagas (keliame ne *melsvas, žal-svas, lai-svė, au-klė, žir-klės, mą-sty-ti...*, kaip teikė Jablonskis, bet *mels-vas, žals-vas, lais-vė, auk-lė, žirk-lės, mąs-ty-ti* ir t. t.). Tas pat pasakytina ir apie šioje gramatikoje nustatytas skyrybos taisykles, kurių be didesnių nukrypimų prisilaikoma šiandieninėje rašto kalbos praktikoje.

Apskritai, Jablonskio 1922 m. gramatika (kaip matyti iš čia duotos trumpos jos charakteristikos) ir dabar toli gražu dar nėra vien tik istorinis paminklas, rodantis praeitą lietuvių literatūrinės kalbos norminimo bei lietuvių gramatinės minties plėtojimosi etapą. Tiesa, per tuos 35 metus, skiriančius mus nuo Jablonskio gramatikos pasirodymo, įvyko kai kurių pakitimų tiek lietuvių literatūrinės kalbos raidoje, tiek ir lietuvių kalbos gramatikos moksle, ypač tarybinės santvarkos laikotarpiu (buvo išleista naujų praktinių lietuvių kalbos vadovėlių, plačiau paplito ir labiau nusistojo literatūrinės kalbos normos ir kt.). Bet, nežiūrint tų pastaraisiais dešimtmečiais įvykusių reikšmingų poslinkių bei pakitimų, 1922 m. gramatikoje vis dėlto dar daugeliu atvejų atsispindi dabartinės

lietuvių literatūrinės kalbos normos. Štai kodėl ši Jablonskio gramatika ir mūsų dienomis turi ne tik istorinę ar mokslinę, bet ir praktinę vertę: greta naujųjų vadovėlių ji gali būti nebloga pagalbinė gimtosios kalbos mokymo priemonė, ypač aukštesniosiose mūsų respublikos vidurinių mokyklų klasėse.

* * *

1922 m. gramatikos pagrindu paties Jablonskio buvo parengtas ir 1925 m. išleistas „Lietuvių kalbos vadovėlis" pirmosioms vidurinių mokyklų klasėms. Į šį vadovėlį autorius sakėsi sudėjęs iš savo „Lietuvių kalbos gramatikos" tik tuos dalykus, „kurie einami vidurinėse mokyklose pačioje kalbos mokslo pradžioje" [1]. Todėl jame mažiau ne tik gramatinių apibendrinimų (taisyklių), bet ir pavyzdžių. „Kalbos p a v y z d ž i ų čia duodu labai maža tik dėl to,— rašė Jablonskis pratarmėje,— kad mokytojas ir mokinys gali rasti jų ir kitur; pavyzdžiais nenoriu ir vadovėlio didinti" [2]. Tačiau, iš kitos pusės, reikia pastebėti, kad šiame vadovėlyje jau daugiau dėmesio skiriama lietuvių kalbos akcentologijos bei tarties klausimams. Pavyzdžiui, vadovėlyje plačiau, negu 1922 m. gramatikoje, kalbama apie lietuvių kalbos kirtį, priegaides (įsivestas čia ir *priegaidės* terminas), be to, panašiai kaip ir dabartinėse mokyklinėse gramatikose, prie kiekvienos daiktavardžių linksniuotės duodamas nemažas žiupsnelis kirčiuotų pavyzdžių. Paradigmose, arba prie jų, nurodyti pavyzdžiai taip pat dažniausiai yra sukirčiuoti (nors kirčiavimo tipai, kirčiuotės, vis dėlto ir čia dar neišskirtos).

Savo struktūra (faktinės medžiagos išdėstymo bei grupavimo atžvilgiu) 1925 m. vadovėlis nedaug kuo tesiskiria nuo 1922 m. gramatikos. Tiktai vienur kitur faktinė medžiaga jame pateikiama kiek kitokia tvarka. Pavyzdžiui, praktikos sumetimais vadovėlyje visų daiktavardžių linksniuočių kaitybos ypatybės apžvelgiamos vienoje vietoje — daiktavardžių skyriaus gale; tuo tarpu gramatikoje tos ypatybės surašomos po kiekvienos linksniuotės. Vadovėlyje apie šaknies garsų kitimus ir žodžių priesagas kalbama viename skyriuje, o gramatikoje tiedu dalykai aiškinami gana plačiai atskiruose skyriuose. Sintaksės pradmenys (elementarios žinios apie sakinio dalis, sakinių rūšis ir kt.), panašiai kaip gramatikoje, išdėstomi skyrium vadovėlio pabaigoje, bet čia dėl neaiškių priežas-

---

[1] Žr. „Autoriaus pasiaiškinimas", R y g i š k i ų J o n o Lietuvių kalbos vadovėlis, Kaunas, 1925, 3 psl.

[2] Ten pat.

čių išleidžiama iš akių skyryba — visai neužsimenama nei apie skyrybos ženklus, nei apie jų vartojimą. Vadovėlyje taip pat visai išleisti gramatikos skyreliai apie linksnių vartojimą, veiksmažodžių laikų vartojimą, apie lietuvių rašomąją kalbą ir tarmes ir kt. Dėl to gerokai mažesnė ir vadovėlio apimtis (1922 m. gramatika turi 280 psl., o vadovėlis — 104 tokio pat formato puslapius).

Kadangi 1925 m. „Lietuvių kalbos vadovėlis" iš esmės tėra tik sutrumpintas naujas 1922 m. gramatikos leidimas [1], tad jame palikti ir tie patys kalbos dalių apibrėžimai, ir ta pati gramatinių kategorijų klasifikacija, ta pati rašyba, terminologija, norminės lytys ir kt. Todėl, nesant reikalo leistis į smulkesnį šio vadovėlio nagrinėjimą, svarbu pažymėti tik tai, kad jis taip pat ilgą laiką buvo plačiai vartojamas vidurinėse Lietuvos mokyklose, be to, daugiau, negu ankstesnės Jablonskio gramatikos, prisidėjo prie lietuvių literatūrinės kalbos tarties normalizacijos. Vėlesniuose mokykliniuose lietuvių kalbos vadovėliuose tarties, kirčiavimo dalykams paprastai irgi būdavo skiriama daugiau vietos: ne tik išplečiamas kirčiuotų pavyzdžių skaičius, bet kartu su kalbos dalių kaityba apžvelgiamos ir tų kalbos dalių kirčiavimo ypatybės (išskiriamos kirčiuotės ir t. t.) [2].

* * *

Be čia apžvelgtų vadinamųjų „etimologijos" vadovėlių, lietuvių literatūrinės kalbos istorijoje didžiai reikšmingi yra ir Jablonskio sintaksės vadovėliai, ypač jo „Lietuvjų kalbos sintaksė" ir „Linksniai ir prielinksniai".

Sintaksės klausimus Jablonskis pradėjo kelti aikštėn jau nuo pat savo kalbinės veiklos pradžios. Antai, dar 1890 m., recenzuodamas M. Miežinio gramatiką, jis teisingai pastebėjo, kad lietuvių kalboje laikui reikšti esąs vartojamas ne tik galininkas, bet ir galininkas su prielinksniu, o taip pat įnagininkas, pvz., *anais metais* ir t. t.[3] 1893 m. savo „Kalbos dalykuose" Jablonskis aiškino prielinksnių *dėl, iš, nuo, per* vartojimą ir taisė tokius nelietuviškus pasakymus, kaip „mokyklos *dėl apšvietimo* žmonių" (= mokyklos žmonėms apšviesti), „*iš priežasties* valymo kalbos" (= dėlei valymo kal-

[1] Plg. „Tauta ir žodis", III, Kaunas, 1925, 507 psl.

[2] Plg. J. Ambraška ir J. Žiugžda, Lietuvių kalbos gramatika, I d., Fonetika ir morfologija, Kaunas, 1937.

[3] Žr. Jablonskio raštai, IV t., Kaunas, 1935, 8 psl.

bos) ir kt.[1]. Tais pačiais metais, pasirėmęs gausiais liaudies kalbos ir raštų pavyzdžiais, mūsų minėtoje „Medegoje sintaksiui" Jablonskis plačiai nušvietė tikslo reiškimą lietuvių kalboje. Čia jis teisingai nurodė, kad tikslui reikšti lietuvių kalboje esąs vartojamas ir naudininkas (pvz.: *Kelionei* reikės pinigų; Ąžuolas geras yra *padurams*...), ir bendratis (Duok alaus *atsigerti;* Ne *draskyti* knygas rašome...), ir naudininko su bendratimi konstrukcija (pvz.: Menkas vyras *rugiams kirsti;* Nėr man močiutės *kraiteliui krauti*...)[2]. Šiuos ir kitus panašius sintaksės dalykus, taip pat įvairias sintaksės klaidas, aiškino Jablonskis ir 1901 m. gramatikoje, ir vėlesniuose savo kalbiniuose straipsniuose bei recenzijose. Tačiau visa tai buvo, galima sakyti, tik parengiamasis faktinės medžiagos kaupimo etapas didesniam darbui — sintaksės vadovėliui rašyti.

„Lietuvių kalbos sintaksės" vadovėlį Jablonskis, kaip matyti iš jo korespondencijos su K. Būga[3], buvo pradėjęs rašyti jau 1910 m. Paskui tą darbą jis tęsė 1911 m. vasarą, gyvendamas Seinuose, ir galutinai baigė tais pačiais metais, rodos, Gardine[4]. Seinuose Jablonskiui talkininkavo J. Balčikonis, K. Būga, J. Šlapelis ir kt. Jie padėjo nustatyti vadovėlio terminus, rašybą, be to, prisidėjo ir prie sintaksės medžiagos rinkimo bei tvarkymo[5]. Ypač didelę pagalbą čia Jablonskiui suteikė K. Būga. „Bet daugiausia gera šitam darbeliui ir ypačiai kitoms sintaksės dalims (linksnių ir prielinksnių mokslui...) yra padaręs K. B ū g a... Kad ne K. Būga, kad ne jo darbštumas, ne jo atsidėjimas kalbos mokslo reikalui, kad ne jo ir kitų padėjėjų patarimai, nurodymai,— mano darbelis būtų dar silpnesnis",— rašė Jablonskis 1911 m. sintaksės prakalboje.

Iš išlikusiųjų 1910 m. K. Būgos laiškų[6] taip pat matyti, kad Jablonskis, rašydamas sintaksės vadovėlį, nuolatos konsultuodavosi su K. Būga tiek terminologijos, tiek rašybos, tiek ir kitais klausimais. Pavyzdžiui, 1910 m. rugsėjo 21 d. laiške Jablonskiui K. Būga išreiškė savo nuomonę dėl kai kurių sintaksės terminų, davė nemažą pluoštą pavyzdžių iš Juškos žodyno, Dusetų ir Linkmenų apylinkių sintaksės reikalui, be to, klausė Jablonskį, ar šis negalėtų įsivesti savo sintaksės vadovėlyje *pj, bj, mj, vj.*

---

[1] Žr. Jablonskio raštai, IV t., Kaunas, 1935, 26—28 psl.

[2] Žr. ten pat, 28—36 psl.

[3] Žr. 1910.IX.21. K. Būgos laišką Jablonskiui, VVUR, E 363.

[4] Žr. „Kalba", I t., 2 sąs., Kaunas, 1930, 32 psl.

[5] Žr. R y g i š k i ų J o n o Lietuvių kalbos sintaksė. Pirmoji dalis. Seinai, 1911, 6 psl.; plg. dar J. B a l č i k o n i s. Atsiminimai apie K. Būgą.— „Literatūra ir kalba", I, Vilnius, 1956, 77 psl.

[6] VVUR, E 363.

1910 m. spalio 6 d. ir 1910 m. spalio 12 d. laiškuose K. Būga neprieštaravo Jablonskio terminui „*sintaksė*" (nors 1910 m. rugsėjo 21 d. laiške sakėsi, kad labiau patinka *sintaksis*), vėl pateikė iš gyvosios kalbos ir senųjų raštų sintaksės pavyzdžių ir plačiau aiškino kai kuriuos rašybos dalykus (pvz., patarė rašyti vienu žodžiu *turbūt, galbūt*... ir kt.). 1910 m. lapkričio 7(20) d. laiške K. Būga pritarė Jablonskio terminui „*leidžiamoji nuosaka*", nurodė, kokius sakinius sintaksės vadovėliui būtų galima paimti iš J. Šulco „Ezopo pasakėčių" vertimo (1706 m.) ir, matyti, Jablonskio klausiamas, aiškino siekinio (supyno) paplitimą.

Ypač ryški K. Būgos įtaka sintaksės vadovėlio rašybai. Pavyzdžiui, sekdamas K. Būga, Jablonskis čia po lūpinių *b, p, m, v* tiek žodžio pradžioje, tiek ir žodžio gale rašė *j*: *bjaurus* 70, *gnybja* 34, *gerbjamas* 26, *riebją* 34, *senobjų* 62, *svarbjausia* 59, *kvepja* 71, *kanapjų* 76, *nusispjauti* 21, *pjauti* 20, *sučiuopjamai* 6, *penimjai* 63, *pirmjausia* 55, *prieveiksmjai* 33, *ramjoji* 29, *avjų* 45, *davjau* 70, *dalyvjo* 58, *kareivjai* 34, *kirvjo* 79, *lietuvju* 59, *latvjų* 59, *vestuvju* 45, *šovjau* 79 ir t. t. Taip pat Būgos patariamas ar jo tuometinės prisilaikydamas, Jablonskis rašė *tęn* 31, 32..., *tęnai* 12, 34...[1], *trys* 2, *indėjęs* 77, *inkrisi* 45, *intikti* 55[2]... Nesiskirdamas nuo K. Būgos ir 1901 m. gramatikos, jis rašė čia ir *augščiaus* 32, *augštaičiai* 19, *nekįla* 54, *svįla* 34, *šįla* 20, *rųšies* 36, *leizdamas* 36, *lįzdamas* 34, *jauzdamasis* 64, *krizdavusios* 59, *spauzdinti* 56 ir t. t. Bet toks rašymas ilgainiui neprigijo, ir pats Jablonskis netrukus turėjo jo atsisakyti.

Rašydamas 1911 m. „Lietuvjų kalbos sintaksę", Jablonskis, kaip pats prisipažino jos prakalboje, sekė dar to meto mokykliniais rusų kalbos sintaksės vadovėliais. Bet tiksliau nurodyti, kuriuos ar kurį iš tų vadovėlių jis turėjo po ranka rašydamas sintaksę, dabar nelengva, nes tiesioginio sekimo (palyginus bent su mums prieinamais ano meto rusų kalbos sintaksės vadovėliais) joje nematyti. Beje, savo indukciniu metodu Jablonskio sintaksė šiek tiek primena anksčiau minėtąjį D. N. Ovsianko-Kulikovskio vadovėlį. Tačiau, iš kitos pusės, tarp jų yra ir didelio, esminio skirtumo. Pavyzdžiui, Jablonskis neperkelia į savo sintaksę nei painių psichologinių Ov-

---

[1] 1910 m. laiškuose K. Būga pats rašė *tęn, tęnai* ir Jablonskiui patarė taip rašyti (žr. VVUR, E 363).

[2] Priešdėlio *in* rašymui pritarė K. Būga 1910.IX.21. laiške Jablonskiui (žr. ten pat) ir vėliau savo straipsnyje „Dėl mūsų rašybos" (žr. „Draugija", XIX t., Kaunas, 1913, Nr. 76, 360—361 psl.).

sianiko-Kulikovskio sakinio dalių apibrėžimų[1], nei kitų jo sintaksės kategorijų aiškinimų, bet eina dažniausiai tradicinės loginės gramatikos keliu: apibrėždamas ar aiškindamas įvairias sintaksės kategorijas, žiūri daugiau tiktai jų loginio ryšio, taip pat klausimų, į kuriuos jos atsako. Šiuo atžvilgiu Jablonskio sintaksė yra kiek artimesnė XIX a. gale — XX a. pradžioje rusų mokyklose buvusiam labai populiariam A. Kirpičnikovo vadovėliui[2], nors šiaip visur kitur tarp jų irgi nieko nėra bendro.

Kad metodo atžvilgiu 1911 m. sintaksė nebuvo originali ir kad ją rašydamas Jablonskis, be abejonės, naudojosi mokykliniais to meto rusų kalbos sintaksės vadovėliais, tai visai nenuostabu. Viena, jam pirmajam teko rašyti tokios rūšies vadovėlį, reikėjo čia laužti pirmuosius ledus, o antra — gyvenimo verčiamas, jis turėjo tą darbą dirbti skubotai, norėdamas „vien didžiąją spragą užkišti". Tad Jablonskis ir nesigainiojo kokių painesnių sintaksės teorijų (kurių tuomet buvo nemaža prikurta), bet, prisilaikydamas jau daugiau nusistojusios tradicijos, paprastai ir visiems įmanomai išdėstė lietuvių kalbos sintaksės pagrindus.

Žinoma, dabar, žvelgiant į 1911 m. sintaksę bemaž jau iš pusės šimtmečio istorinės perspektyvos, ir joje galima rasti kai kurių netikslumų bei spragų. Sakysim, nekalbant jau apie pasenusią jos rašybą ir kai kuriuos neprigijusius terminus (pvz., *atmintiniai sakiniai* 60 „tiesioginės kalbos s.", *gimtis* 26 „giminė", *išplatintasis* ir *neišplatintasis sakinys* 39 „išplėstas ir neišplėstas s.", *nuošalinis dalyvis* 27 „neveik. rūšies d.", *nepasakomasis reiškimas* 20 „bendratis"...), vienam kitam mūsų dienų skaitytojui gali kiek užkliūti ir siauri, loginiai sakinio ar sakinio dalių apibrėžimai (pvz., sakinys čia apibrėžiamas tik kaip *„mintis, pasakyta žodžiais arba žodžiu"* 4, tarinys — tik kaip *„sakinio dalis, kuria ką tarom apie veiksnį"* 3 ir t. t.), ir ne visai aiškus bei tikslus *„sutaptinių sakinių", „sutrauktinių šalutinių sakinių"* sąvokų aiškinimas, ir sintaksinis atskirų sakinių nagrinėjimas, ir sintaksės kalba, ir kt. Be to, dabar galima

[1] Plg. D. N. Ovsianiko-Kulikovskio sakinio apibrėžimą: «Предложенiе есть такое слово или такое упорядоченное сочетанiе словъ, которое попряжено съ особымъ движенiемъ мысли; извѣстнымъ подъ именемъ «предицированiя» («сказуемости»)», žr. jo Синтаксисъ русскаго языка», СПБ, изд. Жуковского, стр. 50; plg. jo «Руководство к изученiю синтаксиса русскаго языка», Москва, 1907, стр. 36.

[2] Plg. A. Кирпичниковъ, Синтаксисъ русскаго языка, изд. 18-е, Москва, 1889.

pasigesti bent elementarių žinių apie sintaksines žodžių grupes, apie sintaksinio žodžių ryšio tipus, žodžių tvarką sakinyje ir t. t.

Tačiau tokie ir panašūs netikslumai ir spragos, pasitaikiusios ano meto sąlygomis 1911 m. sintaksėje, anaiptol nenustelbia nei jos teorinės, nei praktinės reikšmės. Iš gyvosios liaudies kalbos, tautosakos ir žymesniųjų rašytojų kūrinių vykusiai atrinktais pavyzdžiais, tų pavyzdžių susisteminimu, lietuvių kalbos sintaksės dėsnių išvedimu, taip pat daugelio naujų gerų terminų nustatymu Jablonskis padarė gražią pradžią ligi tol beveik visiškai apleistam lietuvių kalbos sintaksės mokslui, be to, žymiai prisidėjo prie lietuvių literatūrinės kalbos sintaksės normų nustatymo bei įdiegimo, prie jos apvalymo nuo nereikalingų skolintinių konstrukcijų. Nors kai kurie nemokšos recenzentai, kaip A. Jakštas (Druskius), Kl. Jurgelionis, ir nėrėsi iš kailio, norėdami suniekinti šią Jablonskio sintaksę, ir tuo tikslu kiek beįmanydami pūtė būtus ir nebūtus jos trūkumus [1], bet jų pastangos buvo bergždžios: 1911 m. sintaksė plito mokyklose [2], ja sekė ir naudojosi visi vėlesnieji mokyklinių lietuvių kalbos sintaksės vadovėlių autoriai (P. Klimas, M. Durys ir kt.). Apskritai, 1911 m. Jablonskio sintaksė ilgą laiką tebuvo vienintelis patikimiausias šaltinis lietuvių kalbos sintaksinei sandarai pažinti, nes buržuazijos valdymo metais pasirodę kitų autorių sintaksės vadovėliai (kaip teisingai yra pastebėję ir kai kurie ano meto kalbininkai) ne tik nepastūmėjo į priekį sakinių mokslo, bet, priešingai, dar nuo tos pirmosios sintaksės atsiliko, įnešdami kartais painiavos ir tuo tik apsunkindami sintaksės dalykų supratimą ir dėstymą mokyklose [3].

Dabartiniai, tarybinės santvarkos metais pasirodę, lietuvių kalbos sintaksės vadovėliai tradiciniais saitais taip pat siejasi su 1911 m. Jablonskio sintakse. Tačiau sintaksinės medžiagos aiškinimu ir klasifikavimu jie kai kuriais atžvilgiais jau prašoka tą vadovėlį: juos rašant, panaudoti naujausieji tarybinio kalbos mokslo laimėjimai, surinkta daug naujų pavyzdžių iš grožinės literatūros ir t. t.

---

[1] Žr. Druskiaus rec. „Draugijoje", XIV t., 1911, Nr. 57, 75—83 psl. ir Kl. Jurgelionio str. „Apie Rygiškių Jono „Sintaksę", išsp. „Laisvoje mintyje", o vėliau perspausdintą „Draugijoje", XVIII t., 1912, Nr. 69, 59—68 psl.

[2] Plg. Jablonskio raštai, II t., Kaunas, 1933, 24 psl.

[3] Žr Pr. Skardžius, J. Jablonskis ir bendrinė lietuvių kalba, „Archivum philologicum", VI t., 27 psl.

Išleidęs sintaksę, Jablonskis žadėjo išspausdinti dar jos perdirbtą konspektą pradžios mokykloms, be to, parengti naują, pataisytą tos sintaksės leidimą [1]. Bet pažadus išteseti jam sunkiau sekėsi: dėl mums nežinomų priežasčių nepasirodė nei pirmasis, nei antrasis darbas (galimas daiktas, čia jam sutrukdė karas, sunki liga, o gal ir tai, kad mokyklinius sintaksės vadovėlius, sekdami juo, ėmė rašyti jau kiti žmonės). Tiesa, yra išlikę du Jablonskio taisyto 1911 m. sintaksės teksto egzemplioriai (vienas pilnas, o kitas nepilnas, prasidedantis 33 psl.[2]. Iš jų akivaizdžiai matyti, kaip Jablonskis rengė naują sintaksės leidimą ir ką jis taisė senajame. Visų pirma čia jis keitė rašybą ir pasenusius terminus, palikdamas tiek rašybą, tiek terminus tokius, kokie buvo vartojami 1919 ir 1922 m. gramatikose (pvz., *lietuvjų* taisė į *lietuvių, rųšies — rūšies, tęn — ten, nesileizdami — nesileisdami, augštaičiai — aukštaičiai, svįla — svyla, interptinis — įterptinis, ingįja — įgyja...;* vietoje *gimties, gynimo, kreipinio, jausmažodžio, nepasakomojo reiškimo, sąjungos, nuošalinio dalyvio, siekiamojo reiškimo, neapsakomojo reiškimo, sakomojo reiškimo, tvirtinamojo sakinio, ginamojo sakinio, išplatintojo* ir *neišplatintojo sakinio...* įsivedė *giminę, neigtuką, kryptį, jaustuką* bei *ištiktuką, bendratį, jungtuką, neveikiamąjį dalyvį, siekinį, būdinį, tiesioginę nuosaką, teigiamąjį sakinį, neigiamąjį sakinį, išplėstinį* ir *neišplėstinį sakinį* ir t. t.). Toliau Jablonskis kai kuriuose paragrafuose (§§ 3, 13, 21, 20, 55) pakeitė pavyzdžių išdėstymo tvarką, vienur kitur išbraukdamas ankstesniuosius pavyzdžius, įterpdamas naujų ar pakeisdamas atskirus žodžius pavyzdžiuose (pvz., § 55 jis išbraukė sakinius „*Čia jį laiko, kad intiktų dvarininkams*", „*Čia jį laiko, kad intikus dvarininkams*" ir kt.; § 31 pridėjo naują 28-tą sakinį „*Ir jis žada dirbti (daug dirbti)*. R."; § 36 sakinį „*Nenusitikėk vilku raišu, pats kojos nepakūlęs*" pakeitė į „*Nenusitikėk vilko raiša (vilko raišumu), pats kojos nepakulęs*" ir t. t.). Dar kitur Jablonskis prirašė pastabų, paaiškinimų (pvz., § 16 gale jis pastebėjo, kad „Pasakyme: „*jis šiltine serga*" žodį „*šiltine*" (*kuo* jis serga?) galim labai gerai ir sakinio papildiniu laikyti", o § 17 pabaigoje pridėjo pastabą, kad „Čia ypačiai svarbu yra tik mokėti tiksliai klausti ir žymėti, į kuriuos klausimus tam tikri sakinio

---

[1] Žr. Jablonskio raštai, IV t., Kaunas, 1935, 65 psl.

[2] Tiedu taisyti egzemplioriai yra pas prof. K. Jablonskį; juose randami taisymai daugeliu atvejų sutampa, bet pilname egzemplioriuje 52—71 puslapiai visai netaisyti.

žodžiai atsako"[1]. Pagaliau gerokai taisė naujam leidimui ir 1911 m. sintaksės kalbą bei stilių. Pvz., jis braukė čia tokius žodžius, kaip *idant, ypatingai, paraiškyti, stovis, savarankis, pilnai, pilnokai, taryti*... ir jų vietoje rašė *kad, ypačiai, pasakyti* (ir *paaiškinti*), *būsena* (ir dažniau — *būvis*), *savaimingas* (ir *savarankiškas*), *visiškai, aiškokai, nusakyti* (ir *reikšti*) ir t. t. Sintaksės antraštę irgi šiek tiek pakeitė, būtent: „**Lietuvių kalbos gramatika.** S i n t a k s ė. Pirmoji dalis".

Apskritai, iš išlikusiųjų taisytų 1911 m. sintaksės egzempliorių matyti, kad Jablonskis nebaigė galutinai redaguoti naujo tos sintaksės leidimo. Tai patvirtina ir jo paties pasisakymas 1928 metais: „Naujosios sintaksės iš autoriaus, deja, vis dar nesusilaukiam; tos sintaksės vietoje turim dabar bent šitą savų linksnių ir prielinksnių vartojimą"[2].

* * *

Taigi tolesnio Jablonskio darbo sintaksės srityje rezultatas, galima sakyti, antroji 1911 m. sintaksės vadovėlio dalis, buvo jo „Linksniai ir prielinksniai". Kaip rodo sintaksės vadovėlio prakalba, atskirą knygą apie lietuvių kalbos linksnius ir prielinksnius Jablonskis ketino išleisti netrukus po to vadovėlio pasirodymo. Bet, tur būt, dėl tų pačių priežasčių, dėl kurių nepasirodė antrasis sintaksės leidimas, ir šios knygos rengimas spaudai nusitęsė net 17 metų. Per tokį laiko tarpą, suprantama, smarkiai pažengė į priekį ne tik lietuvių literatūrinė kalba, bet ir sintaksės mokslas, be to, pačiam autoriui susikaupė daugiau ir naujos medžiagos, ir patyrimo. Todėl nenuostabu, kad 1928 m. išleistieji „Linksniai ir prielinksniai" jau žymiai prašoko 1911 m. sintaksės vadovėlį ir ligi mūsų dienų išliko kaip svarbiausias praktinis lietuvių kalbos linksnių ir prielinksnių vartosenos vadovas.

Lietuvių kalbos linksnių ir prielinksnių vartojimo problema Jablonskis, kaip matėme, domėjosi jau nuo pat savo kalbinės veiklos pradžios ir nenustojo ja domėjęsis visą gyvenimą. Ypač jam rūpėjo praktinė šios problemos pusė — linksnių ir prielinksnių vartosenos taisyklingumas. Todėl netaisyklingo lietuvių kalbos linksnių ir prielinksnių vartojimo atvejus jis kėlė aikštėn tiek daugelyje savo

---

[1] Plačiau apie įvairius 1911 m. sintaksės taisymus žr. „Pastabose", kur nurodyti visi reikšmingesni pataisymai.

[2] Jablonskio raštai, II t., Kaunas, 1933, 385 psl.

kalbinių straipsnių bei recenzijų, tiek ir savo lietuvių kalbos gramatikos vadovėliuose. Pagaliau, rašydamas „Linksnius ir prielinksnius", specialų šios srities darbą, jis taip pat daugiausia turėjo galvoje praktikos reikalą ir skyrė tą darbą visų pirma spaudos darbuotojams, rašytojams, mokytojams ir šiaip visiems tiems, kurie savo kasdieninėje veikloje susiduria su lietuvių literatūrine kalba, kurie moko jos ar skleidžia ją visuomenėje.

Tokia praktinė „Linksnių ir prielinksnių" paskirtis, autoriaus noras išguiti iš lietuvių literatūrinės kalbos netaisyklingas linksnines ir prielinksnines konstrukcijas nulėmė ne tik šios knygos pobūdį, bet iš dalies ir jos struktūrą: kiekvieno knygos skyriaus gale pridėti skirsniai apie klaidingo linksnių ir prielinksnių vartojimo atvejus, be to, klaidingos konstrukcijos čia pat pataisytos. Taip pat šioje knygoje palyginti maža teduota aiškinimų, apibendrinimų, o didžiąją jos dalį užima iš įvairių šaltinių mokamai atrinkti gražūs kalbos pavyzdžiai. Tie pavyzdžiai jau patys savaime turėjo rodyti skaitytojui, kada ir kaip vartotinas kuris nors linksnis ar prielinksnis, tuo labiau, kad Jablonskis čia nesistengė primesti kitiems savo aiškinimų, sakydamas, jog „žmonės, kuriems skiriu šį rašinį, gali, žinoma, kiek kitaip žiūrėti į vieną kitą jo iškeliamąjį dalyką, gali dėl vieno kito iškeliamojo kalbos dalyko nesutikti su šiuo rašiniu" [1].

Ir iš tikrųjų, jei dėl vieno ar kito Jablonskio „Linksniuose ir prielinksniuose" randamo aiškinimo dabar mums gali kilti abejonių, jeigu su vienu kitu autoriaus tvirtinimu galima ir nesutikti, tai čia sukaupti gausūs pavyzdžiai yra didžiai vertingi ne tik lietuvių literatūrinės kalbos praktikai, bet ir lietuvių kalbos mokslui: jais atskleista nemaža tokių lietuvių kalbos sintaksės reiškinių, kurie kitų tyrinėtojų buvo arba visai nepastebėti, arba į kuriuos nebuvo atkreiptas didesnis dėmesys. Pavyzdžiui, tais pačiais metais išleistoje įžymiojo lietuvių kalbos tyrinėtojo vokiečių lingvisto E. Frenkelio studijoje apie lietuvių kalbos linksnius [2] gana plačiai istoriškai buvo nagrinėjamas veiksnio vardininkas, bet visiškai neužsiminta apie vardininką tokiuose beasmeniuose sakiniuose, kaip „Bus *kas išrenkąs*", „Nėra *kas padedąs*", „Nera *kas valgai*" ir pan., kur Jablonskis įžvelgė net atskirą veiksnio vardininko rūšį, pavadinęs ją „veiksnio vardininku nebuvėliu". Panašaus pobūdžio

---

[1] Rygiškių Jono Linksniai ir prielinksniai, Kaunas, 1928, 2 psl.

[2] Ernest Fraenkel, Syntax der litauischen Kasus, išsp. „Tautos ir žodžio" IV ir V knygose ir skyrium išleista Kaune 1928 m.

naujų faktų bei naujų svarbių pastebėjimų Jablonskio „Linksniuose ir prielinksniuose“ yra ir daugiau. Dėl to ne be pagrindo tas pats E. Frenkelis kitame savo veikale apie lietuvių kalbos prielinksnius ir polinksnius pažymėjo, kad Jablonskio „Linksniai ir prielinksniai“, kaip ir 1922 m. gramatika, suteikę jam didelės naudos [1].

Bet Jablonskio darbas „Linksniai ir prielinksniai“ yra vertingas ne vien tik dėl gausios ar naujos iliustracinės medžiagos, pavyzdžių: jame pirmą kartą lietuvių kalbos moksle buvo plačiau išnagrinėtos lietuvių kalbos linksnių reikšmės ir vartojimas. Aprašydamas lietuvių kalbos linksnius ir skirstydamas juos į tam tikras rūšis, Jablonskis, panašiai kaip ir kiti to meto tyrinėtojai, pirmiausia žiūrėjo linksnių reikšmės, taip pat jų atliekamų sintaksinių funkcijų sakinyje. Todėl, sakysim, vardininko skyriuje randame išskirtą veiksnio, tarinio, antrininkių sakinio dalių vardininką, kilmininko skyriuje — nederinamojo pažyminio kilmininką, naudininko skyriuje — tarinio naudininką, galininko skyriuje — tiesioginio papildinio galininką, įnagininko skyriuje — nederinamojo pažyminio, tarinio įnagininką ir t. t. Kita vertus, laikantis daugiau semantinio (reikšminio) principo, čia išskirtas kilmės ir savybės, kiekybės, kokybės, nežymybės arba dalies kilmininkas, naudos arba nenaudos, paskirties, laiko, tikslo naudininkas, ilgio tolio ir braukos traukos, pobūvio galininkas, įnagio, kelio įnagininkas ir kt. Prie pastarųjų prisišlieja ir tokios Jablonskio išskirtos linksnių rūšys, kaip veikėjo ir veikiamojo dalyko kilmininkas, lėmėjo, valios naudininkas ir kt., kuriuose labiau iškyla aikštėn jau loginis ar psichologinis momentas.

Tačiau reikia pasakyti, kad tų dviejų principų suskirstyti rūšimis lietuvių kalbos linksnius Jablonskiui vis dėlto nepakako. Todėl jis čia išskyrė kai kurias rūšis, atsižvelgdamas dar į linksnių santykį su tam tikrais veiksmažodžiais ar veiksmažodinėmis lytimis (dalyviais, padalyviais ir kt.). Šiuo pagrindu, pvz., buvo išskirtas vardininkas su bendratimi, kilmininkas su neveikiamuoju dalyviu, tiesioginio papildinio galininkas su neigiamaisiais veiksmažodžiais ir kt. Bet ir taip išplėtus klasifikacijos pagrindą, Jablonskiui, matyti, buvo sunku surūšiuoti visus turėtuosius linksnių vartojimo atvejus. Tad tokiais atsitikimais, kai jam būdavo neaišku, prie kurios rūšies priskirtinas tas ar kitas pavyzdys, Jablonskis dažniausiai tik suminėdavo linksnio skyriaus gale tuos neaiškius pavyz-

---

[1] Žr. Ernst Fraenkel, Syntax der litauischen Postpositionen und Präpositionen, Heidelberg, 1929, S. VI.

džius, pavadindamas juos „įvairių galų“ linksniais ir palikdamas pačiam skaitytojui apie juos ką nors spręsti. Iš kitos pusės, be šių nesuklasifikuotų pavyzdžių, čia kartais pasitaiko ir tokių atvejų, kai tas pats pavyzdys vienur priskirtas prie vienos linksnio rūšies, o kitur — prie kitos. Pavyzdžiui, sakinys „Aš nenoriu daugel gerti, reiks man *rýto* anksti keltis“ sutinkamas ir siekinio kilmininko (§ 20), ir vadinamojo „įvairių galų“ kilmininko (§ 30) pavyzdžių tarpe. Arba vėl: sakinyje „Kas tau *darbo,* ko tu čia lendi?!“ (§ 17) *darbo* laikomas kiekybės (kiekio) kilmininku, o kitame panašiame sakinyje —„Aš visko jau esu matęs... Kas man *darbo!*“ (§ 19) — jau dalies kilmininku, nors tiek pirmajame, tiek antrajame sakinyje sunku iš viso įžiūrėti to linksnio „kiekybės“ reikšmę: tuose idiominio pobūdžio pasakymuose „kas man *darbo*“, „Kas tau *darbo*“ žodis *darbo* paprastai vartojamas perkeltine „rūpi“ reikšme. Ne į savo vietą, mums rodosi, pateko ir tokie pavyzdžiai, kaip „Ar klausai *jo*? Ar tu *jo* žiūrėsi? Pažiūrėk *arklių*“ (§ 28), „Čia ir žmona ir vaikas *mirtimi* dalijasi“ (§ 55) ir kt.[1].

Visa tai rodo, kad Jablonskio „Linksniuose ir prielinksniuose“ duotoji linksnių klasifikacija nebuvo labai tobula ir kad jis, rašydamas šį savo veikalą, ne viską buvo ligi galo pergalvojęs. Vienas pagrindinių Jablonskio klasifikacijos trūkumų buvo bene tas, kad, skirstydamas linksnius rūšimis, jis per maža dėmesio kreipė į to ar kito linksnio sintaksinius bei semantinius ryšius su kitais žodžiais, per maža žiūrėjo linksnio atliekamų funkcijų žodžių samplaikose. Bet tai, rodosi, jautė, ir pats Jablonskis, nes, priskyręs tokius pavyzdžius, kaip „Čia ir žmona ir vaikas *mirtimi* dalijasi“, „Ėgi *srove* teškena upele Šventoja“ ir kt., prie įnagio įnagininkų, čia pat jis ėmė abejoti dėl tokio priskyrimo, sakydamas, kad „tiksliai kalbant“ tų pavyzdžių „gal būt, ir nereikėtų mums laikyti įnagių įn-kais“. Ir tos jo abejonės buvo ne be pagrindo: tuose pavyzdžiuose, ypač pirmajame, įnagininkas tiek sintaksiškai (valdymo ryšiu), tiek semantiškai jau taip suaugęs su veiksmažodžiu, jog beveik visiškai nustojęs savo leksinės reikšmės (*mirtimi dalijasi* —„merdi, beveik miršta“).

Apskritai, sudaryti vieningą ir visais atžvilgiais tobulą linksnių reikšmių klasifikaciją yra sunkus dalykas; juo labiau tai buvo nelengva padaryti Jablonskiui, kuriam pirmajam reikėjo ne tik aprašyti ir surūšiuoti be galo įvairius lietuvių kalbos linksnių vartojimo atvejus, bet ir nustatyti tinkamesnius lietuviškus tų links-

[1] Žr. šio tomo gale pridėtas 90 ir 93 pastabas.

nių rūšių pavadinimus. Gal būt, dėl to, susidūręs su linksnių klasifikacijos sunkumais, prielinksnių jis jau visiškai nemėgino plačiau semantiškai nagrinėti: pasitenkino surašęs abėcėline tvarka tiktai nemaža pavyzdžių su prielinksninėmis konstrukcijomis ir paskui šį tą skyrium pastebėjęs dėl kai kurių prielinksnių vartojimo. Bet ir tai buvo labai svarbu: nuovokesnis skaitytojas jau iš tų duotųjų pavyzdžių bei pastabų galėjo išsiaiškinti būdingesnius lietuvių kalbos prielinksnių vartojimo polinkius.

Baigiant pastebėtina dar, kad, remiantis Jablonskio „Linksniais ir prielinksniais“, 1929 m. buvo išleistas P. Būtėno „Trumpas linksnių mokslas“, skirtas taip pat praktikos reikalams. Tačiau pastarasis, būdamas to Jablonskio veikalo santrauka, žinoma, negalėjo prilygti originalui nei iliustracinės medžiagos gausumu, nei savo aiškinimais. Šiuo atžvilgiu jau daug savarankiškesnis buvo paties P. Būtėno 1930 m. išleistas „Lietuvių kalbos prielinksnių mokslas“, kuriame, be praktikos reikalui skirtų taisymų, duota šiaip įvairių teorinių ir istorinių pastabų apie lietuvių kalbos prielinksnius ir išskirtos prielinksnių reikšmės.

* * *

Bendrais bruožais apžvelgus Jablonskio lietuvių kalbos vadovėlius ir išryškinus jų vaidmenį lietuvių literatūrinės kalbos istorijoje, belieka dar pasakyti keletą žodžių apie tų vadovėlių reikšmę lyginamajai kalbotyrai ir tolimesniam lietuvių gramatikos mokslo plėtojimui.

Nors Jablonskis, kaip jau buvo pradžioje pastebėta, nesigilino į specialias lingvistines problemas ir lyginamuoju-istoriniu metodu neoperavo savo darbuose, bet, rašydamas lietuvių kalbos gramatikos bei sintaksės vadovėlius, jis surinko iš gyvosios liaudies kalbos, tautosakos, senųjų ir vėlesniųjų raštų daug tokios autentiškos kalbinės medžiagos, kuri turi didelę vertę ir lyginamajai kalbotyrai. Tai yra pažymėjęs ir mūsų minėtas prancūzų lingvistas A. Mejė, ir vokiečių lingvistai E. Hermanas, E. Frenkelis ir kiti lyginamosios-istorinės kalbotyros atstovai. Sakysim, E. Hermanas savo veikale apie silpnai kirčiuotus lietuvių kalbos žodžius [1] pastebėjo, kad A. Leskyno darbas „Die Bildung der Nomina im Litauischen“ (Leipzig, 1891) savo plačiu užmoju visus nustebinęs ir buvęs laikomas pavyzdingu, bet, palyginus jį su Rygiškių Jono

[1] Žr. E. H e r m a n n, Litauische Studien, eine historische Untersuchung schwachbetonter Wörter im Litauischen, Berlin, 1926, S. 13—14.

1922 m. gramatika, tuoj pat matyti, kad Leskynas savo tyrinėjimus per anksti nutraukęs. Taip pat ir E. Frenkelis minėtoje studijoje apie lietuvių kalbos linksnius yra pabrėžęs, kad Jablonskio darbai, nors ir praktikai skirti, bet juose užfiksuotais tiksliais kalbos duomenimis kiekvienas tyrinėtojas mielai pasinaudosiąs [1].

Dar didesnę reikšmę Jablonskio vadovėliai, žinoma, turi tolimesniems lietuvių kalbos gramatikos tyrinėjimams. Gausia ir įvairia Jablonskio vadovėlių kalbine medžiaga, taip pat juose esančiais įžvalgiais pastebėjimais bei apibendrinimais dar ilgai naudosis tiek nagrinėjantieji atskiras lietuvių kalbos gramatikos problemas, tiek ir rašantieji mokslinę lietuvių kalbos gramatiką.

*J. Palionis*

[1] Žr. E. Fraenkel, Syntax der litauischen Kasus, Kaunas, 1928, S. 5.



# LIETUVIŠKOS KALBOS

# GRAMATIKA.

RAŠYTOJAMS

IR

SKAITYTOJAMS VADOVĖLIS.

PARAŠĖ

PETRAS KRIAUŠAITIS.

TILŽEJE 1901.

SPAUZDINTA PAS OTTO v. MAUDERODE.



## PRAKALBA.

Lietuviška gramatika yra mokslas apie lietuvių kalbos įstatymus ir ypatybes.

Tasai mokslas supažindina mus su žodžių garsais ir permainomis, kurios įvyksta žodyje keliems garsams susitikus; parodo, kokiu būdu yra padaryti kalbos žodžiai ir kaip jie vartomi arba lankstomi; rodo teip-pat, kaip kalba vartoja ir sutaikina su kits-kitu savo žodžius, t. y. moko sustatyti žodžius ir sudaryti iš jų ištisus sakinius; gramatika rodo pagaliaus, kaip reikia šnekamoji kalba išreikšti raštu, t. y. kaip reikia rašyti, norint rašyti pagal kalbos įstatymus.

Kalbos įstatymus ir ypatybes mokslas išveda iš žmonių kalbos: rašytojas, kuris nori sustatyti kalbos vadovėlį, privalo kaip reikiant pats ištirti šnekamąją kalbą, nes rašomoji arba raštų kalba tiktai ant jos įstatymų tereikėtų remti. Kur tautos raštenybė yra labai plati, kur yra nemaža rašytojų, supratusių žmonių kalbos dvasią ir kaip reikiant suvartojusių tą supratimą savo raštuose, tę galima gramatikos tikslui ir tais raštais naudotis. Yra pagaliaus ir tokių gramatikų, kurių visi išvedimai yra paremti ant raštų: žmonių kalba, šnekamoji kalba tokiose gramatikose tarytum pasiliekti šaly, jos tarytum nėra, ji gramatikos tikslui niekinama. Kitaip reikia elgtis tuo-tarpu sustatytojui lietuvių kalbos vadovėlio. Jisai turi visą savo mokslą remti ant žmonių kalbos įstatymų, nes mūsų rašytojai patys yra dažnai parėmę savo raštų kalbą ne ant žmonių kalbos, bet ant svetimų kalbų įstatymų. Todėl gramatikos tikslui tuo-tarpu tokie raštai arba tokios raštų dalys tegalima vartoti, kur rašytojo darbe yra išreikštas kokis-norint žmonių kalbos įstatymas, kur rašytojas, išreikšdamas savo mintis ir nuomones,

įvykino savo raštuose žmonių kalbos dvasią. Taigi, suvartojant prie žmonių kalbos ir rašytojų darbus, reikia būti labai atsargiam: gramatikai iš tų darbų tiktai tokie tereikia imti mažmožiai, kurie yra tiesiai pasemti iš žmonių kalbos ir paremti ant tos kalbos įstatymų.

Ir žmonių kalbą suvartojant gramatikos tikslui, reikia būti atsargiam: mūsų tauta nuo senų-senovės kentėjo visokias svetimas įtekmes, kurios gerokai sugadino ir tautos kalbą. Trumpai sakant, pačių žmonių kalboje daug kas yra paremta ant svetimųjų kalbų: iš svetimųjų kalbų įsibrovė mūsų kalbon ne tiktai daugybė svetimų žodžių, bet ir nemaža reiškinių, kurie teršte teršia mūsų žmonių kalbą. Teip, prie žodžių ir reiškinių tikrai lietuviškų, vartojamų tarp žmonių nuo senų-senovės, yra mūsų šnekamojoje kalboje daug ir šiukšlių. Tos šiukšlės reikia mokėti atskirti nuo grūdų, nes gramatikai tiktai žmonių kalbos grūdai tereikėtų suvartoti.

Mūsų tautos žmonės ne visur vienaip kalba: mūsų kalba nuo senų-senovės suskydo į kelias tarmes, o tos tarmės — į daugybę tarmelių. Kitą-kart rašomojoje kalboje buvo iškilus eikštėn rytiečių tarmė; vėliaus daugiausia dirbdavo žemaičių rašytojai; Prūsų Lietuvos raštuose — bus jau su viršum šimtas metų — vartojama savotiška, Prūsų lietuvių, tarmė; paskutinį laiką ėmė rašyti daugybė žmonių „suvalkietiškai“, beveik teip, kaip rašoma Prūsų lietuvių raštuose. — Rašomosios kalbos tiesas visuomet įgija kokia-norint viena tarmė; kitos tarmės priduoda jai tiktai savo geriausius mažmožius, tuos grūdelius, kurie rašomoje tarmėje dėl kokios-norint priežasties yra išnykę, nebevartojami. Jei rašomoje tarmėje stinga kokio žodžio, kuris yra žinomas tiktai iš kitų tarmių, rašytojas turi vartoti tą žodį, vistiek kame jį razdamas; jei raštų tarmėje nėra kokių tikrai lietuviškų reiškinių, vartojamų kitose tarmėse, rašytojas privalo naudotis kitomis tarmėmis; jei rašytojui yra žinoma, kad jo vartojamas žodis beveik visur kitaip bus suprantamas, jis turi kiek galėdamas taikintis prie skaitytojų ir visada rūpintis, kad jį suprastų daugumas. Teip pasielgiant su kitomis tarmėmis ir rašant „viena“ tarme, galima bus tikėtis, juog raštų tarmė bus suprantama skaitytojams ir įgis visas „rašomosios kalbos“ tiesas. Taigi šitos gramatikos kalba bus „paprastoji suvalkiečių tarmė“[1], tik bus ji, kur reikiant, ir kitomis tarmėmis sustiprinama ir suremiama.

Dabartinės sąlygos nelabai geros gramatikai rašyti. Yra rašytojų, kurie reikalauja, kad gramatikoje nebūtų svyrinėjimų, kad būtų pasakyta, kaip tikrai reikėtų kalbėti ir rašyti. Mūsų rašomoji kalba teip dar neišdirbta, jos rašyba teip nevienoda, juog tvirti

įstatymai jai duoti tuo-tarpu yra labai sunku. Reikia visuomet minėti, kad ir kitų tautų gramatikose, nors jų raštenybė daug daugiaus išdirbta, yra nemaža visokių svyrinėjimų. Kogi norėti nuo mūsų gramatikos? Tokia gramatika, kurios įstatymai visiems įtiktų, tiesiog negalima tuo-tarpu parašyti. Kad gramatikoje būtų mažiaus ydų ir visokių klaidų, kad naujienos, kurias čionai surašėme, neperdaug būtų priešingos paties skaitytojo žinioms, pagaliaus kad gramatika būtų maža ir „visiems" prieinama,— rašome trumpai, labai trumpai, paliezdami tiktai svarbiausius gramatikos klausimus, be kurių sunku šis-tas lietuviškai „be klaidų" parašyti. Kritika tenurodai gramatikos ydas, kam reiks tepasimokai iš jos, o sustatytojas, išklausęs kritikos patarmių ir pats tuo-tarpu pasimokęs, kitąkart pasistengs daugiaus parašyti apie „rašomosios kalbos" įstatymus.





## APIE KIRČIUS.

§ 1. Šitoj knygutėje yra vartojami trįs kirčio ženklai:

1. Brūkšnelis ', statomas ant ilgųjų skiemenų, rodo tvirtapradį ilgumą: pirmoji dalis skiemens, turinčiojo šitą kirtį, reikia tarti augščiaus ir stipriaus arba tvirčiaus, negu antroji.

**Pavyzdžiai:** *báimė, dáiktas, kéikti, réikšti, svíestas, síetas* (Sieb), *dúona, júodas, ántis* (Ente), *vánta, bámba, sámtis, kártis, várna, pílkas, tíltas, pírmas, skírti, ėdu, kalbėti, badýti, stóras, rūgti* (sauer werden)[2].

2. Brūkšnelis ˜, statomas ant ilgųjų skiemenų, rodo tvirtagalį ilgumą: antroji dalis skiemens, turinčiojo šitą kirtį, reikia tarti augščiaus ir stipriaus, negu pirmoji.

**Pavyzdžiai:** *baĩgti, keĩksmas, peĩkti, miẽgas, šiẽnas, siẽtas* (= *saĩtas*, Strick zum Anbinden), *juõktis, ruõštis, ram̃tis, añtis* (Busen), *dar̃žas, vil̃kas, ẽdalas, rẽkti, rū̃kti* (rauchen).

3. Brūkšnelis ` reiškia trumpumą skiemens, turinčiojo kirtį.

**Pavyzdžiai:** *balà, lazdà, vištà, mèsti, pìktas, širdìs, sūnùs, vikrùs, vìsas.*

Kirčius vadiname šiais vardais: *dešinìnis* ('), *kairìnis* (`), *riestìnis* (˜).

§ 2. Yra žodžių, kurie ne visose tarmėse turi tuos pačius kirčius: vieni sako *káupas, žir̃gas,* kad *áugtų,* kad *matýtų,* kiti — *kaũpas, žìrgas,* kad *aũgtų,* kad *matỹtų*[3].

Žiemių lietuviai, augštaičiai ir žemaičiai, dažniausiai nutraukia kirčius nuo žodžių galūnių ir nutraukdami įveda kalbon daug permainų. Jie sako: *ar̃klis, vìšta, gèrus árklius* (= *arklỹs, vištà, gerùs árklius*).

## ŽODŽIŲ GARSAI IR SKIEMENS.

§ 3. Visa žmogaus kalba yra sustatyta iš daugelio *sakinių*, kiekvienas sakinys sudėtas iš *žodžių*, žodžiai — iš *skiemenų* (syllaba), skiemens — iš atskirų *garsų*.

Žodžio garsas yra atskira dalelė nariuoto žmogaus balso, kaip antai: *a, e, i, o, u, b, k, p* ir t.t. Tokių garsų yra kalboje trįs skyriai: balsės (vocales), pusbalsės (semivocales) ir priebalsės (consonantes).

Grynosios balsės: *a, e* (esti ilgos ir trumpos), *i, u* (trumpos), *o, ė, y, ū* (ilgos).

Nosburninės balsės: *ą, ę, į, ų*; jos visados ilgos; rašomoje tarmėje jos ištariamos dažniausiai kaip ilgosios balsės.

Pusbalsės: *j, l, m, n, r, v*; prieš priebalses ir žodžių gale pusbalsės *l, m, n, r* pavirsta balsėmis (*var̃das*), prieš balses — priebalsėmis (*varaũ*); pusbalsės *j, v* žodžių gale pavirsta balsėmis (*tau — tav, lovoj*).

Priebalsės: *b, p; g, k; d, t; s, š; z, ž.*

Ištardami raides *c, č (tš)* ir *dž* girdime du garsu krūvon sulietu: *ts, tš* ir *dž*. Yra rašytojų, kurie teip ir rašo[4].

Svetimiems žodžiams išreikšti reikalingos dar raidės: *f* ir *ch*: *fizika, chloroformas.*

Tikrosios dvibalsės: *ai, au, ei, ui, ie, uo*; jos sudėtos iš dviejų balsių ir tariamos kaip vienas skiemuo: *vaĩkas, ráugas.*

Netikrosios arba mišrosios dvibalsės: *al, el, il, ul; am, em, im, um; an, en, in, un; ar, er, ir, ur*; jos sudėtos iš balsių *a, e, i, u* ir pusbalsių *l, m, n, r* (žodžių gale arba prieš priebalses): *várna, várpa, kílpos.*

Iš garsų, kaip sakyta, yra padaromi skiemens; skiemuo yra žodžio dalelė, kurią ištariame vienu kartu. Pavyzdžiai: *kal-bė́-ti* (= kalbėti), *griáu-ti, pū̃s-ti, stóras, e-žỹs, ó-ras.*

### § 4. Plačiosios balsės:

*a* po kirčiu, ne žodžių gale, beveik visuomet esti ilga. Pavyzdžiai: *vãkaras, mãto, rãšo.* Kirčiuotoji *a* žodžių viduryje ir pradžioje tik tuokart yra trumpa, jei žodžio skiemuo *(a)* turi kirtį ne senovinį: *kàsti* (iš **kastì*), *kàsiu, kad kàstų* (kitur tebesakoma *kasiù, kad kastų̃*).

*ą* rašomoj tarmėje beveik visuomet ištariama kaip ilgoji *a(ā)*: žodžiai *ąsà* (puodo ausis), *žąsìs, grą̃žtas, grąžtù, grąžìnti* ištariami kaip *āsà, žāsìs, grāštas, grāštù, grāžìnti.*

*o* visuomet esti ilga. Pavyzdžiai: *óras* (Luft), *stóras, storókas* (ziemlich dick), *žmogùs* (ir *žmõgus*), *žõdis, vóras* (Spinne).

*u* trumpoji rašoma be brūkšnelio: *alùs, lùbos, pupà, pùpos, siùsti* (verrückt werden).

*u* ilgoji rašoma su brūkšneliu *(ū)*: *sūnùs* (der Sohn), *sū́nūs*[5] (die Söhne), *sū́dyti* (salzen), *sū̃dyti* (= *teĩsti*, richten), *siū́siu* (ich werde nähen).

*ų* rašomoj tarmėje ištariama kaip ilgoji *u*, t. y. kaip *ū*: *jų́s* (ihr), *sių̃siu* (ich werde schicken), *matýtų, sū́nų, vagių̃, pų̃va* (fault), *žų̃va* (kommt um), *bų̃va* (pflegt zu sein), *griū̃va* (fällt) ištark kaip *jū́s, siū̃siu, matýtū, sū́nū, vagiū̃, pū̃va, žū̃va, bū̃va, griū̃va.*

§ 5. Siaurosios balsės:

*e* (atviroji) reikia ištarti gana plačiai, beveik kaip *a* po minkštosios priebalsės: žodžius *vẽdame, kẽpame, vedù, kepù, mẽtai* ištark beveik kaip *viãdame, kiãpame, viadù, kiapù, miãtai.*

*e* atviroji po kirčiu ne žodžių gale beveik visuomet esti ilga (sulyg. § 4, *a*): *mẽlėme, vẽdėme, mẽtai.*

*ė* (siauroji) ištariama ilgai, beveik kaip vokiška *ee;* skiemenį *tė-* žodyje *tėvas* tark kaip vok. *Thee.* Kiti pavyzdžiai: *bė́gu, mė́nuo, rė̃kti, skė̃sti* arba *kė́sti* (auseinanderbreiten).

*ę* beveik visuomet ištariama kaip ilgoji *e*: *kę́sti* (leiden), *gręžti.* (Sulyg. § 4, ą).

*i* ištariama trumpai: *vinìs* (der Nagel), *pirtìs* (die Badestube), *vištà, vìsas, žąsìs* (die Gans).

*y* tariama ilgai: *vìnys* (die Nägel), *pir̃tys* (die Badestuben), *žą̃sys* (die Gänse), *yrà* (ist, sind), *dỹkas, výras.*

*į* visuomet esti ilga ir tariama kaip *y*: *į̃ra* (trennt, geht auseinander), *bį̃ra* (streut), *gį̃ja* (wird gesund), *kį̃la* (steigt), *lį̃ja* (es regnet), *mį̃slė* (Rätsel), *rį̃ja* (schluckt), *šį̃la* (wird warm), *pir̃tį.*

§ 6. Žodžiuose: *kiaũlė, siaũras, biaurùs, piáuti, piū́klas,* ir t. t. *i* po *k, s, b, p* yra ne balsė, bet suminkštinimo ženklas; po *b, p* tokia *i* ištariama dažniausiai kaip *j.*

§ 7. Raides *ą, ę, į, ų* vietoje ilgųjų *ā, ē, y, ū* rašome tę, kur tūlų kitų tarmių lietuviai vartoja nosines balses arba atsiradusius

jų vietoje kitos rųšies balsinius garsus. Vietoje: *arklių̨, ąsà, bį̄ra, gręžtas, katrą̃, mį̇slė̃, šą̃la, tą̃* galima išgirsti Lietuvoje ir: *arkliuñ, ansà, osà, ūsà, biñra, bírn, grañštas, grõštas, grū̃štas, katrañ, katrõ, katrū̃, mūslė̃ (= *mąslė̃, mį̇slė̃)., šõla, šū̃la, tañ, tõ, tū̃.*

## DVIBALSĖS.

### § 8. Tikrosios dvibalsės:

*ai* — *báimė, vaĩkas.*
*au* — *áušta* (wird kühl), *aũšta* (der Tag bricht an).
*ei* — *kéikti* (fluchen), *veĩkti* (thun).
*ui* — *gúirė* (maža žuvikė), *muĩtas* (der Zoll).
*ie* — *sviestas, šiẽnas; sietas* (Sieb), *siẽtas* (Strick zum Anbinden).
*uo* — *dúona, čiuõžti.*

### § 9. Mišrosios dvibalsės:

*al* — *bálnas* (= *báltas,* kalbant apie jautį, karvę), *bal̃nas* (Sattel).

*am* — *sámtis, ram̃tis.*
*an* — *ántis* (Ente), *añtis* (Busen).
*ar* — *várpa* (Ähre), *var̃pas* (Glocke).
*el* — *vélti, mel̃sti.*
*em* — *pémpė, trem̃ti* (verschicken).
*en* — *sénti, meñkas.*
*er* — *mérkti* (die Augen schliessen), *mer̃kti* (einweichen).
*il* — *pílnas, pil̃vas.*
*im* — *rímtas* (ernst), *šim̃tas.*
*in* — *tínti, tiñklas.*
*ir* — *pírmas, pir̃štas.*
*ul* — *púlti, pul̃kas.*
*um* — *dúmplės, dúmtuvės* (Blasebalg), *dum̃blas* (Schlamm).
*un* — *júngas, smuñka.*
*ur* — *kúrmis* (Maulwurf), *kur̃čias.*

§ 10. Tokius žodžius, kaip *gúirė, púlti, júngas, dúmplės, tínti, pírmas, rímtas* Kuršaitis rašo: *gùirė, pùlti, jùngas, dùmplės, tìnti, pìrmas, rìmtas,* nes jọ tarmėje *i* ir *u* dvibalsėse tariama neilgai.

Kadangi visą skiemenį, kuriame yra dvibalsė su *i* arba *u*, tariame ilgai, ir daugelyje Lietuvos tarmių tos *i* ir *u* minėtuose žodžiuose yra tariamos netrumpai, todėl rašome: *gúirė, púlti, júngas,* ir t. t.

§ 11. Augštaičių balses *ė, o* žemaičiai taria kaip *ie, uo* (žodžio pradžioje kaip *jie, vuo*), augštaičių dvibalses *ie, uo* — kaip *ėi, ou* arba *y, ū* [6]. Todėl žemaičiai turėtų *ė, o* rašyti visur, kur jie patys taria *ie, uo; ie, uo* jiems reikėtų rašyti, kur jie patys taria *ėi, ou* arba *y, ū*. Tik tiems žemaičiams, kurie augštaičių *ie, uo* taria kaip *y, ū*, sunku yra žinoti, kada reikėtų vietoje *y, ū* rašyti *ie, uo* ir kada *y, ū*, nes visus tokius augštaičių žodžius, kaip *rietas, rýtas* jie taria kaip *rýts*, o tokius, kaip antai *grūdas, grúodas* taria kaip *grūds*. Norint prisitaikinti prie bendrosios rašybos, jiems reikėtų žinoti, kaip tuos jų *y, ū* taria augštaičiai arba kiti žemaičiai.

§ 12. Rytinių augštaičių tarmėse rašomosios kalbos dvibalsės *ie, uo* ir balsės *ė, o* yra ištariamos beveik visur vienodai, jei tos dvibalsės ir balsės neturi ant savęs kirčių arba yra žodžių gale. Tokiu būdu rytų lietuviai, tardami savaip rašomosios kalbos žodžius *odēlė* (*óda* = Haut) ir *uodēlis* (*úodas* = Mücke) arba *vietēlė* (*vietà* = Platz) ir *vėtȳklė* (Wurfschaufel), žodžio pradžioje labai dažnai girdi vienodus garsus. Norint prisitaikinti prie rašomosios kalbos įstatymų, jiems reikėtų žinoti, kaip skamba rašomiejei skiemens tuo-kart, kad ant jų krinta žodžio kirtis (*ódą, úodą; viētą, vėtyti*).

§ 13. Rašomoje kalboje kirčiuotosios *a* ir *e* yra ištariamos ilgai, kaip ilgosios balsės (ž. §§ 4 ir 5). Rytinių augštaičių tarmėse *a, e, i, u,* jei turi kirtį nuo senų-senovės, yra tariamos kaip pusilgės *a, e, i, u,* t. y. trumpiaus negu kirčiuotosios raštų kalbos *a, e,* bet ilgiaus negu trumposios balsės tokiuose rašomosios kalbos žodžiuose, kaip antai *sùkti, sùktą, vìsas, vìštą*. Kirčiuotos ilgosios balsės ir dvibalsės jų tarmėse, jei atsitinka žodžių galuose, yra tariamos kaip pusilgės. Dėl šitos priežasties rytiniams augštaičiams gana sunku atskirti ilgosios balsės nuo trumpųjų: jie dažnai rašo *y, ū* visur, kur ant tų balsių krinta žodžio kirtis.

## Pusbalsė *j*.

§ 14. Pusbalsė *j* rašoma pradžioje žodžio prieš balsę arba viduryje tarp balsių: *Jōnas jója, šáuju* (ich schiesse); jei žodžio pradžioje buvo *j*, tad ji lieka ir atsiradus tame žodyje priešdėliui: *jója, atjója, parjója*.

§ 15. Priebalsės, viena ar kelios, prieš siaurąsias balses yra ištariamos minkštai, prieš plačiąsias — kietai: *linaĩ, laũkas, ílgas, kalbė́ti, kalbà* (Sprache).

Priebalsėms suminkštinti prieš plačiąsias balses rašome, kaip jau pasakyta (ž. § 6), *i*, kurios tokiose vietose neskaitome kaip *i*: *siaũras, siū̃las, semiù, guliù* (liege; sulyg. *gulù* — lege mich hin).

§ 16. Priebalsės *d* ir *t*, susiminkštindamos prieš *a, ai, au, o, u, ū, ui, uo*, pavirsta į *dži* ir *či* (tši), kurių *i* yra suminkštinamas ženklelis. Pavyzdžiai: *saldùsis — saldžióji, saldžiúoju; kartùsis — karčióji, karčiúoju* (sulyg. *stiprùsis — stiprióji, stipriúoju*); *žõdis — žõdžio, žõdžiui, žodžiù, žõdžiai, žõdžių; jáutis — jáučio, jáučiui, jáučiu, jáučiai, jáučių* (sulyg. *žvìrblis, rūsỹs — žvìrblio, rū̃sio, žvìrbliui, rū̃siui, žvìrbliai, rūsiaĩ*, ir t. t.); *vedžiaũ, mačiaũ* (sulyg. *veikiaũ, dariaũ*); *svẽčias, svečiaĩ* (sulyg. *élnias, elniaĩ*).

§ 17. Priebalsės *d* ir *t* prieš *s* žodžio viduryje išnyksta, prieš *t* pavirsta į *s*, prieš *d* — į *z*. Pavyzdžiai: *mèsiu, vèsiu, kąsiu* (sulyg. *met-ù, ved-ù, kánd-u*), *mèsti, vèsti, kąsti, mèstų, vèstų, kąstų; ėzdinti, vẽzdinti* (sulyg. *éd-u, ved-ù; siū́-ti —siū́-dinti*).

§ 18. Priebalsės *g* ir *k* žodžių viduryje prieš *k* iškrinta; pavyzdžiai: *sùk* arba *sùki* (iš *sùk-k, sùk-ki*), *bė́k* arba *bė́ki* (iš *bė́g-k, bė́g-ki*), *veȓk*.

§ 19. Garsingosios priebalsės *b, g* prieš begarses priebalses visų lietuvių yra ištariamos kaip *p, k*. Žodžius *dìrbti, dìrbk, bė́gti, bė́gsiu* lietuviai taria: *dìrpti, dìrpk, bė́kti, bė́ksiu*.— Garsingosios priebalsės *z, ž* prieš begarses *k* ir *t* yra ištariamos kaip *s, š*: *brùzti, mė́žti, vèžti, vèžk, brùzk, mė́žk* reikia tarti kaip: *brùsti, mė́šti, vèšti, vèšk, brùsk, mė́šk*.

Yra rašytojų, kurie, sekdami žmonių ištartį ir senovinių kalbų rašybos pavyzdį, teip ir rašo [7].

§ 20. Priebalsės *zg* prieš *k* ir *t* pavirsta į *gs* (tar. kaip *ks*), prieš *d* — į *gz*, prieš *s* — į *g* (tar. kaip *k*). Priebalsės *sk* prieš *k* ir *t* pavirsta į *ks*, prieš *d* — į *kz* (tar. kaip *gz*), prieš *s* — į *k*. Priebalsės *šk* prieš *k, t* ir *s* pavirsta į *kš* (ir *s* po *kš* išnyksta). Pavyzdžiai: *mezg-ù, mẽgstas, mègsti, mẽgzdinti, mègsiu, mègsk; dresk-i-ù, drẽkstas, drẽksti, drẽkzdinti, drẽksiu, drẽksk; troško, trókšk, trókšti, trokšiu*.

§ 21. Švargždžiosios priebalsės: *s, š, ž*, susitikusios žodžių viduryje su *s*, išvirsta: *s+s* į *s, š+s* į *š, ž+s* į *š*. Pavyzdžiai: *knìsiu*

(iš *knis+siu), kim̃šiu (iš *kimš+siu), vèšiu (iš *vež+siu), lúštu (iš *luž+stu), grįštù (iš *grįž+stu), grį̃šiu (iš *grįž+siu), mėšlaĩ (iš *mėž+slai).

§ 22. Rašydami sudurtinius žodžius dažniausiai parodome ir tų žodžių kilmę; žodžiuose, sudurtuose iš prielinksnių *iš, už,* priebalsės *š* ir *ž* prieš *s, š, ž* išnyksta, bet, rašydami tokius žodžius, *š* ir *ž* teip-pat paliekame. Pavyzdžiai: *pùssalė* (Halbinsel), *žvãkgalis, iššuñkti* (tar. *išuñkti*), *iššémti* (tar. *išémti*), *ìšžirgas* (tar. *ìžirgas = išsižergęs*), *užšókti, užžeñgti, ùžsieniai* (tar. *ušókti, užeñgti, ùsieniai*).

§ 23. a. Priebalsė (pusbalsė) *n* prieš *j, l, m, n, r, s, š, ž* ir *v* daugybėje tarmių visai išnyksta, pailginusi esančiąją prieš ją balsę. Tokią ilgąją balsę, po kurios išnykus *n,* rašome paprastai *ą, ę, į, ų.* Pavyzdžiai: *ąsà, ą̃šas* arba *vą̃šas* (Haken), *vąškarà, žąsìs, grą̃štas, grąžìnti,* (spragilo) *sájunga,* (sienos) *sávarža, sąžinė, sąšlavos, są́lyga, sąmėžinis, sąnarỹs, ką́siu* (iš **kand+siu, *kan+siu*), *šą̃la* (friert; bet *šãlo,* frierte), *šį̃la* (wird warm; bet *šìlo*), *kį̃la* (steigt; bet *kìlo,* stieg), *bį̃ra* (streut; bet *bìro,* streute), *į̃ra* (trennt, geht auseinander; bet *ìro,* ging auseinander), *gėrį̃siu, papìktįsiu, pį́siu, mį́siu* ir *mį̃siu, gį́siu* ir *gį̃siu, rų̃šis* (Gattung), *grįštù* (iš **grinž+stu*).

b. Priebalsė *n* išnyko ir žodžių galuose, jei tenai visuomet buvo viena, t. y. neturėjo po savęs balsės. Tokiose galūnėse rašome nosines balses *(ą, ę, į, ų),* jei rašomoje kalboje jos tariamos ilgai. Pavyzdžiai: matau *bérną, žmóną, tą̃, katrą̃, pir̃tį, širdį̃, žmõgų, sū́nų, kãtę, pẽlę;* be *vaikų̃, žmonių̃, žmonų̃, kojų̃, miẽstų;* kad *matýtų, šaũktų, mèstų; trį̃s* (drei; er wird reiben, sie werden reiben), *jū́s* ir *jū̃s* (ihr).

c. Tokiose formose, kaip antai *pir̃tys, šìrdys, sū́nūs, piẽtūs* rašoma vienok žodžių galūnėse paprastai ne *į, ų.* Ir tosios formos galima būtų rašyti su *į, ų: pir̃tįs, šìrdįs, sū́nųs, piẽtųs.* Tokis rašymas, jei rašytojams patiktų, sutvirtintų visą priebalsės *n* įstatymą žodžių galūnėse (ž. § 23, b.).

d. Nosinę pabalsę *n* prieš visas kitas priebalses, išskyrus *j, l, m, n, r, s, š, ž, v* (ž. § 23, a.), rašomoji kalba taria kaip *n:* ji yra ištariama aiškiai, neišnyksta, tik jos ištarimas visuomet prisitaikina prie kiekvienos priebalsės; prieš *b* ir *p* ji pereina į *m.* Pavyzdžiai: *rankà, sámprotauti, sámpilas, sámbrėškis, vanduõ, vánta, miñti* (raten), *atmintìs, tuñka* (bet *tùko*), *teñka* (bet *tẽko*), *atpiñga*

(bet *atpìgo*), *palìñka* (= *paliẽka, paliẽkti*, bet *palìko*), *pakañka* (bet *pakãko*)*.

e. Tūlose rašomosios kalbos tarmelėse sakoma ir: *pýti* (= *pínti*), *gýti* (= *gínti*), *gỹti* (= *giñti*), *gẽryti* (= *gẽrinti*), *naikýti* (= *naikínti*), t. y. *n* prieš nereiškiamojo sakymo *t* išnyksta, pailginusi prieš save balsę *i*. Šitoji tūlų tarmelių ypatybė atsirado kalboje tik dėlto, kad išnykimas *n* prieš *s* būsimamjame laike (ž. § 23, a.) atsispindėjo ir nereiškiamamjame sakyme: tų tarmelių žmonės, neapkęzdami ištarties įvairumų vieno žodžio formose, ėmė tarti savąjį *in* (*pínti, naikínti*) teip, kaip taria tą patį *in* būsimamjame laike. Yra ir tokių tarmių, kur minėtųjų nereiškiamųjų sakymų *n* įsibrovė būsimojo laiko formon (prieš *s*): tų tarmių žmonės, sakydami *naikínti, pínti, gẽrinti*, taria pagal tąs formas ir *naikínsiu, pínsiu, gẽrinsiu*. Rašant tokias formas, reikėtų būtinai sekti bendras įstatymas ir rašyti: *pínti — pįsiu; gẽrinti — gẽrįsiu; pažínti — pažįstu, pažįsiu; žįsti — žįndu — žįsiu*.

# KALBOS DALYS.

§ 24. Mūsų kalba yra sudėta iš daugybės žodžių. Vieni žodžiai reiškia daiktų *vardus*, kiti parodo daikto *ypatybes*, kiti vėl daikto *veiksmą*. Yra žodžių, kurie parodo tiktai, *kaip, kada, kur* kas esti daroma arba veikiama; yra ir tokių žodelių, kuriais *sujungiame* kitus žodžius ir ištisus sakinius.

Pagal prasmę arba reikšmę gramatika dalija žodžius į skyrius, kuriuos vadiname *kalbos dalimis*. Yra devynios kalbos dalys: *daiktãvardis* (dáiktininkas), *bū̃dvardis* (būdininkas), *skaĩtvardis, ìšvardis* (vardãvietė), *veiksmãžodis* (veiksmininkas), *príeveiksmis, prielinksnis, sąjunga, jausmãžodis*[8].

## DAIKTAVARDIS.

## *(Nomen substantivum.)*

§ 25. Žodžius, kurie reiškia daikto vardą, vadiname *daiktavardžiais* arba daiktininkais.

Daiktai gali būti gyvi (*žmogùs, gyvulỹs, paũkštis*) ir negyvi (*trio̧bà* arba *trobà, žẽmė, ẽžeras*), matomi (*žmogùs, žẽmė*) ir ne-

* Sulyg. lotyn. *relinquo* ir *reliqui, relictus; vinco* ir *vici, victus; tango* ir *tactus*.

matomi (*diẽvas, prõtas, atmintìs*). Kiekvieno tokio daikto vardas bus *daiktavardis*.

§ 26. Jei daiktavardis reiškia tiktai vieną kokį daiktą, išskirdamas jį iš visos panašių į jį daiktų padermės, tad jį vadina *tikruoju daiktavardžiu*. Pavyzdžiai: *Lietuvà, Vilnius, Kaũnas, Palangà, Laukuvà, Raguvà; Nẽmunas, Dubysà, Nerìs* (= *Vilija*), *Šešùpė, Nevė́ža, Dauguvà, Mituvà; Pẽtras, Keistùtis, Birũtà, Daũkanta, Daukšà, Radvilà, Petráitis*.

Rašant tikruosius daiktavardžius, reikia pradėti didžiąja raide.

§ 27. Jei daiktavardis reiškia ne atskiro kokio daikto, bet visų vienos padermės daiktų vardą, tad jį vadiname *netikruoju daiktavardžiu*. Pavyzdžiai: *ùpė, sodžiùs, miẽstas, miestẽlis, paupỹs, sodiẽtis, miestiẽtis, miestelė́nas* (= miesto, miestelio gyventojas), *širdìs, áuksas, mìškas, dvasià, lietùvis, lénkas, rùsas, vokietỹs*.

§ 28. Lietuvių daiktavardžiai dviejų gimčių tegali būti: *vyriškosios* gimties *(žmogùs, gyvulỹs, vãnagas, vagìs)* ir *moteriškosios (žmonà, bìtė, kárvė, pelė́da)*.

Yra ir tokių daiktavardžių, kurie nereiškia daikto gimties, kaip antai: *pabálda* (kalbant apie žmogų), *saunorà, príešgina, vė́pla*. Yra tat *bendrosios* gimties daiktavardžiai.

### DAIKTAVARDŽIŲ LINKSNIAVIMAS.

§ 29. Galima išgirsti sakant: *vaĩkas (kàs?)* eina; *vaĩke*, sustok; *vaĩko (kenõ?)* dárbas; *vaĩkui (kám?)* sunkù; *vaĩką (ką̃?)* vargina bẽdos; jis eĩna *vaikù (kuõ?)* vẽdinas; *vaikè (kamè?)* yra káulai, raũmens; netìkėlis šóvė *vaikañ (kur̃, kañ?)* ir ùžmušė.

Daiktavardžio *vaĩkas* formas: *vaĩkas, vaĩke, vaĩko, vaĩkui, vaĩką, vaikù, vaikè, vaikañ* vadiname *liñksniais* (casus), patį vartymą arba lankstymą per linksnius — *linksniãvimu* (declinatio): daiktavardžius *linksniuojame*.

Linksnį, kuriuo atsakome klausiant *kàs?*, vadiname *vardininkù* (casus nominativus).

Linksnį, kurį vartojame šaukdami ką-nors, kurs reiškia šauksmą, vadiname *šauksmininkù* (c. vocativus).

Jei daiktavardžio forma atsako klausiant *kenõ* arba *kõ?*, tad jo linksnį vadiname *kiltininkù* (c. genitivus); jis dažniausiai rodo daikto kiltį arba kilmę (*Pẽtro* sūnùs, *diẽvo* namaĩ).

Linksnį, kuriuo atsakome klausiant *kám, kuriám tikslui?*, vadiname *naudininkù* (c. dativus).

Jei daiktininko linksniu atsakome klausiant *ką?*, tad jį vadiname *priekininkù* (c. accusativus). Šitas linksnis dažniausiai rodo tiesųjį darinį (proximum obiectum); daiktas, jo išreiškiamas, tarytum stovi veiksnio (subiectum) *priekyje* arba pryšakyje ir yra jo pirmiausiai atliekamas.

Linksnį, rodantį, *kuo* kas daroma, vadiname *įrankininkù* (c. instrumentalis); jisai reiškia labai dažnai ir *su kuo* kas daroma, kaip antai sakinyje: męs važiavome miestan *su Petru* (cum Petro).

Linksnį, kuriuo atsakome klausiant, *kamè* (wo?) kas yra, *kamè* kas daroma?, vadiname *vietininku tikruoju* arba *pirmuoju;* daiktavardžio linksnį, kuriuo atsakome klausiant *kuȓ* (wohin?), *kañ, kuriōn viẽton?*, vadiname *vietininku netikruoju* arba *antruoju* (c. locativus) [9].

§ 30. Daiktavardžius linksniuodami vartome ir per *skaičiùs* arba *skaitliùs.*

V í e n s k a i t o s linksniai reiškia tiktai vieną kokį daiktą.

D v ì s k a i t o s linksniai yra vartojami, kur kalbama apie du daiktu.

D a ũ g s k a i t o s linksniai nurodo, kad yra kalbama apie kelis daiktus arba apie daugybę daiktų.

Yra daiktavardžių, kuriuos vartojame tiktai vienskaitoje *(Kaũnas, Lietuvà, darbštùmas, veiklùmas).*

Yra daiktavardžių ir tokių, kurie vartojami tiktai daugskaitoje *(Šiauliaĩ, vaȓtai, žirklės).*

Yra ir tokių daiktavardžių, kurių vienskaita išreiškia krūvą arba daugybę panašių daiktų (*girià, mìškas, kúopa, bandà* [Rinderheerde]).

§ 31. Ne visi skaičiai ir ne visi linksniai yra lygiai Lietuvoje vartojami. Yra vietų, kur antrojo vietininko žmonės beveik nevartoja, arba jisai likęs tiktai atskiruose pasakymuose (eik *šaliñ, laũkan* arba *laukañ)* [10]. Tose vietose šito linksnio prasmę yra įgijęs priekininkas su prielinksniu *į*. Pavyzdžiai: einù *į daržą,* siuñtė manè motinėlė *į Dunōjų* vandenẽlio, ponai vasaros metą išvažinėja *į laukùs.*

Vietomis, rytiečių tarmėse, klausiant *kuȓ, kañ, kuriōn viẽton?*, žmogus atsako visada antruoju vietininku. Tose vietose priekininkas su prielinksniu *į (in, ing, int, unt, ont)* turi ypatingą, tam tikrą prasmę: jis yra rytų lietuvių vartojamas tokiuose atsitiki-

muose, kur klausiant *kur̃, kañ, kuriõn viẽton?*, kiti lietuviai dažniausiai vartoja priekininką su prielinksniu *pas*, o žemaičiai kiltininką su tuo pačiu prielinksniu. Pavyzdžiai: važiuoju *Kaunañ*, einu *triobõn (trobõn)*, *Šiauliuõsna*, *daržuõsna*, *daržuõsen* (arba kartais *daržuõs*), *pirtiñ*, *Salõsna*, *Salõsen*, *Salõs*; *jis tañ žõdin tarė* (darauf erwiderte er); einu *į kùnigą* (zum Priester), *į Gudẽlį* (zum Gudelis), *į Gudeliùs* (jei Gudelis yra šeimynotas ir gyvena ne vienas); *rašo prašymą į ministerį*.

Linksniavimų pavyzdžiuose antrasis vietininkas nebus įrašomas šitame vadovėlyje.

§ 32. Yra vietų, kur dviskaitos vietoje žmonės yra papratę vartoti daugskaitą; yra vietų, kur vienas kokis dviskaitos linksnis bėra vartojamas *(dù laukù, dvì šalì)* [11].

Tūlose vietose dviskaitos linksniai yra įgiję daugskaitos prasmę. Tose vietose yra sakoma: *dvíem mergóm, trím mergóm, penkióm mergóm (= dvíem mergóm, tríms mergóms, penkióms mergóms), su dviẽm kárvėm, su trim̃ kárvėm, penkiõm trobõm (= su dviẽm kárvėm, su trimìs kárvėmis, penkiomìs triobomìs* arba *trobomìs)*.

Dviskaita yra Lietuvoje dažniaus vartojama, negu antrasis vietininkas; dviskaitos linksnius įrašome vadovėlio pavyzdžiuose.

§ 33. Lietuvių kalboje penki yra daiktavardžių linksniavimai.

P i r m o j o  l i n k s n i a v i m o daiktavardžiai turi vardininke pabaigas *-as, -ys, -is;* jų vienskaitos kiltininkas turi pabaigą *-o* po kietos arba suminkštintos priebalsės. Visi jie yra vyriškosios gimties: *dárbas, svẽčias (svetỹs), vėžỹs, jáutis.*

A n t r o j o  l i n k s n i a v i m o daiktavardžiai turi vardininke pabaigas *-a, -ė, -i;* jų vienskaitos kiltininkas turi pabaigas *-os, -ės.* Tojo linksniavimo daiktavardžiai yra moteriškosios arba bendrosios gimties: *trobà, žẽmė, martì.*

T r e č i o j o  l i n k s n i a v i m o daiktavardžiai yra be jokio gimties skirtumo, vardininke turi pabaigą *-is,* kiltininke *-ies: širdìs, vinìs.*

K e t v i r t o j o  l i n k s n i a v i m o daiktavardžiai visi yra vyriškosios gimties ir turi vardininke pabaigą *-us* (kilt. *-aus*): *alùs, sūnùs.*

P e n k t o j o  l i n k s n i a v i m o daiktavardžiai turi vardininke pabaigą *-uo* arba *-ė* ir kiltininke *-es* arba (po priebalsių *n, r*) *s.*

## § 34. Pirmojo linksniavimo pavyzdžiai.

V i e n s k a i t a.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr. | laũkas. | svẽčias. | gaidỹs. | peĩlis. |
| Š. | laũke! | svetiẽ!* | gaidỹ! | peĩli! |
| K. | laũko. | svẽčio. | gaĩdžio. | peĩlio. |
| N. | laũkui. | svẽčiui. | gaĩdžiui. | peĩliui. |
| Pr. | laũką. | svẽčią. | gaĩdį. | peĩlį. |
| Įr. | laukù. | svečiù. | gaidžiù. | peiliù. |
| Vt. | laukè. | svetyjè. | gaidyjè. | peĩlyje. |

D a u g s k a i t a.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr. ir Š. | laukaĩ. | svečiaĩ. | gaidžiaĩ. | peĩliai. |
| K. | laukų̃. | svečių̃. | gaidžių̃. | peĩlių. |
| N. | laukáms. | svečiáms. | gaidžiáms. | peĩliams. |
| Pr. | laukùs. | svečiùs. | gaidžiùs. | peiliùs. |
| Įr. | laukaĩs. | svečiaĩs. | gaidžiaĩs. | peĩliais. |
| Vt. | laukuosè. | svečiuosè. | gaidžiuosè. | peĩliuose. |

D v i s k a i t a.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr., Š. ir Pr. | (dù) laukù. | svečiù. | gaidžiù. | peiliù. |
| K., Vt. | kaip daugskaitoje. | | | |
| N. | (dvíem) laukám. | svečiám. | gaidžiám. | peĩliam. |
| Įr. | (dviẽm) laukam̃. | svečiam̃. | gaidžiam̃. | peĩliam. |

§ 35. Vietoje: *svetyjè, gaidyjè, peĩlyje* sakoma ir trumpiaus: *svetỹj, svetỹ, gaidỹj, gaidỹ, peĩlyj, peĩly.* — Vietoje: *laukuosè, svečiuosè, gaidžiuosè, peĩliuose* sakoma ir: *laukuõs, svečiuõs, gaidžiuõs, peĩliuos.*

Kiti pavyzdžiai, kurie yra linksniuojami tokiu pat būdu (ž. § 34):

1. a. *Balnas, balsas, dar̃žas, diẽvas, lañkas, lìnas, pilvas, pur̃vas, stìklas, tãkas, var̃das.*

b. *Aũtas, bõsas* (Fass), *dir̃žas, gañdras* (Storch), *kar̃klas, maĩstas, pãdas, par̃šas, pir̃štas, rãktas, tur̃tas.*

c. *Bérnas, béržas, dárbas, grū́das, kélmas, kótas, lángas, méldas, mė́šlas, pláukas.*

d. *Áuksas, gróbas, ínkstas, káulas, krū́mas, mókslas, míltai, rietai, tiltas, výras.*

* Sakoma ir: *svẽte, svẽčiau, svetỹ!*

2. a. *Baublỹs, garnỹs* (Reiher), *kvieslỹs, lokỹs* (Bär), *pirklỹs* (Kaufmann), *rėksnỹs, žynỹs* (Zauberer), *žioplỹs.*

b. *Añtis* (Busen), *kraĩtis, kum̃pis, mẽdis, vãgis* (Haken), *giminiẽtis, sodiẽtis = kaimiẽtis* (Bauer), *valstiẽtis* (Bürger).

c. *Arklỹs, grėblỹs, ožỹs, žaltỹs.*

d. *Bríedis, brólis* (ir *brolỹs*), *ìšsūnis* (Adoptivsohn), *ìšvaikis* (Adoptivkind), *ípėdinis* (Nachfolger), *patė́vis* (Stiefvater), *pántis, pósūnis* (Stiefsohn), *sūnáitis* (Grosssohn; Söhnchen), *úošvis; élnias* (ir *élnis*), *vélnias, vė́jas, artójas, malė́jas, piovė́jas, siuvė́jas, vežė́jas* (ir *artójis, malė́jis, piovė́jis, siuvė́jis, vežė́jis*).

## § 36. Antrojo linksniavimo pavyzdžiai.

Vienskaita.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr. | rankà. | valdžià. | trobà. | pelė̃. |
| Š. | rañka! | valdžia! | tróba! | pẽle! |
| K. | rañkos. | valdžiõs. | trobõs. | pelė̃s. |
| N. | rañkai. | valdžiai. | tróbai. | pẽlei. |
| Pr. | rañką. | valdžią. | tróbą. | pẽlę. |
| Įr. | rankà. | valdžià. | trobà. | pelè. |
| Vt. | rañkoje. | valdžiojè. | trobojè. | pelėjè. |

Daugskaita.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr., Š. | rañkos. | valdžios. | tróbos. | pẽlės. |
| K. | rañkų. | valdžių̃. | trobų̃. | pelių̃. |
| N. | rañkoms. | valdžióms. | trobóms. | pelė́ms. |
| Pr. | rankàs. | valdžiàs. | tróbas. | pelès. |
| Įr. | rañkomis. | valdžiomìs. | trobomìs. | pelėmìs. |
| Vt. | rañkose. | valdžiosè. | trobosè. | pelėsè. |

Dviskaita.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr. Š., Pr. | (dvì) rankì. | valdžì. | tróbi. | pelì. |
| K., Vt. | kaip daugskaitoje. | | | |
| N. | (dvíem) rañkom. | valdžióm. | trobóm. | pelė́m. |
| Įr. | (dviẽm) rañkom. | valdžiõm. | trobõm. | pelė̃m. |

§ 37. Vietoje: *rañkoje, valdžiojè, trobojè, pelėjè* sakoma ir: *rañkoj, valdžiõj, trobõj — triobõj, pelė̃j (rañko, valdžiõ, trobõ — triobõ, pelė̃).*— Vietoje: *rañkomis, valdžiomìs, trobomìs, pelėmìs* sakoma ir: *rañkoms, valdžiõms, trobõms, pelė̃ms.*

Kiti pavyzdžiai, linksniuojamiejei teip-pat (ž. § 36):

1. a. *Algà, angà* (Thüröffnung), *bandà, bangà, dirvà, mergà, salà, sulà, talkà, žiemà; eilià* (ir *eilà, eilẽ*), *viešnià, žinià.*

b. *Balà, druskà, plytà, plutà, pupà, putà, rũtà, šùkos, vietà, vištà, dvasià.*

c. *Dúona, gė́da, gìrnos, jáuja, júosta, kója, líepa, lū́pa, píeva, plúnksna, úoga, várpa, ìšdūkra* (Adoptivtochter), *pódūkra* (Stieftochter).

d. *Anýta, bažnýčia, baũdžiava, dalýbos, lentýna, radýbos, pelė́da, žuvė́dra* (Möwe).

e. *Apačià, dovanà, kópėčios, pabaigà.*

2. a. *Eilẽ* (ir *eilià*), *giesmẽ, gerklẽ, pūslẽ, varlẽ, žynẽ* (Zauberin).

b. *Blãkė, ẽglė, lãpė, pùsė, rẽplės, sìlkė, šãkės* (ir *šãkė*), *ùpė, žẽmė, žvãkė.*

c. *Áuklė* (Kinderwärterin), *báimė, dūkráitė* (Grosstochter; Töchterchen), *gérvė, kárvė, kielė, láimė, rópė, sáulė, séilės, úošvė, žìrklės, zýlė* (ir *žylė*).

d. *Aviẽtė* (žem. *avė́tė*), *kanãpės, kepùrė, kumẽlė; bérnienė* (Frau des Knechtes), *brólienė* (žem. *bérnėnė, brólėnė*), *núomonė, pãmotė* (Stiefmutter).

### § 38. Trečiojo linksniavimo pavyzdžiai.

Vienskaita.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr. | vagìs. | kártis. | akìs. | naktìs. |
| Š. | vagiẽ! | kártie! | akiẽ! | naktiẽ! |
| K. | vagiẽs. | kárties. | akiẽs. | naktiẽs. |
| N. | vãgiui. | kárčiai. | ãkiai. | nãkčiai. |
| Pr. | vãgį. | kártį. | ãkį. | nãktį. |
| Įr. | vagimì. | kártimi. | akimì. | naktimì. |
| Vt. | vagyjè. | kártyje. | akyjè. | naktyjè. |

Daugskaita.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr., Š. | vãgys.* | kártys.* | ãkys.* | nãktys.* |
| K. | vagių̃. | kárčių. | akių̃. | nakčių̃ (naktų̃). |
| N. | vagíms. | kártims. | akims. | naktíms. |
| Pr. | vagìs. | kártis. | akìs. | naktìs. |
| Įr. | vagimìs. | kártimis. | akimìs. | naktimìs. |
| Vt. | vagysè. | kártyse. | akysè. | naktysè. |

* Ž. § 23, c.

D v i s k a i t a.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr., Š., Pr. | (dù) vagiù. | (dvì) kárti. | (dvì) akì. | naktì. |
| K., Vt. | | kaip daugskaitoje. | | |
| N. | (dvíem) vagím. | kártim. | akím. | naktím. |
| Įr. | (dviẽm) vagim̃. | kártim. | akim̃. | naktim̃. |

§ 39. Vietoje: *vagimì, kártimi, akimì, naktimì* sakoma ir: *vagim̃, kártim, akim̃, naktim̃;* vietoje: *vagyjè, kártyje, akyjè, naktyjè* sakoma ir: *vagỹj, vagỹ, kártyj, kárty, akỹj, akỹ, naktỹj, naktỹ;* vietoje: *naktyjè, vagyjè, kártyse, naktysè...* daugiur sakoma ir *naktijè, vagijè, kártise, naktisè...;* vietoje: *vagimì, kártimi, akimì, naktimì* daugiur sakoma pagal §§ 35 ir 36: *vagiù, kárčia, akià, nakčià.*

Kiti pavyzdžiai:

a. *Anglìs,* m.; *ašìs,* m.; *ausìs,* m.; *bložnìs,* m. (Milz); *dalìs,* m. (ir *dalià*); *dùrys,* daugsk., m.; *gentìs,* b.; *mintìs,* m. (Gedanke); *mirtìs,* m. (Tod); *Nerìs* (= Vilija), m.; *pirtìs,* m.; *žąsìs,* m.

b. *Širdìs,* m.; *žvėrìs,* v.; *smiltis* (ir *smiltìs*), m.

c. *Ánkštis,* m. (Hülse); *ántis,* m. (Ente); *nósis,* m.

d. *Atmintìs,* m.; *išmintìs,* m.; *pažintìs,* m.; *tėvonìs,* v. (Erbe); *prigimtìs, m.*[12].

## § 40. Ketvirtojo linksniavimo pavyzdžiai.

V i e n s k a i t a.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr. | sūnùs. | žmogùs.* | vaĩsius. | puõdžius. |
| Š. | sūnaũ! | žmogaũ! | vaĩsiau! | puõdžiau! |
| K. | sūnaũs. | žmogaũs. | vaĩsiaus. | puõdžiaus. |
| N. | sū́nui. | žmõgui. | vaĩsiui. | puõdžiui. |
| Pr. | sū́nų. | žmõgų. | vaĩsių. | puõdžių. |
| Įr. | sūnumì. | žmogumì. | vaĩsiumi. | puõdžiumi. |
| Vt. | sūnūjè. | žmogūjè. | vaĩsiūje. | puõdžiūje. |

D a u g s k a i t a.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr., Š. | sū́nūs.** | žmónės. | vaĩsiai. | puõdžiai. |
| K. | sūnų̃. | žmonių̃. | vaĩsių. | puõdžių. |
| N. | sūnúms. | žmonė́ms. | vaĩsiams. | puõdžiams. |
| Pr. | sū́nus. | žmónes. | vaisiùs. | puodžiùs. |
| Įr. | sūnumìs. | žmonėmìs. | vaĩsiais. | puõdžiais. |
| Vt. | sūnuosè. | žmonėsè. | vaĩsiuose. | puõdžiuose. |

* Sakoma ir: *žmõgus, žmõgau!, žmõgaus, žmõgumi, žmõguje.*
** Ž. § 23, c.

Dviskaita.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr., Š., Pr. | (dù) sū́nu. | žmogù. | vaisiù. | puodžiù. |
| K., Vt. | | kaip daugskaitoje. | | |
| N. | (dvíem) sūnúm. | žmonė́m. | vaĩsiam. | puõdžiam. |
| Įr. | (dviẽm) sūnum̃. | žmonė̃m. | vaĩsiam. | puõdžiam. |

§ 41. a. Tokie žodžiai, kaip antai *vaĩsius, spiẽčius, bė̃džius,* gauna daugskaitos ir dviskaitos linksnius pagal pirmojo linksniavimo įstatymus (ž. § 34). Daugskaitos linksniai žodžio *žmogùs* turi visi antrojo linksniavimo pabaigas.

b. Vietoje: *sūnūjè, žmogūjè, vaĩsiūje, puõdžiūje* sakoma ir: *sūnujè, žmogujè, vaĩsiuje, puõdžiuje* (ž. § 39).

Kiti ketvirtojo linksniavimo pavyzdžiai:

a. *Alùs, dangùs, lietùs* (ir *lytùs*), *medùs* (Honig), *midùs ir mìdus* (Meth), *piẽtūs* (daugsk.), *vidùs, viršùs.*

b. *Bė̃džius* (der Notgeplagte), *blùsius, bõsius, katìlius, kubìlius, kur̃pius* (Schuhmacher), *lañgius* (arba *stìklius,* Glaser), *rãčius* (Stellmacher), *pavõjus, spir̃čius* (Branntweinbrenner), *spiẽčius* (ir *spiẽtlius*), *utė̃lius, rytójus, vasarójus.*

§ 42. **Penktojo linksniavimo pavyzdžiai.**

Vienskaita.

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Vr. | akmuõ. | mė́nuo. | šuõ. | sesuõ. | duktė̃. |
| Š. | (akmuõ!) | (mė́nuo!) | šuniẽ! | sẽser! | (dùkter!) |
| K. | akmeñs. | mė́nesio. | šuñs. | seser̃s. | dukter̃s. |
| N. | ãkmeniui. | mė́nesiui. | šùn. | sẽseriai. | dùkteriai. |
| Pr. | ãkmenį. | mė́nesį. | šùnį. | sẽserį. | dùkterį. |
| Įr. | ãkmeniu. | mė́nesiu. | šunimì. | seserimì. | dukterimì. |
| Vt. | akmenyjè. | mė́nesyje. | šunyjè. | seseryjè. | dukteryjè. |

Daugskaita.

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Vr., Š. | ãkmens. | mė́nesiai. | šùnes. | sẽsers. | dùkters. |
| K. | akmenų̃. | mė́nesių. | šunų̃. | seserų̃. | dukterų̃. |
| N. | akmenìms. | mė́nesims. | šunìms. | seserìms. | dukterìms. |
| Pr. | ãkmenis. | mė́nesius. | šunìs. | sẽseris. | dùkteris. |
| Įr. | akmenimìs. | mė́nesiais. | šunimìs. | seserimìs. | dukterimìs. |
| Vt. | akmenysè. | mė́nesyse. | šunysè. | seserysè. | dukterysè. |

Dviskaita.

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Vr., Š., Pr. | (dù) ākmeniu. | mėnesiu. | šuniù. | (dvì) sēseri. | dùkteri. |
| K., Vt. | kaip daugskaitoje. | | | | |
| N. | (dvíem) akmením. | mėnesim. | šuním. | seserím. | dukterím. |
| Įr. | (dviem̃) akmenim̃. | mėnesim. | šunim̃. | seserim̃. | dukterim̃. |

§ 43. Vietoje: *akmeñs, mėnesio, šuñs, seser̃s, dukter̃s* sakoma ir: *akmenès, mėnesies, šunès, seserès, dukterès;* vietoje: *šùn* sakoma ir *šùniui.*

Vietoje: *ākmeniu, mėnesiu, šunimì, seserimì, dukterimì* sakoma ir: *akmenimì, mėnesimi, šuniù, sēseria, dùkteria.*

Vietoje: *mėnesiu, mėnesims, mėnesius, mėnesiais, mėnesyse* sakoma ir: *mėnesų, mėnesiams, mėnesis, mėnesimis, mėnesiuose.*

Kaip *akmuõ* vartomi dar: *ãšmens* (daugsk.), *augmuõ, liemuõ, piemuõ, riemuõ* (ir *rėmuõ*), *raũmens* (daugsk.), *ruduõ, sėmens* (daugsk.), *stuomuõ* (ir *stomuõ*), *šer̃mens* (daugsk., Begräbnissmahl), *tešmuõ, vanduõ, želmuõ...*

### § 44. Pasergėjimai prie linksniavimų.

Žodžiai: *martì, patì* (Frau) reikia linksniuoti teip, kaip žodis *valdžià: marčiõs, pačiõs, mar̃čiai, pãčiai,* ir t. t.

Trečiojo ir ketvirtojo linksniavimų daiktavardžiai yra vartomi labai nevienodai; vienas-kitas tų daiktavardžių linksnis yra padarytas pagal kitų linksniavimų pavyzdžius. Kiltininkai: *dantų̃, dùrų, naktų̃, debesų̃, geležų̃, obelų̃, žuvų̃, pir̃ts (= pirtiẽs), obels (= obeliẽs),*— yra paimti arba tariant užsilikę šituose daiktavardžiuose iš penktojo linksniavimo, nors paprastai jie *(dùrys, dantìs* [ir *dantỹs,* kilt. *dañčio*], *naktìs, debesìs* [*debesỹs, -sio*], *geležìs,* [ir *gelžìs*], *obelìs, žuvìs, pirtìs)* yra vartomi pagal trečiojo linksniavimo pavyzdžius; kiltin. *mėnesio* yra padarytas pagal pirmojo linksniavimo pavyzdžius.

Tokie žodžiai, kaip *gaĩlestis, rūpestis,* yra linksniuojami ir pagal trečiojo, ir pagal pirmojo linksniavimo pavyzdžius.

Pagal *duktė̃* linksniuojamas žodis *motė̃,* kilt. *moter̃s,* priek. *móterį,* nors vietoje *motė̃* vienskaitoje paprastai vartojamas žodis *moterìškė* (žem *mótrıška*); tik daugskaitoje tebesakoma visada *móters.* Nuo *motė̃* (Weib, Frau) reikia atskirti *mótina* arba (vietomis) *mótyna* (Mutter).

Tie, kurie nori kaip reikiant rašyti ir kalbėti, privalytų įsižiūrėti į visų linksnių pabaigas ir jų skirtumus.

## Linksnių pabaigos.

*I. Linksniavimas.* *II. Linksniavimas.*

Vienskaita.

| | I. | | | II. | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Vr. | -as, -ias.* | -ys. | -is. | -a. | -ia. | -ė. |
| Š. | -e, -è, -iē, -i, -ȳ. | -y. | -i. | -a. | -ia. | -e. |
| K. | -o. | -io. | -io. | -os. | -ios. | -ės. |
| N. | -ui. | -iui. | -iui. | -ai. | -iai. | -ei. |
| Pr. | -ą. | -į. | -į. | -ą. | -ią. | -ę. |
| Įr. | -u. | -iu. | -iu. | -a. | -ia. | -è. |
| Vt. | -e. | -yje. | -yje. | -oje. | -ioje. | -ėje. |

Daugskaita.

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Vr., Š. | -ai. | -iai. | -os. | -ios. | -ės. |
| K. | -ų. | -ių. | -ų. | -ių. | -ių. |
| N. | -ams. | -iams. | -oms. | -ioms. | -ėms. |
| Pr. | -us. | -ius. | -as. | -ias. | -es. |
| Įr. | -ais. | -iais. | -omis. | -iomis. | -ėmis. |
| Vt. | -uose. | -iuose. | -ose. | -iose. | -ėse. |

Dviskaita.

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Vr., Š., Pr. | -ù. | -iu. | -i. | -i. | -i. |
| K., Vt. | | kaip daugskaitoje. | | | |
| N., Įr. | -am. | -iam. | -om. | -iom. | -iom. |

*III. Linksniavimas.* *IV. Linksniavimas* *V. Linksniavimas.*

Vienskaita.

| | III. | IV. | | V. | |
|---|---|---|---|---|---|
| Vr. | -is. | -us. | -ius. | -uo. | -ė. |
| Š. | -ie. | -au. | -iau. | -uo, -nie. | — |
| K. | -ies. | -aus. | -iaus. | -ns. | -rs. |
| N. | -iui, -iai.** | -ui. | -iui. | -niui. | -riai. |
| Pr. | -į. | -ų. | -ių. | -nį. | -rį. |
| Įr. | -imi. | -umi. | -iumi. | -nimi. | -rimi. |
| Vt. | -yje. | -ūje (-uje). | -iūje (-iuje). | -nyje. | -ryje. |

* *i* prieš linksnių pabaigas yra suminkštinimo ženklelis.

** Galūnė *-iui* daiktavardžiams vyriškosios gimties, *-iai* — daiktavardžiams moteriškosios gimties.

Daugskaita.

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Vr., Š. | -ys. | -ūs. | -iai. | -ns. | -rs. |
| K. | -ių. | -ų. | -ių. | -nių. | -rių. |
| N. | -ims. | -ums. | -iams. | -nims. | -rims. |
| Pr. | -is. | -us. | -ius. | -nis. | -ris. |
| Įr. | -imis. | -umis. | -iais. | -nimis. | -rimis. |
| Vt. | -yse (ise). | -uose. | -iuose. | -nyse (-nise). | -ryse(-rise). |

Dviskaita.

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Vr., Š., Pr. | -iu, -i.* | -u. | -iu. | -niu. | -ri. |
| K., Vt. | | kaip daugskaitoje. | | | |
| N., Įr. | -im. | -um. | -iam. | -nim. | -rim. |

## BŪDVARDIS.

### *(Nomen adiectivum.)*

§ 45. Žodį, kuriuo apsakome, koksai arba kokio būdo yra daiktas, vadiname *būdvardžiu.*

Būdvardis parodo gyvų ir negyvų daiktų *būdą* arba *kokybę.* Pavyzdžiai: *gēras* žmogus, *gerà* žmona, *sēnas* arklys, *senà* kumelė, *geležìnis* peilis, *geležìnė* žagrė; *gerám* žmogui, *gerõs* žmonos, *senù* arkliu, *sēną* kumelę; *geležìniai* peiliai, *geležìnėmis* žagrėmis.

§ 46. Nusižiūrėjus į būdvardžių pabaigas, gramatika skiria juos į dvi dali, t. y. atranda dvejopus būdvardžius: *vientisus* arba *nedvilypuotus,* kaip antai: *báltas, gēras, sēnas, senà,*— ir *dvilypuotus,* kaip antai: *baltàsis, geràsis, senàsis, baltóji, geróji, senóji, bėràsis* žirgelis, *rupióji* duona.

Dvilypuotųjų būdvardžių linksniai yra sudurti iš linksnių ištisojo būdvardžio ir išvardžio *jis, ji.*

§ 47. Iš paminėtųjų pavyzdžių matyti, juog būdvardžiai yra vartomi ne tiktai per linksnius ir skaičius, bet ir per dvi gimti (ž. § 45).

Būdvardžiuose teberandame ir trečiąją gimtį, kurią vadiname *bevarde.* Tos gimties būdvardžius vartojame tiktai vardininko ir priekininko linksniuose. Kada vartoti reikia bevardė būdvardžio gimtis, lengva bus suprasti iš šitų pavyzdžių: „čia man *gēra* gu-

* Vyriškos gimties *-iu,* moteriškos *-i.*

lėti; pienas *sveĩka* gerti; *saldù* ir *gražù* už tėvų žemę mirti; jiems malkos *nebrangù; nelýgu* valgis, vaikas; *sunkù* būti pas anytėlę; man buvo labai *negẽra;* man *nemíela* auksas — sidabras, tik man *míela* tėvas — močiutė, broliai — sesutės; *vìsa* (=*vìskas*) prapuolė; turiu *mãža* javų, pinigų, žemės; kada beskaitysi: teip *trumpa* dienõs; teip *gilù* sniego, kur beišbrisi (sulyg. § 133).

§ 48. **Trįs yra būdvardžių linksniavimai.**

P i r m o j o  l i n k s n i a v i m o būdvardžiai turi vyriškoje gimtyje pabaigą *-as* ir moteriškoje *-a: gẽras — gerà, sẽnas — senà, žãlias — žalià, stãčias — stačià.*

A n t r o j o  l i n k s n i a v i m o būdvardžiai turi vyriškoje gimtyje pabaigą *-is* (ir *-ys*) ir moteriškoje *-ė: medìnis — medìnė, dìdelis — dìdelė, pósūris* (ir *posū̃rys*) — *pósūrė* (ir *posū̃rė*).

T r e č i o j o  l i n k s n i a v i m o yra tokie būdvardžiai, kaip antai: *gražùs — gražì, sótus — sóti, gardùs — gardì.*

§ 49. **Pirmasis būdvardžių linksniavimas.**

V i e n s k a i t a.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr., Š. | gẽras | — gerà. | stãčias | — stačià. |
| K. | gẽro | — gerõs. | stãčio | — stačiõs. |
| N. | gerám | — gẽrai. | stačiám | — stãčiai. |
| Pr. | gẽrą | — gẽrą. | stãčią | — stãčią. |
| Įr. | gerù | — gerà. | stačiù | — stačià. |
| Vt. | geramè | — gerojè. | stačiamè | — stačiojè. |

D a u g s k a i t a.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr., Š. | gerì | — gẽros. | statì | — stãčios. |
| K. | gerų̃ | — gerų̃. | stačių̃ | — stačių̃. |
| N. | geríems | — geróms. | statíems | — stačióms. |
| Pr. | gerùs | — geràs. | stačiùs | — stačiàs. |
| Įr. | geraĩs | — geromìs. | stačiaĩs | — stačiomìs. |
| Vt. | geruosè | — gerosè. | stačiuosè | — stačiosè. |

D v i s k a i t a.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr., Š., Pr. | gerù | — gerì. | stačiù | — statì. |
| K., Vt. | | kaip daugskaitoje. | | |
| N. | geríem | — geróm. | statíem | — stačióm. |
| Įr. | geriẽm | — gerõm. | statiẽm | — stačiõm. |

§ 50. Vietoje: *geramè, gerojè, stačiamè, stačiojè* sakoma ir: *geram̃, gerõj, stačiam̃, stačiõj;* vietoje: *geromìs, stačiomìs, geruosè, stačiuosè* sakoma ir: *gerõms, stačiõms, geruõs, stačiuõs.*

Pirmojo linksniavimo būdvardžių pavyzdžiai: *drū́tas* (ir *drū́ktas*) — *drūtà* (dick, stark, fest); *stóras, -rà,* (dick); *leñgvas, -à* (ir *lengvùs, -vì*); *mínkštas, -à; rímtas (arba rúmtas), -à* (ernst; ruhig); *basnírčias, -a; guĩsčias, -à; kniū́pščias, -a; pė́sčias* (ir *pė́kščias*), *-a; plókščias, -a; šlápias, -ià; tùščias, -ià; išmintíngas, -a; mirtíngas, -a* (sterblich); *geltónas, -à; raudónas, -à; pur̃vinas, -à; sā́kinas, -à; ā́tkilas; -à; ā́tviras, -à; ā́trakas, -à* (= atrakintas); *gaurúotas, -a; barzdótas, -a; šakótas, -a; duobė́tas, -a* (duobė̃tas kelias); *sáulėtas, -a (sáulėta diena); žolė́tas, -a (linai žolė́ti); akýlas, -a* (kurs veikiai pastebi); *ausýlas, -a* (kurs veikiai išgirsta).

## § 51. Antrasis būdvardžių linksniavimas.

V i e n s k a i t a.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr., Š. | medìnis | — medìnė. | dìdelis | — dìdelė. |
| K. | medìnio | — medìnės. | dìdelio | — dìdelės. |
| N. | medìniam | — medìnei. | dideliám | — dìdelei. |
| Pr. | medìnį | — medìnę. | dìdelį | — dìdelę. |
| Įr. | mediniù | — medinè. | dideliù | — didelè. |
| Vt. | medìniame | — medìnėje. | dideliamè | — dìdelėje. |

D a u g s k a i t a.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr., Š. | medìniai | — medìnės. | didelì | — dìdelės. |
| K. | medìnių | — medìnių. | didelių̃ | — didelių̃. |
| N. | medìniams | — medìnėms. | didelíems | — didelė̃ms. |
| Pr. | mediniùs | — medinès. | dìdelius | — dìdeles. |
| Įr. | medìniais | — medìnėmis. | dideliaĩs | — didelėmìs. |
| Vt. | medìniuose | — medìnėse. | dideliuosè | — didelėsè. |

D v i s k a i t a.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr., Š., Pr. | mediniù | — medinì. | dideliù | — didelì. |
| K., Vt. | | kaip daugskaitoje. | | |
| N. | medìniam | — medìnėm. | didelíem | — didelė̃m. |
| Įr. | medìniam | — medìnėm. | dideliẽm | — didelė̃m. |

§ 52. Vietoje *mediniame* sakoma ir *medinyje.* — Rytiniai augštaičiai būdvardį *dìdelis* linksniuoja visai teip, kaip *medìnis.*

Antrojo linksniavimo būdvardžių pavyzdžiai: *posūrȳs* (ir *pósūris*) — *posūrē̃* (ir *pósūrė*); *pojuodȳs* — *pojuodē̃; akmenìnis, -nė; geležìnis, -ė; dìdis* — *dìdė* ir *dìdi, didžià* (kilt. *dìdžio, didžiõs;* sulyg. § 49); *miežiẽnis* (ir *miežìnis*), *-ė; rugìnis* (ir *rugiẽnis*), *-ė; skardìnis, -ė* (blechern).

## § 53. Trečiasis būdvardžių linksniavimas.

V i e n s k a i t a.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr., Š. | skaudùs | — skaudì. | lýgus | — lýgi. |
| K. | skaudaũs | — skaudžiõs. | lýgaus | — lýgios. |
| N. | skaudžiám | — skaũdžiai. | lýgiam | — lýgiai. |
| Pr. | skaũdų | — skaũdžią. | lýgų | — lýgią. |
| Įr. | skaudžiù | — skaudžià. | lýgiu | — lýgia. |
| Vt. | skaudžiamè | — skaudžiojè. | lýgiame | — lýgioje. |

D a u g s k a i t a.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr., Š. | skaũdūs* | — skaũdžios. | lýgūs* | — lýgios. |
| K. | skaudžiũ | — skaudžiũ. | lýgių | — lýgių. |
| N. | skaudíems | — skaudžióms. | lýgiems | — lýgioms. |
| Pr. | skaudžiùs | — skaudžiàs. | lýgius | — lýgias. |
| Įr. | skaudžiaĩs | — skaudžiomìs. | lýgiais | — lýgiomis. |
| Vt. | skaudžiuosè | — skaudžiosè. | lýgiuose | — lýgiose. |

D v i s k a i t a.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr., Š., Pr. | skaudžiù | — skaudì. | lýgiu | — lýgi. |
| K., Vt. | | kaip daugskaitoje. | | |
| N. | skaudíem | — skaudžióm. | lýgiem | — lýgiom. |
| Įr. | skaudiẽm | — skaudžiõm. | lýgiem | — lýgiom. |

§ 54. Greta formų: *skaudžiù, lýgiu* (įrank.) sakoma vietomis ir *skaudumì (skaudum̃), lýgumi (lýgum).*

Trečiojo linksniavimo būdvardžių pavyzdžiai: *drąsùs* — *drąsì; atlaidùs, -ì;* („prūsų dievas atlaidùs"); *išlaidùs, -ì* (verschwenderisch); *garsùs, -ì, ýpatus, -i* (abgesondert); *įvairùs, -ì; rambùs, -ì; saldùs, -ì; sunkùs, -ì; staigùs, -ì (staigùs kalnas, staigì mirtis);*

---

* Ž. § 23, c.

*statùs, -ì (statùs kalnas); svarbùs, -ì* (wichtig); *svarùs, -ì* (schwer wiegend).

§ 55. Norint kaip reikiant linksniuoti būdvardžius, reikia labiausiai įsižiūrėti į šiuos vyriškosios gimties linksnius: į vienskaitos naudininką (ger*ám*, stač*iám*, tušč*iám*, didel*iám*, skaudž*iám*) ir vietininką (gera*mè*, stačia*mè*, tuščia*mè*, dideliа*mè*, skaudžia*mè*), į dviskaitos naudininką ir įrankininką (ger*íem*, stat*íem*, tušt*íem*, didel*íem*, skaud*íem*; ger*iēm*, stat*iēm*, tušt*iēm*, didel*iēm*, skaud*iēm*) ir į daugskaitos vardininką (ger*ì*, stat*ì*, tušt*ì*) ir naudininką (ge*ríems*, stat*íems*, tušt*íems*, lýg*iems*).

Trečiojo linksniavimo būdvardžiai vienskaitos naudininke, įrankininke ir vietininke ir visuose daugskaitos linksniuose, atskyrus vardininką, turi tokias-pat pabaigas, kaip ir būdvardis *stãčias*. Vienskaitos kiltininkas ir priekininkas ir daugskaitos vardininkas turi daiktavardžių pabaigas *(sū́nūs, piẽtūs)*.

Visi linksniai moteriškosios gimties sutinka su daiktavardžių linksniais. Būdvardžių šauksmininkas nesiskiria nuo vardininko *(gẽras, skaudùs)*.

§ 56. Būdvardžio *dìdis* (gross) moteriškoji gimtis gali būti *dìdė, dìdi* arba *didžià* (sulyg. *stačià*); vyriškosios gimties vietininke sakoma *didimè* ir *didžiamè*. Nuo *dìdis* reikia atskirti būdvardis *didùs — didì* (stolz), kuris yra linksniuojamas kaip *skaudùs, -dì*.

§ 57. Dvilypuotiejei būdvardžiai yra sudurti iš vientisojo būdvardžio ir išvardžio *jis* (ž. § 68) arba vardininko linksnyje patvirtinamosios dalelės *ai: senàsis, didỹsis, vyresnỹsis, gražùsis — senóji, didžióji, vyresnióji, gražióji* arba *senàsai, didžiàsai, gražiàsai (sẽnasai, dìdžiasai, dìdisai, grãžiasai) — senója, didžiója, gražiója* [13].

Tokius būdvardžius, kaip *akmenìnis, geležìnis, medìnis* ir kitus panašius, vartojame dažniausiai tiktai vientisus.

## § 58. **Dvilypuotųjų būdvardžių linksniavimas.**

a) Vienskaita.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr., Š. | baltàsis, | baltóji. | didỹsis, | didžióji. |
| K. | báltojo, | baltõsios. | dìdžiojo, | didžiõsios. |
| N. | baltámjam, | báltaijai. | didžiámjam, | dìdžiaijai. |
| Pr. | báltąjį, | báltąją. | dìdįjį, | dìdžiąją. |
| Įr. | baltúoju, | baltą́ja. | didžiúoju, | didžią́ja. |
| Vt. | baltam̃jame, | baltõjoje. | didžiam̃jame, | didžiõjoje. |

D a u g s k a i t a.

| | | |
|---|---|---|
| Vr., Š. | baltíejei (-jie, -ji), | báltosios. |
| K. | baltų̃jų. | |
| N. | baltíemsiems, | baltómsioms. |
| Pr. | baltúosius, | baltą́sias. |
| Įr. | baltaĩsiais, | baltõmsiomis. |
| Vt. | baltuõsiuose, | baltõsiose. |

| | | |
|---|---|---|
| Vr., Š. | didíejei (-jie, ji), | dìdžiosios. |
| K. | didžių̃jų. | |
| N. | didíemsiems, | didžiómsioms. |
| Pr. | didžiúosius, | didžią́sias. |
| Įr. | didžiaĩsiais, | didžiõmsiomis. |
| Vt. | didžiuõsiuose, | didžiõsiose. |

D v i s k a i t a.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr., Pr. | baltúoju, | baltiéji. | didžiúoju, | didíeji. |
| K., Vt. | kaip daugskaitoje. | | | |
| N. | baltíemjiem, | baltómjom. | didíemjiem, | didžiómjom. |
| Įr. | baltiẽmjiem, | baltõmjom. | didiẽmjiem, | didžiõmjom. |

b) V i e n s k a i t a. D a u g s k a i t a.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr., Š. | gražùsis, | gražióji. | gražíejei (-jie, -ji), | grãžiosios. |
| K. | grãžiojo, | gražiõsios. | gražių̃jų. | |
| N. | gražiámjam, | grãžiaijai. | gražiémsiems, | gražiómsioms. |
| Pr. | grãžųjį, | grãžiąją. | gražiúosius, | gražią́sias. |
| Įr. | gražiúoju, | gražią́ja. | gražiaĩsiais, | gražiõmsiomis. |
| Vt. | gražiam̃jame, | gražiõjoje. | gražiuõsiuose, | gražiõsiose. |

D v i s k a i t a.

| | | |
|---|---|---|
| Vr., Š., Pr. | gražiúoju, | gražíeji. |
| K., Vt. | kaip daugskaitoje. | |
| N. | gražíemjiem, | gražiómjom. |
| Įr. | gražiẽmjiem, | gražiõmjom. |

§ 59. Klausiant: „*kuriuo* arba *katruo* arkliu išjojo bernas?“, reikia atsakyti: „*bėruoju, juoduoju, širmuoju* (= *bėriu, juodžiu, šir-*

*miu)"*. Atjojus kokiam svečiui ir klausiant kam-norint: *„kokiu* arkliu atjojo tas svečias?", reikia atsakyti: *„bėru, juodu, širmu"*. Antrojo atsakymo žodžiai: *bėras, juodas, širmas* reiškia tokią arklio ypatybę, kuri neskiria atjotojo arklio nuo kitų mums žinomų arklių; pirmasis atsakymas *(bėruoju, juoduoju, širmuoju)* parodo tokią arklio ypatybę, kuri išjotąjį arklį aiškiai išskiria iš kitų mums žinomų arklių.

Iš to pavyzdžio matyti, juog dvilypuotiejei būdvardžiai yra vartojami tokiam daiktui pareikšti arba apsakyti, kurį būdvardžio paženklinta ypatybė visiškai atskiria nuo kito mums žinomo daikto arba išskiria iš visų kitų mums žinomų daiktų, tos ypatybės neturinčių. Ypatingumas, tokio būdvardžio išreikštas, rodo dar, juogei daiktas, turįs tą ypatingumą, yra visai kitoniško skyriaus, atskiros, tuo ypatingumu pažymėtos, rųšies. Šitą dvilypuotųjų būdvardžių prasmę gali, žinoma, įgyti ir dvilypuotiejei veiksmavardžiai (participia), t. y. būdvardžiai, padaryti iš veiksmažodžių arba veiksmininkų.

Dvilypuotiejei būdvardžiai ir veiksmavardžiai turi kalboje tokį svarumą, juog dažnai gali būti ir be daiktavardžio arba, kitaip sakant, patys gali pavirsti daiktavardžiais.

Kiti pavyzdžiai: *Baltíejei* ir *pilkíejei (rudíejei, rainíejei)* žirniai, *ankstýbosios* ir *velýbosios* roputės, *júodosios* ir *raudónosios* avietės; *siuvamóji* mašina, *važiúojamiejei* ir *válgomiejei* pinigai (Fahr-und Tischgeld). *Juodàsis, nelabàsis* (= velnias) jam prineša; *ilgóji* (= gyvatė) įkando; turbūt *nedoróji* (= pikta dvasia) žmogelį supáiniojo; *nešamóji* (= naktis, kurią velnias žydą išneša); *perkamíejei* (= pinigai).

Dvilypuotiejei būdvardžiai yra geri dar visų-aukštamjam būdvardžių láipsniui išreikšti: *visų̃-tikràsis, visų̃-geràsis, pàts tikràsis, pàts geràsis* (ž. § 61).

## § 60. Būdvardžių laipsniavimas.

Būdvardžiai, kaip sakyta, rodo daikto ypatingumą. Bet tas ypatingumas ne visada yra lygus: vienas daiktas gali turėti kokį ypatingumą be sulyginimo su kitais daiktais, ar turi jo daugiaus už kitą kokį daiktą, arba ir už visus kitus daiktus. Todėl būdvardžiai turi tris *laipsnius* (gradus): *nelyginamąjį* arba *pirmąjį* (gradus positivus), *augštesnįjį* arba *antrąjį* (gradus comparativus) ir *augščiausiąjį* arba *trečiąjį* (gradus superlativus).

Augštesniojo laipsnio galūnė yra *-èsnis (-ēsnis)* — *èsnė (-ēsnė)*, o augščiausiojo — *-áusias (-áusis)* — *-áusia (-áusi)* po suminkštintos priebalsės.

Pavyzdžiai: *gēras* — *gerà, gerèsnis (gerēsnis)* — *gerèsnė (gerēsnė), geriáusias (geriáusis)* — *geriáusia; dìdis* arba *dìdelis, didèsnis, didžiáusias; skaudùs, skaudèsnis, skaudžiáusias.*

Augštesnysis laipsnis: *gerèsnis* — *gerèsnė, didèsnis* — *didèsnė*, ir augščiausiasis: *geriáusias* — *geriáusia, didžiáusias* — *didžiáusia* yra linksniuojami pagal *medìnis* — *medìnė, dìdelis* — *dìdelė* ir *stāčias* — *stačià.*

§ 61. Ypatingumo laipsnius ir skirtumus kalba išreiškia labai įvairiai:

a. *gerelèsnis* (= *šiek-tiek gerèsnis*), *maželèsnis, skaudelèsnis;*

b. *visų̃-geriáusias, visų̃-didžiáusias* (bei weitem der grösste), *kō (kuō)-geriáusias; gerių̃ (gerų̃)-geriáusias, gražių̃-gražiáusias, mažių̃ (mažu)-mažiáusias; visų̃-geràsis, visų̃-mažàsis* (žem.); *užvìs gerèsnis; sáu-geriáusias* (žem.); *pàts tikràsis, pàts geràsis.*

§ 62. Būdvardžių, padarytųjų iš kitų kalbos dalių, tokių kaip antai: *medìnis* (iš: *mēdis*), *rytmetìnis* (iš: *rytmetỹs*), *vakarýkštis* (iš: *vākar*), *dabar̃tinis* (iš: *dabar̃*), negalima laipsniuoti. Bet ir tarp jų yra tokių, kurie turi laipsnius: *šakótas* — *šakotèsnis (-šakočiáusias), dum̃blinas* — *dumblinèsnis, paskutìnis* — *paskučiáusias.*

## SKAITVARDIS.

*(Nomen numerale.)*

§ 63. Žodžius, kurie rodo daiktų skaičių ir eilią, t. y. tokius žodžius, kaip antai *víenas, dù, trỹs, keturì, penkì*, ir t. t., *pírmas, añtras, trēčias, ketvir̃tas, peñktas*, ir t. t., vadiname *skaitvardžiais* (skaitininkais arba skaitlininkais).

Žodžius, kuriuos vartojame klausiant *kelì* arba *kíek?*, vadiname *tikraisiais skaitvardžiais;* tokius žodžius, kaip antai *pírmas, añtras, trēčias,* kuriuos vartojame klausiant *keliñtas* (paeiliui)?, vadiname *paeiliniais skaitvardžiais.*

| § 64. a. **Tikriejei skaitvardžiai:** | b. **Paeiliniai skaitvardžiai:** |
|---|---|
| 1 víenas — vienà. | pírmas — pirmà. |
| 2 dù — dvì. | añtras — antrà. |
| 3 trỹs. | trēčias, -čià. |
| 4 keturì — kēturios. | ketvir̃tas, -tà. |
| 5 penkì — peñkios. | peñktas, -tà. |

| | | |
|---|---|---|
| 6 | šešì — šẽšios. | šẽštas, -tà. |
| 7 | septynì, -týnios. | septiñtas, -à; sẽkmas, -mà. |
| 8 | aštuonì, -túonios, | aštuñtas, -à; ãšmas, -mà. |
| 9 | devynì, -ýnios. | deviñtas, -à. |
| 10 | dẽšimt, dešimtìs. | dešim̃tas, -à. |
| 11 | vienúolika. | vienúoliktas — vienúolikta *. |
| 12 | dvýlika. | dvýliktas, -a. |
| 13 | trýlika. | trýliktas, -a. |
| 14 | keturiólika. | keturióliktas, -a. |
| 15 | penkiólika. | penkióliktas, -a. |
| 16 | šešiólika. | šešióliktas, -a. |
| 17 | septyniólika. | septynióliktas, -a. |
| 18 | aštuoniólika. | aštuonióliktas, -a. |
| 19 | devyniólika. | devynióliktas, -a. |
| 20 | dvì-dešimti (dvìdešimt). | dvìdešimtas, -a. |
| 21 | dvìdešimt víenas, ir t. t. | dvìdešimt pírmas, -à, ir t. t. |
| 30 | trỹs-dẽšimtys (trìsdešimt). | trìs-dešimtas, -a. |
| 40 | kẽturios-dẽšimtys. | kẽturias-dẽšimtas. |
| 50 | peñkios-dẽšimtys. | peñkias-dẽšimtas. |
| 60 | šẽšios-dẽšimtys. | šẽšias-dẽšimtas. |
| 70 | septýnios-dẽšimtys. | septýnias-dẽšimtas. |
| 80 | aštúonios-dẽšimtys. | aštúonias-dẽšimtas. |
| 90 | devýnios-dẽšimtys. | devýnias-dẽšimtas. |
| 100 | šim̃tas. | šimtàsis — šimtóji. |
| 200 | dù šimtù. | dušimtàsis, -tóji. |
| 300 | trỹs šimtaĩ (šim̃tai). | trisšimtàsis, -tóji. |
| 1.000 | tũkstantis, -čio, v.;<br>tũkstantis, -ties, m. | tũkstantỹsis, -čióji. |
| 2.000 | dù tũkstančiu,<br>dvì tũkstanti. | |
| 5.000 | penkì tũkstančiai,<br>peñkios tũkstantys (-tįs). | |
| 1.000.000 | tũkstantis tũkstančių<br>arba *milijõnas*. | |

§ 65. Skaitvardžiai, pradėjus nuo *víenas* iki *devynì*, turi vientisųjų būdvardžių linksniavimą:

---

* Vietomis sakoma ir: *vienuolikiñtas, dvylikiñtas,* ir t. t. (sulyg. *keliñtas*), *vienuolikis, dvylikis,* ir t. t.[14].

a) *Vienas — vienà* turi tokį-pat linksniavimą, kaip ir *gẽras — gerà.*

b) *Dù, trį̄s, keturì* yra šiteip linksniuojami:

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Vr., Š. | dù, | dvì.* | trį̄s. | keturì, | kẽturios. |
| K. | dviẽjų (dviejų̃). | | trijų̃. | keturių̃. | |
| N. | dvíem. | | tríms. | keturíems, | keturióms. |
| Pr. | dù, | dvì. | trìs. | kẽturis, | kẽturias. |
| Įr. | dviẽm. | | trimìs. | keturiaĩs, | keturiomìs. |
| Vt. | dviẽjuosè, | dviẽjosè. | trijuosè, trijosè. | keturiuosè, | keturiosè. |

c. Kaip *keturì — kẽturios* linksniuojama ir *penkì — peñkios, šešì — šẽšios, septynì — septýnios, aštuonì — aštúonios, devynì — devýnios.*

P a s e r g ė j i m a s. Nuo formų *dviejuosè, trijuosè, keturiuosè,* ir t. t. reikia atskirti: *dvíese, trisè (tríese), keturíese, penkíese, šešíese, septyníese, aštuoníese, devyníese,* kurią̨s vartojame kaip prieveiksmius: jie *keturíese* kulia rugius, *aštuoníese* mina linus, *dvíese* gulėti.

d. Kaip *dù — dvì* linksniuojama ir *abù (abùdu) — abì (abìdvi).*

e. Žodis *dẽšimtìs* arba *dẽšimtis* linksniuojamas kaip *naktìs;* vietoje *dešimtìs* vartojame ir *dẽšimt,* kuris nelinksniuojamas.

g. *Vienúolika, dvýlika, trýlika, keturiólika, penkiólika, šešiólika, septyniólika, aštuoniólika, devyniólika* linksniuojame kaip daiktavardį *dúona.*

i. *Dvì-dešimti, trį̄s-dẽšimtys* arba *trį̄s-dẽšimtįs* (ž. § 23, c), *kẽturios-dẽšimtys, peñkios-dẽšimtys, šẽšios-dẽšimtys, septýnios-dẽšimtys, aštúonios-dẽšimtys, devýnios-dẽšimtys* linksniuojama kaip *dvì naktì, trį̄s nãktys, kẽturios nãktys,* ir t. t. *(trį̄s-dẽšimtys, trijų̃-dešimtų̃* arba *trijų̃-dešimčių̃* ir t. t., bet jų vietoje yra vartojami ir nelinksniuojamiejei *dvìdešimt, trìsdešimt, kẽturiasdẽšimt,* ir t. t.).

j. *Šim̃tas* ir *tū́kstantis* yra linksniuojami kaip paprastiejei daiktavardžiai (kilt. *tū́kstanties,* moter. g.; *tū́kstančio,* vyr. g.).

k. Visi paeiliniai skaitvardžiai seka paprastųjų būdvardžių linksniavimą; iš jų *pírmas (pirmutìnis)* turi ir laipsnius: *pirmèsnis, pirmiáusias — pirmučiáusias* (sulyg. *paskutìnis, paskèsnis, paskiáusias, paskučiáusias*).

§ 66. Skaitvardžių prasmę turi ir kiti žodžiai, kuriuos vartojame skaičiui išreikšti:

---

* Vietomis sakoma ir: *dùjen, dùjenai, dvìjen, dvìjenai* [15].

a. *Vienì, dvejì, trejì, ketverì, penkerì, šešerì, septynerì, aštuonerì, devynerì: dvejì* namai, *trejì* marškiniai, *ketverì* metai, *peñkerios* rogės, *šešerì* ratai (sechs Wagen; *šešì* ratai — sechs Räder), *víenos, dvējos* žirklės.— Jie yra vartojami prie daiktavardžių, turinčiųjų toj prasmėje tiktai daugskaitą.

b. *Dvējetas, ābejetas, trējetas, kētvertas, peñketas, šēšetas, septýnetas, aštúonetas* ir *devýnetas:* važiuoja *kētvertu* arklių, jie turi *trējetą* vaikų, *peñketą* arklių.— Čia arkliai, vaikai, nors *ne vienos rųšies* (kumēlės ir eržilai, berniukai ir mergaitės), yra suprantami kaip vienas nedalijamas daiktas, kaip *viena kuopelė.*

c. *Vieneriópas, vienódas (vienókis), dvejópas (dvejókis), trejópas, ketveriópas, penkeriópas, šešeriópas, septyneriópas, aštuoneriópas, devyneriópas, dešimteriópas, šimteriópas, tūkstanteriópas:* àtnešė *dvejópo* (zweierlei) alaũs; turiu *trejópų* rugių. Visi šitie skaitvardžiai turi ir prieveiksmius: *vieneriópai, dvejopai, trejópai, ketveriópai,* ir t. t.

d. *Víenlinkas, dvìlinkas, trìlinkas, ketúrlinkas, septýnlinkas, aštúonlinkas,* ir t. t. (*vienlinkas* siūlas, *trìlinka* virvė); *dvìgubas* (doppelt), *trìgubas.* Šitie skaitvardžiai turi teip-pat savo prieveiksmius: *vienlinkai, dvìlinkai, trìlinkai,* ir t. t.; *dvìgubai, trìgubai.*

e. *Mitulỹs, dveigỹs, treigỹs, ketvérgis, penkérgis, šešérgis,. septynérgis.. šimtérgis (mitulỹs* = vienų metų, *dveigỹs* = dvejų metų, ir t. t., kalbant apie gyvulius).

## IŠVARDIS. *(Pronomen.)*

§ 67. Išvardis yra žodis, kuris kalboje užvaduoja ypatos arba daikto ir jų ypatingumo vardą; išvardžius vartojame, kur nenorime pertankiai vartoti tų pačių daiktavardžių arba būdvardžių. Pavyzdžiai: *aš, tù, jìs, tàs, tóks,* ir t. t.

Įsistebėję į išvardžių prasmę, surandame jų šešis skyrius:

§ 68. a. Y p a t i n i a i i š v a r d ž i a i (pronomina personalia) reiškia ypatą: *aš* — *mę̃s* — pirmąją; *tù* — *jū̃s* — antrąją; *jìs, jì* — *jiẽ, jõs* — trečiąją; *Tamsta* (Sie) — antrąją.

b. Prie ypatinių priskiriame ir *grį̃štamąjį* išvardį (pr. reflexivum); tas išvardis (*savę̃s, sáu, savè, savimì* arba *savim̃, savyjè*) reiškia ypatą arba daiktą, kuris tolygus yra sakinio veiksniui. Sakinyje: *„jis savè aukština"* išvardis *savè* reiškia tą pačią ypatą, kuri išreikšta veiksnyje *jìs.*

### c. Ypatinių išvardžių linksniavimas.

Vienskaita.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr. | aš. | tù. | jìs, | jì. |
| K. | manęs̃ (mànęs). | tavęs̃ (tàvęs). | jõ, | jõs. |
| N. | mán. | táu. | jám, | jái (jaĩ). |
| Pr. | manè (màne). | tavè (tàve). | jĩ, | ją̃. |
| Įr. | manimì (-nim̃). | tavimì (-vim̃). | júo (juõ), | ją́ (jà). |
| Vt. | manyjè. | tavyjè. | jamè, | jojè. |

Daugskaita.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr. | mę̃s. | jų́s (jų̃s). | jiẽ, | jõs. |
| K. | mū́sų. | jų́sų. | jų̃. | |
| N. | múms. | júms. | jíems, | jóms. |
| Pr. | mùs. | jùs. | júos (juõs), | ją́s (jàs). |
| Įr. | mumìs. | jumìs. | jaĩs, | jomìs. |
| Vt. | mumisè (mūsyjè). | jumisè (jūsyje). | juosè, | josè. |

Dviskaita.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr. | mùdu—mùdvi. | jùdu—jùdvi. | juõdu, | jiẽdvi. |
| K. | mùdviejų. | jùdviejų. | jų̃dviejų. | |
| N. | mùdviem. | jùdviem. | jíemdviem, | jómdviem. |
| Pr. | mùdu—mùdvi. | jùdu—jùdvi. | juõdu, | jiẽdvi. |
| Įr. | mùdviem. | jùdviem. | jiẽmdviem, | jõmdviem. |

d. Rašome *mę̃s, jų́s (jų̃s), jų́sų,* nes vietomis tariama ir *meñs, juñs, júnsų;* rašome *mané, tavé, savé* (ne *manę̀, tavę̀, savę̀*), nes rašomoje kalboje šito žodžio galūnė yra visada trumpa (ž. § 23, b).

e. Vietoje *mùdu — mùdvi* žemaičiai vartoja *vẽdu — vẽdvi;* vietoje paprastųjų *aš, tù* augštaičiai sako ir *àšen, àšenai, tùjen, tùjenai;* vietoje kiltininkų *mū́sų, jų̃sų* vartojama ir *mū́s, jų̃s;* kiltininkų *mùdviejų, jùdviejų* prasmę įgijo vietomis (Prūsų Liet.) formos *mùma* (*mùma sūnẽlis = mùdviejų sūnẽlis*) ir *jùma* (*jùma sūnẽlis = jùdviejų sūnẽlis*); vietoje *manęs̃, tavęs̃, savęs̃* vartojama ir *manę̃, tavę̃, savę̃.*

g. Vientisųjų išvardžių *jìs, jì* prasmę turi ir dvilypuotiejei *jisaĩ* (*jõjo, jámjam,* ir t. t.) ir *jinaĩ, jìji, jijẽ* (*jõsios,* jáijai, ją̃ją, ir t. t.).

i. Kur-ne-kur žemaičiai (ir augštaičiai) vartoja *mi, ti* vietoje nekirčiuojamųjų ypatinių išvardžių *man, tau.* Tuodu išvardžiu (*mi,*

*ti* ir *m, t*) gauna vietą prie veiksmažodžio. Pavyzdžiai: 1. Tylėk, aš rykštę *paimsiuot* (= aš rykštę tau paimsiu); tylėk, aš *duosiuot* (= duosiu tau) duonos. 2. Ko dejuoji, ar galvą *skaustat* (= tau skausta)? 3. Ko susiraukei, ko vaipais, bene dantį *skaudat?* 4. *Duokem* (= duok man) duonos kąsnelį. 5. Lokeli, lokeli, *suspauskem* (= suspausk man) galvelę. 6. *Svembam* (= svembiam, t. y. man svembia) dantį, *peršlam* koją, *gelam* (= geliam) dantį.

k. Visur lietuviai vartoja grįštamąjį išvardį *si, s: perkuos, nusipirkau* arklį: *prausiuos, nusiprausiau; besiprausdamas* išgirdau rėkiant.

§ 69. a. S a v i n a m i e j e i  i š v a r d ž i a i (pr. possessiva) nurodo savininką arba darytoją, t. y. parodo, *keno* yra arba *kam* pridera kokis daiktas.

Prie savinamųjų išvardžių skiriame šiuos žodžius: *màno, tàvo, sàvo, manàsis, tavàsis, savàsis, sãvas, (mãnas, tãvas), manìškis, tavìškis, savìškis, mūsìškis, jųsìškis.*

b. Savinamųjų išvardžių prasmę įgija ir kiltininkai *mū́sų, jų́sų, jõ, jõs, jų̃, mùma, jùma, mùdviejų, jùdviejų, Tamstos, Tamstų.*

c. Išvardžiai *màno, tàvo, sàvo* yra nelinksniuojamiejei kiltininkai: *màno tė́vas, tàvo mótina;* mylėk *sàvo* tėvą ir motiną; *màno* darželу augo rūtelės; *tàvo* darželу augo dageliai; su *tàvo* dukterimis važinėjau; pasakyk *sàvo* motinai.— Lygiai teip, kaip *màno, tàvo, sàvo* yra vartojami ir kiltininkai: *mū́sų, jų́sų, jõ, jõs, jų̃, mùma, jùma, mùdviejų, jùdviejų.*

d. Išvardis *sãvas* (eigen) yra vartojamas labai dažnai: *sãvas* žmogus, *savà* žemė, *savám* žmogui.— Išvardžiai *mãnas, tãvas* yra beveik nevartojami; tiktai kur-ne-kur girdėti sakant: *manám, tavám* žmogui, *mañs* dieve (= *màno* dieve).

e. Išvardžiai: *manàsis, tavàsis, savàsis* ir *manìškis, tavìškis, savìškis, mūsìškis, jųsìškis* yra vartojami dažniausiai be daiktavardžių: *manàsis* (= mano vyras), *manóji* (= mano žmona), *mūsìškiai* (= mūsų vyrai, mūsų žmonės), *mūsìškės* (= mūsų moters, mergos); *jųsìškis* (jųsų kunigas) gerai įsako.

g. Dvilypuotiejei išvardžiai: *manàsis, tavàsis, savàsis* yra linksniuojami visai teip, kaip dvilypuotiejei būdvardžiai (ž. § 58); vientisiejei: *manìškis, tavìškis, savìškis, mūsìškis, jųsìškis* reikia linksniuoti kaip *medìnis* (ž. § 51).

§ 70. a. R o d o m a i s i a i s  i š v a r d ž i a i s (pr. demonstrativa) nurodome aiškiai, kartais tik apskritai, artimus ir tolimus daiktus ir jų ypatingumus.

Prie šitos rųšies išvardžių skiriame tokius žodžius, kaip antai: *tàs, tasaĩ, tà, tóji, tojẽ; šìs, šisaĩ, šì, šióji; šìtas, šìtasai, šità, šìtoji; anàs, añs, anasaĩ, ansaĩ, anà, anóji; tóks (tókis, tokìs), toksaĩ, tókia (tokià); anóks, anókia; šióks, šiókia; šìtoks, šìtokia; pàts *, pati* (selbst); *toks-pàt, tas-jau ** (= tas-pàts)*.

Prie rodomųjų išvardžių apskritesniosios prasmės priskiriame ir šiuos žodžius: *kiekvíenas, aleivíenas, vìsas, vìskas, niẽkas*, (žem. *nẽkas*), *niẽkeno, nėvíenas, jóks, kóks* (pavyzdžiuose: be *jókio* turto, be *kokiõs* arba be *jokiõs* priežasties); *kìtas, kitóks*.

Prie rodomųjų išvardžių reikėtų priskirti ir sudurtiniai žodžiai: *viens-añtro, viens-antrám*, ir t. t. (kalbant apie du daiktu) ir *kìts-kìto, kits-kitám*, ir t. t. arba *viens-kìto, viens-kitám*, ir t. t. (kalbant apie daug daiktų).

Pavyzdžiai: 1. Juodu *viens-antro* bijosi, *viens-antrám* neištiki, *viens-antru* nepasikliauja. 2. Jie *kits-kito (viens-kito)* bijosi, *kits-kitam (viens-kitam)* neištiki, *kits-kitu (viens-kitu)* nepasikliauja.

### b. Rodomųjų išvardžių linksniavimas.

Vienskaita.

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Vr. | tàs, | tà. | šìs, | šì. | tóks (tõks), | tókia (tokià). |
| K. | tõ, | tõs. | šiõ, | šiõs. | tókiõ, | tókiõs ***. |
| N. | tám, | tái. | šiám, | šiái. | tókiám, | tókiaĩ. |
| Pr. | tą̃, | tą̃. | šį̃, | šią̃. | tókį̃, | tókią̃. |
| Įr. | túo, | tą́. | šiúo, | šią́. | tókiu, | tókia. |
| Vt. | tamè, | tojè. | šiamè, | šiojè. | tókiamè, | tókiojè. |

Daugskaita.

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Vr. | tiẽ, | tõs. | šiẽ, | šiõs. | tókiẽ, | tókios. |
| K. | tų̃. | | šių̃. | | tokių̃. | |
| N. | tíems, | tóms. | šíems, | šióms. | tókíems, | tókióms. |
| Pr. | túos, | tą́s. | šiúos, | šią́s. | tókius, | tókias. |
| Įr. | taĩs, | tomìs. | šiaĩs, | šiomìs. | tókiaĩs, | tókiomìs. |
| Vt. | tuosè, | tosè. | šiuosè, | šiosè. | tókiuosè, | tókiosè. |

* Šito įšvardžio bevardė gimtis, sutrumpėjusi į žodelį *pat*, yra labai dažnai vartojama sudurtiniuose žodžiuose, kaip antai: *teip-pàt, ten-pàt, tiek-pàt, iš-pàt, į-pàt, lyg-pàt, nuo-pàt*, ir t. t.

** Išvardžio *tas-jau* įrankininkas *tuo-jau* arba *tuojau* (= *tuo-jau* arba *tuo-pačiu* laiku) turi prasmę žinomo prieveiksmio (= sofort, gleich).

*** Du kirčiu ant šito žodžio reiškia, kad galima taryti dvejopai: *tókio* ir *tokiõ, tókios* ir *tokiõs*, ir t. t.

D v i s k a i t a.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Vr. Pr. | tuõdu, | tiẽdvi. | šiuõdu, | šiẽdvi. |
| K. | tų̃dviejų. | | šių̃dviejų. | |
| N. | tíemdviem, | tómdviem. | šíemdviem, | šiómdviem. |
| Įr. | tiẽmdviem, | tõmdviem. | šiẽmdviem, | šiõmdviem. |
| Vt. | tuõdviese, | tiẽdviese. | šiuõdviese, | šiẽdviese. |
| | tuosè dviesè, | tosè dviesè. | šiuosè dviesè, | šiosè dviesè. |

| | | |
|---|---|---|
| Vr., Pr. | tókiudu, | tókidvi. |
| K. | tokių̃dviejų. | |
| N. | tokíemdviem, | tokiómdviem. |
| Įr. | tokiẽmdviem, | tokiõmdviem. |
| Vt. | tokiuosè dviesè, | tokiosè dviesè. |

| | V i e n s k a i t a. | | D a u g s k a i t a. | |
|---|---|---|---|---|
| Vr. | pàts, | patì. | pãtys *, | pãčios. |
| K. | patiẽs, | pačiõs. | pačių̃. | |
| N. | pačiám, | pačiaĩ. | patíems, | pačióms. |
| Pr. | pãtį, | pãčią. | pačiùs, | pačiàs. |
| Įr. | patimì, | pačià. | pačiaĩs, | pačiomìs. |
| Vt. | patimè, | pačiojè. | pačiuosè, | pačiosè. |

D v i s k a i t a.

| | | |
|---|---|---|
| Vr., Pr. | pačiù-du, | patì-dvi. |
| K. | pačių̃-dviejų. | |
| N. | patím-dviem, | pačióm-dviem. |
| Įr. | patim̃-dviem, | pačiom̃-dviem. |

c. Vietoje: *tái, šiái* sakoma ir *taĩ, šiaĩ*; vietoje: *túo, šiúo, tą́, šią́* sakoma ir: *tuõ, šiuõ, tà, šià;* vietoje: *túos, šiúos, tą́s, šią́s* sakoma ir *tuõs, tùs, šiuõs, tàs, šiàs.*— Vietoje *tókiẽ* sakoma ir *tóki.*— Vietoje: *patimì, patimè* sakoma ir *pačiù, pačiamè;* vietoje: *patíems, patím-dviem, patim̃-dviem* sakoma ir: *patíms, patíem-dviem, patiem̃-dviem.*

d. *Šìtas* ir *anàs* arba *añs* reikia linksniuoti pagal *tàs: šìto, anõ, šìtam, anám* ir t. t.— *Anóks, šióks, šìtoks, kitóks* reikia linksniuoti pagal *tóks.*— *Tasaĩ, ansaĩ* ir kiti tokie gauna linksnių galūnes pagal *baltàsis* (ž. § 58); *kìtas* reikia linksniuoti pagal *gẽras* (ž. § 49).

---

* Ž. § 23, c.

e. Vietoje įrankininko *tuo, šiuo, anuo* kur-ne-kur yra vartojama ir *tuomi, šiuomi, tuom, šiuom*. Pabaigas *mi, -m* šitos formos įgijo iš tokių įrankininkų, kaip *pirtimì, pirtim̃, sūnumì, sūnum̃*. Rašomoje kalboje tesakoma: *tuo, šiuo, anuo, juo, kuo.*

g. *Añs, anà* (jener) saulėtekinių žemaičių ir vietomis augštaičių tarmėse įgijo prasmę ir ypatinio išvardžio *jis, ji*. Rašomoje kalboje *añs, anà* tos prasmės neturi.

i. *Pàts, patì* turi ir daiktavardžio prasmę (Mann, Gemahl; Frau, Gemahlin). Kaip daiktavardis, *pàts* turi ir kelis įvairius linksnius: šauksm. *patiẽ*, įrank. *patimì* arba *patim̃*, viet. *patyjè (patỹ)* arba *patimè*, daugsk. naud. *patims*, įrank. *patimìs* ir viet. *patysè*. Daiktavardis *patì* turi du savotišku linksniu, būtent naud. *pāčiai* ir šauksm. *pāčia*.

§ 71. K l a u s i a m a i s i a i s  i š v a r d ž i a i s (pr. interrogativa) klausinėjame apie daiktus ir jų ypatybes.

Prie klausiamųjų išvardžių skiriame šiuos žodžius: *kàs?, kurìs?, katràs?, kenõ?, kóks (kókis, kokìs)?, kelì?, keliñtas?, keleriópas?*

a. *Kàs* (wer) neturi daugskaitos: *„kuo vardù sūnùs?"*, bet *„kokiaĩs vardaĩs* Tamstos vaikaĩ?" 2. *Ko meto* Ona, ar pagerėjo? *Ko meto* (= ar geri?) rugiai, vasarojus?

b. *Katràs, katrà* (welcher von beiden, welcher) reikėtų atskirti nuo *kurìs, kurì* (welcher). Kalbant apie du daiktu, reikia sakyti *katràs;* kalbant ne apie du daiktu, reikia sakyti *kurìs*. Vienok labai dažnai *katras* vartojama (šnekamojoje kalboje) ir ne apie du daiktu kalbant.

**Pavyzdžiai.** 1. Ar nežinai kartais, *kurìs* dabar *laikas (metas)*. 2. *Kurių̃ bālų, gālų, kurių̃ velnių̃* tu čia dabar valkiojiesi? 3. *Kurio mẽto* (t. y. ar pietų, ar ko kito?) dabar skambina? 4. *Kurių̃ mẽtų* šitie riešutai? 5. Ateina trįs berneliai: *kurìs* brisit į jūrelę rūtų vainikėlio? 6. Tėtužėli mano, *katrą* duosi man žirgelį į žmones leizdamas? 7. Ar nežinojai, mano berneli, *katram* kieme augau? 8. Atein bernų pulkelis: ei, *kurìs, katràs* būsit, bernužėliai, *kurs* šoks pro naujas stakleles? 9. Buvo liepta ištirti, *kiek katra* (= kiek ir katra) žemaičių bažnyčia turi žemės ir žmonių.

c. Tarp *kõ* ir *kenõ (kanõ, kienõ)* yra tokis-pat skirtumas, kaip ir tarp *manę̃s* ir *màno:* 1. *Kõ* norėjo bernýtis? — Bernýtis *manę̃s* norėjo. 2. *Kenõ* šitas bùtas (wessen Haus ist das)? — Šitas bùtas *màno.*

Vietininkas *kamè* (worin) įgija labai dažnai ir klausiamojo prieveiksmio prasmę *(wo?): Kamè* tavo sūnùs dabar gyvena? — Mano sūnus dabar Vilniuje gyvena.

d. Išvardį *kokìs, kóks, kokià* (was für ein) vartojame tiktai apie kokybę arba ypatingumą klausdami: 1. „*Kokiõs* (= storõs ar plonõs?) gelumbės pirksi?“ ir „*katrõs, kuriõs* (t. y. katrõs arba kuriõs rųšies?) gelumbės pirksi?“ 2. Mergelė graži žiūrėti, meili kalbėti; nežinau, *koks* (= ar geras) būdelis, *koks* rankužių darbelis.

Pasergėjimas. Vienas žmogus, mokąs gerai lietuviškai, vargamistros klausiamas: „ar Tamsta neatmeni, *kokiuose* metuose gimęs Tamstos sūnus?“, teip atsakė: „kaip neatmįsi! *tokie* buvo *lýtoti* (lytvingi, lytingi), dieve gelbėk, į dirvas nebeįbridom“.— Vargamistra susizgrįbęs pasitaisė: „*kuriuose* metuose gimęs Tamstos sūnus?“ ir gavo laukiamą atsakymą: „1894-tuose“.

e. *Kàs* ir *katràs* reikia linksniuoti griežtai pagal *tàs (kõ, katrõ. kám, katrám, katrái,* ir t. t., ž. § 70, **b.**), *kurìs* (iš *kur jis*) pagal *jìs* (ž. § 68, **c.**), *kóks* — pagal *tóks* (ž. § 70, **b.**), *kelì* — kaip *keturì* (ž. § 65, **b.**), *kelìñtas, keleriopas* — kaip *geras* (ž. § 49).

§ 72. Klausiamuosius išvardžius, jei vartojame juos ne klausimui užduoti, bet kito sakinio rodomamjam išvardžiui arba daiktavardžiui paaiškinti, vadiname *apsakomaisiais* (pr. relativa).

Vietoje *kurìs* — *kurì* vartojama labai dažnai prieveiksmis *kur* arba kartais du žodžiu *kur jis, kur ji. Katràs* ir čia reikėtų vartoti tiktai apie du daiktu kalbant (ž. § 71, **b.**).

**Pavyzdžiai:** 1. Baltos pievos, juodos avys: *kas* išmano, *tas* jąs gano. 2. *Keno* duoną valgai, *tam* ir dirbk. 3. *Koks* artojas, *tokia* žagrė (toks ir arklas). 4. Pažadėk man *tą* dukrelę, *kuri* vakar šilkus suko. 5. Nelaimingas *tas* bernytis, *kurs* mergytės klauso. 6. Be ne (= ar ne) *tas* čia gul bernytis, *katras* mirė dėl mergytės? 7. Man besėjant beravėjant, atjojo trįs berneliai: *kurs* išėjo pažvejoti, daug žuvų pagavo; *kurs* išėjo pamedžioti, kiškelį pagavo; *kuris* ganė lankoj žirgus, sau mergelę gavo. 8. Skirk sau bernelį, *kur* raudonais veideliais. 9. Buvo karalius iš *to* dvaro, *kur* po žeme buvo. 10. Linksmink šią dieną *tą* jauną mergelę, *kur ji* stovėjo rūtelių daržely. 11. Paėmė *tą* žvakę, *kur ji* labai gera buvo. 12 Buvo *toji pati, kur* jis buvo matęs *ją* (=kurią) bažnyčio.

§ 73. a. Nereiškiamaisiais išvardžiais (pr. indefinita) vadiname tuos išvardžių žodžius, kuriais kalbėtojas, nors dėl sakymo šį-tą ir pasako apie daiktą ir jo ypatingumą, bet tuo pasakymu arba visai neparodo, arba tik šiek-tiek tenurodo patį daiktą ir jo ypatingumą.

Nereiškiamųjų išvardžių prasmę įgija visi klausiamiejei išvardžiai, jei reiškia jie tiktai neaiškų pasakymą.

**Pavyzdžiai:** 1. Vakar buvo atėję *kelì* žmonės. 2. Iš lauko vanduo nubėga skersvagiu į vieną *katrą* pusę ir iščion siaura srovė nupleška į upelį. 3. Pajutęs *kurį ką* pikto padarius, turėjo tuojau apskųsti. 5. Vaikas kur tiktai apėjo, nepaliko medžio neperveizdėto, be nėr *kuriame* lizdelio.

b. Nereiškiamųjų išvardžių prasmę turi dar šie žodžiai: *tū́las* (mancher), *tūleriópas* (mancherlei), *víenas, bet-kàs, bet-kóks, bykàs* (ein beliebiger), *by-koks, kas-nórs, kas-nórint, kas-nór, jeibkas, kas-ne-kas, koks-ne-koks, kàži-kas, kàž-kas, kanà-kas* (iš „*kas žina kas*"), *kažì-koks, ne-kàs, ne-kóks, kas-ne-kas, kurs-ne-kurs, kitkas* (kilt. *kìto-kō*, ir *kit-ko*), *šis-tas, šioks-toks, kai-kurs*...

**Pavyzdžiai:** 1. *Tūlas**, ligos suspaustas, iš įžodžio (juos) lanko. 2. Buvo vinkšnų, šaltekšnių, liepų ir *kitokių* medžių. 3. Tame miške gyveno *vienas* žmogus... 4. (Kokios norėtum rūkšties?) — Duok *bet-kokios* (= kokios duosi, tokia bus gera). 5. *Bet-ką* jam papasakok. 6. *Bet-koks* vaikas jį parstumtų: teip jis yra silpnas. 7. Šitas vaikas, *by-ką* paduotas, valgo. 8. Per kiaurą savo amžį nedėlios dienomis pūtė *kokį-nors* vamzdį. 9. Turbut *kas-norint* numirė, kad skambina. 10. Mamytė, duok *ką-nor* valgyti. 11. Apie jį ketinu *ką-ne-ką* papasakoti. 12. Ketu šiandien nukakti į Plungę: turiu *ką-ne-ką* pirkti. 13. Išsimanė kunigėlis kiekvienam artojui *ką-ne-ką* dalyti. 14. Buvo trįs *koki-ne-koki* pusponiai. 15. Metuose 1657-tuose *kana-kas* pradėjo pasakotis Uogėnuose matęs ties-pat šaltiniu kybantį ore paveikslą. 16. *Ne-kas* (= ne bėda), jei ir pabaustų už tokį darbą. 17. Nebijok, *ne-kas* žinos. 18. *Ne-kokie* jų rugiai. 19. Gavo *šio-to, šiokių-tokių* mažmožių ir išėjo. 20. *Kai-kurie* vaikai labai geri auginti.

## VEIKSMAŽODIS. *(Verbum.)*

§ 74. Žodžius, kurie reiškia daikto veiksmą (actio) arba stovį (status), vadiname *veiksmažodžiais* arba *veiksmininkais*. Pavyzdžiai: *dìrbu, nešù, rašaũ, drebù, sė́džiu, guliù.*

§ 75. Žodžius, kurie reiškia daikto veiksmą arba darbą, vadiname *tikraisiais* veiksmažodžiais *(dìrbu, nešù, rašaũ)*. Šituo vardu skiriame juos nuo kitų, stovio reiškiamųjų veiksmažodžių. Žodžius: *drebù, sė́džiu, guliù* galėtume vadinti *netikraisiais* veiksmažodžiais.

§ 76. Tikriejei veiksmažodžiai esti *pereinami* ir *nepereinami.*

Pereinamiejei veiksmažodžiai reiškia veiksmą, kuris pereina ant kito kokio daikto; tasai pereinamas sakinyje daiktas vadinasi *tie-*

* *Tūlas* yra atskirtinas nuo *vienas.*

*siuoju* arba *artimuoju dariniu* (proximum obiectum). Artimasis darinys tėra išreiškiamas priekininku *(ką?)* arba kiltininku *(ko?)*. **Pavyzdžiai:** Tėvas *moko sūnų*, brolis *skaito raštą*, jis *uždirba* savo šeimynai *duoną; ponai nedirba žemės*, ligonis *klauso gydytojo, prašyk dievo*.

Nepereinamiejei veiksmažodžiai neturi prie savęs artimojo darinio; prie jų tegali būti tolimesnis darinys, kitais linksniais išreikštas, arba darinys su prielinksniu. **Pavyzdžiai:** *Tikiu tau* (tavim), *važiuoju arkliais;* tikiu *į dievą (tikiu dievan), nesijuok iš manęs.*

§ 77. Veiksmažodis, pridėtas grįštamąjį išvardį *si, s-*, nurodantį tą patį daiktą, kuris yra sakinio veiksniu, vadinasi *grįštamuoju* arba *savyveiksmiu* veiksmažodžiu. **Pavyzdžiai:** 1. *Mokausi* arba *mokinuosi* (=mokau arba mokinu save), jie *mušasi* (=muša save; muša kits-kitą), *statausi* (=statau sau) trobelę. 2. *Duokis* priliesti lūpoms tavo veidą. 3. Kuo tu man *atsimokėsi* už tai. 4. Neduok arklių, bet *laikykis* prie savęs. 5. *Ieškokis*, berneli, sau gulovėlės. 6. Teklė *įsivedė* mane į trobą.

§ 78. Yra veiksmažodžių, kurie be išvardžio *si, s-* visai nevartojami; tokius veiksmažodžius vadiname *išvardiniais*. **Pavyzdžiai:** Vaikas *juokiasi, šaiposi*, kaimynas *tyčiojosi* iš manęs.

P a s e r g ė j i m a s. Šių dienų rašomojoj kalboje dažnai vartojame, sekdami rusų kalbos pavyzdžius, grįštamuosius veiksmažodžius, kur lietuvių kalbos įstatymai jų nereikalauja. **Pavyzdžiai:** Visaip *darosi, sakosi* (= visaip *daroma, sakoma), matosi* (= *matyti), girdisi* (= *girdėti), statosi* ant lentos stiklas (= *statomas* ant lentos stiklas, *stato* ant lentos stiklą).— Grįštamųjų veiksmažodžių vietoje mūsų rašytojai, eidami tų pačių rusų pėdomis, dažnai vartoja paprastuosius veiksmažodžius. **Pavyzdžiai:** *Padaryk sau* (= *pasidaryk), prileido* į *savo* tvenkinį daug lydekų, (= *prisileido* į tvenkinį arba *prisileido* į *savo* tvenkinį daug lydekų), briedis *neprileidžia prie savęs* šunų (=briedis *neprisileidžia* šunų, *neprisileidžia prie savęs* šunų).

### VEIKSMAŽODŽIŲ SĄJUNGOJIMAS.

*(Coniugatio.)*

§ 79. Veiksmažodžių lankstymą vadiname *sąjungojimu* arba *laikavimu*.

Veiksmažodžius lankstome per *sakomuosius būdus* arba *sakymus* (modi), *skaičius* arba *skaitlius* (numeri), *ypatas* (personae), *laikus* (tempora), *veiksmavardžius* (participia) ir *rųšis* (genera).

§ 80. Sakomiejei būdai arba sakymai. Lietuvių kalboje yra skiriami šeši sakymai arba sakomiejei būdai, destis (je nachdem) kokiu būdu išreiškiame daikto veiksmą arba stovį:

a. Reiškiamasis sakymas (m. indicativus) vartojamas, kur norime sakyti, kad veiksmas yra, esti, buvo, būdavo ar bus keno-ne-keno atliekamas: jųs *dirbate, dirbote, dirbdavote, dirbsite* .. ; *mokaus, mokiaus, mokysiuos* ...

b. Liepiamasis sakymas (m. imperativus), jei norime kam patys įsakyti arba liepti, kad dirbtų, veiktų: *rašyk, mokykis, rašykite, mokykitės* ...

c. Geidžiamasis sakymas (m. optativus), jei norime išreikšti savo geimą, kuris kam-kitam, tolimesniam žmogui arba daiktui, reikia atlikti: *teesie* (es möge sein), *tegulie* (er möge liegen), *tedirbie* (er möge arbeiten, sie mögen arbeiten), *tevežie, teeinie, tesakai, terašui; tedirba, teneša, teveža, teeina; tegul dirba, tegul neša, tegul sako.*

Pasergėjimas. Geidžiamojo sakymo formos kartais įgija *leidžiamojo sakymo* (m. permissivus) formų prasmę: *te-esie* (lasse ihn sein, rühre ihn nicht an), *te-gulie, te-dirbie.*

d. Tariamasis arba sukalbamasis sakymas (m. conditionalis, potentionalis), kuriuo išreiškiame tik tariamą, nėsamą veiksmą, tokį, kuris galėtų arba negalėtų ištinkant tam tikroms sąlygoms įvykti: *dirbčiau,* kad *galėčiau;* kad *būčiau galėjęs, būčiau dirbęs.*

Pasergėjimas. Tariamojo sakymo formos, vartojamos su sąjungininku *kad,* dažnai įgija prasmę *meldžiamojo sakymo* (m. orativus) formų. **Pavyzdžiai:** 1. *Kad* jam dievas *duotų* sveikatą, *kad būtų* šventas tavo vardas, *kad ateitų* tavo karalystė! 2. *Kad* tu sveikas *būtum, prasmegtum,* galą *gautum, surūgtum, sumolėtum!* 3. *Kad* jis sveikas *būtų!*

e. Nereiškiamasis sakymas (m. infinitivus) rodo patį veiksmą arba stovį, nereikšdamas ypatos, skaitliaus, laiko ir kito-ko. **Pavyzdžiai:** 1. Daug *žinoti* nevisada esti naudinga. 2. *Mirti* už tėvų žemę ne visi moka.

Nuo nereiškiamųjų formų *mirti, žinoti, versti*... reikia atskirti tuo pačiu vardu vadinamos formos — *mirte, žinote, verste*... (*šaukte* šaukia, *plaukte* plaukia, *mirte* numirsite).

Kada ir kaip vartojamas nereiškiamasis sakymas — skaitytojas gali patirti iš §§ 194, 195, 196, 197, 198.

g. Siekiamasis sakymas (supinum) vartojamas tikslui išreikšti, bet tiktai po veiksmažodžių: *eiti, važiuoti, varyti, siųsti* ir

kitų, reiškiančių ėjimą, siuntimą arba tiesiog sakant krypimą. Šita forma vartojama senovės mūsų raštuose ir šnekamosiose rytiečių tarmėse. Daugelyje tarmių siekiamojo sakymo nebėra: jį išvarė iš kalbos nereiškiamasis sakymas. Pavyzdžiai: 1. Petras išėjo *bernautų*. 2. Abudu nuėjo *ilsėtųs*. 3. Jau metas eiti *gultų*. 4. Duktė nuavė tėvui kojas ir išėjo su seseria *gultų*. 5. Vieni *kultų*, kiti *maltų* kelsitės. 6. Mažiukai tekini bėgo savo motinoms ką girdėję *apsakytų*. 7. Pasiskubinkime *pažiūrėtų*, kaip jis tenai gyvena. 8. Vyrai miško *kuoptų*, kelio *taisytų* važinėjo. 9. Ūkininkas išvarė bernus *artų*. 10. Važiuosiu tėvynėn žmonos *pasijieškotų*. 11. Išvažiavo žvyro *padėtų* vežti. 12. Ji prašo talkon atvažiuoti malkų *vežtų*. 13. Ar eisim *žūtų* (= *žuvautų, žvejotų*)? 14. Visi malkų *pirktų* važinėjo; visus malkų *kirstų* varinėjo. 15. Paklaustas, kur eina, sakėsi einąs kiaulių *ganytų*. 16. Tėvas varo mane *artų*.

§ 81. S k a i č i a i ir y p a t o s. Sąjungodami skiriame tris skaičius: *vienskaitą, dviskaitą* ir *daugskaitą*. Vienskaita turi savotiškas galūnes trims ypatoms — *pirmaijai, antraijai* ir *trečiaijai (dirbu, dirbi, dirba; rašau, rašai, rašo; miegu-miegmi, miegi, miega-miegti)*. Dviskaita ir daugskaita savotiškas galūnes teturi pirmaijai ir antraijai ypatom; trečioji vienskaitos ypata yra nuo senų-senovės įgijusi ir kitų skaičių (daugskaitos ir dviskaitos) prasmę *(dirbava, dirbata; dirbame, dirbate; dirbova, dirbota; dirbome, dirbote; dirbsiva, dirbsita; dirbsime, dirbsite,* ir t. t.).

§ 82. L a i k a i. Veiksmažodžiai, kaip pasakyta, yra lankstomi ir per laikus. Lietuvių kalboje yra keturi vientisi laikai ir tiek-pat laikų, padarytųjų iš linksniuojamųjų veiksmavardžių (participia declinabilia) ir jungiamojo veiksmažodžio (verbum copulativum).

## VIENTISIEJEI LAIKAI.

§ 83. P e r e i n a m a s i s l a i k a s (t. praesens) vartojamas, kur yra kalbama apie atliekamą, ne apie pereitą arba būsimą veiksmą, arba kur nurodome paprastąjį tebematomą stovį. **Pavyzdžiai:** 1. Atsarga gėdos *nedaro*. 2. Iškur *esi*, mergelė? 3. Eikit pažiūrėtų, kur ji *yra*. 4. Kur *yra* mergytė, paskiausiai atėjusi?

Pasakodami apie būtus daiktus ir norėdami aiškiaus išreikšti pereitus atsitikimus, dažnai vartojame pereinamąjį laiką. **Pavyzdžiai:** 1. Karalius batu ją metė ir *sako:* tokia biauri esi žvėris ir dar lendi prie manęs. 2. Visus, būdavo, ji naktį *pasmaugia*. 3. Ir *ateina* toks senas kareivis; patiko jį karalius ir *klausia:* kur eini? 4. Tik aš tyriau per giminužėlę, kad *nėr* meilus bernelis.

§ 84. Pereitas pasakojamasis laikas (t. praeteritum narrativum, aoristus) vartojamas apsakymuose, kalbant apie būtus daiktus ir norint parodyti apie kokį atskirą pereitą atsitikimą. **Pavyzdžiai:** 1. Jis *pavargo* (er wurde arm, müde). 2. Dievas pasaulę *įkūrė, sutvėrė* (Gott schuf die Welt). 3. Dievas *tarė:* te-esie šviesa (Gott sprach: es werde Licht). 4. Kad jis *jojo* per girelę, giružė *bildėjo.* 5. Kur *užgavo* akmenėlį, aukso rasa *krito.* 6. *Ganiau* šile pilkas aveles, ir *atvažiavo* nuo Vilniaus jaunas bernelis. 7. Kad aš *jojau* per lauką; per lygų pūdymėlį, tai aš *prijojau* žalią girelę. 8. Su visais *šokau,* su visais *gėriau,* tik vieno *tenorėjau.* 9. Dar *nepribėgau* Gilijos dvaro, *sulojo lojo* margi kurteliai. 10. Dar *nenujojau* nė pusės kelelio, ir *pražvingo* bėras žirgelis.

§ 85. Pereitas paprastasis laikas (t. praeteritum frequentativum) vartojamas teip-pat apsakymuose, bet kalbant tiktai apie daiktus, paprastai ir dažnai atsitikdavusius, ne vieną kokį kartą pastebėtus. **Pavyzdžiai:** 1. Jis *sakydavo* (er pflegte zu sagen). 2. Aš *maudydavaus* (ich pflegte mich zu baden). 3. Mano tėvas *sakydavo:* kiaulių neganęs ponu nebūsi.

Pasergėjimas. Žemaičių veiksmažodis *liúobu (liūbu, lióubu)* pereinamojo laiko formoje, vartojamas prie nereiškiamojo sakymo arba būsimojo laiko kito veiksmažodžio, įgijo prasmę pereito paprastojo laiko. Tokiu būdu lietuvių sakinys: *„tėvas sakydavo"* atitinka šiokius žemaičių sakinius: *tėvas liuob sakys, liuob sakyti* ir rečiaus *tėvas liuobėjo sakyti.*

Nereiškiamasis veiksmažodžio sakymas su žodžiais *paderu* arba *gebu, sugebu* turi paprastojo pereinamojo laiko prasmę: *paderu, gebu, sugebu skaityti* (ich pflege zu lesen).

§ 86. Būsimasis laikas (t. futurum simplex) vartojamas dažniausiai kalbant apie atsitiksiančius daiktus, apie veiksmą, kurio dar nėra, bet kuris bus. **Pavyzdžiai:** 1. Vienas brolis sako: kad męs *išalksime,* ką męs *darysime?* 2. Kad aš *išgysiu,* tai tavo *būsiu;* o jei *numirsiu,* tu kitą *gausi.* 3. Kad *įpulsi* į ežerėlį, į dugnužį *nugrimsi.* 4. Ei cit neverki, mano mergužėle, aš tave *parvesiu* kitą rudenėlį, kad *žydės,* kad *klėstės* balti akmenėliai, kad *atneš* gluosnužiai raudonas uogeles. 5. Kiek tu kartų spintą (Schrank) *versi,* tiek tu graudžiai *verksi.* 6. Kai *pataisysi* rūtų vainikėlį, bent palydėki nors per laukelį. 7. Neverk dukrytė, gavai gražų bernelį: laive *sėdėsi,* laive *liūliuosi,* žuvužes *begaudysi.*

Būsimasis laikas vartojamas ir tariamuosiuose klausimuose, kad sakytojas nusiminęs nebežino, kaip verstis, ką daryti. **Pavyzdžiai:** 1. Ei, jievuže, jievuže, kodėl tu nežydi žiemužę žiemelę? —

Kur aš *žydėsiu* (wie soll, wie kann ich blühen) žiemužę žiemelę: šalna šalo, žiedužius nušalo. 2. Ko sudžiūvai, ko pavytai vidury darželio? — Kur aš *nesudžiūsiu,* kur aš *nepavysiu:* vėjužėlis neužpūtė, saulužė degino. 3. Ko nuliūdai, ko pravirkai vidury jaunimo? — Ko aš *nepravirksiu,* ko aš *nenuliūsiu:* prisėdo senas našlelis prie mano šalužės. 4. Ei myliu myliu savo mergelę; kaip dar geriau *mylėsiu,* ar ant rankelių tave *nešiosiu,* ar širdužėj *laikysiu?* 5. Kur aš *čiulbėsiu* pievelėj, kur aš *rykausiu* dirvelėj? 6. Aš nežinau, ką dabar *darysiu* (sakoma ir kitaip: „nežinojau, ką daryti, nežinosiu, ką daryti"). 7. Ką jis dabar *darys* (was soll er jetzt anfangen)?

Išreiškiant visūmenės nuomonę arba pasakojant ką-ne-ką priežodiškai, teip-pat vartojamas būsimasis laikas. **Pavyzdžiai:** 1. Kurs *vogs — nepralobs,* kurs *ars — nepavargs.* 2. Kaip *įmaišysi,* teip ir *kepsi.* 3. Su kokiu *sutapsi,* tokiu *patapsi;* prie kokio *pritapsi,* tokiu pats *patapsi.* 4. Svetimu protu netoli *tenujosi.* 5. Neteptais ratais netoli *tenuvažiuosi.* 6. Pateptais ratais greičiaus *nuvažiuosi.* 7. Kaip *įdėsi,* teip *rasi.* 8. Kaip *pasiklosi,* teip ir *miegosi.* 9. Dulkės prieš vėją *neatpūsi.* 10. Musę prarijęs *nebeišspiausi.*

Apsakymuose, kalbant apie paprastuosius veiksmus, šalip pereinamojo arba pereitojo laiko, dažnai vartojamas ir būsimasis laikas. **Pavyzdys:** Jau pernai įsispytrėjote į Gumbakio berną, kur čia pas jus lando su popiergaliais: *skaitys skaitys* visus niekus, o kas iš to, tik pinigus leidžia ant vėjo.

### SUDURTINIAI LAIKAI.

§ 87. P e r e i n a m a s  a t l i k t a s i s  l a i k a s (t. perfectum praesens, praesens resultativum) vartojamas kalbant apie pereinamąjį stovį arba pereinamąją ypatybę, kuri yra tiktai pereitojo veiksmo pasekmė. **Pavyzdžiai:** 1. *Aš nepratęs* vargelio vargti, purvelio bristi. 2. Ar nematai, kaip *jis pavargęs.* 3. Žuvininkai yra krašte ir *turi (= yra) pagavę* daug žuvies. 4. Baisu žiūrėti, kas ten dedasi: vaikų akys nuo ašarų *paraudusios,* padegelis *išblyškęs* ir *pamėlynavęs* nuo širdies skausmo. 5. *Jis* labai *pavargęs* (er ist arm geworden und ist es noch jetzt).

Pereinamas atliktasis laikas, sudėtas iš pereitojo veiksmavardžio ir jungiamojo žodžio *esu, esmi,* nurodo dar, kad veiksmas kada-nors, rasi kelis kartus yra atsitikęs; žmogus, pasakodamas apie tokius atsitikimus, kalba ne apie vieną kokį atskirą, jam žinomą, atsitikimą, bet parodo, kad tokių atsitikimų arba keli galėjo būti jo gyvenime, arba niekada negalėjo būti. **Pavyzdžiai:**

1. Aš *esu matęs* ir žąsiną pro tvorą šlapinantis. 2. Ar *esi matęs* tokius daiktus? 3. Aš niekad *nėsu matęs* balto vilko. 4. Ar *ėsat važinėję* šituo keliu? — tarė vežėjas keleiviams. 5. Kad jųs išgautumėt šiaudus, kur nabaštikas *yra davęs,* tai jums užtektų šiai žiemai pašaro. 6. Aš *esu* vilko *neštas* ir *pamestas.*

§ 88. Pereitas mėgintasis laikas (t. praeteritum de conatu) reiškia tokį pereitąjį veiksmą, kurs neįvyko, tik buvo beįvykstąs kitam veiksmui ištikus. **Pavyzdžiai:** 1. Jis *buvo* pats *besirengiąs* eiti pas mus, kaip aš ten nuvėjau. 2. Aš *buvau* jau *beeinąs* pas jus, bet pradėjo smarkiai lyti, ir turėjau vėl sugrįžti namolei.

§ 89. Pereitas atliktasis laikas (t. plusquamperfectum, praeteritum resultativum) vartojamas norint pasakyti, kad pereitasis veiksmas buvo jau atliktas kitam pereitamjam laikui įvykstant arba įvykus. Šitas laikas vartojamas ir išreiškimui pereitojo stovio, kuris buvo pereitojo laiko pasekmė, ir tokio pereitojo veiksmo, kuris paskui virto kitaip, neteip, kaip buvo laukiama. **Pavyzdžiai:** 1. Kitą-kart prūsų karalius *buvo išsimanęs* žvirblius naikinti; žmonėms pagaliaus *buvo įsakęs* žvirblių galvomis mokesčius mokėti; žvirblius išnaikino, bet atsirado daugybė kirmių, vabalų ir musulų, kurie javus ir medžius naikino. Susizgribęs karalius iš svetimų šalių žvirblius nešdino, iki vėlei įveisė. 2. Ligonis jau *buvo miręs,* kaip męs nuvėjome. 3. Aš paėmiau tavo duoną, kur *buvai* girioje *pasidėjęs.* 4. Vieną kartą velniai atvarė žmogui daugybę paukščių; žmogus iššaudė visus paukščius, kuriuos *buvo* velniai jam *atvarę.* 5. Aną-dien *buvo atvykę* į Tilžę trįs vyrai (žmogus, pranešdamas šitą žinią, nori pasakyti, kad dabar tų vyrų nebėr Tilžėje). 6. Ar jis *buvo* ir vėl *atėjęs?* 7. Žmogus, važiuodamas iš Paežerių į Rūgius, teip sakė savo draugui: Paežeriuose aš ir pernai buvau, bet Rūgiuose dar *nebuvau buvęs.* 8. Klausiu žuvelių, be nematė (tuokart) mano tėvelio vandenyje. Šios vien atsako: dar *nebuvom gimusios* (kada tėvas paskendo), klauskis vyresniųjų. 9. Sakaisi nunešęs jam pasiskaityti šitąs knygutes. Taigi ar da jis *nebuvo* jų *skaitęs* (tau nunešus)? 10. Žmonelė tupėjo keturis mėnesius ant dvylikos kiaušinių ir išperėjo vienuoliką vaikų, o dvyliktas *nebuvo išsiperėjęs* (atsikėlus jai po keturių mėnesių). Tas vyras žmonelei liepė dar tupėti keturis mėnesius. 11. Jis nemiegojo, tik teip *užsimerkęs buvo.* 12. Vienais metais mūsų kieme *buvo pasimaišiusios* kiaunės; bet dabar nebematyti jų. 13. Kas čia *buvo atėjęs?* (klausiant nebebuvo ateivio). 14. Kas *buvo atnešęs* tuos daiktus? (klausiant tų daiktų nebebuvo).

§ 90. Būsimas atliktasis laikas (t. futurum exactum, futurum resultativum) vartojamas norint pasakyti, kad būsimasis veiksmas bus jau įvykęs lygi ištiksiant kitam būsimamjam veiksmui. Šitas laikas reiškia ir būsimąjį stovį, kuris atliktojo veiksmo pasekme tebus. **Pavyzdžiai:** 1. Dabar, kad ir nuvarytų sniegą, męs jau vis *būsime važiavę* rogėmis, — tarė savo draugams Antanas, įsisėdęs pirmą kartą žiemos keliu į roges. 2. Tik neateik tuokart, kada aš *būsiu atsigulęs*. 3. Žiūrėk, jie *bus* jau *išsikūlę*, kaip męs pradėsime kulti. 4. Kasžin, ar Krapaičių jau išmynė linus? — Turbūt jau *bus išmynę:* kuris jau metas, kaip jie pradėjo minti. 5. Nukaisk puodą: bulvės jau *bus* ne tik *išvirusios*, bet ir *pervirusios*. 6. Tenai mūsų žirgeliai *bus priėdę* ir *prigėrę*, už uodegos šonų nebus matyti. 7. Neateik tuokart, kada aš *būsiu atsigulęs*. 8. Kaip *būsi pavažiavęs* galutį, tuojau šok ir nulėksim. 9. Dabar Gyliai *bus gavę* nuo mūsų du pūru rugių, — tarė žmogus, atseikėjęs Gyliams antrąjį pūrą.

§ 91. Prie visų šitų reiškiamojo sakymo laikų du tėra tariamojo sakymo laiku, *vientisasis* ir *sudurtinis*. Vientisasis tėra vartojamas sakant apie pereinamąjį ir būsimąjį veiksmą arba stovį, kur kalbant reiškiamuoju sakymu būtų paprastas pereinamasis arba būsimas laikas; sudurtinis tariamasis laikas yra vartojamas kalbant apie pereitąjį veiksmą, kuris būtų galėjęs įvykti, jei būtų tam tikros sąlygos buvusios, ir visur, kur kalbėdami reiškiamuoju sakymu vartotume sudurtines formas. **Pavyzdžiai:** 1. Kad *atsikeltų*, dangų *paremtų;* kad *prašnekėtų*, daug *pasakytų;* kad rankas *turėtų*, vagį *pagautų*. 2. Kad *žinočiau* jį atvažiavus, *reikėtų* atlankyti. 3. Aš gana *gelbėčiau*, kad laivą *turėčiau*. 4. Kad *įmanyčiau*, savo mergytę obuoliu *paversčiau*. 5. Kad *užmigčiau* bent valandėlę, be *nepavirsčiau* į gegužėlę. 6. Kad anksčiaus *būčiau žinojęs* tokį svečią atvažiuosiant, *būčiau neiškentęs* alaus nepadaręs. 7. Kad *būtume* tiesiog *važiavę*, jau Rūgiuose *būtume bėsą*,— tarė žmogus važiuodamas į Rūgius netiesiu keliu. 8. Kaip aš *galėčiau* teip daryti; kaip aš *būčiau galėjęs* teip daryti. 9. Rasi *išmestų* žiedelį, kad *įbrisčiau* į vandenėlį; rasi *būtų išmetęs* žiedelį, kad *būčiau įbridus* į vandenėlį.

Pasergėjimas. Lankstant veiksmažodį per sudurtinius laikus, reikia veiksmavardis visados derinti arba taikinti su sakinio veiksniu. Vyrai tegali sakyti: *buvau matęs, buvova mačiusiu, buvome matę,* o moters — *buvau mačiusi, buvova mačiusi, buvome mačiusios,* ir t. t.

§ 92. Prie veiksmavardžio formų priskiriame teip-pat visą eilę būdvardžių ir prieveiksmių, kilusiųjų iš veiksmavardžių liemenų. Tokius būdvardžius ir prieveiksmius, sujungiamus su veiksmažodžiu, vadiname veiksmavardžiais. Lietuvių kalboje yra šie veiksmavardžiai:

§ 93. Linksniuojamiejei veikiamiejei veiksmavardžiai (participia activa declinabilia):

a. Vientisiejei:

1. Pereinamojo laiko veiksmavardis: *velkąs — velkanti, darąs, -anti, žinąs, -anti, meldžiąs, -anti, verčiąs, -anti, gulįs, -inti, stovįs, -inti, turįs, -inti, mylįs -inti.* — Padarant šitą veiksmavardį iš veiksmažodžio reikia trečiosios ypatos (pereinamojo laiko) galūnė *a — o, i* permainyti į *ąs, įs.*

Grįštamasis veiksmažodis, neturįs priešdėlio, gauna šitam veiksmavardžiui galūnę *ąsis, įsis — antis, intis: sukąsis-sukantis, meldžiąsis-meldžiantis, juokiąsis-juokiantis, turįsis-turintis;* bet: *pasimeldžiąs, nusijuokiąs, pasiturįs* (iš *pasimelsti, nusijuokti, pasiturėti*).

2. Pereito apsakomojo laiko veiksmavardis: *vilkęs-vilkusi, daręs-dariusi, žinojęs-žinojusi, meldęs-meldusi, turėjęs-turėjusi.* — Darant šitą veiksmavardį iš veiksmažodžio, reikia trečiosios ypatos (pereitojo laiko) galūnės *o* ir *ė* permainyti į *ęs — usi;* jei nereiškiamasis sakymas prieš galūnę *ti* turėjo *y (varyti, daryti, statyti),* tad moteriškoje gimtyje prieš pabaigą *usi* reikia priebalsė suminkštinti (ž. § 16).

Grįštamasis veiksmavardis turi augštaičių tarmėse galūnę *ęsis-usis (meldęsis-meldusis, stačiusis),* bet sakoma *pasimeldęs, pasijuokęs.*

3. Pereito paprastojo laiko veiksmavardis: *vilkdavęs — vilkdavusi, žinodavęs, -vusi, mezdavęs, -vusi, melzdavęs, -vusi, turėdavęs, -vusi, mylėdavęs, -vusi; pasimelzdavęs, -vusi, pasiturėdavęs, -vusi; melzdavęsis, -vusis, juokdavęsis, -vusis.* — Šitas veiksmavardis padaromas iš trečiosios to paties laiko ypatos, permainant pabaigą *-davo* į *-davęs.*

4. Būsimojo laiko veiksmavardis: *darysiąs-darysianti, veršiąs-veršianti, mylėsiąs-mylėsianti, melsiąsis-melsiantis.* — Šitas veiksmavardis padaromas iš pirmosios būsimojo laiko ypatos, perdirbant galūnę *u, uos* (arba *uosi*) į *ąs, ąsis.*

b. S u d u r t i n i a i:

1. Pereinamo atliktojo laiko veiksmavardis: *esąs pavargęs, esąs matęs, esąs mylėjęs; esanti pavargusi, esanti mačiusi, esanti mylėjusi.*

2. Pereito mėgintojo laiko veiksmavardis: *buvęs beeinąs, buvęs beariąs, buvęs bevežąs; buvusi beeinanti, buvusi bearianti, buvusi bevežanti.*

3. Pereito atliktojo laiko veiksmavardis: *buvęs pavargęs, buvęs matęs; buvusi pavargusi, buvusi mačiusi.*

4. Būsimo atliktojo laiko veiksmavardis: *būsiąs pavargęs, būsiąs matęs; būsianti pavargusi, būsianti mačiusi.*

c. Bendralaikis veiksmavardis (participium contemporale activum): *dirbdamas — dirbdama, sukdamas, -ma, virdamas, -ma* (nuo *virti*), *verdamas, -ma* (nuo *verti*), *mezdamas, -ma, darydamas, -ma, mylėdamas, -ma, pradėdamas, -ma; sukdamasis* (vyr. g.), *sukdamosi* (moter. g.), *sukdamos* (vyr. ir moter. g.). — Šitas veiksmavardis iš linksnių vieną vardininką teturi, turi visus tris skaičius iš gali turėti dvi gimti. Daugiaus formų iš jo nėra. Jis padaromas ir nereiškiamojo sakymo, perkeičiant *ti* į *damas* (ž. § 17).

§ 94. N e l i n k s n i u o j a m i e j e i  v e i k i a m i e j e i  v e i k s m a v a r d ž i a i (participia activa absoluta):

a. Pereinamojo laiko: *sukant, darant, statant, leidžiant, šaukiant, mylint, stovint; apsisukant, nusileidžiant; sukantis, leidžiantis, mylintis.* — Šitas veiksmavardis padaromas iš trečiosios pereinamojo laiko ypatos, perdirbant galūnes *o—a, i* į *ant (antis), int (intis).*

b. Pereito apsakomojo laiko: *dirbus, sukus, rašius, stačius, stovėjus, mylėjus; pasisukus, nusileidus; sukusis, mylėjusis.* — Šitas veiksmavardis daromas iš trečiosios pereitojo laiko ypatos, perkeičiant *o* arba *ė* į *us,* prieš kurį tokiuose veiksmažodžiuose, kaip antai *daryti, statyti, baidyti,* priebalsė tampa minkšta (ž. § 16).

c. Pereito paprastojo laiko: *dirbdavus, sukdavus, leizdavus, darydavus, mylėdavus; pasisukdavus, nusileizdavus; dirbdavusis, sukdavusis, mylėdavusis* (ž. § 93, a, 3).

d. Būsimojo laiko: *dirbsiant, suksiant, leisiant, darysiant, mylėsiant; pasisuksiant, nusileisiant, pasidarysiant; suksiantis, mylėsiantis* (ž. § 93, a, 4).

§ 95. Yra ir daugiaus nelinksniuojamųjų veikiamųjų veiksmavardžių, bet jie labai retai tevartojami: pereitas paprastasis veiksmavardis ir kiti, kuriuos surašome pavyzdžiuose (ž. § 213), tėra daž-

niausiai vartojami linksniuojamųjų veiksmavardžių vietoje, būtent priekininko prasmėje.

§ 96. Linksniuojamiejei neveikiamiejei veiksmavardžiai (participia passiva declinabilia):

a. Pereinamojo laiko: *rašomas — rašoma, statomas, -ma, verdamas* (nuo *virti*), *sukamas, šaukiamas, mylimas, gulimas, stovimas.* — Šitas veiksmavardis padaromas iš trečiosios pereinamojo laiko ypatos: prie galūnių *o, a, i* reikia pridėti skiemuo *mas, ma.*

b. Pereitojo laiko: *rašytas — rašyta, statytas, suktas, šauktas, mylėtas, stovėtas, gulėtas, būtas.* — Norint padaryti neveikiamąjį pereito laiko veiksmavardį, reikia nereiškiamojo sakymo galūnė *ti* permainyti į *tas, ta.*

Pasergėjimas. Šituodu nepereinamuoju veiksmavardžiu yra padaromu iš visokių veiksmažodžių, — pereinamųjų ir nepereinamųjų.

c. Būsimojo laiko: *būsimas* (žentas) — *būsima; vesimas-ma* (mergelė), *mylėsimas* (bernelis), *-ma.* — Šitas veiksmavardis beveik visai išnykęs iš šnekamosios kalbos. Jis lengviausiai padaromas iš trečiosios būsimojo laiko ypatos, pridedant prie jos galūnę *-i-mas, -i-ma.*

d. Neveikiamas būtinasis veiksmavardis (participium passivum necessitatis, gerundivum): *mylėtinas — mylėtina, piautinas, -na, rašytinas, -na.* — Padarant šitą veiksmavardį, reikia neveikiamojo pereitojo veiksmavardžio galūnė *tas* perdirbti į *tinas.*

Pasergėjimas. Žemaičių tarmėse yra vartojamas veiksmavardis su galūne *inas, ina,* padarytas nuo kelių veiksmažodžių iš pereinamojo laiko liemens. **Pavyzdžiai:** 1. Piemuo eina *žąsimis geninas;* piemens eina *žąsimis genini.* 2. Įnamė išėjo į bažnyčią *vienu vaiku nešina, antru vedina.* 3. Šitas žąsiukas eina *sparnu velkinas.* — Šitų veiksmavardžių, vartojamųjų prie įnagininko, augštaičių tarmėse nėra. Žodžiai *tekinas, -na, skubinas, -na* yra padaryti teip-pat, bet vartojami kitaip: *tekinas, skubinas* bėga, *tekini, skubini* bėga.

§ 97. Yra ir sudurtinių neveikiamųjų veiksmavardžių. Visi jie vartojami tiktai vardininkų formose, tūli vieną bevardės gimties vardininką teturi (ž. § 211).

§ 98. **Veiksmažodžių rųšys.** Lankstant veiksmažodžius per rųšis reikia skirti:

a. Veikiamoji rųšis (genus activum): *dirbu, rašau.* Veikiamosios rųšies veiksmažodis rodo, juog veiksmas, kurį atlieka

sakinio veiksnys, pereina nuo veiksnio ant kito kokio daikto. Čia priskiriame sulyg sąjungojimo ir tuos veiksmažodžius, kurie reiškia ne veiksmą, bet stovį.

b. Grįštamoji rūšis (genus reflexivum): *prausiuosi, darausi.* Veiksmas, kurį atlieka sakinio veiksnys, pereina ant paties veiksnio arba daromas yra pačiam veiksniui. Sąjungojimas grįštamosios rūšies veiksmažodžio turi mažumą pilnesnes formas negu veikiamosios rūšies veiksmažodžiai (sulyg. *prausiu — prausiuosi, prausi — prausiesi*). Sulyg sąjungojimo čia priskiriami ir išvardiniai veiksmažodžiai.

c. Neveikiamoji rūšis (genus passivum): *esi mylimas, būsi mylima...* Veiksmas, kurį reiškia sakinio tarinys, esti ne veiksnio, bet darinio atliekamas. Neveikiamoji rūšis esti paprastai padaroma iš neveikiamųjų pereinamojo ir pereitojo laiko veiksmavardžių ir jungiamojo veiksmažodžio formų.

Tokiu būdu sulyg rūšių turime lietuvių kalboje tris sąjungojimus: *veikiamąjį, grįštamąjį* ir *neveikiamąjį.*

### YPATŲ IR LAIKŲ FORMOS.

§ 99. Pereinant prie paties veiksmažodžių sąjungojimo, reikia žinoti, juog kitą-kart turėdavome nemaža ypatingai sąjungojamų veiksmažodžių. Tokios pereinamojo laiko formos, kaip antai: *miegmi (=miegu), esmi (=esu, ėsu), duomi (=duodu); eiti (=eina), esti, miegti (=miega), liekti (=lieka), sniegti (=sninga, sniega), niežti,* dabar yra retai bevartojamos: tūloje tarmėje jų tiktai kuriosne-kurios beužsiliko *(esti, miegti, niežti, sniegti).*

Paprastasis mūsų sąjungojimas, kuris yra teip-pat senas, turi vientisiems laikams šitąs ypatines galūnes.

§ 100. Pereinamasis laikas:

a. Pirmoji vienskaitos ypata *-u* po kietos arba suminkštintos priebalsės: *ved-u, neš-u, kal-u, suk-u, jud-u; rėki-u, leidži-u, verči-u, veizdži-u, žiūri-u, regi-u.*

b. Antroji vienskaitos ypata *-i: ved-i, neš-i, kal-i, suk-i, jud-i, rėk-i, leid-i, vert-i, veizd-i, žiūr-i, reg-i.*

c. Trečioji visų skaičių ypata galūnės neturi: paties pereinamojo laiko liemens ir jo priesagos užtenka šitai ypatai padaryti.

Jei pirmoji ypata turi galūnę *u* po kietos priebalsės, tad pereinamojo laiko liemens, jo priesagos ir trečiosios ypatos galūne esti *a* po kietosios priebalsės *(ved-a, neš-a, kal-a, suk-a, jud-a);* jei pirmoji ypata turi galūnę *u* po suminkštintosios priebalsės, bet nereiš-

kiamojo sakymo formoje prieš *ti* nėra *ė*, tad pereinamojo laiko liemuo, priesaga ir trečioji ypata turi galūnę *a* po minkštosios priebalsės *(rėkia, leidžia, verčia)*; jei pirmoji ypata turi galūnę *u* po suminkštintosios priebalsės ir nereiškiamamjame veiksmažodžio sakyme prieš galūnę *ti* yra jungiamoji balsė *ė*, tad pereinamojo laiko liemens, priesagos ir trečiosios ypatos galūne yra beveik visada rašomoje tarmėje balsė *i* *(žiūrėti — žiūri-ù, žiũr-i; veizdėti — véizdži-u, véizd-i; regėti — regi-ù, rēg-i)*.

d. Pereinamojo ir kitų laikų dviskaita turi galūnę *va* pirmaijai ypatai ir *ta* (žem. *tau*) antraijai. Pereinamojo ir kitų laikų daugskaita turi galūnę *me* (žem. *ma*) pirmaijai ypatai ir *te* antraijai. Darant vienskaitos ir daugskaitos formas reikia šitos galūnės dėti prie pereinamojo laiko liemens *(suka-va* [žem. *sukau*], *suka-ta* [žem. *sukatau*], *suka-me, suka-te; rėkia-va, rėkia-ta, rėkia-me, rėkia-te; žiūri-va, žiūri-ta, žiūri-me, žiūri-te)*.

e. Veiksmažodžiai, kurių pereinamojo laiko liemuo turi galūnę *o* (žem. *a*), kaip antai: *rašýti — rãšo, baidýti — baĩdo, ieškóti — íeško, žiopsóti — žiõpso,* turi pirmojoje vienskaitos ypatoje galūnę *au* (iš *o*+*u*) ir antrojoje *ai* (iš *o*+*i*): *raš-aũ — raš-aĩ, baid-aũ — baid-aĩ* (žem. *rašáu, rašái; baidáu, baidái*), *iešk-au — iešk-ai, žiops-aũ — žiops-aĩ* (žem. *žiopsáu, žiopsái*).

Kitų skaičių ypatas padarant, ir čia reikia prie pereinamojo laiko liemens paprastosios galūnės *(-va, -ta, -me, -te)* dėti: *rašo-va, rašo-ta, rašo-me, rašo-te.*

Pasergėjimai. 1. Vietomis yra sakoma trečiojoje ypatoje: *tur, nor* (= *turi, nori*) su kieta pabalse žodžio gale. Pagal šitąs trečiosios ypatos formas ir pirmoji vienskaitos ypata yra kur-nekur padaroma su kieta priebalse prieš *u: turu, noru* (= *turiu, noriu*).

2. Žemaičių tarmėse trečiosios ypatos (arba pereinamojo laiko liemens) balsė, jei buvo trumpa, beveik visur išnyko ir žodgalio priebalsė tariama kietai: *leid, rėk, vert* (= *leidžia, rėkia, verčia*). Del šitos priežasties ir kitos pereinamojo laiko formos įgavo žemaičių tarmėse kietas priebalses prieš *u* ir *a: leidu, leidam; rėku, rėkam; vertu, vertam* (= *leidžiu, leidžiame; rėkiu, rėkiame; verčiu, verčiame*).

§ 101. Pereitas apsakomasis laikas turi tąs pačias galūnes, kurios yra žinomos iš pereinamojo laiko, tik pereitojo laiko liemuo turi visada baigiamąją balsę *o* arba *ė* (žem. *a* arba *e*): *dirbti—dirb-o, keikti—keik-ė.* Baigiamoji liemens balsė *o*, pridėta prie ypatinės vienskaitos galūnės, pereina į *au* (iš *o*+*u*) ir *ai* (iš *o*+*i*);

balsė *ė* su ypatinėmis vienskaitos galūnėmis pereina į *au*, suminkštinus prieš save priebalsę (ž. § 16) ir *ei*. Kitos pereitojo apsakomojo laiko formos yra padaromos iš pereitojo laiko liemens visai teip-pat, kaip ir pereinamamjame laike: *dirb-o — dirb-au, dirb-ai, dirbo-va, dirbo-ta, dirbo-me, dirbo-te; vert-ė — verči-aũ, vert-eĩ* (žem. *vertiáu, vertéi*), *vertė-va, vertė-ta, vertė-me, vertė-te; mylėjo — mylė-jau, mylė-j-ai, mylėjo-va, mylėjo-ta, mylėjo-me, mylėjo-te.*

P a s e r g ė j i m a i. a. Tokie veiksmažodžiai, kaip antai: *mylėti, regėti, stovėti,* turi žemaičių tarmėse pereito apsakomojo laiko liemenis: *mylėje, regėje, stovėje* (su balse *e*), ir todėl kitas to laiko formas žemaičiai šeip pasidirba: *stovėjei, stovėjem, stovėjet* (= *stovėjai, stovėjom, stovėjote*).

b. Yra nemaža veiksmažodžių, kurie ne visose tarmėse turi vienodą pereitojo apsakomojo laiko liemenį (*suko* ir *sukė, malė* ir *malo, bruko* ir *brukė, leidė* ir *leido, šovė* ir *šavo*...); todėl ir kitos pereito apsakomojo laiko formos ne visose tarmėse padaromos vienodai (*sukaũ* ir *sukiaũ, sukaĩ* ir *sukeĩ, malėva* ir *malova, brukota* ir *brukėta, leidėme* ir *leidome, šovėte* ir *šavote*).

§ 102. Pereito paprastojo laiko formos yra padaromos iš nereiškiamojo sakymo liemens, perdirbant *ti* į *davau* (laiko liemuo turi ilgą galūnę *davo*) *vilk-davau, raš-y-davai, stov-ė-davo, mezdavova, vez-davota* (ž. § 17), *stovin-ė-davome, rakin-ė-davote.*

§ 103. Būsimo vientisojo laiko liemuo turi galūnę *si*, pridedamą prie nereiškiamojo sakymo liemens (ž. § 17); trečioje ypatoje toji galūnė nustoja vienok balsės *i*. Visas šitas laikas yra lankstomas, kaip pereinamojo laiko formos: *myli, stovi, veizdi; myliu, stoviu, veizdžiu; myliva, stoviva, veizdiva.* Tokiu būdu iš veiksmažodžių: *rašyti, mylėti, dirbti, versti, drausti* turime šias būsimojo laiko formas: *mylėsiu, mylėsi, rašỹs* (žem. *rašýs*), *dirbsiva, versita, drausime, drausite.*

P e r s e r g ė j i m a i. a. Tūlose tarmėse būsimojo laiko liemengalys *si* perėjo į *siu, sia, se: dirbsiu-va, dirbsiu-me, dirbsia-me, dirbsia-te, dirbsiam* (=*dirbsiva, dirbsime, dirbsite, dirbsim*). Daugelis žemaičių ir kurie-ne-kurie augštaičiai, nusižiūrėję į trečiąją šito laiko ypatą, dviskaitos ir daugskaitos ypatas taria be liemengalio *i: rašysma* (*rašysme*), *rašyste, rašysva, rašystau.* Tūli žemaičiai ir kurie-ne-kurie augštaičiai, nusižiūrėję į kietą trečiosios ypatos priebalsę *s*, taria ir pirmosios ypatos formą su kietu *s: dirbsu, turėsu, rašysu.*

b. Rytų Lietuvos tarmėse būsimasis laikas veiksmažodžių, turinčiųjų nereiškiamojoje formoje riestinį arba kairinį kirtį (*veřkti, mèsti, vèsti, kàsti*), užlaiko senovišką kirtį ant žodgalio: *verksiù — verksì, mesiù — mesì, vesiù — vesì, kasiù — kasì.*

c. Tokie veiksmažodžiai, kaip: *darýti, rašýti, judéti, šáuti, kráuti, džiáuti,* padaro augštaičių tarmėse trečiąją būsimojo laiko ypatą su riestiniu kirčiu: *darỹs, rašỹs* (*vietomis rašìs*), *judẽs, šaũs, kraũs, džiaũs* (žem. *darýs, rašýs, judės, šáus, kráus, džiáus*); tokiepat veiksmažodžiai, jei neveikiamojo sakymo liemuo vieną skiemenį teturi su balsėm *ý, ú* (*gýti, lýti, rýti, výti, bûti, žûti, pûti, trûkti, rûgti*), padaro augštaičių tarmėse trečiąją būsimojo laiko ypatą su trumpomis balsėmis: *gìs, lìs, rìs, vìs* (vietomis *rỹs, vỹs*), *bùs, žùs, pùs, trùks, rùgs.*

§ 104. Norint žinoti, kaip padaromos visos kitos sąjungojimo formos, užtenka įsistebėjus į sąjungojimo pavyzdžius.

## SĄJUNGOJIMO PAVYZDŽIAI.

105. Jungiamasis veiksmažodis: *būti, esu, buvau.*

P e r e i n a m a s i s  l a i k a s.

Reiškiamasis sakymas:

| | | | |
|---|---|---|---|
| Viensk. | 1 | ypata: | esú (ėsù, esmì). |
| | 2 | „ | esì (ėsì). |
| | 3 | „ | ēsti (pflegt zu sein, kommt vor).<br>yrà (ist). |
| Dvisk. | 1 | „ | (ēsva), ēsava (ěsava). |
| | 2 | „ | (ēsta), ēsata (ěsata). |
| Daugsk. | 1 | „ | (ēsme), ēsame (ěsame). |
| | 2 | „ | (ēste), ēsate (ěsate). |

Liepiamasis sakymas:

| | | | |
|---|---|---|---|
| Viensk. | 2 | yp.: | bûk (bûki). |
| Dvisk. | 1 | „ | bûkiva. |
| | 2 | „ | bûkita. |
| Daugsk. | 1 | „ | bûkime. |
| | 2 | „ | bûkite. |

| | |
|---|---|
| Leidžiamasis sakymas: | teesiẽ, tesiẽ. |
| Siekiamasis sakymas: | bűtų. |
| Linksniuojamasis veiksmavardis: | ẽsąs, esą̃s (ẽsąs),— ẽsanti, esantì (ẽsanti). |
| Bendralaikis veiksmavardis: | bűdamas, -mà. |
| Nelinksniuojamasis veiksmavardis: | ẽsant (ẽsant). |

Pereitas pasakojamasis laikas.

| | | | |
|---|---|---|---|
| Reiškiam. sakym.: | Viensk. | 1 yp.: | buvaũ. |
| | | 2 „ | buvaĩ. |
| | | 3 „ | bùvo. |
| | Dvisk. | 1 „ | bùvova. |
| | | 2 „ | bùvota. |
| | Daugsk. | 1 „ | bùvome. |
| | | 2 „ | bùvote. |

Linksniuojamasis veiksmavardis: bùvęs — bùvusi.
Nelinksniuojamasis „ bùvus.

Būsimas laikas.

| | | |
|---|---|---|
| Reiškiam. sakym.: | Viensk. | 1. bűsiu. |
| | | 2. bűsi. |
| | | 3. bùs (žem. bús). |
| | Dvisk. | 1. bűsiva. |
| | | 2. bűsita. |
| | Daugsk. | 1. bűsime. |
| | | 2. bűsite. |

Linksniuojamasis veiksmavardis: bűsiąs — bűsianti.
Nelinksniuojamasis „ bűsiant.

Pereitas paprastasis laikas.

| | | | |
|---|---|---|---|
| Reiškiam. sakym.: | Viensk. | 1. | bűdavau. |
| | | 2. | bűdavai. |
| | | 3. | bűdavo. |
| | Dvisk. | 1. | bűdavova. |
| | | 2. | bűdavota. |
| | Daugsk. | 1. | bűdavome. |
| | | 2. | bűdavote. |

Linksniuojamasis veiksmavardis: bűdavęs— bűdavusi.
Nelinksniuojamasis „ bűdavus.

Pereinamas atliktasis laikas.

| | | | |
|---|---|---|---|
| Reiškiam. sakym.: | Viensk. | 1. | esù bùvęs — bùvusi. |
| | | 2. | esì bùvęs — bùvusi. |
| | | 3. | yrà bùvęs — bùvusi. |
| | Dvisk. | 1. | ẽsava bùvusiu — bùvusi. |
| | | 2. | ẽsata bùvusiu — bùvusi. |
| | | 3. | yrà bùvusiu — bùvusi. |
| | Daugsk. | 1. | ẽsame bùvę — bùvusios. |
| | | 2. | ẽsate bùvę — bùvusios. |
| | | 3. | yrà bùvę — bùvusios. |

Pereitas atliktasis laikas.

| | | | |
|---|---|---|---|
| Reiškiam. sakym.: | Viensk. | 1. | buvaũ bùvęs — bùvusi. |
| | | 2. | buvaĩ bùvęs — bùvusi. |
| | | 3. | bùvo bùvęs — bùvusi. |
| | Dvisk. | 1. | bùvova bùvusiu — bùvusi. |
| | | 2. | bùvota bùvusiu — bùvusi. |
| | | 3. | bùvo bùvusiu — bùvusi. |
| | Daugsk. | 1. | bùvome bùvę — bùvusios. |
| | | 2. | bùvote bùvę — bùvusios. |
| | | 3. | bùvo bùvę — bùvusios. |

Būsimas atliktasis laikas.

| | | |
|---|---|---|
| Reiškiam. sakym.: Viensk. | 1. | bûsiu bùvęs — bùvusi. |
| | 2. | bûsi bùvęs — bùvusi. |
| | 3. | bùs bùvęs — bùvusi. |
| Dvisk. | 1. | bûsiva bùvusiu — bùvusi. |
| | 2. | bûsita bùvusiu — bùvusi. |
| | 3. | bùs bùvusiu — bùvusi. |
| Daugsk. | 1. | bûsime bùvę — bùvusios. |
| | 2. | bûsite bùvę — bùvusios. |
| | 3. | bùs bùvę — bùvusios. |

Tariamas vientisasis laikas.

| | | |
|---|---|---|
| Viensk. | 1. | bûčiau. |
| | 2. | bûtum. |
| | 3. | bûtų. |
| Dvisk. | 1. | bûtuva. |
| | 2. | bûtuta (bûtumėta). |
| Daugsk. | 1. | bûtume. |
| | 2. | bûtute (bûtumėte). |

Tariamas sudurtinis laikas.

| | | |
|---|---|---|
| Viensk. | 1. | bûčiau bùvęs — bùvusi. |
| | 2. | bûtum bùvęs — bùvusi. |
| | 3. | bûtų bùvęs — bùvusi. |
| Dvisk. | 1. | bûtuva bùvusiu — bùvusi. |
| | 2. | bûtuta bùvusiu — bùvusi. |
| Daugsk. | 1. | bûtume bùvę — bùvusios. |
| | 2. | bûtute bùvę — bùvusios. |

## § 106. Veiksmažodis: *eiti, einu, ėjau.*

### Pereinamasis laikas.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Reiškiam. sak.: | Viensk. | 1. | (eimi) | einù (žem. eitù). |
| | | 2. | | einì (žem. eitì). |
| | | 3. | (eiti) | eĩna (žem. eĩt). |
| | Dvisk. | 1. | (eiva) | eĩnava (žem. eitau). |
| | | 2. | | eĩnata (žem. eitatau). |
| | Daugsk. | 1. | (eime) | eĩname (žem. eitam). |
| | | 2. | | eĩnate (žem. eitat). |

### Pereitas apsakomasis laikas.

| | | | |
|---|---|---|---|
| Reiškiam. sak.: | Viensk. | 1. | ėjaũ (žem. ejaũ). |
| | | 2. | ėjaĩ. |
| | | 3. | ė̃jo. |
| | Dvisk. | 1. | ė̃jova. |
| | | 2. | ė̃jota. |
| | Daugsk. | 1. | ė̃jome. |
| | | 2. | ė̃jote. |

### Liepiamasis sakymas.

| | | |
|---|---|---|
| Viensk. | 2. | eik. |
| Dvisk. | 1. | eivà ir eĩkiva. |
| Daugsk. | 1. | eimè ir eĩkime. |
| | 2. | eĩkite. |

Kitos formos padaromos pagal visų kitų veiksmažodžių pavyzdžius (ž. § 107).

Pereinamasis laikas.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Reišk. sak.: Viensk. | 1. | sukù. | šaukiù. | šnekù. |
| | 2. | sukì. | šaukì. | šnekì. |
| | 3. | sùka. | šaũkia. | šnẽka. |
| Dvisk. | 1. | sùkava. | šaũkiava. | šnẽkava. |
| | 2. | sùkata. | šaũkiata. | šnẽkata. |
| Daugsk. | 1. | sùkame. | šaũkiame. | šnẽkame. |
| | 2. | sùkate. | šaũkiate. | šnẽkate. |

Liepiamasis sakymas.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Viensk. | 2. | sùk (sùki; iš: „suk-k"). | šaũk (šaũki). | šnekė́k(i). |
| Dvisk. | 1. | sùkiva. | šaũkiva. | šnekė́kiva. |
| Dvisk. | 2. | sùkita. | šaũkita. | šnekė́kita. |
| Daugsk. | 1. | sùkime. | šaũkime. | šnekė́kime. |
| | 2. | sùkite. | šaũkite. | šnekė́kite. |
| Linksn. veiksmavardis: | | sukąs — sukantì *. | šaukiąs — šaũkianti. | šnekąs — šnẽkanti. |
| Bendralaikis „ | | sùkdamas, -mà. | šaũkdamas, -mà. | šnekė́damas, -mà. |
| Nelinksn. „ | | sùkant. | šaũkiant. | šnẽkant. |
| Leidžiam. sakym.: | I. | tesukiẽ. | tešaukiẽ. | tešnekiẽ. |
| | II. | tèsuka. | tešaũkia. | tèšneka. |

Pereitas pasakojamasis laikas.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Reišk. sak.: Viensk. | 1. | sukaũ. | šaukiaũ. | šnekė́jau. |
| | 2. | sukaĩ. | šaukeĩ. | šnekė́jai. |
| | 3. | sùko. | šaũkė. | šnekė́jo. |
| Dvisk. | 1. | sùkova... | šaũkėva... | šnekė́jova... |
| Linksn. veiksmavard.: | | sùkęs — sùkusi. | šaũkęs — šaũkusi. | šnekė́jęs — šnekė́jusi. |
| Nelinksn. „ | | sùkus. | šaũkus. | šnekė́jus. |

Pereitas paprastasis laikas.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Reišk. sak.: Viensk. | 1. | sùkdavau. | šaũkdavau. | šnekė́davau. |
| | 2. | sùkdavai. | šaũkdavai. | šnekė́davai. |
| | 3. | sùkdavo. | šaũkdavo. | šnekė́davo. |
| Dvisk. | 1. | sùkdavova... | šaũkdavova... | šnekė́davova... |
| Linksn. veiksmavard.: | | sùkdavęs — sùkdavusi. | šaũkdavęs, -usi. | šnekė́davęs, -vusi. |
| Nelinksn. „ | | sùkdavus. | šaũkdavus. | šnekė́davus. |

* Kur yra du kirčiu, tę abudu tinka — pirmasis arba antrasis.

Pereinamasis laikas.

| | | |
|---|---|---|
| mýliu (ir myliù). | mataũ. | žinaũ. |
| mýli. | mataĩ. | žinaĩ. |
| mýli. | mãto. | žìno. |
| mýliva. | mãtova. | žìnova. |
| mýlita. | mãtota. | žìnota. |
| mýlime. | mãtome. | žìnome. |
| mýlite. | mãtote. | žìnote. |

Liepiamasis sakymas.

| | | |
|---|---|---|
| mylė́k (i). | matýk (i). | žinók (i). |
| mylė́kiva. | matýkiva. | žinókiva. |
| mylė́kita. | matýkita. | žinókita. |
| mylė́kime. | matýkime. | žinókime. |
| mylė́kite. | matýkite. | žinókite. |
| | | |
| mýlįs—mýlintì. | mãtąs—mãtanti. | žìnąs—žìnanti. |
| | | |
| mylė́damas, -ma. | matýdamas, -ma. | žinódamas, -ma. |
| mýlint. | mãtant. | žìnant. |
| temyliẽ. | temãtai. | težìnai. |
| temýli. | temãto. | težìno. |

Pereitas pasakojamasis laikas.

| | | |
|---|---|---|
| mylė́jau. | mačiaũ. | žinójau. |
| mylė́jai. | mateĩ. | žinójai. |
| mylė́jo. | mãtė. | žinójo. |
| mylė́jova... | mãtėva... | žinójova... |
| | | |
| mylė́jęs—mylė́jusi. | mãtęs—mãčiusi. | žinójęs—žinójusi. |
| mylė́jus. | mãčius. | žinójus. |

Pereitas paprastasis laikas.

| | | |
|---|---|---|
| mylė́davau. | matýdavau. | žinódavau. |
| mylė́davai. | matýdavai. | žinódavai. |
| mylė́davo. | matýdavo. | žinódavo. |
| mylė́davova... | matýdavova... | žinódavova... |
| | | |
| mylė́davęs, -vusi. | matýdavęs, -vusi. | žinódavęs, -vusi. |
| mylė́davus. | matýdavus. | žinódavus. |

### Būsimasis laikas.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Reikš. sak.: Viensk. | 1. sùksiu. | šaũksiu. | šnekẽsiu. |
| | 2. sùksi. | šaũksi. | šnekẽsi. |
| | 3. sùks. | šaũks. | šnekė̃s. |
| Dvisk. | 1. sùksiva... | šaũksiva... | šnekẽsiva... |
| Linksn. veiksmavard.: | sùksiąs — sùksianti. | šaũksiąs, -anti. | šnekẽsiąs, -sianti. |
| Nelinksn. „ | sùksiant. | šaũksiant. | šnekẽsiant. |

### Pereinamas atliktasis laikas.

| | | | |
|---|---|---|---|
| Reišk. sak.: | | | |
| V. 1. | esù sùkęs, -kusi... | esù šaũkęs, -kusi... | esù šnekė̃jęs, -jusi... |
| Dv. 1, | ēsava sùkusiu, -kusi... | ēsava šaũkusiu, -kusi... | ēsava šnekė̃jusiu, -jusi... |
| Dg. 1, | ēsame sùkę, -kusios... | ēsame šaũkę, -kusios... | ēsame šnekė̃ję, -jusios... |
| Linksn. veiksmavard. | esą̃s sùkęs,— ēsanti sùkusi. | esą̃s šaũkęs,— ēsanti šaũkusi. | esą̃s šnekė̃jęs,— ēsanti šnekėjusi. |
| Nelinks. veiksm. | ēsant sùkus. | ēsant šaũkus. | ēsant šnekė̃jus. |

### Pereitas mėgintasis laikas.

| | | | |
|---|---|---|---|
| Reišk. sak.: | | | |
| V. 1, | buvaũ besuką̃s, -kanti... | b. bešaukią̃s, -kianti... | b. bešneką̃s, -kanti... |
| Dv. 1, | bùvova besùkančiu, -anti... | b. bešaũkiančiu, -anti... | b. bešnēkančiu, -kanti... |
| Dg. 1, | bùvome besuką̃, -ančios... | b. bešaukią̃, -kiančios... | b. bešneką̃, -kančios... |
| Linksn. veiks-mavard.: | bùvęs besuką̃s,— bùvusi besùkanti. | bùvęs bešaukią̃s,— bùvusi bešaũkianti. | bùvęs bešneką̃s,— bùvusi bešnēkanti. |

### Pereitas atliktasis laikas.

| | | | |
|---|---|---|---|
| Reišk. sak.: | | | |
| V. 1. | buvaũ sùkęs, -kusi... | b. šaũkęs, -kusi... | b. šnekė̃jęs, -jusi... |
| Dv. 1. | bùvova sùkusiu, -kusi... | b. šaũkusiu, -kusi... | b. šnekė̃jusiu, -jusi... |
| Dg. 1. | bùvome sùkę, -kusios... | b. šaũkę, -kusios... | b. šnekė̃ję, -jusios... |

### Būsimasis laikas.

| | | |
|---|---|---|
| mylésiu. | matýsiu. | žinósiu. |
| mylési. | matýsi. | žinósi. |
| mylẽs. | matỹs. | žinõs. |
| mylésiva... | matýsiva... | žinósiva... |
| mylésiąs, -sianti. | matýsiąs, -sianti. | žinósiąs, -sianti. |
| mylésiant. | matýsiant. | žinósiant. |

### Pereinamas atliktasis laikas.

| | | |
|---|---|---|
| esù myléjęs, -jusi... | esù mãtęs— mãčiusi... | esù žinójęs, -jusi... |
| ẽsava myléjusiu, -jusi... | ẽsava mãčiusiu, -čiusi... | ẽsava žinójusiu, -jusi... |
| ẽsame myléję, -jusios... | ẽsame mãtę, -čiusios... | ẽsame žinóję, -jusios... |
| esą̃s myléjęs,— ẽsanti myléjusi. ẽsant myléjus. | esą̃s mãtęs,— ẽsanti mãčiusi. ẽsant mãčius. | esą̃s žinójęs,— ẽsanti žinójusi. ẽsant žinójus. |

### Pereitas mėgintasis laikas.

| | | |
|---|---|---|
| b. bemýlįs, -linti... | b. bemãtąs, -tanti... | b. bežìnąs, -nanti... |
| b. bemýlinčiu, -linti... | b. bemãtančiu, -tanti... | b. bežìnančiu, -nanti... |
| b. bemýlį, -linčios... | b. bemãtą, -tančios... | b. bežìną, -nančios... |
| bùvęs bemýlįs,— bùvusi bemýlinti. | bùvęs bemãtąs,— bùvusi bemãtanti. | bùvęs bežìnąs,— bùvusi bežìnanti. |

### Pereitas atliktasis laikas.

| | | |
|---|---|---|
| buvaũ myléjęs, -jusi... | b. mãtęs— mãčiusi... | b. žinójęs, -jusi... |
| bùvova myléjusiu, -jusi... | b. mãčiusiu, -čiusi... | b. žinójusiu, jusi... |
| bùvome myléję, -jusios... | b. mãtę, -čiusios... | b. žinóję, -jusios... |

| | | | |
|---|---|---|---|
| Linksn. veiksmavard.: | bùvęs sùkęs,— bùvusi sùkusi. | bùvęs šaũkęs,— bùvusi šaũkusi. | bùvęs šnekė́jęs,— bùvusi šnekė́jusi. |
| Nelinksn. „ | bùvus sùkus. | bùvus šaũkus. | bùvus šnekė́jus. |

Reišk. sak.: B ū s i m a s a t l i k t a s i s l a i k a s.

| | | | |
|---|---|---|---|
| V. 1. | bū́siu sùkęs, -kusi... | b. šaũkęs, -kusi... | b. šnekė́jęs, -jusi... |
| Dv. 1. | bū́siva sùkusiu, -kusi... | b. šaũkusiu, -kusi... | b. šnekė́jusiu, -jusi... |
| Dg. 1. | bū́sime sùkę, -kusios... | b. šaũkę, -kusios... | b. šnekė́ję, -jusios... |
| Linksn. veiksmavard.: | bū́siąs sùkęs,— bū́sianti sùkusi. | bū́siąs šaũkęs,— bū́sianti šaũkusi. | b. šnekė́jęs,— b. šnekė́jusi. |
| Nelinks. „ | bū́siant sùkus. | bū́siant šaũkus. | bū́siant šnekė́jus. |

V i e n t i s a s i s t a r i a m o j o s a k y m o l a i k a s.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Viensk. | 1. | sùkčiau (sùkčià, -čio). | šaũkčiau. | šnekė́čiau. |
| | 2. | sùktum (-tumei). | šaũktum (-tumei). | šnekė́tum (-tumei). |
| | 3. | sùktų. | šaũktų. | šnekė́tų. |
| Dvisk. | 1. | sùktuva. | šaũktuva. | šnekė́tuva. |
| | 2. | sùktuta (sùktumėta). | šaũktuta (-tumėta). | šnekė́tuta (-tumėta). |
| Daugsk. | 1. | sùktume. | šaũktume. | šnekė́tume. |
| | 2. | sùktute (sùktumėte). | šaũktute (-tumėte). | šnekė́tute (-tumėte). |

S u d u r t i n i s t a r i a m o j o s a k y m o l a i k a s.

| | | | |
|---|---|---|---|
| V. 1. | bū́čiau sùkęs, -kusi... | b. šaũkęs, -kusi... | b. šnekė́jęs, -jusi... |
| Dv. 1. | bū́tuva sùkusiu, -kusi... | b. šaũkusiu, -kusi... | b. šnekė́jusiu, -jusi... |
| Dg. 1. | bū́tume sùkę, -kusios... | b. šaũkę, -kusios... | b. šnekė́ję, -jusios... |

S i e k i a m a s i s s a k y m a s.

| | | |
|---|---|---|
| sùktų. | šaũktų. | šnekė́tų. |

N e r e i š k i a m a s i s s a k y m a s.

| | | | |
|---|---|---|---|
| I. | sùkti. | šaũkti. | šnekė́ti. |
| II. | suktè. | šauktè. | šnekė́te. |

| | | |
|---|---|---|
| bùvęs mylė́jęs,— | bùvęs mãtęs,— | bùvęs žinójęs,— |
| bùvusi mylė́jusi. | bùvusi mãčiusi. | bùvusi žinójusi. |
| bùvus mylė́jus. | bùvus mãčius. | bùvus žinójus. |

### Būsimas atliktasis laikas.

| | | |
|---|---|---|
| bū́siu mylė́jęs, -jusi... | b. mãtęs — mãčiusi... | b. žinójęs, -jusi... |
| bū́siva mylė́jusiu, -jusi... | b. mãčiusiu, -čiusi... | b. žinójusiu, -jusi... |
| bū́sime mylė́ję, -jusios... | b. mãtę, -čiusios... | b. žinóję, -jusios... |
| bū́siąs mylė́jęs,— | bū́siąs mãtęs,— | bū́siąs žinójęs,— |
| bū́sianti mylė́jusi. | bū́sianti mãčiusi. | bū́sianti žinójusi. |
| bū́siant mylė́jus. | bū́siant mãčius. | bū́siant žinójus. |

### Vientisasis tariamojo sakymo laikas.

| | | |
|---|---|---|
| mylė́čiau. | matýčiau. | žinóčiau *. |
| mylė́tum (-ei). | matýtum (-ei). | žinótum (-ei). |
| | | |
| mylė́tų. | matýtų. | žinótų. |
| mylė́tuva. | matýtuva. | žinótuva. |
| mylė́tuta (-mėta). | matýtuta (-mėta). | žinótuta (-mėta). |
| | | |
| mylė́tume. | matýtume. | žinótume. |
| mylė́tute (-mėte). | matýtute (-mėte). | žinótute (-mėte). |

### Sudurtinis tariamojo sakymo laikas.

| | | |
|---|---|---|
| bū́čiau mylė́jęs, -jusi... | b. mãtęs — mãčiusi... | b. žinójęs, -jusi... |
| bū́tuva mylė́jusiu, -jusi... | b. mãčiusiu, -čiusi... | b. žinójusiu, -jusi... |
| bū́tume mylė́ję, -jusios... | b. mãtę, -čiusios... | b. žinóję, -jusios... |

### Siekiamasis sakymas.

| | | |
|---|---|---|
| mylė́tų. | matýtų. | žinótų. |

### Nereiškiamasis sakymas.

| | | |
|---|---|---|
| mylė́ti. | matýti. | žinóti. |
| mylė́te. | matýte. | žinóte. |

* Dėl kirčio ž. § 2.

### Pereinamasis laikas.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Reišk. sak.: | V. 1. | sukúos (i). | šaukiúosi (i). | šnekúos (i). |
| | 2. | sukíes (i). | šaukíes (i). | šnekíes (i). |
| | 3. | sùkas (i). | šaũkias (i). | šnẽkas (i). |
| | Dv. 1. | sùkavos. | šaũkiavos. | šnẽkavos. |
| | 2. | sùkatos. | šaũkiatos. | šnẽkatos. |
| | Dg. 1. | sùkamės. | šaũkiamės. | šnẽkamės. |
| | 2. | sùkatės. | šaũkiatės. | šnẽkatės. |
| Liepiam. sak.: | V. 1. | sùkis. | šaũkis. | šnekḗkis. |
| | Dv. 1. | sùkivos. | šaũkivos. | šnekḗkivos. |
| | 2. | sùkitos. | šaũkitos. | šnekḗkitos. |
| | Dg. 1. | sùkimės. | šaũkimės. | šnekḗkimės. |
| | 2. | sùkitės. | šaũkitės. | šnekḗkitės. |
| Leidžiam. sak.: | I. | tesisukiẽ. | tesišaukiẽ. | tesišnekiẽ. |
| | II. | tesìsuka. | tesišaũkia. | tesìšneka. |
| Siekiam. sak.: | | sùktųsi. | šaũktųsi. | šnekḗtųsi. |
| Nereiškiam. sak.: | | sùkties (žem.) ir sùktis. | šaũkties ir šaũktis. | šnekḗties ir šnekḗtis. |

### Vientisasis tariamojo sakymo laikas.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Viensk. | 1. | sùkčiaus (i). | šaũkčiaus (i). | šnekḗčiaus (i). |
| | 2. | sùktumeis (i). | šaũktumeis (i). | šnekḗtumeis (i). |
| | 3. | sùktųsi. | šaũktųsi. | šnekḗtųsi. |
| Dvisk. | 1. | sùktuvos. | šaũktuvos. | šnekḗtuvos. |
| | 2. | sùktutos. | šaũktutos. | šnekḗtutos. |
| Daugsk. | 1. | sùktumės. | šaũktumės. | šnekḗtumės. |
| | 2. | sùktutės. | šaũktutės. | šnekḗtutės. |

### Pereitas pasakojamasis laikas.

Reiškiam. sak.:

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| V. | 1. | sukaũs (i). | šaukiaũs (i). | šnekḗjaus (i). |
| | 2. | sukaĩs (i). | šaukeĩs (i). | šnekḗjais (i). |
| | 3. | sùkosi. | šaũkėsi. | šnekḗjosi. |
| Dv. | 1. | sùkovos. | šaũkėvos. | šnekḗjovos. |
| | 2. | sùkotos. | šaũkėtos. | šnekḗjotos. |
| Dg. | 1. | sùkomės. | šaũkėmės. | šnekḗjomės. |
| | 2. | sùkotės. | šaũkėtės. | šnekḗjotės. |

### Pereinamasis laikas.

| | | |
|---|---|---|
| mýliuosi (ir myliúosi). | mataũs(i). | žinaũs(i). |
| mýlies(i). | mataĩs(i). | žinaĩs(i). |
| mýlis(i). | mãtos(i). | žìnos(i). |
| mýlivos. | mãtovos. | žìnovos. |
| mýlitos. | mãtotos. | žìnotos. |
| mýlimės. | mãtomės. | žìnomės. |
| mýlitės. | mãtotės. | žìnotės. |
| mylẽkis. | matýkis. | žinókis. |
| mylẽkivos. | matýkivos. | žinókivos. |
| mylẽkitos. | matýkitos. | žinókitos. |
| mylẽkimės. | matýkimės. | žinókimės. |
| mylẽkitės. | matýkitės. | žinókitės. |
| tesimyliẽ. | tesimãtai. | tesižìnai. |
| tesimýli. | tesimãto. | tesižìno. |
| mylẽtųsi. | matýtųsi. | žinótųsi. |
| mylẽties ir mylẽtis. | matýties ir matýtis. | žinóties ir žinótis. |

### Vientisasis tariamojo sakymo laikas.

| | | |
|---|---|---|
| mylẽčiaus(i). | matýčiaus(i). | žinóčiaus(i). |
| mylẽtumeis(i). | matýtumeis(i). | žinótumeis(i). |
| mylẽtųsi. | matýtųsi. | žinótųsi. |
| mylẽtuvos. | matýtuvos. | žinótuvos. |
| mylẽtutos. | matýtutos. | žinótutos. |
| mylẽtumės. | matýtumės. | žinótumės. |
| mylẽtutės. | matýtutės. | žinótutės. |

### Pereitas pasakojamasis laikas.

| | | |
|---|---|---|
| mylẽjaus(i). | mačiaũs(i). | žinójaus(i). |
| mylẽjais(i). | mateĩs(i). | žinójais(i). |
| mylẽjosi. | mãtėsi. | žinójosi. |
| mylẽjovos. | mãtėvos. | žinójovos. |
| mylẽjotos. | mãtėtos. | žinójotos. |
| mylẽjomės. | mãtėmės. | žinójomės. |
| mylẽjotės. | mãtėtės. | žinójotės. |

Pereitas paprastasis laikas.

| | | | |
|---|---|---|---|
| Viensk. | 1. sùkdavaus(i). | šaũkdavaus(i). | šnekė́davaus(i). |
| | 2. sùkdavais(i). | šaũkdavais(i). | šnekė́davais(i). |
| | 3. sùkdavos(i). | šaũkdavos(i). | šnekė́davos(i). |
| Dvisk. | 1. sùkdavovos. | šaũkdavovos. | šnekė́davovos. |
| | 2. sùkdavotos. | šaũkdavotos. | šnekė́davotos. |
| Daugsk. | 1. sùkdavomės. | šaũkdavomės. | šnekė́davomės. |
| | 2. sùkdavotės. | šaũkdavotės. | šnekė́davotės. |

Būsimas vientisasis laikas.

| | | | |
|---|---|---|---|
| Viensk. | 1. sùksiuos(i). | šaũksiuos(i). | šnekė́siuos(i). |
| | 2. sùksies(i). | šaũksies(i). | šnekė́sies(i). |
| | 3. sùksis. | šaũksis. | šnekė̃sis. |
| Dvisk. | 1. sùksivos. | šaũksivos. | šnekė́sivos. |
| | 2. sùkitos. | šaũksitos. | šnekė́sitos. |
| Daugsk. | 1. sùksimės. | šaũksimės. | šnekė́simės. |
| | 2. sùksitės. | šaũksitės. | šnekė́sitės. |

Pereinamas atliktasis laikas.

V. 1. esù sùkęsis, sùkusis.
Dg. 1. ẽsame sùkęsi,
sùkusiosi.

Pereitas atliktasis laikas.

V. 1. buvaũ sùkęsis, sùkusis.
Dg. 1. bùvome sùkęsi,
sùkusiosi.

Pereitas mėgintasis laikas.

V. 1. buvaũ besisuką̃s, besisùkanti.
Dg. 1. bùvome besisuką̃,
besisùkančios.

Būsimas atliktasis laikas.

V. 1. bū́siu sùkęsis, sùkusis.
Dg. 1. bū́sime sùkęsi,
sùkusiosi.

Pereitas paprastasis laikas.

| | | |
|---|---|---|
| mylėdavaus(i). | matýdavaus(i). | žinódavaus(i). |
| mylėdavais(i). | matýdavais(i). | žinódavais(i). |
| mylėdavos(i). | matýdavos(i). | žinódavos(i). |
| mylėdavovos. | matýdavovos. | žinódavovos. |
| mylėdavotos. | matýdavotos. | žinódavotos. |
| mylėdavomės. | matýdavomės. | žinódavomės. |
| mylėdavotės. | matýdavotės. | žinódavotės. |

Būsimas vientisasis laikas.

| | | |
|---|---|---|
| mylésiuos(i). | matýsiuos(i). | žinósiuos(i). |
| mylésies(i). | matýsies(i). | žinósies(i). |
| mylẽsis. | matỹsis. | žinõsis. |
| mylésivos. | matýsivos. | žinósivos. |
| mylésitos. | matýsitos. | žinósitos. |
| mylésimės. | matýsimės. | žinósimės. |
| mylésitės. | matýsitės. | žinósitės. |

Sudurtinis tariamojo sakymo laikas.

V. 1. bū̃čiau sùkęsis,
sùkusis.

Dg. 1. bū̃tume sùkęsi,
sùkusiosi.

*Veiksmavardžiai:* sukąsis-sùkantis; sùkantis; sùkdamasi, sùkdamosi, sùkdamos...

Sudėtiniuose veiksmažodžiuose išvardis *si* augštaičių tarmėse yra visada įdedamas tarp priešdėlio ir paties veiksmažodžio: pa*si*suku, ne*si*suką, at*si*suka, at*si*sukdamas, be*si*suka, tebe*si*suka, buvau at*si*sukęs.

Pereinamasis laikas.

Viensk. 1. esù sùkamas, -mà... esù šaũkiamas, -mà...

Pereinamas atliktasis laikas.

Viensk. 1. esù sùktas, -tà... esù šaũktas, -tà...

Pereitas pasakojamasis laikas.

Viensk. 1. buvaũ sùkamas, -mà... buvaũ šaũkiamas, -mà...

Pereitas atliktasis laikas.

Viensk. 1. buvaũ sùktas, -à... buvaũ šaũktas, -tà...

Pereitas paprastasis laikas.

Viensk. 1. bū́davau sùkamas, -mà... bū́davau šaũkiamas, -mà...

Būsimas laikas.

Viensk. 1. bū́siu sùkamas, -mà... bū́siu šaũkiamas, -mà...

Būsimas atliktasis laikas.

Viensk. 1. bū́siu sùktas, -tà... bū́siu šaũktas, -tà...

Tariamasis sakymas I.

Viensk. 1. bū́čiau sùkamas, -mà... bū́čiau šaũkiamas, -mà...

Tariamasis sakymas II.

Viensk. 1. { bū́čiau sùkamas (sùktas) bùvęs,— b. šaũkiamas (šaũktas) bùvęs,
bū́čiau sukamà (suktà) bùvusi... b. šaukiamà (šauktà) bùvusi... }

Liepiamasis sakymas.

Viensk. 2. bū́k sùkamas, -mà... bū́k šaũkiamas, -mà...
bū́k sùktas, -tà... bū́k šaũktas, -tà...

Geidžiamasis sakymas.

teesiẽ sùkamas, -mà. teesiẽ šaũkiamas, -mà.
teesiẽ sùktas, -tà. teesiẽ šaũktas, -tà.

Nereiškiamasis sakymas.

sukamám bū́ti. šaukiamám bū́ti.
suktám bū́ti. šauktám bū́ti.

Pereinamasis laikas.

| | | |
|---|---|---|
| esù mýlimas, -mà... | esù mãtomas, -a... | esù žìnomas, -ma... |

Pereinamas atliktasis laikas.

| | | |
|---|---|---|
| esù mylė́tas, -ta... | esù matýtas, -a... | (esù žinótas). |

Pereitas pasakojamasis laikas.

| | | |
|---|---|---|
| buvaũ mýlimas, -ma... | buvaũ mãtomas, -ma... | b. žìnomas, -a... |

Pereitas atliktasis laikas.

| | | |
|---|---|---|
| buvaũ mylė́tas, -ta... | buvaũ matýtas, -ta... | (b. žinótas). |

Pereitas paprastasis laikas.

| | | |
|---|---|---|
| bū́davau mýlimas, -mà... | bū́davau mãtomas, -a... | b. žìnomas, -a... |

Būsimas laikas.

| | | |
|---|---|---|
| bū́siu mýlimas, -mà... | bū́siu mãtomas, -ma... | bū́siu žìnomas, -a... |

Būsimas atliktasis laikas.

| | | |
|---|---|---|
| bū́siu mylė́tas, -ta... | bū́siu matýtas, -ta... | (bū́siu žinótas). |

Tariamasis sakymas I.

| | | |
|---|---|---|
| bū́čiau mýlimas, -mà... | bū́čiau mãtomas, -ma... | b. žìnomas, -a... |

Tariamasis sakymas II.

| | | |
|---|---|---|
| b. mýlimas (mylė́tas) bùvęs,— | b. mãtomas (matýtas) b.,— | b. žìnomas bùvęs, |
| b. mylimà (mylė́ta) bùvusi... | b. mãtoma (matýta) b. ... | b. žìnoma bùvusi... |

Liepiamasis sakymas.

| | | |
|---|---|---|
| bū́k mýlimas, -mà... | bū́k mãtomas, -ma... | bū́k žìnomas, -a... |
| bū́k mylė́tas, -ta... | bū́k matýtas, -ta... | (bū́k žinótas). |

Geidžiamasis sakymas.

| | | |
|---|---|---|
| teesiẽ mýlimas, -mà. | teesiẽ mãtomas, -mà. | teesiẽ žìnomas, -a... |
| teesiẽ mylė́tas, -ta. | teesiẽ matýtas, -ta. | (teesiẽ žinótas). |

Nereiškiamasis sakymas.

| | | |
|---|---|---|
| mylimám bū́ti. | mãtomam bū́ti. | žìnomam bū́ti. |
| mylė́tam bū́ti. | matýtam bū́ti. | (žinótam bū́ti). |

### § 110. VEIKSMAVARDŽIŲ LINKSNIAVIMAS.

V i e n s k a i t a.

| | | | |
|---|---|---|---|
| Vr. suką̃s, | sùkanti. | sùkęs, | sùkusi. |
| K. sùkančio, | sùkančiõs. | sùkusio, | sùkusios. |
| N. sùkančiám, | sùkančiai. | sùkusiam, | sùkusiai. |
| Pr. sùkantį, | sùkančią. | sùkusį, | sùkusią. |
| Įr. sùkančiu, | sùkančia. | sùkusiu, | sùkusia. |
| Vt. sùkančiame, | sùkančioje. | sùkusiame, | sùkusioje. |

D a u g s k a i t a.

| | | | |
|---|---|---|---|
| Vr. suką̃, | sùkančios. | sùkę, | sùkusios. |
| K. sùkančių̃. | | sùkusių, | sùkusių. |
| N. sùkantíems, | sùkančióms. | sùkusiems, | sùkusioms. |
| Pr. sùkančius, | sùkančias. | sùkusius, | sùkusias. |
| Įr. sùkančiaĩs, | sùkančiomìs. | sùkusiais, | sùkusiomis. |
| Vt. sùkančiuosè, | sùkančiosè. | sùkusiuose, | sùkusiose. |

D v i s k a i t a.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| V., Pr. | (dù) sùkančiu, | (dvi) sùkanti. | (dù) sùkusiu, | (dvi) sùkusi. |
| K., Vt. | | kaip daugskaitoje. | | |
| N. | sùkantíem, | sùkančióm. | sùkusíem, | sùkusiom. |
| Įr. | sùkantiẽm, | sùkančiõm. | sùkusiẽm, | sùkusiom. |

Teip-pat linksniuojami veiksmavardžiai: *sùksiąs, sùksianti* (kilt. sùksiančio, sùksiančios...), *sùkdavęs, sùkdavusi* (kilt. *sùkdavusio, -sios,...); mylį̃s (mýlinčio...)*...

Veiksmavardžiai: *sùkdamas, sùktas, sùktinas* linksniuojami griežtai kaip būdvardis *geras* (ž. § 49).

Dvilypuotiejei veiksmavardžiai: *sukantỹsis (sukantỹs)* — *sùkantíejei, sukančióji* — *sùkančiosios, sùkusỹsis, sùkusis* — *sùkusiejei,* ir t. t. (ž. § 206, p a s e r g ė j i m a s).

#### VEIKSMAŽODŽIŲ SKYRIAI.

§ 111. Visus veiksmažodžius sulyg paties sąjungojimo skáidome į du dideliu skyriu, į p i r m i n i u s ir a n t r i n i u s.

Pirminiais vadiname tokius veiksmažodžius, kurių pereinamojo laiko liemuo, atmetus pirmosios ypatos galūnę *-u,* vieną teturi skiemenį: *dirb-u, vež-u, pykst-u, tenk-u;* antrinių veiksmažodžių pereinamojo laiko liemuo, atmetus pirmosios ypatos galūnę *-u,* turi ne vieną skiemenį: *raša-u, vagoj-u, degin-u, siūdin-u.*

§ 112. Pirminiai veiksmažodžiai ne visi vienodai padaro pereinamojo laiko formas, t. y. ne visi jie gauna pereinamojo laiko liemeniui vienodą priesagą; ne vienaip jie padaro ir pereitojo laiko liemenį. Sulyg liemenų skirtumo pirminius veiksmažodžius dalijame į penkis skyrius.

§ 113. a. Pereinamojo laiko liemuo turi priesagą *-a*, pereitojo — priesagą *-o;* šakninė abiejų liemenų balsė yra vienodo laipsnio (I sk.):

Aug-a, aug-o, augti;
kand-a, kand-o, kąsti (iš *kand+ti, kansti, ž. § 23, a);
žind-a, žind-o, žįsti.

b. Pereinamojo laiko liemuo turi priesagą *-a*, pereitojo — *-ė;* pereitojo liemens balsė trumpa:

deg-a, deg-ė, deg-ti;
muš-a, muš-ė, muš-ti (ž. § 101, p a s e r g. b.);
vež-a, vež-ė, vež-ti.

c. Pereinamojo laiko liemuo turi priesagą *-a*, pereitojo — *-ė;* pereitojo liemens balsė ilga;

gìn-a, gýn-ė, ginti, būs. gįsiu (ž. § 23, a, e);
ìm-a (žem. jem-a), ẽm-ė, imti;
mìn-a, mýn-ė, minti;
pìl-a, pýl-ė, pilti;
trìna, trýn-ė, trinti.

d. Pereinamojo laiko liemuo turi priesagą *-a*, pereitojo — *-ėjo*, nereiškiamojo sakymo — *ėti:*

bud-a, bud-ė̃jo, bud-ė̃ti;
gélb-a (gélbti), gélb-ėjo, gélb-ėti;
mók-a, mok-ė̃jo, mok-ė̃ti.

Žodžių *budėti, mokėti* nereikia maišyti su pradedamosios prasmės veiksmažodžiais: *bùsti, mókti* (atsibundù, atsibùsti; išmókstu, išmókti).

e. Pereinamojo laiko liemuo turi priesagą *-a*, pereitojo — *-ojo*, nereiškiamojo sakymo — *-oti:*

gied-a (ir giesti, giesta), gied-ojo, gied-óti;
mieg-a (ir miegti)*, mieg-ojo, mieg-óti;
raud-a (ir ráusti), raud-ójo, raud-óti.

§ 114. Pereinamojo laiko liemuo turi augštesnio laipsnio balsę (*e*, *ie* — *i*, *y*), nekaip kitų laikų liemens; pereinamojo laiko liemuo turi priesagą *a* (II sk.):

a. pereitojo laiko liemuo turi priesagą *-o:*

bred-a (brenda), brid-o, bristi;
lend-a, lind-o, lįsti;
liek-a (liekti, liñka), lik-o, likti;
telp-a, tilp-o, tilpti;
vẽj-a, vìj-o, výti.

b. pereitojo laiko liemuo turi priesagą *-ė:*

gẽm-a, gìm-ė, gim̃ti;
gen-a, gin-ė, giñti (bandą, galvijus);
mẽn-a, min-ė, minti (àtmena, àtminė, atmiñti).

§ 115. Pereinamojo laiko liemuo turi priesagą *-a* (kartais *i*, *ia*) po minkštosios priebalsės.

a. Pereitojo laiko liemuo turi priesagą *-o* (III sk.

grūdži-a, grūd-o, grūsti;
griñdži-a, griñd-o, grįsti.

b. Pereitojo laiko liemuo turi priesagą *-ė:*

audži-a, aud-ė, austi;
gúodži-a, gúod-ė, gúosti (*pagúosti* ką = *nuskųsti* ką);
kéiki-a, kéik-ė, kéikti;
kenki-a, kenk-ė, kenkti (schaden; krušа labai *pakenkė* mūsų rugiams).

c. Pereinamojo ir pereitojo laiko liemuo turi nevienodą balsę; pereitojo laiko balsė ilga, priesaga *-ė:*

bẽri-a, bḗr-ė, beřti;
skeli-a, skḗl-ė, skelti;
vẽmi-a, vḗm-ė, vemti;
giri-a, gyr-ė, girti;

---

* Žemaičiai sako: *miegtu, eitu, liektu...* (= miegu, einu, lieku). Priebalsė *t* įsibrovė pirmojon ypaton iš trečiosios, kur ji yra gerai suprantama (sulyg. § 99).

skiri-a, skyr-ė, skírti;
duri-a, dūr-ė, durti;
stumi-a, stūm-ė, stumti;
kari-a, kórė, karti.

d. Pereinamojo laiko liemens balsė silpnesnė už pereitojo; pereitojo ir kitų laikų liemuo turi ilgą balsę; pereitojo laiko priesaga *-ė:*

drēbi-a, drěb-ė, drěbs, drěbti;
dvēsi-a, dvěs-ė, dvěs, dvěsti;
dvāki-a, dvōk-ė, dvōks, dvōkti;
blāški-a, blošk-ė, blokš, blokšti;
smagi-a, smōg-ė, smōgs, smogti;
vagi-a, vog-ė, vōgs, vōgti.

e. Pereinamojo laiko liemuo turi priesagą *-i;* pereitojo laiko liemuo turi priesagą *-ėjo,* nereiškiamojo sakymo galūnė *-ėti:*

girͤd-i, gird-ějo, gird-ěti;
mérd-i, mérd-ėjo, mérd-ėti;
mýl-i, myl-ějo, myl-ěti;
sěd-i, sėd-ějo, sėd-ěti;
tìk-i, tik-ějo, tik-ěti;
ting-i, ting-ějo, ting-ěti;
tùr-i, tur-ějo, tur-ěti (haben);
tūr-i, tūr-ějo, tūr-ěti (žem., halten).

Čia-pat priskiriami ir tokie žodžiai, kaip *keñči-a, kent-ějo, kent-ěti; kvepia, kvepėjo, kvepěti.* Tokių žodžių yra nedaug (ž. § 100, c).

g. Pereinamojo laiko liemuo turi galūnę *-a* po šakninės *j,* pereitojo — *-o* po šakninės *j:*

joj-a, joj-o, joti;
kloj-a, kloj-o, kloti;
ploj-a, ploj-o, ploti;
tvoj-a, tvoj-o, tvoti.

i. Pereinamojo laiko liemuo turi galūnę *-ja* po ilgosios balsės (ž. § 117); pereitojo laiko liemuo turi galūnę *-jo* po trumpos balsės:

gy-ja, gi-jo, gyti;
ly-ja, li-jo, lyti;
ry-ja, ri-jo, ryti.

Žemaičiai taria: *gyn, lyn, ryn* (= gyna, lyna, ryna). Teisingiau būtų rašyti: *gįja, lįja, rįja* (ž. § 117).

k. Čia-pat priskiriame ir tokius veiksmažodžius, kaip antai:

bliáu-ja (žem. ir ryt. bliauna), bliovė, bliauti;
spiau-ja (žem. ir ryt. spiauna), spiovė, spiauti;
šau-ja (žem. ir ryt. šauna), šóvė (šãvo), šáuti;
šluo-ja (žem. šlava), šlavė, šluoti.

§ 116. a. Pereinamojo laiko liemuo turi priesagą *-sta,* kurios kitų laikų liemenyje nėra. — Surašome keliolikną šito skyriaus veiksmažodžių, kurių liemengalyje yra viena iš priebalsių: *b, g, k, l, m, n, p, r* (IV sk.):

pra-kal̃b-sta, pra-kalb-o, prakalbti (prakalbėti);
pra-lõb-sta, pralobo, pralõbti;
bríng-sta, bríngo, bríngti;
dyg-sta, dygo, dygti;
alk-sta, alko, alkti;
iš-mok-sta, išmoko, išmokti;
pasi-gail-sta, pasigailo, pasigailti;
nu-tol-sta, nutolo, nutolti;
pa-mil-sta, pamilo, pamilti;
tem-sta, temo, temti;
rim-sta, rimo, rimti;
sę-sta (iš sen+sta, ž. § 23, a, e), seno, senti;
tvį-sta, tvino, tvinti;
pa-žį-sta, pažino, pažinti;
klimp-sta, klimpo, klimpti;
kryp-sta, krypo, krypti;
at-ker̃-sta, atkẽro, atkérti (žievė nuo medžio *atkẽro*);
skar̃-sta, skaro, skárti (nuskar̃sta, nuskãro...).

P a s e r g ė j i m a s. Jei veiksmažodžio liemengalyje yra priebalsės *d, t, s, š, šk, ž,* tad prisegant prie jų galūnę *-sta* reikia minėti §§ 17, 20, 21, 23 a, e:

su-skir-sta (skird+sta), su-skir̃d-o, suskirsti;
atsi-bó-sta (bod+sta), atsi-bod-o, atsibosti;
gel-sta (iš gelt+sta), gelt-o, gelsti;
už-kai-sta (kait+sta), už-kaĩt-o, užkaisti;
lý-sta (lys+sta), lýs-o, lýsti (*su-lýso* žirgelis);
drį-sta (drįs+sta), drįs-o, drįsti;

áu-šta (áuš+sta), áuš-o, áušti (jau atáušo sruba);
aũ-šta (aũš+sta), aũš-o, aũšti (jau *aũšta* = švinta etc.);
gaĩ-šta (gaiš+sta), gaĩš-o, gaĩšti;
brė̃k-šta (brėšk-sta), brė̃šk-o, brė̃kšti;
trók-šta (trošk+sta), trókš-o, trokšti;
grį-šta (grįž+sta), grįž-o, grįžti;
lū-šta (lūž+sta), lūž-o, lūžti;
at-lý-šta (lyž+sta), at-lýž-o, atlýžti.

b. Jei veiksmažodžio liemuo turi trumpą balsę (*a, e, i, u*) ir liemengalyje švargždžiąją priebalsę (*s, š, ž*), tad pereinamas liemuo gauna priesagą *-sta* ir dar šaknies viduryje priebalsę *n* (ž. §§ 21, 23, a):

gę̃-sta (iš gęs+sta, ryt. gensa), gēs-o, gèsti;
sų̃-sta (sųs+sta), sùs-o, sùsti;
pri-vį-sta (vįs+sta), pri-vìs-o, privisti;
su-mį̃-šta (mįš+sta), su-mìš-o, sumìšti;
iš-klį-šta (klįš+sta; pradeda klišas būti) iš-klìš-o, išklišti;
su-į̃-šta, (įž+sta), su-ìž-o, suìžti (sulyg. *iežti, aižýti);*
tį-šta (tįž+sta), tìž-o, tižti (*patįšta, patižo* kelias).

§ 117. a. Pereinamojo laiko liemeny, pačiame šaknies viduryje, yra pusbalsė *-n,* kurios kitų laikų liemenyje visai nėra; prieš *b, p* toji *n* pavirsta *m,* prieš *l, r, j, v* jos negirdėti, tik balsė prieš ją tariama ilgai (V sk.; ž. § 23, a):

añk-a, ãk-o, àkti;
buñk-a, bùk-o, bùkti;
kank-a, kak-o, kakti;
krint-a (žem. krint), krit-o, kristi;
tenk-a, tek-o, tekti;
tink-a, tik-o, tikti;
dumb-a, dub-o, dubti;
klump-a, klup-o, klupti;
nu-stem̃b-a, nu-steb-o, nustebti;
at-šimp-a, at-šip-o, atšipti;
šąl-a, (žem. šal, šalst, šaln), šal-o, šalti;
šįl-a (žem. šilst, šiln), šil-o, šilti;
žįl-a, (žem. žilst), žil-o, žilti;
bįr-a (žem. birst, birn), bìro, birti.

Prie šitų veiksmažodžių priskiriame ir šiuos veiksmažodžius (ž. § 115, i):

bųv-a (žem. būn, bùv-o), bū́ti;
gįj-a (ž. gyn), gij-o, gyti;
griųv-a (ž. griūn), griùv-o, griū́ti;
lįj-a (ž. lyn), lij-o, lyti;
pųv-a (ž. pūn), pùv-o, pūti;
rįj-a (ž. ryn), rij-o, ryti;
žųv-a (ž. žūn), žùv-o, žūti;
kirmįj-a, kirmij-o, kirmýti (žem. kirmė́ti).

Čia-pat priskiriame ir veiksmažodžius su pusbalse *n*, pridurta pereinamamjame laike prie šaknies galo:

gau-n-a, gav-o, gauti;
ei-n-a, ėj-o (žem. eje), eiti;
au-n-a, av-ė, auti...

Antriniai veiksmažodžiai.

Antrinius veiksmažodžius sulyg sąjungojimo dalijame į septynias krūvas. Kad skirtumas tarp tūleriopų šitos rųšies veiksmažodžių būtų aiškus, užteks parodžius po kelis kiekvieno skyriaus žodžius.

§ 118. VI skyrius:

raš-o, raš-ė, rašyti;
kyb-o, kýb-ojo, kýboti;
láid-o, láid-ė, láidyti;
barst-o, barst-ė, barstyti

§ 119. VII skyrius:

laid-oja, laid-ojo, láid-oti;
laipi-oja, laipi-ojo, laipioti;
vaikšči-oja, vaikšči-ojo, vaikščioti.

§ 120. VIII skyrius:

balt-uoja, balt-avo, baltuoti;
dain-uoja, dain-avo, dainuoti;
juõd-uoja, juod-avo, juoduoti.

§ 121. IX skyrius:

keli-auja, keli-avo, keliauti;
peli-auja, peli-avo, peliauti;
uog-auja, uog-avo, uogauti.

§ 122. X skyrius:

dali-ja, dali-jo, dalýti;
lyki-ja, lyki-jo, lỹkyti;
romi-ja, romi-jo, romyti.

P a s e r g ė j i m a s. Augštaičiai vietomis sako: *dalỹja, dalỹjo (dalina, dalino), rómyja, rómyjo; y* jie įvedė į tąs formas iš nereiškiamojo sakymo ir būsimojo laiko.

§ 123. XI skyrius:

kiem-in-ėja, kiem-in-ėjo, kieminėti;
kneb-in-ėja, kneb-in-ėjo, knebinėti;
vel-ėja, vel-ėjo, velėti.

§ 124. XII skyrius:

gyv-ẽna, gyv-ẽno, gyventi;
táik-ina, taik-ino, taikinti;
siũ-dina, siũ-dino, siũdinti.

### V e i k s m a ž o d ž i ų  p r a s m ė.

§ 125. Labai minėtini yra mūsų kalboje p r i e ž a s t i n i a i v e i k s m a ž o d ž i a i (verba causativa). Jie rodo, juogei veiksnys ne patsai ką veikia arba padirba; jie rodo, juog veiksnys tiktai ragina kitus, kad veiksmą padarytų, arba tik pasirūpina, kad veiksmas būtų atliktas.

P r i e ž a s t i n i a i  n e v e i k i a m o s i o s  p r a s m ė s veiksmažodžiai (verba passivocausativa) yra padaromi iš kelių neveikiamųjų žodžių (*sverdėti, skéldėti*) ir visokių veikiamųjų pereinamosios prasmės (v. transitiva).

**Pavyzdžiai:** 1. *Sver̃-dinu* trobą (= darau, kad sverdėtų, kad būtų pasverta). 2. *Skél-dinu* medį (= darau, kad skeldėtų, kad būtų skeltas). 3. Nẽšdinu daiktus (= darau, kad daiktai būtų nešami). *Dirbdinu* tiltą. 4. Vaikas *suėzdino* duoną. 5. Tėvas *pasisiũdino* ba-

tus. 6. *Apstódinu* zuikį. 7. Kam *prastodinai* vaiką. 8. *Virdinu* ropules. 9. *Lākindinu* šunį (= rūpinuosi, kad šuo būtų lakinamas). 10. Kam *nušaudinai* zuikį? 11. Kam *išvogdinai* svirną? 12. *Sausindinu* pievą. 13. *Rašydinu* raštą (= prašau, kad kits parašytų raštą, kad raštas būtų parašytas). 14. *Rašydindinu* (iš „rašydinu") raštą (= nusiunčiu ką, kad kito prašytų parašyti raštą). 15. Varpą, žvakes *liēdinu* (sulyg. *„liēti* žvakes"). 16. Vandenį *líedinu* (sulyg. „líeti vandenį"). 17. *Parsisiųzdinu* laikraštį; *spauzdinu* knygas.

Žodžių: *eidinti, bėgdinti, važiuodinti, gulėdinti,...* kalboje nėra, nes *eiti, bėgti, važiuoti, gulėti...* yra nepereinamiejei veiksmažodžiai, iš kurių nepadaromi priežastiniai neveikiamosios prasmės su priesaga *-dinti.* Šito įstatymo Kuršaitis nežinojo.

§ 126. Ir iš nepereinamųjų veiksmažodžių padaromi priežastiniai žodžiai, tik jie visada turi pradedamąją prasmę (v. inchoativo-caŭsativa). Jei nepereinamojo žodžio šaknis turėjo baigiamąsias priebalses *l, r* arba kokią balsę, tad priežastinis veiksmažodis iš jo bus su priesaga *-dyti* (nereiškiam. sak.); jei nepereinamojo žodžio šaknis turėjo galūnę kokią-nors priebalsę (ne *l, r),* tad pradedamasis ir veikiamasis priežastinis veiksmažodis iš jo bus su priesaga *-yti.*

**Pavyzdžiai:** a. ardo, ardė, ardyti; *ardaũ* = darau, kad irtų; baldo, baldė, baldyti (= bālinti, báltinti; ž. § 128); *baldau* sienas (= darau, kad báltų);
gydo, gydė, gydyti; *gydau* žmones (= darau, kad gytų);
pūdo, pūdė, pūdyti; *pūdau* javus (= darau, kad javai pūtų);
šaldo, šaldė, šaldyti; *šaldau* jį (= darau, kad šaltų);
šildo, šildė, šildyti; *šildau* (= darau, kad šiltų, kad šilta būtų);
lodo, lodė, lodyti; *lodau* šunis (= darau, kad lotų).

b. Geso, gesė, gesyti; *gesau* žvakes (= darau, kad žvakės gestų);
moko, mokė, mokyti; mókau vaikus (= darau, kad išmoktų);
mìgo, mìgė, migýti; *migaũ* (= darau, kad užmigtų);
stabo, stabė, stabýti (augšt. stabdyti); *stabaũ* (augšt. stabdaũ) žmogų (= darau, kad „nustebtų", sustotų).

§ 127. a. Priesaga *-dyti* tinka ir tankinamųjų veiksmažodžių (verba frequentativa) darymui iš tokių pirminių žodžių, kurių liemengalys yra arba balsė arba priebalsės *l, m, n, r* (sulyg. § 126, a):

šau-do, šaudė, šaudyti (šauti);
skal-do, skaldė, skaldyti (skelti);
stum-do, stumdė, stumdyti (stumti);

min-do, mindė, mindyti (minti);
spar-do, spardė, spardyti (spirti);
tar-do, tardė, tardyti (tirti).

b. Jei pirminiai veiksmažodžiai neturi liemengalyje priebalsių *l, m, n, r* arba balsės, tad tankinamiejei iš jų veiksmažodžiai nereiškiamojo sakymo formoje turi galūnę *-yti* (be *d* prieš *y*):

báldo, baldė, báldyti (bėlsti—beldė);
láido, láidė, láidyti (léisti—leido);
mẽto, mẽtė, mẽtyti (mèsti);
paĩšo, paĩšė, paišýti (pìẽšti);
sváido, sváidė, sváidyti (svíesti—svíedė).

§ 128. Iš nepereinamųjų veiksmažodžių, t. y. iš tokių, prie kurių nėra artimojo darinio, kalba padaro **priežastinius veikiamosios prasmės žodžius** (verba activocausativa), kurie reikia skirti nuo priežastinių pradedamosios prasmės (ž. § 126). Tokius priežastinius veiksmažodžius darome ir iš būdvardžių. Nereiškiamamjame sakyme jie turi priesagą *-inti.*

Sakoma: „duona *kẽpa,* žvakė *dẽga,* vaikas *jódo, guli,* višta *lẽsa,* šuo *laka,* pieva *sausà*". Norėdami pasakyti: „rūpinuos, kad duona keptų, kad žvakė degtų, kad vaikas jodytų — gulėtų, kad višta lestų, kad šuo laktų, kad pieva būtų sausa", ir išreikšdami mintį trumpai priežastiniais veikiamaisiais žodžiais, sakytume tiesiog: „*kepinu* duoną, *deginu* žvakę, *jodinu — gulinu* vaiką, *lesinu* vištą, *lakinu* šunį, *sausinu* pievą". Kiti pavyzdžiai: 1. Jį *sodinu* (žem. *svadinu)* ant žemės (jis *sė́di* ant žemės). 2. Kam *išbėginai* putrą (putra *išbėgo*)? 3. *Mìtinu* (*maitinù*) gyvulius, žmones (gyvuliai, žmonės *minta*). 4. Motina *mìgina* vaiką (vaikas *miega*); motina *mokìna* vaikus (= daro, kad vaikai *mokėtų*). 5. Tėvas *įvỹkino* savo norą (noras *įvỹko*).

§ 129. Yra tarmių, kur iš parodytojo veiksmažodžių prasmės savotiškumo (ž. §§ 125—128) visai nėra šnekamojoje kalboje iškrypimų. Vienok augštaičiai labai dažnai maišo veiksmažodžius su priesagomis *-dinti, -dyti, -yti, -inti.* Ar šeip, ar teip, rašomojoje kalboje nurodytiejei įstatymai reikėtų visada minėti.

Apie kitų veiksmažodžių prasmę, apie tokius, kaip antai: *kárstyti, iminė́ti, imstýti, stoviniuoti...* męs tuo-tarpu nekalbėsime: jie beveik visose tarmėse vartojami vienodai.

## PRIEVEIKSMIS. *(Adverbium).*

§ 130. Nelankstomuosius žodžius, kurie reiškia veiksmo ir stovio ypatybę arba tiesiog paaiškina sakinio tarinį, nurodydami, *kaip — kada — kur — kodėl* yra atliekamas veiksmas, vadiname *prieveiksmiais.*

**Pavyzdžiai:** 1. Jųs *gerai* atlikote savo darbą. 2. Saulelė *vėl* budino žmones. 3. *Vakar* reikėjo *tenai* važiuoti. 4. Jis *tyčia. teip* daro.

Ne visi prieveiksmiai vienodu būdu atsirado mūsų kalboje.

§ 131. Iš laipsniuojamųjų būdvardžių kalba pasidaro ir laipsniuojamus prieveiksmius, vadinamus b ū d v a r d i n i a i s p r i e v e i k s m i a i s. Jei būdvardis turėjo galūnę *-as,* tad jo prieveiksmis turi žodžio gale *-ai:* geras — *gerai,* labas — *labai,* raudonas — *raudonai;* būdvardžiai su galūnėm *-us* arba *-is* padaro prieveiksmį tokiu-pat keliu, bet prieš galūnę *ai* suminkština priebalsę: gražus — *gražiai,* didis — *didžiai,* status — *stačiai,* povėlis (ziemlich spät) — *povėliai.*

§ 132. Augštesnysis šitų prieveiksmių laipsnis turi galūnę *-aus* arba *-au,* augščiausiasis — *ausiai;* prieš galūnes *aus, au, ausiai,* minkšta priebalsė tegali būti. **Pavyzdžiai:** 1. Jis rašo *gražiaus* už mane. 2. Kas čia *geriausiai* (visų-geriausiai, gerų-geriausiai, gerių-geriausiai) išdirba žemę? 3. Vaikai *labiaus* (ž. § 6) myli motiną, nekaip tėvą.

Žemaičių tarmėse augštesnysis prieveiksmių laipsnis yra daromas ir kitaip, būtent iš augštesniojo būdvardžių laipsnio: geresnis — *geresnei* (= geresniai, geriaus), tolesnis — *tolesnei* (= tolesniai, toliaus).

P a s e r g ė j i m a s. Prieveiksmio *labiaus* prasmę žemaičių tarmėse įgijo vietomis prieveiksmiai *juojaus, juojau, juoba, juo:* „vaikai *juojaus* myli motyną (motiną), nekaip tėvą; šventasis pildė *juoba* dievo, nekaip žmonių valią“. Augštaičių tarmėse prieveiksmis *juo* turi vietomis kitą prasmę (desto mehr, „tuo labiaus“). **Pavyzdys:** Kad paties tėvo nebuvo namie, tau reikėjo *juo* žiūrėti namų.

§ 133. Dažnai randame raštuose būdvardinius prieveiksmius, kur šnekamojoje kalboje yra beveik visur vartojami bevardės gimties būdvardžiai.

**Pavyzdžiai:** 1. *Mažai* (= maža) laiko, rugių, žemės turime. 2. Kaip čia *gerai* (= gera) gulėti! 3. Čia *plačiai* (= platu) vietos. 4. Pernai buvo *giliai* (= gilu) sniego, vandens.

Padarymui augštesniojo laipsnio iš bevardės gimties būdvardžių visi augštaičiai vartoja augštesnįjį prieveiksmio, ne būdvardžio laipsnį. Pavyzdys: *Miela* brolis, *miela* sesuo, savi dantys dar *mieliau;* tėvas *miela,* motina *miela,* savi nasrai dar *mieliau.*— Žemaičiai vietomis tebevartoja ir augštesniamjam laipsniui būdvardį, ne prieveiksmį: „*mylu* (= *miela*) brolis, tėvas dar *mylesni*".

§ 134. Be „būdvardinių prieveiksmių" yra daug ir kitų žodžių, kurie turi prieveiksmių prasmę: vieni žodžiai turi tą prasmę nuo senų senovės, kiti įgijo ją vėliaus. Labai daug tokių prieveiksmių atsirado kalboje iš daiktavardžių ir kitų linksniuojamųjų kalbos dalių: tūlos tų žodžių formos tarytum sustingo, jų susijungimo su kitomis žodžio formomis kalba nebejaučia, jos palengva įgijo savotišką prasmę, nutolusią nuo kitų to paties žodžio formų; ypačiai daug yra tokių įgijusių prieveiksmių prasmę žodžių, kurių viena forma bėra vartojama šnekamojoje kalboje. Čia męs surašome nemaža pavyzdžių su dažniausiai vartojamais šitos rųšies prieveiksmiais, neskirstydami pačių prieveiksmių į ypatingas krūveles.

a. 1. *Kame* (wo) pipirai auga? 2. *Kurgi* dabar eisi? 3. *Kur* aš linksma (linksmi) būsiu, kad pavyto mano vainikėlis. 4. *Kame* (wo) tu esi matęs tokius nebūtus daiktus? 5. *Iškur* jis atsirado? 6. *Kodėl* (kōdėl) tu teip elgiesi? 7. *Kaip* žydi beržo medis? 8. *Katrul* (=*katrur, į katrą pusę) kreipsi laivelį? 9. *Kam* (wozu) tu teip daug rašai? 10. *Kōlei* tu čia būsi? 11. *Kiek* buvo rugių? 12. *Kada, kuōmet* (kuòmèt) jis parvažiuos? 13. *Koktù* tau (wie steht es mit dir)? 14. Man *koktu* (wie schlecht ich mich fühle; ich fühle mich schlecht).

b. 1. Buvau pats *tęnai, (tenai, ten, tę).* 2. *Čia (čionai)* dar nebuvau buvęs. 3. Vaikščiojau *išilgui* trobos *šen* ir *ten.* 4. Toli, *iščia* nematyti. 5. Geriaus *niekur* (žem. *nėkur*) neberasi. 6. *Visur* gražu, bet *kitur, svetur* neramu. 7. Jie visi *vienaip (vienodai)* daro. 8. *Vienaip* sako, *kitaip* daro. 9. *Antraip* reikėjo padaryti (du būdu tebuvo žinomu); *kitaip* reikėjo padaryti (kitu kokiu būdu, tik ne *teip, kaip* tu darei). 10. Reikėjo *teip (taip), šiteip, šeip* padaryti. 11. *Visaip* yra daroma. 12. Nė *šeip,* nė *teip* padarė. 13. *Anaip* nemokėjau padaryti. 14. *Aniek* tų vyrų! vieni vaikpalaikiai. 15. *Aniek* tu čia subloškei pėdų! 16. *Tiek, šitiek* buvo vandens. 17. Duok *šiek-tiek* duonos. 18. Vakar ilgai nėjome gultų, *todėl (tōdėl)* šiandien ilgai miegojome. 19. *Koktu* (so steht es) su javais. 20. *Kažin-kur (kana-kur, kaž-kur, kaži-kur)* jis prapuolė; *kažin-kaip (kana-kaip,* ir t. t.) jis versis; *kažin-kiek* duotų, kad galėtų; *kažin-kada, kažin-*

*kuomet* ateisi; *jeib-kaip, jeib-kur, jeib-kame, by-kaip, by-kur, by-kame, bet-kaip, bet-kur, bet-kame* (ž. § 73, **b**). 21. *Kur-nę-kur* matyti medeliai. 22. *Kai-kur* buvo labai keistų medžių. 23. *Tuo, tuojau* (sofort, sogleich; *tuo-jau* kartu, *tuo-pat* kartu), *teipjau, šeipjau* (ebenso), *tęjau* (eben dahin), *čiajau* (eben da), *tiekjau* (eben soviel); *teip-pat, tę-pat, ten-pat, čia-pat, tiek-pat* (= *teipjau, čiajau, tęjau*). 24. Važiuok *kur-nors (kur-norint), kaikada, kada-nors;* tik siūk, *kaip-nors* pasiūsi; tik ieškok, *kame-nors* vis atrasi.

c. *Dabar* (*nū, nūnai*), *tada, visada, visados, šiada-tada* (tik jis *šiada-tada* parvažiuos). *Kartais, retkarčiais, kartkartėmis. Tuokart, šiuokart, anuokart; tuomet, anuomet, visuõmet (visumèt), niekuomet (nėkuomet), niekad (niekada, niekados, nėkada); kažin-kuomet (kaži-kumet, kaži-kumečiais); anandei (anandai, andai, anandie, anandien, anandienai, anandienais).* Vakar buvo šventa, *šiandie (šiandei, šiandien)* dirbama diena. *Rytó (rytoj)* avižas piausime. *Šįryt (širýt, širýtai), šįmet (šie-metai).* Ateik *paskuĩ* (žem. *paskuo, paskiaus*); *pirma* meiliai, *paskui* peiliai.

d. 1. Ligonis ar jau kiek *sveikyn, geryn* eina? 2. Eik *artyn, tolyn.* 3. Eiti *mažyn, jaunyn, senyn* (= mažėti, jauneti, senėti, senti). 4. *Namie (namieje)* ramu gyventi. 5. *Namolei (namole, namol, namõ; namon)* važiavome. 6. *Toli* (žem. *tolie*) buvau išvažiavęs, *arti* (žem. *artie*), *netoliese, artiese.* 7. Eik *laũkan, laukañ* (heraus), *šalin* (weg); išėjau *óran, orañ* (aus). 8. Jo ūkis (ūkė) eina *galañ.* 9. Čia *šalia (šale, šaly)* gulėjo. 10. Vaikai *lauke* (draussen), *aplinkui, apsukui* (žem. *aplinkuo, apsukuo*) bėginėja, laksto. 11. Suk *dešinėn* (rechts), *kairėn* (links). 12. Diena *vakaróp,* metai *galóp.* 13. Jis atvažiavo *rudenóp* (rudeniõp).

e. 1. Tėvas *piktuoju (piktu)* sakė, bambėjo. 2. Atiduok *geruoju (geru).* 3. Jie *tyčia (tyčiomis)* teip daro. 3. Jo tėvas *staiga* (plötzlich) mirė. 4. *Greta, grečium, gretýmais (gretomais)* buvome sustatę visus vaikus. 5. Man rugiai nė *motais* (es kam mir nicht mal in den Sinn). 6. Buvo *pérdėm (perdėm)* šlapia. 7. Pasistatydino bažnyčią *įdėm* (= tikrai) reikalingą. 8. *Paklausaĩs, paklausaĩs,* ir nuėjau. 6. Žiūrėjo į avilį ir man į akis *pakaitaĩs* (abwechselnd). 10. Nenorom, noroms-nenoroms, normais-nenormais.

g. 1. Buvo *kone* (žem. *kuone*) visi. 2. Jis *kone, mažne* prigėrė. 3. *Bemaž* nepagadinau. 4. Aš jau *bevéik, gangreit* (fast, beinahe) sveikas buvau. 5. Jis yra *begalo* stiprus. 6. *Antgalo* atėjo ir Petras. 7. *Abyšaliai (abypusiai)* buvo primėtyta (bet „iš visų šalių").

P a s e r g ė j i m a i. a. Tarp *teipjau* ir *teip-pat* (ž. **b.**) yrà ir skirtumėlis: *teipjau* rodo veiksmo arba ypatybės pavėdumą arba panašumą, o *teip-pat* — visišką tolygumą (Indentität). Suvalkiečių tarmėse *teipjau* turi vietomis ir kitą prasmę: „jis *teipjau (tėpjau)* neatvažiuos (jis turbūt neatvažiuos, vargu atvažiuos)".

b. Rašomoje kalboje yra vartojami prieveiksmiai: *neatbūtinai, teipgi, visgi, suvis.* Jų vietoje reikėtų kiti žodžiai iš žmonių kalbos vartoti: „Jis *teipgi* ketina išvažiuoti iš Lietuvos (=jis *teip-pat* ketina, *ir jis* ketina...); *visgi (=tik, vistik)* ji turėjo parašyti; jis buvo *suvis* (= *visai, visiškai)* menkas; tau *neatbūtinai* (= *būtinai)* reikia važiuoti".

c. Prieveiksmis *šeip* ir ypačiai *šeipjau* įgijo nelinksniuojamo būdvardžio prasmę: „buvo daug kunigų ir *šeipjau, šeip* (= kitokių, ne kunigų) žmonių; dykauti mėgsta ne tik ponai, bet ir *šeipjau* žmonės.

d. Rašomoje kalboje yra dar keistesnių (ž. **b.**) prieveiksmių. Sunku suprasti, kodėl mūsų rašytojai vartoja tokius žodžius, kaip antai: *vienpusiai, vienašaliai, bešaliai, vienbalsiai, pusbalsiai...* Jie padaryti iš daiktavardžių: *vienpùsis, vienãšalis, bešalis, *vienbalsis, pusbalsis (pusbalsė).* Šnekamojoje kalboje tokių prieveiksmių nėra; žmonės sako: *„bedievis, begėdis, beprotis, bedieviškai, begėdiškai, beprotiškai* (ne *bedieviai...*) ir elgiasi; *bedievio, begėdžio, bepročio* ir darbai *bedieviški, begėdiški, beprotiški;* jis *veidmainiškai* (kaip *veidmainys*) pasielgė". Prisitaikinant prie žmonių kalbos, reikėtų sakyti ir rašyti: *„vienašãlis* (sulyg. *„vienašalės* avižos"), *bešalis vienašališkai, bešališkai* ir rašo; tik *bešalis* gali *bešališkai* rašyti; *bešalio* (žmogaus) ir raštai bus *bešališki;* jis kalbėjo *pusbalsiu* (sulyg. *balsù*); jie nusprendė visi *vienu balsu; betaktis* (žmogus) pasielgė *betaktiškai, netaktingai"* (bet *„taktingo* žmogaus ir darbai *taktingi"*).

§ 135. Be būdvardinių ir kitų *apystovinių* prieveiksmių, kurie, reikšdami kokį atskirą turinį, tinka sakinyje paaiškinimui tarinio ir priedėlio, yra kalboje daugybė ir t a r i a m ų j ų p r i e v e i k s m i ų, — tokių, kurie patys nėra sakinio sąnariais, bet yra geri norint suteikti sakiniui tam tikrą spalvą arba išreikšti kokią sakomąją prie kitų žodžių smulkmeną. Tarp tų prieveiksmių yra daug žodžių, *dalelėmis* vadinamų: jos turi prasmę tiktai prie kitų sakinio sąnarių. „Daleles" rašome beveik visuomet sudėję su kitais žodžiais.

**Pavyzdžiai:** a. 1. *Bene* jam darbas rūpės dirbti? 2. *Ar* tau nepakyri toks sunkus vaikas nešioti? 3. *Nejaugi* tu neturi pinigų?

4. Žiūrėjau, *be* (=ar) nepamatysiu Petro, žiūriu, *be* nėr ko iš mūsų krašto. 5. Kaip sugebėjai pagadinti mano sūnų, *be* nesugebėtumei (=ar nesugebėtumei, rasi sugebėtumei) teip-pat ir pataisyti? — b. 1. Tyla geresnė, *nekaip* byla. 2. Gumbą gausi, *ne* ragelį. 3. Greitas *kai (kaip)* apatinysis girnų kūlis. 4. Blaškos *it* dantis geliamas. 5. Čia kiauliabudės pūpso, *lyg (lygu)* pievos kimsotos. 6. Miškas kvėpuoja *nelyginant* žvėris. 7. Liemuo liemenį plaka: *kaip* mendrės siūruoja. 8. Žmonės brangino ąžuolus *lyg* kokią didžią šventenybę. 9. Pasipūtęs *nėi (= kaip)* kalakutas. — c. 1. Kas-žin, ar neturėtų jisai pinigų? — Iškur jisai *be*turės (tiek daug išleidęs)? 2. Turtas! turtas! koks čia *be* turtas (jau beveik viskas išaikvota)! 3. Kokia čia *be* kalba gali būti su juo (=nebėr kalbos, pirma galėjo dar būti). 4. Šilelis pavyto, žirgelis palyso: kuo *be*nujosiu prie savo mergelės! 5. Koks ten *be* mokslas (visi rėkia, šoka,.kárdo)! 6. Kas nū *be*mazgos tėveliams kojeles (pirma buvo kam, dabar *nebėr* kam), kas *be*kurstys ugnelę, kas *be*lesįs margąsias višteles! 7. *Ne*žinau, kur jis yra; *nebe*žinau (pirma žinojau), kur jis yra. 8. Jis penkis skatikus *be*turi (pirma turėjo daugiaus), jis penkis skatikus *te*turi (*tiktai* penkis skatikus, nedaugiau turi). 9. Ar jis *tebėr?* 11. Ar jis *tebe*gyvena? 11. Ar jis Graužikuose *tebe*gyvena? 12. Ar brangiai moka kiaulėms (= už kiaules)? — *Destis* (je nachdem) kokios kiaulės.

§ 136. Visi žodžiai, kuriuos vadiname prielinksniais, gali būti ir prieveiksmių vietoje. Klausdamas: „ar *iš*važiavo? ar *par*važiavo?" gauni dažnai atsakymą: *iš* arba *par;* klausiant: „ar *ne*važiavo?", gali išgirsti: *ne*. Atsakomiejei žodžiai *iš, par, ne* yra tokie-pat p r i e v e i k s m i a i, kaip ir žodis *ne.*

## PRIELINKSNIS. *(Praepositio, postpositio).*

§ 137. Daiktų santikiui išreikšti yra kalboje tam tikros vardų formos, vadinamos l i n k s n i a i s. Pavyzdyje: „sūnaus namai ne visada tėvą šildo" daiktų (*sūnus, namai, tėvas*) santikį reiškia trįs atskiri linksniai (*sūnaus, namai, tėvą*). Vienok pačių linksnių visoms santikio išgalėms ir ypatybėms eikštėn iškelti, labai dažnai neužtenka. Dėl šitos priežasties linksniai prisiima dar p r i e l i n k s n i u s, vadinamus kartais p r i e v a r d ž i a i s: prielinksniai padeda linksniams veizdžiaus ir aiškiaus parodyti daiktų santikį. Pavyzdžiui imame kelis sakinius: „tėvas pareina *iš* lauko; sūnus *per* visą dieną dirbo; *nuo* kalno nurietėjo (nuriedėjo) sviedinys (Gummiball)". Tuose pavyzdžiuose žodžiai: *iš, per, nuo* yra pridėti prie

atskirų linksnių (*lauko, visą dieną, kalno*) tiktai tam, kad būtų veizdesnis santikis tarp „tėvo" ir „lauko", „sūnaus" ir „visos dienos", „kalno ir sviedinio".

Pasergėjimas. Klaidingas yra pasakymas: „prielinksnis reikalauja tokio ir tokio linksnio arba prielinksnis valdo tokį ir tokį linksnį". Reikia visada minėti, juog ne prielinksnis viską čia sveria, bet patsai linksnis. Sakinio veiksmažodis arba būdvardis tegali reikalauti linksnio, pavartoto be prielinksnio arba pridėto ir kokį prielinksnį; „reikalautojais" tegali būti sakinio priedėlis ir tarinys, o prielinksnis yra tiktai linksnio draugas, kuris pačiam linksniui, vyresniamjam savo draugui, padeda atlikti jo paprastą darbą.

§ 138. Gramatika skiria dvi prielinksnių rųši, tikruosius prielinksnius ir netikruosius arba prieveiksminius. Tikriejei prielinksniai yra vartojami mūsų kalboje prielinksnių vietoje nuo senų senovės (sulyg. *į, iš, nuo...*), netikriejei yra prieveiksmiai arba visokie vardų linksniai, vartojamiejei prielinksnių vietoje (sulyg. *greta, paskui, aplinkui — aplink...*).

Dažnai tas pats žodis gali pildyti sakinyje ir prieveiksmio ir prielinksnio darbą, destis katram tikslui jisai tarnauja: jei toksai žodis tikriaus paaiškina veiksmažodį arba stovintį jo vietoje būdvardį, tad jis bus prieveiksmiu („visi vaikai buvo *greta* sustatyti"); jei prieveiksmis yra pavartotas prie linksnio, be kurio savos prasmės neturi, tad jis bus prielinksniu („jisai sėdėjo *greta* tiesdarių").

§ 139. Čia męs surašome beveik abėcėlės eilia visus mums žinomus tuo-tarpu prielinksnius, neskirstydami jų į tikrųjų ir netikrųjų krūvas. Prie kurių linksnių jie yra vartojami, matyti iš įrašytųjų pavyzdžių. Pavyzdžiams, kaip ir kitose vietose, imame sakinius iš kelių mums žinomų lietuvių kalbos tarmių.

§ 140. *Abypusiaĩ, abyšaliaĩ* (beiderseits, auf beiden Seiten). Mūsų miestas *abypusiai (abyšaliai) upės* pastatytas.

§ 141. *Anàpus, anàšal, anõpus* (jenseits). *Anàpus (anõpus, anõ pusėj) upės* auga giria. *Anàpus* Prūsų *sienos* lietuviai geriaus gyvena. *Anàpus ežero* stovėjo žmogus. *Anàšal miesto* yra gražus miškas. Eik *anàšal upės.*

§ 142. *Ant* (auf). a. Gandras tupi *ant stogo.* Knygos guli *ant stalo;* padėk *ant stalo.* Pasirodė ir žvaigždės *ant dangaus.* Svečias į vidų, akys *ant lentynos.* Užsodino kaip velnią *ant* pinigų *puodo.* Nunešė šuva (=šuo) *ant uodegos.* — b. Einu *ant namų* (=einu namų linkui, ant namų linkui). — c. Jis išėjo *ant darbo.* Taisos *ant lytaus* (es stellt sich zum Regen an). Toks darbas nebus jam *ant*

*naudos.* Teip jis padarė man *ant keršto.* Kam tu laikai jį *ant juoko? Ant* tavo *žodžio* tinklą išmesiu. Kam tu pyksti *ant manęs?* Eik *ant nuomonės* (nach Gutdünken). *Ant balso* (an der Stimme) motina pažino sūnų.

Prielinksnį *ant* žemaičiai vartoja ir prie kitų linksnių (ne vien prie kiltininko).

P a s e r g ė j i m a s. Rašomoje kalboje randama: „žiūrėti *ant* žmogaus, kalendorius *ant* šių metų". Reikėtų sakyti: „žiūrėti į žmogų, kalendorius šiems metams, šių metų kalendorius".

§ 143. *Anóte, anót* (gemäss, in Uebereinstimmung mit dem Worte Jemandes). Jis, *anóte (anót) tėvo,* kvailas per visą pilvą. Žemaičiai vartoja tam tikslui dažniaus prielinksnį *nó:* „Sūnus, *no motynos betariant,* eis šunų ganyti".

§ 144. *Apiē* (žem. *aplei, apei*). — a. Aprišk skepetą *apie kaklą. Apie židinį* buvo išdžiaustyti purvini autai. *Apie sodną* susodintos eglės. Eik *aplei tvartus.* Gera ūkininkė nevaroma vaikščioja *aplei* savo *gyvolius (gyvulius).* — b. Aš girdėjau *apie jį* labai negražią kalbą. Aš girdėjau *apie* tavo *bėdą* ir rašiau *apie ją* prie tavo dėdės. *Apie ką* jųs čia kalbatės. *Apie tą dalyką* jam nieko nerašyk*. — c. *Apie pietus* atvažiavo svečiai. Atėjo *apie velykas. Rytoj apie šį laiką* ateik prie manęs. Jis atvažiuos *apie kalėdas.— d. Apie šimtą* rublių gavo už tą darbą.

P a s e r g ė j i m a s. Yra rimtų rašytojų, kurie klaidžiai rašo *apė* (ne *apie*). Nors vietomis *apie* ir *nuo* tariami yra kaip *apė, no,* vienok, sekant senovę ir rašomąją lietuvių tarmę, reikėtų rašyti *apie, nuo.* Dar yra vienas pagrindas, dėl kurio rašome *apie:* žemaičių prielinksnis *apei* ir priešdėliai *apy, api, apie* (žodžiuose: *apýsenis, apýgarda, apielinkė, apibērti*) tiktai šaly augštaičių prielinksnio *apie* tegali būti visiškai suprantami (sulyg. *ei—ie—y—i: greibti — griebti — grybštelėti — gryšbtukas, teisus — tiesti*).

§ 145. *Aplink (aplinkui), apsuk (apsukui).* — *Aplink daržą* tvorą tvėriau. Stokitės aplink mane. Bėgo *aplink žārdieną (kluoną). Aplink bandą* sukosi vilkas. *Aplink visą svirną* sienos buvo nagais sudraskytos. Žmonės eina *apsuk* bažnyčią. Eiti *apsukui rūmo* (žem.).

P a s e r g ė j i m a s. Nors *apie* ir *aplink* dažnai tarnauja tam pačiam tikslui (sulyg. § 144, a. ir *aplink*), vienok nėra sakoma: „*aplink jį* kalbėjau, girdėjau; *aplink šimtą* rublių gavau; ateik *aplink pietus* (sulyg. § 144, b, c, d)".

---

* Vietoje „rūpinties *aple vaikus*" reikėtų, sekant žemaičių šnekamąją kalbą, sakyti: „rūpinties *vaikais*".

§ 146. *Arti* (žem. *artie*), *netoli* (žem. *netolie, netol*). — a. Gyvenau *arti miesto, upės.* Gyvuliai buvo *netoli (netol) namų.* — b. Gavau *arti šimto* rublių (sulyg. § 144, d). Buvo *arti velykų.* Buvo *arti pilnio* (=kone pilna).

§ 147. *Aũgšt, aũgščiaũ.* Rodo *aũgšt (augščiau) juostos, kelių.* Pasergėjimas. Vietoje „jisai buvo *toliaus, augščiaus už mane*" nereikėtų sakyti: „jisai buvo *toliaus, augščiaus manęs*".

§ 148. *Be* (ohne, vor, ausser).— a. *Be* tavęs negaliu gyventi. Šulinys *be vandens, be dugno.* Ligonis buvo jau *be žado.* Tų ryšių, patalynių *be galo.* Svečiai išvažiavo *be pietų.*— b. Jo žodžiai *be paliavos (be paliovos)* skambėjo. *Be galo* nebus galo. *Be áuksino* neparduosiu; *be penkių rublių* negausi. Taisykis nesitaisęs, *be vakaro* vis neišvažiuosi. *Be laiko* mirė, rugius suvežė. — c. *Beto* (=*be to,* ausserdem). Ir *be jųsų* bus daug svečių. Tau *be to* bus ko skaityti. Aš ir *be tų skaitymų* turiu daug darbo. Ar tu negausi sviete mergelės *be* mūsų *sesužėlės. Be Petro* buvo penkiolika vyrų.

§ 149. *Dẽl, dẽlei.*— a. *Dėl jo* nė man skaudu, nė man graudu. *Dėl kito* jam galvos neskausta. Mėšlo lenkis ne *dėl baimės, dėl smarvės.* Aš *dėl skolos (skolos-dėl; skolos dėlei,* Schulden wegen) apskųstas. Jis atėjo *dėl manęs (manęs-dėl; manęs-dėlei).* Nieks tavęs *dėl to* nekaltina. *Dėl ko (kodėl)* tu nesakei? Klumpa, smunka žirgelis *dėl neteisių žodelių.* Be ne tas čia gul bernytis, kuris mirė *dėl mergytės.* Sudirgo mano žirgelis *dėl tavęs.* Ne *dėl skaistaus veido,* ne *dėl riešutų* tave jauną žiūrėjau. Ne *dėl* (= nuo) *pieno* aš esmi balta.— b. Šviesi saulelė *dėl visų.*

Pasergėjimas. Rašomojoje kalboje dažnai randame ir tikslui išreikšti prielinksnį *dėl:* „mokyklos *dėl apšvietimo* žmonių (=mokykla apšvietimui žmonių, žmonėms apšviesti). Šitos prasmės prielinksnis *dėl* neturi.

§ 150. *Greta* (neben). Jonas sėdėjo *greta tiesdarių* (ž. § 137).

§ 151. *Iki, ik; liki, lik; lygi, lyg.* Visi šitie prielinksniai turi vieną prasmę, tik vienoje vietoje žmonės sako *iki, ik,* antroje — *liki, lik,* trečioje — *lygi, lyg.* Jie visi statomi dažniaus prie kiltininko, nekaip prie naudininko. **Pavyzdžiai:** a. Vanduo man priteko *iki kelių.* Bėgo žirgelis *iki srovės upelio.* Garsas parėjo *iki manęs.* Ražančius *lygi kelių,* liežuvis *lygi žemės.* Buvo vandens *lygi juostos.* Eik *lyg ežerui, tvorai.* „Nuo šaknies *lyg viršūnės* buvo visas (medis) doras". „Nuo Puntuko *lyg Šlavei* ąžuolų daugybę laikė žmonės *lyg* kokią didžią šventenybę". *Liki pievai* ark; nekelk vartų *liki galui.* Jis išaugo *lyg manęs;* jo miškas traukiasi *lygi upės;* vos priėjau *lygi vietos.*

b. Būk ištikimas *iki mirties*. Laukiau *lik vakarui*. Buvo *lygi galo* metų.

P a s e r g ė j i m a i. a. *Iki, liki, lygi* vartojami labai dažnai prieveiksmių vietoje (prie veiksmavardžių, būdvardžių, visokių linksnių, ir kitų prieveiksmių): Aš čion pasilikau *iki* saulei *nusileidus;* aš jau *lyg laiku* (zeitig) jį paspendžiau (sakoma ir: „aš jau laiku jį paspendžiau"); būtumei verčiau *lyg maža* nusprogusi; tą vaiką *lygi mažą* tėvai susargino. Lietuviškai jie nemoka: juos *lygi vaikus* atsijėmė brolis Berlynan; pasilik *ikitol* (bis dann); kaip suniko šunes, *lyg-pat* čia vijosi; nesidžiauk *lygi nenušovęs;* tylėk *lygi gerumu* (arba „lygi su gerumu").

b. Vietomis prielinksnis *lyg* turi balsę pusilgę; tokią-pat balsę turi vietomis ir prieveiksmis *lyg* (=*lygu*). Pusilgė balsė vietomis atsirado tiktai dėlto, kad vietomis žodžių gale sutrumpėjo ilgosios balsės ir dvibalsės. Reikėtų rašyti: *lygi, lyg; liki, lik; iki, ik.*

§ 152. *Į (ing, int, in)*.— a. Jis *į Onelę* žiūri kaip katinas *į lašinius*. Dovana *į dantis* nežiūri. Aš nueisiu *į kalnelį* pas senąjį tėvelį (visai rytietiškai būtų: „aš nueisiu kalnelin į senąjį tėvelį"). Gyvą pakarčiau *į žaliąjį berželį*. Lipau *į medį*. Arklys pavirto *į žmogų* (=arklys pavirto žmogum). Velnias pavertė žmogų *į arklį* (=arkliu). Rasi įspįs saulelė ir *į* mūsų *langą*. Taisos ir taisos kai *į vestuves*, kai varna *į dauses*. Jau daugiaus nebetelpa *į tą kibirą*. Šnekėjo ir nušnekėjo *į pūdymus*. Trobos galas atkreiptas *į rytus, į vakarus, į šiaurę, į pietus*. Vyrai rašo prašymą *į ministerį*. Eime *į Keblaičius* („Keblaičiai" yra tokia šeimynos pavardė). Eik *į kunigą* (=pas kunigą, ryt. augšt.). — b. Daug medžių sukūreno *į plytas* (Suv. gub.). — c. Susirinko *į tūkstantį* žmonių. Buvo daug; ar bus *į šimtą?* (Suv. gub.; ž. § 144, **d** ir § 146, **b**).

P a s e r g ė j i m a s. Rytiniai augštaičiai prielinksnį *į* vartoja labai retai: kur kiti augštaičiai ir žemaičiai papratę yra vartoti *į* (einu *į miestą*, varau *į mišką, į triobą*), tę rytiniai augštaičiai dažniausiai vartoja tam tikrą linksnį, antrąjį vietininką (siekiamąjį linksnį): „einu *miestan*, varau *miškan, triobon"*. *Į* vartoja jie tik tokiuose atvejuose, kur žemaičiai ir kiti augštaičiai, klausiant *kur* (wohin?), sako *pas*. Vietoje žemaitiškų sakinių: „eisiu *pas kunigo, pas tvoros"* jie sako: „eisiu *į kunigą, į tvorą"*. Šitą prielinksnį ir kiti augštaičiai kai kuriuose pasakymuose tebevartoja rytietiškai (sulyg. rašyti *į brolį*, eiti *į Keblaičius*).

Daugybė rytiečių vietoje *į* sako *ont, unt, int,* nebeatskirdami tų prielinksnių *(ont, unt, int)* nuo *ant*, kurį jie taria lygiai teip-pat

*(ont, unt, on, un);* tik paprastasis *ont, unt (= ant)* statomas yra prie kiltininko, o *unt, ont (= į)* — prie priekininko (ž. § 142).

Rytiečiai, kurie sako *in (= į)*, užlaikė žodžio gale pusbalsę *n* tik dėlto, kad tame žodyje *n* buvo ilgą metą pridengta *(ingi, int, ing)*. Kad ne toji senovės priedanga, ir jie sakytų *į* (be *n*), kaip sako *ką, tą* (be *n*).

§ 153. *Įkypai, įstrižai* (schräg). Troboje keleivis *įkypai (įstrižai) lovos* pavirtęs knarkė.

§ 154. *Iš.* a. *Iš tų pačių* šventiejei, *iš tų pačių* prakeiktiejei. Tiek tos mantos, kai *iš apušės* lentos. Nenor keltis, kaip lokys *iš laužo.* Iškirto rankas *iš pečių.* Gražus, kaip *iš pieno* plaukęs. Šviesus mėnesėlis patekėjo *iš* rūtų *darželio,* o aušros žvaigždelė *iš-pat vainikėlio.* Ką dirbsi *iš* mano *šakelių. Iš miego* sviesto nesuksi. *Iš lentų* kibirą pasidirbdinau, *iš aukso* žiedą nusikaldinau. Vaikas krito *iš medžio.* Parėjo *iš tolo.* Parėjau *iš Keblaičių* (sulyg. „ėjau į Keblaičius"). Vėjas pučia *iš rytų.*

b. Tiek tu *iš jo* begausi, kaip *iš žąsies* avižas. Imk tu *iš kito* (žmogaus). Visi týko *iš to vargšo artojaus. Iš dūmo* (destis kiek yra gyvenamų trobų) mokama.

c. *Iš apmaudo* nusviedė pėdą į šalį. *Iš gerų dienų* ir dienas užmiršai. *Iš bado* ir varškę be duonos valgo, *iš bado* ir varškė gardu; *iš bado* by-kuo be bado. Jis verkė *iš džiaugsmo.* Jis tai daro *iš bėdos, iš meilės, iš širdies.* Žinoma, kad ne *iš gero* teip darė. *Iš* savo *dėkos* (=sava dėka) padarė.

d. *Iš mažų dienų, iš mažens, iš mažumės* papratęs dykauti. *Iš pradžios (pradžių);* dien(a) *iš dienos* (Tag für Tag), žodis *iš žodžio* (Wort für Wort), metai *iš metų* (Jahr für Jahr); *iš netyčių* (= netyčia, netyčioms), *iš tiesų, iš tikro* (im Ernst, in Wirklichkeit), *iš viso* (im Ganzen), *iš dalies* (zum Teil). Ar jis *iš galvos* išėjo?

P a s e r g ė j i m a s. Vietoje *„iš priežasties* ligos, *iš* jo *priežasties"* reikėtų rašyti ir sakyti: „dėl ligos, dėl jo, dėl jo priežasties".

§ 155. *Išilgai (išilgui, išilguo).* Vaikščiojo *išilgui trobos.* Gyvoliai (gyvuliai) eina *išilguo (išilgui) rėžių, upės, dirvos* (žem.). Važiavom *išilgai dirvas, išilgai pievas* (augšt.).

Žemaičiai deda šitą prielinksnį prie kiltininko, augštaičiai beveik visada prie priekininko.

§ 156. *Iš-po.* Išlindo *iš-po suolo* (=iš pasúolės).

§ 157. *Kiaurai.* Saulelė *kiaurai vandens* (kiltin.) skaitė upės dugne akmenėlius.

Augštaičiai prielinksnio *kiaurai* beveik nežino (jie vartotų *kiaurai* prie priekininko). *Kiaurai* turi dažniausiai prieveiksmio prasmę: „*kiaurai* perlijo mane".

§ 158. *Lauke* (ausserhalb). Pasistatė trobelę *lauke miesto* (=už miesto).

Šitas „prielinksnis" labai retai tėra vartojamas.

§ 159. *Linkai, linkais, (linkan), linkuo* (žem.), *linkui (link)*. Eina *Kelmės linkuo (linkui), Telšių linkuo (linkui)*. Jis važiavo *ant Kuršo, ant Prūsų linkui* (sulyg. § 142, **b**). Eik *ant Trakų linkais, ant pietų linkai*. Eik *ant šę linkai*. *Šen linkai* traukia vėjas ugnį. Einu *ant Kalvarijos linkuo*. *Ten linkuo* bus geresnis kelias.

*Linkui, linkuo* yra pasturdėlis, vartojamas dažniausiai prie kiltininko, turinčio prielinksnį *ant*. Kur-ne-kur girdėti vartojant *linkuo, linkui* ir be *ant*.

Pasakymas: „*kaslink* Petro, *kaslink* to dalyko" yra pagautas iš oro (ž. § 173, **d**).

§ 160. *Nuo* (žem. *nū*). a. Jis ėjo *nuo kalno* (žemyn). Žiedą *nuo piršto* numovė, nutraukė. Jis bėga *nuo manęs*. Obuolys *nuo obelies* netoli teriedės. Čia ramus vėjelis *nuo žolynų* pūtė. — b. Lijo *nuo ryto* iki vakaro. Jojau *nuo ryto* lyg vakarėlio, kolei prijojau uošvio dvarelį (=kiemelį). Žadėjo stomenį *nuo nosies* lygi lūpos.— c. Jų lapais, jų žievelėmis *nuo ligų ir padarų* gydo visą svietą. *Nuo šermukšnėlio, nuo putelėlio* (putinėlio) girelė raudonavo, *nuo pikto vyro* veidelis mėlynavo.

P a s e r g ė j i m a i. a. Vietoje „aš pinigų nuo jo gavau, sunku nuo jo išgauti" sakoma ir: „aš pinigų *iš jo* gavau, sunku *iš jo* išgauti". Prielinksnis *iš* tokiuose pavyzdžiuose yra suprantamesnis: kas buvo *ant* ko arba *prie* ko (*pas* ką), tas gali *nuo* to ir atsiskirti, o kas buvo *kame* arba vidury ko-nors, tas *iš* to tegali išeiti.

b. Prūsų lietuviai dažnai rašo: „motyna buvo *nuo vaikų* mylima, jie daug kalba *nuo manęs*". Reikėtų sakyti ir rašyti: „motyna (motina) buvo vaikų mylima, jie daug kalba *apie mane* (ž. § 144, **b**)".

§ 161. *Pagal* (gemäss; nach). Eik *pagal tvorą* (=patvoriu), *pagal-pat upę*. Ar visiems reikėtų *pagal raštą* elgtis? *Pagal žmogaus* ir kepurė. *Pagal* savo *senumą* (metus) jis jau gerokai paaugęs. Jis tau užmokės *pagal darbą, pagal nuopelnus*.

P a s e r g ė j i m a i. a. Prielinksnį *pagal* žemaičiai vartoja prie kiltininko; augštaičiai beveik visur stato jį tiktai su priekininku.

b. Žemaičiai žodį *pagal* vartoja ir po įnagininko: „katalikai jį

*nakti-pagal* (=*nakčia-pagal, naktim-pagal*) palaidojo, ėjo *kalnais-pagal;* plaukė *jūra-pagal;* jį nuvežė laivu *jūra-pagal*".

§ 162. *Par.* Šitą prielinksnį vartoja tiktai rytiniai augštaičiai. Kitur jo vietą užima prielinksnis *pas:* „buvau *par* (=*pas*) *kunigą, par tėvą,* stovėjau *par tvorą, par ežerą.*

Prielinksnį *par* (=*pas*) rytiečiai vartoja tiktai klausiant, *kame* (wo?) kas buvo. Kur kiti lietuviai, klausiant *kur?*, deda prielinksnį *pas* („eisiu *pas* kunigą, *pas* kunigo"), rytiniai augštaičiai tebevartoja, sekdami senovę, reiškinį su prielinksniu *į* („eisiu į kunigą, į jį"). Čia reikėtų minėti, kas mūsų pasakyta apie *ant, į* ir *pas.*

Kiti lietuviai (ne rytiečiai) prielinksnį *par* priešdėlio vietoje bevartoja tokiuose veiksmažodžiuose, kaip antai: *parei̇̃ti, parvažiúoti, parbėgti* (*nach Hause* kommen...), kurie, kaip žinoma, reikia skirti nuo: *péreiti, pérvažiuoti, pérbėgti (durch-, über-gehen...).*

Apie žodį *par,* vartojamąjį prielinksnio *per* vietoje, męs kalbame kitur (ž. § 165).

§ 163. *Pas.* Eikš *pas mane,* pasilik *pas mane.* Sėskis *pas krosnį.* Aš gyvenu *pas jį.* Kad tu mane vesi, tu *pas mane* rasi du kubilu vyžų. Dirbau *pas kunigą* tris dienas.

P a s e r g ė j i m a i. a. Klausiant *kame?*, vieni rytiečiai vartoja *pas,* kiti — *par;* klausiant *kur?*, visi jie vartoja prielinksnį *į* (ž. § 152).

b. Žemaičiai ir kur-ne-kur augštaičiai prielinksnį *pas* stato prie kiltininko; augštaičiai beveik visur jį vartoja su priekininku.

c. Rašomojoje kalboje lietuviai kartais vartoja tokius pasakymus: „aš klausiau *pas jį,* prašiau *pas tėvą, pas tave* yra daug pinigų". Tie, kurie teip kalba ir rašo, seka tiktai rusų kalbos pavyzdžius ir griaute griauna lietuvių kalbos įstatymus. Norint įdėm gerai pasakyti, teip tereikėtų sakyti: „aš klausiau *jo,* prašiau *tėvo, tu turi* daug pinigų".

§ 164. *Paskui* (žem. *paskuo*). Jis eis *paskui mane.* Sek *paskui bitę,* įseksi į medų. Kaip aš *paskui jo* ėjau, nebesižinau. Šuo seka *paskui piemens.*

Žemaičiai ir pažemaitės augštaičiai vartoja šitą prielinksnį su kiltininku, visi kiti augštaičiai — su priekininku.

P a s e r g ė j i m a s. Yra ir prieveiksmis *paskui, paskum* (aš ateisiu *paskui, paskum*). Prieveiksmis turi visada kirtį ant žodžio galūnės; prielinksnis vietomis gauna kirtį ant pirmojo skiemens.

§ 165. *Per.* a. Plaukiau, bridau, pervažiavau *per upę.* Ėjau *per lauką,* lipau *per tvorą.* Paukštis perlėkė *per butą.* Uogos kabėjo *per mūrą.* — b. Mušiau *per galvą.* Kvailas *per visą pilvą* („dumm

wie der Stiefel"). — c. Aš sirgau *per visus metus. Per naktį, per visą naktį, per kiaurą naktį* budėjau. *Per šį visą laiką* jis prie manęs buvo.— d. Jis gimė *per kalėdas, per sekmines, per šv. Joną, per mėšlus (per mėšlavežį, per mėšlavežtį), per rugius (per rugiapiūtę), per marus, per Lenkmetį.* Įsrigai (įstrigai) man į akį *per mėšlavežtį.* — e. Yra pavargėlių, kurie beeidami *per bažnyčias* susirenka daug pinigų. Ėjo *per žmones* (nuo vieno prie kito, ir t. t.). Kokią pūgą (pusnį) vertė jis *per mergas!* — g. *Per tave* aš nieko nematau. *Per žydus* negalėjau prie jo prieiti. Ta merga *per žodį* (mano žodžio tereikėjo) būtų už manęs tekėjusi. „Žydams įstatymai buvo duoti *per Maižiešių*". „Mirtis atėjo *per nuodėmę*".

P a s e r g ė j i m a i. a. Yra sakoma vietomis: „einu *per duris,* žiūriu *per langą* (=einu pro duris, žiūriu pro langą)". Kitiems lietuviams tokie sakiniai išrodo labai keisti, nes jiems primena visai kitos prasmės reiškinius: „einu *per slenksnį,* žengiu *per medį,* žiūriu *per audeklą*".

b. Vietomis lietuviai padera teip sakyti: „Jis prie manęs tarnavo *per berną;* ūkininkas jį priėmė *per piemenį;* jis tat priėmė *per gera,* laiko *per tiesą".* Šitų reiškinių vietoje dažniaus girdėti sakant: „Jis prie manęs tarnavo *už berną;* ūkininkas jį priėmė *už piemenį;* jis tat priėmė *už gera* (už ger), laiko *už tiesą".*

c. Vietomis augštaičiai ir žemaičiai sako: „Kas tai *per* žmogus, kas *do (da)* žmogus, kas tu *per* vyras, kas tai *per* paukštis!" Rašomojoj kalboje paprastesni, tikrai lietuviški pasakymai tereikėtų vartoti: *„Koks* tai žmogus, *koks* tu vyras, *koks* tai paukštis!"

d. Kartais yra rašoma: „Dainos *per* Keblį surinktos, *per* Kurmelį išleistos (=dainos Keblio surinktos, Kurmelio išleistos)." Rašytojų darbuose vis dar galima rasti prielinksniai *per, nuo,* kur žmonių kalboje tėra vartojamas kiltininkas (*„dievo* duotas, *mano* pirktas, *vėjo* pučiamas"). Jei sakinius: „brolis tik *per jį* nupirko šitą arklį, brolis pirko arklį *nuo jo*" paversime neveikiamaisiais reiškiniais, tad turėsime: „arklys brolio nupirktas tik *per jį,* arklys brolio pirktas *nuo jo*". Iš tų pavyzdžių aišku, juog *per* ir *nuo* gali stovėti tiek prie veikiamosios, tiek prie neveikiamosios rųšies, ir stovėdamu prie neveikiamosios rųšies juodu nereiškia paties veikėjo. Ar šeip ar teip, matyti, juog sakiniai: „arklys *nuo žmogaus* pirktas, arklys *per* žmogų pirktas ir arklys *žmogaus* pirktas" ne vienodą turi prasmę, ir jų maišyti arba kits-kito vietoje vartoti visai nepriderėtų.

e. Prielinksnis *per* priešdėlio vietoje minėtinas yra ypačiai prie būdvardžių: *perdidelis, perilgas, permažas, perdaug didelis* (zu gross, zu lang...). Rytiečių tarmėse tokie būdvardžiai kur-ne-kur

turi ir kitą prasmę: *perdidelis* reiškia tose tarmėse tą-pat, ką mūsų pasakymas: „labai didelis, įdėm didelis, tikrai didelis".

g. Kauniškiai lietuviai ir nemaža kitų vartoja tiktai prielinksnį *par* (= *per*), kuris reikia atskirti nuo pirmiau minėtojo *par* (= *pas*, ž. § 162). Vienok kaikuriose ir jų tarmėse (rytuose) yra šaly prielinksnio *par* ir priešdėlis *per: pérvažiuoti, pereiti* (ne *párvažiuoti, páreiti*). Suvalkiečiai ir Prūsų lietuviai turi priešdėlį *par,* bet neturi prielinksnio *par* (ž. § 162), o kurie-ne-kurie rytiečiai turi priešdėlį *per,* bet neturi prielinksnio *per.*

§ 166. *Pirmà, pirm.* Aš *pirma tavęs* (früher als du) baigiau darbą. Aš tę būsiu *pirma jo.* Atsitiko *pirm trijų nedėlių* (vor drei Wochen). Jis kelias *pirm aušros* (vor dem Tagesanbruche). *Pirm piemens* eina banda (ž. § 169).

§ 167. *Po.* a. *Po* (nach) *velykų* bus sekminės. Susiprato, bet jau *po laiko. Po manęs* kitas ateis. Eikit *po kits-kito* laukan. Kas bus *po mano galvos* (t. y. man numirus)? Ketina parvažiuoti *po švento Petro.*— b. *Po* (unter) *puodu* pasivožęs pačios nerasi. Atsitiko *po* mano *akių. Po kojų* pamynė. *Po galvų* (galvū-galyje), *po kojų* (kojų-galyje) buvo padėtas. *Po dešinės* (zur Rechten), *po kairės* (zur Linken), *po akių* (vor Augen). Sėskis *po* mano *dešinės.* Kojas *po stalu* laikau; sviestą *po užraktu* laikau. Jis paėjo *po stogu.* Įeina žydas pasibraukęs *po pažastės* ryšiuką.— c. Nardos kaip žuvis *po vandenį* (im Wasser). Jis valkiojas *po visą pasaulę.* Mergelė lakstė *po pašalius,* būsis ką dirbanti. *Po girą* vaikštinėjome.— d. Jie ėjo *po vieną* (zu eins), *po du, po tris* (zu zwei, zu drei). Jie gavo kiekvienas *po skatiką, po tris rublius.* Kiekvienas vargdienis parsinešė iš jų *po kepalą* duonos.

P a s e r g ė j i m a i. a. Žemaičiai prielinksnį *po* stato paprastai tiktai prie kiltininko *(a* ir *b)* ir priekininko *(c* ir *d)*; augštaičiai jį vartoja prie kiltininko *(a* ir *b)*, naudininko *(a)*, įnagininko *(b)* ir priekininko (*c* ir *d*). P r i e n a u d i n i n k o v i s a i n e r e i k ė t ų v a r t o t i š i t o p r i e l i n k s n i o. Pasakymai: „*potam, po visam, po dešinei*" yra paimti iš slaviškų kalbų; jų vietoje yra sakoma ir kitaip: „*poto* (=*paskui, paskum*), *po viso-ko, po dešinės* (sulyg. „sėdėk *po dešinės*" ir „važiuok dešinėn").— Pasakymą: „Kentėjo (Jėzus) po Poncko Piloto" lietuvis gali suprasti dvejeip: a. „kentėjo po Poncijaus Piloto" (pirma kentėjo Poncijus Pilotas, paskui-gi Jėzus Kristus! ir b. „kentėjo po Poncijum Pilotu" arba žem. „po Poncijaus Piloto" (Poncijus Pilotas buvo ant viršaus, o apačioje kentėjo mūsų išganytojas!). Ar negeriaus būtų pasinaudoti čia prielinksniu *prie*?

§ 168. *Prie* (žem. *pry*). a. Glauskis *prie krosnies.* Jis gyvena *prie manęs.* Kad kas prispaustų *prie darbo,* supliukštų jos lašiniai. Kopėčias *prie medžio* pristatėme. Jis man vis *prie šalies.* Ponaitis kur bus buvęs, vis *prie mergaičių* prisistojęs. Kaip nujosi pas mergelę, apsistoki *prie vartelių.* Prišoko *prie Jurgio.*— b. *Prie ano pono* mums buvo geriaus gyventi. ...Kaip Tamstai rodos? ar *prie Mikalojaus Antrojo* bus tiek laisvės, kad galėsime ir męs kaip kitos tautos gyventi.

P a s e r g ė j i m a i. a. Žemaičiuose dar šeip vartojamas prielinksnis *prie:* Rašiau apie tavo bėdą ir *prie Petro.* Ateik rytoj *prie manęs.* Kodėl neėjai *prie brolio?* Žadėjau įsisėdęs važiuoti *prie Antano.* Važiuoju į sodą *prie motinos.*

b. Beveik tą pačią prasmę turi kartais Žemaičiuose ir prielinksnis *lygi, lyg:* „Kodėl tu nuėjai *lygi brolio?* Nuvažiavau *lygi brolio*". Prielinksnį *lygi* žemaičiai vartoja ypačiai nurodydami veiksmo galą, pasiektąjį tikslą.

§ 169. *Prieš* (gegen; wider; vor; im Vergleich). a. Ateik *prieš vakarą, prieš gaidžius, prieš sekmines, prieš dieną. Prieš velykas,* pačiu paleidimu, užsimanė jį kadagių dažyvėms.— b. *Prieš vėją* nepapūsi. *Prieš srovę* irtis sunku. Ne visi nori *prieš vyriausybę* stengtis. Kada męs patrauksime *prieš* savo *piktadarius?* Ėjo *prieš mane* priešais. Šiaušias, kaip katinas *prieš šunį.*— c. Tu *prieš jį* (im Vergleich mit ihm) tik dulkė. Pelė *prieš žiurkę* labai maža. Męs *prieš jį* būsime dabar labai mokyti. Męs *prieš tave* visai kvailučiai. Kas jis *prieš kunigą!*

P a s e r g ė j i m a i. a. Prielinksnio vietoje žmonės vartoja kartais ir prieveiksmį *priešais:* „Tarp debesų, *priešais saulės* (žem.), žibėjo puiki orarykštė.

b. Žodis *prieš* yra vartojamas ir prieveiksmio vietoje: „Jis atėjo *prieš* saulei leidžiantis, jis išėjo *prieš* saulei tekant".

§ 170. *Pro.* a. Jis man *pro šalį* praėjo. Paukštis *pro jį* pralėkė. Mums ne *pro šalį* būtų. *Pro tamsą* išvažiavau.— b. Man peilis iškrito *pro vežėčias* (durch die Wagenleitern). Žiūrėjo *pro langą, pro tvorą;* išėjo *pro duris* laukan; pastūmė Jurgį *pro antras duris.* Saulelė įspindo *pro langą.*

Suvalkiečiai kartais sako: „tos žolės geros *pro drugį* (= nuo drugio)". Tokie sakiniai yra ne visai lietuviški; kitur žmonės teip nekalba.

§ 171. *Skersai* (schräg). Kai gausi *skersai nugarą,* tai žinosi. Ėjo, švietė *skersai mišką.* Suguldė visus ant žemės *skersai žaliosios lankos* (žemaičių tarmėse prie kiltininko).

§ 172. *Su.* a. *Su dievu* nesibarsi. *Su vištomis* eina gultų, *su gaidžiais* keliasi. Ar nuskendo, ar išplaukė, ar *su našle* suderėjo. *Su saule* gulė, *su saule* kėlės. Dar nesudūrei *su dievu* pirštais, tai da ir nežinai, kaip bus toliau. Bene vilką *su lokiu* suvesi? *Su kokiu žmogum,* tokia ir kalba. Neduok, dieve, *su gyvais velniais* muštis. Gyvena kaip kirvis *su akmeniu.*— b. Atidūrė ponas dievas, kaip *su žiburiu* (= turėdamas, laikydamas žiburį, žiburiu nešinas) į akis. *Su dalgiu (su dalge)* giedros nelauk. Ko jis atėjo *su kartimis? Su tokiais arkliais* gali arti. Visur duona *su pluta.*— c. Buvo jau *su žiburiu.* Jis *su saule* neperbus. *Su saule* negyvęsime.

P a s e r g ė j i m a s. Sakiniuose: „*su tokiais arkliais* (= tokius arklius turėdamas) galėsi gerai arti" ir „atidūrė *su žiburiu* į akis" žodžiai „su tokiais arkliais" ir „su žiburiu" gali reikšti ir veikiamąjį įnagį. Šaly šitos rūšies pasakymų atsirado vietomis kalboje ir tokių linksnių su prielinksniu *su,* kurie reiškia tiktai veikiamąjį įnagį (sulyg. „*su adata* siuvo; *su kuo* duosi, *su tuo* suduosi; rėžė jam *su pagaliu*"). Tokių pasakymų atsirado viena dėlto, kad tarp pasakymo „rėžė jam *su pagaliu*" (= rėžė jam *pasiėmęs pagalį*) ir „rėžė jam *pagaliu*" (*kuo* jam rėžė?) yra labai mažas skirtumas, ir antra, kad sakinyje, kur prie įnagininko nėra prielinksnio, dažnai sunku yra linksnį atskirti (sakinyje: „siuvo adata" daugelis lietuvių nežinos, koks yra linksnis žodis *adata,* jei prie to žodžio nebus prielinksnio *su*).

§ 173. *Sulyg, sulik.* a. Kunigas *sulyg jo žodžiais* nutilo (žem.); *sulyg tuo laiku* (gerade von der Zeit) juoba dar vaikas gražiai elgtis pradėjo (žem.); *sulyg tuo apskelbimu* visi žinojos į kokias pinkles patekę (žem.). *Sulyg kalėdoms* pasibaigė pašaras. *Sulyg šv. Jurgiu* pasibaigė žiema. Šiandien atsikėliau *sulyg pusryčiais.*— b. Vyskupas norėjo, kad kiekvienas kunigas sakytų pamokslus *sulyg* žmonių *tarme* (ryt.). Rašyti *sulyg rašomąja kalba* ne visiems sunku (ryt.). Rašant *sulyg viena tarme* daug gramatikos žinoti nereikia.— c. Kiškis buvo *sulyg šunim, sulyg kate* didumo; jis buvo *sulyg manim, sulyg juo* didumo, *sulyg stalu.* Vandens buvo maž (= mažne, maž-daug) *sulyg liptu* (= *lieptu*). Ji nor stengtis *sulyg kitais,* bet negal. — d. *Sulyg (sulik) išmintingumo* jis išmintingas. *Sulyg gerumo* jo papeikti nereikia. Jis *sulyg dosnumo* (duoslumo) dosnus (duoslus), bet neturtingas. *Sulyg to* jis geras, bet *sulyg ko kito* visai netikęs; jisai *sulyg viso-ko* netikęs. Mūsų žmonės *sulyg išdirbimo* žemės daug išmano, bet apie kitus dalykus maža težino.

§ 174. *Šaly, šalia (šale), šalip* (žem.,=**šaliàp*). Sėskis *šalia manęs*. Aš stovėjau *šalia, šalip brolio*.

§ 175. *Šiapus* (diesseits). Jis gyvena *šiapus miško, šiapus upės*.

§ 176. *Tarp (tarpe, terp)*. Nekišk piršto *tarp durų*. Šičia bus siena *tarp prūsų ir rusų žemės*. Sėskis *tarp mūsų*. *Tarp žmogaus ir kitų sutvėrimų* yra skirtumas. *Tarp dviejų* auklių vaikas be galvos.

P a s e r g ė j i m a s. Sakoma „tarp medžių", bet nesakoma „tarp girios, tarp miško, tarp sodno".

§ 177. *Ties* (gerade gegenüber). Dėl jo nė man skaudu, nė man graudu: aš tik žiūriu *ties savim*. Vorai *ties* jo *galva* tinklus mezga. Anapus upės *ties bažnyčia* auga kupli graži liepa.

P a s e r g ė j i m a s. Rytiečiai prielinksnį *par* (ž. § 162) vartoja vietomis tiktai prie daiktavardžių, kuriais reiškiame gyvuosius daiktus; daiktavardžiai, negyvųjų daiktų reiškiamiejei, gauna tose vietose tam pačiam tikslui prielinksnį *ties*: „Pamačiau jį *ties bažnyčia* bešnekant; stovėjau *ties ežeru, ties tvora*".

§ 178. *Už* (ryt. *ažu, až*). a. Kelmas yra didesnis *ažu (= už) šaką*. Jis daugiaus gavo *už mane* (nekaip aš). Tu geriaus rašai *už* savo *brolį*.— b. Pristojo *už berną*. Ar atiduosi karvę *už* mano *arklį*? *Už pinigus* visko gausi, tik meilės neįgysi. Pirkau *až (= už) penkis rublius*.— c. *Už akių* lojate, į akis nieko nesakote. Stovėjau *až (= už)* tvoros. Buvau ažėjęs (= užėjęs) *ažu ežero*. Saulė slinko *už debesų*. Svečias, žiema jau *už durų*; sėskis *už stalo*. Stovėjau *už jo*. Vaikai bėgo *už kits-kito* namolei. Nusitverk jį *už rankos, už plaukų*.— d. *Ažu (= už) tavęs* nemačiau nė jo. *Už* mano *galvos* (dėl mano kaltės) jis pasikorė. *Už* tavo *galvos* būčiau galą gavęs.

P a s e r g ė j i m a i. a. Vietoje „imkis už (to) darbo" sakoma ir teisingai: „imkis darbą, imkis tą darbą".

b. Kur yra vartojamas prielinksnis *ažu, až*, tę yra du atskiru priešdėliu — *už(uš)* ir *ažu(až)*; „Aš *užėjau* ant kalno, o ji jau buvo *ažu kalno*; buvau *užlipęs* ant stogo; *ažvažiuok* ir į Keblį pasikiemenėtų; buvau *ažėjęs* net *ažu ežero*".

§ 179. *Viduj, vidur*. Pluta plūdur (plūduriuoja) *vidur bliūdo*, bliūdas plūdur *vidur prūdo*. *Viduj miško, viduj pušynėlių* jauti kvapą dirvų ir pievelių.

§ 180. *Viršuj* (über). *Viršuj mūro* uogos kabėjo.

§ 181. Ne visur lietuvių prielinksniai yra statomi yškiai su tais linksniais, kuriuos męs augščiaus nurodėme. Mūsų nurodytuosius linksnius lietuviai vartoja dažniausiai paprastai.

## SĄJUNGA. *(Coniunctio.)*

§ 182. Sakinyje: „tėvas augina du vaiku, sūnų *ir* dukterį" žodis „ir" sujungia du sakinio sąnariu, būtent du dariniu; pasakyme: „motina nori, *kad* sūnus apsilankytų" žodis „kad" jungia du sakiniu, būtent tikrąjį ir pridedamąjį. Nelinksniuojamus žodžius, kurie tinka sakinio sąnariams ir atskiriems sakiniams jungti, vadiname s ą j u n g o m i s.

Išskyrus kelias (*ir, bet, nes*...) mažne visos sąjungos buvo kitados prieveiksmiais, tūlos ir dabar tebeturi ne tik sąjungų, bet ir prieveiksmių prasmę.

§ 183. Sakinio sąnariams sudurti vartojame dvi sąjungi: *ir* ir *bei (be)*. Sąjunga *bei (be)*, sudurdama du sąnariu, nurodo jų didžią artimybę, jų visišką prisiplakimą prie viens-antro. **Pavyzdžiai:** Buvo du vaiku, sūnus *bei* duktė (sūnus su dukterim). Ugnis *be* vanduo (= ugnis su vandeniu). Mano mergužė balta *be* raudona (= baltai raudona). Aš *be* tu eisiva (aš su tavim eisiu) medžiotų. Iš išgėrė stiklelį (alutėlio) baltą *bei* raudoną.

Vienam sakinio sąnariui pridurti prie kelių kitų netinka sąjunga *bei (be)*; tam tikslui vartojama visada sąjunga *ir*: „Mėsininkas šią nedėlią supirko iš mūsų sodžiaus penkias karves, šešis jaučius *ir* dvylika avių". Sakinyje: „Prūsų karalius *ir* Vokiečių ciesorius augštoje garbėje yra laikomas" tegali būti sąjunga „ir": jei to žodžio vietoje sakytume *bei*, tūlas nežinėlis galėtų manyti, kad męs kalbame apie *du vyru*, karalių *bei* ciesorių, kuriuodu sudaro vieną giminę arba labai sutaria ir gyvena didelėje dermėje. Taigi, vartojant *bei (be)*, reikia būti labai atsargiam: tūlose tarmėse sąjungos *bei (be)* visai nebėr, yra tik prieveiksmis „be" (ž. § 135, c); paprastosios sąjungos darbą gali pildyti visada žodis „ir".

§ 184. Sąjunga *ir* yra dažnai vartojama kito žodžio prasmei iškelti, ne dviem sąnariam sujungti: „*ir man* (auch mir) jis atrašė". Tą prasmę turi šita sąjunga ir tokiuose sakiniuose, kaip antai: „jis, *ir* (sogar) pykdamas, gražiai pakalba; tėvynės duona, *ir* (sogar) juoda, gardi; jisai pardavė ne tiktai (ne tik) savo lauką, bet *ir* galvijus". Jei tokiuose sakiniuose prie veiksmažodžio atsiranda atmetamasis prieveiksmis (adverbium negativum) *ne*, tad šitos prasmės sąjunga „ir" paprastai pavirsta atmetamuoju žodžiu *nė (nei)*. **Pavyzdžiai:** *Nė (nei)* man jis neatrašė. Jis *nė (nei)* pykdamas nesibara. Jisai ne tiktai jaučių, bet *nė (nei)* kitų galvijų nepardavė (sakoma ir: „jis nė kitų galvijų, ne tiktai

jaučių, nepardavė). Tokių daiktų *nė* ponai nevalgo. To *nė* žydų knygose nėr parašyta.

Kiti pavyzdžiai, iš kurių matyti, kaip žmonės vartoja sąjungas *ir* ir *nė:* Vaikas vaiko darbą *ir* dirba. Tu būtumei turėjęs, *ir* nenorėdamas, klausyti. Kiaulė, pelus ėzdama, *ir tai* kuilių (antrių, tekių) ješko. Pragaras *ir* nekurstomas kūrenas. Tik šlumšt, *ir* įlindo. Tik pýkšt, *ir* nušovė. Priešpriešiais (vis-à-vis) sustoję *ir* barasi. Man *nė* smirdi, *nė* kvepia. *Nė* tu matysi, *nė* tau reik matyti. Karalius pasisakė nebevažiuosiąs į Rymą; *neigi* (= *ir* ne) pamelavo. Nepaskundė jai dievas augumo *nė* skaistumo.

§ 185. Vienos rųšies sakiniams sudurti dažnai vartojame sąjungą *o*. Šita sąjunga tinka tokiam sustatymui dviejų priešpriešinių sakinių, iš kurio matyti, kad sakinių priešingumas atsirado netyčia, savaimi.

**Pavyzdžiai:** Tėvas buvo liepęs miškan važiuoti, *o* aš nė nežinojau (arba „*o* aš, to nežinodamas, namie pasilikau"). Vakar saulė gražiai švietė, *o* šiądien lįja. Aš patsai liūdnas, žirgužėlio netekęs, ką nū darysiu? *o ir* atlėkė (und es kamen) trįs gegužėlės iš karaliaus darželio".

Sąjungos *o* prasmę turi vietomis žodis *gi (ogi, ugi):* „gulėk, gulėk! *gi* ką tu sugulėsi?"

§ 186. Sakiniams priešpriešiais sustatyti yra vartojama ir sąjunga *bet;* tik vartodami šitą sąjungą, ne pačiuodu pilnu sakiniu, bet du atskirų sakinių sąnariu priešpriešiais sustatome.

**Pavyzdžiai:** Aš rots daug išsėjau, *bet* maža tegavau. Aš žinau, *bet* nesakysiu. Ne aš tai dariau, *bet* tu. Dievas kantrus, *bet* nemaršus. Dievą mylėk, *bet* ir velnio neatmesk. Susiprato, *bet* po laiko. Susiprasi, *bet* laiko neberasi. Ne tas užsimuš, kuris bijo augštai lipti, *bet* tas, kuris nebijo. Tingėk, *bet* nežiopsok.

§ 187. Jei įvedamasis sakinys yra atleidžiamas (Concessivsatz) arba turi atleidžiamojo sakinio prasmę, tad tikrasis sakinys, po jo statomas, turi dažnai sąjungą *vienok, tik (tikt).*

**Pavyzdžiai.** *Kad ir* tėvai jau išmirė, *vienok* vaikai neištvirko. *Norint (nors)* lįja, aš *tik* keliausiu; *kad ir* lytų, aš *tik* keliausiu.

§ 188. Sakinio sąnariams ir ištisiems sakiniams išskirti vartojame sąjungas *arba, ar, arba — arba, ar — ar.*

**Pavyzdžiai:** Jis vis verkia *arba* juokiasi. Jis *ar* nenor ateiti, *arbà* mano pakvietimo negavo. Ten keliaudamas tu turėsi *ar* joti, *ar* važiuoti, *arba* rasi (vielleicht) ir pėsčias eiti. Tu turi *ar* man atrašyti, *ar* pats ateiti.

§ 189. Kaip yra vartojamos kitos sąjungos, skaitytojas rasi suvoks kiek iš įrašomųjų čionai pavyzdžių; vienok visų išgalių ir smulkmenų tenesitikie skaitytojas juose rasti.

a. Tariau, *kad* (dass) kas į pelkę įkrito. Teip išdėjo, teip išdirbo, *kad* (so dass) šuva mėsos neėstų. *Kad (kai, kaip)* aš mažas buvau, šile ožius ganiau. Kodėl tyli, *kad* žinai? Išgrauž kūmui, *kad* vaikas mirė. *Kad* rankas turėtų, vagį pagautų; *kad* prašnekėtų, daug pasakytų; *kad* atsikeltų, dangų pasiektų. *Kad* tokių pūrą sėjus, nė-vienas daigelis nedygtų, niekam bėdos nebūtų.

b. Valgyk, *kad* būtumei stiprus. Žmonės meldžiasi, *kad* dievas duotų gražų orą rugiams vežti. Jis teip daro visiems matant, *idant* visi stebėtųsi į jo išmintį ir atsakymus. (Prie *kad, idant* nereikia vartoti nereiškiamojo sakymo.)

c. *Jei* oras rytoj bus gražus, męs rugius kirsime (piausime); *jei (kad)* būtų rytoj gražus oras, eitume prie rugių. Mokės ūkininkauti, *by* tik turės ant ko. Vaikai visur ras darbo, *by* tik namie nereikia sėdėti.

d. Aš *tol* dirbau, *kol* galėjau. Neerzdink šunes, *kol* nekand: kai pradės kąsti, tai ir kąs. Ar tu tikėjaisi, kad aš būsiu pas tave, *kolei* tu mano kaulelius nugružinėsi? *Kol* saulė patekės, rasa akis išės. *Kol* riebusis sulys (= suliesės), liesasis padvės. *Kol* tu mane pagįsi (pavysi), aš pasiganysiu. Daug daug išėjo pinigų, *kol* susikūrė gyvenimą. Vis jums juokai, *kol* patys nepatirsite baimės. Aš dirbsiu *iki (iki kol)* galėsiu; aš *iki tol* dirbsiu, *iki kol* galėsiu. Aš dirbau, *iki* saulė nusileido. *Liki* turiu pinigų, tai jis geras.

e. *Kaip* nutekėsi, tiek nebedirbsi. Paežeriuos ilsėsiuos, *nes (nėsa)* labai nuvargau čionai. *Kadangi* buvo labai nuvargęs, (tai, todėl) turėjo atsilsėti.

g. Jai išaugo tokie plaukai, *juog (jog)* visą jos kūną galėjo apdengti. Motina teip sušuko, *juog (jog)* ir kaimynai išgirdo. Dabar apsisakau visai giminei, *juogei (jogei)* nėkuomet iš savo krašto nevažiuosiu. Kodėl neatėjai? *jug* žinojai (du hast doch gewusst), kad tavęs laukiame. Kodėl nevalgai? *jug* nieko geresnio nesulauksi.

## JAUSMAŽODIS. *(Interiectio.)*

§ 190. Yra žodžių, kuriais rodyte parodome savo jausmus (nustebimą, baimę, pasigėrėjimą, visokį sąjūdį) ir norus; tie žodžiai yra ne pavadinimai jausmų ir norų tam tikrais vardais ir žodžiais, bet vienam jų parodymui ir išreiškimui. Tokius žodžius vadiname paprastai j a u s m a ž o d ž i a i s.

**Pavyzdžiai:** *O* dieve, dieve! *ai, oi, ui! te* (žem. *tē*) duoną; *štai, šit, še* (voici); *ure, aure, ant, antai* (voilà). Tik *triokšt,* ir nulūžo. *Pokšt,* ir nutrūko. *Šmurkšt,* ir įlindo.

Jausmažodžiai, ypačiai g a r s a ž o d ž i a i (Nachahmungswörter), yra labai dažnai vartojami šnekamojoje kalboje.

Kokie yra mūsų kalboje jausmažodžiai ir kada jie vartojami,— geriaus gali pamokyti pati žmonių kalba, nekaip gramatikos vadovėlis.

## KELI SINTAKSIO ĮSTATYMAI.

Rašydami lietuvišką gramatiką męs esam vietomis palietę ir sintaksio įstatymus. Kadangi šitam vadovėlyje patys negalėjome tuo-tarpu visų tų įstatymų kaip reikiant išguldyti, todėl suvartojame parašytuosius kitą-kart apie šitą gramatikos dalį Kaz. Obelaičio straipsnius: rasi nors kiek supažindįs jie skaitytojus ir rašytojus su mūsų kalbos sintaksiu [16].

### N a u d i n i n k a s, n e r e i š k i a m a s i s s a k y m a s i r v a r d i n i n k a s.

§ 191. Visą šitą sintaksio mokslą išguldysime vienais pavyzdžiais, išrašydami iš ištikimų šaltinių tam tikrus sakinius, ir remsimės tiktai ant tos lietuvių kalbos, kurią randame spauzdintuose ir nespauzdintuose dainų ir pasakų rinkiniuose ir rimtesniųjų rašytojų darbuose. Pavyzdžiams išrinkome prie žmonių kalbos ir rimtesniųjų rašytojų darbus dėlto, kad šių kalba, arba tariant kalbos sintaksis, mums manant, nekiek dar atsiskyręs nuo žmonių kalbos ir nedaug sugadintas per svetimų kalbų įtekmę.

§ 192. Naudininkas reiškia, kuriam daiktui arba ypatai ir kokiam metui kas tinka, daroma arba reikalinga. Šitos prasmės pavyzdžių mūsų kalba suteikia didelę daugybę.

**Pavyzdžiai:** 1. Jisai mirdamas užrašė *giminiečiui* gabalėlį žemės. 2. *Bažnyčiai* jis užrašė gražų turtą. 3. Ar tu surasi *jam* piršlį? 4. Aš *tau* paimsiu lazdą. 5. Jie paliko vežimą *žuvims* (t. y. sudėti). 6. Bernas pasiėmė *pietums* tiktai duonos plutelę. 7. Ar jau susirinkai pinigų *kelionei?* 8. Šito drabužio užteks man *keliems metams.* 9. Geras siuvėjas siuva drabužį ne *veniems metams.* 10. Jam šitos kepurės bus tik *kelioms dienoms.* 11. Jis visada siūdinasi drabužį tik *vienai vasarai.* 12. Toks darbas *neilgam.* 13. Nusipirkau sau didį vargelį, gailias ašarėles *visam amželiui.* 14. Siuvėjas, no-

rėdamas pagirti savo darbą, teip jį išgyrė: „šit drabužis *ilgam metui*". 15. Šitas kalendorius (rašomas, bus) *1894-tiems metams*. 16. Užteks *šiam kartui*. 17. Kunigas įbruko jam knygas įdėm *tai dienai* parašytas. 18. *Žiemai* galėsite prisidžiovinti obuolių. 19 Saldainiai galima sutaisyti ir *ilgesniam metui*. 20. Duok man savo drabužius nors *šiai dienai*. 21. *Neilgam* šun' dešra po kaklu. 22. Mažam vaikui toks drabužis tiktai *kelioms dienoms*.

§ 193. Naudininkas mūsų kalboje labai dažnai reiškia tikslą, kuriam yra geras arba tinka koks daiktas, nurodo, kuriam tikslui kas vartojama arba daroma.

**Pavyzdžiai:** 1. Ąžuolas geras yra *padarams (padarynėms)*. 2. Šitas veršis netinka *veislei*. 3. Maža teturime avižų *sėklai*. 4. Jie perka javus ne *sėklai*, bet *duonai*. 5. *Kam* tau reik rugių? — Man reikia rugių *duonai*. 6. *Kelionei* reikės daug pinigų. 7. *Orei* (= arimui, arti) žagrių neturime. 8. Sūnus pinigų *kelionei* atsiuntė. 9. Žiūrėk, kad ir *marškiniams* užtektų drobės. 10. *Tam reikalui* geriausias bus avino pilvas. 11. Milžtuvės niekam nereikia vartoti, kaip tik *milžimui* karvių (=karvėms milžti, sulyg. § 196). 12. *Sūdymui* (sviestui sūdyti) nusipirkome rupiosios druskos. 13. Padėjau tą daiktą *vartojimui*. 14. *Darymui* šveicariškų sūrių (= sūriams daryti) reikalingas yra mažo veršiuko pilvelis; pilvelis reikia gražiai išmazgoti ir padėti *reikalui*. 15. *Padarynėms*, kaip męs, visokius vogdavai uosius. 16. Varnų bent porelę sau *pietums* nusišauju. 17. *Tam* tikras žmogus. 18. Ar nebūt' (= nebūtų) ir keras koks *tam reikalui* tikras? 19. Taigi nutverk rykus, kurie *tam* (= tam tikslui) yr' padaryti. 20. Žalis tur klausyt, jug *tam* jisai tavo pašarą kramto. 21. *Tam* jug dievs duosnus gėrybes mums dovanojo, *kad* atsiganytumbim gardžiai kramtydami kąsnius. 22. Mūsų tėveliai užleido dirvas *šileliui* (= kad augtų šilelės). 23. Jis leido klebonui kirsti medžius, *šilumai* reikalingus. 24. Pelkėse pradėjo kasti velėnas *šilumai*. 25. Žemė daugiaus nešė vaisių, nekaip *išmitimui* žmonių reikėjo. 26. Ūkininkai davė rąstus *naujai bažnyčiai* (t. y. pastatyti). 27. Šitą paminklą žmonės pastatė *atminimui* (= zum Andenken) garbingo rašytojo. 28. Duok duonos, pinigų *maistui*. 29. Sūrius spaudžiamės *valgymui*.

§ 194. Nereiškiamasis sakymas *(daryti, rašyti, mirti, kilti, gimti, sugaišti, atminti)* sulyg savo kilties yra tiktai senovinis naudininkas tokių daiktavardžių, kaip antai *mirtis, sugaištis, prigimtis, atmintis* ir daugelio kitų. Senovės kalboje visi šitie daiktavardžiai ir kiti su pabaigomis *-is* (kiltin. *-ies*), naudininko prasmei išreikšti, gaudavo galūnę *i* (iš *ie*); bet ilgainiui ši galūnė dauge-

lyje tarmių užsiliko naudininkui tiktai prie tų daiktavardžių, kurie sulyg prasmės stovėjo skyrium nuo paprastųjų daiktavardžių arba labai arti veiksmažodžių ir jų formų; visi kiti daiktavardžiai su pabaigomis *is* (kilt. *ies*), naudininko prasmei išreikšti, gavo galūnes nuo kitų daiktavardžių, būtent naudininkai *nakčiai, širdžiai, pirčiai* (vard. *naktìs, širdìs, pirtìs,* kilt. *naktiẽs, širdiẽs, pirtiẽs*) gavo pabaigą *-ai* pagal tų pačių linksnių formas: *valdžiai, viešniai, pirkčiai* (pirkčià, pirkià — Stube, žem. *troba*). Tokiu būdu naudininkui čia męs turime dvi *galūni,* senovinę *-i* ir vėlesnę *-ai:* senoji galūnė teužsiliko prie daiktavardžių, sujungiamųjų su veiksmavardžiais, ir davė mums naudininką, kurį dabar visiškai išskiriame iš daiktavardžių skaitliaus ir vadiname paprastai infinityvu arba nereiškiamuoju sakymu, o antroji (*-ai*) daugelyje tarmių reiškia dabar naudininko prasmę ir tokiuose padarytuose iš veiksmažodžių daiktavardžiuose, kurie, nutolę nuo veiksmažodžių, prisiartino prie paprastųjų daiktavardžių, kaip antai: *širdìs, naktìs, pirtìs* (naudininkai *mirčiai* — dem Tode, *sugaiščiai* — dem Versäumniss, *prapulčiai* — dem Verderben) gavo galūnes *ai* pagal *širdžiai, nakčiai, pirčiai.*

§ 195. Dabar, žinant, juog nereiškiamasis sakymas tėra senovės naudininko liekana, lengva bus suprasti, kodėl jis yra vartojamas tikslui ir prilikimui nurodyti. Taigi nereiškiamasis sakymas rodo, kuriam tikslui reikalingas arba kam tinka koksai daiktas (sulyg. § 193).

**Pavyzdžiai:** 1. Duok vandens *atsigerti.* 2. Turbūt bitės tę turi skylę kokią *sulįsti,* kad naktį jų nematyti. 3. Dočys porelę varnų *kept* nusišauja. 4. Duoną *kept* ar ką *džiovint* į kakalį kiša. 5. Gryta skirsto verpalus *aust* ir audus baltina drobes. 6. Aš ne antelė per jūres *plaukti,* ne gegužėlė girioj *kukuoti.* 7. Prikimšus skilandį reikia padėt *džiūti* ant lentelės. 8. Ne *draskyti* knygas rašome. 9. Nepritekau pinigų *užsimokėti* apgynėjui. 10. Mergelė graži *žiūrėti,* meili *kalbėti.* 11. Iš visų mano vaikų Jonas geriausias buvo *auginti.* 12. *Matyti, pažinti* (supr. yra), kad jau aušta.

§ 196. Šnekamojoje mūsų kalboje girdėti daug sakinių, kur tikslui aiškiaus išreikšti žmonės vartoja du naudininku, vieną paprastojo daiktavardžio ir antrą, vadinamą dabar nereiškiamuoju sakymu. Paprastasis daiktavardis reiškia, kuriam daiktui, kuriam metui arba tikslui kas reikalinga ar daroma, o nereiškiamasis sakymas, pridėtas prie to naudininko, juoba paaiškina ir nurodo tą tikslą kuriam tinka arba kuriam vartojamas koks daiktas. Tokiu būdu turime kalboje visą reiškinį „naudininką su nereiškiamuoju

sakymu“ (dativus cum infinitivo), vartojamą tę, kur tikslas reikia išreikšti pilnai ir aiškiai, beveik visu sakiniu.

**Pavyzdžiai:** 1. Aš girdėjau tave turint aviną *vilkui suėsti.* 2. Ne visų burnos *putrai srėbti.* 3. Menkas tu vyras *rugiams kirsti (piauti).* 4. Tu netinki *šienui piauti.* 5. Sausas medis *laivui daryti,* geras iešmas *briedžiui kepti.* 6. Bosas *alui pilti,* kibiras *vandeniui nešti,* peilis *duonai riekti.* 7. Šiandien bus gera diena *bitėms kuopti (kopinėti), medui imti.* 8. Lazda *šunims atsiginti.* 9. Žydrosios akelės *berneliams vilioti.* 10. Pro žirgų strajelę (arklidę, arklių tvartą) teka srovės upelis *bėriems žirgams girdyti, pentinužiams nušveisti.* 11. Toks man daktaras, tik *pinigams imti.* 12. Pasisamdė mane *sunkiems darbeliams dirbti, plonoms drobelėms austi;* nėr man tėvelio *dalelei skirti, rangelei rengti;* nėr man seselių *vainikui pinti.* 13. Jis neteks pinigų *bilietui nusipirkti.* 14. Džiovintiejei vaisiai labai geri sausi *valgyti* ir *sriubai virti.* 15. *Tarmėms pakelti* atradau du váistu. 16. Davė rąstus *naujai bažnyčiai statyti.* 17. Svočiutė prašo pelėdos galvelės nors *šiai dienelei pasipūrinėti,...* vanago akių nors *šiai dienelei pasižvalginėti.*

P a s e r g ė j i m a s. Yra vietų, kur tikslui išreikšti paprastasis naudininkas dažnai pavirsta artimuoju ar kitu kokiu dariniu (obiectum), kurio reikalauja pati nereiškiamojo sakymo forma arba padarytasis iš veiksmažodžio daiktavardis (*darymas, valgymas, atminimas*), vartojamas nereiškiamojo sakymo vietoje. Pavyzdžiui žmonių kalboje ir prakilnesniųjų rašytojų darbuose kartais randame tokius sakinius: „šita lazda bus gera *nuo šunų atsiginti* (= šunims atsiginti); *darymui sūrių* (= sūriams daryti) reikalingas pilvelis; vyskupas įsteigė kelias koplyčias *atminimui* viešpaties *kančios;* rado daugybę aukso ir sidabro skardų, pakabintų *atminimui pritirtų stebūklų*“.

§ 197. Viršuj nurodytoji nereiškiamojo sakymo kiltis ir prasmė pagimdė dar kitus reiškinius, teip-pat maž težinomus dabartinės Europos kalbose. Kalbu čionai apie ypatingą mūsų reiškinį, apie „vardininką su nereiškiamuoju sakymu“ (nominativus cum infinitivo): „man jau rūpi *avižos piauti,* šulinio *vanduo* sveika *gerti*“, ir t. t. Tokiuose sakiniuose vardininkas visada liekti veiksniu (subiectum), prie kurio tariniu (praedicatum) esti bevardės gimties būdvardis arba trečioji kurio-nors nepereinamojo, dažnai beypačio veiksmažodžio ypata arba antgalo kitas koks žodis, turįs beypačio veiksmažodžio prasmę; nereiškiamasis sakymas čionai tiktai papildo ir paaiškina tarinį. Kartais tokiuose reiškiniuose vienas nereiškiamasis sakymas nebeaiškina tarinio, nes jis pats at-

lieka tarinio darbą (jau *namai matyti*, das Haus ist schon zu sehen).

**Pavyzdžiai:** 1. Jam teko *mėšlas vežti*. 2. Man atsitiko *geras arklys pirkti*. 3. Reik man *jauteliai ginti*. 4. Nereiks tavi, mergužėle, *žlugtelis velėti* (= *skalbti*). 5. Pavalgius reikia *burna nusišluostyti*. 6. Šitos knygos moko (mokina), kaip *gydyti* reikia *ligos*, kada *javai kokie sėti*. 7. Reiks pradėti *šienas piauti*, reikės pradėti ir *linai rauti*. 8. Man teko ir mergauti ir *tinginys vyras gauti*. 9. *Avižos* ilgai *piauti* nusibosta. 10. *Geras drabužis įsitaisyti* labai daug prekiuoja. 11. Jam rūpi *rugiai piauti*; jam nerūpėjo *rytelis kelti*, *bėri žirgai pašerti*. 12. Jau metas (es ist schon Zeit) ir *avižos sėti*. 13. *Vynas* gardu *gerti*. 14. *Tokie darbai* lengva *dirbti*. 15. *Toks darbininkas* reta *rasti*. 16. Nugaros *raūmens* labai gēra *sutaisyti* vasarai. 17. Reiks man dukart *perrašyti visa giesmė*. 18. *Serbentiniai drebučiai* (Gallert) galima bent per dvejus metus *užlaikyti*. 19. Nėr iš ko ten *pinigai* (ir *pinigų*) *padaryti*. 20. Kur man *dėti mažas vaikelis*? 21. Ai tau, sūnelėli, *mergelės vilioti*. 22. Žiūri, kad *žiburys matyti* (*matytis*). 23. *Kas girdėti* (*girdėtis*)? 24. *Stambūs* (*rupūs*) *daiktai* irištolo *matyti* (*matytis*). 25. Jau *namai matyti* (*matytis*); bet „namų nematyti".

P a s e r g ė j i m a s. Jei kalbėtojas įrašytuosiuose pavyzdžiuose bekalbėdamas padeda veiksnį po nereiškiamojo sakymo, tad iškreipiamas yra kartais ir visas sakinys: vietoje „man reikia *jaučiai ginti*" sakoma dvejeip: „man reikia *ginti jaučiai*" ir „man reikia *ginti jaučius*". Čionai vardininkas „jaučiai", pasakomas po veiksmažodžio „ginti", išvirsta kartais priekininku „jaučius", kurio reikalauja veiksmažodis „genu, ginti". Situo keliu tūlos mūsų, ypačiai žemaičių, tarmės nebeteko turbūt ir viso reiškinio „vardininko su nereiškiamuoju sakymu", teip bent reikėtų spręsti iš šių dienų lietuviškų raštų. Vienok viso to reiškinio liekanos turbūt tebėr visose tarmėse, bent pavyzdžiai: „man atsitiko geras arklys pirkti, jam rūpi rugiai piauti" teko girdėti raseiniškių ir telšiškių žemaičių sodžiuose (sodose).

§ 198. Jei sakinyje: „nusibosta ilgai darbas dirbti" veiksniu yra *„darbas"*, tad išmetus žodį „darbas" veiksniu tegalės būti žodis „dirbti", kuris sakinyje „dirbti nusibosta" tolygus yra daiktavardžiui „darbas" (vietoje „dirbti nusibosta" sakoma: „darbas nusibosta"); jei sakinyje „jis norėtų knygų skaityti" (=„jis norėtų gauti knygų pasiskaitymui", arba „kad galėtų pasiskaityti"), išmesime žodį „knygų", tad liks mums sakinys „jis norėtų skaityti", kur nereiškiamasis sakymas tereikš artimąjį darinį. Situos sakinius

nurodėme, norėdami paaiškinti, kokiu maž-daug keliu mūsų nereiškiamiejei sakiniai, senoviniai tikslo naudininkai, galėjo pavirsti sakinių veiksniais ir tariniais. Kur nereiškiamasis sakymas pildo veiksnio pareigą, tę tariniu tegali būti trečioji veiksmažodžio ypata, bevardės gimties būdvardis arba koks kitas panašios prasmės žodis. Nereiškiamasis sakymas, užimdamas paprastojo darinio vietą, dažniausiai esti po veiksmažodžių: *galėti, reikalauti, privalyti, norėti, mokėti, turėti* (müssen), *liepti, priversti* ir dar po daugelio kitų.

**Pavyzdžiai:** 1. Kaip čia *gēra gulėti.* 2. Ant akmens *kieta sėdėti.* 3. Be šeimynos *būti negēra.* 4. (Žolė) *piauti liñksma, gēra.* 5. Buvo *saldù miegoti.* 6. *Leñgva augti* pas motinėlę. 7. Tai *skanù gerti,* kad myli; tai *gražù pareiti,* kad lydi balti broleliai ik vartų. 8. Jai teko ilgai *mergauti.* 9. Jau *metas gulti, eiti* namolei. 10. Man šiandien *negēra, pìkta* (nėra nė nereiškiamojo sakymo, aiškiai išreikšto, beypatis sakinys). 11. Jis *norėtų rašyti* tėvams, tik *nemoka rašyti.* 12. Tėvas *liepė važiuoti* miškan. 13. Kunigas *prašė atvežti* žąsų. 14. Tokius daiktus visi *privalo žinoti.* 15. Jis *ketino, žadėjo ateiti* po pietų. 16. Vaikai *gauna* kartais *pilti, mušti, lupti.* 17. Tu *gausi brist,* jei nebus tilto. 18. Senis *pradėjo rūstauti.* 19. Svečias *malonėtų* namolei *keliauti.* 20. Ar *tinki važiuoti?*

## KILTININKAS IR SIEKIAMASIS SAKYMAS.

§ 199. Tikslui gali būt vartojamas netiktai naudininkas, bet ir kiltininkas; toksai kiltininkas tegal būti po veiksmažodžių: *eiti, važiuoti, siųsti, varyti,* ir t. t., kur jis parodo, ko kas eina, ko kas siunčiamas, ir t. t.

**Pavyzdžiai:** 1. Jų bernas *atėjo arklo* (kam nach dem Pfluge), *rugių.* 2. Aš *einu vandens.* 3. *Siuntė, varė* mane *raštų, pietų.* 4. *Siuntė* mane motinėlė į jūreles *vandenėlio.* 5. Žmogus *važiuoja malkų.* 6. Naktigonis yra pusbernis, kuris arklius *nakties joja* („nakties joti“ rytiečių tarmėje tolygu „joti ganytų naktį“ arba „joti naktigonės, į naktigonę“). 7. *Kurių gālų, kurių velnių* tu ten *ėjai?*

§ 200. Nuo šito kiltininko reikia atskirti kitas kiltininkas, vartojamas po nepereinamųjų veiksmažodžių, reiškiančių kartais daiktų veiksmą, bet dar dažniaus jų stovį. Męs čia kalbame apie kiltininkus tokiuose sakiniuose: „Mergelė *rauda vainikėlio;* arklys *žvengia avižų;* vaikas *verkia duonos; kurių gālų (kurių šimtų, kurių*

*plynių*) tu čia dabar *stovi? kurio meto* jis čia dabar *miega, skambina?* — jis *miega pietų (perpietės, apypietės, pogulio)*, skambina *vakarienės, mišių;* šaukia *pusryčio (pusryčių); ko meto* (= ar eina geryn, ar menkyn) ligonis?" Kiltininkų: „vainikėlio", „avižų", „duonos" reikalauja šituose pavyzdžiuose veiksmažodžiai: *rauda, žvengia, verkia,* kurie čia yra tolygūs veiksmažodžiams: *nori, trokšta, reikalauja.* Kiltininkai: „vakarienės", „mišių", „pusryčio" turbūt atsirado kalboje, nusižiūrėjus į tokius pasakymus, kaip antai: *varo* mus *raštų, varo pietų.* Kiltininkas sakinyje „kurių gālų jis čia stovi" atsirado turbūt pagal kiltininką sakinyje „kurių galų tu tę eini"; tos pačios kilties bus minėtuose pavyzdžiuose ir kiltininkai: „kurio meto", „pietų" ir „ko meto".

§ 201. Po pereinamųjų veiksmažodžių, prie kurių gali būti priekininko darinys, dažnai priekininko vietoje esti kiltininkas; kiltininko darinys reiškia prie šitų veiksmažodžių dalį daikto, ne visą ir ne pilną daiktą.

**Pavyzdžiai:** 1. *Atnešk* man *vandens* (hole mir Wasser). Jei pasakytume „atnešk man vandenį" (hole mir das Wasser), tad norėtume išreikšti, kad reikalingas mums *visas,* žinomas ir skyrium kur pastatytas vanduo. Toks-pat skirtumas būtų ir tarp sakinių „ar tu turi pinigų" (hast du Geld)? ir „ar tu turi pinigus (hast du das Geld)? 2. Ar *valgysi mėsos?* 3. *Ko valgysi* pirma, ar *mėsos,* ar *sriubos?* Jei būtų kalbama apie *visą,* žinomą arba matomą dalyką (porciją), tad sakytume „ką valgysi pirma, ar mėsą, ar sriubą?" 4. Ką tu čia veiki? — Atsak.: *Perkuosi duonos.* 5. Jie *pristigo savų rugių* ir dabar perka duoną (visada, paprastai, kalbama ne apie vieną atsitikimą). 6. Jis *gavo miltų.* 7. Męs pralobsime tik tuomet, kada *turėsime gyvulių.*

§ 202. Yra sakoma: „*ko nori? noriu karvės;* našlaitis *neturi* nė *tėvo,* nė *motinos;* perku karvę, *neperku karvės;* žadu karvę; *nežadu karvės;* žada pirkti karvę; žada karvę pirkti; nori *karvės pirkti;* nežada *jaučio pirkti;* nori *pirkti karvės,* nori *karvės vestis;* nemoku *karvės pirkti;* nemoku *šieno piauti;* negaliu *karvės pirkti*". Kiltininkai, kurių „reikalauja" veiksmažodžiai: *noriu, nenoriu, neturiu, nežadu,* yra labai gerai suprantami kiekvienam lietuviui — augštaičiui ir žemaičiui; sakiniuose: „noriu *karvės* vestis", „nemoku *šieno* piauti", „nežadu *jaučio* pirkti" kiltininkai „karvės", „šieno", „jaučio" atsirado kalboje tik dėlto, kad žodžiai *noriu, nemoku, nežadu,* vartojami prie nereiškiamojo sakymo, padarė savo įtekmę ir ant to darinio, kuris sulyg prasmės tarytum turėtų būti prišlijęs prie

neveikiamojo sakymo *pirkti, piauti, vestis* (priekininko linksnyje), ne prie veiksmažodžių *noriu, nemoku, nežadu* (kiltininko linksnyje).

§ 203. Mūsų senovės raštuose, o tūlose, ypačiai rytiečių, tarmėse ir dabar tebėra veiksmažodžio forma, kurią vadiname siekiamuoju sakymu (ž. § 80, g.). Ir šita forma *(gultų, pirktų)* yra vartojama tikslui išreikšti, bet tiktai po veiksmažodžių *eiti, važiuoti, varyti, siųsti, vesti* ir kitų, reiškiančių ėjimą, siuntimą ir apskritai sakant visokį krypimą. Daugelyje tarmių siekiamojo sakymo jau nebėr; jo vietą užėmė nereiškiamasis sakymas, kuris todėl reikia atskirti nuo reiškiančio teip-pat tikslą senovinio nereiškiamojo sakymo (ž. § 195). Mūsų siekiamasis sakymas turi lygiai tokią-pat prasmę, kaip ir lotyniška veiksmažodžio forma su galūne *-tum* (sulyg. lotyn. „eo cubi-*tum*"=„einu gul-*tų*"); lotynų kalboje šita forma yra tiktai priekininkas senovinių daiktavardžių su galūnėmis *-tus,* tokių, kaip antai *adventus, auditus* (atėjimas, girdėjimas), ir mūsų sakinys: „einu pirktų" iš pradžių reiškė tiktai „einu pirkiman, į pirkimą".

§ 204. Jei prie veiksmažodžio, nurodančio krypimą, buvo jau tikslo reiškiamas kiltininkas (ž. § 199), tad šis pasiliekti, žinoma, ir tuomet, kada tikslui išreikšti prie tokio veiksmažodžio yra siekiamasis sakymas. Kiltininkas prie siekiamojo sakymo esti ir tuokart, jei pats veiksmažodis siekiamojo sakymo formoje *(ieškotų, reikalautų)* reikalauja kiltininko. Kiltininką, vienok, prie siekiamojo sakymo randame ir tuomet, kada jo tarytum nereikalauja nė veiksmažodis, reiškiąs krypimą, nė antras veiksmažodis, pavartotas siekiamojo sakymo formoje. Sakiniuose: „puolė visi *rankų bučiuotų* (bučiuotų rankų) seneliui" ir „Stankūnas nubėgo *pinigų sudėtų* (sudėtų pinigų) advokatui" turime prie siekiamojo sakymo kiltininką *(rankų, pinigų),* nors to linksnio nereikalauja čia nė veiksmažodžiai *puolė, nubėgo* (jug nesakoma: žmogus puolė *rankų,* arba: nubėgo *pinigų,*— jei pats žmogus bėgdamas nešasi pinigus), nė žodžiai: *bučiuotų, sudėtų* (sakoma jug: bučiuoju *rankas,* sudedu *pinigus*). Situodu kiltininku (*rankų, pinigų*) galime paaiškinti tokiu pat keliu, kaip ir kiltininkus: *jaučio, šieno, karvės* sakiniuose: „nežadu *jaučio* pirkti, nemoku *šieno* piauti, noriu *karvės* vestis" (ž. § 202): juodu atsirado kalboje tik dėlto, kad abudu veiksmažodžiu: *puolė (ko?), nubėgo (ko?),* vartojamu prie siekiamojo sakymo, padarė savo įtekmę ir ant to darinio, kuris sulyg prasmės tarytum turėtų būti prišliję̨s prie siekiamojo sakymo *bučiuotų, sudėtų* (priekininko linksnyje), ne prie veiksmažodžių *puolė, nubėgo* (kiltininko linksnyje).

Pasergėjimas. Yra kalbininkų, kurie visus kiltininkus prie siekiamojo sakymo išveda iš siekiamojo sakymo prasmės; jie sako, būk siekiamasis sakymas, šitas senovinis daiktavardis, reikalaująs visada kiltininko. Sunku mums su jais sutikti dėl dviejų priežasčių: 1. lotynų siekiamasis sakymas (senovinis daiktavardis) nereikalauja kiltininko ir 2. mūsų nereiškiamasis sakymas (senovinis daiktavardis) teip-pat nereikalauja kiltininko.

§ 205. Kad kalbos įstatymas, paliečiąs šitą sintaksio dalį, būtų pilnesnis, prie to, kas pasakyta, pridedu dar vieną paaiškinimą: abejojant, kiltininko ar priekininko linksnyje turėtų būti artimasis darinys (proximum obiectum) prie nereiškiamojo ir siekiamojo sakymo, reikia žiūrėti, ar nereikalauja kiltininko vienas iš dviejų sakinio veiksmažodžių; jei vienas iš jų reikalauja darinio kiltininko linksnyje, tad sakinio darinys, išreikštas daiktininku, turės būti kiltininko linksnyje; jei nė vienas iš dviejų veiksmažodžių nereikalauja darinio kiltininko linksnyje, tad abejojamoje vietoje bus priekininkas; prie veiksmažodžių *siųsti, varyti* pats tikslas (ne darinys) tegali būti išreikštas kiltininku, vistiek ar tas kiltininkas bus prišliję̨s prie veiksmavardžių *varyti, siųsti* ir t. t., ar prie siekiamojo sakymo. Paaiškinimui šitų mažmožių įrašome dar kelis pavyzdžius: 1. Tėvas žada *karvę* parduoti; tėvas nežada *karvės* parduoti; tėvas žada *karvės* pareikalauti; 2. vedu *karvę* parduotų; tėvas neveda *karvės* parduotų; siunčia *mane* vėžiautų; varo mane *kiaulių* ganytų, *pinigų* nuneštų.

## VEIKSMAVARDŽIAI.

§ 206. Linksniuojamasis veiksmavardis, kaip ir kiekvienas būdvardis, tinka sakinyje *priedėliui* (attributum) ir *tariniui* (praedicatum) išreikšti. Toksai veiksmavardis, vartojamas su jungiamaisiais veiksmažodžiais tarinio vietoje, daro sąjungojime kelis atskirus laikus.

Priedėliui ir paprastamjam tariniui tėra vartojami šeši vientisiejei veiksmavardžiai: trįs veikiamiejei (*darąs, darę̨s, darysiąs*) ir trįs neveikiamiejei (*daromas, darytas, darytinas*).

**Pavyzdžiai:** 1. *Augąs* šuo rajus (gefrässig); *augą* šunes rajūs. 2. Ko stypsai kaip šlaps (= šlapias) *nedegąs* („nedegąs" čia užima ir veiksnio vietą)? 3. Kiekvienas žmogus, *kenčiąs* už tėvų žemę ir kalbą, patinka dievui. 4. Šv. Vaitiekus iš prigimimo buvo linksmas ir *gebąs* juokuoti. 5. Nevesk, broli, tu mergaitės *žibančiu* vainiku: *žibąs* josios vainikėlis,— didi didžturėlė. 6. Ugnis išsiplėtė

į visas šalis, ir deginamas kankintinis paliko gyvas *beslovįs*. 7. *Išbrizgęs* peilis niekam netinka. 8. Ir atjojo trįs berneliai, visi trįs *nevedę*. 9. Jaunas *buvęs* (= kuris jaunas buvo) tur pasenti. 10. Naktį dvi valandi temiegojo, per *likusįjį* laiką klūpojo (klūpėjo) ir meldėsi. 11. Buvo trįs broliai: vienas namie gyveno, antras kunigu tapo, *palikusis* (= trečiasis brolis) belipdamas į eglę voverės gaudytų krito iš medžio ir užsimušė. 12. Atnešk *rūgusio* pieno; čia stovi *rūgusis* pienas. 13. Ar toji karvė buvo *turėsianti* (= veršinga)? 14. Yra *sakoma* sena pasaka, kad lyg šv. Jono visi žmonės meldžiasi, šaukia lietaus, bet neišmeldžia. 15. Kad būtų tiesiog *važiuota*, jau būtume seniai Rūgiuose *bėsą*. 16. Žmogus privažiavęs mišką, netekęs kelio, sakė: „kažin-kur čia dabar bus *išvažiuota*?“ 17. Seniai jau dėl tavęs yra tas butelis *laikomas:* turiu tave nors kartą pamylėti. 18. Aš turiu širdelėj rūpesnėlį: rūtelės *nesėtos, neravėtos, nepintas* vainikas ir *nedėvėtas*. 19. Dėlko tu žiedužį numovei: nė tas tavo yra *pirktas*, nė tavo *kaldintas*. 20. Kur žirgužiai stovėjo, čia žemužė *nutrypta;* kur ponelis įpuolė, vandenužis *sudrumstas*. 21. Ji ten paliko *apkaustyta* geležiniais lankais. 22. Kas *darytina*, reik darýti. 23. Pirko visą dubą už *pamestinus* pinigus. 24. Avižos jau *piautinos* buvo (vietomis sakinys „avižos jau piaunamos buvo“ turi tą pačią prasmę). 25. Rašyk tiktai *žinotinus* daiktus; ar daug radai *žinotinų* atsitikimų? 26. Vis tat yra *minėtini* dalykai.

P a s e r g ė j i m a s. Jei veikiamasis veiksmavardis yra veiksnio arba priedėlio vietoje, tad vietoje *sukąs, sùkęs, suką̃, sùkę* daugiur, kaip matyti ir iš įrašytųjų čionai pavyzdžių (sulyg. 10, 11, 12), yra paprastai sakoma: *sùkantis, sukantỹs, sukantỹsis* (= sukąs); *sùkantys, sùkantiejei* (= suką̃); *sùkusis, sùkusiejei* (= sùkęs, sùkę). Formos *„sukantỹs, sukantỹsis“*... įgija tokiu keliu paprasčiausiųjų būdvardžių arba daiktavardžių prasmę.

**Pavyzdžiai:** 1. Toks *perkantỹs, perkantỹsis* tur daug išmanyti; tokie *perkantiejei* tur daug išmanyti. 2. *Prisiekusis* advokatas daug geresnis už šunadvokatį; *prisiekusiejei* advokatai daug geresni už šunadvokačius.

§ 207. Lietuvių kalboje sakinio tariniui išreikšti vartojamas yra kartais vienas žodis (vaikas *valgo*), kartais du žodžiu (vaikas *buvo valgęs*) arba ir daugiaus (vaikas *sakėsi buvęs valgęs*). Tarinys, kurį išreiškiame keliais žodžiais, labai dažnai esti sudėtas iš veiksmavardžio ir grįštamųjų veiksmažodžių, tokių, kaip antai: *sakaus, tariuos, nusimanau* ir daugelio kitų.

**Pavyzdžiai:** 1. Jis *sakosi* daug *žinąs*. 2. Jis *sakėsi* ten *buvęs*. 3. Ji *tarias* (denkt von sich) daug *galinti*. 4. Jis *tarės* (dachte) kaži-ką *radęs*. 5. *Dingójaus* (dachte) *neperjosiąs* per žalią girelę. 6. *Būkis* nieko *nežinąs* (stelle dich an, als ob du nichts wüsstest). 7. *Apsimesk* (stelle dich an) nieko *nematęs*. 8. *Ténkinaus* (ich war zufrieden) *išsprūdęs* iš jo rankų. 9. Ji pati *tenkinos* sveiką kailį *beišnešusi*. 10. Jisai *sakėsi* tiktai po vieną stiklelį *tegeriąs*. 11. Vyskupas *susiprato nebegrįšiąs* į Žemaičius. 12. Aš ir pats *matausi* nieko *nelaimėsiąs*. 13. *Žinokis*, vaikeli, lokiu *nearsiąs*, vilku *neakėsiąs*. 14. Dabar *mataus* bereikalo *aušinęs* burną. 15. Ūkininkas norėjo *pasigirti* savo pačiai gerai linus *pardavęs*. 16. Sugautas vagis *sakėsi* šilimos ieškodamas jaujon *įlindęs*. 17. Nemitęs (= vargšas) žmogus nunešė kunigui varpelį, *pasisakė buvęs pavogęs* (= pasakė: „aš buvau pavogęs") ir prašė, kad jam atleistų kaltę. 18. Petras *sakėsi darydavęs* teip, kaip tu *norėdavęs* (= sakė: „darydavau teip, kaip tu norėdavai"). 19. Jisai *sakėsi buvęs* jau *beeinąs* į miestą (= jisai sakė: „buvau beeinąs į miestą"), bet pradėję smarkiai lyti, ir turėjęs vėlei sugrįžti namolei. 20. Krapaičiai *sakėsi būsią* jau *išmýnę* linus (= sakė: „būsime jau išmynę linus") prieš šventes. 21. Jisai *sakėsi* jau *būsiąs atsikėlęs*, kai tu *nueisiąs* (= sakė: „jau aš būsiu atsikėlęs, kai tu nueisi"). 22. Jonelis sakėsi ir Baublių namuose *esąs mylimas, buvęs mylimas* (= Jonelis sakė: „ir Baublių namuose esu mylimas, buvau mylimas"). 23. Jonelis *tarėsi* ir Baublių namuose *būsiąs mylimas*, jei *netingėsiąs* darbo dirbti (= tarė: „ir Baublių namuos būsiu mylimas, jei netingėsiu darbo dirbti"). 24. Senelis *skundėsi būdavęs* Kebliuose visų *stumdomas* (= senelis skųzdamos sakė: „Kebliuose būdavau visų stumdomas"). 25. Jonas *sakėsi buvęs pažeistas* per Lenkmetį, bet paskui *išgijęs* (= Jonas sakė: „buvau pažeistas per Lenkmetį, bet paskui išgijau"). 26. Petras *sakosi esąs* velnio *neštas* ir *pamestas* (= Petras sako: „aš esu velnio neštas ir pamestas"), *esąs* ir žąsiną *matęs* pro tvorą šlapinantis (= sakė: „aš esu matęs ir žąsiną pro tvorą šlapinantis"). 27. Petras (dabar kaimynų nebevaginamas) *sakėsi buvęs* kaimynų neteisiai *apvagintas* (= Petras sakė: „buvau kaimynų neteisiai apvagintas").

§ 208. Prie veiksmavardžio, vartojamojo sudėtiniam tariniui išreikšti, dažnai esti visi tie išvardžiai ir prieveiksmiai, kuriais įvedame ištisus sakinius, vartojamus veiksnio ir darinio vietoje (in Subjekt-und Objektsätzen).

**Pavyzdžiai:** 1. Tu pats nesižinai *ką* darąs. 2. Viešpats sutverdamas žvirblius žinojosi *ką* darąs. 3. Tėvams sugrįžus iš miesto, visi

vaikai pasakojos *ką* gavę nuo kunigo. 4. Ar jisai sakėsi *kur* buvęs? 5. Jis pats pasisakė, *dėlko* negerai pasielgęs su tais žmonėmis.

§ 209. Beto veiksmavardinį tarinį, kaip galėjome pastebėti ir iš § 207, vartojame dar nestačiaijai kalbai (oratio obliqua) išreikšti. Toks veiksmavardis yra vartojamas ir be grįštamojo veiksmažodžio.

**Pavyzdžiai:** 1. Jisai *buvęs* mieste (= jisai sakėsi buvęs, matė arba sakė jį buvus, patyriau jį buvus mieste). 2. Jo sūnus *miręs* (sein Sohn soll gestorben sein). 3. Nuėjau į Petraičių triobą: sūnus *beskaitąs*, tėvas *besėdįs* (= nuėjau ir pamačiau sūnų beskaitantį, tėvą besėdintį). 4. Jų bernas rytoj miškan *važiuosiąs*. 5. Kaip *pareisiąs* bernas namon, tai iki užgavėnių *gulėsiąs*. 6. Ar eis? — (Atsak.) *Žiūrėsiąs*, kaip *matysiąs* (žmogus klausiamas išreiškia atsakydamas ne savo nuomonę). 7. O mažiukas ar *augąs* (ar tau sakė, kad mažiukas auga)? 8. Ponai manęs klausė: „Kur tavo brolis mokėsi?“, ir baro (= barė) mane, kodėl *neišmokęs* aš rašyti, kodėlgi brolis *būsiąs* advokatu, o aš prastu kareiviu, pats (t. y. brolis) *būsiąs* didelis ponas, o aš visą amžį *vargsiąs;* beto jie klausė, ar *mokąs* aš skaityti lietuviškai, pasisakiau, žinoma, *mokąs*.

9. Rausvasai žiemos lapas *sulaukdavęs* žalio.
*Nešęs* velnias akmenį, bet kaip tiktai *išvydęs*
Ąžuolyną pašvęstą,— ir gaidys *pragydęs,*
Tuoj iš nagų *paleidęs* ir smėlin *įmušęs.*

...Ir nė šakelės, *esą,* dykai *nepražuvo* (= ir nė šakelės dykai nepražuvusios).

Viršūnės, *esą, ūžė ir liemenys* (= liemens) *plakės* (= viršūnės *ūžusios* ir liemens *plakęsi*).

§ 210. Šnekamojoje kalboje dažnai tenka išgirsti visa pasaka, nestačiąja kalba išreikšta. Apie veikėjų darbus, kur apsakytojas pasakoja ką nuo kitų nugirdęs, pasakoje esti dažnai vartojama tiktai nestačioji kalba. Veikėjų darbai ir žodžiai, kur apsakytojas nori aiškiai arba stačiai pasakyti, kaip kas toj pasakoje tikrai atsitiko arba buvo pasakyta, esti išreiškiami stačiąja kalba.

**Pavyzdžiai:** Kitą kartą *buvus* lapė netekėjusi, vilkas ir lokys nevedusiu. Vieną kartą lapė *bėganti* per laukus ir *susitikusi* didelį katiną bebėgantį. Lapė jo *klausianti:* „Kas Tamsta esi?“— Šis *atsakęs:* „Aš esu iš Amerikos karalaitis“.— *Klausianti* lapė: „Taigi ar vedęs?“— Katinas *sakąs:* „Nevedęs“.— Lapė: „Tai ar negalėtum Tamsta eiti ant manęs ūžkuriomis (= mane vesti ir prie ma-

nęs gyventi)?"— Katinas *sakąs:* „Tai ar turi Tamsta kur kokią gerą vietą?"— Lapė *sakanti:* „Turiu kalne rūmus".— „Tai gerai".— Šis ir *einąs. Aprodžiusi* lapė visus savo namus, *padavusi* katinui mėsos kiek dar turėjusi, *liepusi* pasilikti tuose rūmuose, o „aš, *sakanti,* bėgsiu daugiaus pajieškotų". Toliaus ta lapė *bėganti* per mišką ir *susitikus* vilką. Tas, kaip buvo papratęs pirma ją mérginti, teip ir dabar. Ta lapė *sakanti:* „eik šalin, begėdi!"— Vilkas: „Tai kodėl?"— Lapė: „Turiu vyrui maisto sumedžioti, jug aš jau ištekėjau".— Vilkas: „Už ko?"— Lapė: „Gi už Amerikos karalaičio", ir t. t. ...

§ 211. Nestačioje kalboje, tariniui išreikšti, labai dažnai yra vartojami neveikiamiejei bevardės gimties veiksmavardžiai. Tokius veiksmavardžius labai mėgsta ir dažnai vartoja ypačiai augštaičiai.

**Pavyzdžiai:** 1. Čia trobos kitą-kart *būta* (= čia buvusi trioba). 2. Keno čia *būta?* — Čia vagių *būta.* 3. Čia žmogaus *eita,* žmonių *važiuojama;* čia paukščio *tupėta* (sakoma arba klausiama matant kur žmogaus arba paukščio pėdsakus). 4. Žiūrėk, ir jo čia bėsama. 5. Norėjau kaimyno aplankyti: nuvažiavau, bet jo jau *būta* kitur *išvažiuota* (= jis jau buvęs kitur išvažiavęs), todėl kaip musę riję grįžau namon; sakoma ir: „bet jo *radau* kitur *išvažiuota*". 6. Jų *būta* gražiai *išakėta,* bet kaimynų kiaulės jų akėjimus išknisusios (žmogui, kuris teip pasakoja, buvo kitų sakyta: „męs buvom gražiai išakėję, bet kaimynų kiaulės iškniso mūsų akėjimus"). 7. Kas bus šiandien su bažnyčia? paklausk tėvo.— *Būsią neeita* (paklaustasis vaikas buvo jau girdėjęs tėvo valią ir atsako nestačiąja kalba, išreikšdamas ne savo nuomonę). 8. Paskui ateinu,— jau *bėsama nupirkta* (žemaičiai sako paprastai: „paskuo ateitu,— jau *bėsą nupirkę*").

§ 212. Jei veikiamasis nestačiosios kalbos veiksmavardis turėjo artimąjį darinį, tad, išreiškiant mintį neveikiamuoju reiškiniu, reikia artimasis veikiamojo veiksmavardžio darinys paversti sakinio veiksniu, o veikiamasis veiksmavardis — neveikiamuoju bevardės gimties.

**Pavyzdys:** „Senų miškai *mylėta,* tūlon giesmėn *dėta:* mūsų tėvelių visos tos giesmės *mokėta*" (An. Šil.). Išreiškiant mintį veikiamuoju nestačiosios kalbos reiškiniu, būtų reikėję pasakyti: „Seni miškus *mylėję,* tūlon giesmėn *dėję:* mūsų tėveliai visas tąs giesmes *mokėję*".

P a s e r g ė j i m a s. Mūsų raštuose dėl nežinomos priežasties yra labai dažnai vartojama stačioji kalba, kur šnekamojoje kalboje nestačiai tėra kalbama.

§ 213. Prie veiksmininkų: *matyti, regėti, girdėti, žinoti, patirti, numanyti, sakyti, rasti, palikti*... dažnai esti, paaiškinimui tarinio prasmės, linksniuojamasis arba nelinksniuojamasis veiksmavardis. Šitam atvejyje linksniuojamasis veiksmavardis yra suderinamas su artimuoju sakinio dariniu.

**Pavyzdžiai:** 1. Visi *žinojo Mikę gebant* apgaudinėti. 2. Sesers, *pamačiusios Mikę besijuokiantį,* klausė: „kame yra svečiai?" 3. *Sutikęs bejojantį žmogų,* Mikė sušuko: „tėvai, nosis atkrito". 4. *Pamatė vyrus beariančius* lauką. 5. *Girdėjau gegutę kukuojant.* 6. Priėjęs ežerėlį *radau bernelį* žirgelius *begirdant.* 7. Anksti rytą šėriau žirgelį ir *išgirdau balandėlius burkuojančius (burkuojant).* 8. Jis *mane matė stovint.* 9. Aš *jį palikau begulint.* 10. *Pajutę vyskupą įsirgus,* jo gentys tuojau atbruzdėjo į Varnius. 11. *Sakė tave,* berneli, žirgelį *pragėrus.* 12. Vaikai tuojau smeigiasi (suchen) tą daryti, ką *paaugusius žmones mato darant.* 13. Katrė, *pamačiusi vyrą pykstant,* tylėjo it žuvis vandenyje. 14. Visi *suprato jį bėgus* ištem. 15. Aš *išgirdau kažin-ką atvažiuojant.* 16. Skruzdės *numano žmogų* veikiai *galint* jų namus sugriauti. 17. Daugelis žmonių juodu už pliuškiu laikė ir *sakė* be kokio reikalo *kleidžiant* (= kleidžiančiu) savo turtus, bet paskiaus *suprato* išmintingai *dariusiu.* 18. Šešias nedėlias patrukusi Katrė sugrįžo į Balaičius, bet vietoj vyro savo *atradusi svetimus žmones begyvenant,* apsiverkė, teiravosi, kur vyras dingo, ir vėl iškeliavo į Kuršą. 19. Aš *jį girdėjau giedant.* 20. Jis *mane matė stovint.* 21. Aš *jį palikau begulint.* 22. *Sutiko* baltus arklius ir *baltą šuniuką* paskui *bėgant.* 23. Šv. Ignatas, įvestas į daržą, *paregėjo daugybę žmonių bežiopsančių.* 24. Vieną kartą ūkininkas *nutvėrė cigoną bevagiant.* 25. Lopšelyje motina *atranda* savo *kūdikėlį* skaniai bemiegantį, auksu *apipiltą* ir gražiai *apvilktą.* 26. *Pramanė mane* kiemo žmonelės *neturint* draugelėlio nė jaunos mergelės. 27. *Sakė tave* žmonužėlės austi *nemokant.* 28. Žmonės *pasakoja Dagį* vakar Skuode *prisigėrus.* 29. Ar jie gavo žuvies? — *Sakė* (juos) *gavus* (atsak.).

P a s e r g ė j i m a s. Sakinius: „Sakė tave žmonužėlės austi nemokant; sakė tave žirgelį pragėrus; žmonės pasakoja Dagį vakar Skuode prisigėrus; sakė (juos) gavus" (pavyzdžiai 11, 27, 28, 29), augštaičiai išreiškia paprastai kitoniškai; jie dažniausiai sako: „žmonužėlės sakė, *(kad) tu* austi *nemokanti;* sakė, *(kad) tu* žirgelį *pragėręs;* žmonės pasakoja, *(kad, būk) Dagys* vakar Skuode *prisigėręs;* sakė, *(jie) gavę".* Šiteip išreikšdami mintį po žodžių „sako, pasakoja", augštaičiai vartoja ir čia nestačiąją kalbą (ž. §§ 209, 210), tiktai kadangi šituose pasakymuose yra nepaprasti nestačiojoje

kalboje žodžiai „pasakoja, sako", todėl, atskirdami nuo jų sakinio veiksmavardžius, jie prideda dar, nors ne visada, sąjungas „kad, būk" ir tokiu būdu prie veiksmažodžių „pasakoja, sako" padaro beveik visai naują, pridedamąjį sakinį. Nusideda prieš kalbos įstatymus tiktai tie, kurie šituos sakinius išreiškia grynai stačia kalba, kurie sako: „žmonės sakė, *kad* tu austi *nemoki;* sakė, *kad* tu žirgelį *pragėrei;* žmonės pasakoja, *kad* Dagys vakar Skuode *prisigėrė;* sakė, *kad* (jie) *gavo",* nes šiteip išreikšti mintį galėtume tik tuokart, jei nepaprastus, žmonių pasakojamus atsitikimus męs patys gerai žinotume, t. y. jei pats kalbėtojas, ir be žmonių pasakojimo, gerai žinotų patį pasakojamąjį atsitikimą.

§ 214. Linksniuojamiejei veiksmavardžiai labai dažnai vartojami *apystovai* (Umstand, circumstantia) išreikšti; apystovos vietoje jie paaiškina tarinį, rodydami, *kaip, kada, kodėl,* žodžiu tariant, kokiose apystovose atliekamas yra tariniu išreikštas veiksmas arba stovis. Šitam tikslui iš lankstomųjų veiksmavardžių tėra vartojami keturi: du veikiamuoju — bendralaikis *(darydamas)* ir pereitas paprastasis *(daręs)* ir du neveikiamuoju — pereinamasis *(daromas)* ir pereitasis *(darytas).* Vartojamiejei apystovos tikslui veiksmavardžiai reikia visada taikinti su sakinio veiksniu: visi jie tegali būti vardininko linksnyje. Sakiniuose su šitais veiksmavardžiais veiksmą, tariniu ir veiksmavardžiu išreiškiamą, atlieka tas pats daiktas, būtent sakinio veiksnys.

**Pavyzdžiai:** 1. Verkia mūsų seselė *negavusi* bernelio (*kodėl* ji verkia?). 2. Kareiviai į namus *įsigriovę (kada?)* mušė žmones. 3. Duok valgyti: vyrai parėjo šieną *piovę* (*iškur,* po kurio darbo?). 4. Ar jau parėjo vyrai avižas *piovę?* 5. Grybai patys savaimi *suglebę* supūsta. 6. Lietuvis, dainoje girią *išgirdęs,* be jos neberimsta. 7. Čia *kukuodama* verkia (gegutėlė), čia juokias, kvatojas. 8. Aš *važiuodamas* lygau (derėjau) arklį; aš *bevažiuodamas* sulygau arklį. 9. *Nebenorėdamas* mokėti palūkanų sugrąžino visą skolą. 10. Ponas žiedą *begriebdamas* ir pats jaunas įpuolė. 11. Kas pieną *begerdamas* dantis išdegė, tas ir į (šaltą) vandenį pučia. 12. Kas margas *nerašytas,* kas juodas *nedarytas* (=*kad ir, nors* nerašytas, nedarytas)? 13. Kas *nedaromas* pasidaro? 14. Mūsų arkliai, iš namų *išvažiuoti* (=*kad, jei* yra iš namų išvažiuoti), nelabai ėda. 15. Tiek aš suprantu ir *nesakomas,* padarysiu *neliepiamas.*

§ 215. Prie linksniuojamųjų veiksmavardžių, turinčių sakinyje apystovos arba apystovinio sakinio prasmę, labai dažnai vartojame išvardžius, sąjungas ir prieveiksmius, t. y. tokius žodelius, kurie tinka naujiems sakiniams pradėti (sulyg. § 208).

**Pavyzdžiai:** 1. Kareiviai į namus įsigriovę mušė *kurį* tik *sulikę*. 2. Ką tę valgei? — Et, valgiau *ką radęs:* uogas, obuolius ir giles it kėkštas. 3. Ir jis dirba *kiek galėdamas*. 4. Vadovas didžiai nuliūdo ir vaikščiojo *it paklaikęs*. 5. Žmogus nusiminė *kaip* žemę *pardavęs, it* žirgo *netekęs;* apsidžiaugė *it* geležėlę *radęs, it* arklį *dovanotas*. 6. Lėkė *kaip* galvos *pérdaužtas, kaip* galvon *skeltas*.

§ 216. Beto, apystovos tikslui vartojame linksniuojamuosius veiksmavardžius dar keliuose ypatinguose atvejuose: 1. tu *nesiliáuni* nė valandos *nešėlęs;* 2. *neiškęsi, neiškentė nesipešęs;* 3. žinoma, dirbs: ką *veiks nedirbęs?* 4. mano vyras *nustojo, paliovė, metė* (degtinę) *gėręs;* 5. bernelis *pametė mylėjęs* mergelę; 6. verks motinėlė, *verkusi* tur *paliauti*.

P a s e r g ė j i m a s. Reikia gerai atskirti: „kieme *bestovėdamas pamačiau* žmogų" (stovėjau — *aš,* pamačiau — *aš)* nuo *„pamačiau* žmogų kieme *bestovintį, bestovint"* (ž. § 213).

§ 217. Sakinio apystovai išreikšti vartojame ir nelinksniuojamuosius veiksmavardžius *(darant, baudžiant, darius, baudus)*. Jei veiksmą, išreiškiamą veiksmavardžiu, atlieka ne sakinio veiksnys, bet kita kokia neišreikšta sakinyje ypata arba galybė, tad apystovai iš veiksmavardžių tėra vartojami nelinksniuojamiejei (participia absoluta).

**Pavyzdžiai:** 1. Šieną *piaunant* buvo gražus oras *(oras* — veiksnys, bet ne oras piovė šieną). 2. Jonas parvažiavo rugius *vežant* (parvažiavo Jonas, bet ne Jonas rugius vežė). 3. Į tą plotą *žiūrint* labai neramu regis (beypatis sakinys). 4. Ar tai ne dienos jaunam *nevedus* (=jei jis yra nevedęs). 5. Į lauką ėjau — lengvi (lengvūs) darbeliai, namol *parėjus* — meilūs žodeliai. 6. Aš ėjau *lįjant, lįjant* ir *sningant (sniegant)*. 7. Toks *pastačius,* toks *paritus*.

§ 218. Jei apystovos veiksmą, išreiškiamą veiksmavardžiu, atlieka ne sakinio veiksnys, bet kitas koks daiktas, aiškiai išreikštas sakinyje, tad daiktas, kuris atlieka veiksmavardžiu išreikštąjį apystovos veiksmą, vartojamas naudininko linksnyje, pati veiksmažodinė apystova prie jo tegali būti nelinksniuojamasis veiksmavardis (dativus absolutus).

**Pavyzdžiai:** 1. *Dienai brėkštant,* visa sušlamo, sučiulbo, supyško. 2. Graudžiai verkė motinėlė *vainikėliui vystant*. 3. *Man besemiant* jūrių vandenėlio, atlėkė du gulbinėliu. 4. *Aušružei aūštant,* vainiką pyniau; *saulužei tekant,* ant galvos dėjau. 5. *Man* kiemelį *bešluojant,* ir atjojo trįs bernyčiai. 6. Bernelis pragėrė jauną mergelę, dar *aušružei neaūštant*. 7. Gėrė trįs broleliai: vienas pragėrė tymo balnelį, dar *tamsužei netemus;* antras pragėrė bėrą žirgelį, dar

*gaidužiams negiestant.* 8. *Man važiuojant* snigo; *man bevažiuojant* pradėjo snigti.

§ 219. Reikia įdėm gerai įsistebėti, kaip vartoja žmonės *neveikiamuosius veiksmavardžius* (participia passiva), nes sulyg šitos veiksmažodžių formos mūsų kalba labai daug skiriasi nuo kitų kalbų.

Neveikiamiejei veiksmavardžiai yra tokie būdvardžiai, kurie reiškia kokią-nors daikto ypatybę, sujungtą su *kito* daikto veiksmu arba stoviu. Pasakyme „*mylimas* žmogus" veiksmavardis *mylimas* rodo tokią žmogaus ypatybę, dėl kurios *kiti* jį myli arba gali mylėti. Reiškinyje „*kuliamoji* mašina" žodis *kuliamoji* nurodo tokią mašinos ypatybę, dėl kurios *žmonės* ja kulia arba gali kulti. Sakydami „*dainuojamas* kraštas", norime apie kraštą pasakyti, kad jame *žmonės* įdainuoja arba mėgsta dainuoti. Pasakymuose: „*siuvamoji* kepurė" ir „*siuvamoji* mašina" veiksmavardis *siuvamoji* tiek teturi vienodumo, juog abiejuose atvejuose jo paaiškinamiejei daiktavardžiai (kepurė, mašina) įgija ypatybę, sujungtą su *kito* daikto *(žmonos)* vienodu veiksmu *(siūti)*. Tas-pat reikėtų pasakyti ir apie kitus žmonių vartojamus neveikiamuosius veiksmavardžius: visi jie reiškia tokias atskirų daiktų ypatybes, kurios yra sujungtos su kokiu-nors kitų daiktų darbu arba stoviu.

§ 220. Ne-lietuvio akyse gana įstabūs yra veiksmavardžiai: *važiuojama* (kumelė), *miegamas* (kambarys), *sustojamas* arba *stovimas* (kiemas), padaryti iš nepereinamųjų veiksmažodžių (verba instransitiva): *važiuoti, miegoti, sustoti, stovėti.* Norint jų atsiradimą kalboje pateisinti ir su jais kaip reikiant apsiprasti, užtenka žinoti, juog reiškiniuose: „*kuliamoji* mašina", „*valgomas* kambarys", „*dainuojamas* kraštas" veiksmavardžiai *kuliamoji, valgomas, dainuojamas* gimę teip-pat iš nepereinamųjų veiksmažodžių, prie kurių veikiamuosiuose sakiniuose nėra tiesiojo darinio: sakoma jug „žmonės kulia *mašina* (ne *mašiną*), valgo *kambary* (ne *kambarį*), dainuoja *krašte* (ne *kraštą).* Todėl jei reiškinyje „*kuliamoji* mašina" neišrodo mums keistas veiksmavardis *kuliamoji* (=*tokia, kuria* kuliame), tad nėreikėtų perdaug stebėtis ir girdint reiškinį „*važiuojama* kumelė" (= *tokia, kuria* važiuojame).

§ 221. Vartodami neveikiamąjį *pereinamojo* laiko veiksmavardį, kalbame apie pereinamąją arba paprastąją daikto ypatybę; vartodami *pereitojo* arba *būtojo* laiko veiksmavardį („*ėstas* kibìras, *praustas* vanduo, *paduoti* šaukštai"), nurodome nepaprastąsias, bet tokias daikto ypatybes, kurias padarė kokis vieną kartą arba kelis kartus atliktas darbas.

§ 222. Neįsileizdami į smulkmenas, pereiname tiesiog prie pavyzdžių, nugirdėtų šnekamojoje kalboje ir ištrauktų iš dainų, mįslių, pasakų ir kelių mūsų raštenybės veikalų. Pavyzdžiai yra išaiškinimui tiktai neveikiamųjų veiksmavardžių prasmės. Klausimų, kurie kįla iš tos jų prasmės ir jų ypatingo vartojimo sakinyje, šitame atvejyje męs visai neliečiame.

Pavyzdžiai: 1. Ne vienu kirčiu medis *nukertamas.* 2. Brangus, bet *neįkandamas;* (apvalus, bet neplokščias). 3. *Suprantamas* daiktas. 4. Atsivežiau *mylimiausią* man daiktą. 5. *Mylimas, lenkiamas, gerbiamas* (geehrter) žmogus; *mylimoji* dukteraitė. 6. Teip man sakė vienas senei *pažįstamas* žmogus. 7. Prisėdo prie mano šalelės *nekenčiamasis* bernelis. 8. *Melžiama* karvė. 9. Ožys *keikiamas* tunka. 10. Jaunikaitis tarė: „Man rodos, kad aš Magdę vedęs dailiai gyvęsiu, nes yra darbi ir išmintinga". Kiti juokdamiesi atsakė: „Kad yra darbi, tai tikrai tiesa, bet tos *skelbiamosios* išmintíes męs nematome". 11. Šuo ir *kariamas* apsipranta (papranta). 12 Vaikai vaipės it *plakami.* 13. *Skaudamoji, sopamoji* vieta, koja. 14. *Dirbama, nedirbama* žemė. 15. Jei negausiu tos *norimosios,* palauksiu augančiosios. 16. Pats dar aprašęs *tariamąjį* (scheinbar, eingebildet) priepuolį, padavė į Vilniaus gazietas. 17. Negaliu gyventi su *tariamąja* mano motere. 18. Ir atvažiavo pats *mylimasis* jų giminaitis, žentas. 19. *Kalbamas* žmogus, *kalbamà* vieta (apie kurią daug kalbama; verdächtig). 20. Katė nori *glostoma, paglostoma;* jis norėjo *vežamas, pavežamas, pagiriamas;* šventasis didžiai norėjos *giriamas.* 21. *Piaunama* pieva; pieva du kartu per metus *šienaujama* (eine zweischnittige Wiese). 22. Daiktai teip brangiai *mokami* tur būti geri; šitas arklys brangiai *užmokėtas, mokėtas.* 23. *Išbertas* veidas, *išbertos* rankos. 24. Šitas kalniukas buvo *nesėtas.* 25. *Prigimtos* ydos. 26. *Svęstas* vanduo. 27. *Kuliama, siuvama, audžiama, verpiama, mezgama* mašina; linų *minama* mašina, rugių *kuliama* mašina. 28. Pieno, vandens *košiamas* indelis. 29. Menturis yra košės *maišomas* šakotas medelis. 30. Jis tę fabriką pasistatė dervos *vérdamą.* 31. Peilis duonos *riekiamasis.* 32. *Šaujamas* lankas. 33. *Šnekamoji* kalba. 34. *Užveriamoji* skarda (= skarda bitinėliui atskirti avilyje). 35. Koriai kartais prilimpa prie *uždaromojo* plautelio. 36. Čia *nevažiuojamas* kelias; čia kelelis pėsčių *einamas.* 37. *Dirbamas, važiuojamas, jojamas* arklys. 38. Jų arkliai *nepavažiuojami,* jų jaučiai *nepaariami,* jų keliai *neišvažiuojami.* 39. *Išlekiamoji* skylelė (= skylelė bitėms išlėkti iš avilio). 40. Pirma duodavo mums ir *važiuojamus* pinigus (Fahrgeld); ar tebegauni *važiuojamus* pinigus? 41. *Įmanomas* arklys (= arklys, kuriuo ir kvailys pavažiuoja

ir kur reikiant nuvažiuoja). 42. Pirkčiau, tik *perkamųjų* (t. y. pinigų) neturiu. 43. Jis gavo *puolamą* ligą ir blaškės it patrakęs. 44. *Mirštama* liga apsirgo jo tėvas. 45. O ir tropijau, ir nutropijau, į *mirštamą* širdužėlę, į *mirštamą* širdužę. 46. Čia kiaulių *ėstas* kibiras, imk kitą. 47. Ar čia jau *praustas* vanduo? 48. Manęs neberasi, tiktai atrasi kojų pėdeles, po daržą *vaikštinėtas*. 49. Mūsų arkliai, iš namų *išvažiuoti*, nelabai ėda. 50. *Gulimas, miegamas, valgomas* kambarys; *gyvenama* troba; *gyvenamasis* (trobos) galas visados buvo į rytus ar pietus atsuktas. 51. *Prieinama, užeinama, užvažiuojama, sustojama, stovima* vieta; *užvažiuojamas, sustojamas* kiemas. 52. Tamsta turbūt iš *dainuojamo* krašto, kad teip daug moki dainų. 53. Paplavas supylė į vaikų *mężamą* šukę. 54. *Gyvenamos* (= gyvenama troba); jie statosi šįmet naujas *gyvenamas*. 55. Tu vis esi svetimo šalelė, *nepaprasto* vietelė. 56. Mergelės patalas *negulėtas*, meilingi žodeliai *nekalbėti;* našlelės patalai *išgulėti*, meilingi žodeliai *iškalbėti*. 57. Čia dirva *gyventa:* nereik dėti mėšlo. 58. *Valgomos, nevalgomos, tinkamos, netinkamos* dienos (= dienos, kuriomis tinka arba netinka mėsą valgyti). 59. *Gulamasis, keliamasis* laikas. 60. Buvo *dedams* laikas (žąsys dėjo tuo laiku). 61. Atėjo *dvesiamas* laikas, ir dvesia kurmelis. 62. Ponai kartais nemiega lygi *keliamo* laiko. 63. Buvo jau *keliamas* laikas. 64. Buvo jau metas (= laikas) mišių *laikomas*. 65. *Spiečiamu* laiku reikia bitės labai sergėti. 66. Vasarą, kad *perimas* yra laikas, bitės daugiaus motinų prisiperi. 67. *Nešamoji* naktis („kada velnias vieną žydą išneša"); *keliami* metai (Schaltjahr). 68. *Gimtąją* dieną atmįsi; *mirtoji* diena neišeina jam iš galvos. 69. *Ištikimas* žmogus; *neįtikimas* daiktas. 70. Tiek aš suprantu *nesakomas*. 71. Padarysiu *neliepiamas, nelieptas*. 72. Tas nė gimė, nė gims, kurs *duodamas* neims. 73. Blaškės it dantį *geliamas*. 74. Jis nori *skaitomas, įpilamas* (nori, kad *kiti jam* skaitytų, įpiltų). 75. Daryk kaip *tinkamas;* darykite kaip *tinkami*. 76. Nudžiugo, it vaikelis arklį *dovanotas*. 77. Tiesdarys *padúotas* (= kuriam *kitas* ką duoda, kurį kas paperka) tuo kitaip šaukia. 78. Lėkė, kaip galvos *perdaužtas*. 79. Aviną *duotas* dar gaidžio geidžia. 80. Pavargėlis labai džiaugsis *primestas* kokį menką daiktelį.

§ 223. Pereinant nuo šnekamosios prie rašomosios kalbos, reikėtų sutikti, juogei rašytojai visai teisingai vartoja aprašomąjį veiksmavardį šiuose reiškiniuose: 1. *Rašomoji, važiuojamoji, skrendamoji, lekiamoji* mašina; *rašomiejei* įnagiai. 2. *Geriamiejei, valgomiejei* (Thee-, Tisch-) šaukštai; *valgomiejei* (Tisch-) peiliai. 3. *Padidinamiejei* stiklai, *rašomoji* kalba. 4. *Įžengiamasis, baigiamasis*

straipsnis. 5. *Dirbamas* kambarėlis. 6. *Rašomas, lošiamas* (griežiamas) stalelis. 7. *Išganomas* (= kuriuo išgano) mokslas; *gydomosios* žolės; *keikiami* (= kuriais keikiame) žodžiai; *išjuokiamas* balsas. 8. *Stovimos, sėdimos* vietos (teatre). 9. *Rūkomasis* vagonas. 10. *Sulyginamoji* (vergleichend) gramatika. 11. *Pradedamoji* mokykla. 12. *Šokamoji* salė. 13. *Šokamas, dainuojamas, skaitomas* vakaras. 14. *Įstojamiejei, išstojamiejei, išleidžiamiejei, baigiamiejei* egzaminai; *rašomiejei, atsakomiejei, atmenamiejei* egzaminai. 15. *Priimamosios* valandos (Sprechstunden). 16. *Įžengiamoji, rengiamoji* mokykla. 17. *Taupomosios, skolinamosios, taupomos* ir *skolinamos* kasos. 18. *Šelpiamoji* (Unterstützungs-) draugystė; *studentų šelpiamoji* draugystė, bendrovė, t. y. draugystė *studentams šelpti* (sulyg. *duonos riekiamasis* peilis, arba peilis *duonai riekti*); *lietuvių kits-kito šelpiamoji* draugystė (t. y. lietuvių draugystė, kuri yra įsteigta *kits-kitam šelpti*); *lietuvių susišelpiamoji* draugystė (t. y. lietuvių draugystė, kuri yra įsteigta *susišelpimui* sąnarių). 19. *Atsakomasis** redaktorius (t. y. redaktorius, per kurį redakcija ir laikraštis atsako prieš visūmenę ir valdžią, verantwortlicher Redakteur). 20. *Mirštamosios* nuodėmės (Todsünden). 21. *Lentų piaunamoji, spirto valomoji* fabrika. *Žiūrimasis* kalnas (Standspunkt).

* Atskirtina nuo *tam-tikras, patogus: tam-tikras* daiktas, *tam-tikras* žmogus (entsprechend, passend), *patogi* mergelė.





## KELI ŽODŽIAI APIE GRAMATIKOS RAŠYBĄ.[17]

§ 224. Rašytojas šitos gramatikos nenor daryti rašyboje didelių permainų: jisai norėtų tiktai, kad „paprastoje" šių dienų rašyboje būtų daugiaus vienodumo ir nuoseklumo. Jei šitos gramatikos rašybą priims visi laikraščiai ir rašytojai, nereikės teip daug bereikalingai spyriuotis apie rašybos išgales: *šiam tarpui* jos turėtų užtekti, ir mums paliktų daugiaus laiko lietuvių visūmenės reikalams apsvarstinėti.

Gramatikos autorius ir pats turi apie daugelį rašybos mažmožių kitiškas nuomones, bet apsistojo ir jis tuo-tarpu prie „paprastosios" rašybos tik dėlto, kad sunku dabartinėse sąlygose padaryti rašyboje dideles, nors labai reikalingos, permainos. Rašybos tobulumo pareikalausime, sulaukę patogesnio laiko.

Kad būtų aiškesni mūsų įteikiamosios rašybos pamatai, pridedame keletą žodžių josios paaiškinimui.

a. Žmonės sako vietomis: *ąžuolas, gyvulys, lendrė* (nendrė), *lieptas, motina, plunksna,* vietomis —: *aržuolas, gyvolis, indre* (=*endre, lendrė), *liptas, motyna, plūksna.* Tokio tarmių skirtumo męs nemokame išreikšti gramatikos rašyboje: *rašome viena tarme, nėkiek nesirūpindami sutaikinimu tarmių.*

b. Augštaičiai sako: *vanagėlis, kepalėlis, motinėlė (motynėlė),* o žemaičiai —: *vanagelis, kepalelis, motynele.* Ir čia męs rašome viena tarme, — augštaitiškai.

c. Męs rašome: *męs* (wir), ne *mes,* nes viena — šitą gramatiką rašėme tokiam žemaičių pakraštyje, kur tariama *męns,* — antra — rašomoji kalba turi šitame vienskiemenyje žodyje ilgą balsę, kuri iš

nosinės tegalėjo gimti. Kiti augštaičiai netaria vienok to žodžio teip, kaip jie tartų žodį su nosine balse: jie sako — *mas, mes, mės* (niekur nesako *mys*).

Prie „męs" rašome ir „trįs": žemaičiai vietomis sako *trįns.*

d. Įnagininką žodžių: *pluta, pelė, duona, ropė* rašome — *pluta, pele, duona, rope* (ne *plutą, pelę, duoną, ropę*). Rašyti du linksniu — įnagininką ir priekininką vienodai *(plutą, pelę, duoną, ropę)*, kaip tat daro kurie-ne-kurie rašytojai [18], visai nenorime, nes beveik visoje Lietuvoje tuodu linksniu griežtai skiriasi nuo viens-antro; antra — rašomoje tarmėje priekininko linksnyje girdėti ilga balsė (ž. § 23, b), o įnagininke — trumpa.

e. Žemaičiai ir pietiniai augštaičiai turi daiktavardžiams priesagą *-ininkas (daržininkas, medininkas, ūkininkas)*, o rytiniai augštaičiai tiems patiems žodžiams priesagą *-inykas (daržinykas, miškinykas, ūkinykas)*. Taigi yra lietuvių, kurie pataria rašyti *daržinįkas, miškinįkas, ūkinįkas.* Mums rodos, kad rašydami *daržinįkas...* niekam neįtiksime: tose tarmėse, kur žmonės bus papratę balsę *į* skaityti kaip *y (šįla, šalį)*, reikėtų skaityti ir čia *daržinykas,* o tose vietose, kur *į* skaito kartais kaip *in* (sulyg. *sumįšta, trįs)*, galėtų skaityti *daržininkas.* Vienok tokio tarmių atitikimo nėra. Reikia dar minėti, juog *į* męs rašome tiktai žodžių gale ir prieš priebalses *j, l, m, n, r, s, š, ž* ir *v* (ž. § 23, a), o prieš *k* rašome visada *y, i* arba *in* (sulyg. *menkas, ranka, rinkti)*. Ar šeip ar teip vertus, ir čia tarmes sutaikinti bus sunku: męs rašome sulyg viena (rašomąja) tarme — *daržininkas.*

g. Męs rašome: *vedžiau, žodžio, džiaugiuos* šaly *mečiau, jaučio, čiaudulys.* Jei rašome *vedžiau (dž)*, reikėtų rašyti ir *metšiau (tš)*; jei rašytume *meţiau* (su *ţ=tš*), reikėtų rašyti ir *vedٖiau* (su *d̦=dž*). Teip darydami, lietuviai elgtųsi visai nuosekliai, bet tuo-tarpu raštuose to nematyti, ir męs, prisitaikindami prie „paprastosios" grafikos, teberašome: *mečiau, jaučio, čiaudulys — vedžiau, žodžio, džiaugiuos.*

Męs patartume padaryti grafikoje nedidelę permainą, būtent rašyti: *vedžiau — metšiau, žodžio — jautšio...* Rašyti: *meţiau — ved̦iau, jauţio — žod̦žio...* nenorėtume bijodamiesi didelio rašybos margumyno: mums netinka raštas su *daugybe įvairių* ženklelių viršuj ir apačioje žodžių (sulyg. *žmogus, šiaudai, d̦iaugiuos, ţiaudulys, jauţio, lėlas — lėnas, dūmų, šalį);* męs norėtume, kad raštuose būtų ne teip daug margumynų.

i. Męs rašome: *vyras, dykas, pyksta* (su *y*) ir *dūmai* (arba *dumai*), *rūkome* (arba *rukome*), *rūgsta, rūksta* (arba *rugsta, ruksta*). Skiriant raštuose *y* nuo *i* (tokie skirtumai visų tautų rašybose yra išreiškiami), reikėtų skirti ir *ū* nuo *u*, tiktai kadangi ilgaijai *i* išreikšti turime atskirą ženklą — *y* (ne *i* su brūkšneliu viršuje), tai ir ilgaijai *u* išreikšti turėtume pasidirbdinti tam tikrą ženklelį: viena, būtume nuoseklesni, antra, turėtume vienu ženkleliu ant žodžių mažiaus. . . . . . . . . . . . .

Męs patartume šitam tikslui antrąją paprastosios *u* lazdelytę patraukti gerokai žemyn.

j. Męs rašome: *širdys, pirtys, pietūs, sūnūs* (šaly — *trįs, jųs*). Elgiamiesi, teisybę sakant, ne visai nuosekliai: męs bijomės susikelti prieš save tuos mūsų rašytojus, kurie nemėgsta *į, ų*.

Kad ne ta „baimė", rašytume ir męs drauge su kuriais-ne-kuriais mūsų rašytojais: *širdįs, pirtįs* (šaly *trįs*) ir *pietųs, sūnųs* (šaly *jųs*).

k. Męs rašome: *augštas, rūgštus, kibšas, migšas* (= miegūklis, miegalius), *džiaugsmas* ir *augti, surūgti, prikibti, užmigti, džiaugtis (džiaugties), susnigtas, sujungtas, zįzti*. Taigi balsingųjų priebalsių *(b, g, z)* męs neperdirbame rašyboje į bebalses *(p, k, s)*, nors ištariame jąs kaip bebalses. Teip darome, teisybę sakant, tiktai dėlto, kad tuo-tarpu „bijomės" perdaug atsiskirti nuo „paprastosios rašybos" ir suardyti „rašytojų vienybę"; męs beveik norėtume rašyti: *aukštas, rūkštus, kipšas, mikšas, džiauksmas* ir *aukti, surūkti, prikipti, užmikti, susniktas, sujunktas, zįsti*... (ž. § 19).

l. Rašome *vezdamas, spauzdinu, mezdamas* (iš: *ved+damas, spaud+damas, met+damas*), ne: *vesdamas, spausdinu, mesdamas:* priebalses *d* ir *t*, kur perdirbame sekdami ištarimą, tę perdirbame teip, kaip jos ištariamos.

m. Męs rašome: *juoktis, melstis, darytis* — teip, kaip yra tariama rašomoje tarmėje, nors sekant žemaičių tarmes reikėtų rašyti: *juokties, melsties, daryties*. Augštaičiai vietomis sako: *melstie* — *melstis, verstie* — *verstis*..., o žemaičiai visur: *melsti* — *melsties, versti* — *versties*. Žemaičių tarimas yra labai suprantamas (sulyg. *vedi* — *vedies, darydami, darydamies*), vienok rašome tuotarpu sulyg rašomąja tarme: *verstis* — *versti, melstis* — *melsti*. Jei norėtume senovės sekti: „eisiu šieno *piautų*, važiuosiu *miestan*, važiuosiu *Šiauliuosna*" (nors rašomoje tarmėje tų formų beveik visai nėra), tad galėtume rašyti ir: *melsties, versties, daryties*. Čia turi būti palikta didelė laisvė patiems rašytojams [19].



RYGIŠKIŲ JONO

# LIETUVIŲ KALBOS GRAMATIKA.



## ETIMOLOGIJA

VIDURINĖMS MOKSLO ĮSTAIGOMS.

ANTRASIS LEIDIMAS.




„SVYTURIO“ BENDROVĖS LEIDINYS
KAUNAS :—: 1922 :—: VILNIUS



## PRAKALBA.

Čia leidžiu lietuvių rašomosios kalbos gramatiką, skiriamą Lietuvos mokyklai. Lietuvių kalbos tarmes tiek teliečiu, kiek jos išeina aikštėn rašomojoje mūsų šių dienų kalboje.

Šią gramatiką skaitys, tikiuosi, pirmiausia patys kalbos mókytojai. Ją mokytojai, ką-ne-ką atmetę ar pridėję, vartos šiuo tarpu mokyklai arba savo reikalui. Ją skaitys, gali būt, ir šiaip žmonės, kuriems rūpi kalbos dalykas, einamas dabar vidurinėje mokykloje.

Žmogus, kurs visai dar nėra ėjęs gramatikos, pradėti iš šio darbo kalbos mokslą, man rodosi, negalės. Aš turiu galvoje daugiausia žmones, kurie yra jau kiek ėję kalbos mokslą arba jį su tam tikru mokytoju tebeeina mokykloje.

Kalbos m e t o d i k o s prašau iš manęs nereikalauti. Iš to, jog tam tikroje gramatikos vietoje, išskaitęs visas kalbos dalis, imu kalbėti plačiau apie daiktavardį, tenesprendie skaitytojas (mokytojas), jog mokykloje mokinys, mano nuomone, ir kalbos moksle turi išmokti pirmiau, kiek yra kalbos dalių ir kuriais jos vardais, ir tada tik pradėti atskirąsias kalbos dalis eiti. Po tam tikrų taisyklių duodu vieną kitą žiupsnelį kalbos pavyzdžių. Mokytojas tenesiimie tos tvarkos sau mokymo pavyzdžiu. Kaip kada reikia eiti vienas kitas kalbos mokslo dalykas vidurinėje mokykloje, apie tai nuspręs jau pats mokytojas, turėdamas prieš akis savo mokinius ir gimtosios kalbos metodikos reikalavimus. Man rūpi, šiaip ar taip, daugiausia praktikos reikalas: turime mokyti mokykloje ne tiek gramatikos terminų ir įvairių kalbos páiniavų, kiek gyvųjų kalbos

dalykų, reikalingų kultūringo lietuvio gyvenimui, jo darbui Lietuvos visuomenėje.

Gramatikoje nagrinėti duodu daug p a v y z d ž i ų. Imu juos iš šnekamosios ir rašomosios mūsų kalbos. Ką-ne-ką dedu betgi, tų pavyzdžių tarpe, ir iš senovinių mūsų raštų.

Šis leidimas kiek skiriasi nuo pirmojo: stengiausi vieną kitą mažmožį tiksliau nusakyti ir išvengti tų klaidų, kurios buvo įsibrovusios į pirmąjį leidimą [20]. Čia duodu kiek pavyzdžių ir mūsų kalbos l i n k s n i ų m o k s l u i.

Kadangi su etimologija vidurinėje mokykloje yra einama bent kiek ir s i n t a k s ė s mokslo, — mokiniai, prieš stodami į vidurinę mokyklą, yra jau įgiję kiek supratimo apie kalbos sintaksę mažojoje mokykloje,— tad rašinio gale duotas čia ir sintaksės mažmožis. Ir pačiame etimologijos moksle operuoju kiek sintaksės terminais — naudojuosi jais ir tada, kada kalbu vadovėlyje apie pačius etimologijos dalykus; savo rašinyje, skiriamame etimologijos mokslui, nukalbu kartais neiškentęs ir apie vieną kitą sintaksės dalyką... Kituose leidimuose, jei teks leisti šitas rašinys ir toliau, turėsiu, gal būt, kai ką šituo atžvilgiu ir pakeisti: tada bus, tikiuos, labiau nusistojęs einamo skyrium mokykloje sintaksės vadovėlio turinys.

Šitam vadovėliui yra paimta r a š y ba, kurios laikydavosi mūsų Mokslo Draugija, ėmusi leisti karo metu Vilniuje pirmuosius vadovėlius mūsų mokyklai. Radęs Lietuvoje tą rašybą, priėmiau ją ir savo vadovėliui, atsisakęs tuo būdu nuo vieno kito savos rašybos mažmožio. Tos pat rašybos laikaus ir šitam leidimui.

Gramatikos reikalui naudojausi: 1) P. Kriaušaičio ir kun. Kaz. Jauniaus *Lietuvių kalbos gramatikomis* (Tilžė, 1901 m., ir Petrapilis, 1911 m.) ir 2) naujaisiais rusų kalbos vadovėliais, N. Kulmano ir D. Ovsianiko-Kulikovskio parašytais prieš karą rusų mokyklai.

Gramatikai pavyzdžiai imami, kaip jau pasakyta, iš šnekamosios mūsų kalbos ir iš mūsų raštų. Tik vietomis pažymima tekste, i š k u r e i n a tie pavyzdžiai: *Rr.* (paimta iš s e n o v ė s r a š t ų), *Pr.* (iš p r ū s ų kalbos), *Dn.* (iš Kr. D u o n e l a i č i o raštų), *Žt.* (iš ž e m a i č i ų kalbos ir Ž e m a i t ė s raštų), *Dk. p.* (iš S. D a u k a n t o pasakų), *Val.* (iš M. V a l a n č i a u s raštų), *Rt., Lz.* (iš mūsų r y t ų aukštaičių kalbos, iš L a z ū n ų parapijos, Ašmenos apskrityje), *Kr.* (iš V. K r ė v ė s raštų).

*R. J.*





## GRAMATIKOS DALYKAS. RAIDĖS IR GARSAI.

§ 1. **Kalba, žodis, garsas.** Savo mintis, jausmus, norus k a l b a išsakome.

Kalba susidaro iš ž o d ž i ų, žodžiai iš g a r s ų.

§ 2. **Gramatika.** Kalbos mokslas vadinasi **gramatika.**

Toji gramatikos dalis, kuri tiria kalbos garsus ir žodžius, vadinasi **etimologija**[21]. Toji dalis, kuri aiškina, kaip kada telkiasi atskiri kalbos žodžiai sakiniuose, vadinasi **sintaksė.**

Pirmąją gramatikos dalį dažnai skáidom į a) garsų mokslą (fonetiką), b) žodžių kilmės mokslą, jų sudėtį (etimologiją) ir c) žodžių lyčių mokslą (morfologiją). Čia to skáidymo nebus.

§ 3. **Raidės.** a) Mūsų kalbos garsus **raidėmis** parašome. Taigi raidės yra g a r s ų r a š m e n s.

Raidžių lietuvių kalbos garsams vartojame dabar 30.

b) Visos raidės, draugėn suimtos, vadinasi **abėcėlė,** arba **raidynas.**

Raidyno rašmens eina po vienas kito tam tikra tvarka. Šit lietuvių kalbos raidžių eilė: **a, ą, b, c, č, d, e, ę, ė, g, i, į, y, j, k, l, m, n, o, p, r, s, š, t, u, ų, ū, v, z, ž.**

Turim įsidėmėti, kaip eina iš eilės po viena kitos raidės. To nežinant, sunku būtų naudotis žodynais, rodyklėmis ir kitais tokiais raštų dalykais.

Be tų raidžių, mūsų vartojamos svetimiems žodžiams dar **f, h, ch.** Jos eina: **f** po **ė, h** ir **ch** po **g.**

§ 4. **Didžiosios ir mažosios raidės.** Raidės vartojamos **didžiosios** ir **mažosios.**

Didžiosios raidės v i s a d a rašomos ž o d ž i o p r a d ž i o j e:

1) pirmajame rašinio žodyje;

2) pirmajame žodyje po taško;

3) žmonių varduose, pavardėse ir pravardėse: *Jonas, Simanas, Ona, Vytautas, Jonelis, Antanėlis, Kastulis, Marytė, Daukantas, Daukša, Aleksandras Didysis, Žemaitė, Šatrijos Ragana* (rašytojų slapyvardžiai), *Raudonbarzdis* (pravardė);

4) planetų, žvaigždžių, pasaulio dalių, žemių, valstybių, miestų, kaimų (sodžių), jūrų (marių), upių, kalnų, gatvių, įstaigų, rašinių, laikraščių ir kitų tokių dalykų varduose ir įvardijimuose: *Jupiteris* daug didesnis už *Žemę, Saulė* kur kas didesnė už *Mėnulį* *; *Amerika, Lietuva, Lenkai (Lenkų* žemė), *Prūsai, Rusija (Rusai, Rusų* žemė), *Vilnius, Kaunas, Barzdai, Pakalniškiai (Barzdų, Pakalniškių* kaimas), *Baltijos* jūra, *Baltoji* jūra, *Nemunas, Neris, Panerių* kalnai, *Alpiai, Kailiadirbių* gatvė, *Didžioji* gatvė... *„Saulės"* draugija, Daukanto *„Būdas"; „Aušros"* laikraštis ir t. t.;

5) trijų dievo asmenų ir dievo motinos varduose ir švenčių pavadinimuose: *dievas, dievas tėvas, dievas sūnus, dvasia šventoji, viešpats, išganytojas, trejybė švenčiausioji, sekminės, petrinės* ir t. t.**;

6) žodžiuose *Sveikas, Tamsta, Jūs,* kalbant laiške apie tuos, kuriems laiškas rašomas: „Kad *Sveikas* žinotum; ir mums *Sveiko* gerovė rūpi; vakar ir aš *Tamstą, Jus* (kalbant apie vieną asmenį) mačiau..."

§ 5. **Skirtumas tarp garso ir raidės.** Garsą ir raidę turime griežtai skirti: g a r s ą g i r d i m e tariant, r a i d ę m a t o m e parašytą arba išspausdintą.

a) Žodyje kartais raidžių esti ne tiek, kiek garsų: žodyje *džiūsta,* pavyzdžiui, raidžių yra visas septynetas — *d, ž, i, ū, s, t, a,* bet garsų tik šešetas (raidės *i* čia skyrium netariame, jos tariant negirdime). Žodyje *sučiupo* yra septynios raidės, girdime ir garsus septynis: *č* tariama kaip du s u d u r t i n i u garsu (kaip *tš,* plg. *dž* žodyje *džiūsta),* bet rašmuo *i,* kaip ir žodyje *džiūsta,* atskiro garso čia nereiškia.

b) Ta pati raidė, apkitus žodžiui arba ir tame pačiame žodyje, tariama yra ne visada vienaip: pav., žodyje *bėgti* raidė *g* tariama kaip *k,* bet žodyje *bėgo* — kaip *g;* žodyje *skelbti* raidė *b* tariama kaip *p,* bet žodyje *skelbė* — kaip *b;* žodyje *baubti* pirmoji *b* tariama kaip *b,* antroji — kaip *p;* žodyje *iškošdavo* pirmoji *š* tariama kaip *š,* antroji — kaip *ž.*

c) Vienodi garsai žymimi kartais nevienodomis raidėmis: pavyzdžiui, žodžiuose *sekti* ir *segti* prieš *t* girdėti garsas *k,* bet pir-

* Rašoma dabar ir — *žemė, mėnulis, saulė.*

** Čia suminėtaisiais atvejais dabar rašoma mažoji raidė. — *Red.*

majame žodyje rašome raidę *k,* antrajame — *g;* tą pat turime žodžiuose *rūkti* ir *rūgti, ruoštas* (ruoša) ir *ruožtas* (ruožas)...

**§ 6. Balsiai, dvibalsiai ir priebalsiai.** Garsams tarti naudojamės šiais kalbos padargais:

1) gomuriu su gerklomis, iš kurių balsas eina;

2) burnos vidumi su lūpomis, dantimis, liežuviu ir gomuriu;

3) nosies vidumi.

Mūsų kalbos garsai skiriasi į **balsius, dvibalsius** ir **priebalsius.**

Balsių garsai ištariami visu balsu, išžiota burna (a, e, o...).

Dvibalsiai yra sudurtiniai balsių garsai. Jie tariami vienu atveju, kaip vienas sudurtinis garsas *(ai, au...).*

Priebalsiai vadinasi tokie garsai, kuriems tarti reikia dėstyti lankstyti įvairūs kalbos padargai (pavyzdžiui, lūpos tarp savęs, liežuvis su dantimis arba su įvairiomis gomurio vietomis).

Lietuvių kalboje balsių garsams reikšti yra 12 raidžių:

*a, ą, e, ę, ė, i, į, y, o, u, ų, ū (gręžtas, tęsėme, gręžti, pyko, skundas, skųsti, džiūti).*

Dvibalsių yra šešetas:

*ai, au, ei, ui, ie, uo (baimė, saikas, raugas, laukas, seilės, keistas, zuiti, siena, šienas, puodas, kuodas).*

Yra ir kitų dvibalsių, bet apie juos tolėliau kalbame (žiūr. § 9, c ir § 11, d).

Priebalsiams reikšti turime dabar 18 raidžių:

*b, c, č, d, g, j, k, l, m, n, p, r, s, š, t, v, z, ž (barškėti, snausti...).*

**§ 7. Ilgieji ir trumpieji balsiai.** Vieni mūsų kalbos balsiai tariami trumpai, kiti — tęsiamai, ilgiau.

a) Trumpiesiems balsiams reikšti yra šios balsės *: *a, e, i, u (kas, šaka, nešu, neš, visi, tiks, suku, suks).*

Bet *a, e* su kirčiu, ne žodžio gale, tariami paprastai tęstinai arba bent pratęsiamai (rašo, tašė, vedė, ratas, retas).

Balsiai *i, u* tariami trumpai, netęsiamai (su kirčiu ir be kirčio): *visas, kitas, buvimas, suku, suka.*

b) Ilgiesiems balsiams reikšti vartojamos šios balsės: *ė, y, o, ū (bėgu, rėtis, vyras, dykas, šonas, žodis, dūmai, rūkti).* Ilgieji balsiai su kirčiu ir be kirčio *(vyras* ir *vyrutis, žodis* ir *žodelis, dūmai* ir *dūmučiai)* tariami yra rašomojoje kalboje tęsiamai.

c) Balsės *ą, ę, į, ų* (nosinės balsės) rašomojoje kalboje varto-

---

* Balsės ir priebalsės yra tam tikros raidės; balsiai ir priebalsiai yra tam tikri garsai.

jamos irgi ilgiesiems balsiams reikšti. Vietomis jos tariamos, kaip senovėje, dažnai ir pro nosį (arba su *n*). Mūsų tarmėse jos ir kitaip tariamos. Pavyzdžiai: *ąsa, kęsti, drįsti, skųsti, tą beržą* kirto, *pelę* mačiau, *šį medį* kirsim, *šią eglę* perkam, *medų* valgom, čia nėra *vantų*, iš *tų šiaudų* nebus *grūdų*.

§ 8. **Kietieji ir minkštieji garsai.** Mūsų kalbos priebalsiai gali būti k i e t i arba m i n k š t i.

a) Prieš *e, ę, ė, i, į, y* priebalsiai tariami yra minkštai: *geras, keras, retas, gręžti, skęsti, tėkšti, sėti, visas, kitas, kibiras, grįžti, lįsti, grynas, šykštus, vyras, žymus*.

b) Priebalsiai prieš *a, ą, o, u, ų, ū* tariami kartais kietai, kartais minkštai.

Žodžių *garsas, laimė, laikas, vaikas, kąsti, ropė, šonas, suktas, tų grūdų, rūkti, pūsti* priebalsiai *d, g, k, l, n, p, r, s, š, t, v* prieš *a, ą, o, u, ų, ū* tariami yra kietai.

Jei prieš *a, ą, o, u, ų, ū* priebalsiai tariami minkštai, tad rašoma po jų dar *i* prieš patį balsį: *kiautas, šiaudas, šią, šio, šių, siūti, siuvo, siųsti, peiliai, žodžiai*...

Yra žodžių, kur priebalsis ir žodžio gale tariamas vietomis minkštai: *del* (dėliai), *man* (mani, manie), *daryt* (daryti, darytie, darytienai)...

Apskritai, žodžio gale priebalsiai tariami kietai *(kas, iš, juk, visaip, bet...)*.

c) Žodžiuose *biaurus, piauti, spiauti* (ir *biurti, piūvis, piaulai, spiūvis, spiaudalai...)* po minkštųjų pirmųjų priebalsių (po *b, p*) girdėti dar *j*; minkštumo žymele *(i)* čia, žodžio šaknyje, ir tą *j* pažymime *. Taip pat rašom ir žodžius: *labiau*, daug *upių*, iš *paupių, šlapių*... (žodyje *labiau* po minkštojo *b* tariame dažniausiai ir *j;* kituose po minkštųjų *p* garsą *j* ne visi lietuviai ištaria).

P a ž y m ė j i m a i. 1) Žodžiuose: *kiautas, siųsti* ir t. t. rašmuo *i* po *k, s* rašomas ne balsiui reikšti, bet priebalsio minkštumui žymėti.

2) Balsiai irgi skiriami: vieni *(a, ą, o, u, ų, ū)* yra **platieji** balsiai, kiti *(e, ę, ė, i, į, y)* — **siaurieji.** Priebalsio minkštumą prieš plačiuosius balsius žymime dabar rašmeniu *i;* prieš siauruosius balsius to priebalsių minkštumo niekuo nežymime (prieš tuos balsius priebalsiai rašomojoje kalboje tariami visada minkštai).

---

* Nesimokę šitaip rašyti žmonės kartais parašo ir *bijaurus, pijauti, spijauti*. Yra žmonių, kurie rašmeniu *j* čia drauge ir priebalsio minkštumą pažymi: *bjaurus, pjauti, spjauti* [22].

§ 9. **Priebalsių skyriai.** Ne visi priebalsiai yra vienais padárgais tariami: vieniems taryti žymiai lūpomis naudojamės, kitiems gomuriu su gérklomis ir t. t.

Del šito ir kitų dalykų iš priebalsių tarpo gramatikos mokslė išskiriami dažniausiai šie (kietieji ir minkštieji): *p, b* — **lūpiniai**, *t, d* (ir *s, z, š, ž*) — **dantiniai**, *k, g* — **gomuriniai**. Priebalsius *s, z, š, ž*, skirdami nuo kitų dantinių, vadinam ir **gomurio dantiniais**. Gomurio dantinius toliau skirstydami gauname: *s, z* — **sargiuosius** ir *š, ž* — **žvarbiuosius**.

a) Priebalsiai *c* ir *č* yra sudurtiniai garsai (=*ts* ir *tš*); juodu, kaip ir *dž*, skirtinu yra, žinoma, į dantinių arba gomurio dantinių eilę.

b) Pasakytieji priebalsiai skardumo ne visi vienodi. Situo atžvilgiu skiriami: *b, g, d, z, ž* — **skardieji** ir *p, k, t, s, š* (su *c, č*) — **duslieji** priebalsiai.

c) Priebalsiai *l, m, n, r* vadinami dažnai **pusbalsiais**: dvibalsiams antruosius balsius jie atstoja. Dvibalsiuose (prieš priebalsį ir žodžio gale) jie tariami ir tęsiamai (*kampas, gandas, paršas, velka, vilkas*). Pavyzdžiai: *varna, vargas, pirmas, pirštas, šaltas, šiltas, oran, šalin, del, jam, geram, man, dar, dabar*...

§ **10. Skiemuo.** Žodžio dalis, kuri ištariama vienu atveju arba vienu kartu, yra jo **skiemuo.** Kiek yra žodyje balsių arba dvibalsių, tiek yra jo skiemenų. Pavyzdžiai: *kas, ši-tas, ka-sa, ra-ša-las, laimin-gas, var-guo-lis, žvir-blis*...

§ **11. Kirtis.** Jei žodyje yra du arba daugiau skiemenų, tad aiškiai girdime, jog vienas skiemuo yra tariamas didesniu arba tvirtesniu balsu. Tas balso pakėlimas, tariant žodį, yra jo **kirtis.** Pavyzdžiui, žodyje *rašau* kirtis krinta ant skiemens *šau*, žodyje *rašo* — ant skiemens *ra*, žodyje *ūkininkas* — ant *ū*, žodyje *kalbininkas* — ant *nin*.

Kirtį gali turėti ir vieno skiemens žodis: *kas, kur, kaip, kam*...

Kirčiams žymėti žodynuose ir gramatikose vartojame kelis ženklelius.

a) Trumpiesiems balsiams, jei krinta ant jų kirtis, vartojame paprastai `: *kàs, balà, lazdà, šakà, pàmetė, kàsti, mèsti, išmès, lìzdas, pasìmetė, pìktas, sùktas, sūnùs* — ir sakome: čia ant tam tikrų skiemenų, ant jų balsių, **kairinį** kirtį dedame.

b) Ilgiesiems skiemenims, jų balsiams arba dvibalsiams, jei krinta ant jų kirtis, vartojame dažnai **dešininį** kirtį ': *báimė, šáukštas, séilės, síetas* (tánkinis rėtis), *rúožas, rúožtas, sékla, dróžti,*

*drožinėti, rūgti, rūšis, skųsti, vyrai...* Šitą kirtį vartojame **tvirtapradžiui** balsio arba dvibalsio ilgumui pažymėti.

c) Ant ilgųjų skiemenų, kirčiui žymėti, dedam ir **riestinį** kirtį: *baĩgti, paũkštis, reĩkalas, siẽtas (saĩtas), ruõšti, ruõštas, ẽdalas, rõgės, pỹkti, rũkti, siũsti...* Šitą kirtį vartojame **tvirtagaliui** dvibalsio arba balsio ilgumui pažymėti.

d) Balsiai *a, e, i, u* su *l, m, n, r* prieš priebalsį arba žodžio gale yra irgi dvibalsiai (mišrieji, negrynieji). Dvibalsių *a, e* su *l, m, n, r* tvirtapradį ilgumą žymime dešininiu kirčiu; tvirtagalį jų ilgumą žymime riestiniu kirčiu. Dvibalsių *il, im, in, ir, ul, um, un, ur* tvirtapradį ilgumą žymime kairiniu kirčiu, tvirtagalį riestiniu. Pavyzdžiai: a) *várna, lángas, báltas, jám, mán, pémpė, sémti, pìrmas, pìnti, skìnti, tìltas, skùndžiau, kùrti* ir b) *var̃nas* (juodvarnis), *ram̃stis, kal̃tė* (kaltybė), *lañkas, rem̃ti, šveñtas, ver̃kti, pir̃štas, šuñta, šaliñ, viduñ* (eik *viduñ,* į vidų).

e) Nežinant kirčio, kartais nenumanu, ką žodis reiškia, pavyzdžiui: *aušti* (viralas *áušta,* aušra *aũšta), balnas (bálnas* jautis, arklio *bal̃nas), kartis (kártis* ir šienui vežti reikalinga; pipirų *kar̃tis), merkia* (akį *mérkia,* linus *mer̃kia*), *namo* (eik *namõ, nãmo* stogas), *gyvis, sūris* (kas to *gývio gỹvis,* kas to sū́rio, sũris!)...

ė) Kirčiui žymėti paprastuosiuose tekstuose vartojame dažniausiai tiktai du ženkleliu — dešininį ir kairinį: *namó, námo, áudra, sáko, šakà, vìsas, visàs...*

## Atskirųjų raidžių vartojimas.

§ **12. e ir a.** Kur prieš žodžio galūnę arba žodžio viduryje iš raidžių *d, t* gauname *dž, č,* ten rašome po minkštųjų *dž* ir *č* ne *e,* bet *a.* Rašome: ji *audžia, siaučia* (plg. *audė, siautė).* Pagal *audžia, siaučia* rašome ir *šaukia, verpia* (plg. *bėga, meta, veda).* Rašydami *baudžiava (a* prieš *v),* rašom ir *ganiava, kuriava, mezliava, rinkliava, vėliava.* Del tos pačios priežasties rašome: *jaučiai, jaučiams, žodžiai, žodžiams, svečias, svečiai, svečiams, pradžia, apačia, pradžiai, apačiai, marčiai* ir *vėjas, vėjai, vėjams, peiliai, peiliams, pirkia, pirkiai, viešnia, viešniai...* (plg. *langai, langams, troba, trobai...*).

§ **13. y ir i, ū ir u, ė ir ie, o ir uo.** Be kirčio rašomos tos balsės ir dvibalsės, kurios rašomos ir su kirčiu. Rašome: *vyras, pyko, sykis, skystas* ir *vyresnis, pykau, pykimas, sykelis, sykutis, skystesnis, skystimas; dūmai, rūkas, rūko* ir *dūmelis, rūkelis, rūkyti; rėtis, rėžis, šėkas* ir *rėtelis, rėtukas, rėželis, šėkelis; pienas,*

*siena, sviestas, šienas* ir *pienelis, pienutis, sienelė, sviestelis, šienelis, šienauti; storas, tvora* ir *storesnis, tvorelė; puodas, ruožas* ir *puodelis, ruoželis.*

Čia reikėtų įsidėmėti rašybos reikalui (pradžiai) ir šie dalykai: *viena pirtis* ir *trys pirtys, ilga šaknis, ilgos šaknys; gardus medus, geras sūnus* ir *gardūs pietūs,* gardu, kaip *devyni medūs,* jų geri *sūnūs; ardyti, barstyti, skaityti, šaudyti, varstyti* ir *ardymas, barstymas, skaitymas, šaudymas, varstymas...*

§ **14. ą, ę ir a, e.** Nosines balses *ą, ę* su kirčiu ir be kirčio tariame rašomojoje kalboje tęsiamai. Rašome: *trys ąsos* ir *viena ąsa, grąžtas* ir *grąžtelis; drąsūs sūnūs* ir *drąsus sūnus, šąla* ir *šąlu, gręžia, tęsia* ir *gręžiu, tęsiu...*

Balsiai *a* ir *e,* jei nekrinta ant jų kirtis, yra tariami trumpai, netęsiamai: plg. k*a*su, s*a*kau, m*e*tu, v*e*džiau ir k*a*sa, k*a*sė, s*a*ko, m*e*ta, m*e*tė, v*e*dė...

§ **15. į, ų ir y, ū.** Nosines *į* ir *ų* žodžio viduryje tariame dažniausiai kaip *y* ir *ū;* jas rašome ten, kur jos kaitaliojasi su *ą, ę, an, en, in, un.* Taigi rašome: *līsti* — lenda, lindo, landyti; *drįsti, grįžti* — dręsu (drįstu), drąsus, gręžti, grąžinti, grąžyti; *siųsti. skųsti, siųsiu, skųsiu* — siunčiu, siuntinys, skundžiu, skundas, skundikas.

§ **16. Nosinės balsės žodžio gale.** Žodžio gale nosinės *ą, ę, į, ų* tariamos irgi tęsiamai. Jos rašomos tam tikrose įsidėmėtinose žodžio lyčių galūnėse. Rašome:

> 1. Diena *dieną* moko. 2. Aklas *aklą* netoli tenuves. 3. Katė *pelę* gaudo. 4. Grąžtu *skylę* gręžia. 5. *Vagį į sieną* kala. 6. Man *galvą, širdį* sopa. 7. Iš *tų šiaudų* nebus *grūdų.* 8. Be *tavęs* čia nieko nebus. 9. Ir *manęs* jie laukė. 10. Ji iš *savęs* gyvena. 11. *Pirtį* kuria, kad šilta *būtų.* 12. Kad *atsikeltų, dangų paremtų.* 13. Vakaro *sulaukę* visi išėjo *gultų* (gulti). 14. Veršiu *nebliovęs,* jaučiu nebaubsi. 15. Jis sakosi daug *žinąs.* 16. Jie sakosi daug *žiną.* 17. Jis sakėsi *ateisiąs.* 18. Jie sakėsi *ateisią.* 19. Jis sakosi *turįs* (jie sakosi *turį)* ir *pinigų.*

§ **17. Žodelis *į* ir žodžio dalelės (priešdėliai) *į-, są-*.** Žodelį *į* rašome visada vienaip. Rašome: *į* ežerą (ing ežerą, int ežerą), *į* pirtį, *į* trobą, *į* vidų. Taip rašome tą žodelį ir sudėdami su kitu žodžiu arba su kita žodžio dalimi. Rašome: *įsakyti, įvažiuoti, įarti, įkalti, įsakymas, įstatymas, įvažiavimas, įarimas, įkalimas.* Kai kuriuose žodžiuose to priešdėlio *(į)* vietoje rašome betgi *in, im* — taip, kaip

tuos žodžius tariame rašomojoje kalboje: *indas, indėlis, inkilas, intakas, intapas, imbuvys, impilas.*

Priešdėlis *są-* skyrium nesakomas. Čia balsę *ą*, kaip ir paprastai nosines balses (žodžio viduryje), rašome prieš *j, l, m, n, r, s, š, v, ž.* Rašome: *sąjunga, sąlažybos, sąmatas, sąnarys, sąrova, sąspara, sąšlavos, sąvarža, sąžinė.* Prieš kitus priebalsius tą *są-* tariam ir rašom kitaip — rašom taip, kaip tariam: *sandėlis, sangrėbos, sánkalba, sántarvė, sámprotauti, sambrėškis.*

§ **18.** *ie* **ir** *uo* **žodžio pradžioje.** Sudėtinės balsės (dvibalsės) *ie* ir *uo* žodžio pradžioje rašomos be *j* ir be *v*. Rašome: *ieškoti* (ir *suieškoti, išieškoti*), *iešmas, ieva, uodas, uodega, uoga, uoslė, uošvis.* Šios rūšies žodžius tariame dažnai su *j* ir su *v* žodžio pradžioje.

Tiktai žodžiuose *jie, jiems* rašom tą pat *j*, kurią rašom ir kitose tų žodžių lytyse *(jų, juos, jais...).*

§ **19. Priebalsė** *j*. Priebalsę *j* rašome tarp balsių ir žodžio pradžioje prieš balsę arba dvibalsę. Žodžiai, susidarę iš dviejų dalių, ir čia rašomi yra taip, kaip rašomos ir tariamos atskirosios jų dalys. Rašome: *jauja, jaukus, sauja, juosta, joti, joju, jojimas; apjoti, apjuosti, atjoti; jamjam, geramjam, šykščiamjam* (ir *jajam, gerajam, šykščiajam*).

Jei žodyje, susidariusiame iš kelių dalių, antrojoje dalyje visai negirdėti garso *j*, tad raidės *j*, žinoma, nerašome. Rašome: *geriemsiems, geriesiems, geraisiais, gerosios.* Čia žodžiai yra susidarę iš trumpesnių — iš *geriems* ir *jiems, gerais* ir *jais, geros* ir *jos.*

Rašome *jamjam, geramjam, šykščiamjam, geriemsiems* arba *jajam, gerajam, šykščiajam, geriesiems* (ir be *m* prieš *j, s*), nes taip ir tariame rašomojoje kalboje.

§ **20. Priebalsės** *j* **ir** *v* **žodžio gale.** Jei žodžio balsis gale netariamas, jei to balsio nerašome, tad garsai *j* ir *v*, kurie buvo prieš tą balsį atsiradę pačiame žodžio gale, yra tariami kaip *i* ir *u*. Rašome sutrumpėjusiame žodyje paprastai tą patį garsą, kurį ir nesutrumpėjusiame girdime. Yra rašoma: a) *lovoje, troboje, šalyje, paupyje, sudievu (su dievu), aluje, viduje;* b) *lovoj, troboj, šalyj, paupyj, sudiev, aluj, viduj* arba c), kaip daugelyje vietų yra sakoma, *lovo, trobo, šaly, paupy, sudie.* Lytys *lovo, trobo* rašomos retai. Rašome paprastai: *troboj, aluj, šaly.*

Žodžio galūnės gale, kur girdime paprastai vien *i* ir *u*, rašome ką girdime. Rašome: *aplinkui, ilgainiui, paskui, sau, tau* (iš *tavi, savi*).

§ 21. **k ir g, p ir b, s ir z, š ir ž.** Šitas priebalses prieš vieną kitą (gomurines prieš lūpines ir dantines, lūpines prieš gomurines ir t. t.) rašome tokias, kokios jos pasirodo prieš balses. Rašome: *bėgti* (bėgu), *segti* (segu), *sekti* (seku), *sukti, suktas* (suku), *drėbti* (drėbė), *kepti* (kepu), *mėžti* (mėžiu), *zirzti* (zirzė), *veisti* (veisė), *ošti, lūžti* (ošė, lūžo), *sukdamas, bėgdamas, tepdamas* (suka, bėga, tepa)...*

## KALBOS DALYS.

§ 22. Visus mūsų kalbos žodžius skiriam į kelis didelius skyrius, kuriuos **kalbos dalimis** vadiname.

Lietuvių kalboje yra **devynios** kalbos dalys: 1) **daiktavardis,** 2) **būdvardis,** 3) **skaitvardis,** 4) **įvardis,** 5) **veiksmažodis,** 6) **prieveiksmis,** 7) **prielinksnis,** 8) **jungtukas,** 9) **jaustukas.**

### DAIKTAVARDIS.

§ 23. **Daiktavardis** yra kalbos dalis, kuri kaitoma linksniais ir skaičiais ir yra vienos kurios giminės, arba gimties: v y r i š k o s i o s, m o t e r i š k o s i o s arba b e n d r o s i o s.

Daiktavardis daikto vardą reiškia.

Daiktu gramatikoje eina visa, ką daiktu galvojam, apie ką galim pasakyti: j i s, j i, j i e, j o s, t a s, š i t a s, t a, š i t a, t i e, š i t i e, t o s, š i t o s, g e r a s d a i k t a s, n e g e r a s d a i k t a s, l e n g v a s d a i k t a s, s u n k u s d a i k t a s. *Velnias, rūstybė, netvarka* gramatikoje eina daiktais, nes galim sakyti, jog visi „jie" yra „negeri daiktai".

**Daiktavardžių pavyzdžiai:** *Kaunas, troba, trobesys, tvora, medis, katinas, voras, būtybė, oras, mokslas, protas, puskepalis, pusbernis; šimtinė, trečdalis, ketvirtis, pusė; gerumas, rauplėtumas, kantrybė, dorybė; skalbimas, skaitymas, buvimas, puvimas, šienautė, važiuotė, eisena, rašysena...*

§ 24. **Daiktavardžiai tikriniai ir bendriniai.** Daiktavardžių skiriame pirmiausia dvi rūši — t i k r i n i u s ir b e n d r i n i u s.

**Tikriniai** yra tie vardai, kurie duodami vienam kuriam daiktui, išskiriamam iš kitų panašių į jį daiktų.

---

* Kiti rašybos dalykai išdėstyti toliau, su kalbos dalių mokslu. Tiktai išėję visas kalbos dalis kaip reikiant, galime mokamai ir taisyklingai rašyti visokius mūsų kalbos žodžius. Rašybos dalykai skyrium išdėstyti rašybos vadovėliuose.

Tikrinių daiktavardžių pirmoji raidė rašoma didžiulė: *Lietuva, Vilnius, Nemunas, Antanas* (žr. § 4).

**Bendriniai** yra tie vardai, kurie duodami ne vienam kuriam išskiriamajam, bet kiekvienam tam tikros rūšies daiktui: *žemė, kraštas, jūra, miestas, upė, žmogus, paukštis, miškas, medis, eglynas, eglė, širdis, protas.*

§ 25. **Daiktavardžiai mažybiniai ir maloniniai.** Kalboje yra daiktavardžių, kuriais žymime ypačiai m a ž y b ę, mažutėlius daiktus. **Mažýbinių** daiktavardžių ir lytis skirtinga, kitokia: *balselis, lapelis, vanagėlis, paršiukas, žąsiukas, Jonukas, žąsytis, vištytis, vaikytis, mergytė, Onytė...*

Daiktavardžiai, kuriais, kalbėdami apie daiktą, ir savo meilę m a l o n ę jam pažymime, vadinasi **malóniniai.** Ir šie daiktavardžiai kuo-ne-kuo skiriasi nuo kitų: *dievulis, dievulėlis, Kastulis, Kastuliukas, motulė, sesiulė, vaikutis, močiutė, sesutė, Onutė, kunigužis, bernužis, bernužėlis, mergužėlė, tėvelėlis, vaikelaitis...*

Sakytojas savo malonę, kalbėdamas apie daiktą, gali ir mažybiniais daiktavardžiais išreikšti: *dobilėlis,* rūtų *vainikėlis, bernelis, mergelė, seserėlė, senelis, senelė, bernytis, mergytė, sesytė, tėvukas, tėčiukas, tėtukas...*

Tarp vienų ir antrų griežto skirtumo žodžio g a l ū n ė s e nėra.

§ 26. **Skaičiai.** Daiktavardžių yra trys skaičiai: **vienaskaita, dviskaita ir daugiskaita.**

Kalbant apie vieną kurį daiktą, vartojama v i e n a s k a i t a *(langas, obuolys, akis, troba);* kalbant apie kelis daiktus arba daugybę daiktų, vartojama d a u g i s k a i t a *(langai, obuoliai, akys, trobos);* kalbėdami apie du daiktu, žmonės vietomis d v i s k a i t a tebesinaudoja *(langu, obuoliu, aki, trobi).*

Ne visi daiktavardžiai tris turi skaičius: kai kurie vartojami t i k t a i v i e n a s k a i t o j e, kiti — t i k t a i d a u g i s k a i t o j e, pavyzdžiui: *varis, senatvė, kantrybė, grožis, plotis, protingumas* nevartojami, rodos, daugiskaitoje ir dviskaitoje; *žirklės, įkurtuvės, išleistuvės, vestuvės, kailiniai, marškiniai* ir t. t. neturi vienaskaitos ir dviskaitos. Kalbėdami apie „žirkles, įkurtuves...", mes paprastai nekalbame apie kelis atskiruosius vienos rūšies daiktus; čia daugiskaita vieną atskirąjį daiktą dažnai žymime.

§ 27. **Linksniai.** Daiktavardžiai, kai turime jais į tam tikrus klausimus atsakyti, kaito savo galūnes vienaskaitoje, daugiskaitoje ir dviskaitoje, pavyzdžiui: 1) *kas* eina? — vaik*as*, vaik*ai*, (du) vaik*u*; *kas* čia matyti? — vaik*as*, lauk*as*, mišk*as*, vaik*ai*, lauk*ai*, mišk*ai*, (du) vaik*u*, lauk*u*, mišk*u*; 2) *kieno* čia kepurė? — vaik*o*, vai-

kų; *ko* čia nėra? — vaik*o*, vaik*ų*, lauk*o*, lauk*ų*, mišk*o*, mišk*ų*; 3) *kam* čia pienelis? — vaik*ui*, vaik*ams*, (dviem) vaik*am*; 4) *ką* čia matom? — vaik*ą*, vaik*us*, (du) vaik*u*; mišk*ą*, lauk*ą*, mišk*us*...; 5) *kuo* džiaugiamės, rūpinamės? — vaik*u*, mišk*u*, vaik*ais*, mišk*ais*; 6) *kame* gano gyvulius? — lauk*e*, mišk*e*, laukuo*se*, miškuo*se*...

Tos lytys, kuriomis atsakome daiktavardžiu į šituos klausimus, vadinasi **linksniai**. Taigi daiktavardžius kaitome linksniais — **linksniuojame**.

Yra šeši linksniai: 1) **vardininkas** atsako į klausimą — *kas*? 2) **kilmininkas** atsako į klausimą — *kieno? ko?* 3) **naudininkas** — *kam?* 4) **galininkas** — *ką?* 5) **įnagininkas** — *kuo?* 6) **vietininkas** — *kame? kurioje vietoje (kur)?* Jie vadinami ir trumpiau: **vardinis, kilminis, naudinis, galinis, įnaginis, vietinis.**

Pažymėjimas. Šitais linksniais atsakome ir į kitus klausimus:

*Žiemą* (kada, kuomet?) čia šalta. *Vasarą* (kada?) daug kas *į laukus* (kur?) išvažinėsime. *Apypiete, išvakaromis, pietumis* (kada, kuriuo metu?) brolis atėjo. *Vakare* (kada, kuriuo metu?) ir vištos nutyla. *Ant kalno* (kame, kur?) karklai siūbavo.

§ 28. Mūsų kalboje, be šitų (§ 27), yra ir kitų linksnių. Pasakyme: „Tylėk, *varle!*" žodis *varle* yra **šauksmininko** lytis, kuria neatsakome į klausimą, tik kreipiamės į kitą asmenį arba daiktą. Gramatika ir šitą lytį įtraukia į linksnių tarpą.

Kiti pavyzdžiai:

1. Oi tu, *dieve, dievulėli!* Ką aš padariau! 2. *Ieva, Ieva,* neganyk po pievą! 3. *Vėžy,* kur tavo akys? 4. *Širdele,* padirbėk už mane. 5. *Vaikai,* kam vis vėpsot taip!

§ 29. Be paprastojo vietininko, lietuvių kalboje buvo vartojami senovėje dar keli kiti tos rūšies linksniai; vietomis (rytuose) jie ir dabar tebevartojami linksnių reikalui. Jų liekanų ir raštuose tebe randame.

1. Vakar buvau *miške, girioje.* 2. *Kalne* rugelius pioviau. 3. Važiuok *kalnan.* 4. Rytoj važiuosiu *miškan.* 5. Eikit *vidun, šalin, laukan, trobon, paupin, laukuosna, trobosna, šalysna (laukuosen, trobosen, šalysen).* 6. Dalgė (dalgis) *pievon,* žiburys *sienon.* 7. Šuns balsas *dangun* neina. 8. Nugrimzdo *galan* (į dugną). 9. Mano tėvelis jau *dieviep* (pas dievą). *Lz.* 10. Vakar buvau *kunigiep. Lz.* 11. Jėzus parodės (pasiro-

dė) Marijai Magdalenai *grabiep*. *Rr*. 12. *Juosemp* visus savus gyvulius radau. *Lz*. 13. Ko *žmonėsemp* negausi, tatai gali per maldą įgyti. *Rr*. 14. Elgeta gulėjo *vartuosemp*. *Rr*. 15. Petras jau *dievop* nuėjo (= numirė). *Lz*. 16. Brolis *kunigop* išvažiavo. *Lz*. 17. Jau viskas eina *galop*. *Rt*. 18. Paliekmi tą pasaulį ir eimi *tėvop*. *Rr*. 19. Negalime ateit *viešpatiesp dievop*. *Rr*. 20. Pridėjo galą vinies *rankosp*. *Rr*. 21. Ir tarė Jėzus *žydump*. *Rr*.

Mūsų kalboje yra buvę ir vietomis tebėra keturi vietininkai: 1) **esamasis vidaus** *(miške, troboje, paupyje, miškuose)*, 2) **einamasis vidaus** *(miškan, trobon, miškuosna, trobosna)*, 3) **esamasis pašalio** *(dieviep, kunigiep, žmonėsemp)*, 4) **einamasis pašalio** *(dievop, kunigop, žydump)*.

Iš keturių tų vietininkų du (abu pašalio linksniu) tebėr išlikusiu sveiku tiktai kai kur Lietuvos rytuose; kitu du (abu vidaus) ir dabar tebėr vartojamu Lietuvoje, nors einamasis vidaus vietininkas yra tiktai rytų aukštaičių plačiai sakomas.

**§ 30. Daiktavardžių giminė.** Kiekvienas daiktavardis vienos katros giminės tegali būti: **vyriškosios** *(žmogus, vanagas, protas, naktibalda, priešgina, vėpla)* arba **moteriškosios** *(žmona, pempė, išmintis, naktibalda, priešgina, vėpla)*.

Kai kurie daiktavardžiai, vadinasi, esti kartais vyriškosios, kartais moteriškosios giminės *(naktibalda)*. Isskirdami iš kitų, jiems duoda ir **bendrosios** giminės žodžių vardą.

Kad lengviau būtų reikiant nuspręsti, kuris daiktavardis katros yra giminės, įprasta dėti prie jų žodžiai: *tas, ta (jis, ji)*. Jei galime pridėti *tas*, tad daiktavardis bus vyriškosios giminės; jei *ta* — moteriškosios: *(tas) vanagas, sviedinys, akmuo* — vyriškosios giminės; *(ta) pelėda, plunksna, krósnis, apskritis, pušnis* — moteriškosios giminės, *(tas, ta) naktibalda, nenuorama, vėpla* — kartais vyriškosios, kartais moteriškosios giminės.

Prie daugiskaitos daiktavardžių, norint patirti, kurios jie yra giminės, dedami žodžiai *tie, tos*. Pavyzdžiai: *vartai, marškiniai, vagys (tie), šukos, replės, žirklės (tos)*.

## DAIKTAVARDŽIŲ LINKSNIAVIMAS.

**§ 31.** Daiktavardžiai linksniuojami taip, kaip rodo šio skyriaus pavyzdžiai (žr. §§ 32—39). Jie linksniuojami ne visi vienaip, jų yra kelios **linksniuotės**.

Iš vietininkų čia keliamas yra pavyzdžiuose aikštėn tiktai vienas, esamasis vidaus, kurs vartojamas visuose mūsų šių dienų raštuose. Kiti vietininkai pavyzdžiuose neduodami.

## Pirmosios linksniuotės pavyzdžiai.

§ 32. Vienaskaita. 1. *Vard.:* káulas, vyras, tiltas; lángas, bérnas, vaĩkas, rą̃stas, rãtas; vejas, jautis, žaltỹs, vėžys, gaidys, svečias (svetys).

2. *Kilm.:* kaulo, vyro, tilto; lango, berno, vaiko, rąsto, rato; vėjo, jáučio, žálčio, vėžio, gaĩdžio, svečio.

3. *Naud.:* kaului, vyrui, tiltui; langui, bernui, vaikui, rąstui, ratui; vėjui, jaučiui, žalčiui, vėžiui, gaidžiui, svečiui.

4. *Gal.:* kaulą, vyrą, tiltą; langą, berną, vaiką, rąstą, ratą; vėją, jautį, žáltį, vėžį, gaĩdį, svečią.

5. *Įnag.:* káulu, vyru, tiltu; langu, bérnu, vaikù, rąstù, ratù; vė̃ju, jáučiu, žálčiu, vė̃žiu, gaidžiù, svečiù.

6. *Viet.:* káule, vyre, tilte; langè, berne, vaikè, rąstè, ratè; vėjyje, jautyje, žaltyjè, vėžyjè, gaidyjè, svetyjè.

7. *Šauksm.:* kaule, vyre, tilte; lánge, berne, vaĩke, rą̃ste, rãte; vėji, jauti, žaltỹ, vėžỹ, gaidỹ, svetỹ.

Daugiskaita. 1. káulai, výrai, tiltai; langaĩ, bernaĩ, vaikaĩ, rą̃stai, rãtai; vė̃jai, jáučiai, žalčiaĩ, vėžiaĩ, gaidžiaĩ, svečiaĩ.

2. kaulų, výrų, tiltų; langų̃, bernų̃, vaikų̃, rą̃stų, rãtų; vė̃jų, jáučių, žalčių̃, vėžių̃, gaidžių̃, svečių̃.

3. kaulams, vyrams, tiltams; langáms, bernáms, vaikáms, rą̃stams, rãtams; vėjams, jaučiams, žalčiáms, vėžiáms, gaidžiáms, svečiáms.

4. kaulus, vyrus, tiltus; lángus, bérnus, vaikùs, rąstùs, ratùs; vė̃jus, jáučius, žálčius, vė̃žius, gaidžiùs, svečiùs.

5. káulais, výrais, tiltais; langaĩs, bernaĩs, vaikaĩs, rą̃stais, rãtais; vė̃jais, jáučiais, žalčiaĩs, vėžiaĩs, gaidžiaĩs, svečiaĩs.

6. káuluose, vyruose, tiltuose; languosè, bernuosè, vaikuosè, rą̃stuose, rãtuose; vė̃juose, jáučiuose, žalčiuosè, vėžiuosè, gaidžiuosè, svečiuosè.

7. — kaip vardininkas, bet dažniausiai: vaĩkai, beřnai.

Dviskaita. 1, 4, 7 (du) káulu, vyru, tiltu; lángu, bérnu, vaikù, rąstù, ratù; vėju, jaučiu, žálčiu, vė̃žiu, gaidžiù, svečiù.

3. (dviem) káulam, vyram, tiltam; langám, bernám, vaikám, rą̃stam, rãtam; vėjam, jaučiam, žalčiám, vėžiám, gaidžiám, svečiám,

2, 5, 6 — kaip daugiskaitoje.

§ 33. a) Dviskaitos įnagininkas *výram, vaikam̃, svečiam̃* šnekamojoje kalboje ir raštuose labai retai bevartojamas; jį, kaip ir kelis kitus dviskaitos linksnius, atstoja, kaip mūsų pažymėta, daugiskaitos linksniai. Kitų dviskaitos linksnių vietoje *(du vyru...)* sakomi ir daugiskaitos linksniai *(du vyrai...)*.

Dviskaitos naudininkas *(vyram, svečiam...)* vartojamas vietomis ir daugiskaitai: Lietuvos rytuose yra sakoma — *trim vyram, visiem svečiam;* taip yra kartais ir rašoma.

b) Šalia *elnias, svečias, brolis, žvirblis, jautis* sakoma yra ir *elnis, svetys, brolys, žvirblys, jaučias.* Šalia *artojas, malėjas, piovėjas, mókytojas* (mokìntojas), sakoma vietomis ir *artojis, malėjis, piovėjis, mókytojis* [23].

c) Šalia lyčių *artojo, mokytojo...* (kilm.), sakoma vietomis ir *artojaus, mokytojaus* [24].

d) Vietininkai sakomi ir trumpesni: *gaidy, vėžy, svety, vėjy* (gaidyj, vėžyj, svetyj, vėjyj) ir *výruos... gaidžiuõs... vėjuos.*

e) Šalia *tėve, berne, broli* (šauksm.), sakome ir *tėvai, bérnai, brolaũ (bróliau).* Tikrinių daiktavardžių *(Petras, Antanas...)* šauksmininkas paprastai turi galūnę — *ai (Petrai, Antanai...).*

ė) Mūsų išlinksniuota čia pavyzdžiams daug daiktavardžių tiktai del jų kirčių skirtumų; linksnių lytys skiriasi nuo viena kitos dažnai ir kirčiais... Tie skirtumai yra įsidėmėtini.

§ 34. **Daiktavardžiai sangrąžiniai.** Kaip šalia žodžių *melsti, slapstyti, varžyti* kalboje yra ir *melstis, slapstytis, varžytis,* taip ir šalia daiktavardžių *meldimas, slapstymas, varžymas* turime kalboje žodžius *meldimasis, slapstymasis, varžymasis.* Šitie daiktavardžiai susidaro iš dviejų žodžių — iš paprastesniųjų (meld*imas,* varž*ymas...*) ir neskiriamojo sángrąžinio žodelyčio *si(s).* Jų, tų sángrąžinių daiktavardžių, linksniuojama tiktai pirmoji, paprastesnioji dalis. Jų vienaskaita tėra vartojama.

1. *Bučiavimasis* dabar ir gydytojų ginamas. 2. Jo ir *meldimasis* būdavo nepaprastas. 3. Jų ir *elgimasis* (su darbo žmonėmis) nėra girtinas. 4. Ir aš negiriu to *varžymosi.* 5. Už *pešimąsi* ir barti jisai gavo. 6. Tą *varžymąsi* ir jie niekina. 7. Vienu *varžymusi (varžymuosi)* nieko neveiksit. 8. Vienu *sielojimusi (sielojimuosi)* motinos neatgydysi. 9. Vienu *slapstymusi* nieko nepeši. 10. Taip, tu, mačiau, ir į krūtinę mušeisi, jam ką sakydamas; bet tuo *mušimusi* vis delto niekam nieko, man rodosi, neišrodei.

Šios rūšies žodžiai retai tėra linksniuojami. Dažniausiai jų vardininkas tėra sakomas. Kitiems linksniams jų vietoje vartojami dažniausiai paprastieji (*mušimo, varžymo...*), ne sangrąžiniai daiktavardžiai. Žemaičiai ir kurie-ne-kurie rytų aukštaičiai jų vietoje vartoja nelinksniuojamuosius žodžius: *elgìmos, meldìmos, slāpstymos...*

Žodžius *pasimatymas, apsivilkimas* (su *si* žodžio viduje) ir kitus tokius sángrąžinius daiktavardžius linksniuojame lygiai taip, kaip ir paprastuosius *pamatymas, apvilkimas: pasimatymo, apsivilkimo, pasimatymui,* ir t. t.

### Antrosios linksniuotės pavyzdžiai.

§ 35. Vienaskaita. 1. várna, trobà, bandà, rankà, balà, vištà; valdžià, galià; martì; láimė, žvākė, katẽ.

2. várnos, trobõs, bandõs, rañkos, bãlos, vìštos; valdžiõs, gãlios; marčiõs; láimės, žvākės, katẽs.

3. várnai, tróbai, bañdai, rañkai, bãlai, vìštai; val̃džiai, gãliai; mar̃čiai; láimei, žvākei, kãtei.

4. várną, tróbą, bañdą, rañką, bãlą, vìštą; val̃džią, gãlią; mar̃čią; láimę, žvākę, kãtę.

5. várna, tróba, bandà, rankà, balà, vištà; valdžià, galià; marčià; láime, žvakė̀, katė̀.

6. várnoje, trobojè, bandojè, rañkoje, bãloje, vìštoje; valdžiojè, gãlioje; marčiojè; láimėje, žvākėje, katėjè.

7. várna, tróba, bañda, rañka, bãla, vìšta; val̃džia, gãlia; mãrčia; láime, žvāke, kãte.

Daugiskaita. 1 ir 7. várnos, tróbos, bañdos, rañkos, bãlos, vìštos; val̃džios, gãlios; mar̃čios; láimės, žvākės, kãtės.

2. várnų, trobų̃, bandų̃, rañkų, bãlų, vìštų; valdžių̃, gãlių; marčių̃; láimių, žvākių, kačių̃.

3. várnoms, trobóms, bandóms, rañkoms, bãloms, vìštoms; valdžióms, gãlioms; marčióms; láimėms, žvākėms, katė́ms.

4. várnas, tróbas, bandàs, rankàs, balàs, vištàs; valdžiàs, galiàs; marčiàs; láimes, žvakès, katès.

5. várnomis, trobomìs, bandomìs, rañkomis, bãlomis, vìštomis; valdžiomìs, gãliomis; marčiomìs; láimėmis, žvākėmis, katėmìs.

6. várnose, trobosè, bandosè, rañkose, bãlose, vìštose; valdžiosè, gãliose; marčiosè; láimėse, žvākėse, katėsè.

Dviskaita. 1, 4, 7. (dvi) várni, tróbi, bandì, rankì, balì, vištì; valdì, galì; martì; láimi, žvakì, katì.

3. (dviem) várnom, trobóm, bandóm, rañkom, bãlom, vìštom; valdžióm, gãliom; marčióm; láimėm, žvãkėm, katė̃m.

5. (dviem) várnom, trobõm, bandõm, rañkom, bãlom, vìštom; valdžiõm, gãliom; marčiõm; láimėm, žvãkėm, katė̃m.

2 ir 6 — kaip daugiskaitoje.

§ 36. a) Dviskaitos linksnius, kaip ir kitose linksniuotėse, dažnai atstoja daugiskaitos lytys.

Dviskaitos naudininkas ir įnagininkas Lietuvos rytuose vartojami daugiskaitos vietoje (žr. § 33, a).

b) Vietininkas, kaip ir pirmosios linksniuotės, sakomas ir trumpesnis: *varnoj, valdžioj, laimėj... (várno, trobõ, laimė...)* ir kadane-kada *varnos, trobõs, valdžiõs* (dg.)... Vietomis yra sakoma ir *trobóse, bandóse, valdžióse, marčióse, katėse.*

c) Šalia lyčių *varnomis, valdžiomis...* (dg. įnag.), sakoma rašoma dažnai ir *varnoms, valdžiõms...*

d) Senovės kalboje buvo ir lyčių — *trobomus, rankomus, varnomus, katėmus, vyramus, vaikamus, svečiamus...* (dg. naud.); bet rašomojoje kalboje tos lytys nebevartojamos — šitoje ir kitose linksniuotėse.

### Trečiosios linksniuotės pavyzdžiai.

§ 37. Vienaskaita. 1. kártis, pìntis, širdìs, pirtìs, akìs, vinìs, ugnìs, vagìs; anglìs, usnìs.

2. kárties, pìnties, širdiẽs, pirtiẽs, akies, vinies, ugnies, vagies; añglies, ùsnies.

3. kárčiai, pinčiai, šìrdžiai, pir̃čiai, ãkiai, viniai, ugniai, vãgiui; añgliai, ùsniai.

4. kartį, pintį, šìrdį, pir̃tį, akį, vinį, ugnį, vagį; añglį, ùsnį.

5. kartimi, pintimi, širdimì, pirtimì, akimi, vinimi, ugnimi, vagimi; añglimi, ùsnimi.

6. kartyje, pintyje, širdyjè, pirtyjè, akyjè, vinyje, ugnyje, vagyje; añglyje, ùsnyje.

7. kartie, pintie, širdiẽ, pirtiẽ, akie, vinie, ugnie, vagie; añglie, ùsnie.

Daugiskaita. 1 ir 7. kartys, pintys, šìrdys, pir̃tys, akys, vinys, ugnys, vagys; añglys, ùsnys.

2. karčių, pinčių, širdžių̃, pirčių̃, akių̃, vinių, ugnių, vagių; añglių, ùsnių.

3. kartims, pintims, širdìms, pirtims, akims, vinims, ugnims, vagims; añglims, ùsnims.

4. kartis, pintis, šìrdis, pirtìs, akìs, vinis, ugnis, vagis; anglìs, usnìs.

5. kartimis, pintimis, širdimìs, pirtimìs, akimìs, vinimis, ugnimis, vagimis; añglimis, ùsnimis.

6. kartyse, pintyse širdysè, pirtysè, akysè, vinysè, ugnysè vagysè; añglyse, ùsnyse.

Dviskaita. 1, 4, 7. (dvi) karti, pinti, širdi, pirtì, akì, vinì, ugnì, (du) vagiu, (dvi) anglì, usnì.

3. (dviem) kartim, pintim, širdìm, pirtìm, akìm, vinim, ugnim, vagim; añglim, ùsnim.

5. (dviẽm) kartim, pintim, širdim̃, pirtim̃, akim̃, vinim̃, ugnim̃; vagim̃; añglim, ùsnim.

2 ir 6 — kaip daugiskaitoje.

§ 38. a) Dviskaitos lytys ir čia vartojamos retai. Naudininkas (su įnagininku) tarmėse vartojamas ir daugiskaitos reikalui (žr. §§ 33, a ir 36, a).

b). Šalia *ugnìs* sakoma yra (rytuose) ir *ùgnė*. Ir apskritai, kai kurie šitos linksniuotės žodžiai arba eina ir kitų linksniuočių pavyzdžiais, arba turi vieną kitą linksnį iš kitų linksniuočių. Taip antai, rašome paprastai: *anglìs, añglies, añglys, añglių,* bet yra drauge ir *añglis, añglio* (žr. § 32). Sakome ir rašome paprastai: *ántis, dalìs, dantìs, debesìs, grýtis (krýtis), kártis, obelìs, rũšis, tóšis,* bet kalbos tarmėse yra ir *antė, dantȳs, dalià, grýtė (krytė), debesȳs, obelė̃, kartė, rūšė, tošė* (taip vienas kitas ir parašo). Sakome paprastai: *pats* (vyras)... *viešpats* (viešpatis), *paties, patimi, pātys, viešpaties,* bet toliau — *viešpačiui* (naud.), *viešpačiai* (vard.). Sakome paprastai: *dantis, debesis, dùrys, geležìs, krūtìs, naktis, obelis, šaknis, žąsis, žuvìs,* bet dažniausiai sákome ir rašome: *dantų̃, debesų̃, dùrų, geležų̃, krūtų̃, naktų̃, obelų̃, šaknų̃, žąsų̃, žuvų̃;* rašome kartais iš senovės ir — *dañtes, dùres* (dantys, durys), *óbels* (ir *óbeles,* óbelys), *obels* (ir *obelès,* obeliẽs), *žvėrų̃* (žvėrių), *žvėres* (žvėrys)[25].

c) Naudininko lytys *kárčiai, ākiai* ir t. t. eina čia iš antrosios linksniuotės. Žemaičiuose ir vietomis rytų aukštaičiuose šitas linksnis turi iš senovės ir savą galūnę — *i* arba *ie: kárti, āki, vāgi (Rt.),* ir *kártie, ākie, vāgie (Žt.)...*

d) Šalia lyčių *kartimi, pintimi, širdimi, pirtimi, akimi...* įnagininkui sakoma ir trumpiau: *kartim, pintim, širdim̃, pirtim̃, akim̃, vinim̃, ugnim̃, vagim, añglim, ùsnim.* Šitų galūnių vietoje trečiosios linksniuotės žodžiai gauna kalboje ir raštuose dažnai ir kitą

galūnę, iš kitų linksniuočių: sakoma ir — *kárčia, pìnčia, širdžia, pirčià, akià, vinià, ugnià, vagiù, anglià, usnià.*

e) Vienaskaitos vietininkui vartojamos ir trumpesnės lytys: rašoma sakoma ir — *kárty, pinty, širdỹ, pirtỹ, aky, viny, ugny, vagy, añgly, ùsny* (ir *kartyj... ùsnyj*). Žemaičių tarmėse sakoma trumpai: *kartė, pintė, širdė* ir t. t. (iš antrosios linksniuotės).

ė) Šalia *kártyse, pintyse, širdyse... ùsnyse* sakoma rašoma iš tarmių ir: *kártys, pintys, širdýs... usnys (Rt.), kartise, pintise, širdise, akisè, vagisè... usnise*[26].

f) Iš paprastųjų lyčių *kartimis, pintimis, širdimis...* (įnag.) vartojamos ir trumpesnės lytys: *kartims, pintims, širdim̃s... ùsnims.*

**Ketvirtosios linksniuotės pavyzdžiai.**

§ 39. Vienaskaita. 1. sūnùs, lietùs (lytùs), viršùs, medùs; spiẽčius, vaisius, kur̃pius, puõdžius, rãčius.

2. sūnaũs, lietaũs, viršaũs (vir̃šaus), medaũs; spiẽčiaus, vaĩsiaus, kur̃piaus, puõdžiaus, rãčiaus.

3. sū́nui, líetui, vir̃šui, mẽdui; spiẽčiui, vaĩsiui, kur̃piui, puõdžiui, rãčiui.

4. sū́nų, lietų, vir̃šų, mẽdų; spiečių, vaĩsių, kur̃pių, puõdžių, rãčių.

5. sūnumì, lietumi, viršumì (vir̃šumi), medumi; spiẽčiumi, vaĩsiumi, kur̃piumi, puõdžiumi, rãčiumi.

6. sūnujè, lietujè, viršujè (vir̃šuje), medujè; spiẽčiuje, vaĩsiuje, kur̃piuje, puõdžiuje, rãčiuje.

7. sūnaũ, lietaũ, viršau, medaũ; spiẹ̃čiau, vaĩsiau, kur̃piau, puõdžiau, rãčiau.

Daugiskaita. 1 ir 7. sū́nūs, líetūs, piẽtūs, vir̃šūs, mẽdūs; spiẽčiai, vaĩsiai, kur̃piai, puõdžiai, rãčiai.

2. sūnų̃, lietų̃, pietų̃, viršų̃, medų̃; spiẽčių, vaĩsių, kur̃pių, puõdžių, rãčių.

3. sūnùms, lietùms, pietùms, viršùms, medùms; spiečiams, vaisiams, kur̃piams, puõdžiams, rãčiams.

4. sū́nus, líetus, pietùs, viršùs, medùs; spiečiùs, vaisiùs, kurpiùs, puodžiùs, račiùs.

5. sūnumìs, lietumìs, pietumìs, viršumìs, medumìs; spiẽčiais, vaĩsiais, kur̃piais, puõdžiais, rãčiais.

6. sūnūse, lietūsè, pietūse, viršūse, medūse; spiẽčiuose, vaĩsiuose, kurpiuose, puodžiuose, račiuose.

D v i s k a i t a. 1, 4, 7. (du) sū́nu, líetu, viršù, medù; spiečiù, vaisiù, kurpiù, puodžiù, račiù.

3. (dvíem) sūnùm, lietùm, viršùm, medùm; spiẽčiam, vaĩsiam, kur̃piam, puõdžiam, rãčiam.

5. (dviẽm) sūnum̃, lietum̃, viršum̃, medum̃; spiečiais, vaĩsiais, kur̃piais, puodžiais, račiais.

2 ir 6 — kaip daugiskaitoje.

§ 40. a) Yra sakoma *skaĩčius, spiẽčius* ir *(Rt.) skaičiùs, spiečiùs, skaičiaũs, skaĩčiui...* Žodžių *kur̃pius, puõdžius, rãčius* kirtis beveik visur vienodas. Šalia *žmogùs, -gaũs, žmõgui* sakoma ir *žmõgus, -gaus, -gui.* Šalia daugiskaitos *žmõnės, žmonių̃* yra rašoma iš tarmių ir *žmónes, žmónys, -nių̃...* Žodžiai, kurių prieš galūnę *us* yra minkštas priebalsis, daugiskaitą rašomoje kalboje darosi iš pirmosios linksniuotės *(spiečiai, vaisiai...).*

Žemaičių tarmėje visa šitos linksniuotės daugiskaita galūnes gauna iš pirmosios linksniuotės: *sūnaĩ* (sūnūs), *pietai* (pietūs), nors ir jie sako tam tikram reikalui (aplinkybei) — *pietumìs* („atėjo *pietumis*“), *viršumìs, krỹžiumis* („bėga *viršumìs,* guli *krỹžiumis*“). Kartais ir rašoma — *sūnai, pietai (Žt.).*

b) Šalia lyčių *sūnumi... vaisiumi... sūnumis, lietumis, viršumis, medumis* sakoma rašoma ir trumpiau: *sūnum̃... vaisium... sūnum̃s, lietum̃s, viršum̃s, medum̃s.*

c) Šalia *sūnuje... vaisiuje...* sakoma ir trumpiau: *sūnuj... vaisiuj...* Vietomis tariama ir *sūnūje... vaisiūje...*

d) Šalia *sūnūse, lietūse, pietūse, viršūse, medūse* sakoma rašoma ir *sūnuse, lietuse, pietuse, viršuse, meduse* arba (iš pirmosios linksniuotės) *sūnuose, lietuose, pietuose, viršuose, meduose.*

### Penktosios linksniuotės pavyzdžiai.

§ 41. V i e n a s k a i t a. 1. akmuõ, piemuõ, ruduõ, šuõ, sesuõ; duktė̃; mė́nuo.

2. akmeñs, piemeñs, rudeñs, šuñs, seser̃s; dukter̃s; mė́nesio.

3. ãkmeniui, píemeniui, rùdeniui, šuniui, sẽseriai; dukteriai; mėnesiui.

4. ãkmenį, píemenį, rudenį, šunį, seserį; dukterį; mė́nesį.

5. akmeniu, piemeniu, rudeniu, šunim̃ (šuniù), sẽseria; dùkteria; mė́nesiu.

6. akmenyjè, piemenyje, rùdenyje, šunyjè, seseryje; dukteryje; mė́nesyje.

7. akmeniẽ, piemeniẽ, rudeniẽ, šuniẽ, seseriẽ; dukterie; mėnesi.

D a u g i s k a i t a. 1 ir 7. ãkmens, píemens, rùdens, šunes, sesers; dukters; mėnesiai.

2. akmenų̃, piemenų̃, rudenų̃, šunų̃, seserų; dukterų̃; mėnesių (mėnesų).

3. akmenìms, piemenims, rudenims, šunims, seserims; dukterims; mẽnesiams.

4. ãkmenis, píemenis, rudenis, šunìs, sẽseris; dùkteris; mẽnesius.

5. akmenimìs, piemenimis, rudenimis, šunimis, seserimis; dukterimis; mẽnesiais.

6. akmenysè, piemenyse, rudenyse, šunyse, seseryse; dukteryse; mẽnesiuose.

D v i s k a i t a. 1, 4 ir 7. (du) ãkmeniu, piemeniu, rudeniu, šuniù, (dvi) sẽseri; dukteri; (du) mėnesiu.

3. (dvíem) akmenìm, piemenìm, rudenìm, šunìm, seserim; dukterim; mėnesiam.

5. (dviem) akmenim̃, piemenim̃, rudenim̃, šunim̃, seserim̃; dukterim̃; mėnesiais.

2 ir 6 — kaip daugiskaitoje.

§ 42. a) Visi šitos linksniuotės žodžiai daug ką imasi dabar iš kitų pavyzdžių. Čia ir del dviskaitos tiek tegalim pasakyti, kiek pasakyta del jos kitose vietose. Šios linksniuotės dviskaitos lytis daugiskaitos lytys dabar dažnai atstoja. Jos, kaip ir ketvirtosios linksniuotės, pavyzdžių yra, be šitų, ne daugiausia: *želmuõ, vanduõ, dėmuõ, skiemuõ, tešmuõ, mẽtmens, sėmens...*

b) Žodis *mėnuo* linksniuojamas ir kitaip: *mėnesies, mėnesimi, mėnesys* (vard.), *mėnesis* (gal.), *mėnesims, mėnesimis, mėnesyse* (iš trečiosios linksniuotės). Šalia *mėnuo* yra sakoma rašoma ir *mėnesis* (vard.).

c) Lytys *akmeñs, duklers, piemens, rudens, sesers, šuñs* (kilm.) ir *ãkmens, dùkters, piemens, rudens, sẽsers* yra susidariusios iš tebevartojamų vietomis senesniųjų lyčių: a) *akmenès, dukterès, piemenès, rudenès, seserès, šunès* (kilm.) ir b) *ãkmenes, dùkteres, píemenes, rùdenes, sẽseres* (vard.).

Tų žodžių kilmininkas gaunamas dažnai ir iš kitų linksniuočių: sakoma rašoma ir *akmenio, piemenio, rudenio, šunio* (iš 1-sios linksniuotės), *piemenies, šunies* (iš 3-sios linksniuotės). Daugiskaitos vardininkui dažnai vartojamos lytys *akmenys, dukterys, piemenys, rudenys, seserys, šunys* (iš 3-sios linksniuotės).

d) Senovėje naudininkui buvo sakoma: *ãkmeni, dukteri, piemeni, rudeni, seseri, šùni.* Taip tebėr sakoma vietomis rytų aukštaičiuose; iš tų lyčių šių dienų rašomojoje kalboje yra jau trumpes-

nių — *ākmen, dukter, piemen, rùden, seser, šùn.* Žemaičiai naudininkui irgi senovės lytį tebesako: *ākmenie, dùkterie, píemenie, rùdenie, sẽserie, šùnie.* Rašome dažniausiai: *akmeniui, dukteriai, piemeniui...* (iš 1-sios ir 2-sios linksn.).

ė) Šalia lyčių *ākmeniu, dukteria...* (iš 1-osios ir 2-sios linksniuočių) įnagininkui ir kitos lytys vartojamos: *akmenimì, dukterimì (akmenim̃, dukterim̃).*

ė) Šalia lyčių *akmenyjè, dukteryjè...* yra sakoma rašoma, žinoma, ir *akmenỹ, dukterỹ... (akmenyį, dukteryį...).*

f) Šalia lyčių *akmenimìs, dukterimis...* ir *akmenysè, dukterysè...* sakoma rašoma ir *akmenim̃s, dukterim̃s... akmenise, dukterise...* ir *akmenýse, dukterýse...*

g) Šauksmininkai *akmeniẽ, dukteriẽ, seseriẽ, piemeniẽ, šuniẽ* bus gauti iš trečiosios linksniuotės. Tam linksniui vartojamos čia betgi dažnai ir vardininko lytys (*piemuo, sesuo...*).

## BŪDVARDIS.

§ 43. **Būdvardis** yra kalbos dalis, kaitoma g i m i n ė m i s, s k a i č i a i s ir l i n k s n i a i s.

Būdvardžiais atsakome paprastai į klausimus *koks, kurs, katras?* Jais reiškiame, koks yra kalbamasis daiktas, pažymime jo savumą, ypatumą, būdą, pavyzdžiui: *geras* žmogus, *gera* žmona, *saldus* medus, *gardī* duona, *geležinis* árklas, „*kanapinė* uodega"; *baltasis* dobilas, *raudonieji* dobilai, *senoji* močiutė. Juos deriname su daiktavardžiais — g i m i n e, s k a i č i u m ir l i n k s n i u.

§ 44. Būdvardžius del sudėties ir galūnių skiriame pirmiausia į d v i d a l i. Būdvardžiai *geras, saldus..., gera, saldi...* aiškiai skiriasi nuo *geràsis, saldùsis..., geróji, saldžióji...* Turime būdvardžių **paprastųjų** *(geras, saldus)* ir **įvardžiuotinių** *(gerasis, saldusis).* Įvardžiúotiniai būdvardžiai sudurti iš paprastojo būdvardžio ir įvardžio *jis, ji* (*geràsis, gẽrojo* = geras + jis, gero + jo...).

§ 45. **Bevardė giminė.** Būdvardžiai, be vyriškosios ir moteriškosios giminės, turi ir **bevardę** giminę. Bendrosios giminės jų nėra.

1. Čia *sveĩka* gyventi. 2. Čia *gẽra* gulėti. 3. *Sunkù* būti pas anytėlę. 4. Kaip man *liñksma,* kaip man *gẽra* pas močiutę būti. 5. Rytoj bus *šil̃ta,* vakar buvo *šálta.* 6. Man čia *klaidù.* 7. Vakar man buvo labai *negẽra.* 8. Kas tau *negẽra,* ir kitam nedaryk. 9. Kas *raudóna,* tai *gražù;* kas *saldù,* tai *gardù.* 10. *Mãža* duonos beturiu,— kas bus? 11. Čia *platù* vietos. 12. Čia vaikų *nebrangù.* 13. Taip *trum̃pa* dienõs, — kada

beskaitysi. 14. Dabar *ìlga* dienos. 15. Taip *gilù* sniego, kur beišbrisi. 16. *Dvìlinka* netrūksta. 17. Iš ko *pìkla* gimsta pasaulyje? 18. Iš čion jau plūsta *visa gēra. Rr.* 19. Pienas *sveika* gerti. 20. Jiems malkos *nebrangu*. 21. *Nelýgu* teisybė: kitų teisybės ir pasakomis eina. 22. Man *nemíela* auksas sidabras, tik man *míela* tėvas močiutė. 23. *Míela* brolis, *míela* sesuo, savi nasrai dar mieliau. 24. Siūloma prekė *nebrangu*. 25. *Júoda bálta* ėda. 26. Esu jau ir *šil̃ta* ir *šálta* matęs. 27. Upėje *gilù* radęs nebrisk. 28. Iš *sēna* gimsta *jáuna*.

§ **46. Būdvardžių laipsniavimas.** Būdvardžiais pažymime daikto ypatingumą. Bet tas ypatingumas ne visada yra lygus: vienas daiktas gali jo turėti d a u g i a u už kitą, kitas daiktas gali jo turėti d a u g i a u s i a, kito daikto ypatingumas pasakomas n e l y g i n a m a i su tokiu pat kito daikto ypatingumu.

Būdvardis gali savo galūnėmis tris ypatingumo laipsnius žymėti: **nelyginamąjį** (geras, senas, platus), **aukštesnįjį** (geresnis, senesnis, platesnis) ir **aukščiausiąjį** (geriausias, seniausias, plačiausias).

Aukštesniojo laipsnio galūnės yra *-esnis, -esnė* [27]. Aukščiausiojo laipsnio lytis turi po minkštųjų priebalsių ir po *j* galūnes *-ausias, -ausia (-ausis, -ausi)*. Pavyzdžiai: *geresnis* mokinys, *geresnė* mokinė, *graudesnis* pamokslas, *platesnė* upė, *statesnis* krantas; *geriausias* mokinys, *geriausia* mokinė, *graudžiausias, naujausias* pamokslas. *plačiausia* upė, *stačiausias* krantas (ir *geriausis, -si, graudžiausis, plačiausi, stačiausis...*).

§ 47. a) Aukštesnįjį būdvardžių laipsnį sudaro ir galūnė *-ėlesnis:* „Jis *didėlesnis, gerėlesnis* (= kiek didesnis, kiek geresnis) už tave“.

Yra sakoma, jog šita galūnė **aukštėlesnįjį** būdvardžio laipsnį sudaro (žr. § 49, b).

b) Aukščiausiasis būdvardžių laipsnis ir kitaip susidaro.

1. Jis *visų (visu) geriausias* mokinys. 2. Pasiėmė *visų (visu) didžiausią* obuolį. 3. Šitas obuolaitis bus *gražių gražiausias, mažių mažiausias, gerių geriausias (mažų mažiausias, gerų geriausias), gardžių gardžiausias.* 4. Šitas arklys bus *visų gerasis, visų mažasis (visu gerasis...), kuo geriausias, kuo mažiausias (ko geriausias, ko mažiausias).* 5. Išsirinko *patį didįjį* arklį. 6. Čia bus *pats gerasis, pats tikrasis* šautuvas.

Šitas aukščiausiasis laipsnis ir savo reikšme kiek skiriasi nuo paprastojo (žr. § 46). Čia turime *„visų aukštąjį"*, arba *„visų aukščiausiąjį"*, būdvardžio laipsnį.

§ 48. Mūsų kalboje laipsniuojami ne tiktai būdvardžiai. Laipsniuojami ir kurie-ne-kurie kiti kalbos žodžiai. Yra sakoma:

1. Jis *vyresnis* už mane. 2. Jonas buvo *vyriausias* jo sūnus. 3. Jis čia *visų vyriausias* valdovas. 4. Jis ir už tave buvo *ponesnis*. 5. Jis didelis sukčius (labai suktas): jis ir už sukčių *suktesnis*, ir už šunį *šunesnis*. 6. Jis čia *visų mylimiausias* žmogus; jis čia ir už tave *mylimesnis*. 7. *Paskučiausias* atėjo Antanas. 8. *Paskesnieji* nieko nelaimėjo. 9. Kas *pirmesnis*, tas *geresnis*. 10. Aš būsiu *pirmiausias*.

Laipsniuojami kalboje n e v i s i būdvardžiai. Būdvardžiai *geras, šakotas* („ąžuolas *šakotesnis* už vinkšną; šitas medis čia visų *šakočiausias*") ir kiti toki laipsniuojami; bet *medinis, rytmetinis, vakarinis, vakarykščias*...— nelaipsniuojami.

L a i p s n i u o j a m i e j i žodžiai ne visi yra vienos rūšies. Tarp nelaipsniuojamųjų žodžių yra nemaža ir būdvardžių.

§ 49. **Būdvardžiai mažybiniai ir maloniniai.** a) Kalbėdami apie bet kokį daikto ypatingumą, apie jo savumą, dažnai dar pažymime būdvardžio galūne, jog tas daiktas yra arba labai mažas, arba del ko labai malonus, arba jog tas daikto ypatingumas, jo skirtingumas, yra mažas, nežymus arba labai žymus (žodžio galūnėmis dažnai reiškiame paties ypatingumo mažumą, žymumą). Yra sakoma:

1. Ji buvo dar visai *mažytė*. 2. Jis buvo tuomet dar visai *mažutis, mažutėlis*. 3. Būk *gerutis*. 4. Stok *didutis*. 5. Rado ir vaikelį *mažtitelaitį*. 6. Ją dar *maželėlę* parsivežėm iš miesto. 7. Drabužis buvo dar *naujiñtelis (naujutėlis, naujintėlis)*. 8. Buvo jau *gerókas*. 9. Ir siena buvo *juosvà*.

Ir būdvardžių yra **mažybinių ir maloninių.**

b) Būdvardžio aukštesnysis laipsnis gali ir skirtumą m a ž e l ė l į reikšti (žr. § 47, a). Yra sakoma:

1. Jis buvo *gudrėlèsnis* už mane. 2. Kalne du medeliu augo: vienas buvo aukštumo sulig manim, antras *mažėlèsnis*... 3. Jonas buvo *senėlesnis* už mane. 4. Keturios mergaitės tenai tarškėjo; viena, už kitas *aukštėlesnė*, buvo ne tokia tarški, kaip kitos. 5. Šitie krantai bus *statėlesni* (už anuos).

§ 50. Būdvardžiai: a) *šaltas, šiltas, pėsčias (pėkščias), stačias, geresnis, geriausias, didis, didelis*, b) *drąsus, lygus, skaudus, status;* c) *medinis, miežienis (miežinis), apysenis, pójuodis (pojuodỹs)* yra linksniuojami ne visi vienaip.

a) Būdvardžių moteriškoji giminė linksniuojama visa daiktavardiškai. Tos giminės būdvardžius šiaip linksniuojame: 1) *šaltà, stačià, didelė, didi (didė), geresnė (geresni), geriausia, skaudi, stati, apysenė;* 2) *šaltõs, stačiõs, didelės, didžios (didės), geresnės (geresnios), geriausios, skaudžios, stačios, medinės, apysenės;* 3) *šáltai, stãčiai, didelei, didžiai (didei), geresnei (geresniai), geriausiai, skaũdžiai, stãčiai, medinei, apysenei* ir t. t. (žr. § 35).

b) Bevardė būdvardžių giminė dažniausiai nelinksniuojama. Jos vienaskaita tėra sakoma ir rašoma (žr. § 45).

c) Kalbėdami apie būdvardžių linksniavimą, turėsime čia galvoje tiktai vyriškosios giminės būdvardžius.

Būdvardžių šauksmininkas niekuo nesiskiria nuo vardininko. Jis čia į kitų linksnių eilę nė nededamas.

**Pirmosios linksniuotės pavyzdžiai.**

§ **51.** V i e n a s k a i t a. 1. šáltas, stačias, geriáusias, geresnis, didis.

2. šalto, stačio, geriausio, geresnio, didžio.

3. *šaltám, stačiám, geriáusiam, geresniám, didžiám.*

4. šaltą, stačią, geriausią, geresnį, didį.

5. šáltu, stačiù, geriáusiu, geresniù, didžiù.

6. *šaltamè, stačiame, geriáusiame, geresniamè, didžiame.*

D a u g i s k a i t a. 1. *šaltì, stati, geriáusi, geresni, didi.*

2. šaltų, stačių, geriáusių, geresnių, didžių.

3. *šaltiems, statiems, geriáusiems, geresniems, didiems.*

4. šáltus, stačiùs, geriáusius, geresniùs, didžius.

5. šaltais, stačiais, geriáusiais, geresniais, didžiais.

6. šaltuosè, stačiuose, geriáusiuose, geresniuose, didžiuose.

D v i s k a i t a. 1 ir 4. šáltu, stačiù, geriáusiu, geresniù, didžiu.

3. *šaltiem, statiem, geriausiem, geresniem, didiem.*

2, 5 ir 6 — kaip daugiskaitoje.

§ **52.** a) Kalbant apie būdvardžių dviskaitos linksnius skyrium, reikėtų pasakyti ir vėl tas pat, kas jau pažymėta del daiktavardžių dviskaitos linksniavimo.

Gramatikose ir šiaipjau raštuose vartojamas kartais dviskaitos ir įnagininkas (*šaltiēm... didiēm*), bet vartojamas labai retai, ir todel jo čia į dviskaitos linksnių eilę nededame.

b) Šalia lyčių *geram, šaltam, stačiam... didžiam* (naud.), Lietuvos rytuose yra vietomis tebesakoma ir *gerāmui, šaltāmui, stačiāmui... didžiāmui*. Senovės raštuose šitos lytys (*geramui...*) buvo ir labai plačiai rašomos[28].

c) Šalia lyčių *gerame, šaltame... didžiame* ir *geruose, šaltuose... didžiuose* (viet.), yra sakomos rašomos ir trumpesnės lytys: *geram̃, šaltam̃... didžiam̃* ir *geruõs, šaltuõs... didžiuõs*.

d) Šalia lyčių *geriems, šaltiems... didiems*, senovės raštuose randame rašyta labai plačiai *geriemus, šaltiemus... didiemus*.

Rytų aukštaičiai sako ne *geriems, šaltiems... didiems*, bet *geriem, šaltiem... didiem* (dg. naud.). Jų šios lytys imamos daugiskaitai iš dviskaitos. Vienas kitas dabar ir raštuose taip reiškia daugiskaitos naudininką.

e) Pirmosios linksniuotės pavyzdžiais linksniuojami toki laipsniuojamieji būdvardžiai, kaip antai: *šiltas, šlapias, stačias, šiltesnis, šilčiausias... didis, didelis* (visų laipsnių lytys).

### Antrosios linksniuotės pavyzdžiai.

§ 53. V i e n a s k a i t a. 1. lýgus, brangùs, skaudùs, statùs.
2. lýgaus, brangaũs, skaudaũs, stataũs.
3. lýgiam, brangiám, skaudžiám, stačiám.
4. lygų, brángų, skaũdų, stãtų.
5. lygiu, brángiu, skaudžiù, stačiù (lygumi...).
6. lýgiame, brangiamè, skaudžiamè, stačiamè.

D a u g i s k a i t a. 1. lygūs, brángūs, skaũdūs, stãtūs.
2. lýgių, brangių̃, skaudžių̃, stačių̃.
3. lýgiems, brangíems, skaudíems, statíems.
4. lýgius, brángius, skaudžiùs, stačiùs.
5. lýgiais, brangiaĩs, skaudžiaĩs, stačiaĩs.
6. lýgiuose, brangiuosè, skaudžiuosè, stačiuosè.

D v i s k a i t a. 1 ir 4. lýgiu, brángiu, skaudžiù, stačiù.
3. lýgiem, brangíem, skaudiem, statiem.
2, 5 ir 6 — kaip daugiskaitoje.

§ 54. a) Keli šių būdvardžių linksniai (*lygus, lygaus, lygų, lygūs*) eina ketvirtąja daiktavardžių linksniuote. Ja tebeeina raštuose (iš rytų tarmių) dažnai ir vienaskaitos įnagininkas (*lýgumi, lýgum, skaudum̃...*).

Kiti šių būdvardžių linksniai (*skaudžiam, skaudžiu, skaudžiame, skaudžių...*) sudaromi taip, kaip būdvardžio *stačias* linksniai (žr. § 51).

Žemaičiai šitų būdvardžių linksniuotės vardininką beturi: kiti jų linksniai eina čia būdvardžių *šlapias, stačias* keliu.

b) Linksnių galūnės ir čia, kaip ir kitur, dažnai trumpinamos. Šalia *lýgumi, lýgiame, lýgiuose* sakoma rašoma ir trumpiau: *lygum (lygiu), lýgiam, lýgiuos...* Senovės ilgosios lytys: *lygiamui, lygiemus* (naud.) nebevartojamos.

c) Del dviskaitos linksnių turėtume pasakyti vėl tą, kas pirmiau del to skaičiaus pažymėta. Senojo įnagininko (*lýgiem, skaudiēm, statiēm*) vietoje sakomos rašomos yra dažniausiai daugiskaitos lytys: (dviem) *lygiais* vyrais, *skaudžiais* vytiniais, *stačiais* kalnais.

### Trečiosios linksniuotės pavyzdžiai.

§ 55. V i e n a s k a i t a. 1. medìnis, miežiẽnis, apýsenis, pójuodis.

2. medinio, miežienio, apysenio, pojuodžio.
3. mediniam, miežieniam, apyseniam, pojuodžiam.
4. medinį, miežienį, apysenį, pojuodį.
5. mediniù, miežieniù, apýseniu, pójuodžiu.
6. medìniame, miežieniame, apyseniame, pojuodžiame.

D a u g i s k a i t a. 1. mediniai, miežieniai, apyseniai, pojuodžiai.
2. medinių, miežienių, apysenių, pojuodžių.
3. mediniams, miežieniams, apyseniams, pojuodžiams.
4. mediniùs, miežieniùs, apýsenius, pójuodžius.
5. mediniais, miežieniais, apyseniais, pojuodžiais.
6. mediniuose, miežieniuose, apyseniuose, pojuodžiuose.

D v i s k a i t a. 1 ir 4. mediniù, miežieniù, apýseniu, pójuodžiu.
3. mediniam, miežieniam, apyseniam, pojuodžiam.
2, 5 ir 6 — kaip daugiskaitoje.

§ 56. a) Šalia *mediniam... pojuodžiam* (vn. naud.) ir *mediniame... pojuodžiame* (vn. viet.), sakoma rašoma labai dažnai ir *mediniui... pojuodžiui* (naud.), *medinyje... pojuodyje, mediny... pojuody, mediniam... pojuodžiam* (viet.).

b) Kiti trečiosios būdvardžių linksniuotės pavyzdžiai: *pósūris (posūrỹs), apskritainis, apvalainis, avižienis* (avižinis), *gerutis, jaunutis, greitakojis, ketvirtainis, rūkštinis* (rūkštūdinis), *saldinis* (saldūdinis), *šeštainis...*

Visi šitų būdvardžių pavyzdžiai eina dažnai ir pirmąja daiktavardžių linksniuote (žr. § 32). Kai kurie šios rūšies žodžiai (*sausainis, trumpakõjis, sausarañkis, begėdis, besmegẽnis*...) ir kalboje eina dažniausiai daiktavardžiais. Jų ir šauksmininkas sakomas dažniausiai daiktavardiškai: *apskritaini, begėdi, geruti, sausaranki*...

### ĮVARDŽIUOTINIŲ BŪDVARDŽIŲ LINKSNIAVIMAS.

§ 57. Šie būdvardžiai yra sudurti iš paprastojo būdvardžio ir įvardžio *jis, is* (žr. § 44) arba tvirtinamosios vardininko linksnio dalelės *ai; senàsis, didỹsis, vyresnỹsis, gražùsis — senoji, didžioji, vyresnioji, gražioji,* arba *sẽnasai, dìdžiasai, dìdisai, grãžiasai — senója, didžioja, vyresnioja, gražioja.*

Būdvardžius *medinis, paskutinis* ir kitus panašius į juos vartojame d a ž n i a u s i a i nesudurtus, be įvardžio. Yra sakoma rašoma: *medinóji (laukinė)* antis, *paskutinysis (paskutinis)* žmogus, *paskutinóji* artinasi, *paskutinioji (paskutinė)* moteriškė, *ruginė, kvietinė (rugienė, kvietienė)* duona, *geležinis* tiltas.

§ 58. Šitų būdvardžių moteriškoji giminė (*baltoji, didžioji*...) negali eiti, žinoma, daiktavardžių pavyzdžiais. Ir ją čia duodame su kitomis būdvardžių lytimis:

V i e n a s k a i t a.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 1. | baltàsis | baltóji | didỹsis | didžióji |
| 2. | báltojo | baltõsios | dìdžiojo | didžiõsios |
| 3. | baltájam | báltajai | didžiájam | dìdžiajai |
| 4. | báltąjį | báltąją | dìdįjį | dìdžiąją |
| 5. | baltúoju | baltą́ja | didžiúoju | didžią́ja |
| 6. | baltãjame | baltõjoje | didžiãjame | didžiõjoje |

| | | |
|---|---|---|
| 1. | gražùsis | gražióji |
| 2. | grãžiojo | gražiõsios |
| 3. | gražiájam | grãžiajai |
| 4. | grãžųjį | grãžiąją |
| 5. | gražiúoju | gražią́ja |
| 6. | gražiãjame | gražiõjoje |

Daugiskaita.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 1. | baltieji | báltosios | didíeji | didžiosios |
| 2. | baltųjų | | didžiųjų | |
| 3. | baltíesiems | baltósioms | didíesiems | didžiósioms |
| 4. | baltúosius | baltąsias | didžiúosius | didžiąsias |
| 5. | baltaĩsiais | baltõsiomis | didžiaisiais | didžiosiomis |
| 6. | baltuõsiuose | baltõsiose | didžiuõsiuose | didžiõsiose |

| | | |
|---|---|---|
| 1. | gražieji | grãžiosios |
| 2. | gražiųjų | |
| 3. | gražíesiems | gražiósioms |
| 4. | gražiúosius | gražiąsias |
| 5. | gražiaĩsiais | gražiõsiomis |
| 6. | gražiuõsiuose | gražiõsiose |

Dviskaita.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 1 ir 4. | baltúoju | baltieji | didžiúoju | didieji |
| 3. | baltíejiem | baltójom | didíejiem | didžiójom |
| 5. | (baltiẽjiem) | baltõjom | (didiẽjiem) | didžiõjom |

| | | |
|---|---|---|
| 1 ir 4. | gražiúoju | gražíeji |
| 3. | gražíejiem | gražiójom |
| 5. | (gražiẽjiem) | gražiõjom |

§ 59. a) Dviskaitos lytis čia, kaip ir kitur, atstoja dažniausia daugiskaitos lytys. Įnagininkui vartojamos beveik visada daugiskaitos lytys: *baltaisiais, didžiaisiais, gražiaisiais*. Šalia lyčių *baltõjom, didžiõjom, gražiõjom* (įnag.) plačiai vartojamos ir daugiskaitos lytys — *baltõsiomis, didžiosiomis, gražiõsiomis* (ryt. *baltõsiom...*).

b) Yra dažnai rašoma: *baltámjam, didžiámjam, gražiámjam* (vn. naud.) ir kartais *báltaijai, dìdžiaijai, grãžiaijai* (vn. naud.). Raštuose labiau įsigalėjusios betgi trumpesniosios lytys: *baltájam, báltajai* ir t. t.

c) Rašomos ilgesniosios lytys ir kitiems linksniams: *baltam̃jame, didžiam̃jame* (vn. viet.), *baltíemsiems, baltómsioms* (dg. naud.), *baltõmsiomis, didžiõmsiõmis* (dg. įnag.), *baltíemjiem, baltomjom* (dv. naud. ir kartais įnag.).

d) Yra tariama vietomis: *baltósias, didžiósias* [29]... ir *baltáisias, didžiáisias...* (moter. g. dg. galin.). Labiau įsigalėjęs betgi tarimas ir rašymas: *baltąsias, didžiąsias* (šalia *bàltósias, didžiosias*)....

e) Šalia lyčių *baltieji, didieji...,* raštuose atsitinka ir vartojamų vietomis lyčių: *baltíejei, didíejei,* kur galūnė *jei* (= *jai*) eina iš daiktavardžių (plg. *vėjai, svečiai, žodžiai*).

ė) Kalboje yra dažnai sakoma ir raštuose įprasta vartoti trumposios lytys: *baltuõsiuos, didžiuõsiuos* (dg. viet.), *baltãjam, baltam̃jam, baltõjoj* (vn. viet.), *baltõsioms, baltõmsioms* (dg. įnag.), kur mūsų rašoma pavyzdžiuose — *baltuõsiuose, baltãjame, baltõjoje, baltõsiomis.*

f) Tarmėse ir kartais rašomojoje kalboje yra vartojamos ir lytys: *baltuosiuos, didžiuosiuos* (dg. galin.), kur rašome pavyzdžiuose — *baltuosius, didžiuosius.*

## § 60. Įvardžiuotinių būdvardžių pavyzdžiai.

a) 1. Ir šimtą *raudonųjų* gavo. 2. Sūnaiti mano, *jaunasis* mano, nepulk į vargus jaunas būdamas. 3. *Ankstybasis* dantis rakinėja, *vėlybasis* akis krapštinėja. 4. Didžių vagių niekas nekušina, *mažuosius* karsto. 5. *Jauniesiems* dabar visi seniai besmegeniai. 6. Kol *riebusis* sulys, tai *liesasis* padvės (nusprogs). 7. Tiek didis, tiek mažas... duok man *didįjį*. 8. Iš tų pačių ir *šventieji* randasi. 9. Ir *šventojo* (šventuolėlio) nagai į save riesti. 10. Kaip *senieji* švilpė, taip *jaunieji* šoko. 11. Laukėm jų *vyresniojo* pasirodant. 12. Čia bus ir tavo *geroji.*

b) 1. Išlėkė iš lizdo *paskutinieji* kregždės vaikai. 2. *Ankstyboji* varna dantis rakinėja, *vėlyboji* varna akis krapštinėja. 3. Dabar ir *baltųjų* žirnių, *b.* dobilų, *rudųjų* žirnių, *raudonųjų* dobilų turėsime. 4. *Báltasai* miškas žiemą miega. *Rt.* 5. *Žalióji* giria (žálgiris) žiemą vasarą žaliuoja. 6. *Šventąsias* dienas švęsk. 7. Eik, sesele, į rūtų darželį, pasižiūrėk *žaliųjų* rūtelių. 8. *Basosios* mergaitės vos nepralenkia ir *važiuotuosius.* 9. Ko verki, sesele *jaunoji?* 10. Pelėda neišperi vanagėlio *raibojo.* 11. Aleksandras *Didysis* buvo Makedonių karalius. 12. Jaunius *drūktasis (drūtasis)* kitaip galvoja; Adomas *Júodasai* kiek kitaip rašo. 13. O kad mes važiavom pro žalią girelę, sukukavo *raiboji* gegelė. 14. Vaikeli *brangusis,* svetima žemelė tavo kaulus apraus. 15. *Ramioji (lėtoji)* kiaulė gilią šaknį knisa.

c) 1. Dabar karvių *pats pieningasis* laikas. 2. Rugiams sėti dabar *pats gerasis* laikas. 3. Čia mūsų *patys gerieji (visų gerieji)* rugiai. 4. Čia mūsų *visų prastieji* rugeliai.

§ 61. Panašiai į būdvardžius linksniuojami ir vadinamieji **dalyviai.**

Dalyviai, kaip matysime ir toliau, yra tam tikri būdvardžiai. Jų pavyzdžiai: *sukąs, sukanti, mylįs, mylinti, rāšąs, rašanti; sukęs, mylėjęs, rašęs, sukusi, mylėjusi, rašiusi; sukdavęs, mylėdavęs, rašydavęs, sukdavusi, mylėdavusi, rašydavusi; suksiąs, mylėsiąs, rašysiąs, suksianti, mylėsianti, rašysianti; sukamas, mylimas, rašomas, -ma; suktas, mylėtas, rašytas, -ta.*

Vienaskaita. 2. sukančio, mylinčio, rašančio, sukančios, mylinčios, rašančios, sukusio, mylėjusio, rašiusio, sukusios, mylėjusios, rašiusios; sukdavusio... sukdavusios; suksiančio... suksiančios.

3. sukančiam, -čiai, sukusiam, -siai, suksiančiam, -čiai...

4. sukantį, -čią, sukusį, -sią, suksiantį, -čią...

5. sukančiu, -čia, sukusiu, -sia, suksiančiu, -čia...

6. sukančiame, -čioje, sukusiame, -sioje, suksiančiame, -čioje.

Daugiskaita. 1. suką̃, mylį̃, rāšą, sùkančios, mýlinčios, rāšančios; sukę, sukdavę, suksią..., sukusios, sukdavusios, suksiančios...

2. sukančių, mylinčių, rašančių, sukusių, mylėjusių, rašiusių, sukdavusių, suksiančių...

3. sukantiems, mylintiems, rašantiems, -čioms, sukusiems, mylėjusiems, rašiusiems, -sioms, suksiantiems..., -čioms.

4. sukančius, -čias..., sukusius, -sias..., suksiančius, -čias....

5. sukančiais, -čiomis, sukusiais, -siomis, suksiančiais, -čiomis...

6. sukančiuose, -čiose, sukusiuose, -siose, suksiančiuose, -čiose...

Dviskaita. 1 ir 4. sukančiu, -ti, sukusiu, -si, sukdavusiu, -si, suksiančiu, -ti...

3. sukantiem, -čiom, sukusiem, -siom, suksiantiem, -čiom...

. . . . . . . . . . . . . . . . . . . .

§ 62. a) Daugiskaitos moteriškosios giminės vardininkas sakomas dvejaip — *sukančios, sukusios, suksiančios* ir *suką, sukę, suksią.* Bevardės dalyvių giminės lytys *(suką, sukę, sukdavę, suksią),* vadinasi, vartojamos ne tiktai bevardės ir vyriškosios giminės reikalui; jas rašome dažnai, iš rytų aukštaičių tarmės, ir moteriškosios giminės vardininkui.

b) Dalyviai *sukamas, rašomas, suktas... rašytas* linksniuojami kaip paprastieji būdvardžiai.

**§ 63. Įvardžiuotiniai dalyviai.** Kalboje vartojami ir dalyviai įvardžiuotiniai: *sukantysis, mylintysis, rašantysis, -čioji, sukusysis, mylėjusysis, rašiusysis, -sioji, suksiantysis, -čioji; mylimasis, būtasis.*

V i e n a s k a i t a. 2. sukančiojo, -sios, sukusiojo, -sios, suksiančiojo, -sios.

3. sukančiajam, sukusiajam, suksiančiajam, -jai.

4. sukantįjį, -čiąją, sukusįjį, -siąją, suksiantįjį, -čiąją.

5. sukančiuoju, -čiąja, sukusiuoju, -siąja, suksiančiuoju, -čiąja.

6. sukančiajame, -čiojoje, sukusiajame, -siojoje, suksiančiajame, -čiojoje...

D a u g i s k a i t a. 1. sukantieji, mylintieji, rašantieji, -čiosios, sukusieji, mylėjusieji, rašiusieji, -siosios, suksiantieji, -čiosios.

2. sukančiųjų, sukusiųjų, suksiančiųjų.

3. sukantiesiems, -čiosioms, sukusiesiems, -siosioms, suksiantiesiems, -čiosioms...

4. sukančiuosius, -čiąsias, sukusiuosius, -siąsias, suksiančiuosius, -čiąsias...

5. sukančiaisiais, -čiosiomis, sukusiaisiais, -siosiomis, suksiančiaisiais, -čiosiomis...

6. sukančiuosiuose, -čiosiose, sukusiuosiuose, -siosiose, suksiančiuosiuose, -čiosiose...

D v i s k a i t a. 1 ir 4. sukančiuoju, sukantieji, sukusiuoju, -sieji, suksiančiuoju, -tieji...

3. sukantiejiem, -čiojom, sukusiejiem, -siojom, suksiantiejiem, -čiojom....

**§ 64.** a) Greta lyčių *sukančiajam, sukantiesiems, sukančiosioms...* vartojamos raštuose ir lytys: *sukančiamjam* (v. naud.), *sukantiemsiems, sukančiomsioms* (dg. naud.), *sukantiemjiem, -čiomjom, sukusiemjiem, -siomjom* (dv. naud.), *sukančiosias, sukusiosias* (dg. mot. g. gal.).

b) Šalia lyčių *sukantysis, perkantysis, sukusysis...* vartojamos kartais ir lytys *sukantȳs, perkantȳs, sùkusis.*

c) Dalyviai: *sukamasis (sukamasai), mylimasis (mylimasai), rašomasis (rašomasai), -moji* ir *suktasis (suktasai), mylėtasis (mylėtasai), rašytasis (rašytasai), -toji* linksniuojami visai taip pat, kaip ir kiti įvardžiuotiniai būdvardžiai (§§ 57—59).

**§ 65.** D a l y v i ų  p a v y z d ž i a i. 1. *Augąs,* šuo rajus. 2. *Augą* šunes rajūs. 3. Eina *gaunąs,* eina *negaunąs.* 4. Alkaną papenėk, *trokštantį* pagirdyk. 5. Niekas jai nieko apie jos brolius, juodvarniais *lakstančius,* nepasako. 6. Mėšlas bus

*varvąs*, bus arkliams sunku. 7. Jie sakosi daug *malę* vakar. 8. Dabar visa (viskas) *prapuolę*... tik kelios kreivos, *nuskurdę* (nuskurdusios) pušelytės liko. *Rt*. 9. Jaunas *buvęs* tur pasenti. 10. Vasarą *nedirbę*, žiemą kuo misit? 11. Jie tenai kaip jaučiai *dirbdavę*. 12. Jų buvo kumelė kumelinga ir karvė *turėsianti* (veršinga). 13. Jie výlėsi daug *laimėsią* tenai. 14. Kailis *iškáištas* minkštesnis. 15. Čia laikom ir jaučius *ariamus*. 16. Jei negausiu *norimųjų*, palauksiu *priaugančiųjų*. 17. Šventasis naktį tris valandas temiegojo, *likusįjį* laiką klūpojo ir meldėsi. 18. Vieni arė, kiti sėjo, ir sunku pasakyti, katrie — *ariantieji* ar *sėjantieji* — labiau savo darbu džiaugėsi. 19. Iš tų pačių šventieji, iš tų pačių *prakeiktieji*. 20. Pirkčiau, tik neturiu tų *perkamųjų*. 21. Gi vaikeliai mano *mylimieji*, ką jie beveikia? 22. Čia buvo jų *sėdimasai* laukas (sėdybos, sodybos). 23. Senoji óda, *vadinamoji* žalčio išnara, pasilieka prie medžio. 24. Senovėje kilties šeimų atstovai, *vadinamieji* šeimininkai, rinkdavęsi kuopon ir tarydavęsi apie bendruosius kilties reikalus. 25. Aš *nulytoji*, aš *nusnigtoji*, aš motutės *išbartoji*. 26. *Penėtąjį* jautį parduok ar piauk. 27. Čia *rūgusis* pienas stovėjo. 28. *Prisiekusis (prisaikintasis)* advokatas jį gynė.

§ **66. Dalyviai sangrąžiniai.** Dalyviai, suaugę su sángrąžos žodelyčiu *si*, yra linksniuojami kaip paprastieji dalyviai (plg. § 34). Jei žodelytis *si* yra dalyvio gale, žodis linksniuojamas paprastai be tos dalelytės (toji dalelytė esti labai dažnai tiktai vardininko linksnyje); jei dalelytė *si* yra žodžio viduryje, dalyvis linksniuojamas su ja, kaip paprastasis.

1. Rytoj jie ir su kitais *matysiąsi*. 2. Ir dabar daug kas *rašąsi* į blaivybę. 3. Tuo jis visada *giriąsis*, tuo niekumet *nesigiriąs*. 4. Ir jie, sako, *nesikenčią* dabar, *mylįsi*. 5. Ir tuo tu ratu, sako, *sukančiuosi (sukąsi)*; ir tuodu ratu sako sukantis. 6. Ko jis verkiąs, ko ji *juokiantis*? 7. Ar jos *matančiosi*, ar jos *susižinančios*? 8. Ko jiedvi *nesimylinti*, ko *barantisi*? 9. Kieno čia *juokiamasi, juoktasi*? 10. Šita karvė jos *atsivesta*. 11. Su *verkiančiais* verk, su *juokiančiais* juokis, ir būsi visiems geras. 12. *Verkiančius* nurámdyk, *juokiančiais* pasidžiauk, ir būsi visų mylimas — ir *verkiančių* ir *juokiančių*. 13. Jonaĩ pykstasi, Antanaĩ plūstasi. Vakar mačiau ir vienus ir antrus — ir *pykstančius* ir *plūstančius*. 14. Su *juokiančiais* juokis, bet su *giriančiais* (su tais, kurie giriasi) nesigirk. 15. Ji du vyru turėjusi. Pirmasis vis *juokdavęsis*. Antrasis pradžioje irgi *juok-*

*davęsis,* paskum ėmęs staiga bartis ir *bardavęsis* be galo. Numiręs jau ir antrasis. Dabar ji žmonelė nieko nesakanti nei apie *juokdavusįjį,* nei apie *bardavusįjį.*

Sangrąžos dalelytė *si* žodžio gale kitiems linksniams, be vardininko, kad ir rašoma kartais raštuose, yra betgi ne visai paprastas kalbos dalykas. Sángrąžiniai dalyviai su dalelyte *si* žodžio gale — į v a i r i e m s linksniams reikšti — šnekamojoje kalboje yra, reik sakyti, beveik nevartojami.

## SKAITVARDIS.

§ 67. Žodžius, kuriais pasakome skaičiaus vardą arba skaičiaus einamąją eilę, vadiname **skaitvardžiais.**

Skaičiai: *vienas, du, trys, keturi...*

Skaičiaus eilė: *pirmas, antras, trečias, ketvirtas...*

Skaitvardis yra kaitomoji kalbos dalis, kuria atsakome klausiami: a) k i e k yra kurių daiktų arba k e l i yra tie daiktai ir b) k e l i n t a s yra iš eilės kalbamasis daiktas? Skaitvardžius skiriame, vadinasi, **kiekinius** ir **kelintinius.**

Savo linksnių galūnėmis skaitvardžiai panašūs arba į daiktavardžius arba į būdvardžius. Į tuos kalbos žodžius jie panašūs ir savo réikšme.

§ 68. Kalboje ir raštuose vartojami šie skaitvardžiai (kiekiniai ir kelintiniai):

| | |
|---|---|
| 1. vienas, vienà | pirmas, pirmà |
| 2. du, dvi (abu, abi) | antras, antrà |
| 3. trys | trečias, trečia |
| 4. keturi, keturios | ketvirtas, -ta |
| 5. penki, penkios | penktas, -ta |
| 6. šeši, šešios | šeštas, -ta |
| 7. septyni, septynios | septintas, -ta, sekmas, -ma |
| 8. aštuoni, aštuonios | aštuntas, -ta, ašmas, -ma |
| 9. devyni, devynios | devintas, -ta |
| 10. dešimtis, dešimt | dešimtas, -ta |
| 11. vienuolika | vienuoliktas, -ta |
| 12. dvylika | dvyliktas, -ta |
| 13. trylika | tryliktas, -ta |
| 14. keturiolika | keturioliktas, -ta |
| 15. penkiolika | penkioliktas, -ta |
| 16. šešiolika | šešioliktas, -ta |
| 17. septyniolika | septynioliktas, -ta |

| | | |
|---|---|---|
| 18. | aštuoniolika | aštuonioliktas, -ta |
| 19. | devyniolika | devynioliktas, -ta |
| 20. | dvi dešimti, dvidešimt | dvidešimtas, -ta |
| 21. | dvidešimt vienas | dvidešimt pirmas, -ma |
| 30. | trys dešimtys, trisdešimt | trisdešimtas, -ta |
| 40. | keturios dešimtys, ketu- [riasdešimt | keturiasdešimtas, keturios [dešimtas |
| 50. | penkios dešimtys, pen- [kiasdešimt | penkiasdešimtas, penkios [dešimtas |
| 60. | šešios dešimtys, šešias- [dešimt | šešiasdešimtas, šešios dešimtas |
| 70. | septynios dešimtys, sep- [tyniasdešimt | septyniasdešimtas, septynios de- [šimtas |
| 80. | aštuonios dešimtys, [aštuoniasdešimt | aštuoniasdešimtas, aštuonios [dešimtas |
| 90. | devynios dešimtys, devy- [niasdešimt | devyniasdešimtas, -nios dešim- [tas |
| 100. | šimtas | šimtas, šimta |
| 200. | du šimtu | du šimtas, du šimtà |
| 300. | trys šimtai | trys šim̃tas |
| 400. | keturi šimtai | keturi šim̃tas |
| 1000. | tūkstantis, -čio ir -ties | tūkstantas, -ta |
| 2000. | du tūkstančiu, dvi t-ti | du (dvi) tūkstantas |
| 3000. | trys tūkstančiai, -tys | trys tūkstantas |
| 4000. | keturi tūkstančiai, -rios [t-tys... | keturi (-rios) tūkstantas... |
| 1000000. | tūkstantis tūkstančių, [milijonas | milijonas, -na (tūkstančių [tūkstantas). |

**§ 69.** Kai kurie skaitvardžiai ir kitaip yra sakomi rašomi: *dujen, dujenai, dvijen, dvijenai* (2), *dešim̃s* (10); *vienuolektiñtas, dvylektiñtas... devyniolektiñtas* ir *vienuolìkis, dvylìkis... devyniolìkis* (= vienuoliktas...); *dvi dešimtas, trys dešimtas...*

Žemaičiai sako: *vieniuoleka, dvyleka... devynioleka* ir *vieniuolektas, dvylektas... devyniolektas.*

**§ 70. Sudurtiniai skaitvardžiai.** Keli pavyzdžiai:

| | | |
|---|---|---|
| 25. | dvi dešimti (dvidešimt) [penki | dvi dešimti (dvidešimt) penktas |
| 56. | penkios dešimtys (pen- kiasdešimt) šeši | penkios dešimtys (penkiasde- šimt) šeštas |

| | |
|---|---|
| 367. trys šimtai šešios dešimtys (šešiasdešimt) septyni | trys šimtai šešios dešimtys (šešiasdešimt) septintas (sekmas) |
| 8792. aštuoni tūkstančiai (aštuonios tūkstantys) septyni šimtai devynios dešimtys (devyniasdešimt) du (ir du) | aštuoni tūkstančiai (aštuonios tūkstantys) septyni šimtai devynios dešimtys (devyniasdešimt) antras. |

Skaitvardžių sudurtinių kelintinių tiktai paskutinis žodis pasakomas kelintinis.

§ 71. **Skaitvardžiai kuopiniai ir dauginiai.** Be tų žodžių, kurie čia pažymėti (§ 68), skaitvardžiais eina ir kiti kalbos žodžiai, vartojami daiktų skaičiui žymėti: a) *dvejetas* (ir žem. *dvėitas*), *abejetas, trejetas, ketvertas, penketas, šešetas, septynetas, aštuonetas, devynetas* ir b) *vieni* (vieneri), *dveji* (abeji), *treji, ketveri, penkeri, šešeri, septyneri, aštuoneri, devyneri* (ir *vieneli, penkeli... devyneli*). Keli pavyzdžiai: *ketvertas* arklių auga; *penketą* rublių vis laimėsi; *treji* metai; *penkeri* marškiniai; *dvejos* žirklės.

Skirdami juos nuo kitų skaitvardžių, vienus (a) vadiname **kúopiniais** arba **draugìniais,** antruosius (b) — **daũginiais.** Pirmaisiais žymime ir įvairių — dažnai nevienos rūšies, nevienos lyties — daiktų kuopą arba tiktai apytikrį vienos rūšies daiktų skaičių; antruosius (b) vartojame skaitydami tokius daiktus, kurių vardai daugiskaitos lytis teturi.

§ 72. Žodžiai: *vieneriopas, vienodas, vienoks, vienlinkas, dvilinkas, trilinkas, dvejopas, šimteriopas, dvigubas, trigubas, mitulys, dveigys, treigys* ir kiti toki nėra skaitvardžiai. Jiems reikia paprastų „būdvardžių" vardu tenkintis. Jais nepažymime nei paties daiktų skaičiaus, nei skaičiaus eilės; jais neatsakome į klausimus — *kiek, keli, keleri, kelintas?*

## SKAITVARDŽIŲ LINKSNIAVIMAS.

§ 73. Kiekiniai skaitvardžiai vieni linksniuojami kaip būdvardžiai, kiti — kaip daiktavardžiai.

a) *Vienas, viena* linksniuojamas visai taip pat, kaip būdvardžiai *geras, minkštas, gera, minkšta* (žr. § 51): *vienas, vieno, vienám... vienì, vienų, vieniems...* ir *vieną, vienõs, vienai... vienos, vienų̃, vienóms...*

b) Skaitvardžiai *du, dvi* ir *abu, abi* linksniuojami savotiškai: 1) *dviẽjų* (žem. *dvijų̃*); 2) *dvíem* (žem. *dùm, dvìm*) — *dviem vyram (moterim)*, žem. *dum* vyrum, *dvim* moterim; 3) *dviẽm* (žem. *dum̃,*

*dvim* — „su *dum* vyrum, su *dvim* moterim"); 4) *dviējuose, dviējose* (*dviejuose* puoduose, *dviejose* trobose; žem. *dvijųsè, dvijosè*).

Nuo lyčių *dviejuose, dviejose* skirtini yra žodžiai *dviese, dviejaus, dviejau,* kurie vartojami dabar kalboje nebe linksniui: plg. „(jie) *dviese (dviejaus, dviejau)* atėjo".

c) Kaip *du, dvi* linksniuojame ir *abu, (abudu, abuodu), abi (abidvi, abiedvi): abiejų (abiedviejų), abiem (abiemdviem, abiedviem), abiejuose, abiejose (abiedviejuose, abiedviejose).*

d) Skaitvardis *trys* linksniuojamas beveik visas daiktavardiškai: *trijų, trìms, tris, trimìs, trijuosè, trijosè.*

Žodis *trise (trisu)*, kaip ir *dviese*, vartojamas dabar paprastai nebe vietininko linksniui reikšti: plg. „jie *trisu, trise* rugius kulia".

e) Skaitvardžiai: *keturi, keturios, penki, penkios... devyni, devynios* linksniuojami kaip paprastieji būdvardžiai: *keturių, keturiems, keturioms, keturiais, keturiomis...* Tik jų galininkas (vyr. g.) sakomas ir rašomas dvejaip: *keturis, penkis... devynis* (plg. *tris*) ir *keturius, penkius... devynius* (plg. *stačius, šlapius*).

Žodžiai: *keturiesu, penkiesu... devyniesu* (žem.) ir *keturiese, penkiese... devyniese* sakomi rašomi dabar nebe vietininko linksniui reikšti (jie yra senoviniai šių skaitvardžių linksniai, bet eina dabar tam tikrais prieveiksmiais): plg. „jie *keturiesu, keturiese* rugius kulia; mes *aštuoniese, aštuoniesu* linus miname".

ė) Skaitvardžiai: *dešimtis, tūkstantis, milijonas* ir kiti toki linksniuojami kaip *pirtis, naktis, rąstas.* Yra sakoma rašoma: keli *šim̃tai (šimtaĩ)*, kelios *dešimtys*, keli *tūkstančiai* (kelios *tūkstantys*), be *dešimties*, kelių *dešimčių*, kelių *šimtų*, kelių *tūkstančių* ir t. t. Kaip daiktavardžiai linksniuojami ir *vienetas, dvejetas, trejetas... devynetas:* trys *vienetai*, keturi *devynetai*, trijų *vienetų*, keturių *devynetų...*

Žodis *dešimtis* tariamas rašomas vietomis iš senovės ir kitaip: *dešim̃s, dešimtų̃* (kaip dantis, *dantų*)...

f) Kalboje ir raštuose vartojami dažnai ir sustrukinti skaitvardžių žodžiai: *dešimt, dvidešimt, trisdešimt* ir t. t. Šie skaitvardžiai yra nelinksniuojami.

g) Skaitvardžiai: *vienuolika, dvylika... devyniolika* yra linksniuojami kaip daiktavardžiai *varna, duona: vienuolikos, vienuolikai, devyniolikos, devyniolikai* ir t. t. Tik jų galininko galūnė rašomojoje kalboje yra tariama ir rašoma iš senovės dažnai (arba dažniausiai) be ilgojo (be nosinio) balsio: plg. „matau *dvylika, devyniolika* vyrų".

b) Žodžiai *dveji, treji... devyneri* linksniuojami kaip *keturi... devyni.* Jų ir galininkas tariamas rašomojoje kalboje paprastai su *u* galūnėje: plg. „turiu *trejus* marškinius, *dvejus* tūbus..." (plg. e).

i) Kelintiniai skaitvardžiai: *pirmas, antras, trečias* ir t. t. yra linksniuojami kaip paprastieji būdvardžiai. Iš jų *pirmas,* rodydamas ne tiktai skaičiaus eilę, bet ir šiaipjau daikto ypatumą, savumą, yra ir laipsniuojamas. Yra sakoma: „Kas *pirmesnis,* tas geresnis; jis *pirmiausias, pirmučiausias* atėjo (plg. *paskutinis, pirmutinis, paskesnis, paskiausias, paskučiausias*)".

y) Šalia žodžių: *pirmas, antras, trečias...* yra vartojami reikalui ir įvardžiuotiniai skaitvardžiai: *pirmasis, antrasis, trečiasis (tretysis), šimtasis, tūkstantasis (t-tysis), pìrmasai, añtrasai, trẽčiasai* ir t. t. Įvardžiuotiniai kelintiniai linksniuojami kaip įvardžiuotiniai būdvardžiai.

j) Skaitvardžių kelintinių sudurtinių linksniuojamas tiktai paskutinis skaitvardis. Yra sakoma rašoma: „Dabar eina tūkstantis devyni šimtai *aštuonioliktieji* metai; tūkstantis devyni šimtai *aštuonioliktais* metais buvo labai daug atmintinų Lietuvai dalykų".

k) Kiekiniai skaitvardžiai sudurtiniai, kurie sudaryti iš sveikųjų, nesustrukintų atskirųjų skaitvardžių, yra linksniuojami visi, ne tiktai paskutinis jų skaitvardis. Gali būti sakoma ir rašoma: „Atjojo *trys šimtai* kareivių; kovoje žuvo *devyni šimtai devynios dešimtys devyni* kareiviai; dabar trūksta *trijų šimtų* kareivių; reikės duonos *devyniems šimtams devynioms dešimtims devyniems* kareiviams; mačiau vakar *tris šimtus penkias dešimtis* kareivių..."

l) Žodžiai *pusantro, -ros, pustrečio, -os...* nelinksniuojami... Žodžiai *pusė, trečdalis, ketvirtis* linksniuojami kaip paprastieji daiktavardžiai (jie ir neskiriami nuo daiktavardžių).

§ 74. **Įvairių skaitvardžių pavyzdžiai.** 1. Saldu kaip *du* medu; gardu kaip *devyni* medūs. 2. Buvo *devyni* broliai ir jų sesuo Elenytė. 3. Gi žiūriu žiūriu — *devyni* vilkai *vieną* bitę bepiauną! 4. *Du* galu ir galas (šakės, trys galai). 5. *Du* ratu pagiryje stovi (ausys). 6. Kaulo burna, mėsos barzda, *du* kartu gimsta, *vieną* kartą miršta, ir velnio *nebijo* (gaidys). 7. *Penki* tvartai, *vienos* durys (pirštinė). 8. Rytoj *penkiomis* gali ateiti, būsime namie. 9. Ar esi skaitęs *dvylikos* brolių, juodvarniais laksčiusių, pasaką? 10. Ant ir atjoja *šimtas* brolelių, *keturi šimtai* žirgų kojelių. 11. Metuose yra *trys šimtai šešios dešimtys* ir *penkios* dienos. 12. Saulelė tarė ir mėnulėlis: „Mes jums padėsim brolio gedėti: *devynis* rytus nepatekėsim, o šį *dešimtą* rūkeliu kilsim". 13. *Du* bėga, *du* gena

(veja), *du* spokso, *du* kiokso, *du* riokso, *vienuoliktasis* pliekia (jautis). 14. *Du* žinda, *trečiasis* vypso. 15. Čia nė vienas nenorim būti *pirmasis*. 16. Vyresnysis brolis paėmė namus, *antrasis* — klėtį, o kvailiui davė gurbelį su veršeliu. 17. 0,01 (0,03) yra *viena šimtoji (trys šimtosios)*. 18. 0,001 (0,005) yra *viena tūkstantoji (penkios tūkstantosios)*. 19. To nė *šimto* dalies (nė 0,01) jis nemoka. 20. Čia jau nebe *pirmas*, čia — *tūkstantas* sykis. Jau nebe *dešimtą*, jau *šimtą* kartą jis taip padaro. 21. Jo *dvejetas* vaikų auga. 22. Jis laiko *penketą* arklių. 23. Jis dabar *ketvertu* arklių važinėja. 24. Jų yra *šešetas* vaikų. 25. Jis išbuvęs tenai *trejetą* dienų. 26. Jis *dvejus* namus turi. 27. Jis *trejus* marškinius teturi. 28. Aš čia jau *ketveri* metai gyvenu. 29. Toje vietoje jis *dvejus* metus išgyveno. 30. Jie *šešeriais* ratais (*šešiais* vežimais) išvažiavo į girią. 31. Vakar *dvejas* žirkles turėjai, — kur jas dėjai? 32. Turiu *pusantro* svaro druskos. 33. Buvo tenai *pusantro* svaro. 34. Su ta (tuo, tais) *pustrečio* svaro kaip tu čia dabar versiesi?

## ĮVARDIS.

§ 75. Įvardis yra žodis, kuriuo pasivaduojame kalboje daiktavardį, būdvardį arba skaitvardį.

1. Rudenį prasideda atšoliai. Jaučia *tatai* dvisparniai. Artinasi paskutinės *jų* dienos. Rudenį artinantis jaučia ir kregždės. Dar prieš Žolinę pradeda *jos* rinktis į būrelius ir taisytis į kelionę. Ne baisus *joms* mažas šaltelis, bet *tas* šaltelis mažina *joms* peną.

2. Dar dešimtį dienų Lietuvoje gyvensiu. *Tas kelias* dienas ketinu *savo* tėviškėje išbūti. 3. *Keli* buvo tenai vyrai? — Trys tebuvo. 4. *Visokių* čia medžių yra — ir didelių ir mažų.

Įvardžiais čia eina žodžiai: *tatai, jų, jos, joms, tas, keliàs, savo, keli, visokių*. Jie atstoja vieni daiktavardžius (*tatai, jų, jos, joms*), kiti — būdvardžius ir būdvardžius su daiktavardžiais (*tas, savo, visokių*), kiti — skaitvardžius (*kelias, keli*).

Dažniausiai yra sakomi šie įvardžiai: *aš, tu, jis, savęs, mano, tavo, savo, mūsų, jūsų, manas, tavas, savas, šis, šitas, tas, anas, kitas, toks, kitoks, šioks, kas, koks, kuris, katras, keli, keliolika, keleriopas, kurie-ne-kurie, kai kurie, niekas, joks, visas, visoks, pats, kiekvienas, kažin kas, kas norint, bet kas...*

§ 76. **Įvardžių pavyzdžiai.** a) 1. *Aš* ne gegelė girioj kukuoti. 2. *Tu* tik dulkė prieš *jį*. 3. *Jis* milžinas prieš *mane*.

4. Brolis Elenytei sako: „Paieškok *man* galvą". 5. Ir *manimi jie* skundžiasi. 6. *Mes* darbą dirbam. 7. Ir *tu* meski niekus dirbęs. 8. Ir *jūs,* girdėjau, ketinat mėšlą vežti. 9. Be *tavęs jie* negalės apsidirbti. 10. Ar bus *jūsų* žmonės?

b) 1. *Jis* nė *savęs* nesigaili. 2. Rugius dabar *savimi* vežti turėsiu. 3. *Jie* ir *save* niekina. 4. Ir *jis* nenorės *sau* pakenkti. 5. *Aš* tik žiūriu ties *savim.* 6. *Ką* gera *sveikas, tamsta (tu)* dirbi? 7. Ir *jo* nagai *į save* riesti. 8. Jau iš *savęs ji* gyveno.

c) 1. Kur *tavo* devyni sūneliai, ten *mano* devyni broleliai. 2. Gerbk *savo* tėvą ir *savo* motiną. 3. *Mano* daržely augo rūtelės, *tavo* daržely auga dageliai. 4. Pasakyk ir *savo* broliui, jog *aš* rytoj išvažiuoju. 5. Kur *mūsų* vyrai nusmuko? 6. Jei *tavas* buvo, galėjai nebeduoti. 7. Jei *manąjį* pavogs, rėkte rėksiu. 8. Jie *savi* žmonės, susitaikins. 9. Kur *tavasis, tavoji* dingo? 10. Ką *taviškis* sako? 11. Ar nežinai, kur dabar *mūsiškis?* 12. Paskum ir *saviškį* išleido į darbą.

d) 1. Duok man *aną, šito* nenoriu. 2. Kiškis sako: „Elenyte, neik! *Šitoj* upė krauju verda, *anoj* pienu teka". 3. Kodel *tu,* brolau, *toks* nuliūdęs? 4. Turėdamas *tokį* darbininką, galėtum tik džiaugtis. 5. Linus *šie* metai kada minsit? *Rt.* 6. *Šitokį* nupirk. 7. *Anokį* (tokį, kaip anas) prisiaugink bent vieną (arklį), ir nebereikės nuolat dejuoti. 8. *Anoks* čia darbininkas,— tik lovoj tvarsytis! 9. Sakė *mane šiokį,* sakė *mane tokį.* 10. Ir *man toksai* (arklys) tiktų. 11. *Ką šisai* dirba? 12. Su *tiekuo* gyvulių sunku bus išsiversti. 13. *Tiekas* dukteris turėdama galėtum ir pasilsėti. *Žt.*

e) 1. Gera prekė *pati save* giria. 2. Kiškis geniui atsakė: „Kur *aš* nebūsiu nuliūdęs: *manęs niekas* nebijo, o *aš* turiu *visų* bijoti". 3. *Mes niekas to* nežinom. 4. Iš namų *nieku* būdu neisiu. 5. *To jis nieku* gyvu nedarysiąs. 6. Su *niekuo jis* nebešneka. 7. Jis *niekuo* nesirūpina. 8. *Niekam* nesakyk. 9. *Jie kiekvienas* (aliai vienas) dabar taip sako. 10. Nešk *ją* ten, kur *joks* žvėris neužeina. 11. *Jis* ir be *kokios (jokios)* priežasties moka juoktis. 12. *Jų viskas* sudegę, sušelpkit *juos.* 13. Jis vis kilpas *kitam* spéndžia. 14. Čia reikia *kitokio* darbininko. 15. *Tūlas* (dažnas) taip pasako. 16. Ir *aš* esu gavęs iš *jo tūleriopų* daiktų. 17. Į prekymetį suvažiuoja *visokių* žmonių. 18. Gerumo *jie vienodi.* 19. Ir *man tokį pat* nupirk rėtį. 20. *Tas jau (tas pats)* žmogus ir vakar buvo atėjęs. 21. Ir rytoj, žiūrėk, *tas pats* atvažiuos pirklys. 22. Juodu *vienas antro* bijo, *vienas antram* neištiki, *vienas antru* nepasikliauja (nepasitiki).

23. Jie *vienas kito (kits kito)* bijo, *vienas kitam (kits kitam)* neištiki, *vienas kitu* nepasikliauja (nepasitiki).

f) 1. *Kas* darbus dirbs, kad visi snopsosim, rankas sudėję? 2. *Kas* čia atsitiko? 3. *Ko* meto (*ką* beveikia) ligonis? 4. *Kuo* jis vardu? 5. *Kuo (kuriuo)* metu jis čia vakar buvo? 6. *Kas* jo pečiai! 7. *Kas mūs* dvaro gražumas! 8. *Kieno* (keno, kano) duoną valgai? 9. *Kieno* čia būta, išjota? 10. *Ko* čia būta (druskos)? 11. *Kuris* dabar metas? 12. Pasakyk, kad esi gudrus, *kurio* dabar meto (pusryčių, pietų...) skambina? 13. *Katras judu* kaltesnis, *tu* ar Jonas? 14. *Katra* būsita namie rytoj? 15. *Kiekuo jis* tau skalnas? 16. *Kiekas jo* turtas buvo, o dabar veizdėk — *koks! Žt.* 17. *Koks* dabar oras? 18. *Jų kokie* vaikai, ar žinai? *Rt.* 19. *Keli jūs* čia būsit rytoj? 20. *Keleri tavo* marškiniai? 21. *Kelerius* metus ištarnavai mieste? 22. *Kelinta* dabar valanda? 23. *Keleriopos* gali būti žmogaus nuodėmės?

g) 1. *Kas* veža, *tą* ir plaka. 2. *Kas* pirmas į maišą, *tas* paskiau iš maišo. 3. *Kas kitam* kilpas spendžia, *tas pats* įkliūva. 4. *Kas* būtų žvieję, būtų sužvieję (mane) per margą lydekėlę. 5. Ne *visa* auksas, *kas* auksu žiba. 6. *Koks* artojas, *toks* ir arklas. 7. Būk *toks, koks* nori *kitiems* rodytis, ir geras būsi žmogus. 8. *Kokia* galva, *toks* ir protas. 9. Palaiminti, *kurie* alksta ir trokšta teisybės. 10. *Kurs* vogs, nepralobs; *kurs* ars, nepavargs. 11. *Aš* nesutinku su *tais, kurie* biaurisi pele. 12. *Katras* pirmas pribėgsiva, *tatram* (tam) ir teks lazda. *Žt.* 13. Nelaimingas *tas* vaikytis, *kurs* tėvo motinos nebetenka.

h) 1. Ar *ką* pasiėmei pietums? 2. *Kitą* kartą čia gyvenęs vienas žmogelis, pavarde Perkūnas. 3. *Kas* tėvą motiną myli, *tas kurią* dieną ir *savo* artimą mylės. 4. Eidamas pasiimk *kokią* lazdą šunims atsiginti. 5. Ir norėjo, kad tik prieitų *kokį* žmogų. 6. Vakar buvo atėję *keli* žmonės. 7. Ir vėl turėsim *kelias* dienas, *keliolika* dienų dirbti. 8. *Mane* jau *kelintas* veda iš kelio, bet *aš* vis delto *savu* eisiu keliu. 9. Pajutęs *ką kurį* pikta padarius, turėjo tuojau sudrausti. 10. Pasakykit ir *mums ką nors* gera. 11. Išlįskit *bent vienas,* broliukai. 12. *Ką-ne-ką* ir *mes* jau mokam. 13. *Ko-ne-ko* ir *mes* išmokom, čia gyvendami. 14. *Šį tą* ir *jie* paplepa dabar. 15. *Šiokių tokių* ir arklių turėsim. 16. *Kurie-ne-kurie* visaip nupasakoja. 17. Vakar čia buvo *kažin kas* atėjęs — tavęs klausė. 18. Dabar ir *mes kai kas* imam abejoti. 19. *Bet ką* išgirdęs, *jis* tuoj vežimą priskaldo. 20. Duok *man* lazdą. — *Kokią?* — *Bet kokią.* — *Kurią?* — *Bet kurią.*

§ 77. a) Įvardžius *aš, tu, jis, ji, mes, jūs, jie, jos, sveikas, tamsta* vadiname asmeniniais (pronomina personalia), nes jais asmenį pažymime — pirmąjį *(aš, mes)*, kuriuo sakytojas pats save pasako, antrąjį *(tu, jūs)*, kur sakytojas pasako tą asmenį, į kurį kreipiasi, ir trečiąjį *(jis, ji, jie, jos)*, kur pasakome tą asmenį arba tą daiktą, apie kurį ką sakome.

Ir kiti įvardžiai dažnai tam tikrais vardais pažymimi. Yra skiriama:

b) **Sángrąžinis** įvardis (pronomen reflexivum) — *savęs, sau*...

Sángrąžinis žodelytis *si* („pa*si*rodyti") atskiruoju žodžiu nevartojamas; jį įvardžiu, žinoma, nelaikome.

c) **Savybiniai** įvardžiai (pr. possessiva) — *sāvas, tāvas, mānas, savasis, tavasis, manasis, saviškis, taviškis, maniškis, mūsiškis, jūsiškis.*

Savybiniais įvardžiais eina ir kilmininkai *màno, tàvo, sàvo.*

d) **Parodomieji** įvardžiai (pr. demonstrativa) — *šis, šisai, šitas, šitasai, tas, tatras, tasai, anas, ans, anąsai, ansai, šioks, šitoks, anoks, toks, toksai.*

e) Nuo parodomųjų įvardžių, prasmės atžvilgiu, kiek skiriasi žodžiai *pats, tas pats, toks pat, tas jaũ* (tas pats), *tūlas, tūleriopas, kiekvienas, aliai vienas, visas, viskas* (visa kas), *niekas, nė vienas, joks, koks* („be *jokio* turto, be *kokiõs* priežasties, be *jokio* pasigailėjimo"), *kitas, kitoks, vienoks, visoks, vienodas*... Situos įvardžius, skirdami nuo parodomųjų, vadinsime **pažymimaisiais**: juos tarydami ne tiek daiktą žodžiu parodome, kiek pažymime tą, ką paprastai tam tikrais žodžiais reiškiame (pr. definita).

Į šitų įvardžių eilę skiriami dažnai ir sudurtiniai pasakymai *vienas antrą, vienas antro... vienas kitą, kits kitą...*

f) **Klausiamieji** įvardžiai (pr. interrogativa) — *kas? kuris? katras? koks (kokis)? keli? keleri? kelintas? kiekas? keleriopas?*

g) **Sántykiniai** įvardžiai (pr. relativa) — *kas, kuris, katras, koks (kokis).* Jais neklausiame (plg. *f*). Kalboje jie sántykiuoja dažnai su parodomaisiais arba pažymimaisiais įvardžiais.

h) **Nežymimieji** įvardžiai (pr. indefinita) — *kas, kas nors, kas norint, bet kas, bet koks, keli, keliolika, kuris, katras, kas-ne-kas, kažin kas, šis tas, šioks toks, kai kas, kai kurs, kurs-ne-kurs, kitas, vienas...*

Nežymimųjų įvardžių prasmę įgyja, tarp ko kita, skaitvardis *vienas* ir klausiamieji įvardžiai, jei nieko griežta jais nepažymime arba jei šiek tiek tenurodome jais daiktą, daiktų skaičių, jų ypatybę.

§ 78. **Aš, tu, savęs.** Sángrąžinis įvardis vardininko lyties neturi; jo vienaskaitos linksniai vartojami ir daugiskaitai ir dviskaitai. Šituos įvardžius linksniuojame labai nepaprastai. Jų, kaip ir kitų įvardžių, šauksmininkų nėra; šauksmininkais čia eina vardininkų lytys.

A. 1. *aš, tu;* 2. *manęs, tavęs, savęs* (manę, tavę, savę); 3. *man, tau, sau;* 4. *mane, tave, save;* 5. *manimi, tavimi, savimi* (manim, tavim, savim); 6. *manyje, tavyje, savyje* (many, tavy, savy; *manimp, manip, savip...*)[30].

B. 1. *mes, jūs;* 2. *mūsų, jūsų* (mūs, jūs); 3. *mùms, jùms;* 4. *mus, jus;* 5. *mumis, jumis* (mums̃, jums̃); 6. *mumyse, jumyse, mumise, jumise* (mūsyjè, jūsyjè).

C. 1 ir 4. *mudu, mudvi, judu, judvi;* 2. *mudviejų, judviejų;* 3 ir 5. *mudviem, judviem;* 6. *mudviese, judviese* (mudviejuose, judviejuose).

a) Kur sakome ir rašome *mudu, mudvi,* žemaičiai sako *vedu, vedvi;* taip yra rašoma kartais ir raštų kalboje.

b) Rytų aukštaičiai, šalia *aš, tu,* sako ir *àšen, àšenai, tùjen, tùjenai;* taip yra rašoma dažnai ir mūsų raštuose.

c) Kilmininką *mudviejų, judviejų* vietomis atstoja lytys *mùma* (*mùma* sūnelis) ir *jùma* (*juma* sūnelis). Kur rašome paprastai *mudviejų, mudviem* ir *judviejų, judviem,* žemaičiai sako *vèdums, vèdvims, vèdum, vèdvim* ir *jùdums, judvims, jùdum, jùdvim.*

č) Naudininkų *man, tau, sau* vietoje vartojamos raštuose iš žmonių kalbos ir ilgesnės lytys *mani, tavi, savi* (manie, tavie, savie, manei...).

d) Šalia lyčių *mus, jus,* raštuose daugiskaitos galininkui vartojamos kartais ir lytys *mumis, jumis* (mums, jums).

e) Daugiskaitos naudininkui vietomis (rytuose) sakomos lytys *mùm, jùm;* dviskaitos naudininkui tose vietose sakoma *mumdviem, jumdviem* (mum dviem, jum dviem).

ė) Lytims *jūs* (vard.), *mūsų, jūsų* (kilm.) atstoti, žemaičiai turi vietomis lytis jums̃ (vard.), *junsų* ir *mūsa, jūsa* (= „mūso, jūso", plg. *mano, tavo,* žem. *„mana, muna, tava"*).

§ 79. **Šis, ši, jis, ji, tas, ta, šitas, šita.** Tuos įvardžius šiaip linksniuojame:

V i e n a s k a i t a. 2. šio, šios, jo, jos, to, tos, šito, šitos;

3. šiám, šiaĩ, jam, jai, tam, taĩ...

4. šį, šią, jį, ją, tą...

5. šiuõ, šia, juo, ja, tuo, ta...
6. šime ir šiame, šioje, jame, joje, tame, toje...
Daugiskaita. 1. šie, šios, jie, jos, tie, tos, šitie.
2. šių, jų, tų, šitų...
3. šiems, šióms, jiems, joms, tiems, toms...
4. šiuõs, šias, juos, jas, tuos, tas....
5. šiais, šiomis (šiõms), jais (jõms), tais, tomis (tõms)...
6. šiuosè, šiose, juose, jose, tuose, tose...
Dviskaita. 1 ir 4. šiuodu, šiedvi, juodu, jiedvi, tuodu, tiedvi...
2. šių̃ dviejų, jų dviejų, tų dviejų...
3. šíem dviem, šióm dviem (ir šiedviem, šiodviem)...
5. šiẽm dviem, šiõm dviem (šiẽdviem, šiõdviem)...
6. šiuodviese, šiedviese, juodviese, jiedviese, tuodviese, tiedviese ir šiuose dviese, šiose dviese...

a) Bevardei giminei vartojamos čia lytys *tai* (tas), *tat (tatai)*.

b) Lytys *šiai, jai, tai* (naud.), *šiuo, šia, juo, ja, tuo, ta, šituo, šita* (įnag.), *šiuos, šias, juos, jas, tuos, tas* (gal.) vietomis yra tariamos kitaip: *jái, šiái, tái* (naud.), *šiúo, júo, túo, tą́, šią́, ją́* (įnag.), *šiúos, júos, túos* (žem. *šius, tus), šią́s, ją́s, tą́s, šiáis, jáis, táis, šiós, jos, tos* (gal.).

c) Šalia *šiuo, juo, tuo,* rašoma yra iš tarmių kartais ir *šiuomi, juomi, tuomi (šiuom, juom, tuom)*...

**§ 80. Kas, niekas, katras, tatras, kuris (kurs).** Šitie įvardžiai linksniuojami kaip *tas, jis, šis.*

a) Žodis *kas* vieno skaičiaus lytis teturi: *ko, kam, ką, kuo, kame.* Jo kilmininkui tam tikram (savybės) reikalui vartojama kalboje lytis *kieno (keno, kano).*

b) Kaip *kas* linksniuojamas *niekas: nieko, niekeno, niekieno... niekuo* ir *nieku.* Žodis *niekas* yra ir daiktavardis... Būdamas daiktavardis, jis linksniuojamas, kaip kiti tos rūšies daiktavardžiai: „tam *niekui* (niekniekiui, niekšui), *tiems niekams* nesakyk; su tuo *nieku* neprasidėk; tie *niẽkai* suėjo, tų *niekų* priėjo..." Šalia *niekas* (aukšt.) yra rašoma kartais iš žemaičių tarmės ir *nėkas.*

c) Kaip *kas* linksniuojamas ir *viskas* (visa kas): *visko, viskam...*

d) Kaip *niekas* linksniuojami ir *kiekas, tiekas.* Šiuodu žodžiu turi ir moteriškosios giminės daugiskaitos lytis: *kieku, su tieku, su tiekuõ, tiekus* vyrus, *tiekas* moteris... Šitų dviejų įvardžių vietoje kalboje ir raštuose yra paprastai vartojami įsigalėję kalboje nelinksniuojamieji žodžiai *kiek, tiek.*

**§ 81. Koks, toks (kokis, tokis), kokia, tokia ir šioks, anoks, kitoks, joks (nė joks), visoks...** Atskirieji jų linksniai: kóks (kõks),

kókio, kokiám, kókį (kokį), kokiu, kókiamė, kóki (kokiē), kókių, kokiems, kokius, kokiais, kokiuose, kokiu (kokiu du), kokíem dviem, kokiēm dviem; kókia, kókios, kokiai, kókią (kokią̃); kokia, kókiojė, kokios, kokių, kokióms, kokias, kokiomis, kokiose; koki, koki dvi, kokióm dviem, kokiōm dviem.

Yra sakoma rašoma iš rytų aukštaičių tarmės ir *kokiuo* (įnag.), *kokiuos* (gal.). Kirčiai dedami ir kitaip: *kōks, kókis, kokìs* (vard.), *kokiōs* (m. vien. kilm.), *kokių̃* (dg. kilm.).

Lygiai taip pat linksniuojami ir įvardžiai *joks, šioks, toks*. Taip linksniuojami ir įvardžiai *anoks, kitoks, visoks*, tik šie žodžiai kaitomi dažniausiai kaip paprastieji būdvardžiai: *anókio, anókiam, anokiu, visokiu, visoki* (dg. vard.)... Žodžių galūnės kirčių čia paprastai neturi.

§ 82. **Kitas, visas, tūlas, kiekvienas, tūleriopas, visokeriopas...** yra linksniuojami griežtai kaip būdvardžiai *plikas, kietas, drūtas, šakotas* ir skaitvardis *vienas: kiti, visi, kiekvieni, kitu, visu, kiekvienu, tūleriópam, tūleriópi...*

§ 83. **Pats, pati** — yra įvardis („jis *pats* žino, ji *pati* sako") ir daiktavardis („ką beveikia tavo *pati,* tavo *pats*?"). Šitas žodis ir linksniuojamas mišrai:

V i e n a s k a i t a. 1. pats, pati; 2. paties, pačios; 3. pačiam, pačiai; 4. patį, pačią; 5. pačiu, patimi (patim), pačia; 6. pačiame, patime (patim̃), pačioje (pačioj).

D a u g i s k a i t a. 1. patys, pačios; 2. pačių; 3. patiems, patims, pačioms; 4. pačius, pačias; 5. pačiais, patimis, pačiomis (pačiom̃s); 6. pačiuose, pačiose.

D v i s k a i t a. 1 ir 4. pačiu du (pačiu), pati dvi; 2. pačių dviejų; 3. patim dviem, patiem dviem, pačiom dviem (patiem, patim, pačiom); 5. patim̃ dviem, patiēm dviem, pačiom dviem (patim, patiem, pačiom).

Būdamas daiktavardžiu, *pats* gali turėti ir kelias skirtinas lytis: šauksm. *patiē,* įnag. *patimi (patim),* viet. *patyje (paty),* dg. naud. *patims,* įnag. *patimis* ir viet. *patyse.* Įvardžiui dažniau vartojamos kitos lytys: *pačiu, pačiame, patiems, pačiais, pačiuose.* Daiktavardžio *pati* šauksmininkas yra *pāčia.*

Įvardis *pats* daugiskaitos vardininkui, šalia lyties *patys,* turi ir lytį *pāts* (iš 5-sios daiktavardžių linksniuotės, iš *pātes*).

§ 84. **Bet kas, bet koks, kas-ne-kas, koks-ne-koks, kažin kas, kažkas, kana kas, kaži koks, ne kas, ne koks (nekas, nekoks), kai kas, kai kurs, kitkas (kita kas).**

Jų linksniuojama, žinoma, tiktai linksniuojamoji dalis: *bet ko, bet kam, kažin ko, kurie-ne-kurie, kam-ne-kam* ir t. t.

§ 85. **Šisai, šioji, jisai, jinai, jìji (jijė), tasai, šitasai, toji (toj), šitoji (šitoj), anasis (anasai), anoji (anoj), kursai (kurisai), toksai, koksai.** Čia yra vadinamieji įvardžiuotiniai, arba rūšiniai, įvardžiai. Vartojami jie raštuose retokai. Linksniuojami kaip būdvardžiai *didysis* (didžiasai), *senasis* (senasai), skiriasi nuo jų kartais šiek tiek tiktai kirčiu: *tuõju, šiẽji, tiẽji, tuõsius...*

§ 86. **Bevardė giminė.** Be lyčių *tat, tatai, tai* (žr. § 79) bevardė giminė vartojama ir kai kurių kitų įvardžių. Yra sakoma:

1. Mes *vìsa* suimsim. 2. Jų *vìsa* prapuolė. 3. Dabar bus *kas kìta*. 4. Jei *sãva* turi, vis geriau. 5. Kas ne *sãva*, neglemžk. 6. Kas raudona, *tai* (tas, *tat*) gražu. 7. Ar aš *tai (tat, tą, tatai)* žinau. 8. Kam *tat* (*tai*, tas) nebrangu.

## LINKSNIŲ PAVYZDŽIAI.

Žodžiai, apie kuriuos ligi šiol kalbėjome (§§ 23—86), yra linksniuojamosios kalbos dalys. Tie žodžiai kaitomi, kaip matėm, tūleriopai, bet visi jie ir linksniuojami — kaitomi ir linksniais.

Kada yra kurios linksnių lytys vartojamos kalboje, turi šiuo tarpu parodyti ir duodami žemiau pavyzdžiai. Bet tais pavyzdžiais išrodomi čia tiktai didieji, gal būt dažnesnieji, linksnių reikšmės skirtumai.

§ 87. **Vardininkas.** I. 1. *Aušra* aušo, *tamsa* temo, *lietus* lijo. 2. *Vargai* šakojo, *vargai* lapojo, *vargai* vartus kilnojo. 3. Kas bus, *šienas (javai)* lyja? 4. Kiek moka (kaip brangus) *šitas arklys*? *Laikas* moka, ne *prekė*. 5. *Kelias* bėga, reik greičiau į girią važiuoti. 6. Jau ir *šv. Petras* (šv. Petro diena) ateina. 7. Ateis *rudenėlis, šaltasis laikelis*, tada graudžiai verks mūsų *brolelis*. 8. Rytoj *tėvas* veizdės bites, bus *bičiuliai*. 9. *Jie* nė *vienas* to nežinojo. 10. *Mes* tiktai *kelintas* galime naudotis žmonių pažangos dovanomis (vaisiais). 11. Iš ko *pikta* gimsta pasaulyje? 12. *Jaunas buvęs* tur pasenti. 13. Jo *sprandas* nusisukta. 14. *Darbas* jo mokėta (mokama) dirbti. 15. *Stambūs daiktai* ir iš tolo matyti. 16. Ir *trobos* buvo matyti. 17. *Kas* čia girdėti?

18. Kad būtum tuomet čia gyvenęs, ir mane būtų *kas pamokąs* buvęs. *Žt.* 19. Dabar nėra *kas padedąs* (nėra žmogaus padėti). *Žt.* 20. Bus *kas išrenkąs* (bus tam žmonių). *Žt.* 21. Ar nėra kame jo *brolis sergąs? Žt. (Dk. p.)*. 22. Žiūrėjau, ar jau nė *vienas* neatsiras

*pažįstąs* mane. *Žt.* *(Dk. p.)*. 23. Nėr *kas padedąs,* negut tu, viešpatie dieve. *Val.*

24. Ar yra tenai *kas* darbą dirba (ar yra tam žmogus?) *Rt.* 25. Nėra *kas* kulia (nėra žmogaus kulti). *Rt.* 26. Nėr *kas* palieka prie to vaikelio. *Rt.* 27. Mirga žiba vaško žvakelės, tiktai nėra *kas* meldžiasi. 28. Nėra *kas* valgai (nėra valgytojo). *Rt.* 29. Atsiras *kas* dārai. *Rt.* 30. Nėra *kas* piaunā (nėr ko piauti — nėra žolės), nėra *kas* dārą. *Rt.*

31. Aš *ne antelė* girioj kukuoti. 32. Jis buvo *daržininkas* (turėjo daržą, daržo darbą dirbo). 33. Aš būsiu *kunigas* (žemės nedirbsiu, kunigo darbą gyvendamas dirbsiu). 34. Aš būsiu *vežėjas.* 35. Jis bus *sukčius, vagis.* 36. Jis buvo mūsų draugijos *narys.* 37. Šių dienų pasakos kitą kartą buvo *didžiausia teisybė.* 38. Petras buvo *geras darbininkas, geras žmogus.* 39. Kad būtų gimęs (dabar, šią valandėlę), būtų *galvažudys* buvęs. 40. Jis, dar *vaikas* būdamas, pamokslus piemenims sakydavo. 41. Būdamas dienos *paukštis,* žmogus naktį nerimsta.

42. Sėsk, būsi *svečias.* 43. Rytoj vaidinsią „Ameriką pirtyje". Ar nežinai, kas bus *Bekampis, Vincas...*? 44. Kam jis ilgais apsitaisęs? — Nori *kunigas* būti (nori, kad kiti jį kunigu laikytų, nori rodytis kunigas esąs).

45. Šitas medis vadinasi *ąžuolas.* 46. Arklys (buvęs juo pavirtęs žmogus) vėl *žmogus* atvirto *Rt.* 47. Prastai ją gydė: *gydytojas* buvo parvežtas vietinis šunkarys, *bobutė* (priėmėja) buvo parvežta toji pat ragana.

II. 1. Jis man *geras* buvo. 2. Jie visada būdavo *teisingi.* 3. Mano draugas užsirašęs *pirmutinis* (kalbėti). 4. Jis turėtų eiti *pirmutinis.* 5. Tu eik *pirmas (antras...).* 6. Jis nori rodytis *teisingas.* 7. Tie keliai jam rodydavęsi *pavirkūs* (patogūs) ir *tinkami.* 8. Būk *koks* nori rodytis, ir *geras* būsi žmogus. 9. Jis rodės tikrą teisybę *sākąs. Val.* 10. Tu dar *nesenas* atrodai. 11. Jis ir vėl rados *sunkus.* 12. Sausroje molis darosi *kietas* (kietėja). 13. Brolis tapo (rados) *lobingas.* 14. Ar rūpinsiesi manim, kai užaugsi ir tapsi *stiprus?* 15. Puolęs į klaną, *sausas* nekelsi (nesikelsi). 16. Ko jis bėga *tekinas?* 17. Stok *didutis.* 18. Ir jis užaugo, rodosi, *sveikas.* Jis buvo *laimingas: sveikas* augo, *turtingas* koršo... *Laukas* gimęs *laukas* ir dvės. Jau kas *koks* gimė, tas *toks* ir sprogs. 19. Bėk iš čia, jei nori *sveikas* išlikti. 20. Mėšlai vakar liko *nekapstyti.* 21. Draugas puolė žemėn ir apsimetė *negyvas.* 22. Brolis

atsigulė ir a p s i m e t ė *miegąs*. 23. Katė šlaistos — n o r i *paglostoma*. *Žt*. 24. Šuo ir *kariamas* p a p r a n t a. 25. Ji s a k o s i daug *žinanti*. 26. Jis t a r i a s i gerai *darąs*. 27. Senelė g y n i o j o s *nemirsianti*. 28. Jis d ė j o s i *nemātąs*. 29. D ė k i s (b ū k i s) nieko *nenusimānąs*. Ir sesuo d ė j o s i *nuliūdusi*. 30. Tu, Ona, b ū k i s *nejuntanti*. *Žt*.

III. 1. *Šie metai* (šiemet, šįmet) māža tebus šieno. 2. Tas svečias (pavasaris) lankosi *kas metai*, ir vis tuo pačiu metu. 3. Juodu *kas vieni metai* augindavo du paršiuku. *Kr*. 4. *Kas viena vasara* Lapinas ganė gyvulius. *Kr*. 5. Jau *trečia diena* lyja. 6. Brolis jau *visi metai* serga. 7. Tu, rodos, gyvenai čia *treji metai* a t g a l (prieš trejus metus, už trejų metų). 8. Kelias buvo neilgas, ėjo per mišką, *keli varstai*. *Kr*. 9. Augau Kubiliuose, *trys varstai* nuo Naumiesčio. 10. Jis ir dabar gyvena ne toliau kaip *penki varstai* nuo miesto. 11. Garliava yra netoli, tiktai *aštuoni varstai* nuo Kauno. 12. O ant atjoja šimtas brolelių, *keturi šimtai* žirgų kojelių. 13. Kas *šakytėlė*, tai gegutėlė kukavo rytą ir vakarėlį. *Rt*.

§ 88. **Kilmininkas.** I. 1. Vedžiau *tėvo močiutės* dukrelę. 2. *Kieno* tu sūnus? 3. *Jo tėvo* šitas vaikas. 4. *Jų* gimė aną dieną sūnus. 5. Tą naktį namų *šeimininkės* gimęs vaikelis.

6. Šitas arklys — *mano sūnaus*. 7. *Vyresniojo brolio* buvo didelė šeima, *jaunesniojo* žmona ir vaikai jau buvo mirę. 8. Penki yra aviliai, *kiekvieno* vis kiti bičiuliai. 9. Kiaule, kiaule, kam tu *šeimininkės* tešlą surijai? 10. Laimingi tėvai, *kurių* auga tokie geri vaikai. 11. *Jo* buvo tuomet ir šitas daržas. 12. *Jo* gera atmintis, galva. *Lazdos* du galu. *Kieno* burna karti, tam ir medus nesaldus. 13. Ar jūs žiūrit ar nežiūrit, aš *jūsų* nebūsiu. 14. Mergele m a n o, ar būsi tu *mano?* 15. Tai eisiu namo, tai būsiu aš *jo* (artojo). 16. Jau rugius piovė *mūsų kaimynų*. 17. Vakar *Vilko* buvo jau su žiburiu šituo laiku. 18. *Vilkaičių* dar neskuba rugių piauti.

II. 1. Ką beveikia *Raseinių* Magdė su *Telšių* Pliumpiu? 2. *Būgnų* Antaną dabar A i š b ė kartais pavaduoja. 3. Jis *miesto* žmogus. *Kiemo* berneliai. *Oro* paukščiai...

4. Čia dorais ir mokytais *darbo* žmonėmis turime tapti (pavirsti). 5. Ką *mokslo* žmonės sako? Jis buvo žinomas *darbo, mokslo* žmogus. 6. Rytoj, nepamiršk, *melų* diena. 7. *Širdies* meilė yra geriausia mokytoja. 8. Pasakyk man, *širdies* berneli (mergele)... 9. Jis mano *krikštų* sūnus, mano *širdies* bernelis... 10. Jie *mokslo* draugai. 11. Ir prilygau *vargo* bernelį. 12. Vedė *vargo* mergelę. 13. Oi, dievuli, ką aš padariau, kad aš parvedžiau *valios* mergelę! *Valios*

mergelė darbo nedirbo. 14. Eik neslovėjęs, *tinginių* panti! 15. Jiems ir *mokslo (kalbos)* dalykai rūpi.

16. Tėvas nukals *vario* tiltelį. 17. Pirko *aukso* žiedelį, pynė *rūtų* vainikėlį. 18. Pynė (segė) vainikėlį *žaliųjų rūtelių*. 19. Kamšas kimšo mūsų *baltųjų brolelių* (daugybė jų žuvo, priešai kamšas jų kimšo). 20. Dabar jam gyvai reikalinga ir *pinigų* pašalpa. 21. *Akmens* kojos, *medžio* liemuo, *stiklo* akys, *šiaudų* kepurė; *kaulo* burna, *mėsos* barzda...; *lino* šerdis, *taukų* drabužis, *sidabro* galva; *kiaunės* (= kiaunenos) kepurėlė, *gaidžio* sruba, *pieno* sruba, *kraujo* puta... 22. Jie *linų* prekybą varo, *linų* prekyba verčiasi...

23. Tas *linų* mynimas ilgai neišėjo jam iš galvos. 24. Yr svirnely trys dukrelės, *plonų drobių* audėjėlės, *žalių šilkų* sukėjėlės, *našlaitėlių* dengėjėlės. 25. Ir jis pats rado čia sau mokytoją — tik ne *dvasios,* bet *kūno*. 26. Bus ir *dantų* griežimo tenai. 27. Verkdama ėmė pasakoti *šios dienos* atsitikimą. 28. Kuo baigėsi tas *Kauno* važiavimas (važiavimas į Kauną)? 29. Aną dieną jis lipo per tvorą; nuo to *tvoros* lipimo jo kelnės nukentėjo. 30. Pagiedok man *šv. Jono* giesmę. 31. *Dvylikos brolių* pasaka visiems, matyti, patiko. 32. Ar tebemoki *gaidžio* mįslę? * 33. Ar turi kiek *dievo* baimės (*dievo* meilės)? 34. Gramatika yra *kalbos* mokslas, teologija yra *dievo* mokslas.

III. 1. Ar esi kuomet buvęs *Vilniaus* mieste, *Palangos* miestelyje? 2. *Trýškių (Skāpiškio)* nedidelis miestas. 3. *Vištyčio* ežeras (Vištytis), *Meištų* kaimas (Meištai), *Rudžių* kaimas (Rudžiai), *Steigvilių* sodžius (Steigviliai), *Tarpučių* dvaras (Tarpučiai)... 4. *„Saulės"* draugija („Saulė"), *„Švyturio"* bendrovė („Švyturys")... Ar buvai vakar *„Saulės"* draugijoje, *„Švyturio"* bendrovėje („Saulėje", „Švyturyje")? 5. *Eglės* medis man patinka — jis žaliuoja visados. 6. Taip ir jo *tėvo* nabašninkas (nabaštikas, velionis) nušnekėdavo. 7. *Uodo* nabagas (vargšas) krito sykį iš ąžuolo ir sprandą nusisuko. 8. *Girtybės* nuodėmė yra labai sunki. 9. Čia, vadinas, ir *kilmininko* linksniui daug bus duota kalbos pavyzdžių.

IV. 1. *Senų* s e n o v ė j e buvę kitaip. 2. Čia jų *šventų* š v e n t y b ė, neliesk. 3. *Sveikų* s v e i k a s (sveikutėlis, sveikái sveikas, sveikut sveikas...), rodosi, išvažiavo vaikas, o dabar — žiūrėk! *Žt.* 4. Jo *visų* v i s i (visiteli) žąsyčiai išnyko. *Žt.* 5. Jam ir obuolį *gražių* g r a ž i a u s i ą parinko. 6. Argi per *amžių* a m ž i u s taip bus? 7. Ji, užuot dirbusi, per *dienų* d i e n a s šoko, tinginiavo. 8. Aš padainuosiu *dainų* d a i n e l ę... 9. *Namų* n a m u č i a i, norint po smilga. 10. Ji *namų* n a m i n i n k ė, *darbų* d a r b i n i n k ė. 11. Taip

---

* „Kaulo burna, mėsos barzda, du kartu gimsta..."

*vyrų* v y r a s lemoka pasielgti. 12. Prieš akis tebestovėjo *kalnų* k a l n e l i a i. 13. Visur *klanų* k l a n a i telkšojo.

V. 1. Šitas arklys *mano, mano tėvo* p i r k t a s. 2. Dreba *vėjo* p a p ū s t a s lapelis. 3. Ragana, *baimės* p a g a u t a, pradėjo prašytis. 4. Buvo ir jo tėvas, *vargo* s u s p a u s t a s (*bėdos* p r i s p a u s t a s, *ligos* s u i m t a s) senelis. 5. Nunešk mano merguželei *aukso* l i e t ą žiedužėlį. 6. Segė *rūtų* p i n t ą vainikėlį. 7. Atvažiavo *mėšlo* v e ž t a i s ratais. 8. Duona verkia *tinginio* v a l g o m a. 9. Žagarės miestelis buvęs tada beveik *vienų žydų* g y v e n a m a s. 10. Drebulė, *mažiausio vėjelio* p u č i a m a, tuoj ima drebėti. 11. Jei taip gyvensite, *visų vėjų* p u č i a m i būsite. 12. Ir ėmė rėkti *keršto* š a u k i a m u balsu. 13. Menturis yra *tyrės* m a i š o m a s šakotas pagalys. 14. Apžiūrėjau ir *rugių* s ė j a m ą lauką. 15. Buvo jau *pietų* v a l g o m a s, *mišių* l a i k o m a s metas.

16. *Kieno* čia b ū t a? — Čia *tų vyrų* s t o v ė t a. 17. *Ko* čia b ū t a? — *Ugnies (gaisro)*. 18. Iš kur *jo* a t e i t a? 19. Čia *paukščio* t u p ė t a. 20. Mat, ir *jų* l a i k o m a arklys, ir *jų* n o r i m a gyventi.

VI. 1. Jis buvo *didelio darbo* žmogus. 2. Jis labai *geros širdies*. 3. Šitas žmogelis pats *mažo turto*. 4. Jų arkliai *ilgų gáršvų*, greiti. 5. Tas buvo *skaistaus veido, plačių pečių ir krūtinės*. 6. Tas arklys buvo *kietų nasrų*. 7. Jis labai *sunkios galvos, žemų akių* (žemažiūris). 8. Petras buvo *visų galų* žmogus. 9. Visi jie *vieno galo* (vienodi). 10. Jis *geros galvos, geros atminties*. 11. Matau, *kokio* tu *didelio mokslo*. 12. Man patinka *tvirto būdo* žmonės. 13. Aš esu *Švėkšnos kilimo*. 14. Iš milijono žemės rutulių susidarytų vos vienas *saulės meto* rutulys. 15. Lietuvoje yra ir *lenkų kilmės* (l. tautybės) žmonių. 16. *Ko meto* ligonis (ką beveikia, ar eina geryn)? 17. Ir jis buvo *mažos sveikatos*. 18. *Kelintų (kelerių)* ji *metų?* 19. Tuoj nusileidęs pirmasis brolis ir vedąsis *trejų metų* sūnelį; nusileidęs antrasis ir nešąsis sūnelį *antrų metų*. 20. Ožkelis *trijų dienų* žilas.

VII. 1. *Gerumo* jis geras, bet visai negudrus. 2. Aš dabar tokia pat *didumo,* kaip kitos eglės. 3. Vaisiai, *didumo* sulig gálva, krenta iš medžio su triukšmu. 4. Ar iš tolo esi *kilimo?* 5. Jis buvo vókietis (vokietys) *kilimo*. 6. *Kilimo* ar iš tolo esi? 7. *Kilimo* aš iš Švėkšnos (nuo Švėkšnos). 8. Ar jie lietuviai? — Taip, *tautybės* jie lietuviai, bet kas iš to! 9. *Skaičiaus* jų buvo penki šimtai. *Žt.*

VIII. 1. P ū r ą *rugių* gavau. 2. K r ū v a *žmonių* stovėjo. 3. Kas pripenės t o k i ą a i b ę *svečių!* 4. Buvo d a u g *žmonių,* m a ž a

*maisto,* gilu *sniego,* platu *vietos.* 5. Čia *vaikų* nebrangu. 6. Kas tau *darbo,* ko lendi?! 7. Kiek *žmogaus,* tiek ir *proto.* 8. Priėjo pilnas kiemas *žmonių.* 9. Bus jau visą puodynę priverkus *ašarų!* 10. Tenai buvo *aukso, sidabro* ir *kitų daiktų* apstas. *Rr.* 11. Tiek čia *to* mūsų *šieno!...* Visos dienos *piovimo* vos vieną vežimą parsivežėm žiemos pašarui į daržinę.

IX. 1. Raganėlė kasė duobę, pylė pilną *žarijėlių.* 2. Raganėlė pylė duobę *žarijėlių.* 3. *Ko* čia pili tą maišą? 4. Lapinas ėmė kimšti pypkę *tabako. Kr.* 5. Maišą pripylė *rugių* ir atidavė. Kibirą pripylė *vandens.* Tą ąsotį *vandens* prisipylė. 6. Tą maišą paskum *šiaudų* prikimšo. 7. *Žalių žievelių* prisilupom, *skanių šakelių* prisilaužėm, *gardžių lapelių* prisiskabėm (pietums, pokyliui, puotai). 8. Pro urvą prilindo *pelių.* 9. Neik, *vievesų (vievasų)* prilįsi. 10. Troba priėjo *žmonių.* Troba *dūmų* priėjo (prismilko). 11. Duobė pribėgo *vandens.* 12. Tuomet ir tu buvai jų *dvasios* prisigėręs (prigėręs), jų *raugo* prirūgęs, primirkęs. 13. Prisprogo (privalgė, priėdė, pririjo) *lašinių* ir išėjo.

X. 1. Ar čia bus rytoj *žmonių?* 2. Toje kuopoje būsią ir šiaipjau *žmonių.* 3. Yra *žmonių,* nėra žmogaus. 4. Į mūsų riksmą atbėgo *žmonių* su šunimis. 5. Ar esi matęs *lātvių?* 6. Dabar bent *žmonių* pamatys. 7. Rytoj bus *svečių; svečių* atvažiuoja, apsišluokit. 8. Žiūrėk, *svečių* ateina. 9. Valdovas turėjo ir pats *vaikų.* 10. Turėsime *garsių vyrų,* kuriais stebėsis visas pasaulis. 11. Miške *vilkų* yra. 12. Ir be žydų miškus kirstų, kad tik žmonės *pinigų* turėtų. *Kr.* 13. Imk pušies šaką ir marių putos saują, tai tu parneši savo anytėlei žiemužės *šėko,* vasaružės *sniego.* 14. *Pieno palieto* visos katės laižo. 15. Duok man *druskos, duonos, tos ugnies...* 16. Duok man *peilio* (neilgam, tuoj sugrąžinsiu). 17. Papylė *deguto,* ir prilipo jos kojos. 18. Šitame sąsiuvinyje yra mūsų minties *darbų, visokių rašinių.* 19. Dievas davė dantis, dievas duos ir *duonos.* 20. Senelis, pakramtęs *duonelės,* nuėjo toliau. 21. Patėvis paskynė *obuolių* Onelei. 22. Ar turi *skolų, skolos?* 23. Ar visur yra *laikraščių* pirkti? 24. Su juo geriausia turėti *reikalų.* 25. Žinau ir *tokių atsitikimų.* 26. Ar jau ir *karščio* buvo? ar jau ir *karščio* turėjo (karščiavo) ligonis? 27. Rytoj bus *lytaus;* rytoj, gal būt, dievas duos *lytaus.* 28. Žiūrėk, ir tau bus *bėdos.* Duok dieve *bėdos, o pinigų* bus. 29. Ar tu turi *proto?* 30. *Proto (mokslo, talento)* jis turi. 31. Ir mes turim *vilties,* kad jis sugrįš. 32. Ar tu turi *apetito,* ar yra *apetito (noro* valgyti)? 33. Turėk ir *gėdos, sąžinės.* 34. Buvo ir *pavojaus;* ir aš esu matęs *pavojaus.* 35. Jis rūpinasi įgyti žmonių *užuojautos* mūsų

draugijai. 36. Ten tave išvysti ir mes, rasit, turėsim *garbės*. 37. Ir man teko *laimės* matyti Rimšos „Kova"; ir aš turėjau tą dieną *laimės* matyti Rimšos „Kovą"; ir man teko *tos laimės, garbės*. 38. Jūs, vėjeliai, ir patys su mumis kalbatės, kai turim *noro*, jūsų dvelkiami, pašlamėti. 39. Valgyk, kad yra *noro*. 40. Onelė pavalgydavo *pusryčių* ir bėgdavo į lauką. 41. Tik turėk *drąsos*. 42. Tuomet jie visur turėję *įtakos*. 43. Buvo *prógos* ir su juo pasikalbėti. 44. Vakar buvo *prógos* (v. turėjau *prógos*) ir į Vilnių nuvažiuoti. 45. *Didelio* (d. čia man) *daikto!*

XI. 1. Atsiųsk *vaikų* kurį. 2. Ar *jų* kas ateis? 3. Ir *jų* kas nors turėjo pasirodyti? 4. *Jų* keli sveikas akeles išsibadė. *Dn.* 5. Baltakis *darbininkų* turėjo vieną posūnį ir du savo sūnu. 6. Močiute mano, širdele mano, katrą man duosi *šitų margų skrynelių?* 7. Kalvilis *visų obuolių* geriausias. *Rt.* 8. Žydų žemė yra *visų kitų žemių* geriausia ir riebiausia buvusi. *Rr.* 9. Ji (liepa) viena išsišakojusi, *visų medžių* aukščiausia. *Kr.* 10. Lapinas buvo *visų* to kaimo *senelių* seniausias. *Kr.*

XII. 1. Kaimynas buvo *kirvio* atėjęs. 2. Gulbė išėjo *vandens*. 3. Tarnas sakosi *kitų daiktų* antrą kartą ateisiąs. 4. Ar *jų* (= jų parsivesti...) kas ateis? 5. Oi siuntė, siuntė mane anytėlė žiemužės *šėko*, vasaružės *sniego*. 6. *Kurių* tu čia *galų (balų)* lendi į tą marmalynę? 7. *Kurių galų* jie čia kišasi (lenda)? 8. Vyrai, eikit *pietų*. Vyrai jau *pietų* pareina. 9. Tamsta dabar turi likti *pietų*. 10. Piemuo parėjo *atóstogų*. *Rt.* 11. Piemenį *atóstogų* išleidė. *Rt.* 12. Einame namo, *kalėdų*. 13. Buvo beeinąs *pogulio, posėdžio;* tuoj eisiu *posėdžio;* šaukia jį *posėdžio;* jie *posėdžio* renkasi. 14. Prigulė *apypietės, perpietės; pogulio* atsigulė. 15. Arklius *nakties* (naktigonėn) išjojo. 16. Jis išvažiavo *revizijos*. 17. Jie netrukus ir *vasaros* išvažiuosią. 18. Priimkit *naktigulto* (naktigultan). 19. *Ko* dabar skambina? — *Pietų*. 20. *Ko* čia toji kumelė stovi? 21. *Ko* tu čia stovi (stūksai, žiopsai, žiūri, lauki...)! 22. Eime (kirskim) *lažybų*. 23. Katytė staiga pervirto *kūlio*. *Rt.* 24. *Kurio meto, ko* jie čia dabar tave sveikina? — *N. metų, vardadienio* (vardinių). 25. *Ko* jie iš tavęs nori? 26. Ligonis prašėsi (šaukėsi) *daktaro, kunigo.* 27. Senis (ligonis) jau *kunigo* prašo (prašo, kad kunigą parvežtų). 28. Prašiau *arklio, žmogaus* (pr., kad duotų arklį, žmogų). 29. Kolomanas paprašė kurpių *rašalo* ir *plunksnos*. 30. Ar

prašei jį *arklio?* 31. Ar *Jono* klausiate? 32. *Mieste* ar tebeklausia *avižų* (*linų, vištų, paršų...*)? 33. Ar *peilio* ieškai? 34. Nueik į girią, paieškok *grėbliakočių* (*grėblakočių*). 35. Ar paieškai kada *kiškių* (ar paieškai kada galvą) vaikams? 36. Aviną duotas, dar *gaidžio* geidžia. 37. Graibos kaip girtas *tvoros*. 38. Žvengė žirgas *avižėlių*, verkė mergelė rūtų *vainikėlio*. 39. Apivarus paleidęs *kliáučių* ieško. 40. Laukia kaip gervė *giedros*. 41. Pro stiklo langą *aušros* žiūrėjau (veizdėjau, laukiau). 42. Dejuoja ir dejuoja, kaip karvelis *vaikų!* 43. Motinėlė *sūnaus* visą amželį gedėjo (buvo pasigedusi). 44. *Ko* liūdi, berneli...? *To* liūdžiu, putinėli, *to* liūdžiu... 45. Lakštingalėli, *ko* nečiulbėjai anksti rytelį?

XIII. 1. Visur mums trūksta *kultūringų* darbo *žmonių*. 2. Pritrūkau *pinigų*. 3. Jiems *drąsos* stinga. 4. Ir aš pristigau *kantrybės*. 5. Dabar jūsų *pagálbos* privalome. 6. *Duonos* stoka buvo; tūlas stokójo *duonos*, buvo *duonos* pristōkęs. *Pr.* 7. Kam *jo* reikia? 8. Ir mums prireikė *tavęs*. 9. Jie buvo *arklių* reikalingi (jiems reikėjo *arklių*). 10. Nėr man *tėvelio* dalelei skirti. 11. *Jo* nebuvo girdėti. 12. *Smulkių daiktų* iš tolo nematyti.

XIV. 1. Nevesk *ožio* į daržą — ir pats įkops. 2. Nė arklys *arklio* nekaso dykai. 3. Negirk *dienos* be vakaro. 4. Aklam *kelio* neparodysi. 5. Neapleisk *kelio* del takelio. 6. Neišlaidyk *strypų, šunų* nepraėjęs. *Žt.* 7. Per trejus metus nei *galvos* šukuosi, nei *burnos* prausi, ir *nagų* nešluostysi. *Žt.* 8. Nė sóros *grūdo* dar burnoj neturėjau. 9. Su medžiu lygus, niekad *saulės* nemato. 10. Aš čia nė *vienos dienos* nebūčiau (neišbūčiau). 11. Jis nė *sykio* nesuklupo.

XV. 1. Mėnuo *saulužės* atsiskyrė. *Pr.* (*Rr.*) *Vilko* bebėginėdamas užbėgsi lokį. *Pr.*

2. *Šitų lašinių* turėsiu ir aš kiek atsipiauti. 3. *Duonos* ir man riekutę atriekit. 4. *Visų medžių* rasa krito ant mano žirgelio. 5. Aš jums nedovanosiu, kas *tėvo* paliko. *Žt.*

6. Bijokis *dievo; bijok* tu *dievo!* 7. Dabar aš *jo* vengiu. 8. Jie ir *tavęs* prisidingi (prisibijo, pribijo). *Kruvino* alvienas baidos. 9. Ar klausai *jo?* 10. Ar bent vaikai priklauso *tavęs* (ar kiek klauso tavęs)? 11. Aš paklusau *raganėlės*. 12. *Akių* pasiklausk, ir atrasi. 13. *Mėšlo* lenkis ne del baimės, del smarvės. 14. Sergėkis *jo*. 15. *Jo* turėsi dabar saugotis, sergėtis. 16. Saugokis *jų!* 17. Gaila (gailu) *jo*. 18. Ar *jo* gailiesi? *To* ir jie gailėjosi; pasigailėk

*mūsų;* aš *tavęs* g a i l i u o s i. 19. *Dabar* turėsi pats savo *darbo* g ė d ė t i s (gėdytis). 20. Ar tu *jo* ž i ū r ė s i? 21. Ir *jo* ž i ū r ė k (turėk ir jį galvoje). 22. P a ž i ū r ė k *arklių* (pažiūrėk, kad kas arklių nepavogtų, kad arkliai nenueitų kur į javus). 23. P a ž i ū r ė k *akių* (pažiūrėk, kas joms kenkia, pagydyk). 24. Kur važiuodamas, l a i k y k i s *kelio.* 25. T ū r ė k i s kaip utis *kailinių,* ir gali be baimės gyventi. *Žt.* 26. Sėdi *sienos* a t s i š l i e j ę s ir klausosi. *Rt.* 27. R e m k i s *stalo,* š l i e k i s *sienos;* a t s i r e m i a, a t s i š l i e j a, p a s i r e m i a *lentos, sienos, tvoros. Rt.*

§ 89. **Naudininkas.** I. 1. Nei pats valgo nei *kitam* duoda. 2. Aš *jam* kalną pyliau, jis *man* duobę kasa. 3. Žmonės kalbėjo, kad *tam žemaičiui* aitvaras visko prinešąs. 4. Ko *sau* nenori, ir *kitam* nelinkėk. 5. *Kam* tarnauji (loji), to ir duoną valgyk. 6. Nerodyk *vilkui* kelio. 7. Aš *jai* kepurę kėliau, ji *man* nė žodelio. 8. Kas *jai* segė rūtų vainikėlį? 9. Boliukas vieną draugą stūmė į klaną, *kitam* kepurę numetė per tvorą. 10. Taip jie tik *mums* daro. 11. Kuo aš *jam* kenkiu? 12. Virė *šeimynai* — išvirė *šuniui.*

II. 1. *Kam* jį skirsi? 2. Šitą sąsiuvinį nusipirkau lietuvių *kalbai, matematikai.* 3. *Kam* čia rašai laišką, ar *sūnui?* 4. Šitą barą suariau *rugiams.* 5. Kiekviena pušis savo *šilui* ošia. 6. Saulė *visiems* šviečia. 7. *Pykstančiam* nėra dalies. 8. *Vagiui* viena nuodėmė, o kam pavogė (*tam,* kam pavogė) — šimtas. 9. *Vāgi (vagiui, Žt. vāgiu)* sprunkant yr vienas kelias, *ieškančiam* — daug.

III. 1. Pasilik ir *vakarienei,* visko nevalgyk. 2. Parsinešiau kelis svarus mėsos *pietums.* 3. Šitą gabalėlį įsidėk *priešpiečiams.* 4. Drabužį ir *išeigai* pasisiūdinau. 5. Avis laikom *vilnai* ir *mėsai.* 6. Avių kitur žmonės ir *šilimai* laikosi žiemą trobose. 7. Papiaukit vištą kur riebią *srubai. Žt.* Beširdė šeimininkė liepė mane (gaidį) *srubai* papiauti. 8. Nepasakė tikslo, *kuriam* rašo (nepasakė, *kuriam tikslui* rašo). 9. Taip pats dievas, mus (lapes) leisdamas, įtaisė — *tam,* kad šunes negalėtų visų lapių išgaudyti. 10. *Kam* tu jam rašai (dirbi)? 11. Esąs ir kryžius pastatytas jo darbų *atminimui* (j o d a r b a m s a t m i n t i). 12. Duok ir man šį tą *atminimui* (zum Andenken). 13. Vežė *trobai* — privežė *pirkiai.* 14. Jo *kiaulei* (jam už kiaulę, jo kiaulei įgyti), *gerai kiaulei* duoda dabar 50 rublių, ir dar neima (jis, žmogus)! * 15. Kiek moka dabar rugių *pūrui* (*rugiams* už pūrą)? *Rt.* 16. *Trims* (*trejetui, trejetukui*) teatsakė; rašė *penketukui* (*penkiems*) — parašė *dvejetui (dviem).*

---

* Tas žmonių kalbos pavyzdys girdėtas Lietuvos rytuose (Rt.) prieš didįjį pasaulio karą.

17. *Kalboms, mokslui* jų sūnus labai g a b u s. 18. Be galo jis g o d u s *pinigams* (p—ms rinkti). 19. Kiaulės r e i k a l i n g o s ir *šeriams.*

IV. 1. *Neilgam* šun dešra po kaklu. 2. Brolis išmoko ir *alkanai dienai,* ką pelnęs, taupyti. 3 Iš klėties pakulų *nakčiai* verpt atsineškit. 4. Skilandį palik (laikyk) *vasarai.* 5. Duoną taupyk *rytojui,* ne darbą. 6. Ar jau *rytojui* mokais? 7. Šituos kiaušinius *velykoms* laikome. 8. Žiūrėk, kad bent *sekminėms, šv. Onai* (tai šventei) pasiūtum. 9. Ar pasiūsi kelnes *šv. Petrui* (tai šventei)? 10. Dėjo *amžiams* — sudėjo *prekymečiui.*

V. 1. Dabar *jai* vienas sūnus beliko. 2. Mat, kaip *jam* nutiko! 3. Kas *jam* atsitiko? 4. Vakar, girdėjau, *tau* nelaimė atsitikus. 5. Pati nežinau, kas *man* darosi. 6. Vienas kosti, *kitam* kraujas iš nosies bėga. Vieną avį kerpant, *kitai* kinkos dreba. 7. *Man* lyg neapykantos jausmas kyla tuomet prieš jį širdyje. 8. Mane net gėda ima, kad *man* širdyje galėjo tokių jausmų kilti. 9. Vieną kartą *Antanui* pašoko apmaudas. 10. *Jam* ant galvos gražūs garbiniai pūpso. 11. Šitas jo pasielgimas ir *man* krito į akį. 12. Tas pasakymas ir *tau* dingtelėjo, pastebėjau, į galvą. 13. Tik lept, ir nukrito lapelis *katiniukui* ant uodegytės. 14. *Ladukui* nuriedėjo ašara iš šalčio ar iš gailesio. 15. *Vienam kaimynui* šienas ir javai žuvę. 16. *Jam* dukrytė vakar atsirado (gimė). 17. *Man* septynios stirnenos medaus į vandenį įkrito ir pasileido. 18. Jau ir *jam* dygsta ragai. 19. Kai sprogo ugnies sprogulė į mane, ir išdegė *man* kuproje drevę. 20. *Jam* arklį vakar pavogė.

21. Pavasarį mūsų *javams* kaži kas p a k e n k ė. 22. T i n k a kaip *šun* balnas. 23. Bene *Jonui* darbas r ū p i? 24. *Visiems* r e i k i a dirbti. 25 *Pačiam* t e n k a skursti. 26. Vakar ėmė *jam* galvą s k a u d ė t i. 27. *Kam* ką s k a u d a, tas tuo ir skundžias. 28. *Kam* n e s k a u d u, *tam* n e g r a u d u. 29. *Visiems* m a l o n i ši dievo saulaitė. 30. Čia *jam* g e r a gulėti. 31. *Ožkelei* l i n k s m a miške. 32. Ne visa *žmogui* n a u d i n g a, kas *vilkui* ž a l i n g a. 33. N e a p s a k o m a s d ž i a u g s m a s *ožkelei,* nurūkus į mišką. 34. Ir *mums* dabar v a r g a s (b ė d a). 35. *Kam* bažnyčia a r t i, *tam* dangus toli.

VI. 1. Dar *man* buvo trys stirnenos pilnos medaus. 2. *Man* dalgelė vieno plieno. 3. Žmonių mergelės atnešė pietelius, o *manai* (mano mergelei, man) nėra nė pusrytėlio. 4. Oi, nėra, nėra *man* motinėlės! 5. Dar *jai* reikalų yra dešimtimis mieste. 6. Ir *tau* dabar bus rūpesčio. 7. *Liežuviui* dveji vartai. 8. Kas *tau* yra, ko tu dejuoji?

VII. 1. *Dievui* visi žmonės lygūs. 2. Kieno burna karti, *tam* ir medus nesaldus. 3. *Girtiems* ir ožkos kaustytos. 4. Kiti *jai* jau numirę (neberūpi). 5. Dabar *jaunuomenei* visi seniai besmegeniai. 6. *Man* jis kvailys, ir tiek! 7. Abu sūnu *man* lygiu. 8. Kas *vienam* nesutinka su logika, tas *kitam* kartais rodosi visai taisyklinga, loginga. 9. *Man* nei smirdi nei kvepia. 10. *Seniams* dabar nė paukštyčiai nebegieda (taip jiems rodos, jie negirdi). 11. Ir *man* dabar nei gaidžiai gieda, nei šunes loja, kokia čia gadynė! (kurčio senio pasakymas). 12. Kai išleido jį mėšlo kratyti, tai *jam* ir vėjas griežė šakėse. 13. Lauke griežė *jam* kietis, sodelyje net vyšnios drebėjo.
14. Ar aš *tau* tarnas (bernas)? 15. Kas tu *jam (man),* ar tu *jam* ponas?! 16. Kas aš *tau?!*
VIII. 1. Gerai, aš *tau* nuvažiuosiu. 2. Ar tu čia *man* dar gulėsi?! Kelkis! 3. Aš *jam* nerašysiu, kad ir kažin kaip jis prašytų.
4. Palauk, dar tu *man* tinginiausi, neklausysi! 5. Tai tu *man* taip tingėk (neklausyk)! 6. Tai tu *man* taip supyk *žmogui!* 7. Tai tu *man* taip *jam* (ir tu m a n taip) būk k v a i l a m!
§ **90. Galininkas.** I. 1. Posėdis *pobėgį* d a r o. 2. Kam jis *tą šokį* g r i e ž i a šituo laiku? 3. Kaimynas jau *dantį* g r i e ž i a ant manęs. 4. Jis *apmaudą* g i e ž i a. 5. Mažas keras *didį vežimą* v e r č i a. 6. Gera motė vyrui *kelią* r o d o. 7. Gera prekė pati *save* g i r i a. 8. Svetimi dūmai *akis* g r a u ž i a. 9. Dveigys *treigį* m o k o. *Kitą* p a m o k y t i bet kas m o k a m. M o k i *žodį* — ž i n a i *kelią*. Ar m o k i šv. Jono *giesmę?* 10. Kartais ir karvė *kiškį* p a v e j a. 11. *Alkaną* p a p e n ė k, *trokštantį* p a g i r d y k. 12. Gyvas būdamas *gyvus* p e n ė j a u, numiręs *gyvus* n e š i o j a u (ąžuolas). 13. *Naują drabužį* ne tiek n e š i o s i, kiek *lopytą*. 14. Ar jau *pietus* v e r d a t? 15. Kam t e p i *sviestą* be reikalo? 16. Kam l i e j i *ugnį?* 17. Kam l a i s t a i *vandenį?* 18. Ji dabar *audimus, daržus* l a i s t o. 19. Žmonės *juos* purvais meta (mėto, drabsto). 20. P r a š i a u ir *jį* ateiti. 21. P r a š i a u *tėvą,* kad ir *mane* l e i s t ų palakstyti. 22. K l á u s i a u ir *jį,* bet nieko neatsakė. 23. R a d o *jį* bažnyčioje besėdintį viduryje daktarų, beklausantį jų ir b e k l a u s i a n t į *juos. Rr.* 24. Dabar p a ž i ū r ė k mano *avilį*. 25. Kada ž i ū r ė s i mano *rašinį?* — Tavo *rašinį* rytoj t e ž i ū r ė s i u. 26. Ar jau v e i z d ė j a i *vištą?* 27. V e i z d ė k i t *kits kitą,* v e i z d ė k i t *vaikus,* aš viena negaliu sužinoti. *Žt.* 28. P a i e š k o k man *galvą*. 29. Puodas *katilą* v a i n o j a. 30. A t s i v a i n o k i t *kojas rankeles,* ne *mane našlaitėlę*. 31. Jų vaikai mano *brolį* akmenimis l a i d ė. 32. Vaikai ten *ją* s p i a u d o. 33. Kam dabar s p i a u n i *mane?* 34. Šovė *kiškį* — nušovė *šerną*. 35. Priešai mūsų *brolius* š a u d o — kaip mes galim

tylėti, nuleidę rankas?! 36. Man *galvą* (*Žt.* g a l v a) skauda. 37. Ko dejuoji, ar *galvą* s k a u s t a t (= tau skauda)? *Žt.*

II. 1. *Šieną* l y j a, sulis, į daržinę vežkime. 2. Visi lietūs *mane* l y j a, visi vėjai *mane* p u č i a, visi *mane* k l i u d o (visiems aš kliūvu). 3. Brisk dabar, k l a m p o k *tokį kelią!* Tėvas vakar *bites* k o p i n ė j o. 4. T i k ė k i m stipriai *Kristų prisikėlusį. Rr.* 5. Ar jie *ką* t i k i? — T i k i u *dievą tėvą visagalį* (visa galintį). 6. Jis *kojas* š ą l a, n u š a l o. N u š a l a u *rankas.* 7. Šalna šalo, *žiedužius* n u š a l o. 8. Ar jau a p š i l a i (s u š i l a i) *rankas?* 9. N u t i r p a u *koją,* ir negaliu paeiti. 10. Vakar n u s v i l a u *plaukus, pirštus* n u d e g i a u. 11. *Kojas, galvą* p a v a r g a u. 12. *Rankas kojas* p a i l s a u — kur beeisiu! 13. Taip nesėdėk — *kojas* p a v a r g s i. 14. Mergužėlė jau u ž a u g o *lygų liemenėlį.* 15. Arklys (upėje) jau *pilvą* š l a p o. 16. Neik — *kojas* s u š l a p s i. 17. Buvau jau *kojas* s u š l a p ę s, jau ir *rankas* š l a p a u. 18. Žmonės kitados *kinkas* d r e b ė d a m i skaitydavo laikraščius. 19. Katiniukas, nuo kartelės šokdamas, *kojeles* i š l ū ž o. 20. Vilkas, lįsdamas iš pakrosnio, *šonikaulius* s u l ū ž o. 21. Lokys *nugarkaulį* p e r l ū ž o. 22. Buvo jau numiręs ir *uodegą* i š n i r ę s. *Žt.* 23. Kur dabar t r ū k s i *sprandą?* 24. Kad jis *sprandą* kur n u t r ū k t ų! 25. Sūneli, kur *tave* (šįryt) aušra a u š o, kur *tave* saulė t e k ė j o? 26. Karklai *upę* ž e l i a, baigia *upę* ž e l t i. 27. Tenai gyliai *arklius* p u o l a. 28. Jie vėl pradėjo *lietuvius* p u l t i. 29. Dabar namų *apyvoką* e i s i u. 30. Tupikio namuose ė j o *apyvoką* senelė. 31. *Ką* jūs dabar e i n a t e mokykloje? 32. Jie dabar *mokslą (sargybą, tarnybą, baudžiavą)* eina. 33. Žvirblaičiai *mokslus* e i n a. 34. Jis naktimis kaimo *sargybą* e i n a. 35. Moters dvarui *dienas* e i d a v o. 36. Mus ponai žiūrėjo, kad tik *kunigystą* (baudžiavą) e i t ū m e. *Kr.* 37. *Kelintus metus* e i n i? 38. Kas j o s i t šiandien *arklius* nakties? Vaikai *arklius* i š j o j o į ganyklą. 39. J o j a u *lauką,* j o j a u *antrą,* niekur nieko neprijojau. 40. Tas griaumedis tuoj ir *mane* iš ten i š j o j o. 41. Kur v a ž i u o j i *arklius?* 42. P r i v a ž i u o k *arklius* arčiau. Kažin kas mano *arklius* n u v a ž i a v o. 43. Palauk, aš *tave* p a v a ž i n ė s i u. 44. Kam dabar g u l i *patalus,* ne tau paklotus?! 45. Kiaulė *paršą* g u l a, ar nematai?! 46. D v ė s ė *badą,* bet dirbti nėjo.

47. A t i t i k o kirvis *kotą.* 48. *Ką* ten šunes a t l o j a? 49. Vargu b e a t n o r ė s jie kuomet *baudžiavą.* 50. Jis verktų ir verktų, visą amžį verktų, kad tik savo *motiną* galėtų a t v e r k t i! 51. Ar vienas a t s e k s i *kelią?* 52. Ar a t s i p r a š e i *jį?* 53. *Ką* ten vakar i š v e r k e i (išprašei)? 54. *Ką* jis i š s t o v ė j o? 55. Aš tau *kojas* n u s ė-

dėjau, sau *ranką* nugulėjau. 56. Kiaulė *paršą* *nugulę*. 57. Ji ir kiemo *tvorelę* parstovėjo (belaukdama, berymodama). 58. Žvakutės *pačias šakeles* pridegė. 59. Ir jis pagaliau liepto *galą* priėjo (prilipo). 60. Siūlas kamuolio *galą* priseks. 61. Ir privažiavo *mišką*. 62. *Ką* tu čia subūsi? Mesk juos! 63. Ar *jį* kada sueini (sutinki)? 64. Kam sugulėjai *drabužį (patalus)?* 65. Suieškok man *peilį*. 66. Siūlu *kamuolį* suseksi. 67. Čia suvažinės *tave*, neslovėk. 68. *Mus* sulijo, susnigo. 69. Katilai atvirė ir užbėgo *ugnį*. 70. Ar *ką* užeini čionai?

71. Ilgai *kelią* keliavo, *karą* kariavo, *kovą* kovojo, *bylą* bylojo, *vargą* vargo, *siuvinį* siuvo, *ritinį* rito, *sviedinį* sviedė, *šokį* šoko, *griežinį* griežė...

III. 1. Te (*Žt.* tė), senutėli, duonos *gabalėlį*. 2. Pele, pele, te tau *kaulinį*, duok man geležinį! 3. Aš *tavo klumpę* takšt! 4. Aš *tą ritinį* kaukšt! 5. Aš tau *kepurę* švilpt! 6. Tegu (kad) *juos* bala!

IV. 1. Ir *šimtą* duotas klumpa. 2. *Avį* duotas — dar avino graibos. 3. Mūsų šunelis *bet ką* paduotas ėda. 4. Džiaugias kaip *žirgą* dovanotas. 5. Į tą vietą galėjo tik *galą* daromi sprukti. Rėkia kaip *galą* daromas. 6. Ir jis džiaugės savo *kaltybę* atleistas. 7. Jis dabar ir *menkniekį* primestas džiaugsis. 8. Blaškos it *dantį* geliamas. Kaip jis nerėks, taip *dantį* geliamas! 9. Šiuo tarpu jam nusileido ir Petras *širdį* sopamas. 10. *Širdį* suspaustas paklausė Kolomanas.

V. 1. Sakė *mane šiokį*, sakė *mane tokį*. 2. Kiti *jį šventą* turėjo. 3. *Lygius juos* mums padarei. *Rr.* 4. Šituos *vargus* ir jūs galit sau *lengvus* pasidaryti. 5. Padaryk *mane mokytą* ir *išmintingą*, aš *tave turtingą* padarysiu. 6. Ir mes matėm *jį* visų *mylimą*. 7. Ir išvydau savo *dukrelę besėdinčią*. 8. Užaugink *jį* (vaiką) *panašų* į šitą. 9. Ir atnešė *gyvą tą žvėrelį* karaliui. 10. *Lapę gyvą* sugavo. 11. *Šitą kalakutą* kepsim *sveiką* ar *sukapotą?* 12. *Gydytoją* parvežė jai *tą patį šunkarį* (žr. § 87, I, 47). 13. Bau tiki mano *atleidimą santį* (= esantį) dievo *atleidimą? Rr.* (plg. II, 4, 5; I, 23).

VI. 1. *Dieną* kaulus nešioja, *naktį* žiopso. 2. Ji *dieną naktį* dirba. 3. *Žiemą* brolis, *vasarą* molis. 4. Kas žaliavo *žiemą vasarėlę?* 5. Gēra tiems paukšteliams *rudenį* išskristi, kad *pavasarėlį* gali vėl sugrįžti. 6. Ateik *pavasarį* — ir gausi. 7. Nejok, berneli, *pavasarį;* atjok, berneli, *rudenėlį*. 8. *Sykį* ožkelė, žiūrėdama į mišką, ėmė ką galvoti. 9. *Tą kartą* nieko nesakė. 10. Ateik *kitą dieną*. 11. *Šventą dieną* gali pasilsėti. 12. Kas tėvą motiną myli, tas *kurią dieną* ir kitus mokės mylėti. 13. *Ryto metą* jau nebesikėlė senis. 14. Ateik

*kitą vakarą, kitą rytą, trečią valandą.* 15. Taip, *šią gadynę* daug kas tik pasakomis eina.

16. Jis čia *tris dienas* dirbo, *visą vasarą* buvo. 17. Ne saulės *amžį* gyvensi. 18. *Tris mylias* važiavau. 19. Dar *ilgą galą* turėsi eiti. 20. Oi žirge, žirge, žirgeli mano, ar nuneši mane jauną per pusantros dienelės *šimtą mylelių?* 21. Kaip tu nueisi *tokį kelią* pėsčias? 22. Ar išbūsi čia *tris dienas?* 23. Tinginys *du kartu* dirba. 24. *Tris kartus* važinėjau. 25. Cibutė gal *dešimtį sykių* atmušė vilką.

VII. 1. Negirk *pradžią,* girk pabaigą. 2. Nei aš nulesiau kviečių *dirvelę,* nei aš pabaidžiau *bėrus žirgelius.* 3. Neraikyk *duoną!* 4. Nekirsk kirviu *akmenį,* nes kirvį atkirsi (atšipinsi)... 5. Nepažįsta nei *júoda* nei *bálta. Rt.*

6. *Naktį* to nedaryk. 7. Nereikia *šventą dieną* dirbti. 8. *Kitą kartą* taip nedaryk.

§ 91. **Įnagininkas.** I. 1. *Pirštu* nesitepk sviesto. 2. Jis *dantimis* griežė. 3. Miesto berneliai *dviem žagrelėm* aria — aruodai tušti; kiemo berneliai *viena žagre* aria — aruodėliai pilni. 4. Kliudė man *akmeniu* galvon. 5. *Šaukštu* upės neišsemsi. 6. *Dumplėmis* vėjo neatpūsi. 7. *Delnu* kūjo neatmuši. 8. Gerą paukštį *dviem kulkom* šauna. 9. Tinginys ir kelią *koja* rodo. *Kojomis* žemės neišgyvensi. *Kuo* jis gyvena? Ar žinai valstybę, kuri savo žmonių *girtybe* tegyvena? 10. Tuo pat *saiku* bus ir jums atseikėta. 11. Mano brolis tavo *arkliu* išjojo. 12. Reikėjo vežti *arkliais* arba *savimi,* jei neturėjai arklių. 13. Rugius jie *savim* (patys) veža — arklių neturi. *Žt.* 14. Aš visa tat *savim* esu ištyręs. 15. Girtas *penkiais šešiais.* 16. Jis ir *šešetu* gali važiuoti. 17. Daug *vežimu* (ratais) veža. 18. Plaukiau *garlaiviu.* 19. Važiuok *traukiniu.* 20. Rašyk man šituo *adrisu* (adresu). 21. *Tais pinigais* sunku dabar išmisti, išgyventi. 22. Liepė valdovas ir jį nubausti krašto *įstatymais.* 23. *Svetimu protu* netoli tenujosi. 24. *Piktumu* meilės neįgysi. 25. *Tokia* žmonių *neapykanta* netoli tu čia nuvažiuosi. 26. Jos dukrelė šilkų *skarele* ryšėjo, aukso *žiedeliu* movėjo (mūvėjo). 27. *Kuo* tu klojėsi naktį? 28. *Kuo* rytoj vilkėsi, segėsi? 29. Keturi ponaičiukai *viena kepure* dėvi (dyvi).

II. 1. Važiuok *keliu.* 2. Žiūrėk, kaip vanduo *keliu* kiurknoja. 3. Vilką minim, vilkas *keliu* bėga. 4. Važiavau *geležinkeliu.* 5. Iš po pusnyno pasileido *grioviu* vanduo. 6. Eik *vaga, pakluonėmis, patvoriu, pamiške, paupiu, pajūriu.* 7. Vilkai *palaukėmis* mėgsta vasarą slinkinėti. 8. Sielių (rąstų, sienojų) *Nerimi* del sausos vasaros neleidžia šiemet į Vilnių. 9. *Panemune* važiavau. 10. Brolis *lauku* mane lydėjo. 11. Katytė pradėjo šliaužti, vilkdama *žeme* savo kūnelį. 12. Saulė *žeme* ridinėja. 13. Kregždės tik skraido, tik laksto jo *vir-*

*šum.* 14. Nevaikščiok *lytum* (ta vieta, kur lyja). 15. Boliukas *pusnynais, tvoromis* laipiojo. 16. Vanagas skrenda *patvoriais,* tarp medžių. 17. Lipinėja kaip ožkos *karklynais.* 18. Kada važiavau per lauką, *šalimis* jojo jauni broleliai. 19. Vanagas pasirodė iš anapus trobos ir pasuko *pakluonėmis.* 20. Ne vienas sakėsi matęs ir aitvarą lakstant *patrobiais.* 21. Dar tėvas negimęs, sūnus *padangėmis* lakstо. 22. Ir čia *tarpais (dáiktais, rúožtais, vietomis)* lyja. 23. Žmonės *šalikele* ėjo. 24. Vandens srovelės bėga *šaligatviais.* 25. *Kalnais* lakiojau, dauboj nakvojau, žilvičių krūme lizdelį kroviau. 26. Eik čia nosies *tiesumu* — ir prieisi mūsų kroklį. 27. Jis buvo savo *tėvu* pasekęs. *Rt.*

III. 1. Vasarą saulė leidžiasi beveik visada *tuo pačiu metu.* 2. *Anuo metu* kalbėjo Jėzus... 3. Kur vakar buvai *šiuo metu?* 4. *Tais metais* buvo čia visur badas. 5. *Šiais laikais kitais metais* dygo jau žolelė. *Žt. Darbylaikiu (darbymečiu)* ir akmuo kruta. *Žt.* 6. Viskas reikia *laiku* daryti. 7. Reikėjo *lig laiku* (iš anksto) nuspręsti (pasakyti). *Žt.* 8. Tu turėjai *lig laiku* juodu suderinti. 9. *Vienu* akies *mirksniu* viskas nutyla. 10. Kur tu dabar *nakčia* važiuosi? 11. *Kartais* ir vilkai moka pasirodyti meilūs. 12. Šiandien *protarpiais* tegaunu mokytis. 13. *Tuo tarpu* atėjo į jį seneliukas. *Rt.* 14. *Šiuo žygiu* to nepadarysiu. 15. *Ta próga* galėjai ir ligonį aplankyti. 16. Mes šiandien *gaigyste* (gaidykste, gaidžiagyste) kėlėmės. 17. Atėjo *pavakare, pietumis* (per pietus). 18. Ateik *perpiete* (apypiete). „Kad nori turėt lengvus drabužius, tai reik *jaunu mėnesiu* pasisiūdint". 19. *Rytais* jis anksti pakyla, *vakarais* tuoj gula. 20. Girtas penkiais šešiais, o *pagiriomis* nė vienais. 21. Jis ir *sekmadieniais* mokosi. 22. Kad būtų žmoniškiau su manim elgęsi, būčiau ten ir *metais* dirbusi. 23. Ateik *septyniomis.* 24. Traukinys iš čia išeina *aštuoniomis.* 25. Argi jūs išeisit *vienais metais* visą šitą vadovėlį? *Viena diena* nesuvažinėsi į Kauną. 26. *Tomis keliomis dienomis* jie gražiausiai išėjo savo mokslo abėcėlę. 27. *Keliais (trimis) atvejais* to nepadarysi. 28. *Tuo pasimatymu* (susitikimu) nesumečiau (nesusipratau) pakalbėti su juo.

IV. 1. *Kuo* jis sirgo? 2. Sirgo *gumbu,* sirgo (mirė) *šiltine, tymais, rauplėmis...* 3. Nesirk *neliga. Žt.* 4. Petras tuomet mano *liga* sirgo (sirgo *ta liga, kuria* aš sirgau, sergu; rūpinosi, sirgo *manimi*). *Žt.* 5. *Kitais* taip nesirk (nesirūpink). 6. Ne liga jį, vaikeli, į kapus nuvarė: jis *senatve* mirė tenai. 7. Jis *tinginiu* nepaeina. 8. *Kuo tu* dabar skundiesi? 9. Senelis, prieš mirdamas, dažnai *viduriais* skųsdavosi. 10. Taip šaukė, taip rėkė *kojomis, viduriais.* 11. Vakar ir dėdė skundėsi *tavim.* 12. Jis visą dieną *pilvu* rėkė. 13. Vakar

klausau — senis šaukia rėkia (aimanuoja, dejuoja, skundžiasi) *viduriais*. 14. Parnešė vargšą namo išblyškusį, *skausmu* aičiojantį. 15. Vaikai, klausydami tos pasakos, *juokais* virto (alpo, leipo, nesitvėrė). 16. Mes *juokais* trūkome. 17. Visi pasileido *juokais*. 18. Jo motina *kuo* neapalpo (kuone apalpo) iš išgąsčio. 19. Klausė eglutė, *piktumu* nebesitverdama.

20. *Kuo* jį kaltina, įtaria? 21. *Kuo* jis nusidėjo? Jis *niekuo* nedėtas (nenusidėjęs), nekaltas. 22. *Tuo* nesirūpink. 23. Reikėjo ir *próga* (ir *juo*) pasinaudoti. 24. *Kuo* jūs abejojat? 25. Ir aš *juo* džiaugiausi. Jis savo *vaikais* nesidžiaugs. 26. *Kuo* tu juokiesi? Tu *juo* nesijuok. 27. *Manim* jie nepasitiki. *Juo* netikėk. Tikėk *manim* kaip senu žydu. Dievas savo stebuklus rodo tik tiems, kurie tiki *stebuklais*. *Tuo* jie ir tave įtikino. 28. Dabar *tavim* nebesikliausiu (nebesitikėsiu). 29. Visi stebėjosi jo *išmintim* ir *atsakymais*. Nėr žinios, *kuo* čia labiau reik stebėtis, ar jų *nesąžiningumu* ar *kvailumu*. 30. Jie domisi *mokslu*, ūkio *dalykais*. Puikus buvo vaikas: visi *juo* gėrėjomės, džiaugėmės ir domėjomės... 31. Ir tavo *rauplėtumu* jis biaurisi. 32. *Juo* tu nesikratyk (nesibodėk, nesibaidyk, nesibaisėk). 33. Medžių šakos *obuoliais* lūžo. *Rt.* Šiemet labai žydėjo sodai, buvo net šakos *žiedais* nulinkę. *Rt.* 34. Kiti raštai ir savo *antraštėmis* daug kam krinta į akį. 35. Visa draugija tiktai *juo* laikosi. 36. Ne *viena duona* žmogus gyvas. 37. Ne *viena žole* gyvulys laimingas.

38. Nubudo ir kiti *tuo triukšmu*. 39. *Kiekvienu atsitikimu* kreipkitės į jį. 40. Į Kauną jis *savo reikalais* išvažiavo. Ir jis čia *tuo reikalu (tuo tikslu)* sukinėjosi. 41. Ir jis pagaliau prasigyveno, bet ne *tavo dėka*. Rugių kirsti jis ir *savo dėka* (neprašomas) ateis. 42. Jam reikėtų, *mano nuomone (gálva, išmanymu, supratimu)*, kitaip verstis. 43. Kiaulė ėmė ir čia, *savo papratimu*, žemę knisti. *Senu papratimu* taip darome. 44. Geriamą stiklelį *senu įpročiu* taure tebevadinam. *Žt.* 45. Tenai, valdovo *paliepimu*, pastatė žmonės ir šitą bokštą. 46. Jie dievo žodį skelbia ne *savo prasimanymu*, bet dievo *įsakymu*.

V. 1. Imk *drąsa*. *Dn.* 2. Jis man *balsu* ką pasakė. 3. Studentai stojo prieš teismą visi *sykiu (kartu)*. 4. Taip tik *juokais* pasakė. 5. Plaukus kiti ir *pakópoms* kerpa. 6. Balsis *ū* eina dažnai *pakaitomis* su dvibalsiu *uo*. 7. Ar jie *geruoju* gyvena? 8. *Gerumu* su juo daug ką galėtum padaryti. 9. Paukščiai *būriu* lėkė. 10. Ir klaidžioja tokie paukščiai *mažais būreliais*, nežinomais keliais. 11. Visi jie *eilėmis* stovėjo. 12. Vaikai toliau gyvena *skyrium*, nebe su tėvais.

13. Malkos *krūvomis, ryšuliais* sukrautos. 14. Arklys *šuoliais* bėgo. 15. Važiavo *žingine*. 16. Mano vargelis *lapais* lapojo, *šakoms* šakojo. 17. Prakaitas nuo jo *lašais* varvėjo. 18. P a m a ž ė l i a i s, pro mažąsias durikes, pirštų *galeliais* įėjo p a t y l i a i s. 19. Žmogus *vargais negalais* pagavo lapę. 20. Petras jo *vardu* man taip apreiškė. 21. Kas jį čia *vardu* vadina? 22. Visi *vienu balsu* jį išrinko. 23. Jis *nieku būdu* neišeis iš namų. 24. Taip gyventi *nieku gyvu* nebegaliu. 25. Sukliko *spiegiamu, skardžiu balsu* kregždė. 26. Medis *baltais žiedais* pražydo. 27. *Tokiais akiniais* tai gera būtų linai brukti (braukti)! 28. Žiemą *tokiais kailiniais* ir į girią galėtum drąsiai važiuoti. 29. *Raibomis plunksnomis* geriausia slapstytis vanagui. 30. Vaikas *viena koja basa* nubėgo. 31. Žiūriu žiūriu — devynios stirnos *viena koja* bešokančios. 32. Jis *viena koja* šlubas. 33. Klausyk, tu šiandien, tur būt, ne *ta koja* iš lovos atsikėlei. 34. Jie čia *savo drabužiais* (savo drapana) dirba (tarnauja). 35. Griovius jie (grioviakasiai) *savo duona* kasa. 36. Ar *savo drabužiu, savo duona* čia būsi, tarnausi? 37. Jie vaikščiojo ne *savo švarkais*. 38. *Tokia uosle* gali ir šunim būti. 39. Jį teisia *uždaromis durimis*.

VI. 1. *Kuo* jie skiriasi? 2. *Kuo* jis geresnis už tave? 3. *Tuo atžvilgiu* jis nesiskiria nuo kitų. 4. Jo raštai ir kalbos *atžvilgiu* pakenčiami. 5. Petras buvo *dvejais* ar *trejais metais* vyresnis. 6. Jis bus *visa gálva* aukštesnis už savo žmonelę. 7. 100 (šimtą) sumažinę *penkiais vienetais*, gausime 95; sumažinę 100-tą *penkiais kartais*, gausime 20.

VII. 1. Medis, kur *baltais žiedais*, bus didesnis už aną. 2. Sužvingo žvingilas... s i d a b r o *gálva*, k a n a p i ų *úodega*. 3. Turiu peiliuką *šviesiomis kriaunomis*, 4. Keletas vaikų *apdriskusiais švarkais* lakstė gatvėje. 5. Pamatė jį kartą prievaizdas bestovint *išsklaidytais plaukais* lauke. 6. Ne vieną ožką jis (vilkas) yra sudraskęs, dar *didesniais ragais* kaip tavo. 7. Įėjo vienas ponas *aukšta skrybėle*. 8. Aš ją mačiau *ta pačia skara*. 9. Apysaką *ta antrašte* daug kas skaitys; apysaka *ta antrašte* ir jie, žiūrėk, domėsis. 10. Arklys *keturiomis kojomis* ir tai suklumpa. 11. Senė ožka buvo stambesnė ir *didesniais ragais*. 12. Senis — *juoda barzda*, aukštas, labai rimtas vyras. 13. Visi tie kareiviai *baltomis kepurėmis* buvo 14. *Kuo* jis *vardu?* 15. Skirk sau bernelį, kur *raudonais veideliais*.

VIII. A. 1. *Veršiu* nebliovęs, *jaučiu* nebaubsi. 2. Ne visa, kas *auksu* žiba, yra auksas. 3. Panašus buvo į uzarą, apsitaisiusį *kunigu*. 4. Čia samanos su bruknėmis *šileliu* u ž p l u k o. 5. Šitoj upė *pienu* t e k a, anoj *krauju* v e r d a. 6. Juodvarniai tik sukranksėjo,

nusileido ir suėjo *žmonėmis* į trobą. 7. Kitų teisybės ir *pasakomis* dabar eina. 8. Dvylika brolių dieną *juodvarniais* lakstė (lakiojo), naktį *žmonėmis* viename kalne gyveno. 9. *Veršiu* išėjo, *jaučiu* parėjo. 10. *Dainiais* ėjo, *dainiais* ir išėjo. 11. Žada, žada, *žadais* ir išeis. Vėjo vaikas *vėjais* eis. 12. Žodis *žvirbliu* išlekia, *jaučiu* sugrįžta. 13. *Mažu* gimė — *didžiu* augo. Dieve duok *mažu* gimti, *didžiu* augti. *Vilku* gimęs *vilku* ir sprogs. Kas gimęs *kovu*, tas kovas, kas *povu*, tas povas. 14. Mažas grūdelis *didžiu medžiu* užauga. 15. Skynimai baigia *mišku* augti. 16. Pasėjo *pipirais*, išdygo *skatikais*, pražydo *marčiomis*, iškaršo *mergomis* (grikiai). 17. Nuvažiuosiu *vėju* pakalniui.

B. 1. Verčiau *žmogum*, pavirto *sukčium*. 2. Jie mane *nieku* verčia; jie dievą *nieku* laiko. 3. *Kuo* tu mane laikai? 4. Karlais ir vilkai *lapėmis* išvirsta. 5. Ožio *daržininku* niekas nedės. 6. Nemoku rašyti, nemoku skaityti, mane *karalium* daro (deda, stato). 7. Tik be reikalo jie mūsų *karaliais* visur save rašo (rašosi). 8. Verskis *vilku*, verskis lokiu — kaip tiek, taip tiek. 9. *Didžiu* vedas, *šašu* dedas. 10. Aš *tavim* dėtas (tavo dėtas) taip nedaryčiau. 11. Dėdamasis *tikru girtuokliu*, jis pradėjo juokus varinėti. 12. Pati *egle* tapo. 13. Jie *juoku* nuleidžia tavo barnį. 14. Jo balsas (žodžiai) jau *kūnu* tampa. 15. Jį *paveikslu* imkis. 16. Vieną savo sūnų *vargoninku* tėvas išleidė (išmokydino). 17. Ir jo sūnus *kunigu* mokos. 18. Vienas vaikas mokosi *kunigu*, antras *račium*. 19. Pats jis, tur būt, *vagim* mokos. 20. Netrukus juos *kunigais* įšventinsią (įšvęsią). 21. Jį čia *mokytoju* skirsią, *teisėju* išrinksią. 22. Tur jis numirt, nėsa *sūnumi* dievo darosi. *Rr.* 23. Jis darės *numirėliu*. *Rr.*

C. 1. Kad būtų gimęs (dabar), būtų *vyskupu* buvęs (būtų mokęsis kunigu ir paskum būtų vyskupu paskirtas ar išrinktas buvęs). 2. Aš būsiu *kunigu* (tos rūšies žmogum, kunigo tarnybą eisiu, kunigu versiuos, kunigausiu). 3. Tiek aš liepsiu taip daryti, kiek tu *kunigu* būsi. *Žt.* 4. Aš būsiu *mokytoju* (tarnausiu mokytoju, mokytojo pareigas eisiu, mokytoju versiuos). 5. Kada matei, kad ožys būtų *daržininku?* Žt. 6. Tokia uosle ir *šunim* gali būti. 7. Verši, verši, kuomet būsi *jaučiu? Val.* 8. Vilktakai būdavę tie patys žmonės... Būdami *vilkais* (pasivertę vilkais), jie bėgiodavę po laukus ir miškus; kada būdavę *žmonėmis*, eidavę su kitais dirbti. Aš, *tavimi* būdamas, taip nedaryčiau. *Rt.*

IX. 1. Naumiesty kitą kartą buvo račius, *vardu* Pričkus. 2. Jis *vardu* Jonas. 3. Gyveno čia kitą kart toks žmogelis, *pavarde* Perkūnas. 4. Kitą kart viešpatavo graži ir išmintinga karalaitė, *pavarde* Tikroji Teisybė. 5. Ar esi skaitęs Žemaitės apsakymėlį, *antrašte* „Rudens vakaras"? Tas apsakymėlis pirmiau buvęs *antrašte* „Piršlybos".

X. 1. Įnamė išėjo *vienu vaiku* n e š i n a, *antru* v e d i n a. *Žt.* 2. Ir motina atėjo *vaikais* v e d i n a. 3. Atplaukė jau ir laivas *kariuomene* v e ž i n a s. 4. Kur jis nuėjo *šunimis* v e d i n a s? 5. Nebeturiu kur palikti (vaiko), važiuosiu *vaiku* v e ž i n a. 6. Atvyko ir tėvas *sūnumi* v e ž i n a s. Žmogelis važiavo rugių *pūru* v e ž i n a s. 7. Piemuo eina *žąsimis* g e n i n a s. 8. Įėjo vaikas *virbu* v e l k i n a s. Žąsiukas ėjo *sparnu* v e l k i n a s. 9. Įėjo *pilvu* v a r i n a s, r i d i n a s. *Žt.*

§ 92. **Vietininkas.** I. 1. Ar daug yra *Lietuvoje* lietuvių? 2. Yra ir teisybė *pasauly,* tik kad akla. 3. Vargšas vienas kaip pirštas pasiliko *pasaulyje.* 4. *Žmonėse* to neišgirsi. Visaip esti *žmonėse.* 5. Onelė vėl gano *pūdyme.* 6. Birstant (byrant) *dirvoj,* birs ir *jaujoj.* 7. Kunigas ir *pabaly* sėdėdamas badu nemirs. 8. Dangaus *pakraštyje,* Jonienės *namuose,* sukliko gaidys. 9. *Vietoj* gulėdamas ir akmuo apželia. 10. Tėvelio *vietoje* patėvį Onelė turėjo. 11. Auksas ir *purve (pelenuose)* žiba. 12. Žmonės *gatvėse* kalbės apie tai. 13. Vaikas *ratuose* sėdėjo. 14. Žvirblaičiai maudosi *smėlyje,* straksi *kelyje.* 15. *Kelyje* nusmuko klumpė. 16. Aš tokio *kely* radęs neimčiau. 17. Varnas susikrovė sau jūros *saloje* lizdą. 18. *Upėje* maudosi, *upėje* ir skalbinius skalbia. 19. Vieni patarė pasilikti *laive.* 20. Kiaulė *lauke* dvokia, *stale* kvepia. 21. Ir gaidys savo *kieme* drąsus. 22. Du gaidžiu *vienam kieme* nesutinka. 23. Ožkelė gromuliuodavo, atsigulusi saulės *įkaitoje* (saulės *atkaitoje).* 24. Brangi žuvis nenardo visų *akivaizdoje.* 25. Nestovėk *lytuje, saulėje.* 26. *Stotyje* prisikimšę. 27. Vakar buvau *stoty* — brolio laukiau. 28. Jo sūnus buvo tuomet *trečiajame kurse.* 29. Vaikai atsisėdo *šaly* ant kito kelmo. *Rt.* 30. Naktį *lovoje* guliu. 31. Srėbk srubą, žuvį *gale* rasi. 32. *Ore (orie)* pavasaris. 33. Ką *danguj* beveikia mano tėveliai? 34. Diena graži, šilta, nė vieno debesėlio *danguje.* 35. Kaip *danguje,* taip ir *žemėje. Rr.* 36. *Juodoj žemėj* balta duona auga. 37. Šarka dar *medy,* jau iešmą drožia. 38. Vakar *medy* varnėno lizdą pastebėjau. 39. Sušlamo *medyje,* jau rūstaudami, lapai. 40. Ko tu glūdėjai *medyje?* 41. Jie čia *kalne* gyvena. 42. *Kalne* rugelių tu neriši, šieno *lankelėj* tu negrėbsi. 43. Mano močiutė *aukštam kalnely, naujam grabely.* 44. Broliai žmonėmis *viename kalne* gyvena.

45. Visi trys stovėjo to kalno *viršūnėje*. 46. Ėmė šiaudus šlavinėti *asloje*. 47. Per girią giružę saulė tekėjo, o mūsų brolelis *žirge* sėdėjo. 48. Kieno *suole* sėdi, to ir giesmę giedi. 49. Jei pinigų turėsi, *pačiame* dievo *soste* sėdėsi. 50. Žilas plaukas *galvoje*, velnias *uodegoje*. 51. Kas tau *galvoj!* 52. Jo vardas buvo kiekvieno *lūpose*. 53. Mokinys ką *lentoj* rašė. 54. *Pirmutiniam puslapy* parašyta. 55. Prašo, kad *žemėlapyje* rastų miestą, vardu Peštą. 56. Atjok (berneli) rudenį, kai bus rugeliai *želmenyse*, žalios rūtos *garbiniuose*.

II. 1. Papartis (papartys) pražydo *nakties vidury*, našlaitėliai verkė *gaideliuose* (gaidykste...). 2. Saulė jau *dvylikoje* (pietuse). 3. Ir mes buvom *vestuvėse, pakastuvėse, šermenyse, pokylyje...* 4. Aną dieną buvau *šv. Petre (atlaiduose)*. Loja kaip šuo *mėnesienoj*. 5. Laikas *darbymety* ir už prekę brangesnis. 6. *Darbymety* ir akmuo kruta. 7. *Prekymety* vakar nieko nelaimėjau. Kas *rugiapiūtėj* pavėsio ieško, tas žiemą prikentės alkio. 8. O kodel, del ko, jauna mergele, *jaunimėly* nebuvai? 9. Ar penėsi mane *senatvėje?* 10. *Senovėje* kitaip būdavo. 11. Jie *draugėj* (drauge) augo ir *draugėj* paseno. *Rt.* 12. Kalinys *dienoje* vieną kartą tegaudavo valgyti. 13. Jie *dienoje (dienos būvyje)* tris kartus valgo. 14. Laikraštis eisiąs tris kartus *savaitėje* (per savaitę). 15. „Vaivorykštė“ eisianti tuo tarpu keturis kartus *metuose* (per metus).

III. 1. Išėjo *laukan, miškan, oran*. 2. Nueik *krūman*, ir kai pamatysi atvarant *pievon* aveles, šok iš krūmo... 3. Iš tų padangių nusileiskime *žemėn*. 4. Ką žmogus *žemėn* meta, ponas *kišenėn* dedas. 5. Kartu vilkosi įlindusi jos *krūtinėn* strėlė. 6. Laumė Elenytę vadina kraujo *upėn* maudytis. 7. Akmuo *galan* (į dugną) skęsta. *Rt.* 8. Sumojo ranka senis mano *šalin*. *Kr.* 9. Sėskitės, *stalan* neša. 10. Pavasarį, kai išsiskirstys ledai, galėsit vėl pargrįžti *laivan*. 11. Žilė *galvon*, velnias *uodegon*. 12. Imk mano *galvon* (aš atsakau). 13. Statė *korton* savo gyvybę, savo turtą, savo laisvę. 14. Dalgelė *pievon*, žiburėlis *sienon*. 15. Nevaryk dievo *medžian* (miškan) — paskui neparprašysi. 16. Nusikaltėlį *tieson* šaukė. Ir vėl gaus *tieson* eiti. 17. Elenytė nuvažiavo *ton pusėn*, iš kur girdėjo žvengimą. *Rt.* 18. Eik (mesk) *dešinėn, kairėn*. 19. Broliai išjojo *karan*. 20. Žvirblis tik dairosi į šalis, be negaus ką *nagan* imti. 21. Girininkas nuvažiavo į uošvį *viešnāgėn* (kieman, viešėti). *Kr.* 22. Ką tu *tan žodin* (į tą žodį, į tai) tarei, atsakei? 23. *Tan žodin* tiek tetarė Jonas. *Rt.* 24. Laumės gaudo vaikus ir *balosna* murkdo. *Kr.* 25. Keleiviai subėgo *miškan*, rado tokią trobelę ir suėjo visi *jon*. 26. Eikit *paežerėn*,

kad kuri karvė *avižosna* nenueitų. *Kr.* 27. Lapinas nulindo *krūmuosna. Kr.* 28. Laumė įsėdo Elenytės *ratuosna (ratuosen). Rt.* 29. Dabar laumės nebevilioja vaikų *pirtysna. Rt.* 30. *Pavakarėn* truputį atvėso. *Rt.*

IV. 1. Diena *vakarop,* metai *galop.* 2. Buvo jau *rudeniop (rudenop).* 3. Brolis *kunigop* išvažiavo. *Lz. 4.* Petras jau *dievop* nuėjo (= numirė). *Lz.*

V. 1. Vakar buvau *kunigiep. Lz.* 2. Tas vaikelis jau *dieviep* (pas dievą) *Lz. Rr.* (žr. § 29).

## VEIKSMAŽODIS.

§ **93.** Veiksmažodis yra kalbos dalis, kaitoma a s m e n i m i s, s k a i č i a i s  i r  l a i k a i s.

Veiksmažodis daikto v e i k s m ą reiškia. Juo pasakome, ką daiktas veikia. Pavyzdžiai: mokytojas *moko;* visi *pluša dirba;* aš *rašau,* tu *skaitai;* jūs *dirbate,* mes *tinginiaujame.*

§ **94. Asmens, skaičiai, laikai.** A. A s m e n ų yra trys: **pirmasis, antrasis** ir **trečiasis** (žr. § 77). Pavyzdžiui:

1) *aš* dirbu, guliu, rašau — *mes* dirbame, gulime, rašome;
2) *tu* dirbi, guli, rašai — *jūs* dirbate, gulite, rašote;
3) *jis (ji, jie, jos)* dirba, guli, rašo.

B. Ir veiksmažodžio yra trys s k a i č i a i: **vienaskaita, daugiskaita** ir **dviskaita.** Pavyzdžiui:

*aš* dirbu, guliu, rašau; *mes* dirbame, gulime, rašome; *mudu, mudvi* dirbava, guliva, rašova...

Visų skaičių trečiasis asmuo yra vienodas: jis *dirba,* jie *dirba,* juodu *dirba...*

C. L a i k ų yra keturi: **esamasis, du būtuoju (kartinis ir dažninis)** ir **būsimasis.** Pavyzdžiai:

aš *dirbu, rašau* (dabar, šiuo tarpu);
aš *dirbau, rašiau* (pirmiau, vienu kuriuo tarpu, vieną kartą);
aš *dirbdavau, rašydavau* (pirmiau, dažnai, paprastai);
aš *dirbsiu, rašysiu* (vėliau, paskum).

§ **95. Asmenavimas.** Veiksmažodžio asmenis, skaičius ir laikus reiškiame tam tikromis **galūnėmis.** Kitos kalbos dalys v i s ų šitų dalykų savo galūnėmis neišreiškia.

Veiksmažodžio kaitymą asmenimis, skaičiais ir laikais vadinam ir tiesiog **asmenavimu:** kiekvienas veiksmažodis, kaitomas skaičiais ir laikais, yra kaitomas drauge ir asmenimis, turi tam tikrų galūnių ir asmenims reikšti.

Veiksmažodžiai asmenuojami, kaip jau galėjom pastebėti iš įrašytųjų pavyzdžių (§ 94), ne visi vienodai. Yra kelios jų asmenuotės (žr. § 97...).

§ **96. Bendratis.** Prieš kalbėdami apie atskirąsias veiksmažodžio asmenuotes, turime čia pat skyrium pažymėti vieną jo lytį — **bendratį**. Šitos lyties galūnė yra *ti* (t) arba *tis* (ties): *neš-ti, suk-ti, bėg-ti, vež-ti, judė-ti, mokė-ti, dary-ti, rašy-ti, šaudy-ti, varsty-ti, žiopso-ti, šienau-ti, juok-tis, suk-tis, rašy-tis, sergė-tis.* Ja pasakome tiktai veiksmą, bendrą veiksmo vardą, bet ja nepažymime nei asmens, nei skaičiaus, nei laiko.

Galūnė *ti (tis)* bendratyje eina tuojau po žodžio liemens, arba tarp tos galūnės ir veiksmažodžio liemens yra įsibrovęs dar tam tikras **jungiamasis** (jung. balsis): *neš-ti, raš-y-ti, narst-y-ti, krut-ė-ti...* Šitas jungiamasis, sudėtas su veiksmažodžio liemeniu, sudaro bendraties liemenį, kuris gali skirtis nuo esamojo arba būtojo laiko liemens: plg. *rašy-ti* ir *rašo, rašo-me, rašė, rašė-me; mylė-ti* ir *mylime, mylėjo-me...*

1. Véiku *pagadinti,* bet nevéiku *pataisyti.* 2. Leñgva *gerti,* bet sunkù *pagirioti.* 3. Ir *juoktis* ne visada yra sveĩka. 4. Jau namai *matyti.* 5. Šulinys *kasti* neleñgva. 6. Man atsitiko geras arklys *pirkti.* 7. Jam visi darbai tenka *dirbti.* 8. Jam rūpi darbas *dirbti,* ne *tinginiauti.* 9. Tau, žinoma, ropės beliks *graužti.* 10. Reikės *pradėt* šienas *piauti.* 11. Bepigu kiaulei: nei burna *prausti,* nei kojos *auti,* nei darbas *dirbti,* nei šaukštu *valgyti!..* 12. Pagaliau ir jie ėmė *mokytis.* 13. Rytoj gausit miškan *važiuoti.* 14. Knygas ne *plėšyti* rašo. 15. Samdė mane darbui *dirbti.*

§ **97. Asmenuotės.** Nusižiūrėję į esamojo laiko galūnes *(dirb-a* ir *mieg-ti),* galim sakyti, jog mūsų veiksmažodžio reikia skirti pirmiausia dvi asmenuoti — **liemeninė,** arba **balsinė,** ir **galūninė,** arba **priebalsinė.**

a) Galūninės asmenuotės veiksmažodžiai trečiajam asmeniui turi galūnę *-ti,* tariamą tuojau po veiksmažodžio šaknies. Pavyzdžiui: *es-ti, liek-ti, mieg-ti, niež-ti, serg-ti, snieg-ti...*

Šitos asmenuotės veiksmažodžiai turėdavo senovėje pirmajam esamojo laiko asmeniui galūnę *-mi,* antrajam — *-si.* Buvo sakoma: *es-mi, liek-mi, mieg-mì, es-i* (iš *es-si*), *liek-sì, mieg-sì.* Tos galūnės rašomojoje kalboje dabar lytyse *esmi, esi* tėra gyvos.

b) Šių dienų rašomojoje kalboje galūninės asmenuotės liekanas beturime. Jos vietoje įsigalėjusi yra dabar balsinė (be *t*), arba

l i e m e n i n ė, asmenuotė. Dabar yra sakoma ir rašoma dažniausiai: *esu* (šalia *esmi*), *linka, lieka* (šalia *liekti*), *sninga, sniega* (šalia *sniegti*). Todel šioje gramatikoje toliau yra kalbama smulkiau tiktai apie vadinamąją l i e m e n i n ę mūsų veiksmažodžio asmenuotę.

§ 98. **Liemeninės asmenuotės veiksmažodžiai** trečiojo asmens gale turi esamajam laikui ne galūnę *-ti* (su priebalsiu *t*), bet balsį, kurs, sudėtas su pirmąja žodžio dalimi, sudaro visą esamojo laiko l i e m e n į ir, paimtas skyrium be tos didžiosios dalies, eina trečiojo asmens galūne. Trečiojo asmens lytis, einanti esamojo laiko liemeniu, atsikartoja ir keliose kitose to pat laiko lytyse. Pavyzdžiai: *neša, neša-me, neša-te; lydi, lydi-me, lydi-te; rašo, rašo-me, rašo-te...*

§ 99. Liemeninės asmenuotės e s á m a s i s l a i k a s ne visų veiksmažodžių kaitomas yra vienodai. Nusižiūrėję į tų veiksmažodžių esamojo laiko liemenis, į trečiojo asmens galūnes, galime skirti p a p r a s t ų j ų savo veiksmažodžių dabar t r i s a s m e n u o t e s.

a) **Pirmosios asmenuotės** veiksmažodžiai turi trečiajam asmeniui galūnę *-a* (po kietojo arba po minkštojo priebalsio). Pavyzdžiai: *aug-a, jud-a, krut-a, ved-a, augin-a, krutin-a, kloj-a, stoj-a, audži-a, siauči-a, šauki-a, verpi-a.* Pirmojo jų asmens yra galūnė *-u* (po kietojo arba po minkštojo priebalsio), antrojo — *-i: aug-u, aug-i, augin-u, augin-i, kloj-u, kloj-i, audži-u, aud-i, siauči-u, siaut-i, šauki-u, šauk-i.* Kitoms esamojo laiko lytims sudaryti, prie trečiojo asmens, kurs yra drauge ir to laiko liemuo, pridedamos dar tam tikros asmenų ir skaičių galūnės: *auga — auga-me, auga-te, auga-va, auga-ta; stoja, audžia, siaučia — stoja-me, audžia-me, siaučia-me, stojate, audžia-te, siaučia-te, stoja-va, audžia-va, siaučia-va, stoja-ta, audžia-ta, siaučia-ta.*

b) **Antrosios asmenuotės** trečiojo asmens galūnė yra *-i:* (jis, jie, juodu, jiedvi), *gul-i, lyd-i, myl-i, stov-i, veizd-i.* Pirmojo asmens čia yra galūnė *-u* (po minkštojo priebalsio), antrojo — *-i: guli-u, gul-i, lydži-u, lyd-i, véizdži-u, véizd-i...* Pridėję prie trečiojo asmens tam tikras galūnes, gauname kitas esamojo laiko lytis: *guli, lydi, veizdi — guli-me, lydi-me, veizdi-me, guli-te, lydi-te, veizdi-te, guli-va, lydi-va, veizdi-va, guli-ta, lydi-ta, veizdi-ta.* Visų šitų veiksmažodžių bendratis, prieš savo galūnę *-ti,* turi po veiksmažodžio šaknies jungiamąjį balsį *-ė: gul-ė-ti, lyd-ė-ti, veizd-ė-ti...* Pirmosios asmenuotės veiksmažodžiai to jungiamojo daugumas neturi.

c) **Trečiosios asmenuotės** trečiojo asmens gale yra balsis *-o;* iš to esamojo liemens balsio ir paprastųjų to laiko galūnių *(-u, -i)*

susidaro jų pirmojo ir antrojo asmens galūnės *-au, -ai: rašo, rašau, rašai; šaudo, šaudau, šaudai; barsto, barstau, barstai; ieško, ieškau, ieškai; žiopso, žiopsau, žiopsai.* Kitoms esamojo laiko lytims daryti čia, kaip ir kitur, pridedamos prie trečiojo asmens tiktai tam tikros galūnės: *rašo-me, rašo-te, rašo-va, rašo-ta, barsto-me, ieško-me, žiopso-me...* Daugiskaitoje čia, kaip ir kitur, galūnės ir trumpinamos: *rašom, rašot, ieškom, ieškot...* (kaip *nešam, nešat, gulim, gulit...*).

§ **100.** a) Mūsų skiriamos trys veiksmažodžių asmenuotės tiktai del esamojo laiko galūnių skirtumų. Bet būtasis kartinis laikas sudaromas irgi ne vienodai: *bėg-o, kil-o, šil-o, kloj-o, judėj-o* ir *neš-ė; aud-ė, siaut-ė, raš-ė, barst-ė; bėgau, bėgai, bėgome, bėgote, bėgova, bėgota; klojau, klojai, klojome, klojote, klojova, klojota; nešiau, nešei, nešėme; audžiau, audei, audėme; siaučiau, siautei, siautėme; rašiau, rašei, rašėme; barsčiau, barstei, barstėme.*

Būtojo kartinio trečiojo asmens gali būti galūnė *-o* arba *-ė*. Pagal tą eina čia ir kiti skirtumai.

b) Būtojo dažninio lytys visų veiksmažodžių sudaromos vienodai. Prie bendraties liemens čia pridedamos galūnės *-davau, -davai, -davo* ir t. t.: *bėg-ti, veis-ti, aus-ti, mes-ti, rašy-ti, barsty-ti, — bėg-davau, veis-davau, aus-davau, mes-davau, rašy-davau, barsty-davau; bėg-davai, -vo, -vome, -vote, -vova, -vota...*

c) Būsimojo laiko trečiasis asmuo turi galūnę *-s* (jau be balsio *-i*). Visas tas laikas asmenuojamas kaip esamojo laiko lytys *lydi, lydžiu, lydime...* (tiktai neturi *-i* trečiojo asmens galūnėje). Galūnės *-siu, -si, -s, -si-me...*, darant to laiko lytis, pridedamos čia prie bendraties liemens: *bėg-ti, klo-ti, rašy-ti — bėg-siu, klo-siu, rašy-siu, bėg-si, bėg-s...; bėg-si-me, klo-si-me, klo-si-te, klo-si-va, klo-si-ta* ir t. t.

### VEIKSMAŽODŽIŲ ASMENAVIMAS.

§ **101.** Mūsų veiksmažodžių skiriame keturis laikus — 1) **esamąjį, 2) būtąjį kartinį, 3) būtąjį dažninį** ir **4) būsimąjį:**

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 1) a. | dirbu, | audžiu, | lydžiu, | rašau |
| | dirbi, | audi, | lydi, | rašai |
| | dirba, | audžia, | lydi, | rašo |
| b. | dirbame, | audžiame | lydime, | rašome |
| | dirbate, | audžiate, | lydite, | rašote |

| | | | |
|---|---|---|---|
| c. dirbava, | audžiava, | lydiva, | rašova |
| dirbata, | audžiata, | lydita, | rašota. |
| 2) a. dirbau, | audžiau, | lydėjau, | rašiau |
| dirbai, | audei, | lydėjai, | rašei |
| dirbo, | audė, | lydėjo, | rašė |
| b. dirbome, | audėme, | lydėjome, | rašėme |
| dirbote, | audėte, | lydėjote, | rašėte |
| c. dirbova, | audėva, | lydėjova, | rašėva |
| dirbota, | audėta, | lydėjota, | rašėta. |
| 3) a. dirbdavau, | ausdavau, | lydėdavau, | rašydavau |
| dirbdavai, | ausdavai, | lydėdavai, | rašydavai |
| dirbdavo, | ausdavo, | lydėdavo, | rašydavo |
| b. dirbdavome, | ausdavome, | lydėdavome, | rašydavome |
| dirbdavote, | ausdavote, | lydėdavote, | rašydavote |
| c. dirbdavova, | ausdavova, | lydėdavova, | rašydavova |
| dirbdavota, | ausdavota, | lydėdavota, | rašydavota. |
| 4) a. dirbsiu, | ausiu, | lydėsiu, | rašysiu |
| dirbsi, | ausi, | lydėsi, | rašysi |
| dirbs, | aus, | lydės, | rašys |
| b. dirbsime, | ausime, | lydėsime, | rašysime |
| dirbsite, | ausite, | lydėsite, | rašysite |
| c. dirbsiva, | ausiva, | lydėsiva, | rašysiva |
| dirbsita, | ausita, | lydėsita, | rašysita. |

Šitie keturi laikai yra **ištisiniai:** čia laiko lytį vienas i š t i s i n i s žodis sudaro — *dirbu, dirbau*... Taigi čia duotas keturių **ištisinių laikų** asmenavimas.

§ **102.** a) Sakom ir rašom: *audžia, siaučia, audžiame, siaučiame, audžiu, siaučiu, lydžiu* (su *č, dž*), bet *audi, siauti, lydi* (su *d, t*). Priebalsius *d, t* prieš *i* tariame minkštai. Tuodu priebalsiu, būdamu prieš *i*, jei po to *i* eina balsiai *a, o, u,* pavirsta kalboje sudurtiniais priebalsiais *dž, č:* lytys *audžiu, audžia, lydžiu, medžio, medžiu, medžių, medžiams, stačioms*... yra susidariusios kalboje iš senovinių lyčių „audiu, audia, lydiu, medio, mediu, medių, mediams, statioms (statiomus, statiomis)"...

b) Būsimojo laiko lytys *ausiu, siausiu, veisiu, zirsiu, mesiu, nešiu, mėšiu* yra susidariusios iš tam tikrų to laiko liemenų (su

galo priebalsiais *s, š, z, ž, d, t*) ir laiko galūnių *-siu, -si, -s*. Priebalsiai *s, z* (ir *d, t*) prieš *s* netariami, jie čia išnyksta, jų čia ir nerašome; priebalsiai *š* ir *ž*, susidūrę su *s*, išvirsta su tuo *s* priebalsiu *š*. Tuo pat keliu yra atsiradę mūsų kalboje lyčių *grįšiu, laušiu, grįš, lauš, daušiu, dauš, duš, suduš* (iš netariamųjų „grįž-siu, lauž-siu, grįž-s, lauž-s, dauž-s, duž-s, suduž-s").

### SANGRĄŽINIS VEIKSMAŽODIS.

§ **103.** Paprastieji veiksmažodžiai (§§ 101 ir 102), sutapę su nevartojamu skyrium sángrąžos žodelyčiu *si (s)*, sudaro atskirą veiksmažodžių rūšį — veiksmažodžius **sángrąžinius:** *rašau-si, pasi-rašau, skundžiuo-si, juokiuo-si, nu-si-juokia, rašyti-s, pa-si-rašyti, skųsti-s, juokti-s, nu-si-juokti*. Reiškia jie dažniausiai tokį daikto veiksmą, kurs į patį veiksnį yra šiaip ar taip grężiamas arba jo yra sau pačiam veikiamas.

a) Veiksmažodžiai, kurie sangrąžos žodelytį *si* turi savo viduje, asmenuojami yra kaip paprastieji veiksmažodžiai: *pasirašau, nusijuokiu, pasirašai, nusijuoki, pasirašysiu...*

b) Taip pat asmenuojami ir kiti sangrąžiniai veiksmažodžiai, tik jų galūnės, būdamos čia ne pačiame žodžio gale (prieš *si, s*), yra ilgėlesnės, kiek kitoniškos.

Asmenavimas. 1. *Dìrbuosi,* sukúosi, áudžiuosi, verčiuosi, lydžiuosi, rašausi; *dirbiesi,* sukiesi, audiesi, vertiesi, lydiesi, rašaisi; *dirbasi,* sukasi, audžiasi, verčiasi, lydisi, rašosi; *dirbamės,* sukamės, audžiamės, verčiamės, lydimės, rašomės; *dirbatės,* sukatės, audžiatės, verčiatės, lyditės, rašotės; *dirbavos,* sukavos, audžiavos, verčiavos, lydivos, rašovos; *dirbatos,* sukatos, audžiatos, verčiatos, lyditos, rašotos. . . . . . . .

2. *Dìrbausi,* sukaũsi, áudžiausi, verčiausi, lydėjausi, rašiausi; *dirbaisi,* sukaisi, audeisi, verteisi, lydėjaisi, rašeisi; *dirbosi,* sukosi, audėsi, vertėsi, lydėjosi, rašėsi; *dirbomės,* sukomės, audėmės, vertėmės, lydėjomės, rašėmės; *dirbotės,* sukotės, audėtės, vertėtės, lydėjotės, rašėtės; *dirbovos,* sukovos, audėvos, vertėvos, lydėjovos, rašėvos; *dirbotos,* sukotos, audėtos, vertėtos, lydėjotos, rašėtos.

3. *Dirbdavausi,* sukdavausi, ausdavausi, versdavausi, lydėdavausi, rašydavausi; *dirbdavaisi,* sukdavaisi, ausdavaisi, versdavaisi, lydėdavaisi, rašydavaisi; *dirbdavosi,* sukdavosi, ausdavosi, versdavosi, lydėdavosi, rašydavosi; *dirbdavomės,* sukdavomės, ausdavomės, versdavomės, lydėdavomės, rašydavomės; *dirbdavotės,* sukdavotės, ausdavotės, versdavotės, lydėdavotės, rašydavotės; *dirbdavo-*

*vos,* sukdavovos, ausdavovos, versdavovos, lydėdavovos, rašydavovos; *dirbdavotos,* sukdavotos, ausdavotos, versdavotos, lydėdavotos, rašydavotos.

4. *Dirbsiuosi,* suksiuosi, ausiuosi, versiuosi, lydėsiuosi, rašysiuosi; *dirbsiesi,* suksiesi, ausiesi, versiesi, lydėsiesi, rašysiesi; *dirbsis,* suksis, ausis, versis, lydėsis, rašysis; *dirbsimės,* suksimės, ausimės, versimės, lydėsimės, rašysimės; *dirbsitės,* suksitės, ausitės, versitės, lydėsitės, rašysitės; *dirbsivos,* suksivos, ausivos, versivos, lydėsivos, rašysivos; *dirbsitos,* suksitos, ausitos, versitos, lydėsitos, rašysitos.

§ **104.** a) Daugiskaitos lytys *dirbamės, dirbomės, dirbsimės, dirbsitės...* tariamos vietomis ir šiaip: *dirbamos, dirbomos, dirbsimos, dirbsitos.* Taip yra kartais ir rašoma.

b) Veiksmažodis su priešdėliu, jei turi ir sangrąžos dalelytę *si,* turi ją paprastai žodžio viduje, tuojau po priešdėlio: *ap-si-versti, ap-si-sukti, į-si-sukti, nusiskųsti, nusiversti, pasirašyti...* Toki sangrąžiniai veiksmažodžiai asmenuojami kaip paprastieji (dalelytė *si* pasiliekti žodžio viduje): *apsiverčiu, apsisuku, įsisuksim, nusiskundė, nusiskųs, nusiskųsite, pasirašau, pasirašysiu...*

1. Ko judu čia *mušatos?* 2. Labai jie *mylisi.* 3. Gyvena kaip broliai, *mylisi* kaip sesers. 4. Dabar juodu *mylisi* ir labai gražiai gyvena. 5. *Šnekas* kaip kiaulė su žąsia. 6. Kaip *kuliasi* rugiai? 7. Ar gerai *minasi* linai? 8. Jis *tariasi* daug mokąs. 9. Ir brolis juo *skundėsi.* 10. Jie čia trobelę *statėsi.* 11. *Lydėjomės* brolelį per lygų laukelį. 12. Ir prieš mane jis *slėpėsi* turįs pinigų. 13. Ir aš *mokysiuosi* amato. 14. Arklių kitiems neduos, sau *laikysis.* 15. Rytoj *ieškosiuos* berno. 16. Aš *būsiuos* (apsimetu...) nieko neįmanąs, dirbu ir į juos žiūriu. 17. Ir juodu kartais *káudavosi.* 18. Jis *duodas* prisikalbėti. 19. Ir šuo *nesiduoda, nesileidžia* mušamas. 20. Briedis *neprisileidžia* šunų (prie savęs). 21. Jis *prisileido* (prisileidė) ir žuvų į savo tvenkinį. 22. Savo brolelį aš čia *atsilydėjau.* 23. *Prisimylėję* visi *išsiskirstė.* 24. Jis ėmęs *išsišlavė* savo urvą, *išsibarstė* žolynais ir laukė svečių ateinant. 25. Kas nedaromas *pasidaro?*

§ **105.** Šių dienų raštuose tebevartojami iš senovės ir iš kuriųne-kurių šio laiko tarmių sangrąžiniams veiksmažodžiams kartais ir neskiriamieji „įvardžiai" *mi, ti (m, t).*

1. Ko dejuoji, ar galvą *skaudat* (skauda tau)? 2. Ko susiraukei, ko vaipais, be ne (ar ne) dantį *skaudat, gelia!?* 3. *Duosiem* (duosi man) duonos kąsnelį. 4. Dantį *svembiam,*

dantį *geliam* (svembia man, gelia man). 5. Tylėk, vaikeli, tuoj duonelės *duosiuot* (duosiu tau). 6. Lokeli, lokeli, kam *suspaudeim* (suspaudei man) galvelę? 7. *Parodysiuot* (parodysiu tau), jei nori. *Rr.* 8. Paskum ir savo veidą *pamirodė* (parodė man). 9. *Nóriegu* (ar nori, jei nori), *patirodysiu* (parodysiu tau), jog tasai veikalas yr dvasios šventosios. *Rr.* 10. *Įmismeigė* (įsmeigė man) strėlę širdin. *Rr.* 11. Pamečiau žiedą po variniu tiltu, *atmirado* mėnuo, sugaišino saulė (r a s a). *Pr.* *(Rr.)*[31].

Šių veiksmažodžių vietoje rašomojoje kalboje dabar vartojami dažniausiai paprastieji veiksmažodžiai (su įvardžiais *man, tau* ir be tų įvardžių).

## NUOSAKOS.

§ **106.** Veiksmažodžių lytimis, kurios čia aukščiau išdėtos (§§ 99—103), tiesiog pasakome, jog vienas kitas daiktas veikia, veikė, veikdavo ar veiks: tu *dirbi,* jūs *dirbote, dirbdavome,* jie *dirbs, gulės...* Čia yra veiksmažodžio **tiesióginė núosaka** (modus indicativus).

§ **107.** Veiksmažodžio lytimis galime išreikšti ir veiksmą tiktai t a r i a m ą, tokį veiksmą, kurs g a l i, g a l ė t ų arba t u r ė t ų įvykti: „*dirbčiau,* kad *galėčiau;* prašiau, kad ir jis *ateitų...*" Čia yra **tariamoji,** arba **galimoji, nuosaka** (m. coniunctivus).

A s m e n a v i m a s. 1. *Dirbčiau,* dirbčia, rašyčiau, rašyčia, juokčiausi, juokčiasi; 2. *dirbtumei,* dirbtumi, dirbtum (dirbtumbei), rašytumei, juoktumeisi; 3. *dirbtų,* rašytų, juoktųsi; 1. *dirbtume,* dirbtumėm, -mėme, dirbtumim, -mime (dirbtumbime)... juoktumės, juoktumėmės; 2. *dirbtumėte,* -mėt, dirbtutėt, dirbtumite, -mit, (dirbtumbite), juoktumėtės, juoktutės; 1. *dirbtuva,* dirbtumėva, dirbtumiva (dirbtumbiva), juoktuvos, juoktumėvos;. 2. *dirbtumėta,* dirbtuta (dirbtumbita), juoktumėtos, juoktutos (juoktumbitos)[32].

Šios nuosakos lytims daryti, prie bendraties liemens pridedame galūnes: *-čiau, -čia, -tumei, -tum..., -tų* ir t. t. Tuo būdu susidaro lytys: *dirb-čiau, rašy-čiau, dirb-čia, rašy-čia, mes-čiau, rašy-tumei, rašy-tum, rau-tum, mes-tum* ir t. t.

a) Rašomojoje kalboje pirmasis asmuo gauna kartais galūnę *-čio, -čiosi* (iš žemaičių tarmės). Trečiojo asmens galūnė vietomis yra tariama *-tu(-t): dirbtu, dir̃bt, raũt, juoktusi...*

b) Rašoma kartais (iš rytinių aukštaičių tarmių): aš *dirbtáu, neštáu, juoktáus, šienáutau;* tu *dirbtái, neštái, juoktáis, šienáutai;* jis, jie *dirbtũ, neštũ, juoktũs, šienautũ;* mes *dìrbtũme, nèštũme, juõk-*

*tūmės; šienáutūme* (mes *dirbtūm, neštūm, šienáutūm*); jūs *dirbtūte... (dirbtūt...), juõktūtės.*

§ 108. **Liepiamoji nuosaka.** Veiksmažodžio lytimis galime išreikšti ir pirmojo asmens *(aš)* įsakymą, paliepimą, prašymą, kad antrasis asmuo tą įsakymą vykdytų arba kad darytų, ką jam liepia arba ko iš jo prašo pirmasis asmuo: *rašyki, rašyk, dirbk, rašykite, dirbkite, rašykita, dirbkita, skųskis, skųskitės, skųskitos, nesiskųsk...*

Pirmasis asmuo, įsakydamas ką kitam ir ragindamas kitus arba kitą, šitos nuosakos lytimis gali pažymėti drauge ir pats su jais dirbsiąs tuo įsakymu: *rašykime, dirbkime, rašykiva, dirbkiva.*

Visos šitos veiksmažodžio lytys yra jo **liepiamoji nuosaka** (m. imperativus).

a) Šitoji nuosaka neturi nei pirmojo vienaskaitos, nei trečiojo, bendro visiems skaičiams, asmens.

b) Liepiamosios nuosakos lytims daryti, prie bendraties liemens pridedame galūnes *-ki, -kime, -kite (-k, -kim, -kit), -kiva, -kita: rašy-ki, rau-kime, skus-ki, skus-kime, rašy-kite, rašy-kiva, rašy-kita, skus-kiva, skus-kita* ir *skųskis, sukis, skųskimės, sukimės, skųskitės, sukitės, skųskivos, sukivos, skųskitos, sukitos.*

c) Rašome *suk, sukime, sprokite, sujunk, sujunkime, sek, sekime* (ne „sukk, sukkime, sprogkite, sujungk, sujungkime, sekk, segk, sekkime, segkime"): priebalsiai *k* ir *g* prieš *k* visai netariami, jie prieš *k* išnyksta, jų ir nerašome ištisiniuose žodžiuose *.

§ 109. **Geidžiamoji nuosaka.** Veiksmažodžio galūnėmis galime išreikšti ir pirmojo asmens *(aš)* geismą arba norą, kad ką darytų trečiasis asmuo arba kad kas darytųsi, kad būtų, įvyktų: *tesie (teesie)* kaip buvę; *tegulië, tedirbië, tevežië, teeinië (tegulȳ, tedirbȳ, tevežȳ, teeinȳ); tesākai, terāšai, tedārai, tesižìnai...* Čia turime **geidžiamąją nuosaką** (m. optativus).

a) Mūsų raštuose šitos nuosakos trečiasis asmuo tėra paprastai vartojamas. Jos liemengalyje yra *-ie (-y)* arba *-ai;* žodžio pradžioje nuosakos reikalui sakomas dar priešdėlis *te.* Dvibalsį *ai* liemengalyje turi trečiosios asmenuotės veiksmažodžiai, kiti — *ie.*

b) Geidžiamosios nuosakos trečiasis asmuo turi ir **leidžiamosios nuosakos** (m. permissivus) reikšmės: lytys *teesie, tegulie, tedirbie, terašai, tesižinai* reiškia ir tiek, kiek pasakymai: „leidžiu, nieko priešinga neturiu, sutinku, kad kas būtų, gulėtų, dirbtų, rašytų, žinotųsi".

---

* Rašome ir *auklė, pakinklai, suvysiu, išvystu, veisime,* ne „augklė, pakin*k*klai, suvy*t*siu, išvy*d*stu, vei*s*sime": ištisiniame žodyje nerašome to garso, kurio, ką tarydami, *visai negirdime.*

c) Geidžiamosios nuosakos vartojame kartais iš senovės, be trečiojo asmens, dar pirmąjį daugiskaitos ir antrąjį vienaskaitos ir daugiskaitos asmenis: *dāraime, rāšaime, dārai, klaūsai, mālai, rāšai, dāraite, rāšaite, dārait* (be priešdėlio *te*).

d) Geidžiamosios nuosakos reikšmės įgyja ir kitų nuosakų lytys: *tedirba, teneša, teveža, teeina, tegu (tegul) dirba, tegu neša, tegu veža, tegu sako* (tiesioginės nuosakos lytys su priešdėliu *te* arba su žodžiais *tegu, tegul*); *dirbam, nešam, rašom* (tiesioginės nuosakos pirmasis daugiskaitos asmuo be *e* žodžio gale); *darykime, rašykime, daryk, rašyk* (liepiamoji nuosaka); *kad* tu sveikas *būtum, kad* tu *surūgtum, suskrestum, sumólėtum;* kad jis sveikas *būtų,* kad galą *gautų, surūgtų, sumolėtų* (tariamoji nuosaka dažniausiai su žodeliu *kad*); *eimè, eivà* (senovės tiesioginė nuosaka, senovinių jos lyčių liekana).

§ **110. Nuosaka ir jos lytys.** Trumpai sakant, nuosaka yra tokios veiksmažodžio lytys, kuriomis išreiškiame: 1) patį daikto veikimą arba neveikimą ir 2) ne tiek veikimą arba neveikimą, kiek sakytojo reiškiamą šiokį ar tokį galvojimą ir norą del to veikimo arba neveikimo. Tomis lytimis išreiškiame 1) **tiesioginę nuosaką** ir 2) **nuosaką tariamąją, liepiamąją, geidžiamąją** *(rašome* ir *rašytume, rašykime, rašaime).*

Taip skiriame veiksmažodžio nuosakas del atskirų jo galūnių, susidarančių kalboje įvairiems veiksmo dalykams reikšti. Turėdami prieš akis sakinius: a) *būva (būna), tebūna, tegu būna,* b) kad čia man *būtų,* c) *būkim, būkit,* d) *teesie, tegulie, daraime, daraite,*— turėdami galvoje pačias veiksmažodžių lytis, išreikštas žodžių galūnėmis,— sakysime, jog čia yra keturios nuosakos — tiesioginė (a), tariamoji (b), liepiamoji (c) ir geidžiamoji (d), ir žinosime, jog vienós nuosakos lytys vartojamos kalboje dažnai ir kitós nuosakos reikalui.

§ **111. Nuosakų pavyzdžiai.** a) 1. Dabar jis nieko *nedirba.* 2. Ir mes maža *teturim* žemės. 3. Jam *nerūpėjo* žirgeliai šerti. 4. Ir jis daug *dirbdavo.* 5. Dabar ir mes *būsim* išmintingesni. 6. Mus viešpatis *išmokė,* ko ir kuriuo būdu prašyti *turime. Rr.* 7. Dirbus dirbus, *reik* ir pasilsėti.

b) 1. Visi prašė jį *tylėtų* (kad *tylėtų*). 2. Prašiau ir man tą malonę *padarytum* (kad... *padarytum*). 3. Ir višta kasus žiūri, kad ką *iškastų.* 4. Kad švenčiamas *būtų* vardas tavo! 5. Kad tokių žmonių bent dešimtis *būtų* Lietuvoje! 6. Kad tu *pavirstum* drebulėle, kad tu dieną naktį *drebėtum!* 7. Ir jam *būtų* malonu, kad tu *pasveiktum.* 8. Kas genio vaikus *žinotų,*

kad pats *neklyksėtų*. 9. Oi *lėkčiau, lėkčiau*, kad *galėčiau*, gandro sparnus kad *turėčiau*.

c) 1. *Sėsk*, būsi svečias. 2. Tu, tėve, *būk* ir *supūk*, pats aš eisiu saulaitės pasižiūrėti ir našlaičių papenėti. 3. *Prašyk, pulk* kojump. *Rr*. 4. *Pagiedokit* man šv. Jono giesmę. 5. *Važiuokiva* rytoj į mišką. 6. Tu *nusieiki* į pušynė'į, tu *nusilaužki* pušų šakelę. 7. Pasakė: „*Kapstykitės* visi mėšlai",— ir išsikapstė. „*Susiarkit* visos dirvos",— ir susiarė. „*Susiakėkit* visos dirvos",— ir susiakėjo. „*Pasisėkit* pūrai",— ir pasisėjo... „*Nusipiaukit* pūrai",— ir nusipiovė. „*Išsikulkit* pūrai",— išsikūlė pūrai... 8. *Būkis* (dėkis, apsimesk) nejuntąs, ir mes (nustos) tave varginę. 9. *Pamirodyk* (parodyk man) jo veidą. 10. *Duokim* (duok man) duonos kąsnelį. 11. Lokeli, lokeli, *suspauskim* (suspausk man) galvelę. 12. Dieve, *imkim* (imk mane) danguna savęspi. *Rr*.

d) 1. Lazda *teguliẽ*, neimk. 2. Eime, *tesižinai* su savo pupomis. 3. Vyrai šieną *tepiauniẽ*, o jūs mėžinį mėžkit. 4. *Dãraime* kaip reikia, ne kaip norime. 5. *Rašaite* dabar ir kitaip. 6. *Tenedãrai* to, tenežad kitam, ko negali padaryti. *Rr*. 7. *Teatsimainai*, idant nebūtų pražudytas. *Rr*. 8. Dievas tarė: „*Padãraime* žmogų" *Rr*. 9. Vesk bėrą žirgelį į pūdymėlį, mesk aukso žiedelį į rūdymėlį (rūdynėlį): *težvengie* žirgelis pūdymėlyje, *terūdijie* žiedelis rūdymėlyje.

## VEIKSMAŽODŽIŲ SKYRIAI.

§ **112.** Veiksmažodžiai asmenuojami ne visi vienaip. Esamojo laiko galūnių ir liemengalio atžvilgiu, kaip jau pažymėta, tris skiriame mūsų veiksmažodžių asmenuotes *(augti, lydėti, rašyti)*. Be to, žinome, jog veiksmažodžių paprastųjų, arba grynųjų, asmenavimas kiek skiriasi nuo sángrąžinių.

Bet yra ir kitų skirtumų. Taip antai, veiksmažodžiai *pykst-a, pyk-o, pyk-ti, tenk-a, tek-o, tekti, krutin-a, -o, -ti, nagrinėj-a, -o, nagrin-ė-ti* visi yra pirmosios asmenuotės, bet šitos jų lytys sudarytos ne vienaip: žodžių *pykst-a, tenk-a* esamojo laiko liemuo savo sudėtimi skiriasi nuo būtojo laiko *(pyk-o, tek-o)* liemens; žodžių *pykst-a, tenk-a* liemuo yra vienaskiemenis, žodžių *krutin-a, nagrinėj-a* liemuo — kelių skiemenų.

Kalbėdami apie veiksmažodžių skyrius, turėsime čia galvoje daugiausia **pirminius** veiksmažodžius — tuos, kurių visas esamojo

laiko liemuo, atmetus patį liemengalį (trečiojo asmens galūnę *a, i, o*), yra vieno skiemens; del **antrinių** veiksmažodžių (*krutin-a, nagrinėj-a*) bus kalbama kiek vėliau.

### Pirminiai veiksmažodžiai.

**§ 113.** Del liemenų skirtumo ir visós jų sudėties pirminius veiksmažodžius skáidome į kelis s k y r i u s. Skáidydami žymime jų tris lytis: a) e s a m o j o laiko trečiąjį asmenį, b) b ū t o j o (kar̃tinio) laiko trečiąjį asmenį ir c) b e n d r a t į. Mokėdami šitas lytis skirti, mokėsime iš jų ir kitas rasti.

Turėdami prieš akis įvairius pirmosios asmenuotės veiksmažodžius: 1. *auga, augo, augti; minta, mito, misti; gieda, giedojo, giedoti;* 2. *sega, segė, segti;* 3. *grindžia, grindo, grįsti;* 4. *šaukia, šaukė, šaukti,*— sakome pirmiausia, jog čia turime reikalo su k e l i a i s (4) tų veiksmažodžių skyriais. Taip sakydami, turime galvoje dviejų laikų liemengalius, jų skirtumus. Pirmojo skyriaus veiksmažodžiai (*augti, misti, giedoti...*) turi visi esamojo ir būtojo laikų liemengaliuose *a* ir *o,*— jie yra *vieno* skyriaus, bet patys jų tų dviejų laikų liemens yra sudaryti ne vienaip (plg. *aug-a, aug-o* ir *mint-a, mit-o...*); ne vienaip sudaryta ir jų bendratis (plg. *aug-ti* ir *gie-d-o-ti*). Žiūrėdami šituo ir kitais tokiais atžvilgiais į vieno skyriaus veiksmažodžius, sakysime, jog vienas veiksmažodžių skyrius gali ir pats kelių skilčių (A, B, C...) būti.

### P i r m a s i s s k y r i u s.

**§ 114.** Čionai skiriame žodžius, kurie esamojo laiko liemengalyje (prieš *a*) turi kietąjį priebalsį ir būtojo laiko liemengalyje — *o* (A — I).

A. Liemens balsis visur (visose trijose lytyse) yra vienoks:

| | |
|---|---|
| auga, augo, augti | riša, rišo, rišti |
| bėga, bėgo, bėgti | rita, rito, risti |
| dirba, dirbo, dirbti | sėda, sėdo, sėsti |
| gnyba, gnybo, gnybti | siuva, siuvo, siūti |
| kanda, kando, kąsti | skuta, skuto, skusti |
| kiša, kišo, kišti | suka, suko, sukti |
| knisa, kniso, knisti | supa, supo, supti |
| lipa, lipo, lipti | šoka, šoko, šokti |
| lupa, lupo, lupti | žinda, žindo, žįsti |
| mýga, mygo, mygti | žnyba, žnybo, žnybti... |

a) Šalia lyčių *kišo, kniso, lipo, lupo, rišo, rito, siuvo, skuto, suko, supo,*— nuo kitų šios vietos būtojo laiko lyčių skiria jas kirtis ir trumpas liemens balsis,— rašoma kartais iš rytų aukštaičių tarmės ir *kišė, knisė... supė.* Taip rašant, ir visas to laiko asmenavimas eina kitaip: *rišiau, rišei, rišė, rišėme* ir t. t.

b) Šalia *žinda (in* prieš *d)* rašome *žįsti (į* prieš *s);* šalia *siūti (ū* prieš priebalsį) rašome *siuva, siuvo (uv* prieš balsį). Čia yra paprastas, bendras mūsų kalbos ir rašybos dalykas (plg. *būti* ir *buvimas, pūti* ir *puvimas, ryti* ir *rijimas, lįsti* ir *lindo, skęsti* ir *skendo...):* čia liemens balsis yra lyg vienoks.

B. Esamojo ir būtojo laiko liemens balsiai yra ne vieno laipsnio:

| | |
|---|---|
| breda, brido, bristi | perša, piršo, piršti |
| kemša, kimšo, kimšti | renka, rinko, rinkti |
| kerpa, kirpo, kirpti | serga, sirgo, sirgti |
| kerta, kirto, kirsti | slenka, slinko, slinkti |
| kremta, krimto, krimsti | telpa, tilpo, tilpti |
| lenda, lindo, lįsti | trenka, trinko, trinkti |
| lieka, liko, likti | veja, vijo, vyti |
| perka, pirko, pirkti | velka, vilko, vilkti... |

a) Su lytimis *breda, lieka, telpa* rašomojoje kalboje vartojamos iš žmonių kalbos ir lytys *brenda, liekti (linka), tilpsta.*

C. Prieš liemengalio balsį išeina aikštėn šakninis *j,* kurio nėra liemens gale prieš priebalsį. Visų trijų lyčių šaknies balsis *(o, ė)* arba dvibalsis *(ie)* yra visai vienoks (plg. A, *b*).

| | |
|---|---|
| boja, bojo, boti | ploja, plojo, ploti |
| joja, jojo, joti | roja, rojo, roti |
| kloja, klojo, kloti | sėja, sėjo, sėti |
| knoja, knojo, knoti | spėja, spėjo, spėti |
| loja, lojo, loti | stoja, stojo, stoti |
| moja, mojo, moti | tvoja, tvojo, tvoti. |

žioja, žiojo, žioti.

b)

| | |
|---|---|
| glieja, gliejo, glieti | rieja, riejo, ríeti |
| grieja, griejo, grieti | sieja, siejo, sieti |
| liẽja, liejo, lieti | skrieja, skriejo, skriẽti |
| líeja, liejo, líeti | šlieja, šliejo, šlieti |

žvieja, žviejo, žvieti.

Yra rašoma kartais iš žemaičių ir rytų aukštaičių tarmių ir „aš *gleju,* greju, leju, reju, seju, skreju, šleju, žveju“ (žr. *b*). Būtojo laiko lytis rytų aukštaičiai taria dažnai ir „lėjau, rėjau, šlėjau...“

D. Bendraties liemengalyje prieš galūnę *-ti* yra jungiamasis *ė* (prieš priebalsį), būtojo laiko liemengalyje yra *-ėj* (prieš balsį); esamojo laiko liemenyje to *ė* nėra:

| | |
|---|---|
| bada, badėjo, badėti | moka, mokėjo, mokėti |
| bilda, bildėjo, bildėti | pleška, pleškėjo, pleškėti |
| buda, budėjo, budėti | skamba, skambėjo, skambėti |
| dera, derėjo, derėti | skauda, skaudėjo, skaudėti |
| dreba, drebėjo, drebėti | skuba, skubėjo, skubėti |
| juda, judėjo, judėti | sópa, sopėjo, sopėti |
| kaba, kabėjo, kabėti | šlama, šlamėjo, šlamėti |
| kalba, kalbėjo, kalbėti | šneka, šnekėjo, šnekėti |
| keta, ketėjo, ketėti | veša, vešėjo, vešėti |
| kruta, krutėjo, krutėti | žada, žadėjo, žadėti |
| maga, magėjo, magėti | žiba, žibėjo, žibėti... |

Yra sakoma rašoma: „Čia *dera* (gerai auga) javai; jis arklį *dera*“, bet raštuose kartais ir skiriama: „Čia *dera* javai; jis arklį *deri*“. Šalia *skauda* rašoma kartais iš žemaičių tarmės ir *skausta* (*skaust*).

E. Bendraties liemengalyje prieš galūnę *-ti* yra jungiamasis *o* (prieš priebalsį), būtojo laiko liemengalyje — *-oj* (prieš balsį); to *o* esamojo laiko liemenyje nėra:

gieda, giedojo, giedoti — miega, miegojo, miegoti

rauda, raudojo, raudóti.

Šalia *miega* sakoma rašoma yra iš senovės ir *miegti;* šalia *gieda* sakoma vietomis ir *giesta* (plg. *skausta*). Šalia *miegù, ráudu* senovės kalboje yra buvę ir *miegmì, ráumi,*— taip yra kartais ir dabar vieno kito rašoma (žr. § 112, D).

Ė. Šaknies gale yra *y* arba *ū* (prieš priebalsį). Būtojo laiko liemenyje prieš liemengalio balsį eina šakninis *j* (po *i*) ir *v* (po *u*),— plg. *siuvo, vijo,* šalia *siūti, vyti;* esamojo laiko liemenyje *j* ir *v* eina po i l g o j o šaknies balsio:

| | |
|---|---|
| bliuva, bliuvo, bliūti | pyja, pijo, pyti |
| bũva, bùvo, būti | pũva, puvo, pūti |
| džiũva, džiuvo, džiūti | ryja, rijo, ryti |
| gyja, gijo, gyti | srũva, sruvo, srūti |

griūva, griuvo, griūti
kliūva, kliuvo, kliūti
lyja, lijo, lyti
-ščiūva, ščiuvo, ščiūti
šlyja, šlijo, šlyti
žūva, žuvo, žūti...

Šalia lyčių *pra-, su-bliūva, -būva... -žūva* yra parašoma kartais iš tarmių ir *-bliūna, -būna... lyna, pūna* (žem.). Dažnai yra rašoma ir *džiūsta (džiūva), džiūvo, pūsta, žūsta* (žr. G.).

F. Esamojo laiko liemenyje, pačiame šaknies viduryje, po trumpųjų balsių atsiranda nosinis priebalsis, kurio nėra bendratyje ir kitų laikų liemenyje, arba trumpieji balsiai ilgėja.

Nosinis priebalsis prieš *k, g, t, d* yra *n*, prieš *p, b* — *m*. Prieš kitus priebalsius *(l, m, r, s, š, z)* nosinis priebalsis rašomojoje kalboje dažniausiai išnyksta, pailginęs šaknies balsį — pavertęs *a, e* nosiniais (ilgaisiais) balsiais *(ą, ę)*, balsius *i, u* balsiais *y, ū* (rašomais iš *į, ų*):

a) anka, ako, akti
bunda, budo, busti
bunka, buko, bukti
džiunga, džiugo, džiugti
genda, gedo, gesti
junda, judo, justi
junta, juto, justi
kanka, kako, kakti
kinta, kito, kisti
krinta, krito, kristi
minta, mito, misti
plinta, plito, plisti
plunka, pluko, plukti
punta, puto, pusti
senka, seko, sekti
skanta, skato, skasti
sklinda, sklido, sklisti
smunka, smuko, smukti
sninga, snigo, snigti
švinta, švito, švisti
tenka, teko, tekti
tinka, tiko, tikti
trunka, truko, trukti
žlunga, žlugo, žlugti...

b) drimba, dribo, dribti
dumba, dubo, dubti
glemba, glebo, glebti
kimba, kibo, kibti
klumpa, klupo, klupti
limpa, lipo, lipti
-skumba, skubo, skubti
-stemba, stebo, stebti
stimpa, stipo, stipti
šlampa, šlapo, šlapti
šlumba, šlubo, šlubti
tampa, tapo, tapti...

c) bąla, balo, balti
-kęra, kero, kerti
sąla, salo, salti
šąla, šalo, šalti
-šląma, šlamo, šlamti...

d) byra, biro, birti
yra, iro, irti
kyla, kilo, kilti
skyla, skilo, skilti
spūra, spuro, spurti
svyla, svilo, svilti
šyla, šilo, šilti
žyla, žilo, žilti
-žiura, žiuro, žiurti...

e) bliūškà, bliuško, bliukšti
brūzda, brùzdo, bruzti
dryska, drisko, driksti
myzga, mizgo, migzti
pliūška, pliuško, pliukšti
pūškà, puško, pukšti
ryzga, rizgo, rigzti
tyška, tiško, tikšti
tryška, triško, trikšti...

ė) Lytys *birsta, kilsta, šilsta* ir t. t. (šalia lyčių *byra, kyla, šyla...*) vartojamos dažnokai (iš žemaičių tarmės) ir raštuose. Sakoma rašoma ir *trýkšta, tryško* (šalia *tryška, triško*).

f) Šalia lyčių *krinta, sninga* sakoma iš tarmių ir *krenta* (ryt.), kartais ir *krimta* (žem.), *sniegti, sniega.* Iš rytų aukštaičių kalbos raštuose vartojami ir žodžiai *skrenda, skrido, skristi, brenda, brido, bristi.*

g) Čia galėtume priskirti del esamojo laiko lyties ir antrinį veiksmažodį *žabąla, žabalo, žabalti* (plg. *c*).

G. Esamajame laike, liemens gale, prieš *a* yra priesaga *-st-*, kurios nėra kitų laikų liemenyse. Liemens balsis ilgas, nosinis arba dvibalsis.

Esamojo laiko liemengalyje prieš priesagą yra priebalsiai: a) *k, g, p, b, l, m, n, r* arba b) *t, d, s, š, ž, šk:*

a) álksta, álko, álkti (*k*)
brinksta, brinko, brinkti
linksta, linko, linkti
pyksta, pyko, pykti
vyksta, vyko, vykti
bringsta (brangsta), -go, -gti (*g*)
dingsta, dingo, dingti
dygsta, dygo, dygti
lygsta, lygo, lygti
mėgsta, mėgo, mėgti
rūgsta, rūgo, rūgti
slūgsta, slūgo, slūgti
smurgsta, smurgo, smurgti
stingsta, stingo, stingti
vargsta, vargo, vargti
alpsta, alpo, alpti (*p*)
klimpsta, klimpo, klimpti
krypsta, krypo, krypti
rūksta, rūko, rūkti
švinksta, švinko, švinkti
trūksta, trūko, trūkti
tvinksta, tvinko, tvinkti
sirpsta, sirpo, sirpti
tarpsta, tarpo, tarpti
tirpsta, tirpo, tirpti
pra-lõbsta, -lobo, -lobti (*b*)
skóbsta, skobo, skobti
pa-milsta, -milo, -milti (*l*)
tõlsta, tolo, tolti
lìmsta, limo, limti (*m*)
rimsta, rimo, rimti
temsta, temo, temti
sensta, seno, senti (*n*)
tvinsta, tvino, tvinti
pa-žįsta (-žinsta), -žino, -žinti
at-kersta, -kero, -kerti (*r*)
skársta, skàro, skárti...

b) gel̃sta, gel̃to, gel̃sti *(t)*
kaista, kaito, kaĩsti
į-niršta, -nirlo, -nir̃sti
virsta, virto, virsti
výsta, vyto, vysti
bręsta, brendo, bręsti *(d)*
sklýsta, sklýdo, sklýsti
(plg. sklinda, sklido, sklisti)
nu-si-bosta, -bodo, -bosti
iš-si-gąsta, -gando, -gąsti
iš-girsta, -girdo, -girsti
pra-gysta, -gydo, gysti
pa-kìrsta, -kirdo, -kirsti
klysta, klydo, klysti
skýsta, skydo, skysti
spį̃sta, spiñdo, spįsti
skur̃sta, skurdo, skursti
iš-vysta, -vydo, -vysti
pra-žysta, -žydo, žysti
drįsta (žm. dręsa), drįso,
drįsti *(s)*

pa-ilsta, -ilso, -ilsti
lýsta, lýso, lysti
tįsta, tįso, tįsti
vėsta, vėso, vėsti
áušta, aušo, aušti *(š)*
aũšta, aušo, aušti
gaišta, gaišo, gaišti
pa-miršta, -miršo, -miršti
į-niršta, -niršo, -niršti
plyšta, plyšo, plyšti
gýžta, gyžo, gyžti *(ž)*
grįžta, grįžo, grįžti
at-lýžta, -lyžo, lyžti
lūžta, lūžo, lūžti
rýžtas, rýžos, rýžtis
pa-tilžta, tilžo, tilžti
brė̃kšta, brėško, brėkšti *(šk)*
rýkšta, ryško, rykšti
trýkšta, tryško, trykšti
trokšta, troško, trokšti...

I. Esamojo laiko liemenyje priesaga *-st-* sakoma ir kitos rūšies žodžių lytims. Yra sakoma rašoma ir *džiūsta, pūsta, kilsta, šilsta...* (žr. Ė, F, e).

J. Esamojo laiko liemenyje, šaknies viduryje, prieš priesagą *-st-* liemens balsiai *a, e, i, u* virsta ilgaisiais: liemens balsiai *a, e* pavirsta „nosiniais" (ilgaisiais); trumpieji balsiai *i, u* pavirsta ilgaisiais *y, ū* (rašomais iš *į, ų*). Liemens gale yra priebalsiai *s, š, z, ž:*

a) gęsta, geso, gesti
glęžta, gležo, gležti
mąžta, mažo, mažti
šąšta, šašo, šašti
tęžta, tęžo, težti
d) dūžta, dužo, dužti
gyžta, gižo, gižti
gniūžta, gniužo gniužti
grysta, griso, gristi

yžta, ižo, ižti
klyšta, klišo, klišti
myšta, mišo, mišti
nyžta, nižo, nižti
prūsta, pruso, prusti
sūsta, suso, susti
tyžta, tižo, tižti
ūžta, užo, užti
vỹsta, viso, visti

zyzta, zizo, zizti....

a) Šalia lyčių *sudūžta, sumyšta, vysta* rytų Lietuvoje sakomos vietomis lytys — *sudunža, suminša, vinsa.* Rašomojoje kalboje tos lytys retai tėra vartojamos. Šalia *gižti* yra vietomis (rytuose) ir *gyžti* (žr. G).

b) Lytys *gęsta, šąšta, mąžta, zyzta* yra susidariusios iš „gęs-sta, šąš-sta, mąž-sta, zyz-sta" (plg. *lysta, aušta, lūžta,* žr. G, b).

## Antrasis skyrius.

§ 115. Veiksmažodžių liemengalyje (prieš *a*) yra kietas priebalsis, būtojo laiko liemengalyje yra *-ė.*

A. Liemens balsis visur (visose trijose lytyse) yra vienoks:

| | |
|---|---|
| bara, barė, barti | mezga, mezgė, megzti |
| dega, degė, degti | muša, mušė, mušti |
| ėda, ėdė, ėsti | rezga, rezgė, regzti |
| gula, gulė, gulti | sega, segė, segti |
| lesa, lesė, lesti | seka, sekė, sekti |
| mala, malė, malti | veda, vedė, vesti... |

Šalia lyčių *barė, malė mušė* rašoma kartais iš tarmių ir *baro, malo, mušo* (žem.). Būtajam laikui parašoma kartais ir *gulo* (ryt.).

B. Esamojo ir būtojo laiko liemens balsiai yra ne vieno laipsnio:

gema (ryt. ir *gimsta*), gimė, gimti
gena, ginė, ginti (bandą, galvijus *gena*)
mena, minė, minti (mįslę *mena,* to *ne-mena,* tą *at-mena, pa-mena*).

C. Būtojo laiko liemens balsis ilgas, esamojo — trumpas.

| | |
|---|---|
| gina, gýnė, giǹti | pina, pynė, pinti |
| mina, mynė, minti | skina, skynė, skinti |
| pila, pylė, pilti | tina, tynė, tinti |

trina, trynė, trinti.

a) Šalia *pila* rašoma iš rytų aukštaičių tarmės ir *pilia.*

b) Visų šitų žodžių kirtis vienodas.

D. Prieš esamojo liemengalio balsį yra *j* (būtajame laike to *j* nėra). Žodžio šaknyje (prieš galūnės priebalsį) yra *au* arba *uo;* būtojo laiko lytyse tuodu dvibalsiu duoda *ov,* kartais *av* (prieš balsį):

| | |
|---|---|
| bliáuja, blióvė, bliáuti | maŭja, movė, mauti |
| džiáuja, džióvė, džiáuti | niaujasi, niovėsi, niautis |
| griauja, griovė, griauti | piauja, piovė, piauti |
| jauja, jovė, jauti | plauja, plovė, plauti |
| kauja, kovė, kauti | rauja, rovė, rauti |
| kliaujasi, kliovėsi, kliautis | spiauja, spiovė, spiauti |
| krauja, krovė, krauti | šauja, šovė, šauti |
| liauja, liovė, liauti | šluoja, šlãvė, šlúoti... |

a) Parašoma iš tarmių dažnai ir *bliauna, džiauna... šauna* (ryt. ir žem.), kartais ir (aš) *šlavu* (žem.), *kavau, šavau* (ryt.).

b) Šalia *plauja...* rytų aukštaičiai sako ir *pláudžia, plaudė, plausti.*

## Trečiasis skyrius.

**§ 116.** Esamajame liemengalyje prieš *a* yra minkštas priebalsis, būtojo laiko liemengalyje yra *o*.

A. Liemuo yra visur vienaskiemenis:

| | |
|---|---|
| grindžia, grindo, grįsti | kléidžia, kléido, kléisti |
| grūdžia, grūdo, grūsti | leidžia, leido, leisti. |

a) Šalia *grūdžia, grindo, kleido, leido,* yra vartojama raštuose ir *grūda, grindė, kleidė, leidė* (ryt.).

B. Būtojo laiko liemengalyje yra *-ėj-* (prieš balsį), bendraties — *-ė-* (prieš priebalsį):

| | |
|---|---|
| kenčia, kentėjo, kentėti | reikia, reikėjo, reikėti |
| kvepia, kvepėjo, kvepėti | skelia, skelėjo, skelėti. |

Šitos esamojo laiko lytys susidaro ir iš veiksmažodžių *kęsti, kvėpti, reikti, skelti.* Rytuose yra sakoma ir *kvėpėti, kvėpti, -pėjo* (plg. *niežėti, niẽžti, -žėjo).*

## Ketvirtasis skyrius.

**§ 117.** Esamojo laiko liemengalyje yra *a* po minkštojo priebalsio, būtojo laiko liemengalyje — *ė.*

A. Liemens balsis visur ilgas, visų lyčių vienoks:

| | |
|---|---|
| glóbia, globė, globti | réiškia, reiškė, reikšti |
| { greĩbia, greibė, greibti | rėžia, rėžė, rėžti |
| { griẽbia, griebė, griebti | siaũdžia, siaudė, siausti |

gréndžia, grendė, gręsti
gręžia, gręžė, gręžti
grė̃bia, grėbė, grėbti
griaũdžia, griaũdė, griaũsti
griáudžia, griáudė, griáusti
gríežia, griežė, griežti
gróbia, grobė, grobti
gúodžia, guodė, guosti
keĩčia, keitė, keisti
kenčia, kentė, kęsti
liẽčia, lietė, liesti
pliekia, pliekė, pliekti
reikia, reikė, reikti
siaũčia, siautė, siausti
skaũdžia, skaudė, skausti
skélbia, skélbė, skélbti
skùndžia, skundė, skųsti
spréndžia, spréndė, spręsti
sténgia, stengė, stengti
svíedžia, sviedė, sviesti
svíegia, sviegė, sviegti
švilpia, švilpė, švilpti
tęsia, tęsė, tęsti
trė̃škia, trėškė, trėkšti
žáidžia, žáidė, žáisti
žeĩdžia, žeĩdė, žeĩsti...

Ši veiksmažodžių giminė yra labai gausinga.

B. Esamojo laiko ir bendraties liemens balsis trumpas, būtojo — ilgas, stipresnis:

bùria, bū̃rė, bùrti
dumia, dū̃mė, dumti
gelia, gėlė, gelti
geria, gėrė, gerti
gilia, gylė, gilti
giria, gyrė, girti
grumia, grū̃mė, grumti
iria, yrė, irti
karia, korė, karti
kelia, kėlė, kelti
kulia, kū̃lė, kulti
kuria, kūrė, kurti
lemia, lė́mė, lémti
peria, pėrė, per̃ti
rẽmia, rė̃mė, rem̃ti
sẽmia, sė́mė, sémti
skelia, skėlė, skelti
skilia, skylė, skilti
spiria, spyrė, spirti
stumia, stū̃mė, stumti
sveria, svė̃rė, sver̃ti
šeria, šėrė, šerti
tiria, tyrė, tirti
tremia, trė́mė, trémti
velia, vėlė, velti
vemia, vėmė, vemti
želia, žėlė, želti
žeria, žėrė, žer̃ti...

Tariama yra vietomis ir *trem̃ti, trė̃mė, svérti, svėrė.*

C. Esamojo laiko liemens balsis trumpas, būtojo ir bendraties ilgas, stipresnis.

blãškia, blõškė, blõkšti
drẽbia, drė̃bė, drė̃bti
dreskia, drėskė, drėksti
dvesia, dvėsė, dvėsti
gresia, grėsė, grėsti
reškia, rėškė, rėkšti
skečia, skėtė, skėsti
slẽgia, slėgė, slėgti
smagia, smogė, smogti
srebia, srėbė, srėbti

| | |
|---|---|
| krečia, krėtė, krėsti | šlekia, šlėkė, šlėkti |
| kvepia, kvėpė, kvėpti | teškia, tėškė, tėkšti |
| lekia, lėkė, lėkti | tupia, tūpė, tūpti |
| plečia, plėtė, plėsti | vagia, vogė, vogti |
| pùčia, pūtė, pūsti | žlēgia, žlėgė, žlėgti... |

Šalia šitos vietos *kvepia, slegia, slēgė, slēgti, tupia* raštuose yra vartojamos iš kalbos ir lytys *kvēpia, slėgia, slėgė, slėgti, tūpia.*

Penktasis skyrius.

§ **118.** Rašomojoje kalboje yra keliolika veiksmažodžių, kurie asmenuojami labai įvairiai. Tų veiksmažodžių atskirųjų laikų liemens skiriasi tarp savęs labai nepaprastai. Yra sakoma: turime veiksmažodžių **įvairialiemenių.**

**A. Būti.** Šito veiksmažodžio lytys sudaromos ne iš vienos šaknies: a) iš *bū-* (prieš priebalsius), *buv-, būv-, būn-* (prieš balsius), b) iš *es-* ir c) iš atskirojo žodžio *yra (yr).*

a) Be lyčių *būti, buvau, būvu (būnu),* įsidėmėtinos yra ypačiai esamojo laiko lytys: *esu (esmi), esi, esti, yra, esame, esate, esava, esata (esmè, este, esva, esta),* sakomos šalia lyčių *būvu, būnu, būvi, būni...*

b) Lytys *esmi, esti, esme, este, esva, esta* yra priebalsinės asmenuotės liekana. Iš tos liekanos šių dienų kalboje paprastai yra vartojama tiktai lytis *esti.* Lytys *es-u, es-a-me... es-a-ta* yra susidariusios liemeninės asmenuotės keliu (kaip *dirb-u, dirb-a-me...).* Lytis *esi* galėjo dvejaip susidaryti — iš *es-si* arba iš *es-i.*

c) Žodis *esti* neatstoja žodžio *yra;* žodis *būvu* neatstoja žodžio *esu,*— jų reikšmė skirtinga.

d) Šalia lyčių *esu, esi...* raštuose vartojamos ir lytys *ėsu, ėsi...*

B. **Dėti, deda, dėjo.** Čia turime du nepaprastu vieno veiksmažodžio liemeniu. Ir senovės kalboje yra buvę du atskiru liemeniu: *dė-ti,* aš *demi* (iš *ded-mi*), jis *des-ti* (iš *ded-ti),* mes *de-me...* Dabar rašome ir sakome paprastai — *dėti,* jis *deda,* aš *dedu, dėjau,* vartodami drauge ir senovinę lytį *destis* (= *dedasi:* „kas *destis,* visaip *destis"*).

C. **Duoti, duoda, davė.** Esamojo laiko liemuo yra *duod-a* (su dviem *d*). Lytis *davė* bus susidariusi kaip *šlavė.* Šalia to *davė* yra vietomis ir *devė.* Senovės kalboje esamajam laikui buvo vartojamos ir lytys: aš *duomi* (iš *duod-mi*), jis *duosti* (iš *duod-ti*), mes *duome...* (plg. B).

D. **Eiti, eina, ėjo; liekti, miegti**... Senovėje buvo sakoma: *eimi, eisi, eiti* (= einu, eini, eina), *eime, eiva* (einame, einava), *liekmi* (lieku, linku), *liekti* (lieka, linka), *miegmi* (miegu), *miegsi* (miegi), *miegti* (miega), *raumi* (raudu), *ráusti* (ráuda), *giesti* (gieda), *skausti* (skauda)...

Ėmus nykti priebalsinės asmenuotės lytims, iš jų vietomis susidarė ir šiokių lyčių: *eitu, liektu, miegtu* (einu, lieku, miegu), *ráumu, giestu,* jam *skausta,* jis *rauma, giesta* (raudu, giedu, jam skauda, jis rauda, gieda), tu *eitì,* mes *eitame,* tu *ráumi, raumame*... Iš *niež-ti, perš-ti, gies-ti* (žem. *„giest"*) radosi vietomis žodžių ir lyčių *niežtėti, perštėti* (= niežėti, peršėti), *giestu, giesta, giestame*...

Šalia *ėjo* kartais, iš žemaičių ir rytų aukštaičių tarmių, parašoma ir *ejo.* Rašome dabar paprastai: *eina, ėjo, eiti* (žr. § 97...)

E. **Auti, auna, avė; eiti, eina, ėjo (ejo); gauti, gauna, gavo.** Čia, esamojo laiko liemenyse, prieš pačią galūnę yra priebalsis *n,* kurio nėra kitų laikų liemenyse. Prieš tą *n* yra dvibalsis. Jų būtojo laiko liemuo sudaromas ne vienodai (plg. *avė, ėjo, gavo*). Vieno skyriaus, vienos skyriaus skiltelės, vadinasi, jie nesudaro.

Rašomojoje kalboje iš žemaičių (ir rytų aukštaičių) tarmės kartais vartojami ir kiti veiksmažodžiai su tuo *n: būna, grūna* (žr. § 114, Ė), *bliauna, kauna, liaunasi*... (žr. § 115, D).

G. **Imti, ima, ėmė.** Šalia lyčių *ima, ėmė* raštuose vartojamos iš šnekamosios tarmių kalbos kartais ir lytys *jema, jėmė.*

J. **Milžti, melžia, milžo.** Raštuose vartojama iš rytų aukštaičių tarmės ir *mélžti, mélžia, mélžė,* kartais ir *milžti, melža, milžo* (kaip *telpa, tilpo, tilpti*).

K. **Mirti, miršta, mirė.** Esamojo laiko liemuo po šaknies yra čia gavęs priesagą *st* visai nepaprastai. Kiti žodžiai, be *š (ž)* šaknies gale, esamojo laiko taip nesusidaro.

L. **Pulti, puola, puolė.** Šalia lyties *puolu* raštuose vartojamos iš žemaičių tarmės kartais ir lytys *pulu, pulnù.*

M. **Virti, verda, virė.** Žodis turi dvi reikšmi: „vakarienė *verda,* vakarienę *verda".* Esamojo laiko priebalsis *d* yra čia tik to laiko liemenyje.

## Šeštasis skyrius.

§ **119.** Esamojo laiko liemengalyje yra *-i* (2-oji asmenuotė), būtojo laiko liemens gale yra *-ėj-* (prieš balsį), bendraties — *-ė-* (prieš priebalsį).

A. Bendraties galūnė *-ė-ti* eina tuojau po žodžio šaknies *(āvi, avėjo, avėti; čiáudi, čiáudėjo, -dėti...)*:

biaũrisi, biaurė́tis
dėmisi, dėmėtis
dingi, dingėti
dygi, dygėti
domisi, domėtis
druni, drunėti
džiovi, džiovėti
gali, galėti
gedi, gedėti
geni, genėti
gė́disi, gė́dėtis
gẽrisi, gėrė́tis
girdi, girdėti
glū̃di, glū́dėti
grõžisi, grožėtis
guli, gulėti
ilgisi, ilgėtis
ilsisi, ilsėtis
juosi (jūsi), -sėti
kaki, kakėti
kyši, kyšėti
kloji, klojėti

kósi (kosti), -sėti
kroši (krėši), -šėti
kruni, krunėti
at-si-kvõši, -šė́ti
laĩmi, laimė́ti
linki, linkėti
liū̃di, liūdėti
lydi, lydėti
lyti, lytėti
mérdi, mérdėti
mini, minėti
mýli (mỹli), -lė́ti
mõvi (mũvi), -vėti
n i e ž t i, niežėti
nori, norėti
peni, penėti
peri, perėti
p e r š t i, peršėti
ravi, ravėti
regi, regėti
ryši, ryšėti
rūpi, rūpėti

segi, segėti
sérgi (sergti, sergsta, sergėja), -gėti
sėdi, sėdėti
smirdi (smirda), -dėti
spindi, spindėti
stebi, stebėti
šỹkšti, -tė́ti
šlỹkštisi, -tė́tis
tesi, tesėti
tiki, tikėti
tingi, tingėti
tyli, tylėti
tupi, tupėti
turi, turėti
tūri, tūrėti
véizdi, veizdė́ti
viẽši, viešė́ti
vilki, vilkėti
pa-výdi, -dė́ti
žẽri, žėrėti
žiū̃ri (žiū́ro), -rė́ti
žýdi (žỹdi), -dė́ti...

a) Bendraties galūnė *-ėti* eina tuojau ir po to žodžio liemens, iš kurio yra susidaręs veiksmažodis: *dėm-ėtis, dom-ėtis, šlykšt-ėtis,* (plg. *dėmė, šlykštus...*).

b) Lyčių *„nieži, perši"* trečiajam asmeniui, rodosi, nėra, bet vis delto šituos žodžius skiriame čia į antrąją asmenuotę. Vietomis (rytuose) yra sakoma *nieždėti, perštėti* ir šalia jų trečias asmuo tariamas *niežti, peršti.*

c) Kalboje vartojami žodžiai *pa-ėjėti (pa-ystėti), pa-bėgėti, pa-lūkėti, pa-molėti, pa-nėšėti (pa-nyšėti), pa-orėti, pa-šokėti, pa-vėdėti, pa-vėžėti...* Ir iš jų trečiasis asmuo sudaromas dažnai su *-i* liemengalyje: *pamõli, panẽši, pavẽži...*

B. Šaknies gale prieš liemengalį *-i* esti priesaga *-s*, kartais *-v* *(cỹpsi, čỹpsi, -sė́jo, -sė́ti; stóvi, -vė́jo, -vė́ti...)*:

| | | |
|---|---|---|
| dėvi, dėvėti | kriuksi, kriuksėti | spragsi, -sėti |
| dilgsi, dilgsėti | krùnksi, -sė́ti | spréngsi, -sėti |
| dingsi, dingsėti | linksi, linksėti | straksi, -sėti |
| dygsi, dygsėti | liúoksi, -sė́ti | šalvi, šalvėti |
| girgsi, girgsėti | mìrksi, mirksė́ti | žagsi, žagsėti |
| kárksi, -sė́ti | plèkši, plekšė́ti | žlepsi, žlepsėti |
| kirksi, kirksėti | pókši, -šė́ti | žliugsi, žliugsėti |
| klyksi, klyksėti | spiñksi, -sė́ti | žvilgsi, žvilgsėti... |

a) Žodžiai *plekšėti, pokšėti* yra susidarę iš **plešk-sėti, *pošk-sėti.*

Septintasis skyrius.

§ 120. Esamojo laiko liemengalyje yra *-o* (3-oji asmenuotė), būtojo — *-ė,* bendraties — *-y* (prieš *-ti*).

A. Prieš esamojo ir būtojo laiko liemengalius yra tiktai veiksmažodžio šaknis, be kokios priesagos *(daro, darė, daryti; gráižo, gráižė, gráižyti...):*

| | | |
|---|---|---|
| bado, badyti | kaito, kaityti | máigo, -gyti |
| báldo, báldyti | kaso, kasyti | maišo (mišo), -šýti |
| braido, braidyti | láido, láidyti | mė́to, -tyti |
| daužo, daužyti | láigo, láigyti | migo (žem.), -gyti |
| geso, gesyti | lañdo, landýti | móko, -kyti |
| grándo, grándyti | lanko, lankyti | páiso, -syti |
| graso, grasyti | laso, lasyti | paĩso, -sýti |
| grąžo, grąžýti | laužo, laužyti | pašo, pašyti |
| plauko, plaukyti | rašo, rašyti | tráiško, -kyti |
| pliko, plikyti | rė́žo, -žyti | tráuko, -kyti |
| pluko (žem.), -kýti | sako, sakyti | tvìlko, -kyti |
| raito, raityti | slaũgo, slaugýti | valo, valyti |
| ráižo, -žyti | stabo (žem.), stabyti | pri-valo, -lýti |
| raško, raškyti | tapo, tapyti | vaȓpo, varpyti... |

B. Prieš liemengalius po šaknies yra priesaga *-d-.*

| | | |
|---|---|---|
| ar-do, ar-dyti | migdo, migdyti | šaldo, šaldyti |
| baido, baidyti | nardo, nardyti | šaudo, šaudyti |
| báldo, baldyti | plukdo, plukdyti | šildo, šildyti |
| gydo, gydyti | pūdo, pūdyti | trámdo, -dyti |
| grumdo, -dyti | pykdo, pykdyti | trikdo, trikdyti |
| gaudo, gaudyti | piudo, piudyti | tupdo, tupdyti |

| | | |
|---|---|---|
| gimdo, gimdyti | rodo, rodyti | tvárdo, -dyti |
| jodo, jodyti | skaldo, skaldyti | tvindo, tvindyti |
| kárdo, -dyti | spiaudo, spiaudyti | virkdo, virkdyti |
| lámdo, lamdyti | stabdo, stabdyti | vykdo, vykdyti |
| lodo, lodyti | stumdo, stumdyti | žudo, žudyti... |

a) Žodis *baldyti* yra dviejų reikšmių (žr. A). Yra sakoma: „Dabar sienas *bál-dysime (bālinsime, báltinsime)*" ir „kam *bal-dai, nesibáld-yk*" (plg. *balti, bąla* ir *belsti, beldžia, bilda*).

b) Yra sakoma (rašoma) ir *piūdo, -dyti, pluko, plukýti, stabo, stabýti* (žem.), *žūdo, žūdyti* (ryt.).

C. Prieš liemengalius yra priesaga *-st-:*

| | | |
|---|---|---|
| barsto, barstýti | krapšto, -týti | smaigsto, -styti |
| bastosi, bastytis | kráusto, -styti | svarsto, svarstyti |
| dáigsto, -styti | láisto, láistyti | šlaksto, šlakstýti |
| dañgsto, -stýti | laĩsto, laistýti | švaisto, švaistýti |
| drabsto, -stýti | laksto, lakstyti | táiksto, -styti |
| dursto, -styti | lanksto, lankstyti | tvársto, -styti |
| džiáusto, -styti | mąsto, mąstyti | valksto, valkstýti |
| glaĩsto, glaistýti | narsto, nárstyti | vársto, -styti |
| kálsto, kalstyti | pusto, pustyti | výsto, -styti |
| kársto, -styti | ramsto, ramstyti | žañgsto, -stýti |
| kapsto, -stýti | sagsto, sagstyti | žar̃sto, -stýti |
| káusto, -styti | samsto, sámstyti | žlãgsto, žlagstýti... |

a) Žodžiai *krapštyti, mąstyti, švaistyti* yra susidarę iš *krabžd-* (plg. *krabždėti), man- (man-yti...), švait-* (plg. *at-švai-tas, šviesti*) ir priesagos su galūne *-styti.*

## Aštuntasis skyrius.

§ 121. Esamojo laiko liemengalyje yra *-o,* būtojo — *-ojo,* bendraties — *-o.*

A. Prieš liemengalius yra tiktai veiksmažodžio šaknis, be kokios priesagos:

| | | |
|---|---|---|
| bijo, bijoti | klūpo, klūpoti | rymo, rymoti |
| ieško, ieškoti | kniūbo, kniūboti | sáugo, saugoti |
| kiūto, kiūtoti | knybo, knyboti | týso, týsoti |
| kybo, kyboti | lìndo, lìndoti | žino, žinoti... |

a) Sakoma rašoma yra ir *sáugoja, -gojo, -goti* (žr. § 122).

B. Po šaknies prieš liemengalius yra priesaga *-s-:*

| | | |
|---|---|---|
| bar̃kšo, barkšóti | knybso, -sóti | snopso, snopsóti |
| drybso (dribso), -soti | kum̃pso, -sóti | spokso, spoksóti |
| dunkso, dunksóti | kūpso, kūpsoti | stūkso, stūksóti |
| guñkso, -sóti | purpso, -soti | šypso, šypsoti |
| karkso, karksóti | pūpso, pūpsoti | vėpso, vėpsoti |
| kėkso, kėksoti | rėpso, rėpsóti | vypso, vypsoti |
| kiokso, -soti | riõkso (rokso), -sóti | žiopso, žiopsoti |
| kniūbso, -sóti | smur̃gso, -sóti | žirgso, žirgsoti... |

a) Žodis *barkšo* susidaręs yra ir **bàršk-so.*

**Antriniai veiksmažodžiai.**

Antrinių veiksmažodžių, neskaitant priešdėlių, yra daugiau kaip vienas skiemuo prieš esamojo laiko liemengalį.

§ 122. A. Liemengaliuose yra *-oja, -ojo, -o* (po kietojo arba po minkštojo priebalsio): *ãšar-oja, -ojo, -oti; šlubčiója, -čiójo, -čióti...*

| | | | |
|---|---|---|---|
| bálnoti | gainioti | láipioti | pláukioti |
| bėdoti | galvoti | lakioti | pijoti |
| byloti | grūmoti | landžioti | putoti |
| braidžioti | kapoti | lánkioti | ráišioti |
| dienoti | kartoti | lapoti | rasoti |
| dovanoti | kiloti | narplioti | skáinioti |
| dujoti | láidoti | páinioti | skeryčioti |
| skėtrioti | šalnoti | vainoti | vãsaroti |
| skrajoti | šarmoti | vaitoti | vilioti |
| stokoti | vadžioti | vajoti | žaboti |
| šakoti | vagoti | valioti | žiemoti... |

a) Šios rūšies veiksmažodžiai susidaro iš daiktavardžių *(bėda, dovana, dujos, šaka, šalna, rasa, balnas...)*, iš pirminių vaiksmažodžių *(pinti, skinti, vyti...)* ir iš šiaipjau žodžių. Šalia *lapoti* plačiai vartojama ir *lapuoti.*

B. Prieš liemengalius yra priesaga *-n- (sn, šn)*, kurios nėra tų veiksmažodžių pirmenose:

girkšnoti, kąsnoti, kilnoti, kramsnoti, kresnoti, lašnoti, lynoti, miknoti, plasnoti, rupšnoti...

§ 123. A. Liemengaliuose yra *-uoj-a, -av-o, -uo* (po kietojo arba po minkštojo priebalsio):

| | | | |
|---|---|---|---|
| aimanúoti | gaišuoti | kamuoti | raũdonuoti |
| baĩtuoti | garuoti | laidúoti | važiuoti |
| bolúoti | juõduoti | meluoti | žaliuoti |
| dejuoti | juokuoti | plevėsuoti | žygiuoti... |

B. Keliolika žodžių prieš liemengalius, be veiksmažodžio šaknies (arba šiaipjau žodžio liemens), turi dar priesagą *-ur:*

| | | |
|---|---|---|
| kiũturiuoti | lūkuriuoti | snūduriuoti |
| kỹburiuoti | plūduriuoti | vinguriuoti |
| knỹburiuoti | siũturiuoti | vyturiuoti |
| kūturiuoti | snyguriuoti | žyburiuoti... |

Šitos rūšies žodžiai kartais rašomi (iš žemaičių tarmės) ir trumpiau: *kỹburti, lūkurti...*

§ 124. Liemengalyje yra *-auja, -avo, -au (bliũvauti, -auja, -avo; tarnáuti, -náuja, -nãvo...):*

| | | | |
|---|---|---|---|
| badauti | kariauti | riešutauti | uogauti |
| bernauti | keliauti | rýkauti | vagiliauti |
| bičiuliauti | kiaušiniauti | rũstauti | vergauti |
| bũbauti | klýkauti | senauti | vėžiauti |
| čiùlbauti | mergauti | smárkauti | viešpatauti |
| draugauti | nerimauti | šienauti | vìrkauti |
| džiũgauti | piemenauti | šũkauti | výrauti |
| geidauti | ragauti | švìlpauti | žióvauti |
| jaunauti | rė́kauti | taũrauti | žvirbliauti... |

§ 125. Liemengalyje yra *-ija, -ijo, -y:*

| | | |
|---|---|---|
| akija, akýti | kirmija, kirmyti | rūdija, rūdyti |
| dalija, dalyti | korija, koryti | šaknija, šaknyti |
| dantija, dantyti | lỹkija, lỹkyti | vàksija, vaksyti |
| kaũlija, kaũlyti | pelija, pelyti | zaunija, zaunyti... |

a) Aukštaičių tariama rašoma ir kitaip: a) *dalyja, dalijo, kirmyja, kirmijo...* (plg. *gyja, lyja, gijo, lijo)* ir b) *dalyja, dalyjo...* (kur *y* yra iš bendraties ir būsimojo laiko). Yra sakoma rašoma ir

*dalina, dalinti,* vietomis *dãlo, dãlė, dalýti.* Šalia *kirmyti, pelyti...* sakoma vietomis *kirmėti, pelėti.*

§ 126. Liemengaliuose yra a) *-ėja, -ėjo, -ė (akėja, akėjo, akėti; áuklėja, -lėjo, -lėti...)* ir b) *-in-ėja, -in-ėjo, -in-ė- (knebinėja, knebinėjo, knebinėti):*

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| a) | akmenėti | kérpėti | nértėti | siáutėti |
| | biaurėti | kréitėti | at-si-péikėti | skéldėti |
| | didė̃ti | liesėti | pelėti | storėti |
| | drūtėti | linksmėti | pléišėti | sveikėti |
| | éižėti | lū̃žėti | retėti | sverdė̃ti |
| | gerėti | malonėti | riebėti | tobūlėti |
| | glamonėti | mažėti | séilėti | velėti |
| | jaunėti | mólėti | senėti | vértėti... |
| b) | bėginėti | jodinėti | pirkinėti | stovinėti |
| | bylinėti | kalinėti | rakinėti | šokinėti |
| | darinėti | kamantinėti | rašinėti | šlavinėti |
| | dėstinėti | kapstinėti | ridinėti | tupinėti |
| | dūlinėti | knisinėti | rėplinėti | vaikštinėti |
| | ėdrinėti | krapštinėti | rodinėti | varlinėti |
| | gyvatinėti | lauminėti | sėdinėti | važinėti |
| | gulinėti | nagrinėti | siuntinėti | žioplinėti... |

c) Žodžiai *kréitėti, pelėti, skéldėti, sverdė̃ti* dažnai eina ir pirminiais veiksmažodžiais: jis *kréita, pela, skéldi, sver̃di (skélda, sver̃da).*

§ 127. A. Liemengaliuose yra *-ina, -ino- -in- (gaivina, -vino, -vinti; páikina, -kino, -kinti...):*

| | | | |
|---|---|---|---|
| baugìnti | grąžinti | mãsinti | šnekinti |
| bėgìnti | judinti | mìtinti | šokìnti |
| bogìnti | kabinti | mokinti | taikinti |
| bránginti | kaitinti | naikinti | tvìrkinti |
| džiovinti | kalbinti | niekinti | tvirtinti |
| džiuginti | kaltinti | piktinti | vaidinti |
| gadinti | ketinti | pykinti | váišinti |
| gaminti | krutinti | platinti | várginti |
| gañdìnti | laipìnti | raginti | virinti |
| gerinti | lãkinti | rūpinti | vìrkinti |
| graudinti | lakìnti | saldinti | žadinti |
| grãžinti | mailinti | skubinti | žibinti... |

B. Liemengaliuose yra *-d-ina, -d-ino, -d-in-:*

| | | | |
|---|---|---|---|
| ësdinti | kárdinti | rašýdinti | siųsdinti |
| gąsdinti | kurdinti | ráudinti | spáusdinti |
| im̃dinti | mušdinti | siaũsdinti | statydinti |
| káldinti | plakdinti | siũdinti | võgdinti... |

§ 128. Liemengaliuose yra *-ena, -eno, -en-:*

| | | | |
|---|---|---|---|
| čiurlenti | kalenti | mekenti | sruventi |
| gabenti | kedenti | plekšenti | stekenti |
| gagenti | kutenti | plezdenti | šalenti |
| gyventi | kūrenti | pleventi | šalventi |
| graudenti | lukštenti | skardenti | verkšlenti... |

§ 129. Liemengaliuose yra *-tel-ti, -ter-ti* ir *-tel-ė-ti, -ter-ė-ti, -telia, -teria, -telėjo, -terėjo:*

barkštelia, -telėjo, -telė, -terėti
čiuptelia, -telėjo, -telėti, -telti
drikstelia, -telė, -telėjo, -telėti, -telti
grybštelia, -telėjo, -telėti, -telti
kepštelia, -lėjo, -telėti, -telti
kilstelia, -teria, -telti, -telėti, -terėti
kyštelia, -telėjo, -telti, -telėti
kveptelia, -teria, -telėjo, -telėti
linktelia, -teria, -telėjo, -telėti
luktelia, -teria, -telėti, -terėti
lyžtelia, -teria, -telėjo, -telėti
nikstelia, -teria, -telėjo, -terėjo, -telėti, -terėti
niuktelia, -teria, -telėjo, -terėjo, -telėti...
pykštelia, -teria, -telėjo...
pokštelia, -teria, -telėjo...
riktelia, -teria, -telėjo...
spustelia, -teria, -telti...
šūktelia, -teria...
švystelia, -teria...
trinktelia, -teria, -telti, -terti...
truktelia, -teria, truktelti...
žvilgtelia, -teria, terėti...

a) Kalboje ir raštuose šitų žodžių vartojame dvi lyti — trumpąją *(kilstelti)* ir ilgąją *(kilstelėti)*. Jie eina paprastai pirmąja asmenuote,

nors kartais asmenuojami ir antrosios asmenuotės keliu: rytų aukštaičiai sako (ir rašo) vietomis — jie *trukteli, lýžteli.*

b) Šitiems žodžiams pradžią duoda tokie žodeliai, kaip antai: *kilst, lyžt, pykšt, pokšt, žvilgt...*

§ 130. Antrosios ir trečiosios asmenuotės antrinių veiksmažodžių beveik nėra. Yra sakoma vietomis: „Jie čia *viešnāgi* (vieši); tie nenaudėliai juos *žabáldo, apžabaldė* (plg. jie *žabąla, apžabālo,* apanka, apako)" Tiesa, ir žodis *žabalti,* ir žodis *žabaldyti,* ir *viešnagėti* yra antriniai veiksmažodžiai, vienas pirmosios (žr. § 114, F, g), antras trečiosios, trečias antrosios asmenuotės, bet šitos rūšies žodžių kalboje yra labai maža; rašomojoje kalboje iškyla jie aikštėn labai retai.

### Veiksmažodžių pavyzdžiai.

§ 131. 1. Ankštis (žirnius) *aižiaũ.* 2. *Išsiaižyk* (išsiižýk) žirnius (ankštis) ir valgyk. 3. Vaikus ne vieni tėvai *áuklėja.* 4. Kuo dabar *avėsi?* 5. Kam *badai?* 6. Ko jie dabar *bastosi* (klajoja)? 7. Ką čia *bedi* (smeigi)? 8. *Įbedė* baslį. 9. Su juo sunku *bylinėti.* 10. Taip ir kiti *bylójo.* 11. Veršiai *bliauja.* 12. Veršiu *nebliovęs,* jaučiu *nebaubsi.* 13. Ir veršiai *subliuvo.* 14. Ko čia dabar tas veršis *bliū̃vauja?* 15. Dienai *brė̃kštant* šilas nubunda. 16. Ar ilgai *budėsit* (būsit negulę, nemiegosit)? 17. Klausausi — jaučiai *būbauja.* 18. Aš dabar tenai *būvu* (gyvenu, laikausi). 19. Upeliai *čiurleno.* 20. Ar žinai, ką tas upelis *čiurlena?* 21. Neturiu laiko — grėblį *dantiju.* 22. *Įdantyk* grėblį. 23. Ar *dėmisi* vaikas ką pasakomas? 24. *Įsidėmėk* gerai. 25. Šiandien gražiai *dienoja* (saulė šildo). 26. Ir vakar *dienojo.* 27. Saulė jau *įdienoja* (įšildo, pavasarį). 28. Dabar ir jis *dìngos* (tariasi), *dìngojos* (tarėsi) nebe dulkė *esąs.* 29. *Dìngojaus* neperjosiąs per jūrelę. 30. Širdy man *dingsėjo.* 31. *Diñgso* vis man širdy, galvoje. 32. Pamatysi, ir tau *dygė̃s.* 33. Kas čia *dýgsi* man? 34. Akmenėlis *dygsėjo,* koją *diegė.* 35. Keturi ponaičiukai viena kepure *dyvi* (dėvi). *Rt.* 36. Jie ir mokslu *domisi.* 37. Tuo vaiku visi *domėjosi* ir stebėjosi. 38. Ar jau javus *dorojat* (valot, vokiat)? 39. *Apsidorokit,* svečių atvažiuoja. 40. *Nudorok* suolą (nuvalyk, atimk nereikalingus daiktus). *Rt.* 41. Mes jau šieną *sudorojom* (suvalėm). *Rt.* 42. Jie visi dabar *druni* (guli, kirmija). 43. Viršūnės dar žaliuoja, nors jau šakos *džiõvi. Rt.* 44. Kas ten *dunkso?* 45. Vis *dunkso* kas galvoje; žiūriu — *dunkso.* 46. Ko taip *džiū̃gauji?* 47. Medis nutašytas *éižėja* nuo saulės. 48. Obuolys kritęs sprogo ir *sueižėjo.* 49. Kailinių ir siūlės jau *érdėja.* 50. Rankovės *išérdėjo.*

51. Dabar visaip *esti* žmonėse. 52. Krembliai greitai auga, bet *esti* neilgai. 53. Ir jis čia dabar *esti* (būva, gyvena). 54. Kad žinotum, ir aš *esu* tinginys. 55. Ar žirgelį *ėdinaĩ?* 56. Kam *suėsdinai* duoną?

§ 132. 1. Kam jį *galioji?* 2. Ir šitam darbui (visiems galams) jį *įgaliojo*. 3. Jam kojas *gelia*. 4. Sodo medžius vakar visą dieną *genėjau*. 5. Krūmus *išgenėjo*. 6. *Pagenėk* medį. 7. Jų bitės *negilia*. 8. Ir jam bitė į kaktą *įgylė*. 9. Ar jau *išgijo* tėvelis? 10. Žiūrėk, ir mes žemės *įgysim*. 11. Ir tarė jam: „*Atgydyk* mano brolį". 12. Ir *atgydė* Jėzus numirėlį. 13. Pienas jau *gyžta, sugižo*. 14. Tešlą *glaisto*. 15. Kiaušių baltymais pyragus ji kepdama *glaistė*. 16. Krosnies skyles *glaisto*. 17. Sienas, kibirą *išglaistė*. 18. Atnešk molio — krosnies skylę *gliesiu*. 19. Sienos plyšį *gliejo* (tuomet). 20. Šlapias molis *gliejasi (glejasi)* prie ratų. 21. Plyta nuo vandens *glemba, išglebo*. 22. Daržovių lapai, kai ima saulė kaitinti, *glemba, suglemba*. 23. Krembliai pasenę vieni tuoj *suglemba, suglebę* supūsta, kiti sudžiūsta ir sudžiūvę (sudžiuvę) ilgai stypso. 24. Ir lapai buvo *išglebę* nuo kaitros. 25. Ligonio ir kūnas jau *glęžta*. 26. Vaikelis visai *išgležo*. 27. Jis buvo visas *išgležęs*, kaip veršis tuoj turėtas. 28. Ir jis užpultas tuoj *sugniužo*. 29. Ji putas *graĩsto* (graibsto). 30. Grietinę, žuvį *grieja*. 31. Negalim jo *atgrasyti* nuo medžioklės, pypkės, 32. Ir motina *grasė* (grūmojo) pirštu. 33. Prisakė, *prigrasė*. 34. *Atgrėskit* žmones nuo tabako, girtybės — ir bus daug sveikesni. 35. Vakar ir aš jį *grėsiau* (nuo pypkės rūkymo), bet jis, biaurybė, vis dar *nesigresia* (nežada mesti rūkęs). 36. Žirgeliui jau ir kojos *atgriso* (nuo kieto kelio). 37. Ir aš jam, tur būt, *įgrystu, įgrisau*. 38. Visi juos *graudeno*, bet nedaug ką padarė. 39. *Nugrándyk (nugramdyk)*, ir bus padoru. Kėrpes *nugrandykit*. 40. Kerpę *grėndė* (nuo medžio). 41. Siaudžia *griaũdžia* širdis mano, baigias jaunos dienelės. *Rt.* 42. Miško balsų skyrium nežymu — tiktai širdį *griaũdžia*. *Rt.* 43. *Griáudžia* (perkūnas, griaustinis), bus lietaus. *Rt.* 44. Ko jie čion *griáujas?* 45. Kam *griaujat* pirtį? 46. *Griauja, atgriauja (griáudžia, atgriaudžia)*, langus užsidarinėkit. 47. Skylę *gręžia*; skyles *grąžo*. 48. Nusiminęs rankas *grąžė*. 49. Sėtinius *gráižė*. 50. *Griežė* jam votį. 51. *Grąžink* jį man. 52. Skalbinius *grumdo* geldoje. 53. Žmogų *sugrumdė*. 54. Ką tu čia taip *grumi?* 55. Kur čia dabar *grumiesi?* 56. Vyrai *susigrūmė*. 57. Juos visus *išguldė, suguldė*. 58. Ko čia *guii?* 59. Bepigu nedejuoti, kad yra kam *gúosti* (nuskųsti, raminti). 60. Ankštį *iežiau (eižiau)*, į ją ir žiūrėjau. 61. Ir žirniai išnokę po lietaus *yžta*. 62. Puodas *išižo*. 63. Kam *suiñdinai* draugus? 64. *Irkit* laivą *(irkitės)* čionai. 65. Kur dabar *iriesi?* 66. Eime *pasiirstyti*. 67. Siūlė jau *ỹra (irsta)*.

68. Molis *ỹra, suiro*. 69. Dabar visi *suiško*, pirma niekas *neieškojo*. *Žt*. 70. Ir jis čia dabar *yrà*. 71. Jis *yra* didelis tinginys. 72. Jovalą *jauja (jauna)*. 73. Kam čia dabar *jauji* mano daiktus (patalą)? 74. *Sujauja* ką kiaulėms ir duoda. 75. Jie tik žmones *jáudina* 76. ...Kitų kraštų ištaigos ir juos *sujáudino*. 77. Amerikiečių laiškai labai *sujáudino* mūsų vyrus, ir daug kas del tų laiškų eina dabar visokių laimių tenai ieškoti. 78. Jų vaikai *jáudos* (grumias, kulias, siaučia). Ko tu *jáudais* (pyksti, bariesi, draskaisi)? 79. Visi *jodo*, niekas nepašeria. 80. Visus, kas ją supykdo (supykina), ji tuoj pro duris *išjódo*. 81. Kur tu arklius *išjodei?* 82. Vaikai *jódosi*. 83. Vaikai, *nesijodykit!* 84. Jonas bėrį *išjojo* į dobilieną. 85. Kur *joji* arklius? 86. Ir jį vakar *išjojo* iš tenai. 87. Jis pats *jodė* ir vaikus *jõdino (jodìno)*. 88. *Pajodink* vaiką. 89. *Parjodink* ir jį iš miesto. 90. Visur *išjodinėjau*, niekur neradau. 91. *Išjodinėk* arklį, ir bus sveikas. 92. Kareivių *išjodinėtos* pievos (išvažinėti keliai), kur beaugs žolė (kur bebus lygūs keliai)! 93. Šitokiu diržu ir *juosėti (jūsėti)* drovėčiausi.

§ 133. 1. Kas jam *káita*, kas jam *káitėjo* (kenkė, kliuvo) — ko jis ten negyveno? *Žt*. 2. *Káldino* man tiltelį per Nemunėlį. 3. *Nusikaldino* iš tavo žiedelio pentinėlius. 4. Ir Petras ką *kalinėjo*. 5. Ką čia *kalstai?* 6. Vagį į sieną *kala*, kartais ir *karia*. 7. Ir aš *sukoriau* keturis kartus (keturis kartus išvažiavau šieno ir keturis vežimus parvežiau). 8. Ko čia *kárstotės?* 9. Didžių vagių niekas nekušina, mažuosius *karsto*. 10. Niekas čia nekárdo (kliūčių nėra važiuojant). *Rt*. 11. Jie ir kelią *užkardė* (vestuvininkams). 12. Eik šalin, *nekárdyk* (skaitant, rašant...). 13. *Karo karo* karikas, tupi tupi tupikas; kad karikas *nekarotų*, nė tupikas netupėtų. 14. Kam *káuji* (kauni) jį? 15. Juodu *kaujasi, susikovė*. 16. *Nukovė* žvirbleij, nutrinkino. 17. Kam jis tokią daugybę žmonių *nukaudino?* 18. Arklius, arklį *kausto*. 19. *Pasikaustė* arklius ir išvažiavo. 20. *Pasikaustydino* arkliui koją ir išdrožė kieman. 21. Karklo žievė pavasarį *atkérsta (atkęra), atkero*. 22. *Iškeisk* man rublį. 23. *Pakeisk* vaiką. 24. Visaip juos *kaito*. 25. Ar jau *pakitėjo* sūnus? 26. Dabar viskas *kinta*. 27. Čia daug kas *apkito*. 28. Žmonės ir savo mišką *iškirto*. 29. Ponas ir tą miškelį *iškirsdino*, dabar pievas sausindina. 30. Kam *klėidi* tokį turtą? 31. *Nekléisk*, nes pats pritrūksi. 32. Statinės šulai *nesikliáuja*. 33. *Pasiklióvė* gerti ir geria. 34. Dabar tavim *nebesikliausiu* (nebesitikėsiu). 35. Linus, kai *atsiklojėja (atsiklõji)*, minam. 36. Linai *tebesikloji* (tebesiklojėja); jau *atsiklojėjo*. 37. Kuo tu *klojėsi* naktį? 38. Kam *knoji* žievę? 39. Pluta, žievė *knojas, atsiknoja*. 40. Ko jis dabar *kréitėja (kréita)?* 41. Senis *kriuna* (vis

e-e-e, pakosinėja), *tebekriuna.* 42. Ko gi čia *kroši (krėši)* kaip viešnia? 43. Juodas varnas *krunktelėjo,* visa giria *linktelėjo.* 44. Dievas pasaulį *įkūrė.* 45. Ir jie žada čia *įsikurti.* 46. Pagiry laivą *kūriau;* pagiry ugnį *kūriau.* 47. Vyriausybė čia rusų būrelį *įkurdino.* 48. Dievas pirmuosius žmones buvo dausoje *įkurdinęs.* 49. Kam juos *kurstai?* 50. Kur *kũturiuoji (kiũturiuoji), kūturi* (slenki palengva)? 51. Erškėčio žiedai *kvepia.* 52. *Kvėpti* jam daug ką *kvepia (kvėpia)* motina, tik nieko gera *neįkvepia (neįkvėpia).* 53. Ir gėlės žiedas, ir alus pagaliau *išsikvepia.* 54. Žvirbliai kviečius *láido* (žemėn). 55. Vaikai akmenis *láido* (sváido). 56. Ir už mane jie *laidāvo.* 57. Kada jį *paláidojo?* 58. Ir žirgas žalioj pievoj *láigo.* 59. *Láigė* kaip veršelis, iš gardelio oran paleistas. 60. Ar *palākinai* šunį? 61. Iš kur tą arklį *parlakinaĩ* (greitai parjojai, parvažiavai)? 62. Žolynus *láisto.* 63. Krosnį, aslą *laĩsto* (skystu moliu). 64. Kubilus *laĩsto* (glaĩsto). 65. Jie čia varpą, žvakes *liẽja.* 66. Tau aukso žiedelį jau *lieja.* 67. Siaurusis lietutis rūtas *aplaistinėjo.* 68. Kam *lámdai* apikaklę, vaiką? 69. Laimė *lėmė* saulužės dienaitę. *Pr.* 70. Tik *nelemk.* 71. Lendrė (lazda, šiaudas) *palìmo.* 72. Nuėjo tėvelis miežių *lankyti.* 73. Jis čia *nesilanko.* 74. Po dvaružį vaikščiojau, žalias rūtas *lánkiojau.* 75. Kam *lankstai* medelius? 76. Aš tos lazdos *nesulenkiu;* ji *nelinksta.* 77. Svirno durys girgždėjo, mano širdis *linkėjo.* 78. Ir aš *linkėčiau* tenai būti. 79. Ir jie daug gera man *linkėjo.* 80. Ką duosi vištoms *lesti?* 81. Ar jau *palesinai* vištas? 82. Kanapes *laso, išlaso.* 83. Aš gana rinkaus, aš gana *lasiaus* artojėlį bernelį. 84. Žemę tik *apleteno,* neišakėjo. 85. *Lỹkyk* (taupyk, tenkink) lašinius darbymečiui. 86. Jo *neliesk.* 87. Aš jo *nelytėjau.* 88. Guli vilkas — *lysta* vilkas. 89. Žiūrėk — ir aš *nusilipiau (nusilipdžiau)* margą niekutį. 90. Voverėlė *liúoksi* (šokdama nuo šakutės ant šakutės). 91. Ir šituos žirnius galėtum *išlukštenti.* 92. *Luktelk.* 93. *Palūkėk.* 94. Ir jis *lūkuriavo.* 95. Ledai visur *lūžėjo,* eižėjo. 96. Ir tvoros čia *sulūžėjo.* 97. *Palūžėjau šakelę,* ir ėmė vysti jos lapai.

§ **134.** 1. Jiems dabar ir tas durų varis *māga.* 2. Jo kumelė visam kaimui *magėjo* (malonu buvo, visi jam pavydėjo). 3. Tu valgei, ir aš *pasimāginau.* 4. Vaikai sniegą *máigė;* sniego lustą *sumáigė.* 5. Obuoliai buvo *sumáigyti* (bevežant). 6. Šaudyklė *mýgo* pečius. 7. Jie ir tave juk *māsino* (viliojo). 8. Vakar linus *mýnė.* 9. Mįsles *mąsto;* mįslę *mena.* 10. Ir *susimąstė* bernužėliai karelin jodami. 11. Vilką *minim,* vilkas keliu bėga. 12. Kas *mekena?* — Ėgi, mat, perkūno oželis. 13. Ligonis jau *mėrdėjo.* 14. Kuo jis *mirė?* 15. Katromis kelnėmis (pirštinėmis) vakar *movėjai?* 16. Katruo

žiedu (šituo ar anuo) jis dažniau *movi (mūvi)?* 17. Atasiuntė aukso žiedelį, dar ir *nemovėtą (nemūvėtą).* 18. Nieko nesako, tik *murmena.* 19. Uogas *išnagrinėk, nunagrinėk.* 20. Ką čia taip *nagrinėji?* 21. *Išnárstyk* (išnárdyk) pančius. 22. Kaip čia tos virvės *sunarstytos?* 23. Antys visur *išnardo* (išnarsto, išsinarsto). 24. *Išnardė* (išnarstė, išsinarstė) visi ančiukai,— kur besugaudysi. 25. *Įnerk* siūlą į adatą. 26. Jūrių neplauksiu, marelių *nenersiu.* 27. Nerinį *nėrė.* 28. Žmogus pasviro, laivelis *prinėrė* vandens ir apsivertė. 29. *Panėręs* (pasinėręs) plaukė. 30. Krito, *nuniro* sprandą ir numirė. 31. Žmogus gali ir pirštą *išnirti.* 32. Kai *pranyžta* — ilgai paskui *niežti.* 33. *Panižo* pirštą, ėmė tinti, iššoko spáugas (spuogas...). 34. Katinai *niáujasi.* 35. Ir jie *susinióvė.* 36. *Pasiniovėt* — ir gana. 37. Žiūriu — katinas, einu artyn — *nernena. Rt.* 38. Jis baisiai *nirsta, įnirto.* 39. Ko jis taip *nėrtėja (nėrta)?* 40. Ar dar ilgai taip *nėrtėsi?* 41. Vakar jie miežius *paĩsė* (iškūlę šiaudus, miežių grūdus kūlė, kad nusimuštų akuotai). 42. Kanapes, sėmengalvius, miežius *paĩso.* 43. Aš čia nieko *nesupáisau.* 44. Viiką kojos *peni.* 45. Mes čia žąsis *penim.* 46. Kai žemė pavasarį *išpỹja,* keliai čia esti labai klampūs. 47. *Išpýdė* (paglosčiusi, patráiškiusi spenius) karvę ir pamilžo. 48. Móters, *pydydamos* karvę, sako kartais: „*Pijok, pijok,* karvele, *pijok!*" 49. Kiti nieko nedaro, kad karvė *pijotų.* 50. Pilotas Jėzų *nuplakdino.* 51. Ką čia *pláuji (plaudi)?* 52. Nojaus laivas ilgai *plūduriavo* vandenyne. 53. Žiūrėk, kaip *nupluko* (iškaito, išputojo) arklys. 54. Jis visas kraujais, ašaromis *papluko.* 55. Čia samanos su bruknėms šileliu *užpluko.* 56. Drabužis, skara *plunka;* skara visai *nupluko.* 57. Pagaliau ir jis *plūsta.* 58. *Išpruso* vaikinas Amerikoj begyvendamas. 59. Ir tau galas liežuvio *pūška.* 60. Pyragas karštoj krosny *pūška.* 61. Kad tu *supukštum!* 62. Jo veidas *punta (išputo, suputo).* 63. Marti, *pasiráidžiusi (prisiráidžiusi,* pasikrovusi, pasidėjusi malkų...) krosnį, laukė svečių. 64. *Priríek, įriek* šakalių, kad išdžiūtų. 65. *Suriek* medžius į riekles, *įriek* medžius (sukrauk į riekles, kad išdžiūtų). 66. Pirtis buvo *pririeta* šakalių, malkų. 67. Vakar čia vilkas pasiutęs *apriejo* daug žmonių. 68. Vilkas pasiutęs kartais ir žmogų vieną kitą *aprieja (apireja).* 69. Jei šuo *apries* pasiutęs, daug bėdos pridirbs. 70. *Riejas* (tarp savęs), kaip šunes. 71. *Atriẽk* duonos. 72. *Suraikė* duoną ir išėjo. 73. Kam *rieti* lendrę? 74. Seselės kaspinėlius *raitė, nuraitė.* 75. *Neraitys* šilkų kaspinėlių. 76. *Raitos* kaip gyvatė. 77. Pusės metų mažiukėlis po žemelę *raitinėjos.* 78. Plonų drobelių *neráižysiu.* 79. *Surėžė* arkliui. 80. Eina žmogelis *pasiramstydamas.* 81. *Paremk* sieną. 82. Aš čia *nerimstu.* 83. Neverk, mergele, *rámdyk* savo širdelę. 84. *Nuramdė*

sukilėlius. 85. Ko čia dabar *rýmai?* 86. Mes *nurýmojom, parrymojom* uosio tvorelę. 87. Obuolius *raško;* obuolį *reškia.* 88. Kas *nurė̃škė* žiedą? Kas *nuraškė* žiedus? 89. Ką čia *rezgat,* ką čia *mezgat?* 90. *Rizgo, rizgo* ir *surizgo, išrizgo.* 91. *Surazgytas* sumazgytas eina keliu baubdamas. 92. *Išriedė́jo* (išrietėjo) iš kiaušinių vištyčiai. 93. Paukščiukai *surietėję* iš kiaušinio *išriẽda.* 94. Kamuolys (ašaros, ratai) *rieda.* 95. Viščiukas *riẽta* kiaušinyje; *surietėjęs* kalasi, išsikala ir *išsirita (išrieda).* 96. Buvo giedri, graži karšta diena — saulė žeme *ridinėjo.* 97. Skubõs darbą velnias *renka.* 98. Ji skarele *rỹši.* 99. Šluota *rýkšta, išrýško.* 100. Koja *rýšta.* 101. Arklys *aprýšo* (*apráišo,* apšlubo). 102. Ir jis *rýžos* važiuoti. 103. Aš eisiu ropių graužti, o tu — *rýžkis* (žinokis)! 104. Nereik vilkui kelio *rodyti.* 105. Aš tau *neroju* (nesuskumbu, tu greitesnis). 106. Avìs, ožka šieną *rupšnoja.* 107. Avys dirvonuose *rupšnojo.* 108. Bene jam darbas *rūpi* dirbti? 109. Tu *nesirūpink* mano sunkiais darbeliais. 110. Ir mus jie *rūpino, aprūpino.* 111. *Apsirūtuliavo, apsirūtulo* (kuo, skara) ir išvažiavo.

§ 135. 1. Sula, miežiai jau *sąla.* 2. Jų ir duona *susalo* (savaime saldi pasidarė). 3. Kartais ir širdis *apsąla* (be galo gẽra, linksma, smagu, ramu pasidaro). 4. Jo marškiniai *įsalę* (primirkę prakaito, juodi nuo prakaito). 5. Kuo rytoj *segėsi?* 6. Kur tik klausai, vis linksma: *šlama,* ūžia, *siaũdžia. Rt.* 7. *Siaũdžia* trake bitinėlis. *Rt.* 8. *Siaudžia* gražiai miškas. *Rt.* 9. *Siautė* jam skarą. 10. *Apsiautė* jį skara; *nusiautė* jam skarą, drabužį. 11. Vaikai, *nesiaũskit!* 12. Ko taip *siáutėji?* 13. Kam dabar *saistai* vaiką? 14. Žmona lopšelį į medžio šakelę *pasiẽjo.* 15. *Pasiẽk* puodą. 16. Ar jį *pasieksi?* 17. Tėvai, *pasiũdink* vaikui drabužėlį. 18. Jonas riebią sriubą valgydamas *prasiũturiuoja* su šaukštu ir tik tuomet semia. 19. Skalbinius (dangovę, marškinius) išskalbę *siũturiuoja* (palengva per vandenį patrauko, kad nusiplautų išskalbtieji marškinių juodumynai...). 20. Jo balselis visa sodą *skardeno. Rt.* 21. Kodel *nesiskardenai,*— būtume išgirdę. 22. Visi vyrai *suskato* dirbti. 23. *Paskãtink* ir juos dabar. 24. Kam ką *skauda,* tas tuo ir *skundžias.* 25. Iš adatos vežimą *priskaldo.* 26. Uolos visur *skéldėjo, pléišėjo.* 27. Kam *skéldini* medį? 28. Jis man kelias markes *skelia, skelėjo.* 29. Kam *skeli* pagalį? 30. Aš jam tris auksinus *įskilau. Pr.* 31. Dabar turėsim pinties, galėsim ir ugnies *įsiskilti.* 32. Be skìltuvo ugnies *neįskilsi.* 33. Ąžuolas *neskyla* (neskalus). 34. Akmuo, į vandenį įleistas, tuoj *skęsta.* 35. Kas išgráižo kelią, duobes išmuša, o mūsų gyvuliai *skéndėja (skendi).* 36. Žiūrėk, kaip tas gyvulys *skéndi* (skendėja, iškyla ir vėl skęsta). 37. Mūsų gyvuliai čia *išskéndės*

(po vienas kito galą gaus balose). 38. Blauzdos *suskirdo.* 39. Kiaulę *skeřdė.* 40. Paršus rudenį *išskardė.* 41. Žirgas žemę *skardė.* 42. Alus *skóbsta* (negardžiai rūgsta); alus *nuskóbo. Žt.* 43. Paukščiai *išskriejo* (išskrido) į pietus, šiltesnio oro ieškodami. 44. O ir įlėkiau, o ir *įskriejau* į močiutės sodelį. 45. Nei aš (strazdelis) ten lakiojau, nei ten *skrajojau.* 46. Kur dabar *skrajoji?* 47. *Skrajoja* kaip vaikas. 48. Jau ir čia vanagai *skraido.* 49. Rudenį paukščiai į dausas *skrenda, išskrenda.* 50. Yra visokių vabalų: vieni aukštyn *skrenda,* kiti mėšlan lenda. 51. Nelaimės *priskubina* senatvę. 52. *Paskubink* juos. 53. Ir jie *skubėjo* gelbėti. 54. *Suskubsi (suspėsi),* nereik taip bėgti. 55. Ir jis *suskubo (suspėjo)* išsprukti. 56. Jei *nepaskubsim* po pastoge palįsti, tikrai gausim lytaus. *Žt.* 57. Jam koją *prislėgė.* 58. *Slėgia, paslėgia (slegia, paslegia)* sūrį. 59. Mes čia sūrį *slegiam (slėgiam).* 60. Kuo čia *prislėgei* puodą? 61. *Nusmùrgęs* (apsileidęs, nosį nuleidęs) vaikščioja. 62. *Nusmurgo* ir žmonės ir medžiai. 63. *Smuřgso,* it katinas užpeleny. *Žt.* 64. Ką čia *nuspréndėt?* 65. Šuo *spréngsi* ką kieta nurijęs. 66. Kelnės *spūra (atspūra, atspuro):* kraštai nusitrina, siūlai lenda... 67. Arklys *įspyrė.* 68. *Nesispárdyk.* 69. Speigas *spìgino. Žt.* 70. Visiems į akis *spigino.* 71. Ir į jų langą saulė *įspiñdo.* 72. Griovelyčiais vanduo *sruveno* (pavasarį). 73. Akys ašaromis *pasruvo.* 74. Šituo paveikslu vis žmonės *stabėsi.* 75. Kam jį *stabdei?* 76. Ar vakar ką *pastebėjai* tenai? 77. Jo aš *nepastebėjau.* 78. Visi į mane *stebėjosi.* 79. Visi *stebėjosi* jo išmintingumu ir atsakymais. 80. Kuo čia dabar *nustebai?* 81. Žiūri į visus *nustebęs* (į visus *stebisi*). 82. Jauteliai *stekeno. Pr.* 83. Arklį *nustekenęs,* metė ir darbą dirbęs. 84. Aš *neįsléngsiu* taip padaryti. 85. *Pasisténk* — ir išmoksi. 86. Gandrai, išsivedę vaikus, *stypinėjo* būriais po dirvonus. 87. Jau ir duonos *stokójame. Pr.* 88. *Pastūmėjau,* ir sugniužo. 89. Jau *sūsta* medis. 90. Ir tu *nususi* tenai. 91. Akmenaičius *sváido.* 92. Akmenėlį *svíedžiau* (ryt. ir *svíegiau*). *Nusvíedė* pėdą į šalį. 93. Kam *svíedi* (= tepi) ratus? *Pasviedžia* ratus ir važiuoja. 94. Onyte, tu *sverdì,* nugriūsi, sugriūsi. 95. Kam čia tą trobą *sveřdini?* 96. Jau *svyra, pasviro,* tuoj visai *nusvirs...* 97. Ką čia *sveri, svarstai?* 98. Pušys *svyravo (siūravo),* braškėjo. 99. Vargai *šakoja,* vargai lapoja, vargai vartus kilnoja. 100. Gražus oras,— *šalena (šalvena),* neleidžia,— važiuosim į girią. 101. Čia jų drabužiai *šalvi.* 102. Skalbiniai *iššalvėjo* (žiemą, ore), bus jau sausi. 103. Ei *šalo šalo* ir *pašalnojo* daržo žalios rūtelės. 104. Rugiai, kviečiai *nušalnojo.* 105. Šią naktelę buvo šalnelė, visų mergelių žoleles *pašalnojo.* 106. Šonas *šyla,* šonas *šąla,* galva džiūsta,

kojos pūsta. 107. Ugnelė, „pinigai“ *šilėno* (iš tolo buvo matyti degant, lyg blizgėjo, švietė). 108. Jie *šýlės* (stengės), kaip įmanydami, susekti vagį. *Žt.* 109. Langai *šarmojo, įšarmojo.* 110. Žiemą ir arklys *apšarmoja.* 111. Langai *šerkšnijo (šarmojo).* 112. Kam *nušáudinai* kiškį? 113. Ir moters *nuščiuvo* (nustojo) klegėjusios. *Žt.* 114. Visą žolyną *apšlakstė.* 115. *Įšlėk (įšlekia, įšlėkė)* ir man lašelį. 116. *Šlama* vėjo papūstas lapelis. 117. Balto miško lapeliai *šlamėjo.* 118. Ir žuvis *šlama* krepšy. 119. Visa *sušlamo,* sučilbo (sučiulbo), supyško. 120. Katė *šlaistos* — nori paglostoma. 121. Ko čia *šlaistaisi* (apie mane)? 122. *Atšliek* sieną — ir negrius. 123. Sėdi sienos *atsišliejęs* ir klausosi. *Rt.* 124. Ir šitą mažmožį galėjai *įšlieti* (įkišti, įterpti), *pašlieti* (pakišti). 125. Siena jau *šlyja,* buvo *pašlijusi.* 125. Mėsa čia ims *švinkti, pašvinks* (ims gesti, pasmirs...).

§ **136.** 1. Jie mano bylą *tárdo.* 2. *Týrė, týrė,* bet vis delto *neištýrė.* 3. Ir aš čia dabar daug ką *patirsiu.* 4. Ką jis tan žodin (į tą) *tarė?* 5. Reikės *pasitaryti.* 6. Pradedam *tarstýtis,* kaip čia mes klėtį statysim. 7. Jis pats *tauráuja* ir viskas (gyvuliai, javai) jo *taurauja. Rt.* 8. Mėnuo ir saulę kartais *temdo.* 9. Vaikeli, kur tave vakar tamsa *temo,* kur tave šiandie saulė *tekėjo?* 10. Kūjeliu (plaktuku) dalgį (dalgę) *tina.* 11. Ar jau *ištýnei* dalgį? 12. Sniegas (kelias) jau *tyžta.* 13. Tešla *ištežo.* 14. Ir aš jį *trámdžiau,* kiek galėdamas. 15. *Sutremk* jį. 16. Kur juos *tremia, ištrėmė?* 17. Jau ir skaudėjimas *aptrimo.* 18. Moters avis prieš kirpdamos *trenka.* 19. Ir jam galvą *ištrinko.* 20. Vaikutis ranką *nutvìlko.* 21. Paršą *nutvìlkė* (karštu vandeniu). 22. Upė *tvinsta.* 23. Kam *tvindai* upę? 24. Dievas buvo kitados visą žmonių gyvenamąjį pasaulį *aptvindęs.* 25. Ar *turi* proto? 26. *Tūrėk, tūrėk* (laikyk)! *Žt.* 27. Rankoje lazdą *tūrėjo.* 28. Bepigu *nenutūrėti* replėmis karšta geležis. 29. Jie patys save *tvárdė.* 30. Jie savo geidulius *tvárdo.* 31. Žaizdą, pirštą *tvarsto, sutvarsto.* 32. Ranką *aptvarstė.* 33. Pats aš *tvėriau* daržužėlį. 34. *Sutverk* pirštą. 35. *Sutvers* broleliai darželį. 36. Tvorą *ištvėrė* (išardė). 37. Nebegaliu *tverti, nebesitveriu.* 38. Gi žiūriu žiūriu — *atūžia,* atšvilpia, atkaukia! 39. Bitys (avilyje) *suužo* (ėmė ūžti). 40. (Liepelė) *ūžavo* rytą vakarėlį, lig *išūžavo* devynias šakas. 41. Ar esi matęs marias (jūres) *ūžaujančias?* 42. Ar jau *įvadelėjai (įvadžiójai)* arklius? 43. Kam *vadžioji (vadelėji)* arklius? 44. *Pavadžiok (pavedžiok)* kumelę. 45. Puodas katilą *vainoja,* abu labu tokiu. 46. Aš ir tau *išvanósiu* kailį (pirtyje...). 47. Ar *pavalgydinai* vaikelį (ligonį)? 48. Ar *valiósi* tokį galą šlubas nueiti? 49. Ar jį *valiotum?* 50. Pievoje vyrai *valiúoja, suvaliāvo.* 51. Vėjus sėsi — áudras *valysi.* 52. *Nuvalyk* pušnis. 53. Aš tavo pagálbos

*privalaū.* 54. Ir jis *privālo, prisivalo* pinigų dabar. 55. Aš to *neprivalau* daryti. 56. Pelės duoną *išvar̃pė.* 57. Ar jau *įvarpei* apynius? 58. Jei tu mane (apynį) *nevarpysi,* aš vėjais lakstysiu. 59. Jei tu mane *įvarpysi,* spurgų daug turėsi. 60. Žemę *var̃po* (kad nebūtų susigulėjusi). 61. Pievas *ažvarpo* (*užvarpo,* smaigelius, šluoteles, draudykles įsmaigsto), kad žmonės nevaikščiotų. *Rt.* 62. Ką čia *verpi?* 63. Skrynią *várstysi,* drobes *ráižysi.* 64. Pirštą *privėrė.* 65. *Įverk* siūlą į adatą. 66. Kuolas *išvirto.* 67. Kirvio ašmenes *išvértėjo* (kaulus bekapojant). *Rt.* 68. Skietas (skieto dantes) audžiant *išvertėjo* (išsiklaipė). 69. Linai *suvertėję* (kai linai *suvertėja*), sunku rauti. 70. Ir jį *vēdino* tenai. 71. Visi ją *vesdina* dabar. 72. *Veša* tenai (riebioj žemėje) miežiai ir kviečiai. 73. Dievas meluot ir *vilt* (= *vilti*) negali. *Rr.* 74. Norėjo *išvilti* arklį, bet aš nesidaviau apmauti (apgauti). 75. Ir jie *viliasi* daug laimėsių. 76. Ką tu iš jo *vilioji?* 77. Tik uodega *viskėjo.* 78. Šuo uodegą *vìskina.* 79. Kam *pavōgdinai* arklius? 80. Ko jūs taip *įzizot?* 81. Jų vaikai kai *įzyzta,*— nė galo nėra. 82. Pavasarį rugiai *žỹbso.* 83. Žiūrėk — ir ten ugnelė *žỹburiuoja.* 84. Visi *sužiuro.* 85. Rudenį pilnus aruodus *prižlagstė* dievo dovanų (javų). 86. Kam čia *prižlėgei* (primetei šlapių, drėgnų daiktų) tą aruodą? 87. *Žlėgta* (sumušta, kur daug mėlynių) mėsa man neskani. 88. Kam *žlegi* mėsą? 89. Senelė *žlepsi* tik (nesukramto). 90. Kurpės prisemtos *žliugsi.* 91. Kito *nežudyk!* 92. Eime *žūtų (žūti, žuvauti, žvejoti).* 93. Ko čia tie vyrai (žūkliai) *žūkláuja?* 94. Ir ją *sužviejo* per lydekėlę.

### Del veiksmažodžių reikšmės.

Veiksmažodžių priesagos, galūnės, visa jų sudėtis, šiokia ar tokia *(kalti, kalstyti, kalinėti...),* vis ką-ne-ką r e i š k i a, turi tam tikros reikšmės kalboje. Antra vertus, ir veiksmas nelygu veiksmui: kiekvienu veiksmažodžiu d a i k t o v e i k s m ą reiškiame, bet toli gražu ne visais veiksmažodžiais daikto ir „darymą, darybą, darbą" pažymime.

§ **137.** a) Sakome: ji *siuva, audžia,* (pietus) *verda,* (pieną) *šildo, šildosi, rašo.* Veiksmažodžiais čia pasakome ją ką *dirbant,* ką *darant.* Čia veiksmažodžiais daikto (jos) ir *darybą* pasakome.

b) Sakome: ji *guli, juokiasi, serga, miršta,* puodas *šyla, verda.* Čia veiksmažodžiais pasakome tiktai, ką ji veikia, ką čia puodas veikia (kas jam darosi). Ką tie daiktai *(ji, puodas)* dirba arba

daro,— čia nepasakome. Čia veiksmažodžiais daikto darybos neišreiškiame.

Skiriame veiksmažodžius **darybinius** ir **nedarybinius**.

§ 138. a) Sakome: dveigys *treigį moko;* Petras *rugius piauna;* vyrai *mėšlą mėžia;* ji *siuvinį siuva;* piemuo *bandą gano.* Čia prie veiksmažodžių yra ir gali būti **galininkas**, artimasis papildinys.

b) Sakome: jis čia *esti, juokiasi, guli, serga;* šonas *šyla,* šonas *šąla.* Taip sakant, prie veiksmažodžio nėra galininko, artimojo papildinio. Čia, ką reikšdami veiksmažodžiais, negalime nė klausti paprastai: *ką* jis čia esti, juokiasi, guli, *ką* čia šonas šyla, šąla?

Skiriame veiksmažodžius **galiniuotinius** ir veiksmažodžius **negaliniuotinius.**

c) Galiniuotiniais eina tiek darybiniai, tiek nedarybiniai veiksmažodžiai. Sakome lygiai: „jis *rašinį rašo*" ir „jis *vargą vargsta,* jam *dantį gelia*". Žodis *rašyti* yra veiksmažodis darybinis, *vargti (gelti)* — nedarybinis. Bet prie jų yra po galininką. Čia tuos sakinius galim išgirsti paklausę: *ką* jis rašo? *ką* jis vargsta? *ką* jam gelia?

§ 139. Beveik visi mūsų veiksmažodžiai, tam tikra réikšme pavartoti, gali turėti kalboje ir galininką; kitais žodžiais sakant, mūsų veiksmažodžiai beveik visi gali eiti kalboje ir galiniuotiniais. Sakome: „mes *naktį miegame*; jis dabar *mokslą* eina; jis *sprandą* trūksta, *koją* nulūžo, *kojas* sušlapo; tenai *tave* aušra aušo..." Čia galininkai yra atsiradę kitais keliais: a) lytį *naktį* čia pasakome klausiami *kada, kuomet* (ne *ką*)? b) sakydami „eina", čia turime galvoje ne patį ėjimą, ne tam tikrą žmogaus kojų darbą,— čia veiksmažodžio yra ne visai sava reikšmė; c) čia galininkai *sprandą, koją, kojas, tave* lyg nėra artimieji, paprastieji sakinio papildiniai: veiksmažodžiai *trūksta, išlūžo, sušlapo. aušo* patys tų papildinių neprivalo savo reikšmei papildyti; papildiniais čia tik veiksmažodžių reikšmę susiauriname, tam tikrai ją nusakome, naujos duodame veiksmažodžiams reikšmės; čia, tikrai sakant, mūsų lyg norima buvo pasakyti, jog *jo (jam)* sprandas trūksta, *jo (jam)* koja išlūžo, kojos sušlapo, jog ten aušrai auštant *tu* buvai...

Ne visi veiksmažodžiai, prie kurių vartojame galininką, patys jo ir privalo. Taigi ne visi veiksmažodžiai, su kuriais sakomas galininkas, yra g a l i n i u o t i n i a i.

Šito skyrelio veiksmažodžiai yra n e g a l i n i u o t i n i a i.

§ 140. a) *belsti, gniaužti, griežti, gręžti, liežti, laužti, piešti, plaukti, rėkšti, traukti — minti, skelti, spirti, stumti, tirti* ir b) *baldyti,*

*gniaužyti, gráižyti, grąžýti, laižyti, laužyti, paišyti, plaukyti, raškyti, traukyti — mindyti, skaldyti, spardyti, stumdyti, tárdyti.*

Pirmaisiais veiksmažodžiais (a) pažymime veiksmą, kurs vienu pradėjimu arba vienu atveju atliekamas. Čia turime ištisą, vieno karto veiksmą.

Antraisiais (b) pažymime irgi vieno kurio tarpo veiksmą, bet tas veiksmas yra kartotinis, sudurtinis. Čia turime ištisą, keliais atvejais arba keliais kartais nuveikiamą veiksmą.

Skiriame veiksmažodžius **kar̃tinius** (a) ir **kartotinius**, arba **dažninius** (b).

§ **141.** a) *irti, ižti, kristi, lūžti, nirsti, mirti, siausti, skęsti, skilti, svirti, virsti* ir b) *érdėti, éižėti, kréitėti, lū́žėti, nértėti, mérdėti, siáutėti, skéndėti, skéldėti, sverdėti, vértėti.*

Ir čia turime **kartinių** (a) ir **dažninių** (b) veiksmažodžių. Dažninis veiksmažodis ir čia reiškia ištisą, bet atsikartojamą, ne vieno karto veiksmą. Tik čia turime reikalo su veiksmažodžiais nedarybiniais.

Ir šitų, kaip ir anų (§ 140), veiksmažodžių šaknies priesaga yra be *d* ir (po *l, m, n, r*) su *d.*

§ **142.** a) *būbauti, čiulbauti, dūsauti, rėkauti, rýkauti, rūstauti, smárkauti, šūkauti, ūžauti* ir b) *lūkuriuoti, plūduriuoti, siūturiuoti.*

Šitos rūšies veiksmažodžiai, reikšmės atžvilgiu, yra irgi kartotiniai, dažniniai. Pirmaisiais pasakom veiksmą įsivarytinį, įstangos kartotinį (plg. *nértėti, siáutėti...*); antrieji reiškia veiksmą kartotinį, atliekamą neatsidėjus, nerimtai, bet kaip, palengva. Juos, išskirdami iš kitų veiksmažodžių, galėtume vadinti, jei būtų reikalo, a) **įstangos kartotiniais** ir b) **palengvos kartotiniais** veiksmažodžiais.

§ **143.** a) *gesti, plikti, tvilkti, migti, plukti (plaukti), stebti,— balti, gyti, irti, pūti, šalti, šilti, tvinti, pykti, tūpti, vykti* ir b) *gesyti, plikyti, tvilkyti, migyti* (žem.), *migdyti, plukyti* (žem.), *plukdyti, stabyti* (žem.), *stabdyti,— báldyti, gydyti, ardyti, pūdyti, šaldyti, šildyti, tvindyti, pykdyti, tupdyti, vykdyti.*

Kas kita yra *gesti, balti, pūti...* ir kas kita — *gesyti, baldyti, pūdyti...* Pirmieji žodžiai (a) yra nedarybiniai, saváiminiai veiksmažodžiai; antraisiais (b) pasisakome darą, kad pirmųjų savaiminis veiksmas įvyktų; *gesau, baldau, pūdau...* yra „darau, kad kas gestų (išgestų), baltų, pūtų..." Čia veiksmažodžių galūnėmis *(-yti, -dyti)* pasisakome esą kito, nedarybinio, veiksmo priežastis — pasisakome

stengiąsi, kad tas nedarybinis veiksmas įvyktų (verba causativa activa).

Veiksmažodžiai *ardyti, baldyti, gesyti, pūdyti* (b)... prieš kitus (a) yra **priežastiniai;** žodžiai *irti, balti, gesti, pūti* (a)... prieš kitus (b) yra veiksmažodžiai **saváiminiai.** Veiksmai *irti, balti, gesti...,* kad ir saváime eina, bet priežastiniams yra lyg tam tikri jų dariniai.

c) Priežastinių veiksmažodžių prasmė ne visada reiškiama tam tikromis žodžio galūnėmis. Žodžiai: *beriu, keičiu, krečiu, kreipiu, laužiu, miešiu, šviečiu (šveičiu), verčiu* („darau, kad kas *birtų, kistų, kristų, kryptų, lūžtų, mištų, švistų, virstų*") yra, tikrai sakant, veiksmažodžiai priežastiniai — žodžiams: *birti, kisti, kristi, krypti, lūžti, mišti, švisti, virsti,* tik jų priežastinumas nereiškiamas žodžio galūnėmis *-yti, -dyti.*

§ **144.** a) *austi, kalti, kauti, kurti, plakti, siūti, skelti, sverti, šauti, tverti, vesti, vogti* ir b) *áusdinti, kaldinti, kaudinti, kurdinti, plakdinti, siūdinti, skéldinti, sveȓdinti, šaudinti, tvérdinti, vesdinti, võgdinti.*

Pirmaisiais veiksmažodžiais (a) pažymime, jog veikėjas pats ir visą veiksmą nuveikia, jog jis čia ir visą tam tikrą darbą nudirba; antraisiais (b) pasakome, jog veikėjas tiktai pasirūpina, taip visa surikiuoja, padaro ar leidžia, kad veiksmas būtų kitų veikte nuveiktas, kad pats darbas būtų kitų ar kito padirbtas. Pasakymus: *„pasisiūdinau* drabužį, ponas *pasistatydino* tiltą" galėtume ir kitaip, turėdami laiko, išreikšti. Šitų pasakymų vietoje, turėdami laiko ir kantrybės, galėtume ir šiaip pasakyti: „pasirūpinau, kad man drabužis būtų pasiūtas; ponas pasirūpino, taip padarė, kad būtų jam tiltas pastatytas (ir taip gavo tiltą)".

Čia ir *austi, kalti...* ir *ausdinti, kaldinti...* yra veiksmažodžiai darybiniai; dirba ir tas, kas „audžia, kala", ir tas, kurs „ausdina, kaldina", tik — darbas darbui nelygu. Dar mažmožis: vieni ir antrieji veiksmažodžiai čia yra **galiniuotiniai.**

Sakoma yra šiaip: čia turime veiksmažodžių **parūpinamųjų** (b) ir **padaromųjų** (a): vienais pasakome, kas yra tiktai parūpinama, antraisiais — kas yra ir daryte padaroma.

Veiksmažodžius parūpinamuosius (v. curativa) vadina ir priežastiniais neveikiamaisiais (v. causativa passiva). Šie veiksmažodžiai padaromi, kaip jau pažymėta, tiktai iš **darybinių galiniuotinių.** Iš žodžių *eiti, važiuoti, bėgti, trūkti, būti* ir kitų tokių — jų nepadarysi.

§ 145. a) *gerinti, gražinti, grąžinti, judinti, juokinti (jukinti), kalbinti, kaitinti, krutinti, mokinti, pykinti, sukinti, šnekinti, vaidinti, váišinti, varginti, vedinti, vykinti...*

Šitais veiksmažodžiais pasisakome norį, darą, kad kas „gerėtų, gražėtų (eitų geryn, gražyn, būtų geras, gražus), grįžtų, judėtų, juoktųsi, kalbėtų, kaistų, krutėtų, mokėtų, vargtų"...

Šitie veiksmažodžiai susidarę yra dažniausiai iš negaliniuotinių veiksmažodžių, kurių liemengalyje yra priebalsis, arba iš tam tikrų būdvardžių...

b) Šios rūšies veiksmažodžiai (galūnė *-inti* eina ne po *l, m, n, r*) yra sakomi ir ten, kur paprastai vartojami veiksmažodžiai su galūne *-dinti* (§ 144). Žemaičiuose yra sakoma ir šiaip: „Vakar kailinius *aptráukinau,* lazdą *suláužinau,* skepetą *nupirkinau,* tiltą *padirbinau,* arklį *pavoginau;* Petras mišką *iškirtino,* javus *nuėdino,* plytas *išdegino,* vaiką *atvedino,* duoną *iškepino* (= *aptraukdinau, sulauždinau, pavogdinau, iškirsdino, nuėsdino, išdegdino, atvesdino, iškepdino*)". Taigi žodžiai *iškepinti, išdeginti* vietomis yra dvejaip suprantami: padaryti, a) kad kas būtų kieno išdegta, iškepta ir b), kad kas (degamas, kepamas daiktas) degdamas, kepdamas išdegtų, iškeptų.

c) *Valgydinti, jodìnti (jōdinti)* yra „daryti, kad kas *valgytų (* valgydytų), jodytų*". Čia iš veiksmažodžių su galūne *-dyti* yra padaryti toki veiksmažodžiai, kaip *kalbinti, krutinti, varginti, vykinti* (žr. a). Jie nėra veiksmažodžiai parūpinamieji (žr. b ir § 144).

§ 146. *baldyti* ir *balinti, gesyti* ir *gesinti, gimdyti* ir *gaminti, grasyti* ir *grasinti, migyti (migdyti)* ir *mìginti, mókyti* ir *mokìnti, pykdyti* ir *pykinti, vykdyti* ir *vykinti, plikýti* ir *plikinti, taikyti* ir *taikinti...*

Rašomojoje kalboje šitie ir keli kiti veiksmažodžiai vartojami *mišrai.* Jie visi yra priežastiniai. Tarp jų gali būti (ar kartais pažymima jais) ir skirtumų. Sakoma yra: *mokau* (darau, kad kas išmoktų, pramoktų) ir *mokinu* (darau, kad kas mokėtų); *migdau, migau* (darau, kad kas migtų, užmigtų) ir *mìginu* (leidžiu miegoti)... Sakoma yra: „paršą *pliko,* ugnį *geso",* bet tam pačiam reikalui vietomis yra sakoma dažnai ir „paršą *plikina,* ugnį *gesina*". Sakoma yra: „paršą *pliko, tvilko*", bet „vargai bėdos žmogų lig laiku *nuplìkino* (pliką padarė), *pražildė* (buvo jo pražilimo priežastis)". Skiriama kartais ir *plìkinti* nuo *plikìnti* (vargai žmogų *plìkina,* karštu vandeniu paršą *nuplikìno*). Žodžių *gìmdyti* (gimdýti) ir *gaminti,* nors juodu vieno kilimo, prasmė griežtai skiriasi: plg. „ji sūnų *pagimdė*" ir „ji pietus *pagamino*".

Rašomojoje kalboje dažniau, rodos, yra sakoma: „jis ugnį *geso, graso* man, vaikus *moko* (šalia *mokina*), vargai žmogų *pliko* (šalia *plìkina*), motina vaiką *migdo* (šalia *migo*), ilgai vaiką *migina* (daro, kad gerokai pasilsėtų), *taikina, baldo* (šalia *taiko, balina, baltina*)".

§ **147.** a) *bėginėti, darinėti, jodinėti, kalinėti, kapstinėti, kopinėti, paukštinėti, pelinėti, ravinėti, rinkinėti, šlavinėti, šluostinėti, šniukštinėti, uostinėti, varlinėti, važinėti, žioplinėti* ir b) *bėgti, daryti, jodyti, kalti, kapstyti, kopti, paukščiauti, peliauti, ravėti, rinkti, šluoti, šluostyti,— uostyti, varliauti, važiuoti —...*

Pirmaisiais veiksmažodžiais (a) žymime dažniausiai tokius veiksmus, kurie itin dažnai atsitinka arba kiekvieną kartą neilgai tetrunka. Čia turime galvoje kartotinius veiksmus, susidarančius dažniausiai iš daugybės mažutyčių, smulkių veiksmelių. Sakydami *gyvatinėti, paukštinėti, pelinėti, varlinėti,* turime galvoje *„gyvatinėjamų, paukštinėjamų, pelinėjamų, varlinėjamų"* daiktų ir mažumą, smulkumą.

Čia yra dažniausiai veiksmažodžiai **kartotiniai mažybiniai,** arba **kartotiniai smulkminiai.**

> P a ž y m ė j i m a s. Žodžiai *gyvatinėti, paukštinėti, pelinėti, varlinėti* ir kiti toki reikėtų čia, tikrai sakant, statyti drauge su daiktavardžiais, iš kurių jie kilę, ne tiesiai su veiksmažodžiais *paukščiauti, peliauti...*

§ **148.** a) *barstyti, džiaustyti, graibstyti, graistyti, grėbstyti, kapstyti, karstyti, kaupstyti, kaustyti, mąstyti, narstyti, piaustyti, pustyti, sagstyti, saistýti, svarstyti, šluostyti, tvarstyti, varstyti, žarstyti* ir b) *berti, džiauti, griebti, grieti, grėbti, kopti, karti, kaupti, kauti, minti (manyti), nerti, piauti, pūsti, segti, sieti, sverti, šluoti, tverti, verti, žerti.*

Ir čia turime kartotinių veiksmažodžių (a), sustatytų su paprastaisiais, nekartotiniais. Jų prasmė beveik nesiskiria nuo kitų kartotinių (plg. §§ 140, 141, 147). Prasme jie skiriasi griežčiau tiktai nuo kartotinių mažybinių.

Kur šalia *nárstyti, tvárstyti* vartojami veiksmažodžiai *nardyti, tvardyti,* ten jie įgyja kalboje ir naujos reikšmės. Žodis *kauti* kalboje ne visur yra vartojamas, ir žodis *kaustyti,* neturėdamas kalboje ten gyvo giminiečio, yra įgijęs jau kaip ir naujos reikšmės.

§ **149.** Kuo skiriasi nuo kitų, reikšmės atžvilgiu, veiksmažodžiai: a) *kiaušiniauti, riešutauti, šienauti, uogauti, peliauti, paukščiauti;* b) *bernauti, mergauti, viešpatauti, sargauti, vergauti;* c) *gerėti, mažėti, senėti;* d) *mažti, senti, šilti, žilti;* e) *barkštelėti, taukš-*

*telėti* ir kiti toki,— čia lyg nepatogu dėstyti. Kiek plačiau pasikalbėjus apie kitų veiksmažodžių reikšmės skirtumus (§§ 137—148), jų reikšmė ir tos reikšmės skirtumai nesunku bus suvaikyti prireikus iš pačių kalbos tekstų.

## VEIKSMAŽODŽIO VEIKSLAI IR RŪŠYS.

§ **150. Veikslai.** Véikslai yra tam tikros veiksmažodžio lytys, kuriomis parodome veiksmą einant arba šiaip ar taip įvykus, pasibaigus.

Sakome: a) *berti, barstyti, bėgti, bėginėti, irti* („audeklas *iro*"), *erdėti, ardyti, lėkti, lakstyti, nešti, nešioti, rėkti, rėkauti, skęsti, skendėti, šilti, šildyti* ir b) *paberti, išberti, išbarstyti, nubėgti, pribėgti, išbėginėti, pabėginėti, iširti, suirti, išerdėti, suardyti, išlėkti, išlakstyti; atnešti, parnešti, sunešioti, išnešioti; išrėkti, parėkti, išrėkauti* („nieko čia *neišrėkausi*"); *paskęsti, išskendėti; atšilti, sušilti, įšilti, prišildyti, sušildyti; čiuptelėti, glustelėti, riktelėti, žvilgterėti.*

Pirmaisiais veiksmažodžiais (a), jų lytimis, pasakome, jog eina, traukiasi tam tikras veiksmas; antraisiais (b), jų lytimis, pasakome tam tikro veiksmo įvykį.

Taigi, skiriame pirmiausia du véikslu: a) veiksmo **eigos** *(bėgti, bėginėti, rašyti, skaityti...)* ir b) veiksmo **įvykio** *(pabėgti, subėginėti, pabėgėti, parašyti, suskaityti, riktelėti...).*

§ **151.** a) Tuodu véikslu (§ 150) skiriame dar smulkiau. Eigos veikslo veiksmažodžiai vieni yra **kartiniai** *(bėgti, nešti, irti...)*, kiti — **kartotiniai,** dažniniai. Vienais pasakome, jog veiksmas vienu atveju eina, antraisiais pasakome veiksmą ištisą, bet atsikartojamą, ne vienu kartu atliekamą (žr. §§ 140, 141, 142, 147, 148).

> 1. Ką tu čia *šauji?* Ką tu čia *šaudai?* Vakar visą dieną jis *šaudė.* 2. Arklys gražiai *bėga.* Kiškis pro šalį *bėgo.* Vaikas *bėginėja.* 3. Duris *daryk!* Kam duris *darinėji?* 4. Vakar gyvulys *skendo.* Kas vakar *skėndėjo?* 5. Duris *veria. Nevarstyk* durų. 6. Kas čia *šyla, šilo?* Ką čia *šildai, šaldai?* 7. Ką čia *tepi?* Ką čia *tapai?* 8. Ką čia *bedi, reški, smeigi?* Ką čia *badai, bastai (bakstai, bakštai), raškai, smaigai, smaigstai?* 9. Jis *deda, dėsto, dėlioja, dėstinėja.* 10. Ar jį *šaukei?* Ko čia *šūkauji?* 11. Ir aš *laukiu.* Ir Petras *lūkuriavo.*

b) Įvykio veikslo veiksmažodžiai vieni reiškia **akimirkos** veiksmą, tokį veiksmą, kuris paprastai vienu akies mirksniu, vienu matu yra nuveikiamas *(čiuptelėti, glustelėti, švystelėti, rikteleti, žneglе-*

*lėti, žvilgterėti);* kiti parodo, jog veiksmas arba prasideda *(prašnekti, pragysti, surikti, sužvingti, suskasti)* arba šiuo tuo baigiasi *(išmesti, išmėtyti, atidaryti, uždaryti, sunarplioti, išvarstyti, išdarinėti, atidarinėti, išskėndėti, išvėrtėti, suėrdėti);* dar kiti rodo, jog veiksmas yra ir mažas, traukiasi neilgai ir neilgai traukęsis tuoj baigiasi *(pabėgėti, palūkėti, padirbėti, panėšėti).* Taigi, į vieną įvykio veikslą sueina kelios jo skirtybės: 1) **akimirkos** veikslas, 2) **pradžios** veikslas, 3) **galo** (pabaigos) veikslas, 4) **mažybės** veikslas.

**§ 152.** *Išlupti, išlupinėti. Išmesti, išmėtyti. Sudėti, sudėstyti, sudėstinėti. Išlėkti, išlakstyti. Išjoti, išjodyti, išjodinėti. Išminti, išmindyti, išmindžioti. Suverti, suvarstyti. Parėkti, parėkauti.*

Visi šitie veiksmažodžiai yra įvykio veikslo, bet vienais reiškiame kartinio veiksmo įvykį, kitais pasakome tą pat kartotinio, dažninio veiksmo įvykį.

**§ 153.** Įvykio veikslo veiksmažodžiai vartojami su **priešdėliais** (*pa*-daryti, *su*-daryti, *iš*-darinėti, *su*-varstyti, *iš*-mėtyti). Tiktai akimirkos veikslo žodžiai pasakomi visada be priešdėlių (barkštelėti, lyžtelėti, riktelėti, snustelėti...). Eigos veikslo žodžiai sakomi be priešdėlių (daryti, darinėti, mėtyti, varstyti).

**§ 154.** Eigos véikslu pasakome tiktai einant tam tikrą veiksmą. Juo nepasakome, kuo tas veiksmas gali arba turi pasibaigti. Sakome: „jis *dėjo, dėjo,* bet nesudėjo; *rašyti* jis *rašė,* bet nieko neparašė; taip, daiktus jis *rašė,* bet... nesurašė; *rodė,* bet neparodė; *rodo,* bet neįrodo; jis ilgai *statė,* bet pastatyti nieko nepastatė..." Taigi, sakydami „duris *daryk*", mes nepasakom, kuo tas *darymas* turi baigtis, *ati*darymu ar *už*darymu. Sakome ne visai aiškiai „duris daryk" tada, kada sakomajam yra aišku, kaip jo „darymas" turi būti atliekamas, kuo turi tas „darymas" pasibaigti. Kada rūpi mums pats veiksmo, šiokio ar tokio, įvykis, kada pasakytojo eigos veikslo reikšmė gali būti sakomajam neaiški, kada patį įvykį teturim galvoj, tada sakome kitam įvykio veikslu, tiesiai: „*ati*daryk duris" arba „*už*daryk duris". Žmogus, kurs sako „*daryk* duris", visada jaučiasi būsiąs sakomojo kaip reikiant suprantamas, ir sakomasis visada daro ko prašomas arba ką liepiamas. Jei tuodu žodžiu pasakom, kad durys *už*darytos, tada žinom, sakytojas ir sakomasis, jog durys darant reikia *ati*daryti.

**Pavyzdžiai.** 1. Šitas skynimas, žiūrėk, ir vėl mišku *auga.* Skynimas baigia mišku *augti.* Tas skynimas jau mišku *užaugęs.* 2. Kam *auniesi,* ar eisi kur (plg. *apsiauti*)? Kam *auniesi,* ar jau gulsi (plg. *nusiauti*)? 3. Ožy, ožy, eiki trobos *degti.* Ožys nėjo trobos *degti.* Kas čia *dega?* Troba *dega.* 4. Ji gijas *daro.* Ji gijas

*nudarė*. Jis alų *daro*. Jis vakar alų *darė*, alaus *pasidarė*. Ką tu čia *darai*? — Aš nieko *nedarau* (plg. *padaryti*). Jis čia knygas *daro* (plg. *apdaryti*). Kam jis *darosi* (plg. *apsidaryti, apdaras*)? Nemoku rašyti, nemoku skaityti, mane karalium nor *daryti* (dėti, skirti, rinkti). Kam *darai* duris (steigies atidaryti, steigies uždaryti)? 5. Višta eina kiaušinio *dėti*. Višta kiaušinį *padėjo*. Jų vištos jau *deda*. *Dėk* daiktus. Aš jau *sudėjau* daiktus. Jį į kalėjimą dabar *deda, įdėjo*. Jį karalium *deda*. Kuo jis *dėtas*? Jis niekuo *nedėtas*. Dėmėn *dėkis, dėmėkis; dėkis* į galvą. *Įsidėk* (į galvą), *įsidėmėk* gerai. Kuo jis *nusidėjo*? Jis karalium *dedas*. 6. Kam (kuriam tikslui, kuriam reikalui) jį dabar *galioji*? Kam jį *įgaliojai*? Tave, girdėjau, ir vėl *išgalioję* („atėmę tau įgaliojimą"). 7. Kam *jodinėji* arklį? *Išjodinėk* arklį, ir bus sveikas. 8. *Jok* arklius (į lauką, namo). Jis arklius *išjojo, nujojo, parjojo*. 9. Jau griovį *kasa*, tuoj *iškas* (bus griovys). Jau griovį *kasa*, tuoj *užkas* (nebebus griovio). 10. Aš jai *kėliau* kepurėlę, ji man nė žodelio. 11. Kam *kinkai* arklius (darai, kad *iškinkytum* arba *pakinkytum*)? *Pakinkyk* arklius. Jau arklius *kinko*, tuoj *pakinkys (iškinkys)*. 12. Ugnį *lieja*. Vilkas nėjo ugnies *lieti*. Jau varpą *lieja, nuliejo*. 13. Kam *mauniesi* pirštines? Bus šalta (būk su pirštinėmis). Ar nevažiuosi, kad jau pirštines *mauniesi* (nusimauni)? 14. Ir jis *metasi* (stengiasi apsimesti) sergąs. Kam *apsimeti, apsimetei* sergąs? 15. Tėvas vakar savo turtą sūnui *rašė*. Jis savo turtą *aprašė* sūnui. Aš čia savo daiktus *rašau*. Ar jau *surašei* savo daiktus? Jis dabar kopiją *rašo*. Jis baigia savo daiktus *rašyti*. Jis daiktus *surašė*, kopiją *išrašė*. 16. Jai vakar vainikėlį *segė* (prisegė). Jai vainiką jau *sega* (nusega). 17. *Siaučia* jam skarą (ant pečių, nuo pečių). *Apsiaučia, nusiaučia* kam skarą, skraistę (drabužį). Vaiką kuo *siaučia* (kad šilčiau būtų). Kuo jį *apsiautei*? Žiūrėk, jie žuvis *siaučia* (tuoj *apsiaus*) tinklu, tuoj gaudys. Vaikai, *nesiauskit* (nesikulkit, nesijodykit, nesiáutėkit). 18. Kam *vadelėji, vadžioji* arklius, ar kur važiuosi (plg. *įvadelėti, įvadžioti*)? Toliau jis niekur nebevažiuos, jau arklius *vadelėja, vadžioja* (tuoj *išvadelės, išvadžios*). Kam *išvadelėjai, išvadžiojai* arklius, ar čia ganytis ketini? 19. Be pinigo nieko tenai *neveiksit*. Pati prašė vyrą (grėbdama rugius), kad *neveiktų* (kad nevargintų) jos plačiomis pradalgėmis. Kiek jie mane *veikė*, liežuvį laidė! Netikęs vanduo jį (jo sveikatą) *veikia* (griauja). Ką tu čia *veiki*? Ar tu mane *apveiktum, įveiktum, nuveiktum*? Ar jie gali ką gera gyvendami *nuveikti*? Jis to *nepriveikia* (neįstengia) padaryti. Ir jį karas *priveikė, įveikė*. 20. Ar tu čia tą kubilą *verki?!* Jis čia visą kubilą *priverkė* (ašarų). 21. Ar jau *vilksies* (prieš eidamas gul-

ti)? — Dar *nesivilksiu* (plg. *nusivilkti*). Ar jau *vilksies* (atsikėlęs anksti rytą iš lovos)? — *Vilksiuosi* (plg. *apsivilkti*). 22. Kur *važiuoji* arklius? Arklius *privažiavo, išvažiavo, parvažiavo.* 23. Žolė *želia, įžėlė.* Karklai upę *želia,* baigia upę *želti* (tuoj *apžels* upę). Karklai upę *apžėlė (prižėlė).* Jo barzda *želia.* Barzda baigia pasmakrę *želti.* Karklai, karklai, eikit upės *želti.* Karklai nėjo upės *želti.*

Rašomojoje mūsų kalboje veiksmažodžiai su priešdėliais vartojami dabar per dažnai: priešdėliai imami veiksmažodžiams kartais ir ten, kur šnekamoji kalba jų nevartoja.

§ **155.** Po veiksmažodžių, kurie patys reiškia veiksmo pradžią arba galą, veiksmo įvykimą *(pradėti, imti, baigti, nustoti, paliauti...),* sakomi tiktai eigos veikslo veiksmažodžiai. Yra sakoma:

1. Tavo sūnus jau *baigia* vyru *augti.* 2. Ir jis kažin kodel *ėmė* kvailiu *mestis (dėtis). Imk* darbą *dirbti.* 3. Vaikas ar jau *nustojo rėkęs?* 4. Ir jis *pradėjo* čia *lankytis.* 5. Jie senai jau *pradėjo vežti* mėšlą. 6. Rašė, rašė ir *metė rašęs.* 7. Ir jis *metė* mane *mylėjęs.* 3. *Paliauk, liaukis rėkęs.*

§ **156.** Yra eigos veikslo veiksmažodžių, kurie, būdami ir be priešdėlio, vartojami dažnai įvykio veikslui. Šiuo atžvilgiu pažymėtini yra šie veiksmažodžiai: *drožti, duoti, gimti, kirsti, kliudyti, mesti, mirti, rėžti, sviesti, šauti...*

1. Ar jau *gimė, mirė?* 2. Į žandą jam *kirto, davė, drožė, rėžė.* 3. *Šovė* — ir negyvas. 4. *Metė* jį žemėn. 5. *Sviesk* žemėn, ausin. 6. *Sviedė* akmenį paėmęs, ir *nuėjo.* 7. *Šoviau,* bet *nekliudžiau. Rt.* 8. Ar *kliudei* (pataikinai)? 9. *Davės* ir dėdė išprašomas.

Jų veiksmo eiga traukiasi paprastai neilgai. Jų eigos veikslas, kurs traukiasi pats neilgai, pasakomas ir įvykio veikslui.

§ **157.** Yra veiksmažodžių, kurie be priešdėlio beveik nevartojami (ar tiesiog nevartojami) rašomojoje kalboje: *su*prasti, *at*minti, *nu*vokti, *su*žvingti, *su*rikti, *pra*šnekti, *nu*stebti, *pa*bėgėti, *pa*lūkėti, *pa*ystėti (*pa*ėjėti)... Yra sakoma: „jau *nu*vokia, pradeda *nu*vokti (*nu*tuokti), jau *su*pranta, pradeda *su*prasti, ima *nu*manyti, pradeda *pa*žinti, pradeda *at*minti.

Veiksmažodžiai *atminti, nuvokti* (nutuokti), *numanyti, suprasti, pažinti* vartojami ir eigos veikslui; kiti šios vietos veiksmažodžiai vartojami tiktai su priešdėliais, pasakomi tiktai įvykio veikslui.

a) Veiksmažodžiai *minti* (aš *menu*) ir *prasti* (aš *prantu*) vartojami (iš rytų aukštaičių tarmės) raštuose kartais ir be priešdėlių.

§ **158. Rūšys.** a) Veiksmažodžių sakinio tarinį išreiškiame. Juo apie veiksnį ką pasakome.

Veiksmažodžiu pasakome, jog veiksnys ką v e i k i a.

1. Aš mėžinį *mėžiu.* 2. Ji siuvinį *siuva.* 3. Paukštis *nuskrido.* 4. Vaikai *apsivilko, nusiprausė, papusryčiavo* ir *išėjo* į mokyklą. 5. Ko tie vaikai *verkia?* 6. Giria *ošia.* 7. Saulė *patekėjo.* 8. Saulė jau *nusileido.* 9. Jis visai *nuskurdo.*

b) Veiksmažodžio lytimis galim ir kitaip apie veiksnį nusakyti. Veiksmažodis gali rodyti sakinyje, jog veiksnys n e v e i k i a, bet kito daikto v e i k s m ą g a u n a. Tas kitas daiktas reiškiamas sakinyje kilmininko linksniu. Yra sakoma:

1. Jis *buvo visų mylimas.* 2. Ir tu *jo nekenčiamas.* 3. Šitas arklys *mano pirktas.* 4. Šitie namai mano *tėvo statyti.* 5. Aš *esu* ir *vėtytas* ir *mėtytas.*

c) Čia (b) „veikia“ ne veiksnys, bet papildinys (kilmininko lytis). To papildinio gali ir nebūti; sakinyje galim ir neparodyti to daikto, kurs ką veikia. Yra ir tokių sakinių: „jis gerai *áuklėjamas*“; „šitas šaukštas *valgomas*“; „dirva *bus išarta*“; „vaikai *buvo aptaisyti* ir *pavalgydinti*“. Čia, kad ir neparodytas pats veikėjas (kilmininkas), vis delto aišku, jog „veikia“ sakinyje ne veiksnys, jog veiksniui čia tik veiksmas tenka.

§ **159.** Veiksmažodžio lytimis galim parodyti, ar veiksnys ką veikia, ar tik kito daikto veiksmą gauna. Šita veiksmažodžio ypatybė, šitas jo lyčių skirtumas, šitos jo lytys yra jo **rūšis.**

a) Jei veiksmažodis rodo, jog veiksnys v e i k i a, tad jis yra **veikiamosios rūšies** (žr. § 158, a).

b) Jei veiksmažodis rodo, jog veiksnys n e v e i k i a, jog jis kito daikto veiksmą g a u n a, tad jis yra **neveikiamosios,** arba **gaunamosios, rūšies** (žr. § 158, b).

Čia (b) negalim klausti: „Ką daro arba ką veikia veiksnys?“ Čia tiktų tiktai klausimai: „Kas daroma veiksniui, su veiksniu?“ „Kurį veiksmą jis iš kito gauna?“ Klausimas, į kurį atsako veiksnys sakinyje su neveikiamąja rūšim, yra tiktai: *kas?*

§ **160.** a) Veikiamąja rūšim galim pasakyti veiksnį ką darant arba ko nedarant. Ir šiaip kalbant ir antraip kalbant, vis bus tat **veikiamoji** rūšis. Pažymėti, jog veiksnys neveikia, su veiksmažodžiu yra pasakomas žodelytis *ne* (neiginys): „jis *ne*dirba“. Abejaip kalbant, veiksmažodis pats savimi rodo veiksnio veiksmą, atsakydamas į klausimą: ką *daro,* ką *veikia* veiksnys? Į tą klausimą gali būti atsakoma t e i g i a m a i: „dirba“. Bet galim atsakyti ir n e i g i a m a i: „nedirba“.

b) Prie neveikiamosios rūšies veiksmažodžio gali irgi būti neiginys *ne,* kuris rūšies nekeičia. „Drabužis *pasiūtas*“ ir „drabužis dar *nepasiūtas*“: čia, abejaip kalbant, yra **neveikiamoji** rūšis.

§ **161.** 1. Tvoros *skeldėjo.* 2. Onele, tu *sverdi.* 3. Žmogelis jau *mėrdėjo.* 4. Gyvuliai *skėndėjo.* 5. Kuo naktį *klojėsi* (kuo apsiklojęs, apklotas gulėsi)? 6. Ji skarele *ryšėjo.* 7. Šitais marškiniais paskum *nebevilkėjo.* 8. Ar ilgai *besegėsi* tuo rūtų vainikėliu? 9. Ar gerai *minasi* linai? 10. Skylė ir nedaroma kartais *pasidaro.*

a) Kartais yra sakoma, jog šios vietos veiksmažodžiai esą **neveikiamosios** rūšies. Taip sakant, reikėtų mokėt paklausti prie jų: kurį čia veiksmą gauna iš ko veiksniai? kas gi čia veikia, jei ne veiksnys? Antra vertus, jei čia būtų **neveikiamoji** rūšis, tad veikėjas tikrasis turėtų ar bent galėtų būti išreikštas kilmininko linksniu. Bet su šios rūšies veiksmažodžiais kilmininko, veikėjui išreikšti, pasakyti negalim. Trečia, šitie ir kiti toki veiksmažodžiai savo lytimis niekuo nesiskiria nuo tokių, kaip antai: *lydėti, rūpėti, sėdėti, praustis* („jau *prausiausi*“), *sėtis, darytis* („*sėjaus* ir linų; *dariausi, pasidariau* ir alaus“).

Šitie ir kiti toki veiksmažodžiai yra **veikiamosios rūšies.** Jais atsakom į klausimus: *ką veikė* tvoros? *ko meto buvo* tvoros? *ką beveikė* žmogelis? *ko buvo meto* žmogelis? *kas pasidaro* nedaromas?...

b) Neveikiamąją rūšį mes savo kalboje susidarom tiktai iš **neveikiamųjų dalyvių** (žr. § 167). Be tų dalyvių pagalbos neveikiamoji rūšis nesusidaro; ištisinių veiksmažodžių, tai rūšiai sudaryti, mūsų kalboje nėra. Pasakymų: „medis buvo *skeliamas,* jo *skeliamas, sveriamas, skeldinamas;* tas vaikelis mūsų visų *mylimas*“ — neveikiamąjį dalyvį negalime pakeisti savo kalboje ištisiniu kuriuo neveikiamosios rūšies veiksmažodžiu. Tuos pasakymus reikšdami ištisiniais veiksmažodžiais, imam tik veikiamąją jų rūšį, galim, vadinas, pasakyti: „medį *skėlė,* medį *jis skėlė, svėrė, skeldino;* tą vaikelį *mes visi mylim*“. Lotynų kalbos sakinį: „liberi a parentibus *educantur*“, kur *educantur* yra ištisinis neveikiamosios rūšies veiksmažodis, versdami į savo kalbą, taip teturim pasakyti (neveikiamai arba veikiamai): „vaikai (yra) tėvų *áuklėjami;* vaikus tėvai *áuklėja*“.

§ **162. Veik. rūšies skirtybės.** Yra daug veiksmažodžių, kurie reiškia **saváimės** veiksmą: *būti, virsti, pavirsti, rastis, tapti, gyventi, kentėti, žaliuoti...* Jie skiriami nuo tokių veiksmažodžių, kaip

antai: *skaityti, giedoti, lakstyti, bėgti, beginėti, važiuoti...* Šie yra veiksmažodžiai darybiniai (žr. § 137). Bet tas skirtumas yra veiksmažodžio prasmės, reikšmės, ne jo rūšies. Veiksmažodžių *gyventi, mirti, susirgti* prasmė, gramatikos atžvilgiu, yra tokia, jog mes, reikšdami jais savo mintį, tiktai negalvojam apie paties veiksnio atliekamą veiksmą, apie to asmens veiksmą, kurs *gyvena, miršta* arba *suserga.* Bet rūšies atžvilgiu veiksmažodis „gyvena" (mirė, susirgo) niekuo nesiskiria nuo veiksmažodžių „važiuoja", „ateina", „pasako", „paskaito". Veiksmažodžiai „gyvena", „susirgo", „mirė", „numirė", „susirūpino" pasako, vaizduoja visi mums veiksnį veikiamą. Čia yra vis tiek — ar iš tikrųjų jis veikia, daro, dirba, ar ne, ar galim veiksmažodžio „gyventi" (numirti, rūpintis...) reikšmę pavadinti veiksmu, ar negalim *. Veikiamajai rūšiai viena tėra reikalinga: kad veiksmažodis savo lytimi sakytų mums veiksnį veikiamą.

Taigi, visus tuos veiksmažodžius, kurie lytimi, „lyties atžvilgiu", sako mums, jog veiksnys veikia,— nors savo reikšme to lyg nesako,— vadinsime čia **savaiminiais.** Tokiais veiksmažodžiais eis čia mums žodžiai: *gyventi, būti, sirgti, stenėti, jaunėti, senėti, boluoti, žaliuoti, augti...*

Sakom „miškas *žaliuoja*". Rūšies atžvilgiu tas pasakymas yra toks jau, kaip ir „miškas *ošia*". Sakom: „Vaikai jau *miegojo,* kai *atvažiavau*". Veiksmažodis *miegojo* yra tokia jau veikiamoji rūšis, kaip ir veiksmažodis *atvažiavau.*— Ką *veikia* miškas, ką *darė,* ką *veikė* vaikai? — *Ošia, miegojo.*

Bet, del prasmės skirtumo, veiksmažodžių *miegoti, žaliuoti, ošti* rūšį vadinam ir **saváimine;** veiksmažodžių *važiuoti, atvažiuoti, skaityti* rūšį, skirdami juos nuo kitų, vadinam ir **darybine** (žr. § 143).

Sakysim taip: a) savaiminiai veiksmažodžiai yra tam tikra veikiamosios rūšies skirtybė ir b) darybiniai veiksmažodžiai yra irgi tam tikra, bet jau kita, veikiamosios rūšies skirtybė; savaiminiai ir darybiniai veiksmažodžiai yra, vieni ir antri, veikiamosios rūšies žodžiai.

**§ 163.** Kita veikiamosios rūšies skirtybė yra **sángražiniai** veiksmažodžiai: *autis, praustis, vilktis, šukuotis...* Šie rodo, jog veiksnio veiksmas yra į jį patį gręžiamas, į jį sugrįžta (plg. „jis *prausėsi,*

---

* Į klausimą: „Ką *veikia,* ką *beveikia* tėvelis? žmonės atsako dažnai tokiais žodžiais: „serga, tebeserga, ilsisi, jau gyja". Vadinasi, „sirgti, gulėti, gyti"... yra tam tikrai „veikti".

*nusiprausė*"). Ir jie skiriasi nuo daugelio kitų ne rūšim, bet prasme ir sudėtim.

§ **164.** a) Yra nemaža ir kitų veiksmažodžių (žr. § 163), kurių galūnėje arba žodžio viduryje yra *s (si): juoktis, stebėtis, rodytis, pasisakyti, nusijuokti, sakytis*... Del sudėties (del tų *si, s*) juos galim vadinti irgi s á n g r ą ž i n i a i s, nors jie, rūšies ir dažnai prasmės atžvilgiu, niekuo nesiskiria nuo kitų veikiamosios rūšies žodžių.

Kalbant apie įvairius sangrąžinius veiksmažodžius, reikia turėti galvoje ir tie veiksmažodžiai, kurių galūnėje arba žodžio viduryje yra nevartojami skyrium žodelyčiai *mi, ti, m, t* (žr. §§ 103, 104, 105).

b) Galėtume ir daugiau susakyti veiksmažodžio „rūšių", bet visos jos būtų tiktai veikiamosios rūšies s k i r t y b ė s. Atskirõs r ū š i e s, vartojant tą žodį šiam reikalui tiksliai, jie betgi nesudarytų.

## DALYVIAI.

§ **165.** a) Imame kelis veiksmažodžius: *sukti, lūžti, vyti, skaityti, lydėti*... Imame jų esamojo laiko trečiąjį asmenį — *suka, lūžta, veja, skaito, lydi,* jų to laiko liemenis (plg. *suka-me, lūžta-me, veja-me, skaito-me, lydi-me*). Pakeitę liemengalių balsius *(a, o, i)* galūnėm *ąs, įs,* gauname lytis: *sukąs, lūžtąs, vejąs, skaitąs, lydįs.* Turime **dalyvį,** būtent **esamojo laiko veikiamąjį (veik. rūšies) dalyvį.**

b) Imame tų pačių veiksmažodžių būtojo kartinio laiko lytis — *suko, lūžo, vijo, skaitė, lydėjo,* jų to laiko liemenis (plg. *suko-me, lūžo-me, vijo-me, skaitė-me, lydėjo-me*). Jų liemengalių balsius *(o, ė)* pakeičiame galūne *ęs,* gauname: *sukęs, lūžęs, vijęs, skaitęs, lydėjęs.*

Turime **būtąjį kartinį veikiamąjį dalyvį.**

c) Imame tų veiksmažodžių būtojo dažninio laiko lytis — *sukdavo, lūždavo, vydavo, skaitydavo, lydėdavo,* jų to laiko liemenis. Pakeitę liemengalių balsius galūne *ęs,* gauname žodžius: *sukdavęs, lūždavęs, vydavęs, skaitydavęs, lydėdavęs.*

Turime **būtąjį dažninį veikiamąjį dalyvį.**

d) Imame pagaliau būsimojo laiko lytis — *suksi, lūši, vysi, skaitysi, lydėsi**. Prie lyties galūnės pridedam *ąs,* gaunam:

---

* T r e č i a s i s asmuo čia kiek skiriasi nuo savo laiko liemens, todel kitą to laiko lytį imame šiam savo reikalui.

*suksi-ąs, lūši-ąs, vysi-ąs, skaitysi-ąs, lydėsi-ąs* (*i* prieš *a* yra čia dabar minkštinamasis ženklelis).

Turime **būsimąjį veikiamąjį dalyvį.**

**§ 166.** a) Visi tie dalyviai (§ 165) kaitomi giminėmis, linksniais ir skaičiais: suk*ąs,* suk*anti,* suk*ą;* lyd*įs,* lyd*inti,* lyd*į;* suk*ęs,* suk*usi,* suk*ę;* sukdav*ęs,* sukdav*usi* (sukdavus), sukdav*ę;* suksi*ąs,* suksi*anti,* suksi*ą;* suk*ančio,* suk*ančios,* lyd*inčio,* lyd*inčios;* suk*ančių,* lyd*inčių* (žr. §§ 61, 62)...

b) Jų sakomos lytys paprastosios ir įvardžiuotinės: suk*ąs,* suk*anti,* suk*antysis,* suk*ančioji* (žr. §§ 63, 64, 65). Kaip veikiamosios rūšies yra veiksmažodžių sangrąžinių, taip yra ir dalyvių sangrąžinių: suk*ąsis,* lyd*įsis,* juok*iąsis,* juok*iantis* (m. gim.), juok*ęsis,* juok*usis* (žr. § 66).

c) Po visų tų penkių veiksmažodžių galim ir galininko linksnį pasakyti: „*jis mane* suka, jis *koją* lūžta, *juos* veja..." Tą pat linksnį, kurį dedame prie veiksmažodžių, galim dėti ir prie dalyvių (paprastųjų) *sukąs, sukęs...*; galim pasakyti, vadinasi, prireikus „jis *mane* sukęs, jis *koją* lūžtąs, *juos* vejąs..."

d) Visi pasakytieji dalyviai, kaip ir veiksmažodžiai, iš kurių susidarę tie dalyviai, yra tos veiksmažodžio rūšies (veikiamosios), iš kurios jie yra tiesiai kilę; visi jie yra veikiamosios rūšies dalyviai. Jais ir laiką reiškiame.

Iš to, kas čia pasakyta (a, b, c, d), aišku, jog dalyvis yra būdvardis, bet būdvardis nepaprastas, ypatingas, skirtingas. Jis skiriasi nuo kitų būdvardžių tuo, jog sudaromas tiesiai iš veiksmažodžio (iš veiksmažodžio liemens) ir tebeturi kai kurias veiksmažodžio ypatybes, jų skaičiuje laikų ir rūšies lytis.

**§ 167.** a) Imame veiksmažodžius *sukti, lūžti, vyti, rašyti, lydėti.* Pasakome jų esamojo laiko trečiojo asmens lytis, jų to laiko liemenis: *suka, lūžta, veja, skaito, lydi.* Prie liemengalio balsių *(a, o, i)* dedame galūnę *mas,* pridėję gaunam: *suka-mas, lūžta-mas, veja-mas, skaito-mas, lydi-mas.*

Turime **esamąjį neveikiamąjį (neveik. rūšies) dalyvį.**

b) Imame tų veiksmažodžių pačias bendratis: *sukti, lūžti, vyti, skaityti, lydėti.* Pakeičiame galūnę *ti* galūne *tas,* gauname žodžius: *suk-tas, lūž-tas, vy-tas, skaity-tas, lydė-tas.*

Turime **būtąjį neveikiamąjį dalyvį.**

c) 1. Jo *esama,* kad žinotum, visai gero žmogaus. 2. Turėjo ir šunį *medžiojamą.* 3. Kieno čia *gyvenama?* 4. Ir jo

kartais *juokiamasi*. 5. Jų *susidėta* daiktai ir *išvažiuota*. 6. Ir jų čia *būta*, savim *rūpintasi*. 7. *Nebūtus* daiktus pasakojo.

Neveikiamieji dalyviai susidaro iš visokių veiksmažodžių, iš darybinių ir nedarybinių (savaiminių), iš galiniuotinių ir negaliniuotinių, iš sangrąžinių ir nesangrąžinių.

§ **168.** a) Čia jų *būsimas* žentas, *būsima* marti; čia jo *vesima* mergelė. *Siųsimas* laiškas; *dirbsimas* darbas.

b) 1. Šie metai bus visiems *atmintini*. 2. Ir jis yra *bartinas*. 3. Jo darbas *nebartinas*. 4. Daryk, kas *darytina*. 5. Būk *girtinas*, bet nesigirk. 6. Ir čia yra vienas *minėtinas* dalykas. 7. Ir mūsų laukai *nepeiktini*. 8. Avižos jau *piautinos; rugiai* buvo *piautini (kirstini)*. 9. Tie žodžiai ne visi ir ne visur *sakytini*.

Turime čia **būsimąjį neveikiamąjį dalyvį** (a) **ir neveikiamąjį reikiamybės dalyvį** (b). Ir tuodu dalyviu susidaro iš veiksmažodžio liemens, iš jo būsimojo laiko liemens ir iš būtojo neveikiamojo dalyvio (arba iš bendraties): plg. a) *sakysi, vesi* ir *sakysimas, vesimas* ir b) *sakytas, vestas* ir *sakytinas, vestinas.*

*Būsimasis* neveikiamasis dalyvis kalbos raštuose vartojamas yra *retai;* kame ir kaip sakomas dabar tas dalyvis, tikrų žinių, rodosi, nėra. Reikiamybės, arba privalomybės, neveikiamasis dalyvis *(darytinas, minėtinas,* lot. *faciendus, memorandus),* yra visur sakomas dažnokai, bet paties laiko juo lyg ir nereiškiame (plg. § 166, d).

c) Dalyviai *megztinas, dirbtinas, siųstinas* yra skirtini nuo žodžių *megztinis, dirbtinis, siųstinis:* šie yra tam tikri būdvardžiai, sudaryti iš dalyvių *megztas, dirbtas, siųstas* (plg. *saldūs* obuoliai, *megztos* pirštinės ir *saldiniai* obuoliai, *megztinės* pirštinės).

§ **169.** a) Veikiamieji dalyviai reiškia tokį daikto ypatumą, savumą, kurs eina iš t o p a t i e s d a i k t o veiksmo (plg. *mylinti* motina, *mylįs* tėvas). Neveikiamieji dalyviai reiškia tokį daikto ypatingumą, kurs eina arba yra gaunamas iš k i t o d a i k t o veiksmo (plg. *mylima* motina, *mylimas* tėvas). Tą daikto ypatingumą, kurį pasakome žodžiu *mylimas,* daiktas gauna iš kito daikto veiksmo — iš to, kad kas kitas jį *myli* arba *gali mylėti.* Sakydami *gyvenama troba, važiuojamas arklys, gulamas metas,* m e s kalbam apie t r o b ą, kurioje ž m o n ė s gyvena arba gali gyventi, apie a r k l į, kuriuo k i t i, ne pats tas arklys, važiuoja ir gali paprastai važiuoti, apie tą m e t ą, kuriuo (kada) ž m o n ė s eina paprastai gulti... Tą antrąjį daiktą, iš kurio veiksmo eina kalbamojo daikto ypatumas, mes pažymime savo kalboje kilmininko linksniu, sakome: „tas vaikelis buvo *motinos, tėvo* labai *mylimas; jo valgytu*

šaukštu nevalgyk; šlama *vėjo papūstas* lapelis". Prie reikiamybės dalyvių tas kilmininkas, rodosi, nėra sakomas (§ 178).

1. Ir *aš* jį *baru, bariau.* Ir jis yra, buvo *mano baramas.* 2. *Aš* esu jį ir *mėtęs* ir *vėtęs.* Jis yra *mano* ir *vėtytas* ir *mėtytas.* 3. Ten aš mačiau *piemenėlius* bandelę *genančius.* Ten aš mačiau bandelę *piemenėlių genamą.* 4. Radau *piemenėlį ganantį* žirgelius. Radau žirgelius *piemenėlio ganomus.* 5. Jie avižas *nuganė.* Avižos jų *nuganytos.* 6. *Jis yra* g e r a s ž m o g u s. *Jo esama* g e r o ž m o g a u s. 7. *Kas* čia gyvena? *Kieno* čia *gyvenama?* 8. *Jis* gyveno *šitame kambaryje. Jo gyvenama* buvo *(gyventa)* šitame kambaryje. Šitas kambarys buvo *jo gyvenamas.* 9. Šituo šaukštu *tu* valgai. Šituo šaukštu *tavo valgoma.* Šitas šaukštas *tavo valgomas.* 10. Situo keliu dabar nebevažiuoja (žmonės). Šitas kelias dabar (žmonių) *nebevažiuojamas.* 11. Jam arklį yra primetę. Jam *arklys primestas; jis* arklį *primestas.*

b) Sakoma yra ir šiaip: *atliekamas* (kurs atlieka) daiktas, *dūžtamas* (kurs dūžta) stiklas, *nedegamas* (kurs nedega, nebijo ugnies) stogas, *neplyštamas* (kurs ilgai neplyšta) drabužis, *nebūtas* (kurio nėra buvę, kurio būti negali) daiktas; *būsimas, būtinas* (kurs bus, turi būti, kuriam reik būti) daiktas... Žodžiai *atliekamas, dūžtamas, nedegamas, neplyštamas, būsimas, būtinas, nebūtas,*— kad ir rodosi del savo prasmės veikiamieji dalyviai,— del vienų savo galūnių ir kilmės yra dalyviai n e v e i k i a m i e j i.

Iš šių *(a, b)*, kaip ir iš duodamų toliau čia, pavyzdžių turi paaiškėti, jog mūsų dalyvių, ypačiai neveikiamųjų, vartojimas ir pati jų reikšmė daug kuo skiriasi nuo jų vartojimo ir reikšmės mūsų kaimynų kalbose (žr. §§ 172—178).

**§ 170.** 1. Jis ilgai tenai *gyvenęs.* 2. Jis *esąs* ir vilką *matęs.* 3. Jis *buvęs* tuokart *pavargęs.* 4. Jis *būdavęs* visada *pavargęs* (po tokių darbų). 5. Petras *esąs* visų *mylimas.* 6. Petras *buvęs* visų *mylimas.* 7. Jis *esąs* ir *mėtytas* ir *vėtytas.* 8. Jis *buvęs* ir *mėtytas* ir *vėtytas.* 9. Jis *būdavęs, būsiąs* tenai visų *stumdomas.*

Yra dalyvių ir s u d u r t i n i ų, susidariusių, kaip čia, iš dviejų žodžių — iš *esąs, buvęs, būdavęs, būsiąs* ir sakomo su jais kitų žodžių dalyvio.

**§ 171.** 1. Piemuo eina žąsimis *geninas;* piemens ėjo žąsimis *genini. Žt.* 2. Pagreibė (ji) vaiką ir įbėgo *nešina* į trobą. *Žt.* 3. Žmogelis važiavo rugių pūru *vežinas. Žt.* 4. Pūrą *kupiną* (su kaupu) davė. 5. Stiklą *sklidiną* pripylė. 6. Ko čia taip skubi, pluši? Bene

čia *skubinas* darbas? 7. Kam rašai taip *skubinai?* 8. Vaikas bėgo *tekinas.* 9. Ir jis *tekinas* bėgo, netingėjo (žr. § 91, X).

Ir pabrauktuosius žodžius tūlas dalyviais palaiko. Bet jie yra paprastieji būdvardžiai, ne dalyviai. Kad jie būtų veikiamieji dalyviai, galėtų turėti ir papildinį, įprastą veiksmažodžiui: sakome *„jis gena žąsis"*, bet nesakome, rodos, „jis eina *žąsis*(!) geninas". Kad jie būtų dalyviai neveikiamieji, jie turėtų kartais kilmininko papildinį, kuriuo atsakom klausiami — *kieno?* Pagaliau jie susidaro tiktai iš kai kurių, ne iš visų veiksmažodžių — vieni iš esamojo laiko liemens *(geninas)*, kiti iš būtojo laiko liemens *(sklidinas)*, kiti iš kitų žodžių šaknies *(kupinas)*[33].

## DALYVIŲ PAVYZDŽIAI.

§ 172. 1. *Norįs* kanduolą (branduolį) suvalgyti turi kietą nuolupą (kevalą) perkrimsti. *Žt.* 2. Nevesk, broli, tu mergaitės *žibančiu* vainiku: *žibąs* josios vainikėlis — didi didžturtėlė. 3. Žmogus ilgai *patenkąs* gali daug gera ir daug pikta kitiems padaryti. 4. Kiek yr žuvelių vandeny *plaukančių,* dar daugiau gėlelių lankoje *žydinčių.* 5. Ji sakosi daug *žinanti.* 6. Ir jie jaučiasi *esą* kalti. 7. Ji skundžiasi *neturinti* duonos. 8. Radau bajorėlį *ganantį* žirgelį. 9. Skruzdėlė jau rado vorą *beskundžiantį.* 10. Ir rado bažnyčioje (jį) *besėdintį* viduryje daktarų, *beklausantį* jų ir *beklausiantį* juos. *Rr.* 11. Lopšelyje pamačiau vaikelį *bemiegantį.* 12. Žiūriu žiūriu, ir išvydau savo dukrelę *besėdinčią,* šilkų skarele *beryšinčią,* mažą sūnelį *besupančią,* aukso knygeles *beskaitančią.* 13. Nelaukiu svečių *žibančių* nei kankližių *skambančių,* laukiu brolelio *parjojančio,* iš didžio karelio *parjojančio.* 14. Tu, sako, *sergąs* šiandien, ar tiesa? 15. Jis *žadąs* visus nagan paimti.

§ 173. 1. Žaltys, *atsigręžęs* į Eglę, prašneko žmogaus balsu. 2. Velnias, *pasivertęs* pele, išgraužė laivo dugne skylę. 3. Skruzdėlė, *nulėkusi* į dangų, jau rado vorą beskundžiantį. 4. Žmonių minios *sustoję* mūsų laukė. 5. Duok, jei turi, *rūgusio* pieno. 6. Moters nuščiuvo *klegėjusios. Žt.* 7. Kada jie nustos *rėkę?* 8. Ar jau nustojo *lįję?* 9. Ir jis sakėsi *važinėjęs* mūsų reikalais. 10. Gerai sakė ir karalaitis *buvusysis* (žem *buvusēsis*), tos žemės karaliumi jau išrinktas; kitaip sakė karalius esantysis (žem. esantēsis), *palaidojęs mirusįjį* tėvą. 11. *Nešęs* velnias akmenį, bet tuoj iš nagų *paleidęs* ir smėlin *įmušęs. Rt.* 12. Jis tik *sugaišęs* tenai *nuvažiavęs.* 13. Jis plaukus *nusvilęs* (pirštą *nudegęs,* koją *nulūžęs*); jis *buvęs* koją *nulūžęs.*

§ **174.** 1. Jos sakosi daug *dirbdavusios* Amerikoje. 2. Jis ir *prisivargdavęs* (ji ir *prisivargdavusi*) tenai. 3. Vilktakai *būdavę* tie patys žmonės... Kada *būdavę* žmonėmis, *eidavę* su kitais dirbti. 4. Žentas buvęs labai maldingas, todel kas rytas, anksčiausiai atsikėlęs, vis į bažnyčią *bėgdavęs*. 5. Gulbė sparnelius *padėdavusi*, sūnų *nuprausdavusi, papenėdavusi* ir vėl *išskrisdavusi*. 6. Rausvasai žiemos lapas *sulaukdavęs* žalio. *Rt*. 7. Tu *būdavęs* visada *nusiminęs*. 8. Svetur *reikdavę* daugiau dirbti.

§ **175.** 1. Jų buvo kumelė kumelinga ir karvė *turėsianti* (veršinga). 2. Senelė gyniojos *nemirsianti*. 3. Jos sakėsi *nebegersiančios* (ryt. *nebegersią*) daugiau. 4. Senutė kratėsi *nebegersianti* tos smarvės. 5. Ji vylėsi daug *laimėsianti* dabar. 6. Per prekymetį daug kas važiavo į miestą; visi tikėjosi gerai *parduosią* gyvulėlius, reikalingų daiktų pigiai *prisipirksią*. 7. Jų bernas rytoj miškan *važiuosiąs*,— ar tiesa? 8. Rytoj *reiksią* kieman važiuoti. 9. Tu tik *sugaišiąs* tenai nuvažiavęs. 10. Ir tu *būsiąs pavargęs*.

§ **176.** A. 1. Ar čia *ariamas* laukas? 2. Šitas arklys buvo jau *ariamas* (j u o ardavo). 3. Buvo jau *ariamas* laikas (t u o l a i k u jau arė, galėjo arti). 4. Čia laikom tiktai jaučius *ariamus* ir karves *melžiamas*. 5. Jų jaučiai *nepaariami*. 6. Kur nudėjot *ariamuosius, akėjamuosius* pavalkus? 7. Ar turit *audžiamų* mašinų? 8. Argi tat ne *baigiamoji* (kuri žmogų baigte baigia, pribaigia) nelaimė? 9. Ir *baramųjų* žodžių turim daugybę. 10. Alaus turėk ir *bijomam* ir *mylimam*. 11. Ar jo balsas vis toks pat *cypiamas* tebėr? 12. Ji ir šneka, tur būt, *čiulbamu* balsu. 13. Rytoj bus čia *dainuojamas* vakarėlis. 14. Sveikas, tur būt, iš *dainuojamo* krašto esi, kad tiek daug moki dainų. 15. Kas *nedaromas* pasidaro? 16. Rėkia, it galą *daromas*. 18. Avilio koriai kartais prilimpa prie *uždaromojo* plautelio. 19. Buvo *dedamas* laikas (žąsys tuomet dėjo). 20. Buvo tuokart vasarojaus *dedamas* laikas (dėjo, sėjo žmonės vasarojų). 21. Buvo jau vasarojaus *dedamas* laikas. 22. *Pradedamųjų* mokyklų bus dabar daug daugiau. 23. Anglies gabalėlį žmonės moka *degamomis* dujomis paversti. 24. Čia balos *nedegamos*. 25. Šitas stogas *nedegamas* (ugnies *nebijomas*). 26. Šita žemė *nedirbama*. 27. Čia jo *dirbamas* kambarys. 28. Čia laikom ir jaučius *dirbamus* (ariamus). 29. *Duodamas* (jei t a u duoda) imk, *mušamas* (jei t a v e muša) bėk. 30. Tas nei gimė nei gims, kurs *duodamas* neims. 31. Jie bet ką *duodami* ima. 32. Dabar yra visokių bilietų: ir *parduodamųjų*, ir *perkamųjų*, ir *valgomųjų*, netrukus būsią ir... *verkiamųjų* (jų turėdamas žmogus gali bet ką parduoti...). 33. Jis gavęs vieną ir *nedūžlamą, nesudūžlamą* daiktelį. 34. Atėjo *dvesia-*

*mas* laikas, ir dvesia kurmelis. 35. Jos tada buvo dienos *einamos* (tada ji dienas ėjo dvarui). 36. Čia kelelis pėsčių *einamas* (takas). 37. *Įeinamieji* bilietai ar čia parduodami? 38. Trobelė buvo *neprieinama.* 39. Jų bėdos, vaikeli, *neišeinamos.* 40. Kur jūsų *išeinamoji?* 41. *Einamosios* sąskaitos yra kito žmogaus žinioje. 42. *Esamoje* vietoje (kur esti, kur yra) kodel negausi? 43. Jų arklys buvo gerai *esamas* (gerai laikomas). 44. Čia kiaulių *ėdamas* lovys. 45. Šitas šienas *ėdamesnis.* 46. Mums tas mokslas nėr *išganomas.* 47. *Ganomąsias* vietas paprastai ganyklomis vadiname. 48. Raukos, kaip dantį *geliamas.* 49. To vaisto įsakyta rytais po vieną *geriamąjį* šaukštelį teimti. 50. *Geriamą* stiklelį senu įpročiu taure tebevadinam. *Dk.* 51. Ugnelė *gesoma* pyksta. 52. *Giriamo* neišpeiksi, *peikiamo* neišgirsi. 53. *Giriamas* geras, *skalbiamas* baltas. 54. Jis norėjo *pagiriamas;* jis didžiai norėjos *giriamas. Žt.* 55. Ji *negydoma* neišgis. 56. Patepė *gydomu* vandeniu, ir išgijo. 57. Remunėlės yra *gydomosios* žolės. 58. Šitas trobesys *negyvenamas.* 59. *Gyvenamasis* (trobos) galas visados buvo į rytus ar pietus atsuktas. 60. Jie statosi šiemet naujas *gyvenamas* (naują *gyvenamą* trobą). 61. Katė šlaistos, nori *paglostoma. Žt.* 62. Ir katė *glostoma* uodegą kelia. 63. Kaskit sesutę ant aukštų kalnelių *negriūvamų,* tarp žalių berželių *nedžiūvamų (nedžiūstamų).* 64. Buvo pats *gulamasis* laikas. 65. Čia mūsų *gulimas* kambarys. 66. Buvo *gulimas* metas. 67. Toks *jojamas,* toks *važiuojamas.* 68. Šitas arklys ar jau *jojamas* (dirbamas, važiuojamas)? 69. Arklys ir *jojamas* papranta. 70. Tėvo diržas *nesujuosiamas* (tėvo juosta *nesujuosiama*), močios skrynia *nepakeliama (neatidaroma),* brolio žirgas *nenutūrimas* (kelias, žemė, vėjas). 71. Kada tavo *kalbamosios* valandos paskirtos? 72. Jis *kalbamas* žmogus (jis įtariamas, apie jį daug kas visaip nukalba); ta vieta *kalbama.* 73. Brangus, bet *neįkandamas.* 74. Reikia pažiūrėt, ar *kandamos* musės (ar čia musės kandiklės, tos kur kanda). 75. Dievas jumus duost *pakankamą* įmitinimą ir apdengimą *privalomą. Rr.* 76. Šuo ir *kariamas* papranta. 77. Ožys *keikiamas* tunka. 78. *Keikiamų, plūstamų* žodžių ir mes turime nemaža. 79. Kam jie rašo mokslo *keikiamus* (kuriais mokslą keikia) straipsnius? 80. Tie buvo *keliamieji* metai (366 d.). 81. Buvo pats *keliamasis* laikas. 82. Kada bus *keliamieji* egzaminai? 83. Šitie vargai *nebeiškenčiami* (nebeištveriami). 84. Prisėdo prie mano šalelės *nekenčiamasis* bernelis. 85. Ne vienu kirčiu medis *nukertamas.* 86. Pastatė tuos trobesius ir pritiekė plytų *ketamai* statyti bažnyčiai. *Val.* 87. Pieno, vandens *košiamas* indelis (koštuvis) buvo jam reikalingas. 88. Gavo mėšlo *kratomą* šakutę.

89. Jų rugiai jau *kuliami*. 90. Ar turi *kuliamą* mašiną? 91. Parašė vieną ir *kurstomą* straipsnį. 92. Buvo jau metas mišių *laikomas*. 93. Niauzgia, kaip katinas uodegą *laužomas*. *Žt*. 94. Ar šitas kumelys jau *leidžiamas*? 95. Ar šita kumelė *leidžiama*? 96. Į tą Maksvą jis tėvų *neleidžiamas* išvažiavo. 97. Kurios nuodėmės yra *atleidžiamos*? 98. Kada bus *išleidžiamieji* egzaminai? 99. *Išlekiamoji* skylelė (skylelė, landa bitėms išlėkti iš avilio) buvo iš rytų pusės. 100. Turiu vieną *atliekamą* (kurs atlieka) arklį. 101. Su tais spiečiais išlėkė ir visi *atliekamieji* bitinai. 102. Ar neturi *atliekamų, nuliekamų* pinigų? 103. Padarysiu *neliepiamas*.

B. 1. Svetima liga pirštu *maišoma* (kitam neskauda). 2. Menturis yra tyrės *maišomas* šakotas medelis (kotelis). 3. Čia visai *įmanomas* arklys (juo ir kvailys pavažiuoja ir kur reikiant nuvažiuoja). 4. Jo *neįmanoma* kalba. 5. Ar turi *mazgojamo (prausiamo, skalbiamo, velėjamo)* muilo? 6. Jis ir šunį *medžiojamą* turi. 7. Ar žinai, kodel varna yra *nemedžiojamas* paukštis? 8. Jo viskas *menama, atmenama (atamenama), pamenama*. 9. Ir tu būdavai *minimas*. 10. Tuomet ir jų linai buvo *minami*. 11. Pirko ir linų *minamą* mašiną. 12. Ar esi matęs linų *minamąją* mašiną? 13. Buvo pats linų *minamasis* laikas. 14. Oi šąla dreba žalia rūtelė žirgelio *mindžiojama*. 15. Ar turi *mezgamą* mašiną? 16. Čia mūsų *miegamas* kambarys. 17. *Miegamu* metu taip baldytis nereikėtų. 18. Jo liga *nemirštama*, nebijok. 19. Jei ką *mirštama* gers, nieko jam nekliudys. *Rr*. 20. O ir taikinau, ir nutaikinau į *mirštamą* širdužėlę, į *mirštamą* širdužę. 21. Išskaityk dabar septynias nuodėmes *mirštamąsias*. 22. Ir atvažiavo pats *mylimasis* giminaitis, žentas. 23. Jis *mylimas*, bet šis dar *mylimesnis*. 24. Jie dirba čia *nemokami*. 25. Daiktai, taip brangiai *mokami*, turi būt geri. 26. Mokyklose tarp *mokomųjų* dalykų yra dabar ir lietuvių kalba. 27. *Mokomoji* kalba mūsų mokyklose ne visur yra lietuvių kalba. 28. *Mušamas* bėk. 20. Jei negausiu *norimosios*, palauksiu priaugančiosios. 30. Argi jis gali tuo savo *ošiamu* balsu tokią gražią giesmę sugiedoti? 31. Jis ir *peikiamą* išgiria. 32. Vasarą, kad *perimas* yra laikas, bitės daugiau motinų prisiperi. 33. Karšta, kaip višta *perima* (kuri peri). *Rt*. 34. Čia *išperkama* žemė. 35. Šitas arklys *neįperkamas*. 36. Jei *perkamojo* bilieto neturėsi, nė duonos svaro pirkti negausi. 37. Pirkčiau, kad *perkamųjų* (pinigų) turėčiau. 38. Ar šita pieva *piaunama*? 39. Esanti jų ir lentų *piaunamoji* mašina. 40. Aš noriu *įpilamas* (noriu, kad kiti man įpiltų). 41. Vaikai vaipės, it *plakami*. 42. Rytoj bus *plakamoji* diena (virbų sekmadienis). 43. Ar tau (žirgui) parūpo tolimas kelelis, gilioji upe-

lė — *plaukte plaukiamoji, nerte neriamoji?* 44. Pasakyk man, ar yra *neplyštamas* daiktas? 45. *Plūstamų* žodžių ir jie daug pasako. 46. Čia visai *nesuprantamas* dalykas. 47. Jis *suprantamas* žmogus (jis supranta), nebijok, sumes (suvoks). 48. Paskui pasiklausiau ir vieną *suprantamesnį* žmogų, bet ir tas nieko mums nepadėjo. 49. Ar čia tavo *prausiamas* vanduo? 50. *Puolamąją* ligą paskui gavo ir blaškės, it patrakęs. *Val.* 51. Mano širdis buvo *nenuramdoma.* 52. *Rašomoji* mūsų kalba ar daug kuo skiriasi nuo *šnekamosios?* 53. Čia yra jo *rašomoji* mašina, *rašomieji* įnagiai. 54. Čia jo *rašomasis* stalas. 55. *Rašomieji* egzaminai būsią vėliau. 56. Po *rašomųjų* būsią *atsakomieji* egzaminai. *Rt.* 57. Buvo vienas ir *nereikiamas* žmogus. 58. Čia buvo pirmiau tiktai *rengiamoji* mokykla. 59. Čia duonos *riekiamasai* peilis. *Rt.* 60. Kur nukišai peilį duonos *riekiamąjį?* 61. Ar šitas vagonas *rūkomas?* 62. Jų ir bute esąs vienas „*nerūkomasis* kambarys". 63. Tiek aš suprantu ir *nesakomas* (nesakytas). 64. Kas čia yra *atsakomasis* redaktorius? 65. Teatre buvo ir *sėdimų* ir *stovimų* vietų. 66. Jis *nenusėdimas* žmogus (nenuorama, jis nenusėdi, nepabūsta ilgiau vienoje vietoje). 67. Čia buvo tuokart vasarojaus, rugių *sėjamas* laukas. 68. Buvo vasarojaus *sėjamas* laikas. 69. Čia jo *sopamoji, skaudamoji* vieta, koja. 70. Kur skauda? — Aš visa *skaudama* esu. 71. Šitai tėvas ir aš *sopami* ieškome tavęs. *Rr.* 72. Pagaliau, ir jis sutiko širdį *sopamus.* 73. Jis *neįskaudžiamas.* 74. *Skalbiamas* baltas, *giriamas* geras. 75. Ar turi *skalbiamo* muilo? 76. Visi gyrė Magdę, sakė ją ir darbią, išmintingą. Jonas klausydamas sako: „Kad ji yra darbi, tai tikra tiesa, bet tos *skelbiamosios* išminties aš nematau". 77. Čia *skerdžiamasai* peilis gulėjo. *Rt.* 78. *Spiečiamu* laiku reikia bitės labai sergėti. *Žt.* 79. Suriko ką *spiegiamu* balsu ir iššoko pro duris. 80. Čia ir tavo dalykas būsiąs dabar *sprendžiamas.* 81. Jo balsas nėr čia *sprendžiamas.* 82. Šita vieta dabar *nebesustojama* (einant, važiuojant). 83. Šitas viešbutis *nesustojamas.* 84. Kada bus *stojamieji, įstojamieji* egzaminai? 85. *Įstojamosios (rengiamosios)* klasės kursas nėr labai didelis. 86. *Stovimosios* vietos teatre yra visada pigesnės. 87. *Stovimas* vanduo nesveika gerti.

C. 1. Vaikas *šaujamą* lanką pasidirbo. 2. Varnėnas *nešaujamas* (nemedžiojamas) paukštis. 3. Rėkė keršto *šaukiamu* balsu (balsu, kuriuo žmogus keršto šaukia). 4. Pieva buvo du kartu per metus *šienaujama.* 5. Žąsies drabužis *nesušlampamas, neperšlampamas.* 6. Nusipirkęs buvo *neperšlampamą* apsiaūstą. 7. *Šnekamoji* mūsų kalba daug kuo skiriasi nuo šių dienų *rašomosios* kalbos. 8. Jo

*šnekamosios* valandos esančios po pietų (plg. A, 71). 9. Rytoj bus čia *šokamas* vakarėlis. 10. Čia jų *šokamoji* salė. 11. Prasimanė bėdą, paskui, aprašęs *tariamąją* savo bėdą, padavė į Vilniaus laikraščius. *Žt.* 12. Jis *įtariamas* žmogus (žr. A, 72). 13. *Tekamas* vanduo esąs sveikesnis gerti; bet mūsų šulinio (šaltinio) vanduo ir už *tekamąjį* geresnis. 14. Jis *ištikimas* žmogus, bet pasakė man šiandien vieną ne visai *įtikimą* dalyką. 15. Atidavė jam ir dukterį *tinkamą*. *Žt.* 16. Dirba pats ką *tinkamas*. *Žt.* 17. Dirba jis kiek *tinkamas* ir kaip *tinkamas*. 18. Neleido jiems kaip *tinkamiems* elgtis. 19. Daryk kaip *tinkamas;* darykite kaip *tinkami*. 20. Iš *turimųjų* skaičių reik *ieškomasis* surasti. 21. Dabar steigią kai kur ir *ūžiamų* vakarų. 22. Buvo susirinkę ir *vadinamieji* vakaro šeimininkai, tvarkadariai. 23. Verkia duona tinginio *valgoma*. 24. Čia jų *valgomas* kambarys. 25. Kai ateina *valgomas* laikas, reikia duot valgyti žmonėms. 26. Po vieną *valgomąjį* šaukštą liepta gerti šito vaisto. 27. Vakar buvo *valgoma, nevalgoma (netinkama)* diena. 28. Lietuvių kalba ne visose Lietuvos mokyklose yra *privalomas* dalykas. 29. Šitas arklys ar jau *važiuojamas?* 30. Davė karietą *važiuojamą* trimis arkliais. 31. Toks *važiuojamas*, toks *jojamas*. 32. Čia *nevažiuojamas* kelias, grįžk atgal. 33. Jų keliai *neišvažiuojami;* jų arkliai *nepavažiuojami*. 34. Pirma duodavo mums ir *važiuojamus* pinigus. 35. Čia *važiuojamieji* bilietai parduodami. 36. Ar turi *velėjamo* muilo? 37. Pasistatė ir dervos *verdamą* fabrikėlę. 38. Negaliu atsitraukti, man vakarienė yr *verdama*. 39. Prašė *verkiamu* balsu. 40. Ir *verpiamų* mašinų jie turį parduoti. 41. Jis norėjo *pavežamas, pavėžinamas*. *Žt.* 42. Tatai yra ženklas tikras, *neapsiviliamas*. *Rr.* 43. Savo tais *zvimbiamais* prašymais nieko nelaimėsi. 44. Ir *žibamų* sagų (kurios saulėje žiba) gavau pirkti. 45. Vilko ir akys *žibamos* (jos naktį žiba). 46. Buvo ir vienas *žindamas* vaikelis (kurs dar nenutrauktas, nenujunkytas buvo). 47. Mačiau ją laikant ir *žindomą* sūnų (sūnų, kurį tuomet, man matant, žindė). 48. Čia *žinomas* žmogus (kurs pats kelią žino) ıepervažiuos (plg. B, 47). 49. Kai ką ir *nežinoma* jie čia pasakė. 50. Taip man sakė vienas *pažįstamas* žmogus. 51. Vakar mačiau kažin kokį paukščiuką *žvilgamoms* plunksniukėms.

D. 1. Čia žmonių *dirbama* ir *norima* dirbti. 2. Žiūrėk — ir jo čia *esama, besama*. 3. Jo ir *gyvenama* ir *norima* gyventi. 4. Žiūriu — jo arklys *jojama* į ganyklą. 5. Mat ir jų *laikoma* arklys. 6. Darbas jo *mokama* dirbti. 7. Čia jų stogas *stiegiama*. 8. Kada čia yra *šokama?*

§ 177. A. 1. Arimai ar jau *akėti, išakėti?* 2. Kukavo rytą ir vakarėlį, ir iškukavo močios dukrelę, lepiai *augintą,* ilgai *migintą,* lig pusrytėlių *nepabudintą.* 3. Jo veidas *išbertas;* jo rankos *išbertos.* Šitie miltai pelių *bėgioti.* 4. *Nebūtus* daiktus pasakoja. 5. Kas juodas *nedarytas* (nedažytas)? 6. Sriubą ar *nedarytą* valgysim? 7. Lėkė kaip galvos (galvą) *perdaužtas.* 8. Šitos plytos ar *degtos?* 9. Ji buvo visa saulės *nudegta.* 10. Juo *dėtas* aš taip nedaryčiau. 11. Tavimi *dėtas* (tavo *dėtas*) aš būčiau kitaip pasielgęs. 12. Kuo jis *dėtas* (kaltas)? 13. Jis niekuo *nedėtas.* 14. *Dirbtais* arkliais nevažiuoja turgun. *Rt.* 15. Džiaugias kaip žirgą *dovanotas.* 16. Bėga kaip galvon *duotas.* 17. Jis giriasi jau pabaigęs *duotą* darbą. 18. Aviną *duotas* dar gaidžio geidžia. 19. Ir šimtą *duotas* klumpa. 20. Šunelis bet ką *duotas* ėda. 21. Šunelis šiandie tebėra nieko *neduotas.* 22. Jis *paduotas* (pakištas, papirktas) tuoj kitaip šaukia. 23. Rado jo pėdas *eitas.* 24. Sakeis, mergele, kad *neverkusi.* Ko veidelis raudonas? — Per lauką *eitas,* vėjelio *pūstas,* to raudonas veidelis. 25. Žiūriu — avižos *nuėstos.* 26. Čia kiaulių *ėstas* kibiras, imk kitą. 27. Rado vieną dešrą pelės *išėstą.* 28. Pasakyk man *negirdėtą neregėtą* pasaką. 29. Sudrošiu taip, jog ir *gimtąją* dieną atminsi. 30. Čia dirva *gyventa,* nereik dėti mėšlo. 31. Jų dirva gerai *išgyventa.* 32. Čia patalas *negulėtas.* 33. Našlelės patalai *išgulėti.* 34. Jo *gulėtoje* vietoje negulėk. 35. Atnešė paršelį kiaulės *nugultą.* 36. Žmogelis buvo jau visai ligos *pagultas.* 37. Arklys jau *išjodinėtas.* 38. Buvo nuvargęs, it laumės *nujotas.* 39. Mergelės meilingi žodeliai *nekalbėti;* našlelės meilingi žodeliai *iškalbėti.* 40. Ir *keptų* ropučių gavau. 41. Ateisiu, kai sniegas bus *nuleistas.* 42. Kodel taip darei, jo *neleistas?* 43. Džiaugėsi, kaip nusidėjėlis sunkią nuodėmę *atleistas.* 44. Padarysiu *nelieptas.* 45. Veidas, lietaus *išlytas,* esti raudonas. 46. Džiaugėsi, kaip išalkęs vargdienis plutelę *primestas.* 47. *Mirtoji* diena (toji diena, kada tėvo... neteko) neišeina jai iš galvos. 48. Mūsų sesiulės žalias rūtų vainikėlis per laukelį *neštas,* visų lašelių *lašėtas,* visų paukštelių *čiulbėtas... Rt.* 49. Kodel raudoni tavo veideliai? — Vėjo *išpūsti,* lietaus *išlyti,* tai raudoni (mano) veideliai. 50. Patepė *išpiautą* vietą gydomu vandeniu, ir žaizda užgijo. 51. Tu vis esì svetimoj šalelėj, *nepaprastoj* vietelėj. 52. Ar vaikas jau *praustas?* 53. Ar čia *praustas* vanduo? 54. Kito *praustu* vandeniu nereik praustis. 55. Genelis margas *nerašytas.* 56. Ar šitas laiškas jau *atrašytas, atsakytas?* 57. Petras ar jau *atrašytas* (Petrui ar jau *atrašyta*)? 58. Atsivedė ir sūnų *rašytąjį* (rašytinį, kuriam laukas rašytas). 59. Vaikis padarė kaip buvo *įsakytas.* 60. *Įsakytas*

jis (*įsakyta* ji) tikrai padarys. 61. Kvailio *prisėstas,* skverną nupiovęs ir eik tolyn. Kvailio *prisėstas* skverną, nusipiauk ir atsitrauk. 62. Šitas kalniukas buvo *nesėtas.* 63. Nesėkim šiandie rugių, nes šios dienos *sėtus* kirmėlės išės. 64. Vaikis *pasėtas* (kuriam pasėlio *pasėta)* tuoj kitaip dirba. *Žt.* 65. Turiu žalią vainikėlį, šilkų *siūtą* valinėlį. 66. Kvieslys, nuėjęs į *siųstus* namus (į tuos namus, į kuriuos buvo siųstas), tuoj ima ilgą savo kalbą kalbėti. 67. Rėkia, kaip galvon *skeltas.* 68. Tėveli, pasigesim mes tavęs, kur tavo takeliai *vaikštinėti.* 69. Manęs neberasi, tiktai atrasi kojų pėdeles po daržą *vaikštinėtas.* 70. Šitas viralas ar kieno *valgytas?* 71. Kito *valgytu* šaukštu nereik valgydinti vaiko. 72. Motutė paėmė *nevalgytą* šaukštą ir pavalgydino vaiką. 73. Pavasarį vėžėse, rogių *išvažinėtose,* atsiranda vandens. 74. Mūsų arkliai, iš namų *išvažiuoti,* ne labai ėda. 75. Kai nueisi, bus jau visas puodas jos *priverktas* ašarų. 76. Ko krioši (kroši) kaip vakar *vestoji?* 77. Jis *esąs (buvęs...)* ir *vėtytas* ir *mėtytas.* 78. Ar čia *virtas* vanduo?

B. 1. Tankus iš viršaus stogas viršūnėms *suausta. Rt.* 2. Kieno čia *būta?* — Čia Jono *būta.* 3. Čia jų *būta* ir *išeita.* 4. Kas *prabūta,* kaip *nebūta.* 5. Ko čia *būta?* — Čia deguto, druskos *būta.* 6. Ko čia *degta, sudegta?* 7. Ko čia taip *dužta, sudužta, plyšta?* 8. Naktį vagių *ateita,* klėtis *išplėšta,* vežiman *susikrauta* ir *išvažiuota.* 9. Jojau per laukus, jojau per kitus. Girdžiu — girioj vaivoja: *lėkta* uodelio iš ąžuolėlio, *nusisukta* sprandelis. 10. Senų miškai *mylėta,* tūlon giesmėn *dėta,* mūsų tėvelių visos tos giesmės *mokėta. Rt.* 11. Darbas jo *nemokėta* dirbti. 12. Ploni, gražūs marškinėliai žaliais šilkais *siūta. Rt.* 13. Girių čia *snausta. Rt.* 14. Jo plaukai *nusvilta* (pirštas *nudegta,* koja *nulūžta*). 15. Jo čia per griovį *šokta.* 16. Čia paukščio *tupėta.* 17. Ir žmogaus čia *važiuota.* 18. Norėjau kaimyno aplankyti, nuvažiavau, bet jo *būta* jau kitur *išvažiuota.* 19. Kur seselės *nuvažiuota,* rūtelės *barstyta,* ugnelė *kūrinta,* aplink tąją ugnužėlę jaunimėlio *šokta.* 20. Kad būtų *žinota,* ir kitaip būtų *galėta* padaryti. 21. Jų *esą (buvę, būdavę, būsią)* visaip *išmėginta.*

§ 178. 1. Ne visada bark tą, kurs *bartinas.* 2. Kas yra *būtina* (kas turi būti, kam reik būti), tas, sako, ir būsią (žr. § 169, b). 3. Daryk ne kas norima, bet kas *darytina.* 4. Dirbk visa, kas *dirbtina.* 5. Jei *lauktina,* palauk. 6. Jam rublis dabar *pamestini* pinigai tėra. 7. (Žmogaus) geri darbai tėra *minėtini* (k i t i e m s). 8. Šis karas bus v i s i e m s *atmintinas.* 9. Ko mes mokomės, ne visa ir n e v i s i e m s yra *mokėtina.* 10. Ir jo darbas *nepeiktinas.* 11. Avižos jau *piautinos.* 12. Ne visa, kas kieno tariama, yra tuoj *skelbti-*

*na.* 13. Žąsys jau *skirtinos.* 14. Ne visada, kada šokama, yra *šoktina.* 15. Pataisęs, kas buvo *taisytina,* ėmiau dalgį plakti (tinti). 16. Jei *važiuotina,* važiuok. 17. Šitas dalykas ir tau būtų *žinotinas.*

## SUDURTINĖS LYTYS LAIKAMS IR NUOSAKOMS.

**§ 179.** Kalboje, be keturių ištisinių (žr. § 101), yra dar nemaža laikų, susidarančių iš veiksmažodžio *būti* lyčių ir kelių asmenuojamo veiksmažodžio dalyvių.

Iš dalyvių, laiko lytims daryti, vartojamu yra kalboje ypačiai du — būtasis kartinis *(daręs, dirbęs, rašęs, parašęs, nuvargęs...)* ir esamasis *(darąs, dirbąs, rašąs, parašąs, nuvargstąs...).* Laiko reikalui su būtuoju kartiniu dalyviu yra sakoma: a) *esu daręs,* dirbęs, rašęs, parašęs, nuvargęs; b) *buvau daręs,* dirbęs, rašęs, parašęs, nuvargęs; c) *būdavau daręs,* dirbęs, rašęs, parašęs, nuvargęs; d) *būsiu daręs,* dirbęs, rašęs, parašęs, nuvargęs. Iš esamojo laiko dalyvių *darąs, dirbąs, rašąs* ir t. t. susidaro kalboje irgi keturios sudurtinės laikų lytys: a) *aš bedārąs,* bedirbą̄s, berāšąs... (plg. „žiūri — aš *bedirbąs, bestovįs, bežiopsąs"*); b) *buvau bedarąs,* bedirbąs, berašąs... (plg. *„buvau beeinąs* iš namų, bet atėjo svečių, ir pasilikau namieje"); c) *būdavau bedārąs,* bedirbą̄s... (plg. „kai nueidavau, jis *būdavo* jau *berą̄šąs*); d) *būsiu bedarąs,* bedirbąs... (plg. „kai nueisi, jis *bus,* žiūrėk, *bedirbąs"*).

**§ 180.** Laikui nevartojami, su žodžio *būti* lytimis, dalyviai *darydavęs, dirbdavęs...* (būtasis dažninis) ir *darysiąs, dirbsiąs...* (būsimasis). Nėra sakoma: *„buvau* darysiąs, *buvau* dirbdavęs". Sakoma yra: „to žmogaus *buvo* kumelė kumelinga ir karvė *turėsianti,* avis *vesianti* (žem.)", bet čia žodžiai *turėsianti, vesianti* yra paprastojo būdvardžio *(veršinga, ėringa)* vietoje; jie, kaip ir lytys *darydavęs, dirbdavęs,* veiksmažodžio laikams daryti, nėr kalboje vartojami.

**§ 181.** a) Laikai, susidarę iš veiksmažodžio *būti* lyčių ir iš būtojo (kartinio) arba esamojo dalyvio, eina kalbos moksle to veiksmažodžio sudurtiniais laikais — 1) paties darinio arba padarinio laikais ir 2) to darinio pradėtojo, įsigalėjusiojo veiksmo laikais. Pirmuosius *(buvau daręs, padaręs)* vadiname čia **atliktiniais,** antruosius *(buvau bedārąs)* — **pradėtiniais.**

b) Esamieji dalyviai sudurtiniam veiksmo pradžios laikui (pradėtiniam laikui) yra vartojami paprastai su priešdėliu *be- (be*darąs, *be*dirbąs). Esamajam laikui, jo tiesioginei nuosakai, sakomas čia tas dalyvis be lyčių *esu, esi, yra...* Kitiems tiesioginės nuosakos

laikams prie dalyvio imamos dar veiksmažodžio *būti* lytys *buvau, būdavau, būsiu.*

c) Esamasis dalyvis prie veiksmažodžio *būti* lyčių raštuose vartojamas kartais ir be priešdėlio *be* („mėšlas *bus varvąs* — bus arkliams sunku"), bet toks šio dalyvio vartojimas l a i k u i yra lyg nepaprastas, labai retas.

d) Pradėtiniai sudurtiniai laikai, bent rašomojoje šių dienų kalboje, yra vartojami retokai; jie dažnai lyg pamirštami, nekalbami ir sudurtinių veiksmažodžio laikų eilėje.

e) Būtasis kartinis dalyvis, tiesioginei sudurtinių laikų nuosakai daryti, iš veiksmažodžio *būti* lyčių gauna lytis *esu, buvau, būdavau, būsiu* (*esu* pavargęs, *buvau* pavargęs...). Esamojo laiko lytys *esu, esi, yra...* prie jo kartais yra išleidžiamos (plg. „aš pavargęs"); jį ir pats asmens žodis (arba sakinio veiksnys) dažnai atstoja.

§ 182. a) N e v e i k i a m o s i o s rūšies laikai mūsų kalboje yra sudaromi iš veiksmažodžio *būti* lyčių ir n e v e i k i a m ų j ų dalyvių: *esu mylimas, buvau mylimas,* dabar *būsiu* jau *bartas...* Čia vartojamu du neveikiamuoju dalyviu — e s a m a s i s ir b ū t a s i s: a) esu *baramas,* buvau baramas, būdavau baramas, būsiu baramas ir b) esu *bartas,* buvau bartas, būdavau bartas, būsiu bartas. Taigi abu tuodu dalyviu, su to *būti* tiesioginės nuosakos lytimis, sudaro a š t u o n i s neveikiamuosius (neveikiamosios rūšies) sudurtinius laikus.

b) Neveikiamieji sakymai: *esu baramas, buvau baramas, būdavau baramas, būsiu baramas* (tie s u d u r t i n i a i laikai) neveikiamajai rūšiai atstoja keturis i š t i s i n i u s veikiamosios rūšies laikus: *baru, bariau, bardavau, barsiu.* Sakymai: *esu bartas, buvau bartas, būdavau* jau *bartas,* dabar *būsiu* jau *bartas* — neveikiamajai rūšiai atstoja s u d u r t i n i u s (a t l i k t i n i u s) veikiamosios rūšies laikus: *esu baręs, buvau baręs, būdavau baręs, būsiu baręs.*

c) Lytys *esu, esi, yra* (esti)... esamajame laike ir čia yra, kaip matom iš žmonių kalbos pavyzdžių, dažnai išleidžiamos.

§ 183. Kalboje tariniui dažnai yra sakomi tiktai d a l y v i a i (ištisiniai ir sudurtiniai). Yra sakoma:

> 1. Jonas *buvo* visų stumdomas. 2. Jis *bus* visų mylimas. 3. Jis *yra* ir vilką matęs. 4. Tėvas *buvo* tuokart kur išvažiavęs. 5. Genys kiškį klausia: „Kodel tu toks nuliūdęs? Kur *eini?*" Kiškis sako: „Kur aš *nebūsiu* nuliūdęs! Manęs niekas *nebijo,* o aš *turiu* visų bijoti. *Einu* ir *prisigirdysiu!*".

Bet yra sakoma dažnai ir šiaip (be tiesioginės nuosakos):

1. Jonas *buvęs* visų stumdomas. 2. Jis *būsiąs* visų mylimas. 3. Jis *esąs* ir vilką matęs. 4. Tėvas *buvęs* tuokart kur išvažiavęs. 5. Genys kiškį *klausiąs:* kodel jis *esąs* toks nuliūdęs? kur *einąs?* Kiškis *sakąs:* kur jis *nebūsiąs* nuliūdęs — jo niekas *nebijąs*, o jis *turįs* visų bijoti! *Einąs* ir *prisigirdysiąs*.

Toks dalyvių vartojimas, tiesioginės nuosakos vietoje, yra p a s a k o j a m o s i o s, arba n e t i e s i o g i n ė s, kalbos pažymys. Čia sakytojas ne tiek savo paties, kiek kitų mintį savais žodžiais mums tiksliai pasako.

**§ 184.** a) Dalyviai *bartinas, dirbtinas* (žr. § 172) yra sakomi irgi su žodžio *būti* lytimis, bet ko ypatinga neveikiamosios rūšies laikams nesudaro (tie dalyviai laiko nereiškia), ir kalbėdami apie neveikiamosios rūšies asmenavimą, turime galvoje paprastai tik tuos jos laikus, kurie sudaromi iš e s a m ų j ų ir b ū t ų j ų neveikiamųjų dalyvių *(baramas, bartas)*...

b) Dalyviai *barsimas, dirbsimas*, kur sakomi su žodžio *būti* lytimis (žr. § 168), laikui žymėti nevartojami. Sakome: „jis *(yra) mylimas, buvo mylimas, bus mylimas*, tas vaikelis *bus* visų *mylimas*"; tiems pasakymams atstoti šnekamojoje kalboje ir raštuose nevartojami b ū s i m i e j i neveikiamieji dalyviai.

**§ 185.** Be ištisinių tariamosios nuosakos lyčių (žr. § 107), kalboje yra vartojamos ir sudurtinės tos nuosakos lytys: *būčiau daręs, būčiau pavargęs, būčiau pavargęs buvęs, būčiau mylimas, būčiau mylimas buvęs.*

a) Kur, reikšdami savo mintį griežtai, tiesiogine nuosaka, sakome esamąjį ištisinį arba būsimąjį ištisinį laiką, ten, reikšdami mintį tariamai, vartojame i š t i s i n ę tariamosios nuosakos lytį. Sakome: 1) jis *nedirba* (dabar), nedirbs (rytoj) ir 2) kad jis *dirbtų* (dabar), niekas jam nieko *nesakytų* (dabar); jei rytoj jis *dirbtų*, niekas jam nieko *nesakytų*.

b) Kur mintis, tiesiogine nuosaka ką sakant, yra reiškiama esamajam ir būsimajam laikui su dalyviais, ten, reikšdami tą pat mintį ir tariamąja nuosaka, paliekame kalboje tą patį dalyvį. Sakome: jis *yra matęs;* žiūriu — jis *begulįs;* jis bus *bedirbąs, pavargęs* (kai nueisi); jis yra *mylimas*, bus *mylimas;* jis yra ir *bartas;* dabar būsiu ir *bartas;* rytoj, kai ateisi, aš jau būsiu *apsidirbęs*. Pasakytume prireikus ir šiaip: „kad jis būtų *matęs* (vilką), kitaip šnekėtų; kad jis būtų *bedirbąs*, tau geriau patiktų; kad (jei) jis būtų *bedirbąs*, nepavargęs (rytoj), kai nueisi, tu, žinoma, apsidžiaugtum; jei būtų *nemylimas* (dabar, paskui), kitaip šnekėtų; kad jis būtų ir *bartas*

(dabar, paskui), tad bent bartis mokėtų; norėčiau, kad rytoj, kai ateisiu, būtum jau *apsidirbęs*".

c) Kalbėdami apie būtuosius laikus, sakome, be lyčių *būčiau, būtum...*, dar būtąjį asmenuojamojo veiksmažodžio dalyvį. Visi dalyviai, kurie sakomi ir tiesioginai kalbant, pasakomi yra ir tada, kada mintį tariamai reiškiame. Yra sakoma: 1) aš vakar *buvau* mieste; 2) aš vakar labai *priilsau*, arklį *pirkau;* 3) tu *buvai pailsęs*, kai mes tave matėm; 4) tu *būdavai pavargęs*, kai tave matydavom; 5) aš *buvau beeinąs;* 6) jie *buvo* čia visų *mylimi;* 7) jis *buvo* ir *vėtytas* ir *mėtytas*. Taigi sakytume prireikus, kalbėdami tariamai ir šiaip: 1) kad *būtum buvęs*, kaip sakaisi, vakar mieste, nereikėtų šiandien važiuoti; 2) kad *būtum* vakar *nepailsęs*, kad *būtum pirkęs* arklį, šiandien galėtum daugiau nudirbti; 3) kad *būtum buvęs* nepailsęs (vakar), būtum kitaip atrodęs; 4) kad *nebūtum buvęs pavargęs* (taip dažnai), būtumei kitaip atrodęs; 5) kad *būtum beeinąs buvęs*, niekas tau nieko nebūtų sakęs; 6) kad jie būtų čia visų *mylimi buvę*, nebūtų taip veikiai išsidanginę kitur; 7) kad jis *būtų buvęs* ir *vėtytas* ir *mėtytas* (pirmiau), tai dabar žinotų bent, kas yra tas vėtymas ir mėtymas.

d) Iš to, kas čia pavyzdžiais pasakyta, aišku, jog sudurtinės tariamosios nuosakos lytys yra vartojamos kalboje dvejopos: *būčiau daręs*, būčiau pavargęs, būčiau bedarąs, būčiau mylimas... ir 2) *būčiau buvęs daręs*, būčiau buvęs pavargęs, būčiau buvęs bedarąs, būčiau buvęs mylimas...

Dalyviai čia, kaip ir kitur, yra derinami gimine ir skaičium su veiksniu; sudurtinėse lytyse asmens lytis įgyja tiktai tariamoji žodžio *būti* nuosaka.

§ 186. a) Sudurtinės lytys vartojamos ir kitoms nuosakoms — liepiamajai (žr. § 108) ir geidžiamajai (žr. § 109). Yra sakoma ir šiaip:

> 1. Tik *nebūk pavargęs* (prieš pradėdamas darbą dirbti). 2. *Būk* visų *mylimas*, bet tos meilės neieškok. 3. Kai ateisim jūsų raginti, *būkit* jau *bedirbą*, tai nė raginti nereikės. 4. *Tesie garbinamas* Jėzus Kristus (Garbė Jėzui Kristui). 5. *Tesie apsidirbęs*, kai atvažiuosim, kad vėl nesiskųstų turįs baisybę darbo.

b) Čia žemiau (žr. §§ 187—196) duodame pavyzdžių sudurtinėms lytims tiesioginės ir tariamosios nuosakos. Su tų nuosakų sudurtinėmis lytimis duodamos drauge ir lytys ištisinės. Kada yra kurios laikų ir nuosakų lytys vartojamos kalboje, turi šiuo tarpu parodyti duodamieji pavyzdžiai.

§ 187. A. 1. Vaikai sviedinį *sviedžia* kieme. 2. Jo sūnus kunigu *mokosi.* 3. Skynimas *baigia* mišku augti. 4. Kas ten *atmedžioja, atbarška?*

5. Kartais ir karvė kiškį *paveja (pagena).* 6. Gera prekė pati save *giria.* 7. Svetimi dūmai akis *graužia.* 8. Saulė visiems *šviečia.*

9. *Atbunda* čigonas ir *pradeda* apsakinėti savo sapną. „Matai, ponuti,— sako,— lig tiktai aš užmigau, nusileido pulkas angelų, paėmė mane ir nunešė į dangų. Čia viešpats dievas *sodina* mane šalia savęs, *klausinėja,* kas girdėti, ar gerai *klojas"*... 10. Kvailys ir ėmęs sakyti negirdėtą neregėtą pasaką: „Gi aš *einu einu* per mišką, ir pamačiau drevę (duobą, išdubą); prilipęs *žiūriu,* kas toj drevėj, *žiūriu* — genaičiai. Aš tuoj į tą drevę įlindau, visus genaičius išmušinėjau, nusipešiau, išsiskrodžiau... Daugiau vėl *einu einu* toliau per tą mišką, *girdžiu — spengia, bimbia, kaukia, čypia, švilpia. Žiūriu žiūriu* — devyni vilkai vieną bitę bepiauną! Aš tuos vilkus nugainiojau, tą bitelę susigavau, ir *nešuos..."*

B. a) 1. Aš *nepralęs* vargelio vargti, purvelio bristi. 2. Jie labai *pavargę.* 3. Ar nematai, kaip jis *pavargęs?* 4. Baisu žiūrėti, kas ten dedasi: vaikų akys nuo ašarų *paraudusios,* padegėlis *išblyškęs* ir *pamėlynavęs.* 5. Argi visi jūs toki *nususę?* 6. Mes išrandam, kad jis *kúoktelėjęs.* 7. Turėtum atsilyginti, jei ką *ėmęs (esi ėmęs).*

8. *Esu pasikėlęs (pasiryžęs)* važiuoti į Ameriką, tai ir neberimstu sėdėti namie. 9. Ar *esi gavęs* pilti? 10. Ar *esi matęs* vilką? 11. Vilko aš niekad *nesu matęs,* bet aš *esu matęs* ir žąsiną pro tvorą vandenėlį leidžiant. 12. Ar *esat važinėję* šituo keliu? 13. Kad išgautum šiaudus, kur tėvelis *yra davęs,* tai tau užtektų šiai žiemai pašaro. 14. Kas *yra atnešęs* tuos daiktus? (klausiant tie daiktai tebėr; *kada,* kuriuo tarpu arba kuriais tarpais tie daiktai atnešti, klausėjui nerūpi). 15. Žuvininkai yra krašte ir *turi* (yra) *pagavę* daug žuvies. 16. Ir aš *turiu* (esu) *nusipirkęs* žemės.

b) 1. Gi žiūriu — vilkas *bestovįs* prieš mane. 2. Žiūriu žiūriu — devynios stirnos viena koja *bešokančios.* 3. Žiūriu žiūriu — devyni vilkai vieną bitę *bepiauną.* 4. Jonas uogas rinko. Gi žiūri — peilis *begulįs.* 5. Nueinu į pirtį, ir jis — su kitais *besivanojąs.*

§ 188. A. 1. Vakar jų *gimė* vaikelis. 2. Kad (jis) *jojo* per girelę, giružė *bildėjo* (medžių šakos *linko*). 3. Kada jaunas *buvau,* šile ožius *ganiau.* 4. Dar *neprijojau* Gilijos dvaro, *sulojo lojo* margi kurteliai. 5. Dar *nenujojau* nė pusės kelelio, ir *pražvingo (sužvingo)* bėras žirgelis. 6. Aš jam kalną *pyliau,* jis man duobę kasa.

7. *Pasigedo* kaimynai ožkōs, *pradėjo* ieškoti, bet *negalėjo* niekur rasti. 8. Pavasario šalnos ir daržovėms *pakenkė*. 9. Kas *atnešė* tuos daiktus (šįryt, šiandien)? (klausiant tie daiktai tebebuvo; klausėjas vieną kurį tarpą, jam žinomą, turi galvoje). 10. *Ar matei,* ką ji *padarė? — Nemačiau,* aš *miegojau (mačiau, nemiegojau).* 11. Ar *matei* vilką (vakar, aną dieną)?

12. Paprašyk padaryti tokius račiukus, kad *atsisėdai, pagalvojai* — ir, kur nori, be arklio *nuvažiavai.*

B. a) 1. Ligonis jau *buvo miręs,* kai mes nuėjom. 2. Mes jau *buvom išmynę* (linus), kada jūs pradėjot minti. 3. Aš paėmiau tavo duoną, kur *buvai* girioj *pasidėjęs*. 4. Aną dieną *buvo atvykę* į Kauną trys lātviai (taip sakant, tų lātvių Kaune nebebuvo). 5. *Buvom* žydui *pardavę* linus, bet paskui ir vėl atsimetėm. 6. Kitą kartą Prūsų karalius *buvo įsimanęs* žvirblius naikinti; žmonėms *buvo įsakęs* žvirblių galvomis ir mokesčius mokėti... 7. Ąžuolas su žaibais ir vėtromis daug jau *buvo kariavęs.* 8. Kai visa *buvom išsipardavę,* tai vėl reikia visa įsitaisyti. 9. *„Buvau parėjęs,* bet paskui ir vėl išėjau", — sako tėvas (išėjęs iš namų, būdamas lauke). 10. Sakaisi nunešęs jam tas knygas pasiskaityti. Taigi ar jis dar *nebuvo* jų *skaitęs?* 11. „Žuvelės, žuvelės, be *nėsat mačiusios* mano tėvelio vandenyje?" Žuvelės paklaustos atsakė: „Dar *nebuvom gimusios* (kada tavo tėvelis paskendo), klauskis vyresniųjų". 12. Vienais metais ir mūsų kieme *buvo pasimaišiusios* kiaunės; bet dabar jų nebematyti. 13. Kas čia *buvo atėjęs* (klausiant nebebuvo to ateivio)? 14. Kas *buvo atnešęs* tuos daiktus (klausiant tų daiktų nebebuvo)? 15. Jis *turėjo* (buvo) ir arklį *nusipirkęs.*

b) 1. Ir aš *buvau beeinąs* iš namų, bet pradėjo smarkiai lyti ir turėjau pasilikti namie. 2. Jis *buvo berāšąs,* bet tuoj ir vėl mesti turėjo rašęs. 3. *Buvom besėją,* bet ėmė lyti — ir metėm sėję. 4. *Buvau bekertąs,* bet kirvis nusmuko... 5. *Buvo beimąs* tą peilį, bet žiūri — kirmėlė, ir nuėjo (žr. § 187, b, 4).

§ 189. A. 1. Gerai mano tėvas, amžinatilsį, *sakydavo* (žem. *liuob sakys): „*Kiaulių neganęs kunigu nebūsi". 2. Jonelis, kai *pareidavo* prisilakstęs namo, tuoj valgyti *prašydavo.* 3. Jis kai iš namų *išeidavo,* niekas *nežinodavom,* kur ir ko jis eina. 4. Sulig ta diena ir Petras rečiau *beprisilankydavo;* jei kada ir *ateidavo* pasišnekėti, tai *būdavo* lyg gudresnis. 5. Viena žmonelė turėjo aitvarą. Jis žmonelei visko *atnešdavo* — ir pinigų, ir javų. Aitvaras *reikėdavo* penėti, tai žmonelė *išvirdavo* jam tyrės ir *padėdavo* kieme ant statinių...

B. a) 1. Mano brolis, kai *būdavo susirgęs,* iš namų niekur neidavo. 2. Mano tėvelis, kai *būdavo pavargęs,* eidavo (turėdavo) prigulti. 3. Kai vakarais pareidavo Jonas, aš jau *būdavau atsigulęs.* 4. Kai eidavau vaikščioti, jis viską jau *turėdavo padirbęs.*

b) Vėlai jie ateidavo mūsų kviesti: *būdavom beeiną* ir patys iš namų, kai ateidavo prašyti.

§ 190. A. 1. Palauk, aš tave *pavažinėsiu.* 2. Aš žaliõs rūtos tai *pasiskinsiu* vainikėlį. 3. Kad *įpulsi* į ežerėlį, į dugnužį *nugrimsi.* 4. Argi jūs *išeisit* vienais metais visą šitą vadovėlį? 5. Kad aš *išgysiu,* tad tavo *būsiu,* o jei *numirsiu,* tu kitą *gausi.* 6. Aš tave *parvesiu* kitą rudenėlį, kad *žydės,* kad *klestės* balti akmenėliai. 7. Neverk, dukryte, gavai gražų bernelį: laive *sėdėsi,* laive *liūliuosi,* žuvužes *begaudysi.* 8. Vienas brolis sako: „Kad mes *išalksim,* ką mes *darysim?*" 9. Kol riebusis *sulys,* tai liesasis *nusprogs (padvės).* 10. Aklas aklą netoli *tenuves.* 11. Svetimu protu (neteisybe) netoli *tenuvažiuosi (tenujosi).* 12. Dulkės prieš vėją *neatpūsi.* 13. Neteptais ratais netoli *tenuvažiuosi.* 14. Šaukštu upės *neišsemsi.* 15. Musę prarijęs *nebeišspiausi.*

16. Ei ievuže ievele, kodel tu nežydi žiemužę žiemelę? — Kur aš *žydėsiu* žiemužę žiemelę: šalna šalo, žiedužius nušalo. 17. Ko sudžiūvai, ko pavytai vidury darželio? — Kur aš *nesudžiūsiu,* kur aš *nepavysiu:* vėjužėlis neužpūtė, saulužė degino. 18. Ko nuliūdai, ko pravirkai vidury jaunimo? — Ko (kur) aš *nepravirksiu,* ko aš *nenuliūsiu:* prisėdo senas našlelis prie mano šalužės. 19. Lakštingalėli, gražus paukšteli, ko nečiulbėjai anksti rytelį? — Ko aš *čiulbėsiu* anksti rytelį: piemens išdraskė mano lizdelį. Kur aš *čiulbėsiu* pievelėj, kur aš *rykausiu* dirvelėj? 20. Aš nežinau, ką dabar *darysiu,* kaip aš *apsiversiu.* 21. Ką jis dabar *darys!* 22. Ei myliu myliu savo mergelę. Kaip dar geriau *mylėsiu,* ar ant rankelių tave *nešiosiu,* ar širdužėj tave *laikysiu!*

23. Jau pernai įsižiūrėjot į berną, kur čia su knygomis lando: *skaitys skaitys* visus niekus, o kas iš to, tik pinigus vėjais leidžia! *Žt.* 24. Tėvas *liuob sakys* (liuob sakyti, sakydavo, žr. § 189, A): „Visur ir visada reikia žmoniškai elgties". *Žt.* 25. Aš *būsiuos* nieko neįmanąs, dirbu ir į juos žiūriu. *Žt.*

B. a) 1. Ten mūsų žirgeliai *bus priėdę* ir *prigėrę.* 2. Tik neateik tuomet, kada aš *būsiu atsigulęs.* 3. Kai *būsi pavažiavęs* galutį, tuojau šok ir nulėksim. 4. Dabar, kad ir nuvarytų sniegą, mes jau vis *būsim važiavę* rogėmis, — tarė savo draugams Antanas, įsisėdęs pirmą kartą važiuoti žiemos keliu į roges. 5. Dabar *būsiu* ir

vilką *matęs,*— tarė Jonas, eidamas iš žvėryno. 6. Jie *bus* jau ir prašymą *parašę,* kai nueisit (į juos). 7. Dabar Gyliai *bus gavę* iš mūsų du pūru rugių,— tarė žmogus, atseikėjęs Gyliams antrąjį pūrą. 8. Žiūrėk, jie *bus* jau *išsikūlę,* kai mes pradėsim kulti. 9. Kažin ar Krapaičių jau išmynė linus? — *Jau bus išmynę:* kuris jau metas, kaip jie mina. 10. Nukaisk puodą: roputės jau *bus* ne tiktai *išvirusios,* bet ir *pervirusios (sukritusios).*

b) Matysi, aš *būsiu bemiegąs,* kai ateisi manęs guldyti.

§ 191. A. 1. Jis ten *yra* visų *gerbiamas.* 2. Kieno čia *ganomi* galvijai? 3. Daryk, kaip kitų *yra daroma.* 4. Ir jų *mokama* darbas dirbti. 5. Ko čia *degama?*

B. 1. Jis *yra* vilko *neštas* ir *pamestas.* 2. Aš *esu* ir *mėtytas* ir *vėtytas.* 3. Ar vaikas *pavalgydintas?* 4. Girių čia *snausta.* 5. Kieno čia *būta?* 6. Ir jų *žinota* apie tavo atvažiavimą.

§ 192. A. 1. Jų *buvo* jau mėšlas *mėžiamas.* 2. Ir jis *buvo* visų *mylimas.* 3. Viskas *buvo* jų pačių *daroma.* 4. Ir jo *buvo mokama* darbas dirbti.

B. 1. Jų *buvo* jau mėšlas *išmėžtas.* 2. Jų rugiai *buvo* jau *parduoti;* jo linai *buvo* jau *išminti.* 3. Jis *buvo* ir *vėtytas* ir *mėtytas.*

§ 193. A. 1. Ten jis *būdavo* visų *stumdomas.* 2. Kitais metais šiuo laiku visų *būdavo* jau mėšlas *vežamas* į laukus.

B. 1. Kai parvažiuodavau namo, pievos jau *būdavo nušienautos.* 2. Kai *būdavo* jaučiai *priganyti,* suguldavo kur pavėsyje ir gulėdavo.

§ 194. A. 1. Tu būsi ten visų *mylimas.* 2. Jų *bus* jau linai *minami.* 3. Jis *bus* ir čia visų *stumdomas.* 4. Ir jų *bus galvojama,* kaip čia kas reikėtų padaryti.

B. 1. Dabar *būsiu* ir *mėtytas* ir *vėtytas.* 2. Rytoj, žiūrėk, *bus* visa pieva *išmindyta,* kareivių *išjodyta.* 3. Dabar ir aš *būsiu bartas.*

§ 195. A. 1. Kad *atsikeltų,* dangų *paremtų;* kad *prašnekėtų,* daug *pasakytų;* kad rankas *turėtų,* vagį *pagautų.* 2. Kad *žinočiau* jį atvažiavus, *reikėtų* aplankyti. 3. Kad *įmanyčiau,* savo mergelę obuoliu *paverščiau.* 4. Šitokių medžių troba tai bent ilgam *patvertų.* 5. Šiandien visi dievą prašėm, kad rytoj geras oras *būtų.* 6. Ir višta kasus žiūri, kad ką *iškastų.* 7. Ir jų rūpintasi, kad *neištvirktų* vaikai.

B. a) 1. Kad medžiai *būtų* sveiki *buvę* (tuokart), *būtų* sniegą *sutūrėję.* 2. Kad anksčiau *būčiau žinojęs* tokį svečią atvažiuosiant, *būčiau neiškentęs* alaus nepasidaręs. 3. Kad *būtum įbridus* į vandenėlį, *būtum* kojeles *sušlapus.* 4. Kad *būtum pavargęs* (dabar),

taip nešnekėtum. 5. Kad *būčiau žinojęs* (pirmiau), *būčiau nėjęs* riešutauti. 6. Kad *būtum* pas mus *lankęsis,* ir mane *būtų* kas pamokąs *buvęs* (ir mane *būtum* kartais *pamokęs*). 7. Del to susukau (lizdelį), kad jaunas buvau: kad *būčiau* senas *buvęs, būčiau nesusukęs.* 8. Kai rytoj parjosiu arklius, žiūrėk, kad man *atsikėlęs būtum.*

b) 1. Kad *būtume* tiesiog *važiavę,* jau Rūgiuose *būtume bėsą,*— tarė žmogus, pasijutęs važiuojąs į Rūgius netiesiu keliu. 2. Kad *būčiau,* kaip sakai, iš namų *beeinąs* (dabar), tad bent su kepure *būčiau bėsąs* (bent lazdą turėčiau rankoje).

C. a) 1. Kad *būtum pailsęs buvęs* (tada), būtum neparėjęs (iš tenai). 2. Kad *būtų nusiminęs buvęs* (tada), būtų kitaip šnekėjęs. 3. Kad *būtų buvęs* ir vilką *matęs* (plg. „jis *buvo* ir vilką *matęs*"), būtų kitaip apie jį nušnekėjęs.

b) 1. Kad *būtų,* kaip sakai, iš namų *beeinąs buvęs* (plg. „jis *buvo* iš namų *beeinąs*"), būtų ir pagalį turėjęs rankoje. 2. Kad *būtum berašąs buvęs,* būtum ir plunksną turėjęs rankoje, o plunksnos kaip tik neturėjai (tuomet).

§ 196. A. a) 1. Kad jis *būtų* taip visų *mylimas,* kaip sakai, juo taip baisiai nesiskųstų žmonės. 2. Kad darbas *būtų* dirbamas (plg. „čia darbas *dirbama*"), kitaip viskas atrodytų.

b) 1. Kad *būtum* ir *mėtytas* ir *vėtytas* (plg. „*esu* ir mėtytas ir vėtytas"), būtum daug akylesnis. 2. Kad *būtų sušaudytas, nužudytas* (plg. „jis yra sušaudytas, nužudytas"), ir kiti žinotų. 3. Rytoj, jei *būtų* pieva ir vėl *nuganyta,* imčiau vėl bartis. 4. Kad *būtų žinota,* ne taip *būtų padaryta* (plg. „jų nežinota ir nepadaryta").

B. a) 1. Kad *būtų* taip *gerbiamas buvęs,* argi būtų galėjęs taip visiems įkyrėti? 2. Kad *būtų* toks visų *mylimas,* kaip sakai, *buvęs,* būtų taip neįsipykęs visiems. 3. Kad *būtų* geriau *laikomas buvęs,* nebūtų iš ten bėgęs duonos ieškoti. 4. Kad taip *būtų žinoma buvę,* būtume lig laiku jį sušelpę.

b) 1. Kad *būtų sušaudytas buvęs,* visi būtų žinoję (plg. „kad *būtų alkanas buvęs,* būtų valgyti prašęs"). 2. Kad *būtų buvęs* ir *mėtytas* ir *vėtytas* (plg. „*buvo* ir mėtytas ir vėtytas"), būtų bent gudrėlesnis buvęs (plg. „*buvo* negudrus"). 3. Kad *būtų nesiganyta buvę* (plg. „*buvo* ganytasi"), būtume dabar Degučiuose besišildą. 4. Kad *būtų buvę susekta, būtų buvę* kitaip *pasielgta* (plg. „*nebuvo* susekta, *buvo* negerai pasielgta"). 5. Kad *būtų* rugiai ir vėl *nuganyti buvę* (plg. „rugiai *nebuvo* nuganyti"), būčiau turėjęs dar kartą bartis.

§ 197. 1. Jis *bėgdamas* šaukė; ji *bėgdama* šaukė; jie *bėgdami* šaukė; jos *bėgdamos* šaukė. 2. Kitas ir *juokdamasis* (kiti ir *juokdamiesi*) tiesą pasako. 3. Pats kaltas *būdamas*, kaip tu gali keikti!

a) Imame veiksmažodžius *bėgti, mesti, veisti, sukti, barškinti, mėtyti*. Atmetę bendraties galūnę *-ti* ir pridėję jos vietoje galūnę *-damas*, gauname lytis *bėgdamas, mesdamas, veisdamas, sukdamas, barškindamas, mėtydamas*.

Gautosios lytys yra **pusdalyviai**.

b) Sangrąžinių veiksmažodžių pusdalyviai susidaro kiek kitaip: *praustis, nusiprausti, juoktis — prausdamasis, nusiprausdamas, juokdamasis* (vyr. gim.), *prausdamasi, nusiprausdama, juokdamasi* (mot. gim.); *prausdamiesi, nusiprausdami, juokdamiesi, prausdamosi, nusiprausdamos, juokdamosi* (daugiskaitos lytys). Šalia lyčių *prausdamasi, juokdamasi* (mot. gim.) sakomos rašomos iš tarmių ir lytys *prausdamosi* (vienaskaita), *prausdamosis, prausdamosios* (daugiskaita).

Žemaičiai ir kai kurie rytų aukštaičiai sangrąžiniams veiksmažodžiams vieną tevartoja visiems skaičiams ir abiem giminėm lytį — *prausdamos, juokdamos* (šalia *nusiprausdamas, -dama, -dami...*). Taip yra kartais ir rašoma.

c) Lytys *būdamas, bėgdamas, prausdamas...* yra veikiamieji pusdalyviai. Neveikiamieji dalyviai su pusdalyviu *būdamas* sudaro neveikiamosios rūšies pusdalyvius (sudurtinius). Veikiamajam atliktinio laiko pusdalyviui imamas kartais tas pats pusdalyvis *būdamas* su būtuoju veikiamosios rūšies dalyviu (žr. § 205).

d) Pusdalyviai, kaip matyti iš duodamų čia ir toliau pavyzdžių (žr. § 205), eina sakinyje tam tikrais aplinkybės žodžiais. Jie nelinksniuojami, tuo jie skiriasi daugiausia nuo dalyvių; jų galūnės kaitomos tiktai veiksnio skaičiui ir giminei žymėti; su veiksniu jie derinami skaičium ir gimine.

§ 198. 1. *Dirbant* nereik juokų daryti. 2. Žmogų, kitam *juokiantis*, kartais ir verksmas ima.

Imame veiksmažodžius *mesti, leisti, mėtyti, šaudyti, mylėti, lydėti*. Imame jų esamojo laiko liemenis: *meta, leidžia, mėto, šaudo, myli, lydi*. Liemengalius *a* ir *o* paverčiame galūne *ant*, liemengalį *i* — galūne *int*, gauname lytis — *metant, leidžiant, mėtant, šaudant, mylint, lydint*.

Sangrąžinių veiksmažodžių tos pačios lytys yra kiek kitokios: juoktis, praustis, nusipraustis — *juokiantis, prausiantis, nusiprausiant*.

Čia turime **esamojo laiko padalyvį**. Tas esamasis padalyvis yra, žinoma, veikiamosios rūšies.

§ 199. 1. *Dirbus* reik ir pasilsėti. 2. Jau metas būtų ir *juokusis* nustoti. 3. *Parašius* reiks į miestą eiti.

a) Imame būtojo kartinio laiko liemenis *bėgo, metė, leido (leidė), mylėjo, lydėjo*. Liemengalius *(ė, o)* paverčiame galūne *us*, gauname — *bėgus, metus, leidus, mylėjus, lydėjus*.

b) Sangrąžinės lytys (be priešdėlių) gauna čia galūnę *us-i-s: juokusis, praususis, mylėjusis*...

c) Trečiosios asmenuotės veiksmažodžiai *daryti, mėtyti, šaudyti*... prieš galūnę *us (usis)* turi čia minkštąjį priebalsį — *darius, mėčius, šaudžius, mėčiusis*.

Lytys *bėgus, dirbus, leidus, metus, mėčius, mylėjusis, mėčiusis, pasidarius* (a, b, c) yra būtieji kartiniai (veikiamosios rūšies) padalyviai.

§ 200. a) Lytys *metant, leidžiant, juokiantis, darius, mylėjusis*... yra visai nekaitomos. Ir jos, kaip ir pusdalyviai, eina sakinyje tam tikrais aplinkybės žodžiais. Sakiniui jos reiškia pašalio aplinkybę, einančią iš šalies, ne iš veiksnio, ne iš jo veiksmo. Pusdalyviai, kaip galėjom pastebėti, reiškia vidaus aplinkybę, einančią iš paties veiksnio arba iš jo veiksmo. Padalyviai, kaip ir pusdalyviai, padaromi iš veiksmažodžio liemenų. Reikšdami sakinio aplinkybę šitomis lytimis, mes ir aplinkybės laiką jomis kartais pažymime (žr. § 203).

b) Padalyviai, būdami nekaitomi aplinkybės žodžiai, eina kalboje ir prieveiksmiais. Veiksmažodžių skyriuje apie juos kalbame tik del to, kad jie yra padaromi iš veiksmažodžio liemenų ir turi daug veiksmažodžio ypatybių.

§ 201. 1. Laukiu sūnaus *parvažiuojant*. 2. Laukiu tėvelių *parvažiuojant*. 3. Ten aš nejutau gaidelių *giedant*. 4. Sakė tave, bernužėli, žirgelį *pragėrus*. 5. Visi suprato jį *bėgus* (ją *bėgus*) iš ten. 6. Aš jį palikau *begulint*. 7. (Artojėliai) sakė mane *nulesus* kviečių dirvelę. 8. Karvė tuoj *vedus* (tuoj vedusi) duoda daug pieno. 9. *Eidama* (prieš eidama) šokti staklužes taisė, *parėjus šokus* drobužes rietė (plg. „eidamas šokti žagružę taisė, parėjęs šokęs laukužį arė"). 10. Stovi liūdi mergelė, rankeles *nuleidus* (plg. „stovi liūdi bernelis, rankeles nuleidęs").

a) Šitų pavyzdžių pabrauktieji žodžiai yra irgi padalyviai, bet tie padalyviai čia (1—7) sakinyje eina ne aplinkybės žodžiais: jie čia lyg dalyvius atstoja. Galėtume prireikus ir šiaip pasakyti: 1) Laukiu sūnaus *parvažiuojančio;* 2) laukiu tėvelių *parvažiuojančių;* 3) ten aš nejutau gaidelių *giedančių;* 4) sakė tave žirgelį *pragėrusį...*

b) Paskutiniųjų pavyzdžių (8—10) padalyviai eina sakinyje ir aplinkybės žodžiais, atsakydami į klausimus — *kada? kaip?...* Bet jie gali eiti ir sakinio pažyminiais; kur veiksnys yra vyriškosios giminės, ten tų padalyvių vietoje vartojami visada dalyviai. Jei norima pabrėžti sakinio pažyminys (ne aplinkybė), tad ir moteriškajai giminei (vardininkui ir kitiems linksniams) vartojamas yra kalboje dalyvis: plg. „pirkis karvę tuoj *vedusią* — ir turėsi pieno; buvo pirkta viena ir *vedusi* karvė; mačiau mergelę rankeles *nuleidusią...*"

c) Pavartoti čia prireikus, padalyvių vietoje, dalyvius (žr. a) leidžia mums ir šioki žmonių kalbos sakiniai:

1. Žiūriu žiūriu — ir išvydau savo dukrelę *besėdinčią*, savo sūnelį *besupančią...* 2. Išgirdom sesutę *apsirgusią*. 3. Anksti rytelį šėriau žirgelį ir išgirdau balandėlius *burkuojančius*. 4. Aš išgirdau, aš girdėjau našlužėlį *atjojantį*. 5. Radau radau bajorėlį *ganantį* žirgelį. 6. Lopšelyje motina atrado kūdikėlį skaniai *bemiegantį*, auksu apipiltą ir gražiai apvilktą.

§ **202.** a) Dalyvių vietoje sakomi yra ir kiti padalyviai, ne tiktai esamojo ir būtojo kartinio laiko (žr. § 204). Tam vartojami kalboje ir raštuose dar padalyviai *būtasis dažninis, būsimasis* ir įvairūs *sudurtiniai*. Yra sakoma rašoma:

1. Girdėjau jį *priilsdavus* tenai. 2. Ji ten dažnai *sirgdavus*. 3. Sako ir tavo bernelį netrukus *atjosiant*. 4. Pajutę vyskupą *atvažiuosiant*, susirinko daugybė žmonių. 5. Sako ir jį *buvus pavargus* (plg. „ir jis *buvo pavargęs*"). 6. Girdėjau ir tave *buvus stumdomą*. 7. Sako ir jį *esant bartą, buvus bartą* (plg. „ir jis *yra bartas, buvo bartas*").

b) Sakinio aplinkybei šie padalyviai (a), rodosi, nevartojami.

c) Kartais yra rašoma: „Prieš *pradėsiant* šieną piauti Jonas parvažiavo; reikėjo prieš *lysiant* apsidirbti; gandrai rudenį prieš *išlėksiant* susirenka pagalvoti apie būsimąją kelionę; prieš *pusryčiausiant* turi nusiprausti". Bet šių pasakymų vietoje iš žmonių (aukštaičių ir ypačiai žemaičių) kalbos yra šiaip dažniausiai rašoma: „Prieš *pradedant* šieną piauti Jonas parvažiavo; reikėjo prieš

*lyjant* apsidirbti; gandrai rudenį prieš *išlėkdami* (žem. „pryš išlėkdamis") susirenka pagalvoti apie būsimąją kelionę; prieš *pusryčiaujant* reikia bent nusiprausti; bent prieš *valgydamas* nusiprausk".

§ 203. 1. Jie *verkdami prašė*. 2. Rytoj *verkdamas prašysi*. 3. Aš *ėjau lyjant*. 4. Ar *eisi lyjant?* 5. *Palijus* lengva *bus* arti. 6. Miežiai *susigaus* ligi *piaunant*. 7. *Dirbus reiks* ir pasilsėti.

E s a m ą j į padalyvį sakome ne tiktai e s a m a j a i aplinkybei žymėti. Tas padalyvis vartojamas ir būtojo ir būsimojo laiko aplinkybėms reikšti. Juo žymime l y d i m ą j ą sakinio aplinkybę. Ta l y d i m ą j a aplinkybe eina sakinyje ir pusdalyvis, vartojamas, kaip matyti iš kalbos pavyzdžių, ir kitoms, ne tiktai esamojo laiko, aplinkybėms. Antra vertus, būtuoju padalyviu reiškiame ne tiktai būtąją aplinkybę. Juo reiškiame ir tiesiog *ankstesniąją* aplinkybę. Jį vartojame kalbėdami ir apie tas aplinkybes, kurių atsiranda, gali arba turi atsirasti prieš įvykstant bet kuriam sakinio veiksmui.

§ 204. a) Padalyviai *bėgant, juokiantis, bėgus, juokusis* kilimo yra tam tikri senoviniai dalyvių naudininkai. Senovėje žodžio gale čia yra buvęs balsis *i* (bėgant*i*, bėgus*i*) — tas pats *i*, kurį tebeturime tarmių lytyse *akmeni, širdi* (ākmenie, akmen, akmeniui, širdie, širdžiai). Toji galūnė *i* tebėr tariama žodžio gale prieš *s* sangrąžinėse lytyse *juokiantis, juokusis*. Dainos žodžiuose (plg. „visus darbus *pametusi* reiks šaudyklė šveisti") tas *i* (pametus*i*) tebėr kartais ir tariamas.

b) Padalyviai, būdami senovės naudininkai, eina dabar, jau atsiskyrę nuo dalyvių, tam tikrais aplinkybės žodžiais (žr. § 206). Tie aplinkybės žodžiai, kaip matom, nekaitomi, jie yra tam tikri p r i e v e i k s m i a i, susidarę iš veiksmažodžio liemens. Su tais senovės naudininkais, sakinio aplinkybei tiksliau ir aiškiau išreikšti, dažnai vartojami dar daiktavardžių (ir įvardžių, skaitvardžių) naudininkai. Tuo būdu turime kalboje susidariusį sakinio aplinkybei visą posakį — „naudininką su padalyviu" (žr. § 207).

**Pavyzdžiai.**

§ 205. 1. Verkė tėvas ir motina mane *išleisdami*, verkė broliai ir seselės lauku *lydėdami*. 2. Du gaigalėliu plaukė, *plaukdamu* juodu šaukė. 3. Sūnaiti mano, jaunasis mano, nepulk į vargus, jaunas *būdamas*. 4. Po kalnelį *vaikščiodama* akmenėlius raičiojau. 5. Vaikai *juokdamiesi* spruko pro duris. 6. Aš *važiuodamas* lygau

arklį; aš *bevažiuodamas* sulygau arklį. 7. Ir jis dirbo kiek *galėdamas*. 8. Galėjai ir prieš *važiuodamas* apsidirbti. 9. Vaikščioja lyg (kaip ir) *nenorėdamas*. 10. Vaikščiojau lig *nebenorėdamas* (*nebnorėdamas;* kiek, kaip ilgai?) 11. Žvirblis prieš *valgydamas* dabar nebesižegnoja. 12. Visi, *būdami sulandinti,* šaukia rėkia, kaip *įmanydami*. 13. Kaip tu čia gali dejuoti, pats *būdamas* visų *lepinamas?* 14. Jonas, *būdamas pavargęs,* pats nieko, žinoma, nedarė.

§ **206.** 1. Šieną *piaunant* buvo gražus oras. 2. Tu parvažiavai rugius *vežant*. 3. Vãgie (vagi, vagiui) *sprunkant* yra vienas kelias, ieškančiam — daug. 4. Jie čia *temstant* važiavo. 5. Jie parvažiavo *sutemus*. 6. Reikėjo *apsiavus* vaikščioti. 7. Ei barė barė mane motinėlė ilgai *neparėjus*. 8. Ir duris *uždarius* laikas bėga. 9. Ilgai iešmą *bedrožiant* šuo kepsnį nuneš. 10. Ir nosis ištįso *belaukiant*. 11. Ožka — *pavargstant,* ožka — *pralobstant*. 12. Duonos turėjau lig *reikiant*. 13. Reikėjo vaikščioti lig *nebnorint*. 14. Oi gegute, gegutėle, kiek man metų (reikės laukti) lig *užaugant,* lig *numirštant?* 15. Prieš *gulant* reik pasimelsti. 16. Dirbo ligi *temstant,* miegojo lig *išauštant*. 17. Ligi *nesutemus* (kol šviesu buvo) reikėjo vaikščioti.

§ **207.** 1. Graudžiai verkė motinėlė *vainikėliui vystant*. 2. *Dienai brėkštant* šilas nubunda. 3. Ir vagis nevagia *kitiems matant*. 4. *Man besemiant* jūrių vandenėlio, atlėkė du gulbinėliu. 5. *Pučiant* žiemių *vėjui* oras atšąla. 6. *Man važiuojant* snigo; *man bevažiuojant* pradėjo snigti. 7. *Aušružei auštant* vainiką pyniau, *saulužei tekant* ant galvos dėjau. 8. *Vaikui krintant* angelas priegalvį pabruka, *seniui puolant* velnias akmenį pakiša. 9. Dirbo ligi *saulei leidžiantis*. 10. Kitas vaikis, veizdėk, prieš *saulei tekant* moka pakilti. 11. Dabar, *vienam įkliuvus,* bent kiti bus gudresni. 12. *Vilkučiams* avis *išpiovus,* avinai skundžias senam vilkui. 13. Verkia kaip *motinai mirus*. 14. *Krušai* javus *pamušus* ar *ugnelei aplankius,* tuojau visi susimeta ir pavargėlį sušelpia. 15. Vienas (bernelis) pragėrė tymo balnelį dar *tamsužei netemus,* antras pragėrė bėrą žirgelį dar *gaidužiams negiedant*. 16. Ligi *saulei nenusileidus* reikėjo vaikščioti, ne dabar.

### BENDRATIS, BŪDINYS, SIEKINYS.

§ **208.** B e n d r a t i s (žr. § 96) kilimo yra senovinis tam tikrų daiktavardžių n a u d i n i n k a s. Daiktavardžių *atmintis, išmintis, mintis, mirtis, prigimtis, sugaištis, sutartis, pražūtis* ir kitų tokių vienaskaitos naudininkas turėjo senovėje galūnę *i* arba *ie*. Tos rūšies daiktavardžiai ir dabar vietomis tebeturi naudininką su *i (ie)* žodžio gale (žr. § 38, c). Šitų daiktavardžių buvo ypačiai vartoja-

mas naudininkas: daugumas tų daiktavardžių ilgainiui rados lyg pamiršti, nebevartojami; kalboje išliko plačiai vartojamas jų tiktai naudininkas. Tų senovinių naudininkų ir dabar tebeturime; jie susidaro, sakome dabar, ne iš vardininkų, kurių mes nevartojam, bet tiesiai iš tam tikrų veiksmažodžio liemenų. Patys tos rūšies daiktavardžiai, kur tebevartojami, savo naudininkui galūnę gauna dabar daugiausia iš kitų linksniuočių (plg. *minčiai, atminčiai, sutarčiai...*).

§ 209. Bendratį tariame ir rašome paprastai *bėgti, daryti, juoktis*. Sakome rašome ir trumpiau: *bėgt, daryt* (su minkštuoju arba kietuoju priebalsiu žodžio gale). Žemaičiai taria visur *bėgti, daryti, prausties, juokties*. Aukštaičių tariama vietomis ir *bėgtie, darytie* (plg. naud. *širdie, akmenie*, šalia *širdi, akmeni*), *juokties;* taip yra kartais ir rašoma. Rytų aukštaičiai sako vietomis ir *bėgtienai, dirbtienai, darytienai*.

§ 210. Iš bendraties *būti* ir šiaipjau veiksmažodžio dalyvio susidaro s u d u r t i n ė veiksmažodžio bendratis: *dariusiam (darius) būti, daromam būti, darytam būti*. Prie *būti* bendračiai sakomas yra dalyvio naudininkas arba vardininkas: plg. „sunku *nekenčiamam būti;* negaliu *būti nevalgęs*" (žr. § 217, b).

§ 211. a) Bendratis, tas senovinis naudininkas, eina kalboje dažnai, kaip ir šiaipjau naudininkas, t i k s l o aplinkybės žodžiu; bendratimi sakinyje atsakome dažniausiai į klausimą — *kam* kas daroma, darosi, yra? ... Sakinyje bendratį vartojame, žinoma, ir kitam kalbos reikalui: plg. „noriu *valgyti;* reikia *dirbti;* žada mane karalium *daryti...*" (žr. § 217, a ir § 218, a).

b) Bendratis, eidama tikslo aplinkybės žodžiu, turi prie savęs dažnai dar kitą naudininką, vartojamą sakinyje tam pačiam tikslui arba ir kitiems galams. Tuo būdu susidaro sakinyje „naudininkas su bendratimi" (žr. § 218, b).

c) Sutapusi su tam tikru tarinio žodžiu, bendratis ir įprastine tarinio dalimi pavirsta: plg. „turiu *važiuoti;* žadu *atvažiuoti;* noriu *valgyti*".

d) Sakinyje bendratis sutampa ir su veiksniu (su vardininku), ir tada susidaro naujas kalbos posakis — „vardininkas su bendratimi" (žr. § 218, c).

e) Toji pati bendratis, prišlijusi prie tam tikro tarinio, paverčia tą patį veiksnį (žr. d) dažnai papildiniu. Tuo būdu, šalia pasakymų: „Man *rūpi mėšlas* vežti; man *atsitiko arklys pirkti; kas reikia* daryti", Lietuvoje, ypačiai jos vakaruose (žemaičiuose ir kitur), yra sakoma, rodosi, dažniausiai: „Man rūpi *mėšlą* vežti; man atsitiko *arklį* pirkti; *ką (ko)* reik daryti".

§ 212. Jis *rėkte* rėkė, *juokte* juokėsi, *bėgte* išbėgo, *sirgte* susirgo.

Iš to veiksmažodžio liemens, iš kurio daroma bendratis, susidaro kalboje ir lytis su galūne *-te: bėgte, kraute, rašyte, šienaute.* Tik šitoji lytis sakoma yra be priešdėlio ir be sangrąžos dalelytės *-si (-s).*

Lytys *bėgte, šaukte, juokte, rašyte...* yra *būdiniai.*

§ **213.** Šitoji lytis (būdinys) eina sakinyje b ū d o aplinkybės žodžiu arba tiesiog tam tikra tarinio dalimi. Ji yra tam tikrų daiktavardžių į n a g i n i n k a s. Tų daiktavardžių buvo vartojamas ypačiai įnagininkas; jų vardininkas ir kiti linksniai beveik visai išnyko iš kalbos; tebėr vartojami ištisai, rodosi, tiktai keli šios rūšies žodžiai: *mazgotė, nešiotė, niekotė, šienautė, važiuotė...* Tas senovės įnagininkas, būdamas vartojamas be kitų to žodžio lyčių sakinio aplinkybei, kaip ir kalbėtoji bendratis, pavirsta lyg tam tikra n e k a i t o m a kalbos dalimi (p r i e v e i k s m i u).

§ **214.** 1. *Gultinai* aš vėlai gulu, bet keliuos anksti. 2. Nedidelį daiktą gali ir *verptinai* išverpti, didelį reik *svertinai* išsverti. *Žt.* 3. Kaip čia perkami sūriai, *lygtinai* ar *nelygtinai? Žt.*

Ir čia yra tam tikri kalbos *būdiniai.* Šitos rūšies pavyzdžių girdime kalboje ypačiai ten, kur ir paprastojo būdinio galūnė yra tariama ne *-te,* bet *-ti.* Būdiniai *gultinai, lygtinai...* yra vartojami, rodosi, ypačiai žemaičiuose. Jie vartojami, kad ir retai, ir rašomojoje kalboje, kurioje jie prieveiksmiais yra paprastai laikomi.

§ **215.** 1. Jis eina *gultų, medžiotų,* šieno *piautų.* 2. Ožys nėjo ugnies *lietų.* 3. Jis išvažiavo arklio *pirktų, atsiimtų.*

Iš to paties veiksmažodžio liemens, iš kurio turime bendratį ir būdinį, senovės kalboje buvo vartojama dar lytis su galūne *-tų.* Toji lytis tebevartojama rytų aukštaičių tarmėse; iš tų tarmių ji patenka kartais ir į šių dienų bendruosius mūsų raštus.

Lytys *gultų, lietų, medžiotų...* yra čia s i e k i n i a i (s u p y n a i). Jos skirtinos nuo tariamosios nuosakos lyčių (plg. „kad *atsikeltų,* dangų *paremtų").*

§ **216.** a) Siekinys yra tam tikrų ketvirtosios linksniuotės daiktavardžių g a l i n i n k a s. Patys tie daiktavardžiai dabar nebevartojami; iš jų tebevartojamas skyrium ir tebeeina 4-tąja linksniuote, rodosi, tiktai vienas *lietus (lytus).*

b) Siekinys kalboje eina dažniausiai s i e k i a m u o j u aplinkybės žodžiu. Vartojamas paprastai po slinkties veiksmažodžių

*(eiti, varyti, siųsti...)*; kur jų sakinyje nėra, kur jie sakyte nepasakyti, ten jie sakytojo arba rašytojo ir savaime suprantami.

Siekinį, tą atskirą nekaitomą veiksmažodžio lytį, tūlas, žinoma, ir tam tikru p r i e v e i k s m i u gali laikyti (plg. § 213).

Siekiniu atsakom į klausimą — *kur* arba *ko?*

c) Siekiamajai aplinkybei tiksliau ir pilniau išreikšti, su siekiniu pasakomas dažnai dar daiktavardžio k i l m i n i n k a s. Tas kilmininkas „siekiamajai aplinkybei", po tam tikrų veiksmažodžių, ir vienas pats yra sakomas (plg. „nuėjo *kirvio*"); susidėjęs su siekiniu (plg. „nuėjo *pirktų*"), jis sudaro čia „kilmininką su siekiniu (plg. „nuėjo *kirvio pirktų*"). Kaip kada tas posakis vartojamas kalboje, rodo dedami čia rytų aukštaičių (ir senovės) kalbos pavyzdžiai (žr. § 220, b).

d) Siekinio vietoje rašomojoje kalboje dabar yra vartojama paprastai b e n d r a t i s — viena ir su tuo kilmininku (žr. c). Ši bendratis yra skirtina, žinoma, nuo tos, kuri viena pati ir su naudininku yra t i k s l o aplinkybei sakoma kalboje (žr. §§ 211, 218 ir 220, c ir d).

§ **217. Pavyzdžiai.** a). 1. Kada jūs pradėsit avižas *piauti?* 2. Pagaliau ir jis ėmė darbą *dirbti.* 3. Ir jis žadėjo *ateiti.* 4. Ir mes ketinam (ketam) namo *važiuoti.* 5. Ir aš išalkau *valgyti.* 6. Rytoj gausit į mišką *važiuoti.* 7. Ir *valgyti* norėjau. 8. Jis nori karvės *pirkti.* 9. Dabar jis nebežada arklio *imti.* 10. Nešęs velnias akmenį ir *sudaužyt* norėjęs Anykščių bažnyčios arba *ažuverst* upės. *Rt.* 11. Ir man reikės *pasitraukti;* ir man reikės rugių *pirktis.* 12. Čia nieko *nematyti;* čia nieko *negirdėti.* 13. Namų iš tolo *nematyti.* 14. Ir *tinginiauti* kartais nusibosta.

b) 1. Ir aš negaliu *būti* ilgai *nevalgęs.* 2. Ir man nelengva *būti* tiek laiko *nevalgius (nevalgiusiam).* 3. Argi ji *bus* visą dieną *nevalgiusi (nevalgius)?* 4. Dabar ir jie turėtų *būti pavalgę.* 5. Sigutė galėjo jau *būti nusivariusi (nusivarius)* galvijus į mišką. 6. Tau reikėtų, rodos, jau *pavalgiusiam (pavalgius) būti.* 7. Jie turėjo *būti išmynę* (linus). 8. Kaip jis galėjo taip ilgai *nekenčiamas būti?* 9. Sunku ir *nekenčiamam būti.* 10. Gera mylėti, bet dar geriau *mylimam būti.* 11. Ar jis gali *būti* kitų *mylimas,* taip elgdamasis su žmonėmis? 12. Geriau yra *vėtytam,* nekaip *vėtomam būti.* 13. Vaikui reikėtų jau *pavalgydintam būti.* 14. Vaikelis galėjo (turėjo) jau *pavalgydintas būti.* 15. Arklys prieš važiuojant turėjo *būti pašertas.*

§ **218.** a) 1. Žemė buvo labai sunki *arti*. 2. Dvaro vartai platūs *įeiti*, siauri *išeiti*. 3. Papiaukit antį *iškepti* ir vištą kur riebią srubai. *Žt*. 4. *Gerti* vandenį semdavos iš upelio. 5. Šituos metus nieko neturėjau *parduotienai*. *Rt*. 6. Dumplės yr naudingas daikts į kaminą *pūsti*, bet prieš vėjus *pūst* dar jos niekados nederėjo. *Dn*. 7. Aš ne antelė per jūres *plaukti*, ne gegužėlė girioj *kukuoti*. 8. Ožka — *prasigyvent*, ožka — *pavargt*.

b) 1. Šitas tinklas geras *žuvims gaudyti*. 2. Šiandie bus gera diena *bitėms kópti (kuopti)*, *medui imti*. 3. Ne visų burnos *putrai srėbti*. 4. Nėr man močiutės *kraiteliui krauti*, nėr man tėvelio *dalelei skirti*, nėr man seselių *vainikui pinti*, nėr man brolelių lauku *lydėti*. 5. Tek srovės upelis pro rūtų darželį — *žalioms rūtoms laistyti*, *vainikėliui vilgyti*. 6. Nusilaužki rykštelę *šėmiems jauteliams pasivaryti*, *naujam žuobreliui pasitaisyti*. 7. Motina gavo vaikelį *kiaulėms ganyti*. 8. Aš tau duosiu šilkų skepetėlę *ašarėlėms nusišluostyti*. 9. Aš tave pasisamdžiau ne *tinginiauti*, bet *darbui dirbti*. 10. Pasiimk bent lazdą *šunims atsiginti*. 11. Svočiutė prašo pelėdos galvelės bent *šiai dienelei pasipūrinėti*, ... vanago akių bent *šiai dienelei pasižvalginėti*.

c) 1. Ir *darbas dirbti* nusibosta. 2. Man teko ir mergauti ir *tinginys vyras gauti*. *Rt*. 3. Ir tau teks *kiaulės ganyti*. 4. Man *visi darbai* tenka *dirbti*. *Žt*. 5. Man atsitiko vakar *geras arklys pirkti*. *Žt*. 6. Tik *tie gyvolėliai (gyvulėliai)* nulieka *parduoti*. *Žt*. 7. Man liko *mėšlas kapstyti*. 8. Bene jam *darbas* rūpi *dirbti*? 9. Jau *mokesniai* prieina *mokėti*. *Žt*. 10. Reikėtų jau ir *linai pradėt rauti*. 11. Reikia *šienas piauti*. 12. *Miežiai* jau metas *piauti*. *Rt*. 13. Kas čia *girdėti (girdėtis)*? 14. Kieno čia *žiburys matyti*? 15. Ir mūsų *troba* buvo *matyti*. 16. *Stambūs (rupūs) daiktai* ir iš tolo *matyti*. 17. *Toks arklys* čia reta *rasti*. *Rt*. 18. Ir *pienas* sveika *gerti*. 19. *Šulinys kasti* nelengva. 20. Rytoj bus *mušti sviestas*. *Žt*. ...

§ **219.** 1. Vakar nė iš vietos, o dabar *bėgte* bėga. 2. Ne *bėgte* jis bėgo, bet *skriste* skrido. 3. Jautį ir be vadžios pavarysi, o drigantą nė *gaute* nesugausi. 4. Kad neina, *veste* atvesk. 5. Tą rykštę jie man *veržte* išveržė. 6. Ant stalo knygų, tarytum, *kraute* prikrauta. 7. Mane tėvutis ne *barte* barė, mane tėvutis gražiai mokė. 8. Kad nesidavė išprašomas, reikėjo *verkte* išverkti arba *raudote*, jei moki, išraudoti.

§ **220.** a) 1. Išjojo jojo brolis *medžiotų*, paleidė leidė juodus kurtelius. *Rt*. ... 2. Ir mes ketinam kada parvažiuot *viešėtų*. 3. Juos nuvedė daržinėn *gultų*. 4. Mažiukai bėgo savo motinoms ką girdėję *apsakytų*. 5. Tuoj žmonės sukruto ir atsisėdo *irtųs*. 6. Vieną kartą

mergaitė išsiprašė *krembliautų (grybautų)*. 7. Prašom *valgytų* (eit *valgytų*). 8. Pasigėręs — *gultų*, iškaršęs — *mirtų*. *Pr. (Rr.)*.

b) 1. Anykščiai *malkų pirktų* važinėjo. *Rt.* ... 2. Nuvažiavo Krokuvon *varnų kaustytų*. 3. Mane liepė eit *žarnų darytų*, tave — *pinigų skaitytų!* 4. Sniegena purena lipa aukštyn *dėtų*, *vaikelių perėtų* (apynys). 5. Anykščius *miško kuoptų* varė. *Rt.* 6. Atlik *rugių piautų*. 7. Du atliko *numirėlio sergėtų*. 8. Karalius priėmė ją *kiaulių liuobtų*.

c) 1. Siuntė mane motinėlė į girelę *obuoliauti*, į šilelį *riešutauti*. 2. Mūsų titis (tėvelis) *gulti* nuėjo. *Žt.* 3. Tikrai *sušilt* į šiltą patalą kopam. *Dn.* 4. Traukias atbulas, kaip *kart* vedamas. 5. Pats per naktį nuvargintas atsigulė *pasilsėti*. 6. Jis liko *ganyti*.

d) 1. Aš išėjau į girelę *balandžių šaudyti*. 2. Ar eisi į daržel̃į *sėti žalių rūtelių?* 3. Eisiu *saulaitės pasižiūrėt* ir *našlaičių papenėt*. 4. Ir tas, matysit, išeis šunims *šėko piauti*. 5. Vanduo nėjo *ugnies lieti*, vilkas nėjo *ožkos piauti*. 6. Ir mane prašė *pietų sėsti*. 7. Petras liko *kiaulių ganyti*, Jonas išėjo *rugių piauti*. 8. Jis nieku būdu nenorėjo sėsti *vakarienės* su mumis *valgyti*. 9. Tėvas baudės *bitelių veizdėti*.

## PRIEVEIKSMIS.

§ **221**. 1. Viskas *sklandžiai* eina. 2. Veidas buvo *baltai* raudonas. 3. Ir *vakar* buvo *daug* žmonių prisirinkę. 4. *Rytoj keturiese* dirbsime *namie*. 5. Prisikieminėję *namó* važiuosime. 6. Jo *visur* pilna. 6. Ir *iš kitur* bus žmonių. 8. Jis *tyčia* tyli. 9. Pasipiovė vištą *kepti* (žr. § 213). 10. Eikit *uogautų* (žr. § 216).

Pabrauktieji žodžiai yra p r i e v e i k s m i a i.

a) **Prieveiksmis** yra n e k a i t o m a (n e l i n k s n i u o j a m a ir n e a s m e n u o j a m a) kalbos dalis, kuri sakinyje eina aplinkybės žodžiu. Prieveiksmiais atsakom į klausimus: *kaip? kuriuo (kokiu) būdu? kiek? keliese? kada (kuomet)? kame? kur? iš kur? kodel? kam* (kuriam tikslui)? *ko (kur)?*..

b) Prieveiksmiu reiškiame veiksmo arba ypatumo pažymį.

c) Prieveiksmiai, atsakydami į tiek klausimų, yra ne visi, kaip matyti, vieno galo.

§ **222**. 1. Piauk *išilgai*. 2. Kirto *skersai*. 3. Kerpa *įkypai*. 4. Prieš kalną važiuok *įkypai*. 5. Reikėjo kirpti *įstrižai*. 6. Aš *mielai* tau duočiau, bet pats neturiu. 7. Ar *gerai* miegojai? 8. Nauja šluota *gražiai* šluoja. 9. Jis *plačiai* gyvena. 10. Šnekėk *atvirai*. 11. Drožk *tiesiai*. 12. Jis *meiliai* kalbėjo. 13. *Aukštai* šoko, *žemai* tūpė. 14. Jam *gyvai* reikia pinigų. 15. Ir jo pasielgta *neišmintingai*.

16. Jis man *griežtai* atsakė. 17. Audeklas buvo *nematytai* gražus. 18. Sakyk man *paskutinai.* 19. Jis atvažiavo *netikėtai.* 20. Reik *būtinai* atvykti. 21. Jis rašo *gražiau (gražiaus)* už mane. 22. Vaikai *labiau* myli motiną, nekaip tėvą. 23. Ar nemoki *gerėliau* rašyti? 24. Kas čia *geriausiai* dirba žemę? 25. *Gražių gražiausiai,* žinoma, jis tegali padirbti.

a) Prieveiksmiai, kurie eina sakinyje būdo aplinkybės žodžiais, padaromi dažniausiai iš būdvardžių.

b) Būdvardiniai prieveiksmiai, kaip ir patys būdvardžiai, esti ir laipsniuojami. Yra sakoma: gerai, *geriau (geriaus), gerėliau, geriausiai (visų geriausiai);* graudžiai, stačiai, *graudžiau, stačiau (graudžiaus, stačiaus), graudėliau, statėliau, graudžiausiai, stačiausiai...* Iš būdvardžių *didis, didelis, povėlis* prieveiksmiai susidaro — *didžiai, dideliai, póvėliai.*

c) Žemaičių tarmėse prieveiksmių aukštesnysis laipsnis yra daromas ir tiesiai iš aukštesniojo būdvardžių laipsnio: geresnis — *geresniai,* tolesnis — *tolesniai...* Žemaičių kalboje to laipsnio prieveiksmiai gauna ir galūnę *-aus* po minkštojo priebalsio. Taip pratę sakyti aukštesnįjį laipsnį *(-aus)* ir vakarų aukštaičiai. Šių dienų raštuose labiau įsigalėjusi čia yra galūnė *-au* (didži*au*...).

d) Prieveiksmio *labiau* reikšmę žemaičių tarmėse yra įgiję vietomis žodžiai *juojaus, juojau, juoba, juo.* Taigi žemaičių yra sakoma ir: „Vaikai *juojaus* myli motyną (motiną), neko (nekaip) tėvą; šventasis laikė *juoba* dievo, nekaip žmonių, įsakymus". Aukštaičių tarmėse prieveiksmis *juo* yra sakomas ir kiek kitaip. Šie sako: „Kad paties tėvo nebuvo namie, tau *juo* (juo labiau, tuo labiau) reikėjo žiūrėti namų".

§ **223.** 1. Kad neina, *veste* atvesk. 2. Eglutė *sprauste* spraudėsi iš miško. 3. Kaip ten parduodama, *lygtinai* ar *nelygtinai?* 4. Reik *būtinai* atvykti. 5. *Atmintinai* išmokau. 6. Basas nevaikščioji, vis reikia *apsiavus.* 7. Duonos turėjau *lig reikiant.* 8. Reikėjo vaikščioti *lig nebenorint* (*kiek* reikėjo vaikščioti?). 9. Reikia *nesnaudžiant* darbas dirbti.

Čia būdo prieveiksmiais eina vadinamieji būdiniai ir padalyviai, kurie yra, kaip žinome, ne kas kita, kaip susidarę iš veiksmažodžio liemens tam tikri prieveiksmiai (žr. §§ 198, 200, 212, 213).

§ **224.** 1. Juos *greta* sustatėm. 2. Ir jis *nejučioms* išėjo. 3. Tuos daiktus jie bus *slapta* išsinešę. 4. Jo tėvelis *staiga* mirė. 5. Važiuok *palengva, palengvėle* (ryt. ir *paleñgvo, palengvėlio*). 6. Reikėjo *pa-*

*šnabždoms* sakyti. 7. *Paklausais, paklausais* ir nuėjau. 8. Eina, išeina *priešais*. 9. Mano širdis *pusiau* plyšta (sprogsta). 10. Man *pusiau* (pusiaują) sopa. 11. *Galvatrūkčiais (galvotrūkčiais)* bėgo. 12. *Paknopstoms* lėkė. 13. *Nokabrazda* išdūmė. 14. Tokią kalbą jis *negirda (negirdoms)* nuleidžia. 15. Reikėjo *įkandine (įkandin)* eiti, kad nenorėjai atsilikti. 16. *Tiesiog* (tiesiogiai) važiavo. 17. Sakyk, kaip buvo *iš tiesų*. 18. Ar *išties* atvažiavo? 19. Šnekėk *iš tikrųjų*. 20. Ar *iš tikro* važiuoja? 21. Jis šneka *iš lėto;* jie dirba *iš lengvo*. 22. Jis *be galo* stiprus, *be galo* mane myli.

a) Būdo prieveiksmiais eina dažnai tam tikrų žodžių, paprastai nebevartojamų kalboje, įnagininkai: *greta, nejučiomis, slapta, slapčia, staiga*... Tais prieveiksmiais eina dažnai ir nutrupėliai žodžiai: *išties, pusiau*...

Į n a g i n i n k o lyties dabar nebejaučiame sakydami žodžius g r e t a (sustatė), p a k l a u s a i s (nuėjo), s l a p t a (išnešė), s t a i g a (numirė)...

b) Kai kuriuos tos rūšies prieveiksmius rašome ir d v i e m ž o d ž i a i s: *iš lėto, iš tiesų, iš tikro, iš tikrųjų*... Du žodžiu čia vienu prieveiksmiu eina. Tarydami du žodžiu čia jaučiam ir vieną ir antrą lyg savo vietoje esant: plg. *nuo vakar, iš visur, iš kitur, iš kur, iš tenai, į ten, iš tolo, be galo*... Rašome čia du žodžiu s k y r i u m.

§ 225. 1. Jie buvo *trise* atėję. 2. Jūs minate linus *keturiese*. 3. Jau *dusyk* Jonas sunkiai sirgo. 4. Tu šimtą rublių turi; Jonas turi *dveja tiek*. 5. *Treja* penki yra penkiolika. 6. *Devyneria* devyni yra aštuonios dešimtys ir vienas. 7. Ir tu *gana* prisidirbai vakar. 8. Ir jie *maža* teturi žemės. 9. *Daug* vežimu veža. 10. Ir jie *nedaug* turi žemės. 11. Čia *platu* vietos. 12. Visur čia buvo *gilu* sniego.

Pabrauktaisiais žodžiais atsakome čia į klausimus: *kiek? kiek kartų? keliese?*... Jie yra irgi būdo aplinkybės. Tomis aplinkybėmis eina čia ir bevardė būdvardžių giminė (*maža, daug*...); atsakydami ja į klausimą — *kiek?*, mes jos nelinksniuojame. Šitos rūšies būdo prieveiksmiai yra skirtini nuo kitų tos pat rūšies prieveiksmių (žr. §§ 222—224).

§ 226. 1. Jie visą laiką *svetur* gyveno. 2. *Namie (namieje)* ramu gyventi. 3. *Namo (namoliai, namol, namop)* važiavome. 4. Ir jis *netoliese* įsikūrė. 5. Ir aš *toli* (žem. ir *tolie*) buvau išvažiavęs. 6. *Arti* (žem. ir *artie*) nieko nerasi. 7. Eik *artyn, tolyn* (ryt. ir *tōlin*, šalin). 8. Stambūs daiktai *iš tolo* matyti. 9. Eik *oran, laukan, šalin*. 10. *Orie* (plg. *namie*) pavasaris. *Rt*. 11. Jis *šalia (šaly)* gulėjo. 12. Ir vaikai *aplinkui, apsukui* (žem. *aplinkuo, apsukuo*)

lakstė. 13. Vaikai *lauke (orie), aplinkui, apsukui* bėginėja, skrajoja. 14. Suk *dešinėn, kairėn*. 15. Jo ūkis eina *galan*. 16. Diena *vakarop,* metai *galop*. 17. Viskas *velniop* nuėjo. 18. Ligonis ar jau *sveikyn, geryn* eina?

Pabrauktieji žodžiai čia eina daugiausia vietos aplinkybėmis. Žodžiai *dešinėn, kairėn, galan, galop, laukan, namie, oran, tolyn, vakarop* eina čia tos rūšies prieveiksmiais: jie nebesakomi čia žodžių *dešinė, galas, namas, tolis...* linksniais. Jie nebesurišti su tais žodžiais linksniškai. Mūsų raštuose jie eina paprastai prieveiksmiais; derinamojo pažyminio prie jų nebesakome. Šitų prieveiksmių kai kuriais neatsakome nė į klausimą *kur?* Sakydami: „ligonis eina *sveikyn*, ūkis eina *galan*, diena eina *vakarop*", mes čia nė *vietos* aplinkybės nebejaučiame. Taip sakydami, lyg norėtume pasakyti tiktai, jog „ligonis *sveikėja, gerėja*, ūkis *nyksta*, diena *baigiasi*". Laikome šituos žodžius betgi prieveiksmiais, tik pažymime, jog jie reikšmės atžvilgiu sunku yra ir nuskirti kartais į vieną kurį aiškų aplinkybės žodžių skyrių.

§ 227. 1. Aš *dabar* vėl gyvenu kaip gyvenęs. 2. *Dabartėlės* aš tave paklausiu. 3. Ką *šiandien (šiandie)* dirbsi? 4. Kur buvai *vakar* visą dieną? 5. *Užvakar* buvau į miestą nuvažiavęs. 6. *Rytoj* ateisiu. 7. *Poryt* būsiu visą dieną su jumis. 8. *Pernai* ką veikei šiuo laiku? 9. *Užpernai* buvo kas kita. 10. *Užporyt* kur būsit? 11. *Tuomet* ir jis čia buvo. 12. Jis *visumet (visuomet)* taip sakydavo. 13. To *niekumet (niekuomet)* iš jo neišgirsi. 14. Ir jis *kuomet* atvažiuos. 15. To ir tu *kartunta* gailėsies. 16. *Pirma* meiliai, *paskum* peiliai. 17. Ateik *paskui (pāskum), paskiau*. 18. Ateik *vėliau*. 19. Ir jis *tuojau (tuoj, tuo)* atvažiuosiąs. 20. Jo ir rugiai buvę *šiemet* menki. 21. *Šįryt* reikėjo padirbti. 22. *Tuokart, anuokart* ne viskas buvo aišku. 23. *Kartais, retkarčiais* ir jo yla lenda iš maišo. 24. Ir jis *ilgainiui*, tur būt, susipras. 25. *Nuo pernai* jis serga ir serga. 26. *Ligi vakar* jo nebuvo namie. 27. *Lyjant* važiavo. 28. *Dirbus* reik ir pasilsėti. 29. Reikėjo *prieš lyjant* važiuoti.

Pabrauktaisiais prieveiksmiais laiko aplinkybę reiškiame. Tų prieveiksmių skaičiuje yra ir padalyvių (plg. § 223). Ir čia yra prieveiksmių dviem žodžiais išreikštų.

§ 228. 1. Jie *tyčia (tyčiomis)* taip daro. 2. Puodelį jis *netyčia* sumušęs. 3. Išbars mane motinėlė ilgai namo *neparėjus*. 4. Mums (mūsų) ir nosys ištįso *belaukiant*.

Žodžiai *tyčia, netyčia, todel...* čia eina priežasties aplinkybėmis. Tomis aplinkybėmis eina čia padalyviai (3, 4) ir kai kurie skyrium vartojami žodžių linksniai (1, 2).

§ 229. Ypačiai įsidėmėtini yra įvardiniai prieveiksmiai, kuriais, kaip ir tam tikrais įvardžiais, ko klausiame, ką parodome, pažymime arba nepažymime. Jais pasakome įvardiškai tą, ką dažnai ir kitais aiškiais prieveiksmiais reiškiame. Kitiems prieveiksmiams jie yra lyg įvardžių vietoje. Jie padaryti iš įvardžių arba iš įvardžių su prielinksniais (su *iš, del, nuo, į*...).

Pavyzdžiai. a) 1. *Kame* buvai ir *kur* eini? 2. *Kur gi* dabar eisi? 3. *Kur* aš linksma būsiu, kad pavyto mano vainikėlis? 4. *Iš kur* jis čia atsirado? 5. *Katrul* (į katrą pusę) dabar kreipsi savo laivelį? 6. *Kuriuo* (kuriuo keliu, lenk. kędy), *katruo* (katruo keliu) važiuosit? *Žt.* 7. *Kaip* tu galėjai atvykti? 8. *Katraip* (šiaip ar anaip) jo rašyta? 9. *Kiek* buvo žmonių? 10. *Keliese* jie mynė linus? 11. *Kada* (kuomet) jis parvažiuos? 12. *Kolei* (kaip ilgai) tu čia būsi? 13. *Ligi kol* čia viešėsit? 14. *Kodel* (ryt. ir *kol, kod*) tu taip elgiesi? 15. *Kam* (kuriam tikslui) tu taip daug dirbi? 16. *Ko* tu taip šūkauji?

b) 1. *Čia* dar nebuvau buvęs. 2. Ir jis *čia pat (čia jau)* buvo. 3. Toli *iš čia* nematyti. 4. Ir tu *čion* atvykai. 5. *Iš čionai* namo brauksime. 6. *Nuo čia* nenukris. 7. Buvau ir pats *tenai (ten, te)*. 8. Ką jūs *ten* vežate? 9. *Šičia* nieko nėra. 10. Geriau *niekur* (žem. *nė kur*) nerasi. 11. Apsižiūrėk *kur* žemės sklypelį ir pirkis. 12. *Visur* gražu, bet *kitur* vis delto neramu. 13. *Taip, šitaip, šiaip* reikėjo padaryti. 14. Nei *šiaip* nei *taip* padarė. 15. Buvo ir *šiaip (šiaipjau)* žmonių. 16. Jis dirbo *taip jau (taip pat),* kaip ir aš. 17. Padirba *šiaip taip,* ir tenkinkis. 18. *Anaip* nemokėjau padaryti. 19. Jie *vienaip (vienodai)* daro. 20. *Vienaip* sako, *kitaip* daro. 21. *Antraip* reikėjo padaryti. 22. *Kitaip* reikėjo akėti. 23. *Visaip* yra daroma. 24. Ir jis *tiek* težino. 25. Ir jis *šiek tiek (kiek tiek)* dirbo. 26. Kai gausi *kiek* pinigų, ir man paskolink. 27. *Tiek, šitiek* buvo vandens. 28. *Kiek* padėsi, *tiek* rasi; *kiek* pelnysi, *tiek* turėsi. 29. *Aniek* tų vyrų! — vieni vaikpalaikiai. 30. *Aniek* tu čia subloškei pėdų! 31. Nei *šiek* nei *tiek* davė, tik juokai vieni. 32. *Tada* ir jo nebuvo namie. 33. Tik ir jis *šiada tada* parvažiuos. 34. Ar jis *visada (visados)* toks nuliūdęs? 35. Jo *niekad* nėr namie. 36. *Niekados* taip nedaryk. 37. Vakar ilgai nėjo gultų, *todel* šiandien ilgai miega. 38. Vakar jis sirgęs, *todel* negalėjęs mūsų atlankyti.

c) 1. *Kažin kur (kaži kur,* kaž kur) jis prapuolė. 2. Ir čia matyti *kur-ne-kur* medelių. 3. *Kai kur* buvo labai keistų dalykų. 4. Ir mūsų krašte rasi *kame-ne-kame* patvirkusių jaunikaičių. 5. Tik ieškok, *kame nors* vis rasi. 6. *Kai kada* ir jis ima žmoniškiau

galvoti. 7. *Kada-ne-kada* ir jis ima nedrąsiai šūkauti. 8. Ir tu atvažiuok *kada nors (kada norint)*. 9. Toks medelis vis pravertės *kai kam* (kuriam nors reikalui). 10. *Kaži kaip* jis versis dabar? 11. Jis *kažin kiek* duotų, kad galėtų duoti. 12. Nedaryk *bet kaip*. 13. Ir aš norėčiau su tavim *bent kiek* pasišnekėti...

§ **230.** 1. Vyrai išėjo *žūtų* (žuvies bristi). 2. Aš eisiu *gultų (gulti)*. 3. Vakarais ir vištos eina *tūpti (tūptų)*. 4. Vaikai bus *meškerioti* išvėžlioję. 5. Žmonės *ne plėšyt* knygas rašo. 6. Bitės tenai turi skylelę, tur būt, *sulįsti*. 7. Šitas arklys geras *važiuoti, arti, joti*.

Čia turime prieveiksmių, kurie eina sakinyje siekimo (1—4) ir tikslo (5—7) aplinkybės žodžiais. Siekimas čia reiškiamas tam tikru prieveiksmiu, kurį siekiniu vadiname, arba veiksmažodžio bendratimi, to siekinio atstovu. Siekinio vietoje raštuose paprastai, kaip jau mūsų pažymėta, bendratį dabar sakome. Taigi mūsų bendratis eina dabar raštuose ir tikslo aplinkybe (klaus. *kam?*) ir siekiamąja aplinkybe (klaus. *ko, kur?*). Ir siekiniai ir bendratys yra, kaip jau žinome, tam tikri prieveiksmiai — senovės daiktavardžių linksniai, vartojami dabar dažniausiai siekimo arba tikslo aplinkybei (žr. §§ 209, 211, a, 215, 216).

§ **231.** 1. Buvo *kuone* (kone) visi. 2. Jis *kuone, mažne* prigėrė. 3. *Bemaž, bemaž kuo* nepagadinau. 4. Aš jau *beveik, gangreit* sveikas buvau. 5. Atėjo *pagaliau* ir Petras. 6. Jis *vėl* pradėjo skeryčioti.

Prieveiksmiais eina ir žodžiai: *bemaž, bemaž kuo, beveik, gangreit, kuone, pagaliau, vėl*. Jais paaiškiname vieną kitą sakinio dalį arba ją labiau aikštėn iškeliam. Jie visos sakinio aplinkybės nesudaro.

§ **232.** 1. Tenai buvo šaltiniukas *kaip tik* man atsigerti. 2. Jis *jau* senas žvirblis, su juo nejuokuok. 3. *Jau* aušrelei auštant ir saulelei tekant, siuntė merguželę žirgelių atvaryti. 4. *Vos* pasirodžius saulelei, tuojau jauti jos spindulių galybę. 5. Aš *dar* sustiprėsiu. 6. Vienas (bernelis) pragėrė bėrą žirgelį *dar* gaidužiams negiedant. 7. Dirbo *lig* saulei leidžiantis. 8. Pradėjusi gaudyti anksti rytą, kregždė gaudo dvisparnius *ligi* saulei leidžiantis. 9. Reikėjo valgyti *lig* nebenorint. 10. Reikėjo *lig* laiku pasakyti. 11. Jį *ligi* gyvą garbino, jį ir numirusį garbina. 12. Kitas vaikis, veizdėk, *prieš* saulei tekant moka pakilti. 13. Brūzdė *lig pat* gaidžiams pragystant. 14. *Ligi* nemušamas, *prieš* mušamas rėk, tai nemuš. 15. *Prieš* gulant reik pasimelsti. 16. Vaikščiojau *lig* nebnorėdamas. 17. Gandrai, *prieš* išlėkdami į dausas, susirenka *dar* apie ke-

lionę pasitaryti. 18. Jis *užuot* dirbęs guli; ji *užuot* dirbusi guli. 19. *Užuot* dirbus nereik snopsoti.

Ir žodeliai *dar, ligi, prieš...* viso aplinkybės žodžio neatstoja (§ 231). Jais čia tik pabraukiama viena kita aplinkybės ypatybė; tai ypatybei šitie žodeliai tik tam tikros spalvos duoda, ją tiktai aikštėn tam tikrai iškelia.

§ 233. 1. Vakar *labai* privargau. 2. Jis *visai* nusigyveno. 3. Jis *visiškai* silpnas. *Rt.* 4. Jis man *labai* geras. 5. Jis buvo *juodái* juodas. *Rt.* 6. Tu *per* daug guli ir *per* maža dirbi. 7. Jis *per* sunkiai dirba. 8. Jis man yra *perdaug* geras (*per* geras).

a) Čia pabrauktaisiais žodžiais kitų žodžių reikšmę stipriname, didiname. Sakome juos dažniausiai su būdvardžiais ir būdo prieveiksmiais.

b) Pasakymai „*per (perdaug)* didelis, *per* mažas“ rytų aukštaičių tarmėse vartojami ir kitaip. *Per didelis, per mažas* tose tarmėse reiškia vietomis tą pat, ką rašomosios kalbos pasakymai *labai didelis, ýdėm (įdėm) didelis, tikrai didelis, be galo mažas...*

§ 234. 1. Turtas, turtas! Koks čia *be* turtas (jau beveik nieko nebėr)! 2. Kokia čia *be* kalba gali būti su juo (= nebėr su juo kalbos)! 3. Koks ten *be* mokslas dabar (visi rėkia, šoka, kárdo)! 4. *Ne* mokslas jam dabar rūpi. 5. Gumbą gausi, *ne* ragelį. 6. Jis *ne* išmintingas, bet kvailas. 7. Jai dabar *nebe* kiaulės rūpi šerti (jau kas kita jai rūpi). 8. Jis *ir* tave niekina. 9. Jis *irgi* (ar, ir, taip pat) buvęs tenai. 10. Tu *nė* dievo, tur būt, nebijai. 11. *Nė* saulės *duktė* jam neįtiktų. 12. Jie *nė* vienas to nežinojo. 13. Jis *nė kiek, nė maž* nedirba. 14. Mudu vilko tenai *nė* matyti nematėva. 15. Mes *net* nustebom. 16. Jį *tiktai* Petras pažįsta.

Į prieveiksmius čia nuskiriami ir žodžiai *be, irgi, ir* (taip pat, irgi), *net, ne, nė, tiktai.* Jais griežčiau tik išskiriame vieną kitą sakinio dalį. Šituos ir kitus tokius žodelius (plg. §§ 231, 232) vadina dažnai ir *dalelytėmis,* kartais — pažymimomis arba išskiriamomis dalelytėmis. Jie yra lyg ne kalbos „dalys“, tik jos „dalelytės“.

§ 235. 1. *Ar* tau ne gėda taip tvarsytis? 2. *Ar* brangiai moka kiaulėms (už kiaules)? — *Destis* kokios kiaulės (nelygu kiaulės). 3. *Argi* tu nežinai, iš kur kojos dygę? 4. Žiūrėjau, *be (ar)* nepamatysiu Petro. 5. Žiūriu, *be* nėr (*ar* nėr) ko iš mūsų krašto. 6. Kaip sugebėjai pagadinti mano sūnų, *be* nesugebėtum (ar nesugebėtum, rasi sugebėtum) taip pat pataisyti? 7. *Bene (lyg)* jam darbas rūpi dirbti? 8. *Bene* čia yra pinigų? 9. Tyla geresnė, *nekaip* byla.

10. Greitas *kaip* apatinysis girnų kūlis. *Žt.* 11. Blaškos *it* dantį geliamas. 12. Čia kiauliabudės pūpso, *lyg* pievos kimsotos. *Rt.* 13. Valgo *lyg* (tartum) nenorėdamas. 14. Žmonės brangino ąžuolus, *lyg* kokią didžią šventenybę. *Rt.* 15. Liemuo liemenį plaka: *kaip* mendrės (lendrės, nendrės) siūruoja (svyruoja). *Rt.* 16. Miškas kvėpuoja, *nelyginant* žvėris. *Rt.* 17. Pasipūtęs *néi* (kaip) kalakutas.

Pabrauktieji šitos vietos žodžiai irgi eina prieveiksmiais. Jie, kaip ir daugelis kitų šio skyriaus žodžių, patys nėra „sakinio dalys", bet jais duodame sakiniui arba vienai kuriai jo daliai tam tikros spalvos, jais išreiškiame vieną kitą pasakomą sakinio smulkmeną, kuri be jų liktų lyg nepasakyta, lyg neiškelta aikštėn. Čia yra daugiausia tam tikri klausiamieji ir lyginamieji prieveiksmiai [34].

§ 236. Paklausę: „Ar *iš*važiavo Jonas? Ar *par*važiavo? Ar *pri*kapojai malkų?" — gauname dažnai trumpų atsakymų: „*Iš, par, pri*". Paklausęs: „Ar *ne*važiavo?" galėtum išgirsti atsakant ir šiaip: „*ne*" arba „*ne, ne*važiavo".

Atsakomieji žodžiai *iš, par, pri*... yra čia toki pat prieveiksmiai, kaip ir šitos vietos žodis *ne*. Jie atstoja sudurtinį žodį, kurio pirmojoje dalyje yra priešdėliai *iš, ne, par, pri*.

§ 237. 1. Ar *ne*turi kartais pinigų? — Ne, *ne*turiu. 2. Dabar nieko *nebe*turiu (pirmiau turėjau). 3. Nežinau, kur jis yra; *nebe*žinau (pirma žinojau), kur jis yra. 4. Šilelis pavyto, žirgelis palyso: kuo *be*nujosiu prie savo mergelės! 5. Kas nū (dabar) *be*mazgos tėveliams kojeles (pirma buvo kam, dabar nebėr kam), kas *be*kurstys ugnelę, kas *be*lesins margąsias višteles! 6. Jis penkis skatikus *be*turi (pirma turėjo daugiau); jis penkis skatikus *te*turi (tiktai penkis skatikus turi, ne daugiau). 7. Jis maža *be*turi duonos (pirmiau daug jo turėta). 8. Ar jis čia *tebe*gyvena (ar vis čia gyvena, kaip gyvenęs)? 9. Ar jis Vilniuje *tebe*gyvena? 10. Ar turit duonos? Ar *be*turit duonos, gal (nebetekot, gal nebeturit)? Ar *tebe*turit duonos (ar vis turit, kaip ir pirma)? 11. Turim ir duonos ir pinigų. *Tebe*turim (kaip ir pirma) ir duonos ir pinigų. *Nebe*turim nei duonos, nei pinigų (pirma turėjom). 12. Aš tris rublius *be*turiu (pirma daugiau turėjau). Aš tris rublius *te*turiu (turiu ne daugiau, kaip tris rublius; maža teturiu; ar daugiau turėta pirmiau, nepasakoma).

Pabrauktosios žodžių dalys yra ne prieveiksmiai; jos kalbos dalimis čia neina. Jos tėra žodžių dalys. Čia yra vadinamieji žodžių priešdėliai. Prieveiksmių skyriuje tuos priešdė-

lius paminėjom tik pažymėti, jog prieveiksmis ir šiaip žodis reikia skirti nuo priešdėlio, žodžio dalies. Tie priešdėliai reikia ir nuo vienas kito mokėt skirti.

## PRIELINKSNIS.

§ 238. 1. *Be* jo čia nieko nepadarysi. 2. *Iš* pupų jo neišvarysi. 3. Žiūrėjo *į* avilį ir man *į* akis pakaitais. 4. *Po* pavasario bus vasara. 5. *Pro* vartus *į* kiemą įvažiavo.

Prielinksnis yra nekaitomoji (nelinksniuojamoji ir neasmenuojamoji) kalbos dalis, visada vartojama drauge su žodžio linksniu (tik ne su vardininku, vietininku ir šauksmininku). Prielinksnis linksnio po savęs privalo, turi prie savęs kurį nors linksnį.

§ 239. a) Daiktų santykiui išsakyti, yra kalboje tam tikrų lyčių, vadinamų, kaip jau žinom, linksniais. Pavyzdyje: „sūnaus namai ne visada tėvą šildo" daiktų *(sūnus, namai, tėvas)* santykį reiškia trys atskiri linksniai — *sūnaus, namai, tėvą.* Bet pačių linksnių — visoms santykio išgalėms ir ypatybėms iškelti aikštėn — kalboje dar neužtenka. Šitam reikalui linksniai prisiima dar prielinksnius į pagalbą, žodžius, kurie linksniams padeda dar aiškiau parodyti daiktų santykį. Duotuose pavyzdžiuose (§ 238) tokiais prielinksniais eina žodžiai *be, iš, į, po, pro.*

b) Pavyzdžiui imame dar kelis sakinius:

1. Sūnus *per* visą dieną dirbo. 2. Tėvas parėjo *iš* lauko. 3. *Nuo* kalno sviedinys *į* pakalnę nurietėjo (nuriedėjo).

Tų pavyzdžių žodžiai *per, iš, į, nuo* yra pridėti prie atskirų linksnių *(visą dieną, lauko, kalno, pakalnę)* tik tam, kad būtų aiškesnis santykis tarp „sūnaus" ir „visos dienos", tarp „tėvo" ir „lauko", tarp „sviedinio" ir „kalno" su „pakalne".

Taigi prielinksnis yra tam tikras žodelis, kurs linksniui tik savo darbą padeda atlikti.

§ 240. 1. *Del* (dėliai) *jo* čia tiek darbo turime. 2. *Jo dėliai* ir mes atėjom. 3. Eik čia *pagal tvorą.* 4. Jie plaukė *jūra pagal. Žt.* 5. Jį vilko *žeme pagal (pagal žeme). Žt.*

Prielinksniai sakomi dažniausiai prieš linksnius (praepositiones, priešlinksniai), bet kai kurie pasakomi vietomis ir po savo linksnių (postpositiones, polinksniai).

§ 241. Stovi *greta* manęs, *aplink* (aplinkui) jį, *šaly* jo, *šalia* jo; eik *paskui* mane; pastovėk *anapus* medžio; būk *arti* jo.

Skiriame dvi prielinksnių rūši — prielinksnius senybinius ir naujybinius. Senybiniai prielinksniai yra vartojami

šių dienų prielinksnių reikalui nuo senų senovės *(iš, į, nuo...)*. N a u j y b i n i a i prielinksniai yra p r i e v e i k s m i a i arba visoki vardų linksniai, vartojami dabar ir p r i e l i n k s n i ų v i e t o j e *(aplinkui, aplink, arti, greta, šalia, šalį, paskui...)*.

§ **242.** a) Dažnai tas pats žodis eina kalboje kartą prieveiksmiu, kartą prielinksniu. Jei toks žodis tiksliau nusako veiksmažodžio reikšmę, jei eina pats vienas s a k i n i o d a l i m i arba yra pasakytas kalboje p r i e v e i k s m i š k a i, tad jis yra p r i e v e i k s m i s: „visus vaikus *greta* sustatėm; visi jie buvo *greta* sustatyti; tu *šalia* paėjėk; ateik *paskui* (pāskum)"... Jei toks žodis yra pavartotas su linksniu, kuris be jo neturi sakinyje reikšmės ir nesudaro *sakinio dalies,*— tad jis eina jau p r i e l i n k s n i u, pavyzdžiui: „jisai sėdėjo *greta manęs; šalia jo* pasėdėk; eik *paskui mane*".

b) Prielinksnis pats vienas, be linksnio, sakinio dalies nesudaro. Beť tą linksnį prielinksniui gali ir prieveiksmis atstoti, pavyzdžiui: „iš *ten* jis atėjo; iš *visur* renkasi; iš *kur* pareini; iš *anapus* irgi matyti"[35].

§ **243.** *Be manęs; del jo; iš jo; nuo kalno; su juo... Po pietų; po lauką; po suolu; už arklio* (karvė stovėjo); *už arklį* (karvę gavau)...

Daugumas prielinksnių vartojami tiktai su vienu kuriuo linksniu. Pavyzdžiui, *be, del, iš, nuo...* vartojami tiktai su kilmininku. Kiti prielinksniai *(po, už...)* vartojami su keliais linksniais.

### Prielinksnių pavyzdžiai.

§ **244.** 1. Mūsų miestas *abipus upės* pastatytas. 2. *Anapus upės* kitados giria didžiausia augo. 3. *Anapus* Prūsų *sienos* lietuviai pirma buvo baisiai vokietinami. 4. *Anapus ežero* jie bandą ganė. 5. Jie *anopus upės* gyvena. *Rt.* 6. *Anašal miesto* yra gražus miškas. 7. Eik *anašal upės.* 8. *Ant kalno* karklai siūbavo, pakalnėj vanduo liūliavo. 9. Čia *ant stogo* pernai gandras savo lizdą turėjo. 10. Knygos guli *ant stalo.* 11. Svečias į vidų, akys *ant lentynos.* 12. Užsodino kaip velnią *ant* pinigų *puodo.* 13. Nunešė šuva (šuo) *ant uodegos.* 14. Eina *ant namų* (namų linkui, į namų pusę, į namus). 15. *Antlink Norvaišų* (N-šų l i n k u i, į tą pusę) nuvažiavo. 16. Kam šoki *ant jo?* 17. Kam pyksti *ant manęs?* 18. Eik *ant nuomonės.* 19. Aš jį *ant akių* pažinau. 20. Jį motina *ant balso* pažino. 21. *Ant akių* jis žvalus, bet darbo nepadirba, ir gana. 22. Jis, *anot*

(anote) *tėvo,* kvailas per visą pilvą. 23. Tu, vis delto, *anot* (anote, no) jo betariant, eisi šunų ganyti (šukuoti).

24. Apsirišk skepetą *apie kaklą.* 25. *Apie židinį* buvo išdžiaustyti visoki skarmalai. 26. *Apie sodą* eglės žaliavo. 27. Ko čia vaikščioji *apie tvartus?* 28. Gera ūkininkė nevaroma vaikščioja *apie* savo *gyvulius.* 29. Aš girdėjau labai negražiai *apie jį* kalbant. 30. Išgirdęs *apie* tavo *bėdą,* ir aš parašiau *apie ją* dėdei. 31. *Apie ką* jūs čia kalbatės? 32. *Apie tą dalyką* nieko jam nerašyk. 33. *Apie pietus* (apypiete) ir svečių atvažiavo. 34. Ir pernai *apie velykas* nešilta buvo. 35. Ateik rytoj *apie šį laiką.* 36. Jis tiktai *apie kalėdas* parvažiuosiąs. 37. Jis *apie šimtą* rublių gavęs dabar.

38. *Aplink daržą* tvorą tvėriau. 39. *Aplink mane* jie stovėjo. 40. Čia *aplink mane* sustokit. 41. Bėgo *aplink žárdieną* (kluoną). 42. *Aplink jį* giltinė jau sukasi. 43. *Aplink bandą* sukosi vilkas. 44. *Aplink visą svirną* sienos buvo nagais nudraskytos. 45. Ko jie dabar eina *apsukuo (apsukui) pelkės? Žt.*

46. Gyvenau *arti* (žem. *artie*) *upės.* 47. Gavau *arti šimto* (apie šimtą) rublių. 38. Buvo jau *arti velykų.* 49. Buvo *arti pilnio* (kuone pilnas, artipilnis).

50. Rodo *aukšt* (aukščiau) *juostos, aukšt kelių. Žt.* 51. *Až, ažu...* žr. § 266.

§ **245.** 1. *Be galo* nebus galo. 2. Barnių ten buvo *be galo.* 3. Ilgas — *be galo,* gilus — *be dugno* (žiedas). 4. *Be tavęs* negaliu gyventi. 5. Šitas šulinys *be vandens.* 61. Ligonis buvo jau *be žado.* 7. Paskum ir mirė tas žmogelis *be kunigo.* 8. Jį laidojo *be mišių.* 9. Jį išlydėjo *be varpų, be triukšmo, be kalbų.* 10. Svečiai išvažiavo *be pietų.* 11. *Be rudens* neparvažiuosiu. 12. Taisykis nesitaisęs, *be vakaro* vis neišvažiuosi. 13. *Be laiko* mirė; *be laiko* rugius suvežė. 14. Jo žodžiai *be paliovos* skambėjo. 15. Jis dirba *be atvangos.* 16. *Be auksino* neparduosiu; *be penkių rublių* negausi. 17. Tenai visas šimtas buvo; *be to,* nieko daugiau neturėjau. 18. Ir *be jūsų* bus daug svečių. 19. Tau ir *be to* bus namie ko skaityti. 20. Aš ir *be tų skaitymų* turiu daug darbo. 21. *Be Petro* buvo penkiolika vyrų. 22. Ar tu negausi žmonėse mergelės *be mūsų sesužėlės?*

§ **246.** 1. *Del jo* nei man skaudu, nei man graudu. 2. *Del jo* tu čia dabar žudysiesi! 3. *Del kito* jam galvos neskauda. 4. Jis atėjo *del manęs.* 5. Aš *del tavęs,* vaikeli, visą amžį vargau, dirbau. 6. *Del tavęs* aš neklamposiu tokį kelią. 7. Bernytis *del mergytės* skendo (plaukė mergytės vainikėlio ir jo beplaukdamas prigėrė). 8. Be ne tas čia gul bernytis, kuris mirė *del mergytės?* 9. Sudirgo

mano žirgelis *del tavęs.* 10. Daryk gerai *del kitų,* tai bus ir pačiam gerai. 11. Šviesi saulelė *del visų.* 12. *Del šito avino, del šitų niekų* jis mane dar tieson, žiūrėk, pašauks! 13. *Del kelių skatikų, del to nieko* tu čia gyvas lendi žemėsna (į žemes). *Rt.* 14. *Del nieko būvio, del dyko galo* mes čia dabar plaukus vienas kitam raussma (rausim)! *Rt.* 15. Mėšlo lenkis ne *del baimės, del smarvės.* 16. Aš jį *del skolos* skundžiu. 17. Niekas tavęs *del to* nekaltina. 18. *Del ko* (kodel) tu nesakei? 19. Ir ėmė *del tos žemės, del tų pinigų* bylinėti. 20. Nereik *del to* dūkti. 21. *Del tokių dalykų* nereik bartis. 22. *Del šito dalyko* jis mane baisiai išbarė. 23. Nebarkit mane, neišjuokit *del šito niekniekio.* 24. Klumpa smunka žirgelis *del neteisių žodelių.* 25 Netekau rūtelių žaliųjų *del* tavo, berneli, *žodelių meiliųjų.* 26. Ne *del skaistaus veido,* ne *del riešutų* tave jauną žiūrėjau. 27. Ne *del pieno* aš esmi balta. 28. *Del to* jį pakorė, kad jis ėjo vogti nemokėdamas. 29. Ar geras? — *Del gerumo* jis geras (gerumo jis geras), bet visai kvailas. 30. Ar jis išmintingas? — *Del išmintingumo* jis nėr peiktinas, bet šiaip doros maža tėra iš jo (žr. § 273).

§ **247.** 1. Jonas sėdėjo *greta teisėjų.* 2. Juodu *greta vienas antro* buvo. 3. Vanduo man priteko *iki kelių.* 4. Bėgo žirgelis *iki* srovės *upelio.* 5. Garsas parėjo *iki manęs.* 6. Ražančius *ligi kelių,* liežuvis *ligi žemės.* 7. Buvo vandens *ligi juostos* (ligi juostai). 8. Eik *lig ežero, lig tvoros* (lig ežerui, lig tvorai). 9. Nuo šaknies *lig viršūnei* (lig viršūnės) buvęs visas (medis) doras. *Rt.* 10. Nuo Puntuko *lig Šlavei* (lig Šlavės) ąžuolų daugybę laikė žmonės lyg kokią didžią šventenybę. *Rt.* 11. *Ligi pievai* ark; nekelk vartų *ligi galui.* 12. Pupa augo augo *ligi lango, ligi stogo.* 13. Pupa su žirniu vėl augo ir priaugo *ligi dangaus.* 14. Jo miškas traukėsi tuomet *ligi upės.* 15. Vos priėjau *ligi vietos.* 16. Laukiau *iki vakaro, ligi vakaro.* 17. Būk ištikimas *iki mirties.* 18. Buvo *ligi galo* metų, *ligi pietų, iki pietų* (žr. § 269).

§ **248.** 1. *Iš tų šiaudų* nebus grūdų. 2. Ką dirbsi *iš mano šakelių?* 3. *Iš miego (Rt.* ir *iž miego)* sviesto nesuksi. 4. *Iš lentų (Rt.* ir *iž lentų)* kibirą pasidirbdinau. 5. *Iš to aukso* žiedą nusikaldinsiu. 6. *Iš tų pačių* šventieji, *iš tų pačių* prakeiktieji. 7. Tiek tos mantos, kaip *iš epušės* lentos. 8. Nenor keltis, kaip lokys *iš laužo (Rt.* ir *iž laužo).* 9. Varna *iš vietos,* kita į vietą. 10. Iškirto rankas *iš pečių.* 11. Gražus, kaip *iš pieno* plaukęs. 12. Šviesus mėnesėlis patekėjo *iš* rūtų *darželio,* o aušros žvaigždelė *iš pat vainikėlio.* 13. Laukiau senos motinėlės *iš kalnelio* pareinant. 14. *Iš sena* gimsta *jáuna.* 15. Vaikas krito *iš medžio.* 16. Ar *iš tolo* parėjai čia

gyventi? 17. *Iš kur* tu žinai? 18. *Iš tenai* parėjo. 19. Parėjau *iš Keblaičių* (plg. „ėjau *į Keblaičius*"). 20. Vėjas pučia *iš rytų, iš vakarų*. 21. Ar *iš galvos* išėjai? 22. Tiek tu *iš jo* begausi, kaip *iš žąsies* avižas. 23. Imk *iš kito* (iš kito žmogaus). 24. Visi tyko *iš to vargšo artojaus*. 25. Aš laiško *iš jo* laukiu. 26. *Iš Antano* laišką turėjau. 27. Bene ką *iš jo* laimėsi? 28. Ir už darbą *iš savęs* jam mokėjau. 29. Ką siūdiniesi, vis reikia mokėt *iš savęs*. 30. Visa *iš šitų pinigų* reikia taisytis. 31. Tau reikia menko daikto — vis *iš pinigų*. 32. Marškinius duodi skalbti — vis mokėk *iš savęs*. 33. *Iš dūmo* (destis kiek yra gyvenamų trobų) mokama. 34. *Iš apmaudo* nusviedė pėdą į šalį. 35. *Iš gerų dienų* ir dienas pamiršo. 36. *Iš bado* ir varškė gardu; *iš bado* ir varškę be duonos valgo; *iš bado* bet kuo be bado. 37. *Iš didelio rašto* išėjo *iš krašto*. 38. Jis verkia *iš džiaugsmo*. 39. Per dienų dienas ūžė, *iš to* ir serga dabar. 40. Taip darė jis, žinoma, *iš bėdos, iš meilės, iš širdies*. 41. Žinoma, kad ne *iš gero* taip darė. 42. Gieda *iš ausies* (be gaidų); rėžiau *iš akies* (kaip akis man rodė). 43. Sakyk, kaip buvo *iš tiesų*. 44. Ar *iš teisybės* sakai, ar meluoji? 45. Ar *iš tikrųjų* taip buvo? 46. Ar *iš tikro* nežinojai? 47. Visus teisia jisai *iš sąžinės* (kaip jam sąžinė rodo). 48. Žmonės *iš įžodžio* (kaip yra įsižadėję, prisižadėję) juos lanko. *Rt.* 49. Ir sūrius dabar *iš knygų* (kaip knygos rodo) darom. 50. Šimtą (100) dalijam *iš penkių* (5), — taip, kaip tie penki (5), daliklio skaičius, mums rodo. 51. Padauginę 6 *iš* 3, gausim 18.

52. *Iš mažų dienų, iš mažens, iš mažumės* papratęs dykauti. 53. Jį *iš netyčių* užklupo. 54. Kiek buvo *iš viso?* 55. Buvo vyras ir *iš sluomens* ir *iš liemens*. *Žt.*

56. *Iš anapus miško* vanagas pakilo. 57. *Iš anapus upės* ėmė kas rėkauti, bet *iš šios pusės* (iš šiapus) mes niekas neatsakėm. 58. Išlindo *iš po suolo* (iš pasuolės). 59. *Iš po manęs* driežas šmurkštelėjo. 60. Elenytė *iš tolo, iš užu šimto mylių*, išgirdo devynių kumelių žvengimą. *Rt.*

§ 249. 1. Eik *išilgai griovio (griovį)*. 2. Plaukia *išilgai ežero (ežerą)*. 3. Vaikščiojo *išilgai trobos*. 4. Važiavom *išilgai dirvos, išilgai pievos*. 5. Ėjau *išilgui (išilgai), išilguo* (žem.) *rėžių, upės, dirvos.*

§ 250. 1. Dóvanai *į dantis* nežiūrėk. 2. Aš nueisiu *į kalnelį* pas senąjį tėvelį (kalnelin į senąjį tėvelį). 3. Gyvą (jį) pakarčiau *į žaliąjį berželį*. 4. Lipk *į medį*. 5. Rasi įspįs saulelė ir *į* mūsų *langą*. 6. *Į ką* tu čia dabar žiūri (žiūrai)? 7. Jis *į Onelę* žiūri, kaip katinas *į lašinius*. 8. Kepuraitę *į gembę* pasikabink. 9. Vagį *į sieną, į rąstą* kala. 10. Taisos ir taisos, kaip *į vestuves*, kaip varna *į*

*dausas.* 11. Jau daugiau nebetelpa *į tą kibirą.* 12. Šnekėjo ir nušnekėjo *į pūdymus.* 13. Trobos galas atkreiptas *į rytus, į šiaurę.* 14. Rašiau vakar *ing tave. Rt.* 15. Vyrai rašė ir prašymą *į ministerį.* 16. Duktė *į tėvus* išėjo. 17. Eik *į kunigą, į Gudelį* (kunigop, Gudeliop, pas kunigą). *Rt.* 18. Eime *į Keblaičius* (į Keblaičių šeimą, į tos pavardės šeimą). 19. Nueik *į kaimynus,* ir gausi. 20. Gavau ir batus (pušnis), bet dar reikia *į juos* pridėti. *Rt.* 21. Daug medžių sukūreno *į plytas.* 22. Susirinko *į tūkstantį* (apie t-tį) žmonių. 23. Sakai daug buvę,— ar bus *į šimtą?* 24. Šitą arklį *į dalį, į skolą* (mokant dalies, skolos dalį) ji gavo. 25. Ar žinai, *į ką* jis panašus? 26. Jis *į tave* nepanašus (žr. § 270).

**§ 251.** 1. Troboje keleivis *įkypai lovos* pavirtęs knarkė. *Žt.* 2. Patiesk čia *įstrižai (ištrižai) šitų lentų* (ne skersai, ne išilgai). 3. Saulelė *kiaurai vandens* skaitė upės dugne akmenėlius. *Žt.*

**§ 252.** 1. Eina *Kelmės linkuo, Telšių linkuo. Žt.* 2. *Ten linkuo* bus geresnis kelias. *Žt.* 3. Einu *ant Kalvarijos linkuo. Žt.* 4. Jis važiavo *ant Kuršo, ant Prūsų linkui.* 5. Eik *ant Trakų linkais, linkai* (į Trakų pusę, Trakų tiesumu, į Trakus). *Žt.* 6. Eik *ant šen linkai.* 7. *Šen linkai* traukia vėjas ugnį. 8. *Tilžės linkan, Tilžės link* pasuko.

**§ 253.** 1. Gyvuliai buvo *netoli* (netol, žem. *netolie*) namų. 2. Aš gyvenu *netoli tavęs.* 3. Jis ėjo *nuo (nuog) kalno* (žemyn.). 4. Žiedą *nuo piršto* numovė, nutraukė. 5. Jis bėga *nuo manęs.* 6. Obuolys *nuo obels* netoli terieda. 7. Čia ramus vėjelis *nuo žolynų* pūtė. 8. Lipo *nuo ryto* ligi vakaro. 9. Jojau *nuo ryto* lig vakarėlio, kolei prijojau uošvio dvarelį. 10. Žadėjo stomenį (stuomenį) *nuo nosies* ligi lūpos (tokį ilgumo). 11. Jų lapais *nuo ligų* gydė žmones. 12. *Nuo šermukšnėlio, nuo putelėlio* (putinėlio) girelė raudonavo, *nuo pikto vyro* veidelis mėlynavo. 13. *Nuo ko* raudonas tavo veidelis? 14. *Nuo ko* (del ko) rasotas tavo žirgelis? 15. *Nuo jo* (iš jo) vakar laišką turėjau.

**§ 254.** 1. Eik *pagal tvorą* (patvoriu, žem. *pagal tvoros), pagal pat upę* (pačiu paupiu). 2. Uošvis tave mylėjo; *pagal tave* jis ir mane, tavo draugą, pamylėjo. 3. *Pagal* savo *metus* jis gerokai paaugęs. 4. Jie tau išsimokės *pagal darbą, pagal* tavo *nuopelnus.*

5. Ne arė, tik arklą vilko *pagal žeme. Žt.* 6. Katalikai jį *nakčia pagal* palaidojo; vilko *žeme pagal;* plaukė *jūra pagal;* jį nuvežė laivu *jūra pagal. Žt.* 7. Ar suvažinėsi *nakčia pagal* į Kauną? *Žt.*

8. Tiesiai *paliai daržais* (ryt.) lėkė namo.

**§ 255.** 1. Buvau *par jį, par kunigą, par tėvą* (pas jį, pas kunigą, pas tėvą); stovėjau *par tvorą, par ežerą. Rt.* 2. Kalytė, stovėdama *par vartus,* kiauksėjo. *Rt.* 3. Aš gyvenu *pas jį.* 4. Dirbau *pas ku-*

*nigą* tris dienas. 5. Pasilik *pas mane* (žem. *pas manęs*); eikš *pas mane* (žem. *pas manęs*, ryt. *į mane*). 6. Sėskis *pas krosnį* (žem. *pas krosnies*). 7. Kad tu mane vesi, tu *pas mane* du kubilu vyžų rasi (žr. § 270, c).

8. Jis eis *paskui mane* (žem. *paskuo manęs*). 9. Sek *paskui bitę (paskuo bitės)*, įseksi į medų. 10. Kaip aš *paskui jį* ėjau, nebesižinau. 11. Šuo seka *paskui piemenį*.

12. Jūroje dabar, *pasak* laikraščių *pranešimo*, pavojinga plaukyti. 13. *Pasak laikraščio*, ir Gudai norį dėtis su Lietuviais. 14. Ir Petras, *pasak jo*, nieko priešinga neturėsiąs.

§ 256. 1. Ėjau *per lauką*. 2. Plaukiau, bridau, pervažiavau *per upę*. 3. Lipau *per tvorą* į kiemą; *per tvorą* (per tvoros viršų) aušros žiūrėjau. 4. Teka saulelė *per beržynėlį, per žaliąją girelę*. 5. Kam važiuoji *per vartus* (per parverstus, gulinčius vartus)? 6. Arklys *per tvorą, per vartelius* šoko. 7. Mušė *per galvą*. 8. Kvailas *per visą pilvą*. 9. Yra pavargėlių, kurie beeidami *per bažnyčias* daug pinigų susirenka. 10. Ėjo *per žmones* (nuo vieno prie kito...). 11. Kokią pūgą (pusnį) vertė jis *per mergas* (kur girdėdamas, važiavo — mergos sau ieškojo)!

12. *Per naktį, per visą naktį, per kiaurą naktį* budėjau. 13. *Per visą tą laiką* jis prie manęs buvo. 14. Jis gimė per *kalėdas, per sekmines, per šv. Joną, per Lenkmetį, per mėšlus (per mėšlavežį, per mėšlavežlį), per rugius (per rugiapiūtę), per marus* (kai maras buvo). 15. Įsrigai (įstrigai) man į akį *per mėšlavežtį*.

16. Jis buvo tenai *per berną*. 17. Vokiečiai lietuvį *per drimelį* laiko. 18. Tave jie *per beprotį* laikė. 19. Nušovė ją *per gegužėlę* (gegužėle palaikę). 20. Kad būtų žvieję, būtų sužvieję *per margą lydekėlę*.

21. Aš jo *per tvorą, per duris* nemačiau (tvora, durys man kliudė). 22. *Per tave* aš nieko nematau (tu man kliūvi). 23. *Per jus* mes dabar nė savo vaiko negausim pamatyti. 24. *Per juos* nieko nė pirkti nebegalim (jie čia mums kliūva, kliudo). 25. Ta merga *per žodį* (mano žodžio tereikėjo) būtų už manęs tekėjusi. 26. *Per jį* visa gausi (jis patarpininkaus, padės).

27. Čia nėra *per jį* (už jį) geresnio. 28. Nėr mėsos *per kiaulieną* (geresnės už kiaulieną). 29. Gavau *per du šimtu* (daugiau kaip 200). 30. Mokėjo *per dvidešimt* rublių (daugiau per 20 rublių, 20 rublių su viršum). 31. *Per aštuonias valandas* žmogui daugiau nereik miegoti. 32. Aš niekad nemiegu daugiau *per šešias valandas* (žr. § 271).

§ 257. 1. Aš *pirma tavęs* (pirmiau už tave) baigiau darbą. 2. Aš čia būsiu *pirma jo*. 3. Banda eina *pirma piemens, pirm piemens*. 4. Jis kelias *pirm aušros* (prieš auštant). 5. Negirk *pirm ryto* mergą nei *pirm vakaro* dieną.

§ 258. 1. Po *velykų* bus sekminės. 2. Ateik *po pietų*, ir gausi. 3. Kas bus *po* tavo *galvos* (tau numirus)? 4. Susiprato, bet jau *po laiko*. 5. Ir jis žadėjo parvažiuoti *po trijų dienų, po dvejų metų*. 6. Jis sakėsi būsiąs čia tiktai *po šv. Petro*. 7. *Po manęs* kitas ateis. 8. Netrukus, *po kelių minučių*, viską sužinosi. 9. *Po visa ko, po sumos* išėjo visi iš bažnyčios. 10. *Po visa ko* ėjo šokiai (buvo šokama) lig išauštant. 11. Eikit *po kits kito (po vienas kito)* laukan.

12. Taip atsitiko *po* mano *akių* (mano akyse, man bematant). 13. *Po kojų* pamynė. 14. Tas niekniekis *po galvų* (lovos galvūgalyje), *po kojų* (kojūgalyje) buvo padėtas. 15. Atėjo žmogelis pasibraukęs *po pažastės* ryšiuką (žr. § 269, b ir c).

16. *Po puodu* pasivožęs pačios nerasi. 17. Višta nupešta, *po tvora* (žem. *po tvoros*) pakišta. 18. Kojas *po stalu* laiko. 19. Sviestą *po užraktu* laikom dabar. 20. Paeik *po stogu* (žem. *po stogo*), ir nesulis. 21. Ir jis *po manim* kalbėjo (mano pusę laikė).

22. Nardos kaip žuvis *po vandenį*. 23. Ir jis yra valkiojęsis *po visą pasaulį*. 24. Ji lakstė *po visus pašalius*, būsis ką dirbanti. *Žt*. 25. Vakar čia *po girią, po laukus* daugybė žmonių vaikštinėjo. 26. Jie ėjo *po vieną, po du, po tris*. 27. Jie gavo kiekvienas *po skatiką, po tris rublius*. 28. Vyrai parsinešė iš jų *po kepalą* duonos.

§ 259. 1. Jis gyveno *prie* (žem. *pry) manęs*. 2. Kaip (kai) nujosi pas mergelę, apsistoki *prie vartelių*. 3. Jis man vis *prie šalies*. 4. *Prie Aleksandro II* kiek palengvėjo ūkininkų gyvenimas. 5. *Prie jo* ir mums buvo geriau gyventi. 6. Petras, kur bus buvęs, vis *prie jų* prisistojęs. 7. Glauskis *prie krosnies* (ryt. *į krosnį)*. 8. Kopėčias *prie medžio* pristatė. 9. Prišoko *prie Jurgio* (ryt. *į Jurgį*) ir ėmė skeryčioti. 10. Kad kas prispaustų *prie darbo*, supliukštų jos lašiniai. 11. Reiks *prie daktaro, prie kunigo* važiuoti. *Žt*. 12. Žadėjau įsisėdęs važiuoti *prie Antano*. *Žt*.

§ 260. 1. Ateik *prieš* (žem. *pryš) vakarą, prieš gaidžius, prieš sekmines, prieš pietus;* atsikelk *prieš dieną* (prieš auštant). 2. Negirk dienos *prieš vakarą*. 3. *Prieš velykas*, pačiu paleidimu, įsigeidė (įsimanė) ji kadugių (kadagių, ėglių) dažyvėms (dažams). 4. *Prieš trejus metus* (už trejų metų) ir jis čia gyvenęs.

5. *Prieš* (žem. *pryš) vėją* nepapūsi (neatpūsi). 6. Nespiauk *prieš vėją* — pats save apspiausi. 7. *Prieš srovę* irtis sunku. 8. *Prieš jį*

neįstengsi. 9. Ne visi nori *prieš juos* stengtis... 12. Ėjo *prieš mane* priešais (*pryš* mane *pryšais,* žem.). 13. Šiaušias, kaip katinas *prieš šunį*.

14. Tu *prieš jį* (palyginti su juo) tik dulkė. 15. Pelė *prieš žiurkę* labai maža. 16. Kas jis *prieš kunigą!* 17. Mes *prieš jį* būsim dabar labai mokyti. 18. Jie *prieš tave* visai kvailučiai.

19. Tarp debesų, *priešais saulės,* žibėjo puiki orarykštė (laumės juosta, straublys). *Žt.*

§ 261. 1. Jis man *pro šalį* praėjo. 2. Ir jam būtų ne *pro šalį* (ir jam būtų pravartu, įdomu). 3. Paukštis *pro jį* pralėkė. 4. Jojo *pro* mergužės *šalelę, pro* rūtyčių *darželį*. 5. *Pro* mano *šalį* upužis teka. 6. Tiesus kelias *pro pupas, pro žirnius*. 7. *Pro tamsą* išvažiavau. 8. *Pro tvorą* (pro tvoros tarpą, pro spragą) žiūrėjo. 9. Išmečiau *pro tvorą*. 10. Žiūri kaip žvirblis *pro tvorą*. 11. Aš esu vilko neštas ir pamestas; esu matęs ir žąsiną *pro tvorą* vandenėlį leidžiant. *Žt.* 12. Saulelė įspindo *pro langą,* ir mums ramiau radosi. 13. *Pro* stiklo *langą* aušros žiūrėjau. 14. Ko žiūri *pro langelį?* 15. Ir parodė obuolį *pro* stiklo *langelį*. 16. Į kiemą *pro vartus* įvažiavo. 17. Teka rieda saulelė *pro* vario *vartelius*. 18. *Pro duris* virto, kaip iš kamino, dūmai. 19. Teka saulaitė *pro debesėlį*. 20. Visi velniai išlindo (iš trobos) *pro kaminą*. 21. Išsikasė *pro pamatą* skylę ir pabėgo. 22. *Pro urvą* prilindo pelių. 23. Man peilis iškrito *pro vežėčias*. 24. Ašaros *pro akis* išbėgo. 25. *Pro vieną ausį* įėjo, *pro antrą* išėjo. 26. Keiksmas *pro burną* išeina, *pro ausį* pareina. 27. Kai pasenau, akis įgijau, *pro tas akis* pati išlindau (aguona, žr. § 271).

§ 262. 1. Pasitikau ją *pusiau kelio*. 2. Buvo *pusiau pamokslo,* kai atėjai. 3. Ėjo, švietė *skersai mišką*. 4. Kai gausi *skersai nugarą,* tai žinosi. 5. Eik čia *skersai* (per) *kelią,* ir tiek. 6. Guli *skersai lovos*. 7. Suguldė visus *skersai lankos*. *Žt.*

§ 263. 1. *Su vištomis* eina gultų (ryt.), *su gaidžiais* keliasi. 2. *Su saule* gulė, *su saule* kėlės. 3. Ar nuskendo, ar išplaukė, ar *su našle* suderėjo. 4. Dar nesudūrei *su dievu* pirštais, tai dar nežinai, kaip bus toliau. 5. Ar jau sutarei *su juo?* 6. *Su dievu* nesibarsi. 7. Bene vilką *su lokiu* suvesi? 8. *Su kokiu žmogum,* tokia ir kalba. 9. Neduok dieve *su gyvais velniais* muštis. 10. Gyvena, kaip kirvis *su akmeniu*. 11. Ir *su juo* pasisveikinau.

12. *Su medžiu* lygus (plg. *sulig*), niekad saulės nemato (šerdis). 13. *Su slenksčiu* aukštumo. 14. *Su saule* negyvensi. 15. Sudauginę 6 *su* 3 gausim 18; sudėję 6 *su* 3 gausime 9.

16. Buvo jau *su žiburiu.* 17. Atidūrė ponas dievas, kaip *su žiburiu* (kaip tūrėdamas, laikydamas žiburį, žiburiu nešinas) į akis. 18. *Su dalgiu* (pasiėmęs, tūrėdamas dalgį) giedros nelauk. 19. Ko jis atėjo *su kartimis?* 20. *Su tokiais arkliais* (turėdamas tokius arklius) gali arti. 21. Visur duona *su pluta.* 22. Ar *su kunigu, su dievu* mirė Petras? 23. Ar *su mišiomis* jį laidojo? 24. Jį, sako, *su varpais, su kalbomis* sutikę. 25. Jį vakar *su triukšmu* išvarę. 26. Ar jį *su noru* (nóringai, mielai) ima? 27. Kur lendi *su kepure* (kepurėtas)? 28. Kiti nesisveikina *su pirštinėmis* (pirštinėti). 29. Žiūrėk, ir jis *su kailiniais* (kailiniuotas), *su pušnimis* (pušnėtas, žr. § 272, b). 30. *Su adata* siuvo; *su kuo* duosi — *su tuo* suduosi; rėžė jam *su pagaliu* (žr. § 272, a).

**§ 264.** 1. *Sulig kate* didumo. Kiškis buvo *sulig šunim, sulig kate* didumo; jis buvo *sulig manim, sulig juo* didumo, *sulig stalu* (žr. *su).* 2. Vandens buvo mažne (kuone) *sulig lieptu.* 3. Ji nori stengtis *sulig kitais,* bet negali. 4. *Sulig tuo kartu, sulig ta diena* (lygiai su ta diena, lygiai nuo tos dienos) ligonis ėmė vis silpnyn eiti. *Žt.* 5. *Sulig sutema* būsim namie. 6. Petras *sulig* jo *žodžiais* nutilo; *sulig tuo apskelbimu* visi žinojos į kokias pinkles patekę. 7. Jų ir pašaras *sulig kalėdoms* pasibaigė. 8. *Sulig šv. Jurgiu* pasibaigė žiema. 9. Šiandien atsikėliau *sulig pusryčiais* (lygiai tuo metu, kada reik pusryčiauti). 10. Vyskupas norėjo, kad kunigai sakytų pamokslus *sulig* vietos žmonių *tarme* (lygiai taip, kaip yra kurioje vietoje kalbama). 11. Rašant *sulig viena tarme* (lygiai taip, kaip yra toje vietoje tariama), daug gramatikos mokėti nereikia.

**§ 265.** 1. Sėskis *šalia (šaly) manęs.* 2. *Šalia kelio vieškelėlio* trys liepelės augo. 3. *Šaly* (ryt.) *jo* stovėjau. 4. *Šalip* (žem.) *tavęs* pastovėsiu. 5. Jis gyvena *šiapus (šiopus) miško, šiapus upės.*

6. *Tarp* (terp) *medžių* nieko nebuvo. 7. *Tarp dviejų auklių* vaikas be galvos. 8. Šičia eis siena *tarp mūsų* ir *Lenkų žemės.* 9. *Tarp žmogaus* ir *kitų padarų* yra daug skirtumo. 10. Sėskis *tarp mūsų.* 11. Nekišk piršto *tarp durų.*

**§ 266.** 1. Vorai *ties* jo *galva* tinklus mezga. 2. *Ties manim, ties* mano *galva* jau vanagas skraido. 3. Čia, *ties* mūsų *langu,* vienas žmogelis ilgai stovėjo ir ko laukė. 4. Anapus upės, *ties* mūsų *bažnyčia,* kupli graži liepa augo. 5. Su kitais man nerūpi, galvos neskauda, aš tik žiūriu *ties savim.* 6. Del kito nei jam skaudu, nei jam graudu: jis tik žiūri *ties savim.* 7. Buvau *ties medžiu, ties ežeru* (tiesiai priešais; pas medį, pas ežerą). *Rt.* 8. Pamačiau jį *ties vartais* bešnekant. 9. Stovėjau *ties ežeru, ties tvora.*

§ 267. 1. Kelmas yra didesnis *ažu šaką*. *Rt.* 2. Jis daugiau gavo *už mane* (nekaip aš). 3. Tu geriau rašai *už* savo *brolį*. 4. Ar atiduosi karvę *už* mano *arklį?* 5. *Už pinigus* visko gausi, tik meilės neįgysi. 6. Pirkau *až penkius rublius* *Rt.* 7. *Až darbą* iš savęs reikia mokėt. *Rt.* 8. Aš *už vieną pažiūrėjimą* daviau šimtą raudonųjų. 9. Jis lupa *ažu sena, ažu nauja* ir *ažu trejus metus* pirma. *Rt.* 10. *Už tokį padarymą* gero žodžio iš jo neišgirsi. 11. *Už šitokį pasielgimą* jis tave tikrai bartų. 12. Padirbėk *už mane;* pabark jį *už mane* (pabark jį mano vardu, pabark jį, padirbėk ir tuo mane pavaduok). 13. Nenoriu aš *už tave* klampoti (pats klampok). 14. Jis kovoja su jais *už mane, už* savo *tėviškę* (kovoja mano vietoj, mane pavaduodamas, mane, savo tėviškę gelbėdamas, gindamas); kalba *už mane* (kalba mano vietoje, kalbėdamas mane pavaduoja, mane gina; p o m a n i m k a l b a); mirė *už mane* (mane gindamas, mane gelbėdamas); Kristus *už mus* numirė; aš *už jį* stosiu (jį pavaduosiu). 15. *Už jį* įmanytų savo galvą padėti (žr. § 273, b).

16. *Už akių* lojate, į akis nieko nesakote. 17. Stovėjau *až tvoros*. *Rt.* 18. Buvau ažėjęs net *ažu ežero*. *Rt.* 19. Stovėjau *už jo;* jau *ažu kalno* (ryt.) jis buvo. 20. Svečias (žiema) jau *už durų*. 21. Saulė slinko *už debesų*. 22. Vaikai bėgo *už kits kito* namoliai. 23. Nusitverk jį *už rankos, už plaukų*.

24. *Ažu tavęs* (per tave) nemačiau nė jo. *Rt.* 25. *Až* mano *galvos* (del mano kaltės) jis pasikorė. *Rt.* 26. *Až* tavo *galvos* (del tavo galvos, del tavęs) būčiau galą gavęs. *Rt.* 27. *Už trejų metų* (prieš trejus metus) čia visai kitaip buvo galvojama. 28. Ateik *už* (po) *trijų dienų*.

§ 268. 1. *Viduj miško, viduj pušynėlių* jauti kvapą dirvų ir pievelių. *Rt.* 2. Skiedra plūduriavo *vidur balos, vidur kūdros*. 3. *Viršuj mūro* uogos kabėjo. 4. *Viršum vandens* bernelis plaukė.

**Pažymėjimai.** Ne visur lietuviai įrašytuosius prielinksnius (§§ 244—268) vartoja lygiai taip, kaip čia iškelta aikštėn kalbos pavyzdžiais. Be tų kalbos skirtumų, kurie trumpai pasakyti pačiais pavyzdžiais, čia — leisdamasis į rašomosios kalbos dalykus ir į kalbos tarmes — dar kai ką pažymiu (§§ 269—274).

§ 269. a) Šalia *abipus, abišal,* rašoma kartais iš tarmių ir *abypusiai, abyšaliai;* šalia *anapus, šiapus* yra sakoma rašoma ir *anopus, šiopus* (plg. *šalia* ir *šaly*). Žemaičiai sako ne *apie, nuo, prie, prieš,* bet *apei, aplei, nū, pry, pryš.* Šalia *del* vienas kitas parašo iš tarmių ir *dėl* (plg. *dėliai*)[36]. Parašoma kartais iš tarmės ir „*lyg* ežero, *sulyg* manim". Prielinksniai *iki, ligi, liki (ik, lig, lik)*

vartojami raštuose mišrai, be kokio įžymaus skirtumo; jie visi vienos reikšmės, tik vienoje vietoje įprasta labiau sakyti *iki, ik,* kitoje — *ligi, lig,* kitoje ir — *liki, lik.* Raštuose jie *(ligi, lig...)* sudedami dažniau su kilmininku, nekaip su naudininku.

Labai įvairiai yra tariamas ir prielinksnis *linkuo* (žem.), *linkui* (aukšt.), *linkan, linkai, linkais (link);* rytuose vietomis yra sakoma ir *sa, salig* (= *su, sulig).*

b) Keli prielinksniai, sudėti su vienaskaitos žodžiais, turi dažniau naudininką, su daugiskaitos žodžiais — beveik visada kilmininką. Taip antai, yra rašoma kartais iš tarmių: *iki vakarienei* ir *iki pietų; po sekminių, po pietų* ir *po sumai, po vakarienei, po šv. Petrui.* Prielinksnį *prie* kai kas (ryt.) pavartoja raštuose ir su naudininku *(prieg tam, prie sodžiui).* Rašome paprastai: *iki (ligi) pietų, iki ežero, iki upės, po pietų, po vakarienės, po pamokslo, po to, prie to, prie kaimo, po visa ko.*

c) Žemaičiai ir kur-ne-kur aukštaičiai prielinksnį *pas* vartoja su kilmininku, kiti aukštaičiai (dauguma) jį sudeda su galininku. Rašome dažniausiai: „pakišk *po puodu,* guli *po lenta",* bet sakome rašome iš žmonių kalbos ir — „pakišk *po galvų,* guli *po galvų,* stovi *po akių"*; žemaičiai sako ir — „pakišk *po puodo,* guli *po lentos, po suolo* susirangė" (jie *po* deda paprastai ir šitam reikalui su kilmininku). Prielinksnius *aplink, apsuk (aplinkui, apsukui), pagal, paskui* žemaičiai ir kurie-ne-kurie jų kaimynai aukštaičiai vartoja su kilmininku *(pagal tvoros, paskui manęs...),* visi kiti aukštaičiai — su galininku.

Šitos įvairių vietų kalbos ypatybės (a, b ir c) išeina aikštėn — vienos rečiau, kitos dažniau — ir raštuose.

§ **270.** a) Rytų aukštaičiai žodžius *ant* ir *į* taria vietomis vienodai. Rytuose yra sakoma ir „einu *in* kunigą, žvirblis tupi *in* stogo" arba „einu *ant* (= *unt, ont, un)* kunigą, žvirblis tupi *ant* stogo". Prielinksnis *į* tariamas rytuose dažniausiai *in (int).* Tariame vietomis iš senovės ir *ing.* Tas nevienodumas atsiliepia kartais ir mūsų raštuose.

b) Rytų aukštaičiai kalbos reikalui turi beveik visur vienu linksniu daugiau („eina *miškan,* eina *miškuosna, miškuosen").* Kur sakome rašome ta pat reikšme — „einu *į mišką, į miškus",* ten rytų aukštaičiai tuo savo senoviniu linksniu *(miškan, miškuosna)* tebesinaudoja. Prielinksnį *į (in, int, unt...)* jie vartoja kiek kitaip — ten, kur žemaičiai ir kiti aukštaičiai, klausiami *kur* (kurion vieton), sako *linkan, linkai (linkui), pas, prie.* Kur kiti sako: „einu *pas Onos*

(žem.), *pas kunigą, pas tvoros* (žem.), *pas tvorą*, eisiu *prie kunigo, prie jų* pridėsiu, eina *Telšių linkan, antlink Telšių*",— rytų aukštaičiai sako paprastai: „einu *in (int, unt...) Oną, in kunigą (kunigop), in tvorą; in juos (in jas), int juos* pridėsiu, eina *in Telšius*".

Šitą prielinksnį (*į*) ir kiti aukštaičiai iš dalies tebevartoja taip, kaip jų rytų kaimynai. Jie sako ir šiaip: „rašo *į brolį*, leidžia prašymą *į ministerį*, eina *į Keblaičius, į Jonus*, pareina *į tėvus*". Ir čia rašomojoje kalboje nėra tuo tarpu visiško vienodumo.

c) Kur sakome rašome dažniausiai „buvau *pas kunigą, pas kaimyną*", rytų aukštaičiai sako vietomis „buvau *pas kunigą, pas kaimyną*", vietomis „buvau *par kunigą, par kaimyną*", rečiau „buvau *kunigiep, kaimyniep*". Kur sakome rašome: „einu *per upę, per žmones*", ten ir rytų aukštaičiai sako „einu *par (per) upę, par (per)* žmones".

d) Žemaičiai sako: „važiuok *par* lauką, *párvažiuok*". Rytų aukštaičiai sako: „važiuok *par* lauką, *pér*važiuok", vietomis — „važiuok *per* lauką, *per*važiuok", vietomis ir „važiuok *par* lauką, *parvažiúok*".

Rašomosios kalbos prielinksnį *per*, tariamą rytuose dažniausiai *par*, raštuose skiriame nuo to rytų *par*, apie kurį kalbame pavyzdžiais skyrium (žr. § 255).

§ 271. Lietuvos žmonės beveik visur griežtai skiria *per* nuo *pro*. „*Per* tvorą" (neparverstą) žiūrėti tegali Lietuvoje didelis, aukštas padaras (gyvulys), ne žvirblis, ne mažas vaikelis; „*pro* tvorą" žiūrėti ir ką kita pro ją daryti gali ir žvirblis, ir žąsis, ne tiktai žmogus, ne tiktai arklys. Dauguma „*pro* vartus" tevažiuojam į kiemą, nors vietomis, del įvairių priežasčių, jau ir „*per* vartus" yra važiuojama. Čia ir raštuose ne visi tuo tarpu sutinkam (žr. §§ 256 ir 261).

§ 272. a) Pasakymų „rėžė jam *su* pagaliu, *su* adata siuva" kalboje turime del to, kad tarp pasakymų „rėžė jam *su* pagaliu (= rėžė jam pasiėmęs pagalį)" ir „rėžė jam *pagaliu*" (kuo, kuriuo įnagiu jam rėžė?) yra labai maža skirtumo (žr. § 263).

b) Sakydami tam tikruose sakiniuose: *su* kepure, *su* pirštinėmis, *su* pušnimis, *su* švarkais..., sakome betgi dažniausiai: „tie kareiviai buvo *baltomis* kepurėmis (be *su*); ir jis atėjo *ilgais* švarkais; *tokiomis* pirštinėmis aš ir dilgėles, ne tiktai rugius, mokėčiau griebti; *tokiomis* pirštinėmis ir linai gera būtų šukuoti; *tokiomis* pušnimis nesunku būtų ir purvynas klampoti; *baltais* kailiniais čia beveik nematyti žmonių".

§ 273. a) Yra rašoma: „*del* jo (*del* savo tėviškės, *del* savo žemės, *del* savo tautos, *del* būvio) ilgai vargau, žudžiausi, dirbau,

kovojau". Vartodami šitoj vietoj prielinksnį „del", norime, tarytum, pasakyti: „Kad ne jis, kad ne tėviškė, ne žemė, ne mano tautos, ne mano būvio reikalai, tad nebūčiau, gali būt, nei vargęs tiek, nei žudęsis, nei dirbęs, nei kovojęs (jis, tėviškė, tauta, jų reikalai... buvo mano vargo priežastys)". Kas sako: „*del* jų čia vargstu, *del* jų dabar kovoju, *del* jų žmonės miršta", tas nori lyg pasakyti: „jie mane čia vargina; jie mane stumia verčia kovoti; jie (jų reikalai, bėdos, vargai...) į kapus žmones nuvaro, jie (savo reikalais, darbais, padarymais) žmones žudo, galą jiems padaro".

b) Kas sako: „nenoriu *už tave* klampoti (nenoriu tavo darbo dirbti)", „jis *už mus* (mus gelbėdamas) mirė", „*už jį* įmanytų savo galvą padėti", tas pasako ir: „*už tave, už savo tėvų žemę, už savo tautą* jis ilgai vargo, dirbo, kovojo, mirė". Vartodami šiuose pasakymuose prielinksnį „už", norime, tarytum, pasakyti: „jis vargo, dirbo, kovojo, mirė — vis tave, savo tėvų žemę, savo tautą gindamas, gelbėdamas (tavim, savo tėvų žeme... rūpindamasis; tave, savo tėvų žemę... pavaduodamas)". Kas sako: „*už juos* čia vargstu, *už juos* dabar kovoju, *už* juos žmonės miršta", tas nori lyg pasakyti: „vargstu juos gindamas, jais rūpindamasis, vargstu, kad jiems nebūtų tiek vargo; juos ginu kovodamas, juos gindamas kovoju; žmonės, jais rūpindamiesi, juos gindami miršta".

§ **274.** Žodžiai, kurie eina prielinksniais, yra vartojami dažnai ir prieveiksmiais: *aplinkui, paskui, šalia, skersai*... (žr. §§ 241, 242). Prieveiksmiais (dalelytėmis) eina ir senybiniai prielinksniai, plg.: „reikėjo *lig laiku* pasakyti; dirbo *lig auštant; per sunkiai* dirba; atsikėlė *prieš švintant...*" (žr. §§ 232, 233, 236...). Žodelis *ligi (iki...)* kalboje, kaip matysim toliau, eina ir j u n g t u k u.

## JUNGTUKAS.

§ **275.** 1. Jų augo sūnus *ir* duktė. 2. Vakar jį sulijo, *ir* parėjo visas šlapias namo.

Čia žodis *ir* jungia dvi sakinio dali, du veiksniu (1), ir du sakiniu (2). Nekaitomus žodelius, kuriais jungiame sakinio dalis arba ištisus sakinius su kitomis sakinio dalimis ir su kitais sakiniais, vadiname *jungtukais,* arba sąjungomis.

Jungtukais eina kalboje toki žodžiai, kaip antai: *ir, o, bet, kad, idant, nes, nors (norint), jei (jeigu)*...

§ **276.** 1. Jis turi *ir* didelių vaikų *ir* mažų. 2. Jis apsivilko *ir* išėjo iš namų. 3. Vakar *ir* užvakar buvo labai gražus oras. 4. Turiu karvę *ir* arklį. 5. Buvo jų du vaiku, sūnus *bei* duktė (sūnus *ir* duktė,

sūnus su dukteria). 6. Mano merguže balta *bei* raudona (balta *ir* raudona). 7. Išgėrė stikluželį (alutėlio) baltą *bei* raudoną. 8. Sėjamės pašarui ne baltųjų, *bet* raudonųjų dobilų. 9. Jis gerai išmoksta pamokas, *bet* nemoka savo mintis nuosekliai išdėstyti kitiems. 10. Mokinys gerai mokosi, *ir* mokytojas juo džiaugiasi. 11. Karvę mačiau, *o* jaučio paupy nebuvo. 12. Gerumo jis geras, *bet* taip baisiai girti vis delto nereikėtų.

Čia yra jungtukų, kuriais jungiame sakinio dalis (du veiksniu, du tariniu, du papildiniu, du pažyminiu, du aplinkybės žodžiu) ir atskirus sakinius (plg. 1—9 ir 10—12).

Jungtukai *ir, bei (be)* artina arba lygina tas sakinio dalis, kurias jie jungia; jungtukai *o, bet,* jungdami gramatikos atžvilgiu sakinio dalis, sustato jas priešpriešiais, tolina, skiria. Jungtukais *ir, o, bet* jungiame čia vienos rūšies sakinius (pagrindinius).

§ 277. 1. Tada atjosiu, tada lankysiu, *kada* sausa lazda žaliuos. 2. *Kad* aš *(kada)* mažas buvau, šile ožius ganiau. 3. *Kad* tu išgelbėjai žmonių giminę, duosiu tau maistui gyvulį, kurį pats pasiskirsi. 4. *Kadangi* buvo labai nuvargęs, turėjo atsilsėti. 5. Valgyk, *kad* būtumei stiprus. 6. Prašyk dievą, *kad* rytoj gražus oras būtų. 7. Jis taip daro visiems matant, *idant* visi stebėtųsi jo išmintimi. 8. Tariau, *kad* kas į pelkę įkrito. 9. *Kad* rankas turėtų, vagį pagautų. 10. *Kai* ateisi, pasakysiu. 11. Vis jums juokai, *kol* patys nepatiriat baimės. 12. *Kol* tu mane paginsi (pavysi), aš pasiganysiu. 13. Palauk, *lig* aš sugrįšiu. 14. Paežeriuos reiks ilsėtis, *nes* ir arkliai labai nusivarę. 15. *Jei* oras rytoj bus gražus, mes rugius vešim. 16. Taip išdėjo, taip išdirbo, *jog* šuva mėsos neėstų.

Čia turime jungtukų, kuriais jungiame šalutinius sakinius su pagrindiniais. Jungdami vienais pažymime, jog šalutinis sakinys yra pagrindiniui laiko, priežasties arba kita kuri aplinkybė. Jungtukais šalutinius sakinius jungiame prie pagrindinio ir tada, kada šalutinis sakinys kitas kurias sakinio dalis jam atstoja (plg. sak. 8).

§ 278. Kiti pavyzdžiai. 1. Jis *ar* nenor ateiti, *arba* nežino, *kad* mes taip jo privalom. 2. Ten keliaudamas turėsi *ar* joti, *ar* važiuoti, *arba,* gali būt, ir pėsčias gausi kiek eiti. 3. Tu turi *ar* man atrašyti, *ar* pats ateiti. 4. Jis vis verkia *arba* juokiasi. 5. Dievas kantrus, *bet* nemaršus. 6. Dievą mylėk, *bet* ir velnio neatmesk. 7. Einu einu keliu. *Gi* žiūriu žiūriu — devyni vilkai vieną bitę bepiauną. 8. Gulėk, gulėk! *Gi* ką tu sugulėsi? 9. Tik pykšt, *ir* nušovė. 10. Tik šlumšt, *ir* įlindo. 11. Priešpriešiais sustoję *ir* barasi. 12. *Kad ir* tėvai jau išmirė, *tačiau* vaikai neištvirko. 13. *Kad ir* lytų, aš keliausiu. 14. *Kad* prie darbo kaip gaidys, *tad* prie valgio kaip

arklys. 15. Nešok, nežvenk, žirgeli, *kai* aš keleliu josiu. 16. *Kai* pradės kąsti, *tai* ir kąs. 17. Nepaskundė (nepasigailėjo, nepašykštėjo) jai dievas áugumo *nei* skaistumo. 18. Per trejus metus *nei* galvos šukuosi, *nei* burnos prausi, *ir* nagų nešluostysi. 19. *Nei* aš nulesiau kviečių dirvelę, *nei* aš pabaidžiau bėrus žirgelius. 20. Mėnuo *nei* šviečia, *nei* šildo. 21. *Nei* tu matysi, *nei* tau reik matyti. 22. *Norint (nors, kad ir)* lyja, aš *tik (vis delto)* keliausiu. 23. Vakar saulė gražiai švietė, *o* šiandien, žiūrėk, visą dieną lyja. 24. ... *O ir* atlėkė trys gegužėlės iš karaliaus darželio.

Sakiniams jungti vartojami jungtukai tiek šalutiniuose, tiek pagrindiniuose sakiniuose. Jei šalutiniame sakinyje yra jungtukas *jei, kad,* tad pagrindiniame su juo sántykiuoja *tad* arba *tai;* jei šalutiniame yra *nors, norint, kad ir,* tad pagrindiniame gali būti *tačiau* arba *bet...* Ir vieni ir antri toki žodeliai eina jungtukais. Vieni antriems jie yra sántykiniai.

§ 279. Jei prieveiksmis *kada* yra vartojamas sakiniams jungti, tad sakome, jog jis sakiniuose jungtuku eina. *Jungtuku* žodis *kuomet,* rodosi, neina sakinyje. Žodelis *ir* vartojamas kalboje ir sakinio daliai iškelti aikštėn, ne tiktai sakinio dalims jungti; tada *ir* prieveiksmiu eina. Žodelis *nė* sakomas irgi sakinio daliai aiškiau pažymėti; vadinas, ir *nė* eina sakinyje prieveiksmiu (plg. § 234).

Visos jungtukų išgalės, jų suskirstymas rūšimis sakinio ir sakinių reikalui, yra dėstomos sakinių moksle (sintaksėje). Bet ir čia, smulkėliau apie jas kalbėdamas, leidžiuosi neiškentęs, kaip ir kitur, kiek į tą sintaksę...

§ 280. Be jungtukų, sakiniams jungti vartojami dar kiti žodžiai — įvardžiai ir prieveiksmiai: *kuris, katras, koks, kas, kada, kaip, kur, iš kur* ir kai kurie kiti.

Imame kelis pavyzdžius:

1. Žmogus, *kurį* vakar mačiau, labai man patiko. 2. Palaiminti, *kurie* alksta ir trokšta teisybės. 3. *Katras* aplink pragarą pirma apibėgsiva, tatram ir teks ji. 4. Ar nežinojai, mano berneli, *katram* kieme augau? 5. *Kas* nenutuokia, tą visi apjuokia. 6. *Kokia* galva, toks ir protas. 7. Šeriu žirgelį, nežinau, *kur* josiu. 8. Peliutė žinojo, *kame* padėti visi valgymai. 9. Ar girdėjai, ar regėjai, *kaip* aguonas sėja? 10. Aš norėčiau pasiklausti, *beg* tu moki arti. 11. Buvo metas, *kada* pelė gyveno skyrium nuo žmogaus. 12. Ar gali žmogus žinoti, *kada (kuomet)* sėti reikia? 13. *Kur* aš eimi, jūs ateiti negalite. *Rr.*

14. Skirk sau bernelį, *kur* raudonais veideliais. 15. Ar nežinai, *iš kur* vėjas pučia?

Pabrauktieji žodžiai (įvardžiai ir prieveiksmiai) čia eina beveik visi tam tikromis savų sakinių dalimis ir drauge jungia tuos sakinius su kitais (su pagrindiniais). Šitos rūšies žodžius, turėdami darbo su sakiniais, gramatikose galėtume vadinti ir j u n g i a m a i s i a i s ž o d ž i a i s.

## JAUSTUKAS.

§ 281. 1. *Oi (ai, o)* tu, dieve, dievulėli, ką aš padariau! 2. *Oi* sese sese, sesaite mano! Nepulk į vargus jauna būdama. 3. *Te* (žem. *tė)* duonos kąsnelį. 4. *Še* ir tau, ko norėjai. 5. *Štai (šit)* svečias ateina. 6. *Antai (ant, ana, aure, ure)* ir kiti sugrįžo.

J a u s t u k a s, arba jausmažodis, yra nekaitomoji kalbos dalis, kuria savo jausmus (nustebimą, baimę, pasigėrėjimą, palinkėjimą...) išreiškiame. Pabrauktieji žodeliai eina čia jaustukais. Jų yra ir daugiau. Tie žodeliai yra ne mūsų jausmams pavadinti tam tikrais v a r d a i s, bet vien trumpai ir vaizdingai jiems išreikšti.

§ 282. 1. Tik *triokšt,* ir nulūžo. 2. *Pokšt,* ir nutrūko. 3. *Šmurkšt,* ir įlindo. 4. Gi žiūriu, klausau — tik *žybt žybt!... terkšt, terkšt, terkšt! trinkt, trinkt!...*

Iš jaustukų tarpo išskiriami yra dažnai būtųjų ištikimų vaizdelaičiai, vadinamieji *ištiktukai: burbt, čiūžt, barkšt, glimžt, trinkt, žybt, žvilgt...* Juos tarydami jungiame, reikšmės atžvilgiu, su tam tikrais veiksmažodžiais, sakomais akimirkos veiksmui išreikšti: *barkštelėti, burbtelėti, čiūžtelėti, trinktelėti...* Reikšmės atžvilgiu jungiame juos ir su kitais veiksmažodžiais: *barškėti, barškinti, burbėti, burbti, čiuožti, čiaužti, glemžti, žiebti, žvilgėti, žvalgyti...*

Ištiktukai yra lyg tam tikros n e k a i t o m o s būtojo laiko lytys.

§ 283. Jaustukų, ypačiai ištiktukų, mūsų kalboje yra devynios galybės. Kuriems galams ir kurie jaustukai yra kada vartojami, gramatikoje sunku būtų ir susakyti. Čia reikia tiktai pažymėti, jog žmonių kalboje jie vartojami daug dažniau, kaip rašomojoje mūsų šių dienų kalboje.

Jaustukas, būdamas jausmo vaizdelaitis, sakinio dalimi, žinoma, neina, kaip neina ja nei jungtukas nei prielinksnis.

## ŽODŽIŲ SUDĖTIS.

§ 284. Imame žodžius *žuvis, žuvauti, žuvinis, žuvininkas, žuvytė*. Visi tie žodžiai turi ką panašu, ką bendra: visi jie turi tris bendrus garsus: *žuv-* (prieš balsį).

Ta žodžio dalis, kuri atsikartoja ir kituose žodžiuose ir duoda visiems tiems žodžiams artimos reikšmės, yra jo š a k n i s.

§ 285. Žodžių šaknies tiek balsiai, tiek priebalsiai dažnai keičiasi. Imame pavyzdžiui žodžius: *riesti, rietėme, raityti, vesti, vedu, vadovas, žūklys (ū* prieš priebalsį), *žuvis*. Tų žodžių šaknys yra: *riet, ved, žū,* bet jos yra neapkitusios tiktai kai kuriuose žodžiuose (*rietėme, vedu, žūklys);* kituose šios vietos žodžiuose jos apkitusios, turime jau *rait-, ries-, ves-, vad-, žuv...*

Kad lengviau būtų žodžio šaknis išskirti, reikia žinoti, kaip kada keičiasi vieni kiti žodžio šaknies garsai (žr. §§ 294—307).

§ 286. Žodyje *surietė* prieš šaknį yra dar p r i e š d ė l i s.

P r i e š d ė l i s, arba prefiksas, yra toji žodžio dalis, kuri tariama prieš jo šaknį. Priešdėliai susidaro daugiausia iš prielinksnių, pasakomų žodžio dalimis (plg. § 237).

Žodis, pavartotas su priešdėliu, įgyja kiek naujos reikšmės, kurios be to priešdėlio jis neturėtų.

Yra žodžių, kurie vartojami su priešdėliu ir be priešdėlio; yra ir tokių žodžių, kurie vartojami tik su priešdėliu. Imame pavyzdžiui žodžius: eiti, *at*eiti, *iš*eiti, *nu*eiti; eiga, *at*eiga, *iš*eiga, *par*eiga; baigti, *iš*baigti, *nu*baigti, *pa*baigti, *pri*baigti, *su*baigti, *už*baigti; mišti, *pa*mišti, *su*mišti; *pa*baiga, *nuo*baigos; *są*junga, *są*jūdis, *są*myšis, *są*rašas, *są*rova, *są*šlavos, *sam*brėškis, *sam*brūzdis, *sam*piova, *sam*protis, *san*dėlis, *san*tarvė, *nuo*vargis, *po*kylis, *pa*miškė, *pa*šonė, *pa*girys, *pa*upys, *in*das, *in*takas...

§ 287. Žodžio *atpinga* šaknies priebalsis *n* yra tos šaknies i n t a r p a s.

I n t a r p a s, arba infiksas, yra žodžio dalelė, kuri įsiterpia kartais į jo šaknį. Pavyzdžiui imame žodžius: tekti, te*n*ka, teko; apakti, apa*n*ka, apako; atpigti, atpi*n*ga, atpigo; kakti, sukakti, ka*n*ka, suka*n*ka, kako, sukako; tapti, ta*m*pa, tapo; apšlubti, apšlu*m*ba, apšlubo... Intarpu čia eina įterpiamas tam tikrų žodžių esamajame laike garsas *m* (prieš *b, p*) arba *n* (žr. § 114, F, a ir b).

Yra žodžių, kurie turi intarpą ir p a s t o v ų, sakomą ne vienai kuriai jo lyčiai daryti: te*n*kinti, ša*n*kus, ša*n*kinti (plg. tekti, tikti, šokti)... Čia intarpas *n* yra jau p a s t o v i tam tikrų vienos šaknies žodžių dalis.

§ 288. Žodžių *gera lydeka kepa* balsis *a* yra jų g a l ū n ė. Galūnė (fleksija) yra toji žodžio dalis, kuri parodo jo giminę, skaičių, linksnį, asmenį ir t. t. Pavyzdžiui imame žodžių lytis: bern-*as*, bern-*o*, bern-*ui*, bern-*ą*, trob-*a*, trob-*os*, trob-*ų*, trob-*oms*, gal-*as*, vis-*iems* gal-*ams*... ger-*as*, ger-*a*, ger-*asis*, ger-*oji*; ger-*o*, ger-*am*, ger-*ojo*, ger-*ajam*, ger-*ajai*...; suk-*u*, suk-*i*, suk-*a*, suk-*ame*, suk-*o*, suk-*ome*...

Žodžių *suka, lydi, rašo* balsiai *a, i, o* yra, kaip jau žinome, esamojo laiko liemengalio balsiai, bet trečiajam asmeniui ir žodžio galūnę jie atstoja (žr. §§ 98,99). Žodžių *gerojo, gerajam* galūnę sudaro įvardžio linksniai *(jo, jam)* ir tos žodžio galūnės, kurias gauna kilmininkui ir naudininkui p a p r a s t a s i s, n e į v a r d ž i u o t i n i s būdvardis; lytys *gerajam, gerajai* savaime susidaro iš „geram-jam, gerai-jai".

§ 289. Imame žodį *darbininkas*. Jo dalis *-inink-* yra žodžio p r i e s a g a.

P r i e s a g a (sufiksas) yra žodžio dalis, kuri tariama tarp šaknies ir galūnės. Imame pavyzdžiui žodžius: *žuvis, žuvytė, žuvinis, žuvininkas, žuvauti*. Tų žodžių šaknis yra *žuv-* (prieš balsį). Taigi žodis *žuvis* turi tiktai šaknį ir galūnę; kiti šios vietos žodžiai turi, be to, priesagas: žuv-*yt*-ė, žuv-*in*-is, žuv-*inink*-as, žuv-*au*-ti (žr. §§ 308 ir 309).

§ 290. Imame žodį *pašaras*. Jo dalis *pašar-* yra žodžio l i e m u o.

Žodžio l i e m u o, arba kamienas, yra toji jo dalis, kuri susidaro atmetus galūnę. Liemuo yra nekaitoma žodžio dalis: *baidykl*-ė, *baidykl*-ės, *baidykl*-ei, *suk*-u, *suk*-i, *suk*-a-me. Keičiasi, tikrai sakant, ir žodžio liemuo, bet keičiasi tik tiek, kiek keičia jo galo balsį arba priebalsį susidurdama su juo žodžio galūnė: priežo*d*-is, ma*t*-ė, priežo*dži*-o, ma*či*-au, (*i* po *dž, č* yra čia minkštinamasis ženklelis)...

Veiksmažodžio laikų dažnai ne visų esti vienoks liemuo, pavyzdžiui: *bėg*-i, *bėg*-ai, *met*-i, *met*-ei, *suk*-i, *suk*-ai, *suk*-siu, *keli*-a, *gresi*-a, *vagi*-a ir *bė*-kim, *su*-kim, *mes*-ti, *meči*-au, *kėl*-ė, *grės*-ė, *vog*-ė... Liemengalyje gali būti balsis (dvibalsis) arba priebalsis: *rašy*-ti, *ragau*-ti, *suk*-ti, *veis*-ti (bendraties liemuo)...

§ 291. Imame žodžius a) *akis, plėš-ti, avis, kailis, juodas, varnas, kiauras, dantis* ir b) *akiplėša, avikailis, juodvarnis, kiauradantis*.

Pirmieji žodžiai (a) yra i š t i s i n i a i, vienašakniai. Tų žodžių po vieną tėra šaknį. Antrieji žodžiai (b) yra s u d u r t i n i a i,

dvišakniai. Jų kiekvieno yra po dvi šakni, jie kiekvienas sudurti iš dviejų ištisinių žodžių (žr. a).

§ 292. a) Žodžiai *akėtvirbalis (akėčvirbalis), juodnugaris (juodnuguris), juodvarnis* (varnas), *pasturgalis, pelėda, pusbernis, puskepalis, ratlankis, senupis, ūkvaizdis, žemuogė* yra sudurti kiekvienas iš dviejų žodžių: iš *akėčios* ir *virbalas, juodas* ir *nugara, juodas* ir *varnas, pastaras* ir *galas, pelė* ir *ėd-a (ėsti), pusė* ir *bernas, pusė* ir *kepalas, ratas* ir *lankas, senas* ir *upė, ūkis* ir *veizd-ė-ti, žemė* ir *uoga.* Jie susidarę kiekvienas iš dviejų liemenų.

b) Žodžiai *akiplėša, darbymetis, gandralizdis, saulėtekis* yra irgi sudurti kiekvienas iš dviejų žodžių: iš *akis* ir *plėš-ti, darbas* ir *metas, gandras* ir *lizdas, saulė* ir *tek-ė-ti.* Šiems žodžiams daryti pasakytas viduryje dar jungiamasis balsis *(i, y, a, ė).*

§ 293. a) Žodžiams sudurti vartojami kalboje šie balsiai: *a, o* (po kietojo ir po minkštojo priebalsio), *ė, i, y, u, ū.* Pavyzdžiai:

1) dalgiakotis, gardžiakvapis, glaustašakis, gumbažolė, ilgaausis, ilgasnapis, kalnavertis, kirvapentė (kirviapentė), kupranugaris, mėšlavežis (mėšlaveštis), piliakalnis, pilnaviduris, pusiasalis, rugiapiūtė, saldžiarūkštis, saulābrolis (sauliabrolis, mėnuo), stačiaburnis, storalūpis, šienapiūtė, tuščiaviduris, ugnavietė (ugniavietė), ugniakuras, variakojis, virvagalis...

2) bandotakis, pečiomentė, saulolaidžiai, saulolydis (saulėlydis), sienotarpis, šikšnosparnis (šikšnys), šilovarnis (žaliavarnė, žalivarnis)...

3) pelėkautai (spąstai pelėms), pelėtakis (peltakys), saulėlydis, saulėtekis, upėtakis (šalvis), žemėvilka („žemėvilka pavažoms paėda")...

4) akimirka, akivaizda (akyvaizda), arkliganis (ganąs, arklių piemuo), arkligonė, ašigalis, avigalvis, avikamša, naktibalda (naktikovis), naktigonė, naktipiečiai, rąstigalis (rąstagalys), rugigėlė (rugiagėlė, rudagėlė), savitarpis, savižemis (savažemis), šalikelė, šalitvoris, ugnikalnis (ugniakalnis), žalitvorė, žalivarnė (žalivarnis), žvakigalis...

5) brangymetis, darbymetis, prekymetis, Ramygala, saldymedis...

6) kiaurukalnis (tunelis), tarpukalnė, tarpukelė, tarpupirščiai, tarpušventė, vidudienis (vidurdienis, dienovidis, vidūdienis), vidugiris, vidukelė, viduvasaris (vidurvasaris, vasarovidis), vidunaktis (vidurnaktis), viršugalvis (galvoviršis), viršukalnė, viršukelė...

7) galvūgalis, kojūgalis (vienas katras lovos galas, gálvos arba kojos).

b) Dvibalsiai *(ai, ei, au, ui)* jungiamajam balsiui kalboje, rodosi, nesakomi. Žodžių *pusiaukelė, pusiaunaktys (pusiaunaktìs), pusiauryčiai, pusiaugavėnis (pusiaugavis), paskuigalis* (pasturgalis) pirmojoj dalyje yra naujybiniai prielinksniai *pusiau* ir *paskui;* tuodu žodžių pirmagaliu eina čia priešdėliais.

## ŠAKNIES BALSIAI IR PRIEBALSIAI.

§ 294. Balsiai. *Gelbėti, pagalba; šelpti, pašalpa; steigti, įstaiga; siekti, priesaika; kelti, kilti; laužti, lūžti; šviesti, švisti.*

Ne visų vienos šaknies žodžių balsis yra tariamas vienaip. Kaitomas yra kalboje ir žodžio šaknies balsis.

§ 295. Jei žodžio šaknyje yra balsis *a,* tad jo giminiečių šaknyse gali būti, be to *a,* dar balsiai *e, ė, i, y, o:*

ariu, ariau, orė

badau, baslis (baslys), bedu, bedėme

barstau, berti, bėrė, bėralas, birti, byrėti (birėti)

draskau, dreskiu, drėskė, drisko, dryska

grasus, grasyti, gresia, grėsti, grėsė, įgristi, įgrysta

kalnas, kalva, kelti, kėliau, kėlė, kilti, pakylėti, pokylis

kratus, kratyti, krečiu, krėsti, krėčiau, kristi

lakta, lakstyti, lekia, lėkti, lėkė

lankas, lankstus, palankus, lankyti, lenkti, linkti

manyti, menu, mintis, atmintis, išmintis, minėti, nuomonė, pramonė, sąmonė

mazgas, mezgu, mizgo, sumizgo, sumyzga; mažas, mažmožis

našta, panašus, pranašas, nešti, panešti, pranešti, nėšintis, panėšėti (panyšėti)

pašyti, pešti; tapyti, tepti

platus, plečiu, išplečiu, plėsti, išplėsti, plėtė, išplėtė, paplito, paplisti, plotis

pratimas, prasti, įprasti, įprotis, protas

ramus, ramentas, rámdyti, ramstyti, raminti, remiu, rėmiau, rimti, rimtas, rymoti, romus

raškyti, reškiu, rėkšti, rėškiau

sakau, seku („pasaką seku"), sėkmė

skala, skalus, skaldyti, skalnas (skolingas), skeliu, skelėti (skalnam būti), skėliau, skilti, įskilti, skylė, skola

skanus, skonis, skanskonis

svarus, svaras, svarstyti, svarstyklės, sverti, sveria, svėrė, svirti, sviro, svyra, svyruoti (siūruoti), pasvyrėti, svoris

takas, nuotakus, tekėti, tėkmė (upės)

tamsa, temti, santėmis, timsras

taškas, taškyti, teškiu, tėkšti, tėškė, tikšti, tiško, tyška

trámdyti, tremti, trimti, aptrimti, ištrėmė

tvárstyti, tvartas, patvarus, patvara, tverti, tvermė, tveriu, tvėriau, tvirtas, tvora

tvanas, tvinti, tvindyti, potvynis

vadas, vadovas, vedu, vesti, pavėdėti, pavėdus (panašus, panėšus), įvoda

vagis, vagia, vogti, vogė

varstyti, vartai, verti, vėriau, atviras, praviras, virtinė, vora

vartyti, pravartus, versti, praversti

varus (kurs veikiai išverda), verdu, verėnas (viralas, sruba), viralą viriau

varžyti, sąvarža, veržti, viržis

žadas, žadėti, apžadai, įžadai, įžodis, žodis

žalias, žaliuoti, želti, žėlė, žolė...

Jei žodžio šaknyje yra *e* arba *ė*, tad jo giminiečių šaknyse gali būti *y*, *o* ir kiti šios eilės balsiai. Bet visų tos eilės balsių jo giminiečiuose gali ir nebūti. Gali ir taip būti, jog tam tikro žodžio vieni kiti giminiečiai yra mums tiktai nežinomi: vartojame žodžius *lėšos, rašyti, visas...*, bet kitų jų giminiečių, su kitais šios eilės balsiais, kalbos mokslas tuo tarpu, rodosi, nepasako.

§ 296. Jei žodžio šaknyje yra kuomet sudėtinis balsis *ie*, tad kitų to žodžio giminiečių šaknyse, be to *ie*, gali būti dar *ei, ai, i, y:*

diegas, diegti, daigas, dygti, dygus

iežti, eižti, eižėti, aižyti, ižo, suižo, išižo, yžta, suyžta

lieku, liekana, laikyti, likti, lykyti (tenkinti, daryti, kad ilgam liktų)

l i e s a s, laisinti, lysti, sulysti
l i e s t i, liečiu, lytėti, palytėti
l i e ž t i, laižyti, lyžtelėti, lyžis
m i e l a s, meilė, meilus, pamilti, mylėti
m i e š t i, maišyti, sumišti, mišinys, sąmyšis
p i e š t i, piešinys, paišyti
r i e d ė t i, ridinėti („saulė žeme r i d i n ė j o")
r i e k t i, riekė, raikyti; r i e s t i, raityti; s i e k t i, saikinti, sykis
s k i e s t i, skáidyti, skysti, suskysti, skystas
s n i e g a s, snaigyti, snigti, snyguriuoti
s v i e s t i, sváidyti, svysti („akmenėlis įsvydo")
š v i e s t i, šveisti, švaistyti, švisti, švyturys
t i e k t i, teikti, taikinti, tikti
t i e s t i, tiesus, teisus, taisyti, ištisas, tysoti, tyst („t y s t išsitiesė; išsitiesk ir p a t y s o k")...

Šaknies balsiai *ie, ei, ai, i, y* vienos giminės žodžiuose gali, vadinasi, vieni kitus pakeisti: šalia *ie* toj pačioj giminėje gali būti šaknyje *ei, ai, i, y*. Bet gali ir taip būti, jog žodžio šaknyje yra *ai* (arba *ei, y, i*), bet kituose jo giminiečiuose balsio *ie* beveik visai nėra:

k a i t y t i, keisti (žem. ir k i e s t i), keistas, kitas, kisti, apkisti, kitėti; k r a i p y t i, kreipti, krypti; l á i d y t i, láidoti, laisvas, laisvė, palaidas, atlaidus, nuolaidus, leisti, lydėti; r a i š a s, ryšti, apryšti; s m a i g y t i, smeigti, smigti, įsmigti; į s t a i g a, steigti, stygti; v a i z d a s, veizdėti (veizėti), vyzdys (vyzys, vydys), pavidalas, veidas, pavyzdys...

§ 297. Jei gautume pasakyti žodžių *kaištis, raištis, peikti, veikti* kelis giminiečius, tad reikėtų jų ieškoti, del pačių jų šaknies dvibalsių *ei, ai,* pirmiausia šitos eilės (§ 296) šaknies balsiuose; jei reikėtų rasti giminiečių žodžiams su šaknies balsiais *i* arba *y,* tad reikėtų jų ieškoti, gali būti, ir balsio *a* eilėje (§ 295).

§ 298. Šaknies dvibalsis *au* kaitaliojasi su *u, ū, uo:*

č i a u ž t i, čiužinėti, čiūžtelėti, pačiūžos, čiuožti

d a u b a, dubus, dūburys (duoburys, dumburys, duburkis), duobė, duoba (išduba, drevė)

d a u ž t i, daužyti, sudužti, dūžis, sudūžta

d ž i a u g t i s, nudžiugti, džiūgauti

g r a u d u s, graudinti, graudenti, grusti („širdelė s u g r u d o"), grūsti; g r a u ž t i, gružinėti

k a u p t i, kupstas, kupra, kupinas (kaũpinas), kuopti, kuopa
k r a u t i, krūtys, krūtinė, krūmas, krūva
l a u k t i, palūkėti, luktelėti
l a u ž t i, lūžti, lūžis, luželėti, lūžtelėti
p r a u s t i, prusti, išprusti, išprūsta, išpruso
r a u g a s, raugti, rūgti, rūkštus, rūkštis, rukštelėti
r a u k t i, raukšlė, rūkšlė (rukšla), rukti, surukti, suruko
s a u s a s, susti, sūsta, suosti (kváršinti)
s p a u s t i, įspūdis, spustelėti
š a u k t i, sušukti, šūkauti, šūkis; š a u t i, šūvis
t a u p y t i, tūpti, tupia, tupėti, tupi, tupdyti...

Jei turime žodyje šaknies balsį *ū* (arba *u, uo*), tad laukiame pirmiausia jo giminiečiuose ir kitų arba vieno kurio kito šios eilės balsio (dvibalsio).

§ 299. Ne visada žodžių šaknies balsiai ir dvibalsiai kaitomi yra lygiai taip, kaip čia aukščiau parodyta. Šaknies balsius kalba ir kitaip kaito:

b r a s t a ir b r a i d y t i; b r ė ž t i ir b r a i ž y t i; b r ė ž t i ir b r u o ž t i (braužti, brožti), b r ū ž u o t i; ė s t i ir u o d a s („šimtas u o d ų kumelę s u ė d a"); k a l t i ir k u o l a s; k l ė t i s, k l o t i ir k l u o n a s; l i e t u s, l y t u s ir l i ū t i s, p a l i ū t i s, l i ū t i n g a s; p l ė š t i ir p l u o š t a s; r ė ž t i, r ė ž i s ir r u o ž a s, r u o ž t a s; s ė s t i, s o d i n t i (žem. s v a d i n t i), s o s t a s, p a s o s t ė ir s u o d ž i a i; s l ė g t i, s l o g i n t i, s l o g o s ir s l u o g a s, s l u o g u o t i; s t o t i ir s t u o m u o (stomuo); š o k t i ir p a s i š ū k ė t i; ž u v i s ir ž v e j a, ž v e j o t i, ž v i e t i, s u ž v i e t i.

Aukščiau (§§ 294—298) pasakyta ne visa apie šaknies balsių ir dvibalsių kitėjimą. Ten pažymėtos tik didžiosios, paprastosios šaknies balsių ir dvibalsių skirtybės.

§ 300. Jei žodžio šaknies gale yra balsis *ė, o, u* arba dvibalsis *ie, uo, au* ir po jų vėl eina balsis arba dvibalsis, tad šaknies balsis įgyja naują pavidalą — apkinta dažnai šaknies balsis arba dvibalsis ir dar *j* arba *v* atsiranda. Pavyzdžiai: *dė-ti* ir *dėj-au, sė-ti* ir *sėj-au, klo-ti* ir *kloj-au, sto-ti* ir *stoj-au, žū-klys, žū-ti* ir *žūv-u, žuv-au, bū-ti* ir *būv-is, buv-au, duo-ti* ir *davi-au* (deviau), *dov-ana* (dav-ana), *dov-is* („dovis prieš dovį"); *šluo-ti, šluoj-u, šlavi-au; lie-ti, liej-u* (leju), *liej-au* (lėjau); *lyti, lyj-a, lij-o; vy-ti, vej-u, vij-au; jau-ti, jov-alas; au-lys* (žem.) ir *av-ilys; au-ti* ir *av-ėti; mau-ti* ir *mov-ėti* (mūvėti); *rau-ti* ir *rav-ėti, rov-ė; šau-ti* ir *šovi-au (šav-au)*... Čia pat tiktų paminėti, tur būt, ir žodžiai *stov-ėti, dėv-ėti* (plg. *stoti, dėti*).

§ 301. a) Kaitosi ir nosiniai šaknies balsiai *ą, ę, į*. Pavyzdžiai: *drąsus, drįsti, drįstu* (žem. *dręsu*); *grąžyti, grąžinti, gręžti, grįžti; tąsyti, tęsti, tįsti; ląsta, lįsti.*

b) Šalia *ą, ę, į, ų* prieš *s* tose pačiose žodžių šaknyse, atsidūrusiose prieš kitą priebalsį, ne prieš *s*, turime kalboje ir *an, en, in, un: kąsti, kandu; ląsta, lįsti, landa, landyti, lenda, lindo; męsti, menčiu, mentalas; ręsti, rąstas, renčiu, rentinys, rantyti; siųsti, siunčiu, siunčiau; skęsti, skendau; skųsti, skundžiu, skundžiau; įspįsti, įspįsta, įspįs, įspindo, spindulys; švęsti, švenčiu, švenčiau, šventė; žįsti, žindu.*

c) Vadinasi, šaknyje šalia *an, en, in, un* gali būti ir *ą, ę, į, ų* (žr. b). Bet jei balsis su *n* yra pačiame veiksmažodžio šaknies (arba liemens) gale, tad ir prieš *s* nevirsta jis paprastai nosiniu veiksmažodžio lytyse: g i n t i, g e n u, g i n i a u, *ginsiu;* g i n t i, g i n u, g y n i a u, *ginsiu;* p i n t i, s k i n t i, t r i n t i, p a ž i n t i, *pinsiu, skinsiu, trinsiu, pažinsiu;* s e n t i, *senstu, pasensiu;* g y v e n t i, v a d i n t i, r a g i n t i, *gyvensiu, vadinsiu, raginsiu.* Tačiau tariame (ir rašome) paprastai *pažįstamas, pažįsta, pažįstu* (be *n*).

d) Šaknyje šalia trumpojo balsio gali būti ir balsis su *m, n*, o šalia *a, e* — ir *ą, ę* (žr. § 114, F, a, b, c ir I, a).

§ 302. P r i e b a l s i a i. a) Tos pačios šaknies priebalsiai vienuose žodžiuose tariami yra kietai, kituose minkštai: *griebti* ir *graibyti, karpyti* ir *kirpti, kerpu; lįsti, lendu* ir *landa, landyti; lydėti* ir *laidyti; siekti* ir *saikinti; žeisti* ir *žaizda; rašau* ir *rašiau; sakau* ir *sakyti; mokyti* ir *mokau*...

b) Priebalsiai *d* ir *t*, minkštėdami prieš *a, o, u*, virsta rašomojoje kalboje sudurtiniais minkštaisiais garsais *dž* ir *č (tš): žodis* ir *žodžio, žodžiu, žodžiai, žodžių, žodžiams, žodžius, žodžiuose; pantis* ir *pančio, pančiu, pančiams; gardus, status, gardi, stati* ir *gardžių, stačių, gardžiais, stačiais, gardžiomis, stačiomis; audimas, audeklas* ir *audžiu, audžia, audžiame, audžiau; leidau* (leidžiau) ir *leidžiu; gardus, status, gardesnis, statesnis* ir *gardžiau, stačiau, gardžiausias, stačiausias*...

§ 303. Šaknies galutinis priebalsis išeina visas aikštėn tiktai prieš tariamą su juo balsį: *aud-eklas, jung-as, šviet-ė, šviet-imas, verž-imas*... Prieš priebalsius tas šaknies priebalsis tariamas yra dažnai ne taip, kaip prieš balsį; susidurdamas su kitais priebalsių garsais (su *s, k, d, t, č*...), jis dažnai arba visai išnyksta arba ką nauja su to priebalsio garsu sudaro, arba pats kitaip yra tariamas:

plg. *austi, ausiu, šviesti, šviesiu, veršiu, veržti, jungti* (tar. „veršti, junkti").

Pagrindiniu šaknies galo priebalsiu laikome tą, kurį girdime tos šaknies žodžiuose prieš balsį.

§ 304. a) Šaknies priebalsiai *d, t, s, z, zd, st* prieš *s* visai išnyksta, jų nieko negirdime. Pavyzdžiai: *snaud-ė, ved-ė, met-ė, krit-o, veis-ė, ties-ė, zirz-ė, grimzd-o, subruzd-o, gird-ė-ti, šviet-ė, drumst-ė* ir *snau-siu, ve-siu, me-siu, kri-siu, kri-s, vei-sime, tie-site, zir-sit, grim-siu, subru-sim, gar-sus, švie-sus, drum-siu.*

b) Priebalsiai *g* ir *k* prieš *k* visai išnyksta, jų netariame. Pavyzdžiai: *aug-a, žirg-ės, kink-ome, suk-u, riek-ė, sunk-ė, trink-o* („galvą *trinko"*), *bėg-a, sek-a, spring-o, sprog-o* ir *au-klė, žir-klės, pakin-klai, su-kis, su-kim, rie-kis, rie-kim, sun-kim, sun-kit, sun-k (sun-ki), trin-kit, triñk, bė-kit, bė-k, se-kim, se-kit, sprin-kit, nesprin-k, spro-kit.*

Be to, iškrinta, matyti, dažnai *d* prieš priesagos garsus *m* ir *v*: *demi, duomi, Rr. ėmi* (ėdu), *raumi* (žr. § 118, B, C, D), *raumuo, skiemuo* (plg. *raud-onas, skied-ė*), *Rr. ėva* (ėdava), *smarvė* (ryt. ir *smardvė*)... Bet taip yra ne visada buvę kalbos ūgyje: tariame rašome dabar ir *ėdmens* („gausi per ėdmenis"), *metmens, erdvas*... Kalba auga, keičiasi; ne visada yra daręsi vienaip ir jos žodžiai.

§ 305. a) Šaknies priebalsiai *š* ir *ž*, sutapę su *s*, sudaro su juo priebalsį *š*: žodžiai *drošime, grįšime, grįš, košite, mėšiu, mėš, mėšlas, miešite, rėšiu, rėš* yra susidarę iš nesakomų „drož-sime, grįž-sime, grįž-s, koš-site, mėž-siu, mėž-s, mėž-slas, mieš-site, rėž-siu, rėž-s".

b) Šaknies priebalsiai *d* ir *t* prieš *t* pavirsta priebalsiu *s*: *snaud-ė* ir *snausti, aud-ė* ir *austi, met-ė* ir *mesti, šviet-ė* ir *šviesti, švit-o* ir *švisti, skyd-o* ir *skysti.*

§ 306. a) Priebalsiai *b, g, z* ir *ž* (skardieji) ir *p, k, s, š* (duslieji), susidūrę su *d* ir *t*, yra tariami skardžiai arba dusliai, nelygu priebalsis, kurs stovi antroje vietoje: žodžiuose *drėbti, bėgti, zirzti, laužti, lupti*... priebalsis prieš duslųjį *t* yra tariamas dusliai (kaip *p, k, s, š*), o žodžiuose *drėbdamas, bėgdamas, zirzdamas, lauždamas, lupdamas*... prieš skardųjį *d* girdime tuos pačius priebalsius jau skardžius *(b, g, z, ž).*

b) Priebalsiai *b, z* ir *ž* (skardieji) prieš liepiamosios nuosakos priebalsį *k* (prieš duslųjį) yra tariami, žinoma, irgi dusliai: žodžiuose *nedrėbkit, nezirzkit, neūžkit* prieš duslųjį *k* priebalsiai *b, z, ž* yra tariami dusliai (kaip *p, s, š*).

c) Priebalsiai *b, g* prieš duslųjį *s* yra tariami dusliai: žodžiuose *drėbsiu, bėgsiu* prieš *s* girdime *p* ir *k*.

d) Prieš *č*, iš visų minėtųjų priebalsių, tegirdime *k, p, š*, prieš *dž* — *g, b, ž*. Rašydami *mesčiau, vesčiau, vežčiau, plukdžiau*, mes girdime tiktai „meščiau, veščiau, plugdžiau".

Savo rašyba visų tarimo ypatybių mes čia (a, b, c, d) neišreiškiame.

§ 307. Šaknies priebalsiai *sk, šk, zg* prieš balsį yra tariami *sk, šk, zg*, prieš priebalsį — *ks, kš (gz, gž), gz:* a) *drisko, dreskia, drėskė, triško, ištriško, ryško, išryško, reiškė, tiško, ištiško, aptaškė, taškas, mizgo, sumizgo, rizgo, išrizgo, mezga, mazgas* ir b) *driksti, driks, driksdamas, drėksti, drėksdamas, įdrėksiu, įdrėks, trikšti, ištrikšdamas, rykšti, rykšdamas, išrykšti, reikšti, reikšdamas, tikšti, tikšdamas, migzti, sumigzti, rigzti, išrigzdamas, sumegzti, megzdamas, megsiu.*

*Gz* prieš *t* tariame, žinoma, kaip *ks; ks, kš* prieš *d* tariame kaip *gz, gž;* priebalsiai *ks, kš* su *s* (būsimojo laiko lytyse) turi duoti priebalsius *ks, kš*, o *gz* su *s* — *gs* (tariamą kaip *ks*).

Ir čia savo rašyba neišreiškiame priebalsių skardumo; rašyba čia kiek skiriasi nuo tarimo (žr. § 306).

## ŽODŽIŲ PRIESAGOS.

§ 308. Sūn-*ėnas* ir kupišk-*ėnas;* kaun-*ietis*, sod-*ietis*, taut-*ietis*, ir gimin-*ietis*, kupišk-*ietis*, vilkavišk-*ietis;* prot-*ingas*, šird-*ingas*, varg-*ingas* ir baim-*ingas*, moksl-*ingas*, išmint-*ingas;* gal-*inis*, med-*inis*, var-*inis* ir išeig-*inis*, senyb-*inis*, senob-*inis*, šeimyn-*inis*, pilvišk*inis;* ūk-*ininkas*, žuv*ininkas* ir arkl*ininkas*, vart*ininkas*, vyr-*iškas*, Kup*iškis* ir moter*iškas*, Vilkav*iškis;* ar-*klas*, sė*kla*, pin*klės* ir vysty*klas*, gydy*kla*, baidy*klė*, svarsty*klės*, švytuo*klė;* ar-*tojas* ir ardy*tojas*, varsty*tojas*, šienau*tojas*, žioplinė*tojas;* uog-*auti*, žuv-*auti* ir piemen*auti*, žūkl*auti*.

Priesagos su galūnėmis *(ėnas, ietis, ingas...)* eina čia vienos tuojau po žodžio šaknies arba po neišskiriamos jo dalies *(sūn-ėnas, sod-ietis, Kup-iškis, ar-klas...)*, kitos — po tam tikrų žodžio liemenų *(kupišk-ėnas, išmint-ingas, moter-iškas, pilvišk-inis*, plg. *Kupa, Kupiškis, Pilvė, Pilviškiai, menu, mintis, mot-ina, mot-utė)*. Tie žodžių liemens, po kurių eina čia p a g r i n d i n ė žodžio priesaga, yra patys susidarę iš tam tikrų žodžio šaknų ir priesagų; tie liemens, darant iš jų naujus žodžius, eina lyg tų naujųjų žodžių šaknimis.

§ 309. Žodžių priesagos yra labai įvairios; jos ir susidaro labai įvairiai.

Veiksmažodžių priesagos, bent daugumas, mūsų jau iškeltos aikštėn, bekalbant apie veiksmažodžių reikšmę, apie jų véikslus, dalyvius ir šiaipjau lytis. Čia duodame pavyzdžiui tiktai kelias dešimtis priesagų, vartojamų daugiausia mūsų daiktavardžiams ir būdvardžiams daryti. Ir iš tų priesagų imame šiuo tarpu tik tas, kurių susidarymas yra lyg lengviau pastebėti arba kurios dažniau yra sakomos mūsų kalbos žodžiams daryti.

Keldami aikštėn žodžių priesagas, duodame jas drauge su žodžių vardininko galūne.

Žodžiams daryti mūsų kalboje tebežymu, tarp kitų, šios priesagos:

1. a) *ba, bus:*

p a - l i a u - b a (paliova), paliaubos, svarba, s v a r - b u s (plg. s v e r t i, s v a r a s)...

b) *yba, ybas, ybė, enybė:*

d a l-y b a, dalybos, derybos, lažybos (sąlažybos), mityba, prekyba, radybos, rašyba, sargyba, šėrybos, tarnyba, tekyba, tikyba, vedyba, vedybos; a n k s t - y b a s, valybas, vėlybas —

b i a u r-y b ė, būtybė, daugybė, galybė, gėrybė, girtybė, gyvybė, grožybė, ypatybė, kaltybė, kantrybė, lygybė, ponybė, senybė (senovė), suktybė, teisybė, vienybė, vyresnybė, vyriausybė, vyrybė —

b a i s - e n y b ė, brangenybė, retenybė, sunkenybė, šventenybė...

2. a) *das, da, dus, džia, dė:*

k l õ - d a s („rugių k l õ d a s, rugiai k l õ d a i s sudėti"), indas*, iždas, nuodai, pradai, priedai; k l i á u d a (ýda, ýdva), žaizda; g a r - d u s; p a - k l o - d ė (žem. paklotė); a p y - d ž i a, atidžia (žem. a t i - d ė), pradžia...

b) *adė, idė, udė, odas:*

u b l - a d ė (žem.); a v - i d ė, arklidė, dailidė, kiaulidė, žąsidė; a l u - d ė, peludė —

v i e n - o d a s (vienoks), kitodas (kitoks)...

3. a) *ga, gas, gys, gis, gė, gus:*

e i - g a, at-eiga, išeiga, pareiga; p a - d á r - g a s (padaras, kuo kas daroma), s t o g a s („žmogaus s t o g a s, žmogus mažo stogo", *Rt.*); d v e i - g y s, treigys, p e n k e r g i s (ryt. p e n k e l-

* „Indas", kaip ir keli kiti šitos vietos žodžiai, yra drauge ir „dvišakniai, sudurtiniai žodžiai".

g i s), kūgis; b ú o - g ė (daikto pats galas, pirmagalis), kaugė („šieno káugė"), p e r - s t o - g ė („dirba be p e r s t o g ė s", be stabo, be perstojo, be nuostolio, be atvangos, be atodūsio); ž m o - g u s —

b) *agis, agė, aga (ega):*

m e l - a g i s (melagius, melugis), m e l - a g ė — v ý d r - a g a, mēdžiaga (ryt.), m e d - e g a (žem.), uodega, vedega —

c) *ingas, inga:*

d a l - i n g a s („nedalingas bernytis"), darbingas, derlingas, džiaugsmingas, gailestingas, garbingas, gausingas, gėdingas (drovus, nedrąsus), išmintingas, jausmingas, kumelinga, laimingas, lytingas (lietingas, lietvingas, žem. lýtotas), mėsingas, mirtingas, naudingas, nuodėmingas, paršinga, pavasaringas („jų gyvuliai p a v a s a r i n g i"), pavojingas, pelningas, pieninga, protingas, sultingas (ryt. ir sunkótas), nesveikatingas (ryt. n e s v e i k a t i n g a s žmogus), širdingas, turtingas, vandeningas, vargingas, verksmingas, žalingas, žuvingas; blezdinga, kregždinga (žem.)...

4. a) *ja, jas; auja, ija, ijas:*

d u - j o s, gau-ja, sauja, Gauja, Krúoja, Grúoja, Sraujà, Straujà, Šuoja (= upių vardai), jáuja (plg. „ardùs p r i j o v ė, pridžiovė, prišėrė, pridėjo"); k r a u - j a s —

NB. Čia pat skirtini ir žodžiai (jau ir be *j*): d a l i a, valdžia, šlapias, žalias...

V i l k - a u j a, Ramauja; d r a u g - i j a, lapija („medžių, žolynų lapija"), Latvija, Lenkija, Vilkija, vyrija... g a l v - i j a s, prekijas, žūklijas...

b) *ėjas, ėja; ojas, ojus, oja; tojas (au-tojas, ė-tojas, y-tojas, o-tojas, uo-tojas, in-tojas, inė-tojas):*

a u d - ė j a s, audėja, mezgėja, nešėjas, skalbėja, šokėjas, verpėja, vežėjas, virėja, virėjas —

p u p - o j u s, pup-ien-ojai (pupų virkščios), rytojus, sienojas, uog-ien-ojas, vasarojas (vasarojus); Liepoja —

a r - t o j a s; š i e n a u t o j a s, uogautojas; a k ė t o j a s, penėtojas; g a n y t o j a s, rašytojas, tárdytojas; i e š k o t o j a s, kapotojas, núomotojas; p a v a d u o t o j a s, važiuotojas; r a g i n t o j a s, šutintojas; v a i k š t i n ė t o j a s, žioplinėtojas...

5. a) *ka; aka, eka, ekas; eika, eikis; ėkas; ikas (ykas), ikė, ikis; okas, oks (okis); ukas (ukė), ūkas:*

o ž - k a; a š - a k a, l y d - e k a (lydekas, lydys), p ē l e k a s („žuvies p e l e k a i") —

j a u n - e i k a, n e v a l e i k a, šuneika; a t b u l e i k i s; Bijeika, Lizdeika, Mažeika, Noreika, Šileika, Valeika; Mažeikis, Vaineikis —

p e l - ė k a s (p e l ė s plauko: „p e l ė k a s arklys, p e l ė k a karvė“) —

k ė l - i k a s, kulikas, kulikė, lupikas, mėžikas, minikas, nešikas, pinikas, šėrikas, šlavikė, švilpikas, vežikas; naujikas, š u n i k a s (nelėmtas žmogus), vainikas, žirnikas, Graužikai, Tupikai, Šlapikas; d a l - y k a s —

b a l t - i k i s, geltonikis (geltonžiedis), jaunikis, kartikis, raudonikis (raudonviršis), statikis (stačiakampis); mergikė, Onikė, senikė (žem.); Ráibikis, Ráinikis —

d i d - ó k a s, gerokas, mažokas, statokas, sunkokas; v i e n- - o k s, visoks (visokis) —

a t - v i r - u k a s, bėrukas, jaunukas, juodukas, mažiukas, slapukas; ėriukas (gėrelis), kumeliukas (kumelukas), kumeliukė, lęšiukai (lęšiai), mergiukė, paršiukas, šuniukas, vaikiukas, veršiukas; jaunučiukas, mažučiukas; Balčiukas (Balčiaus vaikas), Jonukas (ryt. Joniukas) —

p e č i - ū k a s (stiprių pečių, petingas žmogus), valiūkas (valios bernelis), žaliūkas (žem.)...

b) *tukas, ininkas (ninkas, inkas); iškas; iškė, iškis:*

d e g - t u k a s, peštukas, pieštukas, plaktukas (kūjelis), segtukas, teptukas —

a r k l - i n - i n k a s, avininkas, bitininkas, branginininkas, daininininkas, darbininkas, daržininkas, giesmininkas, kalbininkas, mókslininkas, naujininkas, núomininkas, síelininkas, smarkininkas, tautininkas, ūkininkas, žemininkas; b a u d ž i a u - n i n k a s, kepurninkas; m a l ū n - i n k a s (malūnininkas), palūkaninkas (kurs iš gaunamų palūkanų gyvena, tuo pelnosi ir verčiasi), šulininkas (kurs šulinius kasa ir tuo verčiasi, tą darbą dirba), vargõninkas, žodýninkas —

b e d i e v - i š k a s, begėdiškas, bešališkas, daržiškas, kitoniškas (kitiškas), kupiškėniškas, kupiškietiškas, lietuviškas, mėsiškas, moteriškas, pieniškas, šikšniškas, šuniškas, vaikiškas, vyriškas, vienašališkas, vokiškas, žmoniškas —

t ė v - i š k ė (tėvynė); m o t e r - i š k ė, v y r i š k i s; kauniškis (kaunietis, kauninis), mintaviškis (M i n t a u j o s gyventojas); Dievēniškis (miestelis), Jōniškis (miestelis), Pilviškiai (plg. P i l-

v ė), Vilkaviškis (plg. V i l k a u j a); Biržiškis (Biržiška), Brašiškis; maniškis, saviškis, taviškis....

6. a) *las (la), lė, lys, lis, lus:*

a u - l a s, driežlas (driežas), dum-b-las, kaklas, piaulai, siūlas, aklas, kvailas; vėpla —

b á i - l ė (baimė), dėlė (siurbėlė), dyglė, eilė (aila, eilia), griežlė (griežėlė), patarlė, piršlės („eina piršlėms"), rauplės (raupai), siūlė, suoslė („daug s u o s l ė s buvo"), veislė —

a u - l y s (žem.), baublys, grėblys, kamšlys (kurs daug „kemša", besotis), kaplys (kaplis), ošlys (kurs daug „ošia", daug plepa), padėlys, parplys, piršlys, pyplys, siurblys, suoslys, šaulys, šoklys (žiogas), vėplys, vėžlys, žioplys; Plioplys, Šiauliai; dūlis, peilis, pódėlis, priedėlis, pūliai, sieliai —

b a i - l u s, varžlus (lankstus, liaunas), veiklus, vešlus (tarpus), vislus...

b) *alas; elis (elė, elys), ėlis, ėlė, ėlis; ilas, ilis, ilys; ylas, yla, ylis; olis, olas, olė; ulas, ulys; ulis, ulė; uolas, uolis, uolys:*

b ė r - a l a s (beralas), ėdalas, gabalas, gėralas, jovalas, kankalas, kepalas, kvepalai (kvėpalai), mentalas, mitalas, pavidalas, riebalai, skambalas, šapalas, šnekalas, tepalas, varvalas, verpalai, viralas, virbalas, žibalas; Kepalas, Mitalas, Šapalas —

b e r n - e l i s, brolelis, duobelė, galvelė, liepelė, mergelė, pušelė, saujelė, senelė, senelis, seselė, tėvelis, varpelis, žirgelis; daugelis, didelis, mažėlis; kokelys (koks didelis); Draugelis, Kraujelis, Mažėlis, Naujelis, Šlapelis —

b e r n - u ž - ė l i s, dobilėlis, jaunutėlis, kunigėlis, mažėlėlis, mažutėlis, merguželė, motinėlė, sengalvėlė, senutėlė, senutėlis, seserėlė, tėvelėlis, vaikytėlis, vainikėlis, vanagėlis (žem. bernuželis, dobilelis, mažėlelis, mažtelelis...) —

d i l g - ė l ė (dilgynė, notrynė), griežėlė (žem.), kirmėlė, musėlė (žem.), siurbėlė, skruzdėlė (skrudėlė), smirdėlė, vėgėlė —

a p d u j - ė l i s, atsiskyrėlis, išdidėlis (didžiuoklis), išdykėlis, iširėlis, meitėlis, nenáudėlis, numirėlis, nusidėjėlis, nuskurdėlis, nuskurėlis, nusižudėlis, nutautėlis, pabėgėlis, pasiutėlis, pasišiaušėlis, pavargėlis, sudžiūvėlis; apduj-ėlė, atsiskyrėlė —

d o b - i l a s, eržilas, kretilas, ratilas, spragilas, žvingilas; B r a u k - i l a (Braukyla), vaidilas (vaidila) —

d a g - i l i s, vagilis (vagilius), vingilis; a v - i l y s (žem. a u l y s) —

a k - ý l a s, ausýlas (žem.); patekỹlai, barzdyla, Baudyla, Braukyla —

j a u n - ỹ l i s, mažylis (ir j a u n ẽ l i s, mažẽlis: ryt. „katras kunigas, ar j a u n y l i s, j a u n ė l i s, ne klebonas? katras sūnus, ar mažylis, mažėlis?") —

g ý v - o l i s (žem.), senõlis (žem.); v a m b o l ẽ (žem. ir v a b o l ẽ); kankólas (žem.) —

b u r b - u l a s, bužulas, gniužulas, gurgulas, kunkulas —

d r e b - u l y s, dusulys (žem. ir dūsulys), geidulys, gyvulys (žem. g y v o l i s), kosulys, riebuliai (ryt.), skarulys, skaudulys, skritulys, snaudulys, sopulys, spindulys (ir spinduõlis), šipulys (šiupulys), šiurpulys (širpulys), virpulys, žiovulys; d r e b - u l ẽ, sniegulė (žem. s n a i g ū l ė), sprogulẽ, stebulė (s t a b u l ė) —

d i d ž i - u l i s (ryt. ir d i d ž i u o l i s), mažiulis; kukulis (gružulis, kankólas); Gražulis, Kastulis, Petrulis; dėdulė, drobulẽ —

ą ž - u o l a s (ir a r ž u o l a s, a u ž u o l a s); kánduolas (žem.) —

b r a n d - u o l y s (k a n d u o l a s), grambuolys, kamuolys (žem. kamūlys), obuolys (žem. obuolas), skenduolys (paskendėlis, skenduonis, skenduolis); gryžulẽ (gryžtė), spañguolės (spalgenos) —

a t l i e k - u o l i s, d r ą s u o l i s, gražuolis, jaunuolis, pavyduolis, šykštuolis, varguolis, žyduolis; Aukštuolis...

c) *k̨las, eklas, ėklas, yklas, uklas; kla, ykla; klė, eklė, ėklė, yklė, oklė, uoklė; klys, eklis, iklis, oklis, uoklis, uklis, ūklis; klus:*

a r - k l a s, ginklas, pa-būklai, padėklas, pakinklai, paminklas, piūklas, paveikslas (iš „paveizd+klas, paveiz+klas"); a u d - e k l a s, t u r - ė k l a i (tūrėklai); g y d - y k l a s (kuo gydo; vaistas), výstyklas; t e p u k l a s, s t e b - u k l a s (žem.) —

b ū - k l a (būklė), sėkla, stakla („girtuoklių s t a k l a"); č i u o ž - y k l a, ganykla, gydykla, varyklos; degykla (kur piemenų ugnis kurta), gulykla, knisykla, maudykla (vieta maudytis), skalbykla, stovykla, virtykla (kur išvirsta) —

á u - k l ė (iš „aug-klė"), duoklė, gerklė, minklė, pinklės, piūklės, ryklė, staklės, žirklės, žūklė; p e r - e k l ė (perekšlė); v e l - ė k l ė (lenta, ant kurios skalbinius velėja kultuve vandenyje); b a i d - y k l ė, draudyklė (draudžiamoji šluota arba kitas kuris draudžiamasis daiktas, pakelėje arba pievų ir javų pakraščiuose...), kapstyklė, kratyklė, maudyklė, skaitykiės, svarstyklės, šaudyklė (šiaudyklė), vėtyklė; k a p - o k l ė, medžioklė; s ū p - u o k l ė (sūpuoklės, ryt. s ū p e k l ė s), švytuoklė, vėduoklė, žibuoklė —

a r - k l y s, ryklys, žūklys; g r a n d - e k l i s, grūdeklis, kabeklis (kebeklis), mušeklis (muštukas...), terpeklis, varveklis, žarsteklis (žersteklis); a d - i k l i s, jauniklis, kandiklis, Kirtiklis, maišiklis, rodiklis, rūkiklis, skutiklis, variklis; k l a j - o k l i s, medžioklis (medžiotojas), Vadokliai, vijoklis (vijokšlis); d i d ž i - u o k l i s, girtuoklis, pakaruoklis (pasikorėlis), pavyduoklis (pavyduolis, žem. p a v y d u k l i s), (beržas) svyruoklis (skarotas), šykštuoklis (šykštuolis, žem. š y k š t u k l i s); e s i - ū k l i a i (asiai, asiūkliai) —

b u - k l u s („b. žmogus, b u k l i lapė"), eiklus („e i k l i o s kojelės, e i k l ū s žingsneliai"), girklus (mėgstąs girtis), pa-veikslus („paveiksli mokykla, p a v e i k s l ū s ūkiai"), vinklus („vinklus kaip voverė")...

d) *slas, sla, slė, šlė, slys, slis, slus:*

k r i - s l a s, mėšlas (iš „kriĩ-slas, mėž-slas"), mokslas, pamokslas, pęslai (penimiai), tikslas, žáislas, žąslai; g y - s l a —

m į - s l ė (mąslė), pūslė, uoslė; r a u k - š l ė (rūkšlė, raugžlė, rukšla) —

b a - s l y s (baslis), kvieslys, purslys (pūkys) —

d ė - s l u s („d ė s l i, dėdinga višta"), mąslus („mąslus vaikas"), mokslus („jų m õ k s l ū s vaikai"), tikslus...

e) *itelys, intelis, intėlis, titelys:*

g i r t̃ - i t e l̃ y s (žem.), vìsiteli (žem.); g i r t - i ñ t e l i s, naujintelis (naujutėlis), vieniñtelis, naujintelė, vienintelė; n a u j - i n t ė̃ l i s, vienintėlis (ryt.); m a ž - t i t e l y s (žem.)...

7. a) *mas, ma, mė, mus:*

b u o - m a s (kartis, įnagis sunkiems daiktams pakelti, pasverti: „b u o m a i s rąstus, akmenis į šlajas, į ratus įrita, įkelia, įverčia...")*, dūmai (plg. dūlis); kelmas, krūmas, šarmas; šarma (šerkšna);** ašmas, sekmas...

b a i - m ė, dermė, padermė, dėmė, nuodėmė, drėgmė, germė („g e r m e s pats suvalgė, man liekanas davė"), gilmė (gelmė), ertmė (žem.); gleimės (glėmės), kilmė, iškilmė, lygmė, pykmė (pikčiurna), rėtmė (žem.), sėkmė, smulkmė, tarmė, tėkmė, tvermė, žymė (iš „žinmė, žįmė") —

į d ė - m u s, įdomus, žymus, įžymus...

b) *imas, ima, ymas, ymė, umas, uma, umė:*

j a u n - i m a s, kietimas, minkštimas, skystimas; akėj-imas, ari-

---

* Kalbos mokslas šitą žodį laiko, rodosi, vokiečių kilmės žodžiu (B a u m); jis čia a r t i n a m a s su „buoge, buože".

** Rytų „graimas (greimas), klaimas" yra susidarę iš „grėjimas, grejimas, klojimas"...

mas, bėrimas, dėjimas, gėrimas, ginimas, gynimas, grendimas, klausimas, pylimas (ir g ė̃ r y m a s, g ý n y m a s, g r é n d y m a s, k l á u s y m a s, p ý l y m a s)*; a r t - i m a s, grė̃timas, svetimas, tolimas (aukšt. ir t o l y m a s, a r t y m a s), tū̃limas, vė̃limas (ryt. „v ė l i m a s svečias"); p l o k š t - i m a, šilima (šiluma) —

b a l t - y m a s, sū́rymas; a r d - y m a s, darymas, matymas, pūdymas, skaldymas, tárdymas, varstymas —

j ú o d - y m ė, kiaurymė, mė̃lymė (žem.); gelton-ymė, raudonymė —

a u k š t - u m a s, gerumas, gilumas, išmintingumas, lietuviškumas, lygumas, piktumas, platumas, seklumas, sukrumas, suktumas, vikrumas, žemumas —

a u k š t - u m a, geruma, giluma, kiauruma, lyguma, sekluma, žemuma —

j a u n - u m ė̃ (gal. jáunumę: „iš jaunumė̃s to nedariau"), mažumė (ryt. „iš mažumė̃s" — iš mažens)...

c) *smas, smė:*

b ė g - s m a s („kareivių ir bė̃gsmas buvo neapsakomas"), džiaugsmas, garsmas (gandas), griausmas, jausmas, klyksmas, rėksmas, riksmas, skausmas, šauksmas, trenksmas (tranksmas), triukšmas (trukšmas, iš „triušk-smas"), verksmas —

b a u - s m ė, drausmė, giesmė, prasmė, reikšmė (iš „reišk-smė"), versmė...

8. a) *nas, na, nia (nė), nis, nus:*

k a l - n a s, kluonas, pienas, sparnas; drėgnas, drungnas, pilnas, plynas, plonas, silpnas, skalnas (skolingas) —

d i e - n a, duona, karna, šalna, žmona; v i e š - n i a (žem. v i e š n i), plýnia; ž m o - n ė s —

b a r - n i s, klonis; šaknis —

k i l - n u s, iškilnus, prakilnus, paklusnus (paklusnas)...

b) *ana, anas, en-, ena, enas, enis, enė; inas, ina, inis, inys, inė; iena, ienas, ienis, ienė, ainis, ainė, ėnas, ėna; ynas, yna, ynė; onas (onė, onus), onis; ūnas, ūnė; uona, uonas, uonis:*

d a r g - a n a, dovana (žem. „dovina", ryt. ir „davana"), drapana, gabana, liekana, palūkanos, pleiskanos (pleiskenos), ragana, samanos (kiminai), strazdanos (veido šlakai) —

---

* Aukštaičiai skiria dažniausiai: g ė̃ r y m a s ir g ė r ì m a s, gréndymas ir grendìmas, pýlymas ir pylìmas...; žemaičiai čia visur trumpą *i* taria (prieš *mas*).

a l k - a n a s, darganas („d a r g. rytas"), dovanas (dovanaĩ, véltui duodamas arba duotas), sárkanas (váiskus, ryškus) —

d u b - e n - s (vard. d u b u o), iš m a ž e n s (iš mažumės), rudens (vard. r u d u o), smẽgens (smagens, smagenys) —

g a l v - e n a (linų g á l v e n o s, ryt. g a l v a n o s), kepenos (jeknos), kojena, letena, piuvenos (šérmenos, žiogspiros), purenos (išpurusi žemė, žolynams), puvenos, rankena, rietenos, skutenos, sniegena; jaut-ena (jaučio kailis), kiškena, lokena, meškenos (toki kailiniai), stirnena, veršena (stirnos, veršio kailis), utena („eik tu, ùtena"); Kaȓtena, Utenà —

p ẽ l - e n a s (ugniakuras), pelenaĩ, velenas; m ė l - e n a s (mėlynas, žem. „mėlins") —

p a - v y d - ẽ n i s (ryt.), šykštenis (pavyduolis, šykštuolis); šaltenis (šaltinis, žem.); Dievenis, Pėkštenis, Pėkšteniai (sodžiaus vardas), Šakenis, Šaltenis (ryt.) —

k a ĩ m - e n ė (kaĩminė, banda); mėlẽnė (melỹnė, žem.) —

ā k s t - i n a s, áuksinas (auksnas), paršìnas, pentìnas, vaikinas (ryt. v a i k ẽ s a s, žem. v a ĩ k i s); añtinas (gaigalas), avinas, bitinas, geȓvinas, katinas, patinas, t ẽ t i r v i n a s (ryt. ir tetervinas), vaȓninas (varnos patinas), žąsinas; dumblinas, kurtinas (kurčias), molinas, purvinas, suodinas (piešinas, paišinas), sótinas (sotus), varginas; geninas, nešinas, sklidinas, skubinas, tekinas, varinas, vedinas, vežinas —

m e r g - i n a, motina (žem. ir ryt. m ó t y n a) —

d a r ž ẽ l - i n i s, daržovinis, girinis, išeiginis, kauninis, laukinis, miškinis, mokslinis, pavéikslinis („p - ė mokykla, p - n i s ūkis"), pilviškinis, prūsinis, senybinis (ryt.), senovinis (senobinis), švedinis („š v - a i dobilai"); geležinis, kvietinis, medinis, milinis, ruginis; kaltinis, megztinis, rūkštinis, saldinis (ryt. ir r ū k š t ū̃ d i n i s, s a l d ū̃ d i n i s), siūtinis, virtinis; mókytinis (ėjęs mokslus žmogus...), suktinis (šokis), šaltinis, vytinis; degutinė (kur degutą dega, kur jį laiko), druskinė (kur druską laikom), gimtinė, krūtinė, ligóninė, málkinė, peleninė, piȓštinė, plỹtinė, plùnksninė (plūksninė), šáukštinė (šaukšdėtis), šeimýninė, varpinė, viralinė (kur viralus laikom); petrinės, sekminės, gegužinės, vardinės (vardādienis) —

d a r - i n y s, padarinys, lašinys (lašamas vanduo...), lašiniai, leidinys, malinys, mezginys, mėžinys, mišinys, mokinys, piešinys, siuvinys, skalbiniai, smilkinys, sviedinys, tinginys, traukinys, trupinys; sąmalinis, sąmėžinis, sąsiuvinis; kailiniaĩ, marškiniaĩ (žem. ir

k á i l i n i a i, m á r š k i n i a i), giltinė, giminė, milinys (l i m i n y s, žem. suktuvas), šulinys, židinys —

a v - i e n à (mėsa), jautiena, kiaulienà, kiškienà, vištienà, žąsienà (žem. a v ė n a, j a u t ė n a, k i a u l ė n a...) —

d o b i l - i e n à, mėnesiena, puríenos (purvės), rugiena (žem. d o b i l i e n a = „dobilyna..., dobilėina...") —

b a l ž - i e n a s, blakstienas (blakstiena), kamienas (žem. k a m ė n s, balžens, bl-tėns); ašv-íenis (žem. „ašvynis, ašvėinis") —

b r ó l - i e n ė, d ė d i e n ė (dėdės pati), Joníenė, Petrienė, Vėžienė, Žemaitíenė, Čiurlionienė, Mašiótienė, Petráitienė, Puodžiūnienė (žem. b r o l ė n ė, dėdyna, J o n ė n ė, P e t r ė n ė...) —

a v i ž - i ẽ n ė, duoniẽnė, gėlienė (gėlas, prėskas valgis), kiaušinienė (kiaušienė, paũtienė, pautiẽnė), lapienė, obuolienė, ropienė, roputienė, sausienė, uogienė, vakarienė, žirnienė (žem. d u o n ỹ n ė, k i a u š y n ė, l a p y n ė...) —

k v i e t - i ẽ n i s (kvietinis), miežienis, rugienis (ryt.); virtiẽniai; Avižienis, Rugienius —

a p s k r i t - a ĩ n i s, apvalainis, ketvirtainis, riestainis, sausainis, šešlainis; ilgainiui (žem. i l g a i n i u o); R a g a i n ė, šilainė —

v e l - ė n a, v e r - ė n a s (žem.); brolėnas (pusbrolis), sūnėnas (brolio arba sesers sūnus), tetėnas, tetulėnas (tetos, tetulės vyras), varnėnas (špokas); anykštėnas, bìržėnas, kupiškėnas (Anykščių, Biržų, Kupiškio apylinkės, tų vietų apygardos žmogus); Bitėnai, Darbėnai, Kaltinėnai, Kúosėnai, Liumpėnai, Raudėnai, Trakėnai, Varėna —

b i r ž t v - y n a s (baltmiškis), eglynas, karklynas, lazdynas, mėšlynas, purvynas, pusnynas, pušynas, skiedrynas, skruzdėlynas (skrudėlynas, skruzdynas), virbynas, žodynas, žolynas; gardumynai, šaltumynai, kaimynas, tankumynas; Balynas, Jonynas; mėlynas (ryt. ir m ė l ý n a s, žem. m ẽ l i n s) —

d u m b l - ỹ n ė, klampynė, mėlỹnė (plg. r a u d ó n a s ir R a u d õ n ė), molynė, puodynė, smėlynė, smiltynė, tankynė, tėvynė; āvalynė, pādarynė —

l e n t - ý n a, šeimyna, mótyna (žem. ir ryt.); Šakyna —

d i r v - ó n a s; geltonas, raudonas; márškonas, vìlnonas; lavónas; m a l - ó n ė; m a l·o n ù s (gal. m a l ó n ų); marškõnis, vilnõnis; k e l i õ n ė, ž i ū r õ n a i; kuprõnas, valdõnas —

l i g - o n i s (žem. l i g o n a s), tẽvonis, velionìs; Avižonìs, -iẽs, -ónį („A v i ž o s sūnus"), Váilionis, -ies („Vailio sūnus"), Balči-

konis (Balčiukonis), Čiurlionis, Gaidelionis, Grigonis, Matulionis, Pašukonis, Petronis —

p e r k - ū n a s, karaliūnas; Balčiūnas, Gailiūnas, Gaižiūnai, Geležiūnas, Kairiūnas, Lazūnai (Lazdūnai), Puodžiūnas, Račiūnas, Rimkūnas —

a t s k a l - ū̃ n a s, m a i g - ū̃ n a s (miegamasis suolas), malūnas, narūnas, palaidūnas, žinūnas —

g a l - ū́ n ė, ledūnė (kur vasarą ledai laikomi), viršūnė —

a g - u o n a; Šaltuona, Veliuona —

l a i g - u o n a s (žmonos brolis), p a l a i d - u o n a s (palaidūnas), svyr-uonėlis, širmuonėlis (šermuonėlis), šìršuonas (širšūnas, širšinas), ulbuonėlis —

a t s k a l - u o n ì s, -niẽs (atskalūnis), ėduonis, geluonis, gyvuonis, grobuonis, landuonis, liežuonis, palikuonis (palikūnis), skenduonis (skenduolys, paskendėlis); geležuonės (gẽležuonys, gelžuonis, ryt. ir g e l e ž u o n e s, gẽležaunės)...

c) *men-, muo, mena, menas, menė; uomenė (ūmenė, umenė):*

a u g - m u o (vard.), áug-men-į (gal.), aš-men-s (dg. vard.), akmuo, juosmuo, liemuo, lygmuo, piemuo, piemẽnė, raumuo, raũmens, riemuo, sėmens, skiemuo, stuomuo (stomuo), šermuo (š e l m u o, šerys, kraikas, gal. š é r m e n į), šer̃mens (budėtuvės, budynė), želmuo, želmens; ẽdmens, sẽdmens („ė d m e n s, ė d m e n y s nususo, nupruso; už ė d m e n i s kentės sėdmenys"); Akmenė —

d i d - m e n a, germena (germė), gilmena, mažmena, plonmenos, smulkmena, smulkmenos, stambmenos, stormenos, šérmenos (piuvenos, žiogspiros); lygmenas (lygmalis), statmenas (tiesiai status); Ašmena —

b e n d r - ú o m e n ė, diduomenė (didūmenė, didūmẽnė), jaunuomenė (jaunūmenė, jaunumenė...), kariuomenė, mažuomenė, tikruomenė, visuomenė...

d) *sena, sna, snas, snis, snys; esnis; ėlesnis:*

b ė g - s e n a, eisena, rašysena, skaitysena („jo rašysena, skaitysena nėr geriausia") —

d ž i ū - s n a, málksna (skindelis, guntas), plunksna (ryt. p l ū k s n a), skūrsna, sluoksna (lino pluoštas), susna, varsna (vársnas), l ū š n a (iš „lūž-sna"); k r e - s n a s (kuplus), prasnas (prastas) —

d e g - s n i s (degsnys), dirgsnis, kąsnis, kepsnis, krosnis, krūsnis (akmenų krūva), linksnis, lupsnis (lupena), pusnis, sieksnis, sluoksnis, žingsnis —

r ė k - s n y s, verksnys, rėksnė, verksnė —

m o k - ē s n i s, rūpēsnis (mokestis, rūpestis, žem.); gardėsnis, geresnis, naujesnis, statesnis; turtingesnis, vargingesnis; mylimesnis, pirmesnis, augesnė („ji a u g e s n ė už mane"); ponesnis, šunesnis, vyresnis, paskesnis —

d i d - ė l e s n i s, gardėlesnis, gerėlesnis, mažėlesnis, tvirtėlesnis...

e) *tynės; utinis, utinai, ėtinas, autinas, uotinas:*

i m - t y n ė s, muštynės, peštynės —

a u k š t - u t i n i s, galutinis, galutinaĩ, kraštutinis, paskutinis, paskutinaĩ, pirmutinis, šalutinis, vidutinis, viršutinis, žemutinis —

p u s ė́ - t i n a s, pusiáutinas (žem.), pailgúotinas (žem.)...

9. *opas, eri-opas:*

d v e j - o p a s, trejopas; ketveri-opas, devyneriopas; daugeriopas, šimteriopas, tūleriopas...

10. a) *ras, rus, ra, rys (rė), ris:*

m i š - r a s, tikras, žýdras —

a š - t - r u s (ašrus), b u d - r u s, ėdrus, giedrus (giedras), gudrus (gudras), kaitrus, mitrus (mitras), skáidrus, skėtrus, sodrus, spėrus, stingrus, stiprus (stipras), sukrus, apsukrus, sūrus (sūras), vikrus (vigrus, vikras) —

á u d - r a, aušra, ėdra, giedra, kaitra, kupra, putra, sausra, skiedra, šutra, vėtra —

g u b - r y s (kraikas), kuprys, kuprē; s ū r i s —

b) *ara, er-, erė, eri (eli), urys, uras, uris, urė:*

a š - a r a, vasara; m o t - e r - s, m o t e r i s, m o t ė (vard.); sesers, sesuo (vard.), koserē („paleido k ó s e r ę, ir rėkauja"); k e t v - e r i, penkeri, šešeri, septyneri, aštuoneri, devyneri, keleri (ryt. p e n k e l i... keleli) —

d ū b - u r y s (duoburys, dumburys, duburkis), gomurys (gomurė, gomerė), sūkurys, švyturys, vidurys, žiburys; p u m̃ p u r a s, skuduras; m e n t - u r i s, s k i a u t - u r ē (skiauterė)...

11. a) *sas, sus, sa:*

b a l - s a s, garsas, narsas, píesas (ganiava, ganomieji, gėrybė: „visą p i e s ą gali apmatyti"... visą turtą, namus), raupsai (raupai, rauplės), smarsas (kas čirškinant pakvimpa, toji kvaptis, tie riebalai); b a i - s u s, garsus, gausus, narsus, smalsus, šviesus, tamsus, vėsus; g a u - s a (gausva), šviesa, tamsa...

b) *esas, esys, esis, esa; ėsas, ėsis, ėsė; ausias (ausis):*
d e b - e s - i s (debesys), mėn-es-io (mėnesies), mėnuo (vard.); v a i k - ē s a s (ryt.), g l ě m - e s o s, glitesos, žãlesos (žalesaĩ); g a i- l e s y s, lūkesys, pašnekesys, ūžesys (žem.); trobesys (žem.) —
g r i u v - ě s i a i (žem. g r u v ė s a i), ledėsai (smulkūs ledo gabalėliai: žem. „paskutinieji l e d ė s u k a i tirpsta"), pelěsiai, puvėsiai, pelėsai, puvẽsai; mergẽsė (ryt.) —
g a r d ž i - a u s i a s (gardžiausis), naujausias, plačiausias, vyriausias...

12. *šas, šė, ša; išas, išius; čas, ičas:*

d r i b - š a s, gobšas, kipšas, niekšas, rupšas, rupša; vaikšas, mergšė; vargšas, vargšė; Daukša, Daukšys, Klupšas, Mikšas, Nikšas, Rimša —
g r i b - i š a s (vagiliautojas); vagišius, Juodišius —
g i n - č a s, gučas, kručas, kurčas (kurčias, kurtinys), snučas; k i r m - i č a s...

13. a) *tas, ta, tis, tė (autė, otė, uotė), tus:*

a u - t a s, butas, burtas (burtai), grąžtas, káltas, kéltas (kuo per upę keliamės), kerštas, kiáutas, maistas, miltai, narštas (nerštas), pluoštas, raktas, raštas, rąstas, ruõštas (ruoša), rúožtas (ruožas), síetas (sietrėtis, sietynas), siẽtas (saitas), pasaitas, sostas, spąstai, spẽtas (atspėjamas laikas), sviestas, šlaitas, tvartas, vartai, žlugtas; baltas, būtas, kiltas (storas), piktas, skystas, slaptas, suktas, šaltas, šiltas —
b r a s - t a (brastva), gamta, gniaužta, gūžta, ląsta, plyta, srutos (sutros), šluota, vanta —
d a n g - t i s, kamštis, lanktis, pyktis, samtis, smaigtis; šaltis, tvartis, žlugtis —
b ū - t i s, kártis, kiltis, klėtis, kliautis, kliūtis, krūtis, lytis, malžtis, mintis, atmintis, išmintis, mirtis, pirtis, piūtis, papiūtis, sagtis, skiltis, spūstis, stotis, sultys (ryt. s u n k a), svirtis, valtis (valktis), patartis, pažintis, pražūtis, sutartis; išgąstis (kilm. -t i e s ir -č i o) —
g n i ū ž - t ė, gryžtė (gryžčia), rykštė; bėgtė, lėktė *(Rr.)* —
l i e - t u s (lytus), pietūs; skais-tus, spartus, status...
b) *ata, atė, atis, etas, eta, etė, etys, entas, enta, entė, ent:*
a d - a t a, gyvata, sukata (avių liga, kaitulys), sveikata; valkata (ryt. v a l k e t a); gyvatė (angis) —
g a i š a t i s, k a m š - a t i s, maišatis, pilnatis —

e r š k - e t a s, lanketas, verpetas; d e v y n - e t a s, penketas, vienetas —

e l g - e t a, krūmeta (krūva, akmenų krūsnis), kupeta (kupetys), lopeta, skepeta, šerpeta, vargeta —

e k - e t ė (aketė, žem. eketys), g e n e t y s (žem.), šepetys —

r a m - e n t a s, serbenta (serbentas); b ū t - e n t; K r a ž e n t a, G y v e ñ t ė...

c) *ėtas, ėtis, ėčia; ytas, ytis, ytė, yčia; ietis, aitis, aitė, aičia:*

d ė m - ė t a s, dirsėtas, dulkėtas, duobėtas, pelkėtas, kepurėtas, kirmėlėtas, naginėtas, pirštinėtas, pušnėtas, sáulėtas, skylėtas, šukėtas, usnėtas, žemėtas; Šukėtai —

e r š k - ė t i s (ryt. arškėtys), varškėčiai; š a š - ú o l - ė t i s (šešėlis, šašėlis); Gervėčiai —

e k - ė č i o s (a k ė č i o s), kópėčios, vežėčios (ryt. „akėčios vežėčios — vyrų darbas"); dukterėčia (brolio arba sesers duktė), seserėčia (pusseserė) —

a k - y t a s, ausytas (akylas, ausylas), dantytas —

b e r n - y t i s, brolytis, duktytė, mergytė, sesytė, vištytis; mažytis, mažytė, margytė, laukytė, žalytė; Marytė, Onytė; Diržytė, Sketerytė, Šepetytė (ryt. Diržyčia, Sketeryčia, Šepetyčia); Maksvytis, Nasvytis, Vištytis —

g i m i n - i e t i s (giminaitis), anykštietis, kaunietis, kupiškietis (Anykščių, Kauno, Kupiškio, tų vietų žmogus), šiaulietis (žem. šiaulýtis), sodietis, panemunietis, pašalietis, vókietis (vókietys, žem. vókytis), maksvietis; lašiniẽčiai (vok. Speckkuchen) —

b e r n - a i t i s, dievaitis, jaunikaitis, laivaitis, sūnaitis; mergáitė, pušaitė, tarnaitė; Jurgaitis, Kalvaitis, Paršaitis, Petraitis, Bajoraičiai (kaimas); jaunitelaitis, mažtitelaitis, naujitelaitis (žem.); Džiūváičia (ryt. Džiūvės duktė), Jokūbáičia (Jokūbaičio duktė, ryt.) —

a u k š t - a ĩ t i s, žemaĩtis, mergaĩtė, pušaĩtė...

d) *otas, uotas, utas, utis, utė; otė, autė, uotė; ūtis, ūtė, ūčia:*

á u g a l - o t a s, ąsótas, barzdótas, galvótas, gýslotas, kárpotas, kuprotas, lýtotas (žem.), miglotas, plunksnotas (ryt. plūksnotas), rasotas, skarotas, strãzdanotas (šlakuotas), šakotas, šarmotas, vyžotas; Liepalótai, Pùšalotas —

a k - ú o t a s; akstinúotas, gauruotas, kampuotas, kalnuotas, lapuotas (lapotas), naguotas, plaukuotas, vainikuotas; kailiniuotas, marginiuotas; lediniuotas, smiltinuotas —

a š - u - t a s (ašatys, ašutys: plg. a š v a, a š v i e n i s), degutas, grumuta (krūmas), riešutas (riešutys); V a i n u t a s —

g e g - u t ė, peliutė, roputė, snukutis, vaikutis; didutis („stok d i d u t i s“), gerutis, margutis, mažutis, meilutis, šnekutis, šnekutė, didutė...; Birutė, Jonutis, Kęstutis, Onutė; Raštutis —

m a z g - õ t ė, nešiotė, niekotė (gelda), š i e n - a ũ t ė, v a ž i - u o t ė —

m e r g - ū́ t i s (žem. „kur ta m e r g ũ t i s dingo?“); ryt. Kubili-ūčia (Kubiliaus duktė), Vaitiek-ūčia (Vaitiekūno duktė); Biziū̦tė (Bizo duktė), Kudirkiūtė (Kudirkos duktė), Kubiliūtė...

e) *stas, sta, stė, stus, sčias (ščias); štas, štus (kščias, kštus);*

a p - s t a s, b ū - s t a s, kupstas, skirpstas, akisopstas, vystas; atatupstas, keliaklupstas —

p a - g r ė b - s t o s, g r ė b - s t ė s, varpstė, vilkstė —

a t - s t u s, lank-stus, smalstus (sm. daiktas, sm. žmogus), smalkstus (kurs smelkte smelkiasi bet kur, smalstus); g u l s č i a s (gulkščias), išvirsčias (išvirkščias), klupsčias (klūpščias), kniūbščias (kniūbsčias), pėsčias (pėkščias) —

g r a i b - š t a s (samtis žuvims gaudyti), gabštas (gabas, gobšas); darbštus, grabštus (graibštus, gribštus) —

g r a i - k - š t u s (gramus, grakštus), p l o k š č i a s (p l ó k š t a s), plokštė (žirnių p l o k š t ė), išvirkščias, pėkščias...

ė) *astis, estis, estys; ėstas; ystė, ysta, ykštis, ykščias; ūstas (uostas, uistas); ūkštis, ūkštė:*

e i g - a s t i s (eiga, eisena), gyvastis, nerimastis (nerimas) —

g a i l - e s t i s, mokestis, rūpestis (žem. m o k ẽ s n i s, r ū p e s n i s), lūkestis (lūkesys); genestys (žem. genesys, genetys) —

g r e b - ė s t a i (lotos), skanėstai —

k u n i g - y s t ė, mergystė, moterystė, žmogystė, žmogysta; vaikystė; jaunystė, kvailystė, Lokysta (upė) —

d a b a r̃ n - y k š t i s, pernýkštis (pérnykštis, pernỹkščias), rýtykštis (ryto, rytą virtas...), šeimýnykštis (šeimýniškis), vakarykščias (vakarykštis); Anykščiai —

l i g - ū́ s t a s, miegūstas (liguostas, miegúostas, liguistas, mieguistas) —

m e r g - ū k š t i s (žem.), varliūkštė, varliūkštis, vaikiūkštis, velniūkštis, vilkūkštis; Kairiūkštis...

14. a) *vas, va, vis, vė:*

a t - s t õ - v a s, pastõvas; priestõvas (ryt.), dievas, narvas (narvelis), pilvas, purvas; gyvas, erdvas, kleivas, kreivas, šleivas, širvas (širmas), tėvas (laibas) —

d i r - v a, kalva, pieva, sparva; Kar-ėi-va, vert-ei-va —

a t - e i - v i s, išeivis, kareivis, keleivis; kalvis, kirvis, skilvis (skilvys) —

g l e i - v ė s, kalvė, sán-tar-vė (dermė, santaika), smarvė (smardvė), želvė (rudmėsė, ruduokė), virvė...

b) *ava, yvas, yvė; ovas, ovė, uva, uvis:*

b a u d ž i - a v a, ganiava, kuriava, rink-li-ava, vėliava —

a n k s t - y v a s (ryt.), dalyvas, senyvas, valyvas, vėlyvas (ryt.) —

á u g - y v ė (motina...), gim̃dyvė, dažývės (dažai) —

g a n - õ v a s (kurs kitą genasi, vejasi), gėrovas („gerkit, gerkit, gėrovėliai"), gulovas, palydovas, vadovas, valdovas, varovas, žinovas —

b e n d r - ó v ė, dangovė (skalbiniai, drabužiai), daržovės, gerovė, naujovė, prastovė, senovė (ryt. ir s e n o b ė) —

D a u g - u v a, Ilguva, Laižuva, Laukuva, Lietuva, Linkuva, Raguva, raguva, sietuva —

l i e t - u v i s, linkuvis, raguvis; liežuvis (liežiuvis)...

c) *svas, svė; tuvas, tuvis, tuvė, tuvės; tva, tvė:*

b a l - s v a s, gelsvas, juosvas, laisvas, melsvas (mėlsvas), rausvas, resvas (žem. r ė s v a s), rusvas, žalsvas, žilsvas; g e l s v i s; l á i s v ė (láiksvė), lýsvė (lysė, lysia), brąsva (branda); uoksvas (duoba) —

g a l ą s - t u v a s, karštuvai, kultuvas (spragilas), mestuvai, mintuvai, nepaitùvas (iš „nepaeituvas"), piáutuvas, riestuvas, skriestuvas, skustuvas (skutiklis), suktuvas, šáutuvas, trintuvai (rt. „mìntuvai t r i n t u v a i — moterų darbas"), vogtuvai —

k a i s - t u v i s, prikaistuvis, koštuvis, žlugtuvis —

b r u k - t u v ė, keltuvė, kultuvė, maltuvė (kambarys, kur girnos stovi troboje), megztuvė, milžtuvė, praustuvė, siaustuvė (keltuvė), skalbtuvė (kultuvė), spaustuvė, spiautuvė (indas spiaudalams), velėtuvė (kultuvė), virtuvė; kéltuvos (galvijai, ryt.) —

i š l e i s - t u v ė s, įkurtuvės, jungtuvės, kártuvės, lauktuvės, melstuvės, pabaigtuvės, skerstuvės, vestuvės —

b e r ž - t v a (biržtva, baltmiškis), graižtvos (graižtos, graižai), ląstvos (ląstos) —

l ū̃ ž - t v ė (lūžtis); sen-a-tvė (ryt. ir s e n a t u v ė)...

15. *žė, žis; užis, užė; ožis, iža, ižė, ižis:*

b u o - ž ė (spragilo, dalgio, vinies b u o ž ė, plg. b u o g ė), biržis (lysvė javams b e r t i, sėti) —

d r a b - u ž i s (žem. d r o b u ž i s), gegužė, bernužis, giružė, ku-

nigužis, laivužis, merguže, pievužė, vargužis; g a l v - o ž i s, varložis (buožgalvė); a v - i ž a (latv. a u z a, plg. a v i l y s ir a u l y s), a v i ž ė; s m a l i ž i s (s m a i l i ž i s)...

§ 310. a) Iš tų priesagų, kurios čia aukščiau pažymėtos (§ 309), tebegyva yra žmonių kalboje ir raštuose tiktai dalis: *aitis, ietis, ytis, utis, ėtas, otas, uotas, ystė (ysta); yba, ybė, iena, inis, inas, ininkas, ingas, iškas; klas, klė, ykla, eklis, iklis, ikis; smas, ilis, umas, uma, uonis, imas; tuvas, tuvė, tuvis, ovas*... Su šitomis priesagomis padaromi kalboje ir toliau vis nauji žodžiai: *deguonis, daliklis, daugiklis, gesuonis, kalbininkas, linksnis, statikis, rūkiklis, vaizduotė, vandenilis, variklis*... Šitie žodžiai, vartojami dabar raštų kalboje, yra susidarę joje (mokslo kalboje), rodosi, savaime; jie kyla d a b a r aikštėn ne iš pačių žmonių kalbos. Kitos priesagos, kurioms mūsų duota pavyzdžių (§ 309), bent daugumas, n a u j i e m s žodžiams daryti yra lyg nevartojamos raštuose; kalbos moksle jos suvokiamos tiktai iš kalbos dėsnių ir kitų jos dalykų. Tarp įrašytų priesagoms pavyzdžių (§ 309) yra, žinoma, ir tokių, kurių kilmė gali būt ir abejojama: *buogė, buomas, buožė, biržis, šaukštas*...

b) Duotųjų priesagų skaičiuje yra ir s u d u r t i n i ų: *tukas, ininkas, utinis (ėtinas, autinas, uotinas), ėlesnis*... Tūlas galėtų pasakyti, jog čia mūsų turima reikalo tiktai su priesagomis *ukas* (plak*tas*, plakt*ukas*), *inis, inkas* (ūk*inis*, ūkin*inkas*), *utis, inis* (žemas, žem*utis*, žemut*inis*), *ėlis, esnis* (mažas, maž*ėlis*, mažėl*esnis*), *inas, tinas* (plg. pusė, įpusėtas, pusė*tinas;* p u s i a u, p u s i a u t i n a s, žem. p a i l g u o ir p a i l g u o t i n a s). Bet mūsų čia pažiūrėta kiek kitaip: a) d a i k t a v a r d ž i a i *degtas, plaktas* yra nevartojami, priesagą *tukas* gauna č i a v e i k s m a ž o d ž i o liemuo; b) priesagą *ininkas (ninkas, inkas)* gauna ir toki žodžiai, šalia kurių nevartojama ar beveik nevartojama priesaga *inis* (nesakome „brang*inis*, kalb*inis*, nauj*inis*"); c) priesagą *ėlesnis* gauna v i s o k i būdvardžiai, ir toki, šalia kurių nėra sakomi žodžiai su priesaga *ėlis;* d) priesagą *utinis* sakome ir ten, kur iš *utis* ji sunku išvesdinti *(viršutinis, paskutinis);* e) k e l i e m s žodžiams daryti matome čia lyg priesagas *ėtinas, autinas, uotinas*...

§ 311. Del atskirųjų priesagų susidarymo turim kai ką skyrium pažymėti (a—e).

a) Priesaga *čas* bus susidariusi iš *šas*. Savo garsus *b, d, g* prieš *š* tariame kaip *p, t, k:* žodžius d r i b š a s, s n u d š a s, g u d š a s, m i g š a s tariame d r i p š a s, s n u t š a s (s n u č a s), g u t š a s (g u č a s), m i k š a s. Iš nebesakomo *gin-šas* (iš *š* po *n*)

turėjo susidaryti pirmiausia *gin-čas* (kaip iš *in-sisukti* yra susidaręs tarmėse *in-tsisukti*, i n c i s u k t i); tą susidarėlį *gintšas* rašome tiktai saviškai *ginčas* (su kietuoju *č* prieš *a*); mūsų *č*, susidaręs iš minkštojo *t*, yra paprastai minkštas priebalsis, o žodžio *ginčas* priebalsis *č* yra kaip tiktai kietas; tą *tš (č)* yra gavęs, belyginant kalbos žodžius, vietomis ir žodis *kirmičas* (plg. g r i b i š a s).

b) Rytų aukštaičiai taria *uod-ega, medži-aga* — taria čia priesagas *ega* ir *aga;* bet tie rytų aukštaičiai, sakydami *uodega* (su *e*), taria *medžias* (medis); tarydami tą *medžias* (su *dž*), jie taria su *dž* ir žodį *medžiaga*; kur tariame *medis* su *d*, ne *medžias* (su *dž*), ten tariame, rodosi, ir *medega* (žem.). Žodį *medžiaga* rašome iš rytų aukštaičių (ne iš žemaičių) tarmės.

c) Priesagą *ininkas* rytų aukštaičiai taria *inykas:* vieną *n* jie atmeta, nebetaria (plg. *plūksna, výkšna*). Jie taria ū k i n y k a s, d a r ž i n y k a s, v a r p i n y k a s. Ir kiti aukštaičiai, darydami šios rūšies žodžius iš daiktavardžių *aušrinė, šulinys, vargonai, žodynas* (su *n* prieš žodžio galūnę), ima jiems paprastai, del tos pačios priežasties, priesagą ne *ininkas,* bet *inkas:* a u š r i n - i n k a s, š u l i n - i n k a s, v a r g õ n - i n k a s, ž o d ý n -i n k a s. Toje pačioje priesagoje išmetam kartais tiktai pirmąjį priebalsį *i* — trumpindami žodį sakom: b a u d ž i a u - n i n k a s, a m a t - n i n k a s. Rašome paprastai: p l u n k s n a, v i n k š n a, r e n t i n y s, d a r ž i n i n k a s, d a r ž o v i n i n k a s, ū k i n i n k a s, š u l i n i n k a s, b a u d ž i a u n i n k a s, a m a t i n i n k a s (a m a t n i n k a s).

d) Priebalsiai *st, sv, sč, št, šč, zd, zdž* yra tariami dažnai žodyje kaip *kst, ksv, ksč, kšč, kšt, gzd, gzdž (gždž):* tariame rašome visur arba tiktai vietomis — b a k s t y t i, b a k š t y t i, b a k š č i a u, g a i d y k s t ė, l a i k s v ė (šalia b a s t y t i, b a s č i a u, g a i d y s t ė, g a i g y s t ė, g a i d ž i a g y s t ė, l a i s v ė), p ė k š č i a s, p ė k š t i n i n k a s, r a i k š t i s, p l u o k š t a s (šalia p ė s č i a s, p ė s t i n i n k a s, r a i š t i s, p l u o š t a s), b a i k š t u s, p l o k š č i a s (žem. p l o k š t a s), š a u k š t a s, p e r n y k š t i s, p e r n y k š č i a s, r ý t y k š t i s, š e i m y n y k š t i s, v a k a r y k š t i s (iš nesakomų, rodos, ir nerašomų „baistus, ploščias, šaustas *, pernystis, pernysčias, rýtystis, šeimynystis, vakarystis"), p a l a g z d y s, p a l a g ž d ž i a i, p a l a g ž d y s (šalia p a l a z d y s, p a-

---

* Žodis š a u k š t a s yra, gali būt, šiaip susidaręs: *šau-stas,* š a u š t a s (plg. *šeši,* š ą š l a v o s), š a u k š t a s („š a u k š t u dievo dovanas į burną š a u j a m", plg. „liže kepalus į krosnį šaujam").

l a z d ž i a i). Tiktai priesaga *ystė (ysta)* yra išlikusi visur, rodosi, sveika, kokia buvusi, be tų atmainų (be *k*, be *šč* *).

e) Kaip žodžių priesagos viena kitą veikia, kaip jos viena kitą keičia arba yra keitusios kalboje, arba kaip jos pačios, del įvairių kalbos dėsnių, yra kitusios mūsų kalbos ūgyje, įvairiais laikais, viso to dalyko čia nė nemėginu išklostyti; tam mūsų priesagų dalykui k a l b o s m o k s l a s, tikiuos, paskirs vieną kitą atskirą savo rašinį [37].

§ 312. Rašant apie kalbos priesagas plačiau, reikėtų pažymėti ne tiktai, kaip jos yra susidariusios mūsų kalboje, bet ir ką kuri priesaga reiškia, kuriam jos kiekviena reikalui yra kalboje sakomos. Negalėdamas čia viso to dalyko išdėstyti ir iškelti aikštėn mūsų kalbos pavyzdžiais, pažymiu tiktai ką-ne-ką šiam reikalui keliais kalbos sakymais.

a) Priesaga *ingas* reiškia paprastai daikto v i d a u s ypatybę, išeinančią dažnai arba kartais ir aikštėn. Sakome: *ėringa* avis, *kumelinga* kumelė, *paršinga* kiaulė, *vaikinga* kalė, *veršinga* karvė; *áudringas* pavasaris; *derlinga* žemė, *derlingi* metai; vėžys yra *dvāsingas* (gyvas) daiktas; akmuo yra *nedvāsingas* (negyvas) daiktas; *gėdingas* (drovus, nedrąsus) žmogelis, *išmintingas* vyras, *káulinga* kiaulė, *kilmingas* (aukštos kilmės) žmogus, *lytingi* metai, *maldingas* žmogus, *mėsingas* jautis, žmogus *mirtingas*, dievas *nemirtingas*, viską jis *mókslingai* (giliai, kaip mokslas reikalauja) tiria; *pártingai* nukalbėjo; *pavéikslinga* (paveikslì) mokykla, *pelningas* darbas, *pelingas* vyras, *pieninga* karvė, *pìršingas* arklys, *protingas* žmogus, *sąmoningas* pasielgimas, *sążiningas* žmogus, *sùltingas* obuolys, *širdingas* žmogus, *talentinga* mergelė, *vaisingas* medis, *váltingos* avižos (jų plačios váltys, grūdų šluočiukės), *vargingas* gyvenimas, *žuvingas* ežeras, *žuvinga* upė, *aktinga* užuojauta, *energingas* žmogus, *kultūringas* kraštas, *objektinga* kalba, *praktingas* žmogus, *produktingas* (vaisingas) darbas, *religingi* žmonės, *simpatinga* moteriškė, *subjektinga* nuomonė, *taktingas* žmogus, *taktingas* pasielgimas, *netaktingas* vyras (pasielgimas)...

b) Iš pasakymų: *dėmėtas* milas, *duobėtas* kelias, *kailiniuotas* žmogus, *kalnuotas* kraštas, *kepurėtas* vaikelis, *kuprotas* senis, *lapotas (lapuotas)* medis, *plaukuota* galva, *rasota* žolė, *šakotas* medis, *šarmotas* langas, *vaikuotas* vėžys (kurs po savo kaklu turi mažutyčių, m a t o m ų vėželių), *žiburiuotos* akys — matyti, jog šios

* Šios rūšies žodžiai (m o t e r y s t ė . . .) vienaskaitoje tėra sakomi dažniausiai. Žodis g a i d y s t ė (g a i g y s t ė) yra sudarytas kitaip, be tos priesagos (plg. g a i d ž i a - g y s t ė).

rūšies būdvardžiai (...ėtas, otas, uotas) rodo p a v i r š i a u s, a i k š t ė s, visai matomą daiktų ypatybę, visų pastebimą jų savotiškumą. Sakydami „*pečiuotas* vyras, *naguotas* vaikinas, *galvotas* žmogus“, pasisakome kalbą apie vyrą, kurio matyti geri, stiprūs pečiai, apie gerų nagų vaikiną, apie geros galvos žmogų. Čia būdvardžiais reiškiame, žinoma, ir v i d a u s ypatybę; bet norėdami pažymėti, jog čia yra kalbama ypačiai apie vidaus ypatybę, sakome labai dažnai ir „*petingas* (stiprus) vyras, *nagingas* (mokąs daug ką rankomis padirbti) vaikinas, *piršingas* (stiprus, gerų piršių) arklys“. Žmogaus g a l v a taip matyti, taip lengva pastebėti, taip ji krinta žmogui į akį, jog priesagą *otas* sakome šitam žodžiui (*galvotas*) ir tuomet, kada kalbėdami turime galvoje tiktai vidaus, ne paviršiaus ypatybę, ne visų pastebimą žmogaus savotiškumą. Sakome ir „*ligotas* žmogus“, į kurį pažiūrėję tuoj matome jį sergant, negaluojant.

c) Sakome rašome: *anglinės* (anglų) prekės, gelumbės; *amerikinės* akėčios, *antiniai* (anties) kiaušiai, kiaušiniai; *auksinis* daiktas; *austriniai* dalgiai; *demokratiniai* ir *nedemokratiniai* (demokratų ir nedemokratų) laikraščiai; *dieniniai* drugiai; *dvāsinis* (skiriamas dvasios reikalams) penas, *dvasinė* seminarija (ji skiriama būsimiesiems dvasininkams, žmogaus dvasios mokslui, dvasios reikalams); *išeiginis* (išeigos) drabužis; *kauninis* alus; *kunìginiai, nekunìginiai* (kunigų, nekunigų) raštai; *laukinis* paukštis, *laukinė* obelis; *medinė* siena, *mėsinis* (skiriamas m ė s a i piaustyti) peilis; *miestiniai* (miesto žmonių) drabužiai; *mókslinis* (skiriamas mokslui, mokslo) vadovėlis; *naktinis* drugys; *naminiai* drabužiai, *naminis* alus; *pártinis* (partijos leidžiamas) raštas; *pavéikslinė* (kuri skiriama paveikslui) mokykla; *pieninis* puodelis (jis skiriamas p i e n u i, jame p i e n ą laikom); *pilviškinis* (Pilviškių) kunigas; *prūsinis* spiritas, *prūsinės* prekės; *ryginis* alus; *senovinė (senybinė)* daina (giesmė); *švedinis* plienas, *švedinės* mašinos, *švediniai* dobilai; *vakarinės* maldos; *varšuvinis* avilys; *vietinis* (vietos) kunigas; *vištiniai* (vištos) kiaušiniai; *žąsiniai* taukai (žąstaukiai)...

Priesaga *inis* reiškia paprastai daikto k i l m ę — tokią daikto ypatybę, kuria pasakome, iš ko kas yra kilę, padaryta, kam (kuriam daiktui, reikalui, laikui, tikslui) kas yra skiriama... Ta priesaga pasakom ir kitų daikto ypatybių (plg. *saldinis, megztinis...*); su ta priesaga daroma ir daugybė daiktavardžių, padaromų iš tos rūšies būdvardžių (plg. *druskinė, malkinė, mókytinis, vytinis...*).

Būdvardžius, vartojamus su ta priesaga, gali atstoti ir daiktavardžių kilmininkai: plg. *aukso* žiedelis, *dvasios* penas, mano *dva-*

*sios* tėvelis, *dvasios* dalykai, *erškėčių* vainikas, „*kaulo* burna, *mėsos* barzda", *mokslo* dalykai, *kraujo* puta, *pieno* puta, *rūtų* vainikėlis... Daiktavardžių kilmininkus tie būdvardžiai dažnai nė pakeisti negali (dainų, mįslių, gilios maldos... kalboje).

d) Sakome rašome:

1. Buvo ir *aušrininkų* nemãža. 2. Nelygu *tautiniñkas*, nelygų *mókslininkas*. 3. *Kalbininkams*, žinoma, ir kalbos dalykai rūpi. 4. Jis geras *arklininkas, bitininkas, mokslininkas, ūkininkas, žuvininkas*. 5. Buvo susirinkę penki *varpininkai*, trys *juozapininkai* ir kelios *zitininkės*; jų tarpe buvo ir *mokslininkų* (mokslo žmonių, mokslo draugijos narių) keli. 6. Buvo ir keli *kauniečiai, vilniečiai* (kauniškiai, vilniškiai), *pašaliečiai, sodiečiai* (keli Kauno, Vilniaus, pašalio, sodžiaus žmonės). 7. Paskui̇̃m kalbėjo ir vienas *dvãsininkas, mókslininkas, kauninińkas, vilnininkas, lénkininkas, lietuvininkas*... (vienas žmogus, kuriam d v a s i o s, m o k s l o dalykai, reikalai ypačiai rūpi, kurs tuo ir verčiasi, kurs tam yra ir atsidėjęs; vienas žmogus, kuriam ypačiai K a u n a s rūpi, kuris norėtų ypačiai K a u n ą arba V i l n i ų Lietuvos centru padaryti, vienas tų Lietuvos miestų šalininkas; vienas žmogus, kuriam ypačiai lénkų, lietuvių dalykai rūpi, kurs tuo dalyku yra ypačiai susirūpinęs, kurs įmanytų ir kitus lenkais, lietuviais paversti). 8. Vakar mačiausi su vienu *senóvininku*.

Sakome: mano *giminietis* (giminaitis), mūsų *tautietis* (mano giminės, mūsų tautos žmogus) ir mūsų *tautiniñkai, kalbiniñkai* (žmonės, kuriems t a u t a k a l b a, t a u t o s k a l b o s dalykai ypačiai rūpi, kurie k a l b ą atsidėję, kiek mokėdami, tiria, kurie k a l b o s dalykais ypačiai verčiasi, kurie t a u t õ s reikalais yra ypačiai susirūpinę); kalbėjo ir keli *partininkai*...

e) Yra sakoma ir šiaip:

1. Vaikams jis nusipirko vieną ir *lietuvišką* uždavinyną (parašytą lietuvių kalba, lietuviškai, tokį, kokį rašomi paprastai lietuviams). 2. Žiūrėk, ir čia esama *lietuviškų* sūrių (visai panašių į Lietuvos, į lietuvių sūrius, tokių, kokių ypačiai Lietuvoje randi). 3. Tas jo pasielgimas buvo visai *lietuviškas*. 4. Jų ir kalba buvo *lietuviška*. 5. Dabar Kaune būsiąs leidžiamas vienas ir *lenkiškas* laikraštis. 6. Latviuose *lenkiško, lietuviško* ūkio nematysite: jie žemę dirba kaip reikiant, ne taip, kaip mes arba lenkai. 7. Jo balsas buvo *nežmoniškas*. 8. Ir ėmė kas baubti *gyvulišku* balsu. 9. Vieną ir *senovišką* (tokią,

kokią senovėje tedainuodavo, panašią į senovinę) dainelę sudainavo. 10. Jis yra *senoviškas* mokytojas. 11. Kur jo neaugs javai: jo ir laukas *daržiškai* dirbamas! 12. *Laukiškas* daržo išdirbimas ir naudos maža teduoda. 13. Visos šikšnos *šikšniškai* išdirbtos. 14. Pasisiūdino ir *miestiškų* (tokių, kokiais miestiečiai vilki) drabužių. 15. Jis nieko *pieniška*, nieko *mėsiška* nevalgo; jis *pieniška* tevalgo (*„pieniškas, mėsiškas* valgis" yra „valgis, patiektas s u p i e n u, s u m ė s a, pats pienas, pati mėsa*, valgis pagamintas iš pieno, mėsos"). 16. Jo *dvasiški* pamokymai (toki, kokiais žmogaus dvasią stiprinam, áuklėjam), *moksliški* nusakymai (kiek panašūs į mokslo nusakymus...) — ar daug ką yra padarę? 17. Šito begėdžio ir kalba buvo, žinoma, *begėdiška*. 18. Buvo aprašytas ir šitas *bedieviškas (begėdiškas, bešališkas, betaktiškas, juokdariškas, veidmainiškas, vienašališkas)* jo pasielgimas. 19. Jis elgiasi *bešališkai (vienašališkai...)*.

P a s t e b ė j i m a s. Kai kas rašo ir *„dvasiškas* penas". Bet „d v a s i š k a s penas" reiškia „ne peną, pagamintą su dvasia, pačią dvasią" (plg. *„pieniškas* valgis"). Rašydami „d v a s i š k a s penas", rašytojai nori lyg pasakyti: „penas, kurs dvasiai skiriamas stiprinti, d v a s i o s penas" (plg. „ž m o g a u s maistas, š i r d i e s paguoda, i š e i g o s, i š e i g i n i s · drabužis; r a n k i n ė mašinėlė"...). Iš to, kas yra Lietuvoje šiam dalykui sakoma, įdėta tam tikroje vietoje (§ 312), ir „d v a s i o s, d v a s i n i s penas".

f) Raštuose yra skiriama: 1. a u k š t y b ė ir a u k š t u m a s, a u k š t u m a, 2. b i a u r y b ė ir b i a u r u m a s, 3. g i l y b ė, k a n t r y b ė, n a r s y b ė, p l a t y b ė, š v e n t y b ė, š u n y b ė, v y r y b ė, j u o d y m ė, m o t e r y s t ė ir g i l u m a s, g i l u m a; k a n t r u m a s, n a r s u m a s, p l a t u m a s, p l o t i s; š v e n t u m a s, š v e n t e n y b ė, š u n i š k u m a s, v y r i š k u m a s, v y r i j a; j u o d u m a s, m o t e r i š k u m a s... Kuo čia šitos ir kitos žodžių priesagos skiriasi reikšmės atžvilgiu, čia dabar nekalbėsiu.

Atskirųjų priesagų reikšmė, kad būtų visa aiški, reikėtų išdėstyti pavyzdžiais drauge su visu linksnių mokslu (plg. „s e n o v ė s daina, s e n o v i n ė daina, s e n o v i š k a daina; m i e s t o gyvenimas dabar labai brangus; Jėzaus Kristaus ž e m ė s gyvenimas daug ko mus pamoko; gyvenimas m i e s t e, m i e s t o gyvenimas; šiáurės pašvaistės n e ž e m i š k a didybė vis augo ir augo"...). T o š i t a m vadovėly, žinoma, nepadarysi.

---

* Plg. *moteriškė (moteriška), vyriškis.*



## RAŠOMOJI MŪSŲ KALBA IR MŪSŲ KALBOS TARMĖS.

**§ 313.** Ne visur lietuviai visai vienaip kalba. Rašomoji mūsų šių dienų kalba yra mūsų p a n e m u n i e č i ų kalba: lietuviai, kurie gyvena panemunėmis, tarp Kauno ir Nemuno žemupio, ypačiai Nemuno kairėje, šneka ta kalba, kuri yra dabar rašomosios mūsų kalbos p a g r i n d a s. Rašomosios kalbos garsus tariame paprastai taip, kaip jie yra tariami Lietuvos panemunėse, tariame — l a n g a s, p a n t i s, p e n k i, s v i e s t a s, p u o d a s, p u o d e l i s, be l a n g o, be s t o g o, be d r ą s o s, be d u o n o s, jis s ė d i, v ė g ė l ė, k a l b ė t i, p e l k ė, ą s a, t ę s t i, t ę s i u (*ą* ir *ę* yra tariami paprastai kaip i l g i e j i *a, e*), matau b a l ą, p e l ę... Kitų vietų lietuviai, kad ir taria ne visi viską vienaip, ką rašydami knygose rašo taip, kaip yra tų panemuniečių tariama. Kiekvienas rašytojas iš savo tarmės įdeda į rašomąją kalbą daug savų žodžių, savų pasakymų, savo kalbos ypatybių, ir tuo būdu visų tarmių rašytojai tiktai turtina ir tobūlina v i e n ą rašomąją mūsų kalbą.

**§ 314.** Lietuvių kalbos skiriame pirmiausia dvi tarmi: viena tarmė yra a u k š t a i č i ų (gyvenančių aukščiau, įkalniau), antroji — ž e m a i č i ų (gyvenančių žemiau, pakalniau).

a) Aukštaičiais vadiname lietuvius, kurie *čia, čiai, džia, džiai* (žodžio gale), *ė, o, ie, uo* taria — kaip *če, čei, dže, džei* (kartais *čia, čiai, džia, džiai*), kaip gryną, siaurą *ē* (kaip vokiečiai savo *ee, eh* žodžiuose *See, Reh*), kaip gryną, siaurą *ȯ* (ilgąjį balsį), kaip ilgą sudėtinį balsį *iė*, kaip ilgą sudėtinį balsį *uȯ* (sudarytą iš *u* ir siaurojo *ȯ*, vietomis iš *u* ir *a*).

b) Žemaičiais vadiname lietuvius, kurie tuos pačius garsus taria kaip *te, tei, de, dei, ię, uo, y, ū* (*ėi, ou*, arba ē, ō).

Rašydami aukštaitiškai,— rašomoji mūsų kalba yra aukštaičių tarmė,— rašome: g a r d ž i a i, p l a č i a i, j a u č i a i, ž o d ž i a i, p a č i a m, p l a č i a m, g a r d ž i a m, j a u č i a m s, ž o d ž i a m s, m e č i a u, v e d ž i a u, d ė t i, v ė g ė l ė, p e l k ė, m e t ė, š o n a s, š o n o, k l o t i, k i e m a s, k i e m i n ė t i, v i e š ė t i, d u o n a, d u o n e l i a u t i, p u o d a s...

c) Žemaičiai, tarydami *ė* ir *o* kaip sudėtinius balsius *ie* ir *uo*, taria juodu žodžio pradžioje su *j* ir *v*: j i e d u, v u o r s (= *ė d u, oras; oro* nuo *voro* žemaičiai, rodosi, neskiria).

d) Yra ir kitų čia skirtumų. Žemaičiai sako b ū s u, b ū s, p l y š u, p l y š (aukštaičiai taria d a ž n i a u s i a i *būsiu, bus, plyšiu, pliš*). Nosinius balsius žemaičiai taria ne visi ir ne visus vienaip: žodžius, rašomus ą s ą, r a š ą s, r a š ą, b a l ą, k ą, t ą, l a u k ų, b a l ų, s k ų s t i, d r į s t i..., žemaičiai taria paprastai arba dažnai kaip ą s a (su n o s i n i u *a* arba *o*), r a š u s, r a š u (kur *u* panašus į trumpąjį *o*), b a l a (kur galo *a* yra trumpas balsis), k ą n, t ą n (arba su nosiniu *o*), l a u k u n, b a l u (su *un*, kur yra kirtis gale, ir su aiškiu *u* be kirčio), s k ų s t i, d r į s t i (su tariamais pro nosį ilgaisiais *u, i* ir su *n*). Kur tariame rašome s a u s a s, l a u ž a s, k i p š a s, žemaičiai taria: s a u s u s, l a u ž u s, k i p š u s (su trumpuoju *u*, panašiu į trumputėlį *o*). Žemaičiai *ai* ir *ei* taria dažnai kaip ā ir ē: v ā k ā, r ē k (vaikai, reikia). Jie *a* žodžio gale be kirčio tam tikrose lytyse netaria, atmeta: m e t, v e d, s t o g s, č e s v ē k, g e r būti, m e t s, v ā k s (= m e t a, v e d a, s t o g a s, čia s v e i k a, g e r a būti, m e t a s, v a i k a s). Balsius *ė* ir *o*, žodžio gale, be kirčio (ne vietininko lytyje) žemaičiai taria kaip *e* (*i*), *a*: p e l k e, m e t e, v e d e, s t o g a, m e t a, v ā k a, v a r n a s (= p e l k ė, m e t ė, v e d ė, s t o g o, m e t o, v a i k o, v a r n o s).

**§ 315.** Žemaičiai žodžius taria ne visi vienaip. Jų kalbos yra trys didžiosios skiltys: a) t e l š i š k i a i (vasaros vakarų) žemaičiai (beveik visoje T e l š i ų apskrityje, vakarinėje Šiaulių apskrities dalyje, Raseinių apskrities vakaruose, aplink Palangą...) *ie* ir *uo* taria kaip dvibalsius *ėi, ou* (su siaurais ir neaiškiais *ė* ir *o*); b) r a s e i n i š k i a i (žiemos rytų) žemaičiai (dešiniojoje R a s e i n i ų (R e s e i n i ų) apskrities dalyje, Šiaulių ir Telšių apskričių pakraščiais ir vasaros rytų Prūsų Lietuvos dalyje) *ie* ir *uo* taria kaip *y, ū*; c) k l a i p ė d i š k i a i (žiemos vakarų) žemaičiai (žiemos vakarų Prūsų dalyje, ypačiai Klaipėdos srityje) *ie* ir *uo* taria kaip

ẹ̄ ir ọ̄ (kur ẹ ir ọ yra siaurieji, neaiškieji ẹ̄ ir ọ̄). Žemaičiai sako: a) s v ė i s t s (su kietoku *v*), p ȯ u d s, b) s v y s t s, p ū d s, c) s v ẹ̄ s t s, p ọ̄ d s.

a) Rašomosios kalbos balsius *ie, i* ir *uo, u,* tam tikruose žodžiuose, priešdėliuose ir galūnėse, žemaičiai taria visi vienaip (nepaprastai): žodžius g r i e b t i, l i e t u s (lytus), m i e l a s (mylimas, malonus), n i e k a d a, n i e k a s, n i e k i n t i, p r i e š a i s, p r i e š, p r i e m o n ė, p r i e d a i, p r i e, p r i d ė t i, n e š i e s i (n e š i e s), p u o d y n ė, n u m e s t i, n u o b a i g o s, n u o g r a u ž a, n u o t r u p o s — visi žemaičiai taria, kaip kad būtų mūsų rašoma: g r e i b t i, l y t u s, m y l s, n ė k a d a („niėkadu"), n ė k s, n ė k i n t i („n i ė k s, n i ė k i n t i"), p r y š a i s, p r y š, p r y m o n ė, p r y d a i, p r y, p r y d ė t i, n e š ý s, p ū d y n ė, n ū m e s t i, n ū b a n g o s, n ū g r a u ž a, n ū t r u p o s.

Kaip žemaičių yra tariami *ė* ir *ie* įvairiose priesagose,— mūsų yra parodyta priesagų skyriuje (žr. § 309).

b) Rašomosios kalbos galūnę *ui (uj, uje)* žemaičiai taria kaip mūsų sudėtinį balsį *uo:* v y r u i, s ū n u i, a l u j e, a l u j, p a s k u i, i l g a i n i u i = žem. v y r u o, s ū n u o, a l u o, p a s k u o, i l g a i n i u o.

**§ 316.** Siena tarp aukštaičių ir žemaičių prasideda nuo Kuršo sienos (nuo Vegerių miestelio) ir eina per Kruopius, pro Šiaulių šalį, per Būbius stačiai Raseinių linkan; iš ten pasisuka į žiemos vakarus Tauragės linkan; Prūsų pusėje eina ligi Nemuno upės, toliau panemunėmis nueina ligi Baltijos jūros. Nuo tos sienos į Lietuvos rytus ir pietus žmonės kalba aukštaitiškai, į vakarus ir žiemius — žemaitiškai.

**§ 317.** Ir aukštaičių tarmės yra trys didžiosios skiltys: a) v a k a r ų aukštaičiai, didesniojoje Prūsų Lietuvos dalyje, žiemių ir žiemos vakarų buv. Savalkų gubernijos dalyse ir tose buv. Kauno gubernijos vietose, kurios eina nuo žemaičių gyvenamo ploto iki Šušvies ir Nevėžies upių; b) v i d u r i o (viduriniai) aukštaičiai, Kauno apskrityje, į rytus nuo Šušvies ir Nevėžies upių, didžiojoje Šiaulių apskrities dalyje, ligi Kuršo sienos (vis žemaičių kaimynai) ir c) r y t ų (rytiniai) aukštaičiai — Panevėžio, Ukmergės ir Zarasų apskrityse (Kauno gub.), Vilniaus ir Gardino gubernijose, kur tebekalbama lietuviškai, ir Suvalkų gubernijos rytų pakraščiuose.

**§ 318.** a) Vakarų aukštaičiai ištaria *ą* ir *ę* kaip ilguosius *a* ir *e,* dvibalsius *am, an, em, en* kaip dvibalsius su *a* ir *e,* o priebalsį *l* prieš *ė* (ir *e*) — kaip minkštąjį *l* (lygų vokiečių kalbos priebalsiui *l* žodyje *lesen*): ą s a, g r ą ž t a s, ž ą s i s, s k ę s t i, š v ę s t i,

l a n k a s, l a n g a s, r a m t i s, s a m t i s, t e m p t i, t v e n k t i, k e m p ė, l ė k t i (lekiu), p l ė š t i, k a l b ė t i...

b) Vidurio aukštaičiai, tardami *ą, ę* ir *a, e* dvibalsiuose su *m, n,* beveik visai sutinka su vakarų aukštaičiais, bet *l* prieš *ė* taria būtinai kietą, kaip žodyje l a u k a s.

c) Rytų aukštaičiai *ą, ę* (ir *a, e* dvibalsiuose su *m* ir *n)* taria jau kitaip, o *l* prieš *ė* turi būtinai kietą. Balsius *a* ir *e* dvibalsiuose su *m, n* vieni taria kaip *o, ė,* kiti — kaip *u, i* (kur *u* ir *i* yra atvirieji balsiai); vieni taria *ą, ę* kaip *o, ė,* kiti — kaip *ū, y;* vieni ir antri prieš *ė (e)* kietą *l* taria.

Vidurio aukštaičiai ištaria: ā s a, g r ā ž t a s, ž ā s i s, s k ē s t i, š v ē s t i (vietomis su nosiniais *a* ir *e,* tariamais ir pro nosį), l a n g a s (langs), s e m s i u... l ė k t i (łėkt), k a ł b ė t i (su kietuoju *l*).

Rytų aukštaičiai taria: a) o s a, g r o ž t a s, ž o s i s, s k ẹ s t, š v ẹ s i u, l o n g a s... t v ẹ n k t, ł ė k t, l a k i u (lekiu), k a ł b ė t; b) ū s a, g r ū ž t a s, ž ū s i s, s k y s t, š v y s i u, l u n g a s, t v i n k t, ł ė k t (lakiu), k a ł b ė t...

d) Tarp vidurinių ir rytinių aukštaičių yra ir tarpų, kuriuose vieni tvirtapradžius dvibalsius *am, an, em, en* ištaria su grynaisiais balsiais *a* ir *e* (s a m t i s, l a n g a s, p e m p ė, p e n t i s), bet tvirtagalius, kaip ir kiti rytų aukštaičiai — su negrynais *a* ir *e* (r ŏ m t i s, l ŏ n k a s, t ẹ m t, t v ẹ n k t); kiti rytų aukštaičiai (Merkinėje, Savalkų gubernijos rytų pakraščiuose ir kitur) taria: r a n k a, l a n g a s, t e m s t a, t v e n k s i u ir ū s a, ž ū s i s, k y s i u, s k y s t a (ą s a, ž ą s i s, k ę s i u, s k ę s t a) [38].

§ **319.** a) Rytų aukštaičiai trumpuosius balsius, su senoviniu kirčiu (š *a* k ą, v *i* š t ą, p *u* s ę, v *e* d ė, r *a* š o, v *i* r a l a s, k *e* p a l a s...), taria kaip p u s i l g i u s balsius, o ilguosius balsius be kirčio ir žodžio gale trumpina — taria kaip pusilgius arba trumpus balsius. Balsius *a* ir *e* su senoviniu kirčiu vakarų (ir vidurio) aukštaičiai taria kaip ilguosius *a* ir *e;* balsius *i, u* ir su tuo senoviniu kirčiu jie taria kaip trumpuosius balsius.

b) Rytų aukštaičiai balsius *ė* ir *uo* žodžių gale betrumpindami paverčia ir balsiais *a (e), o (a):* v a r l a, k u m i a l a, k u m a l a, p e l k e (p e l k i a), a k m o, u n d o, u n d a... (= v a r l ė, k u m e l ė, p e l k ė, a k m u o, v a n d u o).

c) Rytų aukštaičiai dvibalsius *ie* ir *uo* ir šiaipjau ilguosius balsius, jei pasakomi tie balsiai be kirčio, taria vietomis taip, jog iš to tarimo sunku tų balsių skirtumai ir suvaikyti arba bent paprastaisiais rašmenimis išreikšti: vietomis žodžiai k l u o n e l i s ir

klanelis, puodelis ir padelis, sienelė ir senelė, rietelis ir rėtelis... yra tariami vienodai arba beveik vienodai. Jie, rašydami tos rūšies žodžius bendram lietuvių reikalui, rašo dažniausiai tik tą, ką tuose pačiuose žodžiuose ar artimuose jų giminiečiuose taria su kirčiu: Dievenis, dievulėlis, kluonelis, skietelis, vyriausias, dūmučiai... (plg. dievas, kluonas, skietas, vyras, dūmai).

d) Rašome arklys, brolis, samtis ir ántis, kártis, valtis, darys, rašys, skaldys. Pirmosios linksniuotės žodžiuose rytų aukštaičiai taria čia vardininko lytyje (gale) pusilgį balsį *i*, ilgėlesnį, nekaip trečiosios linksniuotės žodžių gale (nekaip žodžiuose antis, kártis, valtis). Lytis darys, rašys, skaldys jie taria su trumpuoju *i* žodžio gale (prieš *s*).

e) Mūsų trumpuosius balsius (šaka, marti, pati, paltis, kártis), žodžio gale, rytų aukštaičiai taria vietomis kaip dusliuosius (trumputėlius, neaiškius, lyg negirdimus) balsius.

ė) Buv. Suvalkų gubernijos rytų aukštaičiai (dzūkai) ir jų rytų pusės kaimynai priebalsius *d* ir *t* prieš *i, y, ie* taria kaip *dz* ir *c* (*ts*): dzidelis, rodziklis, dzykas, sūdzysiu, dzievas, dzvi, cikras, pacikėsiu, cylėk, ciesus, daryc (daryti).

Šie aukštaičiai (dzūkai) ir jų kaimynai iš vakarų pusės (vakarų pakraščio aukštaičiai) dvibalsius *il, im, in, ir, ul, um, un, ur,* jei tie dvibalsiai tariami su tvirtapradžiu kirčiu, taria su ilgaisiais balsiais: pylnas, Rymša, kynkos, pyrmas, sūlcys (sultys), Švylpa, stūmdo, skūndė, sukūrsiu, bet pilnesnis, pirmesnis, skundikas (skundzikas), Rimšukas... Vakarų aukštaičiai (ne vakarų pakraščio) tos rūšies dvibalsiuose taria ilgus tiktai balsius *a, e:* pantis, šarka, skelti, semti, šerti...; kitus tų dvibalsių balsius (su tvirtapradžiu kirčiu ir be to kirčio) ir balsius *a, e* be to kirčio taria kaip trumpuosius, neilgus balsius. Kiti rytų aukštaičiai (ne dzūkai) visus tų dvibalsių balsius (*a, e, i, u*), tariamus su tvirtapradžiu kirčiu, pratęsia (taria pusilgius), kaip ir tuos, kuriuos taria ne dvibalsiuose (žr. a).

§ **320.** Žodžiams ir kirčius dedame ne visi lygiai. Žiemių lietuviai, kurie gyvena arčiau Kuršo, žodžių kirtį nutraukia dažnai kiek toliau nuo galo. Žodžius arklys, pelė, ranka, siaučiu, šaka, metu... taria jie vieni kiti: ar̃klis, piàla, rum̃ka, siaũčiu, šàka, mètu. Jei žodžio paskutinis balsis yra

trumpas (ir priešpaskutinis ilgas), tad ypač dažnai tariamas paskutinis skiemuo be kirčio.

Del kirčių ir kitų tarmės ypatybių atsiranda kalboje ir kitų skirtumų; yra tariama vietomis ir a r k l y s (su pusilgiu *y*), r o t a s (su pusilgiu *o*), r a t a s r o t a s (su pusilgiais pirmųjų skiemenų balsiais = retas ratas) m a t u (metu), r a t u s r a t u s (retus ratus), r e t i r o t a i (reti ratai); bet tose pačiose tarmėse (Kupiškėnuose ir kitur) yra sakoma ir šiaip: o r k l į (su pusilgiais balsiais), š e š t a s, b á g u, b ė g i, b á g a m (bėgu, bėgi, bėgam). Čia daug daro ir žodžių kirtis ir kiti kalbos galai (priebalsių rūšis, tolesnis balsis).

§ 321. Aukštaičiai, kurie gyvena pažemaitėje, turi nemaža žemaičių kalbos ypatybių. Tiek vidurio, tiek vakarų aukštaičiai, kurie gyvena arti žemaičių, sako „ant s t o g a, be v a n t a s, d a r a, r a š a, n e š, b ė g, s u k, b u v a p a s t e t o s, matau l a n g a“ (= ant stogo, be vantos, daro, rašo, neša, bėga, suka, buvo pas tetos, pas tetą, matau langą). Antra vertus, aukštaičiai, ir vakarų ir rytų, ypačiai rytų, vieni daugiau, kiti mažiau, skiriasi ir tarp savęs, tarydami įvairius kalbos garsus. Vakarų aukštaičiai taria vietomis (ypačiai paprūsėje) ir K u r š á t i s, G i e d r á t i s, paduok k á l i n i u s, n e k l á ž a d a (= Kuršaitis, Giedraitis, paduok kailinius, neklaužada)...

§ 322. Rašydami žemaičių arba rytų aukštaičių žodžius šioje gramatikoje, rašome juos paprastai be v i s ų tarmės ypatybių. Sakydami, jog žemaičiai taria k a m ė n a s, j a u t ė n a, n ū b a n g o s, a š v i e n i s, p r y d a i, d u o n y n ė, tuo pažymime tiktai, kad žemaičiai taria čia *ė* (k a m ė n a s, j a u t ė n a), *ū* (n ū b a n g o s), *ie* (a š v i e n i s), *y* (p r y d a i, d u o n y n ė) taip, kaip jie paprastai taria, savo tarmę kalbėdami, tuos rašomosios kalbos garsus. Kad jie žodžio gale tam tikrose lytyse netaria balsio *a,* kad jie *ė* ir *o,* be kirčio žodžio gale (ne vietininke v a r n o, p e l k ė, g e r v ė...), taria kaip *e* (arba *i*) ir *a,* kad jie *ai* arba *ei* taria tam tikrais atsitikimais kaip ilguosius balsius, kad *an* (dvibalsį) taria jie savotiškai,— visų tų dalykų šio vadovėlio rašyba mes neišreiškiame. Iš tų kalbos ypatybių, kurios čia del tarmių išdėstytos, skaitytojui pačiam turi būti aišku arba numanu, kaip tuos garsus taria tam tikrais atsitikimais vieni kiti žemaičiai; skaitytojas pats supras ir tai, jog žodyje k a m ė n a s balsio *a* prieš galutinį *s* (vardininko lytyje) žemaičiai paprastai netaria, o žodžio galo dvibalsį *ai* taria kaip *ā*. Žemaičių žodžiai mūsų parašomi dažniausiai taip, kad ir aukštaitis ir žemaitis galėtų juos saviškai ištarti. Del

tos pačios priežasties, rašydami rytų aukštaičių žodžius lėšos (lėšų), kalbėk, kalbėsiu, nežymime visur, jog *l* yra čia jų tarmėje kietas priebalsis (kaip žodyje laukas)...

§ 323. Visi mažieji tarmių skirtumai, tiek žemaičių, tiek aukštaičių, smulkiau išdėstomi tam tikruose tarmių mokslo rašiniuose. Visi tie skirtumai yra toki maži, jog visų kraštų lietuviai gali lengviausiai vieni kitus suprasti ir turėti vieną bendrą rašomąją kalbą. Tos kalbos vargas yra dabar didžiausias tik tas, jog mūsų rašytojai daug kas nemoka kaip reikiant žmonių kalbos (jie gyvena dažnai toli nuo žmonių kalbos šaltinio) ir jų raštai ne visada yra įmanomi tiems skaitytojams, kuriems skiriami. Įvairių Lietuvos vietų rašytojai, kurie moka gerokai žmonių kalbą ir rašo tos kalbos įstatymais (Kr. Duonelaitis, M. Valančius, Žemaitė, Vincas Krėvė...), visi rašytojai, kurie rašo žmoniškiau, yra savo skaitytojų visai lengvai suprantami.

## RAŠYBOS DALYKAI.

§ 324. Ko visai netariam išlisiniame žodyje, to nieku nepažymim rašte. Rašome: auklė, žirklės, bėk, bėkit, suk, sukis, įsmeikit.

Čia šaknies priebalsiai *g, k* prieš priesagos priebalsį *k* yra visai išnykę, jų ir nerašome.

Žodžio šaknies priebalsiai *d, t, s, st, z, zd* prieš *s* yra visai netariami, jų nerašome: pabusiu, sviesiu, šviesiu, vesiu; mesiu, skėsiu, skiesiu, skęsiu, mesime, skėsite, skėsiva; veisim, veis, sudrumsiu (plg. sudrumstė, sudrumzdė), zirs, subrusim, subrus, jausmas, skausmas, šviesus, krislas, pūslė, uoslė...

§ 325. a) Priebalsiai *ž* ir *š*, jei po jų eina tuojau *s*, sudaro su tuo *s* priebalsį *š*: mėšiu, mėš, mėšime, mėšlas; grįšiu, grįš, laušim; miešime, oš, košit...

Ir čia rašome ką girdėdami *(š)*.

b) Priebalsiai *d* ir *t*, jei po jų eina *t*, pavirsta priebalsiu *s*: besti, vesti, mesti, sviesti, šveisti, šviesti...

Čia irgi rašome ką girdėdami *(s)*.

§ 326. a) Prieš pat balsius, dvibalsius ir daugelį priebalsių (prieš *l, m, n, r, j, v*) rašome raidėmis tokius garsus, kokius girdime tardami kalbos žodžius. Rašome: bąla, bąlu, juodas, darau, rašau, rašai, šoku, vargai negalai; eglė,

eiklus, kremblys, kremzlė; krislas, mėšlas, riksmas, drėgmė, sėkmė, drėgnas, krūva, apjoti, išjoti, užjoti, erdvas, kvieslys, šviesa, žvejoti...

b) Daugybę savo kalbos žodžių rašome iš garsų — taip, kaip mums tų žodžių garsai po vienas kito diktuoja. Iš garsų rašome: vėzdas, veizdėti, lazda, žaizda, Magdė, pirštas, skirpstas, subruzdo, aukštas...

Šios rūšies rašymams (§§ 324—326) turime, jau keli amžiai, garsinę (fonetinę) rašybą.

§ 327. Priebalsiai *b, g, d, z, ž* (skardieji) ir *p, k, t, s, š* (duslieji), susidūrę su vieni kitais,— lūpiniai (*b, p*) su gomuriniais (*g, k*) arba gomurio dantiniais (*z, s, ž, š*) ir dantiniai arba gomurio dantiniai su kitų rūšių (su lūpiniais ir gomuriniais) priebalsiais,— yra tariami, jei neiškrinta, skardžiai arba dusliai, nelygu priebalsis (skardus arba duslus), kurs sakomas antroje vietoje: žodyje *liežti* priebalsis prieš duslųjį *t* yra tariamas dusliai (kaip *š*), o žodyje *lieždamas* prieš skardųjį *d* girdime tą patį priebalsį jau skardų *(ž)*...

Lūpiniai, gomuriniai, dantiniai ir gomurio dantiniai, tariami prieš vieni kitus, nekeičia, kaip matome, savo prigimties, kaip tat yra su priebalsiais *d, t* prieš *t* (ž. § 325, b): jie, jei neiškrinta (*mesiu, vesiu*...), lieka tos pačios rūšies, kokios pasirodo prieš balsius (*lūpiniai* lieka *lūpiniais*, nevirsta gomuriniais ir t. t.), keičiasi tiktai jų skardumas.

Šios rūšies priebalsiams rašyti — lūpiniams prieš kitų rūšių priebalsius ir t. t.— turime, jau keli amžiai, kilminę (etimologinę) rašybą. Žodžio šaknies priebalsiui žymėti prieš tolesnįjį žodžio priebalsį, iš dviejų gretiminių priebalsių (skardžiojo arba dusliojo) rašome paprastai tą, katrą turime (arba galime lengvai turėti) prieš balsius; taigi rašome — drėbti, bėgti, sukti, verpti ir drėbdamas, bėgdamas, sukdamas, verpdamas... (plg. drėbė, bėgo, suko, verpė...). Pirmąjį priebalsį tariame, kaip jau pažymėta, ne vienodai: prieš duslųjį priebalsį tariame dusliai („drėpti, bėkti, sukti, verpti"), prieš skardųjį — skardžiai („drėbdamas, bėgdamas, sugdamas, verbdamas").

Nemaža savo kalbos žodžių rašom iš kilmės — taip, kaip mums žodžio kilmė pasako.

§ 328. Rašydami priebalsius *(b, g, d, z, ž* ir *p, k, t, s, š)* iš kilmės, laikomės kai kurių taisyklių.

a) Iš kilmės rašome pirmiausią įvairias to paties žodžio lytis: drėbti, bėgti, drėbdamas, drėbtas, bėgdamas, bėg-

davau, bėgsiu (plg. drėbė, bėgo), sukti, sukdamas, suktas, sukdavau, suksiu (plg. suko)...

Iš bendraties liemens darome kelias veiksmažodžių lytis, tas lytis ir rašom iš bendraties: drėbk, drėbčiau, mesk, mesčiau, vesk, vesčiau, vežk, vežčiau, mesdamas, vesdavau, zirzdamas, veisdavau.

b) Iš kilmės rašom ir išvestinius veiksmažodžius: dáigstyti, dangstyti, drabstyti, graibstyti, grėbstyti, sagstyti, graibsčioti, šlubčioti, lipdyti, pykdyti, sukdinti, verpdinti (plg. dáigas, diegė, dengė, dangovė, dangus, drėbė, grėbė, graibė, griebė, sega, segė, šlubas, šlubuoti, lipo, pyko, pykinti, suko, verpė)...

c) Kilmine rašyba rašom paprastai ir ištiktukus, kuriuos tarydami jungiame su rašomais iš kilmės paprastaisiais veiksmažodžiais ir šiaipjau žodžiais. Rašome: burbt, čiūžt, dilgt, dingt („dingt man į galvą"), dribt, glimžt, lyžt, žvilgt...

Ta pačia rašyba einame paskum rašydami jau ir padaromus iš tų ištiktukų akimirkos veiksmažodžius. Rašome: burbtelėti, burbterėti („burbtelėjo ką ir vėl nutilo"), čiūžtelėti, dilgtelėti, dingtelėti, dribtelėti, glimžtelėti, lyžtelėti, žvilgterėti, žvilgtelėti.

Šitų žodžių kilmę kište iškiša čia, neilgai galvojus, toki veiksmažodžiai ir šiaipjau žodžiai, kaip antai: burbti („ką tu čia burbi?"), burbulas, čiuožti, čiaužti, čiužinėti, čiuožia, dilginti (dilgyti), dilgėlė, diñgoti („diñgojaus neperjosiąs per girelę"), drėbti, drebia, drėbė, glemžti, glemžia, liežia, lyžis („ne vienu lyžiu ir krislas išliežiamas"), žvelgti, pažvelgia, žvilgis („kiek žvilgių žvelgė, tiek galvą lenkė; vienu tuo žvilgiu ką jis galėjo nužvelgti!"), žvalgytis...

d) Iš kilmės rašome daiktavardžius ir būdvardžius, kurie eina arba gali eiti kalboje ir veiksmažodžių dalyviais. Rašome: gniaužta, gniaužtas, griežtas, gūžta, rėžtas, suktas, žlugtas...

e) Iš kilmės rašom ir kitus žodžius, kurių kilmė nesunku yra susekti paprastajam rašytojui. Rašome: beržtva, biržtva, biržtvynas (beržynas, beržynėlis, baltmiškis), dangtis (plg. danga, dengti, dengtas, dangstyti), degsnis (degimas), dribšas (sudribėlis), gniūžtė (gniūžis, gniužu-

las), g r a i b š t a s (samtis, kuriuo žuvis g r a i b s t o, g r a i b s č i o j a, pakraščiais gaudo), g r ą ž t a s („g r ą ž t u skylę g r ę ž i a, skyles g r ą ž o"), k n i b č i u s (kurs į ką į k n i b ę s dirba...), m i g š a s (miegalius), o ž k a (ožys), r u o ž t a s („r u o ž t a i s, r u o ž a i s lyja"), s a g t i s (saga, sagutė), s m a i g t i s (smaigelis, smaigas), s l u o g t i s („s l ú o g č i a i s linus, kanapes mirkydami p r i s l ė g i a, p r i s l o g i a, p r i s l o g o"), v a r g š a s (vargas), ž i n g s n i s (žinginė)... Šitie žodžiai taip sumizgę savo reikšme su kitais mūsų kalbos žodžiais, čia pažymėtais, jog neskiriame jų nuo tų žodžių nė rašyba.

ė) Žodžiuose, ką rašydami, žiūrime kilmės tik ten, kur ji lengva suvaikyti nedidelio kalbos mokslo žmogui, kur žodžio kilmę lyg sakyte pasako rašytojui ir kiti plačiai sakomi kalboje žodžiai, vartojami ta pačia arba labai panašia reikšme. Kur žodžio kilmė rašytojui neaišku, kur jis neįpratęs rašyti tą žodį iš (nesuprantamos jam) kilmės, ten rašom paprastai — iš sveiko proto ir žodžio garsų.

Žodžius d a i k t a s, k i p š a s, ž i u p č i u s... rašom iš garsų: kalboje jų nerišame su „d a i g u, k i b i m u, ž i a u b i m u (a p ž i a u b i m u)".

§ 329. Rašome: b a i k š t u s, b a k s t y t i, b a k š t y t i, i š v i r k š č i a s, k u g ž d ė t i, l a i k s v ė (laisvė), p ė k š č i a s (pėsčias), p l u o k š t a s (pluoštas), r a i k š t i s (raištis), š e i m y n y k š t i s, v i r k š č i a, ž v a i g ž d ė (žvaizdė)...

Savotiškam garso reikalui,— kad patogiau ir lengviau būtų žmogui taryti žodis,— prieš *st, št, žd* ir kitus tos rūšies garsus tariame dažnai žodyje dar *k* arba *g*. Pabrauktųjų žodžių š a k n y j e prieš priesagą nėra nei *k* nei *g* (plg. b a i l u s, b a i m ė, b i j o t i, b a i d y t i, b a d y t i, b e s t i...).

Į s p r a u s t i n į priebalsį *(k, g)* rašome tokį, kokį girdime kalboje,— einame g a r s i n ė s rašybos keliu.

§ 330. Rašome: a n k s t i, a n k s t y b a s, a n k š t a s, a u k š t a s (á u k š t a s medis; „vištos tupi ant a ũ k š t o"), b a u k š t u s, b u k š t u s, d i č k i s, d i r k s n o t i („jau d i r k s n o j a", ima l y n o t i, snyguriuoti...), d r u č k i s, g i r k š n o t i, g u r k š n i s (g u r k š n y s), g u r k š n o t i, i n k s t a s, l u k š t a s, m a k š t y s, n i k s t a s („kai n i k s t e l i a kas koją, n i k s t ą kartais neišmanėliai riša, padaro"), r y k š t ė, r ū k š t i s, r ū k š t y n ė s (rūškynės), r ū k š t u s, r u k š t e l ė t i, r u p š n o t i (ėdrinėti), s a l d ž i a r ū k š t i s, s k i r p s t a s...

Šitos rūšies žodžius, jau keli šimtai metų, rašom iš garsų — taip, kaip juos girdime tariant. Čia, prieš *sti (stas), štas, štus...*,

kad ir nebūtų žodžio šaknyje nei *g* nei *k* (*p*), žmogus pačiam garso reikalui tartų dažniausiai dar *k* arba *g* — tą, ką jis girdi, tarydamas patį žodį. Šios rūšies žodžius rašome taip, kaip juos girdime tariant, nesukdami sau galvos, ar čia senojoje jų šaknyje yra *k* ar *g*, *b*, *p* (plg. skirpstas, rūkštis: „apskirbęs, suskirbęs, apkirpęs, sukirpęs pienas, suskirbusi žievė; rūškynė, rūkštynė, rūgo"), ar čia tiktai įsispraudęs tariamam reikalui priebalsis *k* arba *g*. Spręsti rašant, ar čia šaknyje yra *g* ar *k*, ar čia tiktai įsispraudėlis *g*, *k*, būtų lyg nereikalinga.

§ 331. a) Rašome: reikia grįžti, tu grįžti; tenka ir atlyžti, tu atlyžti, jis atlyžta; tenka ir koja nulūžti, tu lūžti, jis lūžta; kad nulūžtum; patižti, kelias patyžta; ištežti, tu tuoj ištęžti; sumažti (sumažėti), (tu) sumąžti, sumąžta; sudužti, sudūžta, tu sudūžti; subruzti, subrūzta, tu subrūzti (subrūzda, subrūzdi); grimzti, tu jau grimzti...

Esamojo laiko lytys: lūžta, atlyžta, grįžta, grimzta, lūžti, grįžti... yra susidariusios iš „lūž-sta, atlyž-sta, grįž-sta, grimzd-sta... (plg. pyk-sta, rūg-sta, rūk-sta, pating-sta, pating-sti...). Nors $ž + s = š$ (plg. mėšiu, mėšlas, lūšiu, luš, grįš) ir $zd + s = s$ (plg. nugrimsiu iš „nugrimzd-siu"), tačiau, nesileisdami į tų vieno žodžio lyčių kilmę, rašome čia prieš *t* tą pat *ž* (lūžta, grįžta) ir tą pat *z* (grimzta), kurią turime savo rašyboje prieš *ti* tų žodžių bendratyje (grįžti, lūžti, grimzti).

Šitas žodžių lytis rašom, vadinasi, ne iš kilmės, ne iš garsų. Čia einama bendrąja kilminės mūsų rašybos taisykle: tardami vieno žodžio lytyse tą pat garsą vienaip, negalim jo rašyti dvejaip.

b) Rašome: su varna; varna, kur dabar leki? gandras su gerve; gerve, gerve, kur tu žiemą braidysi? katinas su pele; pele, pele, duok man dantį geležinį.

Čia du vieno žodžio linksniu (įnagininkas ir šauksmininkas) kilimo yra labai įvairiu, bet rašomojoje kalboje abu juodu tariame ir rašome vienaip, nesileisdami į tų žodžių kilmę.

Kalbėdami šiuo tarpu apie vienodumą turime galvoje tiktai žodžio galūnę; apie žodžio kirtį ir ką kita čia nekalbame.

§ 332. a) Rašome: įsukti, įakėti (įekėti), įdėti, įkrauti, išsukti, iššukuoti, išakėti, išdėti, užsukti, uždaryti, užkišti, apdėti, apkasti.

Veiksmažodžių priešdėlius rašome visada vienaip. Iš rytų aukštaičių tarmės (ir iš senovės) parašome kartais ir api-

deda, apimeta, užusuka, ažusuka (apdeda, apmeta, užsuka)... Šios rūšies žodžių pirmąsias daleles tariame, žinoma, labai nelygiai (tariame „ysukti, insukti, intsukti, isukti, usukti, yakėti, inakėti, apkalti, abdėti...“).

b) Tie patys (tos pačios rūšies) priešdėliai kitos rūšies žodžiuose yra tariami rašomi ir kitaip: apdėti, apygeris, apysenis; apygarda, apyskaita, apinasris, apikaklė; užmiršti, užuomarša; *su*jungti, sąjunga; *su*justi, sąjūdis; sąlažybos („atiduok sąlažybas“), susilažinti; sumišti, sąmyšis; *su*nešti, sąnašos; *su*rauti, sąravus („jų linai sąravūs, daug jie linų surauja“), (linų) sąrova; sąsiauris, sąspara, sąšlavos, sąvarža, sąžinė, sandarus, sandora, sandėlis; sangrėbos, sankalba, santaika, santykis, santėmė (santėmis); sambrėškis (sambraška), sambrūzdis, sampiova, samprotis, samprotauti (prieš *j, l, m, n, r, s, š, v, ž* tariame rašome čia są, prieš *d, t, g, k* — san, prieš *b, p* — sam).

§ 333. Rašome: indas, ìndėlis, inkapės, inkaras, inkilas (įkeltas į medį avilėlis bitėms...), inklodė (dugninė), inkratai, inkratalas (kratinio uždaras, uždaralas), intakas, intapas (apgamas, spuogas), imbuvys (įnamys), impilas; iždas.

Situos žodžius rašome su *in- (im-)* žodžio pradžioje: tas *in (im)* nebeturi čia paprastojo priešdėlio reikšmės, nes indas, inkratai, impilas sakome rašomojoje kalboje ir tie, kurie tariame ydėti, ykratyti, ypilti (= įdėti, įkratyti, įpilti). Rašome del tos pačios priežasties ir iždas, nerišdami kalboje ir rašyboje to žodžio su veiksmažodžiu išdėti, išdėstyti (plg. indas, įdėti).

§ 334. Rašome: didžpinigis, didžturtis; nekláužada, smaližauti, kažin.

Žodžius su priešdėliais ir žodžius sudurtinius rašome iš kilmės (apdėti, didžturtis). Sudurtinius žodžius rašome dažnai ir su jungiamuoju balsiu: dalgiakotis, didžiaturtis, žvakigalis (ž. § 293),— taip juos dažnai ir tariame.

Sudurtinius žodžius, kurių atskirosios dalys jau ir sakytojui tariant nebeaiškios, rašome taip, kaip jie girdėti: rašome neklaužada, smaližauti, smailižauti, kažin, ne „neklausžada, smai*ll*ižauti (?), kas*z*in“.

§ 335. a) Rašome: bemaž (beveik, be maža), tiesiog (tiesiogiai, tiesioginai), pats, viešpats, šiemet (viešpatis, šie

metai), rods, berods, tad („aš rytoj savo vyrus susišauksiu, tad jie tau viską išklostys; šalta buvo, vėjas pūtė, tad raudoni mano veideliai"), tat („kas tat sakė? visa tat bus aišku dabar; ką jam už tat duosi?"); anuomet, ilgumet, neilgumet („neilgumet po to", netrukus), kuomet, tuomet, niekumet, visumet (anuo metu, ilgu metu, kuo metu, tuo metu, nieku metu, plg. „nieku būdu, nieku gyvu", visu metu), antrusyk, kitusyk (antru sykiu, kitu sykiu), tuokart, tuosyk, anąkart, anąsyk, tąsyk, dusyk, kelisyk, trisyk, penkisyk, kodel, todel.

Žodžiai, kurių galai yra „nutrupėję" arba kurie yra visai sutrumpėję betariant, yra rašomi iš kilmės (tiesiog, pats...). Šitų žodžių tarpe turim nutrupėlių ir kartu sudurtinių (anuomet, tuokart, kitusyk, dusyk...).

b) Tardami tuomet, anuomet (su *uo*...), tariame dažnai ir visuomet, niekuomet (su *uo*): kalba ir išlygina tos rūšies žodžius, jų tarimą (plg. tris ir keturis, penkis, šalia tris ir keturius, penkius...). Taigi kurie-ne-kurie šios rūšies žodžiai yra dvejaip tariami ir rašomi (mūsų raštuose): rašome tariame niekumet, visumet ir niekuomet, visuomet. Žodžius antrusyk, kitusyk, penkisyk, neilgumet... tariame rašome, rodosi, vienaip.

§ 336. Rašome: iš pat pradžios, prie pat medžio; tas pats, tas pat, čia pat, toks pats, toks pat, toks jau, čia jau; del to šoko, kad linksmas buvo; del ko (iš ko, nuo ko) jis susirgo? del to (iš to, nuo to) jis susirgo; iš kur vėjas pučia? jis per gudrus, per išmintingas, jis turi per maža žemės, per daug pinigų; kas nors, kas norint; su bet kuo jis nešneka, dabar jis bet ką gavęs džiaugsis; kai kas, kai kurie („jie kai kas, jų kai kurie ir man pasako; kai ką ir aš žinau"); daryk, ne kaip nori, bet kaip reikia; kada-ne-kada, kur-ne-kur, ką-ne-ką („ką-ne-ką ir jis pasako"), kurie-ne-kurie (retas kas, ne dažnas), kame-ne-kame; perdaug (per) geras; tuojau (tuo, tuoj) ateisiu; šiaipjau, šiaip („buvo vienas kunigas ir trys šiaipjau žmonės, buvo ir šiaip žmonių"); jis delto (vis delto, betgi) neateis; jis geresnis, nekaip (ne, kaip) tu.

Atskirųjų žodžių be kokio pagrindo nesujungiam su vienas kitu; kur jų dalys turi skirtingos reikšmės žodžiams, ten rašome jas skyrium. Žodžius nekaip, perdaug, šiaipjau, tuojau rašome sujungtus (vienu žodžiu) tada, kada antroji ar pirmoji jų dalis

yra lyg visai be reikšmės, kada jų vietoje galim pasakyti ir trumpučius žodžius *ne, kaip, per, šiaip, tuo (tuoj)*. Sudurtinio žodžio d e l t o abi dali rašome drauge, kada iš jų susidaro visas naujos reikšmės žodis (d e l t o = t a č i a u, b e t g i). Žodžio viduryje brūkšnelius dedam tik ten, kur du vienodu žodžiu jungiam žodeliu *ne*.

§ **337.** Rašome: A u k š t u o l i s, D a u g i r d a, D a u k a n t a, -t a s, D a u k š a, D a u k š y s, D a u n o r a, D e k s n y s, D i č p i n i g a i t i s, J u r k š a i t i s (plg. J u r g i s, J u r g š a s), K l i p š y s, M i k š a s, M i k š y s, O š k i n i s, O ž a l a s (plg. ą ž u o l a s), P u z d e š r i s, V a i ž g a n t a s, V i r e l i ū n a s (ryt.), V i z b a r a s, V i z g i r d a; B a l k a i n i s (plg. „baltas kalnas“), B e r ū k š č i a i (B e r ū k š č i ų kaimas), I ž d a g a i, L a u c k a i m i s, M o s ė d i s, N a u m i e s t i s, N e r e k ó n y s (plg. N o r e i k a, N o r e i k o n i s), O š k a b a l i a i, O š k i n ė, P a d e k p a d ž i a i, P i l k a i n i s (plg. p i l k a l n i s, p i l i a k a l n i s), U š p a l i a i, V i l š i k i a i, V i š a k i s, V y š p i n i a i (plg. v y ž p i n i a i, v y ž i n i n k a i).

Tikriniai daiktavardžiai (žmonių pavardės, slapyvardžiai ir atskirųjų vietų vardai) rašomi iš garsų — taip, kaip jie yra kame tariami.

Iš kilmės rašomi k a r t a i s tiktai kurie-ne-kurie vietų vardai: I š d a g a i, O ž k i n ė, O ž k a b a l i a i, S a u s b a l i a i. Kur vietos vardo kilmė visai nebejaučiama tariantiems jį žmonėms, ten ir šios rūšies vardai rašomi ne iš kilmės.

Iš slapyvardžių tik A i š b ę, rodos, rašom iš kilmės: pirmajam žmogui, ėmusiam rašytis tuo slapyvardžiu, jo kilmė („A. iš B.“) buvo visai aiški, turėjo jam prasmės, ir jis ėmė rašytis iš tos k i l m ė s.

§ **338.** B a - l a, g u o - b a, l i e - p a, v a i - n i - k ė - l i s, k e l m a s, š i m - t a s, s k u n - d a s, p i r - t i s, v a r - t a i; m e - d i s, m e - d ž i a i, j a u - t i s, j a u - č i a i, a u - d ž i a, s i a u - č i a, a u d ž i a - m e, s i a u - č i a - m e; a r - s i - m e, a r - s i m; a g u o - n a, a n i e, o š i - m a s, ū ž i a - m e, ū ž i a m...

Dažnai tenka kelti žodžio dalis (antroji) iš vienos rašto eilutės į kitą. Ją keliame paprastai tam tikromis taisyklėmis, visada ar beveik visada vienaip. Tomis taisyklėmis čia yra keliami ir pažymėtieji žodžiai.

a) Žodžių dalys yra keliamos skiemenimis: į kitą eilutę yra keliamas visas žodžio skiemuo (dalmuo) ir su juo tolesnieji žodžio skiemens (skiemenų balsės arba dvibalsės su savo priebalsėmis).

b) Keldami žodžio dalį į kitą eilutę, v i e n o s balsės nepaliekam nenukeltos; skiemens dvibalsė *(ai, ei, al, in...)* keliant žodį neskáidoma, ji pasilieka eilutėje arba yra iš jos keliama v i s a.

c) Priebalsė, esanti tarp dviejų balsių arba dvibalsių, pradeda naują skiemenį. Keldami tą naująjį skiemenį, keliame su juo ir jo pradžios priebalsę.

d) Minkštinamasis ženklelis *(i)* neskiriamas nuo savo priebalsės. Eilutėje tas ženklelis gali pasilikti tiktai su savo balse arba dvibalse ir rašoma prieš jį priebalse; taip jis yra keliamas ir į kitą eilutę. Junginys *dž* (sudurtinis rašmuo), kaip ir *č*, keliant žodį neskaidomas.

§ 339. A. Kur tarp žodžio skiemenų — tarp jų balsių arba dvibalsių — y r a d v i a r b a d a u g i a u p r i e b a l s i ų, ten, keldami žodžio galą toliau, ne visada vienaip tas priebalses skiriame. Čia laikosi rašytojai patys daugiausia šių taisyklių (įpratimų):

a) Priebalsės, kuriomis prasideda žodžio p r i e s a g a, paprastai neskaidomos; keldami žodžio dalį į tolesnę eilutę, skiriame tą žodį paprastai d a l i m i s (d a l m e n i m i s). Kur tos dalys rašytojui neaiškios, ten žodis jo skaidomas, kur reikia, paprastai iš paties tarimo.

b) Naujosios eilutės p i r m ą j į skiemenį pradedame dažniausiai tomis priebalsėmis, kuriomis gali ir p i r m a s i s m ū s ų ž o d ž i ų s k i e m u o prasidėti: priebalsėmis *bd, bs, gd, gž, kd, ks, kš, pd, ps, sč, žt...* neprasideda pirmasis žodžio skiemuo mūsų kalboje, jomis nepradedame dažniausiai ir pirmojo naujosios eilutės skiemens. Rašome paprastai tam reikalui net *dės-čiau, klos-čiau* (žr. a), skaidome ir priebalses *sč* (priesagoje), žinodami, jog *sč* pirmojo skiemens pradžiai lyg netinka.

c) Dvi priebalsės, keliant žodžio galą toliau, d a ž n a i išlieka arba gali išlikti ir neskáidytos (dažnai a b i kartu keliamos į naują eilutę). Trys (keturios) priebalsės skáidomos: dalis jų keliama toliau.

d) Raidės *l, m, n, r* žodžiuose *baltas, pilkas, pempė, kampas, penktas, pirštas...* laikomos šiam reikalui b a l s ė m i s: tam tikriems dvibalsiams jų garsai *(l, m, n, r)* antruosius balsius atstoja (plg. § 338, b).

Taigi keliame prireikus:

1) a u - k l ė, r i e - k l ė s, ž i r - k l ė s, p i n - k l ė, g i n - k l a s, ž ū - k l y s, g a n y - k l a, m o k y - k l a, s k u t i - k l i s...
d ė - s l i, m ą - s l u s, m į - s l ė, p ū - s l ė, p u r - s l y s, t v a r - s l ė s, k r i - s l a s...

griau-smas, jau-smas, tei-smas...
dė-snis, ką-snis, pu-snis; džiū-sna; gere-snis, тupe-snis, rūpe-snis (rūpe-stis)...
bū-stas, vy-stas; nutil-sta, šal-sta, vir-sta; (tu) vir-sti, skę-sti, išvy-sti (pamatai); dė-sto, klostyti, mą-styti, ba-stytis, ma-styti...
bal-svas, mel-svas, žal-svas, juo-svas, laisvas, lai-svė, ru-svas, ga-tvė, sena-tvė...
2) sės-ti, sės-tum, sės-čiau, ves-ti, ves-tum, ves-čiau, ves-tas, veis-tas, lys-ti, lįs-ti; (gali) virs-ti, skęs-ti, išvys-ti; mais-tas, pras-tas, sostas, svies-tas, vals-tybė, švęs-tas; pės-čias, pėstininkas, išvirs-čias; vis-lus, veis-lė, dus-lus (dulsus); rink-liava, veik-lus, tik-ras, stip-rus, gud-rus, aš-rus (aštrus), mit-rus, suk-rus, cuk-rus, vik-rus, sting-rus, auš-ra, saus-ra; naš-ta, pluoštas, raš-tas, ruoš-tas, karš-tas, tuš-tybė, tuščias, karš-čiausias, raiš-tis, kamš-lys, mėš-las, naš-lys, pirš-lys, veš-lus, vėž-lys; lūš-na...
stab-dyti, tup-dyti, mig-dyti, pluk-dyti, spaus-dinti, verp-kit, nezirz-kit, barš-kėti, bark-šoti, troš-ko (trok-šiu), reiš-kiu, reik-šiu, poš-ka, pok-šėti, pleš-kėti, plek-šėti, mig-šas, Mik-šas, miš-kas, laiš-kas, aiš-kus, poniš-kas; ak-muo, rėt-mė, sėk-mė, tėk-mė, aš-mas, sek-mas, drėg-mė, drėg-nas, mez-liava, barz-da, liz-das, laz-da, veiz-dėti, pavyz-dys (pãvyz-dis), balzganas, bliz-ga, kremz-lė, kuž-dėti; drėb-siu, dribšas, gob-šas, kip-šas...
3) vabz-dys, palagz-dys (palazdys), palaz-džiai, veigz-lus, bergž-dė, bergž-džias, kugž-dėti, kregž-dė, žvaigž-dė, žvaigž-džių, žvirgž-das, lakš-tas, pluokš-tas, plokš-čias, vaikš-čioti, virkš-čia, išvirkš-čias, krapš-tyti, krapš-čiau, paukš-tis, raikš-tis (raikš-tė, raištis), pėkš-čias, barkš-telėti, čirkš-ti, reikš-ti, trokš-ti, trokš-čiau, trokš-damas; lak-styti, laks-čiau, smaigstyti, rik-smas, mok-slas, paveik-slas, vik-sva, Mak-sva; birž-tva, lūž-tvė, ašt-rus, triukš-mas...
B. Šitas rašybos dalykas (žr. A) nėr dar tvirtai nusistojęs mūsų raštuose. Juose spausdinama, rodos, dažniau: *klos-tei, dės-tei* (ša-

lia *klos-čiau, dės-čiau)*; (tu) *išvys-ti, vys-ti, virs-ti,* šalia „gali *išvys-ti, virs-ti*". Čia yra, tikrai sakant, ir painokas dalykas: vienas žmogus (didesnio kalbos mokslo), prireikus, mokamiau skaido žodį rašte, kitam žmogui sunku esti rašyti kartą *st, kl* (d ė - s t y t i, s ė - k l a), kitą kartą *s-t, k-l* (v e s - t i, s o s - t a s, v e i k - l u s)... Šioje raštų praktikoje reikia laikytis bent p a g r i n d i n i ų „taisyklių" ar įpratimų ir kurios nors sistemos. Kas rašo: „du-slus, vi-slus, tu virs-ti, vei-klus...", tas dar negriauna pagrindinių šios rūšies taisyklių... Kokių griežtesnių „taisyklių" šiam reikalui t u o t a r p u negali duoti kalbos vadovėlis.

§ 340. A p - a r t i, a p i - k a k l ė, a p y - p i e t ė, a p y - s e n i s, a t - a r t i, a t i - d u o t i, a t a - d a r a s, a t o - s t o g o s, i š - a d y t i, i š a - d y t i, i š - a r t i, i š a r - t i, i š - p a - s a k o t i, i š - r a n k o s, į a r - t i, i n - d a s, p a - g a l b a, p a r - e i g a, p o - s ė d i s, p r y š - a k y s, p r y š a - k y s (priešakys), p r i e š - d ė l i s, s u - a r t i, s a n - d ė l i s, s a m - b r ė š k i s, s ą - s p a r a, u ž - u o s t i, u ž - k e l t i, u ž u o - g a n a, u ž u o - m a r š a.

Keliant žodį priešdėlis neskaidomas. Prireikus skaidoma tiktai antroji žodžio dalis, atskiri jos skiemens prireikus paliekami eilutėje su priešdėliu. Kelti p a - r e i g a, p r y - š a k y s negalim; keliam tiktai p a r - e i - g a, p r y š - a k y s arba p r y š a - k y s.

§ 341. D a l g i a - k o t i s, d i d ž i a - t u r t i s, o ž k a - b a r z - d i s, š o n i - k a u l i s, ž v a k i - g a l i s, d a r b y - m e t i s, š i l o - v a r n i s, v i r š u - g a l v i s; D i č - p i n i g a i t i s, d i d ž - t u r - t i s, p a j o d - ž a r g a, j u o d - ž e m i s, j u o d - v a r n i s, p e l - ė d a, p e l ė - d a, p e l ė - k a u t a i, p u s - b e r n i s, p u s b e r - n i s, p u s - v i r i s, v ą š - k a r a, v i š t - v a n a g i s, v i š t v a - n a g i s, ž v a k - t a u k i a i...

Sudurtinius žodžius, kaip ir žodžius su priešdėliais, keliame dalimis: pirmojoje eilutėje gali pasilikti visa pirmoji žodžio dalis (su jungiamąja balse), į kitą eilutę galim kelti visą antrąją dalį, arba keliam visą žodį skiemenimis (j u o d - v a r - n i s, d a l - g i a - k o - t i s...); bet vienos dalies priebalsę nekeliam į kitos dalies skiemenį, nekeliam — p e - l ė d a, p u - s v i r i s, v i š - t v a n a g i s.

Kur sudurtinį žodį rašom visą iš garsų, ne iš kilmės (k a ž i n, n e k l a u ž a d a), ten keliam jį tiktai skiemenimis: k a - ž i n, n e - k l a u - ž a - d a.

§ 342. Kunigas, k u n. Maželis; šventasis, šv. Petras (Petras šventasis); draugas Jonas, d r. Jonas; daktaras Burbulas, d r. Burbulas; tai (tat) yra, *t. y.;* kaip antai, *k. a.;* ir taip toliau, ir *t. t.,* (ir *tt*).

Rašydami žodžius, kartais patį savo raštą trumpiname. Trumpiname raštą tiktai žodžių įprastų, dažnai vartojamų, suprantamų ir sutrumpinus skaitytojui.

Trumpindami žodį, parašome pirmąją jo dalį ligi žodžio balsės — rašome mažą, bet aiškią skaitytojui žodžio dalelę.

Kai kurie žodžiai įprasta trumpinti labai nepaprastai (plg. *t. y., k. a., dr.* Burbulas).

## SAKINYS.

### (Pirmieji sintaksės dalykai).

**§ 343.** 1. G e g u t ė k u k u o j a. 2. Ž m o n ė s v a s a r ą p l u š a d i r b a. 3. D u o n a v e r k i a t i n g i n i o v a l g o m a. 4. M o l i s m ū s ų v i s ų b r o l i s. 5. A u g ą s š u o r a j u s.

Mintis, pasakyta arba parašyta žodžiais, vadinasi s a k i n y s. Čia yra penki s a k i n i a i.

**§ 344.** 1. S a u l ė š v i e č i a. 2. Rudenį medžių l a p a i g e l s t a. 3. Pernai t ė v a s dažnai p a v a r g d a v o. 4. Darbininko visada j u o d o s p a n a g ė s. 5. Tu mums g e r a s. 6. Kartais ir v i l k a i e s t i m e i l ū s. 7. Vakar v i s i b u v o m p a v a r g ę. 8. V i š t a — p a u k š t i s. 9. K a u n a s yra Lietuvos m i e s t a s. 10. J i s b u s d a r b i n i n k a s.

a) Toji sakinio dalis, kuria atsakome klausiami: *kas?*, vadinas v e i k s n y s. Klausiami: *kas (kas* ką daro, ką veikia, *kas* koks yra...)?, atsakom visada v a r d i n i n k u. Taigi veiksnys yra sakinio vardininkas, kuriuo atsakom klausiami: *kas* (ką daro...)? Duotuose šitos vietos pavyzdžiuose yra dešimtis v e i k s n i ų.

b) Tas sakinio žodis, kuriuo atsakom į sudedamus su veiksniu klausimus: *ką jis, ji* (veiksnys) *daro, veikia* (yra daręs, darė, buvo daręs, darydavo, būdavo daręs, darys, bus daręs)? *kas jam darosi, atsitinka* (darėsi ir tt.)? *koks jis (kokia ji) yra? kas jis (ji) yra* (buvo...)?,— yra sakinio t a r i n y s.

c) Įprasta yra šitaip nagrinėti sakinys (dviem jo dalim skirti):

1. *Kas* šviečia? — *saulė* (veiksnys). *Ką veikia, ką daro* saulė? — *šviečia* (tarinys).

2. *Kas* rudenį gelsta? — *lapai* (veiksnys). *Ką veikia* lapai (rudenį), *kas darosi* lapams? — lapai *gelsta* (tarinys).

3. Vardininko linksnis *tėvas* čia yra sakinio veiksnys *(kas pavargdavo? — tėvas)*, žodis *pavargdavo* — to sakinio tarinys.

4. Vardininko linksnis *panagės* yra veiksnys. *Kokios* panagės? — *juodos* (tarinys).

5. Žodis *tu* yra sakinio veiksnys, *geras* — tarinys.

7. *Kas* (buvom pavargę)? — *visi* (veiksnys). *Koki* mes *buvom, ką beveikėm, kas* mums *buvo?* — *buvom pavargę* (tarinys).

8. *Kas?* — *višta* (veiksnys). *Kas yra* višta, *kas ji yra, kas ji?* — *paukštis* (tarinys)...

d) Veiksnys ir tarinys yra d i d ž i o s i o s (pagrindinės) sakinio dalys. Be veiksnio ir tarinio, kaip matyti iš duotųjų pavyzdžių, gali būti sakinyje ir kitų (a n t r i n i n k i ų) dalių.

**§ 345.** 1. L o k y s ir v i l k a s — girios žvėrys (sakinyje du veiksniu). 2. Jumis ir t ė v a s m o t i n a rūpinasi (dviejų žodžių veiksnys). 3. Žmonės vasarą p l u š a d i r b a (dviejų žodžių tarinys, du tariniu). 4. Ir J o n a s, ir P e t r a s, ir k i t i dabar išsijuosę dirba (trys veiksniai). 5. Naktį vagys a t ė j o, klėtį i š p l ė š ė, į vežimą s u s i k r o v ė ir i š v a ž i a v o (keturi tariniai). 6. S e n i s ir s ū n u s a t ė j o ir tuoj ė m ė mane b a r t i (du veiksniu ir du tariniu). 7. Jis tuoj ė m ė b a r t i s (vienas tarinys). 8. Visi e i n a m e s e n y n. 9. K a ž i n k a s atbarška. 10. Duos ir jam k a s n o r s.

Yra sakinių, kurie turi k e l i s veiksnius arba k e l i s tarinius (1—6). V i e n ą sakinio dalį dažnai k e l i a i s žodžiais pasakome (6—10).

**§ 346.** 1. V i s u r d a b a r v a r g a s. 2. V a r n a i š v i e t o s, k i t a į (į j o s) v i e t ą. 3. V a k a r b u v a u m i e s t e. 4. K ą r y t o j v e i k s i t? 5. S a k ė m a n e š i c k į, s a k ė m a n e t o k į.

Pirmuosiuose šitos vietos sakiniuose (1, 2) n ė r a t a r i n i ų. Tie tariniai čia ir savaime suprantami.

Paskutiniuose sakiniuose (3—5) n ė r a išreikštų žodžiu v e i k s n i ų. Bet tie veiksniai čia numanu iš pačių tų pasakymų. Tiems sakiniams prireikus galim pridėti po vardininką *(aš, jūs, žmonės),* ir jie turės veiksnius.

**§ 347.** 1. K a s b ė g d a m a s t u n k a? — *Vilkas.* 2. K a s k e i k i a m a s t u n k a? — *Ožys.* 3. K a s n o r i k r i a u š ė s? — *Aš.* 4. K u r v a k a r b u v a i? — *Miške.*

Čia yra aštuoni sakiniai. Trims sakiniams trūksta tarinių, bet tie tariniai numanu ir nepasakius *(tunka, noriu);* vienam sakiniui *(Miške)* trūksta ir veiksnio ir tarinio, bet ir juodu savaime suprantamu.

Visą mintį, kaip rodo ir šitos vietos pavyzdžiai, galim ir vienu žodžiu pasakyti. Taigi sakinį galim ir šiaip apibrėžti: sakinys yra mintis, išreikšta žodžiais arba žodžiu (žr. § 343).

§ 348. 1. Jau temsta. 2. Rytais švinta. 3. Žiemą šąla (šalta). 4. Dabar šilta. 5. Rytoj bus lietaus. 6. Naktį vagių ateita, rugių rasta, vežiman susikrauta ir išvažiuota (keturi tariniai).

Šios vietos sakiniuose nėra veiksnių. Kelte iškelti tuos veiksnius (asmenis) aikštėn vardininkų lytimis negalim. Šios rūšies sakinius vadiname dažnai sakiniais beasmeniais.

§ 349. 1. *Vilką* kojos peni. 2. Pelėda neišperi *vanagėlio raibojo*. 3. *Mažas* kupstas *didelį vežimą* parverčia. 4. *Kartais ir* vilkai esti meilūs. 5. *Vakar visą dieną miške* buvau.

Be veiksnio ir tarinio, sakinyje gali būti ir antrininkių dalių (§ 344). Ne visomis jomis į vienodus klausimus atsakom: jos yra labai įvairios. Toms jų įvairybėms duodami gramatikose ligi šiol dažnai ir atskiri vardai (žr. §§ 350—353).

§ 350. 1. *Svetimi* kailiniai nešildo (koki kailiniai?). 2. *Mažas* (koks?) kupstas *didelį* (kokį?) vežimą parverčia. 3. *Šitas* (kuris?) arklys geras joti. 4. Onytė *dešimtus* metus jau eina. 5. Buvo *devyni* broliai. 6. Esu *tėvo močiutės* (kieno?) sūnelis. 7. *Aukso* (kokį?) žiedelį pirko.

Šitų sakinių pabrauktieji žodžiai gramatikoje eina dažnai pažyminiais. Pažyminiu atsakome klausiami: *koks, kuris? kelintas? keli (kiek)? kieno?...* Svarbu čia yra ypačiai mokėt padėti klausimas ir atsakyti į jį sakinio žodžiu.

Pažyminiai yra daugiausia derinamieji sakinio žodžiai (1—5). Juos deriname, kur galime, su kitomis sakinio dalimis.

§ 351. 1. Dabar bent *duonos* turėsime. 2. *Dievui* visi žmonės lygūs. 3. Diena *dieną* moko. 4. Jis *šiltine* serga. 5. Su *juo* nesibark. 6. Be *skiedros medžio* nenukirsi.

Pabrauktosios sakinių dalys yra jų papildiniai. Papildiniais atsakom į kelių linksnių (kilmininko, naudininko, galininko ir įnagininko) klausimus: *ko? kam? ką? kuo?* Papildiniams vartojami tie linksniai be prielinksnių ir su prielinksniais.

§ 352. A. 1. Ir *Amerikoje* yra lietuvių. 2. Ką dirbsi *namie?* 3. Važiuok *dešinėn;* pasuk *kairėn.* 4. Vyrai *miškan* išvažinėjo. 5. *Į klaną* puolęs sausas nekelsi. 6. Seniau žmonės *iš Prūsų* gabendavosi knygas.

B. 1. *Vakar visą dieną* išbuvau mieste. 2. *Dabar* visi dirba *nuo ryto ligi vakaro.* 3. *Sulig ta diena* visi sukilo dirbti. 4. *Važiuodamas* kiškį *aną dieną* mačiau. 5. Toks jis ir *iš mažens* buvo.

C. 1. Jis *del ligos* neatėjo. 2. *Iš gerų dienų* tu ir dienas pamiršai. 3. *Nuo to* man ima galvą sopėti.

D. 1. Kartais ir artojai perkasi rugių *duonai.* 2. Ne *tam* (ne *tam tikslui*) jie dabar knygas rašo. 3. Žmonės ne *plėšyti* knygas rašo. 4. Bitės turi tenai skylelę *sulįsti.* 5. Šitas arklys geras *joti.* 6. Vakar nusipirkau dalgį *šienui piauti.* 7. Kaimynas sakėsi *kirvio* atėjęs. 8. Vaikai bus *meškerioti* išvėžlioję. 9. Eikit *gultų (gulti).* 10. Anykščius *miško kuoptų* varė.

E. 1. Nauja šluota *gražiai* šluoja. 2. Jonas *sunkiai* serga. 3. Jo arklys *šuoliais* bėgo. 4. Važiuok *žingine.* 5. *Šiuo* (šiuo keliu) niekur čia neišvažiuosi. 6. *Stačias* šersi — *gulėdamas* važiuosi, *gulėdamas* šersi — *stačias* važiuosi. 7. Dabar visi *išsijuosę* dirba.

8. Ir jis turi *daug* žemės. 9. Ar buvai matęs *tiek (dešimtį, šimtą, tokią daugybę)* paukščių? 10. Dabar mes *dveja tiek* padirbsim. 11. Vienas obuolys *svarą* svėręs. 12. Ji man *trimis rubliais* skalna (skolinga). 13. Jie dirbo čia *penkiese.* 14. Jau *dusyk (dukart)* Petras sirgo.

Pabrauktieji šitų sakinių (A—E) žodžiai eina dažnai jų aplinkybėmis. Tos „aplinkybės", kaip matom iš pavyzdžių, yra labai įvairios.

Vietos aplinkybėmis (A) atsakome klausiami: *kur? į kur (į ką)? kurlink? kame? iš kur?...*

Laiko aplinkybėmis (B) atsakome klausiami: *kada (kuomet)? kiek laiko (kaip ilgai)? nuo kurio laiko? ligi kurio laiko (ligi kol)?...*

P r i e ž a s t i e s aplinkybėmis (C) atsakome klausiami: *kodėl (dėl ko, iš ko, nuo ko)? dėl kurios priežasties?...*

T i k s l o ir s i e k i m o aplinkybėmis (D) atsakom klausiami: a) *kam, kuriam tikslui, kuriam reikalui?* b) *ko? kurių galų* (kas e i n a, v a ž i u o j a, s i u n č i a...)?

B ū d o aplinkybėmis (E) atsakom į klausimus: a) *kaip? kuriuo* (kuriuo keliu, kuo būdu, kuriuo būdu)? b) *kiek? kiekuo? keliese? kelisyk (kiek kartų)?*

Būdo aplinkybes kartais skiriame k o k y b i n e s *(a)* ir k i e k y b i n e s *(b)*.

§ 353. Taip skirstyti a n t r i n i n k ė s sakinio dalys, kaip jos čia (§§ 350—352) suskirstytos, didelio reikalo nėra: tą skirstymą duodu čia tiktai senu gramatikų papratimu. Be to, pabrauktaisiais tų vietų žodžiais atsakom į labai įvairius klausimus, ne vien į tuos, kurie ten jiems susakyti; antra vertus, žodžiai d u o n a i, k i r v i o, m i š k o, s v a r ą... (§ 352, D, E) gali ir papildiniais eiti... Čia svarbiausia yra mokamai ir visai suprantamai dėti klausimai ir į juos kaip reikiant atsakinėti sakinio reikalui (žr. § 350).

§ 354. A. 1. Š o n a s *šyla,* š o n a s *šąla,* g a l v a *džiūsta,* k o j o s *pūsta.* 2. A š t a v o k e p u r ę *švilpt!*

B. 1. S ė s k, *būsi svečias.* 2. G i r t u o k l i u i i r l a š a s *yra brangus.* 3. J i s *sakosi* d a u g *žinąs.* 4. S e n e l ė *gýniojos* (sakėsi, tarėsi) *nemirsianti.* 5. J o a r k l y s *buvo kietų nasrų;* j i *trumpų akių* (žemažiūrė, žemų akių) *buvo.* 6. V i s i j i e *baltomis kepurėmis buvo.* 7. P a t i *egle tapo.* 8. K a r t a i s i r v i l k a i *lapėmis išvirsta.* 9. M a ž a s g r ū d e l i s d i d ž i u *medžiu užauga.* 10. S k y n i m a s *baigia mišku augti.* 11. J o s ū n u s *mokosi račium.*

Tariniu gali eiti sakinyje veiksmažodžio lytis — viena (A) arba ir drauge su linksniuojamąja kalbos dalimi (B).

Veiksmažodžio lytis — viena, be linksniuojamojo žodžio — daro g r y n ą j į tarinį (A); tokį tarinį gali padaryti ar atstoti ir ištiktukas (A, 2).

Veiksmažodžio lytis su linksniuojamuoju žodžiu padaro s u d u r t i n į tarinį (B). Tam tariniui imami ir sudėtesni pasakymai (plg. „baigia mišku augti"). Iš veiksmažodžių šiam reikalui imami dažniausiai *būti, tapti, pavirsti...*

L i n k s n i u o j a m o j i tokio tarinio dalis vadinasi dar v a r d i n ė to tarinio dalis; pati veiksmažodžio lytis („p a d e d a m a s i s veiksmažodis"), tai tarinio daliai jungti su veiksniu, yra to tarinio j u n g t i s.

§ 355. 1. Molis mūsų visų *brolis*. 2. Čia uogos *sveikos*. 3. Jo arkliai *ilgų gáršvų, greiti*. 4. Visi jie *vieno galo*. 5. *Ko meto* ligonis?

Sudurtiniai tariniai susidaro dažnai ir be jungties. Jungtis tokiuose sakiniuose — veiksmažodžio *būti* esamojo laiko lytis — kad ir išleidžiama (nepasakoma), bet visur ji numanu, beveik visur ji gali ir aikštėn iškilti.

§ 356. 1. Ar ligonis eina sveikyn? 2. Turiu skubėti. 3. Noriu valgyti. 4. Laukiu parvažiuojant. 5. Girdėjau giedant.

Ir čia turim tam tikros rūšies sudurtinius tarinius, tik antroji jų dalis yra nelinksniuojama, išreikšta tam tikrais nekaitomais žodžiais (žr. § 345). Antroji šitų tarinių dalis gali eiti ir kita sakinio dalimi: plg. „*ko* noriu? *ko* laukiu? *ką* girdėjau?"

Gramatika šituos tarinius, skirdama nuo anų sudurtinių (§ 354), vadina kartais ir suvestiniais tariniais.

§ 357. A. 1. *Svetimi* dūmai akis graužia. 2. *Juodoj* žemėj *balta* duona auga. 3. Sėjau savo *jaunas* dienas, kaip *žalią* rūtelę. 4. Nebūk *toks* kiaulė (*toks* akiplėša).

B. 1. *Aukso* žiedą mergelei pirko. 2. Jis *akmens* širdį turi. 3. *Proto* ligos sunku gydyti. 4. *Galvos* darbas labai vargina žmogų. 5. Aš *žalios rūtos* tai pasiskinsiu vainikėlį. 6. Buvo devyni broliai ir *jų* sesuo Elenytė. 7. Pagiedok man *šv. Jono* giesmę. 8. Sužvingo žvingilas ant aukšto kalno — *sidabro gálva, kanapių uodega* (varpas). 9. Ar buvai kuomet matęs tiek žmonių *raudonomis kepurėmis?* 10. Ar esi matęs žaltį *devyniomis galvomis?* 11. Nėr namų *be dūmų*. 12. Žadėjo stuomenį *nuo nosies ligi lūpos* (tokį ilgumo...). 13. Gavo vyrą ir *iš stuomens* ir *iš liemens*. 14. Išgirdo dainuojant kiti, paėmė ir juos noras *pašūkauti*.

Pažyminį skiriame derinamąjį (A) ir nederinamąjį (B). Jį kartais deriname su pažymimuoju sakinio žodžiu (A), kartais nederiname arba negalime derinti su juo (B).

a) Derinamąjį pažyminį reiškiame būdvardžiais ir kitais derinamaisiais žodžiais; su savo pažymimuoju jį deriname gimine, skaičium ir linksniu. Bet turime kalboje ir tokių pasakymų, kuriuose ką derindami žiūrime ne giminės derinamojo žodžio, bet visos jo prasmės (plg. A, 4).

b) Nederinamąjį pažyminį reiškiame linksniuojamąja kalbos dalimi, nesuderinta su pažymimuoju sakinio žodžiu. Šitą pažyminį sudaro dažniausiai — daiktavardžio (įvardžio) kilmininkas, daiktavardžio ir būdvardžio kilmininkas, daiktavardžio ir būdvardžio (skaitvardžio, įvardžio) įnagininkas, įvairūs daiktavardžio linksniai su prielinksniais, veiksmažodžio bendratis.

§ 358. 1. Saulė *močiutė* kraitelį krovė, mėnuo *tėvelis* dalelę skyrė. 2. Ir atjojo bernužėlis, *baltas gražus dobilėlis.* 3. Liepas, *mūsų medžius,* jie iškirto. 4. Rankelė Tikrosios Teisybės nekenčia ir Širdelę, *jos vyrą,* išjuokia.

Derinamąjį pažyminį reiškiame ir daiktavardžiu, suderintu su savo pažymimuoju tiktai linksniu ir skaičium (žr. § 357, A). Tas pažyminys gali ir pats sau turėti pažyminį. Tokį derinamąjį pažyminį vadiname paprastai priedėliu.

§ 359. 1. Jis miega *lovoje* (*kame* miega? *kur, kurioje vietoje* miega?). 2. *Į klaną* puolęs sausas nekelsi (*į ką* puolęs? *kur* puolęs?). 3. Jis *laukais* ėjo (*kuriuo* jis ėjo? *kuo* jis ėjo? *kaip* jis ėjo?).

Kartais, žiūrėdami sakinio dalis, galime klausimus įvairiai sakyti. Tuo būdu, tyrinėdami sakinį dalimis, galime kartais į tas dalis įvairiai pažiūrėti. Jei kas pasakytų, jog čia sakinio žodis „*į klaną*" yra papildinys (ne vietos aplinkybė), turėtų tiek pat tiesos, kaip ir tas, kurs laiko tą žodį vietos aplinkybe. Taip ir kitur yra tame sakinio „tyrinėjime". Čia kokio griežto vienodumo nėra tuo tarpu gramatikos moksle (žr. § 353).

§ 360. 1. Tu, *tėve,* būk ir supūk, aš eisiu saulaitės pasižiūrėti ir našlaičių papenėti. 2. Tylėk, *varle,* klausyk, ką dėdė sako. 3. *Vėjai,* ar nematei vilko? 4. Čia, *vaikeli,* visoje žemėje badas tada buvo. 5. Tu, *Jonai,* nueik po pietų į mūsų laukus pasižiūrėti. 6. *Tu nenaudėli,* del ko taip iškeli nosį? *Duon.* 7. Ko tu čia dabar drybsai, *tinginių panti?* 8. Ko verki, *sesele jaunoji?* 9. Ko liūdi, *sesele, balta lelijėle?*

Be didžiųjų ir antrininkių narių, tam tikruose sakiniuose esti kartais dar kryptis, arba šauksnys. Kryptimi pasakome, kreipdamiesi į kurį daiktą, jo vardą arba kitą kurį žodį tam vardui atstoti. Kryptimi į klausimą neatsakome: ji nėra „sakinio dalis (narys)".

Kryptį sudaro ir keli žodžiai; ji gali ir savo pažyminį turėti, prie jos gali ir priedėlis būti,— visus tuos žodžius laikome kryptimi. Krypčiai imama dažniausiai **šauksmininko** lytis.

§ 361. 1. Pats aš gimiau viename Lietuvos kaime. 2. Kaime, mažas būdamas, ir gyvenau. 3. Dabar tenka man dažniausiai miestuose gyventi.

Šitie trys sakiniai, būdami paimti kiekvienas skyrium, yra visiškai suprantami; jų prasmė yra mums įmanoma, aiški. Visi trys šitie sakiniai yra kiekvienas ir saváime, nepareinamai nuo kitų, suprantamas; kitų sakinių jie nepriklauso. Šitie sakiniai yra pagrindiniai, saváiminiai (saváimingi), nepriklausomi.

§ 362. 1. *Kas skaito rašo,* duonos neprašo. 2. *Ką mes vadiname debesimis,* yra tirštas šaltas rūkas. 3. Aišku, *jog didumo saulė baisiai didelė.*

4. Būk toks, *koks nori kitiems rodytis,* ir būsi geras žmogus. 5. Žalčio dantys toki smulkučiai, *jog negalėtų jais nė įdrėksti žmogui.*

6. Debesys yra tirštas šaltas rūkas, *iš kurio nieko aplinkui nematyti.* 7. Negeras paukštis, *kurs savo lizdą biaurioja.* 8. Skirk sau bernelį, *kur raudonais veideliais.* 9. Ar esat matę tokį žvėrį, *kokį aš vakar mačiau?*

10. Ar girdėjai ar regėjai, *kaip aguonas sėja?* 11. Peliutė žinojo, *kame padėti visi valgymai.* 12. Prašyk seną motinėlę, *kad parneštų rūtų vainikėlį.* 13. Ir višta kasus žiūri, *kad ką iškastų.*

14. *Kur mūsų nėra,* ten veršiai midų geria. 15. *Kame šuo loja,* ten ir laka. 16. *Kada mažas buvau,* šile ožius ganiau. 17. Devynias naktis miego nemigau, *devynias žvakes lig sužibinau.* 18. Margam dvarely raiba gegelė ryts vakaras kukavo, *lig iškukavo, lig išalsavo iš močiutės dukrelę.* 19. Mes, *jei rytoj bus gražus oras,* ketinam rugius pradėt vežti. 20. *Kad žmogus ir numiršta,* darbai gyvena. 21. Viršūnės dar žaliuoja, *nors jau šakos džiovi.* 22. *Kadangi saulė yra labai toli nuo mūsų ir betgi atrodo mums didokas rutulys,* tad aišku, jog didumo ji baisiai didelė. 23. Ne tam aš jį auginau, *kad jis dabar žmonių šunis man lodytų.* 24. Siųsčiau tėvelį, *kad atvaduotų bėrą žirgelį.* 25. Pe-

liutė taip priėdė, *kaip niekumet dar nebuvo ėdusi.* 26. Mirė žmonės, *it lapas rudenį krito.* 27. Buvo tiek obuolių, *jog medžių šakos obuoliais lūžo.* 28. Sakė būsią daug vaisių — būsią tiek obuolių, *jog medžių šakos obuoliais lūšią. Rt.*

a) Sakinys, kurs kito tėra sakinio dalis, didžioji arba antrininkė, vadinasi šalutinis sakinys. Jis yra priklausomas, nesavaiminis. Visą reikiamą reikšmę jis įgyja, kai pasakom jį su pagrindiniu sakiniu. Visišką reikšmę įgyja su juo, tiesą sakant, dažnai ir pagrindinis sakinys: ir šis be šalutinio sakinio kartais maža teturi žmogui reikšmės (plg. 3). Šalutinis sakinys nuo pagrindinio, kaip rodo šitie kalbos pavyzdžiai, skiriasi ypač savo sudėtim.

b) Tam tikri šalutiniai sakiniai, pasakyti skyrium klausiamai (1, 2, 10...) be pagrindinių, galėtų ir patys vieni, be tų pagrindinių, turėti visai suprantamos skaitytojui arba klausytojui reikšmės; bet, būdami sudėti su pagrindiniais, jie yra sakomi kiek kitaip, nesaváimingai, priklausomai, kaip kito sakinio dalis, ir tuo būdu jie įgyja priklausomo, nesavaiminio sakinio reikšmės.

c) Šalutiniai sakiniai, kaip ir paprastosios sakinio dalys, gali būti penkeriopi: a) veiksnio (1—3), b) tarinio (4, 5), c) pažyminio (6—9), d) papildinio (10—13), e) aplinkybių (14—28).

Aplinkybiniuose šalutiniuose sakiniuose skirti galime, žinoma, kur yra reikalo, aplinkybinius — vietos, laiko, sąlygos, nuolaidos ir t. t. šalutinius sakinius.

d) Kaip kada reikia žiūrėti į šalutinius sakinius, kada kur reikia jie skirti, parodo klausimai, į kuriuos atsakome tais sakiniais. Klausimai, skirstant šalutinius sakinius, daromi iš pagrindinių sakinių; jie taip reikia sakyti, kad šalutiniai sakiniai kaip tik atsakymams į juos tiktų, pavyzdžiui: „Kas duonos neprašo? Kas yra tirštas šaltas rūkas? Ką peliutė žinojo?..."

Ir čia gali būti įvairiai žiūrima į šalutinių sakinių vardus: ne tiek jų vardai svarbu kiekvieną kartą tiksliai žinoti, kiek aiškiai suprasti, į kuriuos pagrindinio sakinio klausimus jais atsakome (žr. § 359).

§ 363. 1. Eina *gaunąs,* eina *negaunąs.* 2. *Augąs* šuo rajus. 3. Sako tave šokti *nemokant.* 4. Čia laikom tiktai karves *melžiamas* ir jaučius *ariamus.* 5. *Jaunas buvęs* tur pasenti.

6. Trobelę sušildo savo kvėpavimu bemiegodama joje šeimyna, kartais ir keletas

avelių, *čia visur šilimai troboje laikomų*. 7. *Būdamas dienos paukštis,* žmogus naktį nerimsta. 8. Jūs, *ir jauni būdami,* nebuvot perdaug išlaidūs. 9. Vilktakiai būdavę tie patys žmonės... *Būdami vilkais,* jie bėgiodavę po laukus ir miškus; kada būdavę žmonėmis, eidavę su kitais dirbti. 10. Aiškiai girdėjau romų, bet ryškų tėvo balsą, *šaukiantį mane vardu*. 11. Ar nėsat kur matę dvylikos brolių, *juodvarniais lakstančių?* 12. Kregždė išspruko ir nuskrido šalin, *palikusi žalčio nasruose tik savo uodegos vidurį*. 13. *Birstant (byrant) dirvoj,* birs ir jaujoj. 14. *Katei įsisukus,* nešmižinėja pelės. 14. Vieną kartą, *jam bevažiuojant su pinigais,* ėmė temti.

Sakymus, kuriuos reiškiame šalutiniais sakiniais kalboje („tas, kurs gauna", „šuo, kurs auga..."), galime dažnai ir trumpiau reikšti. Tų sakinių vietoje pasakom ar galim pasakyti ir trumpesnius pasakymus, neinančius kalboje atskirais sakiniais. Tie pasakymai, kaip ir šalutiniai sakiniai, yra tiktai pagrindinių sakinių dalys. Juos, kaip ir šiaipjau sakinio dalis, skiriame dažnai ir kableliais nuo kitų sakinio dalių (6—15).

Čia pažymėjom kalbos pavyzdžiais kelis šios rūšies pasakymus, kuriuos reiškiame, trumpiau kalbėdami, dalyviais, pusdalyviais, padalyviais (6—15); ėmėme pavyzdžiui ypačiai tuos pavyzdžius, kuriuos sudaro šitos lytys drauge su kitais pasakymais. Sakinyje tuos pasakymus tyrinėdami galime vadinti ir dalyvinėmis sakinio aplinkybėmis, dalyviniais veiksniais ir t. t. (nelygu sakinys).

§ **364.** 1. Buvo senelis ir senelė. 2. Pasiuvo senelė gaidžiukui naujas kelnytes, o vištelei sijonuką, ir išleido vieną dieną abu juodu riešutauti. 3. Vištytė bėginėja aplinkui (aplink lazdyną) ir karkia: „Kár, kar, kaar, kaar! Man bent kekelę!"

4. Atėjo ruduo, įsitaisė lyti, permirko žemė: nuo lietaus aptvino pelės urvas, lietus permirkė jos pilkuosius kailinėlius. 5. Peliutė apsirgo: krėtė ją drugys, net danteliai barškėjo.

Vienas sakinys (1) arba ir keli sakiniai (2—5), prasidėję po taško (.) arba kito tolygios reikšmės skirtuko ir pasibaigę tašku,

vadinasi s i n t a k s ė s p i l n a t i s. Sintaksės pilnatyje gali būti tiktai vienas pagrindinis sakinys (1); bet joje gali būti ir keli pagrindiniai su keliais šalutiniais sakiniais.

Sakinį, sudėtą su kitu, vadinam ir s u d ė t i n i u (j u n g t i n i u) sakiniu, skirdami jį tuo būdu nuo i š t i s i n i o (v i e n t i s i n i o), nesudėto sakinio. Sudedami vienoje pilnatyje ir pagrindiniai su pagrindiniais, ir pagrindiniai su šalutiniais sakiniais.

---

Čia toliau pasikalbame dar apie kelis sintaksės dalykus, galinčius turėti kiek reikšmės šio vadovėlio skaitytojams.

**§ 365.** 1. K a s j a m a t s i t i k o? 2. Niekas nežino, k a s j a m a t s i t i k o. 3. K e l i o m i s k e t i n o j i s a t v a ž i u o t i? 4. Pasakyk, k e l i o m i s k e t i n o j i s a t v a ž i u o t i. 5. K a i p a g u o n a s s ė j a? 6. Negirdėjau, k a i p a g u o n a s s ė j a. 7. Šitaip padarę, visi nekantriai laukė, b e n e p a m a t y s j ų i š l a i v o ž m o n ė s. 8. Nėr žinios, k u r j i s n u ė j o. 9. Man nežinoma, k u o m e t (k a d a) j i s p a r e i s. 10. Dabar nebežymu, k i e k č i a b u v o n u g a n y t a.

Pagrindinius sakinius, kuriais ko klausiame, vadiname ir k l a u s i a m a i s i a i s s a k i n i a i s, arba t i e s i o g i n i a i s k l a u s i m a i s (1, 3, 5). Klausiamuosius sakinius, kurie eina sintaksės pilnatyje šalutiniais (papildinio arba veiksnio) sakiniais, vadiname dar š a l u t i n i a i s, arba n e t i e s i o g i n i a i s, k l a u s i m a i s (2, 4, 6—10).

**§ 366.** 1. Tu, *sako,* vakar mieste buvęs. 2. Jau tu buvęs ir Amerikoje, *sako Jurgis.* 3. Dievė saugok, nereikia! — *šokos Juozapas:* — įversiu į duobę, ir tiek. 4. Tu, *vadinas,* nieko čia gera nematai. 5. Rytoj, *gal būt,* ir mes pradėsim vasarojų dėti. 6. Aš, *apskritai sakant,* žalčių nemėgstu. 7. Jam tenai buvo, *tarytum,* liežuvis visą laiką surištas. 8. Tada, *pamatysit,* tikrai sumažės pelių. 9. Tenai galėsi, *tarp ko kita,* ir kalbos pramokti. 10. Jam reiktų, *mano gálva (nuomone),* kitaip verstis.

Nepriklausomasis sakinys, kad, būdamas įterptas į kitą, neturi su juo gramatikos sąryšio ir įneša į visą pasakymą tiktai šiokį tokį minties paaiškinimą, pažymėjimą, susiaurinimą,— vadinas į t e r p t i n i s s a k i n y s.

Įterpiami, kaip matyt iš šios vietos pavyzdžių, ne vien sakiniai: įterpiami į sakinį dažnai ir atskiri pasakymai, žodžiai.

§ 367. 1. Senelei pagailo vištytės, ir ėmė bartis: „G a i d ž i u k a i, g a i d ž i u k a i, k a m t u v i š t y t e i a k y t e s i š m u š e i?“ 2. „G r y t a!“, tariau, „k a s k e n k, k a m b ė g i t a i p i š s i ž i o j u s?“ 3. Sukliko spiegiamu, skardžiu balsu kregždė: „v y t v y t! v y t v y t v y t!“, išgirdo jos triukšmo balsą kiti paukščiai — ir viskas sutriko, virto kitaip. 4. Tas tavo „r y t o j“ man, sūneli, visai nepatinka.

Vienas žmogus kito žmogaus kalbą ir šiaipjau pasakymą gali mums jo paties žodžiais pasakyti — gali jo kalbą pasakyti lyginai taip, kaip ji buvo pirmiausia pasakyta. Čia sakytojas sako ką a t s i m i n d a m a s pažodžiui.

Svetimosios kalbos sakiniai, kad sakome juos tiksliai, išskirdami iš savųjų pasakymų, vadinas a t m i n t i n i a i s a k i n i a i.

Atmintinių yra ne vien sakinių: „atmintinių“ yra ir atskirų pasakymų, žodžių (4...). Tie pasakymai sakinio dalimis eina.

Kito žmogaus kalba, pasakyta taip, kaip ji buvo to paties žmogaus pasakyta, vadinasi t i e s i o g i n ė k a l b a. Ji sudėta visa iš a t m i n t i n i ų sakinių.

§ 368. 1. Atsiskyrėlis dvylikos brolių seselei pasakė pergulėti pas jį per naktį: jis rytoj sušauksiąs visus paukščius, tai jie, jei būsiąs koks kur apėjęs (jos brolius), ir jai pasakysią. 2. Kiškis sako: kur jis nebūsiąs nuliūdęs — jo niekas nebijąs, o jis turįs visų bijoti! 3. Vienas pirklys buvęs labai turtingas ir labai, labai šykštus. Vieną kartą, jam bevažiuojant su pinigais, ėmę temti...

Visą kito žmogaus kalbą galime t i k s l i a i ir s a v a i s ž o d ž i a i s kitam a t p a s a k o t i, galime ją ir sakyte tiksliai apsakyti. Taip atpasakota savais žodžiais, bet tikslių tiksliausiai, kito žmogaus kalba vadinas p a s a k o j a m o j i, arba n e t i e s i o g i n ė, kalba (žr. § 183).

Pasakojamoji kalba, kiek matyti ir iš šitų pavyzdžių, yra, kitaip sakant, d a l y v i ų k a l b a: žmogus, tiksliai atpasakodamas kito žmogaus kalbą, tiesioginės nuosakos vietoje, joje dalyvių lytimis beveik visur tesinaudoja. Pasakojamoji kalba Lietuvos žmonių vartojama labai plačiai: žmonės labai dažnai ištisas pasakas, ištisus apsakymus pasakojamąja kalba teapsakinėja.

## Įvardžiuotiniai būdvardžiai.

Kalbėdami apie įvardžiuotinius būdvardžius, turėsim čia visur galvoje ir kitus įvardžiuotinius žodžius (dalyvius, kelintinius skaitvardžius ir tam tikrus įvardžius). Be tų pavyzdžių, kurie jau duoti šiam reikalui tam tikrose vadovėlio vietose (§§ 60, 65...), įrašau čia, kaip ir tolėliau, dar kelis sakinius su tos rūšies būdvardžiais.

§ 369. 1. Kas ten šnibžda? — Ė šnypščia iš kelmo *piktoja*. *Rt. (Bar.)*. 2. *Šventasis* naktį tris valandas temiegojo. 3. Ar *jaunoji* atvažiavo? 4. Pakinkykit *bėrąją*. 5. Pasakyk, *meldžiamasis*, kada pradėsi pagaliau darbą dirbti? 6. *Gerbiamasis!* Ką beveiki, kaip taviškiai įsikabina? 7. Čyžylos, kėkštai, šarkos ir kitos vis saviškai gieda; *toj* (toja) juokias, *toj* vaitoja, ė *toj* niekus klieda. *Rt. (Bar.)*. 8. Ką *šitasai (šisai)* dirba? (žr. § 60, a...).

Įvardžiuotiniais būdvardžiais pasakome tam tikros r ū š i e s daiktus, tam tikrą skirtingą d a i k t ų r ū š į. Jais tiek pasakom, jog ir patys daiktavardžiai prie jų yra lyg nereikalingi, ir labai dažnai nesakomi. Tais būdvardžiais, vartojamais šitos vietos pavyzdžiuose beveik visur be daiktavardžių, pasakom ir išskiriamąjį vieno kito daikto p r i e d ė l į (epitetą) — tą priedėlį, kurį šiaip reiškiame paprastai daiktavardžiu.

Įvardžiuotiniais, arba rūšiniais, į v a r d ž i a i s reiškiame tą pat skirtingąją daiktų ypatybę, bet jie vartojami kalboje ir raštuose, rodosi, ne taip griežtai, ne taip nuosekliai, retokai. Jais pažymime irgi daiktų rūšį, bet jais pasakome daug ką ir p a b r ė ž i a m a i, p r i m y g a m a i.

§ 370. 1. *Rausvasai* žiemos lapas sulaukdavęs žalio. *Rt. (Bar.)*. 2. Čia mūsų *geroji* žemė. 3. *Tasai* reikalas yr dvasios *šventosios*. *Rr.* 4. Gi vaikeliai mano *mylimieji*, ką jie beveikia? 5. Vieną *dešimtąją* dalį tegavo iš visos tos žemės. 6. Dabar eina tūkstantis devyni šimtai *aštuonioliktieji* metai (žr. § 60, b...).

Čia įvardžiuotiniai žodžiai eina sakiniuose beveik visur d e r i n a m a i s i a i s pažyminiais. Jie kalboje pasakomi visur ar beveik visur tam tikrai d a i k t ų r ū š i a i žymėti: jais išskiriame tuos daiktus iš kitų panašių į juos daiktų. Taigi jie yra lyg koki i š s k i r i a m i e j i būdvardžiai. Jais pasakome ir daikto i š s k i r i a m ą j į arba ž y m ų j į priedėlį, dedamą d a ž n a i, kaip ir šiaipjau sakinio priedėliai, p o pažymimojo daiktavardžio.

§ 371. Išsirinko *patį* (v i s ų, v i s u) *didįjį* arklį (žr. § 60, c...).

Su žodžiais *pats, visų (visu)* ir be tų žodžių (žr. § 370, sak. 2) įvardžiuotiniai būdvardžiai sudaro tam tikrą i š s k i r i a m ą j į (visų aukščiausiąjį, visų aukštąjį arba patį aukštąjį) būdvardžių l a i p s n į (žr. § 47).

§ 372. Kalbėdami apie šituos būdvardžius (§§ 369, 370) reikšmės atžvilgiu, galėtumėm juos ir r ū š i n i a i s vadinti. Jais, šiaip ar taip, ne patį daikto ypatumą reiškiame.

Sakome: „*labai* g e r a s arklys, *visai* r a u d o n a s obuolys, *taip* jų v a d i n a m a s tas daiktas, *brangiai* m o k a m a s daiktas",— pažymėdami derinamaisiais tų pasakymų žodžiais *(geras, raudonas, vadinamas, mokamas)* tiktai tam tikrą daikto ypatumą. Bet nesakome šalia jų kalboje: „l a b a i g e r a s i s, t a i p g e r a s i s (žmogus), t a i p š v e n t a s i s (žmogus), l a b a i (v i s a i) r a u d o n i e j i dobilai, t a i p v a d i n a m a s i s šeimininkas; daiktai, t a i p b r a n g i a i m o k a m i e j i, turi būt geri". Įvardžiuotiniais būdvardžiais negalim pasakyti daiktų „ypatumo" lyginamai (su „taip, labai" ir t. t.) Įvardžiuotiniai būdvardžiai, apskritai imant, neturi su savim nei aplinkybinių žodžių nei papildinių tam r ū š i e s reikalui, kuriam jie vartojami.

§ 373. Šitam kalbos dalykui (§ 372) išaiškinti, imame dar kelis pavyzdžius:

1. Tuos daiktus turime skirti nuo kitų *panašių* į j u o s daiktų. 2. Žmonės, t a i p s u n k i a i *dirbę,* turi pasilsėti. 3. Žmogus, v i s ą d i e n ą *dirbęs,* vakare gali atsilsėti. 4. Vyrai, *pardavę* r u g i u s, važiavo namó. 5. Gavau arklius v i s a i *nepavažiuojamus.* 6. Kam keliesi į trobą, d a b a r nė pelių *nebegyvenamą?* 7. V a s a r ą *nedirbę,* žiemą kuo misit? 8. Jų troboje žiemą matysi ir avelių, š i l i m a i *laikomų.* 9. Gyvuliai, *laikomi* t r o b o j e, žmonėms ir orą gadina. 10. Kaip jūs galėjot suniekinti žmogų, t a i p visų č i a *gerbiamą* ir *branginamą?*

Šituose ir kituose tos rūšies pavyzdžiuose, paprastųjų dalyvių (ir būdvardžių) vietoje, negalėtumėm pasakyti į v a r d ž i u o t i n i ų žodžių, nenorėdami iškrypti iš įprastinių žmonių kalbos dėsnių. Įvardžiuotiniai būdvardžiai negali turėti kalboje savo (ir sakinio) reikalui papildinių arba aplinkybės žodžių; kur sakomi sakinyje šitie žodžiai (papildiniai...) su būdvardžiais (dalyviais), šie (būdvardžiai...) yra paprastai n e į v a r d ž i u o t i n i a i ž o d ž i a i.

§ 374. 1. Ar tau (žirgui) parūpo tolimas kelelis, g i l i o j i upelė — *plaukte plaukiamoji, nerte neriamoji?* 2. Ko krioši kaip *vakar vestoji* (= k. jaunamartė)? 3. Čia mūsų *visų (visu) prastieji* rugeliai. 4. Dabar karvių *pats pieningasis* laikas.

Būdiniai *plaukte, nerte* (1) yra tik dalis rūšinių upelės žodžių, kuriuose jie su įvardžiuotiniais dalyviais pasako tik pačios upelės priedėlį, žymųjį jos epitetą — tą, kas pasakyta ir paprasčiau žodžiu *gilioji*. Ir pasakymu „vakar vestoji" (2) atstojamas, vaizdingai kalbant, tiktai žodis „jaunamartė": žodis *vakar* yra tiktai dalis tam tikro priedėlio. Šitie žodžiai *(plaukte, nerte, vakar)* čia sakiniuose, upelės ir tam tikros moteriškės priedėliams, yra tokia pat neatskiriamoji priedėlių dalis, kokia yra žodžiai *pats, visų, visu* (3, 4), pasakomi tam tikruose sakinių i š s k y r i m u o s e (žr. § 371); jie tėra viena n e a t s k i r i a m o j i p r i e d ė l i o dalis, kuri sakinyje neina a t s k i r u aplinkybės arba papildinio žodžiu.

Pasakytieji šitos vietos būdiniai (su žodžiais *pats, visu, visų, vakar*) nėra, šiaip ar taip, išskyrimas iš to, kas mūsų pasakyta dėl šito dalyko pirmiau (žr. § 372).

## LINKSNIŲ VARTOJIMAS.

### Vardininkas (žr. § 87).

§ 375. V e i k s n i o v a r d i n i n k a s (1—30). Vardininką, apskritai imant, vartojame daugiausia sakinio veiksniui išreikšti sakinyje (1—17). Tik sakinio veiksniais mūsų kalboje eina kartais ir ne visai įprasti kitų kalbų žmonėms mūsų vardininkai (plg. 9, 12, 13—17): mūsų vardininko reikšmė kartais esti ne visai įmanoma žmogui, pratusiam dažniau kitomis kalbomis reikšti savo mintis.

Veiksniui pavartojami raštuose kartais iš tarmių ir ne visai paprasti šiaip skaitytojui vardininkai: a) vardininkas (kas...) su esamuoju dalyviu (18—23) ir b) su tiesioginės nuosakos trečiuoju asmeniu, su antruoju geidžiamosios nuosakos asmeniu ir bevarde dalyvio gimine (24—30). Abu tuodu posakiu vartojamu sakiniuose su veiksmažodžiais *yra (atsiranda), nėra (nėr).*

§ 376. T a r i n i o v a r d i n i n k a s (I, 31—47, II, 1—30). Vardininkas vartojamas ir v a r d i n e i, arba linksniuojamajai, sudurtinio t a r i n i o daliai, reiškiamai daiktavardžiu (I, 31—47), būdvardžiu arba dalyviu (II, 1—30).

Jei toji tarinio dalis reiškiama d a i k t a v a r d ž i u, tad vardininku su žodžio *būti* lytimis pasakom įprastinį asmens (veiksnio)

darbą arba įprastinį daikto būvį. Tuo vardininku lyg pažymime, kas iš tikrųjų yra (yra buvęs, bus...) vienas kitas kalbamasis asmuo arba daiktas (31—41).

Tuo vardininku su žodžio *būti* lytimis pasakom ir v á i z d o asmenį arba daiktą (42—44) — pažymim, kuo ką įsivaizduojam, kuo ką tuo tarpu patys laikom (turim laikyti) arba kitiems vaidiname (scenoje).

Vardininką tos pat rūšies reikalui pasakom ir su keliais kitais veiksmažodžiais (45—47).

Jei vardinė tarinio dalis reiškiama d e r i n a m u o j u žodžiu, tad imamas jai paprastai vardininkas (II, 1—30). Jungiamaisiais žodžiais (jungti veiksniui su tariniu) vartojami tada labai įvairūs veiksmažodžiai.

§ **377.** Tarinio vardininkui, kad geriau paaiškėtų jo dalykas, čia imami, del visa ko, dar keli pavyzdžiai:

1. G y r e i s, svočiule, namų *namininkė,* darbų *darbininkė.* 2. G y r ė s martelė labai *patogi. Rt.* 3. Gyreis, berneli, labai *turtingas. Rt.* 4. Jei tu jį priglobsi, b ū s i mūsų *tėvas* (tave labai branginsime...). 5. Jį aptaisė, ir jis b u v o vėl *karalius.* 6. Kas prie jos prijos ir ją pabučiuos, tas b u s karaliaus *žentas.* 7. Katino kaileliai b u s *pašluostės* (pašluostes atstos, pašluosčių vietoje galės būt vartojami), ė šunio kailiai b u s *staldengtės. Rt.* 8. Kad *karvelis* b ū č i a, skrisčia int mergelę. *Rt.* 9. Jis *didelis vagis* p a l i k o. *Rt.*

§ **378.** V a r d i n i n k a i k i t o m s s a k i n i o d a l i m s (III, 1—13). Vardininkai pasakomi kalboje ir į klausimus: *kaip senai? kiek jau laiko, kaip dažnai (kada?) kiek laiko atgal? kiek tolumo?...*

Kitoms sakinio dalims reikšti, ypač aplinkybėms, vardininkas yra dalykas nepaprastas. Toji vardininko aplinkybė arba šiaipjau antrininkė sakinio dalis bus atsiradusi kalboje trumpinimo keliu — iš viso sakinio, kuriame tas vardininkas galėjo eiti veiksniu, arba iš įterptinio sakinėlio: iš „š i e m e t a i negeri, maža tebus šieno...; brolis, bus jau v i s i m e t a i, serga (kaip serga)...; atjoja šimtas brolelių, jų žirgų yra k e t u r i š i m t a i kojelių (atj. š. br. keturiais šimtais žirgų kojelių)..."

§ **379.** 1. *Jonas* ar jau prausei? 2. Padėk *dievs,* mergele, linų rovėja! 3. *Žirgelis* mano, taisyk kojas int panelę joti. *Rt.* 4. *Pelė, pelė,* duok man dantį geležinį. *Žt.*

Kartais vardininku ir k r y p t į, kaip čia, išreiškiame sakinyje.

Vardininku k r e i p i a m ė s tiktai į labai paprastą mums asmenį, į visų dienų žmogų arba šiaip daiktą. Jei žmogus, į ką kreipdamasis, jaučiasi ir pats į jį kreipiąsis didesniu reikalu, tad vardininku savo krypties jisai nesako. Vardininku žmogus kreipiasi į ką nors tada, kada jis, tikrai sakant, apie ką kita tuo tarpu galvoja, ne apie patį tą asmenį arba daiktą, į kurį „kreipiasi" vardininko lytimi (plg. 1, 2). Tos vardininko krypties (*Jonas, dievs*) mes čia nė k a b l e l i u dažnai neišskiriame sakinyje: laikome ją kaip ir sakinio veiksniu arba šiaip dalim (ne kryptim).

Žemaičių kalboje vardininku pasakoma ir p a p r a s t o j i k r y p t i s (4). Taip išreiškia tą savo kryptį kartais ir kurie-nekurie aukštaičiai (3).

### Kilmininkas (žr. § 88, I—XV).

§ 380. K i l m ė s  i r  s a v y b ė s kilmininkas (g e n i t. o r i g i n i s  e t  p o s s e s s i v u s). Jis vartojamas n e d e r i n a m a j a m  p a ž y m i n i u i  ir  t a r i n i u i. Tuo pažyminiu (arba tariniu) pasakome daiktą, iš kurio yra kilęs jo pažymimasis daiktas (1—5), arba daiktą, kurio jis yra savybė (6—12), nuosavybė. Sakinyje, kur nėr pažymimojo daikto (tam žodžio), tas k-kas eina jau, žinoma, p a p i l d i n i u (13—18). Pažymimasis žodis ir čia (13—18) k a r t a i s esti, tik nutolęs nuo to kilmininko arba savaime suprantamas. Šituose sakiniuose prie s a v y b ė s kilmininko, kur nėra pažymimojo žodžio, kalboje yra dar lyg savaime suprantami daiktavardžiai *savybė* (13, 14, 15), *ūkyje* (16), *namuose* (17), *ūkyje, lauke* (18).

§ 381. N e d e r i n a m ų j ų  p a ž y m i n i ų kilm-kas (II, 1—34). Juo pasakome, iš kur yra kilęs jo pažymimasis daiktas, kur jis gyvena (1—3), kuo jis išsiskiria, verčiasi, ką dirba ir t. t. Juo atsakome paprastai, pažymėdami kurį daiktą, į klausimus: *kuris? koks? ko?* (gen. o b i e c t i v u s, g. s u b i e c t i v u s...).

Šitie kilmininkai daug kuo skiriasi tarp savęs, tik vienas dalykas yra bendras jiems visiems: jie yra n e d e r i n a m i e j i  d a i k t a v a r d ž i o pažyminiai.

Mūsų kaimynų kalbose jų vietoje pasakomi dažniausiai l i n k s n i a i  s u  p r i e l i n k s n i a i s.

§ 382. V a r d o, arba p a a i š k i n a m a s i s, kilm-kas (III, 1—9). Sakinyje jis eina irgi daiktavardžio p a ž y m i n i u. Juo paaiškiname dažniausiai daikto vardą (prie kito dar bendresnio

daiktavardžio) — pasakome, kuriuo vardu eina tas daiktas visoj toj daiktų rūšyje (gen. explicativus).

§ 383. Tos pat rūšies kilmininkas (IV, 1—13). Prie daiktavardžio arba būdvardžio reiškiamas daikto pažymys dažnai kitu tos pačios kilmės, arba rūšies, žodžiu (kilmininku). Tuo kilmininku iškeliame pabraukdami arba didiname vieną kurią pažymimojo daikto ypatybę.

§ 384. Kilm-kas su neveikiamuoju dalyviu (V, 1—20). Tuo dalyviu dažniausiai tiktai papildome arba aiškiau pasakome tą pažyminį (tarinį), kurs reiškiamas ir vienu kilmininku (be dalyvio) arba vienu dalyviu (be kilmininko). Tuo kilmininku, pavartotu su neveikiamosios rūšies dalyviu, beasmeniui sakiniui ir prasmės (ne gramatikos) veiksnį pasakome (16—20).

§ 385. Daikto ypatybės, arba kokybės, kilm-kas (VI, 1—20). Ta ypatybė reiškiama daiktavardžio kilmininku, sudėtu su kitu, dažniausiai derinamuoju, kilmininku: čia turime tai ypatybei ne vieno žodžio kilmininką (gen. qualitatis).

§ 386. Nusakomasis kilm-kas (VII, 1—9). Jį galim drauge ir atžvilgio kilmininku (gen. relativus) vadinti: beveik visur čia prie jo numanu žodis *atžvilgiu*. Jis yra drauge ir apribojamasis kilmininkas (gen. limitationis).

§ 387. Kiekybės kilm-kas (VIII, 1—11). Po tam tikrų kiekybės žodžių tuo kilmininku pasakome, *ko (kurių daiktų)* yra ta kiekybė.

§ 388. Pilnio, arba daugybės, kilmininkas (IX, 1—13). Sakom jį po tam tikrų žodžių *ko nors* pilniui, arba daugiui, reikšti sakinyje: pilam (pildom) ką *ko*, pilnas esti kas *ko*, prilenda kas *ko*...

§ 388a. Nežymybės, arba dalies, kilm-kas (X, 1—45). Vardininko arba galininko vietoje, jei tais linksniais nenorim pažymėti, daug ar maža, visas daiktas ar tiktai jo dalis turima galvoje, dažniausiai jei daikto dalis tesuprantama, ne visas daiktas, vartojame savo kalboje nežymybės, arba dalies, kilmininką.

Dažnai čia savaime suprantamas kiekybės žodis *(šiek tiek, dalis, nemaža, daug...)*.

Raštų kalboje čia daug darome klaidų.

§ 389. Išskirties kilm-kas (XI, 1—10). Čia turimas galvoje tas dalies kilmininkas, kurs vartojamas su kai kuriais įvardžiais (1—6) ir su aukščiausiuoju būdvardžio laipsniu (gen. partitivus).

Keli šitie kilmininkai (§§ 387—389) yra artimi gentys — beveik vieno galo.

§ 390. Siekinio kilm-kas (XII, 1—45). Einame paprastai *ko*, siunčiame *ko*, ieškome *ko*, prašome arba dejuojame *ko*: tuo kilmininku — po tam tikrų, kartais ir sakyte nepasakytų žodžių — siekiamą arba norimą daiktą pasakome. Juo ir priežastį pasakome tam tikruose posakiuose („*ko* tu rėki?"...).

§ 391. Stokos kilm-kas (XIII, 1—12). Juo pasakom, *ko* mums trūksta, stinga, *ko* stokojam, *ko* mums reikia, *ko* neturim, *ko* mums nėra.

Siekinio (ieškinio) ir stokos kilmininkai yra abudu taip pat artimi gentys.

§ 392. Neiginio kilm-kas (XIV, 1—11). Sakinio galininkas, jei jo veiksmažodis pasakomas neigiamai, pavirsta paprastai kilmininku (plg. § 90, VII).

§ 393. Atskirties ir kitų galų kilmininkas (XV, 1—27). Jį sakom papildiniui po *bėgu, bijau, vengiu, tūriuos, gaila*... Šitas kilmininkas po žodžio *bėgti* (1) pasakomas kalboje dabar dažniausiai su prielinksniu (*nuo, iš*). Atskirties kilmininkas duotuose pavyzdžiuose (2—5) gali eiti ir kitos rūšies kilmininku.

Čia pat priskiriam ir kilmininkus, vartojamus visur ar tik vietomis po tam tikrų veiksmažodžių ir šiaip žodelių (6—27).

**Naudininkas** (žr. § 89, I—VIII).

§ 394. Naudos ir nenaudos naudininkas (I, 1—12). Naudininko lytim pasakomas asmuo arba daiktas, kurio reikalui (naudai arba nenaudai) kas daroma arba pasidaro (dat. commodi et incommodi).

§ 395. Paskirties n-kas (II, 1—9). Juo reiškiamas daiktas arba asmuo, kuriam kas skiriama (dat. destinativus). Naudos arba nenaudos dalykas reikšmės čia neturi. Tą naudininką pasakom ir ten, kur paskyrimą buvimas teatstoja (7—9).

§ 396. Tikslo n-kas (III, 1—16). Naudininko lytim pasakome, kuriam tikslui (kam) kas darosi, atsitinka arba daroma; ją pasakom, vadinas, laukiamam iš ko dalykui sakinyje. Sakydami „plytas veža *bažnyčiai*", norim pasakyti, jog „tas plytas veža statomai, ketamai statyti arba laukiamai iš jų *bažnyčiai*".

Tos rūšies naudininką pasakom sakinyje ir su tam tikrais būdvardžiais arba kitais žodžiais (17—19). Sakome: „vadovėlis kalbos *mokslui* (v. k. m. eiti)..."

§ 397. Laiko n-kas (IV, 1—10). Juo pasakome, kuriam laikui kas skiriama, daroma arba turi būti (tinka arba netinka).

Tarp kelių šitų naudininkų (§§ 395—397) labai daug yra bendrumo: sunku jie kartais ir atskirti nuo vienas kito.

§ 398. Nuotykio, arba įvykio, n-kas (V, 1—20). Juo pasakom tą daiktą, kuriam kas savaime atsitinka (nutinka, įvyksta, darosi). Raštuose šito naudininko vietoje pasakomas gana dažnai tuo tarpu, visai be reikalo, linksnis su prielinksniu (su *pas, su*...).

Šitą naudininką sakome įvairiausioms daikto būsenoms, geroms ir negeroms, tinkamoms ir netinkamoms. Šitiems sakymams imami su tuo naudininku įvairūs žodžiai: veiksmažodžiai, būdvardžiai, daiktavardžiai (21—35).

§ 399. Būvio n-kas (VI, 1—8). Juo pasakom asmenį arba daiktą, kuriam kas būva (kas yra, ko yra arba ko nėra). Užuot sakę „nėr *man* tėvelio", kalboje pasakom dažniausiai: *„aš* neturiu tėvelio..."

A. Situodu naudininku (§§ 398 ir 399) — nuotykio ir būvio — yra abu vieno galo: antrasis pasakomas su išreikštomis arba savaime suprantamomis žodžio *būti* lytimis, pirmasis — jį dažniau vartojame kalboje — su įvairiais kitais veiksmažodžiais (ir šiaip žodžiais).

B. Tarp pasakymų: *„mano* dalgelis vieno plieno, nėr *mano* tėvelio, vakar *jo* sūnus gimė" (žr. § 88, I) ir *„man* dalgelis (dalgelė) vieno plieno, nėr *man* tėvelio, vakar *jam* sūnus gimė" (žr. § 89, VI) yra, žinoma, kiek skirtumo: ten keliama aikštėn daikto kilmė ir savybė, čia — jo įvykis arba būvis yra gyvai jaučiamas.

§ 400. Lėmėjo n-kas (VII, 1—16). Tuo linksniu pasakoma papildiniui būtybė, kuriai kas rodos, kurios supratimu arba nulėmimu yra kas gera arba negera pasaulyje, kurios nuomone kas šiaip arba kitaip darosi arba turi būt suprantama tame pasaulyje.

Asmenį, kurio nuomone arba supratimu kas yra tinkama arba netinkama, gera arba negera, galim vadinti ir „nuomonės reiškėju, nuomoninku"... Pagal šitai galėtumėm ir šitą linksnį kiek kitaip vadinti (dat. iudicantis, iudicis...).

§ 401. Valios n-kas (VIII, 1—7). Juo pasakom papildiniui asmenį, kurio valia arba noru kas daroma (pasidaro). Juo pasakom ir tą asmenį, kurs sakinio veiksmu tėra susirūpinęs.

Tam nepaprastajam naudininkui (4—7) vartojami ypač asmens įvardžiai; su jais derinami linksniu ir keli kiti sakinio žodžiai, taigi pasakomi drauge kartais keli nepaprasti naudininkai (7)...

**Galininkas** (žr. § 90, I—VII).

§ **402.** Tiesioginio papildinio (objekto) galininkas (I, 1—37). Jį vartojame (į klausimą: *ką?*) po vadinamųjų galiniuotinių mūsų veiksmažodžių *(darau, mokau, moku...)*.

Kalboje skiriame: ieško *galvą* ir ieško *galvos*, prašo *kunigą* ir prašo *kunigo*, klausia *jį* ir klausia *jo* (plg. § 88, XII)... Čia mūsų kalba kiekuo skiriasi nuo kaimynų kalbų.

§ **403.** Tokio pat tiesioginio papildinio galininkas vartojamas ir su nedarybiniais ar negaliniuotiniais veiksmažodžiais (II, 1—70): šitie veiksmažodžiai, kaip yra žinoma, dažnai tam tikram prasmės reikalui gauna galiniuotinių veiksmažodžių prasmės (žr. § 139).

Kalboje šitą linksnį gauna veiksmažodžiai be priešdėlių ir su priešdėliais (1—46 ir 47—70).

Šitam galininkui, bent tam tikrai jo rūšiai, tūlas ir nusakomojo galininko vardą duoda.

Jam imamas kalboje dažnai ir bendros su veiksmažodžiu rūšies (kilmės) daiktavardis (71); jis (71) gali būt, vadinas, ir „tos pačios rūšies galininkas“ *(accusativus eiusdem generis)*.

§ **404.** (III, 1—6). Galiniuotinio veiksmažodžio reikšmės įgyja kalboje šitam papildiniui (§§ 402, 403) ir šiaip žodžiai *(te, takšt...)*. Galiniuotinis veiksmažodis jam, kad ir nepasakomas sakinyje žodžiu, gali būt ir savaime kartais suprantamas (6).

§ **405.** Nusakomasis gal-kas (IV, 1—10). Tą galininką, tiksliau nusakyti sakinio minčiai (acc. relativus, limitativus), vartojame ir su neveikiamaisiais dalyviais (plg. § 403).

§ **406.** Dvejybinis gal-kas (V, 1—13). Dvejybės galininkas (acc. duplex) pasakomas su tam tikrais galiniuotiniais veiksmažodžiais; jį sudaro du sakinio galininku. Į jį panašus kiek dvejybinis (veiksnio ir tarinio) vardininkas, vartojamas su nedarybiniais ir negaliniuotiniais veiksmažodžiais (plg. § 87, II).

§ 407. L a i k o gal-kas (VI, 1—15). Jį vartojame sakinyje paprastajai laiko aplinkybei į klausimą: *kuomet,* arba *kada* (kas daroma, darosi, atsitinka)? Šiam galininkui vartojami į tą klausimą ypačiai daiktavardžiai, kuriais l a i k ą paprastai reiškiame (*diena, naktis, vasara, ruduo...*).

Laiko galininką pasakom ir į kitus klausimus (16—25): *kaip ilgai? kaip toli? kiek kartų (sykių), kaip dažnai?...*

§ 408. (VII, 1—5). Galininką tiesioginiam papildiniui vartojame gana dažnai ir po n e i g i a m ų j ų galiniuotinių veiksmažodžių (plg. § 88, XIV).

Laiko galininkas, kuriuo atsakom į klausimą: *kada (kuomet)?,* po neigiamųjų veiksmažodžių kilmininku niekad nepavirsta (§ 90, VII, 6—8).

**Įnagininkas** (§ 91, I—X).

§ 409. Į n a g i o įnagininkas (I, 1—29). Šitą įnagininką vartojame pirmiausia išreikšti sakinyje tam įnagiui, arba padárgui, k u r i u o kas daroma. Jį vartojame, žinoma, tiktai į klausimą: *kuo* (kas daroma)? Tuo „sakinio įnagiu" eina, žinoma, labai įvairūs, ne tiktai p a t i e s į n a g i o, žodžiai (plg. sak. 22—25).

§ 410. K e l i o įn-kas (II, 1—27). Juo pasakome, k u r i u o k e l i u (r u o ž t u) arba k u r i a v i e t a (k u r i u o t a r p u) kur einama arba šiaip slenkama. Šitas įnagininkas yra visai artimas pirmojo (§ 409) giminietis; jo nuo ano galėtumėm ir neskirti. Pasiaiškinant čia reikia pažymėti, jog sakydami: „jis buvo savo *tėvu** pasekęs" (27), norime pasakyti, jog „jis buvo savo tėvo *pėdomis (keliais),* pavyzdžiu, pasekęs".

Iš tų dviejų įnagininkų (§§ 409, 410) gauna pradžią ir keli kiti įnagininkai.

§ 411. L a i k o, arba m e t o, įn-kas (III, 1—28). Juo atsakome į klausimą: *kuriuo tarpu (laiku)* arba *kuriais tarpais (kuo metu, kuomet, kada)* kas daroma?

Jis skirtinas, kaip matyti iš kalbos pavyzdžių, nuo l a i k o g a l i n i n k o.

§ 412. P r i e ž a s t i e s įn-kas (IV, 1—46). Jį sakom į klausimą: *kuo* kas miršta, serga, leipsta, skundžias, dejuoja, nesitveria... (1—19)? Į panašius klausimus sakom jį ir su kitais veiksmažodžiais, sakom jį ir su būdvardžiais (20—37).

---

* Reikia skirti linksniai: jie *mane* (gal.) s e k a (nori susekti), *tėvu* (įnag.) s e k a, e i n a (s e k a) p a s k u i *tėvą*.

Šitas įnagininkas sakomas (su tam tikrais veiksmažodžiais), ir šiaip kalbos reikalui, laikomam dažniausiai, paprastai kalbant, ne veiksmo priežastim (1—46). Į klausimą: *kuo* (kas darosi)? juo ne visada atsakome (plg. sak. 38—46). Jį gali tūlas ir kita sakinio aplinkybe laikyti (daugelyje kalbos pavyzdžių).

§ **413.** Būdo įn-kas (V, 1—39). Juo atsakom į klausimus: *kaip? kuriuo būdu? kuo?* Atsakom juo ir į kitus klausimus. Trumputį būdo įnagininką (1) gali kartais ir būdo prieveiksmis atstoti. Jo vartojimas ir reikšmė, visas jos skirtumas, dažnai sunku ir išskirti iš kitų įnagininkų tarpo.

§ **414.** Skirtumo (skirto) įn-kas (VI, 1—7). Šitas linksnis yra tiktai būdo įnagininko skirtybė. Iš tos rūšies kalbos pavyzdžių įsidėmėtini yra tiktai tam tikri posakiai raštų kalbos reikalui.

§ **415.** Nederinamojo pažyminio įn-kas (VII, 1—15). Šitas įnagininkas sakomas dažniausiai išorės ypatybei žymėti ir eina sakinyje nederinamuoju pažyminiu arba tariniu.

Mūsų būdo įnagininkas, pavartotas su pažyminiu, imamas dažnai ir daikto ypatybei žymėti (plg. §§ 385 ir 88, VI).

§ **416.** Įvairūs tarinio įnagininkai (VIII, A—C).

A. Įnagininkui vartojami prie tarinio pirmiausia tam tikri sakinio palyginimai (A, 1—17). Tų įnagininkų vietoje pasakomi, paprastai kalbant, ir prieveiksmiai arba posakiai su *kaip:* tam tikruose pavyzdžiuose įnagininkus galėtų vienam kitam atstoti ir žodžiai *veršiškai, jautiškai* (1), *kaip auksas* (2)... Patys veiksmažodžiai tam tariniui vartojami labai įvairūs. Pačiais įnagininkais atsakom čia į klausimus: *kuo? kaip?*

B. Tarinio įnagininkui vartojami ypač dažnai daiktavardžiai su veiksmažodžiais *versti, pavirsti, išvirsti, tapti, dėti, dėtis, verstis, rinkti, skirti, daryti...* (B, 1—23). Šituos įnagininkus (B) su pasakytais čia veiksmažodžiais įpratę arba linkę esam laikyti sakinio tariniais (vardinėmis tarinio dalimis); įnagininkus su kitais šios vietos veiksmažodžiais (13, 16—20), kaip ir daugelį anų palyginimų (A), laikom daug kas tiesiog antrininkėmis sakinio dalimis.

C. Tarp šitos rūšies įnagininkų pažymėtini yra ypačiai tarinio įnagininkai, kurie vartojami arba sakomi kalboje su veiksmažodžiu *būti* (C, 1—8). To *būti* reikšmė labai artima yra tokiems šio tarinio žodžiams, kaip antai: *virsti, tapti, tarnauti, vadinamam būti, paskiriam būti...* (B); čia turima galvoje ypačiai tam tikro tarpo,

nenuolatinė veiksnio būsena. Tarinio vardininko reikšmė ir vartojimas šiuo atžvilgiu žymiai skiriasi (žr. § 87, I, 31—44).

§ 417. Atžvilgio, arba nusakomasis, įn-kas (IX, 1—5). Jam vartojami kalboje, rodos, tiktai keli daiktavardžiai (*vardu, pavarde, antrašle*); sakomas jis kalboje tiktai su tikriniais daiktavardžiais. Jo vartojimas griežtai skiriasi nuo tos pat rūšies kilmininko (plg. § 88, VII).

§ 418. Draugės įn-kas (X, 1—9). Jį vartojame su keliais būdvardžiais: *nešinas, vedinas, velkinas, vežinas...* Tarmėse, kuriose nevartojami šiam reikalui tie būdvardžiai su įnagininku, sakomas tam pat reikalui dažniausiai, rodosi, tiktai prielinksnis *su* su įnagininku arba kiti tos reikšmės posakiai: plg. „įnamė išėjo *su* vaiku, išsinešė vaiką, išėjo nešdama vaiką, išėjo drauge *su vaiku...*".

## Vietininkas (§ 92, I—V).

§ 419. Paprastąjį savo vietininką (I, 1—56) vartojame sakinyje daugiausia vietos aplinkybei į klausimus: *kame? kurioje vietoje (kur)?*

Pasakome jį dažnai ir tam tikrai laiko aplinkybei, jungiamai sakinyje su vietos aplinkybe arba su tam tikra savaime suprantama vietos sąvoka (II, 1—15).

Įsidėmėtina: jei sakome čia tam tikram reikalui *stale, lovoje, kalne, žirge* (I, 20, 30, 41, 42, 47), tad nereik iš to manyti, jog raštų kalboje visai nevartotini posakiai *ant stalo, ant lovos, ant kalno, ant žirgo...* Spręsti šitas dalykas lyginamai įvairiems raštų kalbos reikalams — vadovėlio autoriui šiuo tarpu nerūpi.

§ 420. Einamieji vidaus vietininkai (III, 1—30) vartojami ypačiai rytų aukštaičių kalboje. Rašomojoje kalboje imami iš tų vietininkų dažniausiai tiktai trumpi vienaskaitos posakiai.

Raštuose, kaip ir šnekamojoje kalboje, tebevartojami iš senovės ir keli šios rūšies vietininkai, pavirtę kalboje jau prieveiksmiais, nebelaikomais tam tikromis daiktavardžių lytimis (*šalin, laukan, galan...*).

Šitie vietininkai rytuose vartojami kartais ne tiktai vietos aplinkybei: jie pasakomi sakinyje ir laiko aplinkybei arba kitiems sakinio galams (21, 30...).

§ 421. Einamasis ir esamasis-pašalio vietininkas (IV ir V). Linksnio reikalui šituodu vietininku sakomu dabar plačiai tiktai kurių-ne-kurių rytų aukštaičių. Rašomojoje mūsų kalboje retai juodu iškyla aikštėn.

Žodžiai *galop, rudenop (rudeniop), šalip* (žem.), *velniop,* tam tikri senovės vietininkai, eina raštuose dabar paprastai tiktai tam tikrais prieveiksmiais, jau atskilusiomis nuo tam tikrų daiktavardžių lytimis.

## LAIKO LYČIŲ VARTOJIMAS.

§ **422.** Esamasis veiksmažodžio laikas (žr. § 187), kaip ir kiti veiksmažodžio laikai, esti ištisinis (A) ir sudurtinis (B). Sudurtinį laiką čia, kaip ir toliau, skiriame atliktinį (a) ir pradėtinį (b).

A. Ištisiniu esamuoju laiku pasakom dabar einant arba įvykstant veiksmą (1—4). Juo pasakom ir tokį veiksmą arba tokį veiksmo dalyką, kurs paprastai visada esti, kurs pasakomas lyg sveiko proto taisykle (5—8).

Šituo laiku, vaizdingai ką pasakodami, pasakom ir būtuosius kartinius veiksmus (9, 10). Būtąjį veiksmą, sakydami vaizdingai, reiškiame dažnai esamuoju ištisiniu laiku.

B. a) Esamuoju atliktiniu laiku (1—16) pasakom, jog dabar, kalbamuoju metu, yra vienas kitas būtojo veiksmo arba būtojo įvykio padarinys. Juo kalbame apie esamąjį to veiksmo arba įvykio padarinį. Vartojame jį be jungiamojo veiksmažodžio (1—7) ir su jungiamaisiais veiksmažodžiais (8—16).

b) Esamuoju pradėtiniu laiku (1—5), vaizdingai ką pasakodami arba norėdami gyvai pasakyti, pasakom būtąjį pradėtinį veiksmo arba jo įvykio padarinį. Esamasis pradėtinis yra pasakomas drauge su esamuoju ištisiniu („žiūriu — jis bestovįs").

§ **423.** Būtasis kartinis laikas (žr. § 188).

A. Šiuo būtuoju ištisiniu laiku pasakom veiksmą, vienu kuriuo kartu arba tarpu buvusį (1—11). Juo pasakom kartais, vaizdingai ką pasakodami, ir gyvai matomą būsimąjį veiksmą arba to veiksmo įvykį (12).

B. a) Būtuoju atliktiniu laiku pasakom būtąjį veiksmo arba įvykio padarinį (1—15). Juo pažymim ir tą būtąjį veiksmo padarinį (tą būtąjį baigtinį arba pabaigtinį veiksmą), kurio dabar, kalbant, nebėr arba kurs yra buvęs prieš kitą būtąjį veiksmą.

b) Būtuoju pradėtiniu laiku (1—5) pasakom čia būtąjį pradėtinį veiksmą, jau mėgintą, veiktą, bet neįvykusį.

§ **424.** Būtasis dažninis laikas (žr. § 189).

A. Šiuo būtuoju ištisiniu (dažniniu) laiku pasakom bū-

tąjį veiksmą, kurs d a ž n a i ar paprastai atsikartodavo arba atsitikdavo (1—5). Juo pasakojam apie būtuosius kieno įpratimus.

. B. a) A t l i k t i n i u dažniniu laiku pasakome tuos būtuosius veiksmo padarinius (1—4), kurie dažnai atsitikdavo. Juo pasakom būtuosius kieno įpročius arba būtąsias kieno įprastines ypatybes.

b) P r a d ė t i n i u dažniniu laiku pasakom būtąjį pradėtinį neįvykusį veiksmą, dažnai atsikartodavusį.

§ **425.** Būsimasis laikas (žr. § 190).

A. Būsimuoju i š t i s i n i u laiku pasakom tą veiksmą arba tą veiksmo įvykį, kuris bus vėliau, paskum (1—8). Juo kalbame apie būsimuosius veiksmus arba jų įvykius. Juo reiškiam ir veiksmą, sveiko proto matomą arba numatomą, lyg taisykle kam pasakomą (9—15). Juo pasakom (1—20) k l a u s i a m a i — nusiminę bėdoje, nustebę ar nebesumodami kas belieka daryti — ir negalimą ar nebegalimą toje bėdoje veiksmą,— tą teikiamą mums veiksmą, kurs klausėjui rodosi nebegalimas (futūrum d u b i t a t i v u m, fut. d e l i b e r a t i v u m). Tuo laiku pažymim klausiamai arba nusiminę ir veiksmą, kurs belieka ar bereikia nusiminusiam veikti. Į šios rūšies klausimus atsakymų, žinoma, nelaukiame, jų nėra.

Būsimasis ištisinis laikas sakytojams, ypač žemaičiams, atstoja vietomis būtąjį dažninį rašomosios kalbos laiką (23—25).

B. a) Būsimuoju a t l i k t i n i u laiku pasakom būsimąjį veiksmo arba jo įvykio padarinį (1—5).

Būsimuoju a t l i k t i n i u laiku (6—10) pasakom ir s p ė j a m ą sámprotaujamą veiksmo padarinį; juo pasakom, jog vienas kitas veiksmas „bus jau įvykęs" (= yra, tur būt, įvykęs).

b) Būsimuoju p r a d ė t i n i u laiku pasakom veiksmą, kurs, mūsų supratimu, bus jau prasidėjęs arba įsigalėjęs, imant kitam veiksmui vykti. Šituo laiku („jis, taip sunkiai dieną dirbęs, b u s dabar b e m i e g ą s") pasakom ir s p ė j a m ą pradėtinį kieno veiksmą arba to pradėtinio veiksmo s p ė j a m ą padarinį.

## Kiti sintaksės dalykai.

§ **426.** K i t i s i n t a k s ė s d a l y k a i trumpai nusakyti kitose šio rašinio vietose, bekalbant apie pačius etimologijos dalykus. Čia, apskritai imant, dėstomi buvo arba pabrėžiami tiktai keli pirmieji sintaksės dalykai. Kiek plačiau (§§ 375—421) buvo čia kalbama apie linksnių dalykus, bet ir tie dalykai, kaip ir daugelis kitų, šio vadovėlio autoriui negalėjo didžiausiai rūpėti: p l a č i a u ir g i l i a u įvairūs sintaksės dalykai dėstomi tiktai atskiruose s i n-

taksės vadovėliuose, tame sintaksės moksle, kurs mokyklose einamas dabar skyrium, jau išėjus visą etimologijos mokslą ir „pirmuosius sintaksės dalykus". Bet tie gilesnieji sintaksės dalykai gali būt einami... ir be tam tikro vadovėlio: sintaksės mokslui jį gali atstoti ir pats raštų nagrinėjimas mokykloje.

§ 427. Norint visai gerai išmokti savos kalbos sintaksės, reikia dažnai skaityti nagrinėti (tyrinėti) žmonių dainos, pasakos, mįslės, priežodžiai, patarlės (įvairūs tautosakos dalykai) ir mokamai naudotis reikalui jų kalbos taisyklėmis. Jų taisykles galim suvokti ir iš pačių kalbos tekstų, be sintaksės vadovėlio. Šiam tikslui — sintaksės ir apskritai kalbos mokslui — reikia dažnai skaityti tyrinėti ir didžiųjų rašytojų darbai, tie jų raštai, kuriuose yra iškilusios tikrosios, didžiosios tų rašytojų sveiko proto, jų sielos ir kalbos ypatybės.

---

## SKIRIAMIEJI ŽENKLAI.

Skaitant reikia kartais stabtelėti, pakelti arba nuleisti balsas, vienas kitas dalykas šaukiamai arba klausiamai pasakyti... Parodyti, kaip kur turime skaityti raštą, vartojam atskirus ženklelius — skirtukus, arba skiriamuosius ženklus.

§ 428. Paežerėje kvarkia, kukuoja drūtosios, didžiulės žaliosios varlės. Joms pritaria pievų varlės. Kaip neteptas ratas, girgžda kitos jų seselės. Varlių muzika dabar pati geroji.

**Taškas.** Tašku skiriame nuo vienas kito tokius sakinius, kurie eina apsakyme atskirais vienetais (sintaksės pilnatimis). Taškas rodo, jog tarp dviejų stovinčių šalia vienas antro sakinių beveik nėra gramatikos sąryšio.

§ 429. 1. Ir atjojo bernužėlis, baltas gražus dobilėlis. 2. Rygos, Latvių sostinės (Latvių sostinės, Rygos), labai gražus miestas. 3. Sūneli, patrauk žirgą nuo tako. 4. Palauki tu, ugnie, aš atsiųsiu vandenį. 5. Tai tau, tai tau, raganėle, degint mano gražuolėlė. 6. Jau, jau keliasi. 7. Mušė, mušė, ir primušė. 8. Taip, žvirblis dabar (rudenį) grobuonis ir vagis. 9. Taip, gerai, aš nueisiu. 10. Ne, aš taip nenoriu. 11. Ai, ką aš padariau! 12. Na, aš tau pirtį įtaisysiu. 13. Plaukti reikia ilgai, visas mėnuo. 14. Pabudau tik rytą, jau saulei pakilus.

15. Vaisiai, didumo sulig galva, krenta iš medžių su triukšmu.
16. Rupūžė, dienai auštant, lenda į tamsias, drėgnas vietas.
17. Atėjo trys vyrai, būtent: Petras, Jonas ir Antanas.
18. Girios žvėrys, kaip antai vilkas, žvirblio nebijo.
19. Žemaitė, arba J. Žimantienė, buvo mūsų rašytoja.

**Kablelis.** A. Ištisiniame sakinyje kablelį dedame: a) norėdami išskirti priedėlį, stovintį po pažymimojo žodžio arba, jei priedėlis savo pažyminį turi, ir prieš tą žodį (1, 2); b) išskirdami iš sakinio kryptį, arba šauksnį (3, 4); c) atsikartojant tam pačiam žodžiui, kada tas žodis tariamas — vienodu balsu, stabčiojant (5, 6, 7); d) atskirdami pažymimus skyrium tam tikrus teigimo ir neigimo žodelius sakinius (8, 9, 10); e) atskirdami tariamus nedidžiu balsu jaustukus ir kitas tos rūšies dalelytes (11, 12); f) išskirdami aplinkybės žodžius, kurie stovi po kitų aplinkybės žodžių ir lyg juos paaiškina (13, 14); g) skirdami kartais antrininkę sakinio dalį, sudėtą bent iš kelių žodžių, arba keldami ją aikštėn (15, 16); h) prieš sakinio dalis, kurios prasideda žodžiais *būtent, kaip antai, arba* (jei tuo *arba* ne kas nauja pasakoma, tik kitu žodžiu paaiškinama).

B. 1. Kunigas Strazdelis yra gražių dainų parašęs. 2. Pamotėlė raganėlė pylė duobę žarijėlių. 3. Maža maža trobelė, pilna kultuvėlių *(burna)*. 4. Žiūriu žiūriu, ir išvydau savo dukrelę besėdinčią. 5. Pavasarį visi pluša dirba. 6. Ką tėvas motina sako? 7. Oi sese sese, sesaite mano! nepulk į vargus jauna būdama. 8. Nusipirk du arba tris viščiukus.

Del to kablelio (A) čia reikia šis tas skyrium pažymėti: a) jei priedėlis, padėtas prieš pažymimąjį arba po jo, yra išreikštas vienu žodžiu, kablelio jam išskirti nestatome (1, 2); b) du vienodu arba nevienodu žodžiu, kad stovėdamu greta įgyja naujo arba vieno žodžio reikšmės, kablelio tarp savęs dažniausiai neturi (3—6); c) kad jaustukas sudėtas (surištas) su tolesniais žodžiais, kableliu jo neskiriame (7); d) prieš *arba* nededam kablelio, jei tuo *arba* naujas dalykas pasakomas sakinyje.

C. 1. Siųsčiau tėvelį, kad atvaduotų bėrą žirgelį. 2. Ant kalno karklai siūbavo, pakalnėj vanduo liūliavo. 3. Pats atsisėdau prie vairo, vėjas išpūtė burę, ir eldija nuplaukė. 4. Žvirbliui bėda tik tuomet, kada ima baisiai šalti, kada speigai spigina, kada įsitaiso pustyti. 5. Turiu jungą jaučių, tris žirgus nušertus ir namelius neskolingus. 6. Tenai teka trum-

pa, bet plati upė. 7. Ne į dvarus dvaružėlius, ne į miestus miestužėlius (nuduosiu dukrelę), tik į aukštą kalnužėlį, tik į pilką smiltynėlį. 8. Jis moka ir skaityti, ir rašyti, ir kitus pamokyti. 9. Ateik pas mane nei važiuota, nei raita, nei pėkščia. 10. Nei kulsi, nei malsi, nei duonos kepsi. 11. Rytoj bus, tur būt, svečių. 12. Taip, reikia tiesa sakyti, žvirblis dabar (rudenį) — grobuonis ir vagis.

Sudėtiniame sakinyje kablelį dedame: a) skirdami šalutinius sakinius nuo pagrindinių (1); b) skirdami nuo vienas kito trumpus jungtinius sakinius, kur nėra reikalo kitas kuris skirtukas dėti (2, 3); c) skirdami nuo vienas kito šalutinius sakinius, nesurištus sudedamaisiais (*ir*...) jungtukais (4); d) skirdami nuo viena kitos vienodas sakinio dalis, nesurištas tam tikrais sudedamaisiais jungtukais (5, 6, 7); e) jungdami k e l i a s vienodas sakinio dalis sudedamaisiais jungtukais (jungdami d v i d a l i, kablelio dažnai ir nededame); f) išskirdami įterptinius sakinius ir žodžius (11, 12).

§ 430. **Taškas kablelis.** 1. Pelė taip išsigando, jog visą tą naktį ir rytojų išlindėjo drebėdama urve; pasijuto pagaliau alkana, ir kitą vakarą, lig tiktai užgesus ugniakurui, vėl šoko maisto medžioti; priėdė, atsigėrė ir įlindo į plyšį. 2. Akys kaktoje švietė, kaip saulė; kasos ant galvos geltonavo, kaip auksas; pati visada buvo linksma, niekas jos nusiminusios nematė.

T a š k ą k a b l e l į, arba tašką su kableliu, dedame sintaksės pilnatyse, tarp atskirų sakinių, kurių dalys labai išplėtotos ir nesuriŝtos tarp savęs jungtukais ir šiaipjau jungiamaisiais žodžiais. Naudojamės tašku kableliu, kur nepakanka vieno kablelio ir nėra reikalo dėti kitas ženklelis (skirtukas).

§ 431. **Dvitaškis.** 1. Atėjo trys vyrai: Petras, Jonas ir Antanas. 2. Drąsuoliai pasiėmė su savimi tiktai pačius reikalinguosius daiktus, b ū t e n t: šaudyklę su dvylika šovinių, kirvį, katiliuką, kiek miltų ir skiltuvą. 3. Visur gulėjo išmėtytų namų apyvokos daiktų, k a i p a n t a i: kraičių, strypų, puodų ir daug kita. 4. Prašė brolį, kad netrukus atvažiuotų: turįs didelį reikalą. 5. Marytė pasilenkė to daiktelio ir suriko iš džiaugsmo: būta kampaso, nesenai jai padovanoto. 6. Amerika yra antrapus žemės: kai čia diena, tenai — naktis. 7. Po slenksčiu žarijų duobė: kaip tik eisi, ir įpulsi. 8. Daug yr pasauly jaunųjų mergelių: nė vienos nemyliu, kaip tik tave vieną. 9. Vyrų tenai nebuvo: vieni dalgiai tekabėjo. 10. Ne liga, vai-

keli, jį į kapus nuvarė: jis senatve mirė. 11. Klausinėjo seserėlės: „Kas tave supynė?". 12. „Nelėkit į Prūsus!", sako parlėkusios musės: „Nors čia ir prasti metai, bet žmonės nešykštūs". 13. „Kas tai?", klausia ji: „Kieno ta dvylika paršų?". 14. Vienas paklausė: kieno ta mergaitė?. 15. Pagalvok, tėveli: ar aš dykai dirbau per visą vasarėlę? 16. Pasakyk man: ką tu dabar dirbsi, žemę pardavęs?

Dvitaškį dedame: a) prieš priedėlį, kuriuo yra kas išskaitoma arba tiksliau pažymima (1, 2, 3); b) tuose sakinių sujungimuose, kur vienu sakiniu kitą (kitą mintį) paaiškiname, kur tų sakinių santykis neišreikštas tam tikrais jungtukais (4—7); c) priešpriešiais sustatę du sakiniu (dvi minti), išleisto jungtuko vietoje (8—10); d) prieš tiesioginės kalbos žodžius, kurie pasakomi tuojau po rašytojo žodžių (prieš „atmintinį" sakinį, 11); e) po įterptinio sakinio, kuriuo buvo pertraukta tiesioginė kalba (12, 13), jei atmintinis sakinys prieš jį buvo pagrindinis (ir tolesniu sakiniu pirmąjį aiškiname); f) prieš netiesioginį klausimą, kurs gali ir pagrindiniu klausiamuoju sakiniu eiti (14—16).

§ 432. **Brūkšnys.** 1. Juoda duona — ne badas. 2. Žemė šlapia, kelias — vieni purvai. 3. Šikšnosparnis — nakties gyvulys. 4. Žiūri — ateina lietaus. 5. Klausos sustojęs — šneka. 6. Gi žiūriu žiūriu — devyni vilkai vieną bitę bepiauną! 7. Be kirvio be kirvelio, be grąžto be grąžtelio, be medžio be medelio — pastato (padirba) tiltą. 8. Kur tik apsisuksi — biaurybė, nenauda, vagis, dykaduonis! 9. Soduose, daržuose, laukuose — karklažvirblis yra toks pat mūsų darbininkas, kaip ir naminis jo brolėnas. 10. — Mike kvailuti, ką tau davė senelė? — Ką gi duos. Veršelį man davė.— Kur dėjai veršelį? — O padariau, kaip liepei... 11. Laimės tenai — tikros gerovės ir rimties — nerasi. 12. Vieną kartą — mergaitė buvo jau dvylikos metų — ėmę šnekėtis dvariškiai. 13. Jei šaltinis mažas ir vandens jame nedaug tėra,— taip atsitinka labai dažnai,— tad geria vieni žmonės. 14. Neturėjo laiko — jovalą jovė. 15. Sykį šoviau — plunksnos sudulko. 16. Arbatos — nors galvą trink. 17. Nebūk saldus — nurys, nebūk kartus — išspiaus. 18. Gulėdamas liuobsi arklį — stačias važiuosi, stačias liuobsi — miegodamas važiuosi. 19. Nuaugo piemenės koja — ráišta, nepaeina, negalinti kiaulių ginti. 20. Prilijo laidarai — reikia ligi kelių po srutas braidyti. 21. Išsikalus žvirblaičiams vėl ateis sunkus tėvams darbas — vėl reikės ieškoti vikšrų

vaikams penėti. 22. Aš nežinau — tu turi žinoti. 23. Tėvelis ne barte barė — pamokė. 24. Tėvai atsisveikindami pasako: „Jūs dabar dideli, gyvenkite kaip tinkami, mes visa ko jus išmokėme“, — ir žvirblių šeima skirstos į visas šalis, ir visi ima gyventi savarankiškai.

25. Motinėlė pažiūrėjo ir vėl tarė:

— Jei nori pieno, šitai kamaros raktas.

26. — Et! — pamojo Gorys, — piršau keletą; bet jis vis atbulas.

Brūkšnį dedame: a) tarp veiksnio ir tarinio, kad tarp jų išleista jungtis ir norime geriau iškelti veiksnio santykį su tariniu (1—3); b) kad išleidžiame sintaksės pilnatyje tam tikrus žodžius, trumpai, sutrauktai kalbėdami (4—6); c) prieš nuostabų sakinio pabaigimą arba nelauktą mintį (7, 8); d) norėdami atskirti ilgesnę eilę vienodų sakinio dalių nuo kitų jo dalių (9); e) norėdami pokalbyje arba apsakyme atskirti dviejų žmonių žodžius (10).

Be to, brūkšnį vartojame kartais ir kitų skirtukų vietoje: f) ilgam priedėliui atskirti (11); g) įterptiniams sakiniams skirti; kad įterptinis sakinys įstatytas toje vietoje, kur turi būti kablelis, tad rašome brūkšnį su kableliu (12,13); h) išleidus jungtuką arba kitus žodžius tarp šalutinio ir pagrindinio sakinio (14—18); i) nusakomajame sakinių sujungime, dvitaškio vietoje, kad išleidžiamas tam tikras jungiamasis žodis (t o d e l, b ū t e n t..., 19—21); j) priešpriešiais sustatant du visai priešingu sakiniu vienai minčiai išreikšti (22, 23); k) prieš tiesioginį sakinį, einantį po svetimos tiesioginės kalbos, dedame kartais kablelį su brūkšniu (24); l) po dvitaškio prieš tiesioginę kalbą, jei tą kalbą n a u j a eilute pradedame (25); m) prieš tiesoginės kalbos žodžius, prieš įterptinį sakinį ir po jo — ypačiai ten, kur tiesioginę kalbą nauja eilute pradedame (26).

Nuo brūkšnio reikia, žinoma, skirti b r ū k š n e l i s (plg. *kurie-ne-kurie...*).

§ **433. Daugtaškis.** 1. Jam atsilankius, man... tik akys reibo... 2. Ir žiūri drebėdama į medžių viršūnes... ir gaudžia, tik gaudžia giria.

D a u g t a š k į, arba t a š k e l i u s, dedame, parodydami pertrauktą ar nepabaigtą sakyti mintį arba nepaprastą jausmą reikšdami.

§ 434. **Klaustukas.** 1. Kame buvai, sūneli? 2. Kur aš dainuosiu, kur linksma būsiu? 3. Pasakyk, mergele: del ko vakar jaunimėly nebuvai?

K l a u s t u k ą dedame: a) po tiesioginio klausimo (po pagrindinio klausiamojo sakinio); b) po netiesioginio klausimo, prieš kurį padėtas dvitaškis.

§ 435. **Šauktukas.** 1. Broliukai, ginkitės nuo bado! 2. Žiede, žiede! gelbėk mane iš bėdos! 3. Oi tu, dieve, dievulėli! ką aš padariau. 4. Aa, matai, Onike, ir tau pamokslas! 5. Vagie! kepurė dega! 6. Ieva, Ieva! neganyk po pievą! 7. Ko tu čia lendi, biaurybe! 8. Dovanok, tėveli! 9. Oi sūne sūne, sūneli mano! nepulk į vargus jaunas būdamas! 10. Aa! gavai! dabar žinosi tingėti.

Š a u k t u k ą dedame: a) po šaukiamojo sakinio (1—4); b) po šauksnio, kuris tariamas primygamai arba stovi neklausiamojo sakinio gale (5—9); c) po jaustukų ir kitų kalbos dalelyčių, kad tariame tuos žodžius šaukiamai, primygdami (10).

Klaustukas ir šauktukas sintaksės pilnaties gale atstoja tašką (po jų didžioji raidė rašoma), kitais atsitikimais — kablelį arba tašką kablelį.

§ 436. **Skliausteliai (skliaustai).** Veikiai ateis metas, kada nė vienas vokietis išeivis (jų išeina kas metai iš Vokios į Ameriką per šimtą tūkstančių), kurs ketina verstis Amerikoje žemės darbu, neplauks tenai iš Europos be narvelio su keliais arba keliolika žvirblių. 2. Tenai teka trumputė, bet plati (varsto meto) upė.

S k l i a u s t e l i u s dedame ten, kur norime labai aiškiai išskirti įterptinį sakinį arba žodį.

§ 437. **Kabutės.** 1. Ji nuėjo miškan, priėjo prie ąžuolo ir sugiedojo: „Oi, ąžuole, ąžuolėli, atsidaryk, atsiverki!“ 2. Kregždžių balsai „vyt-vyt-vyt!“ taip įgrysta vanagui, jog šis nėšinas, iš kur atvykęs.

K a b u t e s dedame pažymėti svetimai kalbai — atmintiniams sakiniams ir žodžiams skirti.

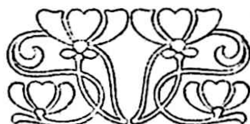
Čia reikia pastebėti, jog skirtukus, apskritai imant, ne visi mūsų rašytojai deda tuo tarpu vienodai: ne visi jų skirtukai ir ne visada dedami lygiai taip, kaip čia tie dalykai aiškinami.



RYGIŠKIŲ JONO

# Lietuvių kalbos sintaksė.

## PIRMOJI DALIS.



SEINAI.
„Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės" spaustuvėje.

1911.



## PRAKALBA.

Šitą pirmąją sintaksės dalį rašau sekdamas paprastaisiais sintaksės vadovėliais, tais vadovėliais, kurie vartojami mūsų mokyklose [39]. Po jos ketu netrukus išleisti, gavęs laiko, ir antrąją dalį — linksnių ir prielinksnių [40] mokslą.

Šitas darbelis, kaip galės matyti ir skaitytojas, tėra bado darbas — darbas, kuriuo buvo norima vien didžioji spraga užkišti, padaryti tiek, kad paskui atskirosios sintaksės dalys beliktų išnagrinėti. Kad šitoji sintaksės dalis yra tiktai paskubos darbas, skaitytojas matys, žinoma, ir iš to, jog trūksta jai, tikrai sakant, ir metodingumo, jog ne visos tos dalies dalelės vienodai apdirbtos, jog lygumo ne visos jos lygios, ne visos įmanomai, ne visos vienodai suprantamai parašytos.

Toks kaištis, kaip šitas vadovėlis, rašomajai kalbai daugiausia naudos, žinoma, nepadarys, bet jis šiuo tarpu man, ar šiaip ar taip, pasirodė — reikalingiausias.

Medžiagą [41] sintaksei rinkau beveik visą iš žmonių kalbos.

Čia skaitytojas ras pavyzdžių, kurie teko nugirdėti ar rasti *Prūsų* Lietuvoje — Prūsų Lietuvos pasakose, dainose, mįslėse, priežodžiuose ir šiaipjau pasakymuose (1). Čia yra šis-tas paimta ir iš Kuršaičio žodyno, iš jo ir Šleicherio gramatikų, iš Šleicherio chrestomatijos... Nemaža pavyzdžių sintaksės tikslui imu ir iš prof. Leskyno surinktųjų Prūsuose dainų (Litauische Volkslieder aus der Gegend von *Wilkischken,* 2) ir iš mūsų klasiko — Kr. *Duonelaičio* raštų (3).

Suvalkiečių kalbos pavyzdžiams naudojausi pasakymais, nugirdėtais mano paties gimtinėje — Naumiesčio apskrityje, visoje tos apskrities paprūsėje, *Rygiškių* kaime... (4), dzūkų pakraštėlyje — aplink *Seinus*... (5) ir kitose *Suvalkų* gubernijos vietose, ypačiai Marijampolės ir Vilkaviškio apskrityse (6). Suvalkiečių kalbos ypatybėms iškelti, ėmjau daug ką dar iš *Liudvinavo* dainų (7) — akad. Fortunatovo ir prof. Millerio rinkinio ir iš tų *Garlevos* pasakų, dainų, kurias yra kitados surinkęs prof. Brugmanas (8)[42].

Kauniškių lietuvjų kalbos pavyzdžių sintaksės reikalui turiu iš šių vietų: iš Kauno apskrities — *Veliuonos* ir jos apygardos, Ariogalos ir Betygalos parapijų (9); iš Šiaulių apskrities — *Šiaulių* ir Radviliškio apylenkių (10), *Grūzdžių* parapijos (11), *Žagarės* apylenkės (12), *Gudžiūnų* sodžiaus — netoli Grinkiškio ir Baisiogalos (13); iš Raseinių apskrities — *Kvėdarnos* parapijos (14); iš *Telšių* apskrities — *Alsėdžių* (15) ir kitų vietų (16); *Panevėžio* apskrities — *Panevėžio* apylenkės (17), *Steigvilių* sodžiaus (arti Žeimelio, 18), *Nerekonių* (arti Švobiškio ir Joniškėlio, 19), *Pasvalio* (20), *Ramygalos* parapijos (21); iš Ukmergės apskrities — *„Kupiškėnų"* krašto — arti Kupiškio, Šimonių, Skapiškio, Pandėlio (Ežer. apskr., 22); *Anykščių* (23), *Užulėnio* (arti Vadoklių ir Raguvos, 24) ir *Salų* (25), iš Ežerėnų apskrities[43] — *Dusetų*, Jūžintų... (26).

Iš Vilniaus gubernijos medžiagos šiam reikalui mažoka teturiu. Ką turiu, turiu iš *Švenčionių* apskrities — iš Linkmenės, Tverečiaus (27); iš *Trakų* apskrities — iš Žaslių, Oniškio, Punios, Jezno, Valkininkų (28) ir iš Ašmenos apskrities — iš *Lazūnų* parapijos (29).

Iš Gardino gubernijos keliolika teturiu pavyzdėlių — iš *Zytelos*, Slanimo apskrities (30).

Įrašytųjų sintaksėje pavyzdžių daug ką esu gavęs tiesiai iš kitų žmonių. Apie Kvėdarnos ir jos apylenkės kalbą esu šį-tą patyręs vien iš prof. kun. K. Jauniaus pranešimų (tiesiai iš jo paties ir per K. Būgą); žemaičių kalbai nemaža pavyzdžių esu ėmęs dar iš *Stanevičiaus* dainų rinkinėlio (ir kitų jo raštų, 31), iš *Daukanto* dainų (32) ir *„Daukanto pasakų"*, jo bendradarbjų surinktųjų Telšių apskrityje (33); apie Grūzdžių parapijos, jos apylenkės ir Žagarės kalbą, be kelių žinelių, kurios teko man pačiam iš žmonių suvaikyti, beveik visa turiu iš J. Šliūpo ir P. Avižonies surinktųjų dainų ir šiaipjau pasakymų; apie Grūzdžių, Meškuičių ir Žagarės kalbą daugiausia medžiagos yra suteikęs betgi — *M. Slančiauskas* (34), iš kurio sintaksės reikalui turiu daugybę pasakų, dainų ir priežodžių; Pasvalio kalbos ypatybės man žinomos daugiausia iš

P. Avižonies surinktųjų dainų, mįslių ir priežodžių; Ramygalos ir išdalies Steigvilių kalbą težinau iš J. Balčikonies ir L. Požėlos dainų ir šiaipjau rinkinių: Anykščių, Gudžiūnų, Salų, Užulėnio kalbai beveik visa, bent labai daug ką, turiu iš J. Biliūno, St. Žiupsnio, J. Slapelio...; Kupiškėnų kalbai daugiausia medžiagos turiu gavęs iš P. Bugailiškio, A. Purėno ir J. Vaitiekūno; visa, ką žinau apie Dusetų ir jų apylenkės kalbą, iš K. Būgos težinau; iš K. Būgos turiu savo reikalui nemaža žinių ir apie Linkmenės, Tverečiaus, Oniškio, Zytelos ir kitų Lietuvos vietų ir senobės rašytojų kalbą.

Šiek-tiek žinelių sintaksės reikalui turiu ir iš kitų, ypačiai *Žemaičių* (35) ir įvairių *Rytų Lietuvos* (36) vietų, bet visų tų vietų čia nė susakyti nemokėčiau.

Rašomosios kalbos pavyzdžiais, sintaksės dėsniams kelti aikštėn, naudojausi labai atsargiai. Be *Duonelaičio* raštų (3), sintaksės tikslui naudojausi dar vysk. *M. Valančiauskio* (37), *S. Daukanto* (38), *Žemaitės* (39) darbais, *„Šiaulėniškiu Seneliu"* (40), *„Anykščių Šileliu"* (23), kun. *K. Olechnavičiaus* mažmožiais (41). *„Uwogomis* ape iżganimu duszios" — 1825 m. (42). Teko šis-tas imti skyrium ir iš naujesniųjų mažmožių — *„Lietuvių pasakų"* (43) ir *„Visuomenės įnamių"* (44). Ėmjau, tiesą sakant, ką-ne-ką ir iš kitų *raštų* ir šiaipjau pasakymų, nugirdėtųjų iš tų žmonių, kurie ir *raštijoje* dirba (45); ėmjau, žinoma, ir iš tokių rinkinių, kaip *Juškevičiaus dainos* (46), *žodynas* (47), kitų vietų žmonių *dainos* (48), pasakos, mįslės, priežodžiai... (iš Ed. Volterio chrestomatijos ir iš kitų tos rųšies rinkinių).

Sintaksės pavyzdžiams imu kartais ir iš senobės raštų — iš *Daukšos* (49), *Širvido* (50) ir kurių-ne-kurių kitų rašytojų (51) darbų.

Iš kur imu įrašytuosius sintaksėje pavyzdžius,— pasisakau pačioje sintaksėje šiais sutrumpinimais: Als.— **15**, An., An. S.— **23**, D.— **48**, Dk.— **38**, Dk. d.— **32**, Dk. p.— **33**, Dkš.— **49**, Dn.— **3**, Ds.— **26**, Gd., Gd. d.— **13**, Grl. d., Grl. p.— **8**, Grz. Grz. d.— **11**, J. d.— **46**, J. ž.— **47**, Kp., Kp. d.— **22**, Kv.— **14**, Ld. d.— **7**, Lz — **29**, Nr.— **19**, Ol.— **41**, Pn.— **17**, Pr., Pr. d.— **1**, Ps.— **43**, Psv., Psv. d.— **20**, R.— **45**, Rg.— **4**, Rm., Rm. d.— **21**, Rr.— **51**, Rt.— **36**, Sl.— **25**, Sln., Sln. d.— **34**, Sn., Sn. d.—**5**, St., St. d.— **31**, Stg.—**18**, Sv.— **6**, Šl.— **10**, Šl. Sn.— **40**, Šrv.— **50**, Šv.— **27**, Telš.— **16**, Tr.— **28**, Uv.— **42**, Užl.— **24**, Val.— **37**, Vel.— **9**, Vlk. d.— **2**, Vs.— **44**, Zt.— **30**, Žg., Žg. d.— **12**, Žm., Žm. d.— **35**, Žt.— **39**.

Imdamas iš visokių vietų sintaksei pavyzdžius, tarmjų ypatybjų tam tikra rašyba neparodau: viena, tatai būtų labai sunku ir padaryti, antra — man čia rūpi vien sintaksės, ne tarmjų mokslo reikalas. Pavyzdžiai čia, kaip ir kitose sintaksės dalyse, imami tiesiog tokie, kokie buvo kame nugirdėti arba šiaipjau suvaikyti. Tūlam jų turinys gali pasirodyti kartais ir ne visiškai patogus sintaksės vadovėlio reikalui,— bet man rūpėjo vien kalbos dėsniai, ne pavyzdžių turinys, ne jų turiningumas. Rašomosios kalbos pavyzdžiuose ką-ne-ką ir saviškai nusakau, bet taip elgiuosi tik tęn, kur man yškiai buvo žinoma tikroji tų pavyzdžių kilmė („Lietuvjų pasakose", „Visuomenės įnamjuose...").

Šio vadovėlio rašyba šiek-tiek skiriasi nuo „paprastosios". Rašybos reikalui, kaip ir kitiems sintaksės galams, visą laiką naudojausi Ķ. Būgos patarimais. Čia esu betgi kame-ne-kame ir savotiškai pasielgęs: kol nėra tam tikro rašybos vadovėlio, neiškęsti nepasvyravus — neparašius šio-to atskirajame darbelyje savotiškai — ne tiktai piga, bet kartais ir labai malonu esti.

Šiai sintaksei ir, apskritai, kalbos mokslui terminus, bent daugumą jų, esam išdirbę keli žmonės: *Ķ. Būga, J. Šlapelis, J. Balčikonis*, ... ir aš. Ilgainiui vienas-kitas tų terminų, gali būt, ir atkris, bet daugumas jų, man rodos, vis delto turėtų ilgokai patverti. Rašydamas galutinai vadovėlį, gyvenau tolokai nuo savo padėjėjų, minėtųjų keturių kalbininkų, todel, negalėdamas, kilus abejojimams, su jais veikiai susisiekti, turėjau vieną-kitą terminą ir šiaipjau mažmožį betgi ir savotiškai nusakyti.

Už visa, kas yra šiame vadovėlyje gera, dėkingas teturiu būti savo padėjėjams, minėtiesiems kalbininkams, ir visiems kitiems, kurie man yra suteikę kalbos reikalui daugybę medžiagos. Bet daugiausia gera šitam darbeliui ir ypačiai kitoms sintaksės dalims (linksnių ir prielinksnių mokslui...) yra padaręs — *Ķ. Būga*. Jam čia ypatingai dėkingas ir jaučiuosi. Ķad ne Ķ. Būga, kad ne jo darbštumas, ne jo atsidėjimas kalbos mokslo reikalui, kad ne jo ir kitų padėjėjų patarimai, nurodymai,— mano darbelis būtų dar silpnesnis.

*R. J.*





## KUO SKIRIASI KALBOS SINTAKSĖ NUO ETIMOLOGIJOS.

§ 1. **Etimologija** yra atskirųjų kalbos žodžių ir jų sudėties mokslas. Ji mums rodo kalbos dalių prasmę, aikštėn kelia jų sudėtį, susidarymą, kilmę, kaitymą (linksniavimą, laipsniavimą, asmenavimą...), trumpai sakant — išrodo žodžių lytis ir visa, kuo jie nuo vienas-kito skiriasi.

Tiksliai sakant, vadinamojoje etimologijoje reikėtų dvi jos dali skirti — žodžių kilmės ir sudėties (a) ir žodžių lyčių (b) mokslas. Bet mūsų etimologijų vadovėliuose randame dažniausiai tiktai kalbos žodžių tam tikromis dalimis suskirstymą ir kaitomųjų žodžių **lyčių mokslą** — vadinamąją **morfologiją**. Mūsų vadovėliai paliečia, tiesą sakant, dažnai ir patį **žodžių kilmės, žodžių sudėties mokslą** — pačią **etimologiją**, bet to mokslo jie paliečia dažniausiai tiktai kuriuos-ne-kuriuos mažmožius.

Kad paimtume pasakymą: „Tu, tėve, būk ir supūk! pats aš eisiu saulaitės pasižiūrėti ir našlaičių papenėti“ ir jį paėmę imtume apie kiekvieną jo žodį skyrium galvoti, kad nagrinėdami tuos žodžius imtume sakinėti, ką kuris viso to pasakymo žodis reiškia, kurie to pasakymo žodžiai kaitomi, kurie nekaitomi, kaip kuris pasakymo žodis kaitomas, kurią čia mes turime to žodžio lytį, iš ko pats tas žodis sudėtas, kaip jis susidaręs, ir taip visa aiškindami steigtumės išdėstyti savo kalbos mokėjimą nuosakiai, atskiromis kalbos dalimis,— tad ir būtų vien atskirųjų kalbos žodžių, jų sudėties ir lyčių mokslas — vadinamoji etimologija (ir morfologija).

§ 2. Gramatikos dalyje, kuriai čia dedame **sintaksės** vardą, imstomi skyrium ir nagrinėjami ne tiek atskirieji kalbos žodžiai,

kiek tų žodžių kalboje susidūrimai, sustatymai —jų santraukos ir santykiai. Mūsų kalbos sintaksėje žiūrime, kaip su vienas-kitu sustatomi mūsų kalbos žodžiai, kaip ir kuriam tikslui jie pačių žmonių yra su vienas-kitu suderinami ir sutvarkomi — kaip kas kalboje yra reiškiama, ydant kalbėtojo mintys būtų klausytojui ir skaitytojui aiškios, tiksliai nusakytos ir Lietuvos visuomenės kalbos taisyklėmis išreikštos. Sintaksėje žiūrime ne tiek „kalbos dalių", jų lyčių ir sudėties, kiek pačiós „sakomosios minties dalių" — tų sakinio dalių reikšmės ir prasmės. Sintaksei rūpi, be to, ne tiktai atskirojo sakinio dalių mokslas, bet ir pačių atskirųjų sakinių, žmogaus mintims reikšti, sustatymai ir sutaikinimai. Sintaksei rūpi kalbós atskirojo sakinio ir ištisųjų sakinių sudėtis ir dalys; **sintaksei — patys kalbos sakiniai** terūpi. Sintaksė „kalbos dalimis" serga tik tiek, kiek šios dera pačioms sakinio dalims arba patiems sakiniams reikšti. Taigi sintaksė, trumpai sakant, yra ne kas kita, kaip tiktai — **sakinių mokslas.**

Kad paimtume čiajau (§ 1) įrašytąjį sūnaus tėvui (rugio daigo tėvui-grūdui) pasakymą, ištisą žodžiais išreikštąją jo mintį, ir imtume visą šitąjį pasakymą nagrinėti dalimis, stengdamies išrodyti, kurios ištisojo to pasakymo santraukos, kurios jo atskirųjų žodžių lytys ir kuriam tikslui čia dera, kam jos čia tinka, kad mėgintume pagaliaus, visa tat aiškindami, aikštėn kelti ir tuos kalbos dėsnius, kuriais sakinius sakome,— tad ir turėtume dalį to kalbos mokslo, kurį gramatikoje sintakse vadiname.

Etimologija, morfologija ir sintaksė yra trys atskiros **gramatikos,** arba kalbos mokslo, dalys.

## SAKINYS IR JO DALYS.

§ 3. 1. Žmonės vasarą pluša dirba. 2. Duona verkia tinginio valgoma. 3. Višta — paukštis. 4. Vilkas —miško žvėris. 5. Vakar visi buvom pavargę. 6. Jo tėvas esąs ne visai sveikas. 7. Senelis jau geryn einąs. 8. Kartais ir vilkai esti meilūs. 9. Kartais ir vilkai lapėmis išvirsta. 10. Jo žiedas buvo aukso. 11. Šitie namai Petraičio. 12. Mano brolis sunkios galvos. 13. Vieną dieną jis pasijuto sergąs.

a) Mintis, kad pasakome ją arba parašome žodžiais, vadinasi **sakinys.** Čia surašyta 13 tokių sakinių.

b) Toji sakinio dalis, kuria žmogus atsako klausiamas: *kas?...* ir kuri parodo, apie ką sakinyje yra kalbama, vadinasi **veiksnys.**

Sakinių žodžiai: *žmonės* (1), *duona* (2), *višta* (3); *vilkas* (4), *visi* (5), *tėvas* (6), *senelis* (7), *vilkai* (8, 9), *žiedas* (10), *namai* (11), *brolis* (12), *jis* (13) — čia yra tų sakinių **veiksniai.**

c) Toji sakinio dalis, kuria ką tarom apie veiksnį, vadinasi **tarinys.**

Sakinių dalys: *pluša dirba* (1), *verkia* (2), *paukštis* (3), *žvėris* (4), *buvom pavargę* (5), *esąs ne visai sveikas* (6), *geryn einąs* (7), *esti meilūs* (8), *lapėmis išvirsta* (9), *buvo aukso* (10), *Petraičio* (11), *sunkios galvos* (12), *pasijuto sergąs* (13) — visos jos ką-ne-ką nusako apie sakinių veiksnius — yra sakinių **tariniai.**

Tariniu sakinyje atsakome klausiami: *ką veikia, ką beveikia veiksnys, koks ir kas jis yra, ko jis meto, ko arba kieno jis, kas apie jį yra taroma, nusakoma?*

§ 4. 1. Bėgi. 2. Bėk. 3. Sustok. 4. Eime. 5. Bėkim. 6. Bėgame. 7. Bėgate. 8. Bėkit. 9. Palaukit. 10. Ko čia laukiate? 11 a. Kas čia verkia? — 11 b. Vaikas.

Yra sakinių, kuriems trūksta vienos katros aiškiai išreikštos dalies — veiksnio arba tarinio.

a) Tokiuose sakiniuose, kaip antai: „Bėgi, bėk, sustok, eime... (1—10)",— trūksta pasakyto žodžiu veiksnio; veiksnys čia nėr aiškiai išreikštas. Tas veiksnys čia nuomanu betgi iš pačių tų pasakymų: prie tarinių „eime, bėkim, bėgame" čia jauste jaučiame aiškų, kad ir nepasakytą žodžiu, veiksnį — *mes;* prie tarinių „bėgi, bėk, sustok" yra, kad ir neiškeltas aikštėn, veiksnys — *tu;* sakiniuose „bėgate, bėkit, palaukit, ko čia laukiate" aiškiai numanyti veiksnys — *jūs.*

b) Kad paimsime klausimą: „Kas čia verkia?" ir šale jo atsakymą — „Vaikas", tad turėsime du sakiniu, bet antrajam sakiniui trūksta čia aiškiai ir be to suprantamo, kad ir nepasakyto tarinio — *verkia.* Taigi žodis „vaikas", kad ir neturėdamas išreikšto tam tikru žodžiu tarinio, yra visas sakinys: tuo vienu žodžiu („vaikas") atsakytojas klausėjui visą savo mintį trumpai ir aiškiai pasako.

Visą mintį, kaip rodo ir šios vietos pavyzdžiai, galim ir vienu žodžiu pasakyti. Taigi pasakytąją sintaksės taisyklę (§ 3) galim ir šiaip išreikšti: *sakinys yra mintis, pasakyta žodžiais arba žodžiu.*

§ 5. 1 a. Kame vakar važinėjai? — 1 b. Mieste. 2 a. Kada jis išvažiavo į Ameriką? — 2 b. Pernai. 3 a. Ar dažnai jis taip pyksta? — 3 b. Ne, ne dažnai.

Tarp įrašytųjų čia sakinių yra ir tokių („mieste"; „pernai"; „ne, ne dažnai"), kuriems trūksta ir veiksnio ir tarinio. Pasakymai:

„mieste; pernai; ne, ne dažnai“ čia reiškia visą žmogaus mintį, nors tiems pasakymams ir trūksta abiejų didžiųjų sakinio dalių — veiksnio ir tarinio. Ir čia, kaip ir § 4, abi tiedvi dali ir klausytojui ir skaitytojui labai lengva sumesti ir pačiam: prie žodžio „mieste“ čia aiškiai suprantame ir veiksnį ir tarinį, kad ir neišreikštu tam tikrais žodžiais — *aš važinėjau;* prie žodžio „pernai“ čia lengva suprasti, ir nepasakius, nutylėtasis veiksnys su tariniu — *jis išvažiavo;* prie žodžių „ne, ne dažnai“ taipo pat aišku, kad ir nepasakytas žodžiais, veiksnys su tariniu — *jis pyksta.*

Taigi yra pasakymų, kurie, kad ir neturi aiškių veiksnių ir tarinių, yra tikri gramatikos sakiniai.

§ 6. 1. Jau temsta. 2. Rytais švinta. 3. Žiemą šąla. 4. Atšalo. 5. Šalta. 6. Šilta. 7. Bus lietaus.

Čia turime kelius sakinius, kuriems trūksta veiksnių, ir — kas svarbjausia — tų trūkstamųjų veiksnių čia nė neprimesi, nors visa kiekvieno sakinio prasmė čia, kad ir neturi jie veiksnių, yra labai aiški. Yra sakoma: čia turime sakinių, kuriuose nėra aiškaus kalbamo *asmens* — aiškiai pasakyto veiksnio (veiksniui čia nėra *vardininko* lyties), nėra veiksnio, sučiuopjamai išvedamo iš pačių tarinių — *temsta, švinta, šąla, atšalo, šilta, bus lietaus.* Yra dar tiesiog sakoma: čia turime sakinių, kuriems trūksta aiškaus veiksnio, ir kelte iškelti tas veiksnys aikštėn — gramatikai yra visiškai negalima; tie sakiniai neturi **gramatikos veiksnio.**

Yra tatai **beasmeniai** sakiniai. Iš kalbamųjų sakinio dalių jie tarinius teturi, ir tie tariniai, patys vieni arba su visais kitais sakinio žodžiais, tiek daug sakiniuose taro, jog savimi gali atstoti jiems ir tuos veiksnius, kurių esame matę kituose sakiniuose.

Pavadinę šitos rųšies sakinius beasmeniais, tuos sakinius, kurie turi arba gali turėti aiškiai išreikštus arba tiktai suprantamus ir jaučiamus veiksnius, skirdami juos nuo beasmenių sakinių,— **asmeniniais** galime vadinti sakiniais.

§ 7. Tęn, kur nėra aiškaus veiksnio arba tarinio ir tiedvi dali nė iš kitur sumesti sakinyje negalima,— tęnai nėra nė gramatikos sakinio. Kad koks išsižiojėlis, priėjęs mus, pasakytų staiga, netikėtai, neklausiamas: „Ant stogo tupi“, tad jo pasakymas nebūtų dar gramatikos sakinys: jo pasakyme nebūtų aiškaus veiksnio — būtų neaišku, kas gi ant to stogo tupi? Čia to išsižiojėlio pasakymas, kad ir sudėtas iš trijų žodžių, sveikos minties mums neišreiškia: tam pasakymui, minties aiškumo atžvilgiu, toli gražu ligi tokių trumputėlių pasakymų, kaip — „jau temsta, palauk!“ [44]

Tokie, kaip šis išsižiojėlio, pasakymai reikia, žinoma, griežtai skirti nuo beasmenių (§ 6) ir tų asmeninių (§§ 4 ir 5) sakinių, kuriuose, kad ir nėra išreikštos vienos katros arba ir abiejų *didžiųjų* dalių, toji dalis arba tiedvi dali ir iš pačių pasakymų visiškai aišku.

§ 8. Sakiniuose, kaip jau galėjome pastebėti, yra ir kitų dalių, ne vien veiksnys ir tarinys. Bet veiksnys ir tarinys, reikšdamu, apie ką yra sakinyje kalbama ir kas apie tą kalbamąjį daiktą yra pasakoma, yra, ar šiaip ar taip, visų svarbjosios sakinio dalys. Ne be reikalo yra tad sakoma ir mūsų čia buvo jau netyčia pasakyta, jog veiksnys ir tarinys yra — **didžiosios sakinio dalys.** Kur tų dalių nėra, kur jų nė nenumanyti, tęnai nėra nė sakinio. Beasmeniuose sakiniuose (§ 6), kad ir nėra gramatikos veiksnio, jis betgi nujaučiamas iš paties pasakymo — jis, kaip yra sakoma, yra jau pačiame tarinyje ir kitose sakinio dalyse; tuose sakiniuose nėra tik aiškios tos dalies, kuriai dedame „gramatikos veiksnio" vardą.

§ 9. 1. Svetimi kailiniai nešildo. *Dk.* 2. Juoda duona — ne badas. *Dk.* 3. Darbininko visada juodos pánagės. *Sv.* 4. Girtuokliui ir lašas yra brangus. *Dk.* 5. Kitais metais šituo metu jau esti suvežta rugiai. *An.* 6. Bitės tęnai turi skylelę suljsti. *Sv.*

Čia yra surašyta 6 sakiniai. Visuose juose, be didžiųjų sakinio dalių, yra ir kitų žodžių, kurie vieni papildo, kiti kaip kitaip paraiško, pažymi didžiąsias sakinio dalis ir tokiuo būdu padaro visą sakinį dar pilnesnį, dar aiškesnį, suprantamesnį.

Pirmojo sakinio žodis „svetimi" parodo, *kokie* kailiniai nešildo. Antrojo sakinio žodis „juoda" pažymi, *kokia* duona ne badas. Žodžiu „darbininko" (sak. 3) pažymime, *kieno* visada juodos panagės. Žodžiu „girtuokliui" pasakome, *kam* yra brangus ir lašas. Žodžiais „šituo metu" (sak. 5) norime pažymėti, *kuriuo metu* jau esti suvežta kitais metais rugiai... Žodžiai: „kitais metais, tęnai, skylelę, suljsti" visi tą patį, kad ir ne vienaip, darbą sakinyje dirba.

Visos šitos sakinio dalys vienos, kaip sakėme, papildo, kitos kaip kitaip paraiško, pažymi didžiąsias sakinio dalis ir tokiuo būdu leidžia mums savo mintis reikšti daug pilniaus, aiškiaus, suprantamjaus. Jos yra **paraiškomosios** arba **antrininkės sakinio dalys;** jos, savimi padėdamos didžiosioms sakinių dalims, daro visą tų sakinių mintį — aiškesnę, vaizdesnę ir pilnesnę.

§ 10. Antrininkės sakinio dalys, kaip matėme (§ 9), ne visos vieno galo; jomis ne visomis, paráiškydami didžiąsias sakinio dalis, į vieną atsakome klausimą.

Sintaksė visas antrininkes sakinio dalis skirsto tam tikromis rūšimis; toms jų rūšims ir ypačių vardų ji, žinoma, suranda (žiūrėk §§ 11—13).

§ 11. 1. Mažas keras didį *vežimą* veržia. *Žm.* 2. Gera motė *vyrui kelią* rodo. *Pr.* 3. Gera prekė pati *save* giria. *Dk.* 4. Dabar ir žmonės *aukso* turės, ne vieni ponai. *Sv.* 5. Jis, vaikeli, nė *dievo* nebijo. *Sv.* 6. Jis *savimi* veža *rugius*. *Als.* 7. Daug *vežimu* veža. *Sv.*

**Papildiniai** yra antrininkės sakinio dalys, kurios, papildydamos tarinio reikšmę, atsako į kelių linksnių (kilmininko, naudininko, galininko ir įnagininko) klausimus — *ko? kam? ką? kuo?*

Pavyzdžiuose, kurie čia surašyti, visi sakinių papildiniai tam tikrai pažymėti — pabraukti.

Papildinio vietą atstoja kartais ir linksnio lytis su prielinksniu. Sakiniuose: „Buvau mieste su broliu; be galo nebus galo; padirbėk už mane" — žodžiai „su broliu, be galo, už mane" bus sakiniuose ne kas kita, kaip tik tų sakinių papildiniai. Tie papildiniai atsako čia klausiant: *„su kuo?... be ko?... už ką?..."*

§ 12. 1. *Pirkta* duona neskalsi. *Dk.* 2. *Juoda* duona — ne badas. *Dk.* ... 4. *Svetima* našta visuomet sunki. *Dk.* 5. *Mažas* kupstas *didelį* vežimą parverčia. *Pr.* 6. *Šitas* arklys dirbtas (juo turgun važiuoti nereiktų). *Kp.* 7. *Darbininko* visada juodos panagės. *Sv.* 7. *Lietuvjų* kalba tik lietuvjams, matyti, nesunki. *Rt.* 9. *Aukso* žiedą bernelis mergelei pirko. *D.* 10. Buvo *devyni* broliai ir sesuo Elenytė. *Ps.* 11. Onytė *dešimtus* metus jau eina. *Rg.* 12. Ar esi matęs *šimto metų* žmogų? *Rt.*

Visi pabrauktieji čia žodžiai pažymi — vieni sakinių papildinius, kiti sakinių veiksnius. Jie atsako į klausimus: *koks? kuris? katras? kieno? ko? keli (kiek)? kelintas?..*

Tie žodžiai yra taipo pat antrininkės sakinių dalys — vadinamieji **pažyminiai.**

§ 13. 1. *Į klaną puolęs* sausas nekelsi. *Pr.* 2. *Rytoj* važiuosim *miškan. An.* 3. Važiuok *dešinėn;* pasuk *kairėn. Rt.* 4. Ir *Prūsuose* yra lietuvjų. *Sv.* 5. *Vakar visą dieną* išbuvau *namie. Sv.* 6. Eik *tolyn. Sv.* 7. *Čia,* vaikeli, *visoje žemėje* badas *tada* buvo. *Sv.* 8. *Paskui, nuo Kauno ligi Vilniaus,* visi *drauge* važiavom. *Žm.* 9. *Seniaus* žmonės *iš Prūsų* nešdavo knygas. *Sv.* 10. Petras jau *dievop* nuėjo. *Lz.* 11. Brolis *kunigop* išvažiavo. *Lz.* 12. *Vakar* buvau *kunigiep. Lz.* 13. Ir aš ketinu *nuo*

*šios dienos* nebetinginiauti. *Rt.* 14. *Dabar išsijuosę* dirba *nuo ryto ligi vakaro. Žm.* 15. Toks jau jis ir *iš mažens* buvo. *Sv.* 16. Jau *trečia diena* lįja. *Sv.* 17. *Sulig tuo jo pasakymu* visi sukilo rėkti. *Žm.* 18. *Sulig tais žodžiais* pamišo rietynės. *Zt.* 19. *Kitais metais šituo metu* jau esti suvežta rugiai. *An.* 20. Ponas *dažnai ir juokuodamas* nudažo kailį. *Rt.* 21. *Dirbus* reik pasilsėti. *Sv.* 22. *Bevažiuojant* pradėjo lyti. *Sv.* 23. *Važiuodamas* kiškį *aną dieną* mačiau. *Rt.* 24. Ir ponai *kartais badu* miršta. *Žv.* 25. *Kartais* ir artojai perkas rugių *duonai. Rt.* 27. *Ne tam tikslui* jie *dabar* knygas rašo. *Žm.* 27. Žmonės *ne plėšyt* knygas rašo. *Rt.* 28. Bitės *tęnai* turi skylelę, turi būt, *sulįsti. Sv.* 29. Šitas dalgis geras *rugiams kirsti, Rg.;* šita dalgė gera *rugiams pjauti. Nr.* 30. Nauja šluota *gražiai* šluoja. *Rt.* 31. Jis *laukais* ėjo. *Sv.* 32. Eik *šiuo. Als.* 33. Jie buvo *trise* atėję. *Sv.* 34. Jau *dusyk* Jonas *sunkiai* sirgo. *Sv.* 35. Mūsų vaikai visi *tankiai* (greitai) ka ba. *Rt.* 36. Žiūrėk, kitas ir *juokais* įskaudina. *Rg.* 37. Važiuok *žingine. Sv.* 38. Jo arklys *šuoliais* bėga. *Sv.* 39. *Pirma* jis buvo *daug* mažesnis. *Sv.* 40. Ji man *trimis rubliais* kalta, skalna (skolinga). *Stg.* 41. Vienas obuolys *svarą* svėręs — tokie buvo obuoliai! *Sv.* 42. Šita kepurė *du rubliu* kaštuoja (moka). *Sv.* 43. *Taip* ėjom *varstą, tris varstus. Rt.* 44. Tu, broliuk, *labai* nuvargęs esi. *Sv.* 45. Jau *gangreit (beveik)* sotus (sotinas) buvo. *Rt.* 46. *Dabar* mes *dveja tiek* padirbsim. *Rt.* 47. Jis mokytas: *ir gulėdamas* moka rūkyti (*ir gulėdamas* paskaito)! *Als.* 48. Ligonis vis *viduriais* aimanavo. *Šl.* 49. Ji, sesele, *džiaugsmo liga* serga. *Sv.* 50. Tėvas buvo *savo reikalais* išvažiavęs į Telšius. *Als.* 51. Medžių šakos *obuoliais* lūžo. *Kp.* 52. Mat, *iš gerų dienų* jau ir dienas pamiršo! *Rg.* 53. *Nuo tų gailių* man galvą ėmė sopėti. *Kp.* 54. Bernytis *dėl mergytės* skendo. *D.* 55. Jau ir vyrai pareina *šienavę, avižas pjovę. Sv.* 56. Ar tai ne dienos jaunam *nevedus! D.* 57. Vaikai bus *meškerioti* išvėžlioję. *Sv.* 58. *Vakarais* ir vištos eina *tūpti (tūptų). Rt.* 59. Vyrai išėjo *žūtų (žuvies bristų). Sl.* 60. Kaimynas sakosi *čia kirvjo* atėjęs. *Sv.* 61. Vieni *kultų,* kiti *maltų* kelsite. *Šl. Sn.* 62. Ir *kasmetai* Anykščius *miško kuoptų* varė. *An. Š.*

Pabrauktieji šitos vietos žodžiai yra vadinamosios sakinio **aplinkybės** — jo **aplinkybiniai žodžiai.** Visos šitos antrininkės sakinio dalys reiškia *vietą, laiką, būdą, tikslą* (ir *siekimą*), *priežastį* — to

darbo, kurį dirba sakinio veiksnys, arba to stovjo, kurį reiškia sakinio tarinys.

a) **Vietos aplinkybėmis** atsakome klausiami, *kame, kur, iš kur, ligi kur* — kas daroma, atsitinka, yra, vyksta.

Tokiomis aplinkybėmis čia bus šios antrininkės įrašytųjų sakinių dalys: *namie* (5), *Prūsuose* (4), *iš Prūsų* (9), *nuo Kauno ligi Vilniaus* (8), *čia, visoje žemėje* (7, 60), *tęnai* (28), *kunigiep* (12), *į klaną* (1), *miškan* (2), *dešinėn, kairėn* (3), *tolyn* (6), *dievop* (10), *kunigop* (11).

b) **Laiko aplinkybėmis** atsakome klausiami, *kada, kuriuo metu, kuriuo laiku, nuo kurio ir ligi kurio meto, sulig kuriuo metu, kaip ilgai* — kas daroma, atsitinka, esti.

Laiko aplinkybėmis čia bus šios antrininkės įrašytųjų sakinių dalys: *tada* (7), *rytoj* (2), *vakar* (5, 12), *kitais metais* (19), *šituo metu* (19), *aną dieną* (23), *dabar* (14, 26), *pirma* (39), *paskui* (8), *seniaus* (9), *nuo ryto ligi vakaro* (14), *iš mažens* (15), *vakarais* (58), *nuo šios dienos* (13), *sulig tuo jo pasakymu* (17), *sulig tais žodžiais* (18), *dirbus* (21), *bevažiuojant* (22), *važiuodamas* (23), *šienavę, avižas pjovę* (55), *visą dieną* (5), *trečia diena* (16).

Čia pat priskiriama kartais ir prieveiksmjai *dar, jau, vis: vis* [45] (48); „jis *vis* guli"; *jau* (15, 16, 34, 45, 52, 55); „*dar* ne metas rugiai pjauti". *Rt.* Bet, tikrai sakant, tokie žodeliai vieni, kitų žodžių nepadedami, sakinio dalies dažniausiai nesudaro.

c) **Būdo aplinkybės** ne visos vieno galo: vienomis atsakome klausiami, *kaip, kuriuo* (keliu), *kuriuo būdu...*, antromis — *kiek, kiekuo, keliese, kiek kartų, kiek tolumo...*, taigi vienos yra **kokybinės**, antros — **kiekybinės** būdo aplinkybės.

Antrininkės sakinių dalys: *gražiai* (30), *sunkiai* (34), *tankiai, greitai* (35), *juokais* (36), *laukais* (31), *drauge* (8), *žingine* (37), *šuoliais* (38), *ir juokuodamas* (20), *ir gulėdamas* (47), *išsižioję* (14), *šiuo* (32),— bus kokybinės būdo aplinkybės.

Antrininkės sakinių dalys: *trise* (33), *dusyk* (34), *kartais* (24, 25), *dažnai* (20), *kasmetai* (62), *daug* (39), *trimis rubliais* (40), *du rubliu* (42), *dveja tiek* (46), *svarą* (41), *varstą, tris varstus* (43), *labai* (44), *gangreit, beveik* (45) — bus kiekybinės būdo aplinkybės.

d) **Tikslo aplinkybės** taipo pat ne visos vienodos: vienos rodo, *kam, kuriam tikslui* kas daroma, tinka: sakinyje jos yra tikrosios **tikslo** aplinkybės; antromis rodome, *ko, kurių galų* kas eina, vyksta, siekia; yra tai, tikrai sakant, jau nebe tikslo, bet **siekties**, arba **siekimo** [46], aplinkybės.

Sakinių dalys: *duonai* (25), *ne tam tikslui* (26), *ne plėšyt* (27), *sulįsti* (28), *rugiams kirsti, rugiams pjauti* (29) — bus tikrosios tikslo aplinkybės.

Sakinių dalys: *meškerioti* (57), *tūpti, tūptų* (58), *žūtų, žuvies bristų* (59), *kirvjo* (60), *kultų, maltų* (61), *miško kuoptų* (62) — bus siekiamosios aplinkybės.

e) **Priežasties aplinkybės** rodo veiksmo arba stovjo priežastį; jomis atsakome klausiami, *kodel — del ko, iš ko, nuo ko, kuo* kas daroma, randas, įvyksta, yra.

Sakinių antrininkės dalys: *badu* (24), *džiaugsmo liga* (49), *viduriais* (48), *obuoliais* (51), *iš gerų dienų* (52), *nuo tų gailių* (53), *savo reikalais* (50), *del mergytės* (54), *puolęs* (1), *nevedus* (56) — bus priežasties aplinkybės.

§ 14. 1. Tu, *tėve,* bük ir supūk... *Sln.* 2. Čia, *vaikeli,* visoje žemėje badas tada buvo. *Sv.* 3. Ji, *sesele,* džiaugsmo liga serga. *Sv.* 4. Tylėk, *varle!* klausyk, ką dėdė sako. *Kp.*

Sakinyje, be sakinio dalių (§§ 3—13), esti kartais dar vienas išsiskyrėlis, apie kurį čia turim taipo pat paminėti. Yra tatai — **kreipinys,** arba **šauksnys.**

Šios vietos žodžiai: *tėve, vaikeli, sesele, varle* — bus kreipiniai, arba šauksniai.

Kreipiniu pasakome, kreipdamies į kurį daiktą, jo vardą arba kitą kurį žodį, tam vardui atstoti.

Kreipiniu į klausimą neatsakome; pats jis išskiriamas iš sakinio dalių — jis nėra sakinio dalis.

Prie šauksmininko, jo reikšmei sustiprinti arba ir jam pačiam atstoti, gali būti ir įvairių jausmážodžių, kaip antai: *o, ai, oi, ei...*

Apie šauksmininką, kuris kalboje kreipiniui, arba šauksniui, tėra vartojamas, kalbama bus skyrium, ilgėliaus. Tęnai ir pavyzdžių tam linksniui bus duota nemáža.

§ 15. Viena sakinio dalis, kaip matėme, yra išreiškiama vienu arba keliais žodžiais. **Kelius** žodžius **viena** sakinio dalimi vadiname tik tuomet, kada visais jais atsakome į vieną klausimą. Taip antai, sakinyje: „Vakar *visą dieną* išbuvau namie" abu žodžiu „visą dieną" viena teeina sakinio dalimi, nes abu juodu drauge ir į vieną klausimą *(kaip ilgai?)* teatsako. Del tos pačios priežasties ir žodžiai „nuo šios dienos" (sakinyje: „ir aš ketinu *nuo šios dienos* nebetinginiauti") viena tėra sakinio dalis: ir tais žodžiais į vieną klausimą *(nuo kurio meto? nuo kada?)* tėr atsakoma.

§ 16. Į sakinio dalis nagrinėtojai gali kartais ir ne vienodai visi pažiūrėti.

Sakinys: „Sulig tuo jo pasakymu visi sukilo rėkti" galima nagrinėti šiaip: „visi" bus veiksnys (*kas* sukilo rėkti?), „sukilo rėkti" — tarinys (*ką* visi *padarė, ėmė daryti?*), „sulig tuo jo pasakymu" — laiko aplinkybė (*kada, kuomet, sulig kuriuo metu* sukilo visi rėkti?). Bet sintaksės reikalui gerai tiktų ir šioks to sakinio nagrinėjimas: „visi" yra veiksnys (*kas* sukilo?), „sukilo" — tarinys (*ką* visi *padarė?*), „rėkti" — siekiamoji aplinkybė (*ko* visi sukilo?), „sulig pasakymu" — laiko aplinkybė (*sulig kuo, kada?*...), „tuo" — pažyminys aplinkybei „sulig pasakymu" (sulig *kuriuo* pasakymu sukilo?...), „jo" — (antras) pažyminys aplinkybei „sulig pasakymu" (sulig *kieno* pasakymu sukilo visi rėkti?). Sakinio žodžius: „žalių rūtų vainikėlį" pasakyme: „Pynė (merguželė) žalių rūtų vainikėlį" galėtume taip išnagrinėti: „vainikėlį" — papildinys (*ką* pynė merguželė?), „rūtų" — pažyminys papildiniui „vainikėlį" (*ko* vainikėlį, *kokį* vainikėlį ji pynė?), „žalių" — pažyminys pažyminiui „rūtų" (*kokių* rūtų vainikėlį ji pynė?). Bet sakinio žodžius „žalių rūtų" galėtume čia ir per vieną papildinio („vainikėlį") pažyminį imti, atsakydami abiem tais žodžiais į vieną klausimą — „*kokį* vainikėlį pynė merguželė?" Toks pat pažymėjimas derėtų ir dainos žodžiams „žaliųjų rūtelių" — sakinyje: „Segė (mergelė) vainikėlį žaliųjų rūtelių", nors to sakinio žodžiai „žaliųjų rūtelių", tikrai sakant, geriaus *vienam* pažyminiui tetiktų pažymėti: klausdami — „*kokį* segė mergelė vainikėlį?"— gautume iš dainininkės, rodos, tiesiog atásaką — „žaliųjų rūtelių".

Pagaliaus, aiškumo reikalui, paimkime dar vieną pavyzdį — „Viskas *velniop* nuėjo". Vienoje gramatikoje pabrauktajam sakinio žodžiui („velniop") radome *vietos* aplinkybės vardą duotą: gramatikos rašytojas ėmė tą žodį tęnai skyrium, laikydamas per sakinio tarinį vieną tą žodį —„nuėjo". Taip darydamas pasielgė jis, rasit, ir ne visai atsargiai: abu žodžiu „velniop nuėjo" — galėjo juk toje vietoje ir vienu tariniu imti. Kad taip į tuodu žodžiu būtų žiūrėjęs, atsargiaus ir, man rodos, taisyklingiaus būtų pasielgęs: abu juodu atsako vien klausiant: „Kas *viskam* (veiksniui) atsitiko, kas *apie viską* pasakyta?" Tariniui vieno žodžio „nuėjo" čia yra, tarytum, mažoka; antra vertus, žodis „velniop" vietos aplinkybei, klausiant: „*kur* nuėjo?" čia ne labjausiai ir tinka; be to, žodis „velniop" čia, kas yra svarbjausia, rište surištas su žodžiu „nuėjo", ir abu tuodu žodžiu („nuėjo velniop") gauna šitame sakinyje dabar vieno veiksmažodžio „žuvo", „žlugo" arba „prapuolė" reikšmę. Kitados, senųsenobėje, žodį „velniop" minėtajame pasakyme žmonės ir kitaip galėdavo suprasti.

§ 17. Žodį „juokuodamas“ sakinyje: „Ponas dažnai *ir juokuodamas* nudažo kailį“ mes palaikėme per būdo aplinkybę (§ 13, c). Į tą sakinio dalį pažiūrėjome tęnai tomis pačiomis akimis, kuriomis žiūrime į žodį „juokais“, randamą sakinyje: „Kitas *ir juokais* įskaudina“. Bet sakinio nagrinėtojas nesuklystų, imdamas minėtajame sakinyje žodį „juokuodamas“ ir per laiko aplinkybę, suprazdamas jį ta reikšme, kuria suprantamas pasakymas „kada juokuoja“ (sakinyje: „Ponas dažnai kailį nudažo ir tuomet, *kada juokuoja*“). Tą pat galėtume pasakyti ir apie sakinio dalį „ir gulėdamas“ — sakinyje: „Jis ir gulėdamas paskaito“ (§ 13, c): čia sakinio dalį „ir gulėdamas“ galime suprasti taipo pat dvejaip —„ir gulomis“ arba „ir tuomet, kada guli“.

Šitais keliais žodžiais, nesileizdami į gilumas, norėjome tik pažymėti, jog sakinys nagrinėti tai — „ne ropė graužti“ ir „ne šiupinys šutinti!“ Darbas taip sklandžiai,— vienos rankos mosčiojimu ir balso leidimu,— čia neina. Pačiam sakinio nagrinėtojui reikia visuomet akylam ir atsargiam būti: tikroji sakinio dalies reikšmė matyti kartais tiktai iš visų kitų mažmožių, pačiame sakinyje tam tikrais žodžiais nė neišreikštų. Todel mokytojui, kurs su savo mokiniais nagrinėja dalimis sakinį, reikia pačiam ne tiktai akylam, bet ir atlaidžiam būti ir su mokiniu į smulkmenas perdaug, ar šiaip ar taip, nenuklimpti.

§ 18. Nesileidžiant perdaug į smulkmenas (§ 17), reikia čia betgi dar šis-tas pažymėti:

a) Reikia mokėti skirti tarinys nuo pažyminio. Sakinyje: „Jo žiedas *aukso“* žodis „aukso“ yra tarinys; čia juo pasakoma, kas yra taroma apie sakinio veiksnį (kito tarinio čia nėra). Tuo tarpu tas pats žodis sakinyje: *„Aukso* žiedą bernelis mergelei pirko“ yra tiktai papildinio („žiedą“) pažyminys; čia tarinys yra ir be „aukso“ (tarinys čia — veiksmažodis „pirko“); čia žodžiu „aukso“ pažymime tiktai, *kokį, ko* žiedą bernelis mergelei pirko.

b) Abi tiedvi sakinio dali — pažyminys ir tarinys — reikia mokėti skirti ir nuo papildinio. Tą pat žodį „aukso“ sakinyje: „Ir žmonės dabar *aukso* turės“ savo laiku (§ 11) per sakinio papildinį ėmėme, ir elgėmės, taip darydami, visai taisyklingai, nes tame sakinyje žodis „aukso“, atsakomas į klausimą: *„ko* turės žmonės?“, papildo vien tarinio „turės“ reikšmę.

c) Kitų sakinio dalių įvairybjų čia neliečiame. Jau ir iš šitų dviejų pažymėjimų (a, b) aišku, jog tas pats žodis gali eiti įvairia sakinio dalimi: sakinys nelygu sakiniui; čia visa pareina iš to,

ką kuris žodis sakiniui paraiško, kitaip sakant — vien iš tų klausiamųjų žodžių, į kuriuos atsako sakinio dalis.

§ 19. a) Kalbant su žmonėmis, dažnai tenka labai netikslių atsakymų iš jų girdėti. Taip antai, paklausus: „Kame sveikas buvai?“, žmonės kartais atsako: *„Šieno pjautų“*, *„pašaro* arkliams *parvežti“*. Trakų apskrityje, kur plačiai vartojamas žodis „dausos“, vieną kartą, paklausus: „Kame gi, kur gi yra tos *„dausos?“*, žmogus atsakė tiktai: „Tynai visadu (tęnai visada) šilta“.

Taip savotiškai atsakydami žmonės pasirodo tiktai mėgstą vienu atsakymu trumpai, bet daug pasakyti. Minėtaisiais atsakymais buvo, tarytum, norima klausėjui pasakyti: a) „Buvau išėjęs (išvažiavęs) laukan (pievon) šieno pjautų, buvau išvažiavęs į laukus pašaro arkliams parsivežti“ ir b) „Dausos bus tęnai, kur visada šilta“.

Minėtieji žmonių atsakymai yra netikslūs, bet jie labai įsidėmėtini, aiškūs, geri, kad ir gramatikai, sakinio dalims nagrinėti, ne visiškai tinka.

b) Antra vertus, žmonėse tenka išgirsti ir labai tikslių pasakymų, tokių pasakymų, kokių ir rašomoje kalboje ne visur pilna. Žemaičiai moka pasakyti ir dažnai pasako: *„Kame* buvai ir *kur* važiuoji?“ — griežtai skirdami čia žodį „kame“ nuo „kur“. Bet tie patys tikslieji žemaičiai ir visi augštaičiai labai dažnai neskiria klausimų: *„kam? ko? kodel?*, imdami visus juos per vieną. Paklausus: *„Kam* tu čia darai?“, žmogus atsako dažnai: „Kad aš nežinojau...“ Žmogus, paklaustas: *„Ko* tu buvai išvažiavęs į Kauną?“, gali ir taip atsakyti: „Kad brolis be galo prašė, meldė“. Tokie atsakymai sintaksės mokslui, sakinio dalims nagrinėti, žinoma, visiškai netinka.

Ieškodami sintaksės akimis sakinio dalių ir nagrinėdami tomis dalimis sakinį, čia steigsimės tikslūs būti ir todel prireikus griežtai skirsime nuo vienas-kito klausimus: *kur? kame? kam? ko? kodel?* Tie klausimai — einamajai (siekiamajai) vietai, esamajai vietai, tikslui, siekimui ir priežasčiai — reikėtų stengties, žinoma, skirti, kur reikiant, ir mokykloje, dirbant su mokiniais.

Žemaičiai tuos klausimus, kaip sakėme, dažniausiai skiria, bet ir jų kalboje klausimas „kur?“ yra pasakomas kartais ir laukiant atsakant į klausimą: „kame?“ Augštaičiai čia tenkinasi paprasčiausiai vienu klausimu: „kur?“; tas klausiamasis žodis atstoja jiems ir žodį: „kame?“ Jie klausia: *„Kur* buvai? *kur* važiuoji“ ir atsako: „Mieste, miške... buvau, miestan, miškan... į miestą, į mišką... važiuoju“. Prūsų lietuvjai (augštaičiai ir Klaipėdiškiai žemaičiai) klausia dažniausiai: „Kur buvai? kur važiuoji?“ ir atsako: „Mieste,

miške... buvau, į miestą, į girią (į mišką)... važiuoju". Bet jų kalboje, kaip matysime toliaus, tenka girdėti jau ir taip į tuodu klausimu atsakant: „Buvau *į miestą, į girią...*, važiuoju į miestą, į girią...". Klausimus: „kam (kuriam tikslui)? ko (kurio galo, kurių galų)? kodel?" žmonės patys visur gražiausiai skiria, tik kalbėdami nesirūpina tiksliai jais naudoties: klausiami apie darbo tikslą, jie atsakydami dažnai darbo priežastį tenurodo, arba, klausdami kartais apie darbo priežastį, tą savo klausimą patys, tarytum, tikslo pasiteiravimu paverčia...

## SAKINIO DALIŲ SUDĖTIS IR ĮVAIRYBĖS.

§ 20. a) Sakinio veiksniu eina dažniausiai daiktavardžio vardininkas; bet juo gali eiti ir kiekvienos kitos linksniuojamosios kalbos dalies vardininko lytis.

1. *Varnos* groja, *Pr. Ds.; vilkai* groja (kaukia). *Ds.* 2. *Šonas* šįla, *šonas* šąla, *galva* džiūsta, *kojos* pūsta *(durys). Rt.* 3. Bene jam *darbas* rūpi? *Sv. Žm.* 4. Ne *aš* darbą dirbau, ne *aš* ir pelną už jį imsiu. *Sv.* 5. Ein *gaunąs,* ein *negaunąs. Sln.* 6. *Sotus* alkano neužjaučia. *Rt.* 7. Žiūrėk, *plikas* su gauruotu pešasi. *Žm.* 8. Taisos, kaip *senas* jauną vesti. *Pr.* 9. Kenčia *kaltas,* kenčia *nekaltas. Žt.* 10. Iš čion jau plūsta *visa gera. Dkš.* 11. *Dvilinka* netrūksta. *Pr.* 12. *Pikta* gal įvykti. *Žm.* 13. Iš sena gimsta *jauna. Kp.* 14. *Penki* ir *keturi* bus devyni. 15. *Du* bėga, *du* gena, *du* spokso, *du* rogso, *du* kiokso, *vienuoliktasis* pliekia *(jautis...). Kv.* 16. *Du* žinda, *trečiasis* vypso. *Dk.* 17. Iš tų pačių *šventieji,* iš tų pačių *prakeiktieji. Sln.* 18. Kol *riebusis* sulys, tai *liesasis* nusprogs (padvės). *Sln.*

b) Be to, veiksniu gali eiti veiksmažodžio nepasakomasis reiškimas ir kiekvienas kitas žodis arba ir kiekvienas ištisas sakinys, atstojąs linksniuojamojo žodžio vardininką — gramatikos sakinio veiksnį.

1. Kam bus malonu *vargti! Žm.* 2. Bene jam *dirbti* čia rūpi! *Žm. Sv.* 3. *Dirbti,* Jonuk, žmogui sveika; taip ilgai *tįsoti* nesveika. *Sv.* 4. Gera čia mums *būti. Srv.* 5a. Kas bus rytoj? — 5b. Rytoj bus į girią *važiuoti. Sv.* 6. Veiku *pagadinti,* bet neveiku *pataisyti. Dk.* 7. Tas tavo *„rytoj"* man, sūneli, labai nepatinka (pasakyta sūneliui, žadėjusiam „rytoj" visus darbus dirbti). *Sv.* 8. *„Be"* yra prielinksnis. *R.* 9. „Mįslių tėvas klane guli" yra tokia mūsų mąslė (mįslė). *Rt.*

10. „Siūliama (siūloma) prakė (prekė) nebrangu" tai tik — priežodis toks *. *Sl.* 11. Nelygu *stiegti,* nelygu *dengti. Vel.*

c) Veiksnį sudaro dažnai ir linksniuojamojo žodžio vardininkas, suvestas su nepasakomuoju veiksmažodžio reiškimu. Yra tatai suvestinis veiksnys: čia suvedama, tarytum, du veiksniu — linksniuojamojo žodžio vardininkas (a) ir veiksmažodžio nepasakomasis reiškimas (b).

1. *Alus gerti* nesveika. *Sv.* 2. *Šulinys kasti* nelengva. *Rt.* 3. *Musios priveikti* labai vargu. *Vs.* 4. Man atsitiko vakar geras *arklys pirkti. Žm.* 5. *Šiupinys šutinti* ir tau, tur būt, nesunku. *Sv.* 6. Tiktai *ropės graužti* labai lengva. *Rt.* 7. Metas jau bus ir *rugiai pjauti. Kp.* 8. Jau metas bus ir *avižos sėti. Rt.* 9. *Avižos* ilgai *pjauti* nusibosta. *Rt.* 10. Kur jis beganys, jam rūpi jau *šienas pjauti. Rt.* 11. Ir tau rūpi *miežiai pjauti. Telš.* 12. Man jau rūpi *avižos pjauti. Sv.* 13. Jiems nerūpėjo *rytelis kelti,* bėri *žirgeliai šerti;* jiems terūpėjo *pentinai šveisti,* į jaunimėlius eiti; joms nerūpėjo *rytelis kelti,* sunkūs *darbeliai dirbti;* joms terūpėjo *rūtelės skinti ir vainikėliai pinti. Sln. d.;* nei jai rūpėjo *rytelis kelti,* stangių drobelių austi...; nei jam rūpėjo *rytelis kelti,* bėri *žirgeliai šerti... Gd. d.* 14. *Darbas dirbti* tau dabar neberūpi. *Žt.* 15. Jam teko *mėšlas vežti. Sv.* 16. Man teko ir mergauti ir *tinginys vyras gauti. Ol.* 17a. Kas gi man beliks? — 17b. Tau, žinoma, *ropės* beliks *graužti! Rt.* 18. Ar tau, sūnelėli, *mergelės vilioti? D.* 19. Reikės pradėt *šienas pjauti. Sv.* 20. Mums *tatai tikėti* labai privalu yra. *Rr.* 21. Ar nesunku žals (žalias) *šienelis* tau *grėbti? Sln. Gd. d.*

§ 21. Gramatikos tariniu gali eiti veiksmažodžio lytis — viena (a) arba ir drauge su linksniuojamąja kalbos dalimi (b).

a) Veiksmažodžio lytis — viena, be linksniuojamojo žodžio, — daro grynąjį tarinį; tokį tarinį dažnai padaro ir vienas jausmažodis [47].

1. Du *bėga,* du *veja,* šeši šimtai *švilpja* (arklys). *Pn.* 2. *Guli* vilkas — *džiūsta* vilkas, *bėga* vilkas — *tunka* vilkas, *Pr.; bėga* vilkas — *tunka* vilkas, *stovi* vilkas — *lysta* vilkas. *Dk.* 3. Du kartu *gimsta,* vieną kartą *miršta* (paukštis). *Rt.* 4. Bėda kojas *taiso. Pr.* 5. Mažas kupstas didelį vežimą *parverčia. Pr.* 6. Jis Alytuj *esti* (gyvena). *Tr.* 7. Kad *atsikeltų,* dangų *paremtų;* kad *prašnekėtų,* daug *pasakytų;* kad rankas

* Žodis „prakė" Salose šitame priežody tebuvo išlikęs: jo reikšmė žmonėms skyrium, be to priežodžio, nesenai buvo nesuprantama.

*turėtų,* vagį *pagautų* (kelias). *Sv.* 8. Tu, tėve, *būk* ir *supūk!* pats aš *eisiu* saulaitės pasižiūrėt ir našlaičių papenėt. *Sln.* 9. *Sáugais* (saugokis)! *Ds.* 10. *Klausai* (klausyk)! *Pn.* 11. *Tegulie, teguly. Sv. Rt.* 12. Aš per tą koją *pokšt,* ta kojelė *triokšt* ir *nulūžo. Ps.* 13. Aš tavo kepurę *švilpt! Žt.*

b) Veiksmažodžio lytis su linksniuojamuoju žodžiu **sudurtinį** sudaro tarinį.

**Linksniuojamoji** tokio tarinio dalis vadinasi dar **vardinė tarinio dalis;** pati gi veiksmažodžio lytis, tai tarinio daliai jungti su veiksniu, yra to tarinio **jungtis.**

1. Sėsk, *būsi svečias. Sv.* 2. Ar jis *buvo* kam *tikęs? Sv.* 3. Mėšlai vakar *liko nekapstyti. Žt.* 4. Dar ir ratukai *tebėra mėšlinuoti. Žt.* 5. Antroji rankelė dar *nepabučiuota tebėra. Žt.* 6. Juk aš *esu* ne iš kelmo *išspirta. Val.* 7. Girtuokliui ir lašas *yra brangus. Dk.* 8. Kad *tokios* visos *būtų,* kaip tu, senai klebonija *tuščia būtų beskambanti. Žt.* 9. Tas arklys *buvo kietų nasrų;* ji *trumpų akių buvo. Sv.* 10. Ir tas *buvo* tęnai *su kepure* (kepurėtas), *su batais* (batuotas) [48]; visi tie kazokai *baltomis kepurėmis buvo. Als.* 11. Gumbas dar *raudonesnis* ir *stambesnio veido išrodė. Žt.* 12. Tu dabar *nesenas išrodai. Sv.* 13. Arklys vėl *žmogus atvirto. Užl.* 14. Pati *egle tapo. An. Š.* 15. Kartais ir vilkai *lapėmis išvirsta. Rt.* 16. Mažas grūdelis didžiu *medžiu užauga. Pr.* 17. Skynimas *baigia miško augti. Ds.* 18. Jo sūnus vienas *račium,* antras *vagim mokos. Kp.* 19. Ir jo sūnus *kunigu mokos. R.* 20. Kitų teisybės ir *pasakomis eina. Šl.* 21. Vaikai *yr baudžiamuoju* (vaikai auklėjant reikia bausti). *Als.* 22. *Kieno buvo* tas arklys? — Tas arklys *buvo* tuokart *mano. Sv.* 23. *Kam bus* lašiniai? — Lašiniai *bus,* žinoma, *čigonui. Sv.* 24. Jis *buvo* tęnai *per berną. Rg.* 25. Vokiečiai lietuvninką (lietuvį) *per drimelį, per nieką laiko. Dn.* 26. Ir *pavertė* žmogų *par beprotį. Nr.* 27. Jie mane *nieku verčia,* dievą *nieku laiko. Pr. Dn.* 28. Visi tave *kaltu išranda. Pr.* 29. Viens taria — perdrąsus, o kits jį *lėtą vadina. Dn.* 30. (Selmas nori, kad jo vaikeliai) vargus šio amžio sau *lengvus padarytų. Dn.* 31. *Lygius* juos mums *padarei. Šrv.* 32. Kiti jį *šventą turėjo. Stg.* 33. *Užaugink* jį (vaiką) *panašų* į šitą. *Rg.* 34. Ir *atnešė gyvą* tą žvėrelį. *Sv.* 35. Jis *juoku nuleidžia* tavo barnį. *Pr.* 36. Vieną savo sūnų *vargonininku* tėvas *išleidė* (išmokydino). *Pn.* 37. Jį *liudininku pašaukė. Pr.* 38. Jį *paveikslu imkis. Pr.* 39. *Pasėjau pipirais,*

*išdygo skatikais* (plg. „*paverčiau* pipirais, *išvirto* skatikais“), *pražydo marčioms, iškaršo mergoms* (grikai). *Pr.*

Čia žodžiai: *esu* (6), *yra, yr* (7, 21), *tebėra* (4, 5), *būsi, bus* (1, 23), *buvo* (2, 9, 10, 22, 24), *būtų* (8), *liko* (3), *išrodė* (11), *išrodai* (12), *atvirto* (13), *tapo* (14), *išvirsta* (15), *užauga* (16), *baigia augti* (17), *mokos* (18, 19), *eina* (20), *laiko* (25, 27), *pavertė, verčia* (26, 27), *išranda* (28), *vadina* (29), *padarytų, padarei* (30, 31), *turėjo* (32), *užaugink, atnešė* (33, 34), *nuleidžia, išleidė* (35, 36), *pašaukė* (37), *imkis* (38), *pasėjau, išdygo, pražydo, iškaršo* (39) — yra tarinių jungtys. Žodžiai: *svečias* (1), *tikęs* (2), *nekapstyti* (3), *mėšlinuoti* (4), *nepabučiuota* (5), *išspirta* (6), *brangus* (7), *tokios, tuščia beskambanti* (8), *nesenas* (12), (dar) *raudonesnis* ir *stambesnio veido* (11), *kietų nasrų, trumpų akių* (9), *su kepure, su batais, baltomis kepurėmis* (10), *žmogus* (13), *egle* (14), *lapėmis* (15), *medžiu* (16), *mišku* (17), *račium, vagim* (18), *kunigu* (19), *pasakomis* (20), *baudžiamuoju* (21), *kieno, mano* (22), *kam, čigonui* (23), *per berną* (24), *per drimelį, per nieką* (25), *par beprotį* (26), *nieku* (27), *kaltu* (28), *lėtą* (29), *lengvus* (30), *lygius* (31), *šventą* (32), *panašų* (33), *gyvą* (34), *juoku, vargonininku* (35, 36), *liudininku* (37), *paveikslu* (38), *pipirais, skatikais, marčioms, mergoms* (39) — yra vardinės arba linksniuojamosios tarinių dalys.

c) Tarinių jungtys ir vardinės dalys gali labai įvairios būti. Tam dalykui juoba iškelti aikštėn, duodame dar pluoštą pavyzdžių:

1a. Mėšlas *bus varvąs* — *bus* arkliams *sunku. Žt.* 1b. To žmogaus *buvo* kumelė *kumelinga* ir karvė *turėsianti. Žt.* 2. Jis *sakosi* daug *žinąs; nesisakyk* čia *buvusi* (moteriškei pasakyta). *Žm. Sv. Rt.* 3. *Dingojaus neperjosiąs* per žalią girelę. *Pr.* 4. *Ginasi neturįs. Žt.* 5. Senelė *gyniojos nemirsianti. Žt.* 6. Kalpokas *viliasi gausiąs* daug pinigų. *Žt.* 7. Visi *tikisi* gerai *parduosią. Žt.* 8. Ji *tarės* daug *žinanti. Žm.* 9. Jis *tariasi* gerai *darąs. Šrv.* 10. Antanas *sakės esąs* tęnai visų *mylimas. Žm.* 11. Boba *kratėsi (sakėsi) nebegersianti. Žt.* 12. *Atsiminiau turįs* jo adresą. *Žt.* 13. Ar *atsimeni vilkęs* mane par lipt (lieptą)? *Žt.* 14. Jis prieš mane *slėpės turįs* pinigų. *Žt.* 15. Aš *būsiuos* nieko *neįmanąs,* valgau ir į juos žiūriu. *Žt.* 16. *Būkis nejuntanti. Žt.* 17. Tu nė pati *nesižinai ką daranti. Žm. Sv. Rt.* 18. Dabar aš ir pats *mataus* nieko *nelaimėsiąs, nepešiąs. Žm.* 19. Jis *rodės* tikrą teisybę *sakąs. Val.* 20. (Erodas) *tikėjosi regėsiąs* ženklą. *Rr.* 21. Senis *ma-*

*tos galios nebturįs. Dk. p.* 22. Senelė *kratėsi negalinti gerti. Žt.* 23. Žinoma jo malda! pamatė kokią knygelę — *nedovanós nenupirkęs. Žt.* 24. *Nelaukis* (nesilauk) *prašomas meldžiamas. Rr.* 25. Svečias neina namó — *nori pavaišinamas* (nori, kad čia jį šeimininkė pavaišintų). *Kv.* 26. Ar čia *pavežamas lauki* (ar lauki, kad tave kas pavežtų, pavėžėtų, ar čia ko tave pavežant lauki)? *Žm.* 27. Katė šlaistos — *nori paglostoma. Kv.* 28. Be *nenori paskaitomas* (ar nenori, kad tau kas paskaitytų)? *Als.* 29. Senele, be *nenori paskaitoma? Žt.* 30. Ar *nori pakrikštijamas? Žm.* 31. Vaikis (bernas) *nalaukas* (nesilaukia) *vaksijamas. Als.* 32. Ko gi *belauki nedavęs? Žt.* 33. Piemuo *neduodas* (nesiduoda) *mušamas. Žm.* 34. Kam *prašais varomas* (kam prašais, kad tave kiti varytų)? *Žt.* 35. *Papras* jautelis *vedamas,* kumelys *jojamas. Žt.* 36. Šuo ir *kariamas papranta,* o aš — *barama nepaprasiu! Rg.* 37. Jis *bijo vadinamas* bepročiu (bijo, kad neimtų kas bepročiu jo vadinti). *Žt.*

d) Sudurtiniai tariniai lietuvių kalboje susidaro dažnai ir be jungties — iš vieno linksniuojamojo žodžio arba vien iš linksniuojamųjų žodžių. Jungtis tokiuose sakiniuose, kad ir išleidžiama, bet visur ji nuomanu, beveik visur ji gali ir aikštėn iškilti.

Be tų šios rųšies tarinio pavyzdžių, kurie čia buvo jau įvairiose vietose duoti, įrašome dar kelias dešimtis:

1. Molis mūsų visų *brolis. Dk.* 2. Žiemą *brolis,* vasarą *molis* (krosnis). *Sv.* 3. Pinigai *galvažudžiai. Pr.* 4. Prievarta gera *žmona. Pr.* 5. Močios mušimas — sviestu *tepimas. Ds.* 6. Motynos dūžis — sviesto *gniūžis. Žt.* 7. Nakties darbai — dienos *juokai. Žt.* 8. Širdis *ne ragelis. Dk.* 9. Liga *ne sesuo. Pr.* 10. Ponas *ne brolis. Dk.* 11. Juoda duona — *ne badas. Dk. Sv.* 12. Kultuvė *ne verpėja nei audėja. Pr.* 13. Čia uogos *sveikos* (nesutraiškytos). Tr. 14. Naminė druska *nesūri. Žt.* 15. Gyriaus puodas *netaukuotas. Žt.* 16. Šita pievà *pagani* (žolės yra...). *Ds.* 17. *Ala* žemė, neaugs miežiai. *An.* 18. Bobutė da *nuojėgi* (dar nujėgia, tebenuvokia, tebenutuokia). *Kp.* 19. Keliamós karvės *bloga* varškė. *Dk.* 20. Kieno burna *karti,* tam ir medus *nesaldus. Pr.* 21. *Koks* stogas, *toks* lašas; *koks* darbas, *tokia* alga; *koksai (koks)* paukštis, *toksai (toks)* ir lizdas; *kokia* obelis, *tokie* ir obuoliai; *koks* klausims, *toks* ir atsakyms. *Pr.* 22. *Kokia* šalis, *toks* ir inprotis. *Dk.* 23. *Koks* tu *geras! kokie* jūs *geri! Sv.* 24. Žiūrėk, *koks* aš *geras!* žiūrėkit, *kokie* mes *geri! Sv.* 25. *Koks* aš tau *tamsta? koks* aš tau

*tu? Ds.* 26. Kur sesutės *nuvažiuota* — rūtelės *barstytos,* šale kelio vieškelėlio jaunimėlio *šokta. Ds.* 27 Čia *pavaizdu* (gražu veizdėti, gražus reginys). *Žt.* 28. Argi visi jūs *tokie nususę? Sv.* 29. Tekiniai dar visiškai *pamanomi. Žt.* 30. Dievai jo *nematę! Sln.* 31. Jų arkliai *ilgų garšvų, greiti. Rt.* 32. Čia daug nė nenorėk: šitas žmogelis pats *mažo turto. Als.* 33. Ar tai tie, kur taip *šviesiais švarkais,* bus iš kitur atvažiavę? *Als.* 34. Visi jie *vieno galo* (vienodi...). *Kp.* 35. *Ko meto* ligonis, ar eina sveikyn? *Nr.*

Šitiems pavyzdžiams trūksta jungties — *yr, yra, esti, esu, esi, esant, esat:* čia visur išleistos esamojo laiko sakomojo reiškimo lytys, kurios padaromos iš vartojamo padedamojo veiksmažodžio reikšme žodžio — *būti.* Tos jungties čia kad ir trūksta, bet ji, ir nepasakyta, yra visur aiški, ji nuomanu ir, prireikus sakytojui, gali beveik visada ir aikštėn iškilti.

e) Mūsų kalboje, kaip jau galėjom pastebėti, nereta išgirsti ir tokių, labai plačiai žinomų, sakinių:

1. Jau namai *matyti. Žm. Sv. Rt.* 2. Kas *girdėti* (girdėties), kas tęn *begirdėti?* 3. Stambūs (rupūs) daiktai ir ištolo *matyti* (matyties). *Žm. Sv. Rt.* 4. Ar tai jums žmonių kraujas *lakti? Žt.* 5. Bepigu kiaulei: nei burna *prausti,* nei kojos *auti,* nei poteriai *kalbėti. Žg.* 6. Pro langą visoki balsai *buvo girdėti. Žt.* 7. *Buvo austi* vienas galelis. *Žt.* 8. *Nusispjauti* tik tokia nauda, ne *vogti. Žt.* 9. Man žygiai, man pusrytis, o jūs *miegoti,* kaip kiaulės! *Žt.* 10. Ir dobilai *yra vežti. Žt.* 11. Rytoj *bus mušti* sviestas. *Žt.* 12. Plonas drobelaites aš raižau: *bus duoti* broliams dóvanos. *Žg. d.* 13. Man visi darbai *tenka dirbti. Žt.* 14. *Gana* jums žmonių kraujas *lakti. Žt.* 15. Jau mokesniai *prieina mokėti. Žt.* 16. Tik tie gyvolėliai (gyvulėliai) *nulieka parduoti. Žt.* 17. Mėšlai vakar *liko kapstyti. Žt.* 18. Bene darbas *rūpės dirbti? Žt.* 19. Šulinio vanduo *sveika gerti. Sv.* 20. Vynas *gardu gerti. Sv.* 21. Tokie darbai *lengva dirbti. Sv.* 22. Toks darbininkas *rėta rasti. Rt.* 23. Rugiai *jau metas pjauti* (rugiai jau pjautini, pjaunami). *Kp.* 24. *Reikėtų* jau ir linai *pradėt rauti. Sv. Rt.* 25. Rugiai jau *kirsti reikia. Sv.*

Mūsų pabraukta čia visi tie žodžiai, kuriuos šituose sakiniuose per tarinius laikome. Visuose čia sakiniuose, be kitų sakinio dalių, yra vardininkas, kuris gali veiksnio vietoje būti, ir padedamasis, kartais išleidžiamas, veiksmažodis arba kitas kuris visiškai jį atstojąs žodis *(yra, bus, buvo, tenka, gana, liko, nulieka, prieina,*

*rūpės, metas, reikia, reikėtų, rėta, gardu, lengva, sveika)*, kurs su nepasakomuoju reiškimu čia sakinio tarinį sudaro. Nepasakomasis reiškimas čia yra tarinio dalis — jis tarinį papildo ir paaiškina taip, kaip kad papildo jis kartais paaiškindamas ir veiksnį (žr. § 20, c). Tų sakinių tariniai be nepasakomųjų reiškimų būtų ne visai aiškūs. Sakiniai: „šulinio vanduo *sveika*, vynas *gardu*, toks darbininkas *rėta*, tik gyvolėliai *nulieka*, mėšlas vakar *liko*, bene jam darbas *rūpi*, rytoj *bus* sviestas, *bus* broliams dovanos, mokesniai *prieina...*", be tų nepasakomųjų reiškimų, tarinių palydovų *(gerti, rasti, parduoti, kapstyti, dirbti, mušti, duoti, mokėti...)*, ar šiaip ar taip, nebūtų tokie aiškūs, tokie pilni, taip daug reiškią, kaip kad su tais nepasakomaisiais reiškimais. Nepasakomieji veiksmažodžių reiškimai: *matyti* (1, 3), *girdėti* (2), *lakti* (4), *prausti, auti, kalbėti* (5), *nusispjauti, vogti* (8), *miegoti* (9) ir patys vieni gali atstoti visą sakinio tarinį: prie jų nei padedamųjų veiksmažodžių, nei bevardės gimties būdvardžių tam tikruose pavyzdžiuose nėra. Žodžiai: *reikia* (25), *reikėtų* (24), *jau metas* (19), *gana* (14), būdami sakiniuose šale nepasakomųjų reiškimų *(kirsti, pradėt rauti, pjauti, belakti)*, dirba juose savo darbą, labai panašų į tą, kurį kituose sakiniuose atlieka žodžiai: *yra, buvo, tenka, rūpės, prieina...*, tik jiems sakiniuose, kur yra vardininkas-veiksnys, prie to veiksnio būtinai reikalingas, kad ir vien numanomas, dar nepasakomasis reiškimas.

Visus šitos rųšies tarinius vadįsime „suvestiniais" (plg. § 20, c).

§ 22. Tarinių yra dar kitaip reiškiamų kalboje, ne tiktai nurodytuoju (§ 21, a—e) būdu.

a) Beasmeniai sakiniai: *„Pradeda lyti; ėmė snigti; bus lietaus; nustojo lijęs, Sv."* — visi, kaip matome, teturi po tarinį, išreikštą labai įvairiai [49].

b) Sakiniuose: „1) Jis *čia;* 2) dėdė jau *geryn eina;* 3) ilga dešra *gali nutrūkt, Kp.;* 4) jis *rankų neturi;* 5) jis *be rankų*, tėveli, kaip jis *dirbs! Sv.;* 6) bernelis *metė mylėjęs* mergelę, *D.;* 7) darbas dirbti — *duona dirbti, Sv.*— žodžiai: „čia, geryn eina; gali nutrūkt, rankų neturi, be rankų, dirbs, metė mylėjęs, duona dirbti" yra ne kas kita, kaip tiktai tų sakinių tariniai. Sakinyje: „Jis čia" yra išleistas, tankiai kalbant, veiksmažodis „yra", ir prieveiksmis „čia" dabar visą tarinį atstoja. Klausdami: „Kas apie jį, apie ilgąją dešrą pasakyta?", tegautume atsakymą: „Pasakyta, kad jis *čia,* kad ji (dešra) *gali nutrūkti"*. Žodžiai: „rankų neturi (4), be rankų (5)" atstoja čia žodį „berankis", kuris šioje vietoje, žinoma, sakinio tariniu tebūtų. Pasakymas „metė mylėjęs (6)" minėtajame sakinyje reiškia tik „nebemyli, atmilo": „mylėjęs" (šale „metė") čia

yra tokia pat tarinio dalis, kaip ir „lįję" (šale „nustojo") sakinyje „nustojo lįję". „Duona dirbti (7)" čia yra suvestinis tarinys, sudarytas taipo pat, kaip ir suvestinis to paties sakinio veiksnys — „darbas dirbti".

§ 23. Kalboje yra ir veiksnių, ne vien tarinių, labai įvairiai pasakomų, ne vien taip, kaip buvo nurodyta anksčiaus (plg. § 20, a—c). Visų jų išgalių čia nevaikysim, bet keliolika naujų pavyzdžių, veiksnių įvairybėms iškelti, dar vis delto pravers.

a) 1. Ar nėra kame jo *brolis sergąs? Dk. p.* 2. Kad būtum tuomet čia gyvenęs, ir mane būtų *kas pamokąs* buvęs. *Als.* 3. Dabar nėra *kas padedąs* (nebėr žmogaus padėti). *Telš.* 4. Bus *kas išrenkąs* (bus tam žmonių). *Telš.* 5. Žiūrėjau, ar jau *nė vienas* neatsiras *pažįstąs* mane. *Dk.* p. 6. Nėr *kas padedąs,* negut tu, viešpatie dieve. *Val.*

b) 1. Nėra *kas kulia* (nėra žmogaus kulti). *Nr.* 2. Nėr *kas palieka* prie to vaikelio. *Nr.* 3. Ar yra tęnai *kas* darbą *dirba? Nr.* 4. Nėra *kas daro,* nėra *kas pjauna,* nėra *kas rašo* (nėra tokio žmogaus). *Kp.* 5. Nėr *kas nueina, kas pagano. Kp.* 6. Nėr *kas valgo,* nėr *kas gano, kas dirba. Kp.* 7. Nėr *kas aria* (nėra žmogaus arti). *Kp. Sl.* 8. Ar bus *kas važiuoja? Nr.* 9. Lepinamajam vaikeliui, tėvo močiutės sūneliui, bepigu gyventi pasaulyje: yra *kas* juo *rūpinas, kas* jį *priglobja, nuskundžia. Vs.* 10. Mieste nėr arti *kur jie* (vaikai) *pamato* (karvę). *Pn.* 11. Mirga žiba vaško žvakelės, tiktai nėra *kas meldžiasi. R.*

c) 1. Nėra *kas valgai* (nėra valgytojo). *Sl.* 2. Nėr *kas valgai,* nėr *kas rášai. Kp. Sl.* 3. Nėr *kas dirby, vežy, miny (dirbie, vežie, minie). Sl.* 4. Atsiras (bus) *kas darai. Sl.*

d) 1. Nėra *kas pjauną* (nieko nėra pjauti — nėra žolės...), nėra *kas darą,* nėra *kas rašą;* nėr *kas valgą* (nėra duonos...). *Kp. Sl.* 2. Nebijok, bus ir kas *valgą. Kp.*

e) 1. Nėra *kas dirba, kas gano, kas rašo, kas valgo* (nėra darbo...). *Kp.* 2. Nėr *kas kulia* (ir *kas kulti*). *Ds.* 3. Atsiras *kas kulia* (ir *kas kulti*). *Ds.* 4. Nepadėjus nėr *kas kasa. Ds.* 5. Nebuvo *kas dirba* (ir *kas dirbti*). *Ds.* 6. Ar buvo *kas valgo* (ar buvo duonos...)? *Ds.* 7. Šuniui nebebus *kas ėda. Ds.*

Sakiniuose: „Nėra kas kulia, nėra kas valgai, nėra kas vežy (vežie), nėra kas valgą..." — veiksnį sudaro, žinoma, ne įvardis „kas", bet įvardis (ir prieveiksmis) su veiksmažodžiais „kulia, valgai, vežy, valgą" (plg. „Nėr *kas padedąs*"). Čia turime veiksnį,

ar šiaip ar taip, nepaprastą, turime jau nebe gramatikos, bet — **logikos (prasmės) veiksnį.**

§ 24. Nagrinėjant tokius sakinius, kaip: „1) Man atsitiko vakar geras *arklys pirkti,* 2) *darbas dirbti* tau dabar neberūpi, 3) reikės pradėt *šienas pjauti,* 4) metas jau bus ir *rugiai pjauti* (§ 20, c), 5) rugiai jau *kirsti reikia* (rugiai jau kirstini), 6) rugiai jau *metas pjauti,* 7) reikėtų jau ir linai *pradėt rauti* (§ 21, e)", ir sprendžiant, kame gi yra jų veiksniai, kame tariniai,— gali kilti ir didžių abejojimų. Del tų abejojimų čia ką-ne-ką dar paliečiame.

Ne be reikalo yra sakoma: „Koks klausimas, toks ir atsakymas". Paklausę del 4-ių pirmųjų sakinių: „*Kas* vakar atsitiko? *kas* jam dabar neberūpi? *kas* dabar reikės pradėt? *kas* dabar bus metas daryti?" — gautume trumpus atsakymus: „geras *arklys pirkti, darbas dirbti, šienas pjauti* (šienauti), *rugiai pjauti*"; del tos priežasties pabrauktuosius čia žodžius ir išskyrėme tam tikroje vietoje (§ 20, c) sakinio veiksniais.

Paklausę del kitų trijų (4—7) sakinių: „Kas čia pasakyta apie rugius, linus" (sakinyje turime veiksniui vardininką — „rugiai", „linai"), galėtume išgirsti ir taip atsakant: „(Pasakyta, kad rugiai jau) *kirsti reikia* (kirstini), *metas pjauti;* (pasakyta, kad ir linai jau) *reikėtų pradėt rauti*". Laukdami taip atsakant, tų sakinių dalis: *reikia kirsti, metas pjauti, reikėtų pradėt rauti* — tariniais tegalėjom išrasti (§ 21, e).

Galėtume betgi ir kiek kitoniškai čia į tas didžiąsias minėtųjų sakinių dalis pažiūrėti. Paimkime pavyzdžiui du pirmuoju sakiniu: „Man atsitiko vakar geras arklys pirkti" ir „darbas dirbti jam dabar neberūpi". Kad tų sakinių veiksniais išrastų kas vien žodžius — „arklys" ir „darbas",— juk tatai labai lengva,— jiems tarinių galėtų toliaus tokiais klausimais ieškoti: „Kas čia pasakyta apie (gerą) *arklį,* apie *darbą?*". Atsakius klausiamajam žmogui: „(pasakyta, kad geras arklys) *atsitiko pirkti,* (pasakyta, kad darbas) *dirbti neberūpi*", žodžius „atsitiko pirkti", „dirbti neberūpi" sakinio tariniais teturėtume išrasti.

Iš šitų pastebėjimų aišku, jog čia, nagrinėjant sakinius, páiniavos gali padaryti daugiausia nepasakomieji veiksmažodžių reiškimai — tokie žodžiai, kaip: „pirkti, dirbti..." Nustodami palengvėle savo pirmosios reikšmės (tie reiškimai, kaip matysime, gimimo yra tikrieji naudininkai), jie kalboje prišlija dažnai prie kitų sakinio dalių, tarp kitų — ir prie veiksnio arba tarinio, ir tokiuo būdu, nagrinėdami sakinį, jį, tą nepasakomąjį reiškimą, galime priskirti kartais veiksniui, kartais tariniui papildyti. Visa čia pareina iš to,

kur labjaus yra prišlijęs, tariant sakinį, nepasakomasis reiškimas — prie vardininko (veiksnio) ar prie veiksmažodžio lyties (tarinio). Daug daro čia logikos priegaidė, daug reiškia ir pats sakinio žodžių sustatymas — minčiai ir minties dalims reikšti.

§ 25. a) Grynasis tarinys (ir sudurtinio tarinio jungtis) asmenimi ir skaičiumi yra derinamas kalboje su veiksniu. To tarinio asmuo ir skaičius pareina iš to, kurio skaičiaus ir asmens yra pats veiksnys — pasakytasis arba tiktai numanomasis.

1. Ką aš dabar *darysiu,* kur *pasidėsiu?* 2. Ką jis dabar *darys?* 3. Mes čia *nebūsim.* 4. Ką dabar *darysit?* 5. Ką dabar *darysiva?* 6. Dabar kiekvienas namó *eisim. Rg.* 7. Čia visi *turit* dirbti. *Sv.* 8. Ar čia visi *dirbat? Nr.* 9. Daugumas *stovėjome* prie šventoriaus vartų. *Žt.* 10. Tiek mūsų čia *buvome,* ir kas gi! *Žt.* 11. Čia nėr kas tingi, čia visi *dirbam. Nr.* 12. Niekas to *nežinom. Nr.* 13. Paskui, pavalgę, visi šieno *eisim* vežti: po pietų gali lietaus užeiti. *Rg.* 14. Mes nė vienas *neišmanom. Žt.* 15. Tie (paukščiai) visi atsisakė nė vienas niekur (jos brolių) *nematę,* nė vienas nieko *nežiną. Ps.* 16. Kas-norint *gausma* (gausim) kojas pastatyti. *Žt.* 17. Kas *žinot,* kur Jurgis dingo? *Rg.* 18. Ar *esat* ben vienas, broliukai? *Ps.* 19. *Išlįskit* ben vienas, broliukai. *Ps.*

b) Žodžiai: *niekas, kas, kas-norint, kiekvienas, daugumas, nė vienas, tiek mūsų, vienas, visi* — čia sakiniuose patys vieni viso veiksnio nepadaro, ir tariniai čia ne su jais suderinti. Tariniai sakiniuose: „Čia visi *turit* dirbti, čia visi *dirbam...*" suderinti su numanomaisiais savo veiksniais —„jūs", „mes..."; žodis *„visi"* čia tik aiškina veiksnį *jūs, mes,* padeda jam tiksliaus pasižymėti. Žodžiai: „visi, kiekvienas, daugumas, tiek (mūsų), niekas..." čia yra tiktai antrininkės veiksnių dalys, veiksnių padėjėjai.

c) Kur sakinio veiksnį sudaro keli įvairūs asmens, tęnai viršų artimesnieji gauna, kitaip sakant — pirmasis asmuo *aš, mes* viršų gauna prieš antrąjį ir trečiąjį, *tu, jūs* — prieš trečiąjį; todel *„aš"* ir *„tu"* bus *„mes (mudu)", „tu"* ir *„jis"* bus *„jūs (judu)", „mes"* ir *„jie"* bus *„mes"...* Žmogus, sakydamas: „Vakar visi *dirbot*", nori pasakyti: „Vakar visi dirbot — *tu* ir *jie,* arba *jūs* ir *jie (jis)*". Sakinys: „Niekas to nežinom" reiškia, trumpai sakant, tiek, kiek ilgokas pasakymas: „Niekas to *nežinom* — nei *aš,* nei *jūs,* nei *mes,* nei *tu...*"

§ 26. Derinamųjų kalbos dalių linksniai, atsiradę linksniuojamosios tarinio dalies vietoje, yra derinami savo gimtimi ir skaičiais su sakinių veiksniais.

a) 1. Žiūrėk, koks jis *begėdis!* žiūrėk, kokia ji *begėdė!* 2. Žiūrėk, kokia ji *melagė!* *Sv.* 3. Kas *melugis* (melagis), tas ir *vagis*. *Sln.* 4. Žiemelė *molynėlė*, vasarėlė *barnininkė*. *Sln.* 5. Vanduo *keleivis*. *Sln.* 6. Akys *baisininkės*, rankos *darbininkės*. *Sln.* 7. Mažatūris (mažaturtis) *dauganóris* (daugianoris). *Sl.* 8. „Geriausias pinigų *saugotojas* — dvilypis riešutys (riešutas)". *Ds.*

b) 9. (Mano) dukrelė dar *maža:* nei *verpėja*, nei *audėja*, nei rugių *pjovėja*. *Rm. d.* 10. Visi velniai *juodi*, nė vieno nėra balto. *Sln.* 11. *Mažas* puodelis, *skani* tyrelė (riešutas). *Pr.* 12. *Žila* kiaulė, *žili* ir paršeliai. *Sln.* 13. Kareivjo duona *kruvina*, ubago (pavargėlio, elgetos) *purvina*, artojo *balta*. *Žm.* 14. *Guvesnis* miesto paršelis, nekaip kiemo vaikelis. *Dk.* 15. Kailis iškaištas *minkštesnis*. *Dk.* 16. Genys *margas*, žmogaus gyvenimas *dar margesnis*. *Dk.* 17. Augąs šuo *rajus*. *Žm.* 18. Šito arklio lytis *negraži*. *Ds.* 19. *Graži* mano mergelė: *geltonos* kasos, *skaistūs* veideliai, liemenužis *patogus*. *Vlk. d.* 20. Jis čia visų *mylimas*, visų *gerbjamas*. *Kv.* 21. Dievo gėrybė *neišmastoma*. *Pr.* 22. Šitie arkliai *dirbti* (nevažiuok jais turgun). *Kp.* 23. Jis ir *vėtytas* ir *mėtytas;* jie ir *vėtyti* ir *mėtyti*. *Sv.* 24. Jis ėmęs ieškoti tokių žolaičių, kur (kurios) *kvepjančios* ir *smirdančios (smirdinčios)*. *Sln.* 25. Neturiu laiko: man pusrytis *verdamas*. *Nr.* 26. Rugiai jau *pjaunami*. *Ds.* 27. Rugiai jau *kirstini;* avižos jau *pjautinos*. *Rg.* 28. Ir mūsų *nepeiktini* laukai. *Kp.* 29. Puodas katilą vainoja, o abudu *juodu*. *Žt.* 30. Meška su lokiu abudu *tokiu*. *Pr.* 31. Puodas katilą vainoja, abu labu *tokiu*. *Dk.* 32. *Pilnas* puodas mėsos, abudu galu *kiauru* (pirščiukas). *Pr.* 33. Abi labi *begėdi, veltėdi*. *Val.*

§ 27. Kur sakinio veiksnys gramatikai neaiškus, kur gramatikos veiksnio nėra (visuose beasmeniuose sakiniuose), kur jį atstoja bevardės gimties būdvardis arba įvardis, kur veiksnį atstoja nepasakomasis reiškimas, vienas arba ir su linksniuojamojo žodžio vardininku,— visuose tokiuose sakiniuose derinamieji tariniai (būdvardžiai ir dalyvjai) ingauna bevardės gimties lytį (I). Tos gimties lytį, kaip matyti iš spauzdinamųjų čia pavyzdžių (II), dažnai gauna ir kiti derinamieji tariniai — būdvardiniai ir dalyviniai.

I) 1. Gėda bėgti, išbėgus *sveika*. *Kv.* 2. *Žūta būta*, bet *ištekėta*. *Sl.* 3. Kaip man *linksma*, kaip man *gėra* po tėvelio sparneliu! *Kp. d.* 4. O kas man! nei *šilta*, nei *šalta*. *Sl.* 5. Kad tau *šalt (šalta)* būtų! *Dk.* 6. Juo *trumpa*, juo trūksta; kur

*trumpa,* tęn trūksta. *Sln.* 7. Juo *šalta,* juo bėga. *Sln.* 8. Negimus *nemiela,* nemirus *negaila* (negimus *neskaudu,* nemirus *negraudu*). *Pr.* 9. Šiemet buvo *nuodaru* (laukų darbai ėjo sparčiai). *Rm.* 10. Dabar dienós *ilga,* nakties *trumpa. Sv. Rt.* 11. Vasarą *ilga* dienós. *Sv. Rt.* 12. Čia *platu* vietos; čia *gilu* sniego — neišbrisi. *Sv. Rt.* 13. Ir dar jiems *maža* laiko! *Rt.* 14. Ar *maža* čia darbo! *Sn.* 15. Kas *prabūta,* kaip *nebūta. Sl.* 16. Kas tau *negéra,* kitam nedaryk. *Ol.* 17. Ar tat *gražu? Žm.* 18. Čia man visa *gražu. Rt.* 19. Máža *pikta,* didžia *durna* (*kvaila, paika*), ė vidutinių *reta;* jauna *durna,* sena *pikta. Ds.* 20. Tęnai jų *viskas* (ir *visa kas*) gerai intaisyta. *Rg.* 21. Kaikur *buvę* visokių medžių. *An. Š.* 22. Čia trobós *būta.* 23. Girių čia *snausta. An. Š.* 24. *Būta* ir *išeita. Ds.* 25. Čia žmonių *dirbama* ir *norima* dirbti. *Rt.* 26. *Gera* gerti, bet *sunku* pagirioti. *Pr.* 27. Tai *skanu* gerti, kad myli, *gražu* pareiti, kad lydi balti broleliai ik vartų. *Vlk. d.* 28. *Neger* (*negera*) yra žmogui būt pačiam, *Dkš.; neger* yra žmogui vienam būti. *Rr.* 29. *Géra* lot, reikia jot. *Rt.* 30. Kad žinai, tai *géra* ir sakyt. *Sln. Sl.* 31. *Géra* tiems paukšteliams rudenį išskristi, kad pavasarėlį gali vėl sugrįžti. *Kp. d.* 32. Su pliku *neger* (*negera*) peštis. *Pr.* 33. *Bepigu* nepešties (nesipešti) plikam su gauruotu. *Žm.* 34a. Šienas pjauti *nelengva. Sv.* 34b. Toks arklys *reta* paieškot. *Nr.* (plg. § 20).

II) 35. Alus man *gardu. Sv.* 36. Ar tau *gardu* mėsa? *Sv.* 37. Uogos *sveika. Tr.* 38. Didelė žuvis labai *brangu. Ds.* 39. Iš bado ir varškė *gardu. Sv.* 40. Siūliama (siūloma) prakė (prekė) *nebrangu. Sl.* 41. Nei man *sunku* grynas abrakėlis... *J. d.* 42. Ar tau gi *nuobodu* rūtų vainikėlis? *Rm. d.* 43. Kiekviena pradalgė *pažymu,* kur gulėjusi. *Žt.* 44. Man toks gyvenimas *nebemiela. Rt.* 45. Ei *miela* man, *miela* visas pulkelis. *J. d.* 46. Vilkui bėgus *lab* (*laba*) ir uodega. *Kv.* 47. *Nelygu* diena, *nelygu* metai. *Sv.* 48. *Nelygu* šaukimas: ir gaidys vištą šaukia. *Als.* 49. *Nelygu* žmogus: vienas be galo geras, kitas už šunį bjauresnis. *Sv.* 50. *Nelygu* ir žmonių teisybė: kitų teisybės ir pasakomis eina. *Šl.* 51. Kiek sumalat? — *Nelygu* malimas, *nelygu* nauda. *Ds.* 52. Darbas darbui *nelygu;* meilė meilei *nelygu. Žt.* 53. Vai man *nemiela* auksas sidabras, vai tik man *miela* tėvas močiutė, broliai sesutės. *Grl. d.* 54. Durys pančiu *užsukta,* negaliu inteit (ineiti). *Grl. p.* 55. Žiūrėk, čia jų stogas *stiegiama. Rg.* 56. Senų miškai *mylėta,* tūlon giesmėn *dėta:* mūsų senelių visos tos giesmės *mokėta. An. Š.*

57. Darbas jo *nemokėta* dirbt. *Rt.* 58. Tankus iš viršaus stogas viršūnėms *suausta. An. Š.* 59. Jojau par laukus, jojau par kitus. Girdžiu — girioj vaivoja: *lėkta* uodelio iš ąžuolėlio, *nusisukta* sprandelis. *Ds.* 60. Mat, ir jų *laikoma* arklys. *Rg. Rt.* 61. Ploni gražūs marškinėliai žaliais šilkais *siūta. Grl. d.* 62. Naktį vagių *ateita,* klėtis *išplėšta,* vežiman *susikrauta* ir *išvažiuota. Ds.*

Del šitų pavyzdžių (I ir II) reikia šis-tas pažymėti:

a) Būdvardžių bevardė gimtis tokiuose sakiniuose, kaip antai: „Alus gardu“, „uogos sveika...“, atstoja kaip ir kokį daiktavardį su būdvardžiu arba būdvardį su nepasakomuoju reiškimu: „alus gardu“, „uogos sveika“ reiškia beveik tiek pat, kiek „alus — gardus daiktas“ arba „alus gerti gardu“, „uogos — sveikas valgymas (valgis)“ arba „uogos valgyti sveika (uogos sveika valgyti)“.

Ar šiaip ar taip, bevardė gimtis duoda čia naujos visam sakiniui reikšmės: minėtuose (35—62) sakiniuose jos kita gimtis pilnai nepakeis.

b) Nuošalinių dalyvjų bevardė gimtis sakiniui taipo pat inteikia naujós reikšmės. Sakydami: „jų marškinėliai šilkais *siūta*“, „jų visos tos giesmės *mokėta*“, norime, tarytum, pasakyti: *„Pasirodo,* kad...“, *„dabar aišku,* kad...“, *„matyti, žymu, pažymu,* kad...“, *„mat...“*, *„sako,* kad...“, *„sako...“* (taip ir yra dažnai sakoma). Žmogus, sakydamas: „Jų marškinėliai *šilkais siūta*“, lyg kad nori pasisakyti *dabar* tematąs, dabar tepastebėjęs šitą gudrybę, šitokį nepaprastą marškinėlių siuvimą, tarytum nori pranešti, kad toji žinia, kurią jis dabar mums pasako, esanti jam pačiam tiktai vieno-kito nuošalės mažmožio, jo paties dabar tepastebėto, arba kito kurio žmogaus — jam suteikta.

Čia turime vieną iš daugelio mūsų *„pasakojamosios* kalbos“ savotiškumų.

Tą patį reikšmės savotiškumą turi, žinoma, bevardė gimtis ir tokiuose beasmeniuose sakiniuose, kaip antai: „Girių čia *snausta*“, „čia trobós *būta*“, „kai-kur *buvę* visokių medžių...“ Tik čionai vienas dalykas yra būtinai pažymėtinas: a) kalbant nuošaliniais dalyvjais, šitam savotiškumui išreikšti vartojama visuomet bevardė gimtis (tokie sakiniai, kaip „ir jų laikomas arklys“, „*tiesioginei* kalbai“ tėra vartojami), ir b) veikiamųjų dalyvjų pati bevardė gimtis į sakinį nieko nauja neįneša, kitaip sakant — naudojantis pásakojamojoje kalboje veikiamaisiais dalyvjais, bevardė gimtis nėra būtinai reikalinga pásakojamajai jos spalvai iškelti aikštėn („čia troba

*buvusi*" ir „kai-kur *buvę* visokių medžių" — abu šituodu sakiniu tinka pásakojamajai kalbai). Reikia dar minėti, jog veikiamųjų dalyvjų bevardė gimtis šiam tikslui *beasmeniuose* sakiniuose tėra vartojama.

Augštaičių pasakymus: „Čia trobós būta", „girių čia snausta..." žemaičiams atstoja jų pačių pasakymai tokie, kaip antai: „Čia *troba buvusi, stovėjusi*", *„girios* čia *snaudusios..."* Žemaičių pasakymas: „Kyburienės žinomas liežuvis, bet ir *Rimšienė dantinga besanti" (Žt.)* vietomis tinka ir augštaičiams, bet šie jį gali ir taip išreikšti: „Kyburienės žinomas liežuvis, bet ir *Rimšienės dantingos bėsama"*.

c) Rytų augštaičiai ir kurie-ne-kurie jų kaimynai sakinio tariniui vartoja veikiamųjų dalyvjų daugiáskaitos tiktai bevardę gimtį, vistiek katros yra gimties sakinio daugiaskaitos veiksnys. Jie sako: „Aš tau pažiūrėsiu, iš kur kojos *dygę;* jie patys nesižino ką *darą;* jos pačios nesižino ką *darą; buvę* pušys *suaugę (An. Š.);* senos *griuvę* pušys *(An. Š.);* visos *buvę* pušys vienybėn (draugėn) *susipynę (An. Š.)"*. Kiti augštaičiai, kur toliaus nuo rytiečių gyvena, ir žemaičiai sako arba galėtų pasakyti: „Aš tau pažiūrėsiu, iš kur kojos *dygusios,* jie patys nesižino ką *darą (Žm.* ir *darantis);* jos páčios nesižino ką *darančios; buvusios* pušys *suaugusios;* senos *griuvusios* pušys; visos *buvusios* pušys draugėn (į draugę) *susipynusios"*. Čia kai-kuriems žemaičiams ir jų kaimynams augštaičiams senobės veikiamojo dalyvjo bevardė gimtis *(darą, buvę...)* atstoja ir to dalyvjo daugiáskaitos vyriškosios gimties lytį; daugiáskaitos moteriškajai to dalyvjo gimčiai, būtent dalyvjo vardininkui, jie turi pasidirbę kitą tam tikrą lytį iš tos gimties vienáskaitos (rytų augštaičiai tos lyties vardininkui neturi).

d) Bevardė nuošalinių dalyvjų gimtis esti vartojama tariniams kartais ir tiesioginėje kalboje — tokiuose sakiniuose, kur pats veiksnio išreiškimas jos, tarytum, neprivalo. Tos rųšies bevardę gimtį turime tokiuose sakiniuose, kaip antai: „Kitais metais šituo metu esti jau *suvežta* rugiai"; „buvo *pirkta* trys pūrai rugių" *(Rt);* „tokiuo būdu buvo *įsigyta* žibintuvas" *(R.).* Nuošalinio dalyvjo bevardės gimties vartojimas šituose ir kituose sakiniuose bus, rodosi, panašus į būdvardžių bevardės gimties vartojimą — tokiuose pasakymuose, kaip antai: „Iš bado ir varškė *gardu*" arba „man toks gyvenimas *nebemiela*". Bet kada ir kame šita nuošalinio dalyvjo gimtis tikrai gera panašiems tariniams,— sunku tuo tarpu nusakyti: tam reikėtų daugiaus turėti visiškai ištikimų, gyvų-gyvjausių pavyzdžių iš įvairių vietų žmonių kalbos (plg. § 29, b: 7 ir 8).

§ 28. a) **Pažyminiai**, kaip jau galėjom pastebėti, yra antrininkės sakinio dalys, kuriomis nusakome daiktų — *kokybę, sudėtį, eilę, kiekybę*. Pažyminiais nusakome, apie kokiuos, kuriuos arba kieno daiktus, apie kelius arba kiek daiktų yra sakinyje kalbama; jais nusakome vien apie tas sakinio dalis, kurios tėr išreikštos *daiktavardžiais* arba kitais žodžiais, tuos daiktavardžius atstojančiais.

b) Pažyminį kartais deriname, kartais nederiname su pažymimuoju žodžiu.

§ 29. a) **Derinamąjį** pažyminį reiškiame būdvardžiais, dalyvjais, įvardžiais, skaitvardžiais, kartais ir tam tikrais daiktavardžiais, suderintais su savo pažymimaisiais — gimtimi, skaičiumi ir linksniu.

1. *Svetimi* dūmai akis graužia. *Dk*. 2. Vaikali (vaikeli) *brangesis (brangiasis, brangusis), svetima* žemė tavo kaulus apraus. *Dk*. 3. *Juodoj* žemėj *balta* duona auga. *Rg*. 4. *Ramjoji* kiaulė *gilią* šaknį knisa, *Rt*; *lėčioji* kiaulė *gilesnę* šaknį knisa, *Dk*; *lėtoji* kiaulė *gilesnę* šaknį išknisa. *Sln*. 5. Pelėda neišper vanagėlio *raibojo*. *Pr*. 6. Atmįsi *gimtąją* dieną. *Dk*. 7. *Pirkta* duona neskalsi. *Dk*. 8. *Augąs* šuo rajus. *Žm*. 9. Dabar visa prapuolę... tik *kelios kreivos, nuskurdę (nuskurdusios)* pušelytės liko. *An. Š*. 10. *Toks* arklys čia reta rasti. *Rt*. 11. *Kitą* kartą ėjo *du* melagiu. *Ps*. 12. *Glaudus* veršis *dvi* karvi žinda. *Žm*. 13. Onytė jau *dešimtus* metus eina. *Rg*. 14. O ir sutinka (bobutė) *du* vilku *pilku*. *Ld. d*. 15. Augo tėvo *dykaduonis, ingis* sūnelis. *Ps*.

b) Kalbant apie derinamųjų pažyminių, tarinių (plg. § 26) ir kitų sakinio dalių derinimą, reikia čia vienas mažmožis ir skyrium pažymėti. Kalboje turime kartais ir vadinamąjį „prasmės derinimą": turime ir tokių pasakymų, kuriuose ką derindami žiūrime ne gramatikos gimties, skaičiaus ir linksnio, bet visós tų pasakymų prasmės. Šit keli ir tos rųšies pavyzdžiai:

1. Žmonių minios *sustoję* (plg. „žmonės sustoję") mūsų laukia. *Žt*. 2. Dauguma mergaičių išlėkė *basos* (plg. „mergaitės išlėkė basos"). *Žt*. 3. Aš tokį būrį kiaulių nevaliosiu šerti *uždarytas* (plg. „tiekas kiaules... uždarytas"). *Žt*. 4. Žiūrėk, *koks* jis kiaulė![50] *Sv*. 5. Šeimyna *pasivalgę* (plg. „šeimynykščiai pasivalgę") po savo patalo sulindo. *Žt*. 6. Šeimyna *pasilikę* vienas kalė, kitas dailino... *Žt*. 7: Būtų *žuvę* daugybė žmonių (plg. „būtų žuvę daug žmonių"). *Ds*. 8. Tęnai *buvę* jaujoj

daugybė svirplių. *Sln.* 9. Tilžėje turit (*vienam* pasakyta) *nakvins* pasilikti. *Pr.* 10. Barbora buvo *begalinė žinovas**. *Žt.*

Paskutiniajame pavyzdyje žodis „žinovas" (kalbant apie moteriškę) yra moteriškosios gimties, ir todel turime prie jo pažyminį — „begalinė" (moter. g.). Daiktavardžiai su galūne — *ovas*, tikrai sakant, nėr bendrosios gimties (plg. *„šitas gulovas, gulovėlis, šita gulovė, gulovėlė")*, bet žodį „žinovas" ligi šiol papratę esam vartoti apie *vyrus* tekalbėdami. Apie moteris „žinoves" žmonių kalba tuo tarpu, tarytum, nežino, kaip kad ji nežino nė apie moteris „vadoves", ir todel „Barbora" čia Žemaitės pavadinta „žinovas", ne „žinovė": čia vyriškosios gimties daiktavardis („žinovas") yra bendrosios gimties — vartojamas kalbant tiek apie vyrus, tiek apie moteris (šioje vietoje pavartotas apie moteriškę bekalbant).

c) Derinamąjį pažyminį reiškiame ir daiktavardžiu, suderintu su savo pažymimuoju vien linksniu (gimtimi ir skaičiumi toks pažyminys gali ir nesuderintas išlikti). Šitos rųšies pažyminius vadiname **priedėliais.**

1. Rankelė Tikrosios Teisybės nekenčia ir Širdelę, jos *vyrą*, išjuokia. *Ps.* 2. Aš, mažai težinomas pasaulyje *Širdelė*, nebedrįstu nė piršties. *Ps.* 3. Tėvai mirdami paliko sūnums po kumelį, o dukteriai kumėlę, šitų devynių kumelių *motyną*. *Ps.* 4. Tupikio namuose ėjo apyvoką senelė, nabaštikės *sesuo*. *Žt.* 5. Dievuli, duok man gerą dalelę, jauną *mergelę*. *Sn. d.* 6. Nykščiukas sako: „Aš, jūsų *sūnelis*, esu vilko viduriuose". *Ps.* 7. Ir atjojo bernužėlis, baltas gražus *dobilėlis*. *D.* 8. Ir ateina rudenėlis, jaunimėlio *rūpestėlis*. *Sn. d.* 9. Ar tu būsi verpėjėlė, senai močiutei *užvadėlis*. *Ld. d.* 10. Naminiai gyvuliai, mūsų *padėjėjai*, nuo dvisparnių kenčia dar daugiaus, negu mes patys. *Vs.* 11. Kitą kart buvo Salemonas *karalius*. *Žm.* 12. Saulė *močiutė* kraitelį krovė, mėnuo *tėvelis* dalelę skyrė. *D.* 13. Latvjų sostinė, *Ryga* (Latvjų sostinės, *Rygos*), labai gražus miestas. *R.* 14. Pamotėlė-*raganėlė* pylė duobę žarijėlių. *Ps.*

d) Priedėlius su jų pažymimaisiais jungiame kartais dar įvairiais žodžiais ir žodeliais — *arba, būtent, kaip antai, kaip, vardu, pavarde, vadinamasis...*

1. Vabzdžiai, *arba būžiai*, vasarą mums be galo ingrįsta. *R.* 2. Visi mūsų krašto báltamiškio (baltojo miško) medžiai, *būtent: beržas, epušė (drebulė), ąžuolas, uosis, liepa* ir kiti

* Dabar rašytume ir žinovė. — *Red.*

tokie, žiemą žalių lapų netenka. *R.* 3. Naminiai gyvuliai, *kaip antai: arklys, karvė, avis, kiaulė* ir kiti, labai naudingi žmogui. *R.* 4. Eglė pamatė, *kaip* gerą *kultuvę*, pamatinę (rupūžę) besiraitant. *Ps.* 5. Naumiesty kitą kart buvo račius, *vardu Pričkus. Sv.* 6. Gyveno čia kitą kart toks žmogelis, *pavarde Perkūnas. Als.* 7. Kitą kart viešpatavo graži ir išmintinga karalaitė, *pavarde Tikroji Teisybė. Ps.* 8. Joniškių sodžiuje buvęs toks žmogelis, nedidelio augumo, *pavarde Puida. Sln.* 9. Senobėje kiekvienos kilties atskirųjų šeimų atstovai, *vadinamieji šeimininkai,* rinkdavęsi kilties kuopon ir tarydavęsi apie bendruosius kilties reikalus. *R.* 10. Senoji óda, *vadinamoji* žalčio *išnara,* pasilieka prie medžio. *Vs.*

§ 30. **Nederinamąjį** pažyminį reiškiame linksniuojamąja kalbos dalimi, nesuderinta su pažymimuoju sakinio žodžiu.

Šitos rųšies pažyminiai reiškiami labai įvairiai.

1a. *Nakties* darbai — *dienos* juokai. *Sv.* 1b. Jis *ne to galo* žmogus: jie *ne to galo* (kitoniški) žmonės. *Kp.* 2. Visus *savo žemės* turtus (jis) bažnyčiai paskyrė. *Žt.* 3. Tęnai tikra *ašarų* pakalnė. *Žt.* 4. *Jis akmenes* širdį turi. *Dkš.* 5. Ir prilygau *vargo* bernelį. *D.* 6. O dieve, dievuli! kam aš parvedžiau *valios* mergelę! *Grz.* d. 7. Ir *mokslo* žmonės daug ko nežino. *R.* 8. *Proto* ligos labai sunku gydyti. *R.* 9. *Širdies* meilė yra geriausia mokytoja. *J. ž.* 10. *Galvós* darbas labai vargina žmogų; *rankų* darbas tiek neįvargina. *Sv.* 11. Mano tėvas nukals *vario* tiltelį. *Žg. d.* 12. Pamotėlė-raganėlė pylė duobę *žarijėlių. Ps.* 13. *Visų medžių* rasa krito (džiūvo) ant *mano* žirgelio. Sn. d. 14. Kodel *rūtų* vainikėlis žalias surasotas? *Žm. d.* 15. Aš *žalios rūtos* tai pasiskįsiu vainikėlį. *Sn. d.* 16. Čia gul viens bernytis, del vainiko skendęs *žaliųjų rūtelių. J. d.* 17. (Viena dukrelė) nusipynė vainikėlį *žalių rūtų garbanėlių. Žg. d.* 18. Yr svirnely trys dukrelės, *plonų drobių* audėjėlės, *žalių šilkų* sukėjėlės, *našlaitėlių* dengėjėlės. *Žg. d.* 19. Ir verkdama ėmė pasakoti *šios dienos* atsitikimą. *Žt.* 20. Nei daug, nei máža *šios dienos* darbelio. *Sn. d.* 21. *Miesto* gyvenimas ne visiems geras. *Šl.* 22. *Jėzaus Kristaus žemės* gyvenimas daug ko mus pamoko. *R.* 23. Pagiedok man *šv. Jono* giesmę. *Sv.* 24. *Rupūžės* pasaka dar gražesnė. *Sln.* 25. Tuo nusileidęs pirmasis (brolis) ir vedąsis rankoj *trejų metų* sūnelį; nusileidęs antrasis ir nešąsis sūnelį *antrų metų. Ps.* 26. *Šitokių medžių* troba tai bent ilgam patvertų! *Žm.* 27. Prieš mane stovėjo vyras jaunas, raudonas, *suraitytais uostais, linksmo veido, gra-*

*žios stovylos;* į vidų inėjo tvirtas, raudonas, *dideliais uostais, žaibuojančiomis akimis* vyras; (buvo tatai) žemas, plikkaktis (plikakaktis), *rudais, pakirptais uostais, plono balselio* žmogutis. *Žt.* 28. Sužvingo žvingilas ant augšto kalno — *sidabaro galva, kanapjų úodega* (varpas). *Žm.* 29. Ar esi kuomet matęs žaltį *devynioms galvomis? Als.* 30. Nėr namų *be dūmų. Dk.* 31. Šįmet turim žiemą *be galo, be krašto. Žt.* 32. Gavo vyrą ir *iš stuomens* ir *iš liemens. Žt.* 33. Vienam reikia pačiós *su galva,* kitam ir *su pinigais. Sv.* 34. Žadėjo stuomenį *nuo nosies ligi lūpos* (tokį ilgumo!). *Žt.* 35. Kad ateina laikas *kelties* (keliamasis laikas), nereik miegoti. *R.* 36. Toks jo inpratimas *tinginiauti* mums visai nepatinka. *Sv.* 37. Išgirdo dainuojant kiti, paėmė ir juos noras *pašūkauti. Žt.* 38. Kregždžių balsai *„vyt-vyt-vyt!"* taip ingrįsta vanagui, jog šis nėšinas, iš kur atvykęs. *Vs.*

Kiek matyti iš šitų pavyzdžių, nederinamąjį pažyminį gali sudaryti: daiktavardžio kilmininkas, daiktavardžio ir būdvardžio kilmininkas, daiktavardžio ir būdvardžio įnagininkas, įvairūs daiktavardžio linksniai su prielinksniais, nepasakomasis reiškimas ir, pagaliaus, nekaitomoji kalbos dalis. Daiktavardį ir būdvardį gali čia atstoti, žinoma, ir kitos kalbós dalys — įvardžiai arba skaitvardžiai.

Sakinio pažyminius reiškiame ir kiek kitoniškai, ne vien taip, kaip čia iškelta aikštėn. Bet visų-visos jų įvairybės sintaksės moksle toliaus tegalės iškilti.

§ 31. **Papildiniai** yra antrininkės sakinio dalys, kuriomis nusakome, kokie dar daiktai, be veiksnio, yra, ar šiaip ar taip, įmišę veiksme arba stovyje.

Labai dažnai, kad veiksmas arba stovis išeitų aikštėn pilnokas, reikia, be veiksnio, dar kitų daiktų. Taip antai, pasakius: „Brolis rašo", bus dar neaišku: *ką* jis rašo? *kam* rašo? *kuo* rašo? Pasakius vien: „Šitas žmogus nekasa", būtų dar, tarp ko kita, neaišku: *ko* jis nekasa? Kad paimsime dabar sakinius su atsakymais į tuos paklausimus: „Brolis *kaimynui laišką pieštuku* rašo" arba „šitas žmogus *griovjų* nekasa", tad turėsime sakinius su papildiniais; tie papildiniai rodys dar kitus daiktus, su kuriais rišami [51] minėtieji „brolio" ir „šito žmogaus" veiksmai.

a) Papildiniams iš visų linksnių pagrindinius tevartojame (kilmininką, naudininką, galininką ir įnagininką), be prielinksnių ir su prielinksniais. Papildiniai esti prisigretinę daugiausia prie veiksmažodžių, nes veiksmus ir stovjus dažniausiai veiksmažodžiai tereiškia.

1. Geri miltai mokin *kepėją*, geri linai *verpėją*. *Pr.* 2. Svetimi dūmai *akis* graužia. *Dk.* 3. Aklas *aklą* netolie tenuves. *Žm.* 4. Er (ar) gal aklas *aklam kelią* rodyti? *Rr.* 5. *Tatai vis (visa)* tau duosiu, jei puolęs garbįsi *mane*. *R.* 6. Tavo išmintis *tat visa* daro. *Rr.* 7. *Sauso* nieks neklauso. *Žm. Sv. Sln.* 8. Sotus *alkano* nepažįst. *Val.* 9. Aš *jam kalną* pyliau, jis *man duobę* kasa. *Pr.* 10. Negirk *pradžią*, girk *pabaigą*. *Sv.* 11. Negirk pirm ryto *mergą* nei pirm vakaro *dieną*. *Pr.* 12. Saulė *visiems* šviečia. *Sv. Žm.* 13. Pavasario šalnos ir *daržovėms* pakenkė. *Rg.* 14. Nevaryk *dievo* medžian (miškan). *Rt.* 15. Vasarą žmonės *ratais*, ne *rogėmis* važinėja. *Rt.* 16. Svetimu *protu* netolie tenujosi. *Dk.* 17. Dieve mano, *tavim* aš dūksiuos (tikiu, pasitikiu). *Rr.* 18. Tuo *saiku, kuriuo* seikėsit, bus *jums* atseikėt (atseikėta). *Rr.* 19. Jie dabar vis *manim* pasikanda. *Žm.* 20. Tęnai jis *mokslus* einąs. *Sv.* 21. *Ką* jūs dabar einate mokykloje? *R.* 22. Argi jūs išeisit vienais metais visą šitą *vadovėlį*? *R.* 23. Tupikio namuose ėjo *apyvoką* senelė. *Žt.* 24. Tęnai gyliai *arklius* puola. *Sv.* 25. Dabar ir *apie* savo *bėdas* gali pasipasakoti. *Sv.* 26. Tėvas *su sūnumi* kieman (viešnágėn, viešėtų, pasikieminėti) išvažiavo. *Rt.* 27. *Be galo* nebus *galo*. *Rt.*

b) Kadangi vardinė tarinio dalis, paimta drauge su jungtimi, gauna arba visiškai, arba išdalies vientisinės veiksmažodžio lyties reikšmę,— sudurtinis tarinys juk grynąjį tarinį atstoja,— tad aišku bus, kodel papildinys gali būti ir prie sudurtinio tarinio.

1. Kas buvo atnešęs tuos *daiktus*? *Sv.* 2. Buvo jau numiręs ir *uodegą* išniręs. *Als.* 3. Šuniokas šiandie tebėra *nieko* neduotas. *Sl.* 4. Jis buvo *arklio* reikalingas. *Rt.* 5. Čia visi pašaliai pilni *vaikų*. *Sv.* 6. *Dievui* visi žmonės lygūs. *Sv. Rt.* 7. Beveik visi gyvuliai naudingi *žmogui*. *Sv.* 8. Žemėvilka *pavažoms* paėda. *Kv.* 9. Jis buvo savo *tėvu* pasekęs. *Kp.* 10. Jis man *tuo* tėr geras, kad dažnai tyli ir retai tesibara. *Rt.* 11. *Į ką* jis panašus? — Jis *į* savo *tėvą* labai panašus. *Sv.* 12. *Su medžiu* lygus, niekad saulės nemato (šerdis). *Sv.*

c) Papildinį reiškiame tomis pačiomis kalbos dalimis ir tais pačiais pasakymais [52], kuriais reiškiame ir veiksnį, būtent: daiktavardžio pagrindiniais linksniais ir kiekvienu kitu žodžiu arba kitais žodžiais, pavartotais daiktavardžio pagrindinio linksnio vietoje arba tiktai jo prasme [53].

Šitam papildinio dalykui geriaus iškelti aikštėn, duodame dar įvairių pavyzdžių:

1. Galva visą *žmogų* vadžioja. *Pr.* 2. Žemė kelia *žolę, žolė* kelia *rasą. Rm. d.* 3. Kartais ir karvė *kiškį* paveja. *Rt.* 4. *Pieno* palieto visos katės laižo. *Pr.* 5. *Šaukštu upės* neišsemsi. *Dk.* 6. Pačios *gražybe* neapsidžiaugsi. *Dk.* 7. *Neteisybe* netoli tenuvažiuosi. *Rt.* 8. Dveigys *treigį* moko. *Žt.* 9. *Alkaną* papenėk, *trokštantį* pagirdyk. 10. Taisos, kaip senas *jauną* vesti. *Pr.* 11. Gyvas būdamas *gyvus* penėjau, numiręs *gyvus* nešiojau (ąžuolas). *Ds.* 12. Bepigu nepešties (nesipešti) *plikam su gauruotu. Žm.* 13. *Mylimam* ir mielės (tenka). *Sv.* 14. Kai paprasi, *gera* rasi. *Sl.* 15. Teikiu (linkiu) jums *visa gera. Ol.* 16. Šitas žmogus *šilta* ir *šalta* matęs. *Kp.* 17. Pratink *vaiką* žvejot, tai *gilu* radęs nebris, *Sln.;* radau *pamesta* kely, *Sv.;* jau radau ir aš *išvažiuota. Rg.* 18. Dabar aš *visa* žinau. *Rt.* 19. Jėzus Kristus *gera* už *pikta* atadavinėjo. *Dkš.* 20. *Iš sena* gimsta jauna. *Kp.* 21. Mūsų šeimyna *maž (maža)* teįvalgo. *Dk. p.* 22. Dabar jau visą *šimtą* turėsiu. *Sv.* 23. Ištroškau *gerti. Rg.* 24. Išalko juodu *valgyti. Ps.* 25. Gausi *mušti, barti,* gausi į girią *važiuoti. Sv.* 26. Jonas pavasarį atsiminė *skųsties,* kad rudenį nenuleidęs (jo brolis) vandens. *Žt.* 27. Dabar gausi *bylinėti. Rg.* 28. Ir vėl gaus *tieson eiti. R.* 29. Žinós *nelepinti* vaikų! *Žt.* 30. Dabar žinosi *neklausyti* tėvų! *Žt.* 31. Daktarai draudžia sunkiai *nedirbti. Sv.* 32. Vaikas vėl gavo *mesti skutęs. Žt.* 33. Vagis moko *raktus slėpti. Dk.* 34. Ar jauti *atlįjant? Sv.* 35. Girdėjau *rėkiant. Sv.* 36. Kad galėtum sakyti *„vakar, vakar",* tai daug geriaus intiktum — ir *man* ir *kitiems* (žr. § 20, b, 7). 37. Paskui, po valandėlės, ir vėl girdžiu: „Jurgiuk, Jurgiuk! paplak, paplak! paganyk! paganyk! paganyk! paganyk! *Rt.* 38. Tiek didis, tiek mažas... Duok man *didįjį! Sln.*

Tokiuos papildinius, kaip: „Vaikas vėl gavo *mesti skutęs",* ir kitus tolygius galime, žinoma, skirti ir prie tarinių ir imti juos tų tarinių dalimis.

§ 32. Papildiniai, kaip ir kitos sakinio dalys, ne visi vienodi (tatai parodo išdalies ir duotieji pavyzdžiai).

a) Čia pažymime pirmjausia **suvestinį papildinį,** sudarytą iš galininko arba kilmininko lyties ir dalyvjo arba padalyvjo.

1. Žiūriu, žiūriu ir išvydau — savo *dukrelę besėdinčią,* savo sūnelį *besupančią,* šilkų skarele *beryšinčią,* aukso žiedeliu

*bemūvinčią* (bemovinčią). *Ps. (Rt.)*. 2. Sesers, pamačiusios *Mikę besijuokiantį*, klausė: „Kame yra svečiai?" *Val.* 3. Pamatė *vyrus beariančius* lauką. *Sv. Žm.* 4. Jis *mane* matė *stovint. Sv.* 5. Vaikai tuojau smeigiasi tą daryti, ką paaugusius *žmones* mato *darant. Val.* 6. Katrė, pamačiusi *vyrą pykstant*, tylėjo, it žuvis vandenyje. *Val.* 7. Šventasis, įvestas į daržą, paregėjo *daugelį žmonių bežiopsančių. Val.* 8. Aš *jį* girdėjau *giedant. Sv.* Jau ir *gegulę* vakar *kukuojant* girdėjau. *Sv.* 9. (Sesutė išleista) dar pusės metelių negyveno, išgirdom *sesulę apsirgusią. Žm. d.* 10. Anksti rytą šėriau žirgelį ir išgirdau *balandėlius burkuojančius* (burkuojant). *D.* 11. Išgirdau *kažin-ką atvažiuojant, Sv.*; aš išgirdau, aš girdėjau *našlužėlį atjojantį. Gd. d.* 12. Pajutę *vyskupą įsirgus*, jo gentys tuojau atbrazdėjo į Varnius. *Val.* 13. Tęn aš nejutau *gaidelių giedant* nei *piemenėlių* bandelę *genant. Žg. d.* 14. Sakė *tave* žmonužėlės *austi nemokant. Vlk. d.* 15. Sakė *tave*, berneli, žirgelį *pragėrus. D.* 16. Daugelis žmonių sakė *juodu* be kokio reikalo *kleidžiant* savo turtus, bet paskiaus suprato išmintingai *dariusiu. Val.* 17. Visi suprato *jį bėgus* iš tęn. *Val.* 18. Skruzdės numano *žmogų* veikiai *galint* jų namus *sugriauti. Val.* 19. Žmonės pasakoja *Dagį* vakar Skuode *prisigėrus. Telš.* 20. Pramanė *mane* kiemo žmonelės *neturint* draugalėlio, jaunos mergelės. *D.* 21. Visi žinojo *Mikę gebant apgaudinėti. Val.* 22. Radau, radau *bajorėlį ganantį* žirgelį. *Kp. d.* 23. Ir randa *raganą kūrenant* ugnį. *Grl. p.* 24. Priėjęs ežerėlį radau *bernelį* žirgelius *begirdant. D.* 25. (Katrė, savo vyro vietoje) atradusi svetimus *žmones begyvenant*, apsiverkė, teiravosi, kur vyras dingo, ir vėl iškeliavo į Kuršą. *Val.* 26. Lopšelyje motyna atrado *kūdikėlį* skaniai *bemiegantį*, auksu *apipiltą* ir gražiai *apvilktą. Žm.* 27. Sutikęs *bejojantį žmogų*, Mikė sušuko: „Tėvai, nosis atkrito!" *Val.* 28. Sutiko baltus arklius ir baltą *šuniuką* paskui *bėgant. Sv.* 29. Aš *jį* palikau *begulint. Sv.* 30. *Jų* niekas *vagiant* nenutvėrė; jei *bevagiant* nutvers, tęn pat pakars. *Dk. p.* 31. Tai dar nebuvau matęs nė *senatoriaus* tokia daugybe arklių *važiuojančio! Ps.* 32. Ar nėsi matęs kur *dvylikos brolių* juodvarniais *lakstančių? Ps.* 33. Visi, mat, *svečių* laukiam *atvažiuojant. Sv.* 34. Senieji žmonės nė *paukštelių giedant* nebegirdi: jiems rodos, kad ir tie paukšteliai dabar kitoki. *Rt.* 35. Džiaugias, kai *motynos* sulaukęs iš kapų *pareinant. Sln.* 36. Nei man reikia gaidžio balso, nei *dukrelės* griaudžiai (graudžiai) *verkiant. Žm.* 37. (Artojėliai)

sakė *mane nulesus* kviečių dirvelę, sakė, kad pabaidęs (aš) juodbėrą žirgelį. *Žm. d.* 38. Juk tu žinojai, širdies bernyti, *mane* dvare *nesėdint. Pr. d.* 39. Tarė (juos) *būsiant* artojėlius. *Gd. d.* 40. Tarnaitė jam apreiškė *karalaitę* dideliai *norint* makšnelės. *Kv.* 41. Tikėkim stipriai *Kristų prisikėlusį. Rr.* 42. Bau tiki mano *atleidimą santį* dievo *atleidimą? Rr.* 43. Ir rado *jį* bažnyčioje *besėdintį* viduryje daktarų, *beklausantį* jų ir *beklausiantį* juos. *Dkš.* 44. Laukiau senos *motinėlės* iš kalnelio *pareinant. Ld. d.*

Tokiuose sakiniuose, kaip: „Motyna atrado *kūdikėlį bemiegantį*", turime du galininku, vieną *(kūdikėlį)* — papildinio, antrą *(bemiegantį)* — tarinio. Čia „bemiegantį", „bemiegant" yra lyg tarinio *(atrado)* dalis, tuo tarpu žodis „kūdikėlį" yra tikrasis papildinys sakinio tariniui „atrado". Ar šiaip ar taip, į šitų pavyzdžių dalyvjus *(bemiegantį...)* ir padalyvjus *(bemiegant...)* reikia žiūrėti taipo pat, kaip ir į dalyvjus, atsiradusius tokiuose sakiniuose, kaip: „Jis sakosi daug *žinąs*" (žr. § 21, b).

b) Nuo šito suvestinio papildinio (a) reikia griežtai skirti pasakymai: „ką girdėjęs, ką mokėjęs...", kuriuos randame tokiuose sakiniuose, kaip antai: „Eik, parėjęs pasakysi *ką girdėjęs" (Žt.)*, arba „Stok prie manęs, apent mokėsi *ką mokėjęs". Dk. p.* Šitie pasakymai turi sakinio papildinių prasmę, bet jų galininko „ką" privalo pats dalyvis *mokėjęs, girdėjęs,* ne sakinio tarinys-veiksmažodis. Visai ką kita turime surašytuose augščiaus pavyzdžiuose: juose ir galininko (kilmininko) ir suderintojo su juo dalyvjo (ir nederinamojo padalyvjo) privalo pats sakinio tarinys.

c) Sudurtiniai veiksniai, nurodytieji § 23 (a—e), esti vartojami sakiniuose ir papildiniams. Taip antai, yra sakoma: „Nebeturim *kas valgą" (Sl.)*, „neturim *kas nueina*" *(Nr.)*, „ar neturit *kas paraginąs,* kad nedirbat?" *(Als.)*, „jie neturi *kas darai" (Sl.)*, „gerai, aš surasiu *kas parašai" (Kp.)*, „jis žinos *kas darą" (Vs.)*.

d) Kitų kalbų sintaksėse iš visų kitų papildinių išskiriamas dar vadinamasis **artimasis** arba **tikrasis papildinys** — galininkas be prielinksnio [54] („dveigys *treigį* moko"); kitus papildinius, skirdami nuo to tikrojo arba artimojo, vadina dar **tolesniaisiais papildiniais.** Šitas linksnis tariniui dažnai juoba padeda pilnosios savo reikšmės išreikšti; tarinio reikšmė, kur yra prie jo galininkas, esti daug pilnesnė, aiškesnė (plg. „Petras *rugius* pjauna, bene jis *darbą* dirbs, vyrai *mėšlą* mėžia"). Bet vis delto šito papildinių skirstymo mūsų reikalui, ar šiaip ar taip, labai máža tėra prasmės, ir todel

jo čia nė negaudysime[55]: patys papildinių skirtumai, tikiuosi, bus aišku ir iš atskirųjų linksnių mokslo.

§ 33. Vadinamosiomis **aplinkybėmis**, arba **aplinkybjų žodžiais** nusakome aplinkybes arba sąlygas, kuriose esti kas daroma, randas, įvyksta.

Aplinkybjų žodžiais pažymime veiksmo ir stovjo *vietą, laiką, būdą, tikslą, siekimą* ir *priežastį*.

Po to, kas apie aplinkybjų žodžius jau pasakyta (§ 13), čia nedaug kas beliekti mums pažymėti.

Sakinio aplinkybėms reikšti, kaip matyti ir iš duotųjų tam tikroje vietoje pavyzdžių, tinka — visoki prieveiksmjai, aplinkybiniai linksniai *(kunigop, kunigiep, miškan, miške...)*, pagrindiniai linksniai, su prielinksniais ir be prielinksnių *(aną dieną, visą dieną, nuo šios dienos, iš gerų dienų...)*, nepasakomasis reiškimas *(sulįsti...)*, siekiamasis reiškimas *(žūtų, kultų...)*, vienudu ir su palydovais — kitais žodžiais *(rugiams kirsti, miško kuoptų...)*, vardininkas *(trečia diena)*, visoki dalyvjai *(puolęs...)*, pusdalyvjai *(gulėdamas...)* ir padalyvjai *(dirbus, bevažiuojant...)*, patys vieni arba ir su kitais žodžiais ir žodeliais.

§ 34. Kada vartojamos kurios žodžių lytys sakinio aplinkybėms,— bus išdėstoma skyrium, linksnių, prielinksnių ir veiksmažodžio lyčių moksle. Šioje vietoje neiškenčiame tiktai nedavę pluošto pavyzdžių apskritai, nesileidžiant į smulkmenas, parodyti, kaip ir kada vartojami aplinkybėms nepasakomieji ir siekiamieji reiškimai, dalyvjai, pusdalyvjai ir padalyvjai — vieni ir su naudininku arba, kur reikia, kilmininku, su tam tikrais žodeliais-palydovais ir be tų žodelių.

*A.* **Tikslo aplinkybės.** a) 1. Šitas arklys geras *važiuoti, arti. Sv.* 2. Iš visų mano vaikų Jonas geriausias buvo *auginti. Sv.* 3. Jis visai netikęs *mokinties (mokyties). Rg.* 4. Mergelė graži *žiūrėti,* meili *kalbėti. D.* 5. Mano mergelė maloni *kalbėti,* graži *paveizėti* (paveizdėti), liemeningo augumėlio. *J. d.* 6. Jautis neįrangus *šokti. Žm.* 7. Toks (žmogus) giltinės parnešt *siųst* geras[56]. *Sln.* 8. Vainikėli mano, žalus (žalias) tu man *pažiūrėti,* žalus pažiūrėti, lengvus (lengvas) *padėvėti. Sln. d.* 9. Dvaro vartai platūs *ineiti,* siauri *išeiti; ineiti* platūs jų vartai, bet *išeiti* siauri. *Sln.* 10. Žemė buvo labai sunki *arti. Als.* 11. Šviesi naktis graži *joti. D.* 12. Dumplės yr naudingas daikts į kaminą *pūsti,* bet prieš vėjus *pūst* dar jos niekados nederėjo. *Dn.* 13. Dočys porelę ančių *kept* nusišauja. *Dn.*

14. Duoną *kept* ar ką *džiovint* į kakalį (krosnį) kiša. *Dn.* 15. Papjaukit antį *iškepti* ir vištą kur riebją srubai. *Žt.* 16. Gryta skirsto verpalus *aust. Dn.* 17. Pasisamdė mašiną *kulti. Žt.* 18. Jie *viešėt* naujas vyžas prasimano. *Dn.* 19. *Ne draskyti* knygas rašome [57]. *R.* 20. Riešutus padėjo *gvilsti. Žm.* 21. Jautis stovi *kaip-tik pjauti.* Šl. 22. *Gerti* vandenį semdavos iš upelio, kurs tekėjo arti trobelės. *R.* 23. Gyvolėliai dabar turi jau minkštos, jaunos žolelės *atsigauti. Žt.* 24. Atsirado viens brolaitis vainikėlio *plaukti. Grz. d.* 25. Šituos metus mes nieko neturėjom *parduotienai. Ds.* 26. Žirgai pabalnoti augštais kalnais *jotie* (joti, jotienai). *Grl. d.* 27. Dabar nerasi kelio *pareiti* per girias namó. *Grl. p.* 28. Drąsos reik su ubagais *muštis* (su elgetoms, pavargėliais mušties). *Pr.* 29. Nedaug tereik mergai *įsidomėti. Žt.* 30. Aš ne antelė per jūres *plaukti,* ne gegužėlė girioj *kukuoti. D.* 31. Ožka — *prasigyvent,* ožka — *pavargt. Sln.*

b) 1. Nėr man močiutės *kraiteliui* (šarveliui) *krauti* (kloti), nėr man tėvelio *rangelei rengti* (dalelei skirti), nėr man seselių *vainikui pinti,* nėr man brolelio lauku (taku) *lydėti. D.* 2. Rudenį, *bitėms išlėkti,* vieną skylikę palikit atádarą. *R.* 3. Šerk, broleli, bėrą žirgelį *ma* (man) *jaunam nujoti* pas savo mergelę. *Vlk. d.* 4. Atvedė širvą žirgą *karaliui jot. Sv.* 5. Svirnužėlę (svirnužėlį) rentė jaunai *mergytei vaikščiot. Vlk. d.* 6. Tęnai buvo šaltiniukas *kaip-tik man atsigerti. Grl. p.* 7. Jis negal daugiaus užsidirbti, kaip tiktai *sau išsimaitinti. Sln.* 8. *Žmonėms gyventi* šitoji šalis perdaug vaisinga: lietaus lįja pernelig daug, karštis nepakenčiamas. *R.* 9. Motyna gavo vaikelį *kiaulėms ganyti. Val.* 10. Pasiimk bent lazdą *šunims atsiginti. Sv.* 11. Šiandie bus gera diena *bitėms kuopti, medui imti. Nr.* 12. Ne visų burnos *putrai srėbti. Sv.* 13. Namie ir žvakigalio užtenka *putrai užkulti. Sln.* 14. Akmenėlio pas jį (jo namuose) *galvai pramušt* negausi. *Sln.* 15. Tame kieme tegausi akmenį *dantie* (danti, dančiui) *išmušti. Val.* 16. Džiovinti obuoliai labai geri esti *sausi valgyti* ir *viralui virti. Rt.* 17. Aš tave pasisamdžiau *ne tinginiauti,* bet *darbui dirbti. Kp.* 18. *Ašaroms nusišluostyt* išsitraukė iš kišenės skarelę. *R.* 19. Ar nėr seseres *patalui pataisyt? Rt.* 20. Pasisamdė mane sunkiems *darbeliams dirbti,* plonoms *drobelėms austi. D.* 21. Parsinešiau žalių lapų *lovelei iškloti. D.* 22. Aš tau duosiu šilkų skepetėlę *ašarėlėms nusišluostyti. D.* 23. Neprisamdysi, mano motinėle, (mergelių) sunkiems *darbeliams dirbti,* plo-

noms *drobelėms austi. Ld. d.* 24. Tek srovės upelis pro rūtų darželį žalioms *rūtoms laistyti, vainikėliams vilgyti. J. d.* 25. Oi cit, neverki, jauna panele (mergele): aš ne del tavęs laužiu rykštelę,— šėmiems *jauteliams pasivaryti,* naujam *žuobreliui pasilaisyti. Gd. d.* 26. Mieste giminė — *pavalkams pasikabinti. Sln.* 27. Toks man daktaras! tik *pinigams imti. Sv.* 28. Mergelė nuėjo į klėtį pakulų *nakčiai verpt* atsinešti. *Sln.* 29. Kiti prižadėjo ir vaikiukus leisti *duobei iškasti. Žl.*

*B.* **Siekiamosios aplinkybės.** a) 1. Išjojo jojo brolis *medžiotų,* paleidė leidė juodus kurtelius... *Kp. d.* 2. Išėjau *bernautų. Rt.* 3. Ketinam (ketam) kada parvažiuot *viešėtų. Rt.* 4. Abudu nuėjo *ilsėtųs. Rt.* 5. Nuvezdavo daržinėn *gultų Rt.* 6. Jau metas eit *gultų. Sl.* 7. Visi išvaikščiojo *gultų. Šl. Sn.* 8. Pasigėręs *gultų,* iškaršęs *mirtų. Pr. (Rr.).* 9. Peleks, *artų!* Jurgi, *akėtų! Sl.* 10. Prašom *sėstųs. Ds.* 11. Vieną kart Marytė išsiprašė *grybautų. R.* 12. Motyna išleidė mane *ganytų. Rt.* 13. Duktė nuavė tėvui kojas ir išėjo su seseria (seserimi) *gultų. Šl. Sn.* 14. Mažiukai tekini bėgo savo motynoms ką girdėję *apsakytų. Šl. Sn.* 15. Tuoj žmonės sukruto ir atsisėdo *irtųs. R.*

b) 1. Neeik su velniu *obeliaut* (obuoliauti). *Sln.* 2. Siuntė mane motynėlė į girelę *obeliauti* (obuoliauti), į šilelį *riešutauti. Gd. d.* 3. Mūso (mūsų, *Als.* „mūsa") titis (tėvelis) *gulti* nuėjo. *Als.* 4. Tikrai *sušilt* — į šiltą patalą kopam. *Dn.* 5. Traukias atbulas, kai *kart* vedamas. *Sln.* 6. Pats par naktį nuvargintas atgulės *pailsėties* (atsigulė pasilsėti). *Dk. p.* 7. Jis liko *ganyt. Nr.* 8. Dunda, valkiojasi visur *ieškodamas,* be negaus ką pagrobti. *Als.* 9. Dėdė liko *gulėdamas* (gulėti, nakvinas). *Sv.*

c) 1. Anykščiai svetimuos(-na) miškuos(-na) *malkų pirktų* važinėjo. *An. Š.* 2. Nuvažiavo Krokuvon *varnų kaustytų. Ds.* 3. Mane liepė eit *žarnų darytų,* tave — *pinigų skaitytų! Sl.* 4. Stankūnas nubėgo *pinigų sudėtų. Rt.* 5. Sniegena purena lipa augštyn *dėtų, vaikelių perėtų (apvynys). Kp.* 6. Aš išėjau į girelę *balandžių šaudyti. Sln. d.* 7. Ar eisi į darželį *sėti žalių rūtelių? Sln. d.* 8. Nei jai rūpėjo rytelis kelti — stangių *drobelių austi... Gd. d.* 9. Eisiu *saulaitės pasižiūrėt* ir *našlaičių papenėt. Sln.* 10. Ir tas, matysit, išeis šunims *šėko pjauti. Pn.* 11. Aisim (eisiva) mudu, mergele, ramjos *ugnies kurti. Grl. d.* 12. Eina velnias *žydo jot. Žg. d.* 13. Vanduo nėjo *ugnies liet,* vilkas nėjo *ožkos pjaut... Grl. d.* 14. Toks *giltinės*

*parnešt* siųst geras — negreit tesugrįšta (pasakoma apie nerangų, neskubrų žmogų, ilgai, kur pasiuntus, gaišuojantį, nepareinantį). *Sln.* 15. Ko jis liko namie? — Petras liko *rugių pjaut,* Joniukas — *kiaulių ganyt. Nr.* 16. Atlik *rugių pjautų. Sl.* 17. Du atliko *numirėlio saugotų. Sl.*

*C.* **Laiko aplinkybės.** a) 1. Duok valgyti: vyrai pareina šieną *pjovę. Sv.* 2. *Parėjęs* (linus) *mynęs* tuojau atsigulė. *Sv.* 3. Vyrai jau ir avižas *pjovę* parėjo. *Sv.* 4. Parėjęs *kūlęs* pagirk mane. *Sv.* 5. Kad aš parėjau smilgeles *pjovus,* gilioj balelėj viksveles *grėbus,* anyta tarė: „Gink, martuže, šėmus jautelius". *Gd. d.* 6. Kai pareis brolis iš girios *medžiojęs,* tu jam duok valgyt. *Sv.* 7. Miške gimęs, miške augęs; *išėjęs* į lauką visiems kepures trauko (kryžius). *Kp.* 8. Kareivjai į namus *įsigriovę* mušo (mušė) žmones. *Val.* 9. Žada žada, *žadėjęs* ir duos. *Sln.* 10. *Parjojęs* išpiškįsiu langus *nuėjęs! Žt.* 11. Jūrą *parplaukęs* (perplaukęs) klane nuskendo. *Val.* 12. (Grybai) patys savaime *suglebę* supūsta. *An. Š.* 13. O dieve duok mums, kad, šventes visas *nulydėję,* vėl susikviestumbim kaimyniškai pasisveikinti. *Dn.* 14. *Lig neatsigėręs* nespjauk į vandenį: pats sugersi. *Gd.* 15. Penkis (penkius) turiu *lig nepirkęs. Als.* 16. *Lig neapsisvėtinęs* pasakysiu visą teisybę. *Žt.* 17. Šis *lig neatgulęs* nuėjęs apveizėti (apveizdėti) arklelio. *Dk. p.* 18. Karvė *tuo vedus* (vedusi) duoda daug pieno. *Als.*

b) 1. Aš ėjau *lijant, lijant* ir *sningant. D.* 2. *Ineinant* akys kaista (svįla), *išeinant* — pakaušis. *Sln. Pr.* 3. *Beveizint* (beveizdint, bematant, beregint) supuolė žmonių. *Žt.* 4. Ožka — *pavargstant,* ožka — *pralobstant. Sln.* 5. Šieną *pjaunant* buvo gražus oras. *Sv.* 6. Tu parvažiavai rugius *vežant. Rg.* 7. Kur mano žirgelis *jojant* siautė, tęn mano širdelė panelę (mergelę) jautė. *Gd. d.* 8. Vagie (vagi, vagiui) *sprunkant* yr vienas kelias, ieškančiam — daug. *Val.* 9. Vieną avį *kerpant* ir kitoms kenklė dreba. *Val.* 10. Namai *statant* daug priedėlio reikia. *Ds.* 11. *Meldusis* reik ir pasivalgyti. *Kv.* 12. Į lauką ėjau — lengvi darbeliai, namó *parėjus* — meilūs žodeliai. *D.* 13. Vilką *vijus* nors uodega atiteko. *Sln.* 14. Vilkui *trėsus* lab (lába) ir uodega. *Val.* 15. Miegosma *lig išauštant. Als.* 16. *Lig nesusirgus* reik klausti daktaro. *Als.* 17. Miežiai susigaus *ligi pjaunant. Sln.* 18. Reikėjo vaikščioti *lig nebnorint* (*kaip ilgai* reikėjo vaikščioti?). *Als.* 19. Oi gegute, gegutėle! kiek man metų *lig užaugant? lig numirštant* kiek man metų? *Sln.* 20. *Prieš gulant* reik pasimelsti. *Žm.* 21. Vyro ir moteriško

(moteriškės) sujungimas niekad negal būt perskirtas nei *ik numirštant. Dkš.*

c) 1. *Dienai brėkštant*... šilas nubunda. *An. Š.* 2. *Man besemjant* jūrjų vandenėlio, atlėkė du gulbinėliu. *D.* 3. Negaliu duoti *kitiems matant. D.* 4. Eina eina, kai *paukštėms einant* (į dausas arba iš dausų skrendant) gimęs. *Kp.* 5. *Pučiant* žiemjų *vėjui* oras atšąla. *R.* 6. *Aušružei auštant* vainiką pyniau, *saulužei tekant* ant galvos dėjau. *D.* 7. *Man* kiemelį *bešluojant* ir atjojo trys bernyčiai. *D.* 8. *Man važiuojant* snigo; *man bevažiuojant* pradėjo snigti. *Žm.* 9. *Vilkūčiams* (vilkeliams, vilkučiams, vilkuičiams) avis *išpjovus,* avinai skundžias senam vilkui. *Val.* 10. *Krušai* javus *pamušus* ar *ugnelei aplankius,* tuojau visi susimeta ir pavargėlį sušelpja. *Dk.* 11. *Vaikui puolant* angelas (aniolas) priegalvį pabruka, *seniui krintant* velnias akmenį pakiša. *Pr. Žm.* 12. *Jau tamselei temstant* ir *mėnuliui tekant* bernelis mergelę meiliai pabučiavo; *jau auštrelei* (aušrelei) *auštant* ir *saulelei tekant,* siuntė merguželę žirgelių atvarytie (atvaryti). *Ld. d.* 13. *Vos pasirodžius saulelei,* tuojau jauti jos spindulių galybę. *Vs.* 14. Gėrė trys broleliai: vienas pragėrė tymo balnelį *dar tamsužei netemus,* antras pragėrė bėrą žirgelį *dar gaidužiams negiestant,* trečias pragėrė jauną mergelę *dar aušružei neauštant. D.;* oi pareis pareis mano mergelė iš jaunimėlio *šokus,* raibiems *gaideliams giedant. Ld.* d. 15. Dirbo *lig saulei leidžiantis. Als.* 16. Pradėdama gaudyti anksti rytą, kregždė gaudo dvisparnius *ligi leidžiantis saulei. Vs.* 17. Kitas vaikis, veizėk (veizdėk), *prieš saulei tekant* moka pakilti. *Žm.* 18. *Ligi saulei nenusileidus* reikėjo vaikščioti, ne dabar. *Telš.* 19. Šis atsakė nė už kaži-kokius pinigus neduosiąs *lig* pačiai *karalaitei neišėjus. Kv.* 20. Brūzdė *lig pat gaidžiams pragystant. Val.*

d) 1. Žmogus *galą daromas* tegalėjęs tęnai mukti. *Dk.* 2. Ko svyruoji, lelijėle, vėjo *pučiama. Gd. d.* 3. *Genamas* bėk, *duodamas* imk; *duodamas* imk, *mušamas* bėk. *Žt. Žm.* 4. Išeik *bemylims,* ateik *belaukiams,* tai geras būsi svečias. *Pr. Val.* 5. Ožys *keikiamas* tunka. *Sv. Pr.* 6. Nedžiaukis (nesidžiauk) *giriamas,* neverk *baramas. Val.* 7. Jį (kuprį) moko *liepjamą* gulti. *R.* 8. *Ligi nemušamas, prieš mušamas* rėk, tai nemuš. *Als.*

e) 1. Po kalnelį *vaikščiodama,* akmenėlius raičiojau. *Kp. d.* 2. Verkė tėvas ir motyna mane *išleizdami,* verkė broliai ir seselės lauku *ludėdami. Sln. d.* 3. Zįzia, kaip kuisis (uodas), į

akis *lįzdamas. Val.* 4. Senis džiaugias *stenėdamas*, jaunikaitis *važinėdamos*, vaikas *kuldamos. Val.* 5. Čia *kukuodama* verkia (gegutėlė), čia juokias, kvatojas. *An. S.* 6. Kitsai (paukštis), *stokodams* grūdo, gnybja žolelę. *Dn.* 7. Sūnaiti mano, jaunasis mano, nepulk į vargus, *jaunas būdamas. Sln. d.* 8. Tavo pati nebuvo tokia silpna nė *mirdama*, kaip manoji kad išgijo. *Žt.* 9. Aš *važiuodamas* lygau arklį; aš *bevažiuodamas* sulygau arklį. *Žm.* 10. Ziedelį *begriebdamas* aš pats jaunas nuskendau. *Grl. d.* 11. Kas pieną *begerdamas* dantis išdegė, tas ir į (šaltą) vandenį pučia. *Žm.* 12. Vilko *bebėginėdamas* užbėgsi lokį. *Pr.* 13. Galėjai ir *prieš važiuodamas* apsidirbti. *Žm.* 14. Vaikščiojau *lig nebnorėdamas. Als.* 15. „Miegtpuvys" bus tas, kurs miegt (miegti, miega) *lig supūdams. Als.* 16. *Eidamas šokti* žagružę taisė, *parėjęs šokęs* laukužį arė; *eidama šokti* stakložes taisė, *parėjus šokus* drobužes rietė. *Pr. d.*

*D.* **Būdo aplinkybės.** a) 1. Kaip jis su jąja galės *nesimušęs* amžių pargyventi (pergyventi)! *Sln.* 2. Atneši *įsikandęs! Sl.* 3. Eik sau, *nekvaršinęs* man galvos! *Sv.* 4. Stovi, liūdi mergužėlė, *rankeles nuleidus. Ld. d.* 5. Kam tu mus baugini *baigiąs duoną? Žt.*

b) 1. Basas nevaikščiosi, vis reikia *apsiavus. Rt.* 2. Duonos turėjau *lig reikiant. Als.* 3. Reikėjo vaikščioti *lig nebnorint* (*kiek* reikėjo vaikščioti?). *Als.*

c) 1. Šitai tėvas tavas ir aš *sopami* (širdį sopami) ieškojome tavęs. *Dkš.*

d) 1. Kas atbulas *dirbdamas* sau duoną užsidirba (višta)? *Sv.* 2. Ką tėvelis sudėjo *dūsaudamas*, tai sūnelis prarado *klykaudamas. Pr.* 3. Šaukiaus motinėlės *paverkuodama. Sv.* 4. Kad aš parėjau smilgeles pjovus, gilioj balelėj viksveles grėbus, anyta tarė *pratarydama:* „Gink, martuže, šėmus jautelius". *Gd. d.* 5. Ir jis dirbo, *kiek galėdamas. Sv.*

e) 1. Kad neina, *veste* atvesk. *Sv.* 2. Vakar nė iš vietos, o dabar *bėgte* bėga. *Sv.* 3. Ant stalo knygų, tarytum, *kraute* prikrauta. *Sv.*[58]

*E.* **Priežasties aplinkybės.** a) 1. Pasigyrė bernužėlis šešius dvarus *turįs. Rm. d.* 2. Ir Petras džiaugiasi *nebeturįs* skolų. *Žm.* 3. Noriu valgyti, o čia bobutėlė verkia nieko *neturinti. Žt.* 4. Dabar ji neatsidžiaugia gerą berną *turinti. Žt.* 5. Svečiai dėkojo jau *nebenorį* valgyti. *Žt.* 6. Jonas (Jonienė) džiaugiasi *gaunąs (gaunanti)* didelę algą. *Žt.* 7. Ir liūdi dabar lauką

*pardavęs. Sv.* 8. Tupikis ėmė raudoti ir bėdoties *prapuolęs. Žt.* 9. Nesidžiauk *radęs,* nedejuok *pametęs. Sln.* 10. Verkia mūsų seselė *negavusi* bernelio. *D.* 11. Kam čia mus gaišinai par dieną *neatvažiavęs? Žt.* 12. Tiekus vaikus *užauginusi* — nepasęsiu! *Kv.* 13. Ar ne gumbu kartais sergi perdaug lašinių *prisprogęs? Sv.* 12. Aš tai vis žinau, tiek metų jau *jodinėjęs* ir... daug visokių ašarų *matęs. Dn.* 15. Kvaila buvau *nevariusi* jautuko. *Žt.* 17. Kvailys buvau *nepasilikęs* miestely. *Žt.*

b) 1. Akys ištįso *beveizint. Dk.* 2. Ir nosis ištįso *belaukiant. Val.* 3. Ei išbars, išbars mane motynėlė perilgai *užtrukus,* namó *neparėjus. Vlk. d.* 4. Graudžiai verkė motynėlė vainikėliui *vystant. D.* 5. Ilgą iešmą *bedrožiant* šuo kepsnį nuneš (pagauna). *Sv. Žm.* 6. Verkia, kai *motynai mirus. Sln.*

c) 1. Ugnelė *gesoma* pyksta. *Dk.* 2. Verkia duonaitė (duona) dykai (veltuo, veltui, tinginio) *valgoma. Sln. Val. Sv.* 3. Oi šąla dreba žalia rūtelė, žirgelio *mindžiojama* (mindoma). *Ld. d.* 4. Kaip jis nerėks, taip dantį *geliamas! Žm.*

d) 1. *Nebenorėdamas* mokėti palūkanų, sugrąžino visą skolą. *Rt.* 2. Pats *kaltas būdamas,* kaip tu gali keikti! *Als.* 3. *Būdamas* párkliokęs ir páralkęs (perkliokęs ir peralkęs) pasiprašė ką norinčiais (ko-norint) pasivalgyti. *Kv.* 4. Ar į versmę įlindai *neatsiliepdamas? Žt.* 5. Anie visi, *būdami sulandyti,* šaukia rėkia, kaip įmanydami. *Dk. p.* 6. Dunda, *būdamas vagis,* valkiojasi, žinomais, visur ieškodamas, be negaus ką pagrobti. *Als.*

§ 35. a) Tokiuose pavyzdžiuose, kaip antai: „prašom sėstųs; pasigėręs — gultų, iškaršęs — mirtų" (§ 34, B, a—10, 8), siekiamieji reiškimai, vadinamieji supynai, tikrai sakant, neina aplinkybių žodžiais: „sėstųs" nurodytajame sakinyje tėra papildinio žodis; čia aplinkybės žodis „sėstųs", išleidus sakinyje žodį „eiti" (plg. „prašom eiti sėstųs"), yra jau sakinio papildiniu pavirtęs. Tokie žodžiai, kaip „gultų, mirtų" (sakinyje: „pasigėręs — gultų, iškaršęs — mirtų"), del tos pačios priežasties eina jau sakinio tariniais: ilgesniajame pasakyme „pasigėręs tur eiti gultų, iškaršęs — mirtų" abu tuodu žodžiu („gultų, mirtų") eitų, žinoma, siekiamosios aplinkybės žodžiais. Augščiaus surašytuose (§ 34) pavyzdžiuose yra pabraukta ir daugiaus žodžių, kurie gali, giliaus žiūrint, ir ne aplinkybėmis eiti.

b) Tokiuose pasakymuose, kaip antai: „Pasigyrė bernužėlis šešius dvarus *turįs*", arba „Petras džiaugiasi *nebeturįs* skolų" (§ 34,

E, a—1, 2). dalyvjus „turįs, nebeturįs“ ėmėme per priežasties aplinkybes, laikydami čia „turtą“ ir „neturtą“ per pasigyrimo ir džiaugsmo priežastį. Tačiaus nesuklystų ir žmogus, kuris, priskyręs tokius dalyvjus, kaip „turįs“, „nebeturįs...“ prie veiksmažodžių „pasigyrė, džiaugiasi...“, imtų juos per vardinę sudurtinio tarinio dalį, kaip kad yra imami paprastai dalyvjai, randami tokiuose sakiniuose, kaip antai: „pasisakė bernužėlis šešius dvarus *turįs;* Petras sakosi *nebeturįs* skolų“ (plg. § 21, c).

c) Kiek anksčiaus (§§ 16, 17, 18 ir 19, a), kalbėdami apie sakinio dalis, aiškinome, jog „į sakinio dalis nagrinėtojai gali kartais ir ne vienodai visi pažiūrėti“. Šitas dalykas reikėtų minėti ypačiai kalbant apie aplinkybinius sakinio žodžius. Sakinio nagrinėtojui laiko aplinkybės žodis kartais gali priežasties arba kitu kuriuo aplinkybiniu žodžiu pasirodyti: nagrinėtojas atsitikimą, po kurio ėjo kitas atsitikimas, gali labai lengvai palaikyti per antrojo atsitikimo priežastį. Todel gali ir šiuo kartu taip būti, jog daug kas ir su mumis čia nesutiks: daug kam galės pasirodyti, kad priežasties aplinkybę ir t. t. mes matę, be kokio reikalo, tęn, kur kitas laiko arba kitos kurios aplinkybės tenorėtų ieškoti.

d) Prie nepasakomojo reiškimo, vartojamo aplinkybės žodžiui, rašomoji mūsų kalba mėgsta dėti dar sąjungą „kad“, rečiaus — „ydant“. Tokie „kad, ydant“, kad juos randame prie nepasakomojo reiškimo („drąsos reik, *kad* su ubagais mušties“; „nedaug tereik mergai, *kad* įsidomėti“; „aš ne antelė, *kad* per jūres plaukti, ne gegužėlė, *kad* girioj kukuoti!...), yra ne iš oro pagauti — jie paimti mūsų kalbai iš rusų, rečiaus iš lenkų kalbos: Prūsų Lietuva, senobės raštai, senių kalba tokių „kad, ydant“ prie nepasakomojo reiškimo — nežino.

e) Rašomojoje kalboje esti, tik gėda sakyti, ir šiokių sakinių: 1) „Nuėjo *pas brolį* arklio *prašytų,* 2) „eik *pas dėdę* pinigų *atsiimtų“,* 3) „nuėjo *ant Naumiesčio brolį parvažiuojantį pasitiktų“,* 4) „išvažiavo *į mišką* medžių *pirktų...“.*

Kaip „prie barzdos reik ir lazdos“, taip ir siekiamajam reiškimui reikia savų, ne svetimų palydovų. Rašytojas, kurs naudojasi šitais reiškimais, minėtuosius sakinius taip tegalėtų „žmoniškai“ nusakyti: 1) „Nuėjo *į (ing) brolį* arklio *prašytų.* n. *broliop* a. *prašytų“,* 2) „eik *į dėdę, ing dėdę (dėdėsp)* pinigų *atsiimtų“,* 3) „nuėjo *į (ing) Naumiestį* (į tą šalį, kur Naumiestis) *brolio parvažiuojančio pasitiktų“,* 4) „išvažiavo *miškan* medžių *pirktų...“* Daryti iš rašomosios kalbos neprideramas [59] kratinys — nereikėtų.

§ 36. Iš laiko ir priežasties aplinkybjų (§§ 13, b, e; 34, C, E) sintaksė išskiria dažnai du aplinkybiniu žodžiu — a) *sąlygos* ir b) *nuolaidos,* apie kuriuodu nebuvo kalbama tam tikroje vietoje anksčiaus. Čia duodama keliolika ir tos rųšies aplinkybinių žodžių pavyzdžių.

*A)* **Sąlygos aplinkybės.** a) 1. Kiaulių *neganęs* ponu (kunigu) nebūsi. *Sv.* 2. Veršiu *nebliovęs* jaučiu nebaubsi. *Pr. Sv.* 3. Aš tokio kely *radęs* neimčia. *Sln.* 4. Mažo *nevedęs* (m. n. ankstybosios, nelenkęs), didelio neprilauši. *Als.* 5. Kvailys būtum *nedavęs* į ausį. *Žt.* 6. *Nepadėjęs* neieškok. *Sln.* 7. Prie valgio *sėdęs* nedrovėkis (nesidrovėk). *Val.* 8. *Nesėjęs* nepjausi. *Val.* 9. Vandenį *gėręs* nebūsi girtas. *Pr.* 10. Ką dirbsiu aš nuo tavęs nebėgęs! *Dk. p.* 11. Ką veiks *nevažiavęs. Sv.* 12. Vilkui kojos *nepadaužęs,* nesakyk — raišas. *Sln.* 13. Nenusitikėk vilku raišu, pats kojos *nepakūlęs. Pr.* 14. *Neglamžavęs nemylavęs,* meilės nenorėki! *Žt.* 15. *Metęs* čia, kame kitur kur besugrobsiu taip veikiai (mergą darbininkę)! *Žt.* 16. Dar geriaus padarysite, patys *ėmę dirbti* tam tikrus lizdus ir taisyti jų kuo-daugiausia sodely, daržely, darže ir aplink namus. *Vs.*

b) 1. Į kurį (į pliką, išdžiūvusį žemės plotą) *žiūrint* taip neramu regis... *An. Š.* 2. Čia ir rugiai *pasėjus* numirks. *Žt.* 3. Toks *pastačius,* toks *paritus. Žm.* 4. *Birstant* (bįrant) *dirvoj,* birs ir jaujoj. *Val.* 5. Ir aš, *tikrai sakant,* ne visa buvau supratęs. *Rt.* 6. *Ištikrųjų imant,* ir jie negudrūs. *R.*

c) 1. (Koja) *negydoma* neišgis. *Šl.* 2. Toks *jojamas,* toks *važiuojamas. Sln.* 3. Toki (tokia) *pavertus,* toki (tokia) *pastatyta. Sln.* 4. *Giriamas* geras, *skalbjamas* baltas. *Sln.* 5. *Nudurtas* atgįja, *nenudurtas* neatgįja (apvynys). *Pr.* 6. Nendrė nesvyruo (nesvyruoja) *nepučiama. Pr.* 7. Mūsų arkliai *išvažiuoti* ne labai ėda. *Sv.* 8. Klebonu *dėtas* aš kitaip daryčio (daryčia). *Žm.*

d) 1. Palengvai (palengva) *jodamas* toliaus nujosi. *Val.* 2. *Verkdamas* kaktos niekad neištaisysi. *Pr.* 3. *Norėdamas,* kad tau galvą iššukuotų (nenorėdamas *pats* sau galvos šukuoties), spjauk kitam į akį (ir iššukuos galvą). *Pr.* 4. Vietoj *gulėdamas* ir akmuo apželia. *Dk.* 5. Daug *turėdamas* šunims duok, mаž (máža) *turėdamas* — žmogui. *Pr.* 6. Aš, *tavimi būdamas* (tavim *dėtas,* tavo *dėtas),* taip nedaryčia. *Užl.* 7. Bėk *bėgdamas* (bėk, kad bėgi); eik *eidamas. Sv.* 8. Tėveli mano, mano širdele, leisk *leizdamas* dukrelę. *Ld. d.*

*B.* **Nuolaidos aplinkybės.** 1. Kitas (tūlas) ir *nesėjęs* pjauna. *Sv.* 2. *Ir* duris *uždarius* laikas bėga. *Val.* 3. Ugnis dega *ir nekurstoma. Dk.* 4. Kas *nedaromas* pasidaro, kas pasidaro nedaromas (plyšys, bėda)? *Pr. Sv.* 5. Kas margas *nerašytas,* kas juodas *nedarytas? D.* 6. Tiek suprantu *ir nesakomas;* padarysiu *ir neliepjamas. Sv. Žm.* 7. Jie *ir nemokami*[60] dirba. *Sv.* 8. Geras arklys *neraginamas* bėga. *Užl.* 9. Kelsi rytelį *nebudinama,* trauksi girneles *neraginama. Sln. d.* 10. Atlėkė pelėda *ir neprašyta. Gd. d.* 11. Menka žolė išdygst *ir nesėjama. Val.* 12. Ji tėvų *neleidžiama* teka. *Als.* 13. Nuplaktas *ir nenorėdamas* vaipos. *Val.* 14. Svetys *verkdamas* tur lašinius valgyti. *Žt.* 15. Galėtume laimingi būti *ir* labai *galingi būdami. Ps.* 16. *Norint sirgdamas,* jis tačiau ėjo. *Pr.* 17. Kodel mėnuo, *būdamas* kur-kas *mažesnis* užu saulę, gali mums ją pridengti? R. *Ir šimtą duotas* (arklys) klumpa. *Pr.*

**Sąlygos** aplinkybjų žodžiais dedame atatinkamą pagrindą tam veiksmui arba stovjui, kuris sakinio tariniu yra išreikštas. Tų žodžių vietoje galime dėti ir visą ištisą pasakymą su žodeliais — *jei, kad:* „kiaulių *neganęs* ponu nebūsi"=„*jei* kiaulių neganysi, ponu nebūsi"; „giriamas geras, skalbjamas baltas" = „*kad* giriamas, *jei* giriamas, *tai* geras", „*kad* skalbjamas, *tad* baltas". Šitos rųšies aplinkybiniai žodžiai giminiuojasi, kaip matyti, su priežasties ir laiko aplinkybėmis.

**Nuolaidos** aplinkybjų žodžiai reiškia atmetamą, nieku nuleidžiamą priežastį, tokią priežastį, kuri nieko tačiaus pati nekliudo, nepadaro. Tų žodžių vietoje galime dėti visą ištisą pasakymą su žodeliais — *kad ir, nors, norint;* tie žodeliai ir prie pačių nuolaidos aplinkybjų gali stovėti (plg. „*norint* sirgdamas, jis tačiau *ėjo*"). Pasakymas: „*Ir* duris *uždarius* laikas bėga" reiškia tiek pat, kiek ilgesnis pasakymas: „Laikas bėga, *kad ir (nors)* duris uždarysi". Ir šitos rųšies aplinkybės yra susigiminiavusios su priežasties ir laiko aplinkybėmis.

a) Žodžiai: *bėgdamas, eidamas, leizdamas,* kuriuos išradome čia sąlygos aplinkybėmis (A, d—7 ir 8), galėtų eiti, žinoma, ir tarinių *(bėk, eik, leisk)* dalimis, ne būtinai atskirais aplinkybjų žodžiais. Tą pat galėtume pasakyti, žinoma, ir apie nepasakomuosius reiškimus — *veste, bėgte, kraute* (žr. § 34, D, e): tie reiškimai tęnai taipo pat galėtų eiti tarinių *(atvesk, bėga, prikrauta)* dalimis.

b) Sintaksė pradedamajame kurse sąlygos ir nuolaidos aplinkybjų labai dažnai neskiria nuo priežasties ir laiko aplinkybjų. Apie šios rųšies aplinkybes tame kurse nėra todel nė kalbos (plg. § 13).

# KELI SAKINIŲ SKIRTUMAI.

Sakiniai, kurių esam ligi šiol nagrinėję dalis, daug kuo nuo vienas-kito skyrėsi.

§ 37. Kiek anksčiaus (§ 6), išskirdami tam tikrus sakinius iš kitų, esame jau pavartoję ir du jų vardu — „sakiniai beasmeniai" ir „sakiniai asmeniniai". Tęnai, skirdami tuos sakinius, žiūrėjom vien į jų veiksnius, kitaip sakant — sakinius skyrėm tęnai vien jų **veiksnių atžvilgiu**. Iš to, kas tuo atžvilgiu apie sakinius tęnai nusakyta, aišku, jog a) **asmeninis sakinys** tėra toks, kurs turi gramatikos veiksnį, pasakytą arba bent pasakomą, numanomą, iškišamą, ir b) **beasmenis sakinys** vadinasi tas, kurs gramatikos veiksnio, nei pasakyto nei pasakomo, kište iškišamo, neturi.

a) 1. Jojant mano *žirgelis* siautė. *Gd. d.* 2. 3. *Volungė* Ievą trotina: „Ieva, Ieva! neganyk po pievą!" *An. Š.* 4. Nesisakyk čia buvęs. *Sln.*

b) 1. Vakar smarkiai lijo. 2. Dabar (darties) trimis jau švinta. *Sv. Tr.*

§ 38. Sakinius skiriame ir **pasakytojo tarinio atžvilgiu**. Žiūrėdami tuo atžvilgiu į sakinius, skiriame juos į tvirtinamus ir ginamus. **Tvirtinamųjų sakinių** tariniai esti tvirtinamai pasakomi; **ginamųjų sakinių** tariniai taromi ginamai arba atmetamai, netvirtinamai.

a) 1. Karvė — galvijas. 2. Saulė šviečia ir šildo. 3. Žada žada, žadėjęs ir duos. *Sln.* 4. Susipranta katė pieną paliejus (paliejusi). *Sln.* 5. Daug rankų didžią naštą pakelia, *Val.;* daug šunų ir vilką papjauna. *Pr.* 6. Jų keli sveikas akeles išsibadė. *Dn.* 7. Ne saulės amžį gyvęsi. *Val.* 8. Išbars mane motynėlė namó neparėjus. *D.* 9. Motyna rūpinas neišsimokėsianti. *Žt.*

b) 1. Ožka ne galvijas. 2. Veršiu nebliovęs jaučiu nebaubsi. *Sv.* 3. Nieko neturįs nieko nepakleid (nepakleidžia). *Val.* 4. Žodžio „lėšos" kilmė dar niekam ligi šiolei nesisekė suvokti. *R.* 5. Nesirūpink, brolužėli, parvedęs vargo mergelę. *D.* 6. Mėnuo nei šviečia nei šildo (mėnuo šviezdamas ne savimi šviečia, jis saulės šviesa tešviečia). *R.* 7. Tęn aš nejutau gaidelių giedant nei piemenėlių bandelę genant. *Žg. d.* 8. Plikis netur nei genčių, nei prietelių. *Val.* 9. Nežinojo žmonės — jį nei šventą turėti, nei prakeiktą. *Stg.* 10. Nesudėjau nė bluosto (visiškai nemiegojau). *Ds.* 11. Nė saulės duktė jam neintiks,

*Val;* nė saulės duktė negal jam intikti. *Pr.* 12. Vedu (mudu) žirnio nė matyti nematėva. *Dk. p.* 13. Nė soros grūdo dar burnoj neturėjau. *Val.* 14. Nė dievas tokiam negal padėti. *Sv.*

Žodis *nė* ir rašomojoje kalboje reikėtų skirti nuo *nei.* Tuodu žodeliu šnekamojoje kalboje geriausiai žemaičiai nuo vienas-antro skiria.

§ 39. Sakinius skirstome ir **antrininkių dalių atžvilgiu.** Tuo atžvilgiu skirstome juos į išplatintus ir neišplatintus. **Išplatintasis sakinys** turi ir antrininkių bent vieną dalį; **neišplatintasis sakinys** antrininkių dalių neturi.

a) 1. Švinta. 2. Temsta. 3. Sudie, broleliai! 4. Teka saulė. 5. Leidžias saulė. 6. Visa prapuolė. *Rt.* 7. Senučiut, senučiute! dangus griųva! *Ps.*

b) 1. Dabar anksti švinta. 2. Teka saulė už beržyno. *Rt.* 3. Kas tęn šlama? *An. Š.* 4. Gyriaus puodas netaukuotas. *Žt.* 5. Žąsys paupėj gagena. *An. Š.* 6. Giria nosį trina. *An. Š.* 7. Uogienojai kelmais želia. *Rt.* 8. Savo seserį skundžia liekna sedulėlė. *An. Š.* 9. Juos (miško medžius) tiktai miške augę žmonės tepažįsta. *An. Š.* 10. Jų vaikų ir „Anykščių Šilelis" gangreit visas mokama. *Pn.* 11. Vakar jų vaikai visą vakarą čia sviedinį sviedė. *R.*

§ 40. **Sakytojas** gali savo mintis tiesiai reikšti, gali mintis reikšdamas pats klausti arba šaukti, rėkti, prašyte prašyti, stebėte stebėties.

**Paties sakytojo atžvilgiu** sakiniai skirias į klausiamus, šaukiamus ir tiesioginius.

a) Reikšdamas savo mintis **klausiamaisiais sakiniais,** sakytojas kitą žmogų klausia.

b) Reikšdamas savo mintis **šaukiamaisiais sakiniais,** sakytojas lyg šaukia, prašo, stebisi. Reikšdamas tais sakiniais savo mintis, sakytojas neiškenčia ir savo jausmų aiškiai neparodęs.

c) **Tiesioginiais sakiniais** žmogus nei klausia nei šaukia, tiktai tiesiai, ramjai savo mintis reiškia, apsakydamas ką matęs, girdėjęs, jaučiąs, žinąs, sakyte pasisakydamas ko norįs.

a) 1. Kur eini? 2. Kame buvai? 3. Ką beveikia tavo tėvelis? *Žm.* 4. Ar esi matęs vilką? 5. Kodel raudoni tavo veideliai? *J. d.* Oi kodel, del ko, jauna mergele, jaunimėly nebuvai? *Sn. d.* 7. Kuri čia tave indėvė (indievė) pjauna? *Val.* 8. Verši, verši! kuomet būsi jaučiu?! *Val.* 9. Gi ar tu nežinai, kad

vagį pakaria? *Gd.* 10. Bau ne žydas aš? *Rr.* 11. Bau negalėjo dievas savo žemjų išgelbėti? *Rr.* 12. Bau tu esi tas, kuris turėjo ataiti (ateiti)? *Rr.* 13. Bau ne tėvelis didę (didžią) rangelę rengė, bau ne močiutė baltą šarvelį krovė? *Ld. d.* 14. Beg nebūsi mano žentas? *Užl.* 15. Turiegu tu jo (tėvo) klausyt? *Dkš.*

b) 1. Palauk! 2. Sustok! 3. Vagie! kepurė dega! *Sl.* 4. Kokie jie vėpliai ir kvailiai, nemitrūs, neatsargūs, rėksniai! *Vs.* 5. Kad tau dievas daug sveikatos duotų! *Sv.* 6. Kad šventas būtų tavo vardas! *R.* 7. Kad tokių žmonių bent dešimtis Lietuvoje būtų! *Sv.* 8. Kad tu sumólėtum! *Rg.* 9. Kad tu pavirstum į drebulėlę (pavirstum drebulėle), kad tu drebėtum dieną naktelę! *Ps.* 10. Kad jis galvą kur nutrūktų! 11. Kad jis galą kur gautų! 12. Kas jo pečiai! *Užl.* 13. Kas jūsų paukščių smulkumas! *Ps.* 14. Kas to vaiko įstabumas, gabumas! *Grz.* 15. Koks gi tu gudrus! *Žm.* 16. Vėželi, še ir tau akelės! *Ps.* 17. Tokių man nereik! Tokias mažas (akis) gali sau pasilaikyti! *R.* 18. Broliukai, ginkitės nuo bado! *An. Š.* 19. Palaiminta toj ranka, kur (*An. Š.* „ką") kirvį išrado! *An. Š.* 20. Kad tave lapės, šunes, devyni vilkai! *Pr.* 21. Bene jis ką žino!? *Sv.* 22. Baune tu mane šersi? *Sv.* 23. Ar vienas šuva (šuo) su uodega! *Sl.* 24. Oi dieve, dievuli, ką aš padariau!..

c) 1. Atėjo rugpjūčio mėnuo. *Vs.* 2. Išlėkė iš lizdo paskutinieji kregždės vaikai. *Vs.* 3. Visoki dienos balsai po vienaskito vis tilo, rimo. *Vs.* 4. Aprimo žvirbliai, šarkos, vištos. *Vs.* 5. Radau pamesta kely. *Šv.* 6. Aklas aklą netoli teves. *Sln.* 7. Sauso niekas neklauso. 8. Šventąsias dienas švęsk. *R.*

d) 1. Lazdynai! lazdynai! kam gaidžiukui kelnytes perplėšei? — O kam mane ožka pagraužė! *Ps.* 2. Šeimininkas tuoj paklausė ateivį: „Sveteli, ar esi matęs kame tokią didelę varškę?" Melagius (svečias) jam atsakė: „Tai čia man didumas! Ar tai tokią buvo nusiliejęmano tėvai vienam pokyliui?" *Ps.* 3. Sužvink, kumelėle, sužvink, juodbėrėle! Kur tavo devyni sūneliai, tęn mano devyni broleliai! *Ps.* 4. Buvo devyni broliai ir sesuo Elenytė. Tėvai mirdami paliko sūnums po kumelį, o dukteriai kumelę, šitų devynių kumelių motyną. Broliai išvažiavo karan. Elenytė atliko namie. *Ps.* 5. Pabūkite kiek laiko valstiečio trobelėje ir gerame akmeniniame pono arba šiaipjau pasiturinčio žmogaus rūme. *Vs.*

§ 41. a) Šnekamojoje ir šiaipjau kalboje labai dažnai visiškai išleidžiamos lengvai suprantamosios sakinio dalys (žr. §§ 4 ir 5).

b) Keli vieno galo sakiniai, kurie bendras turi didžiąsias dalis — vieną ar abi, gali į vieną sakinį sutapėti. Toks sakinys bus **sutaptinis** [61].

Sakiniai: „Aprimo žvirbliai“, „aprimo šarkos“, „aprimo vištos“— turi visi po bendrą tarinį. Iš jų gali susidaryti ir vienas sutaptinis sakinys: „Aprimo žvirbliai, šarkos, vištos“ *(Vs.)*, arba „aprimo žvirbliai, šarkos ir vištos“.

Sakiniai: „Viršutinėse langų kertelėse prisilipys savo lizdus kregždės“, „trobų pastogėse prisilipys savo lizdus kregždės“ — turi abi didieji dali bendri. Iš abiejų tų sakinių galim irgi gauti vieną sutaptinį sakinį: „Viršutinėse langų kertelėse ir trobų pastogėse prisilipys savo lizdus kregždės“. *Vs.*

c) Beasmeniai sakiniai, ir neturėdami bendro tarinio, gali sutapėti; tam reikia tik, kad šie sakiniai prieš sutapėdami bendrą kurią antrininkę dalį turėtų.

Iš sakinių: 1) „Orie dabar drėgna“, „orie dabar šalta“ *(Ds.)* ir 2) „vakar lijo“, „vakar snigo“ galime gauti du sutaptiniu sakiniu: „Orie dabar drėgna ir šalta“ ir „vakar lijo ir snigo“.

## PAGRINDINIAI IR ŠALUTINIAI SAKINIAI.

§ 42. Sakinys, kurs paimtas skyrium turi pilną arba pilnoką prasmę, vadinasi **pagrindinis sakinys.**

> Pats aš gimjau viename Lietuvos kaime. Kaime mažas būdamas ir gyvenau. Dabar tenka man dažniausiai miestuose gyventi. *R.*

Čia turime tris sakinius. Visi jie, būdami paimti drauge ir kiekvienas skyrium, turi pilnoką, įmanomą prasmę. Visi trys šitie sakiniai yra **pagrindiniai, savarankiai, nepriklausomi.**

> § 43. 1. Lig saulė patekės, mums rasa ir akis išės. *Dk.* 2. Kieno duoną valgai, tam ir dirbk. *Rt.* 3. Kas skaito rašo, duonos neprašo. 4. Nelaimingas (nedalingas) tas bernytis, kurs mergytės klauso. *D.*

a) Kad paimsim pasakymą: „Lig saulė patekės, mums rasa ir akis išės“, tad turėsim du sakiniu: vieną — „lig saulė patekės“ ir antrą — „mums rasa ir akis išės“. Sakinys: „mums rasa ir akis išės“ bus pagrindinis, savarankis, nes jis, būdamas ir vienas paimtas, turi savą, pilnoką, įmanomą prasmę. Pirmasis sakinys: „lig saulė patekės“, pats vienas skyrium paimtas, prasmės neturi; jis

tėra dalis sakinio — „mums rasa ir akis išės". Kad paimsim sakinį: „mums rasa ir akis išės", tad stovįs šale jo sakinys — „lig saulė patekės" — bus tiktai atsakymas į klausimą: *„ligi kurio laiko* rasa mums akis išės?" Taigi visas tas sakinys („lig saulė patekės") yra ne kas kita, kaip tiktai pagrindinio sakinio *laiko aplinkybė,* išreikšta visu atskiru sakiniu. To „laiko aplinkybės sakinio" vietoje galėtų būti, žinoma, ir paprastoji laiko aplinkybė: *„Prieš saulei patekant, lig saulei netekėjus (prieš saulės patekėjimą, ligi saulės patekėjimo),* mums rasa ir akis išės".

b) Kad paimtume dabar visą pasakymą: „Kieno duoną valgai, tam ir dirbk", tad turėtume vėl du sakiniu: pagrindinį — *„tam* ir dirbk" ir šalutinį — „kieno duoną valgai". Šalutiniu sakiniu atsakome čia į klausimą: *„kam* tu turi dirbti?" Jį vadįsime čia „šalutiniu *papildinio* sakiniu".

c) Tokiuo pat būdu rasime, jog pasakyme: „Kas skaito rašo, duonos neprašo" turime irgi du sakiniu — pagrindinį „duonos neprašo" ir šalutinį „kas skaito rašo"; šalutinis sakinys čia tėra išplatintas, pavirtęs visu sakiniu, *veiksnys* pagrindiniam, be šalutinio ne visiškai pilnam, ne visiškai aiškiam, sakiniui — „duonos neprašo".

d) Pasakyme: „Nelaimingas tas bernytis, kurs mergytės klauso" — žodžiais „kurs mergytės klauso" tėra sakiniškai išreikštas veiksnio „bernytis" *pažyminys.*

e) Sakinys, kuris tėra kito sakinio dalis, didžioji arba antrininkė, vadinasi **šalutinis sakinys.**

f) Šalutinis sakinys, kaip matome, nėra dalykas savarankis; jis tėra dalis kito sakinio, su kuriuo jis vieną pilnai-pilną — **sudėtinį** sudaro **sakinį.**

g) Kadangi šalutiniai sakiniai dalys tėra kitų ir, priklausydami kitų sakinių, patys nėra savarankiai, tad juos vadinam dar **priklausomais, nesavarankiais** sakiniais.

§ 44. Šalutinius sakinius su pagrindiniais jungiame paprastai tam tikrais jungiamaisiais žodžiais — įvardžiais, sąjungomis ir prieveiksmjais. Pagrindiniame sakinyje tam tikslui dažnai vartojama: rodomasis kuris įvardis ar prieveiksmis, arba tam tikra sąjunga *(tas, toks, tam, tai, taip, tol...).* Šalutiniame sakinyje juos atatinka paprastai: atatinkamasis kuris įvardis ar prieveiksmis, arba tam tikra sąjunga *(kas, kuris, koks, kur, kaip, kai, kad, jog, iki, kol, jei...).* Šalutiniame sakinyje gali būti ir klausiamasis kuris žodis (žr. § 48).

Pagrindinio sakinio jungiamieji žodžiai (*tas, tam, tai...*) esti labai dažnai išleidžiami. Kartais jie išleidžiami, kaip matysim, ir šalutiniuose sakiniuose.

1. *Kas* ieško, *tas* randa. *Sv.* 2. Pažadėk man *tą* dukrelę, *kuri* vakar šilkus siuvo. *D.* 3. *Koks* tėvas, *toks* ir sūnus. *Sv.* 4. *Kaip* pasiklosi, *taip* išmiegosi (*Pn.* „pamiegosi"). *Sv.* 5. *Kai* visa buvom išsipardavę, *tai* vėl reikia visa įsitaisyt. *Rt.* 6. Ne *tam* aš jį auginau, *kad* jis dabar žmonių šunis man lodytų. *Sv.* 7. Motyna *taip* sušuko, *jog* ir kaimynai išgirdo. *Žm.* 8. Aš *tol* dirbau, *kol* galėjau. *Sv.* 9. Dirbsiu, *iki* galėsiu. *Sv.* 10. Neerzdink šunes, *kol* nekanda. *Rt.* 11. Mes, *jei* rytoj bus gražus oras, ketinam rugius pradėt vežti. *Sv.* 12. Skirk sau bernelį, *kur* raudonais veideliais. *D.* 13. Ar nežinai kartais, *kuris* dabar metas? *Rt.* 14. Jūsų gražūs, o mano — verkti reik žiūrint į gyvolius (mano gyvoliai tokie, *jog* verkti reik į juos žiūrint). *Žt.* 15. Juodos rankos — balta duona, baltos rankos — juoda duona. 16. Nuostabus daiktas: žiūri — gražu, palyti — dailu, tik pradedi skaityti — visur suklumpi. *R.*

## ŠALUTINIAI SAKINIAI.

§ 45. a) Kaip kurioje vietoje reikia žiūrėti į šalutinius sakinius, kada kur reikia jie skirti, parodo klausimai, į kuriuos atsakome tais sakiniais. Klausimai, skirstant šalutinius sakinius, daromi iš pagrindinių sakinių. Klausimai čia taip reikia dėti, kad šalutiniai sakiniai kaip-tik atsakymams į juos tiktų. Vieni jungiamieji sakinių žodžiai čia, kaip jau galėjom pastebėti ir bus matyti dar toliaus, daug ko nedaro: sąjungą „kad" galėtume rasti paieškoję visose arba beveik visose šalutinių sakinių rūšyse.

b) Šalutiniai sakiniai, kaip ir paprastosios sakinio dalys, gali būti penkeriopi: 1) *veiksnio,* 2) *tarinio,* 3) *papildinio,* 4) *pažyminio* ir 5) *aplinkybių.*

Čia duodame daugybę pavyzdžių — įvairiems šalutiniams sakiniams skirti.

### A. Šalutiniai veiksnio sakiniai.

1. *Kas pirmesnis,* tas geresnis. *Val.* 2. *Kas* pirmas į maišą, tas paskiaus iš maišo. *Žm.* 3. *Kas* tą vaistą žino, tuoj ir tampa sveikas. *Sln.* 4. *Kas* greitai bėga, tas pavirsta. *Val.* 5. *Kas* ars, (tas) nepavargs. *Val.* 6. *Kas* kitam kilpas spendžia, tas pats inkliųva. *Sln.* 7. *Kas* lengvjai (lengvai) žada,

tas sunkiai duoda. *Sln.* 8. *Kas* būtų žvieję, būtų sužvieję per margą lydekėlę. *Pr. d.* 9. Baltos lankos, juodos avys: *kas* išmano, tas pagano (raštas). *Sv.* 10. *Kas* turtingas, tas ir išmintingas. *Dk.* 11. *Kas* davė dantis, duos ir duonos. *Sv.* 12. *Kas* yra dievo žadėta, tas nepraeis. *Ps.* 13. *Kas* aplaistys, tas ir išdžiovįs. *Žt.* 14. *Kas* šunį karti nor, tas jam ir virvę randa. *Pr.* 15. *Kas* raudona, tai gražu. *Sv.* 16. *Kas* prabūta, kaip nebūta. *Sl.* 17. *Kas* pačios neklauso, tas duoną valgo sausą. *Žm.* 18. *Kam* niežt (niežti), tas ir kasos (ir „tas kasos"). *Val. Dk.* 19. Ne vis (visa) auksas, *kas* auksu žiba. *Pr.* 20. *Ką* mes vadiname debesimis, yra tirštas šaltas rūkas. *R.* 21. *Ką* tik jauti, vis ramu. *An. Š.* 22. *Ką* ažuspėjau,— audmenims! *Sl.* 23. Dabar lydėkit, *kurie* mudu vainojot. *Pr. d.* 24. Palaiminti, *kurie* alksta ir trokšta teisybės. *Dkš.* 25. Visi berneliai po akių: *kurs* yr puikiausias, kurs yr dailiausias, tas bus mano bernelis. *Pr. d.* 26. Man besėjant beravėjant, atjojo trys berneliai: *kurs* išėjo pažvejoti, daug žuvų pagavo; *kurs* išėjo pamedžioti, kiškelį pagavo; *kuris* ganė lankoj žirgus, sau mergelę gavo. *D.* 27. *Kurs* vogs, nepralobs; *kurs* ars, nepavargs. *Pr.* 28. Jau pernai čia buvo surašyta, *kiek kuris* ūkininkas turi žemės ir šeimynos. *Žm.* 29. Dabar nebežymu, *kiek* čia buvo nuganyta. *Rt.* 30. *Iš kur* kokį ištrauks, nusamdys (Kurmelis vaikį), kiekvienas kelias dienas telapojo. *Žt.* 31. Visiems malonu būtų, *kad* jis pasveiktų. *Sv.* 32. Žymu buvę, *kad* girių čia snausta. *An. Š.* 33. O klegesys! rodos, *kad* prūsai žąsis varosi! *Žt.* 34. Atsitiko, *jog* moteriškė apako. *R.*

**B. Šalutiniai tarinio sakiniai.**

1. Jis toks, *kaip ir visi kiti. Sv.* 2. Nebūk bent toks, *koks* išrodai. *Sln.* 3. *Koks* artojas, toks ir arklas. *Rt.* 4. *Koks* tėvas, toks ir sūnus. *Sv.* 5. *Kokia* galva, toks ir protas. *Žt.* 6. Nebūk toks, *kaip kur* (kaip tas, kurs) žemę knisa. *Sl.* 7. Būk toks, *koks* nori kitiems rodyties, ir būsi geras žmogus. *Šl.* 8. *Kieno* galia, to ir valia; *kieno* valia, to ir tiesa. *Rt.* 9. Bau tu esi tas, *kuris* turėjo ataiti (ateiti)? *Rr.* 10. Bėkivos! *Katras* pirma pribėgs, tatro ir būs (bus). *Kv.* 11. *Katras* aplink peklą (pragarą) pirma apibėgsiva, tatram bus poni (plg. § 21, b—22, 23). *Dk. p.* 12. *Katras* pirma pribėgsiva, tatram bus tas bats (batas, ta pušnis). *Dk. p.* 13. Sūnus nepaklausė jos

ir pasisakė, *kad* rytoj eisiąs (plg. „pasisakė rytoj eisiąs") į karalaitę. *Kp.* 14. Dabar apsisakau visai giminei, *jog* niekuomet iš savo krašto nevažiuosiu (plg. „dabar apsisakau niekuomet nevažiuosiąs..."; § 21, c). *R.* 15. Kai-kurios salelės tokios mažos, *kad* nėra nė žmonėms kur gyvena. *R.* 16. Žalčio dantys tokie smulkučiai, *jog* negalėtų jais nė indrėksti žmogui. *Vs.* 17. Londono toks platus miestas, *jog*, norint iš jo išeiti, reikia traukiniu važiuoti. *R.* 18. Čia medžio žiedų kvapas — *lyg sodas pratrūko* (toks kvapas, *jog* rodos — lyg sodas pratrūko). *An. Š.* 19. Jūsų gražūs, o mano — *verkti reik žiūrint į gyvolius. Žt.*

### C. Šalutiniai papildinio sakiniai.

a) 1. *Kas* veža, tą ir plaka. *Vel.* 2. *Kas* tau malonu, ir kitam daryk. *Pr.* 3. *Kas* visur, kaip reik, gražiai ir mandagiai elgias, tam ir ponai tur vertai kepurę nuimti (nusiimti). *Dn.* 4. *Kas* tur, tam ir reik. *Dk.* 5. Į dvarus nesamdo, *kas* (to, kas) nemoka lenkiškai. *Žt.* 6. *Kas* nenutuokia, tą visi apjuokia. *Sln.* 7. Aš jums nedovanosiu, *kas* tėvo paliko. *Žt.* 8. *Ką* nuderėsi, nemokėsi. *Ds.* 9. *Kieno* duoną valgai, tam ir dirbk. *Rt.* 10. Gaidys *ką* iškas, tą ir sules. *Val.* 11. Pašokęs apsitaisiau, *kuo* turėjau. *Žt.* 12. *Kuo* turiu, tuo duriu. *Žt.* 13. Aš nesutinku su tais, *kurie* bjaurisi pele. *Vs.*

b) 1. Ne mergelė būčia, kad aš nežinočia, *kas* žaliavo žiemą vasarėlę. *Grl. d.* 2. Visų balti dantys, o nežinai, *kas* už dantų yra. *Pr.* 3. Niekas nežino, *kas* jam ir žmonėms nutiko. *R.* 4. Dažnai miške lietuvis, *ko* verkia, nežino (nesižino ko verkiąs). *An. Š.* 5. Per laukus ir miškelius eidama, galvojo sau, *ką* ji pirksianti pieną pardavusi. *R.* 6. Petras ėmė motynėlei pasakoti, *ką* šiandien girdėjęs nuo Žalio ir *kur* žadąs eiti. *Žt.* 7. Nežinau, kas čia padarius. *Pn.* 8. Nė vienas nežinojo, *kas* dabar bedarą. *R.* 9. Kapitonas sušaukė visus (laivininkus, laivo žmones) ir ėmė tarytis, *kas* dabartės bedarą. *R.* 10. Ar nežinai kartais, *keliomis* ketino jis atvažiuoti? *Tr.* 11. Pasakyk, kad esi gudrus, *kurio* čia dabar meto skambina. *Nr.* 12. Tėvas žino, *į kurį* lauką reikia sėti. *Žt.* 13. Ar nežinojai, mano berneli, *katram* kieme augau? *D.* 14. Mergelė graži žiūrėti, meili kalbėti; nežinau, *koks* būdelis, *koks* rankužių darbelis. *D.* 15. Ar nežinai, merguželė, *kokį* vyrą gausi? *Ld. d.* 16. Šeriu žirgelį, nežinau, *kur* josiu.

*Grl. d.* 17. Peliutė žinojo, *kame* padėti visi valgymai. *Vs.* 18. Ar girdėjai, ar regėjai, *kaip* aguonas sėja? *Rt. d.* 19. Vis sukau sau galvą (vis galvojau), *kaip* čia iš namų išsprukus; vis sukau sau galvą, *kaip* čia tos stirnos iškėlus. *R.* 20. Vakare, susirinkus šeimynai, pasakojo, *kur* ir *kiek* nupirkęs miško. *Žt.* 21. Tik atsimink, *kiek* utėlių jis tau nušukavo. *Dn.* 22. Nežinau, *kaip ilgai* lindėjau savo prieglaudoje. *R.* 23. Nežinau, *kolei* mano taip išgulėta. *R.* 24. Sakyk, *ar* tu tęn buvai. *Sv.* 25. Vilkas neveiz (neveizdi), *ar* daug *ar* maž (maža) yra avjų. *Val.* 26. Pradėjo ieškot, valgyt ko *ar* neras. *Gd.* 27. Dievas jau žino, *ar* besugrįšiu. *Rt. d.* 28. Vieni patarė pasilikti laive ir laukti, *ar* neišsiskirstysią ledai. *R.* 29. Sesaite mano, jaunoji mano! žadu tavęs (tave) pasiklausti, *begu* moki austi. *Sln. d.* 30. Kartais negali žinoti, *beg* turi bitinėlį ir senis aulys (avilys). *R.* 31. Aš norėčia pasiklausti, *beg* tu moki arti. *Gd. d.* 32. Šitaip padarę, visi nekantriai laukė, *be* nepamatys jų iš laivo žmonės. *R.* 33. Valandą lūkuro (lūkuriavo), *be* neišeis dar ponas. *Žt.* 34. Teveizd, *bau* ir šis nenugaišo. *Rr. (Pr.).*

c) 1. Matai pati, *jog* aptekome darbais. *Žt.* 2. Matot pačios, merguželės, *jog* aš kareivis. *J. d.* 3. Žino, *jog* nebegrįšiu. *Gd. d.* 4. Atamenu, *jog* auklės pasaka ligi vidurnakčio nedavė man miego. *Vs.* 5. Tuodu kauku pamačiusiu, *jog* inde yra ne žildiniai, bet mėšlai, pradėjo tarp savęs šnekėties. *Kv.* 6. Dilbaitė pirm vestuvjų sakė, *jog* ne už Tupikio tekanti (sakėsi ne už Tupikio tekanti), bet už jo gyvenimo. *Žt.* 7. Žmonės apsityrė, *kad* vilkai nebelaksto. *Kp.* 8. Vaikis suprato, *kad* tie žildiniai buvo padėti kaukui. *Kv.* 9. Tik aš tyriau per giminužėlę, *kad* nėr meilus bernelis. *Pr. d.* 10. Viešpatie! uodas sako, *kad* gardžiausią kraują turinti varlė. *Ps.* 11. (Artojėliai) sakė mane nulesus kviečių dirvelę, sakė, *kad* (aš) pabaidęs juodbėrą žirgelį. *Žm. d.* 12. Žmonės prašo dievo, *kad* geri metai būtų. *Sv.* 13. Ir višta kasus žiūri, *kad* ką iškastų. *Sln.* 14. Karalaitis antsipuldamas prašė žmonių, *kad* to nedarytų. *Kv.* 15. Ir norėjo, *kad* tik prieitų (ir norėjo prieiti) kokį žmogų. *Grl. p.* 16. Prašyk seną motynėlę, *kad* parneštų rūtų vainikėlį. *Rt. d.* 17. Ar nori, *kad* tavo duktė būt talentinga (dalinga)? *Sln.* 18. Jis norėjo, *kad* aš šičion pasilikčiau. *Pr.* 19. Ar nori, *kad* žąsiukai dideli augtų? *Sln.* 20. Bijau mielos motynėlės, *kad* nenusidėčia (bijau nusidėti: bijau, kad nenusidėčiau mielai motynėlei). *Kp. d.* 21. Bobos pabūgo, *kad* (vyrai) ištiesų nesusipeštų. *Žt.* 22. Prašau tave,

*ydanti* man atleistumbei visus griekus mano neteisiai padarytuosius (visas nuodėmes... padarytąsias). *Rt.* 23. Dabokit, *ydant* nieks nepatirtų. *Pr.* 24. Mes maldo (maldoje) prašome, *ydant* mūsump ateitų. *Rr.* 25. Mes prašom maldo (maldoje), *ydant* mus ponas dievas norėtų apginti ir išlaikyti. *Rr.* 26. Ar meldi tų ją (dievo motyną), *ydant* tau atleistų kaltes? *Dkš.* 27. Ir liepė žmones, *ydant* sėtų. *Rr.* 28. Jei sūnus dievo esi, liepk, *ydant* tie akmenys (akmenes) duona pavirstų. *Rr.* 29. Ir tai atmink, *id** rūstybės savimp nelaikytumei. *Rr.* 30. Duok, *id* tau giedočia; duok... *id* žodį tavo pažintumim. *Rr.* 31. Mes maldo (maldoje) prašom, *jeng* jis tatai duotų mumus pažinti. *Rr.* *(Pr.)*.

d) 1. Žydai prašė, *tylėtų* (prašė, *kad* kiti tylėtų). *Grl. p.* 2. Prašau, *norėtumbei man tą... nudalyti. Rr. (Pr.).* 3. Po trijų dienų tėvai žiūri — *visas žalčių pulkas bešliuožiąs į jų kiemą. Ps.* 4. Prilipęs žiūriu, *kas* toj drevėj (drėvėje, duoboje), žiūriu — *genuičiai* (geneliai). *Ps.* 5. Žiūriu žiūriu — *devyni vilkai vieną bitę bepjauną. Ps.* 6. Jei matysiu — *nekila ant mūsų debesys,* bėgsiu tuojau prie Ožkienės. *Žt.*

### D. Šalutiniai pažyminio sakiniai.

1. Ant mėnesio matyti juodų taškų, *kurie daro jį panašų į žmogaus veidą. R.* 2. Ką mes vadiname debesimis, yra tirštas šaltas rūkas, *iš kurio* nieko aplinkui nematyti. *R.* 3. Negeras paukštis, *kurs* savo lizdą bjaurioja. *Val.* 4. Išvaduos mane tėvas močiutė, *kurie* mane augino. *Ld. d.* 5. Tuo saiku, *kuriuo* seikėsit, bus jumus atseikėta. *Rr.* 6. Ant, laukai šalti, *kurių* mes nugarą minkštą vasarą rėžėm, dar su ledais ir su pusnynais (dar l. ir p.) miegt (miegti) užsikloję. *Dn.* 7. Pats pabėgo stabulės veizėti, *kurio* (stebulės veizdėti, kurioje) buvo kaukai pasislėpę. *Kv.* 8. Linksmink šią dieną tą jauną mergelę, *kur ji* stovėjo rūtelių darželyje. *Grl. d.* 9. Paėmė tą lempą, *kur ji* labai gera buvo. *Grl. d.* 10. Skirk sau bernelį, *kur* raudonais veideliais. *D.* 11. Ir klausė tą žmogų, *kur* čia užkrosnyje stovėjo. *Pr.* 12. Vasariais (pietumis) yra vadinama ta šalis, *kur* saulė esti vidurdienį. *R.* 13. Rytais vadiname tą šalį, *iš kur* saulė teka. *R.* 14. Be ne tas čia gul bernytis,

---

* Senobės rašluose randame: *idanti, adunt, idant, id* (senobės rašytojų neskirta *i* nuo *y*).

*katras* mirė del mergytės? *D.* 15. Upė turi du galu — pradžią ir pabaigą. Upės galas, *katras* arčiaus pradžios, vadinas augštupys. *R.* 16. Ar esat matę tokį žvėrį, *kokį* aš vakar mačiau? *Nr.* 17. Australijoje vaisos tokių gyvulių, kokių kitur niekur nerasi. *R.* 18. „*Kas* lanktį kirs, to pati mirs". *Sln.* 19. *Kam* loji, to ir duoną valgyk. *Pn.* 20. *Kieno* suole sėdi, to ir giesmę giedi (to ir kalbą kalbi). *Ds. Pn.* 21. Buvo metas, *kada* pelė gyveno skyrium nuo žmogaus. *Vs.* 22. Kurią dieną įsižiūrėkite į žvirblyčius tuo metu, *kada* jie yra tuojau išlėkę iš savo lizdo. *Vs.* 23. Yra buvę atsitikimų, *kad* Vezuvjaus lava buvo nutekėjusi ligi jūros. *R.* 24. Yra buvę ir tokių atsitikimų, *kad* avėdros parsinešdavo savo gūžton ir žindamų vaikelių. *R.* 25. Bekeliaujant teko trankyties tokiais netikusiais keliais, *kad* turėjau pasinaudoti nešėjais. *R.* 26. Jai išaugo tokie plaukai, *jog* visą jos kūną galėjo apdengti. *Val.* 27. Graustinė (graustinis) kartais tokį trenksmą daro, *net* išsigandusi žemė virpa. *Žt.* 28. Lauke toks sodrus lytus dulkė, *net* nuo visų pastogių vanduo čiurkšliais tiškėjo. *Žm.* 29. Atlėkė šyvas arklys, taip (toks) baltas, *kad net* visą žemę nušvietė. *Grl. p.* 30. Iš-terpu puirių tokie kvapai kilo, *lyg kad* giria pratrūksta ar pučia iš šilo. *An. Š.* 31. Prikrovė vežimą — *nė arkliai* (tokį, *jog* nė arkliai) *nepatraukia. Rg.*

**E. Šalutiniai aplinkybių sakiniai.**

a) **Vietos:** 1. *Kame šuo loja,* tęn ir laka. *Val.* 2. *Kame* kirvis, tęn ir kotas. *Val.* 3a. *Kur* eis nejęs, čiupt už bambos (durų klingis). *Sv.* 3b. *Kur* šuva (šuo) laka, tęn ir loja. *Sln.* 4. *Kur* aš eimi, jūs ateit negalite. *Rr.* 5. *Kur* nueisiu, čia nameliai; *kur* numirsiu, čia kapeliai. *Sln.* 6. Eisiu, *kur* kojos neš. *Sv.* 7. *Kur* paukštis lekia, tęn plunksna krenta. *Sln.* 8. *Kur* kraujas tiško, rožė žydėjo. *Gd. d.* 9. *Kur* kraujai bėgo, rožė žydėjo; *kur* liemuo griuvo, ąžuolas dygo. *Grl. d.* 10. *Kur* niežt (niežti), čia nagai; *kur* miel (miela), čia akys. *Sln.* 11. *Kur* bitinėlis, čia ir bitelės. *Dk.* 12. *Kur* prikliudė akmenėlį, ugnelė žėrėjo. *Sn. d.* 13. *Kur* veršiai midų geria, kad mes nueisma, tą pačią putrą srėbsma. *Val.* 14. *Kur* mūsų nėra, tęn veršiai midų geria, o kai mes nueinam — tą patį vandenį (tą patį vandenį randam, geriam) [62]. *Sln.* 15. *Kur* šiais laikais kitais metais dygo jau žolelė, šįmet (šiemet) sniego ir ledo pluta mažne dar par mastą. *Žt.* 16. *Kur tik* žiūri, vis gražu; *kur tik*

uostai, vis miela; *kur tik* klausai, vis linksma. *An. Š.* 17. *Kur* trumpa, tęn trūksta. *Sv.* 18. *Kur* mano žirgelis jojant siautė, tęn mano širdelė panelę (mergelę) jautė. *Gd. d.* 19. *Kur* tavo devyni sūneliai, tęn mano devyni broleliai. *Ps.* 20. *Kur* dabar šilelis, buvę miškai šventi. *An. Š.* 21. *Iš kur* gaunat darbo, iš tęn ir pelno laukit. *Pn.* 22. *Kas šakytėlė,* tai gegutėlė kukavo rytą ir vakarėlį. *Kp. d.* 23. *Kas tiktai šakelė* — tai aukso spurgelė. *Ld. d.*

b) **Laiko:** 1. Tada atjosiu, tada atlankysiu, *kada sausa lazda žaliuos. J. d.* 2. *Kad aš* mažas buvau, šile ožius ganiau. *D.* 3. Ketu daryti veseliją (vestuves kelti, daryti), nors vėlop rudenop, *kad* ožkas sukišiu. *J. d.* 4. Brangiųjų akmenų matau daugybę, *kad* anksti rytą saulė rasoje maudosi. *Ps.* 5. Dar gaideliai negiedojo, *kad* mamužė kėlė. *Pr. d.* 6. Ir *kad* neteko vyno, tarė motyna Jėzaus jop: „Vyno netur!“ *Dkš.* 7. *Kad* aš išginiau tėvelio palšus jaučius, o ir atjojo pas mane našlužėlis; aš *kad* parginiau tėvelio palšus jaučius, randu bernelį pačioj kerčioj už stalo. *Ld. d.* 8. Vai *kad* mes jojom trys brolužėliai į svetimą šalelę, į Turkijos žemelę, tai gailiai verkė tėvas močiutė, broleliai ir seselės ir slauna (garsi) giminėlė. *Ld. d.* 9. *Kad* vilkai kieme, tad šunis lakin. *Val.* 10. Ne laikas šunis (nė metas šunes) lakinti, *kad* vilkai bandoje. *Val.* 11. *Kad* dugną dėsma, tad regėsma. *Val.* 12. *Kad* jis kalba, miltai birsta (bįra); *kad* reik duoti, nėr ir pelų (nė pelų nėra). *Val.*

13. Tėveli mano, tada tave lankysiu, *kaip* akmenėliai pavandenužiu plauks. *J. d.* 14. *Kaip* nutekėsi, tiek nebedirbsi. *Žm.* 15. *Kaip* močiutė stakles taisė, dar aš maža buvau; *kaip* seselės drobes audė, dar man nerūpėjo. *J. d.* 16. Nešok, nežvenk, žirgeli, *kaip* aš keleliu josiu. *Ld. d.* 17. *Kai* pradės kąsti, tai ir kąs. *Rt.* 18. Boba, *kai* išalksta, ir burt išmoksta. *Sln.* 19. *Kai* kada parvažiuosiu viešėtų, tai tamstai (sveikam) tada visa žodžiais apsakysiu. *Rt.* 20. *Kai* aš jojau par žalią girelę, ir užjojau putino kelmelį. *Kp. d.* 21. *Kai* žmonės apsityrė, kad vilkai nebelaksto, tai pradėjo nebebijot vaikščiot ir po vieną. *Kp.* 22. *Kai* paprasi, gera rasi. *Sl.* 23. *Kai* tėvelis tvorą tvėrė, ir mane sutvėrė. *Sl.* 24. Mums... tik žiūrėti patogu, *kai* pliki stabarai pavasario laukia. *An. Š.* 25. *Kai* ėjau par lieptą, ir įlūžau. *Sln.* 26. *Kai* sprogo ugnies sprogulė į mane, ir išdegė man užpakaly drevę (duobą). *Sln.* 27. *Kai* pataisysi rūtų vainikėlį, bent palydėki nors per laukelį, iki sro-

vingo gilaus upelio. *Vlk. d.* 28. Ir *kai* pribėgsi žalią lankelę, tęn tave paganysiu. *Pr. d.* 29. Žiūrėsma, *kai* dugnį dėsma (žr. 11). *Sl.* 30. Iškris obuolys, *kai* nunoks. *Pr.* 31. *Kai* sudžiūsta molis, reikia atmirkyt. *Ds.* 32. *Kai* bėga, visi sąnoriai (sąnariai) girgžda. *Ds.* 33. Saulelė tekėjo, *kai* brolį nušovė. *Gd. d.* 34. Sykį *kai* drožė, kraujas tekėjo; antrą *kai* drožė, žemė drebėjo. *Gd. d.* 35. *Kai* pasenau, pro akis išlindau (aguona). *Pn.*

36. *Kuomet* kas svečių atsitiko vasarą, toje klėtyje viešėjo. *Žt.* 37. *Kuometu* (tinklas) pilnas yra, tada išvelka ant krašto ir sėdęsi išrenka gerąsias (žuvis) induosna, o piktąsias meta šalin. *Rr.*

38. *Lig* saulė patekės, mums rasa ir akis išės. *Dk.* 39. Sugysi, *lig* ištekėsi. *Sl.* 40. Palauk, *lig* aš sugrįšiu. *Sl.* 41. Devynias naktis miego nemigau, devynias žvakes *lig* sužibinau. *J. d.* 42. Margam dvarely raiba gegelė ryts vakaras kukavo, *lik* iškukavo, *lik* išalsavo nuo (ir „iš“) močiutės dukrelę. *J. d.*

43. Dar ilgs pažygys, *iki* vėl vasarėlę sulauksim. *Dn.* 44. Laukiau, *ik* tarnai man ponui lieps pasirodyt. *Dn.* 45. Ir, *ik* dirvos vėl ką duos, palūkėt nepailskim. *Dn.* 46. Tegu bųva, *iki* aš parvažiuosiu. *Grl. p.* 47. Daug vargų tėvams savo padarėm, *ik* bėginėt išmokom. *Dn.* 48. Tikt atsimink, kiek utėlių jis tau nušukavo, *ik* išmokai jo penkias kiaules surokuoti. *Dn.* 49. Dirbsiu, *iki* galėsiu. *Sv.* 50. Puodas vandenį neša, *iki* ąsa nutrūkst. *Pr.* 51. Aš (žirgas) nustovėjau savo eiklias kojeles, *ik* parkalbėjai (perkalbėjai?) savo jauną mergelę. *Ld. d.* 52. *Iki* tu gyvas būsi, tai tu pas mane būsi. *Grl. p.*

53. Tolei kukavo, *kol* iškukavo iš motinėlės jauną dukrelę. *Grl. d.* 54. Tolei sau ieškojo, *kolei* sau gavo bagotus (lobingus) tėvus ir pačią gerą. *Ds.* 55. Žirgą parlakstysi, važį pardildysi, *kolei* mane jaunuolėlę iš čia išvaduosi. *Kp. d.* 56. Kreivink kaklą sūnaus tavo jaunybėje jo ir kalk šonus jo (kreivink savo sūnaus, ligi jauno, kr. savo sūnui, ligi jaunam, kaklą ir kalk jo šonus), *kolai* (kolei) mažas yra. *Dkš.* 57. Tol stovėjo, *kol* išklausinėjo. *Kp.* 58. Aš kožną dieną jumis (kasdien, kiekvieną dieną jus) krapysiu, *kol* atiduosit man raštą. *Dk. p.* 59. (Mergelė) tol uogas rinko, *kol* bernyčius priviliojo. *Vlk. d.* 60. Tol mokomos, *kol* gyvi esma. *Val.* 61. *Kol* išsikūręs (krosnis), ir duona iškils. *Žt.* 62. Vagis vogs, *kol* pakars (kol jį pakars). *Sln.* 63. Pinigų neturiu, *kol* Onikė nutekės. *Žt.* 64. *Kol* pavalgysma, tepastovie, teatsiputie arkliai.

*Žt.* 65. Reiks gerai sprūdulti, *kol* pabengsma (pabaigsim) šieną vežti. *Žm.* 66. Liepė būt pas savo sūnų, *kol* jis gyvas bus. *Grl. p.* 67. *Kol* riebesis (riebjasai, riebusis) sulys (suliesės), liesasis padvės. *Dk.; kol* riebusis sulys, tai liesasis nusprogs (padvės). *Sln.* 68. Aš tol dirbau (aš dirbau), *kol* galėjau. *Sv. Pr.* 69. *Kol* vandenėlis nusistovėjo, bernytis mergytę neperkalbėjo. *Pr. d.* 70. Neerzdink šunes, *kol* nekanda. *Rt.* 71. Kodel tu neprašei, *kol* brolis nebuvo miręs? *Žt.*

72. Tu jos nematysi, *kolik* gyva būsi; daug bėdos turėjau, *kolik* aš suieškojau. *Grl. p.* 73. Būk pas mane ir valgyk, *kolik* (*Sv.* ir „kolek") gyva būsi. *Grl. p.* 74. Taip tęsės, *pakolei* pastarosios ligos sulaukė. *Val.* 75. Būkit čia, *iki kol (iki, kol, kolek)* aš pareisiu. *Rg.* 76. Aš tol (iki tol) dirbsiu, *iki kol* galėsiu. *Pr.* 77. Išvaduos mane tėvas močiutė, kurie mane augino, *pakol* tau pažadėjo. *Ld. d.* Važiuosme, brolaičiai, į svečią šalį, *pakolei* upaitės da (dar) neužšalo. *Sln. d.* 79. Važiuokit, sveteliai, *pakol* nesutemo: tamsi naktis, tolims kelias, nebatseksit (nebeatseksit) kelio. *J. d.*

80. Sėdėsma, *kol tik* eisi (sėdėsim visą laiką, kol tu čia būsi). *Žt.* 81. *Kol tik* mano gyvyba (gyvybė) ir sveikata valios, tol stelgsiuos, kad tėveliams netrūktų nieko. *Žt.* 82. Į einantį (lekiantį) eitvarą (aitvarą) visi gal žiūrėti, *kol tiktai* jis kur nusidriekia. *Sln.* 83. Kunigas sėmęs, *kol tiktai* tą kryželį išsėmęs. *Sln.* 84. Kristau, tave aš karalium vadįsiu, *kol tik* čion esu. *Rr.*

85. *Lig tiktai* pradeda kristi medžių lapai (tuoj pradėjus kristi medžių lapams), žaltys įsirango žiemoti. *Vs.* 86. *Lig tik* pasijudinau, gražusis žvėrytis tuojau pranyko. *Vs.* 87. *Lig tik* atadarai klaimą (klojimą), tuoj vištų priburba. *Kp.* 88. *Kaip tik* metė gaidžiukas riešutų kekelę, ir išmušė vištytei akelę. *Ps.* 89. *Kaip tik* išvydęs (velnias) ąžuolyną pašvęstą ir gaidys pragydęs, tuoj iš nagų paleidęs (akmenį) ir smėlin įmušęs. *An. Š.* 90. *Vos* užtraukė stirną viršun, tuoj išgirdau rūstų tėvo balsą. *R.*

91. Šia naktį, *neig* gaidys du kartus pragis, tris kartus manęs užsigįsi. *Rr.* 92. (Norėčiau atsigaivinti), *ik ne*nueimi... *Rr.* 93. Savo motynai liko apiekūną (globėją) šv. Joną, *neg* dūšia išėjo iš kūno. *Rr.* 94. *Pirm neng* mirsiu, *pirm nekaip* mirsiu, *pirm neig, pirm negu* mirsiu..., aš tau savo lauką užrašysiu. *(Rr.). Pr. R.* (žr. § 51). 95. Jojau per laukelį — žemelė drebėjo. *Vln.*

c) **Priežasties:** 1. *Kadangi* buvo nuvargęs, turėjo atsilsėti. *R*. 2. *Kadangi* dvisparniai vabzdžiai nepakenčia šalčio, labai lepūs, tad, ligi neatšilus orui, jie nekįla į augštuosius oro sluoksnius. *Vs.* 3. *Kadangi* saulė yra taip toli nuo mūsų ir betgi išrodo mums didokas rutulys, tad aišku, jog didumo ji baisiai didelė. *R*.

4. *Kad* tu išgelbėjai žmonių giminę, duosiu tau maistui gyvulį, kurį pats pasiskirsi. *Ps.* 5. Gal jį laikas[63] traukė (nešė), *kad* ežeran įsigrūdo. *Ds.* 6. *Kad* giltinė paėmė kirvį, tejem (teimie) ir kotą. *Val.* 7. Paskum ant jo (ant akmens) lietuvjai davanas (dovanas) kūrenę, *kad* juos dievai apsaugo ir dengia ir peni. *An. Š.* 8. Ir visi neatsidžiaugia, *kad* sūnus prapuolenis sugrįžo. *Sv.* 9. Šitie visi trys sūnai (sūnūs) džiaugės, *kad* atsirado jiem (jiems) močia. *Ds.* 10. Jonas pavasarį atsiminė skųsties, *kad* (Petras) rudenį nenuleidęs vandens. *Žt.* 11. Kvailys džiaugias akėčvirbaliu,[64] *kad* geras iešmas jam būsiąs briedžiui kepti. *Ps.*

12. Tryškiuos turės ilgokai ilsėties, *nes* bus dideliai nusivarę. *Žm.* 13. Bobos ėmė vyrus namó varyti, *nes* kurios blaivesnės pabūgo, kad (vyrai) ištiesų nesusipeštų. *Žt.* 14. Dovanokim seserėlei, *nes* jauna tebėra. *Žm. d.* 15. Kiekvienas kuo-anksčiau (kuo-anksčiausiai) taisės išvažiuoti, *nes* kiekvienam dešimtimis buvo reikalų. *Žt.* 16. Kuisiai (uodai) su musimis (musiomis) yra drąsiausi, *nes* tupja ir ant karaliaus nosies. *Val.* 17. Palaiminti romūs, *nes* anis (jie) pavils žemę (žr. 25). *Dkš.* 18. Palaiminti, kurie alksta ir trokšta teisybės, *nes* jie bus pasotinti. *Dkš.* 19. Prijojo karčemą (pr. smuklę ir sulindo), *nės* (nes) jau buvo tamsu. *Grl. p.* 20. Aš tai žinau, *nės* (nes) aš tai pats mačiau. *Pr.* 21. Žydų žemė yra visų kitų žemjų geriausia ir riebjausia buvusi, *nėsa* tęnai buvo aukso, sidabro, javų, bandos, bičių ir kitų daiktų apstas. *Rr.* 22. Nukopk greitai žemyn, *nėsa* eš (aš) turiu šiandieną namuosu tavo būti. *Rr.* 23. Tur jis numirti, *nėsa* sūnumi dievo darosi. *Rr.* 24. Inkišk kalavijį tavo ing makštis, *nėsa,* kursai ima kalavijį, nuog kalavijo prapuola. *Rr.* 25. Pašlovinti yra romieji, *nėsa* jie žemę apsės (pavils, veldės). *Rr.* 26. Aš jį pažįstu, *nėsa* aš esu jo mokintojis (mokytojas) buvęs. *Pr.* 27. Togidel ir jūs būkite gatavi (pasiruošę), *nėsang...* sūnus žmogaus ateis. *Rr.*

28. Kunigėlis neateis, *bet* serga. *Als.* 29. Nekleisk, *bet* pritrūksi. *Als.* 30. Nespjauk prieš vėją, *bet* pats save apspjau-

si. *Als.* 31. Nespjauk į vandenį, *bet* pats sugersi. *Val.* 32. Žąsins sako: „Įleisk mane, lapele, įleisk mane, *bet* jau nušalsiu". *Dk. p.* 33. Įleisk į trobą, susimylėk, *bet* jau nebgaliu beištūrėti. *Dk. p.* 34. Saugais, *be* sumindysiu! *Ds.* 35. „Par agurkus nežengt, *be* kartūs esti". *Ds.*

36. Žmonės džiaugėsi, *jog* gyvolėliai par žiemą krimtę sausą pašarą dabar gauna (turi) jau minkštos, jaunos žolelės atsigauti. *Žt.* 37. Kita sėkla išdygus (išdygusi) padžiūvo, *jog* neturėjo drėgnumo. *Šrv.* 38. Garbiname tave, *juog* (jog) iš dangaus žemėn nužengti teikeisi. *Rr.* 39. Jų vietoje murmėjo ubagai susėdę eiloje (eilėje), *jog* nieks nesirūpina (*jog*... nesirūpinąs) dalyti duonos. *Žt.*

40. *Kaip* vogta, tai niekais ir eina. *Sln.* 41. *Kai visa* buvom išsipardavę, tai vėl reikia visa įsitaisyt. *Rt.*

42. Senis nu duot, nu duot (mušti, lupti) tą savo senę, *ko* netylėjo. *Sln.* 43. Nusigando, *del ko* (del to, kad) negyvas prašnekėjo. *Grl. p.* 44. Visi jį barė, *kam* davęs tokią laisvę vaikams. *R.* 45. Ir mušė jį, *už ką* (už tai, kad) tėvo motinos neklausė. *Sv.* 46. Kitas, *už ką* jam davė ranką pasisveikint, davė penkiolika tūkstančių raudonųjų. *Grl. p.*

47. Nekask duobės kitam — *pats inkrisi. Gd.* 48. Negersiu — *nebepaeisiu kojomis. Žt.* 49. Nebūk saldus — *nurys,* nebūk kartus — *išspjaus. Sln.*

d) Sąlygos: 1. Mes, *jei* rytoj bus gražus oras, ketinam jau rugius pradėt vežti. *Rg.* 2. Tatai vis (visa) tau duosiu, *jei* puolęs garbįsi mane. *Rr.* 3. O *jei* negausiu tos norimosios, palauksiu augančiosios. *Vlk. d.* 4. *Jei* melsi, tai gausi. *Pr.* 5. *Jei* kas radot, atiduokit. *Sln. d.* 6. *Jei* žiedelis bernelio pirktas, skandinčia į dugnelį. *Ld. d.* 7. *Jei* kas nor gyventi ir gerų dienų regėti, teramdai liežuvį savo. *Rr.* 8. Aš, *jeigut* randu knygose negerų paveikslų, galiu pasisaugoti taip nedaryti. *Žt.* 9. *Jei* tau tėvas tavas lieptų kokią netiesą bylot, turiegu tu jo klausyt? *Dkš.* 10. Turėtum užteist jį, *jei* ką ėmęs (esi ėmęs). *Vel.* 11. *Jei* nutvertum (nutvertų) bevagiant, tęn pat pakars. *Dk. p.* 12. *Jeigu* tik kokią dieną susivėlinam (kad tik būtume kurią dieną pavėlavę, susivėlinę), tai jau būt buvę viskas išparduota. *Sv.* 13. *Jáb* (jéib) aš nukertu vakar rugius, šiandie kas kita būtų. *Sv.*

14. *Kad* atsikeltų, dangų paremtų; *kad* prašnekėtų, daug pasakytų; *kad* rankas turėtų, vagį sugautų. 15. *Kad* tokių pūrą sėjus nė vienas diegelis nedygtų, niekam bėdos nebūtų.

*Sln.* 16. *Kad* kabikas nekabėtų, ir tupikas netupėtų. 17. *Kad* būčia žinojęs, tai saulės lankčiu būč atsilenkęs. *Sln.* 18. *Kad* žinočia, *kad* atjotų (*kad* žinočia atjosiant našlaitėlį), kločia aš jam patalėlį trijų ailių arškėtėlių.[65] *Gd. d.* 19. *Kad* aš žinočiau našlužį gausiant (žinočiaus n. gausianti), aš surakinčiau jam kojas rankaites. *Pr. d.* 20. *Kad* būčia žinojus tokį buvimėlį, būčia rūtų vainikėlį darželyj palikus. *Ld. d.* 21. *Kas* genio vaikus žinotų, *kad* pats neklyksėtų? *Šv.* 22. *Kad* būčio (būčia, būčiau) bent par paukštelį žinojusi..., tu į mano butą būtumei kojos neinkėlęs. *Žt.* 23. *Kad* kas prispaustų prie darbo, supliukštų jos lašiniai. *Žt.* 24. Ne mergelė būčia, *kad* aš nežinočia, kas žaliavo žiemą vasarėlę. *Grz. d.* 25. *Kad* būtų tiesiog važiuota, tai jau Rygiškiuos būtume bėsą. *Rg.* 26. *Kad* tik būtų nuo jūsų pasprukęs, būčio (būčia) priklojęs. *Žt.*

27. Greit pasęsi, *kad* daug žinosi. *Sln.;* greit pasenėsi, *kai* daug žinosi. *Sl.* 28. *Kad* priplauksi vainikėlį, būsi mano mielas. *Gd. d.* 29. *Kad* namie privalgysi, ir kitur ką gausi. *Pr.* 30. *Kad* tu man pasakysi: „meluoji“, tai aš tau du rėžiu rėšiu iš nugaros. *Ps.* 31. Šunies (šunes, šuns) kailio klausysi, *kad* manęs neklausai. *Dk.* 32. *Kad* taip antsipuoli, aš tau parduodu. *Dk. p.* 33. *Kad* prie darbo kaip gaidys, tad prie valgio kaip arklys. *Val.* 34. Gali mesti dešrą, *kad* žinai lašinių paltį nukrisiant. *Val.* 35. *Kad* nėra kam, reik dirbti pačiam. *Val.* 36. „*Kad* nori, vištos kad būtų dėslios, tai reik iš apierinių kiaušių pamainyti (perinant)“. *Sln.* 37. „*Kad* gegužė sodžiuj kukuoja, tai sukukuos blogus metus“. *Sln.* 38. „*Kad* koki merga skalbdamos pilvą nušlampa, tai ta gaus vyrą girtuoklį“. *Sln.* 39. „*Kad* nori turėt lengvius (lengvus) drabužius, tai reik jaunu mėnesiu pasisiūdint“. *Sln.* 40. „*Kad* pulkas žmonių pamato eitvarą (aitvarą) einantį, tai visi gal į jį žiūrėt, kol tiktai jis kur nusidriekia“. *Sln.* 41. Jau *kad* įleidė šaknį, tai sunku beiškrapštyti. *Sln.*

42. *By tik* niekas negaudo ir nebaudžia, kirsk, kiek tik bevalioji. *Žt.* 43. Tu *by tik* žinai, tuojau tau viską atiduok. *Žt.* 44. Man vistiek, *by tik* bagota (lobinga). *Žt.* 45. *By tik* tave imtų, rankas kojas nubučiavusi gali už jo eiti (tekėti). *Žt.* 46. *By tik* bus šeimininkė, bus kam veizėti. *Žt.* 47. Mokės gyventi, *by tik* žemės turėtų. *Žt.*

48. Ir nė vieno liemenio (liemens) lietuvjai nekirtę, *jėg tik* stuobriai papuvę savaime išvirtę. *An. Š.* 49. Anei jų (grybų) žmonės valgo, anei (nei-nei) žvėrys graužia, *jėg*

bėgdami par mišką galvijai išlaužia arba patys savaime suglebę supūsta. *An. Š.* 50. Tu tuomet negelbuotumei žmogaus, *jei-bent* neturėtumei pats nė grašio. *Žt.* 51. Važiuok, čia negilu, *jei-bent tik* krantas didelis. *Vel.* 52. Aš pats neisiu, *nebent* tave kas kur nudėtų. *Žt.* 53. Daug ir iš to nebus pelno, *nebent* imtumei žmones sukti. *Žt.* 54. Aš tęnai nuėjęs nieko nesakysiu, *nebent* pati motyna imtų klausinėti. *Žt.* 55. Svetimo daikto aš neimsiu, nevogsiu, *nebent* pinigų koks maišas kad pakliūtų nutverti. *Žt.* 56. Rytoj nieko jam nedirbsiu, *nebent* riešutauti vesis. *Žt.*

57. Septynis [66] metus lauksiu: *nesugrįši* — už kito eisiu (tekėsiu). *Grl. d.* 58. *Gulėdamas liuobsi arklį* — stačias važiuosi, *stačias liuobsi* — miegodamas važiuosi. *Užl.*

e) **Nuolaidos:** 1. *Kad ir nupįsi* (vainikėlį), bet nenešiosi. *J. d. (Als.).* 2. *Kad ir* prausiu burnužėlę rytą vakarėlį, bet nebūsiu taip raudona, kaip pas motynėlę. *J. d.* 3. *Kad ir* nupirksi (žirgelį), bet nejodysi; *kad ir nupįsi* (vainikėlį), bet nedėvėsi. *Grz. d.* 4. *Kad* žmogus *ir* numiršta, darbai gyvena. *Gd.* 5. *Kad ir* kaip šilta, kad vėjas pučia, žmogui pačiam laike gyvent. *Sln.*

6. *Jeib ir* aš jauna čia nevaikščiosiu, vaikščios mano broleliai. *Vlk. d.* 7. Ko sėdi, broleli, ko rymai? ar ne tavo jaunos dienelės? ar ne tavo aukso kilpelės? — *Jeib ir* mano jaunos dienelės, *jeib ir* mano aukso kilpelės, gailu man, širdelei gailu, gailu man seselę (seselės, seselė) palikti. *Sln. d.*

8. *Nors* mes jį kvietėm, tečiau (ir „tačiau") neatėjo. *Užl.* 9. *Nors* jau dabar lietuvis plikuos plotuos gimsta, giesmėj (dainoje) mišką užgirdęs (išgirdęs), be jo neberimsta. *An. Š.* 10. Viršūnės da žaliuoja, *nors* jau šakos džiovi. *An. Š.*

11. *Nors* man nieko nesisako, aš delto matau, kad gyvenimas nusmuko. *Žt.* 12. *Nors* nė žodelio į vienas-antrą neištarė, vienok labai daug apipasakojo. *Žt.* 13. *Nors* oras truputį atvėso, vienok prakaitu rasoja visų kaktos. *Žt.* 14. Troba *nors* supuvusi, suleidau (suleidžiau) vienok keturias bobas. *Žt.* 15. *Nors* rankos raudonos, nosys mėlynos, vienok taškosi vaikai po minkštą sniegą, braido po klaniukus. *Žt.* 16. Gumbas *nors* ilgai miegojo, bet nelinksmus (nelinksmas) kėlėsi. *Žt.* 17. *Nors* vakar lijo pliaupė par dieną, (nors) vieškelis vienu purvu, bet iš viršaus graži giedra. *Žt.* 18. *Nors* saulė betekėdama sužadina iš miego be galo daug padarų, bet trankiai pradeda jie krutėti ir suosties tiktai po kiek laiko,

saulei jau gerokai pakilus. *R.* 19. Karkadilas[67] *nors* išrodė nebegyvas, tečiaus, kai inkišau gerklėn geroką pagaikštį, taip smagiai sukando jį dantimis, net medis sutraškėjo. *R.* 20. *Noris* medumi teptumi, vis degutu dvoks. *Dk.* 21. Nebeklausysiu tavęs, *noris* kuo-didžiausiai mane viliotumi. *Val.* 22. *Norint* lįja, aš tačiau keliausiu. *Pr.* 23. *Norint* vis bersi žirnius prieš sieną, nelips. *Pr.* 24. Jis tai darė, *norint* jam tai uždrausta buvo. *Pr.* 25. *Norint* netikęs, bentgi didelis. *Pr.* 26. *Norint* toksai didelis tęnai (Londono gatvėse) sąjūdis, tečiaus trukšmo šauksmo Londone yra labai máža. *R.* 27. *Norint* Temzos plati upė, delto jos krantai yra išgrįsti tašytais akmenimis, ir per ją eina apie 20 tiltų. *R.*

28. *Ar jūs žiūrit, ar nežiūrit,* aš jūsų nebūsiu. *Ld. d.* 29. *Čiulbat nečiulbat,* girios paukšteliai, nenuramįsit mano širdelės: aš neturiu tėvelio, aš neturiu širdelės. *J. d.* 30. *Kosėk nekosėk,* vėdaro negausi. *Kv.* 31. *Nyrok nenyrok,* manęs basos nelaikyk ir prie darbo nevaryk. *Sln. d.* 32. *Jam sakyk nesakyk,* guli prisprogęs, ir tiek. *Rt.* 33. *Žiūrėk nežiūrėjęs, veizėki neveizėjęs,* žinai gerai, bernužėli, kad aš tau neteksiu. *Grz. d.* 34. *Rūgok nerūgojęs,* (pati) ne rankovė, neišversi. *Žt.* 35. *Kas bus, kas nebus,* žemaitis nepražus. *Dk.* 36. *Jis be jis,* bet toj (toji boba) tai labai nevalyva (nelemta, nedora). *Užl.* 37. *Eina per šiaudus* — nešnabžda, *eina per ugnį* — nedega, *eina per vandenį* — negrimsta (šešėlis). *Sv.*

f) **Tikslo ir siekimo:** 1. Jis taip daro visiems matant, *ydant* paskui visi jo išmintimi stebėtųsi. *R.* 2. Piktoji dvasia juos kursto, ydant stembtų prieš jį (dievą). *Dkš.* 4. Kur pirksim duonos, ydant tie valgytų (k. p. d. tiems valgyti)? *Rr.* 4. Apaštalams (Kristus) ypačiai kalbėjo, anuos (juos) graudendams, ydant jie kytriaus (gudriaus) elgtųsi, nėi kiti žydai. *Rr.* 5. Reiktų sudėti daugiaus, kaip milijonas žemės rutulių, ydant pasidarytų vienas saulės meto rutulys. *R.* 6. Duokimgi (duoki gi man), pone, ben mаž atsilsėti, ydant galėčiau ben atsidvėsti. *Rr.* 7. Surinkite trupučius, kurie atliko, ydant nepražūtų. *Rr.* 8. Jis man kelią rodė, ydant nepaklysčiau. *Pr.* 9. Simanas est priverstas, *id* jam nešt padėtų. *Rr.* 10. (Jėzus) ėmęs septynetą duonos laužė ir davė mokytiniams saviems, id po žmonių dėtų. *Rr.* 11. Aš tavęsp keliu akis savo, id gelbėtum varguos mano. *Rr.* 12. (Ponui Jėzui kelią užtekėk), id apčystijęs (apkuopęs, apvalęs) tave nuog jų (nuodėmjų) draugėsp savo priimt teiktųsi. *Rr.*

13. Valgyk; *kad* stipras (stiprus) būtum. *Rt.* 14. Juk ne tam aš jį auginau, kad jis man dabar žmonių šunis lodytų! *Sv.* 15. Prašyčia samdyčia seną motynėlę, kad naitų (nueitų), kad parneštų rūtų vainikėlį. *Gd. d.* 16. Suimk trumpai kamanėles, kad nesuskambėtų. *Grl. d.* 17. Še tau, kad nepyktum! *Sl.* 18. Aš ingraudįsiu savo mergelę, kad neitų jaunimėlin. *Ld. d.* 19. Senis inbarė vaiką, kad nieko neimtų. *Grl. p.* 20. Žmonės dabar meldžiasi, kad dievas gražų orą duotų rugiams suvalyti. *Sv.* 21. Tik taisos, kai gyvatė, kad kam inkirstų. *Sln.* 22. Ranka ranką plaun, kad abi balti būt (plauna... būtų). *Dk.* 23. Stiklelį tryniau, kad žibėtų. *Pr.* 24. Daro, tiktai kad daroma būtų. *Žt.* 25. Pasakysiu velniui, kad tave nujotų. *Žg. d.* 26. Valgyk, kad kailis kaulų nepamestų. *Dk.* 27. Parduočia skrynias, plonosias drobeles, kad atvaduočia jaunosias (plonąsias — jaunąsias) dieneles. *Kp. d.* 28. Atpūsk, vėjeli, svirno dureles, kad paregėčiau savo mergelę. *J. d.* 29. Tam juk dievs dosnus gėrybes mums dovanojo, kad (vėl) atsigautumbim gardžiai kramtydami kąsnius. *Dn.* 30. Ar tam dievs savo gėrybes mums kasdien visur ir taip dosniai dovanoja, kad mes jas tikt vis, kaip kiaulės, ėzdami rytum? *Dn.*

31. Iš krūmų išlindai, akių neišsibadęs, tai nori vėl lįst, kad išsibadytum. *Sln.* 32. Siųsčiau tėvelį, kad atvaduotų bėrą žirgelį. *D.* 33. Išjojo jojo brolis medžiotų, paleidė leidė juodus kurtelius, kad išgaudytų pilkus kiškelius. *Kp. d.* 34. Siuntė mane motynėlė į giružę lapų, kad parneščia žalių lapų lovelei iškloti. *Grl. d.* 35. Siuntė ponas velnią, kad žydą užsmaugtų (pasmaugtų, nusmaugtų). *Ld. d.*

36. Regim Kristų savuosius tikrai mylintį ir visuosu daiktuosu rūpinantįsi užu juos (jais), *jeib* jiemus pikta nebūtų. *Rr.* 37. Tai mums apsakyta, jeib žinotumbim. *Pr.* 38. Tavęsp šaukiam nasrais, jeib mus tu neapleistumbi. *Rr.* 39. Jis ėmė žolių, jeib (kad) pasigautų (pasitaisytų). *Pr.* 40. Dievas kantrumą teduod (kantrumo, kantrybės teduodie), jumus, *jeng* jūs sandaro (sandaroje) būtumbit tarp savęs. *Rr. (Pr.).*

41. Petronė, kiek begalėdama, gyrėsi, *by tik* pasakojimas gražesnis išrodytų. *Žt.* 42. Vaikai žiūrėjo pro langus, by tik lakstančius, nors ištolo, gautų matyti. *Žt.*

43. Ir norėjo, kad tik prieitų kokį žmogų, *ar* negautų valgyt. *Grl. p.* 44. Siunčiau senį į girelę, *bene* vilkas papjautų. *J. d.*

g) **Būdo:** 1. *Kaip* pasiklosi, taip pamiegosi. *Pn.* 2a. Peliutė taip priėdė, kaip niekuomet dar nebuvo ėdusi. *Vs.* 2b. Dirbo mano merga, kaip kita nedirbo. *Pr. d.* 3. Vasarojus apdygo taip gražiai, kaip pilte išpylė. *Ps.* 4. Pelė bijojo žmogaus, kaip ir kiti laukiniai žvėrys. *Vs.* 5. Aš gyvenu, kaip-jei kiti žmonės. *Kv.* 6. (Pušys buvo) tankios, augštos, lygutės, geltonos, kaip žvakės. *An. Š.* 7. (Ąžuolynai) liekni augę, kaip mendrės, žaliavę, kaip rūtos. *An. Š.* 8. Plikas, kaip tilvikas. *Dk. Sv.* 9. Daryk, kaip galima, ne kaip norima. *Pr.* 10. Kaip dievas žadėjo, taip tur įvykti. *Žm.* 11. Kaip tu man, taip aš tau. *Pn. Žt.* 12. Kaip kas šauk, taip ir atsiliep (šaukia... atsiliepja). *Dk.* 13. Kaip tūlimos yra žemės, taipo taipajėg yra tūlimi pajunkimai. *Rr.* 14. Ir tas norėjo pavogti, kaip ir vedu (mudu) kad noriau (noriva). *Dk. p.* 15. Kad jo liežuvis supūtų, kaip man kad įlojo! *Žt.* 16. Ąžuolų daugybę laikę žmonės, *lyg* kokią didžią šventenybę. *An. Š.* 17. Čia kiaulabudės pūpso, lyg pievos kimsotos. *An. Š.* 18. Paskui (sudrebėjus žemei) staiga baisiai sutrinksi, supoška, *tarytum* kas būtų iš šimto patránkų šovęs. *R.* 19. Čia ąžuolai ir uosiai prie eglių (*An. Š.* „prie eglėm") sustojo, *lyg tartum* čia žalktienė patį apraudojo. *An. Š.* 20. Doras gyvenimas juoba (labjaus) kitus moko, *nekaip* geri žodžiai. *Val.* 21. Tiek aš liepsiu taip daryti, *kiek* tu kunigu būsi. *Žt.* 22. Nedejuok, *kai* karvelis vaikų. *Pr.* 23. Gina, kai pempė savo vaikus. *Pr.* 24. Šneka, *it* kiaulė su žąsimi (*Val.* „žąsi"). 25. Mirė žmonės, it lapas rudenį krito. *Val.* 26. Džiaugiasi, kaip žirgą dovanotas. *Žm.* 27. Ko stebies, kaip driežas į gegužę. *Val.* 28. Tūrėkis, kaip utis kailinių. *Val.* 29. Darbuokis, it amžinai gyvęsiąs; elkis, it rytą mirsiąs. *Val.* 30. Blaškos, it dantį geliamas. *Val.* 31. Nuknabino nosį, it gaidžių nukapotas. *Val.* 32. Didžiulės lytys, *nelyginant* kokie ledų kalnai, apsiautė iš visur laivą. *R.*

33. *Juo* tolyn plaukiu, juo gilyn grimstu. *J. d.* 34. Juo graustinė debesyse šėlst, juoba saulelė karščiau kaitin. *Žt.* 35. Juo trumpa, juo trūksta; juo bėga, juo veja. *Sv. Pr.* 36. Juo katę glostai, juo ji pučias. *Dk.* 37. Juo retai sėjau, juo tankiai dygo. *Telš. d.* 38. Juo šis mušos (mušės), juo tie pul (puola). *Dk. p.* 39. Juo ilgiaus būsiu, didžiaus sudžiūsiu. *J. d.* 40. Ne tiek yra lankose žydinčių žolelių, *kiek* yra pasauly gražiausių mergelių. *D.* 41. Ne tiek dygsnelių vingrių raštelių, kiek graudžių ašarėlių. *Pr. d.* 42. Ne tiek sūrio

trupinių, kiek mano padermės giminių. *Kp.* 43. Ne tiek buvo putino uogelių, kiek man krito graudžių ašarėlių. *Sln. d.* 44. Tiek jos nepynė, kiek graudžiai verkė. *Pr. d.* 45. Kiek padžiaus, tiek vėjas numeta. *Žt.* 46. Kiek kartų ėjo ko į vidų, vis privadžiojo mergikei: „Nebarstyk miltelių..." *Žt.* 47. Kiek kartų kirto, kraujas tekėjo. *Grl. d.* 48. Tatai darykit, kiek kartų gersit, mano atminimui. *R.* 49. Kiek brūkių braukė, tiek graudžiai verkė. *Žm. d.* 50. Kiek atrieksi, tiek ir valgysi. *Dk.* 51. Liepta buvo iššaudyti, kiek yra, visi šoviniai. *R.* 52. Tiek težinai, *kas* iš nosies į dantis. *Sln.*

53. Peliutė taip apsiprato, *jog* nieko nebebijojo. *Vs.* 54. Motyna taip sušuko, jog ir kaimynai išgirdo. *Žm.* 55. Zosė taip paprato tingėti, jog apie darbą atsiminus kailis jai kratėsi. *Žt.* 56. Londono gatvėmis taip didžiai judama, jog plačios to miesto gatvės rados dabar persiauros. *R.* 57. Vyrai, pasūpavę medį, taip sviegė lokei, jog smailasai (to medžio) galas pramušė jai šoną, ir ji parkrito. *R.* 58. Kartais atsitinka taip, jog pats kaukas atlekia prie žmogaus ir pradeda šiokius-tokius niekus nešti. *Kv...* 60. Šunys (šunes) buvo didžiai pikti, jog nieks negalėjęs ineiti į dvarą. *Dk. p.* 61. Kaukas (nuo žmogaus) paskui pradėjo kitam nešti, taip jog pašaro anam (jam) neteko lig žiemovidžio. *Kv.* 62. Ir visoki žiedeliai teip terp (taip tarp) savęs pinas, *kad* ištolo tik regis gražus margumynas. *An. Š.* 63. Tie balsai visoki teip krūvon susiaudžia, kad jų skyrium nežymu. *An. Š.* 64. Taip išdėjo, taip išdirbo (išlojojo), kad šuva (kad nė šuva, nė šuo) mėsos neėstų. *Sln.* 65. Ir taip visa (visi miško kvapai) sumįša (sumįšta), vėjeliu praskysta, kad nė nosis šių kvapų visų nepažįsta. *An. Š.* 66. Prikrovė didelį vežimą, kad jau arklys nė patraukt negalėjo. *Grl. p.* 67. Jau kraitelius veža, kad žemelė dunda. *Tr. d.* 68. Mano mergelė kamaroj mala, *net* kamarėlė skamba. *Ld. d.* 69. Juodos uogos, juodos uogos (ir tokia jų daugybė yra), net šakelės linksta! *D.* 70. Ir užjojo Jonelis netikruoju keleliu, net žirgelis stabtelė (st—lėjo). *D.* 71. Karkadilas taip smagiai sukando jį dantimis, net medis sutraškėjo. *R.* 72. Taip šarpjai (greitai, skubriai) lakstė ir darbavosi, net širdis Petrui džiaugėsi. *Žt.* 73. Peliutę drugys krėtė, net danteliai barškėjo. *Vs.* 74. Šiemet labai žydėjo sodai, buvo net šakos žiedais nulinkę. *Ds.* 75. Kad kirto jis man į pašonę — *nents* dabar dieglį tebejaučiu! *Gd.* 76. Kad pradėjo šaukti — *nents* baisu! *Gd.* 77. Kad nekliūtų ir man, kad davjau namó,

*kad nents* man kulnai užpakalio siekė! *Gd.* 78. Tarytum, ramumas teip dūšion įslinko, *kad net* dūšia, kaip varpa pribrendus, nulinko. *An. Š.*

79. Rėkė taip, *kad* toli būtų girdėti. *Sv.* 80. Mokinkis (mokykis) lobį teipo (taipo) vartoti, *jeib* neprapultumbei amžinai. *Rr.* 81. *Id* ją (tikybą) visad turėtumim, teip (taip), o dieve, duok. *Rr.*

82. Arkliai sulyso — *varna neprilestų* (jų mėsos), *nėgandojas* (baisu, pavoju, nedrąsu žmogui) *ir važiuoti. Žt.* 83. Arbatos — nors galvą trink! *Žt.* 84. Galva apsisukusi, ir išvirtusiu (abu) — norint mėsinėk. *Telš. (Dk. p.).* 85. Jonas knarkia, pučia, kaip negyvas, nors išmėsinėk. *Žt.* 86. Man tavo daiktai nerūpi, nors tavo kelnes teišnešie del manęs. *Žt.*

§ 46. Tūlam šalutinių sakinių suskirstymas, kurį parodėme augščiaus (žr. § 45), gali išrodyti ne visiškai tikslus, ne labai aiškus.

a) Sudėtiniame sakinyje: „Žmonės prašo dievo (dievą), kad geri metai būtų" — pasakymą „kad geri metai būtų" (C, c, 12) palaikėme per šalutinį papildinio sakinį (*ko* žmonės dievą prašo?). Sakinyje: „Žmonės dabar meldžiasi, kad dievas gražų orą duotų" (E, f, 20), be pagrindinio sakinio, radome šalutinį tikslo aplinkybės sakinį — „kad dievas gražų orą duotų" (*kam, kuriuo tikslu* žmonės meldžiasi?).

b) Pasakyme: „Kurią dieną įsižiūrėkite į žvirblyčius tuo metu, *kada* jie yra tuojau išlėkę iš savo lizdo" (D, 22), be pagrindinio sakinio, matėme šalutinį pažymimąjį (*kuriuo* metu reikia jums įsižiūrėti į žvirblyčius?): tęnai šalutinį sakinį išradome tiktai aplinkybės žodžio „tuo metu" sakinišku pažyminiu; kitaip sakant, išradome, jog visas sakinys „kada jie yra tuojau išlėkę iš savo lizdo" dirba (šale „metu") tokį pat darbą, kokį dirba (šale to paties „metu") ir įvardis „tuo"; šalutiniu sakiniu (prie „tuo metu") tik dar riškiaus pažymime visą pagrindinio sakinio aplinkybę „tuo metu" („tuo metu, *kada*"=„tuo metu, *kuriuo*"). Taip mes tęnai ir pažiūrėjome į šitą šalutinį sakinį. Bet, kad kas pasakytų aplinkybės žodį „tuo metu" čia atstojant vien žodį „tada" (plg. „*tada* atjosiu, tada atlankysiu, kada sausa lazda žaliuos") ir todel sakinį: „kada jie yra tuojau išlėkę iš savo lizdo" čia esant ne kas kita, kaip tiktai šalutinį laiko aplinkybės sakinį,— toks sakytojas, žiūrint sintaksės akimis, irgi neklystų.

c) Šalutinį sakinį sudėtiniame: „*Kas* būtų žvieję, būtų sužvieję per margą lydekėlę“ (A, 8) — palaikėme per šalutinį veiksnio sakinį (*kas* būtų ją sužvieję per margą lydekėlę?). Kad turėtume pasakymą: „*kad* būtų žvieję, būtų sužvieję per margą lydekėlę“,— reiktų šalutinis sakinys išrasti jau nebe veiksnio, bet sąlygos aplinkybės sakiniu (E, d: 13—25).

d) Pasakyme: „Nė vienas nežino, kas dabar (dabartėlės) bedarą“ (C, b: 6, 7) — žodžius „kas dabar bedarą“ išradome visu šalutiniu papildinio sakiniu, nors panašius žodžius (*kas valgą, kas darai, kas darą*) tam tikroje vietoje (§ 32, c) laikėme per ypatingą papildinį. Čia (§ 45) matėme atskirą sakinį vien del žodžių „dabar, dabartėlės“: pasakymas „kas bedarą“, primestas dar vieną-kitą įžymų žodelį, išrodo jau ilgokas, labai „sakiniškas“, ir laikyti jis vienu papildiniu būtų lyg nedrąsu.

Paieškojus ir daugiaus atsirastų sakinių, del kurių priskyrimo į vieną arba kitą šalutinių sakinių skyrių daug kas būtų pasakyti ir paabejoti. Bet apie šitą ir kitus tolygius dalykus čia tuo tarpu nekalbėsiu (plg. §§ 19, a ir 35, c).

§ 47. Tarp kitų šalutinių sakinių (§ 45) čia esame davę nemaža ir vadinamųjų sąlygos ir nuolaidos aplinkybės sakinių. Šie sakiniai giminiuojasi su aplinkybiniais priežasties ir laiko sakiniais (plg. § 36).

a) Šalutiniais **sąlygos,** arba **lygstamaisiais,** sakiniais, kaip ir priežastiniais, duodame atatinkamą pagrindą tam veiksmui arba stovjui, kurį reiškiame nepriklausomuoju sakiniu, tik duodami jam tą pagrindą mes lyg kalbamės, taromės, lygte su kuo lygstamės, patys tikrai nežinodami, ar tas pagrindas turi arba turės čia vietos.

Tarp šalutinių sąlygos aplinkybės sakinių reikia skyrium pabraukti: a) sakiniai, kuriais pažymime, jog rodomoji sąlyga yra *vienintelė,* išskiriama (E, d: 48—56) ir b) sakiniai, kuriais reiškiame *norimą,* lyg patariamą sąlygą (E, d: 42—47). Į šiuos sakinius (b), paviršutinai žiūrint, labai panašūs ir kai-kurie tikslo aplinkybės sakiniai (E, f: 41 ir 42).

b) Šalutiniai **nuolaidos,** arba **leidžiamieji,** sakiniai reiškia patys nesutinkamą, atmetamą arba nieku nuleidžiamą priežastį, tuo tarpu pagrindinis sakinys, prie kurio stovi prijungtas šalutinis nuolaidos sakinys, reiškia priešingą šiam ir nesutinkamą išeitį, arba darinį.

§ 48. Tarp šalutinių papildinio sakinių yra ir tokių, kurie, būdami ir skyrium paimti, turi savą, įmanomą prasmę (§ 45, C, b: 1—34). Yra tatai vadinamieji **šalutiniai,** arba **netiesioginiai, klausi-**

mai. Kad paimtume tuos sakinius skyrium, jie eitų pagrindiniais, arba tiesioginiais, klausimais.

Šalutinius klausimus su pagrindiniais sakiniais jungiame klausiamaisiais žodžiais (tam tikrais įvardžiais, prieveiksmjais ir kitais žodelyčiais).

Netiesioginiais klausimais gali eiti ir tam tikri veiksnio šalutiniai sakiniai (žr. § 45, A—28, 29).

Netiesioginiai klausimai, bent sakiniai, panašūs į tuos klausimus, atstoja kartais ir šiaipjau šalutinius (priežasties ir siekimo aplinkybės) sakinius: plg. „ko netylėjo", „ar negautų valgyt", „bene vilkas papjautų" (§ 45, E, c—42, 43...; f—43, 44).

§ 49. Į šalutinius būdo aplinkybės sakinius priskiriame: 1) **palyginamuosius**, iš kurių lyginamuoju būdu, per palyginimus, tegaunam suprasti apie kokybines ir kiekybines būdo aplinkybes, ir 2) **nusakomuosius**, kuriais kalbėdami apie būdo aplinkybes a) vadinamąją išeitį (§ 45, E, g: 53—78) arba b) išeitį drauge su tikslu nurodome (§ 45, E, g: 79—81).

1) Palyginamuosiuose būdo aplinkybės sakiniuose esti dažnai išleidžiamos didžiosios sakinio dalys (viena arba ir abidvi). Taip daroma, žinoma, vien tęn, kur ir neiškišus tų dalių yra aiški visa šalutinio sakinio prasmė.

2) Į šalutinius nusakomuosius sakinius labai panašūs, paviršutinai žiūrint, ir kurie-ne-kurie kiti šalutiniai sakiniai: „Atsitiko, *jog* moteriškė apako (§ 45, A, 34); žalčio dantys tokie smulkučiai, *jog* negalėtų jais nė indrėksti (B, 16); kai-kurios salelės tokios mažos, *kad* nėra nė žmonėms kur gyvena (B, 15); jai išaugo tokie plaukai, *jog* visą jos kūną galėjo apdengti (D, 26)..."

Kad kas, nusižiūrėjęs į šių sakinių panašumą, imtų juos skirti visus į vieną tam tikrą šalutinių sakinių skyrių,— nieko pikta nepadarytų: jie reikėtų, žinoma, nuskirti į „nusakomuosius šalutinius sakinius", bet nusakomieji šalutiniai sakiniai tuomet vėl reikėtų skirti į — ~~a) nusakomuosius~~ *veiksnio,* b) *tarinio,* c) *pažyminio,* d) *būdo aplinkybės* ir, rasit, dar kitokius sakinius.

§ 50. a) Iš visų tų pavyzdžių, kurie surašyti § 45, matyti, jog: 1) šalutiniai sakiniai vieni jungtims gauna *atatinkamuosius* įvardžius arba prieveiksmjus *(kas, kuris, koks, katras, kur, iš kur, kaip),* 2) kiti — *klausiamuosius* žodžius *(kas, kelintas, kuris, kaip, ar, bau...),* 3) kiti — tam tikras *sąjungas (kad, jog, jei...),* 4) kiti vėl — neturi jungtims nei sąjungų, nei įvardžių, nei prieveiksmjų (B, 19; C, d, 1—6; D, 31; E, b, 95; E, c, 47, 48, 49...). Taigi, žiūrėdami vien į tų šalutinių sakinių jungtis, galėtume juos ir šiaip suskirstyti: a) sa-

kiniai **atatinkamieji**, b) **šalutiniai**, arba **netiesioginiai**, **klausiamieji** sakiniai (žr. § 48), c) sakiniai **sąjunginiai** ir d) sakiniai **nejungiamieji**.[68]

b) Šalutinius būdo aplinkybės sakinius su sąjunga „net“ (E, g: 68—76) dėjome tarp „sąjunginių“ tos rųšies sakinių — tarp tų pačių sakinių, kuriuose randame ir sąjungas — *jog, kad*. Bet pati sąjunga „net“ vartojama labai plačiai. Ją randame ir pagrindiniuose sakiniuose: „Peliutei net (даже, sogar) danteliai barškėjo — taip ją krėtė drugys“. Pagrindiniais sakiniais galėtų eiti, būdami skyrium paimti, ir keli kiti mūsų duotieji pavyzdžiai su „net“ (plg. „šiemet labai žydėjo sodai, buvo net šakos žiedais nulinkę“). Antra vertus, atsiradusi šalutiniame sakinyje, ši sąjunga gali gauti dar antrą, jau šalutinio sakinio, sąjungą *„kad“* (plg. E, g: 77, 78). Del visų šitų priežasčių šalutinius sakinius su sąjunga „net“ galėtume nuskirti ir į šalutinių sakinių nejungiamųjų skyrių.

c) Į tą patį šalutinių nejungiamųjų sakinių skyrių reikia skirti ir visi šalutiniai sakiniai — E, e, 28—37: jie, kad ir išreikšti labai ypatingai, bet tam tikrų sąjungų, tam tikrų jungiamųjų žodelių, nuolaidos aplinkybei reikšti — neturi. Čia pat skiriame todel ir kuriuos-ne-kuriuos kitus šalutinius sakinius (plg. E, g: 83—86).

§ 51. Pavyzdžiai, duotieji § 45, E, b: 91—94, ne labjausiai intikimi: panašių pavyzdžių, kiek tuo tarpu yra žinoma, iš žmonių kalbos neturime. Antra vertus, visi tie pavyzdžiai daug kuo ir nuo vienas-kito skiriasi, norint jų sąjungos: *neig, ik ne, neg, pirm neng, pirmneig, pirm negu, pirm nekaip* — čia visos, tarytum, vieną teturi reikšmę („antequam, bevor, прежде чѣмъ“...).

Mintis, kurios tais pavyzdžiais pasakytos, galėtume, man rodos, ir šiaip, tikrai „žmoniškai“, išreikšti:

1. Šią naktį, prieš pragystant du kartu gaidžiui (lig nepragydus du kartu gaidžiui, dar gaidžiui du kartu negiedojus, nė du kartu nenugiedojus gaidžiui, dar dvejiems gaideliams negiedojus...), tris kartus manęs užsigįsi (išsigįsi); šią naktį, dar nenugiedos du kartu gaidžiai, ir tu tris kartus manęs išsigįsi; š. n., dar nebus du kartu pragydęs gaidys, kad tu manęs išsigįsi...

2. Norėčiau ligi nenuėjęs (prieš nueidamas) atsigaivinti.

3. Savo motynai liko (paliko) globėją šv. Joną ligi neišėjus (prieš išeinant) dūšiai iš kūno; kol dūšia nebuvo dar išėjusi iš kūno, jis paliko savo motynai globėją šv. Joną; dar d. nebuvo išėjusi iš kūno, kad jis paliko...

4. Prieš mirdamas (ligi nemiręs) aš tau savo lauką užrašysiu (aprašysiu); kol dar nemiręs, aš tau savo lauką aprašysiu... (žr. § 34, C).

§ 52. Rašomojoje kalboje randame kartais šiokių pasakymų:

1. Laukė, *ligi ne*ateis brolis. 2. Čia būsiu, *iki ne*sutems; čia sėdėsiu, *iki ne*varysit; čia sėdėsim, *kol tik ne*važiuosit.

Jog „ne“ čia nereikalinga, matyt iš tokių pavyzdžių, kaip antai:

1. Laukiau, *ik* tarnai man (mane) ponui *lieps* pasirodyt. *Dn.* 2. Tegu bųva, *iki* aš *parvažiuosiu. Grl. p.* 3. Gegelė kukavo, *lig iškukavo* iš močiutės dukrelę. *D.* 4. Sėdėsma, *kol tik eisi. Žt.* 5. Vagis vogs, *kol pakars. Sln.*

Kada šale sąjungų *lig, iki, kol* reikalingas gynimas „ne“, — matyti iš tų laiko aplinkybės pavyzdžių, kurie surašyti tam tikroje vietoje augščiaus (žr. § 45, E, b: 70, 71, 75, 78, 79).

§ 53. Tam tikruose šalutiniuose rašomosios kalbos sakiniuose gana dažnai randame žodelį „ne“ — tęn, kur jo atsiradimas labai sunku pateisinti žmonių kalbos taisyklėmis (plg. § 52).

1. *Kur ne*pažiūrėsiu, visur bėdos, vargai. 2. *Ką ne*parašom, vis jums netinka. 3. *Kokio* tik mūsiškiai *ne*pradeda viešojo darbo dirbti, žiūrėk, tuojau ir susipeša. 4. *Kiek* pas mus *ne*išeina laikraščių, beveik prie kiekvieno pridedamas apie ūkį priedelis.[69]

Čia, imdami žmonių kalbą rašomajai paveikslu, šiaip, maždaug, teturėtume pasakyti (žr. § 45, A — 21; E, a — 16, 22, 23; E, g — 45, 47, 51...):

1. Kur pažiūriu, čia — bėdos, vargai; kur tik pažiūriu, visur — bėdos, vargai. 2. Ką parašom, niekas jums netinka; ką tiktai parašom, vis jums netinka. 3. Mūsiškiai, kiek kartų pradeda kokį (kokį tik pradeda, kad tik kokį pradeda, kur kokį pradės) viešąjį (visuomenės) darbą dirbti, žiūrėk, tuojau ir susipeša (žiūrėk — ir besipešą). 4. Mūsų kas tiktai laikraštis, tai beveik visuomet ir ūkio skyrelį turi; mūsų kur tik eina laikraštis, beveik visuomet ir ūkio skyrelį turi; kiek mūsų eina laikraščių, beveik kiekviename yra ir tam tikras ūkio skyrelis; beveik prie visų mūsų laikraščių, kurie dabar eina, yra pridedami (?) ir tam tikri ūkio priedeliai (?).[70]

„Ne“ čia, kaip ir § 52, paimta[71] iš rusų rašomosios kalbos: „куда *ни* посмотришь“, „что бы мы *ни* написали“.

§ 54. Rašomojoje kalboje turime ir šiokios rųšies atatinkamųjų šalutinių sakinių:

1. Tie žmonės, *ką* tiek rėkia, patys nedaug tedirba. 2. Daktarai ir žinuonys, *ką* po miškus klysta, jų (medžių) lapais... nuo ligų ir padarų gydžia visą svietą (gydo visą pasaulį, visus žmones). 3. Palaiminta toj ranka, *ką* kirvį išrado!

Čia šiaip tereikėjo lietuviškai pasakyti:

1. Tie žmonės, *kur (kurie)* tiek rėkia... 2. Daktarai ir žiniuonys, *kur* po miškus klysta... 3. Palaiminta toj ranka, *kur (kuri)* kirvį išrado! (plg. § 45, D: 10, 11, 12).

Galininko „ką" lietuvjų kalbos taisyklėmis čia neišteisįsi: šitas „ką" čia bus gautas tiesiog iš rusų ir lenkų kalbos („что", „co"). Šitą „ką" randame kartais ir žmonių kalboje — tęn, kur žmonių kalba yra daug ką įsiėmusi iš lenkų arba rusų kalbos.

§ 55. Rašomojoje kalboje nereta rasti ir šiokių pasakymų:

1. Čia jį laiko, *kad intikti* dvarininkams.[72] 2. *Mokslo apie žemdirbystę* svarbumas, *kad pakelti* sodiečio ūkį, visiems yra aiškus. 3. Mokytojas nesigailėjo paskutinio skatiko, *kad už kelių šimtų varstų atvykti,* draugų kviečiamas, susirinkiman pasikalbėti apie Lietuvos mokyklų padėjimą.

Čia, visuose trijuose pavyzdžiuose, netaisyklingai pavartotas nepasakomasis reiškimas šale sąjungos „kad" (žr. §§ 35, e ir 45, E, f, 13—35). Šitie trys pavyzdžiai, tiesą sakant, ir šiaipjau ne visai „žmoniškai" nusakyti.

Kaip juos taisyklingai turėtų pasakyti žmogus, rašydamas laukų žmonėms ir norėdamas tikrai jų suprantamas, nelengva, tikrai sakant, šis-tas ir patarti. Paduodu čia del šitų parašymų tiktai kelias nuomones, kurias esu gavęs iš žmonių, mokančių, man rodos, gerokai ir suprantamai rašyti kitiems. Gailu tik, kad daugumas jų suteiktųjų pasakymų labai daug kuo skiriasi nuo minėtųjų: jie beveik kiekvienas ne tiek taiso tuos parašymus, kiek patys saviškai mėgina del jų išreikšti savo mintis taip, kad juos geriaus suprastų žmonės (ir kad pati jų kalba būtų taisyklingesnė).

1. Čia jį laiko, kad intiktų dvarininkams. 2. Čia jį laiko, kad intikus dvarininkams. 3. Čia jį laiko dvarininkams intikti. 4. Čia jį laiko, norėdami dvarininkams intikti.[73]

5. Visiems aišku, jog žemės darbo mokslas didžiai reikalingas sodiečio ūkiui sutaisyti (pagerinti). 6. Jog ūkio mokslas didžiai reikalingas, dabar visiems aišku: be to mokslo nei mes sodiečiui ūkio nesutaisysim, nei jis pats sau to ūkio

nepasitaisys. 7. Kad sodietis galėtų padaryti savo žemę našesnę, vaisingesnę, ir jam dabar, kaip ir kitiems, reikia tam tikro mokslo: neturėdamas to mokslo,— neišėjęs tam tikro žemės darbo mokslo, neišmokęs versties kaip reikiant ūkiu,— sodietis savo ūkio nesutaisys ir pelno iš to ūkio tiek, kiek dabar reikia jam pačiam ir jo padėjėjams žmoniškai gyventi, neturės. 8. Reikia kiek begalint rūpinties, kad sodiečiui žemė daug dauges (daugesn, daugesni; daugiaus, daugesniai), nekaip dabar, pelno duotų; reikia visa daryti, kad jo ūkis vešėtų, kad visas ūkio darbas ir jam pačiam daug pelningesnis būtų. Bet tuo rūpindamiesi turime, pirmų-pirmjausia, sau patys įsikalti į galvą, jog tam reikalingas yra — ūkio mokslas, jog be to mokslo sodietis, ar šiaip ar taip, nesusikurs. 9. Ūkininkas dabar gyvai privalo mokslo ir ypačiai — ūkio, žemės darbo mokslo: be to mokslo jis nieku būdu nestengs padaryti, kad jo ūkis būtų našesnis, kad jo ūkio darbas būtų pelningesnis, kad pats jis iš to ūkio visiems galams pinigo turėtų. 10. Kaip pirkliui, mokytojui, rašytojui, taip ir ūkininkui reikia dabar tam tikro mokslo: ūkininkas be žemės darbo mokslo nieku gyvu neveiks padaryti, kad jo žemės plotelis būtų našesnis, kad visas jo rankų darbas būtų pelningesnis ir duotų jam tiek naudos, kiek jis pats dabar privalo visokiems savo reikalams. 11. Žemės darbo mokslo reikalingumas (svarbumas) — sodiečio ūkiui pakelti — visiems dabar aišku.

12. Mokytojas nesigailėjo paskutinio skatiko, draugų kviečiamas, vykti kelius šimtus varstų į susirinkimą — pasikalbėti apie Lietuvos mokyklų reikalus. 13. M. n. p. sk. — važiavo skubėjo, draugų kviečiamas, kelius šimtus varstų į susirinkimą, by tik gautų ką patirti, su kuo prieteliškai pasikalbėti apie L. m. r. 14. M. n. p. sk. vykti, draugų kviečiamas, k. š. v. susirinkiman (kuopon) pasikalbėtų (pasikalbėti) apie L. m. reikalus.

Leidžiant į kitus žmones raštas, reikėtų, mano nuomone, ištikrųjų rūpinties, kad tą raštą suprastų pirmjausia tie *įvairių* mūsų krašto *vietų žmonės*, kuriems skiriamas pats raštas: rašytojas turi rašyti žmonėms taip, kaip kad jis pats su tais žmonėmis, norėdamas suprantamas, šnekėtųsi. Dirbtiniai, kaltiniai, pintiniai, išsvajotieji savo kalbai, iš įvairių svetimų raštų išskaitytieji sakiniai — čia netinka! Rašytojui, kurs rašo „žmonėms“, reikia ypačiai gerai mokėti — tų „žmonių“ kalba ir jos dėsniai...[74]

## ŠALUTINIŲ SAKINIŲ LAIPSNIAI IR SINTAKSĖS PILNATIS.

§ 56. a) Šalutinis sakinys gali turėti kitą, savą šalutinį, prie kurio gali būti vėl šalutinis, ir tt. Šalutinis sakinys, prišlijęs tiesiog prie pagrindinio, yra **pirmojo laipsnio šalutinis sakinys**; šalutinis sakinys, prišlijęs prie pirmojo laipsnio šalutinio, vadinas **antrojo laipsnio** šalutinis; šalutinis, prijungtas prie antrojo laipsnio šalutinio, bus **trečiojo laipsnio** šalutinis sakinys, ir tt.

1. Yra žinoma, jog šikšniai neskrenda, kaip kad paukščiai, į dausas. *R.* 2. Dabar tiek tematome, jog daugelis mūsų studentų myli savo kraštą ir rūpinasi, kad bent kiek šviesesnis būtų to krašto gyvenimas. *R.* 3. Mano krašte yra tokių didelių paukščių, jogei šešias valandas saulė esti užtemusi, jei pro ją nori pralėkti paukštis. *Ps.* *4.* Prieš kalbėdami, kiek žalós padaro musia, kiek daug ji kenkia žmogui, apsakysime, kas ji yra ir kaip ji gyvena. *Vs.* 5. Kada pasirodo kokia baisi užkrečiamoji liga, kada žmones apima mirties baimė, kada liga ima eiti iš miesto į miestą, iš sodžiaus į sodžių (**trys šalutiniai pirmojo laipsnio sakiniai**), tada intaiso pasieniais tam tikras gydyklas, kur maudo tam tikrame vandenyje atvažiavusius iš užkrėstųjų vietų žmones ir primirko jų drabužius ir daiktus tokių nuodų (**pirmojo laipsnio šalutinis sakinys**), kurie suėda ligos gemalėlius (**antrojo laipsnio šalutinis sakinys**), ydant negalėtų jie į kitą šalį įnešti tos ligos ( **trečiojo laipsnio šalutinis sakinys**), kurios gemalų galėjo pilni būti jų daiktai (**ketvirtojo laipsnio šalutinis sakinys**). *R.*

b) Penktasis pavyzdys („Kada pasirodo..."), tikrai sakant, paimtas čia iš rankos rašto, išspauzdinto galutinai kiek kitoniškai, ne visai taip, kaip jis buvo parašytas spauzdinti. Tokia daugybė, kaip čia, visokios rūšies šalutinių sakinių, sugrūstų į vieną ištisą pasakymą, į vieną vadinamąją „sintaksės pilnatį" (žr. § 57), lietuvjų raštijai visiškai netinka: Lietuvos darbo žmonės savo mintis reiškia dažniausiai trumpais, aiškiais, pagauliais, įmanomais sakiniais; jiems tokie dirbtiniai, razgytiniai nusakymai, kaip čia nurodytasis, būtų nė neinkandami.

§ 57. Vienas sakinys arba ir keli sakiniai, prasidėję po taško (.) ir pasibaigę tašku, vadinasi **sintaksės pilnatis** [75]. Sintaksės pilnatyje gali būti keli pagrindiniai ir keli šalutiniai sakiniai. Ji savimi reiškia, ar šiaip ar taip, vieną maž-daug pabaigtą, pilnai arba bent pilnokai pasakytą mintį.

1. Buvo senelis ir senelė. 2. Turėjo vištytę ir gaidžiuką. 3. Pasiuvo senelė gaidžiukui naujas kelnytes, o vištelei sijoniuką, ir išleido vieną dieną juodu abu riešutautų. 4. Gaidžiukas įlipo lazdynan, ir raško riešutus. 5. Vištytė bėginėja aplinkui ir karkia: „Kar! kar! kaar! kaar! Man bent kekelę!" 6. Kaip tik metė gaidžiukas riešutų kekelę, ir išmušė vištytei akelę. *Ps.* — 7. Buvo metas, kada pelė gyveno skyrium nuo žmogaus, kaip gyvena dabar jos giminietės — laukinės ir miškinės pelės. 8. Ji bijojo žmogaus, kaip ir šios, kaip ir kiti laukiniai žvėrys, ir bėgdavo nuo jo. 9. Atėjo ruduo, įsitaisė lyti, permirko žemė: nuo lietaus aptvino pelės urvas, lietus permirkė jos pilkuosius kailinėlius. 10. Peliutė apsirgo: krėtė ją drugys, net dantėliai barškėjo. *Vs.* 11. Šalo, šalo, piškėjo, žmonės susirietę kentėjo, vis laukė geresnios dienos, vylės, kad po tokios speiguotos žiemos pavasaris, kaip iš maišo, išlįs. *Žt.*

## „ŠALUTINIAI SAKINIAI SUTRAUKTIEJI".

§ 58. Šalutiniai sakiniai kalboje kartais, kaip yra sakoma, esti sutraukiami. Susitraukdami jie išvirsta arba a) paprastosiomis sakinio dalimis, arba b) vadinamaisiais **„sutrauktiniais** šalutiniais sakiniais" [76]. Nesutrauktuosius šalutinius sakinius, kad skiriam nuo sutrauktinių, vadiname — **pilnaisiais** šalutiniais sakiniais.

a) Paverzdami šalutinius sakinius, betrumpindami paprastosiomis sakinio dalimis, elgiamės labai įvairiai.

Kad sudėtiniuose sakiniuose: 1) „Vakar aš darbo nedirbau, nes sirgau; 2) šuo, kurs auga, rajus; 3) eina tokis, kur gauna, eina tokis, kur negauna; 4) kas sotus, tas alkano nenuskundžia; 5) sako, kad tu šokti nemokąs; 6) kai snigs, nevažiuosim; 7) kai rugius pjovėm, tu parvažiavai; 8) kas buvo jaunas, tur pasenti; 9) čia laikom tiktai karves, kur melžiamos, ir jaučius, kur ariami; 10) kas nori kanduolą suvalgyti, turi kietą nuolupą perkrimsti; 11) žmogus, kurs ilgai patenka, daug ko pikta padaro" — šalutinius jų sakinius paverstume paprastosiomis sakinio dalimis, tad gautume vientisinius (ne sudėtinius) sakinius:

1. Vakar aš darbo nedirbau *del ligos*. 2. *Augąs* šuo rajus. *Kv.* 3. Eina gaunąs, eina negaunąs. *Sln.* 4. Sotus alkano nenuskundžia (neužjaučia). *Sv.* 5. Sako tave šokti nemokant. *D.* 6. Sningant nevažiuosim. 7. Per rugiapjūtę tu parvažiavai.

8. Jaunas buvęs tur pasenti. 9. Čia laikom tiktai karves melžiamas ir jaučius ariamus. *Tr.* 10. Norįs kanduolą (branduolį) suvalgyti turi kietą nuolupą (kevelą) párkrimsti (perkrimsti). *Val.* 11. Žmogus ilgai patenkąs daug ko pikto (pikta) padaro. *Val.*

b) Šalutinis sakinys trumpėdamas ir mažėdamas kartais, kaip sakėm, pavirsta ne paprastąja sakinio dalimi, bet vadinamuoju „sutrauktiniu šalutiniu sakiniu". Tokio sakinio tarinys, susmulkėjus sumažėjus pačiam sakiniui, 1) gauna dalyvjo, pusdalyvjo arba padalyvjo lytį, ir 2) išreikštas ta lytimi, jis ne vienas skyrium stovi, bet yra sutapęs [77], suaugęs su kitais žodžiais, savo palydovais.

1. Vilktakai būdavę tie patys žmonės... *Būdami vilkais,* jie bėgiodavę po laukus ir miškus; kada būdavę žmonėmis, eidavę su kitais dirbti. *Sln.* 2. *Būdamas dienos paukštis,* žmogus naktį nerimsta. *Vs.* 3. Tu, ir jaunas būdamas, nebuvai perdaug išlaidus. *Sv.* 4. Baigdamas redakcijos vardu šitą žodelį, neiškenčiu neišreiškęs čia ir vieno vertėjų ir mano paties troškimo. *Vs.* 5. Jis, dar vaikas būdamas, pamokslus piemenims sakydavo. *Sv.* 6. Nykščiukas, vilko viduriuose būdamas, pradėjo jam apsakinėti, kad eitų tęn ir tęn... *Ps.* 7. Gimtasai kraštas Kolumbo sumanymą atametė, verzdamas jį nieku ir išrazdamas beprotišku. *R.* 8. Kodel mėnuo, būdamas kur-kas mažesnis užu saulę, gali mums ją pridengti? *R.* 9. Šuo, vieną kartą pamėginęs sučiupti rupūžę, niekuomet jos nebelies. *Vs.* 10. O dieve duok mums, kad, šventes visas nulydėję, vėl susikviestumbim, kaimyniškai pasisveikint. *Dn.* 11. Visi ėjo paveizdėtų į žmones, sugrįžusius, tarsi, iš kito pasaulio. *R.* 12. Aiškiai girdėjau romų, bet riškų tėvo balsą, šaukiantį mane vardu. *R.* 13. Niekas jai apie jos brolius, juodvarniais lakstančius, niekur nieko nepasákąs. *Ps.* 14. Ar nėsat kur matę dvylikos brolių, juodvarniais lakiojančių? *Ps.* 15. Trobelę sušildo savo kvėpavimu bemiegodama joje šeimyna, kartais ir keletas avelių, čia visur šilimai troboje laikomų. *R.* 16. Į strypų galus įsikalė geležines vinis, ištrauktas iš laivų atálaužų. *R.* 17. Ar nuvardytum skaudulius, gyvatės inkirstus? *Sln.* 18. Velnias, pasivertęs pele, išgraužė laivo dugne skylę. *Ps.* 19. Žaltys, supykęs ant kregždės, norėjo jai inkąsti ir grobė už uodegos. *Ps.* 20. Kregždė išspruko ir nuskrido šalin, palikusi žalčio nasruose tik savo uodegos vidurį. *Ps.* 21. Žaltys, atsigręžęs į Eglę, prašneko žmo-

gaus balsu. *Ps.* 22. (Skruzdėlė), nulėkusi į dangų, jau rado vorą beskundžiantį. *Ps.* 23. Eglė išpradžių taip pat sakėsi nežinanti, bet, pamačiusi traukiant iš-po skverno rykštes, tuoj viską išplepėjo. *Ps.* 24. Sodžiaus šunes, pajutę mėsą, subėgo daržan ir visą mėsą išnešiojo. *Ps.* 25. Žentas buvęs labai maldingas, todel kas rytas, anksčiausiai atsikėlęs, vis į bažnyčią bėgdavęs. *Ps.* 26. Pamatęs kur bemiegant ant lyties ruonį, eskimas tylelėmis priplaukia ir nuduria strypu. *R.* 27. Vasarą nedirbęs, žiemą kuo misi? *Val.* 28. Kunigu dėtas, aš taip nedaryčio (nedaryčia, -iau). *Als.* 29. Niauzgia, kaip katinas, uodegą laužomas. *Als.* 30. Buvau išskridęs, žalčio liepjamas, paragauti, kurio gyvulio yra gardžiausias kraujas. *Ps.* 31. Senai, labai senai, tuoj inkūrus pasaulį, žmonės pradėjo skųsties dievui. *Ps.* 32. Išgulėjus per naktį ant pliko akmens, man diegė visą kūną, skaudėjo šonus ir sukos galva. *R.* 33. Ilgą iešmą bedrožiant, šuo kepenę (kepsnį) pagauna. *Val.* 34. Birstant (bįrant) dirvoj, birs ir jaujoj. *Val.* 35. Norint pakvėpuoti grynu oru, nėra reikalo važiuoti iš Londono. *R.* 36. Žinant žiemjai, lengva pasakyti, kur rytai ir kur vasariai (pietūs). *R.* 37. Nusekus vandenims, laivas sustojo ant Ararato kalno. *Ps.* 38. Tėviškėje, Eglei sugrįžus, radosi neapsakoma linksmybė. *Ps.* 39. Karei (*J. d.* ir *Pr.* „karui") kilus, pamesk valgį, galąsk dalgį. *Val.* 40. Katei įsisukus, nešmižinėja pelės. *Val.* 41. Vieną kartą, jam bevažiuojant su pinigais, ėmė temti. *Ps.*

c) Čia metas bus paminėti, jog yra sakinio dalių ir vadinamųjų „sutrauktinių sakinių", kurie gali turėti ir šalutinių sakinių jungtis.

1. Reikėjo *lig laiku* (lig dar laiku buvo, lig dar nevėlu buvo) pasakyti. *Žm.* 2. Tą *ligi mažą* (ligi dar mažas buvo) susarginai. *Žt.* 3. Erodas pradėjo ligi gyvas (dar ligi gyvas buvo) pūti. *Val.* 4. Tau dabar ligi gyvam (ligi būsi gyvas, ligi gyvos galvos) turės duoną duoti. *Žt.* 5. Juos ligi vaikus (juos, ligi dar vaikai buvo) bajoras atėmė į dvarą. *Žt.* 6. Reik vargti kol gyvam (žmogui, kol gyvas, reik vargti). *Dk.* 7. Marti, kol kenčiamà, vis tylėjo (M., kol buvo kenčiamà, vis tylėjo). *Telš.* 8. Papjaukit vištą kur riebją (vištą, kur riebi) srubai. *Žt.* 9. Kurios blaivesnės (moters, kurios buvo blaivesnės) pabūgo, kad ištiesų nesusipeštų (vyrai). *Žt.* 10. Kuris smulkius namie pamiršęs (vyras, kuris smulkius buvo namie pamiršęs), prašė kito uždėti (prašė, kad kas

kitas uždėtų). *Žt.* 11. Ligi neatšilus orui, vabzdžiai nekįla į augštuosius oro sluoksnius. *Vs.* 12. Vos pasirodžius saulelei, tuojau jauti jos spindulių galybę. *Vs.* 13. Saulelė, nors pakilusi, bet nieko neinkaitina. *Žt.*

Čia žodžiai: *ligi, kol, kur, kurios, kuris, vos, nors* — jau nebe šalutinių sakinių jungtys: jų darbas čia — padėti vien sakinio daliai, kuri išreikšta kitais žodžiais, tiksliaus pasižymėdinti. Pasakyme: „reikėjo *lig* laiku pasakyti" žodis *lig* — nebe „prielinksnis": įnagininkas „laiku" čia būtų ir be to „lig" (plg. „reikėjo *laiku* pasakyti"). Tokie žodžiai, kaip: *lig, ligi, kol...,* šituose sakiniuose tėra vadinamosios kalbós dalelytės.

d) Tarp „sutrauktųjų šalutinių sakinių" ir paprastųjų sakinio dalių skirtumo yra labai máža: vienam tokie „sakiniai" gali rodyties beveik visur paprastosios sakinio dalys, kitam jie turi kalboje labai dažnai ir savo ypatingą, atskirojo sakinio spalvą. Čia daug sveria ir tai, kaip pats žmogus tuos „sakinius" taro: vienas taro juos sakiniškai, lyg sustodamas, skirdamas nuo pagrindinių, kitas vėl — tarydamas taip juos sulieja su kitomis pagrindinių sakinių dalimis, jog išrodo jie ne kas kita, kaip tiktai paprastosios, kartais išplatintos, sakinio dalys. Kas kalbėdamas lyg jaučia, kad „sutrauktiniai jo kalbos sakiniai" tėra pilnųjų šalutinių sakinių atstovai, tam tokie „sakiniai" dažnai ir išrodo sakiniški (plg. *„Būdami vilkais"* ir *„kada būdavę žmonėmis"...* pav. 1).

e) Įsižiūrėję į tuos sintaksės vadovėlius, kurie tebekalba apie „šalutinius sakinius sutrauktuosius", rasime, jog tokiais „sakiniais" tose sintaksėse teeina sakinių dalys, kurios, būdamos išreikštos dalyvjais, pusdalyvjais arba padalyvjais, yra skiriamos nuo kitų sakinio dalių kableliu (,). Antra vertus, tą kablelį vieni deda tęn, kur kiti ir be jo rašydami apsieina: vieni rašo —„ilgai iešmą bedrožiant, šuo kepsnį nuneš", kiti ir kartais tie patys — „ilgai iešmą bedrožiant šuo kepsnį nuneš" (plg. pav. 14 ir § 32, a, 32). Trečia, pats kablelio ženklas sprendžiamo balso čia turėti, žinoma, negali.

Ar šiaip ar taip, *sakinio,* su jo *didžiosiomis* ir antrininkėmis dalimis, „šalutiniai sakiniai sutrauktieji", tikrai sakant, nesudaro, ir daug kas dabar sintaksės vadovėliuose apie „šalutinius sakinius sutrauktuosius" nebekalba. Paminėjome čia apie tuos „sakinius" vien senu papratimu.

Kada ką reiškia, kada, kaip ir kuriems galams vartojami mūsų kalboje dalyvjai, pusdalyvjai ir padalyvjai (plg. § 34),— apie tatai reikėtų skyrium pakalbėti.

## KITI SAKINIŲ SAVOTIŠKUMAI IR KITOS JŲ ĮVAIRYBĖS.

§ 59. a) Nepriklausomasis sakinys, kad, būdamas interptas į kitą, neturi su juo gramatikos jungties ir įneša į visą pasakymą šiokį-tokį minties paaiškinimą, pažymėjimą, susiaurinimą,— vadinas **interptinis sakinys.**

b) Interpjami esti, kaip matyt iš šios vietos pavyzdžių, ne vien sakiniai. Interpjami ir šiaipjau pasakymai ir atskirieji žodžiai, kaip antai: *rasit, rots, vage, mat, anot tėvo, mano nuomone* ir kiti. Taigi yra ne vien sakinių interptinių, yra interptinių ir atskirųjų pasakymų, žodžių.

1. Tu, *sako,* vakar mieste buvęs. *Sv.* 2. Jau tu buvęs ir Amerikoje, *sako Jurgis. Rg.* 3. Jo vaikas, giltinės krikštų sūnus, gyvenęs, *sako,* tris šimtus metų. *Sv.* 4. *Sako,* Tupikio tėvelis norėjęs ją (jos) vesti. *Žt.* 5. Vieną kartą, *pasakoja seniai žmonės,* kaži-koks žmogus turėjęs kauką. *Kv.* 6. Buvę atsitikimų, *pasakoja,* kad rupūžės krizdavusios iš dangaus drauge su vandens lašais. *Vs.* 7. Buvo du būru, *senovės pasaka sako:* vieną visas kiems tyčioms vadindavęs Slinkium... *Dn.* 8. „Gulėjom", *sako,* „dviejaus (dviese) — aš ir mūsų vaikėsas". *Sln.* 9. „Tu, motyn, būk prie ligonio", *tarė tėvas,* „o aš važiuosiu daktaro parvežti". *Žt.* 10. „Reikia pirma nuplauti", *pridėjo senis. Žt.* 11. „Dabar eikit", *sako,* „namó", „paskui", *girdi,* „surasim, kas čia kaltas". *Nr.* 12. Dieve saugok, nereikia! — *šokos Juozapas:* — įversiu į duobę, ir tiek. *Žt.* 13. Viršūnės, *esą,* ūžė ir liemenys plakės. *An. Š.* 14. Tu, *vadinas,* nieko čia gera nematai. *Rt.* 15. *Vadinas,* neimkite tiktai rupūžės į rankas, ji jums nieko pikta nedarys. *Vs.* 16. Aš, *rodos,* nieko jam nėsu padaręs. *Rt.* 17. Pagaliaus suniurėlis miškas — ir tas, *rodos,* džiaugiasi sulaukęs pavasario. *Vs.* 18. Tu, *regis,* nebuvai tą dieną nė iš namų išvažiavęs. *Žm.* 19. Garnys, *man matos,* nebus didesnis už gervę. *Nr.* 20. Ta diena, *nepamirškite,* traukias apie šešiolika valandų. *Vs.* 21. Priėjo višta, kiaulė arba koks galvijas — žvirbliui nė motais, lesa sau gretimais su jais, ir dar, *žiūrėk,* ant nugaros atsistos. *Vs.* 22. Vakar, *atsimeni,* ir aš turėjau nemaža pinigų. *Rt.* 23. Imkime kasdien atsidėję tapyti, lipyti, lopyte lopyti visas skyleles, kurias prasigraužia pelė, nepalikime bet-kur savo valgymų,— tada, *tikėkit,* pelių visiškai nebebus, arba labai máža beliks. *Vs.* 24. Pribarstykite

jo (sudaužytojo stiklo) visus plyšius, ir tada, *pamatysite,* tikrai sumažės pelių. *Vs.* 25. Taip, *reikia tiesa sakyti,* žvirblis dabar (rudenį) — grobuonis ir vagis. *Vs.* 26. Visuomenės įnamjų gyvenimas, *kaip galėjot pastebėti,* buvo mums visiškai suprantamas. *Vs.* 27. Jų vertimus aš, *kaip sakiau,* taisiau ir lyginau. *Vs.* 28. Didžiai įsipyksta mums pelės, bet, *kaip patys matote,* pelėmis galima kartais ir pasigėrėti. *Vs.* 29. Tu nieko, *matyti,* iš to nelaimėsi. *Sv.* 30. Šiais metais ir jie daug, *palyginti,* išmoko. *R.* 31. Jam tęnai buvo, *tarytum,* liežuvis visą laiką surištas. *Nr.* 32. Lietuvjui sodietė kregždė yra, *tarytum,* gyvybės ir malonės ženklas. *Vs.* 33. Žmogelis buvo, *tarsi,* prie žemės prikaltas. *R.* 34. Tuomet ir žmonių, *mátai,* nedaug buvę. *Telš.* 35. Jis, *mat,* to nežinojęs! *Sv.* 36. Tokie, *mat,* metai buvo. *Žt.* 37. *Mat,* žaltys, kaip ir kiti gyvuliai, šeriasi. *Vs.* 38. Dar, *gali būt (turi būt),* svečių suvažiuos. *Rt. (Ds.)* 39. Žmogaus nepaslankumu blusos, *tur būt,* be galo džiaugiasi. *Vs.* 40. Jis, *tur būt,* ateis. *Sv.* 41. Rytoj, *gal būt,* ir mes pradėsim vasarojų dėti. *Sv.* 42. *Rasit,* ir jūs tiek težinot. *Pr.* 43. Skaitytojų tarpe mano žodžiai sutiks, *rasit,* daugybę priešininkų. *R.* 44. *Rasi,* įspįs saulė ir į mūsų langą. *Dk.* 45. Toks arklys, *žinoma,* reta rasti. *Nr.* 46. *Žinomais,* svetima liga pirštu maišoma. *Als.* 47. Jie, *ar šiaip ar taip,* daug ko išmokyti mus negalės: jie patys, *rots,* tariasi daug išmaną, bet, *ištikrųjų imant,* ir jie tokie pat tamsūs, kaip ir mes patys, ir, *kas svarbjausia,* be galo išdidę ir atkaklūs. *R.* 48. Kamša, *berots,* didelė, bet turgus visiškai mažas. *Žt.* 49. Bet ar žvirblis, *ištikrųjų,* toks žmonių gėrybės vagis,— reikia dar labai paabejoti. *Vs.* 50. Čia *vage,* įlįsi į dubenį, pasems ir išlieja tave lietuvis su pilnu šaukštu. *Vs.* 51. Žaltys apsirango apie tokį medelį arba kuolelį ir pradeda, *tiesióg,* iš kailio nerties. *Vs.* 52. Jei taurėn vieno rūgštadario * indėtum kokį gyvulėlį, *pavyzdžiui,* pelę arba paukštytę, gyvulėlis būtų linksmas, smagus. *R.* 53. Anglijoje, *antai,* dažnai gali matyti daržininkų pirkinėjant miesteliuose rupūžes. *Vs.* 54. Jo kumeliai net žvilga, arba paršeliai, *antai,* kaip iš pieno plaukę. *Žt.* 55. *Ant,* saulelė vėl nuo mūs atstodama ritas irgi palikusi mus greita vakarop nusileidžia. *Dn.* 56. *Štai,* viens jo tarnų pargrįžęs jam pasirodė. *Dn.* 57. *Štai,* tuo bažmas nekviestų svečių susirinko. *Dn.* 58. *Štai,* jau ir vargai tuojaus

* t. y. deguonies. — *Red.*

(tuojau) jį pradeda stumdyt. *Dn.* 59. Žvirblis lesa jaunus diegelius, *daugiausia,* kad ant jų randa vabzdžių. *Vs.* 60. Darbas eina kasdien toliaus, bet eina delto pamažėli, ir reikia, *máža-maža,* dviejų savaičių visiškai intaisyti trobelei. *Vs.* 61. Aš, *apskritai sakant,* žalčių nemėgstu. *Vs.* 62. *Apskritai,* yra išrodyta, kad žmogui šitie nuodai ne labai tepavojingi. *Vs.* 63. Baisybės, nesuskaitomos daugybės šiltųjų kraštų vabzdžių apnikdavo naujininkų medžių vaisius, krūmų ir krūmelių uogas ir, *apskritai,* visokius augalus, tų naujakurių sėjamus ir kuopjamus. *Vs.* 64. Ką tas „pasileidėlis", *anote tėvo (an. t. žodžio),* man padarys! *Pr.* 65. Reikėjo „pačiupinėti", *anot motynos,* ir nebebūtų lindęs. *Rt.* 66. Ir vėl sudribo tas „sūrsenis" (sąsenis), *anot Vėgėlės (anot Vėg. žodžio) betariant. Vel.* 67. Jis — tinginių pantis, *anot tėvo,* ir gana! *Sv.* 68. Kiekvienas to miško lapelis, *anot dainiaus žodžių,* tik čiulba, kliauga ir šaukia. *Vs.* 69. Ką čia padarys toks „iširėlis", *anot motynos betariant! Žm.* 70. Ką ji man padarys, *anot to senio betariant! Žt.* 71. Jam reiktų, *mano nuomone,* kitaip versties. *Rt.* 72. Senobės lietuvjai, *istorininkų (istorikų) nuomone,* gyvenę kiltimis. *R.* 73. Šikšnosparnis, *žmogaus galva,* yra tik pragaro veislė. *Vs.* 74. Dabar Varniuose būsianti, *pasak mūsų laikraščių, gali būt,* ir mokytojų seminarija įsteigta. *R.* 75. Reikėtų jam, *vienu žodžiu,* galas padaryti; reikėtų visa, *taip sakant,* išnagrinėti; tas vaikesas buvęs, *vienu žodžiu sakant,* niekam netikęs. *R.* 76. Buvo septyni vyrai, *be Petro. Vel.* 77. *Be šitų išrodymų,* buvo daugybė ir kitų, dar didesnių. *R.* 78. Daugesni kaltinamų išrodymų, *be šitų,* tęnai nė nebuvo. *R.* 79. Lietuvoje, *be lietuvjų,* gyvena dar lenkų, rusų (baltųjų ir didžiųjų), žydų, vokiečių, nemaža latvjų... *R.* 80. Tęnai galėsi, *tarp ko kita,* ir kalbos pramokti. *R.*

c) Interptiniai sakiniai gali stovėti dažnai ir kitų sakinių gale ir jų pradžioje, ne tiktai viduryje. Bet kartais, perstatę interptinį sakinį, pastatę jį pradžioje, gausime ir paprastąjį pagrindo sakinį. Taip antai, pasakyme: *„Tėvas tarė:* „Tu, motyn, būk prie ligonio, o aš važiuosiu daktaro parvežti",— interptinio sakinio nebebus (plg. pav. 9).

d) Interptinis sakinys lengva kartais ir visai išleisti, ir tas išleidimas nė kiek nemaino sintaksės pilnaties prasmės. Pasakymas: „Tu, sako, vakar mieste buvęs" reiškia tiek pat, kiek ir sakinys: „Tu vakar mieste buvęs".

e) Interptinius sakinius gali dažnai ir kiti pasakymai atstoti. Tokie pasakymai, kaip: „*Tave sako* vakar mieste *buvus*", „*rodos, jog (kad)* aš nieko jam nėsu padaręs", „viršūnės *ūžę* ir liemenys *plakęsi (žr.* § 27, c), ar šiaip ar taip, visiškai atstoja sakinius: „Tu, sako, vakar mieste buvęs", „aš, rodos, nieko jam nėsu padaręs", „viršūnės, esą, ūžė ir liemenys plakės (pav. 1, 16, 13)".

§ 60. Vienas žmogus kito žmogaus kalbą ir šiaipjau pasakymą gali kitam jo paties žodžiais pasakyti — gali jo kalbą pasakyti lyginai taip, kaip ji buvo pirmjausia pasakyta. Čia žmogus, pasakydamas visą svetimąjį pasakymą, pasirodo lyg geriausiai turįs visą tą pasakymą savo galvoje, lyg jį geriausiai *atmenąs*.

Svetimosios kalbos sakiniai, kad sakome juos tiksliai, išskirdami iš savųjų pasakymų, vadinas **atmintiniai sakiniai**.

„Atmintinių" yra ne vien sakinių, „atmintinių" yra ir atskirųjų pasakymų. Tie pasakymai, kaip jau galėjom matyti, sakinio dalimis eina.

1. Atmįsiu jums pačių žmonių žodžius apie žvirblį: „*Jis senas žvirblis, jo nesugausi!*" *Vs.* 2. Kad nebūtų jie (žvirbliai) taip per žiemą sulysę, sakyčiau: „*Neškit į virtuvę ir atiduokit virėjai, ji žinos kas darą*". *Vs.* 3. Pagailo karvutei Sigutės, ir ji sako: „*Vai, Sigute piemenėle, nei tu verki, nei raudoki: aš suverpsiu marškinėlius*". *Ps.* 4. Ragana vėl vadina Sigutę į pirkčią (pirkią): „*Eik, Sigute, eik, dukrele! Šilta duona šiandien kepta, rūgšti gira vakar raugta: pasivalgai — atsigeri!*" *Ps.* 5. Senelei pagailo vištytės, ir ėmė barties: „*Gaidžiukai, gaidžiukai, kam tu vištytei akytes išmušei?*" *Ps.* 6. „*Gryta!*" tariau, „*kas kenk, kam bėgi taip išsižiojus?*" *Dn.* 7. Tas tavo „*rytoj*" man, sūneli, visiškai nepatinka (žr. § 20, b, 7). *Sv.* 8. Sukliko spiegiamu, skardžiu balsu kregždė: „*vyt-vyt! vyt-vyt-vyt!*", išgirdo jos trukšmo balsą kiti paukščiai — ir viskas sutriko, virto kitaip. *Vs.*

§ 61. a) Kito žmogaus kalba, pasakyta taip, kaip tiktai ji buvo to paties žmogaus į kitus žmones paleista, vadinasi **tiesioginė kalba**. Ji sudėta visa iš atmintinių sakinių (žr. § 60).

b) Bet kito žmogaus pasakymą galime ir kitaip tiksliai nusakyti, ne lyginai tais žodžiais, kuriais buvo jis pats savo kalbą pasakęs: visą kito žmogaus kalbą galime *tiksliai ir savais žodžiais* kitam *atpasakoti*, galime ją ir sakyte tiksliai apsakyti. Taip atpasakota savais žodžiais, bet tikslių-tiksliausiai, kito žmogaus kalba — bus **pasakojamoji**, arba **netiesioginė** kalba.

a) 1. Vieną kartą kiškis ėjo girdytųs ir susitiko genį. Genys jį klausia: „Kodel tu, kūmai, toks nuliūdęs? Kur eini?“ Kiškis sako: „Kur aš nebūsiu nuliūdęs! manęs niekas nebijo, o aš turiu visų bijoti. Einu ir prisigirdysiu!“ *Ps.* 2. Atsiskyrėlis dvylikos brolių seselei taip pasakė: „Pergulėk pas mane per naktį, aš rytoj sušauksiu visus paukščius, tai jie, jei bus koks kur apėjęs (tavo brolius), ir tau pasakys“. *Ps.* 3. Tie visi paukščiai klausinėjami tuoj atsakė: „Nė vienas niekur nematėm, nė vienas nieko nežinom!“ — ir gana. 4. Paskui atsiskyrėlis, pamatęs atšlubuojantį erelį, sušuko: „Kodel tu nesiskubinai? ko gaišai?“ Erelis atsakė: „Man koją šaulys pašovė, labai skauda, sergu, negalėjau veikiai atlėkti“. *Ps.* 5. Daugiaus, tas atsiskyrėlis ir klausia erelio (erelį): „Ar nėsi matęs kur dvylikos brolių juodvarniais lakstančių?“ *Ps.* 6. Erelis atsakė: „Mačiau ir žinau: jie per dieną juodvarniais lakioja, o naktį žmonėmis viename kalne gyvena“. *Ps.*

b) 1. Genys kiškį, savo kūmą, klausia, kodel jis toks nuliūdęs (arba „nuliūdęs *esąs*“)? Kur *einąs*? Kiškis sako: kur *jis nebūsiąs* nuliūdęs! *jo* niekas *nebijąs*, o jis *turįs* visų bijoti. *Eisiąs* ir *prisigirdysiąs!* 2. Atsiskyrėlis dvylikos brolių seselei pasakė perguléti pas jį per naktį (arba *„kad pergulėtų pas jį* per naktį“): *jis* rytoj sušauksiąs visus paukščius, tai jie, jei *būsiąs* koks kur apėjęs (jos brolius), ir *jai pasakysią.* 3. Tie paukščiai klausinėjami tuoj atsisakė — nė vienas niekur *nematę,* nė vienas nieko *nežiną,* ir gana. *Ps.* 4. Paskui atsiskyrėlis, pamatęs atšlubuojantį erelį, sušuko (subarė): kodel *jis nesiskubinęs (neskubėjęs),* ko *gaišęs?* Erelis atsakė, kad *jam* koją šaulys *pašovęs* (arba „atsakė *jam* koją *šaulį* pašovus“), labai *skaudą, sergąs, negalėjęs* veikiai atlėkti. 5. Daugiaus, tas atsiskyrėlis ir klausia erelį, ar *nėsąs* matęs kur dvylikos brolių juodvarniais lakstančių. 6. Erelis atsakė — *matęs* ir *žinąs:* jie per dieną juodvarniais *lakioją,* o naktį žmonėmis viename kalne *gyveną.* 7. Aleksa sakė, kad pirma tęn *buvęs* pastatytas mažutis namelis, kad, tur būt, ir dabar tas namelis *tebėsąs;* geriausia taigi *būsią* suradus tas namelis ir apsigyvenus jame ligi pavasario. Pavasarį gi, kai *išsiskirstysią* ledai, *galėsią* jie vėl pargrįžti laivan, jei tik laivas *išliksiąs* sveikas. *R.*

Pasakojamoji kalba, kiek matyti ir iš šitų pavyzdžių, yra, kitaip sakant, **dalyvių kalba:** žmogus, kito žmogaus kalbą savais

žodžiais norėdamas tiksliai nusakyti, sakomojo reiškimo vietoje, dalyvjų lytimis beveik visur tesinaudoja.

§ 62. a) Pasakojamoji kalba Lietuvos žmonių vartojama daug plačiaus, nekaip kad mūsų šių dienų raštija rodo: žmonės labai dažnai ištisas pasakas, ištisus ilgus apsakymus pasakojamąja kalba teapsakinėja.

b) Žmonės apsakinėdami naudojasi ta kalba visur, kur tik patys gerai nežino apsakomojo dalyko [78], kur nenori to savo nežinojimo slėpti nuo klausytojo. Žmogus, kurs pasakojamąja kalba ką apsako arba pasako, tariasi pats to dalyko neištyręs, tikrai nežinąs, rodosi sakąs tik taip, kaip yra pats kame girdėjęs ar radęs. Šitąja „netiesiogine", apsakomąja kalba naudojasi dažniausiai „tiesūs", atviri, atsargūs žmonės, tie žmonės, kurie, kad ko patys tikrai nežino, apsakydami ir pasisako to tikrai nežiną.

c) Turime nemaža ištisų pasakų, pasakojamąja kalba ir surašytų. Tose pasakose tarpais, kaip matyti ir iš duodamųjų čia pavyzdžių, esti įsispraudusių ir tiesioginės kalbos dalelių.

1. Vienas pirklys buvęs labai turtingas ir labai, labai šykštus. Vieną kartą, jam bevažiuojant su pinigais, ėmę temti. Tada jis, privažiavęs pirmą ūkininką, užsukęs į kiemą ir apsinakvojęs. Atsigulęs savo vežime (ratuose), nė į vidų neėjęs. Tą naktį tų namų šeimininkės gimęs vaikelis. Pirklys gulįs savo vežime ir juntąs, kad po langu laimės šnekančiosi. Viena klausianti: „Ar jau gimė?" Antra sakanti: „Dar ne!" Pirmoji atsakiusi: „Būtų buvęs vyskupu (vyskup*as*?)". Vėl po vaiandėlės klausianti: „Ar jau gimė?" Antra atsakius: „Dar ne!" Ta vėl sakanti: „Būtų buvęs vagis ir galvažudys", ir trečią kartą klausianti: „Ar jau gimė?" Antroji pasakiusi: „Jau!" Tuoj pirmoji sakanti: „Tai šito pirklio turtą vartos!" Pirklys, ratuose gulėdamas, viską girdėjęs; bet, *kaip pasakė laimė, kad tas vaikelis jo turtą vartos, tai jis ir nebesitvėrė savam kailų. Mąsto, mąsto,* kaip čia nuo jo reikėtų išsisukti. Pagaliaus taip sau taręs: „Kad aš iš jų tą vaiką atpirkčiau, tai juk niekas nežinos, kur aš jį padėsiu, ir nesuieškos..." *Ps.*

2. Erelis jai (dvylikos brolių seselei) visą pasakęs, nulėkęs sau, o ji ir įlindusi į urvą. Tęnai radusi viską taip, *kaip tiktai jai tas erelis išpasakojęs buvo.* Aptaisiusi lovas, paklodėmis apdangsčiusi, užvalkčiais priegalvjus apvalksčiusi, kelnes ir marškinius kiekvienam ant jų lovų padėsčiusi, pavalgiusi nuo kiekvieno kepalėlio atsiriekdama po riekelę, pasilindusi po mažojo brolio lova ir atsigulusi. Šit, tiktai vakaras,

tuoj ir išgirdusi: *juodvarniai tik sukranksėjo, nusileido ir suėjo žmonėmis į trobą; visi džiaugias,* kad pataisytos lovos ir visiems padėti marškiniai su kelnėmis. *Visi apsitaisė, eina valgyti, žiūri,* kad jų duona nuraikyta. Vyresnysis sakąs: „Lovas ir mus pačius aptaisė, bet kad duonos trūksta, tai negerai. Nu, bet ką padarysi!" Pernakvoję, rytą atsikėlę, išėję, sukranksėję, ir nulėkę sau... *Ps.*

3. Daugiaus, karalaitis ją (dvylikos brolių seselę) vedęs, ir gyvenąs. Po kokių metų ponas dievas davęs jiem sūnų. Bet karalaičio tuokart nebuvę namie, o priėmėja buvusi parvežta toji pati ragana, *kuri jos* (tos seselės) *taip nekentė,*— josios pámotė. Toji ragana vaikelį išmetusi laukan ir, sugreibusi kur šuniuką, rodanti visiems: „Žiūrėkite, koks jos vaikas!"... *Ps.*

cc) Čia turime tris pasakų daleles, parašytas pasakojamąja, netiesiogine kalba. Be atmintinių sakinių, tiesiogine kalba čia parašyta tiktai keli pasakymai. Pabrauktieji pasakymai, kad būtų pasakojamąja kalba išreikšti, skambėtų maž-daug taip: „kaip *pasakiusi* laimė, kad tas vaikelis jo turtą *vartosiąs,* tai jis ir *nebesitvėręs* savam kaily"; *„mąstąs, mąstąs..."*; „kaip tiktai jai tas erelis *išpasakojęs buvęs"*; „juodvarniai *sukranksėję, nusileidę* ir *suėję* žmonėmis į trobą", *„visi džiaugiąsi",* visi apsitaisę, *einą* valgyti, *žiūrį";* „kuri jos taip *nekentusi".*

ccc) Įsižiūrėję į šituos pasakojamosios lietuvjų kalbos iškrypimus, galėtume, man rodos, šit kaip juos paaiškinti: kur sakytojo norima itin gyvai ir vaizdžiai kas pasakyti; kur pasakos sakytojas įsišnekėjęs, tarytum, pats aiškiai mato vieną-kitą inkritusią jam į akį apsakomojo dalyko smulkmeną; kur žmogus, sakydamas girdėtąją pasaką, vieną-kitą mažmožį lyg pats paaiškina, pasako, pažymi,— tęnai visur ir *pasakojant* tinka, kartais ir reikalinga tiesioginė, *nepásakojamoji* kalba.

cccc) Duodame dar keturius pasakojamosios kalbos pavyzdžius:

4. Vieno pono numirusi pati ir palikusi dvylika sūnų ir dar vieną dukterėlę. Po kiek laiko tėvas pamilęs kitą merginą, raganą. Ta sakanti: „Duktė tesie, bet savo sūnus visus sudegink ir supylęs jų pelenus į popirius atsiųski man, tai tada už tavęs tekėsiu". Tėvas mąstęs šiaip, mąstęs taip, nebežinąs, kas čia bebus daryti. Ir pasakęs vienam savo tarnui. Tas jam sakąs: „Gi ko čia, ponai, taip rūpinies? juk tamstos

dvare yra didelių šunų: dvylika tų sudegįsi, pelenus supilstysi į popirius, padėsi ántspaudus ir nusiųsi jai, bene ji permanys! o po vestuvjų, kad ir ras, nebeką jiems padarys". Ponas taip ir padaręs: sudeginęs dvylika šunų, pelenus jų supylęs į popirius, prispaudęs ant tų popirių antspaudus ir nusiuntęs raganai. Ta apžiūrėjusi visus popirėlius, apuosčiusi ir tinkanti — tekanti už jo. Po vestuvjų, parvažiavus į dvarą, uostanti — šniukšt, šniukšt, pagaliaus sakanti: „Kas čia smirdi? Kad tie visi, kas čia yra nereikalingi, juodvarniais išlėktų!" O jos posūnių būta tuokart sklepe — pogrindyje, po vyro rūmais. Tuoj visi paskui kits-kitą strikt ant lango! ir lekia, ir lekia, ir išlėkę sau... *Ps.*

5. Dar atmeną seneliai senobjų palikimo gražius ąžuolynus. Liekni augę, kaip mendrės, žaliavę, kaip rūtos... Švęsti Lietuvos medžiai nejautę nuogalio: rausvasai žiemos lapas sulaukdavęs žalio. Žali buvę, kaip seniai, samanoms apaugę, stipri (stiprūs) buvę ir stambūs, kaip vyrai suaugę... *An. Š.*

6. Buvę pušys suaugę nuo metų šimtyno: tankios, augštos, lygutės, geltonos, kaip žvakės; viršūnės, esą, ūžė ir liemenys plakės. *An. Š.*

7. Iš kurių (stuobrių) žymu buvę, kad girių čia snausta, tankus iš viršaus stogas viršūnėms suausta, ir netil (netik) pulkais meškos (lokiai) ir šernai perėta, bet tankumos tarp raistų ir žebriai (= žebrių, stumbrų) turėta! (žr. § 27, b). *An. Š.*

§ 63. Be to, kas čia apie pásakojamąją kalbą jau išklostyta (žr. §§ 27, b, c; 61 ir 62), turim apie ją dar šį-tą čia pat pasakyti ir iškelti pavyzdžiais aikštėn.

a) Tęn, kur paprastai tiesioginę kalbą tevartojam, kuriems-ne-kuriems pasakymams, kurioms-ne-kurioms minties ypatybėms labai dažnai pasigaunam ir dalyvjų — pasakojamosios kalbos. Žmogus, apsakydamas ką-nors tiesiogine kalba, vieną-kitą mažmožį ima kartais ir pasakojamąja kalba išreiškia: toksai žmogus, daug ką tikrai žinodamas apie apsakomąjį dalyką, kartais betgi pasijunta tikros šio-to žinios neturįs ir ima savo arba kito nuomonę tereikšti — nori pasisakyti savų, yskių žinių apie vieną-kitą viso dalyko mažmožį pats neturįs arba ką-ne-ką kito žmogaus arba kitų žmonių pasakymu, supratimu arba žodžiais tesakąs.

Šios rųšies dalyvjų yra nemaža ir pavyzdžiuose, jau kitam tikslui čia duotuose.

b) Žmogus ir klausdamas naudojasi pasakojamąja kalba — tęn, kur žino, jog tikrų žinių klausiamasis žmogus jam atsakydamas suteikti negalės.

c) Dalyvjų kalba naudojamės dažnai ir netikėtiems, kartais lyg pavėlintiems pastebėjimams, patyrimams ir šiaipjau pažymėjimams (žr. § 27, *b* ir *c*).

a) 1. Dramblys — labai didelis, protingas šiltųjų kraštų gyvulys. Dramblių kartais ir mūsų žvėrynuose galit matyti: tęnai juos žvėrininkai kitiems už pinigus rodo. Dramblys — labai ėdrus gyvulys: *suėdąs* vienu kartu tiek, kiek penki jaučiai penimjai. *R*. 2. Susisuks kregždė naujame tvarte ar daržinėje lizdelį — ūkininką ir ūkininkę tuojau džiaugsmas paima: tatai *esąs* tikriausias ženklas, kad trobesys ilgus metus *stovėsiąs*. *Vs*. 3. Visi, kurie aprašo žvirblio lizdą, sako, kad tat *esanti* krūva visokio kamšalo, kur rasi sausų žolių, plėšų, vieną-kitą ašutą, plunksnelių... *Vs*. 4. Kvailys džiaugias akėčvirbaliu, kad geras iešmas jam *būsiąs* briedžiui kepti. *Ps*. 5. Jonas pavasarį atsiminė skųsties, kad (Petras) rudenį *nenuleidęs* vandens. *Žt*. 6. Vakare, susirinkus šeimynai, pasakojo, kur ir kiek *nupirkęs* miško. *Žt*. 7. Per laukus ir miškelius eidama galvojo sau, ką ji *pirksianti* pieną pardavusi. *R*. 8. Petras ėmė motynėlei pasakoti, ką šiandien *girdėjęs* nuo Žalio ir kur *žadąs* eiti. *Žt*. 9. Dilbaitė pirm vestuvjų sakė, jog ne už Tupikio *tekanti*, bet už jo gyvenimo. *Žt*. 10. Šunys (šunes) buvo didžiai pikti, jog nieks *negalėjęs* ineiti į dvarą. *Dk. p*. 11. Mergytė prašo, kad aviniuko nepjautų, nes tas aviniukas *esąs* jos brolis. *Ps*. 12. Daugelis yra mėginę išteisinti balandžių vagiliavimą tuo, kad balandis *išnaikinąs* nupjautuose laukuose, pūdymuose ir dirvonuose áibę piktažolių sėklų. *Vs*. 13. Katė davė sau žodį: kur tik *sutiksianti* pelę, tuoj *suėsianti*. *Ps*. 14. Prašė brolio, kad netrukus prie jo atvažiuotų: *turįs* didelį reikalą (kad atvažiuotų, nes *turįs* d. r.). *Žt*. 15. Jie ir dabar ginasi nieko *nežinoję*, kad ponas *šaukęs*. *Žt*. 16. Čia žmogus vaitoja — *ištraukę* jam pinigus iš kišenės, *nebeturįs* nė maistui. *Žt*. 17. Kitur mergaitė verkia: *pirkusi* skepetuką, *užsimokėjusi*, likusius pusantro rublio tęn pat iš kišenės *ištraukę*. *Žt*. 18. Pelėdą be reikalo kaltina, kad ji *draskanti* vištas. *Vs*. 19. Petrą dabar skundžia, kad jis savo tėvą badu *stapinąs*. *R*.

b) 1. Ar buvai Krapaičiuose? 2. Ką gi tęnai girdėjai? 3. Ar senelis tebeserga? 4. Onos vaikas ar *augąs*? 5. Ar jų

brolis šią vasarą *parvažiuosiąs?* 6. Ar jie *važiuosią* rytoj į Naumiestį? *Rg.*

Čia klausėjui 1) buvo tikrai žinoma, jog senelis gyveno Krapaičių namuose, ir todel žmogus, kurs buvo tuose namuose atsilankęs, galėjo apie jį ir tikrą, ištirtą žinią klausėjui parnešti; 2) jam, klausėjui, buvo žinoma, jog Krapaičių Ona su vaiku gyvena kitur, ne Krapaičių namuose, bet Krapaičiai apie ją ir jos vaiką galėjo, ar šiaip ar taip, ir vieną-kitą „žinelę" turėti (žmogus to vaiko sergančio arba sveiko *pats* matyti betgi nematė); 3) apie jų brolį (ne tęn gyvenantį) tikros žinios parnešti klausiamasis žmogus, žinoma, negalėjo; 4) apie jų pasiryžimą važiuoti į Naumiestį, apie tai, ar jie tikrai tęnai važiuos, klausiamasis žmogus galėjo žinoti tiktai iš Krapaičių žodžių, bet tikros žinios apie tai, ką jie padarys rytoj, tas žmogelis, žinoma, neturėjo.

c) 1. Tik girdi (Saulytė) — kaži-kas į duris *beklabenąs. Ps.* 2. Veizdžiu — vaikelis basas *bestovįs,* kažin-ko *belaukiąs. Als.* 3. Po trijų dienų tėvai žiūri — visas žalčių pulkas *bešliuožiąs* į jų kiemą. *Ps.* 4. Žiūriu žiūriu — devyni vilkai vieną bitę *bepjauną. Ps.* 5. Pažvelgė (mergaitė) pro langą, net jai akys sužibėjo: Jonas... netol langų *bestovįs! Žt.* 6. Atėjusiu (abu) pas kartuves — žmogus pakartas *bekoruląs (bekoruliuojąs). Dk. p.* 7. Ana bėga veizdėti — katūtis *bedribsąs* ant grindžių (grindų). *Kv.* 8. Na, sako, ar kláusei kunigo? O Petras (paklaustasis žmogaus) — *buvęs klausęs, nepamiršęs* — jam sako: „Kunigas sakėsi norįs pats su tavim pasišnekėti". *Als.* 9. Po dviejų savaičių, žiūrėk — pačioje lango kertėje jau ir *bepūpsąs* tvirtai, stipriai pritaisytas lizdas, turįs aštuntos rutulio dalies pavidalą. *Vs.* 10. Pakeliu galvą ir matau — ties manim *bešviečiąs* krioklys. *R.* 11. Taigi, mat, kur mes nukalbėjom: žvirblio *esama* ne tiktai ne vagies, bet dar naudingo ir gudraus paukščio, kurį privalo tausoti ir saugoti kiekvienas išmintingas žmogus. *Vs.* 12. Visi labai norėjo ėsti, o čia nieko *nėsama. Ps.* 13. Atsipėikėjęs patyriau, kad mano *būta* savo tėvui nėrimo *pridaryta:* dvi dieni *išvaikščiota* jo su kaimynais po kalnus beieškant manęs... tokiuo būdu ir *aptikta* jų mano kalėjimas. *R.* (žr. § 27, II, 54—62, b).

§ 64. a) Lietuvjų raštijoje tiesioginę kalbą randame labai dažnai ir tokiuose pasakymuose, kur ji visiškai netinka.

Šit keli tos rųšies pavyzdžiai, paimtieji iš dabartinės laikraščių kalbos:

1. Gavom žinią, kad netrukus *išeis* naujas laikraštis. 2. Jį dabar skundžia, kad jis tuos pinigus *pavogė*. 3. Juos kaltina, kad jie pernai prieš ponybę *ėjo* — kad iš ponų žemes veržte *veržė*. 4. Tą žmogų pasmerkė už tai, kad jis žmones prieš vyresnybes *kurstė*. 5. Visus juos teismas nužudyti pasmerkė, kad iš turtininkų jie pinigus beširdiškai *plėšė* ir *grobė*. 6. Iš Šakių mums rašo, kad tęnai žmonės pulkais *eina* į Ameriką, nes darbo Lietuvoje *neranda*. 7. „Šaltinis" ginasi, kad jis to *nerašė*. 8. „L. Ūkininkas" („Šaltinis") tvirtina, kad mes taip sakydami *meluojam*. 9. (Tas laikraštis) buvo aną dieną parašęs, kad čia kunigas jį per pamokslą *išniekino*. 10. Aną dieną rašėm, kad šeštadienį „Rūtoje" *bus* šokamas vakaras. Dabar patyrėm (mums pranešta), kad tas šokių vakaras kitai dienai atidėtas.

Laikraščių pranešėjai elgtųsi daug „žmoniškiaus", rašydami apie šios rųšies atsitikimus maž-daug šitaip:

1. Gavom žinią (eina gandas...), kad netrukus *išeisiąs* (*pradėsiąs* eiti) naujas laikraštis. 2. Jį dabar skundžia tuos pinigus *pavogus;* jį d. sk., kad jis tuos pinigus *pavogęs* (plg. „Artojėliai sakė mane *nulesus* kviečių dirvelę, sakė, kad *pabaidęs* juodbėrą žirgelį", žr. § 32, a, 37). 3. Juos kaltina, kad jie pernai prieš ponybę *ėję* — kad iš ponų žemes *veržę* (juos kaltina pernai pr. p. *ėjus... veržus*). 4. Tą žmogų pasmerkė teismas, kad žmones prieš vyresnybes *kurstęs*. 5. Visus juos teismas nužudyti pasmerkė, kad iš turtininkų jie pinigus beširdiškai *plėšę* ir *grobę*. 6. Iš Šakių mums rašo, kad tęnai žmonės pulkais *einą* į Ameriką — darbo Lietuvoje *nerandą* (nes darbo čia *nerandą*). 7. „Šaltinis" ginasi to *nerašęs*. 8. „L. Ūkin." („Šalt.") tvirtina, kad mes *meluoją* taip sakydami. 9. (Tas laikraštis) buvo aną dieną pranešęs, kad čia kunigas jį per pamokslą *išniekinęs*. 10. Aną dieną rašėm, kad šeštadienį „Rūtoje" *būsiąs* šokamas vakaras. Dabar patyrėm, kad tas šokių vakaras kitai dienai atidėtas (arba *„esąs* k. dienai atidėtas").

b) Kas sako ir rašo: 1) „Jį dabar skundžia, kad jis tuos pinigus *pavogė"*, 2) „tą žmogų pasmerkė už tai, kad jis žmones prieš vyresnybes kurstė", 3) „juos kaltina, kad jie pernai iš ponų žemes veržte *veržė"*...,— tas sakosi ir pats tikrai žinąs ir tikįs, jog kaltinamieji žmonės yra arba buvo tikrai tuo kalti, nusidėję. Laikraštis,

kurs bardamasis rašo: *„Šalt.“* (*„L. Ūkin.“*) tvirtina, kad mes taip sakydami *meluojam“*,— ir pats pasisako, kad ir nenoromis, sumelavęs!

Kas viso dalyko tikrai nežino, kas nežino tikrojo kaltininko, tas šitaip teprivalo apie tuos dalykus pranešti: 1) „Jį dabar skundžia tuos pinigus *pavogus“*, „jį d. sk., kad jis tuos pinigus *pavogęs“*, 2) „tą žmogų pasmerkė, kad žmones kurstęs“, 3) „juos kaltina, kad jie pernai žemes iš ponų veržte veržę...“ Laikraštis, kurs pats jaučiasi tiesą pasakęs ir kaltina kitą jo žodžius iškraipjus arba šiaipjau sumelavus, taip tegalėtų bardamasis su priešininku pasakyti: „L. Ūk.“ („Šalt.“) tvirtina (sako), kad mes *meluoją* taip sakydami...“

c) Kad mane kaimynas pašauktų netikėtai tieson ir pašaukęs imtų kaltinti jo arklį pavogus; kad, būdamas taip kaltinamas, rasčiau paskui laikrašty apie mane pranešta: „R-kių Joną kaimynas pašaukė (pavadino, padavė) tieson, kad jo arklį *pavogė“* arba „R. J. k. p. tieson *už* arklių *vogimą“*,— tad aš, jauzdamasis esąs čia nekaltas, niekuo nedėtas, nebūdamas arkliávagis,— kad būčiau, žinoma, smarkėlesnis,— ir pats, turi būt, neiškęsčiau nepašaukęs to laikraščio vedėjo tieson — už „apkalbėjimą“. Laikraščio vedėjas, žinodamas apie mano kaltinimą, bet pats neturėdamas apie mano kaltybę tikrų žinių, taip tegalėjo paskelbti apie mano nelaimę: „R. Joną kaimynas pašaukė tieson, kad jo arklį *pavogęs“*, arba „R. Joną kaimynas pašaukė tieson, kaltindamas jį arklį *pavogus“*, arba „R. J. k .p. t., kaltindamas, kad tas žmogus (R. J.) jo arklį *pavogęs;* R. J-ną k. p. t. — intaria jį arklį pavogus...“ Laikraštis, kurs rašo: „R. J-ną kaimynas pašaukė tieson, kad tas žmogus jo arklį *pavogė“*,— ir pats pasisako tikrai žinąs apie mano kaltybę, nusižengimą!

d) Dar mažmožis, jau del vieno tiktai sakinėlio. Kiek anksčiaus, čia pat, buvo duotas sakinys: „Dabar patyrėm, kad tas šokių vakaras *(esąs)* kitai dienai atidėtas“. Sakyti: „Dabar patyrėme, kad tas šokių vakaras *esąs* kitai dienai atidėtas“ — tegali žmogus, kurs nori pasisakyti apie tą dalyką ir dabar ne iš pirmųjų, ne iš visai ištikimų šaltinių — iš kitų žmonių teturįs žinių. Sakyti: „Patyrėm, kad šokių vakaras (yra) kitai dienai atidėtas“ — tegali žmogus, kurs jaučiasi turįs dabar apie tą gyvenimo mažmožį tikrų tikriausias, iš pirmųjų šaltinių žinias, pats apie tatai tikrų-tikriausiai žinąs. Laikraštis šiokią žinelę galėtų ir taip, rasit, pranešti: „Dabar patyrėme, kad mūsų būta suklysta: to šokių vakaro *esama* kitai dienai atidėto“ (plg. § 63, c: pav. 11, 12, 13).

Man rodosi, laikraščių redakcijos, ar šiaip ar taip, turėtų žinoti, jog skaitytojams ir šitos smulkmenos (b, c, d) kartais indomu esti iš paties teksto suvaikyti; laikraštis turėtų rūpinties ir tuo, kad jo suteikiamosios skaitytojui žinios būtų suprantamai, tiksliai ir aiškiai jam surašomos.

## SAKINIŲ SUDĖSTYMAS.[79]

§ 65. Pasakymas, kuriame yra ne daugiaus per vieną sakinį, vadinasi **vientisinis sakinys.**[80]

a) 1. Vasarą ilga dienós. 2. Žiemą ilga nakties. 3. Tirpsta sniegas. 4. Bėga gatvėmis vanduo. 5. Posėdis pobėgį daro. *Kv.* 6. Pavasaris eina ir eina. 7. Skamba tik, skamba miškas. *An. Š.* 8. Par keturias dienas laikrodis visą valandą nuskubėjo. *Žt.* 9. Balandžių rasite visose didžiosiose žemės rutulio sausumose. *Vs.*

b) Pasakymas, sudėtas iš kelių vientisinių sakinių, vadinasi **sudėtinis sakinys** (§ 43).

1. Vasarą ilga dienos, žiemą ilga nakties. *Sv.* 2. Pavasaris eina ir eina, tirpsta sniegas, bėga gatvėmis vanduo. *Vs.* 3. Pusto dieną, antrą, trečią, neša į akis sniegą, visa užpusto. *Vs.* 4. Šonas šąla, šonas šįla, galva džiūsta, kojos pūsta. *Rt.* 5. Kad atsikeltų, dangų paremtų; kad prašnekėtų, daug pasakytų; kad rankas turėtų, vagį pagautų. *Sv.* 6. Slenka laikas, lekia diena po dienos, savaitė po savaitės, metai po metų — kaip raiti joja. *Žt.*

§ 66. Sudėtiniame sakinyje skiriame: 1) sakinių **prijungimą,** 2) sakinių **sujungimą,** 3) sakinių **sutapimą** ir 4) sakinių **interpimą.**

1. Vieni sakė, kad karalaitė esanti labai gera (v. s. karalaitę esant labai gerą). *Ps.* 2. Dabar tu manęs nebeplaki, ir aš nebeverkiu. *Rt.* 3. Atlėkė bitys ir prinešė medaus. *Ps.* 4. Visa suprantu, sako. *Ps.*

§ 67. Sakinių **prijungimas** yra nevienodų sakinių sudėjimas. Prijungdami šalutinį sakinį kitam, jį prie tokio tegalime dėti sakinio, kurio jis yra dalis arba kurio jis priklauso, būtent: pirmojo laipsnio šalutinį prie pagrindinio, antrojo laipsnio šalutinį prie pirmojo laipsnio šalutinio, ir t. t.

Pareinamieji arba priklausomieji sakiniai vadinasi **prijungtiniai;** sakiniai, kurių jie tėra dalys, bus jų **prijungėjai.**[81]

1. *Kame buvo sielvartas, vargas,* tęn tikrai skubėjo Saulytė. *Ps.* 2. Kukavo rytą ir vakarėlį, *kol* iškukavo tėvo dukrytėlę. *Pr. d.* 3. Ne tiek girioj medelių augo, *kiek* močiutė gailių ašarėlių liejo. *D.* 4. *Kada* Sigutė galėjo jau būti nusivariusi galvijus į mišką, ragana prikūrino krosnį ir susėmusi žarijas supylė į tą duobę, *kur* buvo iškasta po slenksčiu. *Ps.* 5. Eglės broliai, sesers ir tėvai galvojo, *kaip* čia padarius, *kad* jai grįžti nebereikėtų. *Ps.* 6. Kad kas paklausdavo, *kodel* nenorinti auksuoto sosto, karalaitė atsakydavo: „Mėgstu visa, kas tikra..." *Ps.* 7. Mergytė prašo, *kad* aviniuko nepjautų, *nes* tas aviniukas esąs jos brolis. *Ps.*

Apie prijungtinius sakinius esam jau kalbėję vadinamųjų šalutinių sakinių skyriuje (§§ 43—55).

§ 68. Sakinių **sujungimu** vadiname vienodų sakinių sudėjimą. Jungdami su vienas-antru arba su kitas-kitu sakinius, dėti tegalime pagrindinį sakinį su pagrindiniu arba vieno laipsnio šalutinį su to pat laipsnio šalutiniu.

1. Aš jai davjau labus rytus, ji man nė žodelio. *Pr. d.* 2. Ir aš tęn valgiau ir gėriau, per barzdą varvėjo, burnoj neturėjau. *Ps.* 3. Žmonės praminė ją (pásakos našlaitę) Saulyte: sulig jos atsiradimu nušvito senelio troboje, ir išnyko iš jo trobos vargas; į trobelę sugrįžo gerovė ir rimtis. *Ps.* 4. Broliui parjojus gali ji (Sigutė) viską išpasakoti, ir man bus bėdós. *Ps.* 5. Visi sutarė, kad reikią pirmjausia patirti, kuo vardu Eglės vyras ir kaip jį šauks pati nuėjus į pajūrį. *Ps.* 6. Dabar jau ir dėdulė sako, kad tu niekais išeisiąs ir kad niekam iš tavęs nebūsią naudos. *Sv.* 7. Žvirbliui bėda tik tuomet, kada ima baisiai šalti, kada speigai spigina, kada įsitaiso pustyti. *Vs.*

§ 69. Tarp sujungtinių sakinių (tarp vieno sudėtinio sakinio dalių) yra visuomet šiokia-tokia prasmės sąmazga.

Sujungtinius sakinius, kaip ir prijungtinius, rišame ir gramatikos sąmazgomis — įvairiais tam tikrais jungiamaisiais žodeliais; bet tos sąmazgos čia labai dažnai ir nesisako, ypačiai tęn, kur prasmės sąmazga aiški ir be jungiamųjų žodelių.[82]

Sujungtinius sakinius, nusižiūrėję į jų sąmazgas ir prasmę, skiriame į: 1) *sudedamuosius,* 2) *priešpriešinius,* arba *priešinamuosius,* 3) *skiriamuosius* ir 4) *paspiriamuosius,* arba *paremjamuosius.*

§ 70. Čia duodame nemáža pavyzdžių, iš kurių bus matyti, ką čia vadiname *sudedamuoju* (A), ką *priešpriešiniu* (B), ką *skiriamuoju* (C), ką *paspiriamuoju* (D) sujungimu. Iš jų galės paaiškėti ir jungiamieji šios rųšies žodeliai.

A) **Sudedamasis sujungimas.** 1. Kartą piemeniukai valgė miške duoną, *ir* vienas trupiniukas nutrupėjo žemėn. *Rt.* 2. Karalius laumę nužūdė, *ir* juodu vėl gyveno. *Ps. (Rt.).* 3. Juodoji karvė liežuvju lyžtelėjo, žalia seilė dryktelėjo (išsidriekė), ir iš pelenų išlėkė antis. *Ps.* 4. Jų máža gyvulių, *ir* tie patys ne kam tikę. *Rt.* 5. Čia juoda duona, *ir* tos neduoda. *Sv.;* čion juoda duona, nė tos neduoda. *Grz. d.* 6. Brolis apėjo apie beržus, *ir* ėmė bėgti kraujai (iš tų beržų). *Grl. p.* 7. Tik retkarčiais dvélktelia vėjelis, *ir* vėl upė plyna, lygi, kaip stiklas. *R.* 8. Pasilenkė senutė beržeĮį, *tik* lept, *ir* nukrito lapelis katiniukui ant uodegytės. *Ps.* 9. Šarka nuo mieto, kita į jos vietą. *Žm.* 10. Pirklys tiktai prie jų (sargų) priėjęs, tuoj jie greibę jį, ir meta į duobę. *Ps. (Sln.).* 11. Išgirdo dainuojant kiti, paėmė ir juos noras pašūkauti. *Žt.* 12. Pradedi klausyties, *tik* šit — kažin-kas šiurkštus daiktas nukritęs tau ant veido ir nusiritęs ant priegalvjo. *R.* 13. *Ir* vėjas pūtė, *ir* giria gaudė, *ir* lelija lingavo; vėjelis pūtė, girelė ūžė, lelijėlės lingavo; nei vėjas pūtė, nei giria ūžė, nei lelijėlės lingavo. *Žm. d.* 14. *Nei* tu matysi, *nei* tau reik matyti. *Rt.* 15. *Nei* tu prašyk, *nei* aš tau duosiu. *Žm.* 16. *Nei* aš tversiu darželio, *nei* tu sėsi rūtelių. *Sln. d.* 17. (Be ūkio mokslo) *nei* mes sodiečiui ūkio nesutaisysim, *nei* jis pats sau to ūkio nepasitaisys. *R.* 18. Vedu (mudu) Žirnio nė matyti nematėva, *nei* anas (jis) su vedum buvo. *Dk. p.* 19. Jis neteisybės nė vienam nedarė, *nei* vylius nasruose jo (jo nasruose) buvo. *Rr.* 20. Jo kumeliai net žvilga, *arba* paršeliai, antai, kaip iš pieno plaukę. *Žt.* 21. *Ne tiktai* šeimyna tęnai dirba, *bet ir* patys tėvai, žiūrėk, netingi. *R.* 22. *Ne tik* jis čia dirbo, čia *ir* kiti jam padėjo dirbti. *R.* 23. Ant palinkusio berželio *ne tik* ožkos — *ir* ožkelės. *Sl.* 24. *Ne gana* namų darbai, *bet dar* reikia šeimynos važinėties. *Žt.* 25. *Ne gana* ore, miške pilna (p. buvo) visokio čiulbesio, švilpesio, *bet ir* žemės vabalėliai, pagaliaus, skelbėsi, kokiu bemokėjo, balsu. *Žt.* 26. *Ne gana* nuvarė mūsų vaikus, *dar* mes turėsim užmokėti (mokėti, sumokėti). *Žt.* 27. Nieko nebus iš tos kelionės: *viena,* Kalpokas neturi pinigų, *antra vėl* — netinka Liudvė Partūniui. *Žt.* 28. *Viena,* toks darbas ne tavo nosiai; *antra,* nėr kas tau padeda; *trečia* — ir be

tavęs tęn pilna pusgalvių. *R.* 29. *Tai* lietelis suplaka, *tai* vėl ima saulė kaitinti. *R.* 30. *Čia* lija, *čia* sninga, *čia* vėl gražu, giedra. *R.* 31. Čia žodis, čia ir darbas. *Val.* 32. Kiti metai, kiti lapai. *Sl.* 33. Man tiek Petras, tiek Jonas. *Sv.* 34. Šunyčiai kitaip dvokia, paršeliai kitaip. *Val.* 35. Du vilku pilku, abudu pjaunas, *o* balti kraujai bėga (girnos). *Pr.* 36. Per girią giružę saulė tekėjo, *o* mūsų brolelis žirge sėdėjo. *Ld. d.* 37. Einu milžti, *gi* bėga pienas iš spenių mano karvei. *Sln.* 38. Tėvas paprastai taisydavo įnagius medžioklei, motyna siūdavo ar megzdavo, aš *gi,* įlindęs kertelėn, klausydavau jų kalbos. *R.* 39. Tavo 12 brolių mane dalgiais užkapojo, mano šūkį jiems išdavė Drebulė, mūsų mylimjausioji dukrelė. *Ps.* 40. Vėjelis pūtė, vyšnelės ūžė, óbelės (obels, obeles) lingavo (žr. pav. 13). *D.* 41. Ne mano kiaulės, ne mano pupos. *Val.* 42. Augšta augšta merga, po nosies burbulas (svirtis ir šulinys). *Kv.* 43. Aug trys žalūs liepeliai (auga trys žalios liepelės), po tų žalių liepelių gilus ežerėlis. *Grz. d.* 44. Dar tebradau gyvą: nei vilkas papjovė, nei meška (lokys) sudraskė. *Žm. d.* 45. Kaip ji ištarė, taip ir įvyko: ąžuolas, uosis ir beržas yra visų stiprieji mūsų medžiai, drebulė ir šiandien, mažiausio vėjelio pučiama, tuoj ima drebėti. *Ps.* 46. Kur tik uostai, vis miela: giria nosį trina! *An. Š.* 47. Švęsti Lietuvos medžiai nejautę nuogalio: rausvasai žiemos lapas sulaukdavęs žalio. *An. Š.* 48. Saulytė neilgai teverkė: nusikirpo kasas ir atidavė seneliui. *Ps.* 49. Gudrus žvirblelis nežuvo svetimoje žemėje: jis susikrovė po žemiečio naujakurio stogu lizdą ir ėmė saviškai ūkininkauti jo dirvose ir soduose. *Vs.* 50. Tęnai ir žvirbliai maldingi: bažnyčioj už altoriaus lizdus neša (kraunasi). *Val.* 51. Atsimink, karalaiti, su kuo kalbąs: aš esu Tikroji Teisybė, ir melo, kaip velnias gaidžio, nekenčiu. *Ps.* 52. Lobingasai karalaitis sutriko, užkaito, nes piršdamasis melavo: jam ne Tikrosios Teisybės laimė rūpėjo, jam plati jos karalija tebuvo reikalinga. *Ps.* 53. Ore nutilsta: nebejuda nė vienas lapelis, tarytum visa prigimtis stiprinas atsitūrėti prieš baisiąją vėtrą. *R.* 54. Tęnai gyvena mano mergelė: gale sodelio kiemelis, visų prastieji nameliai, visų gražioji mergelė. *Grz. d.* 55. Toks bjaurus — par metus trejus nei galva šukuota, nei burna prausta, ir nagai nepjaustyti. *Dk. p.* 56. Galite čia (aikštėje) gaudyti paukštelius pasirinkdami, *kas* (ir tatai) labai patogu yra paukštininkams. *R.* 57. Vištvanagis grobja

paukščius žmonių akyse, per du tris žingsnius nuo jų, *už ką* (ir už tatai, už tai) kartais ir savo galvą padeda. *Vs.*

a) Šios rūšies sakiniai, sujungti įvardžiu „kas" (pav. 56 ir 57), kad ir panašūs į šalutinius, eina betgi nepriklausomais, savarankiais sakiniais: jų įvardis „kas" ne vieną kurį kito sakinio žodį, bet visą čia kitą sakinį pažymi, atatinka. Įvardis „kas" čia lengva pakeisti rodomuoju įvardžiu „tas *(tatai, ir tatai...)*".

b) Jungdami sakinius sudedamai, 1) sustatome kelius gretymus nusidavimus, pastebėjimus arba 2) vieną mintį paaiškiname kita mintimi, viena arba keliomis (plg. 44—55).

c) Žodeliui *gi*, kad ir vartojame jį kartais antroje sakinio vietoje, sudedamai jungdami rašomojoje kalboje sakinius (pav. 38), žmonių kalba pavyzdžių duoti betgi neduoda, bent suvaikyti šios rūšies pavyzdžių iš žmonių kalbos sintaksės reikalui šiuo tarpu neteko.

B) **Priešpriešinis sujungimas.** 1. Tanki tanki tankynėlė, *bet* ne tankynėlė (plaukai). *Pn.* 2. Žalia žalia žolė, bet ne žolė (sėtinys). *Kv.* 3. Kiti sako, kad jis esąs daug gera savo kraštui padaręs, *bet* aš tos daugybės gera nematau. *Kp.* 4. Atėjo piemuo ir parsivarė avinėlį, *bet* po kiek laiko jis ir vėl išbėgo. *R.* 5. Verpė, verpė, *bet* šilkų kuodelis mažyn nėjo. *Ps.* 6. Visi nori mokėti, *bet* ne visi — mokyties. *Val.* 7. Abudu (vilkas ir lapė) buvo labai išalkusiu, *bet* lapė nė žiūrėti nežiūrėjo į žąsį. *Ps.* 8. Taip, ne gerosios mergos pirma išteka, *bet* ir piniginąsias ne visada vyrai suranda. *R.* 9. Geras sapnas neįvyksta, *bet* piktas įvyksta. *Dk.* 10. Dumplės yr naudingas daikts į kaminą pūsti, *bet* prieš vėjus pūst dar jos niekados nederėjo. *Dn.* 11. Pabūkis tu čičion (pabūk tu šičion), *o* aš eisiu paieškoti, kame kirsiva medžius. *Dk. p.* 12. Man saldaus vandenėlio gailu palikti, *o* neturiu kuo gerti. *Sln.* 13. Visi labai norėjo ėsti, *o* čia nieko nėsama. *Ps.* 14. Ranka ranką mazgoja, *o* abi nor balti būt. *Pr.* 15. Šuo ir kariamas papranta, *o* aš — barama nepaprasiu! *Rg.* 16. Veršis pas karvę tebėra, *o* jau peilį galandas. *Sln.* 17. Avies nepaneša, *o* jautį antdedat. *Žm.* 18. Tėvas peni vaikus žuvimis, *o* vaikai tėvą šunimis. *Pr.* 19. Viens nešvankėlis mėsinėjo vanagą juodą, *o* kitsai... kirmėlių gyvų lizdus iš vėdaro krapštė. *Dn.* 20. Šoka šokėjėliai, geria gėrovėliai, *o* aš jauna merguželė į vargą inpuoliau. *Grl. d.* 21. Nežinau, ans (jis) mane ar pažįst ar ne, *o* aš aną (jį) gerai pažįstu. *Dk. p.* 22. Visi

rėkė — geras žmogus, *ė* jo esama paskutinio. *Sv.* 23. Jáuna durna (paika, kvaila), séna (didžia) pikta, *ė* vidutinių reta. *Ds.* 24. Aš tuoj atsistojęs žvalgaus, žvalgaus, *gi* nieko nematyt, ir gana. *Sln.* 25. Daugiaus lendu iš tos drevės laukan, *gi* nebegaliu. *Sln.* 26. Pirma augo tęnai tik didelė, linksma žolė ir visoki žolynai, pjauti *gi* jų niekas nepjovė. *R.* 27. Išgerti 10—15 puodelių arbatos gali ir jauna mergaitė (mongolė), suaugusieji *gi* vyrai dveja tiek išgeria. *R.* 28. Aš visa ko turiu, nieko man nestinga, *tuo tarpu* mano brolis nė vaikams ne visada išsitenka duonelės. *R.* 29. Jos (rupūžės) akelės nejuda, *užtat* dvišakis liežuvėlis tik lenda, tik lenda iš žiomenų. *Vs.* 30. Jis, rots, daug dirba, *tečiau* nieko iš to darbo neišeina. *R.* 31. Jurgis prižadėjo padėti mums avižų vežti, *tečiau* (ir „tačiau") ir ligišiol nesulaukėm. *Užl.* 32. Gyrės gyrės padarysiąs, *tačiau* (ir „delto") to padarymo nematom. *Užl.* 33. Visi žvėrys išėjo darbo dirbti, *tiktai* kurmis atsiliko. *R.* 34. Aš tau pasakysiu (negirdėtą neregėtą pasaką), *tiktai* tu man nepasakyk —„meluoji". *Sln.* 35. Nei jam rūpėjo rytelis kelti, bėri žirgeliai šerti, *tik* terūpėjo mūsų broliukui po jaunimėlį šokti. *Gd. d.* 36. Buvau jau beprisivejąs (stirną), *tik* staiga vėl ji man iš-pat panosės pranyko. *R.* 37. Varną ar prausk ar neprausk, *vis* juoda. *Val.* 38. Žmogus žemėn meta, ponas kišenėn deda (snarglys). *Rt.* 39. Vanduo be sparnų, akmuo be šaknų. *Sv.* 40. Kaltė yra — kaltininko nėra. *Žt.* 41. Yra žmonių — nėra žmogaus. *Val.* 42. Par barzdą varvėjo, dantys neregėjo. *Žm.* 43. Didžių vagių nieks nekušin, mažus karsto. *Val.* 44. Savo kupros nė vienas nemato, svetimą — visi. *Val.* 45. Lobis budina, vargas migina. *Pr.* 46. Nagai aukso, gerklė jaučio. *Sl.* 47. Storverpa važiuota važiuoja, plonverpa pėsčia eina. *Val.* 48. Vienas gyvena, kitas mojuoja. *Val.* 49. Šis laiko ragus, ans melžia. *Pr.* 50. Puodas katilą vainoja, abu labu tokiu. *Dk.* 51. Sudega medis, pelenų nėra (žvakė). *Pn.* 52. Pana žemės (merga žemėse), kasos ore (morka). *Pn.* 53. Pirktų šuva mėsą, pinigų nebėsą. *Sl.* 54. Mainai varnams, priedai vaikams. *Pr.* 55. Maži vaikai — maži vargai, didi vaikai — didi vargai. *Pr.* 56. Bėga vilkas — tunka vilkas, guli vilkas — lysta vilkas. *Val.* 57. Aš jai davjau labus rytus, ji man nė žodelio. *Vlk. d.* 58. Aš jam kalną pyliau, jis man duobę kasa. *Žm.* 59. Akys nori miego, širdelė ragaišio. *Sl.* 60. Ne liga jį, vaikeli, į kapus nuvarė: jis senatve mirė. *R.* 61. Karalaičiui ne Tikrosios Teisybės laimė

rūpėjo: jam plati jos karalija tebuvo reikalinga. *Ps.* 62. Vyrų tęnai nebuvo: vieni dalgiai tekabėjo. *R.* 63. Čia ne jis vienas prakaitą liejo: čia ir jo vaikai dirbo išsijuosę. *Sv.* 64. Ne bitelės atūžia: mūsų sesutę atlydi. *Gd. d.* Ne miško bitaitės tęn ūžia: tęn mūsų sesaitę atlydi. *Sln. d.* 65. Ne gegutė kukavo: mūsų seselė gailiai verkė. *D.* Ne gegutė kukuoja: tėvo dukra verkia. *Sln. d.* 66. Ne darbai nualsino,— bėdos mane suvargino. *R.*

a) Jungdami sakinius priešinamai, 1) du arba kelius sakinius sustatome priešpriešiais, vieno sakinio mintį lyginame su kita, priešinga, kito sakinio mintimi („Vienas gyvena, kitas mojuoja": „akys nori miego, širdelė ragaišio...") arba 2) vieno sakinio mintį kitu sakiniu susiauriname, lyg tiksliaus pažymime (pav. 60—66).

b) Ar žodelis „gi", vartojamasis rašomojoje kalboje šiam tikslui antroje sakinio vietoje (pav. 26 ir 27), tikrai čia dera,— reikia abejoti: pavyzdžiai, kurie čia įdėti su tuo žodeliu, nėr visiškai ištikimi — jie paimti ne iš žmonių kalbos (plg. A, c).[83]

C) **Skiriamasis sujungimas.** 1. *Arba* aš tave priveiksiu, *arba* tu mane pamokysi. *R.* 2. Rytoj *arba* dobilus pjausim, *arba* reikės, gali būti, jau ir mėšlas imt vežti. *R.* 3. *Ar* snigs, *ar* lis, *ar* taip pasiliks,— viena tikrai bus. *Pn.* 4. *Ar* šiaurys pūtė, *ar* upė ištvino, *ar* perkūnas griovė, *ar* žaibas mušė? *D.* 5. *Ar* kas susirgo, *ar* ką šiaip bėda prispaudė, *ar,* pagaliaus, pasidžiaugti kam malonu su žmogumi,— ji visur ir visada, ką galėdama, daro. *R.* 6. Ką tu tęn dirbai, sūnelaiti mano? — *Ar* sėdėjau, *ar* stovėjau, *ar* gulėjau, kiek norėjau (dirbau, ką tinkamas), diedelaiti mano. *Žm. d.*

Skiriamasis sujungimas dera tęn, kur, sustatydami kelius sakinius, norim pasakyti, jog jungiamųjų tų sakinių mintys gali arba galėjo kiekviena skyrium įvykti.

D) **Paremjamasis sujungimas.** 1. Baltuosius žirnius aš be galo branginu: jie greitai suverda ir labai sveiki valgyti. *R.* 2. Aš pats mačiau: ant mano uodegytės buvo užgriuvęs. *Ps.* 3. Dievo nusprendimas labai nepatiko velniui: šis būtinai norėjo, kad paskęstų visiteli žmonės ir visas gyvis. *Ps.* 4. Gyventi šale mažrusio žvirbliui beveik geriaus, nekaip šale lietuvjo: javų jo turima daugybė, ir žiema tęnai šilta. *Vs.* 5. Manęs nebijok — nė vėjas nepūs. *Žt.* 6. Eik (neik) su mulkiu vėžauti (vėžiauti) — is (jis) pames ir krytalę (kryte-

lę). *Val.* 7. Duok man akis — aš nematau nė kur eiti. *Dk. p.* 8. Nekask duobės kitam — pats inkrisi. *Dk. Gd.* 9. Paskum tas jos bernelis žuvo: ar kas nušovė, ar taip jau laikas priėjo. *Ps.* 10. Vai, Sigute piemenėle, nei tu verki, nei raudoki: aš suverpsiu marškinėlius. *Ps.* 11. Jis mane pažįsta: juk aš su juo kiaules ganiau. *Sv.* 12. Neik tęnai: juk tavęs jie nelaukia. *Rg.* 13. Dirvai duok, kas reik, kad jos palūkanų nori: juk neprivalo ji tau duot, negavusi nieko. *Dn.*

14. Tepastato (tepastátai) jauną, gražų vaikį, *tuomet* nesispirs peršama. *Žt.* 15. Rytoj bus belynanti (belįjanti), *tuomet* išsišluosi. *Žt.* 16. Jis visą rytą tįsojo, nėjo į darbą, *todel* man ir pikta buvo. *Sv.* 17. Miestuose gyvėdžiams paukščiams ne taip patogu šeimininkauti, *todel* tęn ir balandžių yra daugiaus. *Vs.* 18. Balandis — dykaduonis, kiekvienas gi (žr. B. b) dykaduonis kenkia visuomenei, *ir todel* balandžiai reikia ne penėti, bet naikinti. *Vs.* 19. Paskui ragana viską sulygino, *ir* duobės — kaip nė nebūta. *Ps.* 20. Taip jis (žaltys) sutūrėjo vandenį, *ir* vanduo, kol tik buvo tvanas, nebebėgo į laivą. *Ps.* 21. Ateik privalgęs, *ir* čia gausi. *Pr.* 22. Namie prisivalgyk, *tai* ir kiemuos (kieme, viešėdamas...) ką gausi. *Pr.* 23. Ateik, *tai* gausi. *Sv.* 24. Kepurėlę ji davė, *tai* labai graudžiai verkė (bernelis). *D.* 25. Šalta buvo, vėjas pūtė, *tai* raudoni mano veideliai. *D.* 26. Pasakyk man negirdėtą neregėtą pasaką, *tai* aš tau duosiu ugnies. *Sln.* 27. Grūdelis prie grūdelio, *štai* ir pūrelis. *Šl.* 28. Aš rytoj savo vyrus susišauksiu, *tad* tie tau viską išklostys. *Žm.* 29. Ateis rudenėlis, šaltasis laikelis, *tada* graudžiai verks mūsų brolelis. *Žm. d.* 30. Neik, Sigute, neik, sesele! po slenksčiu žarijų duobė: kaip tik eisi, ir inpulsi. *Ps.* 31. Ne mano kiaulės, ne mano pupos: kas man darbo! *Val.* 32. Susiverpki verpimėlį, išsiauski audimėlį: pasisiūsi — bevilkėsi. *Ps.* 33. Sušerk jai (kumelei), sesiule, ranka — pati nueis. *Ps.* 34. Ąžuolas sudega — nei anglių, nei pelenų (žvakė). *Žm. Rt.* 35. Nusipirkau miško — reikia keliu naudoties. *Žt.* 36. Durys pančiu užsukta — negaliu inteit. *Grl. p.* 37. Suvalgyk kampelį — dievas duos sūnelį. *Sln.*

Šitas sujungimas gali būti dvejopas: 1) priežasties ir 2) darinio, arba išeities.

Kur jungiame du sakiniu priežastiškai, tęnai pirmuoju atsitikimą pasakome, antruoju — jo priežastį, pagrindą (pav. 1—13) dedame.

Kur turime išeities sujungimą, kur jungiame nusakomai, tęnai pirmasis sakinys pagrindą, antrasis — einantį iš jo darinį arba to pagrindo išeitį rodo (pav. 14—37).

§ 71. a) Sujungtiniai sakiniai, ypačiai sudedamieji, kurie turi bendras didžiąsias dalis, vieną arba abi, gali su kitas-kitu sutapti ir sutapę vienu sakiniu pavirsti; iš tokių sutapusiųjų sakinių ir gauname sakinį sutaptinį (žr. § 41). Taigi sutaptinis sakinys bus, tikrai sakant, sakinys ne vientisinis, bet sudėtinis, sujungtas iš dviejų arba kelių sakinių (žr. § 65)[84].

1. Saulytė nusikirpo kasas ir atidavė seneliui. *Ps.* 2. Žuvis ir svečias trečiąją dieną dvokia. *Val.* 3. Diksas vis nedarytą viralą srebja ir skarots bei pusnuogis kasdien pasirodo. *Dn.* 4. (Enskys) Slunkiaus irgi Pelėdos šonus skalbti pradėjo. *Dn.* 5. Ir pakilo šiaurys vėjas, ir nupūtė vainikėlį. *D.* 6. O ir padarė žvirblelis alų, o ir sukvietė visus paukštyčius! o ir išvedė žvirblelis pelėdą šokti, o ir numynė pelėdos pirštą (pelėdai koją)! *Pr. d.* 7. Ir ėjo visi, ir gumbą gavo. *Ps.* 8. Laumė-ragana midų vyną geria. *Ps.* 9. Joms terūpėjo rūtelės skinti ir vainikėliai pinti; jiems nerūpėjo rytelis kelti, bėri žirgeliai šerti. *Sln. d.* 10. Gailiai verkė tėvas močiutė, broleliai ir seselės ir slauna (garbinga) giminėlė. *Ld. d.* 11. Jis tęnai dieną naktį dirba. *Rt.* 12. Kukavo rytą ir vakarėlį, ir pietumis kartelį. *Žm. d.* 13. Be kirvjo be kirvelio, be grąžto be grąžtelio, be medžio be medelio — padirba tiltą (žiema, ledas...). *Pn.* 14. Atlėkė bitys (bitės) ir susimetė man į drevę, ir prinešė medaus. *Sln.* 15. Aš tuoj į tą drevę įlindau, visus genuičius išmušinėjau, nusipešiau, išsiskrodžiau, ugnelę susikūręs nusisvilinau, išsikepjau ir suėdžiau. *Sln.* 16. Vadinamoji tautos dvasia ir žmonių kalbos dėsniai labai sunku būtų ir suvaikyti iš šių dienų mūsų raštų. *R.* 17. Man diegė visą kūną, skaudėjo šonus ir sukos galva. *R.* 18. Vokiečiai dabar kiaulėms ir arkliams gerus pinigus moka. *Kp.* 19. Arklių negausi nei šiai dienai, nei rytojui. *R.* 20. Plikis netur nei genčių, nei prietelių. *Val.* 21. Atėjo, nei jis ką sakė, atsisėdo, ir sėdi. *R.* 22. Lobjų nei sau aš trokštu, nei savo vaikams; lobjų netrokštu nei sau, nei savo vaikams. *R.* 23. Sudžiūvėlis, sukepėlis; nei pats valgo, nei kitam duoda (spyna). *Kp.* 24. Man nei smirdi, nei kvepja. *Sln.* 25. Par trejus metus nei galvos šukuosi, nei burnos prausi, ir nagų nešluostysi. *Dk. p.* 26. Nejutau aušros auštančios nei aušrelės patekančios. *D.* 27. Jis nežinojo dienos naktelės nei žiemos vasarėlės. *Pr. d.* 28. Nei aš noriu

avižų nei baltų dobilėlių, tikt žaliojo šėkelio. *Grž. d.* 29. Jisai neklausė tėvo nei močiutės, nei visos savo didžios giminėlės. *Pr. d.* 30. Negali geras medis pikto vaisiaus nei medis piktas vaisiaus gero atnešti (atvesti). *R.* 31. Nei aš eisiu nei taisysiu — ne mano darbelis. *Žm. d.* 32. Nei daug nei máža šios dienos darbelio. *Sn. d.* 33. „Bepigu kiaulei: nei galva šukuoti, nei burna prausti... nei dievas mylėti, nei mokslas eiti...!" *R.* 34. Duok dieve putroj kankolą, pievoj karklyną. *Val. Kv.* 35. Kiaulė lauke dvokia, ant stalo (*Rt.* ir „stale") kvepja. *Val.* 36. Negirk pirm ryto mergą nei pirm vakaro dieną. *Pr.* 37. Nei jam rūpėjo rytelis kelti, bėri žirgeliai šerti. *Gd. d.* 38. Ne geroja merga pirma išteka, bet bagotoja. *Ds.* 39. Mėnuo šviečia, bet nešildo. *Val.* 40. Duoną skálsink (tenkink, taupyk) rytojui, ne darbą. *Sln.* 41. Velnias tevergauja, ne žmogus. *Dk. Val.* 42. Žodis žvirbliu išlekia, o jaučiu pagrįžta. *Val.* 43. Ėsk tu tuos gluosnius, ne mano turtus vartok! *Ps.* 43. Parodykit Petrui arba Jonui; papjaukit vištą srubai arba antį kepti. *Žt.* 44. Jis teisus žmogus, ne melagis. *Sv.* 45. Ar vėjas pūtė, ar šakas laužė, ar lapelius judino? *Žm. d.*

b) Čia pat reikėtų, tikrai sakant, priskirti ir kurie-ne-kurie sakiniai, patekę į § 70 (pgl. B, pav. 6, 9, 18, 25).

c) Šnekamojoje ir dainuojamojoje kalboje, kur rašomojoje labai dažnai sutaptinius vartojame sakinius, nereta girdėti ir keli vientisiniai sudedamieji sakiniai (plg. § 70, A: 31, 32, 33, 34, 41).

1. Ir aš tęn buvau, ir aš daug mačiau. *Ps.* 2. Nelygu stiegti, nelygu dengti. *Vel.* 3. Iš tų pačių šventieji, iš tų pačių prakeiktieji. *Sln.* 4. Miega ponios, miega ponai; miega sargės, miega sargai. *Ps. (D.).* 5. Augo rūta, augo mėta, augo lelijėlė, augo mano jaunos dienos, kaip žalios rūtelės. *D.* 6. Išėjo tėvelis į mišką, išėjo motynėlė į mišką; išėjo tėvelis, išėjo motynėlė, išėjo visi vaikai į mišką. *Šl. d.* 7. Aš sėsiu linelius, aš ravėsiu; aš ausiu drobeles, aš dėvėsiu. *Žm. d.* 8. Ką tu dirbsi, ką tu virsi, kad neturi nieko? *Žm. d.* 9. Ką tu dėsi po šonelių, ką tu po galvelės? *Žm. d.* 10. Jojau dieną, jojau naktį, niekur nieko neprijojau; duosiu šimtą, duosiu kitą, dar žirgelį pakinkytą. *Žm. d.* 11. Šęn buvau, tęn buvau, tokių vyrų nemačiau. *Žm. d.* 12. Sakė mane šiokį, sakė mane tokį. *Pr.* 13. Eina gaunąs, eina negaunąs. *Sln.* 14. Mane tėvutis ne barte barė, mane tėvutis gražiai mokė. *Gd. d.* 15. Nei aš tęn eisiu, nei aš tęn važiuosiu. *Žm.* 16. Nei tu bėk, nei tu

ką daryk! *Žm.* 17. Nei aš dėvėsiu, nei aš kur dėsiu (tavo kepurėlę). *Pr. d.* 18. Kai pradeda kalbėt, nei ko klausyt, nei ko kitam pasakyt. *Sl.* 19. Negirk pradžią, girk pabaigą (girk ne pradžią, bet pabaigą; girk pabaigą, ne pradžią). *Sv.*

§ 72. a) Kad sudėtiniame sakinyje: „Juokiasi puodas, *kad* katilas juodas" turime vadinamąjį sakinių *prijungimą,*— tatai, rodos, ir neaiškinus aišku. Kad, antra vertus, sudėtiniame sakinyje: „Puodas katilą vainoja, abu labu tokiu" turime vienodų sakinių *sujungimą,*— tatai vėl, rodos, aišku. Bet antrojo sakinio vietoje, nekreipdami jo minties, galėtume ir šiaip pasakyti: „Puodas katilą vainoja, *nors* abu labu tokiu". Taip pasakę, turėtume jau pagrindinį ir prijungtą jam šalutinį sakinį.

Toks pat būtų skirtumas ir tarp sakinių: 1) „Žmogus žemėn meta, ponas kišenėn deda" ir „ką žmogus žemėn meta, ponas kišenėn deda", 2) „augštos kojos — žemos tvoros" ir „kieno augštos kojos, tam tvoros žemos", 3) „moki žodį — žinai kelią" ir „kad moki žodį, tad žinai kelią", 4) „šeriu žirgelį, nežinau, kur josiu" ir „kad ir šeriu žirgelį, bet nežinau, kur josiu" arba „šeriu žirgelį, kad ir nežinau, kur josiu", 5) „važiuoju važiuoju — kelio nėra (nėr vėžų), pjaunu pjaunu (kertu kertu) — kraujo nėra (nėr skiedrų)" ir „važiuoju važiuoju, nors kelio nėra", 6) „neik su mulkiu vėžiauti — jis pames ir krytelę" ir „neik su m. v., nes jis p. ir krytelę" arba „neik su m. v., kad nepamestų ir krytelės" (plg. „neik su velniu obuoliauti, kad nepasiliktum be obuolių ir be maišelio"), ir tt.

Čia pat reikėtų dar kartą paminėti ir tokie sakiniai, kaip antai: 1) „Bėga vilkas — tunka vilkas, guli vilkas — lysta vilkas", 2) „Maži vaikai — maži vargai, didi vaikai — didi vargai", 3) „Išbridęs veiz (veizdi) — drabužių nė vietos *(Dk. p.)*", 4) „Prikrovė vežimą — nė arkliai nepatraukia", 5) „Žiūriu žiūriu — devyni vilkai vieną bitę bepjauną", ir tt. (žr. § 50).

Šitais pažymėjimais norėjau tiktai pabrėžti, jog tarp sakinių prijungtinių ir sakinių sujungtinių prasmės skirtumo yra labai māža: sakiniais sujungtiniais dažnai stengiamės pasakyti tuos pačius minčių savotiškumus ir tas pačias minčių savotiškumų smulkmenas, kurios mums taip lengva, palyginti, reikšti ir kurias taip dažnai reiškiame sakiniais prijungtiniais, arba tariant — pagrindiniais (prijungėjais) ir šalutiniais (prijungtiniais).

b) Tokiuos sakinius, kaip antai: „Maži vaikai — maži vargai, didi vaikai — didi vargai", „guli vilkas — lysta vilkas, bėga vilkas — tunka vilkas", „juodos rankos — balta duona, baltos ran-

kos — juoda duona“, ir tt. — sintaksių vadovėliai, tikrai sakant, ne visi vienodai nagrinėja: vienuose yra sakoma, kad čia esą vien pagrindiniai (sujungtiniai) sakiniai, kituose — kad šitų sudėtinių sakinių dalys: „guli vilkas, bėga vilkas; baltos rankos, juodos rankos...“ esą šalutiniai „nejungiamieji“ sakiniai (žr. § 50) ir kad šie sakiniai visiškai atstoją čia sakinius: „kai vilkas guli, kai vilkas bėga; jei rankos baltos, jei (kad) rankos juodos“, ir tt.

§ 73. Sakinių **interpimo,** kalbėdami apie sakinius sujungtinius, nebeliesime: apie interptinius ir atmintinius sakinius buvo šis-tas jau ir anksčiaus pasakyta (žr. §§ 59 ir 60), ir to, kas tęnai pasakyta, mūsų tikslui šiuo tarpu ganės.

## SKIRIAMIEJI ŽENKLAI.

§ 74. Skiriamieji ženklai padeda žmogui lengvjaus skaityti, kas parašyta, ir parodo, kur skaitant reikia stabterėti, kur pakelti arba nuleisti balsas.

Šitam tikslui vartojama: *taškas, kablelis, kabliataškis,*[85] *dvitaškis, klaustukas, šauktukas, daugtaškis, brūkšnys, skliausteliai, kabutės.*

§ 75. **Taškas.** Tašku skiriame nuo vienas-kito tokiuos sakinius, kurie, rašytojo nuomone, yra maž-daug pabaigti. Taškas rodo, kad tarp dviejų šale vienas-antro stovinčių sakinių beveik nėra sąmazgos.

> Paežerėje kvarkia, kukuoja drūtosios, didžiulės žaliosios varlės. Joms pritaria pievų varlės. Liūdnai kurkia rupūžės. Kaip neteptas ratas, girgžda kitos jų seselės. Varlių muzika dabar pati geroji. *Vs.*

§ 76. **Kablelis.** A) Vientisiniame sakinyje kablelį dedame: a) norėdami išskirti priedėlį, stovintį po pažymimojo žodžio arba, jei priedėlis savo pažyminį turi, ir prieš tą žodį; b) išskirdami šauksnį, arba kryptį; c) atsikartojant tam pačiam žodžiui, kad atkartojamasis žodis yra tariamas vienodu balsu, stabčiojant; d) tvirtinimo ir gynimo žodeliams-sakiniams atskirti; e) atskirti taromiems ne didžiu balsu jausmažodžiams ir f) kalbos dalelytėms: *a, na...;* kitoms išskirdami aplinkybės žodžius, kurie, stovėdami po kitų aplinkybinių žodžių, lyg juos paaiškina; g) skirdami kartais antrininkę sakinio dalį, sudėtą bent iš kelių žodžių, arba keldami ją aikštėn.

a) 1. Ir atjojo bernužėlis, baltas gražus dobilėlis. *D.* 2. Latvjų sostinės, Rygos, labai gražus miestas. 3. Kitų švenčių, be sekmadienių, anglai beveik neturi. *R.* 4. Mūsų visų didžioji liga, žmonių tamsybė, daugiausia mums kenkia. *R.* — b) 5. Augšti kalneliai, užgriūkit mane, didi krūmeliai, užlūžkit mane. *Gd. d.* 6. Sūneli, patrauk žirgą nuo tako. *Ps.* 7. Palauki tu, ugnie, aš atsiųsiu vandenį. *Grl. d.*— c) 8. Tai tau, tai tau, pamotėle, skausti mano seserėlė; tai tau, tai tau, raganėle, degint mano gražuolėlė. *Ps.* 9. Jau, jau keliasi. *Žt.* 10. Mušė, mušė ir primušė. *Ds.* 11. Tai daugiaus ji tęn sėdėjus, ir sėdėjus. *Ps.*— d) 12. Taip, žvirblis dabar (rudenį) grobuonis ir vagis. *Vs.* 13. Gerai, lipkita ant mano krosnies. *Ps.* 14. Taip, gerai, aš nueisiu. *Ds.* 15. Ne, aš taip nenoriu. *Ds.*— e) 16. Ak, mano gaidūs, juk ir mums taipjau pasidaro, kad mes kartais del vargų vos sausą trupinį kramtom. *Dn.* 17. Na, aš tau priteiksiu mažesnių. *Žt.*— f) 18. Anksti ryto (rytą), be gaidžių, išėjo kultų. *Ds.* 19. Rytą, saulei pakilus, atsibudau sušalęs. *Žt.* 20. Plaukti reikia ilgai, visas mėnuo. *R.* 21. Kanapyne augštai, pačiose augštųjų kanapjų galūnėse, pastatyti sargybiniai. *Vs.*— g) 22. Rupūžė, dienai auštant, lenda į tamsias, drėgnas vietas. *Vs.* 23. Vaisiai, didumo sulig galva, krenta iš medžių su trukšmu. *R.* 24. Žvirblis, apsigyvenęs žmogaus trobesiuose, pasiliko visiškai savarankis. *Vs.* 25. Platus Nylo slėnys, po tvano, ne vienus varnėnėlius peni. *Vs.*

B) Čia turime betgi šį-tą ir skyrium pažymėti: a) jei priedėlis, padėtas prieš pažymimąjį, yra išreikštas vienu žodžiu, kablelio jam išskirti nestatome; b) priedėlis, kurs, stovėdamas po savo pažymimojo, pats neturi savų pažyminių, esti jungiamas dažnai su savo pažymimuoju žodžiu ir brūkšneliu; c) du vienodu žodžiu, kad stovėdamu greta ingija naują arba vieno žodžio prasmę, kablelio tarp savęs dažniausiai neturi; d) kad jausmažodis surištas su tolesniais žodžiais, kableliu jo neskiriame.

a) 1. Kunigas Strazdelis yra gražių dainų parašęs. *R.* — b) 2. Beregint pamotę-raganą užrito ant ugnies. *Ps.*— c) 3. Maža maža trobelė, pilna kultuvėlių (burna). *Kv.* 4. Žiūriu žiūriu, ir išvydau savo dukrelę besėdinčią. *Ps. (D.)*.— d) 5. Oi sese sese, sesaite mano! nepulk į vargus jauna būdama. *Grz. d.*

C) Sudėtiniame sakinyje kablelį dedame: a) skirdami prijungtinius sakinius nuo prijungėjų; b) skirdami nuo kitas-kito trumpus

sujungtinius sakinius, kur nėra reikalo kitas kuris ženklas dėti; c) skirdami nuo kitas-kito prijungtinius sakinius, nesujungtus sudedamosiomis sąjungomis; d) skirdami nuo kita-kitos vienodas sutaptinio sakinio dalis, nesujungtas tam tikromis sudedamosiomis sąjungomis; e) jungdami kelias sutaptinio sakinio dalis sudedamosiomis sąjungomis (jungdami dvi dali, kablelio dažnai ir nededame); f) išskirdami interptinius žodžius ir sakinius.

a) 1. Ir kai pribėgsi žalią lankelę, tęn tave paganysiu. *Pr. d.* 2. Siųsčiau tėvelį, kad atvaduotų bėrą žirgelį. *D.* 3. Sustingęs, kaip vilkas; vinklus, kaip voveris.[86] *Telš.*— b) 4. Ant kalno karklai siūbavo, pakalnėj vanduo liūliavo. *Rt. d.* 5. Pats atsisėdau prie vairo, vėjas išpūtė burę, ir eldija nuplaukė. *R.* 6. Jo balsan atsiliepė kiti šunes, ir tuojau atalėkė švyturiais nešini vienuoliai. *R.*— c) 7. Žvirbliui bėda tik tuomet, kada ima baisiai šalti, kada speigai spigina, kada įsitaiso pustyti. *Vs.*— d) 8. Kalsiu kuolelį, tiesiu tinklužėlį, spęsiu mergelę ant vieškelužėlio. *Sv. d.* 9. Atjojo bernelis, po durių (durų) sustojo. *Grz. d.* 10. Čia tanku yra sodžių, miestelių, miestų. *R.* 11. Turiu jungą jaučių, tris žirgus nušertus ir namelius neskolingus. *Grl. d.* 12. Ne gana nenueini į lauką šeimyną (=šeimynos) paskráidinti, bet ir po vidų nieko neveizdi. *Žt.* 13. Tęnai teka trumputė, bet plati upė. *R.* 14. Ne į dvarus dvaružėlius, ne į miestus miestužėlius (nuduosiu dukrelę), tik į augštą kalnužėlį, tik į pilką smeltynėlį (smiltynėlį, smėlynėlį). *Gd. d.* 15. „Krosnies maišomą medį pajok apsižergęs ir padėk, ir nebeturėsi šurmočių (šunvočių)“. *Sln.*— e) 16. Jis moka ir rašyti, ir skaityti, ir kitus pamokyti. *R.* 17. Ateik pas mane nei važiuota, nei raita, nei pėkščia. *Grl. p.* 18. Nei kulsi, nei malsi, nei duonos kepsi. *J. d.* 19. Par trejus metus nei galvos šukuosi, nei burnos prausi, ir nagų nešluostysi. *Dk. p.* — f) 20. Mano uošvienė, antai, plikus šiaudus lovose paliko. *Žt.* 21. Taip, reikia tiesa sakyti, žvirblis dabar — grobuonis ir vagis. *Vs.*

§ 77. **Kabliataškis.** Kabliataškį, arba tašką su kableliu, dedame: a) sutaptiniuose sakiniuose, kurių dalys labai išplėtotos ir nesumegztos sąjungomis ir šiaipjau jungiamaisiais žodžiais; b) nesutaptiniuose sakiniuose, kad skiriame nuo kita-kitos sujungtinio sakinio dalis, kur nepakanka kablelio ir nėra reikalo dėti kitas ženklelis.

a) 1. Pasiėmę vaikelį, važiavę toliaus ir užvažiavę pas tą patį pirklį, kurs buvo į gluosnio drevę jį indėjęs; čia pasakę,

pasirodę, ką jie ant kelio (kelyje) laimėję. *Ps.* 2. Ji (pelė) taip išsigando, jog visą tą naktį ir visą rytojų išlindėjo drebėdama urve; pasijuto pagaliaus esanti alkana, ir kitą vakarą, lig tiktai užgesus ugniakurui, vėl šoko maisto medžioti; priėdė, atsigėrė ir įlindo į plyšį. *Vs.*— b) 3. Akys kaktoje švietė, kaip saulė; kasos ant galvos geltonavo, kaip auksas; pati visada buvo linksma, niekas jos nusiminusios nematė. *Ps.* 4. Šikšnosparnio ausys plikos, iškarpytos, išrašytais pakraščiais; ausies viduryje, apie girdimąją angelę, kumpso intapėlis, tarytum narikaulis, kurio neturi kiti žinduoliai; juo šikšnosparnis prisidengia dienai savo girdimąją angelę. *Vs.*

§ 78. **Dvitaškis.** Dvitaškį dedame: a) prieš priedėlį, kuriuo kas yra išskaitoma; b) tuose paremjamuosiuose ir sudedamuosiuose (§ 70, A, b, 2) sujungimuose, kurie neturi tam tikros sąjungos; c) priešpriešiniame sujungime, išleistos sąjungos vietoje; d) prieš tiesioginės kalbos žodžius, kurie eina tuojau po rašytojo žodžių; e) po interptinio sakinio, kuriuo buvo pertraukta tiesioginė kalba; f) prieš netiesioginį klausimą, kurs gali ir pagrindiniu sakiniu eiti.

a) 1. Eglė jau sulaukė trijų sūnų: Ąžuolo, Uosio ir Beržo. *Ps.* 2. Kartais užeidavo (žmonės) laivo atalaužų: aplaužytų stiebų, lentų ir daug kita. *R.* 3. Visur gulėjo išmėtytų namų apyvokos daiktų, kaip antai: kraičių, strypų, puodų, pintinių, medinių terlių ir daug kita. *R.* 4. Drąsuoliai pasiėmė su savimi tiktai pačius reikalinguosius daiktus, būtent: šaudyklę su dvylika šovinių, kirvį, katiliuką, kiek miltų ir skiltuvą. *R.*— b) 5. Prašė brolio (brolį), kad netrukus atvažiuotų: turįs didelį reikalą. *Žt.* 6. Grybai neateis į budynę: pačiai — vaikai maži, pats giedoti nemoka, degtinės negeria, ką gi dirbs atėjęs? *Žt.* 7. Marytė pasilenkė to daiktelio ir suriko iš džiaugsmo: būta kampaso, nesenai jai padovanoto. *R.* 8. Jokių naudų iš jo nebebus: pasileidė, kaip žydo mielės. *Užl.* 9. Senutėliui bėda yra: stikliužėlį rankoj turi. *D.* 10. Motynai mirus ranka persimainė: nei gyvolių nei duonos nebeliko. *Žt.* 11. Amerika yra antrapus žemės: kai čia diena, tęnai — naktis. *R.* 12. Po slenksčiu žarijų duobė: kaip tik eisi, ir inpulsi. *Ps.* 13. Ne mano kiaulės, ne mano pupos: kas man darbo! *Val.* 14. Septynis metus lauksiu: nesugrįši — už kito eisiu (tekėsiu). *Grl. p.*— c) 15. Daug yra sviete (pasauly) jaunųjų mergelių: nė vienos nemyliu, kaip tik tave vieną. *Grz. d.* 16. Ne liga, vaikeli, jį į kapus nuvarė: jis senatve mirė. *R.*

17. Vyrų tęnai nebuvo: vieni dalgiai tekabėjo. *R.*— d) 18. Klausinėjo seserėlės: „Kas tave supynė?" *Ld. d.* 19. Atiduodama tarė: „Imkis ir naudokis sveikas, tesušelpie jos tamstą!" *Ps.*— e) 20. „Nelėkit į Prūsus!" sako parlėkusios musios: „Nors čia ir blogi metai, bet žmonės nešykštūs". *Ps.* 21. „Kas tai?" klausia ji: „Kieno ta dvylika paršų?" *Dn.* 22. „Ką tik pasėsi", sakydavo nekartą senis, „visa išgadina". *Vs.*— f) 23. Vienas paklausė: kieno ta mergaitė? *D.* 24. Pagalvok, tėveli: ar aš dykai dirbau per visą vasarėlę? *R.* 25. Pasakyk man: ką tu dabar dirbsi, žemę pardavęs? *R.*

§ 79. **Brūkšnys.** Brūkšnį dedame: a) tarp veiksnio ir tarinio, kad tarp jų išleista jungtis ir norime geriaus iškelti veiksnio su tariniu santykį; b) kad išleidžiame tam tikrus žodžius, trumpai, sutrauktai kalbėdami; c) prieš netikėtą mintį arba nuostabų sakinio pabaigimą; d) norėdami atskirti ilgesnę eilę vienodų sutaptinio sakinio dalių nuo kitų; e) norėdami pokalbyje atskirti dviejų žmonių žodžius. Be to, brūkšnį vartojame kartais ir kitų ženklų vietoje: f) ilgam priedėliui atskirti; g) interptiniams sakiniams skirti (kad interptinis sakinys įstatytas toje vietoje, kur turi būti kablelis, tad statome brūkšnį su kableliu); h) išleidus sąjungą tarp prijungtinio sakinio ir jo prijungėjo; i) nusakomajame sujungime, dvitaškio vietoje, kad išleidžiama priešpriešinė sąjunga; k) prieš tiesioginį sakinį, einantį po svetimos tiesioginės kalbos, dedame kartais kablelį su brūkšniu.

a) 1. Juoda duona — ne badas. *Dk. Sv.* 2. Žemė šlapja, kelias — vieni purvai. *Žt.* 3. Šikšnosparnis — nakties gyvulys. *Vs.* — b) 4. Žiūri — ateina lietaus. *Sv.* 5. Klausos sustojęs — šneka. *Žt.* 6. Girdi — pęslai žviegia. *Žt.* — c) 7. Be kirvjo be kirvelio, be grąžto be grąžtelio, be medžio be medelio — pastato (padirba) tiltą. *Pn.* 8. Žiūriu žiūriu — devyni vilkai vieną bitę bepjauną! *Ps.* 9. Kur tik apsisuksi — bjaurybė, nenauda, vagis, dykaduonis! *Vs.* — d) 10. Soduose, daržuose, laukuose — karklažvirblis yra toks pat mūsų darbininkas, kaip ir naminis jo brolėnas. *Vs.* — e) 11. — Mike-kvailuti, ką tau davė senelė? — Ką gi duos. Veršelį man davė. — Kur dėjai veršelį? — O padariau, kaip liepei: nupjoviau galvą, kojas įsidėjau į maišelį ir parsinešiau. *Žt.*— f) 12. Laimės tęnai — tikros gerovės ir rimties — nerasi. *R.*— g) 13. Vieną kartą — mergaitė buvo jau dvylikos metų — ėmę šnekėties dvariškiai. *Ps.* 14. Jei šaltinis mažas ir vandens jame nedaug tėra,—

taip atsitinka labai dažnai,— tad geria vieni žmonės. *R.* — h) 15. Neturėjo laiko — jovalą jovė. *Vel.* 16. Negersiu — nebepaeisiu kojomis. *Žt.* 17. Sykį šovjau — plunksnos sudulko. *J. d.* 18. Arbatos — nors galvą trink. *Žt.* 19. Nebūk saldus — nurys, nebūk kartus — išspjaus. *Sln.* 20. Gulėdamas liuobsi arklį — stačias važiuosi, stačias liuobsi — miegodamas važiuosi. *Užl.* 21. Žilas plaukas galvon — velnias uodegon. *Sl.*— i) 22. Nuaugo piemenės koja — raišta, nepaeina, negalinti kiaulių ginti. *Žt.* 23. Prilijo laidarai — reikia ligi kelių po srutas braidyti. *Žt.* 24. Ilgai tęn ji brolelių gedėjo — verkė ir aimanavo. Pagaliaus dievas pasigailėjo jos — pavertė ją gegute. *Ps.* 25. Išsikalus žvirblaičiams vėl ateis sunkus tėvams darbas — vėl reikės ieškoti vikšrų vaikams penėti. *Vs.* 26. Su tokiuo žmogum vargus gyvenimas — šiadatada nelaimė gali atsitikti. *Rt.* — j) 27. Aš nežinau — tu turi žinoti. *Ds.* 28. Tėvelis ne barte barė — pamokė. *Gd. d.* — k) 29. Tėvai atsisveikindami pasako: „Jūs dabar dideli, gyvenkite, kaip tinkami, mes visa ko jus išmokėme",— ir žvirblių šeima skirstos į visas šalis, ir visi ima gyventi savarankiškai. *Vs.*

Nuo brūkšnio reikia, žinoma, skirti brūkšnelis (plg. „Iš trobelės iššoko *laumė-ragana...*" *Ps.*).[87]

§ 80. **Daugtaškis.** Daugtaškį, arba taškelius, dedame, parodydami pertrauktą ar nepabaigtą sakyti mintį arba karštą jausmą reikšdami.

1. O aš... ir akys reibsta... *R.* 2. Ir žiūri drebėdama į medžių viršūnes... ir gaudžia, tik gaudžia giria... *R.*

§ 81. **Klaustukas.** Klaustuką dedame: a) po tiesioginio klausimo; b) po netiesioginio klausimo, prieš kurį padėtas dvitaškis.

a) 1. Kame buvai, sūneli? *Žm.* 2. O ar jau gieda raimi gaideliai? *J. d.* 3. Kur aš dainuosiu, kur linksma būsiu? *D.*— b) 4. Pasakyk, mergele: del ko vakar jaunimėly nebuvai? *D.* (žr. § 78, f, pav. 23—25).

§ 82. **Šauktukas.** Šauktuką dedame: a) po šaukiamojo sakinio; b) po šauksnio, kuris taromas primygamai arba stovi neklausiamojo sakinio gale; c) po jausmažodžių ir kitų kalbos dalelyčių, kad tarome tuos žodelius primygdami.

a) 1. Broliukai, ginkitės nuo bado! *An. Š.* 2. Oi tu, dieve, dievulėli! ką aš padariau! *Sv.* 3. Aa, matai, Onike, ir tau

pamokslas! *Žl.* 4. Ziede, žiede! gelbėk mane iš bėdos! *Rg.* — b) 5. Vagie! kepurė dega! *Sl.* 6. Jieva, Jieva! neganyk po pievą! *An. Š.* 7. Oi sūne sūne, sūneli mano! nepulk į vargus jaunas būdamas! *Grz. d.* 8. Ko tu čia lendi, bjaurybe! *Rg.* 9. Dovanok, tėveli! *Sv.* — c) 10. Aa! gavai! dabar žinosi tingėti. *Žm.*

Klaustukas ir šauktukas, būdamu padėtu sintaksės pilnaties gale, atstoja tašką; kituose atsitikimuose — kablelį arba kabliataškį.

§ 83. **Skliausteliai.** Skliaustelius dedame tęn, kur norime labai aiškiai išskirti interptinį sakinį ar žodį.

1. Veikiai ateis metas, kada nė vienas vókietis išeivis (jų išeina kas metai iš Vokietijos į Ameriką per šimtą tūkstančių), kurs ketina versties Amerikoje žemės darbu, neplauks tęnai iš Europos be narvelio su keliais arba keliolika žvirblių. *Vs.* 2. Tęnai teka trumputė, bet plati (varsto meto) upė. *R.*

§ 84. **Kabutės.** Kabutes dedame parodyti svetimai kalbai — atmintiniams sakiniams ir žodžiams skirti.

1. Ji nuėjo miškan, priėjo prie ąžuolo ir sugiedojo: „Oi, ąžuole, ąžuolėli, atsidaryk, atsiverki!". *Ps.* 2. Kregždžių balsai „vyt-vyt-vyt!" taip ingrįsta vanagui, jog šis nėšinas, iš kur atvykęs. *Vs.*

---

Skiriamieji ženklai ir jų mokslas, tiesą sakant, yra ne tiek sintaksės, kiek rašybos dalykas, ir todel šitas vadovėlio skyrelis, visos to skyrelio išgalės, sintaksės autoriui šiuo tarpu nedaug terūpėjo. Antra vertus, statydami skiriamuosius ženklus, elgsimės, man rodos, visuomet ne savarankiškai: dėsime juos, turi būt, taip, kaip bus jie ir kitų kalbų rašytojų dedami; mes čia, jei ne visuomet, tai bent dažniausiai, kitų numintais teeisime takais [88].



RYGIŠKIŲ JONO

# LINKSNIAI IR PRIELINKSNIAI

## Jų vartojimas mūsų kalboje.



„Sakalo“ B-vės leidinys

Kaunas Valstybės spaustuvė 1928



Rašydamas šį kalbos dalykų rašinį, turiu galvoj pirmiausia, kad mes daug kas savo raštuos ir šiaip kalboj klystam, ypačiai sakinių linksnius ir prielinksnius vartodami. Šį savo rašinį skiriu pirmiausia mūsų laikraštininkams, rašytojams ir šiaip mūsų rašto žmonėms, įvairiems mūsų žodžio skelbėjams (dėstantiems lietuviškai savo dalykus mokytojams...), mūsų kalbos mokytojams ir jų mokiniams arba bent daliai tų mokinių.

Žmonės, kuriems skiriu šį rašinį, gali, žinoma, kiek kitaip žiūrėti į vieną kitą jo iškeliamąjį dalyką, gali dėl vieno kito iškeliamojo kalbos dalyko nesutikti su šiuo rašiniu; bet visai nieku laikyti jį savo darbui ar mokslui, skelbiamam mūsų kalba Lietuvos visuomenei arba atskiriems jos būreliams, tie žmonės, vis dėlto, neturėtų. Kituos kraštuos darbo žmonės, į kuriuos čia kreipiuos, daug geriau moka ir rūpinas mokėti savo visuomenės kalbą. Man rūpi šiuo tarpu, kad ir mes kiek kultūringesni būtume toliau šituo atžvilgiu.

*R. J.*





## PAAIŠKINIMAS PRAKALBOS VIETOJE.

Į šį savo rašinį suimu daugiausia tuos linksnių ir prielinksnių kalbos dalykus, apie kuriuos kiek kalbu jau pirmojoje savo gramatikos dalyje (**Etimologijoje**), tik juos čia žymiai papildau, kiek kitaip suskirstau ir naujai aiškinu.

Turėdamas galvoje daugiausia rašomosios kalbos dalyką, einantį mūsų žmonių kalbos ir jų tautosakos taisyklėmis, savo kalbos pavyzdžiams imuos čia beveik visus sakinius iš tos kalbos, kurią paprastajame savo gyvenime vartoja mūsų rašomosios kalbos žmonės. Kalbos pavyzdžiai, kuriuos čia ras skaitytojas, nėr, vadinas, iš mano paties piršto išlaužti: jie paimti čion iš mūsų žmonių kalbos ir iš skiriamų mūsų žmonėms raštų. Jei kur po pavyzdžio nėr pasakyta, iš kur jis yra kilęs šiame rašinyje, tad skaitytojui reik suprasti, jog jis, tas pavyzdys, šio rašinio rašytojo yra paimtas iš gyvosios panemuniečių kalbos arba iš gerokai jam žinomų mūsų pietų krašto žmonių. Jei kuriuos pavyzdžius paimu iš gerai žinomų man to krašto žmonių (Pr. Mašioto, Aišbės, V. Kudirkos...) kalbos, tad dažniausiai nė nesisakau iš kur juos ėmęs: žymėdamas tą dalyką šitam rašiny, turėčiau jame susakyti daug lyg ne visai reikalingų čia, mano nuomone, mažmožių. Jei kame prie pavyzdžio nieko nėr pažymėta, iš kur jis kilęs, tad skaitytojui turi būt aišku, jog tas pavyzdys ir šio rašinėlio rašytojo tarmėj (panaumiesčiuos, paprūsėje, Griškabūdžio Rygiškiuos, panemunėse...) yra plačiai pačių to krašto žmonių vartojamas.

Kalbos pavyzdžiai, kurie man yra, šiaip ar taip, labai artimi, bet į šį rašinį patenka iš įvairių mūsų raštų, čia yra mano skyrium pažymimi *(Raš.)*.

Imdamas pavyzdžius iš lietuviškųjų Prūsų (ir Klaipėdos) krašto raštų, turėjau šiuo tarpu prieš akis Duonelaičio raštus *(Duon.)* ir tuos lietuviškuosius tautosakos dalykus, kurie buvo tam tikru laiku surinkti Aug. Schleicher'io ir Aug. Leskien'o *(Pr.)*. Šios rūšies pavyzdžiams šį tą ėmiaus ir iš lietuviškųjų Prūsų ir Klaipėdos krašto laikraščių. Keli pavyzdžiai *(Pr.)* paimti yra ir iš kitų to krašto raštelių.

Gana daug kalbos pavyzdžių imuos čia ir iš žemaičių kalbos tarmių *(Žem.)*, iš gyvosios jų kalbos, mano girdėtos arba rastõs jų žymiųjų žmonių (M. Valančiaus, S. Daukanto...) raštuose arba jų pasakų ir šiaip tautosakos rinkiniuose *(Žem., Val., Dauk.)*. Žemaičių kalbos pavyzdžiams iškelti aikštėn daug naudojuos ir Žemaitės raštais *(Že-tė)*. Žemaičių kalbai imu ką-ne-ką ir iš Kvėdarnos *(Kvėd.)*, Kretingos *(Kret.)*, Alsėdžių *(Als.)*, Palangos *(Pal.)*... Iš pietų Lietuvos šį tą čia suimu skyrium iš Garliavos *(Garl.)*...

Daugoka kalbos dalykų šiam rašiniui imuos ir iš to mūsų krašto ruožto, kurs sudaro vidurį tarp žemaičių ir mūsų rytų aukštaičių kalbų (tarmių). Čia turiu galvoj tą mūsų krašto ruožtą, kuriame yra Žagarė, Joniškis, Gruzdžiai, Šiauliai, geroka dalis Panevėžio apskrities, šiáurės pakaunės... Šitos rūšies pavyzdžius imuos iš M. Slančiausko pasakų rinkinių, iš J. Balčikonio rinkinėlių ir iš kitų arba mano paties pastebėtųjų tame viduryje kalbos dalykų. Žymiu juos savo rašinyje ne visada vienaip *(Sl., Vid., Pan.)*.

Iš rytų aukštaičių tarmių imu pirmiausia savo paties nugirdėtuosius kalbos pavyzdžius; šiam reikalui man yra tekę naudotis ir pačių rytų aukštaičių pastebėtaisiais ir surašytaisiais kalbos dalykais *(Ryt.)*. Duodamas rytų aukštaičių kalbos pavyzdį, kartais pažymiu ir tą vietą, iš kurios jis yra paimtas į šį rašinį. Tos rūšies kalbos pavyzdžius imuos iš Lazūnų *(Laz.)*, Dusetų *(Dus.)**, Kamajų *(Kam.)*, Rokiškio *(Rok.)*, Salų *(Sal.)*, Skapiškio *(Skap.)*, Kupiškio *(Kup.)*, Salamiesčio *(Slm.)* ir Užùlėnio *(Užul.)* apylinkių. Kur nepažymėta rytų pavyzdžio kilmės vieta, ten mano norėta pasakyti, kad toji kilmė man yra dabar tiksliai nebežinoma arba kad tos rūšies kalbos pavyzdžių lengva išgirsti įvairiose rytų aukštaičių vietose.

Iš rytų aukštaičių rašytojų savo reikalui naudojuos šiuo tarpu anykštėno Ant. Baranauskǫ „Anykščių Šileliu"

---

* Tos vietos pavyzdžių turiu tiktai iš Kaz. Būgos *(Kaz. B.)*.

ir šiaip raštais *(Bar.)*, Merkinės dzūko Krėvės Mickevičiaus ir anykštėnų J. Biliūno ir A. Vienuolio *(Kr., Bil., Vien.)* raštais. Rytų aukštaičių senovinės kalbos pavyzdžiams suimu čia ką-ne-ką ir iš kelių jų senovės rašytojų *(Sen.)*.

Kalbėdamas savo rašinyje apie linksnių dalyką, duodu kiek ir savų paaiškinimų, išreikštų įprasta man sintaksės mokykline kalba. Kalbėdamas apie prielinksnius, beveik visur čia tenkinuos pažymėjęs jų vartojimą tam tikrais kalbos pavyzdžiais, tik vietomis ką-ne-ką ir skyrium pažymiu saviškai, lyg aiškindamas labiau turintį įkristi skaitytojui prielinksnio dalyką.

Kalbos pavyzdžio pradžioj ar kame pačiame pavyzdyje įrašau vieną kitą žodį skliaustuose. Tais skliaustais ir įrašytais juose žodžiais pats duodu savo paaiškinimą skaitytojui, turinčiam reikalo pavyzdyje ne su ištisu paties rašto tekstu, tik su ištrauktu iš to teksto kalbos pavyzdžiu. Tokių kalbos pavyzdžių mano duodamuose tekstuose yra nemaža. Tie pavyzdžio skliaustai ir jų žodžiai yra, vadinas, mano paties įterpti šio rašinio skaitytojui.

*R. J.*





## I. VARDININKAS.

§ 1. 1. *Diena* dieną moko. *Ryt.* 2. *Aklas* aklą netoli tenuves. 3. *Laikas* moka (kaštuoja), ne prekė. Kiek moka (kaip brangus) *šitas arklys? Čia visai kas kìta.* 4. Ir *trobos* buvo matyti. 5. *Kas* čia girdėti?

V a r d i n i n k ą, apskritai imant, vartojame daugiausia s a k i n i o  v e i k s n i u i  i š r e i k š t i  s a k i n y j e (1—5). To mūsų v e i k s n i o  v a r d i n i n k a s, žinoma, ne visada sutampa su kitų kalbų veiksnio vardininkais; šito mūsų vardininko reikšmė kartais gali būti ne visai įmanoma žmogui, pratusiam dažniau kitomis kalbomis reikšti savo mintis.

K i t i  š i o  v a r d i n i n k o  p a v y z d ž i a i. 6. *Aušra* aušo, *tamsa* temo, *lietus (lytus)* lijo. 7. *Vargai* šakojo, *var̀gai* lapojo, *vargai* vartus kilnojo. 8. *Kas* bus, *šienas* (kupetose) lyja? 9. *Kelias* bėga, reik greičiau į girią važiuoti. 10. Jau ir *šv. Petras* (šv. Petro diena) ateina. 11. Ateis *rudenėlis, šaltasis laikelis,* tada graudžiai verks mūsų *brolelis. Vid.* 12. Rytoj *tėvas* veizės (veizdės) bites, bus *bičiuliai. Že-tė.* 13. *Jie nė vienas* to nežinojo. 14. *Mes* tiktai *kelintas* galime naudotis žmonių pažangos dovanomis (vaisiais). *Raš.* 15. Iš ko *pìkta* gimsta pasaulyje? *Raš. (Ryt.).* 16. *Jaunas buvęs* tur pasenti. 17. Jo *sprandas* nusisukta. 18. Ar *šitas kumelys* jau važiuojamas? 19. *Čia visai kas kìta. Raš. Ryt.*

20. *Kas* r e i k, atlikt pamokindams, sveikino *Pričkus.* (Kukoriai, virėjai) jau vislab, *kas* ant stalo r e i k, sunešioję, virtus ir keptus valgius tuojaus (tuojau) sugabeno. Jaugi gana, kaimynai, *kas* krivūlei r e i k, išmanomai pasisakėm. Bet *kas* žiemai dar r e i k ė s, trumpai pasakysim. Mūs *viešpatys maloningi* būrą, vis pinigų daugiaus norėdami, lupa. Juk be dievo sviete *nieks* n e g a l  n u-

s i d u o t i (atsitikti). *Duon.* 21. Miels karaliau, kad i š e i s *metai* ir *viena diena,* tai *jūs* apjeksit (apaksit). *Pr.* 22. Žiūrėjau, bene *Jonas* pasirodys. *Darbininkai kiekvienas* žino savo darbą. Ne tavo *nagai* (ne tau nagus) per vasarą po žoles peršėjo! Tuomet ne *viena koja* (ne vieną koją) teskaudės. Gaišau, kasiau, *rankos* (rankas) visą nedėlią gėlė. Kieno jam duota *tokia valia* (téisė)? Prisklido plačiai *visas pušynas* žmonių. (Taip) prilijo *laidariai* — reikia ligi kelių po srutas braidyti. Tekorienės *priėmėja, „bobutė", ramesnė,* greičiau sumanė, *kas* čia *dalykas* (kas čia kliūva, kuris čia yra dalykas...)? *Že-tė.* 23. Priėjo *kiemas* didžių svetelių. *Júoda* bálta ėda. Kaip nusidavė (nusisekė) tau *audeklas? Ryt.* 24. Še (te) tau *peilis, grieblys. Ryt. Rok.*

§ 2. 1. Kad būtum anuomet čia gyvenęs, ir mane b ū t ų *kas pamókąs* b u v ę s. B u s *kas išrenkąs* (bus tam žmonių). *Žem.* 2. N ė r *kas padedąs,* negut tu, viešpatie dieve. *Val.* 3. Ar y r a tenai *kas* darbą d i r b a (ar yra tam žmogus? ar yra žmonių darbui dirbti)? *Ryt.* 4. A t s i r a s *kas* p a d ā r a i (atsiras tam ž m o g u s). *Ryt.* 5. N ė r a *kas* p i a u n ą̄ (nėra ko piauti — nėra žolės, javų), n ė r a *kas* d ā r ą. *Ryt.*

Ir čia turim v e i k s n i o v a r d i n i n k ą, pavartojamą raštuose k a r t a i s i š t a r m i ų. Čia pavadinsim jį v e i k s n i o v a r d i n i n k u n e b u v ė l i u, labai retu rašomosios mūsų kalbos sveteliu. Šitam vardininkui sakomas čia įvardis *kas* a) su esamuoju dalyviu (1, 2) ir b) su t i e s i o g i n ė s nuosakos t r e č i u o j u asmeniu (3), su a n t r u o j u g e i d ž i a m o s i o s nuosakos asmeniu (4) ir b e v a r d e esamojo d a l y v i o gimine (5). Abu tuodu posakiu (a—b) yra šiam reikalui vartojamu beveiksniuose (beasmeniuose) sakiniuose su veiksmažodžiais *yra, nėra (yr, nėr), atsiranda...*

K i t i š i o n e b u v ė l i o p a v y z d ž i a i. 6. N ė r a *kas padedąs* (nėra žmogaus padėti). *Žem.* 7. Ar n ė r a kame jo *brolis sergąs?* Žiūrėjau, (ar neatsiras *kas*) ar jau *nė vienas* n e a t s i r a s p a ž į s t ą s mane. *Dauk. (Žem.).* 8. N ė r a *kas* k u l i a (nėra žmogaus kulti, *Žem.* „n ė r k a s k u l i ą s"). N ė r *kas* p a l i e k a prie to vaikelio. Virk virk, bet ar b u s *kas* v a l g o? *Ryt. Rok.* 9. N ė r a *kas* v a l g a i (nėr tam žmogaus, nėr valgytojo, v-jų). *Ryt.* 10. Mirga žiba vaško žvakelės, tiktai n ė r a *kas* m e l d ž i a s i. *Raš. Ryt.*

§ 3. 1. Jis b u v o *daržininkas* (turėjo daržą, daržo darbą dirbo, buvo to darbo specialistas, apie jį gerai nusimanė),

*agronomas*... 2. Jis b u s *sukčius, vagis*. 3. B ū d a m a s dienos *paukštis*, žmogus naktį nerimsta. *Raš*. 4. Sėsk, b ū s i *svečias*. 5. Rytoj vaidinsią „Ameriką pirtyje". Ar nežinai, kas b u s *Bekampis, Vincas*...? 6. Šitas medis v a d i n a s i *ąžuolas*. 7. Arklys (buvęs juo pavirtęs žmogus) vėl *žmogus* a t v i r t o. *Ryt. Užul*. 8. Jis man *geras* b u v o. 9. Bėk iš čia, jei n o r i *sveikas* i š l i k t i. 10. Ji s a k o s i daug *žinanti*. 11. Jis r o d ė s tikrą teisybę *sākąs*. *Val*. 12. B ū k *koks* nori rodytis, ir *geras* b ū s i *žmogus*. *Vid*.

Čia turime mūsų įprastinį t a r i n i o v - k ą. Jis vartojamas kalboje v a r d i n e i, arba l i n k s n i u o j a m a j a i, sudurtinio tarinio daliai, reiškiamai daiktavardžiu (1—7, 12), įvardžiu (12), būdvardžiu arba dalyviu (8—11).

*A*. Jei toji tarinio dalis reiškiama d a i k t a v a r d ž i u, tad vardininku su žodžio *būti* lytimis pasakome įprastinį sakinio veiksnio darbą arba įprastinę to veiksnio būtį. Tuo vardininku lyg pažymime, kas iš tikrųjų y r a (yra buvęs, bus...) vienas kitas kalbamasis asmuo arba daiktas (1—3).

*B*. Tarinio vardininku su žodžio *būti* lytimis pasakome ir v á i z d o a s m e n į arba d a i k t ą (4, 5) — pažymim, kuo ką įsivaizduojam, kuo ką tuo tarpu patys laikom (turim laikyti) arba kitiems vaidiname (scenoje).

*C*. Vardininką tos pat rūšies reikalui (tariniui) pasakom ir su keliais kitais veiksmažodžiais (6, 7).

*D*. Jei vardinė tarinio dalis reiškiama d e r i n a m u o j u ž o d ž i u (būdvardžiu, dalyviu...), tad imamas jai paprastai v a r d i n i n k a s, ne kitas kuris linksnis (8—12)*. Jungiamaisiais žodžiais (veiksniui jungti su vardine tarinio dalim) vartojami tada labai įvairūs, dažnai sangrąžiniai, veiksmažodžiai.

K i t i š i o t a r i n i o v a r d i n i n k ų p a v y z d ž i a i. *A*. 13. Aš b ū s i u *kunigas* (žemės nedirbsiu, kunigo darbą tedirbsiu gyvendamas). 14. Aš b ū s i u *artojas, vežėjas*... 15. Taip, jos y r a *moteriškės* (móters), bet vyrų neturi. Sakė „b u s *kunigas*", o dabar, žiūrėk,— *vagis*. Jeigu neatneši man trijų velnio plaukų, tai n e b ū s i mano *žentas*. Kai ašen b ū s i u žmonių *martelė*, nemokėsiu darbelio dirbti. *Ryt*. 16. Jis b u v o mūsų draugijos *narys*. *Raš*. 17. Šių dienų pasakos kitą kartą b u v o *didžiausia teisybė*. Kad būtų gimęs (vaikelis dabar, šią valandėlę), b ū t ų *gal-*

---

* Paskutiniame sakinyje (12) žodis *geras* yra, žinoma, to sakinio derinamasis pažyminys prie vardinės tarinio dalies *žmogus*. — *R. J.*

*važudys buvęs. Sl. Vid.* 18. Petras b u v o *geras darbininkas, geras žmogus.* 19. Jis, dar *vaikas* b ū d a m a s, pamokslus piemenims sakydavo. 20. Vogdams, atimdams, klastuodams *šelmis* vis b ū s i. Juk ir mes visi, *glūpi* (kvaili) dar b ū d a m i *snaĩgliai,* daug visokių niekniekių glūpų prasimanėm. *Duon.* 21. (Tada) žinos nelepinti vaikų (žinos, jog nereik l. v.), b u s *pamokslas* (iš to) ir kitiems. (Jis) *toks tvirtas žaliūkas vyras* b u v o. *Že-tė.* 22. Ji labai troško, kad ir jos nors vienas sūnus b ū t ų *kunigas. Vien.*

*B.* 23. Kam jis ilgais apsitaisęs? — N o r i *kunigas* b ū t i (nori, kad kiti jį kunigu laikytų, nori kitiems rodytis kunigas esąs). 24. Tu tik scenoje g a l i *kunigas* b ū t i: šiaip gyvenime tau kunigo darbas visai netiktų. 25. Senasis ponas mūsų *tėvas* b u v o, amžiną atilsį (su mumis kaip tikras tėvas elgdavos). *Že-tė.*

*C.* 26. Prastai ją gydė: *gydytojas* b u v o jai p a r v e ž t a s vietinis šunkarys, *bobutė* (priėmėja) b u v o p a r v e ž t a toji pat ragana. *Vid.* 27. Stalas jo néi (kaip) *švents altorius* tau p a s i r o d y s. *Duon.* 28. Jie visi p a s t o j o *žalnieriai* (kareiviai). *Pr.* 29. Nors tu vaiskavas (karys, karo žmogus), r o k u o j i e s (vadinies, esi) karaliaus *žmogus,* bet ir jis maskolius (kareivis). *Že-tė.* 30. Jis ne tik išmokėjo, bet p a s i d a r ė ir *turtingiausias* visoj apylinkėj *žmogus. Vien.*

*D.* 31. Jie visada b ū d a v o *teisingi.* 32. Jis t u r ė t ų e i t i *pirmutinis.* Tu e i k *pirmas, antras...* Mano draugas u ž s i r a š ę s *pirmutinis* (pirm. kalbėti). *Raš.* 33. Ir jis n o r i r o d y t i s *teisingas.* Kam tu, Jonai, r o d a i s visiems mano *pažįstamas? Žem.* 34. Tie keliaĩ jam r o d y d a v ę s i *paviĩkūs* (patogūs...) ir *tinkami. Raš. (J. Šlap.).* 35. Tu dar *nesenas* a t r o d a i. 36. Jis ir vėl r a d o s (pasidarė, tapo) *sunkus. Žem.* 37. Sausroje (sausmety) molis d a r o s i *kietas* (sukietėja). *Ryt.* 38. Žmogelis ė j o *keliāklūpsčias* aplink bažnyčią. Petro arklys vis *atatupsčias* e i n a. *Ryt. Rok.* 39. Brolis t a p o (rados) *lobingas.* Ar rūpinsies manim, kai užaugsi ir t a p s i *stiprus? Raš.* 40. Puolęs į klaną, *sausas* n e k e l s i (nesikelsi, nepakilsi iš jo). 41. Ko jis b ė g a *tekinas?* 42. S t o k *didutis,* á u k *gražutis* (pasakoma imančiam jau stiebtis, jau kiek pastovinčiam, imančiam žengti vaikeliui). *Ryt.* 43. Ir jis u ž a u g o, rodosi, *sveikas.* 44. Jis b u v o *laimingas: sveikas* a u g o, *turtingas* k á r š o (senėjo, savo dienas senėdamas gražiai baigė)... *Žem.* 45. *Laukas* g i m ę s *laukas* ir d v ė s. Jau kas *koks* g i m ė, tas *toks* ir s p r o g s. 46. Mėšlai vakar l i k o *nekapstyti.* Tas dalykas ir toliau p a l i k t a s *atviras* (n e i š s p r ę s t a s, d a r s p r ę s t i n a s). Pats aš ir toliau p a s i l i k-

siu *koks buvęs. Raš.* 47. Draugas puolė žemėn ir apsimetė *negyvas*. Brolis atsigulė ir apsimetė *miegąs. Raš.* 48. Katė šlaistos — nori *paglostoma. Žem.* 49. Šuo ir *kariamas* papranta. Aš (mot.), žinoma, ir *baramà* paprasiu. 50. Jis tarėsi gerai *dārąs*. Tu pats nesižinai ką *darąs*. 51. Jis dėjosi *nemātąs*. Dėkis (būkis) nieko *nenusimānąs*. Ir sesuo dėjosi *nuliūdusi*. Tu, Onele, būkis *nejuntanti*. Ir jis jautėsi (výlėsi) *gyvas išliksiąs. Žem.*

52. Valgyk *sveiks* dešras iš kruopų sau pasidaręs. Valgyk sau *sveikà*, kad nori, vabalą margą. Mes *nuoginteliai* gemam. Gandras su kitais kaimynais parlėkė *linksmas*. Namai visi paskiaus *nuogi* pasidaro. Šulmistras (mokytojas) kitiems per *sens* ir *blogs* pasirodo. Ogi troba visa visur *iškrypusi* rodės. *Duon.* 53. Kad ji *didelė* pastojo (tapo, rados...), tai ji rado skrȳnio (skrȳnioj) tą žiedą. *Pr.* 54. Iš pradžios Batutis pasirodė jam *baisus*, labai *negražus*. Sek paskuo manęs (paskui mane) atstu, dabar negali rodyties mano *pažįstama*. Oras rados *drėgnas miglotas*... Rodos, galėtų (g. žmonės) neklausyti... bet nė vienas nenorim būti *pirmasis*. Vieną sykį Jonas, pasilikęs *paskutinis* su pietumis, baigdamas valgyti rūsčiai tarė Zosei. Mūsų klebonas sustojęs *pirmasis* prakalbėjo į kunigą. (Ten tu) į marginį nė *skersa* nebeveizėtumei. Pātalynę mūsų Onikei paliko (p. ji), ligi *gyva* paskyrė. *Že-tė.* 55. Aš (motina) Ryman *keliaklupsta* eisiu *Vien.*

§ 4. 1. *Jonas* ar jau prausei? 2. Padėk *dievs* (dievas), mergele, linų rovėja! 3. *Ponas* direktoriau, ar galiu už tamstą rytoj patingėti..? *Ponas* Vilti, ką čia dabar prasimanai?! *Raš.* 4. *Pelė, pelė,* duok man dantį geležinį! *Žem.* 5. *Žirgelis* mano, taisyk kojas int (į) panelę joti. *Ryt. Pan.*

Kartais vardininku ir kryptį, kaip čia (1—5), išreiškiame sakinyje. Čia turim, vadinas, krypties vardininką.

Vardininku kreipiamės dažniausiai tiktai į labai paprastą mums asmenį, į visų dienų žmogų arba šiaip daiktą.

Vard-ku žmogus kreipias į ką nors tiktai tada, kada jis, tikrai sakant, ką kita tuo tarpu turi galvoje, ne patį tą asmenį arba daiktą, į kurį „kreipiasi" vardininko lytimi (plg. 1, 2). To vardininko krypties *(Jonas, dievs)* mes čia nė kableliu dažnai neišskiriame sakinyje: laikome ją kaip ir sakinio veiksniu arba šiaip mažute jo dalim (ne pačia kryptim). Žodis *ponas* šio skyrelio saki-

niuos (3) sakytojo pasakomas lyg būdvardiškai arba eina šiokiu tokiu tikrojo šauksmininko priedėliu. Žemaičių kalboje vardininku pasakoma dažnai tam tikrais atsitikimais ir paprastoji kryptis (4). Taip išreiškia tą savo kryptį tam tikrais tarpais ir kurie-nekurie aukštaičiai (5).

Keli kiti šios rūšies vard-ko pavyzdžiai. 6. Keliauk dabar tu, *žmogus,* pėsčias tokį kelią! Grūdus visus *ponas* (tamsta) pardavei... Prašom *pons* dar pašnekėti dėl grūdų (= prašom, ponai, arba prašau dar pašnekėti d. gr.). Tuomet klausėm: „Kaip, *pons,* bus su ganykla?" *Že-tė.*

§ 5. 1. *Šie metai* (šiemet, šįmet, šiais metais) māža tebus šieno. *Ryt.* 2. *Dažni metai* ir kitaip atsitinka. *Ryt. Rok.* 3. Tas svečias (pavasaris) lankosi *kas metai,* ir vis tuo pačiu metu (t. p. laiku). *Raš.* 4. Juodu *kas vieni metai* augindavos du paršiuku. *Kas viena* (kas miela) *vasara* Lapinas ganė gyvulius. *Kr.* 5. Kad aš būčiau karvelėlis arba balandėlis, skrisčiau pas (int) panelę *rytas vakarėlis. Ryt.* 6. Jau *keli* (keleri) *metai* jis paną (mergą) lankáuja... Jau *kelinti metai* ją lankáuja (jis). *Raš. Ryt.* 7. Brolis jau *visi metai* serga. 8. Jau *trečia diena* lyja. Kosulys jau *kelinta naktis* mane vargina. Brolis jau *visas mėnuo* serga. 9. Tu, rodos, gyvenai čia *treji metai* atgal (prieš trejus metus). 10. Nutarimas sušaudyti buvęs padarytas (nutarta buvę) dar *trys savaitės* prieš caro nužudymą. Antrasis veiksmas įvyksta tik *kelios dienos* po pirmojo veiksmo. *Raš.* 11. Kelias buvo neilgas, ėjo per mišką, *keli varstai. Kr.* 12. Augau Kubiliuosė, *trys varstai* nuo Naumiesčio. Jis ir dabar gyvena ne toliau kaip *penki varstai* (kilometrai) nuo miesto. Garliava yra netoli, tiktai *aštuoni varstai* nuo Kauno. 13. O ant atjoja šimtas brolelių, *keturi šimtai* žirgų kojelių! 14. *Kas šakytėlė,* tai gegutėlė kukavo rytą ir vakarėlį. *Ryt.* 15. Jis, *kažin kas,* ir šiandie negaluoja.

Čia turim eilę vardininkų, pasakomų antrininkėms sakinio dalims reikšti. Jie pasakomi kalboje dažniausiai į klausimus: *kaip seniai? kuomet* (kada)? *kiek jau laiko? kaip dažnai? kiek laiko atgal, pirmiau* (prieš kiek laiko)? *kiek laiko po ko? kiek tolumo* (kaip toli)?...

Keli kiti šios rūšies vard-kai. 16. Tam dieve duok sulaukt *kas mets* (kas metai) pavasarį sveiką. Juk *ne pirmas mets* (ne pirmi metai), kaip mes gyvendami vargstam, irgi *ne pirmas sykis* jau, kaip šiupinį verdam. Jis *kas ryts* tėvemūs pasiskaito.

*Duon.* 17. Lig daktaro daugiau ne (nekaip) *dvi mylios.* Karūna, sako, *trys šimtai* (kaštavusi). Taigi tas Cinokas žmogus, kaip prisikabino prie manęs — *rytas vakaras* kaip beateinąs, taip beateinąs prašyti.— *Kelinta naktis* kaip jus vargina! — tarė Baltrušis sėsdamosi. Kumelė dyka *kelinta savaitė.* Saulelė, kildama *kas kartas* aukštyn, plėšės per miglą ir *kas kartas* karščiau kaitino. Jie tų apierų *kas metai* daug sunešą. *Šešiolikti metai* kaip Šidlavą (Šiluvą) pažįstu. *Že-tė.* 18. Ir *kas metai* Anykščius miško kuoptų varė (valdžia). *Bar.* 19. Tėvelis *retas šventadienis* neparvažiuodavo namõ neišsigėręs. *Vien.*

Vardininkas kitoms (antrininkėms) sakinio dalims, ypač aplinkybėms, reikšti yra ne visai paprastas mūsų gramatikoms dalykas. Toji vardininko aplinkybė arba šiaipjau antrininkė sakinio dalis bus atsiradusi kalboje daugiausia trumpinimo ar išleidimo keliu — iš viso tam tikro sakinio, kuriame tas vardininkas galėjo eiti veiksniu, arba iš įterptinio sakinėlio: iš „šie metai negeri, maža tebus šieno...; brolis, bus jau visi metai, serga (kaip serga)...; jis, jau kelinti metai baigiasi, kai ją lankáuja...; atjoja šimtas brolelių, jų žirgų yra keturi šimtai kojelių (atj. š. br. keturiais šimtais žirgų kojelių)..."

§ 6. Veiksnio vardininką (žr. § 1, sak. 4, 5) vartojame savo kalboje dažnai ir ne visai paprastą: sudedame jį sakinyje su tam tikromis bendratimis ir, rečiau, padalyviais. Čia turiu šios rūšies kalbos pavyzdžius:

> 1. Ir *darbas dirbti* nusibosta. 2. Ir tau, žiūrėk, teks *kiaulės ganyti.* 3. Reikia *šienas piauti.* 4. *Kas* čia *girdėti, girdėtis, matyti?* 5. Ar nežinai, Jonai, kur čia *pinigingas žmogus apėjus?* 6. Kad dabar *kiškis* kur *gavus pirkti,* tai būtų gerai! *Ryt.* 7. *Namai statant* daug príedėlio reik. *Dus.*

Kad nekyšėtų taip aiškiai pabrauktieji šitų sakinių vardininkai su bendratimis (1—4) ir padalyviais (5—7), tad nereikėtų čia skyrium nė kalbėti apie jų vardininkus, einančius sakinyje veiksniais arba didžiosiomis tų veiksnių dalimis. Šito skyrelio vardininkai (1—7), rodos, ne visur visi vartojami žmonių kalboje: vakarų aukštaičiai (Prūsuose ir Klaipėdos krašte) ir žemaičiai savo kalboje juos, rodos, daug rečiau vartoja. Šitų vardininkų dalykui kiek paaiškinti dar duodame eilę pavyzdžių:

*A.* 8. Man teko ir mergauti ir *tinginys vyras gauti. Raš. Ryt.* 9. Man *visi darbai* tenka *dirbti. Že-tė.* 10. Man atsitiko

vakar *geras arklys pirkti. Žem.* 11. Man l i k o *mėšlas kapstyti.* Tau, žinoma, *ropės* b e l i k s *graužti.* 12. Tik tie *gyvolėliai* (gyvulėliai) n u l i e k a *parduoti.* Jau *mokesniai* p r i e i n a *mokėti. Že-tė.* 13. Bene jam *darbas* r ū p i *dirbti?* 14. R e i k ė t ų jau ir *linai pradėt rauti.* R e i k i a *šienas piauti.* R e i k jau ir *rugiai kirsti.* Kažin *kas* čia dabar r e i k *atlikti?** 15. *Miežiai* jau m e t a s *piauti. Ryt.* 16. Jau *stogas matyti.* Ir mūsų *troba* b u v o *matyti.* Jų *namai* jau *matyti.* Keno (kano, kieno) čia *žiburys matyti? Stambūs (rupūs) daiktai* ir iš tolo *matyti.* 17. Ar *kas naūja girdėti?* 18. *Darbas* jo m o k ė t a *dirbti.* 19. „Bepìgu kiaulei: nei *burna prausti,* nei *kojos auti,* nei *darbas dirbti,* nei *mokslas eiti,* nei *tėvas motina mylėti,* nei *poteriai kalbėti...*" (taip buvę pasakyta viename tinginių pančio, kváišos, vẽplos ir žióplos sprendime). *Vid.* 20. Rytoj b u s *mušti sviestas. Že-tė.* 21. *Toks arklys* čia r ē t a *rasti. Ryt.* 22. Ir *pienas* s v e ī k a *gerti. Šulinys kasti* n e l e ñ g v a. 23. *Klumpės* lietuvninkams *nešiot* n e p r i t i n k a. *Duon.* 24. Man pirmam k l i u v o *šeškas gaudyti. Val.* 25. Giedokime greitai, man dar *mazginys* b u s *mazgoti.* Iš laidario kol ištraukia (ištr. arkliai), kiek arklius plaka (žmonys) — *gailesiai žiūrėti. Že-tė.* 26. Atėjusi špitolninkė (ligoninkė) nuvedė jas į kapines ir parodė, kur *kasti duobė. Vien.* 27. R e i k s tau *senis girtas vest* ir jo *pypkė* rankoj *nešt. Ryt.* 28. Šiandien r e i k i a man *dalgė plakt.* Rytoj r e i k s *rugiai piauti, šienas vežti, daržas arti.* S u n k u *rugiai krauti.* G ē r a iš ryto su rasa *šienas piauti. Ryt. Rok.* 29. Netrukus ir tau t e k s *kelios dienos pasitraukti* iš tarnybos. *Raš.*

*B.* Žemaičiuose, kiek matyti iš turimų žinių, vardininkas su bendratim prie „reikia" (3, 14, 27, 28) yra nevartojamas. Jis labai retas yra dalykas, tur būt, ir pačiuose mūsų vakaruose. Ten sakoma, rodos, paprastai:

1. R e i k jau *šieną grėbti.* 2. R e i k ė j o ir *kiaules prižiūrėti.* 3. Ar jam r e i k ė j o taip *vaikus barti?*

§ 7. V a r d i n i n k o vartojimas su bendratimi ne visose tarmėse yra vienodas, ne visi ir savo raštuos jį vienodai vartojam. To vardininko su bendratim ir palydovai yra labai įvairūs sakinyje. Šitame skyrelyje duosiu tik pluoštą pavyzdžių, suimtų iš įvairių šio laiko raštų. Tų pavyzdžių kilmę savo šios vietos sakiniuos tik kur-ne-kur žymėsiu.

---

* Kad tam tikrame Duonelaičio pavyzdyje (§ 1, sak. 20) skirtukas (kablelis) būtų Schleicher'io leidimo redakcijoj padėtas po bendraties *atlikt,* ne po žodžio *reik,* tad ir jo tam tikrą sakinį būčiau šitoj, ne anoj vietoj įsirašęs. Man pačiam lyg geriau tiktų tas k a b l e l i s ten po žodžio *atlikt.* — *R. J.*

1. Ten, kur maža tepalyja, tenka *augmens* žmogui *laistyti. Raš. Ryt.* Visiems mums tenka *akmens skaldyti* mūsų gyvenimo kely. Teko pagaliau arkliui griežtas *žodis tarti.* Mums teks *ištisi metai* drauge gyventi. Jam teks dabar *vaikščiot kelios dienos* su ramentu. 2. Atsitiko jam *numesti plunksna* ar *knygos* po suolu. 3. Nuo to laiko nebepatiko ožkelei *sodri žolelė pešti* nei *skaidrus vanduo,* kurio jai atnešdavo Jonienė, *gerti. Že-tė.* 4. Naujai *kvaršinti* sau šituo reikalu *galva* jiems lyg nepritiktų. 5. *Kas* jam dabar lieka *daryti?* Švarkas pàbaigtas, belieka tik *sagos įsiūti. Raš. Ryt.* 6. Mums šiaip taip pasisekė *ištraukti tėvas* iš po akmenų. Gal pasiseks ir jai *apgalėti vilkas.* 7. *Keisti vienas svetimas* žodis antru, irgi svetimu, neišsimoka. *Kaz. B.* 8. Nerūpėjo jiems visiškai *lietuviai krikštyti,* tik rūpėjo kaip čia *didesnis lobis* iš jų *išplėšti* ir *Lietuva pavergti.* 9. Man ir jums įgriso jau ir *šitos klaidelės beknebinėti.* Įgriso ir man *toksai vienodas darbas dirbti.* 10. Įbodo *senis kāršinti. Raš. Ryt.* 11. *Tas* jo *pavydas* jau per daug buvo *matyti.* Jau *matyti* ir miesto *bokštai**. Jau iš tolo buvo *matyti stiebas.* 12. Reik *lenkti medis,* kol jaunas: kai užaugs, nebeprilenksi. Jo straipsnis gali būti pavyzdžiu ir mūsiškiems mokytojams, kaip reikia savo *gimtoji šnekta tirti* ir tyrimo *rezultatai surašyti. Kaz. B.* Ir ilgai motinos pasakodavo apie Živilę, kad žinotų (kad visi žinotų), kaip reikia *tėvynė mylėti.* Reikia *viskas* laiku ir vyriškai daryti. Tokie straipsniai... yra tikrai geri dalykai, bet *jie skirti* reikėtų vadovėliuose ne pirmai mokslo pradžiai. Šelmi bernyti, tu meluoji, *sunkiausi darbeliai* reiks man *dirbti;* kalne *rugeliai* reiks man *rišti,* žalioj lankelėj *šienelis grėbti.* Mažiau kaip víena vālanda jis įsidėjo galvon pažodžiui tris puslapius, *kurie* reikės jam *pasakyti* atmintinai. Vėlus metas, reikia *vaikai guldyti. Raš. Ryt.* Kaip čia reikėtų *kas daryti,* tesprendie kiti. Ką bedarys, reikia *duoti žodis!* Ne *visi* šių knygų *raštai* reikia klasėje *skaityti.* Tik nereikia *stengtis* rašant pažodžiui *versti* kitōs kalbōs *žodžiai.*

13. Čia *viskas* jo draudžiama (ginama) *imti.* 14. Jo buvo leidžiama čia, rodos, ir *žuvys gaudyti.* 15. Jau gālima ir *rugiai piauti.* Iš didžiojo kibìro galima *padaryti trys mažesni kibìrai* vandens. *Taisyklės* galima *mokėti* atmintinai· ir visai nemokėti iš jų rašyti. 16. Bepigu *nenutūrėti* (lengva nutū-

* Žodis „yra" čia, kaip daugelyje kitų vietų, savaime yra suprantamas. *R. J.*

rėti) replėmis *karšta geležis. Žem.* 17. Jam ligi šiol tebegraudu (tebėr graudu) *atsiminti tas kabinetas.* 18. Dabar įdomu bus *palyginti tas milžiniškas plotas* su Lietuvos plotu. 19. Čia leñgva *suprasti* ir mano *džiaugsmas...* Šnekamąja liáudies kalba nėra lengva *užrašyti pasaka, daina* ir *kitas* vadinamosios tautosakos *dalykėlis. Kaz. B.* 20. *Beturčiai šelpti* jiems tiesiog yra malonu. Man malonu buvo vėl *pamatyti salė...* 21. Kalbininkai išranda, kad lietuviams, kurių kalbos fonetika yra tokia turtinga, nepadoru *rašyti tie žodžiai* būtinai kažin kokiomis svetimybėmis. 22. *Ropės graužti* nesunku. *Šiupinys šutinti* ir tinginiui nesunku. Sunku *atkąsti didelis kąsnis.* Vietomis jų (akmenų) yra tiek daug, jog net *žemė dirbti* sunku. Vietomis *klaidingieji* teksto *dalykai* sunku ir *suprasti.* Man sunku ir apie šitą rinkinį *kas griežta pasakyti.* Į žodyną sunku *surinkti visi* kalbos *žodžiai.* Šiandie sunku *rasti toks kalbininkas,* kuris savo raštuose praleistų nēgirdomis lietuvių kalbos faktus. *Kaz. B.* Apie patį vadovėlį man sunku čia *kas spręsti.* Čia yra sunku *kas suprasti.* Sunkiau* *nukęsti įžeidimas,* kaip atkeršyti. 23. *Jis (tas žodynas)* pravartu *turėti* kiekvienam, kuriam rūpi lietuvių kalba. Špechto *išleistos* Baranausko *pasakos* pravartu *turėti* mūsų kalbos mokytojams. *Kaz. B.* 24. Dabar visi suprato, kaip reikalinga jiems *turėti koks ginklas.* Vis dėlto *ši byla* dar reikalinga *tárdyti* ir *tárdyti.* 25. *Toks arklys* ir čia nerēta *rasti. Ryt.* 26. Smagu (malonu...) po kito stalu ir *kojos pakišti.* 27. Žmogui yra be galo svarbu *žinoti* iš anksto *būsimas oras. Raš. Ryt.* Svarbu ne tik rašyti, bet ir prideramai *žodžiai tarti.* 28. Geriau *šuo erzinti* nekaip *piktas žmogus.* 29. Tas vaikas persikėlė į mus iš kitos mokyklos dėl patogumo, nes jam arčiau buvo mūsų *mokykla pasiekti.*

30. Visi nusigando, nežino nė *kas* (kas reikia, kas lieka...) *pradėti.* Ne marčiai *austi plonos drobelės,* ne marčiai *rašyti gražūs rašteliai,* tik marčiai snausti užu staklelių, tik marčiai miegoti aukštam svirnely. Ne tau *peršokti toji tvora. Ryt.*** 31. Ir jam ne pro šalį būtų (gēra b., tiktų) dabar *geras bernas gauti.*

32. Ne metas *kurtai lakinti,* kada reik medžioti. Ne laikas (ne metas) *šunes* (šunys) *lakinti,* kad vilkas bandoje.

---

* Lytis „sunkiau" čia pavartota bevardei aukštesniojo būdvardžio laipsnio giminei atstoti. — *R. J.*

** Čia kaip ir savaime suprantami yra dar žodžiai: leñgva, gãlima, tiñka, reikia... Į šiuos sakinius kiek panašus ir sakinys § 6, 19. — *R. J.*

M e t a s jau ir *bulbės (bulvės, ropulės) kasti.* Jau seniai m e t a s b ū t ų *pradėti* kaip reikiant *tirti* mūsų *kraštas.* 33. N o r a s *rasti* beveik visiems naujųjų kalbų žodžiams *atstōvai* (vok. Vertreter) senovės kalbose taip apjakina (apakina, apžabaldo) kalbininką, kad paprastuosius kalbos faktus ima aiškinti atbulai. *Kaz. B.* 34. Paidagoginių (pedagoginių) chronologijų rašymo r e i k š m ė (r. y r a) *mokytis* sąžiningai *darbas dirbti.* 35. J o s i l p n y b ė (silpnumas) — *kišti* visur, kur tinka ir netinka, kur reikia ir nereikia, *svetimi posakiai* ir *žodžiai.* 36. Gimtosios kalbos mokymo u ž d a v i n y s y r a *išmokyti vaikai* teisingai suprasti ir ryškiai teisingai paskaityti tai, kas..., taip pat *supažindinti jie* (vaikai) su literatūra... ir kartu *žadinti* ir *áuklėti* vaiko kalbos *jausmas* ir *parodyti* jam gimtosios kalbos *reikšmė* ir *vertė. A. Vir.* 37. Šiandien *tóbulas žodynas išleisti* n ė r a dar g a l i m a s d a i k t a s, nes tam permaža (per māža) turime susirinkę mēdžiagos. *Kaz. B.* 38. *Kiti kaltinti* ar *vainoti* y r a l e n g v i a u s i a s d a l y k a s. *Visos* vadovėlio *klaidos iškelti* aikštėn ir čia pat *pataisyti* y r a tiesiog n e g a l i m a s d a i k t a s laikraštyje. 39. Švedų vyriausybė dabar turi pasidarius visą mokslo planą, kuriame m a t y t i a i š k i a u s i a t e n d e n c i j a *pritaikyti* pradžios *mokslas* liaudžiai. 40. *Tokia žmona gauti* juk tat r e t a s t ė r a t s i t i k i m a s (juk tat retai teatsitinka). 41. Kiekvieno piliečio p a r e i g a y r a *teisybė* doram žmogui *sakyti.* ...

§ 8. Vardininką su bendratim ar padalyviu (§§ 6 ir 7) mūsų rašytojai vartoja kartais ir taip, kaip nepataria jo vartoti jokia gramatikos taisyklė. Taip antai „Mūsų kalbos ugdyme“ (1925 m.) randam ir šiokių sakinių:

> 1. Ir pati orujė kalbos pusė (t u r i n t g a l v o j *tariamoji kalba)* tėra nesuprantamų įvairiausių garsų sutapimai (13). 2. *Tiesa* p a s a k i u s, nė n e ž i n o m e, kiek jų t u r į (35). 3. Norintiems *jis* (žodis) s u p r a s t i, tėra du keliu (40). 4. Taip pat visai netikęs pavyzdys s e k t i ir *romaniškosios tautos* (40).

„Gudragalviai“ gramatininkai arba visokių kalbos svetimybių mėgėjai kartais ir šiaip pasako spaudoj: „J o n a s p a r v a ž i a v o (J. t u r ė j o p a r v a ž i u o t, J-ui reikėjo sugrįžti) jau *rugiai* v e ž a n t. Čia b u v o ir *kitoki žmonės*“.

Kuo čia tie raštų žmonės pasiteisina savo gramatikos taisyklėms — nieku gyvu negaliu suprasti. Šiaip ar taip, ir vieną kitą

linksnį vartodami, turim žmoniškai elgtis su žmonių kalba ir jos taisyklėmis. Šitam 5 sakinių reikalui (jiems taisyti) skaitytojui patariu turėti galvoje šiuos žmonių kalbos pavyzdžius:

1. Orujė kalbos pusė (turint galvoj jos *žodžių tarimą*) tėra įvairių jos garsų sutapimai (sutaptys). 2. *Teisybę* sakant, nė nesižinom kiek jų turį (nė nežinom, kiek jų turim). 3. Norinčiam *arklį* pirkti vienas tėra kelias — gauti kur pinigų ir į prekymetį nuvykti. 4. *Šituo žmogum (šitais žmonėmis)* sekti tau nereikėtų. Ir sūnus, rodos, *tėvu* paseks. Šeimininkė *vištą* seka — žiūri, kur ji nuslinks kiaušinio dėti. Jai reiks *višta* (vištą) sekti*. 5. Jonas parvažiavo... jau *rugius* vežant, *mėšlą* mėžiant... 6. Čia buvo ir *kitokių žmonių...*, buvo ir *naujų svečių*.

---

## ŠAUKSMININKAS IR VARDININKAS.

§ 9. 1. Oi tu, *dieve, dievulėli!* Ką aš padariau!... 2. Oi, tu, *žirge žirge, žirge juodbėrėli!* Ar atkelsi galvele vartelius, ar mindžiosi kojelėms žemelę? 3. Dovanok, *tėveli!* 4. *Vagie,* kepurė dega! 5. *Broliukai,* ginkitės nuo bado! *Bar.* 6. Ko tu čia dabar drybsai, *tinginių panti?* 7. *Pele, pele,* te tau líepinį, duok man káulinį. *Ryt.*

Šauksmininko lytį vartojame paprastai kreipdamies į ką — šaukdamies, šaukdami, prašydami, melste melsdami, paragindami, klausdami, atsiprašydami, kviesdami, pabardami, įspėdami, sudrausdami, padejuodami, keikdamies... Daiktavardžio lytis, kuria, kreipdamies į ką, krypties vardą (kr. daiktą) pasakome, gramatikoje kaip tik vadinasi šauksmininkas, arba šaukiamoji lytis: šauksmininku neatsakom į kurį nors linksnio klausimą, linksniu jo beveik vadinti nepriderėtų. Čia duoti yra septyni šauksmininko pavyzdžiai.

Kiti šauksm-ko pavyzdžiai. 8. *Močiute* mano, *močiute širdužėle,* katrą man duosi šitų margų skrynelių? 9. Oi *tėve tėve, tėveli* mano! ką aš darysiu, kad man patinka jauna mergelė! *Vid.* 10. Oi *sūne sūne, sūneli* mano! nepulk į vargus jaunas

---

* Griežtesnį žodį čia pasakys, rodos, tolesnieji (*galin.*, *įnag.*) kalbos pavyzdžiai. — *R. J.*

būdamas! Oi *sese sese, sesaite* m a n o! nepulk į vargus jauna būdama! Oi *broli broli, broleli* m a n o! kur aš nepulsiu jauna būdama, kad man patinka jaunas bernelis! *Berneli* m a n o, *širdele* m a n o! aš tave įsimylėjau. *Vid.* 11. *Die*padėk, *die*padėk (= *dieve* padėk, *dieve* padėk), *mergyte* m a n o! *Pr.* 12. Padėk, *dieve,* piovėjėliams! — Dėkui, *dieve, mergaičiute. Dus.* 13. Po kelių dienų jis, atsiminęs savo žiedą, sako: „*Žiede, žiede,* gelbėk mane iš bėdos!" 14. *Jurgiuk! Jurgiuk! Jurgiuk!* kinkyk, kinkyk, kinkyk! paplak, p., p.! važiuok, v., v!... *Vid., Ryt...* 15. Volungė Jievą trótina (erzina): „*Jieva, Jieva!* neganyk po pievą!" *Bar.* 16. Tu, *tėve,* būk ir supūk! Aš eisiu sauláitės pasižiūrėt ir našlaičių papenėt (r u g i o d i e g o pasakymas g r ū d u i, — mįslė). *Vid.* 17. Tik nužmiršk, *gaidaū,* per daug giedodama, valgyt. Sakyk, *gaidel,* dėl ko tu vis pasislėpus? Ak, m a n o *gaidūs,* juk ir mums taip jau (taip pat) pasidaro, kad mes kartais dėl vargų vos sausą trupinį kramtom. *Vaikai,* kam vis vėpsot taip! Tu, *nenáudėli,* dėl ko taip iškeli nosį (niekini dievą, spardai kumelio šonus)? Jūs, *išputėliai pilvoti,* jūs gi, *bedieviai,* ar jau gėda jums šventai rankas susiimti ir aukštyn pažiūrėt, kad riebius imate kąsnius?! *Duon.* 18. Kur tu bėgi, *patekuōle?* — Kas tau darbo, *skùtena* (u p ė pasikalba su p i e v a)! Eik tu, *liūly! Ryt. Kup. Sal.* 19. *Vėjai,* ar nematei vilko? *Seserie* m a n o, ar tu matai tą žiburį? *Širdie* m a n o, renkis į vestuves. Kur buvai, *dukrele (dūkrele)?* 20. Ė kur buvai, *dùkra? Dus.* 21. Ar žinai ką, *brolaū:* imk ir padirbėk už mane! *Petrai,* ką čia prasimanai! 22. Ar žinai ką, *tėvai,* vieną vaiką teturiva, neleiskiva jo kiaulių ganyti. *Val.* 23. *Vargali,* nieko nepeši. *Žem.* 24. *Sesute,* per menki man šitie tavo šilkų siūlai. 25. Taigi matai, *gaidaū,* kaip kartais vaids pasidaro. *Duon.* 26. *Tėvai motna* (t. motina), ko teip (taip) gailiai verkiat? Tu, *tėvai,* neišmintingas. *Garl.* 27. Eik tu, *velne,* nuo mano galvos. *Dus.* 28. Ko tu čia lendi, *biaurybe!* Eik, *žioply.* Tylėk, *snar̃gliau (Ryt. smurgliau, sniurgliau).* 29. Tylėk, *varle,* klausyk, ką dėdė sako. *Kup.* 30. Eik tu, *tešmeny;* eik tu, *akmeny* (į žmogų pasakoma). Ką tu čia, *piemeni,* išmanai (k. t. č., *p.,* niekus kalbi)! *Ryt. Sal. Pan.* 31. Palauki tu, *ugnie,* aš atsiųsiu vandenį; palauki tu, *vándeni,* aš atsiųsiu jautį; palauki tu, *jáuti,* aš atsiųsiu lazdą. *Garl.* 32. *Pele, pele,* te tau kaulinį, duok man geležinį (dantį). Tu negirdėsi, m a n o *mergele,* močiutės gailiai verkiant, seselių dainuojančių...

33. Tikt, *mináu,* saugokis. Tu *išpliekts vagie,* girdėk, ką pasaka sako. Eikš, m a n o *miels gentie,* m a n o *išrinktasis broleli,* eikš eikš, mylėkivos taip, kaipo mylėdavos broliai. *Duon.* 34. Taigi tu *miná* (= tu, mináu), dabok... Jis sako: „*Viešpatie karaliau,* aš Jums

(Tau) noriu didelę naujieną apsakyt". *Pr.* 35. Kaip tik nueisi, drožk stačiai prie tárpininko ir sakyk: „Kam, *pone**, mus taip tolie (toli) varinėji dėl menko nieko?" *Že-tė.*

Šitų šauksmininkų (1—35) žymė ne visų vienoda. Tarp duotųjų šito skyrelio pavyzdžių rasim ir tokių pasakymų, kur šauksmininkas kaip ir visiškai nustoja didžiulio savo ypatumo, kur jis sakinyje kaip ir kokiu priedėliu ima virsti. Tokį šauksmininką turime keliuose čia pavyzdžiuose. 32-ajame sakinyje žodžiai „mano mergele", ištarýti bedejuojant, lyg veiksnio „tu" príedėlis tėra: jais nesikreīpia sakytojas į mergelę... Taigi šauksmininkas susiduria čia kalboje (32) su vardininku — ima su juo giminiuotis. Antra vertus, vardininkas (§ 4) vartojamas kartais ir krypčiai žymėti.

§ 10. Šauksmininkas ar vardininkas? Vardininką, šiaip ar taip, vartojame kalboje ir ten (§ 4), kur esame papratę š-ką dėti (§ 9). Šit dar keli tos rūšies pavyzdžiai:

1. Man degtuką nùsukei (= nusukaī), *sukmà. Ryt. Sal.* 2. Gerai šoki, mano *vaikas...* Melsk nuo manęs ko tinkama (dukteriai taip pasakyta)... dievaži duosiu. *Val.* 3. *Sesuo,* man per menki šitie siūlai. Eik šē, *sesuo* mano, čia mudu gyvensim (gyvensiva). Brolis sako: „*Sesuo* mano, per dievo valią tai vis ateini". *Garl.* 4. Veda *sesuo* ristą žirgą ir vesdama gailiai verkia. Nevesk, *sesuo,* neraudok: trečiuos metuos pasmatysma (pasimatysim, pasimatysiva). *Dus.* 5. Tėvas sako: „*Duktė* mano, renkis — važiuosim (važiuosiva)". Padėk *dieus,* mergele, linų rovėja. *Garl.* 6. Tu nesirūpink, mano *bernelis,* manim, jauna mergele, mano sparčiais darbeliais. 7. Padėk, *dievas!... Vaikas,* pašerk arkliùs! 8. Palauki gi tu, *vilke,* palauki gi tu, *strielčiau* (šauly); palauki gi tu, *ugnis;* palauki gi tu, *vánduo;* palauki gi tu, *jauti. Vid.*

Kreipdamies į ką, vardininku naudojamės tik kada-nē-kada (A—E).

*A.* Pasigaudami šauksmininko vietoje vardininko lytimi savo mintį reiškiame dažniausiai šiurkštokai arba rūsčiai („*Vaikas,* pašerk arklį!"), arba tiktai ne visai mandagiai kalbėdami, neatsargiai, nelipšniai: padorus, širdingas vaikas, priėjęs bedirbant gerbiamą žmogų, jo nepasveikins žodžiais: „Padėk, *dievas!*", nei pasakys, kreipdamasis į kunigą, savo dvasios tėvą: „*Kunigas,* pasi-

---

* Taip žmogaus, vieno žemaičio, čia pasakyta į tarpininką, į labai žymų jam valdovą. Mažesniesiems ponams (poneliams) ir žemaičiai čia vartoja paprastai vardininką (plg. § 4, sak. 6.). — *R. J.*

gailėk manęs meldžiamasis!“ Mergelė, sakydama į ėmusį ją barti savo bernelį: „Tu nesirūpink, m a n o *bernelis,* manim, jauna mergele, mano sparčiais darbeliais“ (6), lyg norėtų ir tiesiai jam drožti: „Eik tu sau, pasikark nuo mano galvos, nesikišk į mano darbus! Kas tau galvoj, ką ir kaip aš dirbu!“ Berneliui, kurs prijojęs mergelę sako: „Padėk *dieus,* mergele, linų rovėja“,— rūpi tuo tarpu ne „dieus“, ne d i e v a s, bet „m e r g e l ė, linų rovėja“, ir jis čia kreipias, tikrai sakant, minėtaisiais dainos žodžiais į t ą m e r g e l ę (čia ir turime dainoj šauksmininką), ne į dangaus tėvą: sakydamas „padėk dieus“ arba „padėk dievas“, jis, tiesą pasakius, apie dievą... nė kiek negalvoja. Sakydamas vaikui ar kam kitam: „Tu man degtuką nusukai, *sukmà!*“, žmogus, rodos, lyg bardamasis pasako: „Tu man degtuką nusukai, *sukmà* (sukčius) esi!“

*B.* V a r d i n i n k u, šauksmininko vietoje, pasivaduojam kartais, kalbėdami ir su tokiu žmogum, kurį n u o l a t m a t o m, su kuriuo nuolat d r a u g e d i r b a m ir labai dažnai š i r d i n g a i p a s i š n e k a m. Tokiu vardininku kalbėtojas nė kiek nenori bartis, nenori savo bendrakalbiui nė atšiauraus žodžio pasakyti, bet juo, tuo vardininku, tarytum nė nesikreipia į tą paprastąjį, dažnai branginamąjį žmogų, tik jį paprastuoju jo „vardu“ pavadina *(Jonas, mano vaikas, vaikas, mano sesuo, sesuo, duktė mano).* Bet k r e i p t e k r e i p d a m a s i s į ką,— į dievą, į savo bendrakalbį, ką ko prašydamas arba s t e i g d a m a s i s gražiai, maloniai į ką prašnekėti,— kalbėtojas ir čia šauksmininką teturi visada vartoti: *„Dieve, dievulėli* tu mano! Nepyk, *sesele, broleli, močiute, tėveli!* Pašerk, *brolaũ (bróliau),* arklius! Pašerk, *vaikeli, Petrai...,* arklį! *Jonai,* ar jau prauseis?“ Vardininkas šitoje vietoje, vis dėlto, yra lyg kalbėtojo a t š i a u r u m o ar šiaip jo b ū d o y d i n g u m o p a ž y m y s...

*C.* Sakiniuose: „Palauki gi tu, *ugnis;* palauki gi tu, *vanduo* (8)“ abu vardininku *(ugnis, vanduo)* yra pasakytu šauksmininko vietoje dėl kitos priežasties. Čia jų privalo kaip ir pats dainavimo dalykas: d a i n o s p r i e g a i d ė turi čia kristi dainuotojui ant pirmojo skiemens, ir jam dainoje dviskiemẽnio žodžio *(vanduo, ugnis)* čia reikia*.

*D.* Ž e m a i č i ų kalboje m o t e r i š k o s i o s giminės daikta-

---

* Tiktai rytų aukštaičių, kad ir ne visur, vard-kui yra sakoma: *vánduo, ãkmuo (Dus...), ùgnis (Dus., Sal...), ùgnė (Pan...);* Lietuvos v i d u r y j e ir p i e t u s e sakoma paprastai vard. *ugnìs,* šauksm. *ugniẽ.* Be to, reikia minėti, jog čia turime d a i n u o j a m ą kalbą (geram d a i n i n i n k u i daug kas leidžiama). — *R. J.*

vardžiai vienaskaitos vardininkui ir šauksmininkui vieną teturi galūnę. Žemaičiai sako: *„Pelě pelě!* tė tau kaulo, duok man gelžies (plg. § 4)“. *Kvėd.* Ir todėl dainose, surinktose žemaičiuose (ir arti žemaičių), tos rūšies daiktavardžiai šauksmininkui vardininko teturi galūnę. Taip antai, jų dainose, aukštaitiškai surašytose, randame: *„Močiutė* m a n o, *senoji* m a n o, ar leisi ar duosi savo jauną dukrelę? *Mergytė* m a n o, tekėk už manęs...“ Toki, kaip šitie, „dainų vardininkai“ yra ne kas kita, kaip „žemaičių šauksmininkai“.

Ir kitose tarmėse vienos kitos rūšies daiktavardžiai šauksmininkui vartoja visą vardininko lytį. Tokį šauksmininką turim, pavyzdžiui, šioje rytų „maldelėje“, nukreiptoje į mėnesį (mėnulį): *„Jaunas mėnuo, kunigaikšti!* Tau pilną ratą, ė man sveikatą, tau jaunam sudilti, ė man ilgai gyventi!“ *Dus.* Čia „jaunas mėnuo“, vardininko lytis, yra toks pat šauksmininkas, kaip ir jo priedėlis „kunigaikšti“.

Remtis tokiais „vardininkais“, kalbant aplamai apie to linksnio vartojimą rašomojoje kalboje, būtų, šiaip ar taip, labai apdairu.

Šiam tikslui *(D)* pavojū yra naudotis ir tokiais žmonių pasakymais, kaip antai: „Kur *ponas* eini? Ką dabar *ponas* darysi? Atаduok *ponas* mano kepurę“. Jais naudotis, kalbos dėsniui nustatyti, taipo pat nedera: jie toki tėra mūsų šnekamosios kalbos „turtai“, kaip ir pasakymas —„ką dabar *ponas sūdas, ponas vaitas pasakysit?* tas *lietuvys* nematė vakar *tamstos (tamistos)* Petraičio“ *. Be to, reikia minėti, kad šauksmininko lytį „pone“ (viešpatie) mūsų žmonės ilgą laiką buvo pratę sakyti vien maldoje šalia žodžio „dieve“.

Dėl tos pačios priežasties, aiškinant, kur vartoti vardininkas, kur šauksmininkas, nepriderėtų remtis nė tokiais senoviniais v i e š p a t i e s m a l d o s ž o d ž i a i s, kaip antai „Švęskis vardas tavo“: juk nė apie kaimyno „piemenį“ kalbėdami negalime pasakyti tam kaimynui: „A t e i k t a v o p i e m u o! p r a u s k i s t a v o p i e m u o!“ Čia maldos vardininkas „vardas“ su jo žodžiu „švęskis“ buvo atkeliavę tam tikru laiku tiesiai iš „święć się imię twoje“ ir pamokyti mus mūsų tėvų kalbos, žinoma, negalėjo: jų imtis kokiu paveikslu savo kalbos taisyklėms, man rodos, negalime.

*E.* Kalboje vardininką kiek panašiam reikalui randame dar tokiuose pasakymuose:

1. Ką tu čia, *žmogus,* padarysi! 2. Ką tu čia, *vargšas,* prieš juos

---

* Taip buvę „Suvalkijoj“ sakoma šio amžiaus pradžioje prieš didįjį Europos karą. Žodžiai *tamstos, tamistos* čia pavartoti visai be reikalo tik *pono* ar kito tos rūšies *(viešpaties...)* žodžio vietoje. — *R. J.*

stengsies! Jie tai, *velniai*, laksto (važiuoti važiuoja) mūsų pinigais, o tu, *žmogus*, brisk tokį kelią pėsčias! *Že-tė*.

P a b r a u k t i e j i v a r d i n i n k a i, būdami sakinio dalys, jo tam tikri priedėliai tėra ir kryptimis sakinyje neina. Jie toki tėra priedėliai, kaip žodžiai „vargšas, žmogaus, velniams, žmogelis, biaurybės, žmogui" — sakiniuose:

1. Kur aš, *vargšas*, tenai lįsiu! Jo, *žmogaus*, nekaltink. Jiems, *velniams*, duok, duok pinigus, o paskum...! *Raš.* 2. Kur jis, *žmogelis*, drįs taip sakyti,— nei sakė nei ką. *Že-tė*. 3. Jie čia, *biaurybės*, skeryčiója, smárkauja, o tau, *žmogui*, nugarą paskui už tą skeryčiojimą taiso!

Pabrauktieji šitų sakinių priedėliai kad ir neina patys sakinyje k r y p t i m i s,— jais sakytojas į nieką nesikreipia,— mūsų esti kartais šauksmininko pavaduojami (§ 9, sak. 32...). Tam viena, rodos, tėra reikalinga — kad tos rūšies priedėliai stovėtų prie veiksnio. Tokį šauksmininką priedėlį turime kad ir šitokiame pasakyme: „Ir tu dabar, *žmogeliau (žmogeli)*, padaryk ką jam!" *(Dus.)*. Čia šauksmininko lytis tėra gramatikos veiksnio *tu* priedėlis — toks priedėlis, kokių turime nemaža čia pat įrašytuose sakiniuose (v a r g š a s, ž m o g a u s, v e l n i a m s, ž m o g e l i s, b i a u r y b ė s, ž m o g u i, v e l n i a i...).

§ **11**. Sutraukus į krūvą visa, kas čia buvo pasakyta apie vardininko ir šauksmininko vartojimą mūsų raštuose (§§ 4, 9, 10), reikėtų, man rodos, šit kas nuspręsti (a—b):

a). Kad į ką kreipiamės ko melsdami, prašydami, ką sudrausdami, kad taip kreipdamies norime patys savo kreipimąsi tam tikra gramatikos lytimi pažymėti, tad šauksmininką teturime tam savo reikalui vartoti. Maloniai prašant (maldoje...) vardininkas čia netinka.

b). Kad į ką kreipdamies norim pasirodyti šiurkštoki ar rūstoki, kad kreipdamies į ką ne tiek prašome, kiek liepiame, ir liepiame sakome jam stačiai ar ne visai padoriai, lyg mažmožiu telaikydami tuo tarpu liepiamąjį žmogų,— kad kalbėdami esam patys apypikčiai arba rūstoki,— drąsiai galim naudotis vardininku. Tačiau nei rūsčiam būti be reikalo nei taip į ką kreiptis, žinoma, niekam negali patarti padorus, kultūringas mūsų krašto žmogus.

c). Kada, kreipdamies į ką, ne tiek pažymime patį kreipimąsi, kiek pavadiname patį krypties daiktą jo paprastuoju ar bendriniu vardu, tad naudojamės dažnai ir vardininku.

d). Kur šauksmininkas esti sakinio priedėlis, ne šauksnys, ne kryptis, jį gali atstoti ir labai dažnai atstoja — v a r d i n i n k a s.

§ 12. Tam tikrų mókytinių ir visuomenės įstaigų raštuos ir šauksmininko linksnis vartojamas kartais labai nepaprastai. Tam tikrų raštų kalboj randam ir šiokių posakių:

Gerbiamasis *Tamsta!* Pranešu, *papildymui* šių metų apyskaitos, dar vieną svarbią žinią...

Šiam kalbos dalykui pasitaisyti, duodu čia skaitytojui kelis žmonių kalbos sakinius:

1. Pasakyk, *meldžiamasis (gerbiamasis, brangusis...)*, ką rytoj turėsim čia dirbti. 2. *Gerbiamasis!* Kada čia atsilankysi? 3. *Gerbiamasis,* ar negalėtum kada ir pats čia pasirodyti? 4. Ėmęs ir čia pasirodyk dabar, *meldžiamasis (gerbiamasis...)*. 5. *Gerbiamasis Mokytojau (Direktoriau, Tautieti...)*! Dabar gerai Tamsta padarytum, kad ėmęs kuomet ir pats įsakytum... 6. Taip toliau *Jūs, Mokytojau,* nebedarykit...

Žodis „tamsta" yra, šiaip ar taip, tik tam tikras dabar įvardis: tose tarmėse, kur tas įvardis yra plačiai vartojamas, jo vartojimas daiktavardžio (= *pono,* viešpaties...) šauksmininkui nėr žinomas, kaip nėr sakomas jose ir posakis: „Pašnekėk dabar su *tamsta* Balčiūnu, su tais *tamstomis* kitą kartą nesusidėk".

Šiaip ar taip, neprakalbėdami į vieną žmogų žodžiais: „Gerbiamieji *Jūs!*", nesakykim kreipdamies į jį nė „Gerbiamasis *Tamsta!*"

---

## KILMININKAS.

§ 13. 1. Vedžiau *tėvo močiutės* dukrelę. 2. *Keno,* (kano, *Žem. Pr.* kieno) tu sūnus? *Jo tėvo* šitas vaikas. 3. Šitas arklys — *mano, mano sūnaus.* 4. *Vyresniojo brolio* buvo didelė šeima, *jaunesniojo* žmona ir vaikai jau buvo mirę. *Raš.* 5. Ar jūs žiūrit ar nežiūrit, aš *jūsų* nebūsiu. 6. *Vilkaičių* dar neskuba rugių piauti. *Vilko* buvo jau su žiburiu. 7. *Jų* gimė aną dieną sūnus. Tą naktį namų *šeimininkės* gimęs vaikelis.

Kilmės ir savybės kilmininkas. Jis vartojamas nederinamajam daiktavardžio arba jo įkaito pažyminiui ir tariniui. Tuo pažyminiu arba tariniu pasakome daiktą, iš kurio yra kilęs jo pažymimasis daiktavardis (1, 2), arba

daiktą, kurio jis yra savybė* (3). Sakinyje, kur nėr pažymimojo daikto (kur nėr tam žodžio), tas kilm-kas eina jau, žinoma, papildiniu arba tam tikra vardine tarinio dalimi (4, 5). Prie kelių kilm-kų čia lyg saváime pasisako tam tikras daiktavardis — „ūkyje, troboj, namuos" (6). Čia yra ir kilmininkų, kurie gali eiti tam tikrais kilmės ir savybės linksniais (7).

Kiti šios rūšies kilm-ko pavyzdžiai. 8. Penki yra aviliai, *kiekvieno* vis kiti bičiuliai. *Že-tė.* 9. Kiaule, kiaule, kam tu *šeimininkės* tešlą surijai? 10. Laimingi tėvai, *kurių* auga toki geri vaikai. 11. *Jo* buvo tuomet ir šitas daržas. *Jo* gera atmintis, galva (jis geros *atminties, galvōs*). *Lazdos* du galu. *Kieno* burna karti, tam ir medus nesaldus. 12. Mergele *mano,* ar būsi tu *mano?* 13. Ar eis namō...— Tai eisiu namō, tai būsiu aš *jo* (artojo). 14. Jau rugius piovė *mūsų kaimynų.* 15. Jis tauráuja ir viskas (gyvuliai, javai) *jo* tauráuja. *Užul.*

16. Susivaidyjęs ant lauko (susivaidijęs lauke) *juma* (judviejų) sūnelis barės rūstaudams. Pons *didžios giminės,* tarp būrų vis pasipūtęs, néi lašinių taukai ant šilto vandenio plaukia. *Duon.* 17. Kame daugiau vežimų? Ar *Antano* (A-no žmonių kas) neatvažiavo? Dar *niekieno* neišginė, nors, rodos, nebeankstie. *Cinoko* dar neišvirė pusryčio, o *Baltaragio* jau susėdo valgyti. *Že-tė.* 18. *Senio* drebėjo ranka, laistėsi degtinė. *Vien.*

Toliau ėis gana daug kilmininkų, jau kitais vardais pažymimų, bet jie giminiuosis, bent daugelyj atsítikimų, ir su šios vietos pažymėtaisiais pavyzdžiais arba toliau tik kitais atžvilgiais bus nagrinėjami.

§ **14.** Veikėjo ir veikiamojo dalyko kilm-kas (genit. subiectivus et obiectivus). Abu juodu su kitu daiktavardžiu arba jo atstovu (įvardžiu...) tėra sakomu. Jų susidarymą ir reikšmę sakiniui parodys ir šie pavyzdžiai:

1. Vaikai ypačiai motiną myli. *Šitų vaikų* meilė (m. motinai) buvo neapsakomai didelė. 2. Jie važinėjo. Baigės ir *jų* važinėjimas. 3. Vyrai rēčiuos šienauja. *Vyrų* šienavimas rečiuose... 4. Vaikas susirgo. *Vaiko* susirgimas... 5. Jis nesirūpina tavim. *Jo* nesirūpinimas tavim ir mums krito į akį.

---

* Savybe, šventybe, biaurybe vadinam čia, kaip ir kitur, sāvą dalyką, šventą daiktą, biaurų dalyką, skirdami juos nuo „savumo, šventumo, biaurumo".— *R. J.*

6. Ji marškinius (siuvinį) siuva. *Marškinių* siuvimas ją ir namie sulaikė. 7. Tėvas rugius sėja. Jis dabar *rugių* sėjimu susirūpinęs. 8. Ji gerai drobes audžia. Ji yra gera *drobių* audėja. 9. Tėvas vaikus moko. *Vaikų* mokymas nėr laikomas visai lengvu darbu. 10. Jis tada kelią keliavo. Jis lipo tada per tvorą, į miestą ėjo. Tas *kelio* keliavimas nebuvo kitų pastebėtas. Jam dar ilgai atsiliieps tas *tvoros* lipimas, *miesto* ėjimas (l-mas per tvorą, ėjimas į miestą). 11. Aš ir tave bariau. Čia atsiliepė ir mano barimas *tavęs* (m. *t.* b.). 12. Aš jam akis išbadysiu už nepašaukimą *jūsų* prie pono. Piemenys ir kiti varovai *bandos* taip pat šūkavo, klegėjo. Dar už *gývolių* blaškymą ponas atsakysi. Dar už blaškymą *mūsų gyvolių* jis atsakys! *Že-tė.*

Abu tuodu kilmininku dedam čia tikrajam veikėjui (vaikai, jie...) ir veikiamajam (marškinius, rugius...) dalykui žymėti prie naujai susidariusio daiktavardžio (meilė, važinėjimas, siuvimas, sėjimas...). Pirmuoju pasakom daiktą, iš kurio eina toliau daiktavardžio veiksmas (1—5), antruoju — tą daiktą, kuriam kalbamojo daiktavardžio veiksmas (įtaka) tenka (6—12). Šituodu kilmininku vadinam paprastai ir subjekto (1—5) ar objekto (6—12) kilmininkais.

§ 15. 1. Ką beveikia *Raseinių* Magdė su *Telšių* Pliumpiu? 2. Čia dorais ir mokytais *darbo* žmonėmis turime tapti (pavirsti). 3. Ir prilygau *vargo* bernelį. 4. Eik nestovėjęs, *tinginių* panti! 5. *Akmens* kojos, *medžio* liemuo, *stiklo* akys, *šiaudų* kepurė; *kaulo* burna, *mėsos* barzda...; *lino* širdis, *taukų* drabužis, *sidabro* galva; *kiáunės* (= kiaunenos) kepurėlė, *gaidžio* sruba, *pieno* sruba, *kraujo* puta... 6. Gramatika yra *kalbos* mokslas, teologija yra *dievo* mokslas.

Šituo nederinamojo pažyminio kilmininku pasakome, iš kur yra kilęs jo pažymimasis daiktas, kur jis gyvena (1), kuo jis išsiskiria, ką dirba, kuo verčiasi ir t. t. Juo atsakome paprastai, pažymėdami kurį daiktą, į klausimus: *kuris? koks? ko?*

Šitie k-kai daug kuo skiriasi tarp savęs, bet jiems visiems vienas dalykas ir bendras yra: jie yra nederinamieji daikta-

vardžio pažyminiai (jų linksnis nesuderintas su tuo daiktavardžiu).

Kiti šios rūšies k-ko pavyzdžiai. 7. *Būgnų* Antaną dabar Aišbė kartais pavaduoja. 8. *Miesto* žmogus, *kiemo* berneliai, *oro* paukščiai... 9. Ką *mokslo* žmonės sako? Jis buvo žinomas *darbo, mokslo* žmogus. 10. Rytoj, nepamiršk, *melų* diena (balandžio mėn. 1-ji d.). 11. *Širdies* meilė yra geriausia mókytoja. *Raš.* 12. Pasakyk man, *širdies* berneli (mergele)... 13. Jis mano *krikštų* sūnus, mano *širdies* bernelis... 14. Jie *mokslo* draugai. 15. Vedė *vargo* mergelę. 16. Oi, dievuli, ką aš padariau, kad aš parvedžiau *vālios* mergelę! *Valios* mergelė darbo nedirbo. 17. Jiems ir *mokslo (kalbōs...)* dalykai rūpi...

18. Tėvas nukals *vario* tiltelį. 19. Pirko *aukso* žiedelį, pynė *rūtų* vainikėlį. Jai *aukso* obuolį rodė. 20. Pynė (segė) vainikėlį *žaliųjų rūtelių*. 21. Kamšàs kimšo mūsų *baltųjų brolelių* (daugybė jų žuvo, priešai kamšas jų kimšo). 22. Dabar jam gyvai reikalinga ir *pinigų* pašalpa. 23. Tavo *šakelių*, tavo *tankiųjų*, bus mums jauniems irklelis, *to liemenėlio, to lygiojo*, bus mums jauniems laivelis. *Ryt. d.* 24. Jie *linų* prekybą varo, *linų* prekyba verčiasi...

25. Tas *linų* mynimas ilgai neišėjo jam iš galvos. 26. Yr svirnely trys dukrelės, *plonų drobių* audėjėlės, *žalių šilkų* sukėjėlės, *našlaitėlių* dengėjėlės. 27. Ir jis pats rado čia sau mókytoją — tik ne *dvasios*, bet *kūno*. *Raš.* 28. Bus ir *dantų* griežimo tenai. 29. Verkdama ėmė pasakoti *šios dienos* atsitikimą. 30. Kuo baigėsi tas *Kauno* važiavimas (važiavimas į Kauną)? 31. Aną dieną jis lipo per tvorą; nuo *to tvoros* lipimo jo kelnės nukentėjo. 32. Pagiedok man *šv. Jono* giesmę (apie šv. Joną). 33. *Dvylikos brolių* pasaka (p. apie dv. brolių) visiems, matyti, patiko. 34. Ar tebemoki *gaidžio* mįslę? * 35. Ar turi kiek *dievo* baimės, *dievo* meilės (= ar pribijai dievo, ar myli dievą)?

36. Kai juodu *dviejų dienų* kelionę buvo keliavę, prikeliavo juodu labai gražų miestą, vardu Grožybė. Įėjęs (princas) rado ant lango plėčką (butelį) su *akių* žolėmis (su žolėmis akims). (Princas) jojo *vidurio* keliu (kelio viduriu). *Pr.* 37. Mer-

---

* „Kaulo burna, mėsos barzda, du kartu gimsta..."

gaitės neša altoriuką baltą, tam tikslui ištaisytą, vien *vainikų*. (Ponas) taip pat paveikslu *pono dievo* sutvertas, kaip ir kiekvienas žmogus. *Kieno* galia, *to* ir valia. Bepigu, kad *mūsų prastųjų* būtų vienybė! Nepajus nė šeimyna, kur dingo *aukos* (aukótiniai) kiaušiai. Gali ir savo atiduoti... čia *valios* darbas. *Šeštadienio* rytą, saulei tekant, kunigai su žmonėmis apėjo aplink bažnyčią ir pastatė monstranciją: prasidėjo *valandų* atlaidai. Petronė gyrė *miesto* tarnavimą (tarnavimą mieste), gyvenimą ir uždarbį. Žodžiu sakant, visa knygutė yra *žydų* biaurojimai, šmeižimai (joj žydai biaurojami, šm-mi). *Že-tė.*

Tarp šitos rūšies kilmininkų skaitytojas ras čia nemaža ir tokių, kurie ir kitais kil-ko vardais gali būt pažymimi. Čia viskas, ar beveik viskas, pareina nuo to, kuriuo atžvilgiu yra žiūrimi tie kilm-kai.

§ 16. 1. Ji labai *geros širdies*. Jis *geros galvos, geros atminties, mažos sveikatos...* 2. Visi jie *vieno galo* (vienodi). *Ryt.* 3. *Kelintų (kelerių)* ji *metų?* 4. Ožkelis *trijų dienų* žilas. *Žem.*

Daikto ypatumo, arba daikto kokybės, kilm-kas. Tas daikto ypatumas (savumas) reiškiamas čia daiktavardžio kilm-ku, sudėtu su kitu, dažniausiai derinamuoju, kilmininku; jam, tam daikto ypatumui, turime čia, vadinas, ne vieno žodžio kilm-ką (gen. qualitatis).

Kiti šios rūšies kilm-ko pavyzdžiai. 5. Jis buvo *didelio darbo* žmogus. 6. Šitas žmogelis pats *mažo turto*. 7. Jų arkliai *ilgų gáršvų* (ilgų kojų, greiti). *Ryt.* 8. Tas buvo *skaistaus veido, plačių pečių* ir *krūtinės*. *Raš.* 9. Tas arklys buvo *kietų nasrų*. 10. Jis labai *sunkios galvos, žemų akių* (žemažiūris). 11. Petras buvo *visų galų* žmogus. 12. Matau, *kokio* tu didelio mokslo. Man patinka *tvirto būdo* žmonės. *Raš.* 13. Ui, ui, ui, dievulėliau, (ji yra) ne tikra motinėlė, kad ji skyrė man dalelę *prasčiausių gyvulėlių*. 14. Aš esu *Švėkšnos kilimo* (kilęs esu iš Švėkšnos). *Žem.* 15. Iš milijono žemės rutulių susidarytų vos vienas *saulės meto* rutulys. *Raš. Ryt. Ko meto* ligonis (ką beveikia, ar eina geryn)? *Ryt.* 16. Lietuvoje yra ir *lénkų kilmės* žmonių. *Raš.* 17. Tuoj nusileidęs pirmasis brolis ir vedąsis *trejų metų* sūnelį, nusileidęs antrasis ir nešąsis sūnelį, *antrų metų*. *Sl.*

18. — Negal vežti, nevalia judinti iš vietos,— šaukė *medžio kojos* (medžkõjis, medkõjis) žmogus: — tur čia pat gulėti. *Že-tė.* 19. Iliada mums piešia *karo būties* paveikslus. *Raš.*

§ 17. 1. Pū̃rą *rugių* gavau. 2. Iš milijono *žemės rutulių* susidarytų vos vienas saulės meto rutulys. *Raš.* 3. Krūva *žmonių* stovėjo. 4. Kiek *žmogaus,* tiek ir *proto.* 5. Priėjo pilnas kiemas *žmonių.*

Kiekybės (kiekio) kilm-kas. Po tam tikrų kiekio žodžių tuo kilmininku pasakome, *ko (kurių dalykų, k. daiktų)* yra pati ta kiekybė.

Kiti š. r. kilm-ko pavyzdžiai. 6. Kas pripenės tokią áibę *svečių! Ryt.* 7. Buvo daug *žmonių,* mãža *maisto,* gilu *sniego... Darbininkų* turėjom tik Joną su Petru (tik du vyruku). 8. Čia *vaikų* nebrangu (yra kiek reikiant). 9. Aš nebijau pono urėdėlio (ūkvaizdžio): aš atbuvau darbus ir *viršaũs* nedėlią (savaitę). *Raš. Ryt.* 10. Kas tau *darbo,* ko čia lendi?! 11. Bus jau visą puodynę priverkus (pr. ji) *ašarų!* 12. Tenai buvo *aukso, sidabro* ir *kitų daiktų* apstas. *Sen.* 13. Tiek čia *to* mūsų *šieno!* Visõs dienõs *piovimo* vos vieną vežimą parsivežėm žiemos pašarui į daržinę. Tai tu man tiek jam turėk *drąsos!* Ką (kiek) duosi *priedų (priedo)?* Ir *lauktuvių,* tur būt, ką laimėjai?

14. Štai, tuo (tuoj) bažmas *sukviestų svečių* susirinko. *Duon.* 15. (Jis rado ir) kitą plėčką tikrai *čysto* (tyraus) *vandens.* Jis rado aukštai būdamas *pelų* ir kiaušių *kevalų* krūvą. Viens jam siūlė šimtą dolerių *priedų. Pr.* 16. Iki atlaidų pabaigos dar daugumo *atsitikimų* galėtumei žmogus prisistebėti, bet namai irgi laukia. Nemaža esam *šeimynos.* Tarpininkas priteisė man tris dienas *kalėjimo. Že-tė.* 17. Jis rado ir krūvą kiaušinių *kiautų. Ryt. Rok.*

§ 18. 1. Raganėlė kasė duobę, pylė pilną *žarijėlių.* Čia visur pilna *vaikų.* Raganėlė pylė duobę *žarijėlių.* 2. Maišą pripylė *rugių* ir atidavė. Kibìrą pripylė (pripildė) *vandens.* Tą ąsotį *vandens* prisipylė. 3. Troba priėjo *žmonių, dūmų* prismilko.

Pilnio arba daugio kilm-kas. Sakom jį po tam tikrų žodžių *ko nors* pilniui arba daugiui reikšti sakinyje: pilam (pildom) ką *ko,* pilnas esti kas *ko,* ką *ko* pilna darom, prilenda kas *ko...*

Kiti šio kilm-ko pavyzdžiai. 4. *Ko* čia pili tą maišą? 5. Prisikimšęs ją (pypkę, pypkį) *tabako* išėjo (senis) laukan. Lapinas ėmė kimšti pypkę *tabako*. *Kr*. 6. Tą maišą pāskum *šiaudų* prikimšo. *Ryt*. 7. *Žalių žievelių* prisilupom, *skanių šaknelių* prisilaužėm, *gardžių lapelių* prisiskabėm (pietums, pokyliui, puotai). 8. Pro urvą prilindo *pelių*. 9. Neik, *vievesų* (vievasų) prilįsi. 10. Duobė pribėgo *vandeñs*. 11. Tuomet ir tu buvai jų *dvasios* prisigėręs (prigėręs), jų *ráugo* prirūgęs, primirkęs. 12. Prisprogo (privalgė, priėdė, pririjo) *lašinių* ir išėjo.

13. Taigi dabar *dešrų visokių* bus prisivalgyt. *Duon*. 14. Jau prisiverpiau *baltų linelių*, jau prisiaudžiau *plonų drobelių*, jau prisišlaviau kiemo *vejelės*. Ar jau prisiėdėt *mėsos*? *Pr*. 15. (Mieste) spindi langai, pristatinėti *neapsakomų gražybių* (grožybių). Lomikės, grioviai ir klaniukai sklidini *vandens*. Ravai (grioviai) *vandens* prilliję. Klega juokiasi apsėdęs stalas *jaunūmenės: vaikinių* (vaikinų, vaikių), *mergaičių* kaip vestuvėse, *pyragų* stalas apkrautas. Prekymetyje *visokių valkatų, vagiušų* (vagilių, vagišių) iš visur prisirenka. (Tekorius) žiūri — važiuoja policija, vežimas prigulęs *žandarų* ir *visokių raudonsiūlių*. Iki atlaidų pabaigos dar *daugumo* atsitikimų galėtumei žmogus prisistebėti, bet namai irgi laukia. *Že-tė*. 16. Ir priugdę, kaip *mėldo, gražiausio pušyno*. *Bar*. 17. *Ko* čia kemši tą pypkę, ar *rūkalo*? *Ko* čia pildai tą puodą — ar *pieno, vandens*?... *Raš*.

Tarp šių dviejų skyrelių kalbos pavyzdžių yra daug bendrumo: tuodu skyreliu nedaug kuo tesiskiria, keli jų pavyzdžiai galėtų net abiem skyreliam tikti (plg. § 17, sak. 8 ir § 18, sak. 1).

§ 19. 1. Ar čia bus rytoj *žmonių̃*? 2. Rytoj bus *svečių*. 3. Neik miškan: šiandie miške *vilkų* esą. 4. Ar turi *skolų̃, skolõs*? 5. Žiūrėk, ir tau bus *bėdõs*.

Nežymybės arba dalies kilm-kas. Vardininko arba galininko vietoje, jei tais linksniais nenorim pažymėti, daug ar māža, visas daiktas ar tiktai jo dalis turima sakytojo galvoje, dažniausiai jei daikto arba daiktų būrio dalis sakytojo tėr galvojama, ne visas daiktas, ne visas daiktų būrys, tad vartojame savo kalboje, tai savo minties daliai išreikšti, nežymybės, arba dalies, kilm-ką.

Kiti šio kilm-ko pavyzdžiai. 6. Toje kuopoje būsią ir šiaipjau *žmonių̃*. Yra *žmonių*, nėra žmogaus. Į mūsų riksmą

atbėgo *žmonių* su šunimis. Dabar bent *žmonių* pamatysi. 7. Ar esi matęs *lātvių?* 8. *Svečių̃* atvažiuoja, apsišluokit. Žiūrėk, *svečių* ateina! 9. Valdovas turėjo ir pats *vaikų*. Turėsime *garsių vyrų*, kuriais stebėsis visas pasaulis. *Raš.* 10. Ir be žydų miškus kirstų, kad tik žmonės *pinigų* turėtų. *Kr.* 11. Imk pušies šaką ir marių putos saują, tai tu parneši savo anytėlei ž i e m u ž ė s *šėko*, v a s a r u ž ė s *sniego*. 12. *Pieno palieto* visos katės laižo. 13. D u o k man *druskos, duonos, tos ugnies*... Dievas davė dantis, dievas duos ir *duonos*. D u o k man *peilio* (neilgam, tuoj sugrąžinsiu). 14. Papylė *deguto*, ir prilipo jos kojos. 15. Šitame sąsiuvinyje yra mūsų minties *darbų, visokių rašinių*. *Raš.* 16. Senelis, pakramtęs *duonelės*, nuėjo toliau. Patėvis paskynė *obuolių* Onelei. *Že-tė.* 17. Ar visur yra *laikraščių* pirkti? 18. *Reikalų* dabar ir su juo turėsi. Su juo geriausia turėti *reikalų*. 19. Žinau ir *tokių atsitikimų*. 20. Ar jau ir *karščio* buvo? ar jau ir *karščio* turėjo (ar karščiavo) ligonis? 21. Rytoj bus *lytaus;* rytoj, gali būt, dievas duos *lytaus (lietaus)*. 22. Duok dieve *bėdōs*, o *pinigų* bus!.. 23. Ar tu turi *proto? Proto (mokslo, talento)* jis turi. Ir jai t u r ė k *širdies*. 24. Ir mes turim *vilties*, kad jis sugrįš. 25. Valgyk, kad yra *noro*. Ar tu turi *apetito*, ar yra *apetito* (*noro* valgyti)? 26. Turėk ir *gėdos, sąžinės*. 27. Ten tave išvysti ir mes, rasit, turėsim *garbės*. 28. Ir man teko *laimės* matyti Rimšos „Kova"; ir aš turėjau tą dieną *laimės* matyti Rimšos „Kovą"; ir man teko tos *laimės, garbės*... Jūs, vėjeliai, ir patys su mumis kalbatės, kai turim *noro*, jūsų dvelkiami, pašlamėti. Buvo ir *pavojaus*. Ir aš esu matęs *pavojaus*. Jis rūpinas įgyti žmonių *užuojautos* mūsų draugijai. *Raš.* 29. Onelė pavalgydavo *pusryčių* ir bėgdavo į lauką. *Že-tė.* 30. Tuomet jie visur turėjo *įtakos*. 31. Buvo *prógos* ir su juo pasikalbėti. Vakar buvo *progos* (turėjau *progos*) ir į Vilnių nuvažiuoti. 32. *Didelio* (*did.* čia man) *daikto!* 33. Nunešė ir jam *dovanų*, kiškio (zuikio) *pyragų*.

34. Bet kiti, tyloms susisėdę, gėrė *tabako. Duon.* 35. Kad mes ir kažin kokį valgį valgom, tai mes t u r i m *stambiōs* (juodos) *duonos* u ž s i k ą s t. Tuo laiku vyresnysis sako: „Dėde, tai čia (iš to medžio) būt *šaunų stalų"*. Toliaus bevažiuodami p r i v a ž i a v o (jie) *storų aužuolų* (ąžuolų, aržuolų). Važiuoja dá (dár) galą, p r i v a ž i u o j a *gražių* ir *visokių medžių*. Ten *dailių medžių* m a t y t b u v o. Jie g a v o *pylos* (išpylė jiems kailį). Jo ir kalba d a r ė *didelio įspūdžio* klausytojams. T u ir jiems p a d a r y s i *įspūdžio. Pr.* 36. Aš *visko* jau e s u m a t ę s... K a s m a n *darbo! Tokios kelionės* t u r ė j a u du mėnesiu — ir *bado*, ir *šalčio*, ir *mušimo*. Zosė iš pradžios, apsvaigusi degtine, tylėjo ir

maža tegirdėjo jų *kalbos* (plg. „ir maža tematė juos"). Nuvešiu *skerstuvių* kokį vėdarėlį. Ne tik tarnaitei, bet ir kiaulėms *viralų* dar lieka... *Že-tė.* 37. Kartais atsilankydavo *berniukų* ir iš kitų sodžių. *Vien.*

Dažnai čia ir savąime suprantamas kiekio žodis (*šiek tiek, nemaža, daug, dalis...*). Dalies ir kiekio kilm-kai yra labai glaudžiai susiję, jie sunku kartais ir atskirti. Raštų kalboje daug čia, rodos, darome klaidų...

§ 20. 1. Atsiųsk *vaikų* kurį. 2. Ar *jų* (jie) kas ateis? Ir *jų* kas nors turėjo pasirodyti. 3. Močiute mano, širdele mano, katrą man duosi *šitų margų skrynelių?* 4. Kalvilis — *visų obuolių* geriausias. *Dus.* 5. *Ko* (visų) geriausią arklį išsirinko.

Išskirties kilm-kas (gen. partitivus, totius). Čia turimas galvoje tas dalies kilm-kas (§ 19), kurs vartojamas kalboje su keliais įvardžiais (1, 2, 3) ir su aukščiausiuoju būdvardžio laipsniu (4, 5).

Keli šitie kilm-kai (§§ 17—20) yra artimi gentys, beveik vieno galo.

Keli kiti šito kilm-ko pavyzdžiai. 6. Žydų žemė yra *visų kitų žemių* geriausia ir riebiausia buvusi. *Sen.* 7. *Jų* keli sveikas akeles išsibadė. Piauk *avių* kelias. Štai viens* jo *tarnų* pargrįžęs jam pasirodė. Du tikru šelmiu pagreta su manim gyvena; vieną *jų* baudžiauninkai Pelėda vadina. Tuojaus tavo *sparų* viens nuo stogo nupuolė, o *langų* vienam perdėm skylė pasidarė. *Duon.* 8. Aš tik *tų mažesniųjų šluotų* vieną pardaviau, šimtą dolerių gavau. Tai yr dėl to, kad karalius tur duot smakui (slibinui) kasmet savo *dukterų* vieną. *Pr.* 9. Baltakis *darbininkų* turėjo vieną posūnį ir du savo sūnu **. *Že-tė.* 10. Ji (liepa) viena išsišakojusi, *visų medžių* aukščiausia. Lapinas buvo *visų* to kaimo *senelių* seniausias. *Kr.*

§ 21. A. 1. Kaimynas buvo *kirvio* atėjęs. 2. Oi siuntė, siuntė mane anytėlė žiemužės *šėko,* vasaružės *sniego.* 3. Kurių čia *gālų* (*bālų*) lendi į tą marmalynę? 4. Tamsta dabar turi likti *pietų. Raš.* 5. Prigulė *apypietės,*

---

* Išskirties kilm-kas gali būt glaudžiai susijęs ir su skaitvardžiais. — *R. J.*

** Šito pavyzdžio kilm-kas visai tiktų ir kilam skyreliui (plg. § 17). — *R. J.*

*peřpietės; pogulio (pokaičio)* atsigulė. 6. *Kurio meto, ko* jie čia dabar skambina, tave sveikina? — *Pietų, mišių* (skambina), *naujųjų metų, vardādienio (vardinių), gimtuvių (gimtosios dienos)*... svéikina. *Raš.* 7. Ligonis prašėsi (šaukėsi) *daktaro, kunigo* (prašė, kad jam d-rą, k-gą parvežtų). Mieste kažin kodėl kláusė vis *avižų*. Ji *Jono* kláusė. *Ryt.* 8. Ar *peilio* ieškai? 9. Dejuoja ir dejuoja, kaip karvelis *vaikų!* 10. Paskum gavo ir kryžių, *kurio* kiti taip svajoja. *Raš.*

Siekinio kilm-kas. Einame paprastai *ko,* siunčiame *ko,* ieškome *ko,* prašome, lendame arba dejuojame *ko:* tuo kilm-ku — po tam tikrų (sąjūdžio...), kartais ir sakyte nepasakytų, žodžių (veiksmažodžių) — siekiamą arba norimą daiktą pasakom. Juo ir priežastį išreiškiame tam tikruose posakiuose („*ko* tu rėki?“...).

Kiti šio kilm-ko pavyzdžiai. 11. Gulbė išėjo *vandens.* Tarnas sakosi *kitų daiktų* antrą kartą ateisiąs. Ar *jų* (jų parsivesti...) kas ateis? *Kurių gālų* jie čia kišasi (lenda)? 12. Vyrai, eikit *pietų!* Vyrai jau *pietų* pareina. Likit *pietų.* Piemuo parėjo *atóstogų.* Piemenį *atóstogų* išléidė (= išleido). *Ryt., Kup...* 13. Ir jis (gydytojas...) parvažiuosiąs *poilsio.* Einame namõ, *kalėdų. Raš.* 14. Buvo beeinąs *pogulio, posėdžio;* tuoj eisiu *posėdžio;* šaukė jį *posėdžio;* jie dabar *posėdžio* renkasi. 15. Arklius *nakties (naktigonės,* naktigonėn) išjojo. *Ryt.* 16. Jis išvažiavo *revizijos* (rev. daryti). Jie netrukus ir *vasaros* (vāsaroti, v-ros vāsaroti) išvažiuosią. *Raš.* 17. Priimkit *naktigulto* (į nakvynę, naktigultan). *Ryt.* 18. *Ko* čia toji kumelė stovi? *Ko* tu čia stovi (riogsai, stūksai, žiopsai, žiūri, lauki...)? 19. Eime (kirskim) *lažybų.* 20. Jonai, lik ir tu *vakarienės.* 21. Katytė staiga pervirto *kūlio. Bil.* 22. *Ko* jie iš tavęs nori? Senis (ligonis) jau *kunigo* prašo (prašo, kad kunigą jam parvežtų...). Prašiau *arklio, žmogaus* (pr., kad man arklį, žmogų duotų). Ar prašei jį *arklio?* 23. Kolomanas paprašė *rašalo ir plunksnos. Raš.* 24. Ar *Jono* klausiate (ar klausiate, kur yra Jonas, ką jis beveikia, ar *jo* ieškote...)? Mieste ar tebeklausia *avižų (linų, vištų, paršų...)*? 25. Nueik į girią, paieškok *grėbliakočių (grėblakočių).* Ar paieškai kada (kuomet) *kiškių* (ar paieškai kuomet galvą) vaikams? 26. Apivarus paleidęs *kliáučių (priekabių)* ieško. *Ryt. Raš.* 27. Aviną duotas, dar *gaidžio* geidžia. *Kvėd.* 28. Graibos kaip girtas

*tvoros.* Laukia kaip gervė *giedrõs.* 29. Pro stiklo langą *aušros* žiūrėjau (veizdėjau, laukiau pasirodant...). Pažiūrėk *arklių* (pažiūrėk, kad kur arkliai nenueitų, kad kas jų kur neišsivestų). Pažiūrėk *akių* (pažiūrėk, daktarai, ar ko joms netrūksta, ar sveikos). 30. Žvengė žirgas *avižėlių,* verkė mergelė rūtų *vainikėlio.* 31. Motinėlė *sūnaus* visą amželį gedėjo (buvo labai pasigedus mirusio savo sūnaus). Mes ir *tavęs* pasigendam, kai ilgai nematom. 32. *Ko* liūdi, berneli...? — *To* liūdžiu, putinėli, *to* liūdžiu...! 33. Lakštingalėli (l-le), *ko* nečiulbėjai anksti rytelį?

34. *Uždaro* (užkulo) dairėmės visur, *mėsos* pasigedę. Jaučiai su arkliais ir karvės *pašaro* stena. Pusryčiai kasdien *pašaro* stena. Daug yra válkatų, kurie be darbo maitinas ir kampuos ḅelìndodami tik *gãtavo* (pagaminto, atkišto...) griebia. *Duon.* 35. Tas dabar *rieto* griebs (norėdamas nutverti...). Tas smaks (slibinas) vėl ateis *vienos duklers.* Jis laukdavo *tos karietos,* kurioj karaliaus dukterį išveždavo. Vaikaičiai parbėgo *pietų* iš šiuilės (iš mokyklos). Nedejuok, kai (kaip) karvelis *vaikų.* Teip juodu ir pasirūpino *tokių žolių* (tokio vaisto). *Pr.* 36. (Gaidys) siaūstės švar̃ką, graibstės *kepurės.* Nė ten man nereikėtų *kelio* klausties. Dabar apibarė jas, *ko* neišgena žąsų į pūdymą. Ėmė Zosei rūpėti, be nepyksta (bene pyksta) *ko* Jonas? Juozapas vakar vakare pirmą kartą palikęs buvo *nakliẽs* savo kumeles. *Ko* pasilikai? Eikime į arbatinę *karštimo* po stiklinę. Ir *išpažinties* priėjo, kas prisigrūdė (prisigrūdo). Ėjau pagaliau *išpažinties, ankstybõsios.* Mūsų klebonas liepė eiti *poilsio.* Vieną gražų rytą Tekorius išsirengė į miestelį *pirkinių.* Orelienė sutemus atsives kelias žydelkas (žydes) *talkos* ir išsineš krepšais visus (v. kiaušius) sykiu. Vos išmeldžiau šio pono, kad tau paieškotų *vietos.* Jug (juk) *dienų* norės (norės, kad dienas eitume). Tavo brolis teiravosi *tavęs,* sakės pasilgęs, norįs suseiti su tavim. *Že-tė.* 37. Kada tave paleis *atostogų?* Kelias dienas paleis mane *atostogų?* Kelias dienas parėjai *atostogų?* Mūsų kasdien gena (pargena, parvaro) galvijus *rytelio* (tuoj po pusryčio). Piemenį *pusryčio* paleidžia, galvijus *rytelio* pargena. Nenori ilgai *miegelio,* keliasi anksti *rytelio.* Aš nenoriu daugel gerti, reiks man *rýto* anksti keltis. Einam *veltynių, mėlytỹnių. Ryt. Kup.* 38. Galvijus *rýto* parginė. Eikim *lenktynių. Ryt. Rok.* 39. Nebenoriu aš eiti nei *imčių̃* nei *lenkčių̃. Ryt.* 40. Motina išsiskubė (išsiskubino)

į miestelį (miestelin) *duobiakasių, grabelio. Kokių* tu čia *kliáučių* ieškai!.. *Ko* tu čia prie mūsų kabinies? Aš ne *kliaučių* ieškau, o *teisybės*... Ačiū tau, sūnel, *ko* tu čia del mūsų rūpinies. *Vien.*

§ 21. B. Su šitais kilm-kais *(A)* dažnai esti susijusi dabar bendratis. Jos vietoje prie to linksnio Lietuvos rytuose iš senovės tebevartojama ir veiksmažodinė siekinio lytis (tam tikrais atvejais). Toji siekinio lytis yra vartojama kur reikiant, žinoma, ir be tam tikro kilm-ko, bet apie ją vieną yra kur kitur kalbama. Šit keli šios rūšies k-ko kalbos pavyzdžiai:

1. Aš išėjau į girelę *balandžių* šaudyti. *Vid.* 2. Leiski, berneli, leiski, jaunasis, *močiutės* atlankyti. Jis nieku (jokiu) būdu nenorėjo sėsti *vakarienės* su mumis valgyti. Ir mane prašė *pietų* sėsti. 3. Padėk (eik padėk) *linų* minti. Jis norėjo *karvės* vestis. *Ryt. Raš.* 4. Karalius priėmė ją *kiaulių* liuobtų. *Ryt. Kup...* 5. (Jie) *malkų* pirktų važinėjo. *Bar.*

6. Duraks, paikas vaiks, gaspadoriaus savo paklusęs, *varnų* mušt tuojaus su puloku (lenk. pułhak, vok. *Doppelhacken, Flinte)* bėgo. Kitas uždegt *ugnies* į pintį skilia vėpsodams. Aš *medžių* vogt į šilo pašalį traukiaus. *Duon.* 7. Eisim paskui į staldą (tvartą) pažiūrėt *ožkos*. Jis eina *tos ožkos* ješ̌kot, bene ji bus kur išbėgusi. Ji nueina į pašiūrę *meitėlio* pažiūrėt. Dabar (d. ją) atsiuntė viens pons *šluotų* pirkt. Atėjo žmonės *šluotų* pirkti. Tegul ji eina *žirgų* ganyt į lauką. *Pr.* 8. Mergikės baũdės eiti giedoti *litanijos*. Tėvas baudės (rengėsi) *bitelių* veizėti. Suėję *alaus* išgerti (kaimynai) kalbėjosi. Levukas ėjo atkelti *vartų* į išganą. Kunigas įlipo *pamokslo* sakyti. Jeigu ateitų kas grėbti *bandos* (kaĩminės), Levuką parvarykit namo. *Že-tė.* 9. Ir kas metai Anykščius *miško* kuoptų varė. Nešęs velnias akmenį, didumo kaip grįčios (pirkios), ir sudaužyt norėjęs Anykščių *bažnyčios* arba ažuverst *upės.* Miškas ir *neprietelių* (priešų) muštie griūdams padėjęs (žmonėms). *Bar.* 10. Kas eis šiandie *piemenio pusryčio* paleistų. Nuvažiavo Krokuvon *varnų* kaustytų (šunims šėko piauti ar rauti, šunų šukuot). Mane liepė eit (išvarė) *žarnų* darytų, tave — *pinigų* skaitytų! Sniegena pùrena lipa aukštyn dėtų, *vaikelių* perėtų (apynys). Ateik *rugių* piautų. Du atliko *numirėlio* sergėtų. *Kup.* 11. Paprašyk jį *akėčių* apvers-

ti. Ir išleidė žalion lankon *žalio šieno* piauti, grėbti. Padėk mums *linelių* rauti, *rugių* piauti. Padėk dievas, mergelės, *rugelių* piauti. *Ryt.*

§ 22. 1. *Duonos* stokà buvo; tūlas stokójo *duonos*, buvo (b. jie) *duonos* pristigę. 2. *Jono* nėra, nebuvo... Nėr man *tėvelio* dalelei skirti. 3. Visur mums trūksta *kultūringų* darbo *žmonių*. *Raš.* 4. Pritrūkau ir *pinigų*. 5. Jiems *drąsos* stinga. Ir aš pristigau *kantrybės*. 6. Kam *jo* reikia? Ir mums prireikė *tavęs*.

Stokos ir nebūvio kilm-kas. Juo pasakom, *ko* mums trūksta, stinga, *ko* stokojam, *ko* mums reikia, *ko* nėra.

Kiti šio kilm-ko pavyzdžiai. 7. Ar namai matyti? — Ne, *namų* nematyti. *Smulkių daiktų* iš tolo nematyti*. *Stogo* nebuvo matyti. *Jo* nebuvo girdėti. Ar kas atsitiko? — Ne, *nieko* neatsitiko (*n.* nebuvo). 8. Jie buvo *arklių* reikalingi (jiems reikėjo *arklių*). *Ryt. Žem.* 9. Kiekvienas žmogus lopšyj sapnuodamas šaukia *pagalbos* **. O kitsai, stokodams *grūdo*, gnybia žolelę. Ar pristõkot *ko* ar kas taip jūsų pagaišo? Tankiau tau reikės *ugnies* prasiskelti. Bet ir *malkos* reik, kad nori stubą (trobą, pirkią) pašildyt. Bet mergaitės, dar privalydamos *áuklių*, jau iš lopų margas sau lėles madaravo. Bausk, prispausk su šalčiais juos (vilkus), kad glóda *jų* būtų (kad jie tuoj kur kitur atsidurtų, kad čia jų tuoj nebebūtų). *Duon.* 10. Nustõko žemė *drėgnumo*, lytaus negal įgyti. *Pr.* 11. Lýgiosios pievelės nustojo *šviesaus žalumo*. Jei būsi reikalingas *arklių*, pasakyk man — ir tuoj gausi. *Že-tė.* 12. Man reikia tavo *širdelės*, meilių žodelių (meilažodėlės) *mergelės* (Mergele mano, man reikia tavo *širdelės*, tavo *meilių žodelių*). *Ryt.*

Siekinio (ieškinio) ir stokos ar šiaip nebūvio kilm-kai yra abudu, žinoma, artimi gentys. Su jais giminiuosis, kaip matysim, ir tolesnis šios vietos kilm-kas.

§ 23. 1. Ar neturit *atliekamo arklio?* 2. Nevesk *ožio* į daržą — ir pats įkops. *Žem.* 3. Nė arklys *arklio* nekaso dykai.

---

* Nebūvio kilm-kas pasakomas su žodžiais *nėra, nėr, nebuvo, ne* (= nėra, nėr). Mūsų *ne* dažnai atstoja kalboje ir žodžius *nėr, nėra* (7). — *R. J.*

** Šitas pavyzdys, kaip ir daugelis šios vietos kitų p-džių, tiktų ir paprastajam siekinio kilm-kui (po v-džių *prašyti, ieškoti, dejuoti...* žr. § 21. A.) — *R. J.*

Neiginio kilm-kas. Sakinio galininkas, jei veiksmažodinė jo lytis pasakoma neigiamai, pavirsta paprastai kilm-ku. Pats tas kilm-kas turi būti glaudžiai susijęs su neigiamąja veiksmažodžio lytim.

Kiti šio kilm-ko pavyzdžiai. 4. Negirk *dienos* be vakaro. 5. Aklam *kelio* neparodysi. 6. Neapleisk *kelio* dėl takelio. 7. Neišláidyk *strypų, šunų* nepraėjęs. 8. Jis netur *staigōs* mókytis (pritingi, veržte nesiveržia į mokslą, neskuba mókytis). *Žem. Als.* 9. Per trejus metus nei *galvos* šukuosi, nei *burnos* prausi, ir *nagų* nešluostysi. *Žem. Dauk.* 10. Ir nė sóros (vok. *die Hirse*) *grūdo* dar burnoj neturėjau. 11. Su medžiu lygus, niekad *saulės* nemato (šerdis). 12. Aš čia nė *vienos dienos* nebūčiau (neišbūčiau). 13. Jis nė *sykio* nesuklupo. *Raš.* (Aišbė). 14. Niekas nepajėgia nė *templēs* įtempti. Ten aš nė *trijų dienų* neišbūčiau. Iš namų nė *valandėlės* (nė valandėlę) nepasitraukė šiandie. Ko tik *sprando* nenutrūkau. Jis ko tik *galo* negavo. Jis ko *galo* negavo. *Raš.*

15. Kas būt iš mūs, kad... nei *šio* nei *to* nerastume sviete (pasauly, žmonėse)? Ateinančios žiemos *ilgumo* nežinom. (Vókiečiai) tik *margų marginių* dar nešioti nedrįsta. Juk ne daugio reik, štai jau *galvijų* neteksim. *Duon.* 16. Senoji *jos* visai nekentė. Nei matau *kopų,* nei kopų *kalnų,* nei *laibųjų pušikių. Pr.* 17. Nepasiekė (n. dvi bobos) nė *čiupros* viena *antros* per numirėlę. Sodrus, mat, lytus... o neperstojo nė *minutėlės.* Dar šįmet nė *sykio* nevirė. Nė viena tarnaitė neiškenčia (neišbūva) *mėnesio* ten. Tur būt, tu *to* nesispaviedoji (nesisakai kunigui, eidamas išpažinties), nelaikai grieku (nuodėme). Nenorim *vienōs* palikti... su visu (visái) jau esi menka. (Zosė) šalia jo pasaulyje *nieko* nebematė *doresnio.* Ko nedavėte man *žinios?* Jums ponas neužgynė tuo keliuku *bandōs* ginti. *Keliuko* tad jau ir neturi *valios* gìnti (neduoti, neleisti...). Jų gývolių (gyvulių̃) neleisim nė *kojos* įkelti. Neduosiu jums ganyklos nė *vieno žingsnio. To nabagėlio* (ji) niekaip negali pridraskyti (prikelti). Prie savęs nė *valandos* (nė val. tavęs) negaliu laikyti. Netur, netur *tiesos* Palapienė kišties nei grobstyti. Neleisiu, neduosiu, neturì *téisės* (vãlios) be manęs (be m. imti)! Džiaũkis pati turinti kąsnį, ne motynai dalyti... nė nuo jos neišpliksi *dantų.* Tu neturi *teisės* be manęs nė per nago juodymę... nė aguonos *grūdo* kam

duoti. (Tekorienė) nei akimis bemato nei *nuomonės* beturi. Šaltai nusprendęs daktaras nebebojo Zosės *maldavimų* nei *ašarų*. Niekas nebeprivengia *lytaus*, neboja nė *purvynų* *, laksto tekini, taško purvus. *Mėsos, arbatos* nevaliosi. *Že-tė*. 18. Tegul kitas taũ (tave) nelanko, *šitų durų* nebetranko. Negadink *žiedelių* šalavijėlio, nekišk už kepurės *šalavijėlio*. Imk rublelį, duok jautelius. — Nei aš tau imsiu *rublelio*, nei aš tau duosiu *jautelių*. *Ryt. Rok.*

§ 24. 1. Ar esi kuomet buvęs *Vilniaus* mieste (Vilniuje), *Palangos* miestelyje (Palangojė, Palangõj)? *Trýškių (Skāpiškio)* nedidelis miestas. 2. *Vištýčio* ežeras (Vištýtis), *Meištũ* kaimas (Meištaĩ), *Rȳgiškių, Kubiliũ* ir *Rudžiũ* káimai (Rȳgiškiai, Kubiliaĩ, Rudžiaĩ), *Tarpùčių* dvaras (Tarpučiai)... 3. *„Saulės"* draugija („Saulė“), *„Švyturio"* bendrovė („Švyturys“)...

Vardo, arba paaiškinamasis, kilm-kas (gen. explicativus). Sakinyje šitas kilm-kas galėtų eiti ir nederinamuoju daiktavardžio pažyminiu. Juo paaiškiname dažniausiai kurį daikto vardą (prie kito, dar bendresnio, daiktavardžio), pasakome; kuriuo vardu eina tas daiktas visoj toj daiktų rūšyje.

Kiti šio kilm-ko pavyzdžiai. 4. Ar buvai vakar *„Saulės"* draugijoje, *„Švȳturio"* bendrovėje („Saulėje“, „Švyturyje“)? 5. *Eglės* medis man patinka — jis žaliuoja visados. *Ryt.* 6. *Girtybės* nuodėmė yra labai sunki. *Raš. Ryt.* 7. Taip ir jo *tėvo* nabãšninkas (*Žem.* nabaštikas, *Raš.* velionis) nušnekėdavo. 8. *Uodo* nabagas (vargšas) krito sykį iš ąžuolo ir sprandą nusisuko (nutrūko). *Žem.* 9. Čia, vadinas, ir *kilmininko* linksniui daug bus duota kalbos pavyzdžių. *Raš.* 10. *Tilžės* mieste visko gausit. *Pr.* 11. *Pono* nabaštikas davė mums medes (mišką) ganyti. Pradėjo tas biesas *pono* nabaštikas milminti, įkalbinėti mums. (Vaikščiojot ten) judvi su *motušės* (motutės) nabaštike (tu vaikščiojai tada su motute, dabar jau mirusia). *Že-tė.*

§ 25. 1. *Senų* senovėje buvę kitaip. 2. Čia jų *šventų* šventybė, neliesk. 3. Jam ir obuolį *gražių* gražiausią parinko. 4. Argi per *amžių* amžius taip bus? 5. Prieš akis tebestovėjo *kalnų* kalneliai. *Raš.*

---

* Kilm-kas čia, kaip ir keliose kitose šio skyrelio vietose, būtų, tiesą sakant, ir be neiginio. — *R. J.*

T o s p a t r ū š i e s, arba į ž y m i o, k i l m - k a s. Daikto pažymys prie daiktavardžio (1, 2, 4, 5) arba būdvardžio (3) dažnai reiškiamas esti kitu t o s p a č i o s k i l m ė s a r b a r ū š i e s kilm-ku. Tuo kilm-ku iškeliam pabraukdami arba d i d i n a m d á u g i n a m vieną kurią pažymimojo daikto ypatybę.

K i t i š i o k i l m - k o p a v y z d ž i a i. 6. *Sveikų* s v e i k a s (sveikutėlis, sveikái sveikas, sveikaĩ sveikas, sveikut sveikas...), rodosi, išvažiavo vaikas, o dabar — žiūrėk! Jo *visų* v i s i (visiteli) žąsyčiai išnyko. *Žem.* 7. Ji, užuot dirbusi, per *dienų* d i e n a s šoko, tinginiavo. 8. Aš padainuosiu *dainų* d a i n e l ę... 9. *Namų* n a m u č i a i, norint (nors) po smilga. 10. Ji *namų* n a m i n i n k ė, *darbų* d a r b i n i n k ė. 11. Taip *vyrų* v y r a s temoka pasielgti. 12. Išsirinkčiau sau mergelę, išsirinkčiau *mergelių* m e r g e l ę. *Raš. Ryt.* 13. Visur *klanų* k l a n a i telkšojo. 14. Jau k a d a i *kãdžių* aš tavęs laukiu. *Kup. Rok.* 15. Kaspinėlių visokių — *eilių* e i l o s (eilių eilės) ant pečių. Rengiasi, eina iš namų *būrių* b ū r i a i žmonių su visais bažnyčios padarais, su visa iškilme. Keliu žmonys (žmonės) vaikščiojo *priešų* p r i e š a i s. (Miesto gatvėje) žibą vežimai su ponybe *priešų* p r i e š a i s laksto. *Že-tė.*

§ **26.** 1. *Gerumo* jis g e r a s, bet visai negudrus. 2. Ar aukštas? — *Aukštumo* a u k š t a s... 3. Jis buvo v o k i e t i s *kilimo. Žem.*

N u s a k o m a s i s k i l m - k a s. Šitą kilm-ką galim ir tam tikru a t ž v i l g i o linksniu (gen. r e l a t i v u s) vadinti: beveik visur čia prie jo numanu ir žodis *atžvilgiu.* Jis yra drauge ir a p r i b o j a m a s i s kilm-kas (gen. limitationis).

K e l i k i t i š i o k i l m - k o p a v y z d ž i a i. 4. Aš dabar t o k i a p a t *didumo,* kaip kitos eglės. Vaisiai, *didumo* s u l i g g á l v a, krenta iš medžio su triukšmu. *Raš.* 5. Ar i š t o l o esi *kilimo? Kilimo* ar i š t o l o esi? — *Kilimo* aš i š Š v ė k š n o s (nuo Švėkšnos). *Skaičiaus* jų buvo p e n k i š i m t a i. *Žem.* 6. Ar jie lietuviai? — Taip, *tautybės* jie l i e t u v i a i, bet kas iš to! *Raš.* 7. — N e m ã ž a e s a m *šeimynos,*— tarė Antanas. P e r v a r s t ą *tolumo* t e b e b ū d a m a s, (Baltaragis) sukeikė maskoliškai. P e r k e l i s ž i n g s n i u s *tolumo* negalėjai atskirti žmogaus nuo stuobrio, akmens nuo gývolio. *Že-tė.* 8. *Tolumo* Skapiškis y r a n e t o l i nuo Kupiškio. *Ryt. Kup.*

§ **27. A.** 1. Šitas arklys *mano,* mano *tėvo* p i r k t a s. 2. Dreba *vėjo* p a p ū s t a s lapelis. *Bar.* 3. Segė *rūtų* p i n t ą vainikėlį. 4. Menturis yra *tyrės* m a i š o m a s šakotas paga-

lys. *Pr. Žem.* 5. Petras nusipirko pagaliau *linų* minamąją mašiną. *Ryt.* 6. Čia *kiškio* tupėta (čia kiškis tupėjęs), čio *jo* būta; *jo* ir daržas turėta...

Kilm-kas su neveikiamuoju dalyviu. Tuo dalyviu dažniausiai tiktai papildome arba aiškiau pasakome (1—5) tą sakinio pažyminį (tarinį), kurs reiškiamas ir vienu kilm-ku (be dalyvio) arba vienu dalyviu (be kilm-ko). Pats kilm-kas, vadinas, nuo dalyvio nepareina. Tuo kilm-ku, pavartotu su neveikiamosios rūšies dalyviu, beasmeniui sakiniui ir prasmės (ne gramatikos, ne vardininko) veiksnį pasakome (6).

Kiti šio kilm-ko pavyzdžiai. 7. Ragana, *baimės* pagauta, pradėjo (ėmė) prašytis. Buvo ir jo tėvas, *vargo* suspaustas (*bėdos* prispaustas, *ligos* suimtas) senelis. *Raš.* 8. Nunešk mano merguželei *aukso* lietą žiedužėlį (plg. „nunešk aukso žiedelį"). Šita žemė *jo paties* pirkta (plg. „šita žemė jo paties, š. ž. pirkta"). 9. Atvažiavo *mėšlo* vežtais ratais. *Ryt.* 10. Duona verkia *tinginio* valgoma. 11. Žagarės miestelis buvęs tada beveik *vienų žydų* gyvenamas. 12. Jei taip gyvensite, *visų vėjų* pučiami būsite. Drebulė, *mažiausio vėjelio* pučiama, tuoj ima drebėti. Ir ėmė rėkti *keršto* šaukiamu balsu. *Raš.* 13. Apžiūrėjau ir *rugių* sėjamą lauką. Buvo jau *pietų* valgomas, *mišių* laikomas metas. *Vid. Ryt.* 14. Mat, ir *jų* laikoma arklys; ir *jų* gyvenama skyrium. 15. *Kieno* (keno) čia būta? — Čia *tų vyrų* stovėta. 16. *Ko* čia būta? — *Ugnies (gaisro)*. 17. Iš kur *jo* ateita? 18. Čia *paukščio* tupėta. 19. Mat, ir *jų* norima gyventi. 20. Žiūrėk, ir *jo* esama kartais namie, ne visada rodomasi žmonėms!

21. Pelėdos ir *kaimynų* peikiamo Slunkiaus aš jau taip baisėjuos, kad man padreba kiškos. *Duon.* 22. *Jūsų pačių* peikiamo žmogaus dabar nesikviesiu į savo namus. Tos gromatos *jos pačiōs* (tos karalienės) surašytos (tie laiškai... surašyti). Mano plaukeliai, o geltonieji, nesiskirstysite *vėjo* pučiami. Tas kelelis visai pasibaigė, tik siaurs takelis buvo *pėsčių* einams. O nuometėli mano plonasis, *vėjo* pučiamas dar padūzgėsi. Smaks (slibinas) rado čia *svetimo* būta. *Pr.* 23. Zosė ėjo toliau tartumi *ko* genama. Jis skubėjo namõ, kaip *galvos* perdaužtas. (Cipro) prie letenų didžiausi vėdarai, kieti, mėleni (mėlyni), *geležinių* sumušti. Esi toki nuvargusi ar *ligōs* pagulta. Argi žydas ne žmogus, ne *to paties pono dievo* sutvertas,

argi ne artimas mūsų? *Že-tė.* 24. (Iš to) žymu buvę, kad *girių* čia snáusta. Mūsų *tėvelių* visos tos giesmės mokėta. *Bar.* 25. Tos rūtelės buvo saulės *šviesos* užtekėtos, *gailios rasos* nuriedėtos... *Ryt.*

§ 27. **B.** Reikšdami savo mintis veikiamosios rūšies posakiais, pasakom ir šiaip dažnai:

1. Jis dabar mėšlą mėžia. Ji kiaules šeria. 2. Tame kaime vieni lietuviai gyvena. 3. Bernelis man aukso žiedelį pirko. 4. Kibirą vandens pripylė Ona. Ji rūtų vainikėlį pynė. 5. Kas (kuris žmogus) čia dirbo? Kas (kuris daiktas) čia pirmiau buvo? 6. Tą lapelį vėjas nupūtė (buvo nupūtęs).

Tas pačias ar beveik tas pačias mintis reikšdami neveikiamai, šiaip paprastai susakom ar galim susakyti jų linksnius:

1. *Jo* dabar mėšlas mėžiamas. *Jos* kiaulės šeriamos; kiaulės *jos* šeriamos. *Jos* dabar kiaulės šeriamos*. 2. Tame kaime *vienų lietuvių* gyvenama. Tas kaimas dabar *vienų lietuvių* gyvenamas. 3. *Bernelio* jau nupirktas man ir aukso žiedelis. *Jo* nupirktas man ir aukso lietas žiedelis. 4. *Onos* jau pripiltas (yra pripiltas) kibiras vandens. *Jos* buvo pinamas rūtų vainikėlis. 5. *Keno (kano, kieno)* čia dirbta? *Ko* (kurio daikto) čia pirmiau būta? 6. Tas lapelis (t. l. yra, buvo) *vėjo* nupūstas. *To lapelio* būta *vėjo* nupūsto...

Iš duotųjų šios vietos kalbos pavyzdžių skaitytojas pats susidarys prireikus ir tam tikrą savo reikalui taisyklę.

§ 28. **A.** 1. Ir jis buvo negudrus.— Ir *jo* būta *negudraus, didelio tinginio.* 2. Ir brolis išliko gyvas.— Tas *brolio gyvo* išlikimas *(br.* išl. *gyvo),* žinoma, ir tave nudžiugino.

Dvejybinis (veiksnio ir tarinio) kilm-kas. Dvejybės kilm-kas (gen. duplex) pasakomas su tam tikrų neveikiamųjų dalyvių bevarde gimine arba su tam tikrais kilusiais iš veiksmažodžio daiktavardžiais.

Kiti šio kilm-ko pavyzdžiai. 3. Kas čia buvo toks negudrus? Jis ir man pasirodė labai teisingas. Ir jis pasirodė didvyris, apsimetė negyvas... — *Keno* čia *tokio negudraus* būta? Ir *jo* pasirodyta visai *teisingo. Jo* pasi-

* Bevardė dalyvio giminė sakiniui čia duotų kiek naujos reikšmės, bet apie šį dalyką čia netenka plačiau kalbėti. — *R. J.*

rodyta *didvyrio*, ir *jo didvyrio* esama, apsimesta *negyvo*, ir *jo* ilgai *išdriko* gulėta. 4. *Jis* vakar pasijuto nesveikas.— *Jo* pasijutimas *nesveiko* mūsų nenugąsdino, nes buvo mums ne visai įtikimas. 5. Brolis, pamatęs lokį, apsimetė negyvas.— Tik *jo* apsimetimas *negyvo* (tik *jo negyvo* apsimetimas) lokį iš čion nuvarė. 6. Vakar ir jis apsimetė (dėjos) sergąs.— *Jo* apsimetimas (dėjimos) *sergančio* daug ką čia suardė: keli žmonės turėjo mesti niekus plepėję ir nosis nuleidę dūlinti iš kur atėję. *Žem.* 7. *Jų* pasirodymas *didvyrių* man nebuvo naujiena: jie tikrai yra didvyriai, moka dažnai didvyriškai pasielgti, ką didvyriškai padaryti visuomenės gyvenime... *Raš.*

§ 28. B. Dvejybinis kilm-kas (§ 28. *A*) gali ir kitaip susidaryti kalboje:

Sakė mane šiokį, sakė mane tokį. Ir tėvas motina darė jį išmintingą, bet nepadarė.— Sakymas, anot to senio, *tavęs šiokio*, sakymas *tavęs tokio* nedaug ką, man rodos, padarė: žmonės gerai žino, kas yra pats tas sakytojas! Niekas, deja, *jo* nėr tikrai daręs *gudresnio... Išmintingo jo* niekas nedarė.

§ 29. 1. Mėnuo *saulužės* atsiskyrė. *Pr. (Sen.)*. 2. *Vilko* bebėginėdamas užbėgsi lokį. *Pr.* 3. Bijokis *dievo;* bijok tu *dievo!* Ar tu *jo* pribijai (privéngi)? 4. Dabar aš *jo* véngiu. 5. Jie ir *tavęs* prisidiñgi (prisibijo, pribijo).

Atskirties ir kelių kitų galū kilm-kas[89]. Jį sakom tam tikram papildiniui po žodžių *atsiskirti, bėgti, bijoti, vengti, prisidingėti...*

Įvairūs kiti šios vietos kilm-kai. 6. *Kruvino* alvienas baidos. 7. Ar klausai *jo*? Ar bent vaikai priklauso *tavęs* (ar kiek klauso tavęs)? Aš paklusau *raganėlės.* 8. *Akių* pasiklausk — ir atrasi. 9. *Mėšlo* lenkis ne dėl baimės, dėl smarvės. 10. Sergėkis *jo. Jo* turėsi dabar saugotis, sergėtis. Saugokis *jų!* 11. Gaĩla (gailu) *jo.* Ar *jo* gailíesi? Aš *tavęs* gailiuosi; *to* ir jie gailėjosi; pasigailėk *mūsų.* 12. Dabar tu turėsi pats savo *darbo* gėdėtis (gėdytis). 13. Ar tu *jo* žiūrėsi? Ir *jo* žiūrėk (ką darydamas, ir jį turėk galvoje, savo akivaizdoje). Pažiūrėk *arklių* (pažiūrėk, kad kas arklių nepavogtų, kad arkliai kur į javus nenueitų). Pažiūrėk *akių* (pažiūrėk, kas joms kenkia, pagy-

dyk, jei reikia). 14. Kur važiuodamas, laikykis *kelio.* 15. Tūrėkis *manęs. Pr. Žem.* Tūrėkis kaip utis *kailinių,* ir gali be baimės gyventi. *Žem.* 16. Sėdi *sienos* atsišliejęs ir klausosi. Remkis *stalo,* šliekis *sienos;* atsiremia, atsišlieja, pasiremia *lentos, sienos, tvorōs. Ryt.* 17. *Šilų lašinių* turėsiu ir aš atsipiauti. 18. *Duonos* ir man riekutę atriekit. 19. *Visų medžių* rasa krito ant mano žirgelio. 20. Aš jums nedovanosiu, kas *tėvo* paliko. *Že-tė* *.

21. Enskys Slunkiaus irgi Pelėdos šonus skalbti pradėjo ir potam (po to, pāskum...), *plaukų* nusitvėręs, išmetė laukan. Aš visados, kol gyvs, *tokiōs neteisybės* baisėjaus. *Pelėdos* ir kaimynų *peikiamo Slunkiaus* aš jau taip baisėjuos, kad man padreba kiškos. *Kaimynų* beigi *bičiulių* gėdėtis ir juos išpeikt nei (nė) viens neprivalė. Aš gailiuosi *pasenusio kuino. Duon.* 22. (Ji) daugiau iš tolo bijos *kišenės* (b. kišti savo ranką į kito kišenę). Šįmet gailu tik kojų *sukūlimo.* Pavydi *ganyklos* tas biesas mūsų gyvoliams. *Sumos* išklausysim Tytuvėnuose. Dabar reikia man *pelno* žiūrėti (žiūrėti, kad daugiau turėčiau pelno, kad ko nenustočiau). Sūdas (teismas) žiūrės *teisybės,* o čia tikriteliai mums išpuola medės. (Jie) žiūri *tvarkos,* daro kelią. Man tik reikia tavo *sveikatos* žiūrėti (tavo sveikata rūpintis...). Klausinėjo dar manęs *kažiko,* kame senolė. (Jam) reikėjo duoti (d. į kailį) *dvasios* pasiklaūsant. Pati vyresnybė greičiau *tavęs* paklausys. *Že-tė.* 23. (Ji) žiūrėjo *sergančio tėvo.* Tai, sužiūrėsi čia *bobų... Vien.* 24. Tu žiūrėk *motinos, vaiko...* (turėk juos savo akivaizdoj, rūpinkis jais). Išeinu bažnyčion, o tu žiūrėk man *arklių! Ryt.*

Šitas kilm-kas po žodžių *bėgti, atsiskirti* (1, 2) pasakomas kalboje dabar šitam reikalui dažniausiai su prielinksniu *(nuo, iš).* Atskirties kilm-kas keliuose šios vietos pavyzdžiuose (17—20) gali lengvai ir kitos rūšies (dalies...) kilm-ku eiti.

Mūsų priskirti čion pat ir kilm-kai, vartojami, rodos, tik vietomis po tam tikrų veiksmažodžių (po *šlietis, remtis,* sak. 16).

**§ 30.** Dar keli įvairių galų kilm-kai. Kalboje (šnekamojoje ir rašomojoje) kilm-ko linksnis (§§ 13—30) vartojamas ir kiek įvairiau. Čia duodam tiktai kelias dešimtis to įvairumo pavyzdžių:

---

* Paskutiniuos (17—20) pavyzdžiuos lyg galėtų būti pasakoma, rodos, ir šiaip: *nuo* šitų lašinių (17), *nuo* šito duonos kepalo (18), *nuo* visų medžių (19), *po* tėvo (20). — *R. J.*

1. Einu per kiemelį, klausau per sienelę: g u l i mano merguželė *vakarykščio miego.* Nenori ilgai miegelio, k e l i a s i anksti *rytelio.* Aš nenoriu daugel gerti, r e i k s man *rýto* anksti k e l t i s. *Kup. d.* 2. Įėjęs į stubą (į trobą) k l a u s ė *pačiõs,* ar bene davė tą meilėlį įnešt. Ji k l a u s ė savo *motynos:* „Kas nupirko tą žiedą ir jį čia įdėjo?" *Pr.* 3. Po pietų ponas *Zosės* p a k l a u s ė:... Išsitraukusi (adresą ji) žiūri, *ko* (kurį žmogų einantį) čia r e i k ė t ų p a k l a u s t i. Stotyje, *ko* tik p a k l á u s ė (ji), kiekvienas (k. paklaustasis) pasakė ir parodė... *Ko* čia turi k l a u s t i e s, ar *to pasiutkailio* arba *to maišytgalvio gaspadoriaus* (ūkininko, ūktvėrio)? Pf! — nusispiovė Baltaragis. Jis kiekvieną nedėlią sukinėjas po alinę ir, kas tik *jo* k l a u s i a s i k o (jį ko klausia), tuojau duoda patarimą.— B e n e r e i k (bene reik) pirma *pono* p a s i k l a u s t i? — abejojo Juozapas.— Tatai, broli! Girdėjai, koki (kokia) man nelaimė? — k l a u s ė Vanagas *Gaidžio.* Tuojau k l a u s i a *manęs* Jonas:... Tekorius dar p a k l a u s i n ė j o *senutės* apie kratą ir spiaudydamos išėjo nukinkyti arklio. *Že-tė.* 14. K o aš k l a u s i u *panytėlės* (merguželės, mergelės), ar turi tėvelį, ar tu turi tėvutėlį dalelei atskirti? *Ryt.* K l a u s ė sūnus *tėvutėlio,* kur panelė (mergelė) gauti. *Rok. d.* P a k l a u s k tu *velnio,* kodėl anksčiau čia augo aukso obuoliai, o dabar niekas jau nebeauga. *Ryt. Rok.* 5. Žmonės ir *sausos žiemos* dideigi (didžiai) b e l a u k d a m i skundės. *Duon.* 6. (Ji) g a l dar *kito saulotekio* (saulėtekio) s u l a u k t i. *Že-tė.* 7. Užugdžiau dukrelę vientūrėlę, s u l a u k i a u *piršlelių puikuonėlių. Ryt.* 8. Kai mane motė mažą *miego* m i g d ė, ji man daineles dainavo. *Kr.* 9. *Ko* jį čia m ó k a i (mokini)? — *Istorijos, religijos (tikybos)* ir *kitų galū.*, Vaikus dabar *poterių* m o k i a u. *Raš.* Ką tu čia veiki? — *Vagystės* m o k a u s. *Ryt.* Ir jie kiekvienas sau *darbelio* m o k a. *Kup. d.* P a m ó k y č i a u aš bernužį *žagružės* t a i s y t i, p a m o k y č i a u aš bernelį j a u t e l i u s v a l d y t i. *Jušk. d.* 10. Pradėjo man žmonės gazetas rašyti (visokias žinas skélbti), n o r ė j o *panelės* (mergelės) nuo mañ a t r a i š ý t i. Mes tavo *dukrelės* p a i m t n o r ė j o m. *Ryt. d.* 11. Aš p a p r a t u s *vargelio* v a r g t i. Dar tu p a v a r k i *didžio vargelio...* kai p a p r a s i anytėlės *žodelių,* rasi anytą tai ne motužėlę, rasi šešurėlį tai ne tėvutėlį. *Kup. d.* 12. Tuomet žemelė nėra dar p r i p r a t u s i *šilimos. Že-tė.* 13. Įsidrąsinęs tėvas p a p r a š ė *sūnaus* (sūnų) čebatų (batų, pušnių), sūnus padovanojo (tėvui). *Vien.* 14. *Tų* p r a š ė Rukinienė, kad visiems kaimynams duotų žinią. *Že-tė.* 15. Jis t i n g i *mėšlo* m ė ž t i. *Ryt.* 16. Tu *vainiko* ar ž i ū r ė j a i, kai jaunikis tau atsėjo

(atsiėjo, tiko)? *Kup. d.* 17. Ar ne bagota (ne turtinga) *sviesto?* Ar biednas (bėdingas, vargingas, bėdinas) buvo *pinigų,* kad taip dūsavo? Kur eini, ar žābalas (aklas) *kelio* (ar nematai kelio, kad eini pieva, ne keliu)? Jei reikalingas būsi *arklių,* pasakyk — ir gausi. *Ryt. (Kup. Užul.).*

Apie šios vietos kilm-kus, bent apie jų dalį, reikėtų skyrium kame pakalbėti. Rašomojoj kalboj kelių šio skyrelio kilm-kų vietoje ne be pagrindo vartojami raštuose ir kiti linksniai arba šiaip posakiai: prašau *ką,* klausiu *ką* ir klausiu *ko,* prašau *ko,* keliamės *rytą* ir keliamės *rýto...* Viskas šitame pat skyrelyje išaiškinti man dėl įvairių priežasčių nerūpėjo.

Šios rūšies dalykui kiek pasiaiškinti, skaitytoją prašau šį rašinį dar kiek toliau skaityti: skaitytojui, tikiuos, šitas dalykas kiek paaiškės iš tolesniųjų rašinio pavyzdžių.

§ 31. Mūsų raštų kalboje (laikraščiuos ir kitur) kilmininkas pasakomas retkarčiais ir tada, kada jo neteikia žmogui jokie šio rašinio (§§ 13—30) kalbos pavyzdžiai. Čia turiu galvoj šiuos penkis raštų kalbos pavyzdžius:

1. Laimėjo daugiau *dešimties* litų. 2. Buvo ne mažiau *penkių arklių.* 3. Jam reikės ateiti nevėliau *6 val.* (šeštos valandos, šešių). 4. Kur tu rasi geresnį *manęs?* 5. Grįžta iš tenai nešinas *nemažo rankraščio,* gerokai jau *apvalkioto...*

Ketvirtasis šio skyrelio kalbos pavyzdys, ir čia būsiu tikslus, yra paimtas šitam skyreliui ne iš raštų, bet iš teatro kalbos. Paskutinis kalbos pavyzdys patenka čion iš rašytojo (literato) kalbos. Pirmieji trys sakinėliai paimti šiam reikalui iš laikraščių kalbos.

Šitiems kilm-kams atstoti, gramatikai ir gramatikų kalbai kitoki žmonių kalbos posakiai yra žinomi:

1. Laimėjo daugiau *ne (nekaip, negu, kaip) dešimtį* litų. 2. Buvo ne mažiau *kaip penki arkliai...* 3. Jam reikės ateiti ne vėliau *kaip šeštą valandą* (ne vėliau *kaip šešiomis, kaip* išmušus *šešias...*). 4. *Per mane geresnio* tu čia niekur nerasi. Kur tu rasi geresnį *kaip aš* (geresnį *už mane,* geresnį *už mane* žmogų...)?... 5. Grįžta *nešdamasis nemažą rankraštį,* gerokai *apvalkiotą.* Grįžta *nemažu rankraščiu,* gerokai *apvalkiotu,* nešinas. Grįžta *su nemažu rankraščiu...*

Kilmininkus šios rūšies sakiniuose (ypač sak. 1—4) mėgsta vartoti tik tie žmonės, kurie yra pratę ar moka savo mintis reikšti rusiškai geriau nekaip lietuviškai.

---

## NAUDININKAS.

§ 32. 1. Nei pats valgo nei *kitam* duoda. 2. Aš *jam* kalną pyliau, jis *man* duobę kasa. 3. Ar aš *jam* kuo kenkiu? 4. Pavasarį mūsų *javams* kaži kas pakenkė. 5. Virė *šeimynai* — išvirė *šuniui*.

Naudos arba nenaudos naudininkas. Naud-ko lytimis pasakomas čia asmuo arba daiktas, kurio reikalui (naudai arba nenáudai) kas daroma, darosi, pasidaro (dat. commodi et incommodi).

Kiti šio naud-ko pavyzdžiai. 6. Žmonės kalbėjo, kad *tam žemaičiui* aitvaras visko prinešąs. 7. Ko *sau* nenori, ir *kitam* nelinkėk. 8. *Kam* tarnauji, to ir duoną valgyk. 9. Nerodyk *vilkui* kelio. 10. Aš *jai* kepurę kėliau, ji *man* — nė žodelio! 11. Kas *jai* segė rūtų vainikėlį (prisegė, nusegė...)? 12. Taip jie tik *mums* daro (jie *mums* tedaro).

13. *Būrams* jie (ponai) paskutinį lašina kraują. Tam juk dievs dosnus gerybes (gėrybes) *mums* dovanojo, kad... vėl atsigautumbim gardžiai kramtydami kąsnius. Vauškus savo *namams* vienragį bulių stekena. Šašuots pavasario sniegas, kad jis pradeda tirpt, žiemõs jau nedera *keliui*. Dabar ir vaikpalaikiai jau *man* išsišiept pasidrąsin. *Duon*. 14. Laumė perpykusi išplėšė *tam zuikučiui* abi kojas paskutines. Pavogė *tam seniui* ožką. Ir ožką *mą* (man) pavogė. Ar atėmei *tiemdviem* (iš tų dviejų žmonių) tą meitėlį? *Pr*. 15. Būk ir *mums* atlaidus. *Pr*., *Žem*. 16. Dėdė paskolijo dar *jai* (Zosikei) keliui ir porą rublių pinigų. Pakraščiais keliukai kaip gelžgalių prisagstyti — *pėstiems āvalynei* papiūtis. Tytuvėniškiai buvo beuždarą duris *kitiems žmonims* prieš nosis. Ne per kokį tėvą šventąjį atgijo *kunigams* bluozgana (jie laisvesni rados), bet per kunigų prakeiktuosius... Tie (prakeiktieji) iškovojo trupinėlį liuosybės (láisvės) ir *kunigams*. Nors niekas jo kalbos nesiklaūsė, bet mergos sukinėjos po virtuvę,— šnekėjo jo *laimei*,— gal kuri *ponui* ir atkartos jo kalbą. Iki šiolei buvo suspaudimas *katalikams* (ir jie, katalikai, buvo spaudžiami). Boliukas vieną draugą stūmė į klaną, *kitam* kepurę numetė per tvorą. *Že-tė*. 16. Po paskutinio pasikalbėjimo su Gliaudelyte jis lyg atšalo *jai*. *Vien*. 18. *Jam* vókiečiai paėmė (atėmė...) arklį, dabar kito nebegali įsitaisyti. *Kup*. 19. *Jam* arklį vakar pavogė (jam ta nelaimė atsitiko).

§ 33.' 1. Šitas rykštes skiriu *tau*, vaikeli. 2. Sąsiuvinių nusipirkau ir lietuvių *kalbai*, mūsų kalbos *rašiniams*, *matematikai*, aritmetikos *uždaviniams*... 3. Jį *čigonams* išmainysiu. 4. *Vãgi* (vagiui, *žem*. vãgie) sprunkant yr vienas kelias, *ieškančiam* (iešk. pavogtų daiktų) — daug.

Paskirties naud-kas. Juo reiškiamas daiktas arba asmuo, kuriam kas skiriama arba paskirta (dat. destinativus). Naudos arba nenaudos dalykas (§ 32) reikšmės čia beveik neturi. Labai žymaus skirtumo tarp šitų dviejų naud-kų lyg nematyti.

Kiti šio n-ko pavyzdžiai. 5. *Kam* dabar jį skirsi? *Kam* čia rašai laišką, ar vėl *sūnui*? 6. Šitą barą suariau *rugiams*. 7. Kiekviena pušis savo *šilui* ošia. 8. Saulė *visiems* šviečia. 9. *Pykstančiam* nėra dalies. 10. *Vagiui* viena nuodėmė, o kam pavogė (tam, kas dėl jo nukentėjo) — šimtas.

11. *Orei* žagrių reiks. (Tu) *pãdarynėms*, kaip mes, visokius vogdavai uosius. Jaugi gana, kaimynai, kas *krivūlei* reik išmanomai pasisakėm. *Duon*. 12. Princas papasakojo jam visą savo reĩkmenę, kad jis keliaująs į tą ir į tą žemę *akims* žolių (žolių, vaisto akims). *Pr*. 13. Klebonas atsigėręs ėmė kaži ką rokuoti apie kokią medžiagą *bažnyčiai* (apie m. b-ai... šnekėti). (Žmonės) dėkojo (ponams) už aukas *mūrijamai* Kelmės *bažnyčiai*. (Dabar) tu žmogus, atidavęs visus skatikus *mokesniams*, brisk pėsčias. Kitas (k. buvo) pinigų *gazetoms* davęs. Tur būt, reik apvežti mėšlus *bulbėms* (apmėžti lauką, apm. laukas bulbėms, bulvėms). Dievo motyna išmels *nuodėmėms* (jūsų n-ms) atleidimą, dangaus gyvenimą. Eikim prie tiltuko, žabarų̃, tur būt, jau *nẽgalėms* privežė. Čia budynė ne *juokams*! Be nežinai (bene žinai, gal būt, žinai) kame gerą piemenę *kiaulėms*? *Že-tė*. 14. Ir begulėdama ji vėl įsižadėjo *panelei švenčiausiai* pėsčia eiti Šidlavon į atlaidus (= eiti atlaiduõs. *Kup. Rok*.). *Vien*. 15. Ir pašaro *arkliams* pristigom. Pabėdok *močiutei*, kad sopa galvelę. *Skap*. 16. Užaugs mano sūnaitėlis, bus *šieneliui* piovėjėlis. *Ryt. d*. 17. Dėkui, ženteli, už tą žuvelę, o tai leisiu dukrelę savo *jaunam ženteliui*. *Jušk. d*. 18. Sudieu, sudieu *mielai sesiulei*. *Vid*. 19. *Posėdžiui* nupirk (parnešk, atnešk, parūpink) ir rašalo. *Statybai* jau ir rąstų vyras parvežė visą vežimą. Ir jis metė ką *aukai šv. Jurgiui*. Tą taurę jis gėrė ne tiek mano *sveikatai*, kiek savo *nesveikatai*: visą nesveikąjį skystimą pats į savo opųjį pilvą nusileido. *Raš*.

Šitą naud-ką pasakom ir ten, kur „paskyrimą" ko buvimas arba nebuvimas teatstoja (sak. 4, 9, 10). Dar kartą pabrėžiu: griežto skirtumo tarp šitų dviejų, kaip ir kelių kitų, naudininkų lyg nėra.

§ 34. 1. *Neilgam* šun (šuni, šuniui, šùnie) dešra po kaklu. 2. Skilandį palik (laikyk) *vasarai*. 3. Duoną taupyk *rytojui*, ne darbą. *Vid. Sl.*

Laiko naud-kas. Juo pasakome, kuriam laikui kas skiriama, daroma, pakabinta arba turi būti (kuriam laikui tinka arba netinka...).

Kiti šio naud-ko pavyzdžiai. 4. Brolis išmoko ir *alkanai dienai* ką pelnęs taupyti. 5. Iš klėties pãkulų *nakčiai* verpt atsineškit. 6. Ar jau *rytojui* mokaisi? 7. Šituos kiaušinius (kiaušius) *velykoms* nusipirkom (v-oms laikysim). Išėjo parnešti mielių *velykoms*. 8. Žiūrėk, kad bent *sekminėms, šv. Onai* (tai šventei) pasiūtum. Ar pasiūsi kelnes *šv. Petrui* (tai mūsų šventei)? 9. Dėjo *amžiams* — sudėjo *prekymečiui* (kas buvo sudėta, viską prekymety išleido, prašvilpė).
10. Jaugi gana *šiam syk* (šiam sykiui, š. kartui) vaitojus irgi dejavus. Mūsų nenáudėlės dar nė riešutytį *žiemai* perkąst ir kramtyt nenusiskynė. Astė *pietums* nupenėtą šutina gaidį. Bet kas *žiemai* dar reikės, trumpai pasakysim. *Duon.* 11. Tuojau turi vietą... nesunkiai dirbsi... *mėnesiui* gausi tris rublius. O kokios algos (mieste)! Kiek čia gauni *metams*, mieste už mėnesį tiek temoka. Tą pačią daržinikę nusinúomojau *visam laikui*. Mamaitė prižadėjo jiems paskolinti, bet *neilgam laikui*. Iš tų pinigų klebono šeimyna maitinsis, virs pyragiukus, kitus (k. p-kus) sudžiovins *ilgesniam laikui*. *Že-tė.*
12. Vaikas išėjo šunims šėko piauti, motinai *visam gyvenimui* ligą įvarė. *Sekminėms* (= sekminių?) Gerulavičiai nutarė parsikviesti namõ sūnų. Gerulavičius nusamdė kitą (k. advokatą) ir išdavė núomon (ir išnúomojo) *vieneriems metams* vasarojaus lauką. Senis Stašenis sėdėjo kalėjime, nuteistas už miško vogimą *vieneriems metams*. *Vien.* 13. Atstovus rinkdavom, rodos, tik *trejiems metams*. Ką nors iš to sandėlio galėtum ir *alkanai dienai (mėšlavežiui, darbymečiui...)* pasilikti. Šitą mėsos gabalą pasilik geriau *rytojui*. *Raš.* 14. Tavo kiáunių kepurėlė ant viso amželio (= visam amželiui), mano rūtų vainikėlis *šiai mielai dienelei*. Eik šen, mergele, stok prie

šalelės, aš būsiu užstovėlis — ne *vienai dienai*, ne *adynėlei*, *visam* tavo *amželiui*. *Jušk. Ryt. d.*

§ 35. 1. Pasilik (pasidėk) ir *vakarienei* (ir v. išsivirti) kiek, visko dabar nevalgyk. 2. Parsinešiau kelis svarus mėsos *pietums* (p. išsivirti). Žmonės plytas veža *bažnyčiai* (b. statyti). 3. Avis laikom *vilnai ir mėsai*, karves — daugiausia *pienui*. 4. Nepasakė tikslo, *kuriam* rašo (nepasakė, *kuriam tikslui* rašo). *Žem.* 5. Kiek moka dabar rugių *pūrui* (rugių pūrui įsigyti, rugiams už pūrą, už pūrą rugių)? *Ryt.*

Tikslo n-kas. Naudininko lytimi čia pasakome, kuriam tikslui (kam, kuriam reikalui) kas darosi, atsitinka arba daroma; tą lytį pasakom, vadinas, laukiamam iš ko dalykui sakinyje. Sakydami „plytas veža *bažnyčiai*", norim pasakyti, jog tas plytas veža statomai, ketamai statyti arba laukiamai iš jų bažnyčiai (1—5).

Tarp šitų n-kų (§§ 33—35) labai daug yra bendrumo: sunku jie kartais ir atskirti nuo vienas kito.

Kiti šio n-ko pavyzdžiai. 6. Šitą gabalėlį įsidėk *priešpiečiams*. 7. Drabužį ir *išeigai* pasisiūdinau. 8. Avių kitur žmonės ir *šilimai (šilumai)* laikosi žiemą trobose. 9. Papiaukit vištą kur riebią *srubai (sriubai)*. Beširdė šeimininkė liepė mane (gaidį) *srubai* papiauti. *Žem. Raš.* 10. Taip pats dievas, mus (lapes) leisdamas, įtaisė — *tam*, kad šunes negalėtų visų lapių išgaudyti. *Kam* tu jam rašai, dirbi? *Raš.* 11. Esąs ir kryžius pastatytas jo darbų *atminimui* (darbams atminti). Duok ir man šį tą *atminimui* (zum Andenken). 12. Vežė *trobai* — privežė *pirkiai (pirkelei)*. 13. Jo *kiaulei* (jam už kiaulę, kiaulei iš jo pirkti), *gerai kiaulei* duoda dabar 50 rublių, ir dar neima (n. jis, parduodąs tą kiaulę žmogus)*. *Ryt.* 14. Kiek duosi mano *arkliui*? Jo *arkliui* duoda septynius šimtus litų. *Kup.* 15. *Trims* (trejetui, trejetukui) teatsakė. Rašė *penketukui* (penkiems) — parašė *dvejetui* (dviem). 16. *Kalboms, mokslui* jų sūnus labai gabus. 17. Kiaulės reikalingos ir *šeriams*. Šitos antys geros *kiaušiniams*. 18. Be galo jis godus *pinigams* (p-gams rinkti). *Žem.*

19. Varnų ben porelę sau *pietums* nusišauju. Valgyk viež-

---

* Šitas žmonių kalbos pavyzdys girdėtas Lietuvos rytuose prieš didįjį pasaulio karą. — *R. J.*

libai (kaip reikiant, padoriai, žmoniškai), ką sav (sau) *pietums* įsidėjai. Sakyk, *kam* (k. jis) ima svetimą turtą? Ar *tam* dievs savo gerybes mums... dovanoja, kad mes jas tikt vis kaip kiaulės ėsdami rytum (rytumbim, rytumėm, rytume)? (Vėl) *zopostėliui* (atsargai) ką susirinkom ir pakavojom (pasidėjom...). Ar nebūt ir keras koks *tam reikalui* tikras (tikęs)? (Jis) ir lašinių kokį šmotelį (gabalėlį) duodavo *priedams*. Tėvs iš jo savo *svotbai* (vestuvėms) žyčyjęs (skolijęsis, skolinęsis) miežių. (Gryta) paskui, kas namui reik, ruokuodama rėžia taip, kad ir *dailiems auteliams* gals pasiliktų. *Duon*. 20. Tas *niekam* netinka, kaip tikt meškoms (lokiáms) vadžioti. *Pr*. 21. (Zosė gavo) *vakarienei* stiklinę arbatos (tą stiklinę ji turėjo vakarienei susivartoti). Medes atplėšęs nuo mūsų tepasilaiko (jis) *pazvanams* (varpais paskambinti, kai pats numirs)! — Sumeskite *muzikantams*... sumeskite *mišioms*..! Šidlavoje kasdien laikysiu mišias už savo būrį.— Laukai *vasarojui* suarti juodavo, o rugiai žaliuodami stiepėsi jau nuo žemės. *Kelionei* (tų pinigų) jau užteks. Neieškok priežasčių (priekabių, priekaištų) *muštinėms* (muštynėms) — įduosi nugarą! Kitus (medelius) katras (kiekvienas) iš savo rėžio parsivešim namo *ugnakuriams*. Mes iškirtom pirma sau *ugnakuriams*. *Kam* jums tos ganyklos, turite medes — ir ganysit visada. Suskambino *mišioms* (žr. § 21. *A*, sak. 6). (Kiek pinigų) *láidotuvėms* visada (v-da ji) laikė. Čia žmogus vaitoja: ištraukę jam pinigus iš kišenės, nebeturįs nė *maistui*. Mergaitės baltomis jupelėms neša altoriuką baltą, *tam tikslui* ištaisytą. (Jie) ėjo vietos *nakvynei* ieškoti. — Supuvėle tu, ištiža! neuždirbai nė už vandenį *duonai*, kur man susprogai! *Že-tė*. 22. Mūsų tėveliai visi susižadę ažleist dirvas *šileliui*. *Bar*. 23. Jis paprašė Takliutę palikti jam *vakarienei* rūgusio pieno su duona. *Vien*. 24. Neturiu (n. pinigų) *pazvanam* (pazvanams, sąskambai, numirus suskambinti ar paskambinti). Pristigom grūdų *duonai*. *Ryt. Rok*. 25. Šita pasaga galėtų tikti tau, man rodos, ir žiemos *pačiūžai* (ledžingai). Ta grandis tau ir *žiedui* tiktų, kai tekėsi. Šitas drobužis (drabužis), pažiūrėk, bene tiktų tau žiemos *apsiaūstui*. Mokytojai nutarė (nuspréndė) tą leidinį tiksiant mokslo *priemonei* dabartinėse pradžios mokyklose. *Kam* laikot tą skilandį, ar *mėšlavežiui* (mėšlavežio valgiams)? Jam *poilsiui* reikalinga bus ir lova; jam nupirkit *poilsiui* ir lovelę; jam priskinkit *pietums* žirnių. *Raš*.

§ 36. 1. Pasisamdė ir piemenį *galvijams ganyti*. 2. Reikės ieškoti arklio *žemei arti (ž. dirbti)*. 3. *Pietums virtis* šiandie nieko neturėsim: visi mūsų pietų valgiai (patiekalai) čia sunešti jau *svečiams primylėti*. 4. Šitas tinklas geras *žuvims gaudyti*. 5. Ne visų burnos (b. tinka, geros, skirtos) *putrai srėbti*. 6. Kam čia ari, Juozai? — *Linams sėti*.

Naud-kas su bendratim daugiausia sakinio tikslui reikšti. Šitą n-ką galėtumėm ir dvejybiniu tikslo n-ku vadinti: bendratis yra tam tikrų, ypačiai senovėj plačiau vartotų, daiktavardžių *n-kas*. Šitas mūsų linksnis, ne tiktai pats tikslo n-kas, labai dažnai glaudžiai susyja su ta bendratim ypačiai tikslui ir šiaip įvairiam paskirties dalykui reikšti sakinyje.

Kiti šios rūšies n-kų pavyzdžiai. 7. Šiandie bus gera diena *bitėms kópti* (kopinėti, kuõpti, medui imti). 8. Nėr man močiutės *kraiteliui krauti*, nėr man seselių *vainikui pinti*. 9. Tek (teka) srovės upelis pro rūtų darželį — *žalioms rūtoms láistyti, vainikėliui vilgyti*. 10. Nusilaužki rykštelę *šėmiems jauteliams pasivaryti, naujam žuobreliui* (árklui, žagrei) *pasitaisyti. Žem.* 11. Motina gavo ir vaikelį *kiaulėms ganyti*. 12. Aš tau duosiu šilkų skepetėlę *ašarėlėms nusišluostyti*. 13. Aš tave pasisamdžiau ne tinginiauti, bet *darbui dirbti*. 14. Pasiimk bent lazdą *šunims atsiginti*. Toks man daktaras — tik *pinigams imti!* 15. Svočiutė prašo pelėdos galvelės bent *šiai dienelei pasipūrinėti*... vanago akių bent *šiai dienelei pasižvalginėti. Ryt.*

16. Tas niekam netinka, kaip tikt *meškoms* (lokiams) *vadžiot. Pr**. 17. Onelę, nors mažą, tetutė Jakšienė išsivežė *vaikui daboti* (v. pasergėti, prižiūrėti). Petronės kalbos užteko *apsukti galvai Zosikei* (Zosikės galvai aps.). Parnešė velnias kitą kraugerą (kraugėrį, kraugerį-rę) *gývoliams gainioti*. Nė pieno negali už-

---

* Duonelaičio raštuos šitos rūšies n-kui su bendratim, rodos, nėr kalbos pavyzdžių. Jo raštuos randam:

Judu netinkat *kiaulpalaikes kelias (= kelioms k-kėms?)* varinėti. Jie sau karnų, *vyžas* nusipįt (= *vyžoms* nusipint), užsigeidžia. Gryta daug žolių šlovingų bei debesylų, o Selmykė (= Selmikė?) su Berge tepalų padarytų, *Dočį* (= Dočiui) vėl gaivint ir gydyt, atnešė greitai. Žmogus aužuolus šulnus durnai (kvailai) sukapojęs *duoną* kept ar *ką džiovint*, („*duonai* kepti ar *kam* džiovinti,) į kakalį (į krosnį) kiša. Pusryčiai kasdien ir pietūs ir vakarienė *skilvį* permaldyt ir rámdyt, („*skilviui* p. ir r.,) pašaro stena (steni). (Tuos grašelius) *čyžę (=čyžei) užmokėt* kasmet kytriai pakavojam (gudriai kur nusikišam ar pasidedam). — *R. J.*

tekti *tokiems ežerams prabaltinti.* Bus sausesnis kelias *mašinai vežti.* Poni Zosę vedėsi *pirkiniams panešioti.* Kiti (vyrai) prižadėjo ir vaikiukus leisti *duobei iškasti.* Prašom, lenk (gerk), ponaiti, lenk *kirminui numarinti.* Dvare s k a m b i n a *karvėms milžti. Že-tė.* 18. Nesurinko rugių pūro *skolai atiduoti. Vien.* 19. Ar tu turi tėvutėlį *dalelei atskirti?* 20. Prašei, svočiule, vanago nagelių nors *šiai dienelei pasikasinėti,* prašei, svočiule, meškelę kojelių nors *šiai dienelei pasišliužinėti. Ryt. d.* 21. Bokšte varpai suskambėjo *merguželei palydėti. Ryt. Žem. d.* 22. Ar užteks tų pinigų *mesti* (skirti, dėti...) *aukai* š v. J u r g i u i? Jis *mėšlui mėžti* tetinka. *Kiaušiniams (kiaušiams) dėti* nėr jos (tam tikros vištos) geros. *Raš.*

N a u d - k a s s u b e n d r a t i m ir kitiems galams vartojamas. Jį (n-ką) pasakom ir su p a d a l y v i u, bet apie tų rūšių n-kus vėliau čia kiek kalbėsim.

§ 37. A. 1. Mat, kaip *jam* n u t i k o! 2. Kas *jam* a t s i t i k o? Vakar, girdėjau, *tau* nelaimė a t s i t i k u s (vakar girdėjau, *tau* nelaimę a t s i t i k u s). 3. Vienas kósti, *kitam* kraujas iš nosies b ė g a. 4. Vieną avį kerpant, *kitai* kinkos d r e b a. 5. *Jam* dukrytė vakar a t s i r a d o, g i m ė, m i r ė...

N u t i n k a n č i o *kam* d a l y k o n - k a s. Juo pasakom tą daiktą, kuriam kas s a v á i m e a t s i t i n k a (n u t i n k a, p a s i d a r o, d a r o s i, į v y k s t a...). Čia man rūpės iškelt aikštėn tik dar keli mūsų kalbos žodžiai, kurie mūsų noromis sudedami su n-kais.

K i t i š i o n - k o p a v y z d ž i a i. 6. Pati nežinau, kas *man* d a r o s i. 7. *Jam* n u o b o d u p a s i d a r ė (n. rados). 8. Dabar *jai* vienas sūnus b e l i k o. *Man* lyg neapykantos jausmas k y l ą tuomet prieš jį širdyje. Mane vėl gėda ima, kad *man* širdyje g a l ė j o tokių jausmų k i l t i. *Jam* ant galvos gražūs garbiniai p ū p s o. *Raš.* 9. Vieną sykį (v. kartą). *Antanui* p a š o k o a p m a u d a s. *Žem.* 10. Tik lept, ir n u k r i t o lapelis *katiniukui* a n t u o d e g y t ė s. *Vienam kaimynui* šienas ir javai ž u v ę. *Man* septynios stirnenos medaus į vandenį į k r i t o ir p a s i l e i d o. *Sl.* 11. Šitas jo pasielgimas ir *man* k r i t o į a k į. Šitas jo pasakymas ir *tau* d i n g t e l ė j o, pastebėjau, į g a l v ą. Jau ir *jam* d y g s t a r a g a i.

12. Kas *tau* k e n k i a (ko *tau* t r ū k s t a, kuo tu skundies, kuo dejuoji)? 13. T i n k a kaip *šun* (šuni, šuniui) b a l n a s. 14. Bene *Jonui* d a r b a s r ū p i? 15. *Visiems* r e i k i a d i r b t i. 16. Dabar *pačiam* t e n k a s k u r s t i. 17. Vakar ė m ė *jam* g a l v ą

skaudėti. *Kam* ką skauda, tas tuo ir skundžias. 18. *Kam* neskauda, *tam* negraudu. 19. *Visiems* maloni ši dievo saulutė. 20. Čia *jam* gēra gulėti. *Ožkelei* linksma miške. 21. Ne visa *žmogui* naudinga, kas *vilkui* žalinga. *Raš.* 22. Ir *mums* dabar vargas (bėda).

23. *Jiems* toks prigimė būdas. *Duon.* 24. (Tas žmogus) ėjo *jam* per dvarą priešais. *Jiemdviem* ugnelė pradėjo gest ir jie (juodu) turėjo eit malkų ieškotis. Tu pamesk tą ženklelį, tai jis (mano brolis) į tą nusižiūrės, ir tu *jam* pabėgsi. *Pr.* 25. Čia dygulys (dieglys) pervėrė (p. mergelei) per krūtinę, *mergelei* ašaros pašoko. Metams sukakus nuo Batučio apsilankymo savo krašte, *Tekoriams* gimė sūnus. (Po tokių ponų pietų) ne tik *tarnaitei,* bet ir *kiaulėms* lieka (atlieka). O *Rukinienei* ar išpuolė (reikėjo, priderėjo) varžyties? — Ne, *Rukinienei* reikėjo (R-nė turėjo) skelti į kaktą Palapienei... *Jam* žemė sukos, kojos páiniojos, akys mirguliavo, ausys cypė. *Ladukui* nuriedėjo ašara iš šalčio ar iš gailesio. *Že-tė.* 26. *Tėvui* drebėjo žandai, kratėsi jaknos. *Vien.* 27. Pails *gulbėm* pasparnėlės per mareles beskrendant. *Rok.* 28. Tu berneli, kur tu joji, *tau* žirgelis jau putoja. *Ryt. d.* 29. Pradėjo *vilkui* uodega šalti. Jau mūsų *Jurgiui* širdis apalpo. *Ryt. Jušk.*

Šitą n-ką sakome ne tiktai daikto nuotykiams žymėti, bet ir įvairiausioms jo būsenoms reikšti. Su tuo n-ku šitiems sakymams imami labai įvairūs žodžiai: tam tikri veiksmažodžiai, būdvardžiai (18—21), daiktavardžiai (22) su savaime suprantamomis veiksmažodžio *būti...* lytimis... Taip čia susidaro labai įvairus n-ko skyrelis.

§ 37. **B.** 1. Nėr *man* tėvelio, nėr *man* močiutės... O i nėra, nėra *man* motinėlės! 2. Dar *jai* reikalų yra (buvo...) dešimtimis mieste. *Že-tė.* 3. *Liežuviui* dveji vartai.

Esančio *kam* dalyko n-kas. Juo pasakom paprastai asmenį arba šiaip daiktą, *kuriam* kas būva arba yra ir *kuriam* ko yra arba ko nėra. Esamojo laiko žodis *yra (yr)* kartais ir nepasakomas; tada jis savaime suprantamas (3). Šitas n-kas skiriasi nuo **A** daugiausia tuo, jog čia turim reikalo visur su veiksmažodžiu *būti;* ten **(A)** jis keliuos pavyzdžiuos irgi lyg matyti (sak. 18—22).

Kiti šio n-ko pavyzdžiai. 4. Dar *man* buvo trys stirnenos pilnos medaus. *Sl.* 5. *Man* dalgelė (man yra d-lė,

m a n o d-lė) vieno plieno. *Ryt.* 6. Žmonių mergelės atnešė pietelius, o *manai* (man, manajai, mano mergelei) n ė r a nė pusrytėlio. *Sal.* 7. N ė r *man* brolelių, n ė r *man* seselių... 8. Ir *tau* b u s dabar rūpesčio. 9. Kas *tau* y r a, ko tu dejuoji? 10. *Mums* ten b u v o nei šio nei to. 11. *Kam* bažnyčia arti (yra arti), *tam* dangus toli.

12. Čia b ū t (būtų) šaunų aužuolų (šaunių ąžuolų) *račiams*. Dabar *jajai* baimė b u v o, kad karalius pareis. *Pr.* 13. N e a p s a k o m a s d ž i a u g s m a s (n. dž. buvo, neapsakomai liñksma) *ožkelei* nurūkus į mišką.— Kas čia dyvai? Šiaulių *miestiečiams* ar n ė r a piningų?! *Že-tė.* 14. *Man dalgelei* n a u j a s k o t a s. Dievulėliau mano, *man širdelei* s u n k u. *Ryt. d.* 15. Katrą gaubsim sesiulę — *katrai* a u k š t a s v a i n i k a s, *katrai* g e l s v o s k a s e l ė s, tai tą gaubsim sesiulę. Pasakyk, panele (mergele), kiek *mėnesiui* dienų. *Ryt. taut.*

Kurie-ne-kurie ano skyrelio pavyzdžiai (**A**, sak. 18, 22...) galėtų, žinoma, tikti ir šiam skyreliui (**B**), kaip vienas kitas šio skyrelio pavyzdys (sak. 11... „*Kam* b-čia a t s i t i n k a a r t i“) galėtų ir n u o t y k i o n-kui tikti (žr. A—C).

A. Užuot sakę „n ė r *man* tėvelio, *jam* b u v o dar reikalų daugybė“, rašomojoj kalboj pasakom d a b a r dažniausiai „*aš* n e t u r i u tėvelio, *jis* t u r ė j o dar reikalų daugybę...“. Šitas naud-kas, mūsų plačiai vartotas seniau, dabar ypač plačiai yra sakomas l ã t v i ų ir m ū s ų d a i n ų (tautosakos) kalboj.

B. Šituodu n-ku (§ 37, **A**, **B**) — n u t i n k a n č i o *kam* ir e s a n č i o *kam* d a l y k o — yra abu vieno galo: a n t r a s i s pasakomas su išreikštomis arba savaime suprantamomis žodžio *būti* lytimis, p i r m a s i s (jį labai dažnai vartojam ar turim vartoti gyvojoj mūsų kalboje) — su įvairiais kitais veiksmažodžiais arba šiaip žodžiais. Abu juodu ir mūsų kalbos pavyzdžiuos (**A**, **B**) yra kiek sumaišytu.

C. Tarp pasakymų: „*jo* kojos d r e b a, n ė r *mano* tėvelio, *mano* dalgelis vieno plieno, vakar *jo* sūnus m i r ė“ (§ 13) ir „*jam* kojos d r e b a, n ė r *man* tėvelio, *man* dalgelė (dalgelis) vieno plieno, vakar *jam* sūnus m i r ė“ (§ 37) yra, žinoma, kiek skirtumo: ten keliamà aikštėn *kieno (keno)* k i l m ė ir s a v y b ė, čia a t s i t i n k ą s *kam* arba e s ą s *kam* dalykas (a t s i t i k i m a s arba b u v i m a s *kam*) yra gyvai sakytojo jaučiamas.

§ 38. 1. *Dievui* visi žmonės lygūs. Abu sūnu *man* lygiu (abu juodu lygiai myliu). 2. *Man* jis kvailys, ir tiek! 3. *Girtiems* ir ožkos kaustytos. 4. Kiti *jai* jau numirę (kaip ir numirę,

neberūpi, dėl kitų jai galvos nebeskauda). 5. *Seniams* dabar nė paukštyčiai (paukštytės) nebegieda (taip jiems rodos, nes jie tų paukštyčių nebegirdi giedant, jie dažnai jau kurti esti).

Lėmėjo n-kas. Šituo n-ku pasakoma papildiniui būtybė (5, 1...), kuriai kas rodos, kurios supratimu, arba nulėmimu, yra kas gēra arba negēra pasaulyje, kurios nuomone kas šiaip arba kitaip daros arba turi būt laikoma šiame pasaulyje (1—5).

Asmenį, kurio nuomone arba supratimu yra kas tinkama, gēra arba negēra, tikrai yra šiaip ar taip, galėtumėm vadinti ir „nuomonės reiškėju, núomoninku, sprendėju...". Pagal šitai galėtumėm ir visą kalbamąjį linksnį kiek kitaip vadinti (dat. iudicantis iudicis, censoris).

Kiti šio n-ko pavyzdžiai. 6. Kieno (keno) burna karti, *tam* ir medus nesaldus. 7. Dabar *jaunúomenei* — visi seniai besmegeniai. 8. Kas *vienam* nesutinka su logika, tas *kitam* kartais visai taisyklinga, logiška rodosi. *Raš.* 9. *Man* jis nei smirdi nei kvepia. 10. Ir *man* dabar, vaikeli, nei gaidžiai gieda, nei šunes loja, kokia čia gadynė*. 11. Kai išleido jį mėšlo kratyti, tai *jam* (labai klusiam, ausylam vaikui) ir vėjas griežė šakėse. Lauke *jam* kietis, sodelyje net vyšnios drebėjo. *Raš.* 12. Ar aš *tau* tarnas (bernas)?! Kam taip elgies su manim! 13. Kas tu *jam (man)*, ar tu *jam (man)* ponas? Kas aš *tau?!* 14. Viską jie (peikė): šiuilė (mokykla) *šiam* negerà,.. šulmistras (m-jas) *keliems* per jauns ir nieką (nieko) nemoka, o *kitiems* tas pats per sens ir blogs pasirodo. *Duon.* 15. Toks jis *tau* tik pasirodė. *Ryt...*

§ 39. 1. Gerai, aš *tau,* kad nori, ir į tą balą nuvažiuosiu. 2. Aš *jam* nerašysiu, kad ir kažin kaip jis mane prašytų. *Ryt.* 3. Palauk, dar tu *man* tinginiausi, neklausysi, biaurybe! 4. Ar tu čia *man* dar gulėsi?! Kelkis!

Valios n-kas. Juo pasakom papildiniui asmenį, kurio valia arba noru kas daroma (pasidaro). Juo pasakom ir tą asmenį, kurs sakinio veiksmu yr didžiai susirūpinęs. Šis n-kas yra, matyti, ir artimas vadinamojo „lėmėjo" giminietis.

Kiti šio n-ko pavyzdžiai. 5. Smuikai *tau* ir kanklys (*lakštingalai* ir kanklės) tur su gėda nutilti. Mes *ponams,*

---

* Kurčio senio pasakymas. — *R. J.*

kaip mums reik, klausyt nenorėjom (plg. „Aš *jam* į mišką rytoj nevažiuosiu"). *Duon.* 6. Jau gana klausiaũ savo *močiutei,* jau reikia klausyti ir *anytėlei. Pr. d.* 7. Žiūrėk *man,* kad (kad jie čia) nepasipainiotų su gývoliais! *Že-tė.* 8. Kas *tau* kaltas, panele jaunoji! Kam taip daugel bernelių viliojai!? Reik ir *jam* paklausyt, reik nueit rugių piaut (jis prašė, kad aš ateičiau jam rugių padėt piaut, turiu čia ir jo paklausyti). *Ryt.*

Keliems pavyzdžiams (5—8), gal būt, ne čia reikėjo duoti vietos šitame rašinėlyje. Šitam nepaprastajam kalbos n-kui vartojami ypač asmeñs įvardžiai.

§ 40.*1. Ir man nelengva *būti* tiek laiko *alkanam (nevalgiusiam,* nevalgius). 2. Tau reikėtų, rodos, jau *pavalgiusiam* (pavalgius) *būti.* 3. Sunku ir *nekenčiamam būti.* 4. Gēra mylėti, bet dar geriau *mylimam būti.* Geriau *yra vėtytam* nekaip *vėtomam būti.* 5. Vaikui reikėtų jau *pavalgydintam būti.* 6. Ir jam rūpi *gyvam išlikti.*

Tarinio n-kas dažnai beasmeniame sakinyje, su bendratim *(būti...).* Sakiniuose su aiškiu vard-ko veiksniu čia tariniui tiktų vardininkas:

Ir aš turėjau būti tiek laiko *nevalgęs.* Ir tu galėtum būti jau *pavalgęs.* Kaip jis galėjo taip ilgai *nekenčiamas* būti. Ir aš mokėčiau *mylimas* būti. Esu ir *vėtytas,* ir *mėtytas,* tad mokėsiu ir *vėtomas* būti. Vaikas galėtų jau *pavalgydintas* būti.

Kiti šio n-ko pavyzdžiai. 7. Biauru *būti* perdaug *ėdriai* (Zosei). (Jai) vis *skubinai,* vis maž (bemaž, beveik) *tekinai* reikia *lakstyti.* Poni liepia (jai) nesupykinti nė vieno (nė v. svečio)... *būti linksmiai* (linksmai) ir *nuolankiai**. *Že-tė.* 8. Ir tamstoms patarsiu *būt labai atsargiems. Vien.* 9. Ar pati gerà — paklausiau senį.— Reik *gerai būti* (kokia yr, tokia tur gera būti),— atsakė senis. *Žem.* 10. Nereik *būt tokiam besočiui,* taip *ėdriam...* 11. Jis papratęs visada *sotus būti.* Žmogui, papratusiam visada *sočiam būti,* nepatark juose lankytis: labai jie šykštūs ir apie svečio raginimą jokio neturi supratimo. 12. Jam buvę įsakyta *važiuotam važiuoti.* Jiems teks *pėstiems eili.*

---

* Šitas sakinys nėr, žinoma, beasmenis: pabrauktieji jo n-kai šalia savo bendraties yra suderinti su neišreikštuoju sakinio žodžiu *jai.* — *R. J.*

N-kas su bendratim čia sudaro tik tam tikrą tarinio dalį, suderintą linksniu su kitu sakinio n-ku (su jiems, jam...), kartais sakyte nepasakytu.

§ 41. 1. Ir jis žadėjo nebebūti toliau toks vėpla. Jo žadėjimas nebebūti toliau *tokiam vėplai (t. begėdžiui, besočiui...)* mūsų, žinoma, nenudžiugino: visi jį nepagydomu vėpla ir toliau tebelaikom. 2. Jis ir mums prižadėjo toliau nebebūti toks žioplas (žioplys). Bet jo (to žioplio) prižadas (prižadėjimas) toliau nebebūti *tokiam žioppliui (t. žioplam)* gudresnio jo nepadarė: jis pasiliks, matyti, amžinai koks buvęs. 3. Ar esi įpratęs ilgiau nevalgęs būti? Įpratimas ir būti ilgokai *nevalgius* (nevalgiusiam) nėr, žinoma, be naudos žmogui. Ar įpratęs esi ilgiau alkanas būti? — Ir tas įpratimas, (įpr-mas) ilgiau *alkanam* būti, kartais pasirodo labai naudingas gyvenime. Papratimas *sočiam* būti nėr visada girtinas dalykas. 4. Visi norim ilgiau sveiki būti. Jo noras *sveikam* toj kovoj išlikti ne visas įvyko: jį kiek sužeidė ten priešai. 5. Vieno noro *gyvam* išlikti neužtenka: tuo reik ir rūpinte rūpintis pačiam. Noras (palinkėjimas) *sveikam gyvam* būti (išlikti) neišsipildė. 6. Priesaika (prisiekimas) *ištikimam* būti tėvynei arba savo valstybei (tėvynės tarnybai) nėr visai tuščias dalykas: į ją (į jį) reik tikrai rimtai žiūrėt gyvenime. Vieno noro *geram* rodytis čia neužtenka: reik ir būti geram, ne tik rodytis. 7. Tas noras *teisingam* būti yra, ką čia besakysi, geras daiktas, nors ir jis ne visada išpildomas (ne v. lengvas išpildyti). 8. Jo džiaugsmas bylą *laimėjus* buvo labai didelis. Ir jis džiaugėsi gyvas išlikęs. Jono džiaugsmas *gyvam išlikus* ir mus džiugino. Jos džiaugsmas *sveikai* iš tos bėdos *išsikasus* ir mums yra suprantamas. Ir jis gyrėsi šį tą laimėjęs. Ir jis džiaugėsi ką laimėjęs; ir jis nudžiugo adatėlę radęs. Nudžiugimas adatėlę *radus*... Girdėjom ir apie tą jo nudžiugimą adatėlę *radus*.

Šito skyrelio kalbos pavyzdžiai paimti čia yra, deja, ne iš mūsų literatūros raštų, ne iš tarmių: duotuosius kalbos pavyzdžius turiu čia pasirinkęs beveik visus tiktai iš šnekamosios mūsų kalbos mokytojų kalbos.

Pažymimasis ar paaiškinamasis n-kas su bendratim *(būti...)* arba padalyviu po daiktavardžių. Šis

n-kas yra kaip ir tolesnis ano n-ko (§ 40) tęsinys. Čia, rodosi, ypačiai daug kas darom šiuo tarpu raštuose klaidų.

§ 42. A. 1. *Vaikui krintant* angelas priegalvį pabruka, *seniui puolant* velnias akmenį pakiša. 2. Dirbo ligi *saulei leidžiantis*. 3. Reikėjo išsimiegoti prieš *aušrai auštant*. 4. Dabar, *vienam įkliuvus*, bent kiti bus gudresni. 5. Ligi *saulei nusileidus* reikėjo vaikščioti, ne dabar. 6. *Pučiant* žiemių *vėjui* oras atšąla. 7. *Orui apsiniaukus* pavasarį, artojas dažniausiai tik džiaugias, savo darbą dirbdamas.

Savaiminis n-kas su padalyviu daugiausia laiko aplinkybėms sakinyje. Pirmajame šios vietos sakinyje n-kas *(vaikui, seniui...)* gali pareiti ir nuo sakinio tarinio (nuo žodžių *pabruka, pakiša)*. Prie šitų n-kų tam tikram sakinio reikalui pridedamos ir kelios prieveiksmių dalelytės (sak. 2, 3, 5).

Kiti šio n-ko pavyzdžiai. 8. Graudžiai verkė motinėlė *vainikėliui vystant*. 9. Ir vagis nevagia *kitiems matant* (kitų matomas, kitų akivaizdoje). 10. *Man besemiant* jūrių vandenėlio atlėkė du gulbinėliu. 11. *Man važiuojant* snigo; *man bevažiuojant* pradėjo (ėmė) snigti. 12. *Aušružei auštant* vainiką pyniau, *saulužei tekant* ant galvos dėjau. 13. Kitas vaikis (vaikinas), veizdėk, prieš *saulei tekant* moka pakilti (p. iš lovos). 14. *Vilkučiams* avis *išpiovus*, avinai skundžias senam vilkui. 15. Verkia kaip *motinai mirus*. 16. *Krušai* javus *pamušus* ar *ugnelei aplankius*, tuojau visi susimeta ir pavargėlį šušelpia. *Žem. Dauk.* 17. Vienas (v. bernelis) pragėrė tymo balnelį dar *tamsužei netemus*, antras pragėrė bėrą žirgelį dar *gaidužiams negiedant*.

18. Taip *visiems besiskundžiant*, vakmistras atsibastė. Taipgi *bežiopsant man*, arklys mano žvengti pradėjo. *Tokiai nėgandai*, žėlėk dieve (dieve saugok, d. gelbėk), *nusitikus*, tuo pons amisrots su tarnais visais pasirodė. *Dočiui* taip *besilaižant* ir didei *besidžiaugiant*, štai, kvieslys puikiai rėdyts ir raits pasirodė. *Duon.* 19. Tas vaikins buvo *jiems* vakarienę *bevalgant* ožką pavogęs. *Karaliui* kartą namie *neėsant* jo duktė buvo darže. *Pr.* 20. Barbė įmanytų iš nagų išplėšti *kitam duodant*. *Že-tė.* 21. *Dienai brėkštant* šilas nubunda. *Bar.* 22. *Man besemiant* vandenėlį ir atskrido sakalėlis. *Ryt. d.*

Šitas n-kas negali per kurį nors savo atstovą pavirsti sakinio veiksniu ar papildiniu: negalim sakyti „*man važiuojant* šiandien aš kiškį mačiau (= aš važiuodamas kiškį mačiau), *broleliui parvažiavus* aš jį sutikau (=brolelį parvažiavusį sutikau,

br. parvažiavus sutikau)". To n-ko su padalyviu negali būt ir savaime suprantamõs sakinyje vardininko lyties: negalim sakyti nė „*man bevažiuojant* kiškį pamačiau". Ir šitos rūšies klaidų padarom kartais savo raštuos.

B. Dainų rinkiniuos tenka užeiti vartojamų šiam pat reikalui (A) kalboje ir n-kų su dalyviais. Kadangi tas retas tėra kalbos dalykas, tad vienu čia mano turimu iš tų dainų pavyzdžiu tepasitenkinsiu:

1. *Beauštančiai dienelei, betekančiai saulelei* taisos rėdos mylimas kelelį iškeliauti. *Taut. d.*

Šitame dainos n-ke (B) tūlas gali, žinoma, ir paprastąjį mūsų kalbos n-ką įžiūrėti.

N. B. Savaiminiam (nepriklausomajam) n-kui (A) imamu, rodos, tiktai du (esam. ir būt. kart.) padalyviu.

§ 43. Įvairių galų n-kai. Vartodami savo kalboj, šnekamojoj ir rašomojoj, šį linksnį ir kiek kitaip, ne vien taip, kaip čia ligi šiol apie jį buvo kalbėta, neiškenčiam nedavę ir kiek įvairesnių jam kalbos pavyzdžių:

1. Ir toksai utėlius juokiasi *dievui*. Žinot juk, kaip ponpalaikiai tuo (tuoj) juokiasi *būrui* (būrais, iš būrų). Ak lietuvninkai, širdingi mano broleliai, ben (bent) nesilygįkim (nesilyginkim) *akliems* šio svieto (pasaulio) *bedieviams* (nedarykim taip, kaip tie bedieviai daro). Juk ir būrų daug jau *jiems* prilygt nesigėdi. O ar gal *ereliui* žvirblis glūps prisilygįt? Taigi matai, kaip žmogiškas trumpintelis amžis *žydinčioms* ir *krintančioms* prilygsta *žolelėms*. *Duon.* 2. (Jam) akys mirguliavo, ausys cypė, *laimei* nė Cinokienės šaukimo nebegirdėjo. Atsidinkčioję *Šidlavai* drožėme ant namų. Oo, mudu, Juozap, kaip sakai,— juokės *kitam vyrui* (juokdamasis sakė),— gerai įkauštumim už tas kapeikas. Tokias ir *tam* lygias kalbas šnibždasi žmonys. Poni ėmė šaukti, bartis, Zosę lyginti (prikáišioti) ponui (poni, su ponu kalbėdama, ėmė jam Zosę lyginti ar prikaišioti). (Kunigas) keikė jų bedieviškus raštus, priešingus *valdžiai,* — kaip *pasaulinei* taip ir *dvasinei*. *Že-tė.* 3. Sudie *visiems kaimynėliams,* jūs mieli broleliai. *Ryt.* 4. Ar daug dar liko nepiauto šieno? — Dar reikėtų būti *trims vežimams. Vid.*

Tarp šitų n-kų tūlas ras čia, žinoma, ir labai paprastų jam kalbos dalykų. Ir aš dėl jų nesibaru, tik dar kartą lyg skyrium juos pabrėžiu.

§ 44. Klaidų n-kas. Savo raštų kalboj, bevartodami naud-ką, nemaža esam pratę ir iš kažin kur atsineštų ar parsivežtų kalbos klaidų daryti. Tuo tarpu ir šiaip esti parašoma:

1. *Jam* (T. Norui) *gyvenant* Londone, *jis* (T. Norus) buvo visų labai branginams. 2. *P-nui generolui sutinkant, jis* (tas pats p. generolas) dažnai bus kviečiamas įvairiais kariuomenės klausimais tartis. 3. Šitie reiškiniai atitinka ir *kitiems* (ir *k. reiškiniams*). 4. Be reikalo jis seka *šitiems* kalbos *pavyzdžiams*. 5. Tas koncertas, nežiūrint narių *prielankumui* ir jų *dedamoms pastangoms*, nepasisekė suruošti. 6. Jis išvažiavo tik *kelioms dienoms* atostogų. 7. Atostogų jį parleido tik *trims savaitėms*. 8. Raštininką paprašė (p. užeiti) *vienai valandikei* į raštinę. 9. Vienas žmogus, *valandikei* išėjęs už durų, sugrįžo su žydeliu. 10. Iš seminarijos jį paleido *vieneriems metams*.

Šitie kalbos pavyzdžiai paimti yra vieni (1—7) iš šių dienų laikraščių, kiti (8—10) — iš vieno rašytojo (literato) darbų.

Situos sakinius (1—10) mūsų kaimo žmonės,— bent tie, kurie beveik visai nemoka rusiškai arba „tiligentiškai" kalbėti,— kitaip rodos, reikšdavo tada, kada dar neturėjom savų mokytinių, savų raštų ir laikraščių. Mūsų kalbōs taisyklės nieko, rodos, neturėtų prieš šiuos minėtųjų kalbos pavyzdžių atitaisymus:

1. *Jis, gyvendamas* Londone, buvo visų mūsų labai branginamas. 2. Generolas sutinka, kai bus kviečiamas į štabą, tartis su juo (su štabu) įvairiais kariuomenės klausimais. G-las, jei sutiks, bus kviečiamas... G-las sutikęs su tuo, kad štabas įvairiais k-nės reikalais kviestųsi jį į savo posėdžius pasitarti... 3. Šitie reiškiniai lygūs (tolygūs) yra ir kitiems; jie ir su kitais reiškiniais sutinka. (Kirvis kotą atitiko — rado tam tikrą, tinkamą, tinkantį jam kotą). 4. Be reikalo jis laikosi (tūris) šitų kalbos pavyzdžių. Be r-lo jis aklai seka šitais kalbos pavyzdžiais. Be r. jis imas juos paveikslu. (Žandarai mane sekė; ji vištą sekė). 5. Tas koncertas, kad ir kaip juo rūpinos nariai, nepasisekė šiuo tarpu sudaryti (įtaisyti, iškelti...). [Vestuves (puotą, pokylį...) kelia, kam vestuves iškelia...] 6—10. Jis *kelias dienas* teišvažiavo atostogų. At-gų jį parleido (išleido) tik *tris savaites*. Raštininką paprašė *vieną valandėlę (v. v-kę)* į raštinę. Vienas žmogus, išėjęs *valandėlę (v-kę)* už durų, sugrįžo su žydeliu. Iš seminarijos jį *vienerius metus* paleido... (plg. § 53. A)[90].

---

§ 45. 1. Posėdis *pobėgį* (pobėgis *posėdį*) daro. *Žem.* 2. Diena *dieną* moko. *Ryt.* 3. Moki *žodį* — žinai *kelią.* 4. Ji dabar *vaiką (sūnelį...)* peni. 5. Žmonės rudenį *kiaules, žąsis* peni (mėsai, taukams). 6. Ar jau *pietus* verdat? 7. Ji dabar *audimus, daržus* laisto. 8. Jie čia *audeklus* báldo (baltina). *Ryt.*

Tiesioginio papildinio (t. objekto) galininkas. Šitą linksnį vartojam, vadinas (į klausimą: *ką?*), po vadinamųjų galiniúotiniųjų mūsų veiksmažodžių *(darau, mokau, moku, peniu, baldau, šaldau...),* pasakytų kalboje teigiamai (neneigiamai).

Kiti šio gal-ko pavyzdžiai. 9. Mažas keras *didį vežimą* verčia. 10. Gera motė (g. pati) vyrui *kelią* rodo. 11. Gera prekė pati *save* giria. 12. Svetimi dūmai *akis* graužia. 13. Dveigys *treigį* moko. 14. *Kitą* pamókyti bet kas (betkas) mokam. Ar moki šv. Jono *giesmę?* 15. Kartais ir karvė *kiškį* paveja. 16. Gyvas būdamas *gyvus* penėjau, numiręs *gyvus* nešiojau (= ąžuolo žodžiai). 17. *Naują drabužį* ne tiek nešiosi, kiek *lopytą.* 18. Kam tepi *sviestą* be reikalo? 19. Kam lieji *ugnį?* (plg. „jis *ugnį* apliejo"). 20. Kam laistai *vandenį?* 21. Žmonės *juos* purvais meta (mėto, drabsto). 22. Vakar jie *mane* vogė (norėjo apvogti), bet neapvogė. *Žem.* 23. Prašiau ir *jį* ateiti. Prašyk *dievą* sveikatos. Prašiau *tėvą,* kad ir *mane* leistų palakstyti. Kláusiau ir *jį,* bet nieko neatsakė. *Ryt.* 24. Rado *jį* bažnyčioje *besėdintį* viduryje daktarų, *beklausantį* jų ir *beklausiantį* juos. *Sen.* 25. Dabar pažiūrėk mano *avilį* (pakopinėk jį...). Kada žiūrėsi mano *rašinį?* — Tavo *rašinį* rytoj težiūrėsiu. *Ką* čia žiūri? 26. Ar jau veizdėjai *vištą?* 27. Veizėkit (veizdėkit) kits *kitą,* veizėkit *vaikus,* aš viena negaliu sužinoti. *Že-tė.* 28. Ji vaikui *galvą* ieško. Paieškok man *galvą.* 29. Paieškok ir *šitą spaudinį* (ką pataisyk jame, jei reikės; pažiūrėk, ar nėra klaidų...). *Raš.* 30. Seku *pasaką.* Ji *vištą* sekė (žiūrėjo, kur ji. nuslinks kiaušinio dėti). Žandarai ir *tave,* rodos, dabar seka. 31. Ir šuo *mane* sekė. *Žem.* 32. Puodas *katilą* vainója. 33. Atsivainokit *kojas rankeles,* ne *mane našlaitėlę.* 34. Jų vaikai mano *brolį* akmenimis láidė. 35. Vaikai ten *ją* spiaudo. Kam dabar spiauni *mane!* 36. Šovė *kiškį (zuikį)* — nušovė *šerną;* šovė *šerną* — nušovė *karvelį* (balandį). 37. Priešai mūsų *bro-*

*lius* šaudo — kaip mes galim tylėti, nuleidę *rankas?!* 38. Man *galvą* (*Žem.* galva) skauda. 39. Ko dejuoji, ar *galvą* skaustat (= tau skausta)? *Žem.*

40. *Ką* čia taip įgulęs spréndi? — *Uždavinį* (rytojaus pamokai). 41. Júoda *bálta* (juodybė *baltybę*, juodumas *baltumą*) ėda. *Ryt.* Jis, *gilu* radęs, nebris. *Vid.* 42. Ar jau pasíeki *lubas?* 43. Dabar *ką kita* nusitverk. Ar jam *ką kita* (kitką) pasakei? 44. Turiu dar *eilėraštį*, man rytojui užduotą, išmokti. 45. Juozai, kada tu *pamokas* mokysies? Mokykis dabar *istoriją* (rytojaus pamoką), paskui (paskum) pašokinėsi. *Ką* čia dabar mokais? — *Istoriją* (istorijos pamoką), *aritmetiką* (jos rytojaus pamoką). 46. Vaikai, ar jau kalbėjot *poterius*, ar jau mokėtės savo *dalykus* rytojui, ar jau *visus* rytojaus *dalykus* išmokot? 47. *Mane jauną* sutarė (s. išleisti, sužadėjo). *Ką* aš ėsiu, girdžiu aš *kelionėlę* (g. artinantis k-nę, g. teksiant man iškeliauti). *Skap. d.* 48. *Plūdelę* pàgeria žuvis (nutraukia į dugną, į vandenį). *Žem.*

49. *Krūmus* ir *girias* visokios ošino dainos, o *laukus* visur bei *pievas* skambino gaȓsai. *Krūmus* ir *girias linksmas* jau giltinė suka (stengias apsukti) ir *grožýbes* jų gaivin draskydama vėtra. Ten· meškins *bites* kopinėjo. Mes vėl linksmi *pavasarį* švenčiam. Joninių *didelę šventę* poryt viešėdami švęsim, o n'ilgai po to laukų *triūsus* (trūsus) nusitversim. Gandras... ant kraiko tarškino *snapą*. Gervins, ik debesų kopinėdams, skambino *dangų*. (Tie vabalai) visos giminės bei tėvų̃ *paprotį* laiko. Lauras savo *bėdas* ir *išgąsčius* mums pranešа kartais. Apačioj, kad jų *butus biaurius* pažiūrėsi, tuo (tuoj) *juos* kaip *staldus* (tvartus, kū̃ginius...) ar *kiaultvarčius* pamatysi. *Duon.* 50. Ale màmie (mama, mamute), *ką* aš per *paukštį* turiu! Kai jis (karalius) *tą ranką* pažiūr (apžiūri, pažiūrī), tai buvo ant vieno piršto žieds... Paskui jis prašė savo *mótyną*, kad *ją* leistų atsilankyt pas savo brolius. Princas jam ir papasakojo *visą* savo *reĩkmenę*. Jiedvi meldė *tą žmoną*, jei kas ateis, kad tik neįleistų į pirtį. Laumė klausė *ją:* „Kur tu važiuoji?" Tar' Kristus: sekite *mane* visi krikščionys (iš Prūsų bažn. giesmės). 51. Aš sakau, kad galim imti *kontraktą*, šiaip ar taip, vis turim *dienas* atlikti. *Viską viską* atminiau: kaip mamaitė verkė... kaip daktaras *ją* žiūrėjo. Duok, dieve, *sveikatą* kunigams, ir aš pasipelniau, *visas* (v. knygas) išpardaviau. Nuo pirmos pažinties jis *mane* rūpino... mylėjo. Klausaus, *ką* čia taip giria — atsiminiau, juk *šv. Antaną*

giesta. Nelaimėje kokioje (ten) ir *pašalpą* gausi. (Moters) sukinėjos apie numirėlę, žiūrinėjo *rankas, kojas* čiupinėjo, *grabą* veizinėjo. Pati poni (ponia) ir *pietus* prižiūri (pati jais rūpinas, juos verda...). Ona, prižiūrėk *vaikus*... Toks tarpininkas, *valią* gavęs, *ką* bepramano. *Kokią* jis turi *valią* (k. t. v. taip pasielgti)? Jis turi *valią* (gali darbininką) atstatyti. Jis turi *valią* (téisę) išarti *tą keliuką*. *Kokią* (k. jie) tur *valią* varinėti mūsų *gývolius* iš mūsų pačių ganyklos?[1] *Že-tė*. 52. Šokti negaliu: man *dantį* maūdžia. Jam *dantį* gelia. Jis dabar *šitą dvarą, šitas žemes* valdo (turi savo valdžioje, s. žinioje). *Raš*. 53. Po to ir jam kiek laiko *galvą* sopėjo, *koją* perštėjo (peršėjo). Šuo išsekė (sekė) *mane* laukan. *Ryt. Rok.*

Kalboje skiriame paprastai: ieško *galvą* (raštą, leidinį) ir ieško *galvos* (rašto, leidinio), prašo *kunigą* ir prašo *kunigo*, klausia *jį* ir klausia *jo* (plg. § 21 **A**, sak. 7, 8), seka *ką* ir seka *kuo*... Čia mūsų kalba kiekuo skiriasi nuo kaimynų kalbų. Būdvardžio bevardė giminė galininkui čia turi vardininko galūnę (rašomojoje kalboje).

Šitame skyrelyje yra duota kalbos pavyzdžių su šiais galiniuotiniais veiksmažodžiais: 1) atlikti, atminti (51), atsivainoti (32); baldyti (8); čiupinėti (51); daryti (1), drabstyti (21), duoti (51); ėsti (41, 47); gaivinti (49); 11) gauti (51), gelti (52), giedoti (51), girdėti (47), girti (11, 51), graužti (12); ieškoti (28), imti (51), išarti (51), išmokti (44, 46); 21) išparduoti (51); kalbėti (46), klausti (23, 24, 50), kopinėti (49); laidyti (33), laikyti (49), laistyti (7, 20), leisti (23, 50), lieti (19); maūsti (52), 31) melsti (50), mesti (21), mylėti (51), mokėti (3, 14), mokyti (2, 13), mokytis (45, 46); nešioti (16, 17), nuleisti (37), nusitverti (43, 49), nušauti (36); 41) ošinti (49), pagerti (48), paieškoti (28), pamatyti (49), pamokyti (14), papasakoti (50), pasakyti (43), pasiekti (42), pavyti (15), pažiūrėti (25, 49, 50), 51) penėti (4, 5, 16), peršėti, perštėti (53), pramanyti (51), pranešti (49), prašyti (23, 50), prižiūrėti (51); rasti (24, 41), rodyti (10), 61) rūpinti (51); sekti (30), skambinti (49), skaudėti (38, 39), sopėti (53), spiaudyti (34), spiauti (35), spręsti (40), sukti (49), sutarti (47); 71) šaudyti (37), šauti (36), švęsti (49); tarškinti (49), tepti (18), turėti (51); vainoti

(31), valdyti (52), varinėti (51), veizdėti, 81) veizėti (26, 27), veizinėti (51), versti (9), virti (6), vogti (22); žinoti (3), žiūrėti (25, 57), 91) žiūrinėti (51).

Čia, žinoma, yra iškilusi aikštėn tik maža dalelė galiniuotinių mūsų veiksmažodžių su savo tiesioginio papildinio gal-kais. Apie šitų veiksmažodžių gal-kus teks dar toliau kalbėti (gelti, skaudėti, sopėti...).

§ 46. 1. *Sieną* lyja, sulis — į daržinę vežkim. 2. Brisk dabar, klampok *tokį kelią!* 3. Tėvas vakar *bites (bitis)* kopinėjo. 4. Kur dabar tavo sūnus *mokslus* eina? 5. Karklai *upę* želia, baigia *upę* želti. 6. Gera višta ir *žąsį* atstoja. *Ryt.* 7. Jojau *lauką,* jojau *antrą,* niekur nieko neprijojau. 8. Ėjau, ėjau ir priėjau *mišką.* 9. Jonas dabar *rubežių* (ribą, žemėribį) *eina* (eina į aną pusę, neša ką iš tenai ir tuo verčiasi). *Žem. (Pal.).* 10. Ginė, ginė (g. galvijus), ganė, ganė (g. galvijus) ir priginė (priganė) *mišką. Ryt.*

Tokio pat tiesioginio papildinio gal-kas vartojamas ir su negaliniuotiniais, teigiamai pasakytais, veiksmažodžiais (1—10): tie veiksmažodžiai tam tikram savo reikalui gauna ir galiniuotinio veiksmažodžio prasmės. Vietomis pirmoji veiksmažodžio *kopinėti* (3) prasmė (lipinėti aukštyn ir žemyn kopėčiomis ar kaip kitaip) yra pamiršta: vietomis jį žmonės dabar sako tik kalbėdami apie bičių „žiūrėjimą". Dalį tos rūšies veiksmažodžių nukėliau todėl, tyčia ar netyčia, į § 45. Veiksmažodžiai *ginti, ganyti,* patys yra galiniuotiniai, bet šitos vietos pavyzdyje (9) žodžiai *priginti, priganyti* yra įgiję sakiniui naujos prasmės („rasti begenant, prieiti begenant, prieiti arba rasti beganant"). Taigi ir čia didelio tikslumo iš manęs prašau nelaukti.

Kalboje šitą linksnį papildiniui gauna veiksmažodžiai be priešdėlių ir su priešdėliais (priešdėliuotiniai ir nepriešdėliuotiniai v-džiai).

Kiti šio g-ko pavyzdžiai. 11. Visi lietūs *mane* lyja, visi vėjai *mane* pučia, visi *mane* kliudo (visiems aš kliūvu). *Ryt.* 12. Ar jie *ką* tiki? Bene jie *ką* tiki?! Tikiu *dievą tėvą visagalį* (visą galintį). *Raš.* 13. Tikėkim stipriai *Kristų prisikėlusį. Sen.* 14. Jis *kojas* šąla, nušalo. Nušalau *rankas,* eisiu pasišildyti. 15. Šalna šalo, *žiedužius* nušalo. 16. Ar jau apšilai (sušilai) *rankas?* 17. Nutirpau *koją,* ir nepaeinu. 18. Vakar nusvilau *plaukus, pirštus* nudegiau.

19. *Kojas, galvą* pavargau. Taip nesėdėk — *kojas* pavargsi. 20. *Rankas kojas* pailsau — kur beeisiu! Tėvelis ar jau sustiprėjo *sveikatą? Ryt.* 21. Jų miestas ar jau sutvirtėjo *finansus? Raš.* 22. Mergužėlė jau užaugo *lygų liemenėlį.* 23. Arklys (upėje) jau *pilvą* šlapo. Buvau jau *kojas* sušlapęs, jau ir *rankas* šlapau. Neik — *kojas* sušlapsi. 24. Mūsų žmonės ne taip seniai *kinkas* drebėdami skaitydavo savus laikraščius. *Ryt.* 25. Katiniukas, nuo kartelės šokdamas, *kojeles* išlūžo. Vilkas, lįsdamas iš pakrósnio, *šonikaulius* sulūžo. Lokys *nugarkaulį* perlūžo. *Raš. Ryt.* 26. Buvo jau numiręs ir *uodegą* išniręs. *Žem.* 27. Kur dabar trūksi *sprandą* (k. d. išbėgsi, išeisi)? Kad jis *sprandą* kur nutrūktų! 28. Sūneli, kur *tave* (šįryt) aušra aušo, kur *tave* saulė tekėjo (rado aušdama, tekėdama)? 29. Tenai gyliai *arklius* puola. Jie (priešai) vėl pradėjo *lietuvius* pulti. 30. Dabar namų *apývoką* eisiu. *Žem.* Tupiko namuose ėjo *apyvoką* senelė. *Že-tė.* *Ką* jūs dabar einate mokykloje? Jie dabar *mokslą (sargybą, tarnybą, baudžiavą...)* eina. 32. Žvirbláičiai *mokslus* eina. Jis *tarnybą,* naktimis kaimo *sargybą* eina čionai. Moters dvarui *dienas* eidavo. *Raš.* 33. Mus ponai žiūrėjo, kad tik *kunigystą* eitume*. *Kr.* 34. *Kelintus metus* eini? — Jau *dešimtus.* 35. Kas josis šiandien *arklius* nakties? *Ryt.* Vaikai *arklius* išjojo į ganyklą. Tas griáumedis (ta boba) tuoj ir *mane* iš ten išjojo. 36. Kur važiuoji mano *arklius?* Privažiuok *arklius* arčiau. Kažin kas mano *arklius* nuvažiavo? 37. Palauk, aš *tave* pavažinėsiu. 38. Kam dabar guli *patalus,* ne tau *paklotus?!* Kam sugulėjai *drabužį (patalus)?* 39. Kiaulė *paršą* gula, ar nematai? Kiaulė *paršą* nugulė. 40. Dvėsė *badą,* bet dirbti nėjo. *Ryt.* 41. *Ką* ten šunes loja (atloja, išloja...)?

42. Atitiko (rado tam tikrą, tinkantį, tinkamą) kirvis *kotą.* 43. Vargu beatnorės (beatgaus ko nori) jie kuomet *baudžiavą. Raš.* 44. Jis verktų ir verktų, visą amžį verktų, kad tik savo *motiną* galėtų atverkti. *Raš.* 45. Sveteliai, sveteliai, vėlus vakaras, ar atseksit *kelią?* Ar vienas atseksi *kelią?* 46. Ar atsiprašei *jį?* 47. *Ką* ten vakar išverkei (išprašei verkdamas)? *Visą tą indą,* tur būt, priverkei ašarų. 48. Ar *ką* jis išstovėjo vakar tenai? 49. Aš sau *kojas* nusėdėjau, sau *rankas* nugulėjau (besėdėdamas begulėdamas *rankas kojas*

---

* „Kunigais" senovėje vadinos pirmiausia didponiai ar ponai. „Kunigysta" čia yra tam tikra tarnyba, žmonių eità tiems „kunigams" senovėj. Šios vietos „kunigysta" yra paprastoji „baudžiava". — *R. J.*

nusivarginau, prisivarginau, nuvarginau...). 50. Ji ir kiemo *tvorelę* parstovėjo (jo belaukdama prie tvorelės, berymodama ten, tvorelę sugriovė). 51. Žvakutės *pačias šakeles* pridegė. *Raš.* 52. Ir jis pagaliau liepto *galą* priėjo (prilipo). Siūlas kamuolio *galą* priseks. Ir privažiavo *mišką*, prilipo (prikopo) bičių *spiečių*. 53. *Ką* tu čia subūsi, išrėksi, išdejuosi? 54. Ar *jį* kada sueini (sutinki)? 55. Ar *ką* ten išdejavai? 56. Suieškok (rask) man *peilį*. 57. Jo *darbus piktus* pasekam: kūno gerybę užmirštam. *Sen. (M. D.).* — Siūlu *kamuolį* suseksi. Ar *ką* susekėt? 58. Čia suvažinės *tave*, nestovėk. 59. *Mus* sulijo, susnigo. 60. Ar *ką* užeini čionai?

61. Ilgai *kelią* keliavo, *karą* kariavo (karavo), *kovą* kovojo, *bylą* bylojo, *vargą* vargo, *šokį* (suktinį, aguonėlę...) šoko. 62. Ilgai jis *tą sąsiuvinį* siuvo, *ritinį* rito, *rašinį* rašė, *sviedinį* sviedė, *mezginį* mezgė, *mėžinį* mėžė...

63. Sveiks ir tu, žmogau, sulaukęs *vasarą mielą*. Ar tikėjomės, sulaukę *rudenį kumpą*, taip ūmai nusidovyt irgi pablogt taip greitai? O tu dar nurni (niurni), kad kartais *alkaną dieną* sulaukęs, šiupinį gramdai. Viens, visai prastojęs *dievą*, juokiasi aklas. Kiek syk tu verkdams mūsų bėdas pažiūrėjai, tu, kaip tėvs meilings užstot mokėdavai *žmones*. *Duon.* 64. Jis *tą* (žmogų) priėjęs sakė: „Dabar aš pasilsėjęs..." Bet dabar privažiuosi mano *brolį*. Gana toli bėgusi ji pribėgo *didelį daržą*. Bekeliaudams jis susitinka *vieną žmogų*. Prikeliavo juodu labai *gražų miestą*, vardu Grožybė. Priteks ragai *ausis*. Kur tavo *vainikėlį* migluže užkrito? Ei drauge, drauge, lipk masto (burės) *viršūnėlę*. Jis *juos* atsisveikinęs nuėjo pas savo dėdę. *Pr.* 65. Dabar jau skubėkit *pusrytį*. Katilai atvirė ir užbėgo *ugnį*. Kur gi dingsi atitrūkusi *galvą* (reik kur sustoti)! Lyjant pamiegoję, *tą dalį* paskubėsime giedros sulaukę. Varnos tik braidė po purvynus, medžiodamos *vabalėlius*. Laikas jau kelti kulti, o bobos dar tebebudėjo *senę Rukinienę*. Prieiname Pagriežulio *dvarą*. Mergikės šįmet eis *dienas* į dvarą. Už kitas medes turite man *dienas* eiti. Kas norėjo — *gradusus* (laiptus?) vaikščiojo. Vakar sakau: iškaukė (išk. šuo) jau *Rukinienę* — bus dabar ramu. *Že-tė.* 66. Sukliko moterys, *jas* sekdami, pravirko vaikai. *Vien.* 67. Jis čia *kiškius* medžiojo. Ar jau atšilai *rankas*? Ar jau sugijai *rankas*? Jis ar jau sustiprėjo *rankas*? *Ryt. (Kup., Rok.).* 68. Jojom mes *viešą kelią*, bridom *purvą*

ligi kelių ir išvydom rūtų daržel̨į. *Ryt. (Vilkamergė)*. 69. Lagamino čia nedėk — *kojas* pavargsi. Jis bus ir *galvą (dvasią)* pailsęs. Čia bent *galvą* pasilsėsi. Mūsų miestas, tik pats sutvirtėjęs *finansus*, galės imti tas įstaigas kaip reikiant šelpti. Tos tautos gyvena dabar visai *atskirus gyvenimus*. Klausytojas arba skaitytojas gauna *gyventi* įvairių *įvairiausius jausmus. Raš.* 70. Per metus eglutė paaugėjo (paūgėjo) *vieną žiedą*, per antrus — *antrą. Raš. Vid.*

Gale čia mūsų duota šiam g-ko reikalui gana įvairių veiksmažodžių, paimtų iš tam tikrų mūsų raštų. Šitam g-kui, bent tam tikrai jo rūšiai, tūlas ir nusakomojo g-ko vardą duoda. Jam dažnokai, kaip matėm, imamas kalboje ir bendros su veiksmažodžiu kilmės daiktavardis (61); dažnai sakomas jis tam tikram kalbos reikalui ir su galiniuotiniais veiksmažodžiais (62). Iš visų šitų pavyzdžių, šiaip ar taip, bus matyti, kiek mūsų sakinių g-kas pareina tam tikram sakinio reikalui, ypačiai jo tiesioginiam papildiniui, nuo mūsų veiksmažodžių.

§ 47. 1. *Lapę gyvą* sugavo. Ir *ją* palik *gyvą*. 2. *Jį* ligi *gyvą* káršinsiu. 3. Kiti *jį šventą* turėjo. *Ryt.* 4. Ir mes matėm *jį* visų *mylimą* tenai. 5. Vakar mačiau *jį* ir nuo kalno *šliuožiantį* (šliuožiant).

Dvejybinis g-kas. Dvejybės g-kas (acc. duplex) pasakomas su tam tikrais galiniuotiniais veiksmažodžiais; jį sudaro du sakinio gal-ku, vienas yra papildinio, antras — antrininkė tarinio dalis.

Kiti šio g-ko pavyzdžiai. 6. Sakė *mane šiokį*, sakė *mane tokį*. 7. *Lygius juos* mums padarei. *Šituos vargus* ir jūs galit sau *lengvus* pasidaryti. *Sen. Raš.* 8. Padaryk *mane mókytą* ir *išmintingą, aš tave turtingą* padarysiu. 9. Ir išvydau savo *dukrelę besėdinčią. Ryt.* 10. Nei (nė) pusės metelių nepabuvo, išgirdo *sesiulę apsirgusią. Ryt. Rok. d...* 11. Užaugink *jį* (vaiką) *panašų* į šitą — ir būsi geras man mókytojas. 12. Ir atnešė *gyvą tą žvėrelį* karaliui. 13. *Šitą kalakutą* kepsim *sveiką* (visą, nesukapotą) ar *sukapotą? Vid.* 14. *Gydytoją* parvežė jai *tą patį šunkarį* (žr. § 3, sak. 26). 15. Bau (ar...) tiki mano *atleidimą santį* (esantį) dievo *atleidimą? Sen.* 16. Mačiau (radau, sutikau...) ir aš *jį važiuojantį*.

17. Aš tariau *jį* nieko *nežinant*. 18. Vakar ir aš girdėjau *jį neatvažiuosiant*. 19. Visi numanė ir *jį sugrįšiant. Žem.* 20. Ir kiti čia sako tą *kunigėlį* jau *mirus...*

21. Viens taria (sako, kad jis esąs) per drąsus, o kits *jį* (tą pat šulmistrą, mokytoją) *lėtą* vadina. Kitą syk (kitąsyk), kad diev's (d. *mane*) *sveiką* laikys, daugiaus lietuviškų žodžių rašysiu. (Taip Selmas daro, kad) *vargus* šio amžio sau *lengvus* padarytų. Jo *namus* lygiai kaip bažnyčią kokią rasi *rėdytus* (įtaisytus, išpúoštus). *Duon.* 22. (Mótyna) meldė labai *ją gyvą* palikt. Padarysim *jį* mums *lygų*. Jis rado *princesę bemiegančią*. Jis mane labai meldė, kad aš *jį gyvą* palikčiau. *Pr.* 23. Kas būtų į galvą davęs, nebūčiau tikėjęs *Ciprą tokį likus* per tą keletą metų. *Že-tė.* 24. Tėvas parsivežė namo savo *sūnų visą kruviną*. *Stašenienę* sutiko sargybiniai jau *pareinančią* namo ir suėmė. *Vien.* 25. Ar *ką* čia *pàmesta* radai? Ar *ką kìta (ką gēra...), ką kitą* (kitą kurį asmenį) radai?...

Antrajam gal-kui čia imamas dažniausiai dalyvis arba šiaip būdvardis. Dalyvio vietoje labai dažnai pasakomas kalboje ir padalyvis (17—20, 23). Iš to junginio turim po tam tikrų veiksmažodžių g-ką su padalyviu, plačiai vartojamą, rodos, ypačiai žemaičiuose.

§ 48. 1. Negirk *pradžią,* girk pabaigą (girk ne pradžią, bet pabaigą). 2. Jis nepažįsta nei *juoda* nei *balta. Ryt.* 3. Neraikyk *duoną!* 4. Nekirsk kirviu *akmenį,* nes kirvį atkirsi (atšipinsi). 5. Tu esi kaltà: tu nulesei kviečių dirvelę, tu pabaidei bėrus žirgelius.— Nei aš nulesiau kviečių *dirvelę,* nei aš pabaidžiau *bėrus žirgelius.*

Tiesioginis papildinys po neigiamųjų veiksmažodžių ne visada virsta sakinio kilmininku (1—5, plg. § 23). Čia du kartu (1, 3) lyg norėta pasakyti: „Girk ne pradžią, bet pabaigą; nustok (mesk, liaukis) raikęs duoną". Rašomojoj kalboj bevardės giminės galininkas paprastai visai sutampa su tos pat giminės vardininku (plg. „Ar radai *ką pàmesta? Gilu* radęs nebrisk"), bet mūsų rytuose bevardė giminė dažnai ir visai nelinksniuojama (2). Prūsų kalboje veiksmažodžio neigiamumas linksniui mãža teturi, rodosi, paprastai reikšmės.

Dar keli šio gal-ko pavyzdžiai. **A.** 6. Amtsrots mūs maloningas mums jūsų mylistą šį kartą paliepė sveikįt (sveikint), melsdams nuoširdžiai visus čėsu (laiku) pasirūpįt (pasirūpint), kad man *jus* skvieruot („štriopot"...) ir pliekt nereikėtų. Tu, žmogau niekings, mokįkis (mokìnkis, mókykis) čia pasikākint (pasiténkit) ir pasisotindams gardžiaus n'užmiršk

savo *dievą*. (Dievs) teisiuosius kirst ir durt tau nedavė *valią*. Ir kad jis tėvemūs skaitys, nebarkite *bėdžių*. (Dievs) nei šiaip nei taip prigaut mums nedavė *valią*. Šulmistras keliems per jauns ir *nieką* nemoka. Aš, dar *tokias biaurybes* kol gyvs neregėjęs, taip nusidyvyjau (nustebau), kad jau kone rėkti pradėjau. Tarp būrų vėl nei viens sau n'atnešė *žagrę* (gimdamas). Kaimynų *visą klastą* dar nepažįstu. *Tokius* aš *dyvus* kol gyvs niekados nesulaukęs, taip nusidyvyjau, kad man plaukai pasišiaušė. Aš amžinai dar tau nebiaurinau *vandenį* tavo. *Duon.* 7. Ei žirgeli juodbėrėli, ko neėdi *žalią žolę*, ko negeri *srovę* upėj? Nei aš pabaidžiau *šėmus jautelius*, nei aš nulesiau kviečių *dirvelę*. *Pr. d.* 8. Ponaitėli, neįduok *mane* ponui. Kas neskriaudžia *tą nelaimingą prastą žmogų*. Atsargiai tikt (t. kalbėk ir) neįduok *antausius*. O tu pati ar neužlindai man už akių, ar nepagróbei *ditką* bajorui dalijant? *Že-tė.*

**B.** 9. Ko tu neliaunies (nesiliauji) barusi *tą mergaitę*? Nė žolė negali pasigauti: nepaspėja *galvą* iškišti, kaip nugnybia šalna. Aš *tokį būrį* kiaulių nevaliosiu šerti *uždarytas*... ir vis *žoles* rinkti. Nematėt (ar negalėjot) tiems velniams *kuprą* ištaisyti?.. Vežama gatvėmis (ji) nespėjo *viską* pamatyti. Zosė nevalioja *darbų*, nespėja *tvarką* daryti. *Že-tė.* 10. Tą plėčką (butelį) nebuvo galima ištuštįt (ištuštinti). (Karaliaus duktė) nė *vieną kitokį* nenorėjo vest*, kaip tik vyrą su žalia barzda. Kad tu nepasižadi *mane* imt, tai aš tave čia nuskandįsiu. *Pr.* 11. (Mes) ir *poniškas ligas* kentėt neprivalom. Juk jie ir *kiaules* stuboj (troboj, pirkioj) laikyt nesigėdi. Rods ir aš nesigėdėjau ištiest savo *ranką*. Tai dabar viežlibų (padorių) kaimynų beigi bičiulių gėdėtis ir *juos* išpeikt nei viens neprivalė. Ir *jas* (klumpes) mūsų tėvų tėvai girt nenorėjo. Ar nepavelyjo gaišįt (neleido naikint) *jas* (varnas) mūsų karalius! (Aš žvirblių) *galvas nusuktas* kas mets jums duot nesistengiu. *Duon.*

Antrojoje šio skyrelio dalyje **(B)** pats neiginys yra tiktai prie pagrindinės tarinio dalies; prie bendraties, sudarančios papildomąją tarinio dalį, jo nėra. Tuo šitie pavyzdžiai **(B)** daugiausia skiriasi nuo pirmųjų (nuo **A**).

---

* Prūsuos ne tiktai vyrai, bet ir moters „veda". Kitur kur Lietuvoje vyrų „vedimą", rodos, visur skiria žmonės nuo moterų „tekėjimo" arba „ūžkurio pasiėmimo". — *R. J.*

§ 49. 1. Te (žem. tė), senutėli, duonos *gabalėlį*. 2. Pele, pele, te tau *kaulinį* (kaul. dantį), duok man geležinį! 3. Aš tau *klumpę* táukšt! Aš tą *ritinį* káukšt! Aš tau *kepurę* švilpt (švyst)! *Žem.* 4. Tegu (kad) *juos* bala!

Galiniuotinio veiksmažodžio reikšmės tiesioginiam papildiniui įgyja kalboje ir šiaip žodeliai *(te, takšt...)*, ne vieni tam tikri veiksmažodžiai. Galiniuotinis veiksmažodis čia, kad ir nepasakomas sakinyje tam tikru kaitomuoju žodžiu, esti ir savaime suprantamas (1—4).

§ 50. 1. Ir *šimtą* duotas kartais suklumpa. *Pr.* 2. Džiaugias, kaip *žirgą* dovanotas. *Žem.* 3. Aš kaip *nosį* nupiautas sėdžiu. *Že-tė.* 4. *Širdį* suspaustas paklausė Kolomanas. Šiuo tarpu jam nusileido ir Petras *širdį* sopamas. *Raš.* 5. Ko taip rėki, kaip *galą* daromas?

Čia turim tam tikrą nusakomąjį g-ką (1—5). Tą g-ką, tiksliau nusakyti sakinio minčiai, vartojame čia su neveikiamaisiais dalyviais. Jis gyminiuojas dažnai, žinoma, dėl savo prasmės ir su tuo galininku, kurs vartojamas su įvairiais negaliniuotiniais veiksmažodžiais ir gali tuo pat vardu eiti (§ 46).

Kiti šio g-ko pavyzdžiai. 6. *Avį* duotas — (jis) dar avino graibos! *Žem.* Mūsų šunelis *bet ką (betką)* paduotas ėda. *Ryt.* 8. Ir jis džiaugės savo *kaltybę* atleistas. 9. Jis dabar ir *menkniekį* primestas džiaugsis. 10. Į tą vietą galėjo tik *galą* daromi sprukti žmonės. *Raš.* 11. Blaškos it (yt) *dantį* geliamas. Kaip jis nerėks, taip *dantį* geliamas! *Žem.*

§ 51. 1. *Dieną* kaulus nešioja, *naktį* žiopso (= kurpė). 2. *Žiemą* brolis, *vasarą* molis (= krosnis). 3. Gēra tiems paukšteliams *rudenį* išskristi, kad *pavasarėlį* gali vėl sugrįžti. *Ryt.* 4. Kas žaliavo *žiemą vasarėlę?* 5. Ateik *kitą dieną (kitą vakarą, kitą rytą, trečią valandą, šitą šventadienį, sekmadienį...)*.

Čia turim vadinamąjį laiko g-ką (1—5). Jį vartojame sakinyje paprastajai laiko aplinkybei į klausimą: *kuomet,* arba *kada* (kas daroma, darosi, atsitinka)? Šitam gal-kui į tą klausimą vartojami čia ypačiai daiktavardžiai, kuriais laiką ar tam tikrą žymesnį laiko tarpą reiškiame *(diena, naktis, ruduo, vasara...)*.

Kiti šio g-ko pavyzdžiai. 6. Ji *dieną naktį* dirba. 7. Ateik *vasarą* — ir gausi. 8. Nejok, berneli, *pavasarį,* atjok,

berneli, *rudenėlį*. 9. *Tą kartą* nieko nesakė. 10. Ateik *kitą dieną*. 11. Bent *šventą dieną* galėtum pasilsėti.

12. Anksti *rytą rytužį* vandenėlio ėjau, o tai mano vainikėlį migložė užkrito. *Pr. d.* 13. *Sykį* ožkelė, žiūrėdama į mišką, ėmė ką galvoti. Ryto *metą* jau nebesikėlė senis. Kas tėvą motyną myli, tas *kurią dieną* ir kitus mokės mylėti. *Šįryt rytmetį* (jis) sužadino bernus. *Tą patį lýtotąjį rytą* Pasmalkio sodoje (žmonės) truputį pamigo. Dvaro mergikės sekmadienio *pavakarę* baudės eiti giedoti litanijos į lapinę dvaro sodne. *Rytmetį*, kaip švinta, Baltaragio vaikiukai pievose kirto žabarus. Zosikė nė *naktį* nebegali užmigti. Ankstie (anksti) *rytą*, kol dar nepakilo vėjelis, o saulelė *ką* tik taisės karščiau šildyti, pilkavo tiek žemė, tiek oras, tiek dangus, pilkavo visi pašaliai. *Šiokį metą* (tokiu oru) žmonys (žmonės), pripratę prie purvyno, braidė, taškė po miestelį. Sakė, tytuvėniškiai *ką* tik šiauliškius palydėję į Šidlavą, tuo ėjo mūsų pasitikti. *Šiokią naktį* gývoliai (gyvuliai) lauke, o *dieną* kinkyk į žambrį! Sekmadienio *rytą aštuntą valandą* išeisim atgal namõ. Kas *rytą* saulutė kildama kaitino iš aukšto. *Dieną* leisiu (tau) ilgesnį pokaitį. *Že-tė.* 14. (Pušelės) ir *vasarą* ir *žiemą* kaip rūtos žaliuoja. *Bar.* 15. Ėjau *rytelį*, raselę krėčiau, ieškojau tėvelio aukštam kalnely. *Ryt. d.* 16. Jai nerūpėjo *rytelį* keltis nei į darbelį eiti. *Skap. d.* 17. Traukit, jauteliai, pasilsėsit *vakarėlį*. *Ryt.* 18. Paskui, *trečią dieną*, ir kunigas atėjo. *Raš.*

§ 52. 1. Ar išbūsi čia *tris dienas?* 2. *Tris mylias* važiavau. 3. Dar *ilgą galą* turėsi eiti. 4. Kaip tu nueisi *tokį* (tokį ilgą, tokį biaurų) kelią pėsčias! 5. *Tris kartus (tris sykius)* važinėjau. 6. Dar *žingsnelį* pasitrauk.

Ilgio tolio ir braukõs traukõs g-kas (1—6)[91]. Jį pasakom sakinio aplinkybei į šiuos klausimus: *kaip ilgai? kaip toli (kiek tolumo)? kiek kartų (k. sykių), kaip dažnai?...*

Kiti šio g-ko pavyzdžiai. 7. Jis čia *tris dienas* dirbo, *visą vasarą* buvo. 8. Ir tu ne saulės *amžį* (amžių) gyvensi. 9. Oi žirge, žirge, žirgeli mano, ar neneši mane jauną per pusantros dienelės *šimtą* mylelių? 10. Ar nueisi naktį *tokį galą* vienas? 11. Pasitrauk *truputį* toliau. 12. Žengė *kelis žingsnius* ir sustojo. 13. Tinginys *du kartu* dirba. 14. Jis jau *tris sykius (tris kartus)* yra man rašęs.

15. Obrys, mano bernas, medžių vogt ar ką (ko) pasikirst kas *rudenį* rengias. *Duon.* 16. Važiuoja da *galą*, priva-

žiuoja gražių ir visokių medžių. Jis juos *galą* p a v ė ž i n o. Aš jau dabar *devyniasd*e š i m t i r *devynis* (devynerius) *metus* k l ū p o j a u, o dabar aš vėl *antra* t i e k t u r i u k l ū p o t. Tai p a l ū k ė k i t *valandėlę,* jis tuojau pareis. (Jie) a p s i s t o j o *bertainį* (ketvirtį) m y l i o s nuo karaliaus miesto. (Mano) galva taip krēta, dėl to ir nosis taip i l g a i n u t į s u s i. *Pr.* 17. Cibutė gal *dešimtį* s y k i ų a t m u š ė vilką. K a s *metą* (kiekvienais metais) a t l i k o m d i e n a s ir ganėm. *Tankų metą* (dažnais metais, dažni metai) a t s i t i n k a, kad po tokio lytaus staiga stoja žiema. *Visą vasarą* mama p a d ė j o mums d i r b t i: daržus nuravėjo, bulbes padėjo nukasti. A t s ė d ė j a u *tris dienas,* ir nebijau nieko! *Tris dienas* s ė d ė t i v a r o (žmogų) už dešimties (dešimtį, per dešimtį...) mylių. Dirbo dirbo, paskui, *kelias dienas* p e r s t o j ę s, vėl stojo į darbą. Mamaitė, išgirdusi tokią naujieną, v e r k s v e r k s — *dienas naktis,* ir mes verkiame valgyti. Gal n u s t o s nor *truputį.* Dabar *truputį* a t s i g a u s i u. Tur būt, pavargo klebonas, jau žmonys (žmonės) *truputį* p r i k l u s o. Kumelės toliau n e b e p a e i n a kaip *kokią dešimtį* ž i n g s n i ų tuo įtimpos, ir sustoja... Taip kalbėdamas (jis) a t s i t o l i n o *kelis žingsnius* pirma. (Sodoje) žemė b u v o *šmotą* (daug) g e r e s n ė. Neišlėkit, p a l ū k ė k i t *valandikę. Že-tė.* 18. Jau b u v o *trupučiuką* p a š a l ę. *Vien.* 19. J u o s t u m *dieną,* j u o s t u m *naktį,* tėvo diržo nesujuostum (= kelias). *Ryt. Rok.* 20. Apypietės (pefpietės, pokaičio...) g a l i *truputį* p a m i g t i (glustelėti). G l u s t e l k *valandėlę;* dar *valandėlę* p a g u l ė k. P a s i t r a u k *kelis žingsnius* į šalį; p a v a ž i u o k *kelis žingsnius* toliau. P a s i s l i n k *truputį, galelį...* dar p a ė j ė k *porą* ž i n g s n i ų. *Raš.* 21. Ar ilgai b u v o jis mieste? — Rodos, *tris dienas. Slm.*

§ 53. A. 1. I š ė j a u *valandėlę* iš namų — ir žiūrėk, kokia nelaimė atsitiko! 2. P a s i t r a u k *kelias dienas* iš namų — ir neras žandarai. 3. Ir jis i š v a ž i a v o *visą vasarą* iš namų. 4. Važiuodamas iš Italijos į Lietuvą, s u s t o k *kelias dienas* Berlyne. *Raš.* 5. Sūnų čia p a l i k s i u bent *kelias dienas* vieną. 6. Jonas p a s i p r a š ė ir mane bent *pusvalandį* į trobą. *Žem.*

Čia turim vadinamąjį p ó b ū v i o g a l - k ą. Jį vartojame sakinyje dažniausiai po priešdėliuotinių s l a n k õ s arba s ą j ū d ž i o veiksmažodžių, žymėti, k u r į l a i k ą kas p a s i t r a u k i a, išeina, pareina ar sustoja pasilieka, palieka p a b ū t i, paviešėti, pasilsėti... Bendratis „pabūti" dažniausiai yra tik savaime

suprantama; kartais ir s ą j ū d ž i o žodis sakinyje nepasakomas, tik sakytojo savaime suprantamas (6).

Šitos rūšies gal-ką vartojam laiko aplinkybei, atsakydami į kláusimą: k a i p ìl g a (k. ilgai), k i e k l a i k o, *kurį laiką* kas p a s i t r a u k i a, i š e i n a, s u s t o j a? *kaip ilgai* kas nori p a s i t r a u k ę s arba sustojęs pasilikęs kame p a b ū t i?...

K i t i š i o g a l - k o p a v y z d ž i a i:

7. Ir jis p a s i t r a u k ė *kelias dienas* iš namų, i š ė j o pagaliau *valandėlę* iš savo trobos. 8. Vaiką t u r ė s i u p a l i k t i *kelias dienas* Kaune pas seserį, o pati į kursus važiuosiu. 9. Juk ir šią vasarą a t v a ž i u o s i, tur būt, *porą* d i e n ų į talką (per mėšlavežį): šitam mėšlavežiui, žinok, ir gardų skilandį laikomės. 10. Ir mane, žinoma, i š l e i s nors (bent) *mėnesį* (namõ, į tėvus). Dabar ir į mus a t e i k *kelias dienas* p a v i e š ė t i (padykinėti, pamedžioti, pauogauti ir šiaip pabūti). Direktorius p a s i t r a u k s dabar *visą dieną (visą valandą)* iš mokyklos, tu jį turėsi pavaduoti. Jį *visą mėnesį* p a l e i d o atostogų. Jis *visą mėnesį* a t l e i s t a s (p a l e i s t a s) atostogų. Miestan (į miestą) ar *visą dieną* i š e i n i? G a l i vėl i š e i t i (i š v a ž i u o t i) *kelias dienas (kelias valandas)* iš namų. Ir čia s t a b t e l k i m *kelias minutes*. Iš gimnazijos jį a t l e i d o *pusę* m e t ų (pasilsėti, namie pagyventi); po pusmečio, išlaikęs egzaminą, jis galėsiąs ir vėl stoti į tą pat ar kitą gimnaziją. Velykų atostogų (jis) v a ž i u o s i ą s (i š v a ž i u o s i ą s) tik *kokias dvi savaites*. Atostogų i š v a ž i a v o jis *visą mėnesį*. Važiuodamas iš Latvijos s u s t o k *kelias dienas* ir Kaune. Taip, s u s t o s i u bent *tris dienas* ir Kaune. Kun. Prapuolenis, konfliktui išvengti, a p l e i d ž i a (palieka) kelis *mėnesius* Petrapilį, išvažiuodamas Jalton. *Raš.* 11. Į kalinį (į kalėjimą) n u v a r y k i t jį dabar *tris dienas*. Tą mokinį mokytojų taryba n u s p r e n d ė *visą pusmetį* p a v a r y t i (a t l e i s t i) iš mokyklos; po šešių mėnesių taryba sutinka jį vėl priimti į gimnaziją, bet jau iš egzamino. *Raš. Žem.*

12. Jis turėjo labai piktą motyną, tai jis tą mergą (parsivedęs iš daržo) p a s i k a v o j o (kur nusikišo, pašalino, prašalino, nukišo...) *keturias nedėlias,* kad ta senoji (jo motyna) ją (jos) nematytų. *Pr.* 13. (Prašom užeiti į trobą pas mane) n e i l g a i, n e i l g a i, *mažą valandikę,* neužtruksi. N o r ė j a u *valandikę* k r i s t i prasnausti. P a k r i s k *valandą* ligi pusryčio. V a ž i u o s i u pas mamą *valandėlę* (važiuosiu, kad galėčiau ten bent valandėlę su ja p a b ū t i). Jeigu ir *keletą* d i e n ų t r u k t u m i (išėjęs iš namų, pasilikęs mieste), neapleisim jūsų gyvenimo. *Že-tė.* 14. *Kelias*

*dienas* išeis piemuo atostogų? *Ryt.* 15. Kada tave paleidė (paleido) atostogų? *Kelias dienas* tave paleis namõ? *Kelias dienas* pareisi atostogų? *Ryt. Kup.* 16. Ar ilgaĩ (ìlgai) jis čia užtruko? Neužtruk ten ilgai. Mieste ne daugiau kaip *valandą* užtruksiu. Daržan ji *kelias minutes* teišėjo. *Ryt. Slm.* 17. Sargas *minutytę* atsitraukė nuo langelio. *Vien.*

§ **53. B.** Duonelaičio raštai, Prūsų krašto kalba ir kelios kitos mūsų tarmės šio gal-ko reikalui kaip ir neduoda tam tikrų kalbos pavyzdžių. Duonelaičio raštuos ir Prūsų tautosakoje beveik (plg. § 53 **A**, sak. 12) neturiu pastebėjęs, kuo Prūsų lietuviai atstoja tam tikram savam reikalui šitą mūsų galininką. Bet iš jų, kaip ir iš kitų, raštų lyg aiškėja mums, kad ir šitos rūšies g-kas, šioks ar toks, ten atsakyti turi, bent senosios kartos žmonėms, į paprastuosius laiko ir pobūvio gal-kų klausimus: *kaip ilgai? kurį laiką?...* Taip bent reikia spręsti iš šių mano turimų šitam reikalui kalbos pavyzdžių:

1. Ar *ilgai* išeisi? Jis *n'ilgai,* tur būt, išėjo? *Pr.* 2. Dangui mes žadame pašlovint *amžinai* tave. Dėl Adomo nusidėjimų *amžinai* prapult turėjom. *Pr. raš.* 3. Medžiai želmenį jau *būtinai* pametę. *Pr. raš., Žem.* 4. Ar *ìlga* vyras išvažiavo? Kažin, ar *ilgai* ji užmigo? Kad bent *valandėlę* gaučiau užmigti! *Žem.* 5. Bobos sako: „Taip jau ji ir *amžinai* užmigs". *Že-tė.* 6. Ar *ilgaĩ* tave paleidė (paleido) atostogų? *Ryt. Kup.* 7. Ar *ilgai* išėjo daržan (į daržą)? *Raš.*

§ **54.** Klaidų gal-kas. Mūsų raštuos ir mókytinių kalboj yra ir šiokių gal-kų:

1. Generolas vadovavo mūsų *kariuomenę* beveik dešimtį metų. 2. Trakų miškuos nušauta devyniolika kiškių iš kurių 3 *baltuosius.* 3. Čia jo surašyta *keturis sąsiuvinius.* 4. Įsitaisęs buvo ir mašiną *tuos linus* minti.

Du šios vietos pavyzdžiu (3, 4) yra paimtu šiam gal-ko skyreliui iš mano girdėtosios miesto kalbos, kitu du (1, 2) — iš mūsų dienraščių kalbos. Duotuosius pavyzdžius skaitytojas atsitaisys, man rodos, ir iš šių sutinkančių su mūsų žmonių kalbos taisyklėmis sakinių:

1. Jis vadovavo (vadavo) mūsų *kariuomenei* beveik dešimtį metų. Kaip ilgai jis *mums* tarnavo, atstovavo? 2. Trakų girioje (giriose, miškuose) nušauta devyniolika kiškių, jų tarpe *trys baltieji.* Tenai nušauti (buvo n-ta...) ir *trys*

*b. kiškiai*. 3. Čia jo s u r a š y t i *keturi sąsiuviniai* (k. s. surašyta). Jų *visos tos giesmės* (dainos) m o k ė t a. *Bar.* 4. Įsitaisęs buvo ir mašiną *tiems linams* m i n t i.

---

## ĮNAGININKAS.

§ 55. 1. *Šaukštu* upės neišsemsi. 2. Tinginys ir kelią *koja* rodo. 3. Rugius jie *savim* (patys įsikinkę, ratus traukdami) veža — arklių neturi. *Ryt. Žem.* 4. *Kuo* rytoj vilkėsi, segėsi? 5. Keturi ponaičiukai (karvės speniai, stalo kojos) *viena kepure* dyvi (dėvi). *Ryt. Užul.*

Čia turim į n a g i ų į n a g i n i n k ą (1—5). Jį vartojame pirmiausia išreikšti sakinyje tam į n a g i u i (įrankiui), arba padárgui, kuriuo kas daroma (atliekama, pasidaro),— paprastai į klausimą: *kuo* (kas daroma)? Tais „sakinio įnagiais" eina, žinoma, labai įvairūs, ne tiktai paties „įnagio", žodžiai [92].

K i t i š i o į n a g i n i n k o p a v y z d ž i a i. 6. Jis tuomet *dantimis* griežė. 7. *Pirštu* nesitepk sviesto. 8. Kliudė man *akmeniu* galvon. *Ryt.* 9. *Dumplėmis* vėjo neatpūsi. *Délnu (délna)* kūjo neatmuši. 10. Gerą paukštį *dviem kulkom* šauja. 11. Miesto berneliai *dviem žagrelėm* aria — aruodai tušti; kiemo (kaimo) berneliai *viena žagre* aria — aruodėliai pilni. 12. *Kojomis* žemės neišgyvensi (neišdirbsi). Ar žinai valstybę, kuri žmonių *girtybe* tegyvena (tėr gyva)? 13. *Tuo* p a t *(tuo pačiu) saiku* bus ir jums atseikėta. 14. Mano brolis tavo *arkliu* išjojo. 15. Reikėjo vežti *arkliais* arba *savimi,* jei neturėjai arklių. 16. Aš vìsa tat *savim* esu ištyręs. 17. Girtas *penkiais šešiais (p. š.* važiuoja), o pagiriomis n ė *vienais.* Jis ir *šešetu* moka važiuoti. 18. Daug *vežimu (ratais)* veža. 19. Plaukiau *garlaiviu,* važiavau *traukiniu...* 20. Rašyk man *šituo adrisu (adresu).* 21. *Tais pinigais* sunku dabar išmisti (išgyventi). 22. Liepė valdovas ir jį nubausti krašto *įstatymais. Raš.* 23. *Svetimu protu* netoli tenujosi (tenueisi). 24. *Piktumu* meilės neįgysi. 25. *Tokia* žmonių *neapykanta* (taip nekęsdamas žmonių) netoli tu čia nuvažiuosi. 26. Jos dukrelė šilkų *skarele* ryšėjo, aukso *žiedeliu* movėjo (mūvėjo). 27. *Kuo* tu klojėsi naktį, ar *šituo apklotū? Raš.*

28. Ak jūs vargdienėliai, (jūs) *rūbais* vis *vienais* ir *tais pačiais* u ž s i d e n g i a t. (Vókiečiai visoki) jau *rūbais* mūs, kaip mes, v i l k ė t i p a g a v o. Nepykit, kad aš jums dar daugiaus, kas reik, *trumpu žodžiu* p a s a k y s i u. O ir ten mane bobos s u k a č e r-

g o m s (maišikliais, žarstekliais) i š b a d ė ir, *šunims* (šunimis) p i u d y d a m o s, jau kone visą suplėšė. *Duon.* 29. Pašokęs a p s i t a i s i a u *kuo* t u r ė j a u. Vienas sakė, kad (tas knygas) v e ž t e v e ž ą, kitas — kad ant kupros *savimi* n e š ą. N u b a u d ė mane dievas *tokiu vaiku* (davęs man t o k į vaiką). Čia ir žmona ir vaikas *mirtimi* d a l i j a s i (beveik miršta). Kame tu rasi provą (tiesą, téisę) po kelių dešimtų metų a t s i m a i n y t i *žeme?* Ponas *keliuku* s a v i n a s. *Že-tė.* 30. Žmonės *vežimais* tuos medžius miestelin v e ž i o j o. Čia *visais lapais* d r e b a epušės nusigandę (drebulės nusigandusios). Ėgi *srovę* t e š k e n a upelė Šventoja. (Dirvonai) p a s i p u č i a *sāmanom* nuo grybų t a š k u o t i. *Bar.* 31. Samadukas, *kumsčiomis* s k i n d a m a s sau per minią kelią, pasileido bėgti. *Vien.* 32. Jie *kortomis* ž á i d ž i a. *Laz.* 33. *Koja* m i n a, *pilvu* t r i n a, kur žiojas, ten kiša (= staklės). Ubago (pavargėlio, eľgetos) kumelė *šešiais lopiniais* l ó p y t a (= langas). Mano *širdžia* krosnelę k r o v ė, ugnelę kūrė. *Ryt.* 34. *Dviem pupom* kelius (kelis) laukus (visą lauką) a p s ė j a (= akys). Ungurių berneliai ožio *ragais* t ū t a v o, *lamzdeliais* (vamzdeliais) l a m z d a v o. *Ryt. Rok.*

Tiksliai kalbant, kai kurių šios vietos pavyzdžių, gal būt, ir nereikėtų mums laikyti į n a g i ų įn-kais (*mirtimi* d a l i j a s i 29, a t s i m a i n y t i *žeme* 29, *srove* t e š k e n a, *samanomis* p a s i p u č i a 30). Keli šios vietos įn-kai, gali dažnas pasakyti, čia neina pačiais įnagiais, jų privalo sakiniuose tik tam tikri veiksmažodžiai (d a l y t i s, t e š k e n t i, p a s i p ū s t i, a t s i m a i n y t i...). Tuo tarpu nutilsiu: dėl šito dalyko čia neteks mums bartis ar ginčytis.

§ 56. 1. V a ž i u o k *keliu.* 2. Brolelis *lauku* mane l y d ė j o. 3. Vanagas s k r e n d a *patvoriais,* tarp medžių. 4. Vandens srovelės b ė g a *šaligatviais.* Kregždės tik s k r a i d o, tik l a k s t o jo (vanago) *viršum. Raš.*

K e l i o į n - k a s (1—4). Juo pasakome, k u r i u o k e l i u (r ú o ž t u, r ú o ž u) arba k u r i a v i e t a (k u r i u o t á r p u) kur einama arba šiaip slenkama. Šitas įn-kas yra visai artimas pirmojo (§ 55) giminietis; jo nuo to pirmojo galėtumėm ir neskirti griežtai [54].

K i t i š i o į n - k o p a v y z d ž i a i. 5. Žiūrėk, kaip vanduo *keliu* kiurknoja. Sielių (rąstų, sienójų) *Nerimi* dėl sausos vasaros n e l e i d ž i a šiemet į Vilnių. Jie dabar *Kristum* (Kristaus p a-

veiksiu ar mokslu) seką. *Raš.**. 6. Vilką minim, vilkas *keliu* bėga. 7. Važiavau *geležinkeliu* (gelžkeliu). 8. Iš po pusnyno pasileido *griovin* vanduo. 9. Eik *vaga, paklúonėmis, pãtvoriu, pamiške, pagiriu, pãupiu, pajūriu*... 10. Vilkai *palaũkėmis* mėgsta vasarą slinkinėti. 11. *Pãnemune* važiavau. 12. Saulė *žeme* ridinėja (ráičiojas). 13. Nevaikščiok *lytum* (ta vieta, ar tuo žemės rúožu, kur lyja). 14. Broliukas *pusnynais, tvoromis* láipiojo. 15. Lipinėja kaip ožkos *karklýnais*. 16. Kada važiavau per lauką, *šalimis* jojo jauni (balti) broleliai. 17. Vanagas pasirodė iš anapus trobos ir pasuko *pakluonėmis*. 18. Ne vienas sakėsi matęs ir aitvarą lakstant *patrobiais*. Dar tėvas negimęs, sūnus *padángėmis* laksto (= ugnis, dūmai). 19. Ir čia *tárpais (dáiktais, rúožtais, vietomis)* lyja. 20. Žmonės *šalikele* ėjo, ne *pačiu keliu*. 21. *Kalnais* lakiojau, dauboj nakvojau, žilvičių krūme lizdelį kroviau. 22. Eik čia nosies *tiesumu* — ir prieisi mūsų kroklį. *Žem*. 23. Jis buvo savo *tėvu* (savo tėvo pėdomis, keliais...) pasekęs. *Tuo* tavo *mokslu* jie, žinoma, neseks. *Ryt*. (Plg. sak. 5).

24. Būrs užlipo *viena pupa* iki debesų. *Pr*. 25. Dar netolimais kaži kur giesta vyrai ir motriškos *pakaitais*. *Viršumi* (vandens viršumi, paviršium) plūdura (plūduriuoja) burbulai. Žmonių minios, *šalikelėmis* miestelyje sustojusios, mūsų laukia. *Kuriuo** mes išeisim į vieškelį? Aš tik žiūriu, *kuriuo* išsprukti pro duris. Debesys juodi *pašaliais* dangaus slankiojo, matyties *šalimis* lijo. Nemitęs Gaidys keliauja, brenda *purvynais*, taško *tais pačiais keliais, kuriais* andai Vanagas keliavo. Agotė varinėjosi bandą *papūdymiais*. Vaikai įmanytų Zosei *sprandu* jodyti. Toks asesorius, urednininkas, žandaras, raštininkas — visi žmogaus *sprandu* joja. (Tik) gerai *papievìais* karves priganyk. Pamačiusi jau *pylimuku* gerai jį atsitolinus, (Cinokienė) šaukė. O *kuriuo* (jie) nugena, jug (juk) ne *dangumi*, vis turi ginti per mano žemę? (Tie siuntiniai) keletą mėnesių eina *vienu adresu*, toliau *kitu*. Visi jo darbai ėjo senovės *rėžtu* (kaip kad senovėj, k. k. seniau eidavo). *Že-tė*. 26. Girdi, kaip *šakõm* šnibžda medžių kalba šventa. Alksniai, lepšių sodyba, *palaũkėm* sužėlę, *šakõm* kekes riešutų lazdynai iškėlę, atãkaitoj brendina. *Bar*. 27. Katytė pradėjo šliaužti vilkdama *žeme* savo kūnelį. *Bil*.

* Beveik šita pat prasme veiksmažodį „sekti" sudedam vietomis tiktai su galininku. Šito veiksmažodžio dalykas nėr man tuo tarpu visiškai paaiškėjęs [93]. — *R. J.*

* Žodis *kuriuo* (lenk. kędy, *kuriuo keliu*) čia eina jau prieveiksmiu. — *R. J.*

28. Kastulis paspaudė drigantą *plentu.*— Buvo vėjas. *Dangumi* slinko tamsūs tiršti debesys.— Sargas pradėjo stumti Ievaitę *laiptais* žemyn. Šaukė ji, brisdama *purvu viduriu* gatvės ir nešdamosi rankoje nutrauktą nuo galvos skarelę. *Vien.* 29. Ir jis tariąsi *Kristum* sekąs. Tik perdaug toli nenusek *šituo* jo kalbos *pavyzdžiu.* Ir jis bus savo *tėvu (tėvais)* pasekęs. *Raš.* 30. Jie *čigonais* sekę, jis *tavim* sekęs. *Ryt. (Užpaliai).*

Pasiaiškinant čia tenka pažymėti, jog sakydami (23): „Jis buvo savo *tėvu* * pasekęs", norim pasakyti, jog „jis buvo savo tėvo *pėdomis (keliais), pavyzdžiu pasekęs".*

Iš tų dviejų įnagininkų (§§ 55, 56) gauna pradžią ir keli kiti to pat vardo linksniai.

§ 57. 1. *Anuo metu* kalbėjo Jėzus... *Sen. Raš.* 2. *Tais metais* buvo čia visur badas. 3. Viskas reikia *laiku* daryti. *Žem...* 4. Atėjo *pavakare, pietumis* (per pietus, pietų metu). 5. *Kartais* ir vilkai moka pasirodyti meilūs. 6. *Rytais* jis anksti pakyla, *vakarais* tuoj gula.

Čia turim laiko, arba meto, įnag-ką. Juo atsakom į klausimą: *kuriuo tarpu (k. laiku)* arba *kuriais tarpais (kuo metu, kuomet, kada)* kas daroma? Kaip matyti iš šitų šešių kalbos pavyzdžių, jis skirtinas nuo laiko galininko.

Kiti šio įnag-ko pavyzdžiai. 7. Vasarą saulė leidžiasi beveik visada *tuo pačiu metu.* Kur vakar buvai *šiuo metu? Ryt. Žem...* 8. *Darbylaikiu (darbymečiu)* ir akmuo kruta. *Žem.* 9. Reikėjo lig *laiku* (kol dar nevėlu buvo) nuspręsti (pasakyti). Tu turėjai lig *laiku* juodu suderinti. *Žem.* 10. *Vienu* akies *mirksniu* viskas nutyla. 11. Kur tu dabar *nakčia* (nakties metu) važiuosi? 12. Šiandie protarpiais tegaunu miegoti. 13. *Tuo tarpu* atėjo į jį seneliukas. *Ryt. Tuo tarpu* pasitrauk į šalį (šalin). 14. *Šiuo žygiu* to nepadarysiu. 15. *Šia próga* dar vieną naujieną pasakysiu. *Ta próga* galėjai ir ligonį aplankyti. 16. Mes šiandie *gaĩgyste (gaĩdyste, gaidykste, gaidžiagyste, gaidgyste)* kėlėmės. 17. Ateik *peȓpiete* (apypiete, per pogulį), *priešpiečiais.* 18. „Kad nori turėt lengvus drabužius, tai reik *jaunu mėnesiu* pasisiūdint". *Sl. Vid.* 19. Girtas penkiais šešiais (strapaliuoja, svyrinėja,

---

* Daug kas skiria kalboje linksniùs: jie (žandarai) *mane* (gal.) seka (nori susekti), ji *vištą* seka (nori matyti, kur višta nuslinks kiaušinio dėti), jis *tėvu, Kristum* (jo mokslu, įnag.) seka, eina (seka jų pėdomis, keliais ar gyvenimo pavyzdžiais). — *R. J.*

važiuoja...), o *pagiriomis* nė vienais. 20. Jis ir *sekmadieniais* mokosi (tą savo darbą dirba). 21. Ona, ko tu taip vėikiai metei ten darbą dirbusi? — Kad būtų žmoniškiau su manim elgęsi, būčiau ten ir *metais* dirbusi. 22. Ateik *septyniomis*. Traukinys iš čion išeina *aštuoniomis* (aštuntai valandai pasibaigus ar išmušus). 23. Argi jūs išeisit *vienais metais* visą šitą vadovėlį? 24. *Viena diena* nuvažiuosi į Kauną. 25. *Tomis keliomis dienomis* jie gražiausiai išėjo savo mokslo abėcėlę. *Raš.* 26. *Keliais (trimis) atvejais* to nepadarysi. 27. *Tuo pasimatymu (susitikimu)* nesumečiau (nesusipratau, nesusiprotėjau) pakalbėti su juo.

28. (Žmogus) *sykiais* vargstantiems (v. paukščiams), néi koks meilings geradėjas, grūdus patvory barstydams ragina valgyt. Taigi mokinkis (mókykis), miels žmogau, *čėsu* (laiku) pasirūpint (tuo). *Duon.* 29. Aš *vakarais* Saulelei turiu klot patalėlį. Kas *rytais vakarėliais* prakūrė tau ugnelę, tau klojo patalėlį? *Pr.* 30. *Šiais laikais kitais metais* dygo jau žolelė. *Tuo tarpu* n e t o l i m a i s, pasienyje, atsistojo nepažįstamas, bet įstabus žmogus. Baltaragis pats visu *pirmu* (= v i s ų *pirmiausia)* pro duris bėgo prie Cinokų šaukdamas. O čia v i s u *pirma* (= p i r m ų, p i r m i ų *pirmiausia,* v i s ų *pirmiausia)* Baltaragis įdavė Cinokus. Ne dyvai *tokiu lijimu* (tiek daug lyjant)! *Pačiu dienovidžiu* (vidurdieniu) liko žemė pastyrusi. *Priešpiečiais* toks išsižiojėlis piemenukas, atėjęs prie vieno dvaro vaikino, sako... *Tokiu oru* labai maigu miegoti (malonu m., miegas labai ima) — miegti, miegti (= miegi, miegi) ir kas kartas daugiau nori. Trys pamokslai *viena diena.* (Ten tu) keletą rublių *menka vãlanda* gali uždirbti. *Že-tė.* 31. Mirė jis... *viena diena* su Petkūnų Stašeniu. Vasarą ir *didesnėmis šventėmis...* Skersalaukiuose kasdien būdavo svečių. *Šventvakariais* ir *šventadieniais* pas Stašenį rinkdavos sodžiaus jaunimas vakaruoti. *Vien.* 32. *Dienom* gaudo, *naktim* (= dienomis, dienõms, naktimis) riša, ašarėles traukia, iš po Turkų mūsų brolio jau nebesulaukia. *Ryt. d.* 33. Šiandien *šõriais* lietus lyja, *šõriais* (gūsiais, tárpais) saulė šviečia. *Ryt. (Rok.).* 34. Jo sodas *pramečium̃* (kas antri metai) veda obuolius. Įdomu susekti, *kuo* b ū d u ir *metu* yra išsiskyrusios ir susidariusios atskiros kalbõs tarmės. *Raš.* 35. *Sykiu (drauge)* ir mane parsiveši. *Kitu sykiu (k. kartu)* daugiau, tur būt, laimėsi. Ir aš eisiu *sykiu. Vienu sykiu* visų tų medžių neparveši...

Šis į n - k a s čia reiškia dažniausiai, jog kas vienu kurio laiko t a r p u arba t a r p a i s atsilinka; g a l i n i n k a s čia paprastai reiškia m e t ą arba l a i k ą, kiek plačiau kalbėtojo suprantamą. Į šitą pat skyrelį įdėtas tarp kalbos pavyzdžių ir

*Že-tės* pasakymas su žodžiu „netolimais", kurs, žinoma, laiko aplinkybės nereiškia,— bet jo ir kur kitur čia negalėjau nuskirti.

§ 58. 1. *Kuo* ji s i r g o? — *Gumbu, šiltine...* 2. Kitur žmonės ir *badu* dabar m i r š t ą. 3. Jis *tinginiu* n e p a e i n a (savo tinginio nepavelka). Ar jis *kuo* s k u n d ė s i? 4. Mes *juokais* t r ū k o m e (l e i p o m e) klausydami. 5. Klaũsė eglutė *piktumu* n e b e s i t v e r d a m a. *Tuo* ir jis y r a k a l t a s. *Raš.*

Čia tenka kalbėti apie p r i e ž a s t i e s į n - k ą (1—5). Jį sakom į klausimus: *kuo* kas miršta, serga, nepaeina, nesitveria, skundžias, *kuo* kas kaltas...?

K i t i š i o į n - k o p a v y z d ž i a i. 6. Vyrai rečiau, rodos, *gumbu* s e r g a. Jis s i r g o (m i r ė) *šiltine (karščiais), tymais, rauplėmis, sauslige...* 7. N e s i r k *nẽliga.* Petras tuomet mano *liga* s i r g o (= sirgo ta liga, kuria aš sirgau, sergu; buvo didžiai susirūpinęs manim —„manimi sirgo"). *Kitais* taip n e s i r k (nesirūpink). *Žem.* 8. Ne liga jį, vaikeli, į kapus nuvarė: jis *senatve* m i r ė tenai. 9. *Kuo* tu dabar s k u n d i e s i? Senelis, prieš mirdamas, dažnai *viduriais* s k ų s d a v o s i. Vakar ir dėdė s k u n d ė s i *tavim* (tave kaltino...). 10. Taip š a u k ė, taip r ė k ė vargšas *kojomis, viduriais* (šaukė rėkė, skųsdamasis kojomis...). 11. Jis visą dieną *pilvu* r ė k ė (skundėsi...). Vakar, klausau, senis š a u k i a r ė k i a (aimanuoja, dejuoja) *viduriais. Vid.* 12. Parnešė vargšą namo išblyškusį, *skausmu* a i č i o j a n t į. *Raš.* 13. Vaikai, klausydami tos pasakos, net *juokais* v i r t o (alpo, leipo, nesitvėrė). 14. Visi p a s i l e i d o *juokais.* 15. Ji *kuone* (kone) a p a l p o iš išgąsčio. *Žem.*

16. *Kuo* jį k a l t i n a, į t a r i a? 17. *Kuo* jis n u s i d ė j o? — Jis *niekuo,* man rodos, n e d ė t a s (nenusidėjęs, nekaltas). *Žem.* 18. *Tuo* n e s i r ū p i n k. 19. Reikėjo ir próga (ir *juo)* p a s i n a u d o t i. 20. *Kuo* (ko) jūs dabar a b e j o j a t? 21. Ir aš *juo* d ž i a u g i a u s. Jis savo *vaikais* n e s i d ž i a u g s. *Sẽntėviais* pats n e s i d i d ž i u o k: *savais* t e s i g i r k, jei turi, *nuopelnais.* Ir *vaikáičiais* (vaikų vaikais) jam t e n k a tik d ž i a u g t i s. *Raš. Pr. Žem...* 22. *Kuo* tu j u o k i e s i? Tu *juo* n e s i j u o k. *Ryt.* 23. *Manim* jie n e p a s i t i k i. *Juo* n e t i k ė k. T i k ė k *manim* kaip *senu žydu.* Dievas savo stebuklus rodo tik tiems, kurie t i k i *stebuklais.* 24. Jis buvo *manim* visai p a s i k l i ó v ę s. Dabar *tavim* n e b e s i k l i á u s i u (nebesitikėsiu). *Žem.* 25. *Tuo* jie ir tave į t i k i n o. 26. Visi s t e b ė j o s i jo *išmintim* ir *atsakymais. Sen...*

27. Nėr žinios, *kuo* čia labiau reik stebėtis, ar jų *nesąžiningumu* ar *kvailumu*. *Raš.* 28. Jie domisi ir *mokslu*, ūkio *dalykais*... 29. Puikus buvo vaikas: visi *juo* gėrėjomės, džiaugėmės ir domėjomės... 30. Ir tavo *rauplėtumu* jis biaurisi. *Žem.* 31. *Juo* tu nesikratyk (nesibodėk, nesibaidyk, nesibaisėk), nusikratyk... *Žem.* 32. Medžių šakos *obuoliais* lūžo. Šiemet labai žydėjo sodai, buvo net šakos *žiedais* nulinkę (nulinkusios). *Ryt.* 33. Kiti raštai ir savo *antraštėmis* daug kam krinta į akį. *Raš.* 34. Visa draugija tiktai *juo* (jo *dėka*) laikosi. 35. Ne *viena duona* žmogus gyvas. 36. Ne *viena žole* gývolis (gyvulȳs) laimingas. *Že-tė.*

37. Nubudo ir kiti *tuo triukšmu*. 38. *Kiekvienu atsitikimu* kreipkitės dabar į jį. 39. Į Kauną jis savo *reikalais* išvažiavo. Ir jis čia *tuo reikalu (tuo tikslu)* sukinėjosi. 40. Ir jis pagaliau prasigyveno, bet ne tavo *dėka*. Rugių kirsti jis ir savo *dėka* (neprašomas, neraginamas) ateis. 41. Jam reikėtų, mano *nuomone* (m. *gálva, supratimu, manymu*), kitaip verstis. *Ryt.* 42. Kiaulė ėmė ir čia, savo *papratimu*, žemę knisti. *Senu papratimu* taip darome. *Raš.* 43. Geriamą stiklelį *senu įpročiu* taure tebevadinam. *Dauk. Žem.* 44. Tenai, valdovo *paliepimu* (valdovo liepiami), pastatė žmonės ir šitą bokštą. *Raš.* 45. Jie dievo žodį skelbia ne savo *prasimanymu*, bet dievo *įsakymu*. *Dauk. Žem.*

• 46. Ką veiksi žmogus stokodams ir *badu* mirdams. (Bobutė jo) tuo (tuoj) *gumbu* vaitot ir skaudžiai sirgti pradėjo. Šis, akis užsipylęs ir *dūkiu* svyrinėdams, dar būrų giria vagystę. *Duon.* 47. Džiaūkis *kakaliu* (krosnim), o ne *manim*. Jis *nieku* kalts nebuvo. Mes drąsiai galėtum' *juo* tikėti. Žmogau, nenusimink varge, tikėkis *dievu*: jis tave *badu* nenor žudyti. *Pr.* 48. (Zosė) pareina namo... O dieve mano! Nenori savo *akimis* tikėti.— Zosė taip jį mylėjo, taip *juo* pasitikėjo.— Tavo poni *kiekviena tarnaite* pasikandusi (yra p-si), jog perdaug ėdri, o čia nė duonos kiek reikiant neduoda.— *Vaikais* pasikąskit,— sušuko šeimininkė.— Tuomet nusikratytumim *tais velniais*.— Zosė susigraudino *palankiais* pono *žodžiais*.— (Zosė) po kelių dienų, nebetverdamos *badu*, pašoko į krautuvikę.— Gailu (gaila), numarins tave *badu* tie šykštukliai (šykštuoliai, šykšteniai).— (Tuos žodžius) uždususi *bėgimu* tarė Zosė.— Motyna dar ant lentos neužšalusi, o tos *náuda* varžosi...— Kažin ar jūs ilgai tūrėtumit (ištvertumėt, ištūrėtumėt) mano *valgiu?* — Žmonių daugybė pri-

sirinko ir iš tolo atlaidų *dingste,* daugiausia — į prekymetį ėjo.— Srebiu, kaip nieko neišmānąs, vistiek prisitūrėdamas pyragiukų *dingsčia* (dingste).— Vaičius vis jo *persimainymu* stebėjosi.— Zosė iš pradžios, apsvaigusi *degline,* tylėjo ir maža tegirdėjo jų kalbos. — (Jis) su Japonais kariavęs, kiek ten vargo matęs, be poilsio, be viralo kuo *badu* nepadvėsęs (kuone badu padvėsęs, kone badu padvėsęs). — (Jos) širdis plakė ir *skausmu* plyšo.— Visos žolelės traukte traukia (žmogaus) akis savo *žalumu* ir *vešumu* (vešlumu, tarpumu). *Že-tė.* 49. Nereikia *jais* tikėti. Tikėk *manim.* Jis *alum* pasigėŕė. *Ryt. Rok.* 50. Stuobriai papuvę *savâime* išvirtę. (Grybai) patys *savaime* suglebę supūsta. Ir teip vìsa suminša (sumįšta, sumyšta), *vėjeliu* praskysta. Sunkios dienos atėję (atėjusios), žmonės *badu* mirę. (Eglė) medžian (medžiu) *gáilysta* (gailesiu, iš gailesčio) virto. *Bar.* 51. Ar tu *durim* (durimis) apsirikai, ar kurių biesų! *Vien.*

Priežasties įn-ką sakom, vadinas, ir į klausimą: *kuo* kas leipsta, dejuoja, negaluoja, rėkia...? Į panašius klausimus sakome jį ir su kitais veiksmažodžiais, sakom jį ir su būdvardžiais (sak. 5, 17, 35, 36...).

Šitas įn-kas sakomas su tam tikrais veiksmažodžiais ir šiaip kalbos reikalui, laikomam dažniausiai, paprastai kalbant, ne pačia veiksmo priežastim. Tiksliai į klausimą: *kuo* kas pasidaro? — juo ne visada atsakom. Jį gali tūlas laikyti ir kita sakinio aplinkybe arba tiesiog tam tikru papildiniu, bet mums juo tam tikra šio linksnio rūšis terūpėjo iškelti aikštėn (daugelyje šios vietos kalbos pavyzdžių): dažnai sakinyje ir laiko arba kita kuri (įnagių...) aplinkybė gali ir priežasties aplinkybe beeiti sakiniui.

Šituo įnag-ku galėtų eiti iš bėdos, rodos, ir pabrauktieji šių posakių įn-kai: *mirtimi* dalijasi, atsimaino *žeme,* keliuku savinas (žr. § 55, sak. 29), naudojamės *kuo...*

§ **59.** 1. Jis man *balsu* ką pasakė. 2. Taip tik *juokais* jam pasakiau. 3. Ar jie *geruoju* gyvena? 4. Žmogus *staiga* mirė. Pasakyk jam *tylomis.* 5. Imk *drąsa* (drąsiai). *Duon.* 6. Žmogus *vargais negalais* pagavo lapę. *Raš.*

Pabrauktuosius šitų sakinių įn-kus laikom čia būdo aplinkybėmis — laikom juos, vadinas, sakinyje būdo įn-kais (1—6). Jais atsakom į klausimus: *kaip? kuriuo būdu? kuo?* Atsakydami jais į šituos kláusimus, pažymim šiaip ar taip, *kaip* kas

atsitinka, darosi. Trumputės būdo aplinkybės, išreikštos šiuo įn-ku, eina vietomis ir b ū d o p r i e v e i k s m i a i s kalboje (3, 4). B ū d o į n - k o vartojimas ir reikšmė, visas jo skirtumas, dažnai sunku esti ir išskirti tiksliai iš kitų įn-kų tarpo.

K i t i š i o į n - k o p a v y z d ž i a i. 7. Plaukus kiti ir *pakópoms (pakopomis)* kerpa (užpakalyje padaro ar palieka kelias aiškias pakarpėles). 8. Studentai stojo prieš teismą visi *sykiu* (kartu). Įsisėsk ir tu, visi *drauge* važiuosim; įsisėsk ir tu *drauge*. Balsis *u* eina dažnai *pakaitomis* su dvibalsiu *uo* (plg. *gula, guolis; įdubo, duobė; čiužinėti, čiaužti, čiuožti...*). *Raš.* 9. *Gërumu (grãžumu,* g e r u o j u) su juo daug ką galėtum padaryti. 10. Paukščiai *būriu* lėkė. 11. Klaidžioja tokie (toki) paukščiai *mažais būreliais* nežinomais keliais. 12. Vaikai toliau gyveno *skyrium,* nebe su tėvais. *Raš.* 14. Visi jie *eilėmis* stovėjo. 15. Malkos *krūvomis, ryšuliais...* sukrautos. 16. Arklys *šúoliais* bėgo. 17. Jis *žiñgine* važiavo. 18. Mano vargelis *lapais* lapojo, *šakoms* šakojo. 19. Prakaitas nuo jo *lašais* varvėjo. 20. P a m a ž ė l i a i s, pro mažąsias durikes, pirštų *galeliais* įėjo p a t y l i a i s (nejučioms). *Že-tė.* 21. Petras j o *vardu* man taip apreiškė. Kas jį čia *vardu* vadina? 22. Visi *vienu balsu* jį išrinko pirmininku. 23. Jis *nieku būdu* neišeis iš namų. 24. Taip gyventi *nieku gyvu* nebegaliu toliau. 25. Sukliko *spiegiamu, skardžiu balsu* kregždė. *Raš.* 26. Medis *baltais žiedais* pražydo. 27. *Tokiais akiniais* tai gëra būtų linai brukti (braukti)! 28. Žiemą *tokiais kailiniais* ir į girią galėtum drąsiai važiuoti. 29. *Raibomis plunksnomis* geriausia slapstytis vanagui. 30. Vaikas *víena koja basa* nubėgo. Žiūriu žiūriu — devynios stirnos *víena koja* bešokančios. *Sl. Vid.* 31. Jis *viena koja* šlubas. 32. Klausyk, tu šiandien, tur būt, ne *ta koja* iš lovos atsikėlei. *Raš.* 33. Jie čia savo *drabužiais* ( s a v o *drãpana)* dirba (tarnauja). Griovius jie (grioviakasiaĩ) s a v o *duona* kasa. Ar s a v o *drabužiu,* s a v o *duona* čia būsi, tarnausi? *Ryt.* 34. Jie vaikščiojo nę s a v o *švarkais. Žem.* 35. Jį teisia *uždaromis durimis. Raš.*

36. Kimšk *drąsa* plaučiùs. (Rudikis) *drąsa* į miestą įbėgo. Vaike, numušk *drąsa* jautuką sau nupenėjęs. Paikius, glūps (paiks) žmogus, *vargu* tėvemūsų m o k ė d a m s, šulmistrus ir šiuiles (mokytojus ir mokyklas) dar išpeikt pasidrąsin. Vilkai *gaujoms* s u s i b ė g o ir, kaip pratę yr, tamsoj tralalaudami staugė. Ten *paseloms* (iš pasalų) smarkus neprietelius (priešas) vargdienį lupa. Taip ištaręs jis *kūliais* pro duris iššoko. Bet kiti tarp jų... tuo (tuoj) *kūliais* i š v i r t o. Du tikru šelmiu *pagreta* su manim gyvena. *Duon.* 37. Saulės *lanksmu* reiks a t s i l e n k t i (kam labai toli

iš kelio eiti)... *Pr.* 38. Gal buvo aiškiau ir daugiau žodžių pasakyta, be *tokia prasme.* (Kunigas) daug dar kalbėjo *tokia prasme.* Cinokas *nelygiu žingsniu* svyravo pylimuku pievų linkuo (p. linkui). Ožio *balsais* ir bliovė... *kuo* (ko) tik nesusimušė (kone susimušė). (Ji) ėmė su jo pačia *balsu* kalbėtis. (Zosė) ėmė *balsu* verkti. Vaikiai (vaikinai) *visu balsu* ki ki ki (ki-ki-ki) visose kerčiose. Žmonys, labiau (ypač) bobos, dūksauja, verkia, ūžia mаž (mažne, beveik) *visu balsu.* Merga sukliko *piktu balsu.* Mudu su Juozuku *piktu balsu* klykėme. Mergaitė pasilenkusi kaži ką juokdamos *pusbalsiu* pasakojo. (Jie) sustoję *priešais* kalbas sako, atsisveikina. Kláusė ją kita moteriška išeidama *priešais.* Ji norėjo *kuo* (ko) greičiausiai iš to pragaro išbėgti. Valgyk *kuo* (ko) mažiausia. Iš viso lauko bus čia *kuo* (ko) geriausieji rugiai. Šaukė *juokais* ir keikė *juokais;* visi juokiasi, klega, šėlsta. Reikia pačiupinėti *geruoju,* ne mušti, ne sukruvinti, pačiupinėti ir paleisti. Matydamas Jonas neatsikratysiąs *piktuoju,* ėmė *geruoju* kalbėti. Vaikiukai (vaikinai), vėzdus užsivertę, *žaroms* garavo į pievų pusę. Pakláusiau žiūrėdamas *baltomis* į pačią. Zosė ponų paliepimus pildė *žaibu* (taip greitai, tik švyst švyst!). Ne vienas *perkūnais velniais* keikė. Bent *sykiu* varė. Šit šit! Grybo arkliai atvažiavo *tuščiais,* sėskit. *Kaktomušais* susitiko vyrą. (Jie) eina (dvarui) dienas, *vargu* ne (d., kone, beveik) po dvi nuo kiekvieno gyvolio, ir gano atvašynuose. *Že-tė.* 39. Žmonės (medžius) *slapta* pardavinėjo ir per naktis skynė. Čia po eglėmis *šeimynomis* sudygę (s-gusios) ruduokės. Uogienojai, kaip rūtos, *kelmais kelmais* želia. Iš jų trąšos *želmenais* (želmenimis) aplinkom (a-ms) išplūsta. *Bar.* 40. Kastulis *juokomis* (juokais) neužsileido ir paspaudė drigantą plentu. Ievutė sukliko ne savu *balsu* ir sunkniubo ant lavonėlio. (Ji) *paskubom* išėjo iš kalėjimo ir bėgo vis *potekom.* Atsipéikėjusi prapliupo (paplūdo) *ašaromis* Stašenienė. *Vien.* 41. Bobutė *pusbalsiu* poteriavo. *Riekėm* (riekėmis) įdeda, *trupiniais* išima (malkas į krosnį krauna, iš krosnies išžeria, iššluoja...). *Ryt.* 42. *Vienu įstingu* negaliu išdainuoti. *Žem.*

Šios vietos sakiniuos yra kiek ir tokių įn-kų, kurie jau ir prieveiksmiais (tam tikrais nelinksniuojamaisiais žodžiais) yra virtę *(potekom, pagreta...).*

§ **60.** 1. *Kuo* jis skiriasi? 2. Ar jis *kuo* geresnis už tave? 3. Petras buvo *dvejais* ar *trejais metais* vyresnis. 4. Jis buvo *visa gálva* aukštesnis už savo žmo-

nelę. 5. *Tuo atžvilgiu* jis nesiskiria nuo kitų. Jo raštai ir kalbos *atžvilgiu* pakenčiami. *Raš*. 6. 100 (šimtą) sumažinę *penkiais vienetais*, gausime 95; sumažinę 100-tą *penkiais kartais (p. sykiais)*, gausime dvidešimt. 7. Mus paženklina, o jų, *šimtais* sykių kaltesnių, niekas nemato, nežiūri. *Že-tė*.

Skìrtumo (skir̃to) įn-kas. Šitas linksnis yra tiktai tam tikra būdo ar įnagių įn-ko skirtybė. Iš duotųjų kalbos pavyzdžių (1—7) skaitytojas, reik tikėtis, ypačiai tuos įsidėmės skyrelio posakius, kurie gali pasirodyti reikalingesni jo paties kalbai ir tos kalbos taisyklėms.

§ 61. 1. Medis, kur *baltais žiedais*, bus didesnis už aną. 2. Visi tie kareiviai *baltomis kepurėmis* buvo. *Als*. 3. Skirk sau bernelį, kur *raudonais veideliais*. 4. Turiu peiliuką *šviesiomis kriaunomis*. 5. Įėjo vienas ponas *áukšta skrýbėle*. 6. Sužvingo žviñgilas (= varpas suskambėjo)... sidabro *gálva*, kanapių *úodega*. *Žem*. 7. Šita karvė bus jau *trečiu veršiu*. Pirkau vakar ir karvę *antru veršiu*.

Nederinamojo pãžyminio įn-kas (1—7). Šitas įn-kas, kaip rodo duotieji pavyzdžiai, sakomas dažniausiai daikto išorės (arba jaučiamai girdimai) ypatybei žymėti ir eina sakinyje nederinamuoju gramatikos pãžyminiu arba tariniu. Šituose kalbos pavyzdžiuose jam imamas paprastai daiktavardis arba įvardis su kuriuo derinamuoju arba nederinamuoju pažyminiu.

Kiti šio įn-ko pavyzdžiai. 8. Pamatė jį kartą prievaizdas bestovint *išsklaidytais plaukais* lauke. *Raš*. 9. Aš ją mačiau šįryt *ta pačia skara*. 10. Apysaką *ta antrašte* daug kas skaitys; apysaka *ta antrašte* ir jie, žiūrėk, domėsis. *Raš*. 11. Arklys *keturiomis kojomis* — ir tai suklumpa. 12. *Kuo* jis *vardu?* — Jis *vardu* Petras. 13. Jo šuo labai *gera uosle* buvo (jo šuns labai gera buvo uoslė). 14. *Tokia uosle* (būdamas tokia uosle, tu) gali ir šunim būti.

15. Ji tuojau pasivadino keturis vyrus, *užrištõms akimis*, jeib (kad, ydant, idant) jai tą raštą paskaitytų. *Pr*. 16. Keletas vaikų *apdriskusiais švarkais* lakstė gãtvėje. Ne vieną ožką jis (vilkas) yra sudraskęs, dar *didesniais ragais* kaip tavo. Senė ožka buvo stambesnė ir *didesniais ragais*. Senis — *júoda barzda*, aukštas, labai rimtas vyras. Pareina veršiai net *nugaroms*

*purvinoms*. Cinokienė, *palaidoms kudloms* (p-ais gaurais), išraudonavusi, net mėlena (mėlyna), atpūtavusi nebeturėjo kam skelti į galvą. (Ten) sėdi špitolninkas: senas, žilas, *didele kumpa nosimi*. (Zosikė) į bažnyčią tankiai nueidavo *dėvimaisiais* (kasdieniniais) *drobužiais* (drabužiais). Bobos su ryšeliais, vyrai *rankomis* kišenėse priešų priešais tuo taku vaikščioja*. (Vakarienei buvo paduota) stiklinė arbatos sulos *saldumu* (s. saldumo). *Že-tė*. 17. Po valandėlės išvežė iš karčiamos (smuklės) *kruvinais krumpliais* ir *sudraskytais marškiniais* vienplaukį Samaduką. *Vien*. 18. Svotelio kumelėlė *devyniais sieksniais* (devynių sieksnių). *Skap. d.*

Įn-kas su šiokiu tokiu pažymimuoju žodžiu čia, vadinas, sudaro tam tikrą sakinio pažyminį arba eina sakinyje antrininke jo tarinio dalimi. Šis įn-kas, žinoma, skirtinas nuo to pat vardo kilmininko (žr. § 16).

§ **62. A.** 1. Verčiau *žmogum*, pavirto *sukčium*. Jie mane *nieku* verčia; jie ir dievą *nieku* laiko. 2. Kartais ir vilkai *lapėmis* išvirsta. 3. Pati *egle* tapo. *Bar*. 4. Jį dabar išrinksią (paskirsią) *mokytoju*. 5. Mažas grūdelis *didžiu medžiu* užauga (išaugęs arba užaugęs didžiu medžiu pavirsta). 6. Jį dabar *paveikslu* imkis. *Pr.*

A. Tarinio įn-kui vartojami ypač dažnai daiktavardžiai su veiksmažodžiais *laikyti, versti, pavirsti, išvirsti, tapti, rinkti, skirti* ir kitais panašios reikšmės.

Kiti šio įn-ko pavyzdžiai. 7. *Kuo* tu čia mane laikai? — Savo *mókytoju*, žinoma. 8. Jo balsas (žodžiai) jau *kūnu* tampa. *Raš*. 9. Skynimai baigia *mišku* augti. *Ryt*. 10. Nemoku rašyti, nemoku skaityti, mane *karalium* deda (skiria, stato, išrenka, daro...). 11. Ji *šeimininke* jau dedas. *Žem*. 12. Ožio *daržininku* niekas nedės (neskirs). 13. Tik be reikalo jie mūsų *karaliuis* visur save rašo (visur rašosi). *Raš*. 14. Verskis *vilku*, verskis *lokiu* — kaip tiek, taip tiek! 15. *Didžiu* vedas, *šašu* dedas. 16. Aš *tavim* dėtas (tavo dėtas) taip nedaryčiau. *Žem. Ryt*. 17. Dėdamasis *tikru girtuokliu*, jis pra dėjo juokus varinėti. *Raš*.V18. Vieną savo sūnų *vargõninku* tėvas išleidė (išleido, išmókydino). Ir jo sūnus dabar *kunigu* mo-

* Šitas Že-tės sakinys, kad ir pilnas visas įn-kų, kalbamajam šio rašinio skyreliui, rodos, netinka. — *R. J.*

k o s. Vienas vaikas mokosi *kunigu*, antras *račium*, tik gaila, kad jis pats, tur būt, *vagim* t e s i m o k o. *Ryt.* 19. Netrukus juos *kunigais* į š v e n t i n s i ą (įšvęsią). 20. Jį čia *mokytoju* mums p a s k i r s i ą, *teisėju* i š r i n k s i ą (p a s k i r s i ą, p a d a r y s i ą). 21. Jis ten ilgai *mokytoju* t a r n a v o (m. buvo). 22. Turi jis numirt, nėsang (nėsà, nės, nes) *sūnumi* dievo d a r o s i. Jis d a- r ė s *numirėliu*. *Sen.*

23. Dievą viens *nieku* l a i k y d a m s juokiasi šelmis. Taigi dabar bylinėk su juom, taip *ubagu* t a p ę s. Juk ir tu, gaidau, *šaltyšium* (seniūnu) dar n e p a s t o j ę s, su kitais draugais linksmai mokėdavai elgtis. Pons iškoliodams (išlõjodams, išplūsdams) kasdien mane *tinginiu* š a u k ė. *Duon.* 24. Jie *juoku* n u l e i d ž i a tavo barnį. *Pr.* 25. Ji renkanti išmestus (išm. mažus vaikus) arba perkanti nuo tėvų vaikus ir a u g i n a n t i *katalikais*. (Tekorius) laukė tik užaugsiąs, *tvirtu vyru* l i k s i ą s. (Zosikė) suprato, jog ir ji (Zosikė) *Petrone* d ė t a ne kitaip pasielgtų. Nuo to laiko l i k o Zosei Jonas *tėvu, broliu, globėju, angelu sargu. Antra puse* v e r t u s, kas čia do per kalčia! Ką mes padarysim, kad visur purvynai: tiek vieškelis, tiek mūsų keliukas — *vienu klanu, vienu purvu* (v. kl., v. p. p a v i r t ę). *Že-tė.* 26. Aš tave *utėle* p a v e r- s i u. Buvau merga — *marčia* t a p a u, *marčia* t a p u s akis dariau, o pro tas akis pati lindau (= aguona). *Kuo* jis m o k o s, *kunigu* ar *vagim?* Aš *tavim* d ė t a s (būdamas tavim) kitaip elgčiausi. Žada mañ (mane) pašauti, žada mañ (mane) pagauti, ž a d a mane jaunuolėlį *žalnierium* (kareiviu) p a d u o t i. *Ryt. (Rok., Kup...).*

Šituos įn-kus (A) su pasakytais čia veiksmažodžiais įpratę arba linkę esam iš senovės laikyti sakinių t a r i n i a i s (pačius įn-kus laikom čia dažniausiai v a r d i n ė m i s t ų t a r i n i ų d a- l i m i s); įn-kus su šitais ir kitais šios rūšies veiksmažodžiais daug kas laikom tiesiog a n t r i n i n k ė m i s t a r i n i ų d a l i m i s. Skaitytojams pabrėžtinai patariu iš šios vietos pavyzdžių įsidėmėti ypačiai tuos, kurie labiau tinka įvairiems jų pačių kalbos reikalams...

§ 62. B. 1. Kad būtų gimęs (dabar), b ū t ų *vyskupu* b u v ę s (būtų mokęsis kunigu ir paskum būtų vyskupu paskirtas ar išrinktas buvęs). *Sl. Vid.* 2. Aš b ū s i u *kunigu* (tos rūšies žmogum, kunigo tarnybą eisiu ar jo darbą dirbsiu, kunigu versiuos, kunigausiu). 3. T u b ū s i *mokytoju* (pats išmokęs tarnausi mokytoju, mokytojo pareigas eisi, mokytoju versies). 4. Tiek aš liepsiu taip daryti, kiek tu *kunigu* b ū s i.

Kada matei, kad ožys b ū t ų (b. paskirtas, tarnautų...) *daržininku?* Vaikai y r *baudžiamuoju* (= b - j u g y v i u, b - j u d a i k t u). *Žem. Als...* 5. Tokia uosle ir *šunim* g a - l ė t u m b ū t i. 6. Verši verši, kuomet b ū s i *jaučiu? Val.* 7. Vilktakai būdavę tie patys žmonės... B ū d a m i *vilkais* (pasivertę ar pavirtę vilkais, tam tikru tarpu) jie bėgiodavę po laukus ir miškus; kada b ū d a v ę *žmonėmis,* eidavę su kitais dirbti. *Sl.* 8. Aš, *tavimi* b ū d a m a s (tavim dėtas), taip nedaryčiau. *Ryt.* 9. Aš, tiek metų *šulcu* b ū d a m s, dvariškus būdus ir ponų visą rabatą pluk įsitėmyjau (visų jų d a r b ą gerai įsidėmėjau). Žinom juk visi, kaip mes, *vaikesčiais glūpais* dar b ū d a m i, ir žąidėm. Tas širdings žmogus *kaimynu* mūsų b e b ū d a m s kožną vis lietuviškai mylėdavo sėbrą. *Duon.*

B. Tarp šitos rūšies įn-kų (A, B) pažymėtini yra ypačiai t a - r i n i o į n - k a i, kurie vartojami kalboje su j u n g t i m, išreikšta veiksmažodžio *būti* lytimis (B, 1—9). To *būti* reikšmė labai artima yra tokiems šių tarinių žodžiams, kaip antai: *tapti, virsti, paskirtam būti, vadinamam būti, tarnauti...* (A); čia turima galvoje ypačiai t a m t i k r o t a r p o, arba nenuolatinė, v e i k s n i o b ū - s e n a (v. būtis). T a r i n i o v a r d i n i n k o reikšmė sakiniui ir vartojimas kalboje šiuo atžvilgiu žymiai skiriasi (žr. § 3, A—D).

§ 62. C. 1. Ne visa, kas *auksu* ž i b a, yra auksas. 2. Šitoj upė *pienu* t e k a, anoj *krauju* v e r d a. *Ryt.* 3. *Veršiu* i š ė j o (iš namų), *jaučiu* p a r ė j o (namõ). 4. Vakar jis buvo a p s i t a i s ę s tenai *kunigu.* 5. *Veršiu* n e b l i o v ę s, *jaučiu* n e b a u b s i.

C. T a r i n i o į n - k a s p a l y g i n i m a m s a r b a v a i z - d u i, t a m t i k r a m p a v i d a l u i, r e i k š t i s a k i n y j e (1—5). Tų įn-kų vietoje pasakomi, paprastai kalbant, ir p r i e - v e i k s m i a i arba p o s a k i a i s u *kaip:* tam tikruose šios vietos pavyzdžiuose įn-kus tūlam galėtų atstoti ir žodžiai „kaip auksas (1), veršiškai, jautiškai (5)..." Patys veiksmažodžiai tam tariniui vartojami labai įvairūs. Tarinio įn-kais atsakom čia dažniausiai į klausimus: *kuo, kaip?*

K i t i š i o s r ū š i e s į n - k a i. 6. Panašus (jis) buvo į uzarą, a p s i t a i s i u s į *kunigu. Raš.* 7. Juodvarniai tik sukranksėjo, nusileido ir s u ė j o *žmonėmis* į trobą. Kitų teisybės ir *pasakomis* dabar e i n a. Dvylika brolių dieną *juodvarniais* l a k s t ė, naktį

*žmonėmis* viename kalne g y v e n o. *Sl.* 8. *Dainiais* ė j o, *dainiais* ir i š ė j o. Žada, žada, *žadais* ir i š e i s. Vėjo vaikas *vėjais* e i s. 9. P a s ė j o *pipirais,* i š d y g o *skatikais,* p r a ž y d o *marčiomis,* i š k a r š o *mergomis* (= grikai, grikiai). 10. Žodis *žvirbliu* i š l e- k i a, *jaučiu* s u g r į ž t a. 11. *Mažu* g i m ė — *didžiu* a u g o. Dieve duok *mažu* g i m t i, *didžiu* a u g t i. *Vilku* g i m ę s, *vilku* ir s p r o g s (dvės). Kas g i m ę s *kovu,* tas kovas, kas — *povu,* tas povas. 12. N u v a ž i u o s i u *vėju* pakalniuo (pakalniui). *Žem.*

13. Našlė maitintis *ubagais* ė j o. Tasai, kurs užgimdams *būru* p r a s i d ė j o, gėdėtis vyželių būriškų neprivalo. *Duon.* 14. Vieškelis, gal pusė varsto, k r u t a m i r g a *žmonimis.* Bene mes iš molio, jug (juk) neištišime, ne *kraujais* l y j a! Cinoko ir šiandien rėžis g u l i *dirvonu* (neartas, nesėtas, nedirbamas). Kad tu priimsi kontraktą, atmink, kad beveizint *ubagais* i š e i s i. (Ponas) taip pat *paveikslu* pono dievo s u t v e r t a s, kaip ir kiekvienas žmogus. Sutemus, vakare p r i v i r t o vėlek *stātiniu* troba svieto (pr. tr. žmonių), bet dabar daugiau jaunūmenės. Jie (policija, seniūnas...) jau *vyresnybe* p a s m i r d ę — visi saviškai čia mus rikiuoja. *Že-tė.* 15. Čia samanos su bruknioms (bruknėmis) *šileliu* u ž p l u- k o. Dienai brėkštant, rytai *šviesa* t v i ñ k s t a. Visi (miško) plotai žaliavę *pavėne* a p t e m ę. (Miškas) b o l u o d a v ę s parvasar (per vasarą) gelsvų žiedų *pienu,* ū ž d a v ę s bičių *spiečiais,* dvelkęs *medum* vienu. *Bar.* 16. Alfonsas įkalbinėjo broliui e i t i *užkūriomis* (ūžkuriais) už Tarpežerių Papievaičios. *Vien.* 17. Jie išvažiavo *piršlēm**. *Rok.*

Šitie t r y s t a r i n i o įn-kai (§ 62, A, B, C) yra artimi gentys. Tas jų dalykas ir skaitytojui čia įsidėmėtinas: jie tenka lyginti su vienas kitu, jie vienas kitą papildo, jie visi žymokai skiriasi nuo kitų įnagininkų.

Į t a r i n i o į n - k ų tarpą čia yra sudėta ir tokių pavyzdžių, kurie, gali būt, ir kitur turėjo rasti sau vietos: plg. *ubagais* e i t i, dievo *paveikslu* s u t v e r t a s, (žmonių) p r i v i r t o *statiniu,* (plotai) *pavėne* a p t e m ę... Pradžiai čia rūpėjo daugiausia patys šie linksniai iškelti aikštėn kalboje: t i k s l u s visų įnagininkų suskirstymas kalboje šio rašinio rašytojui ne labiausiai šiuo tarpu rūpėjo.

§ 63. 1. Jis *vardu* Jonas. 2. Naumiesty kitą kartą buvo račius, *vardu* ar *pravarde (pavarde)* Pričkus. Gyvenęs čia ki-

* Rytų aukštaičių „piršlės" beveik visiškai atstoja, rodos, kitų lietuvių (žem...) „piršlybos". — *R. J.*

tados toks žmogelis, *pavarde* ar *pravarde* Perkūnas. 3. Kitą kartą viešpatavo graži ir išmintinga karalaitė, *pavarde* Tikroji Teisybė. *Žem.* 4. Ar esi skaitęs Žemaitės apsakymėlį *antrašte* „Rudens vakaras"? Tas pats apsakymėlis pirmiau buvęs *antrašte* „Piršlybos".

A t ž v i l g i o, arba n u s a k o m a s i s, į n - k a s. Jam vartojami kalboje, rodos, tiktai keli daiktavardžiai *(vardu, pavarde...)*: sakomas jis kalboje bene tiktai su t i k r i n i a i s daiktavardžiais. Šio įn-ko vartojimas griežtai skiriasi nuo to pat vardo k i l m i n i n k o ir g a l i n i n k o (plg. §§ 26, 50).

§ 64. 1. Įnamė išėjo *vienu vaiku* n e š i n à, *antru* v e d i n a. Ir motyna (motina) atėjo *vaikais* v e d i n a. Kur jis nuėjo *šunimis* v e d i n a s? (Zosė), metusi varinį, išbėgo *duona* n e š i n a. Pasakiusi įbėgo į vidų *kibirù* vandens n e š i n a. Baltaragis, *palšiuku* v e d i n a s, ėjo su Cinoku greta šnekėdamas. *Žem., Že-tė.* 2. Nebeturiu kur palikti (vaiko), važiuosiu *vaiku* v e ž i n a. Atvyko ir tėvas *sūnumi* v e ž i n a s. Žmogelis važiavo rugių *pūru* v e ž i n a s. 3. Piemuo eina *žąsimis* g e n i n a s. 4. Įėjo ir vaikas *virbu* v e l k i n a s. Žąsiukas (nesveikas ž-kas) ėjo *sparnu* v e l k i n a s. 5. Įėjo (į. nuriebėlis) *pilvu* v a r i n a s, r i d i n a s. 6. Atplaukė ir laivas *kariuomene* v e ž i n a s. *Raš.*

D r a u g ė s į n - k a s (1—6). Jį plačiai vartoja, rodosi, ypačiai ž e m a i č i a i: visi šio skyrelio pavyzdžiai, išskyrus vieną (6), yra paimti iš jų kalbos ir raštų. Jį vartojame su keliais būdvardžiais palydovais: *geninas, nešinas, vedinas...* Jie vartojami kame-ne-kame, rodosi, ir vakarų aukštaičių šnekamojoj kalboj. Tarmėse, kuriose nevartojami šiam reikalui tie būdvardžiai su d r a u g ė s įn-ku, sakomas tam pat reikalui dažniausiai, rodosi, tiktai prielinksnis *su* su įn-ku arba kiti tos pat reikšmės posakiai; plg. „įnamė išėjo s u vaiku, i š s i n e š ė vaiką, išėjo n e š d a m o s i vaiką, išėjo d r a u g e s u vaiku..."

Šitų būdvardžių d a l y v i a i s vadinti lyg negalime: jie sudaromi tiktai iš k e l i ų, n e i š v i s ų, veiksmažodžių.

§ 65. 1. Jie v e r č i a s i dabar *kumelėmis,* linų *prekyba...* 2. Jie vis *ta žeme* n e g a l p a s i d a l y t i. 3. Sakyk man, *kuo* tu labiau m ė g s t i? *Žem.* 4. Šiokį metą žmonys (žmonės) braidė taškė po miestelį, parduodami, pirkdami ar m a i n y d a m i *kumelėmis* (prekymetyje). *Že-tė.*

Šitame įn-ko rūšių suskirstyme (§§ 55—65) daugeliui įnagininkų kaip ir neduota vietos: kurios čia yra rūšies šitie pavyzdžiai (1—4), apie tai mūsų lyg nekalbėta. Čia nutylim ir apie daugelį kitų šio linksnio mažmožių, neturinčių šio mūsų rašinėlio reikalui didesnės reikšmės.

Rašomojoj kalboj daugelio įn-kų vietoje pavartojami iš tarmių ir kiti linksniai arba tie patys įn-kai su prielinksniais; skaitytojas atskirus šios rūšies nekalbėtuosius dalykus arba bent geroką jų dalį pastebės, tikiuos, visą šį rašinėlį išskaitęs. Ypačiai daug čia jam galėtų padėti mūsų tautosakos tekstų skaitymai.

§ 66. Klaidų įnagininkas. Mūsų raštuos ir mókytinių kalboj yra ir labai taisytinų įn-kų — tokių, su kokiais nėr man tekę susidurti mūsų žmonių kalboje ir jų tautosakoje. Šioms rašomosios mūsų kalbos ýdoms iškelti aikštėn, turiu čia pasižymėjęs kelis šios kalbos pavyzdžius:

1. Filosofija yra daiktų mokslas *aukštesnėmis jų priežastimis.* 2. Lenkų literatūrà yra *kančiomis* pagimdyta, *kraujais* užugdyta (= tautos kančios ją yra pagimdę, kraujai užugdę...). 3. Ir jie tiki būt *laimingais.* 4. Jis nori, man rodos, tik rodytis *teisingu.*

Du šios vietos kalbos pavyzdžiu (1, 2) yra paimtu šiuo tarpu iš mūsų mókytinių (mūsų mokslo žodžio skelbėjų) kalbõs, vienas (3) — iš rašytojo raštų, vienas (4) — iš laikraščio kalbos. Duotųjų kalbos pavyzdžių vietoj lyg labiau sutiktų su gramatikos taisyklėmis šie sakiniai:

1. Filosofija yra mokslas, skiriamas aukštesniosioms daiktų priežastims tirti (aiškinti, žymėti); ji yra mokslas apie žymesnes (didesnes, aukštesnes) daiktų arba reiškinių priežastis... 2. L. lit-ra yra kančių pagimdyta, kraujų užugdyta. 3. Ir jie tikisi laimingi būsią. Ir jis sakėsi ateisiąs. Būk koks nori rodytis — ir būsi man geras. 4. Teisingas jis rodytis tenori, bet t-gas jis nėra...

---

## VIETININKAI.

§ 67. 1. Ar daug yra *Lietuvoje* lietuvių? 2. Yra ir teisybė *pasauly,* tik kad akla. 3. *Žmonėse* to neišgirsi. Visaip esti *žmonėse.* 4. Ir gaidys savo *kieme* drąsus. 5. Naktį *lovoje* guliu. 6. *Oriẽ* (lauke, ore, vok. *draussen,* plg. namie) pavasaris. *Raš. (Ryt.)*

Esamasis vidaus vietininkas (1—6). Jį vartojame sakinyje daugiausia vietos aplinkybei į klausimus: *kame, kurioje vietoje (kur)* kas daroma arba yra, atsitinka...? Čia turim galvoj ko vidaus, ne pašalio, dalyką.

Kiti šio vietiko pavyzdžiai. 7. Vargšas vienas, kaip pirštas, pasiliko *pasaulyje*. 8. Birstant (byrant) *dirvoj*, birs ir *jaujoj*. *Žem*. 9. Onelė vėl gano *pūdyme*. 10. Kunigas ir *pabaly* sėdėdamas badu nemirs. 11. *Vietoj* gulėdamas ir akmuo apželia. 12. Auksas ir *purve (pelenuos)* žiba. 13. Žmonės *gātvėse* kalbės apie tai. *Raš*. 14. Vaikas *ratuose* (vežime), *rogėse* sėdėjo. *Ryt*. 15. Žvirblaičiai maudosi *smėlyje*, straksi *kelyje*. *Kelyje* nusmuko klumpė. Aš tokio *kely* radęs neimčiau. 16. Var̃nas (juodvarnis, kranklys) susikrovė sau jūros *saloje* lizdą. 17. *Upėje* žmonės maudosi, *upėje* ir skalbinius skalbia. 18. Vieni patarė pasilikti *laive*. Du gaidžiu *viename kieme* nesutinka. 19. Nestovėk *lytuje, saulėje* (toj vietoj, kur lyja ar saulė kaitina). 20. Brangi žuvis nenardo visų *akivaizdoje*. 21. *Stotyje* prisikimšę (pr. žmonių). Vakar buvau *stoty* — brolio laukiau. 22. Jo sūnus buvo tuomet *trečiajame kurse (trečiojoj klasėj)*. 23. Vaikai atsisėdo *šaly* ant kito kelmo. *Ryt*. 24. Srėbk srubą (sriubą), žuvį *gale* rasi. 25. Ką *danguj* beveikia mano tėveliai? 26. Kaip *danguje*, taip ir *žemėje*. *Sen*. 27. Peilis *žemėj* gulėjo. Negulėk *žemėj*. *Ryt*. 28. *Juodoj žemėj* balta duona auga. 29. Šarka dar *medy*, o (jis) jau iešmą drožia. Vakar *medy* varnėno lizdą pastebėjau. Sušlamo *medyje* jau rūstaudami lapai. Ko tu glūdėjai *medyje* (medžio šakose, įsilipęs į medį, ten prisiglaudęs)? Čia gužutis (gandras) *medyje* pernai savo lizdą turėjo. 30. Jie čia *kálne* gyvena. *Als. Žem*. 31. *Kalne* rugelių tu neriši, šieno *lankelėj* tu negrėbsi, *svirne* riešutėlius begvaldysi, *sode* obelėlius (obuolėlius) beraškysi. *Vid. Ryt*. 32. Mano močiutė *aukštam kalnely, naujam grabely*. 33. Broliai žmonėmis *viename kalne* gyvena. *Sl. Vid*. 34. Visi trys stovėjo to kalno *viršūnėje*. *Raš*. 35. Ėmė šiaudus šlavinėti *asloje*. 36. Žilas plaukas *galvoje*, velnias *uodegoje*. Kas tau *galvoj* (k. t. darbo)! To neturėjau *galvoj*. 37. Jo vardas buvo kiekvieno *lūpose*. *Raš*. 38. Mokinys ką (kažin ką) *lentoj* rašė, *žemėj* braižė. 39. *Pirmutiniam puslapy* parašyta. Prašo, kad *žemėlapyje* rastų miestą, vardu Peštą. *Raš*. 40. Atjok (at., berneli,) rudenį, kai bus rugeliai *želmenyse*, žalios rūtelės *garbiniuose*. *Vid*. 41. Kiaulė *lauke* dvokia, *stale* kvepia (kvėpi). 42. Per girią giružę saulė tekėjo, o mūsų brolelis *žirge* sėdėjo. 43. Keno (kieno, kano) *suole* sėdi, to ir giesmę giedi. Keno *vežime* sėdi, tam ir giesmę giedok. 44. Jei pinigų turėsi,

*pačiame* dievo *soste* sėdėsi. 45. O kodėl, dėl ko, jauna mergele, *jaunimėly* nebuvai (j-lio susirinkime)? 46. Kas tai? ar dar vis, kaip pratęs, *smarvėje* lindai? Tankiai mes *tvanke* (tvankoj) prastai maišydami skinkį ir vandens malkus iš klano semdami gėrėm. *Duon.* 47. Po to gražiai (vyras su pačia) *draugystėj* (draugėjė) gyveno. Princas savo *vallelėj* sėdėdams mislyjo (manė, mąstė, galvojo)... Mano kasytės, žalių šilkelių, *sienoj* kabėste, mane virkdyste. *Pr.* 48. Dangaus *pakraštyje,* Jonienės *namuose,* sukliko gaidys. Tėvelio *vietoj* patėvį Onelė turėjo. Ožkelė gromuliuodavo, atsigulusi saulės *įkaitoje* (saulės a t k a i t o j e). Diena graži, šilta, nė vieno debesėlio *danguje* nematyti. *Kelyje* (geležinkeliu važiuodama) Zosikė džiaugiasi tokiu greitu važiavimu. *Prekymetyje* visokių valkatų, vagiušų (vagišių) iš visur prisirenka. (Jis) norįs čia naują dvarą statyti ant mūsų laukų, o mums *įmainoje* duoti senąją dvarvietę. (Moters) apdarė numirėlę, pataisė lentą... ir paguldė senolę trobos *gale.* Prie galvos pastatė kryžių, *dešinėje* uždegė žvakę. Kur *vėjyje* (vėjo pustomoj ar pučiamoj vietoj) — vilnija ir taškosi (lytus) į pakraščius, o kur *lomose* vėjas neįgauna — viršumi plūdura (plūduriuoja) burbulai. Kur *užvėjyje* purvynai patižo, o kur vėjo *atgairėse* — pačiu dienovidžiu liko žemė pastyrusi. Jono *pusėje* (Tamošius) paliko volas pagal griovio. (Žmogus) sušuko *asloje.* Nepariogsojai *vietoje* (toj pat vietoj). Baltaragis pamatė pirm savęs *take* kaži kokį šašėlį. Lauksiu *kelyje.* Privažiuojame pušyną... kiekvienas, pėsčias ar važiuotas, *papušynyje* (papušynėje) sustoja. Po mišparų *šventoriuje* apstojo Petronę daug bobų. Be to nėra *karvėse* pieno (b. t. karvės be pieno). Ušpaliai *nebetolie,* skuba įpulti į sodą. Mes visi jos *akyse* užaugome. (Noriu), kad man šį vakarą nebebūtumei nė *akyse. Že-tė.* 49. Petkūniečiai piovė *pavasarėje* (pavasarẽj, kur arti vasarojaus, pavasarẽs pievose). Pravirko *žemėje* sėdinti Ievutė. Palok da šunies *vietoj,* palok. Vieną naktį, *mėnesienoj,* išbėgo jis vienmarškinis iš svirno. *Vien.* 50. Lietuviai su medžiais vis *zgadoj* (sántaikoj, dermėj, sántarvėj) gyvenę, *jaunystėj* pasižinę ir *draugėj* pasenę. *Bar.* 51. Kirba kaip utis *apkaklėje* (apikaklėje). *Žem.* 52. *Anañ (anam̃) lauke* árklas paliko. *Rok.* 53. Vaikiukas bėgioja *pašalėj* ir nagiukais palanges drasko. Visi jau sėdėjo *užstalėje (užustalėj). Palangėj* saulė tekėjo, *pašilėj* panelė linelius rovė; *palañkėj, palañkėj* (palankỹ) saulytė teka, *pašilėj* mergytė linelius rauna. Ėjau rytelį, raselę krėčiau, ieškojau tėvelio *aukštam kalnely. Ryt. Rok.* 54. Būk sveika, dukrele, *martelėse,* žaliuok, rūtele, *rankelėse. Ryt.*

Čia tarp duotųjų pavyzdžių rasit daugiausia įvairių esamųjų vidaus viet-kų, pasakomų sakinio vietos aplinkybėms.

Įsidėmėtina: jei sakome tam tikram kalbos reikalui *lovoje* (5), *kalne* (30, 31...), *stale* (41), *žirge* (42), tad nereik iš to manyti, jog šnekamojoj ar rašomojoj mūsų kalboj visai ar beveik visai nevartotini vienam kitam reikalui šie posakiai: ant lovos, ant kalno, ant stalo, ant žirgo... Spręsti šitas kalbos dalykas įvairiems mūsų kalbos reikaiams lyginamai — man, šito rašinio žmogui, dabar nerūpi. Šiaip ar taip, patariu įsidėmėti čia skaitytojui ir šiuos mūsų kalbos posakius:

55. *Ant kalno* karklai siūbavo, pakalnėj vanduo liūliavo. Jo malūnas buvo *ant paties kalno* pastatytas. 56. Katė gulėjo *ant* mano *lovos*. 57. Jo knygos *ant stalo* gulėjo. 58. Žvirblis ar tupi kada (kuomet) *ant žirgo, ant arklio?...*

§ 68. 1. Papartis pražydo nakties *vidury*, našlaitėliai verkė *gaideliuose* (gaigyste, gaidyste, gaidykste, gaidžiagyste). *Ryt.* 2. Laikas *darbymety* ir už prekę brangesnis. *Darbymety* ir akmuo kruta. 3. *Prekymety* vakar nieko nelaimėjau. 4. Kas *rugiapiūtėj* pavėsio ieško, tas žiemą prikentės alkio. *Val.* 5. Ar penėsi mane *senatvėje?* 6. *Senovėje* kitaip būdavo. 7. Kalinys *dienoje* vieną kartą tegaudavo valgyti. Jie *dienoje* (dienos *būvyje*, per dieną) tris kartus valgo. *Raš. Žem.* ... 8. Laikraštis eisiąs tris kartus *savaitėje* (per savaitę). „Vaivorykštė" eisianti tuo tarpu keturis kartus *metuose* (per metus). *Raš.*

Šį esamąjį vidaus viet-ką pasakome dažnai ir tam tikrai laiko aplinkybei, jungiamai sakinyje su vietos aplinkybe arba su tam tikra savaime suprantama vietos sąvoka (1—8).

Kiti šio viet-ko pavyzdžiai. 9. (Avelė), neturėdama kaip jau (kaip tik) vilnas, savąjį rūbą, pagailėk dievė, nukirpusi pardavė *šaltyj*. Lakštingala ir nakties *čėse* (ir naktį), sau viena *tamsoj* budėdama, garbina dievą. *Rudenyj* (rudenį) per purvus į baudžiavą joju. *Duon.* 10. Jis *rytmety* atėjo sermėgos (rudinės) pažiūrėt. *Pr.* 11. (Kas belieka) gývoliams (gyvuliáms) *šiokie* (šiokiu metu, š. laiku) sugreibti? *Šiokie* (šiokiu oru) neleisiu vežti. Kas norėsite grįžti, prašom susirinkti *sekmadienyje* (sek-nį, šventadienį). *Pirmadienyje* (p-nį) visi *ankstie* (anksti) sukilo. Meta (m. aukas) ir samdytieji pusberniai, piemens, kurie savo *amžiuje* gyvo vabalo neturėjo, nebent apkaklėje (apikaklėje). Kas rytą

*aštuntoje* (aštuoniomis, aštuntą valandą?) šiauliškių mišios, per tas jų kapelija bažnyčioje griežia. Šįryt rytmetį dvaro gaspadorius (ūkininkas), pašokęs *trečioje,* sužadino bernus. Kadái aš ten žūvu *sapne:* mėšlus vežu, šluojuos, žoles svadinu (sodinu)... Vakar *vakare* Juozapas pirmą kartą palikęs buvo nakties savo kumeles. *Audrotie* ir *lýtotie* reik namie lìndoti, ne medžioti. *Že-tė.* 12. (Miškas) *sunkioj dienoj* duodavęs slaptus (slaptų?) nuo baisybių, *liūdnoj dienoj* paveikslą visokių ramybių. *Vidūnaktyj* teip tyku. *Bar.* 13. Dirbkit dirbkit, pasilsėsit *naktelėj, vakarėly. Ryt. Rok.*

§ 69. 1. Saulė jau *dvylikoje* (pietuse, pietuose — toje dangaus vietoje, kurioj ją matom pačiu dienovidžiu, arba vidurdieniu, vidūdieniu). 2. Ir mes vakar buvom *vestuvėse, pakastuvėse, šermenyse (šermenise), pokylyje, puotoje* (toj vietoj, kur kurio nors žmogaus buvo keliamos vestuvės, švenčiamos pakastuvės, arba láidotuvės, kur kas láidojamas buvo...). 3. Aną dieną buvau *šv. Petre, šv. Onoj* (šv. Petro atlaiduose, šv. Onos atlaiduose, toj vietoj,— Naumiesty, Alvite,— kur ta diena yra tam tikrai švenčiama). 4. Loja kaip šuo *mėnesienoj* (mėnulio, arba mėnesio, nušviestoj naktį lauko vietoj). 5. Jie *draugėj* (draugė) augo, jie *draugėj* paseno. *Bar.*

Čia esamasis vidaus vietininkas pasakytas ne tìek laiko, kiek vietos aplinkybei, susijusiai su tam tikru gyvenimo metu. Vienas šios vietos viet-kas (5) lyg labiau tiktų, tūlam pasirodys, būdo aplinkybei: „*kaip* jie augo, *kaip* paseno?“ Šio vidaus viet-ko reikšmė sakinyje, vadinas, ne visada leñgva pažymėti tam tìkrai įvardijamajai sakinio aplinkybei.

§ 70. 1. Išėjo *laukañ* (į lauką), *miškañ, orañ* (vok. *heraus*). *Ryt.* 2. Nueik *krūman* ir, kai pamatysi atvarant *pievon* aveles, šok iš krūmo. *Raš. Ryt.* 3. Ką žmogus *žemėn* meta, ponas *kišenėn* dedas. 4. Iš tų padángių nusileiskime *žemėn. Raš.* 5. Sėskitės, jau *stalañ* (į stalą) neša (valgius, valgymus, pãtiekalus). *Ryt. Raš.*

Einamieji vidaus viet-kai (1—5) vartojami ypačiai rytų aukštaičų kalboje (įvairiose jų tarmėse). Plačiai jie, kaip ir pašalio viet-kai, buvo vartojami ir senovinėje mūsų kalboje (senovės mūsų raštuose).

Ir dabar panemunės tarmėse, kad ir beveik nebevartojami ten šnekamojoj žmonių kalboj einamieji vidaus viet-kai, turìme kiek išlikusių iš senovės šitos rūšies „prieveiksmių“: „eik *ša-*

*lin,* eik *laũkan*"... Bendrinėje raštų kalboje ir šitie viet-kai dažnokai pasakomi. Jais atsakom į klausimus: *kur, kurion vieton* (į kurią vietą) kieno einama arba šiaip nukrypstama?

K i t i š i o v i e t - k o p a v y z d ž i a i. 6. Žilė *galvõn,* velnias *uodegõn.* 7. Dalgelė *pievon,* žiburėlis *sienon* („Dalgė uždega, žagrė užpučia"). *Ryt.* 8. Akmuo *galañ* (į dugną) skęsta (grimsta). Nevaryk dievo *medžiañ* (miškan), pãskum neparprašýsi. Išeik kiek *orañ:* juk šiandie dar nesi o r i e buvęs. Gaidžiukas *daržañ* skrenda, o vištytė *lãkton* lenda. Puldinėjo (puolinėjo) dukterėlė močiutei *kẽliuosna.* Eikit *draugẽn* (ton vieton, kur visa d r a u g ẽ yra). *Ryt.* 9. Paleidžiau (paleidau) arklius *aliksnynėn* (ton pievon, kur yra aliksnių, arba alksnių, priaugę). Mano *balsañ* dainuok. Nuvažiavo *Kriaunõsna. Tan žodin* (sakant kam tą žodį) atidarė kažin kas duris. *Ryt. Rok.* ... 10. Imk mano *galvõn* (aš atsakau). *Tan žõdin* (į tuos jo žodžius, į tai) tarė. *Tan žodin* tiek tetarė Jonas. Ką tu *tan žodin* tarei, atsakei? Jonas nuvažiavo *Šiluosen (Šiluosna). Ryt. Užul.* 11. Laumė Elenytę vadina kraujo *upėn* maudytųs (maudytis). Eik, mesk *dešinẽn, kairẽn.* Broliai išjojo *karañ.* Žvirblis tik dairosi į šalis, bene gaus ką *nagañ* imti. Nusikaltėlį *tiesoñ* šaukė. Ir vėl gausi *tieson* (teisman) keliauti. Keleiviai subėgo *miškañ,* rado tokią trobelę ir suėjo visi *jon.* Pavasarį, kai išsiskirstys ledai, galėsit vėl pargrįžti *laivañ.* Elenytė nuvažiavo *ton pusėn,* iš kur girdėjo žvengimą. *Raš.*

12. Sumojo ranka senis mano *šaliñ.* Girininkas nuvažiavo į uošvį *viešnãgėn* (kiemañ, paviešėti). *Pavakarėn* (vakarop) truputį atvėso. Laumės gaudo vaikus ir *balosna* murkdo. Dabar laumės nebevilioja vaikų *pirtysna.* Eikit *paežerėn,* kad kuri karvė *avižosna* nenueitų. Lapinas nulindo *krūmuosna. Kr.* 13. Sunkios dienos atėję (atėjusios), žmonės badu mirę, samanas *duonon* k e p ę, žieves *sriubon* v i r ę. *Bar.* 14. Kartu vilkosi įlindusi jos (katytės) *krūtinėn* strėlė. *Bil.* 15. Laumė įsėdo Elenytės *rãtuosna. Raš. Ryt.* 16. Kiekvienas ūkininkas tik stengdavos neįsileisti mušeikų *vidun.* — Dievuliau! — *vienañ balsañ* (= vienu balsu) sušuko abi Stašenytės. *Vien.* 17. (Jūs) *mišiõn* sudriskę bei skaroti nukaksit. *Duon.* 18. Mano tėvutis *namõ* neparėjo, s v e č i u o s e gulėjo. *Pr.* 19. Kita *šalin* pasitraukia. *Že-tė.*

E i n a m a s i s v i d a u s v i e t - k a s Lietuvos r y t u o s e vartojamas kartais ne tiktai tam tikrai vietos aplinkybei: jis pasakomas ten sakiniuose retkarčiais ir l a i k o aplinkybei *(pavakarėn...)* arba kitiems sakinio galams.

§ 71. Greit nešk ližę, kad *kūmuõs* (= kūmuosna, į kūmus) paprašytų. *Ryt.* 2. *Pajauniuõs (pamergiuõs)* jie pakvietė ir Joną (Oną...). Nuvažiavo *Kamajuõs.* Rudenį važiuosiu Pabéržyčios *piršlẽs** (v-siu su jaunikiu, kurį jai ir jos tėvams teiksiu piršliaudamas). *Ryt. Rok.* 3. *Kūmystės* (kūmuos, kūmystėsna, į kūmus) ką prašysim? *Vien.*

Rytuos dažnoj tarmėj esamasis daugiskaitos vidaus viet-kas sakomas ir einamajam vidaus viet-kui. Šituose jų kalbos pavyzdžiuose turime tokį *einamąjį* be senovinės savo galūnės ne vieną viet-ką.

§ 72. Rašomojoje šių dienų kalboje iš duotųjų einamojo vidaus viet-ko kalbos pavyzdžių (žr. § 70) vartojami dažniausiai tiktai trumpi vienaskaitos posakiai. Atskiri tos rūšies viet-kai *(laukan, oran, šalin, namo...)* rašomosios kalbos tarmėse yra dabar virtę dažniausiai tik tam tikrais kalbos prieveiksmiais. Šito viet-ko vietoj rašomoji šių dienų kalba tenkinas dabar, matyti, daugiausia kitais kalbos linksniais su prielinksniais. Rytuose, kur plačiau vartojami įvairūs mūsų viet-kai, yra kiek kitaip: dažnai ir kitiems galams ten sakomi su jais keli mūsų kalbos prielinksniai *(į, prie, pas...).* Mūsų rytų rašytojai į bendrinę rašomąją kalbą, žinoma, kiek kitaip žiūri: savus vietininkus jie dažniau vartoja savo raštuose.

§ 73. 1. Mano žmuo (m. žmogus, vyras, pats), bernas, bernelis (vaikas, sūnus, sūnelis) jau *dieviep* (pas dievą, *Ryt.* ir „par dievą"). Vakar buvau *kunigiep. Juosemp* visus gyvulius radau. *Laz.* 2. Jėzus parodės (pasirodė) Marijai Magdalenai *grabiep* (prie grabo). Ko *žmonėsemp* negausi, tatai gali per maldą įgyti. Elgeta gulėjo *vartuosemp. Sen.*

Čia turim esamąjį pāšalio viet-ką. Jis sakomas dabar plačiai tiktai kurių-ne-kurių mūsų rytų aukštaičių[94]. Rašomojoje mūsų kalboje retai jis teiškyla aikštėn. Didesnio supratimo apie jį ir jo vartojimą kalboje duoda mums tiktai senovės mūsų raštai. Jo liekanų yra šiuo tarpu ir atskirose mūsų tarmėse, tam tikruose jų kalbos posakiuose, virtusiuose jau beveik prieveiksmiais *(Žem.* šalip ar šaliep...). Jo vietoj mūsų raštuose dabar vartojami paprastai šiaip linksniai su prielinksniais.

---

* Rytų aukštaičių „piršles" beveik visiškai atstoja, rodos, kitų lietuvių *(Žem.)* „piršlybos". — *R. J.*

§ 74. 1. Petras jau *dievop* išėjęs (= numiręs). Brolis *kunigop* išvažiavo. *Laz.* 2. Paliekmi (palieku) tą pasaulį ir eimi (einu) *tėvop. Sen.* 3. Negalime ateit *viešpatiesp dievop. Sen.* 4. Pridėjo galą vinies *rankosp. Sen.* 5. Ir tarė Jėzus *žydump* (kreipdamasis į žydus). *Sen.* 6. Jau viskas eina *galop, velnióp.* 7. *Rudenóp* (*Ryt.* ir rudeniop) tegausi parsivežti. *Rudenop* saulė mažiau įkaitina.

Čia yra einamasis pãšalio viet-kas. Tam tikram kalbos linksniui jis sakomas dabar plačiai tiktai kame-nekame rytų aukštaičiuos. Rašomojoj mūsų kalboj jis, kaip ir jo brólėnas (§ 73), beveik nebevartojamas.

Kiti šio viet-ko pavyzdžiai. 8. Kas dien *dievop* našlių dūsavimai šaukia. Pons apjekėlis, *velniop* šuoliais besisukdams, ir tarnus sau išrinktus apjekti mokina (apakėlis, apakti, apžabáldo...). Sūdžia šio svieto (šio pasaulio teisėjas) tau pasirodys ir ponus taip, kaip ir mus, *sūdop* (tieson...) suvadinęs, algą kiekvienam, kaip pelnęs yr, sudavadys (sutvarkys, paskirs, duos). *Duon.* 9. *Rudenop* linkuo (linkui) stojo tikra giedra. *Že-tė.*

Žodžiai *dievop, galop, rudenop (rudeniop), velniop,* būdami tam tikri einamieji senoviniai pašalio viet-kai, mūsų raštuos eina dabar paprastai tiktai tam tikrais vietos prieveiksmiais, jau atskilusiomis nuo tam tikrų daiktavardžių lytimis, nebe paprastaisiais kalbos (nebe einamaisiais pašalio) viet-kais (6, 7, 8, 9). Ši lytis dabar pavartojama vietomis tik tam tikram stiliaus rimtumui ar kalbos senoviškumui pabrėžti ir pažymėti. Lazūnuos ir kitose šių senovinių linksnių vietose šventovių pamokslai, rodos, lenkiškai tebuvo sakomi žmonėms: pamokslininkams netekdavo šituo mūsų kalbos linksniu kreiptis į savo klausytojus...

§ 75. Klaidų viet-kas. Ir paprastąjį savo viet-ką (žr. §§ 67—72) ne visada mokam žmoniškai vartoti: ir čia raštuose, leidžiamuose į žmones, darom nemaža klaidų. Taip skųsdamasis, turiu galvoj kelis šiuos mūsų rašomosios kalbos pavyzdžius:

1. Kai Dėdelė norėjo jau sėsti *vežėčiosna,* staiga į kiemą įėjo su pačia jo vyresnysis brolis Adomas. 2. Rinkinyje yra lenkų *kalboje* parašyta prakalba. 3. Savo išlaidų davė ir apyskaitą 5.000 litų *sumoje.* 4. Bankas garantuoja indėlių saugumą narių atsakomybe, paremta žeme ir miškais *sumoje* 50.000.000 litų. 5. Jį suėmė *girtame stovyje.* 6. *Tame* ir jis buvo kaltas.

Šitie pavyzdžiai yra paimti a) vienas (1) iš mūsų rašytojo apysakos, b) penki (2—6) — iš šių dienų dienraščių kalbos. Skaitytojas juos pasitaisys, tikiuos, ir iš šių žinomesnių man kalbos pavyzdžių:

1. Norėjo jau sėsti (buvo besėdąs) *vežėčiosna,* bet *kieman* įėjo jo brolis... Buvo besėdąs į vežėčias, bet į kiemą įėjo jo brolis, ir viskas sutriko (kitaip virto)*. 2. Rinkinyje, tuoj pradžioje, yra ir *lenkiškoji (lenkiška)* prakalba. Jo prakalba parašyta, žinoma, *lenkiškai.* 3. Davė ir 5.000 (penkių t-čių) litų *sumos* apyskaitą. Davė ir savo apyskaitą penkių t-čių lt. *sumai (sumos).* 4. Bankas garantuoja (laidúoja) indėlių saugumą savo narių žeme ir miškais — tų narių 50.000.000 litų *turtu* (banko nariai to dydžio turtu atsako prieš žmones, sudėjusius tame banke savo indėlius); indėlių saugumą jie laiduoja (garantuoja) žeme ir miškais — turtu, vertu 50.000.000 litų, 50.000.000 (penkių deš. m-nų) litų vertės turtu... 5. Jį *girtą* suėmė. 6. *Tuo* ir jis buvo kaltas (nusikaltęs).

---

## II. PRIELINKSNIAI.

Šalia linksnių (prieš linksnius, kartais ir po linksnių) yra vartojami tam tikri žodeliai, kurie prielinksniais vadinami. Ne visi jie vienaip yra sudedami su linksniais, ne visi jie ir vienodų linksnių privalo, ne visi jie vienaip su linksniais sutampa. Skaitytojams, norintiems sužinoti, su kuriais kada linksniais sutampa kalboje vieni kiti mūsų prielinksniai, duosiu čia paraidžiui (iš alfabeto, iš mūsų raidyno, alfabetiškai) surašęs mūsų kalbos prielinksnius: skaitytojas pats iš tų pavyzdžių turės suvokti, kurie kada prielinksniai ir kuriam galui sutampa su tam tikrais kalbos linksniais. Taip duodami čia yra iš eilės tiek senybiniai, tiek naujybiniai prielinksniai (priešlinksniai su pastùrlinksniais, arba pãlinksnėmis). Šio skyriaus gale, atskirų prielinksnių dalykui paaiškinti arba jų reikšmei ir vartojimui kiek žymiau nustatyti rašomojoj kalboj, duosiu ir kiek savų pastebėjimų.

§ 76. *Abipus.* 1. Mūsų miestas *abipus upės* pastatytas.

---

* Įvairių tarmių ypatybės (sėdo *vežėčiosna,* įėjo į *kiemą*) vartoti kalboj vienam žmogui tam pačiam reikalui lyg netiktų ar nepriderėtų: ir čia reik laikytis vieno aiškaus kelio (sėdo *vežėčiosna,* įėjo *kieman* arba sėdo *į vežėčias,* įėjo *į kiemą*). — *R. J.*

*Anapus.* 2. *Anapus upės* kitados čia giria didžiausia a u g o. *Pr.* 3. *Anapus* P r ū s ų *sienos* lietuviai pirma b u v ę baisiai v o k i e t i n a m i. 4. *Anapus ežero* jie bandą g a n ė.

*Anàšal.* 5. *Anašal miesto* y r a gražus m i š k a s. E i k *anašal upės. Pr.*

*Anopus.* 6. Jie *anopus upės* g y v e n a. *Ryt.*

*Anot.* 7. Jis, *anot tėvo,* k v a i l a s per visą pilvą. 8. Tu vis dėlto, *anot* (a n o t e, n ó) *jo* b e t a r i a n t, eisi šunų ganyti (šukuoti), šunims šėko piauti... *Žem.*

*Ant.* 9. *Ant kalno* karklai s i ū b a v o, pakalnėj vanduo liūliavo. Mūsų vištos t u p i *ant aūkšto.* 10. Užtikau vištą *ant kiaušinių* b e t u p i n t. 11. Čia *ant stogo* pernai gandras (gužutis) savo l i z d ą t u r ė j o. 12. Knygos g u l i *ant stalo.* 13. Svečias į vidų — akys *ant lentynos* (šeim-kės akys nukreiptos į lentyną). 14. U ž s o d i n o kaip velnią *ant* pinigų *puodo.* 15. N u n e š ė šuva (šuo) *ant uodegos.* 16. E i n a *ant namų* (namų linkui, į namų pusę, į namus). 17. Kam š o k i *ant jo?* 18. Kam dabar p y k s t i *ant manęs?* 19. E i k *ant nuomonės.* 20. Aš jį *ant akių* p a ž i n a u. 21. *Ant akių* jis ž v a l u s, bet darbo nepadirba, ir gana. Jį motina *ant balso* p a ž i n o (plg. *iš*). *Ryt. Raš...*

22. Tūls žioplys kartais pusnuogis *ant apjuoko* r ė p l i n ė j a. *Duon.* 23. Šiuodu su meitėliu ė j o vėl *ant* savo *namų.* Jis su savo pačia b u v o š a l i n i š v a ž i a v ę s *ant kelių dienų* (išvaž. k e l i a s d i e n a s, plg. § 53). *Pr.* 24. Žiūrėk, kol gerai saulė pakils, tol *ant klaniukų* t ū r ė s i s ledukai. Kad Juozapas š o k o s *ant manęs!* Be to nėra karvėse pieno, o kaip (kai) s u v a r y t ų *ant svetimų mėšlų,* sausai užtrūktų. *Ant tų žodžių* (s u l i g tais žodžiais, tuos žodžius betariant) į ė j o poni. Zosikė *ant pavakarės* (artinantis pavakarei, į pavakarę, vakarop) n u b ė g o pas Petronės motyną. (Už klėties šuo kaukia), mat, stačiai *ant Vicento trobos* (į jo trobos pusę, jo trobos linkuo). (Jis) n u s i s u k o *ant sienos* (į sienos pusę) ir apsiklojo. Cinokienė, e i d a m a *ant namų,* šaukė, net laukai skleidėsi. Palaidę visus arklius, (vyrai) paginė *ant namų.* (Zosikė) ėmė aplinkui žvalgyties ir t r a u k t i e s *ant miesto* (į miesto vidurį, į miesto pusę, miesto linkui). *Ant sausų miškų* (į tų miškų pusę) b ū t ų sau n u d a r d ė j ę. *Že-tė.*

*Antlink.* 25. *Antlink Norvaišų* (N-šų linkui, į tą pusę) n u v a ž i a v o.

§ 77. *Apie (āpė).* 1. A p s i r i š k skepetą *apie kaklą* (kaklą skepeta apsirišk, ją aplink kaklą apsirišk). *Raš.* 2. *Apie* (aplink) *židinį* b u v o i š d ž i a u s t y t i visoki skarmalai. 3. *Apie* (aplink) *sodą*

eglės žaliavo. 4. Ko čia vaikščioji *apie tvartus?* 5. Aš girdėjau labai negražiai *apie jį* kalbant. 6. Išgirdęs *apie* tavo *bėdą,* ir aš parašiau *apie ją* dėdei. 7. *Apie ką* jūs čia kalbatės? 8. *Apie tą dalyką* nieko jam nesakyk. 9. *Apie pietus* (apypiete) ir svečių atvažiavo. 10. Ir pernai *apie velykas* nešilta buvo. 11. Ateik rytoj *apie šį laiką.* 12. Jis tiktai *apie kalėdas* parvažiuosiąs. 13. Jis dabar *apie šimtą* rublių laimėjęs.

14. (Moters) sukinėjos *apie numirėlę,* žiūrinėjo rankas, kojas čiupinėjo, grabą veizinėjo. Klebonas atsigėręs ėmė kaži ką rokuoti, *apie kokią medžiagą* bažnyčiai (šnekėti *apie...*). *Že-tė.* 15. Autorius pasakoja *apie* helėnų, romėnų ir viduramžio *teatrą. Raš.*

*Aplink.* 16. *Aplink daržą* tvorą tvėriau. 17. *Aplink mane* jie stovėjo. Čia *aplink mane* sustokit. 18. Bėgo *aplink žárdieną* (kluoną). 19. *Aplink jį* giltinė jau sukasi. *Aplink bañdą* (kaĩminę) sukosi vilkas. 20. *Aplink visą svirną* sienos buvo nagais nudraskytos.

*Apsukui (apsukuo).* 21. Ko jie dabar eina *apsukuo* (apsukui) *pelkės? Žem.*

*Arti (artie).* 22. Gyvenau *arti* (žem. *artie) upės.* 23. Gavau *arti šimto* (apie šimtą) rublių. 24. Buvo jau *arti velykų.* 25. Ar pilnas buvo? — Buvo *arti pilnio* (kone pilnas, artipilnis). 26. Šlitiniuodamas (jis) nukropė šiaip taip *artie darbininkų,* ir virto už karklyno. *Že-tė.*

*Aukšt, aukščiau.* 27. Rodo *aũkšt juostos, aukšt kelių. Žem.* 28. Kur pelkikėje, gývolio kojos klumpa mažne *aukšt kelių.* Aukščiau saulės spinduliai neprasimušė ligi žemės, bet *aukščiau miglos* šviesdami raitės padangėse. *Že-tė.*

*Až, ažu* (žr. *už* § 100). 29. (Miške) *ažu širdies* tveria. *Bar.* 30. Kelmas yra didesnis *ažu šaką. Až (ažu, už) tavęs* (per tave) nemačiau nė jo. *Až (už)* mano *galvos* (dėl mano kaltės) jis pasikorė. *Až (už)* tavo *galvos* (dėl tavęs) būčiau galą gavęs. Stovėjau *až (už) tvoros.* Buvau ažėjęs net *ažu* (užėjęs net už) *ežero.* Jau *ažu (už) kalno* jis buvo. *Ryt.*

§ 78. *Be.* 1. *Be galo* nebus galo. Barnių ten buvo *be galo.* Ilgas — *be galo,* gilus — *be dugno* (žiedas). 2. Amtsroto šykštumas buvo *be soties. Duon.* 3. *Be tavęs* negaliu gyventi. 4. Šitas šulinys *be vandens.* 5. Ligonis buvo jau *be žado.* 6. Paskum ir mirė tas žmogelis *be kunigo.* 7. Jį láidojo *be mišių.* 8. Jį išlydėjo *be varpų, be triukšmo, be kalbų.* 9. Svečiai išvažiavo *be pietų.* 10. *Be rudens*

neparvažiuosiu. 11. Taisykis nesitaisęs, *be vakaro* vis neišvažiuosi. 12. *Be laiko* mirė; *be laiko* rugius suvežė. 13. Jo žodžiai *be paliovos* skambėjo. 14. Jis dirba *be atvangos*. 15. *Be auksino* neparduosiu; *be penkių rublių* negausi. 16. Tenai visas šimtas buvo; *be to*, nieko daugiau neturėjau. 17. Ir *be jūsų* bus daug svečių. 18. Tau ir *be to* bus namie ko skaityti. 19. Jis ir *be tų skaitymų* turįs daug darbo. 20. *Be Petro* buvo penkiolika vyrų. 21. Ar tu negausi žmonėse mergelės *be* mūsų *sesužėlės*? 21. *Be Jono* ar dár kas buvo?

§ 79. *Dėl (del), -dėl, dėliai*. 1. *Dėl jo* n e i man s k a u d u, n e i man g r a u d u. *Dėl jo* tu čia dabar ž u d y s i e s i! *Dėl kito* jam galvos n e s k a u d a. 2. Jis a t ė j o *dėl manęs*. Aš *dėl tavęs*, vaikeli, visą amžį v a r g a u, d i r b a u. *Dėl tavęs* aš n e k l a m p o s i u tokį kelią. 3. Bernytis *dėl mergytės* s k e n d o (plaukė mergytės vainikėlio ir jo beplaukdamas prigėrė). Be ne (bene) tas čia gul bernytis, kuris m i r ė *dėl mergytės*? 4. S u d i r g o mano žirgelis *dėl tavęs*. 5. D a r y k g e r a i *dėl kitų*, tai bus ir pačiam gerai. *Kodėl* taip p a d a r e i? *To dėliai* ir jis n e s i r o d o. *Todėl* ir jo n e m a t y t i. *Kodėl* tu taip e l g i e s i? 6. *Dėl dievo* taip n e d a r y k! 7. Šviesi saulelė *dėl visų*. 8. *Dėl šito avino, dėl šitų niekų* jis mane dar t i e s o n, žiūrėk, p a š a u k s! 9. *Del kelių skatikų, del to nieko* tu čia gyvas l e n d i ž e m ė s n a (į žemes). *Del nieko būvio, del dyko galo* mes čia dabar plaukus vienas kitam rausma (rausim). *Ryt*. 10. Mėšlo l e n k i s ne *dėl baimės*, (bet) *dėl smarvės*. 11. Aš jį *dėl skolos* s k u n d ž i u. Niekas tavęs *dėl to* n e k a l t i n a. *Dėl ko* (kodėl) tu n e s a k e i? 12. Ir ėmė *dėl tos žemės, dėl tų pinigų* b y l i n ė t i. 13. N e r e i k *dėl to* d ū k t i. *Dėl tokių dalykų* n e r e i k b a r t i s. *Dėl šito dalyko* jis mane baisiai i š b a r ė. Nebarkit mane, n e i š j u o k i t *dėl šito niekniekio*. 14. K l u m p a s m u n k a žirgelis *dėl neteisių žodelių*. 15. N e t e k a u r ū t e l i ų ž a l i ų j ų *dėl* tavo, berneli, *žodelių meiliųjų*. 16. Ne *dėl skaistaus veido*, ne *dėl riešutų* tave jauną ž i ū r ė j a u. 17. Ne *dėl pieno* aš e s m i b a l t a. 18. *Dėl to* jį p a k o r ė, kad jis ėjo vogti nemokėdamas. 19. Ar geras? — *Dėl gerumo* jis g e r a s (gerumo jis geras), bet visai kvailas. 20. Ar jis išmintingas? — *Dėl išmintingumo* jis n ė r p e i k t i n a s, bet šiaip dorõs maža tėra iš jo.

21. Ne, mes *dėl mėsos* tiktai jūsų (gaidžių) g i r i a m e b a l s ą. Kiti *dėl kiaulių numuštų* b y l i n ė t i p r a d ė j o. *Dėl bėdos* juk kartais daug dyvų n u s i d u o d a (atsitinka). Tuo (tuoj) po velykų, *maisto dėl*, t r i ū s i n ė t i p r a d ė j o m. Ak mano kaimynučiai, ak širdingi broleliai, aš *dėl dievo* jus m e l d ž i u, n'užmirš-

kite Krizo. *Duon.* 22. (Giñkit) nors dangumi *dėl manęs* (man vis tiek, man nerūpi)... Tur būt, *dėl pamokslų* tuodu barasi? *Dėl drąsos* dar išmausiu burną (išgersiu taurelę ar stiklelį). Kas čia do per mada po biesais taip tolie mus varinėti *dėl tų trijų dienų* (= tris dienas teturim atsėdėti, o taip tolie dėl to mus varo)! Kam, pone, mus taip tolie variniejі *dėl menko nieko* (dėl menkniekio)? Maža vargo teturėjau *dėl jų* (d. savo dukterų) *darbo:* ką tik ima, tą padirba. Mamaitė *dėl* mūsų *darbo* (dėl savo darbo, mums dirbto) paršelį pardavė: nebuvo laiko šerti, žoles rinkti. *Dėl raudonumo* (kad karštimas raudonesnis būtų) apipila alksnių žirginius. Žiūrėk, *dėl kokios* teks mudum su ponu susispirti. *Že-tė.* 23. Ko tu čia *dėl mūsų* rūpinies? *Vien.* (žr. § 106).

§ 80. *Greta, gretim.* 1. Jonas sėdėjo *greta teisėjų.* 2. Juodu *greta vienas antro* buvo. 3. Pirmoj vietoj sėdėjo jo sūnus, *gretim jo,* iš dešinės — vietinis girininkas lãtvis. *Vien.*

*Iki, lig, ligi.* 4. Vanduo man priteko *iki kelių.* 5. Bėgo žirgelis *iki* srovės *upelio.* 6. Garsas parėjo *iki manęs.* 7. Laukiau *iki vakaro, ligi vakaro.* 8. Būk ištikimas *iki mirties.* 9. Buvo *ligi galo* metų, *ligi pietų, iki pietų.* 10. Ražančius *ligi kelių,* liežuvis *ligi žemės.* 11. Buvo vandens *ligi juostos* (ligi juostai). 12. Eik *lig ežero, lig tvoros* (lig ežerui, lig tvorai). 13. *Ligi pievai* ar̃k; nekelk vartų *ligi galui.* 14. Pupa augo augo *ligi lango, ligi stogo.* Pupa su žirniu vėl augo ir priaugo *ligi dangaus.* 15. Jo miškas traukėsi tuomet *ligi upės.* 16. Vos priėjau *ligi vietos**.

17. Parodyk mą (man) tavo kūną *iki kẽlių, iki bámbos.* Jo kojos *iki kẽlių* į akmenį įlindo. *Pr.* 18. Nuo pat pušyno *iki bažnyčiai* kupinai visur svieto (žmonių) — juda, kruta, mirguliuoja. Taip giedodami nutraukėm *iki bažnyčios.* Dėl to ir čia neraginos (nesiragino), *iki dugno* išmaukė stikliuką. Tytuvėniškiai išlydėjo *iki užtaisytųjų vartų.* Nuo vainiko baltos juostos kỹburiuoja *iki žemės. Iki* atlaidų *pabaigos* dar daugumo atsitikimų galėtumei žmogus prisistebėti. Giedojo, giedojo vėl mаž *iki pusnakčio. Že-tė.* 19. Pareina karvės, purvinos *ligi pusės* šonų. (Ten) *ligi valios* yra alksnių. Keleiviai, purvini maž *ligi kelių,* supleškėjo į bažnyčią. Kas čia nori važiuoti, purvynai *ligi stabulių* (l. stebulių).

---

* Sakinys „priėjau *vietą*" reikia, žinoma, skirti nuo sakinio „priėjau *ligi vietos*". — *R. J.*

K i r m ė j o t visi *ligi pat šiol* (l. pat šio laiko, l. p. šiolei)... *Že-tė.* 20. Nuo Puntuko *lig Šlavei* (lig Šlavės) ąžuolų daugybę laikė žmonės lyg kokią didžią šventenybę. (Medžias) nuo šaknies *lig viršūnei* (lig v-nės) buvęs visas doras. *Bar.*

§ 81. *In, ing* — žr. *į* (§ 83).

*Iš (iž).* 1. *Iš tų šiaudų* n e b u s g r ū d ų. 2. Ką d i r b s i *iš* mano *šakelių?* 3. *Iš miego* (ryt. ir *iž miego*) s v i e s t o n e s u k s i. 4. *Iš lentų* (ryt. ir *iž lentų*) *kibìrą* p a s i d i r b d i n a u. 5. *Iš to aukso* žiedą n u s i k a l d i n s i u. 6. *Iš tų pačių* šventieji, *iš tų pačių* prakeiktieji. 7. Tiek tos mantõs, kaip *iš epušės (drebulės)* lentõs. 8. Nenor keltis, kaip lokys *iš laužo* (ryt. ir *iž laužo*). Ką d a r a i *iš alksnio* (ryt. ir *iž alksnio*)? 9. Varna *iš vietos,* kita į vietą (kita jos vieton, k. į jos vietą). 10. I š k i r t o rankas *iš pečių.* 11. Gražus, kaip *iš pieno* p l a u k ę s. 12. Šviesus mėnesėlis p a t e k ė j o *iš* rūtų *darželio,* o aušros žvaigždelė *iš* p a t *vainikėlio.* 13. Laukiau senos motinėlės *iš kalnelio* p a r e i n a n t. 14. *Iš sēna* g i m s t a jáuna. *Ryt.* 15. Vaikas k r i t o *iš medžio.* 16. Ar *iš tolo* p a r ė j a i čia gyventi? 17. *Iš kur* tu žinai? — *Iš jo, iš kitų...* 18. *Iš tenai (iš Pilviškių)* p a r ė j o. 19. P a r ė j a u *iš Keblaičių* (plg. „ėjau *į* Keblaičius"). 20. Vėjas p u č i a *iš rytų, iš vakarų.* 21. Ar *iš galvos* i š ė j a i? 22. Tiek tu *iš jo* b e g a u s i, kaip *iš žąsies* avižas. 23. I m k *iš kito* (*iš* kito žmogaus). 24. Visi t ý k o *iš to vargšo artojaus.* 25. Aš l a i š k o *iš jo* l a u k i u. 26. *Iš Antano* l a i š k ą t u r ė j a u. 27. Bene ką *iš jo* l a i m ė s i! 28. Ir už darbą *iš savęs* jam mokėjau. Ką siūdiniesi, vis r e i k i a m o k ė t *iš savęs.* Visa *iš šitų pinigų* r e i k i a t a i s y t i s. Tau reikia menko daikto — vis *iš pinigų.* Marškinius duodi skalbti — vis m o k ė k *iš savęs.* 29. *Iš dūmo* (dēstis, kiek yra gyvenamų trobų) m o k a m a. 30. *Iš āpmaudo* n u s v í e d ė p ė d ą į šalį. 31. *Iš gerų* dienų ir dienas p a m i r š o. 32. *Iš bado* ir v a r š k ė g a r d u; *iš bado* ir v a r š k ę be duonos v a l g o; *iš bado* bet kuo be bado. 33. *Iš didelio* rašto i š ė j o *iš krašto.* 34. Jis v e r k i a *iš džiaugsmo.* 35. Per dienų dienas ūžė, *iš to* ir s e r g a dabar. *Iš ko ji* s u s i r g o? — Ir ji *iš obuolių* b u s a p s i r g u s i. *Žem.* 36. T a i p d a r ė jis, žinoma, *iš bėdos, iš meilės, iš širdies.* 37. Žinoma, kad ne *iš gero* t a i p d a r ė. 38. Gieda *iš ausies* (be gaidų); r ė ž i a u *iš akies* (kaip akis man rodė). 39. Sakyk, k a i p b u v o *iš tiesų.* Ar *iš teisybės* s a k a i, ar meluoji? Ar *iš tikrųjų* taip b u v o? Ar *iš tikro* n e ž i n o j a i? 40. Visus t e i s i a jisai *iš sąžinės* (kaip jam sąžinė rodo). *Raš.* 41. Ir sūrius dabar *iš knygų* (kaip knygos rodo) d a r o m. 42. Šimtą (100) d a l i j a m *iš penkių* (5) — taip, kaip tie

penki (5), daliklio skaičius, mums rodo. P a d a u g i n ę *6 iš 3,* gausim 18. 43. *Iš akių* ir *nasrų* jis — k á l n a v e r t i s, bet *iš tikrųjų, iš savo darbo,* g e r o p u s b e r n i o n e a t s t o j a lauke.

44. *Iš mažų dienų, iš mažens, iš mažumės* p a p r a t ę s d y k a u t i. 45. Jį *iš netyčių* u ž k l u p o. 46. Kiek buvo *iš viso?*

47. Lapė, kaip *iš pasakos* mūsų mandagiai g i r d i m, *iš klastos* įpuvusius k a u l u s s i ū l y j o (s-lijo) gandrui. (Didgalvis) ypačiai *iš paselų* (pasalų), nei uršdams neigi belodams, i š p l ė š d a v o ž m o g ų. Krizas *iš nežinių* labai nešvánkų k v a p ą p a d a r o. Vėl *iš naujo* v e r k t n e s i l i a u s i m. *Iš viso* tikt vos gals tvoros p a s i l i e k t i. T ū l s *iš jų* susvilino namą. *Duon.* 48. O jis antrąją kláusė, d ė l k o ji tur tokias storas lūpas, o ji sakė: „Ponuži, t a i y r *iš to didelio verpimo;* kad jau vis verpi ir šlapini, d ė l t o lūpos taip storos pastó (pastoja, randas)". Jis b u v o labai p a i l s ę s *iš to didelio darbo.* Jis *iš tiesos* ir v a g i s b u v o. V i e n a m *iš tų* jo *šunų* apie kaklą užrišo ir jį siuntė pas karalių. *Pr.* 49. (Tekorienės priėmėja), d r e b ė d a m a *iš paskubos,* r i n k o išmėtytus popiergalius *iš trobos* ir *iš kamaros.* (Jis) *iš nelaimės* n u s k e n d o. (Ji) net p a m ė l y n a v o *iš skausmo.* Bene aš *iš didelio turto* (dėl to, kad daug turiu) d u o d u? *Iš to apmaudo* ė m ė dvaro gaspadorių k e i k t i. Vanagas *iš nejučių* g a l i abudum a k i s i š k a p o t i. B u v o v y r a s ir *iš stuomens* ir *iš liemens.* (Jį) gal raštininkas *iš* savo *galvos* taip tolie v a r o? (Reikalingus mokesčius) jis *iš savęs* d ė s į paštą. Zosikė n e t u r ė j o n ė s k u r l e l i o doro *iš ko* n u s i p i r k t i (buvo visai be pinigų). Vieni s p i a u d ė s i *iš* valdžios *darbų,* kiti niekino, juokėsi, nenorėjo tikėti. Tik r e i k i a dirbti, visiems e i t i *iš vieno,* tada viskas bus. *Iš jaunesniųjų klausytojų* n e v i e n a s griežė dantimis, kumsčias gniaužė. *Iš mužikų* n ė v i e n o doro nerasi, visi vagys... nebegalì (n. žmogus, nebegālim) gyventi! Serga k a s *iš jūsiškių? Že-tė.* 50. Medžiai, mat, *iš daugybės* visiškai a t p i g ę. Tūlas, ligos suspaustas, *iš įžodžio* (juos) l a n k o. *Bar.* 51. Visi jau buvo sotūs ir tik *iš dyko buvimo* g ė r ė alų ir r ū k ė. *Vien.* 52. E i k *iš* mano *akių,* kad tavęs nematyčiau! *Rok. d.* 53. Vieni s k i n a *iš pašaknėlių,* kiti s k i n a *iš viršūnėlių. Iš didžių mislių* (*iš* sunkių minčių, galvojimų) s o p a g a l v e l ę. Ant altoriaus pristatyta vaškinių žvakelių: e i n a g a r b ė ponui dievui *iš pilkų bitelių. Skap. d.* 54. Juos *iš bado* ben žievėm p a p e n ė k. Ji čia *iš* (savo) *galvos* a u d ž i a. *Ryt. (Rok.).* 55. Du kartu sakysiu, o *iš trečio* s m e r t į (mirtį) p a d a r y s i u. Mes tau naują vainikėlį *iš rūtų* n u p i n s i m. *Pan. d.* 56. Kiaušinis per žiemą n e i š e i n a *iš trijų kapei-*

*kų. Pan.* 57. Euriklėja bemazgodama pažįsta Odissėją *iš rándo.* Kalbà *iš viso* (,aplamai imant,) yra nepastovus dalykas. Jis kaltinamas *iš* Baudž. Stat. *543 straipsnio.* Ji čia, tur būt, *iš raštų* (iš knygų) audžia, ne *iš* savo *galvos.* Visiems reikia *iš vieno* dirbti (eiti, elgtis...). Lipk *iš medžio* (plg. „lipk *į* medį"). *Raš.*

*Iš anapus, iš po, iš užu.* 58. *Iš anapus miško* vanagas pakilo. *Iš anapus upės* ėmė kas rėkauti, bet *iš šios pusės (iš šiapus, iš šiapus upės)* mes niekas neatsakėm. 59. Išlindo *iš po suolo (iš pasuolės). Iš po manęs* driežas šmurkštelėjo. 60. Elenytė *iš tolo, iš užu šimto mylių,* išgirdo devynių kumelių žvengimą. *Raš. (Ryt.).* 61. Brakšt, *iš po pat nosies* ir nutraukė du sijonus ir du skepetukus. *Že-tė.*

§ 82. *Išilgai, išilgui (išilguo), ištrižai.* 1. Eik *išilgai griovio (iš. griovį).* Plaukia *išilgai ežero (iš. ežerą).* Vaikščiojo *išilgai trobos...* Važiavom *išilgai dirvos, išilgai pievos...* 2. Ėjau *išilgui (išilgai) rėžių, išilguo* (žem.) *rėžių, upės, dirvos.* 3. Eik *išilgai šito upelio. Pr.* 4. Eik čia *ištrižai lentų* (žr. *įstrižai,* § 84).

§ 83. *Į (in, ing).* 1. Dóvanai *į dantis* nežiūrėk. 2. Aš nueisiu *į kalnelį* pas senąjį tėvelį (*Ryt.* „kalnelin *in, un sen. tėv.*"). 3. Gyvą jį pakarčiau *į žaliąjį berželį.* 4. Lipk *į medį.* Vaikas buvo įsliuogęs vakar *į šitą berželį.* 5. Rasi įspįs saulelė ir *į* mūsų *langą.* 6. *Į ką* tu čia dabar žiūri (žiūrai)? 7. Jis *į Onelę* žiūri, kaip katinas *į lašinius.* 8. Kepuraitę *į gémbę* pasikabink. 9. Vagį *į sieną, į rąstą* kala. 10. Taisos ir taisos, kaip *į vestuves,* kaip varna *į dausas.* 11. Jau daugiau nebetelpa *į tą kibirą.* 12. Šnekėjo ir nušnekėjo *į pūdymus.* 13. Trobos galas atkreiptas *į rýtus, į šiáurę (į žiemius).* 14. Rašiau vakar *ing tave. Raš. (Ryt.).* 15. Vyrai rašė (leido) ir prašymą *į ministerį.* 16. Duktė *į* savo *tėvùs, į Gudaičiùs, į Jonùs...* išėjo. 17. Eik *in kunigą, in Gudelį (an kunigą, an Gudelį, un G-lį,* eik kunigop, Gudeliop, eik pas kunigą). *Ryt.* 18. Eime *į Keblaičius* (į Keblaičių šeimą, į tos pavardės šeimą). 19. Nueik *į kaimynus,* ir gausi (plg. „buvau ir kaimynuose"). 20. Gavau ir batus (pušnis), bet dar reikia *į juos* pridėti. *Ryt.* 21. Daug medžių sukūreno *į plytas.* 22. Susirinko *į tūkstantį* (apie t-tį, arti t-čio) žmonių. Sakai daug buvę,— ar bus *į šimtą?* 23. Šitą arklį *į dalį, į skolą* (mokant dalies arba skolos dalį) ji gavo. 24. *Į senatvę (į galą* savo amžiaus) jis ėmė kuo sirgti. *Į rudenį* (rudenop, *in rudenį, un rudenį...)* vėl ėmė lyti. 25. Ar žinai, *į ką* jis panašus (pavėdus)? Jis *į tave* nepanašus (žr. § 103).

26. Štai, poryt mūsų pons mus bėgt *į baudžiavą* siunčia. Būrs *į baudžiavą* slenka. Turėsim su vargais *į baudžiavą* traukti s. (Didgalvis) naktyj (naktį) *į žvaigždes* dangaus, *į mėnesį šaltą,* dienos viduryj *į saulę* lodavo *šiltą*. Ir putodams sniegs visur *į nieką* (v. nieku) pavirto. *Duon.* 27. Jis pabarškino *į duris* ir tuo (tuoj) greitai bėgo *į* savo *valtį*. Sako karalius *į* savo *tarnus:* „Ar jau apsiūksta?" Tuodu numirėliai jiedvi kone *į smertį* (negyvai) nušokino. Aš tave paversiu *į utėlę,* o save *į blusą.* Aš eisiu pas šitą malūnininką ir *į malūnininkus* mokįsiuos (mókysiuos malūninku). Jis vieną (v. sūnų) leido *į dišeres,* antrą *į račius* mokįtis (leido vieną stalium, antrą račium mókytis). *Pr.* 28. Saulutė kildama kaitino iš aukšto ir baltąją šalną vertė *į tankią miglą*. Jūs savo ganyklą pasidirbot *į dirvas* (p. dirvomis). Kunigai juos krikštija *į katalikus* (kr. katalikais). Tekorienė, išgirdusi riksmą, visa *į stabą* pavirto. *Į ką* tatai žmogus gali pavirsti! Jau atmarmėjo (atm. maldelę) maž *į pusę.* Ne *į kokius pokylius, váišes* atėjote, ne *į kokius rūmus* poilsio ieškodami. Boba įsivedė Zosę *į* didelių mūrų *sieną — mažą kambarėlį, į kurį* reikėjo kelerius láiptus lipti *į žemę.* Ir kunigai šįmet (šie metai, šiais metais) veda žmonis *į maldas, į atlaidus,* nesigaili savo vargo. Kiek sykių nuleidom ir *į talką.* Gaidienė, atsisukusi *į mergaitę,* tarė. Žydas, atsižvelgęs *į kelią,* pamatė, jog žandarai privažiuoja. Kaip (kai) įkibo Rukinienė *į galą,* aš Palapienę kurstau: nepasiduok, nepasiduok! Vyrai visi stebėjos *į gývolius.* Nešuos džiaugdamos turįs vadovą *į dangų.* Dar pavėpsosiu, tariau sau, *į visokias gražybes.* Visi žmonys arbatinėje atkreipė akis *į Batutį,* stebėjosi *į jį,* kur drąsesni — maišėsi *į kalbą.* Bedievis, netikėlis, tegal taip bliuznyti, tokias brangias apeigas, tokias šventenybes, gražybes lyginti *į komedijas,* tėvus dvasiškus (dvasios tėvelius, dvāsininkus), avelių vadovus, lyginti *į artistus.* Ta nubalusi kaip drobė, sustingusi *į kaulą,* nei akimis bemato nei nuomonės beturi. Cinokas ėjo *į kuprą* susimetęs. (Cipras jiems) pigiai ar visiškai *į skolą* palikdavo raštų. *Že-tė.* 29. Suvyniojau visus popierius *į pipirus* (v. p. suvartojau pipirams vynioti). Supyliau visus maišus *į rugius* (visus maišus rugiais užėmiau, rugiams pilti suvartojau). *Pal.* 30. Paduos tau *į rūpą* (surūpins tave kuo, tau kiek rūpesčio padarys). *Als.* 31. Jis atsigrįžo (atsigręžė) *į ketvirtaklasius.* Alfonsas išlindo iš ūksmės ir, ištiesęs *į ją* rankas, pašnibždoms pašaukė. Vėžiovėžiečiai ati-

darė karčiamos langus *į gatvę* (iš tos pusės). *Vien.* 32. *Un rudenį* (į rudenį) pradėjo lyti. *Rok.*

§ 84. *Įkypai, įstrižai, kiaurai.* 1. Troboje keleivis *įkypai lovos* pavirtęs knarkė. Didžiausias būrys, daugybė... vyrų su juostomis *įkypai pečių.* Saulelė *kiaurai vandens* skaitė upės dugne akmenėlius. *Že-tė.* 2. Patiesk čia *įstrižai (ištrižai, istrižai)* šitų lentų (ne skersai, ne išilgai).

§ 85. *Lig, ligi,* žr. § 80 *(iki, lig, ligi).*

*Linkuo, linkui, linkai, linkais, linkan, link.* 1. Eina *Kelmės linkuo, Telšių linkuo. Rudenop linkuo* saulė mažiau kaitina. *Ten linkuo* bus geresnis kelias. Einu *ant Kalvarijos linkuo. Žem.* 2. Jis važiavo *ant Kuršo, ant Prūsų linkui.* 3. Eik *ant Trakų linkais, linkai* (į Trakų pusę, Trakų tiesumu). Eik *ant šen linkai. Žem. Raš.* 4. *Šen linkai* traukia vėjas ugnį. Kyla *danguñ linkaĩ,* eina *šiáurėn linkaĩ. Raš. Pr.* 5. *Tilžės linkan, Tilžės link* pasuko.

6. Juozapas nudrožė *vieškelio linkuo,* stačiai eže (ežia) per lauką. Slenku ir aš, lygiai su kitais, tuo taku *krolų linkuo.* Juozapas svyravo *pievų linkuo. Rudenop linkuo* ir lytus tankiau lankyties pradėjo. *Že-tė.*

§ 86. *Netoli* (*netol,* žem. *netolie*). 1. Gyvuliai buvo *netoli (netol,* žem. *netolie) namų.* 2. Aš gyvenu *netoli tavęs.* 3. Saulelė jau *netolie laidōs.* Jaunieji grūdos tekini gývolius jau *netol namų. Že-tė.*

*Nuo.* 4. Žiedą *nuo piršto* numovė, nutraukė. Jis bėga *nuo manęs.* 5. Obuolys *nuo obels* netoli terieda. 6. Čia ramus vėjelis *nuo žolynų* pūtė. 7. Lipo *nuo ryto* ligi vakaro, bet... nieko neprilipo. Jojau *nuo ryto* lig vakarėlio, kolei prijojau uošvio dvarelį. 8. Žadėjo stomenį (stuomenį) *nuo nosies* ligi lūpos (tokį ilgumo). Jų lapais *nuo ligų* gydė žmones. *Bar.* 9. *Nuo šermukšnėlio, nuo putelėlio* (putinėlio) girelė raudonavo, *nuo pikto vyro* veidelis mėlynavo. 10. *Nuo ko* raudonas tavo veidelis? *Nuo* ko (dėl ko) rasotas tavo žirgelis? 11. *Nuo jo* (iš jo) vakar laišką turėjau. *Ryt.*

12. (Nenáudėliai susibastę) *nuo kunigų* bei *nuo darbų* jų pradeda zaũnyt (= apie kunigus ir jų darbus pr. z., nuo kunigų ir jų darbų pradeda savaip apie viską zaunyti?). *Duon.* 13. Ji atsigulė po vienu medžiu, ir atbėgo vilks ir vieną *nuo jos* (= iš jos) vaikų atėmė. Vėl sutiko jis tą senuką, *nuo kurio* (kuriam, kurio, iš kurio) jis buvo pavogęs tą ožką. *Pr.* 14. (Savo dukteris), nors mažos paliko *nuo motynos,* našlys paauginau. Tur būt, pri-

žadėjo karalius atimti *nuo pono* medes? Šią naktį akių nesudėjau, negal atsikratyti *nuo snaudulio*. Dėl ko tu neatsikratai *nuo tų palkusų* (ištvirkėlių, išdykėlių...), *paleistuvių?* Atsikratysiu *nuo tų utėlių!* Ponaitis — norėdamas nusikratyti *nuo gėrimo* — ėmė neraginamas kiaušius mušti. Jis turi valią (v. žmogų, tave) *nuo pusės* dienos atstatyti. Poni žiūri į medžių šakas, nusvirusias *nuo sunkumo* vaisių. Batučio rankos drebėjo *nuo šalčio*. Obelių (obelų̃) šakos paramstytos raudonavo, geltonavo *nuo apkibusių obuolių*. (Ji) tarnavo prie svetimų *nuo pat mažumės* (iš pat mažens). Šalia jo sukrauta sūrių málka ir krepšas gal *nuo* poros pūrų *meto*, kiaušių pridėtas (krepšas gal poros p. meto...). *Že-tė*. 15. (Miškas) sušukęs: „Broliukai, ginkitės *nuo bado!*" *Bar*. 16. Ponas pardavė savo dvarelį turtingam mužikui *nuo Raguvos*. *Vien*. 17. Kai *nuo bičių* vilnas kirps, *nuo avelių* vašką dirbs, tai tada, motinyte, aš pas tave sugrįšiu. *Pan. d*. 18. Gieda lakštingala vėlai ir *nuo ryto*. *Ryt. (Pand.) d*. 19. Išblykš veideliai *nuo rūsčių žodelių*, išbrinks akelės *nuo gailių ašarėlių*. Budinau mergelę *nuo* (iš) *saldaus miegelio*. *Skap. d*.

§ 87. *Pagal*. 1. Eik *pagal tvorą* (patvoriu, žem. *pagal tvoros*), *pagal pat upę* (pačiu paupiu). 2. Uošvis tave mylėjo; *pagal tave* jis ir mane, tavo draugą, pamylėjo. 3. *Pagal* savo *metus* jis gerokai paaugęs. 4. Jie tau išsimokės *pagal darbą*, *pagal* tavo *nuopelnus*.— 5. Ne arė, tik arklą vilko *pagal žeme*. Katalikai jį *nakčia pagal* palaidojo; vilko jį *žeme pagal;* jie plaukė *jūra pagal;* nuvežė laivu *jūra pagal*. Ar suvažinėsi *nakčia pagal* į Kauną (naktį išvažiuosi į Kauną ir tą pat naktį sugrįši iš Kauno)? *Žem*.

6. Dabar ji važiavo viena *pagal tą vandenį* ilgą laiką. Razbaininkai (galvažudžiai) pareina viens *pagal kitą* (tuoj po vienas kito, beveik kartu) ir sako: „Čia žmogena (žmogiena) smird..." *Pr*. 7. Cinokas ėjo tylomis, kojas auliniuose klumpiuose vilkdamas *pagal žeme*. Balta miglelė tyliai *pagal žeme* storą rasą klojo. *Že-tė*.

*Paliai*. 8. Tiesiai *paliai daržais* lė̃kė namõ (tiesiog per daržus). *Ryt*.

§ 88. *Par*. 1. Buvau *par jį, par kunigą, par tėvą* (pas jį, pas kunigą, pas tėvą; prie jo, prie kunigo, prie tėvo); stovėjau *par tvorą, par ežerą*. *Ryt., Kup., Rok*... 2. Kalytė, stovėdama *par vartus*, kiaukšėjo. *Ryt*. 3. Kolei mylėjo, *par saũ* (ir „par

s a v i", pas save, savo namuos) t u r ė j o; kai nemylėjo, lauku lydėjo. *Rok. d.*

*Pas.* 4. Aš g y v e n u *pas jį (Kup., Rok...* p a r j į). 5. D i r b a u *pas kunigą* tris dienas. 6. P a s i l i k *pas mane* (žem. *pas manęs);* e i k š *pas mane* (žem. *pas manęs,* ryt. į m a n e, „i n m a n i, u n m a n i, u n m a ñ..."). 7. S ė s k i s *pas krosnį* (žem. *pas krosnies,* ryt. ir *par krosnį).* 8. Kad tu mane vesi, tu *pas mane* du kubilu vyžų r a s i (žr. § 103, c).

9. (Jis) l i e p ė mums p a s i k i r s t i t a m e p i a u n i u k e *pas* sendvariškių *sieną.* Poni, metusi jai ant stalo piningus, rūsčiai tarė: „Še savo algą, še, kiek b u v a i *pas mane!* Man tokios nereikia". (Tėvas) mamaitę paliko *pas senolę* mažoje trobelėje. Rukinienė a n t s u o l i u k o *pas krosnį* ištisai jau k r a n k ė. Gaidienė, a p k l o s č i u s i *pas krosnį* miegantį piemenuką, i š ė j o p r i e u g n i e s. Šeimininkai... i š v a r ė mane (m. gyventi) *pas senolę.* Jis nusigandęs t e n k i n o s *pas mane* į t r o b ą į p u o l ę s. V a ž i u o s i u *pas mamą* valandėlę (v. pabūti). (Zosikė) n u b ė g o *pas* Petronės *motyną* (į P. motynos namus...). Parginęs kiaules, vakare n u b ė g a u *pas mamaitę* (gyvenusią pas senolę). Taip n o r i u *pas senolę* (n. eiti p. sen.). P r a š o m į trobą *pas mane!* Kartais senolėlė a t e i s *pas mane,* iššukuos galvelę, paverks, paverkusi ir vėl paliks mane vieną. *Pas Baltaragį* (B-gio m-kės, B-gio namuos, B-giuos) mergikės sukos apie pusrytį ir apyvoką. *Že-tė.*

*Pasak.* 10. Jūroje dabar, *pasak* laikraščių *pranešimo,* pavojinga plaukyti. *Pasak laikraščio,* ir Gudai norį dėtis su Lietuviais. Ir Petras, *pasak jo,* nieko priešingo neturėsiąs. *Raš...*

*Paskui (paskuo).* 11. Jis e i s *paskui mane* (žem. *paskuo manęs).* 12. S e k *paskui bitę* (žem. *paskuo bitės),* įseksi į medų. 13. Kaip aš *paskui jį* ė j a u, nebesižinau. Š u o s e k a *paskui piemenį.* 14. *Paskuo jo* s t y r i n o karvės. *Že-tė.*

§ 89. *Per.* 1. Ė j a u *per lauką.* 2. P l a u k i a u, b r i d a u, p é r v a ž i a v a u *per upę.* 3. L i p a u *per tvorą* į kiemą; *per* tvoros *viršų* aušros ž i ū r ė j a u. 4. T e k a saulelė *per beržynėlį, per žaliąją girelę.* 5. Kam v a ž i u o j i *per vartus* (per parverstus, gulinčius vartus)? 6. Arklys *per tvorą, per vartelius* š o k o. 7. M u š ė *per galvą.* 8. Kvailas *per visą pilvą.* 9. Yra pavargėlių, kurie b e e i d a m i *per bažnyčias* daug pinigų prisirenka. 10. Ė j o *per žmones* (nuo vieno prie kito...). 11. Kokią p ū g ą (pusnį) v e r t ė jis *per mergas* (kur girdėdamas, važiavo — mergõs sau ieškojo)!

12. *Per naktį, per visą naktį, per kiaurą naktį* budėjau. 13. *Per visą tą laiką* jis prie manęs buvo. 14. Jis gimė *per kalėdas, per sekmines, per šv. Joną, per Lenkmetį, per mėšlus (per mėšlavežį, per mėšlavežtį), per rugius (per rugiapiūtę), per marus* (kai maras buvo). *Pr. Žem.* 15. Įsrigai (įstrigai) man į akį *per mėšlavežtį.*

16. Jis buvo tenai *per berną* (ten bernavo). 17. Tave jie *per beprotį* laikė. 18. Nušovė ją *per gegužėlę* (gegužėle palaikę). 19. Kad būtų žvieję, būtų sužvieję *per margą lydekėlę.*

20. Aš jo *per tvorą, per duris* nemačiau (tvora, durys man kliudė). 21. *Per tave* aš nieko nematau (tu man kliūvi). 22. *Per jus* mes dabar nė savo vaiko negausim pamatyti. 23. *Per juos* nieko nė pirkti nebegalima (jie čia mums kliūva, kliudo). 24. Ta merga *per žodį* (mano žodžio tereikėjo) būtų už manęs tekėjusi. 25. *Per jį* vìsa (viską) gausi (jis patarpininkaus, padės).

26. Čia nėra *per jį* (už jį) geresnio. 27. Nėr mėsos *per kiaulieną* (geresnės už kiaulieną). 28. *Per Varšuvą* nesu mačiusi gražesnio miesto. *Žem.* 29. Gavau *per du šimtu* (daugiau kaip 200). 30. Mokėjo *per dvidešimt* rublių (daugiau ne 20 rublių, 20 r. su viršum, d. negu 20 r., nekaip 20 r.). 31. *Per aštuonias valandas* žmogui daugiau nereik miegoti. Aš niekad nemiegu daugiau *per šešias valandas* (žr. § 104).

32. Žinom juk, kiek sykių ją (bandelę, kaĩminę) *per dieną* reikia pagirdyt. Eik, tinginy, eik dirbt, pelnykis viežlybai duoną ir, ką pats pelnei, laikyk *per savo dalyką.* (Aužuols, ąžuolas) gyrpelnys, save vieną tiktai *per drūtą* (p. stiprų, tvirtą) laikydams, nendrei taip besikloniojant (besilinkčiojant) tikt (tik) juokias, tikt juokias. Vókiečiai lietuvninką *per drimelį* laiko. (Aužuols) gluosnius ir egles, pušis ir liepų viršūnes, o labiaus karklus ir krūmus laikė *per nieką.* Rudikį... laikė *per vagį.* (Tu) *per rugius* (kada?) ir momą mano suplėšei. *Duon.* 33. O kasgi judu *per vieni?* — kláusė jį. Karalius pažadėjo jam dukterį *per pačią* duot. Karalius ją jam duod *per pačią.* Princas sakė, kad jis ją (tą mergą) nor (norįs) *per pačią* palaikyt. Jie lietuvininką (būrą) *per vyžą* laiko. Jie žmogų *per šunį* laiko. Tu galėtum jį klaust, bene jis pasiliktų pas mus *per gaspadorių* (per ūkininką). Ji įėjo į vieną dvarą ir pasisamdė pas to dvaro žiūponę *per pelendrūsę* (p. pelenę, šlavinėtoją...). *Pr.* 34. Tik revolveris pliáukš ir iššovė... Man nekliuvo, o žandarui *per žandą* kiaurai! Tu neturi téisės be

manęs nė *per nago júodymę*. Kad aš n o r ė č i a u jūsų žemės u ž i m t i *per vieną pėdą* (bent vieną pėdą), ar jūs man duosit? *Per mus* (dėl mūsų) nė paršelio n e g a l ė j o (n. motyna) u ž s i a u g i n t i. Matai, ponaiti, kiek aš t u r i u vargo, kiek *per juos* (per Cinokus) n u k e n t ė t i! *Per ašaras, per širdies skausmą* n ė ž o d ž i o n e b e g a l i u i š d a u ž t i. (Jis buvo) įstabus žmogus — aukštas, maž už visą bažnyčią (už visus jos žmones) *per visą galvą* a u k š t e s n i s, *per aukštumą* net į k u p r ą s u s i m e t ę s. *Per kelis žingsnius* tolumo n e g a l ė j a i a t s k i r t i žmogaus nuo stuobrio. (Ji) *per septynias dešimtis* d a u g i a u n e t u r i. Visi *per vieną* (visiteli...) t a i s ė k e l i u k ą. Koplyčioje m i š i o s *per mišias* e i n a, langai atdari (atidari). Pavasarį *per pat darbymetį* i š v a r ė tą kvailį į Šiaulius. *Per laiką* ponui p i k t u m a s p á r e i s. Klebono šeimyna n e v a l i o s tiek kiaušynės (kiaušinienės, paūtienės) nė *per mėnesį* s u v a l g y t i. B ū t ų g a l ė j ę s (Gaidys) *per kiaurą naktį* taip i l s ė t i e s. (Per sapną) mėšlus vežu, šluojuos, žoles svadinu... *per naktis* (kiekvieną naktį) ten ir ten... Daugiau kaip iki pusės koplyčios vainikas žmonių eina kēliais apie altorių, *per daugumą* v o s t i k p a k r u t a. Jaunieji tolie jau *per karklynus* d v a l a k a v o. Saulelė, kildama kas kartas aukštyn, p l ė š ė s *per miglą* ir kas kartas karščiau kaitino, bet migios niekaip n e p e r v e i k ė. Šeimininkė i š l e i s jas *per prieangį* — nepajus nė šeimyna. I š l i n d ę s *per žmonis,* kol gavau nusiprausti, apsivalyti, pradėjo į varpą mušti. Prie sienos *per kareivių eilas* (p. k. eiles) jam p e r e i t i kaip *per tvorą* p e r š o k t i b u v o. Čia dygulys p e r v ė r ė *per krūtinę*, mergelei ašaros pašoko. K ó š ė žodžius *per dantis* gaspadorius. *Že-tė.* 35. Tai toks miškas t r a u k ę s i s *per* Lietuvos *žemę*. (Žmonės medžius) slapta pardavinėjo ir *per naktis* s k y n ė. *Bar.* 36. *Per* savo dukters *bylą* (dėl tos bylos) apygardos teisme senis Stašenis s ė d ė j o k a l ė j i m e. Kartą viename p r e k y m e t y *per mušlynes* p a t a i k ė arkliui *per galvą* ir užmušė (nudėjo...) jį negyvai. Gerulavičius dar kartą š ė r ė (sudavė) šuniui *per galvą* ir trenkė jį į duris. *Per naktis* su visais d ū k o v a k a r a v o. P r i s i r i š ė (prisirišo) ji mergytę *per pusiau* (per pusiáują) skarele ir ėjo toliau. Žmonės... ž i ū r ė j o *per langus* (= pro langus) vidun ir visi šaipėsi. *Vien.* 37. K o n u l i ū d a i, sesutėle, *per šį vakarėlį? Pan. d.* 38. G i r d ž i u g i r d ž i u *per miegelį* gegutės balselį. *Ryt.*

§ **90.** *Pirm, pirma.* 1. Aš *pirma tavęs* (pirmiau už tave) b a i g i a u darbą. 2. Jonas čia b u s *pirma jo.* 3. Banda e i n a *pirma*

*piemens, pirm piemens.* 4. Jis k e l i a s *pirm aušros* (prieš auštant). 5. N e g i r k *pirm ryto* mergą nei *pirm vakaro* dieną.

6. Mes lietuvninkai, *pirm to* n e p a ž i n d a m i s v i e t ą, dìngojom vis (kitaip dingojom). *Duon.* 7. Ar girdi, t u r i a t e i t i *pirm saulėtekio.* Rytas išaušo šiltas, *pirma saulotekio* š i l t a jau b u v o, o pakilus saulelei labai ėmė kaitinti. Baltaragis p a m a t ė *pirm savęs* take šašėlį (šešėlį). (Jie) apveizėjo visus kelmukus, kurie ir *pirm kelių savaičių* b u v o n u k i r s t i. *Že-tė.* 8. Trečias (tr. policistas) nutvėręs už apikaklės s t ū m ė jį *pirma savęs. Vien.*

§ 91. *Po* 1. *Po velykų* bus sekminės. 2. Ateik *po pietų,* ir gausi. 3. Kas bus *po* tavo *galvos* (tau numirus)? 4. Susiprato, bet jau *po laiko.* 5. Ir jis žadėjo parvažiuoti *po trijų dienų, po dvejų metų.* 6. Jis sakėsi būsiąs čia tiktai *po šv. Petro.* 7. *Po manęs* kitas ateis. 8. Netrukus, *po kelių minučių,* viską sužinosi. 9. *Po viso ko, po sumos* (ir *po visam, po sumai)* išėjo visi iš bažnyčios. 10. *Po viso ko* ėjo šokiai (buvo šokama) lig išauštant. 11. Eikit *po kits kito (po vienas kito)* laukan.

12. Taip atsitiko *po* mano *akių* (mano akyse, man bematant). 13. *Po kojų* p a m y n ė. 14. Tas niekniekis *po galvų* (lovos galvūgalyje), *po kojų* (kojūgalyje) b u v o p a d ė t a s. 15. Atėjo žmogelis p a s i b r a u k ę s *po pažasties (po p-tės)* ryšiuką (žr. § 102, b, c.).

16. *Po puodu* p a s i v o ž ę s pačios nerasi. 17. Višta nupešta, *po tvora* (žem. *po tvoros)* p a k i š t a. 18. Kojas *po stalu* l a i k o. 18. Sviestą *po užraktu* (sv. užrakintą) l a i k o m dabar. 20. P a e i k *po stogu* (žem. *po stogo),* ir nesulis. 21. Ir jis *po manim* k a l b ė j o (mano pusę laikė).

22. N a r d o s (nardo) kaip žuvis *po vandenį.* 23. Ir jis yra v a l k i o j ę s i s *po visą pasaulį.* 24. Ji l a k s t ė *po visus pašalius,* būsis ką dirbanti. *Žem.* 25. Vakar čia *po girią, po laukus* daugybė žmonių v a i k š t i n ė j o. 26. Jie ė j o *po vieną, po du, po tris.* 27. Jie g a v o kiekvienas po *skatiką, po centą, po tris litus.* 28. Vyrai parsinešė iš jų *po kepalą* duonos.

29. (Kurpiūns) suvadinęs dvylika šulcų orderį davė (išleido įsakymą, įsakė) *po penkių dienų* p a s i r o d y t. Jis, po *Mikielės* (po Mykolo dienos) tuo klojimą bemušdams, laižos vis. Mūsų gadynė, ašaras išverktas *po kojų* m i n d a m a, šypsos. Žagarai *po stogais* jų s t o v ė d a m i d r e b a. *Duon.* 30. Ne *po ilgo* (po kiek laiko) tas razbáninks (galvažudys) vėl a t ė j o pas tą mergą. *Po to* jie čia neilgai užtruko. *Po valandos* (po kiek laiko) vėl

ėjo į stubelę (į trobelę, į priešinę, į menę). Tą sermėgą (rudinę) laumė radusi suplėšė *po vieną giją*. Paskuĩ juodu prapuolė *po* jų *akių* (jų akyse, jiems bematant...). Tai mergai jis paženklino, kad ji jotų vis keliu, kol tiltą prijos, už to tilto *po kairės* pasineštų (kairėn pasuktų)... *Pr.* 31. (Tu) turi ateiti pirm saulėtekio, o namo (= n: turi išeiti) *po saulolydžio*. *Po to* praėjo daugiau kaip savaitė. (Zosė) susirengė kerčioje ant pliko suoliuko, savo apsiaustą pasibraukusi *po galvų*. Rukinas susilankavo kailinius ir, pasidėjęs *po galvos*, išsitiesė ant suolo užstalėje. Šalia manęs vyras *po nosies* marma. (Žandaras) pagrūmojo (savo įnagiu) Tekorienei *po nosies*. Įlindęs *po lapinės*, prarijau porą stiklinių karštimo. Pasidžiaustė čia pat *po langų*. Nenorėdamas páinioties *po kojų* moteriškoms (moterims), lindau į lovą. Tėvas atsigulė *po patalų*. Kam dabar klius *po eilos* (= iš eilės)? Sodoje gyvendami, ganyklas *po teisybės* (= g., tiesą sakant, tikrai, iš tikrųjų...) turėjom prastas. Dainiavau (dainavau), šokinėjau *po kiaules* — įmaniau visas išbučiuoti. Tuo tarpu policija *po durimis* (prie pat durų, čia pat) sužvangėjo. Kiti, *po pastogėmis* sustoję, su tolimais pažįstamais šnekučiavosi. *Že-tė.* 32. Ko čia stovi *po kojų* — nesimaišyk! Dar ne tuoj grįš: ar *po metų*, ar *po antrų*... *Ryt.* 33. Nupirko vaikam ir *po kepurę*. Juoda čigonė *po auksą* šokinėja (žarsteklis po žarijas...). Raudona vištytė *po žemėm* (žemėse) gieda (morkva, morka, jos gumbas auga žemėje). *Ryt. Rok.*

§ 92. *Prie (žem. pry)*. 1. Jis gyveno *prie* (žem. *pry) manęs*. 2. Kaip (kai) nujosi pas mergelę, apsistoki *prie varielių*. 3. Jis man vis *prie šalies*. 4. *Prie Aleksandro II* (prie Al. Antrojo) kiek palengvėjo ūkininkų gyvenimas. 5. *Prie jo* ir mums buvo gerėliau gyventi. 6. Petras, kur bus buvęs, vis *prie jų* prisistojęs. 7. Glauskis *prie krosnies* (ryt. in krosnį, un krosnį...). 8. Kopėčias *prie medžio* (ryt. in medį, un medį...) pristatė. 9. Prišoko *prie Jurgio* (ryt. in Jurgį...) ir ėmė skeryčióti. 10. Kad kas prispaustų *prie darbo* (ryt. in darbą...), supliukštų jos lašiniai. 11. Reiks *prie daktaro, prie kunigo* (ryt. in d-rą, in k-gą, daktarop, kunigop) važiuoti. Žadėjau įsisėdęs važiuoti *prie Antano* (ryt. in Antaną...). *Žem.*

12. (Jie) girti, kits kitą *prie galvos* (už galvos...) nusitvėrę, néi (kaip) razbaininkai ant aslos (asloje) vemdami tąsos. *Duon.* 13. Aš viską, kas *prie gyvatos* (kas ūkyje, gyvenime) rei-

k i a, išmanau. *Pr.* 14. Verkiau verkiau, galvodama, kaip i š b ė g t i *prie senolėlės.* Dilgilienė i š s i v e d ė mane atgal *prie kiaulių* (kiaulių ganyti, k. šerti). Man *prie kiaulių* (buvau pristatytas prie jų) šalta buvo, galvelė (g-lę) skaudėjo, kosulys daužė. Gaidys pašokęs pažadino savo berną, kurs tuojau i š b ė g o *prie arklių.* E i k s a u namö *prie vaikų.* Tamošienė p r i s i a r t i n o *prie vyro.* Zosės nereikėjo daug raginti: *prie Jono* (gyvendama su juo) vakarais buvo pripratusi išmaukti po keletą stikliukų. Aš žinau ir toliau kelią — n e s i k l a u s i u *prie paties karaliaus* (patį karalių p a s i e k s i u). Aš jam akis išbadysiu už n e p a š a u k i m ą jūsų *prie pono.* P u l d a m a s *prie Baltaragiuko,* medininkas surikо. Žandaras vėl p u o l ė *prie senutės.* Kaip čia š i l t a *prie tamstų* (tamstų troboje)! Mat, (jis) b u v ę s *prie Baltaragio* (jo bute ar namuos). Vanagas, tur būt, p r i s i g r ū d o *prie jo* (vargais negalais priėjo). Baltaragis pro duris b ė g o *prie Cinokų* šaukdamas. B ė g s i u *prie sargienės.* D r o ž k stačiai *prie tárpininko* (ir pasiskųsk). Tetulėlis parleido laišką, klausinėjo, kas *prie mūsų* (ryt. *par mum*) girdėti, netrukus žadėjo piningų parsiųsti. Baltaragis su Cinoku k e l i a v o *prie pono* dėl ganyklų rokuoties. A r t i n a n t i e s (art. su Cinoku) *prie dvaro* Baltaragis prašneko. (Ir jis) žino k e l i ą *prie karaliaus.* Po to mamaitė s i u n t ė l a i š k ą *prie tetulėlio.* Čia sukasi jai galva, kur eiti, *prie ko* š a u k t i e s? G a l ė s i, ponaiti, *prie kiekvieno darbo* (į k-ną darbą) mano mergikes v a r y t i — jos nieko nebijo. Žmonys, p r i p r a t ę *prie purvyno,* braidė taškė po miestelį. *Že-tė.* 15. Žmonės r i n k o s i *prie karčiamos* (prie smuklės), stovinėjo *prie prieangio.* Per naktis su visais dūko vakaravo, o jis čia dabar *prie mūsų* k a b i n a s! *Vien.* 16. *Prie karklyno* p a k l u p d y s i u, karklo žiedais apmaustysiu. *Ryt.* 17. Koks ten buvimas *prie vaikam, prie jai, prie jam* (k a d a ji, jis yra...)! *Prie žirniais* avižos p a s ė t o s. *Ryt. Rok.*

§ 93. *Prieš, priešais* (žem. *pryš, pryšais*). 1. A t e i k *prieš* (žem. *pryš*) *vakarą, prieš gaidžius, prieš sekmines, prieš pietus;* a t s i k e l k *prieš dieną* (prieš auštant). 2. Negirk dienos *prieš vakarą* (be vakaro). 3. *Prieš velykas,* pačiu paleidimu, į s i g e i d ė (įsimanė) ji kadugių (kadagių, ėglių) dažyvėms (dažams). *Že-tė.* 4. *Prieš trejus metus* ir jis čia g y v e n ę s.

5. *Prieš vėją* nepapūsi (neatpūsi). 6. Nespiauk *prieš vėją* — pats save apspiausi. 7. *Prieš srovę* irtis sunku. 8. *Prieš jį* neįstengsi (nieko nepadarysi, n. neveiksi). 9. Ne visi nori *prieš juos* stengtis. ... 11. Kada (kuomet) jūs sukilsit *prieš* savo *nenáudėlius?* 12. Ė j o

*prieš mane* priešais (žem. *pryš mane* pryšais). 13. Šiaušias, kaip katinas *prieš šunį*.

14. Tu *prieš jį* (palyginti su juo) tik dulkė. 15. Pelė *prieš žiurkę* (žvynę) labai maža. 16. Kas tu *prieš kunigą!* 17. Mes *prieš jį* būsim dabar labai mókyti. 18. Jie *prieš tave* visai kvailučiai.

19. *Prieš gaidgystę* (prieš gaidžius, prieš gaīgystę...) vis jam Bilduks pasirodo. (Jo pons) drebėdams *prieš gaidžius* iš patalo šoka. Ar gal bloga (menka, silpna) varlė *prieš liūlą didelį* stengtis? *Duon.* 20. Kas jūsų per tavors *prieš* mano (per prekė prieš manąją, prieš mano prekę)! *Pr.* 21. Tarp debesų, *priešais saulės*, žibėjo puiki orarykštė (laumės juosta, straublys). Nusigrūdau *priešais didžiųjų durų* bažnyčios. Juokės ponas, stodamas *priešais mēdininko* (imdamas m-ką kaltinti, jam į akis spiginti...). Šiaurys vėjas, pagavęs valią (įsigalėjęs), dūmė ir dūmė pakilęs *priešais saulės*. Šiauliškiai su kapelija ėmė rengties giedoti... *priešais bažnyčios. Že-tė.* 22. Kas aš *prieš jį! Ryt. Rok.*

§ 94. *Pro.* 1. Jis man *pro šalį* praėjo. 2. Ir jam būtų ne *pro šalį* (ir jam būtų pravartu, įdomu). 3. Paukštis *pro jį* pralėkė. 4. Jojo *pro* mergužės *šalelę, pro* rūtyčių *darželį*. 5. *Pro* mano *šalį* upužis teka. 6. Tiesus kelias *pro pupas, pro žirnius*. 7. *Pro tamsą* (jau temstant, jau tamsoka buvo) išvažiavau. 8. *Pro tvorą* (pro tvoros tarpą, pro jos spragą) žiūrėjo. Išmečiau *pro tvorą*. 9. Žiūri kaip žvirblis *pro tvorą*. 10. Aš esu vilko neštas ir pamestas; esu matęs ir žąsiną *pro tvorą* vandenėlį leidžiant. *Žem.* 11. Saulelė įspindo *pro langą*, ir mums ramiau radosi. 12. *Pro* stiklo *langą* aušros žiūrėjau. Ko žiūri *pro langelį?* Ir parodė obuolį *pro* stiklo *langelį*. 13. Į kiemą *pro vartus* įvažiavo. 14. Teka rieda saulelė *pro* vario *vartelius*. 15. *Pro duris* virto, kaip iš kamino, dūmai. 16. Teka saulaitė *pro debesėlį*. 17. Visi velniai išlindo (išl. iš trobos) *pro kaminą*. 18. Išsikasė *pro pamatą* skylę ir pabėgo. 19. *Pro urvą* prilindo pelių. 20. Man peilis iškrito *pro vežėčias* (pro jų tarpelius). 21. Ašaros *pro akis* išbėgo. 22. *Pro vieną ausį* įėjo, *pro antrą* išėjo. *Žem.* 23. Keiksmas *pro burną* išeina, *pro ausį* pareina. 24. Kai pasenau, akis įgijau, *pro tas akis* pati išlindau (aguona, žr. § 104).

25. Juos *pro duris* išmetė. *Pr.* 26. Jus (bobas) per zokrastiją (=pro zokr.?) įleidžia, nes *pro* kitas *duris* nebegal persimušti (įsigrūsti). Baltaragis pats visu pirmu (pirmiausia) *pro duris* bėgo prie Cinokų šaukdamas. Jūs bėkite tiesiau,

o aš *pro jaują* už akių. *Že-lė.* 27. Persigando Stašenytės, p a m a t ę (pamačiusios) *pro langą* jų kiemañ suvažiavusius ponus. — P r a š o m *pro šalį,*— atsakė jam senis Gerulavičus (valgytojas). *Vien.* 28. Ž i ū r i *pro langą,* ž i ū r i *pro antrą,* ar dar brolio nėra. *Skap. d.* 29. Tos rūtelės buvo *pro ledą* d ý g ę (dygusios), *pro šerkšną* ž y d ę (žýdusios, pražýdusios). *Ryt.* 30. Vidun lokys į l i n d o *pro duris* ar *pro langą. Laz.*

§ 95. *Pusiáu, skersai.* 1. Pasitikau ją *pusiau kelio.* 2. Buvo *pusiau pamokslo,* kai atėjai. 3. Ė j o, š v i e t ė *skersai mišką.* 4. Kai gausi *skersai nugarą,* tai žinosi. 5. Eik čia *skersai* (eik p e r) *kelią,* ir tiek. 6. Guli *skersai lovos.* Suguldė visus *skersai lankos. Žem.*

§ 96. A. *Su.* 1. *Su vištomis* e i n a g u l t ų (ryt.), *su gaidžiais* k e l i a s i. 2. *Su saule* g u l ė, *su saule* k ė l ė s. Rugius n u p i o v ė m *su saule.* 3. Ar nuskendo, ar išplaukė, ar *su našle* s u d e r ė j o (susižadėjo). 4. Dar n e s u d ū r e i *su dievu* p i r š t a i s, tai dar nežinai, kaip bus toliau. 5. Ar jau s u t a r e i *su juo?* 6. *Su dievu* n e s i b a r s i. 7. Bene vilką *su lokiu* s u v e s i? 8. *Su kokiu žmogum,* tokia ir kalba. 9. Neduok dieve *su gyvais velniais* muštis. 10. G y v e n a kaip k i r v i s *su akmeniu.* 11. Ir *su juo* p a s i s v e i k i n a u.

12. *Su medžiu* l y g u s (plg. *sulig),* niekad saulės nemato (šerdis). 13. *Su slenksčiu* aukštumo (daiktas). 14. *Su saule* negyvensi. 15. Sudauginę *6 su 3* gausim 18; sudėję *6 su 3* gausime 9.

16. Buvo jau *su žiburiu.* Atidūrė ponas dievas kaip *su žiburiu* (kaip tūrėdamas, laikydamas žiburį, k. žiburiu nešinas) į akis. 17. *Su dalgiu* (pasiėmęs, tūrėdamas dalgį) giedros nelauk. 18. Ko jis atėjo *su kártimis?* 19. *Su tokiais arkliais* (turėdamas tokius arklius) gali árti. 20. Visur duona *su pluta.* 21. Ar *su kunigu, su dievu* mirė Petras? 22. Ar *su mišiomis* jį láidojo? 23. Jį, sako, *su varpais, su kalbomis* s u t i k ę. *Raš.* 24. Jį vakar *su triukšmu* i š v a r ę. 25. Ar jį *su noru* (nóringai, mielai, nóromis) ima? 26. Kur lendi *su kepure* (kepurėtas)? 27. Kiti nesisveikina *su pirštinėmis* (pirštinėti). 28. Žiūrėk, ir jis *su kailiniais* (kailiniuotas), *su pušnimis* (pušnėtas, žr. § 105, b)! 29. *Su adata* siuvo. *Su kuo* duosi — *su tuo* suduosi; rėžė jam *su pagaliu* (žr. § 105, a).

30. Smuikai tau ir kanklys t u r *su gėda* n u t i l t i. (Žmogus) *su tinklais* glupiems (kvailiems) draugams i š k a d ą (žalos) padaro (jiems pakeñkia). (Dievas) *su pilnoms saujoms* mus vis š e r t n e ž a d ė j o. *Su viena diena* žiedelis dar nesirodo (jam pasirodyt ir išaugt daugiau reik laiko). Kregždės *su lengvais spar-*

*nais* aukštai pasikėlė (kregždės lengvais...). Ne visiems valia penėtą pilvą parodyt ir *su poniška* (ir poniška) *marga karieta* važiuoti. Sako juk visur, kad būrs į baudžiavą slenka ir kad kartais *su piktu (su piktumu, su pykčiu...)* jį reikia pajudint. (Selmas rūpinas, kad jo vaikai) tuo *su giesmėmis saldžioms* (tuoj g-mis s-mis) linksmai pasidžiaugtų. Mes lietuvninkai dingojom vis, kad tik šveisteris irgi prancūzas žmones *su svetimais* savo *mokslais* moka supainiot. *Duon.* 31. Jis apstabdė savo šėpį (s. laivą) ir *su valtele* (ir v-le) prisiyrė prie krašto. *Pr.* 32. Tetulė įpuolusi *su vytimi* ėmė mane raižyti. Dėdė davė davė... ir *su kojomis* spardė, *su kumsčia* per galvelę. Mūsų ordinarčikai gauna supuvusius kelmus arba virbelius *su dalgiu* nupiaunamus. Taip šnekučiavo du žmogeliai: abudu kailinėti, naginėti, *su pirštinėmis, su lazdelėmis.* Ir aš mokiau tave tik *su* jo *patarimu* (tik jo patartą) pradėti bylą. Panelė švenčiausioji šidlaviškė *su atverta širdimi* (ir „širdį atverta"?) laukia. — Teisybę tavo pati sako! Čia *su malda* nieko nepaveiksi (nelaimėsi, nepadarysi). (Turit ją) *su vėzdu* išváišinti ir apsiundyti (varyte išvaryti). Atėjo kunigas *su visu* bažnyčios *apdaru. Že-tė.* 33. Apstriegė *su silke* meškerį. *Pal.* 34. Atėjo ponas *su devyniais žiponais (su trim žiponais);* kol aš jį nuvilkau, pati pravirkau (= svogūnas). Petras *su saule* rugius nupiovė (lygiai su...). *Ryt. Rok.* 35. Kam tu, panele, dabinais, *su muilu* burnelę prauseis? *Pand. d.*

§ **96. B.** *Sulig (su lig).* 36. Taksiukas bus *sulig kate* didumo. Kiškis buvo *sulig šunim, sulig kate* didumo; jis buvo *sulig manim, sulig juo* didumo, *sulig stalu* (žr. *su*). 37. Vandens buvo mažne (kone, kuone) *sulig lieptu.* 38. Ji nori stengtis *sulig kitais,* bet negali. 39. *Sulig tuo kartu, sulig ta diena* (lygiai su ta diena, lygiai nuo tos dienos) ligonis ėmė vis silpnyn eiti. *Žem.* 40. *Sulig sutema* būsim namie. 41. Petras *sulig* jo *žodžiais* nutilo; *sulig tuo apskelbimu* visi žinojos į kokias pinkles patekę. *Raš.* 42. Jų ir pašaras *sulig kalėdoms* pasibaigė. *Sulig šv. Jurgiu* pasibaigė žiema. 43. Šiandien atsikėliau *sulig pusryčiais* (lygiai tuo metu, kada reik pùsryčiauti).

44. Sakau: pasitrauk *sulig gerumu.* Su žmogumi kiekvieną dieną gali susieiti, o pono malonė *su ligi vartais...* nepasijusi ir išlėkęs... Išvarė tą kvailį į Šiaulius, prižadėjo padėti namie darbuoties — *su ligi tuo kartu* prižadai. Tokį rytą, *su ligi pirmuoju vivirsėliu* (vėverséliu, vyturėliu, ryt. vėv-liu, voverséliu, vieversiu, -sėliu), Juozapas svyravo pylimuku. *Že-tė.* 45. Tai kas, kad auk-

siniais — juk *sulig kursu* (i š k u r s o, plg. „i š š i r d i e s darė, i š į ž o d ž i o lankė“). *Vien.*

§ 97. *Šalia (šaly), šalip, šiapus (šiopus).* 1. S ė s k i s *šalia (šaly) manęs.* 2. *Šalia kelio vieškelėlio* trys liepelės a u g o. 3. *Šaly jo* s t o v ė j a u. *Ryt.* 4. *Šalip tavęs* p a s t o v ė s i u. *Žem.* 5. Jis g y v e n a *šiapus (šiopus) miško, šiapus upės.* 6. Pati, *pavirtusi* ant šapų *šalia ugnies,* užsnūdo. *Že-tė.*

§ 98. *Tarp (terp).* 1. *Tarp* (terp) *medžių* nieko n e b u v o. 2. *Tarp dviejų áuklių* vaikas be galvos. 3. Šičia e i n a tuo tarpu siena *tarp* m ū s ų ir L e n k ų *žemės.* 4. *Tarp žmogaus* ir *kitų padarų* (gývių) y r a daug s k i r t u m o. 5. S ė s k i s *tarp mūsų.* 6. Nekišk piršto *tarp durų.*

7. T ū l s (dažnas) *tarp jūs* (plg. *iš*), mano sėbrai, vos baudžiavą slenka ir atsivilkęs, kad reik suktis, vos rėplinėja. *Duon.* 8. N e b e u l i ó s i *terp jaunimėlio. Skap. d.*

§ 99. *Ties.* 1. Vorai *ties* jo *gálva* t i n k l u s m e z g a. 2. *Ties manim, ties* mano *galva* jau vanagas ar juodvarnis s k r a i d o. 3. Čia, *ties* mūsų *langu,* vienas žmogelis ilgai s t o v ė j o ir ko laukė. 4. *Ties pačiu langu* meitėlis g u l ė j o (g. kieme). *Pr.* 5. Anapus upės, *ties* mūsų *bažnyčia,* kupli graži liepa a u g o. 6. Su kitais man nerūpi, galvos neskauda (patys su jais žinokitės, jie man nerūpi, dėl jų man nerūpi — nėra rūpesčio...), aš tik ž i ū r i u *ties savim* (savim, savais tesirūpinu dalykais). Dėl kito nei jam skaudu nei jam graudu: jis tik ž i ū r i *ties savim.* 7. B u v a u *ties medžiu, ties ežeru* (tiesiai p r i e š a i s, pas medį, pas ežerą). *Ryt. (Rok., Užul.).* 8. Pamačiau jį *ties vartais* b e š n e k a n t. 9. S t o v ė j a u *ties ežeru, ties tvora.*

§ 100. *Už (užu).* 1. Jis d a u g i a u g a v o *už mane* (nekaip aš, negu aš, kaip aš). Tu g e r i a u r a š a i *už* savo *brolį.* 2. Ar a t i d u o s i karvę *už* mano *arklį?* 3. *Už pinigus* visko g a u s i, tik meilės neįgysi. 4. Aš *už vieną pažiūrėjimą* d a v i a u šimtą raudonųjų. 5. *Už tokį padarymą* gero žodžio iš jo neišgirsi. 6. *Už šitokį pasielgimą* jis tave tikrai b a r t ų. 7. P a d i r b ė k *už mane* (mano vietoj); p a b a r k jį *už mane* (pabark jį m a n o v a r d u; pabark jį, padirbėk ir tuo mane pavaduok). 8. N e n o r i u aš *už tave* k l a m p o t i (p a t s klampok). 9. Jis k o v o j a su jais *už mane* (kovoja mano vietoj, mane pavaduodamas)*; *už mane* jis

---

* Reikia skirti čia prielinksnis *dėl* nuo *už:* „Taip jis vis *dėl* savo *krašto* k o v o j o, *dėl* savo tėvų *žemės, dėl jos,* ją gelbėdamas, kovojo ir mirė. Et, ar aš čia *dėl jo* ž u d y s i u o s?!“ — *R. J.*

visą laiką kalbėjo (kalb. mano vietoje, kalbėdamas mane pavadavo, mane ir gynė, po manim kalbėjo). *Raš.* 10. *Už jį* (dėl jo) įmanytų ji savo galvą padėti.

11. *Už akių* lojate, į akis nieko nesakote. 12. Stovėjau *už jo.* 13. Svečias (žiema) jau *už durų.* 14. Saulė slinko *už debesų.* 15. Vaikai bėgo *už kits kito* namoliai. *Ryt.* 16. Nusitverk jį *už rankos, už plaukų.* 17. *Už metų* (= po metų), matysit, bus kitaip. Ateik *už* (= po) *trijų dienų.*

18. (Būrs), *už pyvą* (alaus, to „pyvo", vietoj) skinkį vos ar vandenį šliurpdams, iš bėdos néi (kaip) žydas jau priviliot pasipratin. *Duon.* 19. Tai mą (man) porą vištelių duok *už ką* tave... išgelbėjau (už tai, kad tave išgelbėjau). *Pr.* 20. Tolie nuo bažnyčios, *už to aptvaro* aplink kryžių, pardavinėja žmogus knygeles. Ne, *už* (= po) *ketverių metų* užgims (Antikristas), yra knygose aiškiai parašyta, ar neskaitėte? *Že-tė.* 21 Ė *už visus* viršesnis (= visų didžiausias, visų žymiausias, pats didysis...) lakštingalės (l-los) balsas. (Viskas taip linksmina žmogų), *ažu širdies* tveria. *Bar.* 22. Kumeliukas bėgo kumelei *už akių. Pan. d.* 23. Davė žinią giminėlėm (g-ms) bent *už kelių mylių.* Jie (broliai) perves mane *už rankelės.* Anksti rytą kėliaus, *už darbelio* tvėriaus. *Skap. d.* 24. Pirkau *až penkius rublius. Až darbą* iš savęs reikia mokėti. Jis lupa *ažu sena, ažu nauja* ir *ažu trejus metus* pirma. *Ryt. (Kup., Kam., Rok., Sal...).*

**§ 101.** *Valik (v-g), viduj, vidur, viršuj, viršum.* 1. *Valik* Onos *darbo* (= pagal darbą...) daugiau nereiktų mokėti (nedaug tedirbo). *Ryt. Rok...* 2. (Ten) auga baravykas (tikrinis), *valig* dainuškos *žodžių (anot tos dainelės* betariant) — grybų pulkaunįkas (kremblių pulkininkas). *Viduj miško, viduj pušynėlių* jauti kvapą dirvų ir pievelių. *Bar.* 3. Skiedra plūduriavo *vidur balos, vidur kūdros.* 4. *Viršuj mūro* uogos kabėjo. 5. *Viršum vandens* bernelis plaukė.

„Prielinksniai" *viduj, viršum* ir kiti tolygūs, žinoma, ir patys eina žodžių linksniais: jiems čia, gali būti, nė patekt nereikėjo.

---

## PAŽYMĖJIMAI PRIELINKSNIAMS.

Ne visur lietuviai įrašytuosius prielinksnius (§§ 76—101) vartoja lygiai taip, kaip čia (prielinksnių pavyzdžiuos) iškelta aikštėn skaitytojui. Be tų kalbos skirtumų, kurie trumpai susakyti pačiais

pavyzdžiais, čia — kiek leisdamasis į kelis rašomosios kalbos dalykus (ir į jos tarmes) — dar ką-ne-ką pažymiu (§§ 102—108).

§ **102.** a) Šalia *abipus, abišal* rašoma kartais iš tarmių ir *abypusiai, abyšaliai;* šalia *anapus, šiapus* yra sakoma rašoma ir *anopus, šiopus* (plg. *šalia* ir *šaly*). Žemaičiai sako ne *apie, nuo, prie, prieš,* bet *apei, aplei, nū, pry, pryš,* nors jų raštuose, skiriamuose įvairiems šių dienų skaitytojams ir parašytuose bendrine kalba, šių dienų skaitytojas teranda paprastai, tų žemaitiškumų vietoje, žodelius *apie, nuo, prie, prieš...* Šalia *dėl* vienas kitas parašo iš tarmių ir *del.* Parašoma kartais iš tarmės ir „*lyg* ežero, *sulyg* manim" ar be kokio reikalo iš piršto išlaužtas posakis „ką gavai *virš* (= be...) to?"

Prielinksniai *iki, ligi, liki (ik, lig, lik)* vartojami raštuose mišrai, be kokio įžymaus skirtumo; jie visi yra vienos reikšmės, tik vienoje vietoje įprasta labiau sakyti *iki, ik,* kitoje — *ligi, lig,* kitoje ir — *liki, lik.* Raštuose jie *(ligi, lig...)* sudedami dažniau su kilmininku, nekaip su naudininku.

Labai įvairiai yra tariamas ir prielinksnis *linkuo* (žem.), *linkui* (aukšt.), *linkan, linkai, linkais (link);* rytuose vietomis yra sakoma ir *sa, salig (= su, sulig).*

b) Keli prielinksniai, sudėti su vienaskaitos žodžiais, gauna dažniau naudininką, su daugiskaitos žodžiais — beveik visada kilmininką. Taip antai, iš tarmių kartais yra rašoma: *iki vakarienei* ir *iki pietų, po sekminių, po pietų* ir *po sumai, po vakarienei, po šv. Petrui.* Prielinksnį *prie* kurie-ne-kurie rašytojai (ryt.) pavartoja raštuose ir su naudininku *(prieg tam, prie sodžiui).* Rašome paprastai: *iki (ligi) pietų, iki ežero, iki upės, po pietų, po vakarienės, po pamokslo, po to, po visko, po viso ko, prie to, prie kaimo...*

c) Žemaičiai ir kame-ne-kame aukštaičiai prielinksnį *pas* vartoja su kilmininku, kiti aukštaičiai (dauguma) jį sudeda su galininku. Rašome dažniausiai: „pakišk *po puodu,* guli *po lenta*", bet sakome rašome iš žmonių kalbos ir — „pakišk *po galvų,* guli kas *po galvų,* stovi *po akių* (akise, akyse, akivaizdoj)"; žemaičiai sako ir — „pakišk *po puodo,* guli *po lentos, po suolo* susirangė" (jie prielinksnį *po* deda paprastai ir šitam reikalui su kilmininku). Prielinksnius *aplink, apsuk (aplinkui, apsukui), pagal, paskuo (paskui)* žemaičiai ir kurie-ne-kurie jų kaimynai aukštaičiai vartoja su kilmininku *(pagal tvoros, paskui* arba *paskuo manęs...),* visi kiti aukštaičiai su galininku.

Šitos įvairių vietų kalbos ypatybės (a, b, c) išeina aikštėn — vienos rečiau, kitos dažniau — ir raštuose.

§ 103. a) Rytų aukštaičiai žodžius *ant* ir *į* taria vietomis vienodai. Rytuose yra sakoma ir „einu *in* kunigą, žvirblis tupi *in* stogo" arba „einu *ant* (= *unt, ont, un*) kunigą, žvirblis tupi *ant* stogo". Prielinksnis *į* tariamas rytuose dažniausiai *in* (*int*). Tariame vietomis iš senovės ir *ing*. Tas nevienodumas atsiliepia kartais ir mūsų raštuose.

b) R y t ų  a u k š t a i č i a i kalbos reikalui turi beveik visur vienu linksniu daugiau („eina *miškan*, eina *miškuosna, miškuosen,-sin*"). Kur sakome rašome — „einu *į mišką, į miškus*", ten rytų aukštaičiai tuo savo senoviniu linksniu (*miškan, miškuosna*) tebesinaudoja. Prielinksnį *į* (*in, int, unt*...) jie vartoja kiek kitaip: ten, kur žemaičiai ir kiti aukštaičiai, klausiami *kur* (kurion vieton), vartoja posakius su prielinksniais *linkan, linkai* (*linkui, linkuo*), *pas, prie*, tie rytų aukštaičiai reiškia savo tos rūšies mintis visai ne taip. Kur kiti sako: „einu *pas Onos* (žem.), *pas kunigo, pas tvorõs* (žem.), *pas tvorą*, eisiu *prie kunigo, prie jų* pridėsiu, eina *Telšių linkan, antlink Telšių*", — tie rytų aukštaičiai sako paprastai: „einu *in* (*int, unt, un*...) *Oną, in kunigą* (*kunigop*), *in tvorą; in juos* (*in jas*), *int* (*in*) *juos* pridėsiu, eina *in* (*un*) *Télšius*".

Šitą prielinksnį (*į*) ir kiti aukštaičiai iš dalies tebevartoja taip, kaip jų rytų kaimynai. Jie sako ir šiaip: „rašo *į brolį*, leidžia prašymą *į ministerį*, eina *į Keblaičius* (į vietą, kur tos pavardės šeima gyvena, į tos šeimos namus), *į Jonus*, pareina *į tėvùs*". Ir čia rašomojoj kalboj nėra tuo tarpu v i s i š k o vienodumo.

c) Kur sakome rašome dažniausiai „buvau *pas kunigą, pas kaimyną*", rytų aukštaičiai sako vietomis „buvau *pas kunigą, pas kaimyną*", vietomis „buvau *par kunigą, par kaimyną*", rečiau „buvau *kunigiep, kaimyniep*". Kur sakome rašome „einu *per upę, per žmones*", ten ir rytų aukštaičiai sako „einu *par* (*per*) *upę, par* (*per*) *žmones*".

d) Žemaičiai sako: „važiuok *par* lauką, *párvažiuok*". Rytų aukštaičiai dažnai sako tam pat reikalui: „važiuok *par* lauką, *pérvažiuok*", vietomis — „važiuok *per* lauką, *pérvažiuok*", vietomis ir „važiuok *par* lauką, *parvažiúok*".

Rašomosios kalbos prielinksnį *per*, žemaičių ir dažniausiai rytų aukštaičių tariamą *par*, raštuose skiriame nuo to rytų *par*, apie kurį kalbame pavyzdžiais skyrium (žr. § 88).

§ **104.** Lietuvos žmonės beveik visur griežtai skiria *per* nuo *pro*. „*Per* tvorą“ (neparverstą) žiūrėti tegali Lietuvoje didelis, aukštas padaras (gyvulys), ne žvirblis, ne mažas vaikelis; „*pro* tvorą“ žiūrėti ir ką kita pro ją daryti gali ir žvirblis ir žąsis, ne tiktai žmogus, ne tiktai arklys. Dauguma „*pro* vartus“ tevažiuojam į kiemą, nors vietomis dėl įvairių priežasčių jau ir „*per* vartus“ yra važiuojama. Čia ir raštuose ne visi tuo tarpu sutinkam (žr. §§ 89 ir 94).

§ **105.** a) Pasakymų „rėžė jam *su* pagaliu, *su* adata siuva“ turim kalboje dėl to, kad tarp posakių „rėžė jam kas *su* pagaliu (= rėžė jam p a s i ė m ę s *pagalį*)“ ir „rėžė jam *pagaliu*“ (k u o, k u r i u o į n a g i u jam rėžė?) yra māža skirtumo (žr. § 96). Prūsuos ir mūsų paprūsėje čia kiek prisideda ir vokiečių prielinksnis *mit*.

b) Sakydami tam tikruose sakiniuose „*su* kepure, *su* pirštinėmis, *su* pušnimis, *su* švarkais...“, sakome betgi dažniausiai: „Tie kareiviai buvo *baltomis* kepurėmis (be *su*); ir jis atėjo *ilgais* švarkais; *tokiomis* pirštinėmis aš ir dilgėles, ne tiktai rugius mokėčiau griebti (imti, rišti); *tokiomis* pirštinėmis ir linai gẽra būtų šukuoti; *tokiais* batais (*tokiomis* pušnimis) nesunku būtų ir purvynas klampoti; *baltais* kailiniais čia beveik nematyti žmonių“. Čia daug kas pareina ir nuo p a ž y m i n i o, lydinčio sakinyj daiktavardį.

§ **106.** Yra rašoma: „*dėl* jo (*dėl* savo tėviškės, *dėl* savo žemės, *dėl* savo tautos, *dėl* būvio, *d.* būties...) ilgai vargau, žudžiausi, dirbau, kovojau“. Vartodami šitoj vietoj prielinksnį *dėl*, arba *del*, norime, tarytum, pasakyti: „Kad ne jis, kad ne sava tėviškė, ne žemė, ne tautos, ne būvio (būties) reikalai, tad nebūčiau, gali būt, nei vargęs tiek, nei žudęsis, nei dirbęs, nei kovojęs (jis, tėviškė, tauta, jų reikalai... buvo mano vargo priežastis)“. Kas sako: „*Dėl* jų čia vargstu, *dėl* jų dabar kovoju, *dėl* jų žmonės miršta“, tas nori lyg pasakyti ir šiaip: „Jie mane čia vargina; jie mane stumia verčia kovoti; jie (jų reikalai, bėdos, vargai) į kapus nuvaro žmones, jie (savo reikalais, darbais, padarymais) žmones žudo, galą jiems padaro; k o v a d ė l j o, k o v a d ė l b ū v i o (b ū v i o, b ū t i e s kova)“. T i k s l o aplinkybei sakinyje šitas prielinksnis, rodosi, nevartojamas žmonių kalboj ir tautosakoj...

§ **107.** Žodžiai, kurie eina prielinksniais, yra vartojami dažnai ir p r i e v e i k s m i a i s: *aplinkui, paskui (aplinkuo, paskuo), šalia, skersai...* (žr. §§ 76, 77...). Prieveiksmiais (dalelytėmis) eina ir s e n y b i n i a i prielinksniai, plg.: „reikėjo l i g laiku pasakyti, dirbo l i g auštant; p e r sunkiai dirba; atsikėlė

p r i e š švintant..." Žodelis *ligi (iki...)* kalboje eina, kaip žinom. ir jungtuku. Prielinksnių „k a s l i n k, k a i d ė l, u ž u o t, v i r š...". šiaip ar taip, mūsų žmonių kalboje, bent jos tautosakoje, nėra.

§ 108. Šį prielinksnių raštą baigiu paprastaisiais man k a l b o s d a l y k a i s, j ų t a i s y m u. Mūsų laikraščių ir šiaip mókytinių kalboj ir prielinksniams nemãža yra n u s i d ė j i m ų. Toj kalboj mano užeiti yra ir šie sakiniai:

1. Tenai nuvažiuodavau du kartu *ant nedėlios, į savaitę...* 2. Rašytojai knygas rašo *del* žmonių *skaitymo.* 3. P r i s i ų s k Tamsta g a l i m a i k u o g r e i č i a u s i u l a i k u savo nuomonę Komisijai *kai del jų* (dėl šitų vertimų) *tinkamumo* ar *netinkamumo* mūsų mokykloms ir mokyklų knygynams. 4. *Kaslink tó* jam nieko nesakyk. 5. *Pas jį* vakar šoną skaudėjo. Ar ir *pas tave* jau dantys genda? 6. Užbėgęs a t s i s v e i k i n t ų *pas Janulius* rado Dėdelė visus keturis brolius besėdinčius už stalo. 7. Derybų p a s e k m ė s p r i k l a u s o *nuo pačių lénkų* ir *nuo* jų *norų* susitarti. 8. Lenkai yra *nuo prancūzų* p r i k l a u s o m i. 9. Matot, k o k i o j d i d e l ė j p r i k l a u s o m y b ė j *nuo prancūzų* y r a l e n k a i. 10. *Per skylutę* jis čia ko į vidų ž i ū r ė j o. 11. Įkišo jam (į vidų) ir paršą *per* trobos *langą.* 12. Kareiviai žygiuoja *sulig* pulko vado *parėdymo.* 13. *Už šitą priežastį (už šitą atsitikimą)* jūs patys esat kalti: ji, ta priežastis, yra atsitikusi tik d ė l jūsų tėvo nerangumo. 14. V i e t o j t o, k a d r a š y t i, jis ėmė skaityti. 15. Tenai buvo d a ū g i a u 200 pavyzdžių. 15. *Virš to* ar ką gavai? Buvę *virš šimto* žmonių.

Šitie pavyzdžiai yra čia suimti daugiausia iš mūsų l a i k r a š č i ų ir m ó k y t i n i ų mūsų žmonių (įvairių šio laiko valdininkų) raštų kalbos (1, 2, 3, 4, 5, 7... 16). Vienas pavyzdys (3) paimtas iš oficialinių mūsų valdininkų susirašinėjimų. Vienas pavyzdėlis (6) paimtas iš vieno mūsų r y t ų r a š y t o j o kalbos. Prielinksniai tų žmonių yra dažnai sakomi ir ten, kur jie visai nereikalingi, bet tie patys prielinksniai jų nepasakomi kartais raštuos arba šnekamojoj kalboj ir tada, kada jie yra tikrai reikalingi spaudiniuose (15), skiriamuose mūsų žmonėms skaityti ir pasimókyti iš jų to, kaip „tikrai reikia" mums lietuviškai savo mintys reikšti.

Skaitytojas duotuosius kalbos pavyzdžius (1—16) galės prireikus pasitaisyti ir iš šių sakinių:

1. Nuvažiuodavau du kartu s a v a i t ė j e (p e r s a v a i t ę). 2. Knygas jie rašo ž m o n ė m s s k a i t y t i. 3. A t s i ų s k, meldžiamasis, ko (kuo) veikiausiai, ko greičiausiai, kiek galėdamas veikiau savo nuomonę dėl šitų vertimų — d ė l jų tinkamumo ar

netinkamumo Lietuvos mokyklai ir jos knygynams (bibliotekoms). 4. Dėl to (apie tai) jam nieko nesakyk. 5. Jam vakar šoną skaudėjo. Ar ir tavo dantys jau genda? 6. Užbėgo atsisveikinti į Janulius*. 7. Derybų vaisiai (padariniai...) pareis nuo pačių lénkų. 8. Lenkai priklauso Prancūzų (yra Prancūzų globoj...). 9. Matot, kiek Lenkai yra Prancūzų globojami (kiek jų valstybės būtis pareina nuo Prancūzų). 10. Pro skylutę jis čia ko į vidų žiūrėjo. 11. Įkišo jam ir paršą pro trobos langą. 12. Kareiviai žygiuoja pulko vado įsakymu (iš vado įsakymo, vado įsakyti...). 13. Dėl šito dalyko (šituo d-ku) jūs patys esat kalti. Kuo jis čia kaltas? 14. Užuot rašęs, jis ėmė skaityti. 15. Tenai buvo daugiau kaip 200 pavyzdžių, buvo per 200 pavyzdžių. 16. Be to, ar dar ką gavai? Buvę daugiau kaip šimtas žmonių (nekaip š., negu š.), b. per šimtą žmonių...

---

**Priedėlis** linksnių pavyzdžiams. § 109. Parašęs šitą rašinėlį, gavau netyčia dar kelis sakinius linksnių pavyzdžiams iš Vilkaviškio apskrities ir rytų krašto. Šit jie:

1. Šuvà seka zùikio *pėdas* (uostinėdamas tam tikroj lauko vietoj, stengias patirti ar susekti, kur buvusio ten kiškio nubėgta). *Vilk.* 2. Pasek *vištą* (pažiūrėk, kur ji nueis, kur pasislėps kiaušinio dėti). *V.* 3. Mūsų šuva moka ir *kurapkas* sekti (moka uosle susekti, kur lauko vištelàičių nueita...). *V.* 4. Ir tu sek mano *pėdomis* (eik mano einamuoju ar eituoju keliu). *V.* 5. Tu čia visai savo *tėvuku* (senoliu, seneliu) pasekei (padarei ar nugalvojai visai taip, kaip tavo tėvuko daroma ar galvojama). *V.* 6. *Tavim* aš neseksiu. *V.* 7. Jie *čigonais* sekę; jis *tavim* sekęs. *Užp.* 8. Žiema *vasara* (ryt. „vasaru", įnag.) seka (kokia buvo vasara, tokia ar šiuo tuo panaši į ją esti ir žiema); vasara *žiema* (įnag. „žiemu") seka, paseks. *Rok. Užp.* 9. Pažiūrėk *vištą* (p., ar ji su kiaušiniu). Ar jau žiūrėjai (veizdėjai) *vištas?* Susek vištą (paž., kur ji nueis dėt). *Rok.*

* Sugretinimas čia siekinio su prielinksniu *pas*, rodos, visai netinka rytų aukštaičių kalbai. — *F. J.*



# PASTABOS

1. „Paprastąja suvalkiečių tarme“ čia Jablonskio vadinama aukštaičių vakariečių pietiečių tarmė — kapsų ir zanavykų patarmės, kurios sudaro dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos pamatą.

2. 1901 m. gramatikoje akūto ženklas (´), padėtas šiuose ir kituose pavyzdžiuose ant dvibalsio *ie* antrojo sando. Kadangi taip atsitikę greičiausiai dėl spaustuvės kaltės, tai šiame leidime jis dedamas reikiamoje vietoje (ant to dvibalsio pirmojo sando). Ant dvibalsių *i, u* + *l, m, n, r* pirmojo sando tas ženklas paliekamas, nes čia paties Jablonskio buvo sąmoningai paliktas (žr. § 10).

3. „Priegaidės“ terminas 1901 m. gramatikoje nevartojamas. Nors aiškiai matyti, kad autorius skyrė „kirčio“ ir „priegaidės“ sąvokas (kalbėjo apie „tvirtapradį ilgumą“ ir „tvirtagalį ilgumą“), bet tų sąvokų pavadinimai čia dar suplakami: kirčiu vadinama ir priegaidė.

4. *ts, tš* vietoj *c, č* rašė K. Jaunius, kurį laiką J. Spudulis, J. Šliūpas ir kiti XIX a. pabaigos lietuvių rašytojai; *tš* pats rašė ir kitiems patarė rašyti ir Jablonskis 1893 m. (žr. Jablonskio raštai, t. III, Kaunas, 1934, 6 psl.). Bet vėliau jis tokio rašymo atsisakė, nors 1901 m. gramatikos gale dar pastebėjo, kad „lietuviai elgtųsi visai nuosekliai“, jei šalia *dž* vartotų ir *tš* (žr. § 224).

5. Prie šio žodžio 1901 m. gramatikos originale (išnašoje) yra prirašyta tokia pastaba: „Jei ant *ū* statome kirčius ~, ´, tai balsės ilgumo neženkliname: rašome *sūnùs*, bet *súnūs*“. Kadangi taip buvo daroma greičiausiai techniniais sumetimais, tai šiame leidime balsio *ū* ilgumo ženklas (brūkšnelis) visur dedamas (ir ten, kur yra tie kirčio bei priegaidės ženklai).

6. Dvibalsiai *ie, uo* žemaičių tariami ne dvejopai, o net trejopai. Pajūryje, Šilutės—Palangos ruože, *ie* ištariamas kaip *ẹ* (apysiauris) ir *uo* — kaip *ọ* (apysiauris); taip taria vadinamieji žemaičiai donininkai.

7. Skardžiuosius priebalsius *b, g, z, ž* prieš dusliuosius *k, t* fonetiškai rašė Fr. Kuršaitis savo gramatikoje (žr. „Grammatik der Littauischen Sprache... Halle 1876“, 38—41 psl.), o taip pat kai kurie XIX a. pabaigos lietuviškųjų laikraščių („Garso“, „Varpo“ ir kt.) bendradarbiai. Tačiau 1901 m.

gramatikos pasirodymo metu kiek labiau buvo nusistojusi etimologinė priebalsių rašyba.

8. Čia, kaip ir vėlesnėse savo gramatikose, Jablonskis, sekdamas tradicinę kalbos dalių klasifikaciją, išskyrė 9 lietuvių kalbos dalis. Į atskirą kalbos dalį jis neišskyrė ištiktukų, kurių kelis pavyzdžius davė „Jausmažodžių" (t. y. jaustukų) skyrelyje, žr. § 190.

9. „Vietininku tikruoju arba pirmuoju" Jablonskio čia vadinamas esamasis vidaus vietininkas (inesyvas), o „vietininku netikruoju arba antruoju" — einamasis vidaus vietininkas (iliatyvas). Apie juos plačiau žr. A. Laigonaitė, Vietininkų reikšmė ir vartosena dabartinėje lietuvių kalboje, Vilnius, 1957.

10. Iliatyvas dar plačiai vartojamas aukštaičių rytiečių ir dzūkų tarmėse; tuo tarpu žemaičiuos ir vakarų aukštaičiuos jis pakeistas dažniausiai prielinksninėmis konstrukcijomis arba teišlikusios tik sustabarėjusios jo lytys.

11. Dviskaita dabar dar tebėra gyva pajūrio žemaičiuose, o kitose tarmėse ji jau nyksta arba baigia nykti (pvz., zanavykų vartojama veiksmažodžių dviskaita ir vardažodžių dviskaitos vardininkas — galininkas). Dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje dviskaita — retas dalykas.

12. Santrumpos *m, v, b* čia žymi giminę: *m* — moteriškoji, *v* — vyriškoji, *b* — bendroji.

13. Įvardžiuotinių būdvardžių lytys su formantu — *ai* plačiai vartojamos aukštaičių rytiečių ir rytinių dzūkų tarmėse (pvz., apie Biržus, Daugeliškį, Linkmenis, Obelius, Skapiškį, Svėdasus, Ukmergę ir kitur).

14. Skaitvardžių lytys *vienuolikis, dvylikis, devyniolikis* sutinkamos aukštaičių rytiečių šnektose (apie Dusetas, Obelius, Pandėlį, Rokiškį, Salaką, Troškūnus, Ukmergę, Uteną, Vabalninką...).

15. Skaitvardžių lytys *dujen, dujenai, dvijen, dvijenai* plačiai vartojamos Rytų Lietuvoje.

16. Straipsnius lietuvių kalbos sintaksės klausimais Jablonskis pradėjo rašyti „Varpe" nuo 1893 m. Tais metais (Nr. 10, 148--151 psl.) buvo išspausdinta „Medega sintaksiui", kurią jis, kiek išplėtęs, panaudojo gramatikos § 191 — § 205.

17. Jablonskis gramatikos gale jautė reikalą pasiaiškinti dėl savo gramatikos rašybos todėl, kad tuo metu lietuvių rašyba dar gerokai įvairavo ir nebuvo nusistojusių vieningesnių jos normų. „Paprastąja" rašyba čia Jablonskio vadinama toji rašyba, kuri buvo vartojama „Varpe", „Ūkininke" ir socialdemokratinėje spaudoje ir kuri buvo kiek labiau paplitusi rašto praktikoje XIX a. gale.

18. *-o-* ir *-ė-* kamienių daiktavardžių vienaskaitos galininko ir įnagininko lytis vienodai, t. y. su „nosinėmis", XIX a. pabaigoje rašė A. Baranauskas (žr. „Archivum Philologicum" D, Kaunas, 1930, 75 psl.), o taip pat kurį laiką ir kai kurie juo sekusieji to meto rašytojai (J. Spudulis apie 1880 m., J. Šliūpas 1881—1883 m. ir kt.).

19. Gramatikos gale, po turinio ir klaidų atitaisymo, yra prirašyta dar tokia pastaba: «Vietomis spauzdinta: „aukšt, aukštinu, aukštaitis, gija, griEštai, yvairus, yvairumas, rūkštis, tiesiok". Sekant paprastąją rašybą, reikėtų pataisyti: „augšt, augštinu, augštaitis, gįja, grieztai, įvairus, įvairumas, rūgštis, tiesiog". Kur mūsų rašoma: „vilkas, melsti, pulkas ir t. t., ten ant *l* reikia riestinis kirtis pastatyti (raidės *l* mes nevartojame). Smulkesnių klaidų ne-

taisome: akylas skaitytojas jas ir pats pataisys.» Visi tie rašybos nevienodumai šiame leidime išlyginti.

20. Kaip matyti iš Jablonskio laiško St. Dabušiui, o taip pat iš kai kurių jo straipsnių (žr. Jablonskio raštai, II t., Kaunas, 1933, 134—138 psl.), pirmasis šios gramatikos leidimas, antrašte „P. Kriaušaičio ir Rygiškių Jono Lietuvių kalbos gramatika. Etimologija. Pirmosioms mūsų aukštosioms mokslo įstaigoms. Liet. Mokslo Dr. Leidinys. Vilnius", buvo išspausdintas 1919 m. Viršelyje pažymėti 1919 m., o tituliniame lape — 1918 m.; toks dvejopumas atsirado greičiausiai dėl spaustuvės kaltės.

21. Etimologija (iš gr. ἔτυμον „tiesa, tikroji žodžio reikšmė" ir λόγος „žodis, mokslas") Jablonskio, kaip ir kitų ano meto mokyklinių gramatikų autorių, iš tradicijos netiksliai buvo vadinamos dvi kalbos mokslo šakos — fonetika (garsų mokslas) ir morfologija (žodžių formų mokslas). Dabar etimologija yra vadinama tiktai ta kalbotyros šaka, kuri tiria žodžių kilmę, kuri moksliškai nustato pirmykštę žodžių lytį bei reikšmę.

22. Priebalsių minkštumą *j* (jotu) žymėjo K. Jaunius (žr. jo 1879.III.6 laišką A. Juškai, išsp. „Lietuvių tautoje" kn. I, d. 4, Vilnius, 1910, 552 psl.; t. p. jo „Lietuvių kalbos gramatiką", Peterburgas, 1911), kurį laiką ir K. Būga (žr. jo „Aistiški studijai", Peterburgas, 1908). Bet vėliau K. Būga *j* rašė tiktai žodžio pradžioje po lūpinių *b, p* (pvz., *rugpjūčio, bjauroti, pjautuvas*..., žr. jo „Lietuvių kalbos žodyną", sąs. I, Kaunas, 1924, IV, XXI, XLIV... psl.).

23. Lytys *artojis, malėjis, piovėjis, mokytojis*... sutinkamos kai kuriose žemaičių (apie Pagramantį...) ir aukštaičių rytiečių šnektose (apie Ukmergę, Troškūnus...). Jos yra tokie pat perdirbiniai, kaip *jautis, medis* šalia *jaučias, medžias* (žr. Pr. S k a r d ž i u s „Lietuvių kalbos žodžių daryba", Vilnius, 1941, 90 psl., t. p. K. B ū g a „Lietuvių kalbos žodynas", sąs. I, XXXVIII psl.).

24. Vnsk. klm. lytys *artojaus, mokytojaus*... yra paplitusios tiek žemaičių, tiek aukštaičių šnektose (sutinkamos apie Ariogalą, Raseinius... Molėtus, Uteną, Vabalninką, Zarasus ir kitur). Jos atsiradusios analogijos būdu pagal *-u-* kamienius daiktavardžius (plg. *sūnus — sūnaus, žmogus — žmogaus* ir pan.).

25. *Dañtes, dùres, óbeles, žvėres*... yra senos priebalsinio kamieno daiktavardžių dgsk. vrd. lytys, išlikusios ir ligi šiol kai kuriose rytų Lietuvos vietose (pvz., apie Dūkštą, Linkmenis ir kitur).

26. *-i-* kamienių daiktavardžių dgsk. vt. kamiengalyje balsis *i* yra trumpas kai kuriose aukštaičių vakariečių šnektose (pvz., apie Jurbarką, Naumiestį ir kitur).

27. Čia ir kitur galūnėmis vadinamos ir priesagos (su galūnėmis): *-esnis, -esnė, -ėlesnis*... Tai daroma, be abejo, mokyklinės praktikos sumetimais — norint geriau išryškinti atskirų gramatinių lyčių darybą.

28. Būdvardžių vnsk. nd. lytys su galūne *-mui* randamos M. Mažvydo, B. Vilento, J. Bretkūno ir kt. XVI—XVII a. a. rašytojų raštuose.

29. Įvardžiuotinių būdvardžių dgsk. gl. lytys *baltosias, didžiosias*... plačiai vartojamos rytų Lietuvoje (apie Dusetas, Linkmenis, Pandėlį, Skapiškį, Ukmergę, Uteną ir kitur).

30. Pašalio esamojo vietininko (adesyvo) lytys *manimp, manip, savip*... labai dažnai vartojamos senuosiuose lietuvių raštuose, o dabar išlikusios tiktai izoliuotose lietuviškose salelėse (Dieveniškėse, Gervėčiuose, Lazūnuose, Zieteloje), priklausančiose Baltarusijos TSR. Apie jų darybą ir vartoseną

plačiau žr. N. von Vijk, Die pronominalen Adessivformen des Altlitauischen, „Archivum Philologicum", IV, Kaunas, 1933, 47—56 psl.; P. Arumaa, Untersuchungen zur Geschichte der litauischen Personalpronomina, Tartu, 1933.

31. Sangrąžinių veiksmažodžių lytys su enklitiniais įvardžiais *mi, ti* sutinkamos B. Vilento, J. Bretkūno, K. Širvydo ir kt. senuosiuose raštuose. Gyvojoje kalboje jos dabar retas reiškinys (žinomos tik iš žemaičių tarmių). Plačiau apie jas žr. E Hermann, Litauische Studien, Berlin, 1926, 15—83 psl.

32. Tariamosios nuosakos lytys su formantiniu *-b- (dirbtumbei, dirbtumbite...)* težinomos tik iš senųjų lietuviškų raštų ir iš kai kurių rytų Lietuvos šnektų (pvz., apie Adutiškį, Dūkštą, Linkmenis, Švenčionis... sakoma: *eičiobe, eitumbe* ir t. t.); dabartinėje literatūrinėje kalboje tokios lytys nevartojamos.

33. Veiksmažodinės lytys *nešinas, geninas, vežinas...* kiek dažniau sutinkamos žemaičių šnektose, ir čia jos eina visuomet su įnagininku; kitur jų pasitaiko tik tam tikruose pasakymuose, kartais ir be jokio linksnio (pvz., Tverečiaus tarmėje: *bēginas* nubėgo). Kai kurios tų lyčių (pvz., *tekinas, kaupinas...)* dabar jau visiškai subūdvardėjusios ir savo reikšme atsijusios nuo atitinkamų veiksmažodžių *(tekėti, kaupti...)*.

34. Žodelyčius *ar, argi, bene, destis, it, lyg...*, kaip ir *net, ne, nė, tik, tiktai...* tiksliau būtų vadinti ne klausiamaisiais ar lyginamaisiais prieveiksmiais, bet dalelytėmis. Tie žodelyčiai neturi leksinės reikšmės ir teišreiškia tiktai tam tikrus viso sakinio ar atskiro žodžio prasmės atspalvius. Dalelytėmis laikytini ir „atsakomieji" žodžiai *iš, ne, par, pri* (§ 236).

35. Prielinksniai, stovėdami prie nekaitomųjų kalbos dalių, pvz., prieveiksmių („iš *ten* jis atėjo", „iš *visur* renkasi...), esti mažiau savarankiški; jie tada su nekaitomąja kalbos dalimi sudaro prieveiksminį junginį.

36. Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos norminė lytis yra *dėl* (su *ė*), nors gyvojoje liaudies kalboje plačiau vartojama *del*.

37. Lietuvių kalbos priesagų raida, jų reikšmė ir vartosena plačiai ir sistemingai aprašyta Pr. Skardžiaus veikale „Lietuvių kalbos žodžių daryba", Vilnius, 1941.

38. Rytų aukštaičiais čia Jablonskio vadinami ir pietiniai dzūkai. Dabartinėje lietuvių dialektologijoje dzūkai išskiriami į atskirą tarmę.

39. Čia Jablonskio kalbama apie sintaksės vadovėlius, vartotus ano meto rusų mokyklose (žr. Jablonskio raštai, II t., 214, 375 psl.).

40. Išlikusiame taisytame (pilname) egzemplioriuje po žodžių „linksnių ir prielinksnių" įterpta dar „ir laikų". Vadinasi, Jablonskis galvojo antrojoje sintaksės dalyje paliesti ir veiksmažodžių laikų vartojimą.

41. Taisytame (pilname) egzemplioriuje žodis „medžiaga" visur pakeičiamas „pavyzdžiais".

42. Prof. F. Fortunatovas ir prof. V. Mileris 1871 m. vasarą atvyko į Liudvinavo apylinkes ir čia užrašė 150 lietuvių liaudies dainų. Didesnę jų dalį (100 dainų) jie kitais metais išspausdino Maskvos universiteto Žiniose («Извѣстія Московского университета», 1872, Nr. Nr. 1, 2 ir 4), o taip pat ir atskiru leidiniu («Литовскія народныя пѣсни», Москва, 1872). Garliavos apylinkių liaudies dainų ir pasakų rinkinį prof. K. Brugmanas kartu su prof. A. Leskynu yra išleidę dešimčia metų vėliau („Litauische Volkslieder und Märchen...", Strassburg, 1882).

43. Taisytame (pilname) egzemplioriuje „Ežerėnų apskrities“ taisoma į „Zarasų apskr.“

44. Taisytame (pilname) egzemplioriuje pavyzdys „jau temsta palauk!“ pakeistas į „jau temsta, bus lytaus“.

45. Taisytame (pilname) egzemplioriuje po pirmojo „vis“ įterpta: (48, 15...)?“, o paskui viskas išbraukta ligi kito sakinio pradžios.

46. Taisytame (pilname) egzemplioriuje „arba siekimo“ visai išbraukta, o „siekties“ pataisyta į „siekinio“.

47. Taisytame (pilname) egzemplioriuje išbraukta „vienas jausmažodis“ ir prirašyta „ištiktukas“.

48. Taisytame (pilname) egzemplioriuje pirmoji 10-jo sakinio dalis pakeista šitaip: „Ir tas *buvo* tenai *su kepure* (kepurėtas), *su pušnimis, su batais* (batuotas)“.

49. Taisytame (pilname) egzemplioriuje ši a) pastraipa suformuluota taip: „Beasmeniai sakiniai: „*Pradeda lyti; ėmė snigti; bus lietaus (lytaus); nustojo lijį, Sv.*“ — visi, kaip matome, tarinius išreikštus labai įvairiai turi, ir juose, tuose sakiniuose, visai nėra veiksnių“.

50. Taisytame (pilname) egzemplioriuje prie šio sakinio paraštėje įterptas dar žodis „boba!“ ir pridėta santrumpa „*Zt*“. (= Zietela).

51. Abiejuose taisytuose egzemplioriuose žodis „rišami“ pakeistas į „jungiami (susiejami)“.

52. Abiejuose taisytuose egzemplioriuose žodžiai „tais pačiais pasakymais“ pakeisti į „tais pat posakiais“.

53. Abiejuose taisytuose egzemplioriuose čia pridėtas dar toks sakinys: „V a r d i n i n k u papildinio, žinoma, nereiškiame“.

54. Taisytame (nepilname) egzemplioriuje čia įterpta dar: „pareinąs nuo galiniuotinio veiksmažodžio“.

55. Abiejuose taisytuose egzemplioriuose vietoje „negaudysime“ parašyta „nevaikysime“.

56. Abiejuose taisytuose egzemplioriuose po šio sakinio skliausteliuose įspraustas sakinys „(Tinginys neveikiai sugrįžta)“.

57. Abiejuose taisytuose egzemplioriuose šio sakinio gale pridėta skliausteliuose: „(bet kam kitam)“.

58. Abiejuose taisytuose egzemplioriuose čia pridėtas dar 4-tas sakinys: „Tą sumą man žydas *kište* kišo (*brukte* bruko) Rg.“.

59. Abiejuose taisytuose egzemplioriuose žodis „neprideramas“ pakeistas žodžiu „nepadorus“.

60. Taisytame (nepilname) egzemplioriuje po „nemokami“ įterpta skliausteliuose: „(be užmokesčio)“.

61. Abiejuose taisytuose egzemplioriuose sakinys „Toks sakinys bus sutaptinis“ pakeistas taip: „Toks sakinys vieno kito laikomas **sutaptiniu**“.

62. Taisytame (nepilname) egzemplioriuje šio sakinio gale, po taško kablelio, pridėta: „tą pačią putrą nedarytą srebiam“.

63. Taisytame (nepilname) egzemplioriuje čia įterpta dar: „(likimas nelabasis, fatum)“.

64. Taisytame (nepilname) egzemplioriuje po „akėčvirbaliu“ skliausteliuose įterpta: „(akėtvirbaliu)“.

65. Taisytame (nepilname) egzemplioriuje po „arškėtėlių“ pridėta skliausteliuose: „(eilių erškėtėlių)“.

66. Taisytame (nepilname) egzemplioriuje čia įterpta skliausteliuose: „(= septynerius)“.

67. Taisytame (nepilname) egzemplioriuje žodis „Karkadilas“ užbrauktas, o paraštėje prirašyta: „Krokodilas“.

68. Taisytame (nepilname) egzemplioriuje terminas „atatinkamieji“ pakeistas terminu „santykiniai“, o „sąjunginiai“ sakiniai — „jungiamaisiais“.

69. Taisytame (nepilname) egzemplioriuje šis 4 pavyzdys (sakinys) visai išbrauktas.

70. Taisytame (nepilname) egzemplioriuje šis 4 pavyzdys taip pat išbrauktas.

71. Taisytame (nepilname) egzemplioriuje čia įterpta dar: „be kokio reikalo“.

72. Taisytame (nepilname) egzemplioriuje šis sakinys visai išbrauktas ir toliau atitinkamai suredaguotas aiškinamasis tekstas.

73. Taisytame (nepilname) egzemplioriuje visi šie keturi sakiniai išbraukti.

74. Taisytame (nepilname) egzemplioriuje čia dar pridėta tokia pastaba: „Ir čia reikalingas, anot mokytinių betariant, tam tikras „demokratiškumas“.

75. Abiejuose taisytuose egzemplioriuose yra čia pridėta tokia pastaba: „Taškelį, arba tašką, tam tikrais atsitikimais atstoja čia šauktukas arba klaustukas“.

76. „Sutrauktiniais šalutiniais sakiniais“ Jablonskio vadinamos dalyvinės, padalyvinės ir pusdalyvinės žodžių grupės.

77. Abiejuose taisytuose egzemplioriuose vietoje „yra sutapęs“ parašyta: „gali būt sutapęs“.

78. Abiejuose taisytuose egzemplioriuose po „dalyko“ skliausteliuose įterpta: „(jos smulkmenų)“.

79. Abiejuose taisytuose egzemplioriuose išnašoje čia prirašyta tokia pastaba: „Šitame sintaksės skyriuje kalbama apie antrininkes gramatikos dalis: del visų jų mokiniai galėtų [nepilnam egz. pridėta dar: „skyrium“ *J. P.*] ir nekvaršinti sau galvos *R. J.*“

80. Abiejuose taisytuose egzemplioriuose terminas „vientisinis sakinys“ čia ir kitur keičiamas „ištisiniu sakiniu“.

81. Abiejuose taisytuose tekstuose šis sakinys taip pataisytas: „Pareinantieji (priklausantieji) sakiniai vadinasi prijungtiniai; sakiniai, kurių jie tėra dalys, bus jų pagrindiniai“ (bet paraštėje dar padėtas klaustukas: matyt, Jablonskis dar abejojo dėl tokio taisymo).

82. Abiejuose taisytuose tekstuose terminą „jungiamieji žodeliai“ linkstama keisti „jungtimis“: vienur tas naujasis terminas („jungtis“) parašomas skliausteliuose, kitur — ir šiaip tekste.

83. Abiejuose taisytuose egzemplioriuose visa ši „b“ pastraipa išbraukta.

84. Dabartiniuose lietuvių k. sintaksės vadovėliuose ir šiaip kalbinėje literatūroje „sutaptiniai sakiniai“ vadinami sakiniais su vienarūšėmis sakinio dalimis, be to, jie išskiriami į atskirą tipą ir neprišliejami (kaip tai darė Jablonskis) prie sudėtinių sujungiamųjų sakinių.

85. Abiejuose taisytuose egzemplioriuose vietoje „kabliataškio“ įsivedamas terminas „taškas kablelis“.

86. Abiejuose taisytuose egzemplioriuose prie šio sakinio išnašoje pridėta tokia pastaba: „Šitos rūšies sulyginimuose rašytojai kablelio dažnai nededa. *R. J.*"

87. Abiejuose egzemplioriuose šis skliausteliuose nurodytas pavyzdys išbrauktas, o jo vietoje įrašytas tik žodis: „k a d a - n e - k a d a".

88. 1911 m. sintaksės vadovėlio gale, po klaidų atitaisymų, yra dar pridėtos tokios Jablonskio pastabos: «1) Vadovėlyje yra, žinoma, ir kitų paklaidų, kurios šituose „atitaisymuose" betgi sunku buvo visos išdėstyti. 2) Vadovėlyje yra ir netikslumų atitaisytinių: sutaptinis sakinys: „Čia laikom tiktai karves melžiamas ir jaučius ariamus (§ 58, a)" — neatsargiai čia pavadintas vientisiniu (žr. § 71)... 3) Vadovėlio pradžioje (§ 14) yra terminas „Kreipinys arba šauksnys", „Kreipinio" vietoje, savo padėjėjų patariamas, ėmjau vartoti vadovėlio gale kitą terminą — „kryptis". 4) Be tų vietų, kurios įrašytos „prakalboje", šį-tą turiu sintaksės reikalui ir iš kai-kurių kitų vietų (turiu šį-tą ir iš Vilniaus apskrities, *Vln.*)».

89. Prie „atskirties ir kelių kitų galų kilmininko" duodamuose pavyzdžiuose randame ir tokių, kur kilmininku išreikšta objektas, į kurį nukreiptas veiksmas (pvz.: Ar klausai *jo?* Ar tu *jo* žiūrėsi? Gaila *jo*. Pažiūrėk *arklių* ir kt.). Todėl tokį kilmininką būtų galima vadinti ir papildinio, arba objekto, kilmininku.

90. Gyvosios kalbos faktai rodo, kad tokiais atvejais laikui reikšti dažniau vis dėlto yra vartojamas naudininkas, o ne galininkas. Plg. Ar *ilgam* išvažiavo? — *Porai* dienų. (Viekšniai), Ar *ilgam* darbo užteks? — *Pusdieniui, trim dienom, visiem metam* (Prienai), Išėjo *dviem dienom* (Raseiniai) ir t. t. Todėl tokius pasakymus, kaip „Jis išvažiavo tik *kelioms dienoms* atostogų", „Jį paleido *vieneriems metams*" ir pan., laikyti netaisyklingais, rodos, nėra pakankamo pamato.

91. Jablonskio duodamųjų vad. „ilgio tolio ir braukos traukos" galininko pavyzdžių tarpe randame nemaža ir tokių, kur galininku išreikštas laikas, kurį trunka koks nors veiksmas (pvz.: Ar išbūsi čia *tris dienas?* Tai palūkėkit *valandėlę,* jis tuojau pareis. *Visą vasarą* mama padėjo mums dirbti...). Todėl šios rūšies galininką būtų galima vadinti ir t r u k m ė s galininku.

92. Be įnagių įnagininko, turint galvoje tokius atvejus, kai neišreiškiamas konkretus įnagis (įrankis) arba padargas, galima būtų skirti dar p r i e m o n ė s įnagininką (pvz.: Plaukiau *garlaiviu,* važiavau *traukiniu...* Tais *pinigais* sunku išmisti ir t. t.). Bet, iš kitos pusės, priemonės (arba įnagio) įnagininkas dažnai susisieja su būdo įnagininku (pvz., sakiniuose: „*Piktumu* meilės neįgysi", „Nepyk, kad aš jums dar daugiaus, kas reik, *trumpu žodžiu* pasakysiu", „Čia *visais lapais* dreba epušės nusigandę..." tūlas galėtų įžiūrėti ir būdo įnagininkus. Pagaliau tokiuose pasakymuose, kaip „Čia ir žmona ir vaikas *mirtimi* dalijasi" ir kt., įnagininkas su veiksmažodžiu jau suaugęs į pastovesnę žodžių samplaiką ir gerokai nustojęs savo leksinės reikšmės („mirtimi dalijasi" reiškia beveik tą pat, ką ir „miršta", „merdi").

93. Veiksmažodžio *sekti* vartojimas su galininku ir įnagininku išryškėja iš šios knygos gale pridėto „Priedėlio linksnių pavyzdžiams" (žr. § 108).

94. Apie pašalio esamojo vietininko paplitimą žr. 30 pastabą.

---

# TURINYS



## LIETUVIŠKOS KALBOS GRAMATIKA (1901 m.)



* Turiniai paliekami tokie, kokius sudarė J. Jablonskis. — *Red.*

## LIETUVIŲ KALBOS GRAMATIKA (1922 m.)

## LIETUVIŲ KALBOS SINTAKSĖ (1911 m.)

## LINKSNIAI IR PRIELINKSNIAI (1928 m.)

Dešiniojoj šio teksto paraštėj skaičiais pažymėti rašinio puslapiai, jo viduryje — teksto §§ (paragrafai, teksto atskirybės).

II

И. ЯБЛОНСКИС

ИЗБРАННЫЕ СОЧИНЕНИЯ

т. I.

На литовском языке

Госполитнаучиздат, Вильнюс, 1957.

---

Redaktorė *E. Brazaitė*
Dailininkė *Vl. Černiauskaitė*
Techn. redaktorius *J. Kasmauskas*
Korektorė *I. Burnelytė*

---

Leidinys Nr. 4293. Tiražas 20000 (1—10000) Pasirašyta spausdinti 1957.X.7. LV 13133. Popierius $60 \times 92^1/_{16}$=21,5 pop. l. 43 sp. l. 46,36 apsk. leid. l. 43058 ženkl. 1 sp. l. Kaina Rb 19,25

---

Spaudė V. Kapsuko v. spaust. Kaune, Lenino pr. 23. Užsak. Nr. 630.

PASTEBĖTOS KLAIDOS

| Psl. | Eil. | Išspausdinta | Turi būti |
|---|---|---|---|
| 51 | 1 iš virš. | atsako "[1]. | atsako ")[1]. |
| 74 | 7 „ „ | *ipėdinis* | *įpėdinis* |
| 86 | 17 „ ap. | *velýbosios* | *vėlýbosios* |
| 87 | 16 iš virš. | *(mažu)* | *(mažų)* |
| 96 | 10 „ „ | susizgrįbęs | susizgribęs |
| 96 | 17 „ ap. | dukrelę | dūkrelę |
| 97 | 14 iš virš. | rūkšties | rūgšties |
| 99 | 12 „ „ | geimą | geismą |
| 106 | 18 „ „ | čius iš | čius ir |
| 106 | 19 „ „ | romas ir | romas iš |
| 128 | 12 „ ap. | grieztai | griestai |
| 179 | 5 „ „ | *žodžio* | *žodio* |

J. Jablonskis